

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde.

Christine Reimer.

Folkeminder, øste af Folkemunde
i det 19. Aarhundrede.

I.
1910.

Odense.

I Kommission hos Andelsbogtrykkeriet i Odense.

Andelsbogtrykkeriet i Odense.

1910.

*Eftertryk forbydes.
Enhver Ret til Oversættelse forbeholdes.*

Forf.

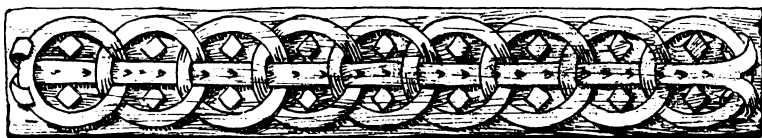
Indholdsfortegnelse.

	Side
Indledende Bemærkninger	3
Landbolivet før og nu	5
Dagliglivet i den gamle Bondestand og Bondebolig:	
Boligen	22
Folket i Bondens Hverdagsliv:	
Personlige Ejendommeligheder	37
Den kulturelle Udvikling. Læsning og Skrivning	42
Fra det daglige Levesæt	46
Nogle Karaktertræk	53
Nøjsomhed og Husflid	56
Arbejdssammenkomster. De uegentlige Gilder	66
Folketyper i og udenfor Familielivet:	
Tjenestefolk	77
Husfolk	81
Haandværksfolk	84
Handelsfolk	91
Stedbundne Bestillingsfolk	97
Betlere og Ufredens Folk	100
Nogle stedlige Typer	101
Fra Vuggen til Graven:	
Spædbarnet	104
Skoletid og Konfirmation	109
Gift og hjemfaren	112
Religiøsitet	114
Sygdom	118
Død og Begravelse	119

I.

By og Bolig.

Folkets Arbejdsliv og Husliv.

Indledende Bemærkninger.

VOR Bondestands trykkende og fattige Kaar og dens tarvelige og uendelig nøjsomme Liv og Levned er ofte fremstillet fra Hoveriets Dage og i Tiden før de store epokegørende Reformers, der muliggjorde Landbrugets senere saa gennemgribende Opsving.

Hvor vel kendte saadanne Forhold og Tilstande end er, saa er det dog mit Haab, at de Bondelivskildringer fra min Fødestavn i Nordfyn, jeg hermed paabegynder, dels bygget paa mine egne Erindringer, dels paa mundtlige Meddelelser fra troværdige Mænd og Kvinder skal kunne drage Et og Andet frem, der ellers vilde gaa til Grunde, og som det kan have sin ikke blot stedlige, men vel endog nationale Interesse at bevare.

Saadant Stof er man i senere Tid kommen til at betegne med det engelske Ord Folklore, fordi Folkets Privatliv, Sæder og Skikke, Meninger og Minder, Kulturhistorie og aandelige Rørelser ved dette Ord kan samles i et enkelt kort Udtryk, og som paa Grund af denne praktiske Egenskab er bleven overført til flere Sprog, Tyskland undtagen, hvor man i Forvejen har det kortfattede Ord Volkskunde.

Men vil jeg lægge en Plan for at organisere mit Stof i blot nogenlunde afstukne Rammer, føler jeg, at dette Forsøg vil strande paa mange Skær og da især derpaa, at det vil blive ugørligt at undgaa Gentaalser, hvis Billedet skal tegnes helt og fuldt for alle Aarstider og for alle Forhold, saaledes som de gamle Minder fra en nordfynsk Bondeby staar for Hukom-

melsens Øje for mig — suppleret af mine mundtlige Kilder. Der er da ikke andet for, end at jeg maa have Lov at nedskrive de enkelte Emner, som de falder mig i Pennen, og derved lade de forskellige Træk gaa lidt igen, saa ofte de melder sig som Led i den Kæde, der i det givne Øjeblik skal dannes.

Og stundom maa der gøres Brud paa den rette Tidsfølge. Den kan ikke opretholdes, naar Meddelelserne skal samles i Kapitler og føres frem i deres indbyrdes Sammenhæng. Helst vilde jeg kun berøre et Emne een Gang og tømme det ud paa Stedet, men dette lader sig dog heller ikke i alle Tilfælde gøre, selv om jeg vælger den saglige Inddeling, fremfor den kronologiske.

Der maa ogsaa forekomme Modsigelser, eftersom det Hele er øst lige ud af Folkesæd og Folkemunde, hvorved der just tilstræbes at faa alle Forskelligheder frem, saaledes at det ikke bliver en Pen, der skildrer ensidigt, men som en sandru Pensel, der favner Alt, stort og smaat, ondt og godt, indenfor Motivets Rækkevidde, saa Helhedsproduktet kan blive det fuldtro, brogede Folkelivsbillede.

Maatte det lykkes mig at fyldestgøre dette store Maal og derved yde et Lokalbidrag til fynsk Folklore — i strengeste Omrids min Fødeegns folkloristiske Historie. Mange Smaaskikke kan undertiden kun gælde et Provsti, et enkelt Pastorat, Skoledistrikt, ja bare et Bylag. Rammen er vel i al Almindelighed Nordfyn, men for i saglig historisk Interesse at stedfæste Stoffet til den Plet, hvorfra det er indhentet, maa den Samling af Folkeminder, som jeg har stillet mig til Opgave at føre frem, for sit alleregntligste Udspring saa omtrentlig henlægges til [Skovby Herred.

C. R.

Landbolivet før og nu.

PAA hvilke Omraader raader endnu de gamle Bønders Tilstande oprindelige og uberørte? — Yderst faa! Derfor er det just Tiden at samle ind, hvad der kan samles af det Forbigangne.

Resterne af det egentlige Særpræg svinder for hver ny Mode- og Kultursvingning, der kommer frem. Med det Gamle er det paa *Sikastningen*, har Bonden selv sagt de sidste 15—20 Aar. Lad os derfor lytte til, hvad Folk i Oldingalderen i Løbet af den sidste Snes Aar har berettet om den Generation, de hørte til, den, der er Bedste- eller Oldefædre til den nyeste unge Slægt eller Forældre til den Landbostand, der kom til Roret i Firserne, da Andelsmejerierne ligesom indledede en vidunderlig Dampfart baade i Lysten til at kassere det Gamle og Iveren til at gribe efter Nyt.

Hver af disse tre Menneskealdere kunde skildres for sig. Thi netop ved disse Slægtled indledes og afsluttes tre Perioder indenfor Bondestanden i forrige Aarhundrede. Og netop som Dagen har sin Morgen, Middag og Aften, er Aarhundredets midterste Aartier just Solskinstiden med Velstand og Lykkens Begunstigelse alle Vegne.

Af de Generationer, der gaar længere tilbage kan vi ikke direkte høre mere. Deres umeddelte smaa Tids- og Stedsbegivenheder om deres tarvelige Forhold og haarde Kamp for en saare møjsommelig Tilværelse, uden andet »Kryderi« end Uselvstændighed, Armod, Pengeknaphed med lave Salgspriser og ringe Købeevne — maa med dem hvile i Graven. Her

skal derfor ikke gaas dybere til Bunds, end hvor Selvsyn og Ord af Folkets egen Mund strækker til. Grænsen drages da af sig selv indenfor Aarstallet 1800 til op imod den første gryende Sol før Frihedsaarene, hvori de af den nulevende Slægt saakaldte »gode gamle Dage« fik deres Tilblivelse.

Først mødes man da med Slideren, den gamle stræbsomme Bonde med den røde Toplue. Han spiste sig Kræfter til af sin nøjsomme Kost, drak sig Sundhed til af vor Mors hjemmebryggede Øl, samt sled med Helsen de Klæder, han kunde takke hendes Flid for, og tog Hvilen efter Arbejdet paa *Simestolen* — Armstol med selvforarbejdet, flettet Halm-sæde — altsammen Jordens Grøde i dens forædlede Skikkelse.

Og til det sjælelige Behov gjorde den gamle læderbetrukne Andagts- og Salmebog Fyldest; ogsaa kom han flittig Hviledagen i Hu — kan hænde; thi Normen er i dette Stykke vanskelig at ramme for alle Hjem.

I min Fødeby paa 21 Gaarde var der endnu i Trediverne — Præstegaard, Skole, Kro og den største Bondegaard undtagen — i Vaaningshuset ikke en Stue med Bræddegulv; Ler-gulv overalt, og Indgangsdøren var dannet af to Halvdøre ligesom for Fæhusene.

Men omsider svandt de fattige Tilstande og den dertil knyttede Uvidenhed, som alle Datidsskildringer maler med mørke Farver:

»Da lysned det bag Bondens Tag,
da klarede hans Pande«,

som Ploug i sin Tid skrev. Og der blev da mangfoldige Eksempler paa, hvorledes den gammeldags Armod mange Steder blot fra en Generation til en anden veg Pladsen for Velstand. Allerede i Fyrreerne bryggedes i en af de gode Gaarde Øl af en halv Tønde Malt til Tønden. Federe Øl drak Ingen i den hele By. Om Gaardens fortrinlige Sødmælks-oste — lavede af nymalket Mælk — kan siges det samme, de var i lige Grad forroste. Og af tilsvarende Velstandstegn kan der nævnes adskillige.

Thi bugnende Fylde præger det nu følgende Tidsrum.

Det saa ud, som blev valt Guld, hvad der rørtes ved. Rig Herlighed paa Mark, i Lo, i Stald og indenfor Kvindernes Felt. Gaardmandskonen bredte Lærred paa Bleg, fyldte Dynner, slagtede fede Kreaturer, stegte, bagte og brasede.

Opkomsttiden var en sollys Tid i Bondelivet. Og i nogle Tiaar stod, som sagt, en rig Midsommersol stille over Aarhundredets Midte. Alle ved, at der senere er kommen forskellige Skyer paa den jævne Bondestands Himmel. Men hvor mange sunde, friske og herlige Folkelivsbilleder, lyse Solskins- og Velstandsidyller har vore Malere og Digtere ikke skildret fra hin Tid? Og dog, — hvor talende Vidnesbyrd vi end ejer i Kunstens Verden —, saa lever Tidsbillederne fra de enkelte Stedsforhold langt mangfoldigere og med sand fotografisk Nøjagtighed lige ud af Folkets egen Mund. Thi her bliver Intet idealiseret og Intet forbeholdt.

Men saa holdt Skrøbelighederne deres Indtog. En uheldig Forfinelse med Nykker og Pengehovmod meldte sig, der skabte »Her-kommer-jeg«-Typen. Disse Brøst fik en Gang hovedrystende følgende Kritik af en af mine Hjemmelmænd, der nu — som mange andre Meddelere — er gaaet til sine Fædre: en af dem, der kun blev Tilskuer til Tidens Omslag: »Tiden, hun gik frem, og det blev gyldne Tider for Bonden, men saa kom Finheden, den Gang vi fik Danselærere — det var sidst i Tredserne —, Rigsdagsmænd og Højskoler, og saa blev der to Slags Folk, der blev Herrer og Damer«. — Og vi kunde føje til, da der blev »Folkestuer« med en kold eller slet ingen Kakkelovn og en særskilt Folkekost, der ofte harmonerer kun altfor godt med den uhyggelige, moderne Borgestue.

Thi Tidernes Omskiftelighed gaar i Kredsgang. Efter Vendepunktet til det Bedre kom der atter et Sparesystem frem indenfor Gaardmandshjemmene. En nymodens Økonomi har hemestret sig Bondekøns Køkken og Kælder, som et af det forcerede Landvæsens moderne Udslag.

Reformen er et Eksport-System.

Surrogater for Smør, centrifugeret Mælk, indført Fedt, Flæsk og Kød o. l. Fødeemner fortrænger de gamle hjemmelavede Spiser, medens Æg og Fløde kun meget sparsomt anvendes i Husholdningen. Husmoderens Stræben drejer sig om at udføre saa meget som muligt af Gaardens egne Pro-

dukter. Madmoderæren vilde lide — saaledes er Begreberne skiftede —, om hun ikke kunde sende lige saa mange Pund Mælk daglig til Andelsmejeriet eller levere Landprangeren lige saa mange Pund Æg hver Uge eller falbyde lige saa mange Fjerkrækroppe om Efteraaret paa Torvet, som Nabo og Genbo kan præstere det hver for sig.

Alt skal vejes paa Bismerkrogen, sælges og udføres, og billige Varer tjener til den daglige Ernæring. I en Menneskealder er Alt saaledes omkalfatret, at der saa at sige nu i en vis Forstand ikke længere er »Land« til. Thi de, der paa Landet ikke selv har Køer, har langt vanskeligere Adgang til Mælk og Fløde end deres Fæller i Købstaden; — ganske som man ofte langt lettere faar Fisk inde i Landet paa Forhandlingspladserne end mange Steder, hvor selve Fiskerne hører hjemme.

Den økonomiske Aand, der saaledes kom til at raade, er ikke den, der var dikteret af den fordums Fattigdom og Nøjsomhed, eller af den ihærdige, utrættelige og solide Arbejdslyst og Husflidsdygtighed, som klædte Bondekonen fra hine Tider saa ejendommeligt, og hvorom der lever saa mangt et rørende Træk længe efter, at den Paagældende er død og borte. Træk, der burde være uforgængelige, og som jeg vil gøre mit til at fæstne — i det mindste til dette Papir.

Thi har man kendt lidt til disse gammeldags Landsbykvinder, vil man sikkert ogsaa mindes deres Færden baade med Sympati og Pietet — trods den Mangel paa Oplysning og Uimodtagelighed for Fremskridt, de gamle Bønder ikke kunde frigøre sig for. Overfor noget Nyt havde Kvinder som Mænd deres faste Principer, holdbare som Egepæle.

»Spareriet« senere har et ganske andet Præg. Men det er ikke om Nutidens Væren om sig, som Følge af Tidernes Tryk, Folkemængdens Stigning og Eksistenskampen, her skal tales, saa lidt som om den Levemaade, der i senere Tider er kommen frem, er sund, eller om den slappe Kost, der mange Steder bruges, evner at værne om og holde en dygtig Arbejdskraft oppe og Sygeligheden ude — det er Emner, der ligger fjernt fra de her tænkte Rammer.

Et er givet. Det er ikke mere den gamle brave, hjertelige Gaardmandskone, der passer Gryden og sætter sin solide

Mad frem for sin samlede Husstand ved Fællesmaaltiderne og med mildt Sind tænker godgørende paa en fattig Nabokone. Den modeklædte, husholdnings- eller højskoleuddannede Herskerinde staar nu for Styret. Og kun som Familiens Ældste er den gamle *vor Moer* med de gammeldags Skrøbeligheder, men gæstmild og godsindet endnu i Live.

Vil man da — til Sammenligning med Nutidsforholdene — tage ikke blot de svundne Tiders Sæd og Skik eller hvad-somhelst frem: Klædedragten, Boligernes Udstyrelse, Fornøjelser og den daglige Levevis i Hjem og By, vil det bedst kunne skønnes, hvorledes den nye Tid har givet Landbefolkningens Liv og Færd en ganske anden Form af betydelig mere Dannelse — samt hvor lidt der af gammel Tradition har holdt sig ind i den tredie Æt — om ellers Noget!

Folkemaalet er alene standende, vel med lidt vigende Spor, men hverken Jernbaner, Telefoner eller deslige har evnet at befordre Skriftsproget frem. Naar forhen Nogen talte med Folk udenfor Bondestanden, gjorde de altid Forsøg paa at tale »fint« og »fornemt«, hvorved Korrektheden faldt højst pudsigt ud, navnlig for dem, der havde været lidt ude at se sig om og gerne vilde vise hele deres Selvfølelse. Eller, da der sædvanlig blev gjort Nar ad Stedets Folk, der vilde tale fornemt, saa vilde nu disse Banebrydere hæve sig over denne Fordom. Men begge Udslag resulterede ens.

I de snurrigste S sammensætninger brugte saadanne Personer en Mængde forkerte Ord, navnlig Fremmedord i radbrækket Form efter den Viden, at Byen hedder Snerpe og uden Anelse om Fædrelandskærligheden til vort dyrebare Modersmaal — selv om de nok saa meget havde lært at synge Lembckes Sang om »en højbaaren Jomfru og en ædel Kongebrud«, eller Grundtvigs, at »Modersmaalet er vort Hjertesprog, og kun løs er al fremmed Tale«.

— Endelig maa det ikke forbigaa, at gamle Bønderfolk var aldrig sig selv over for *fåa' nemme* Folk. Der var altid nogen Forstillelse, Genertthed og Tvang, saa snart disse Mennesker ikke var iblandt deres Egne. Tænk blot paa, hvilken Forskel der var paa Sæderne ved et Gildeslag, naar først Præst og Degn var tagne hjem? Vilde Købstadfolk eller Til-

rejsende have udfrittet de forrige Slægter for at samle Folke-minder, »der skulde skrives«, tør jeg for min Egn med hele Overbevisningens Vished erklære, at Svaret var bleven Tavshed, eller de havde set en kostelig Morskab i at give dem Krøniker at løbe med for at se, hvad og hvormeget de kunde bilde dem ind. Den sidste Menneskealders store Oplysningsværk maatte til først.

Men Literatursproget kan dog ikke som selve Literaturen vinde Grund — trods Læseforeninger, Skrifter og Blades Udbredelse og virkelige Tilegnelse af Befolkningen, Højskoler, Komedier, Fester, Møder, Forsamlinger, o. s. v. Allerede for Aar tilbage lød det ret paafaldende — om ikke paa selve den Egn, her tænkes paa — at høre en ung, oplyst Mand med megen Interesse, men paa stærk Dialekt tale med en ung Kvinde af sit Bekendtskab, han træffer, om Henrik Ibsens daværende sidste nye Bog — faa Dage efter at denne havde forladt Pressen —, hvortil der blev svaret i samme Mundart: »Den er sikkert ligesaa genial som hans forrige«. Ligesaa er jeg bleven Vidne til, at den, der bruger sit »a« for første Persons personlige Stedord i Navneform, meget vel paa en Rejse kan trække splinterny, lødige Literatur op af Lommen og derved forkorte sig Tiden paa en højst interesseret og ind-gaaende Maade.

Ja, Kendskab til Bøger, Foredrag om Kunst, Besøg paa Maleriudstillinger, Avisernes Postomdeling — hvilken uhyre Modsætning til Fortidens Dvaskhed i Aandsliv og Attraa, Stilstand og Ligeegyldighed for aandelige Rørelser?

I et Par Tiaar før Aarhundredet løb ud, har Landposten hver Dag sat ethvert Hjem, selv de mest afsides beliggende i de yderste Kroge bag Skove og Moser, i Forbindelse med Yderverdenen ved i et Drænrør, bundet til Indkørsleens forreste Træ, eller lignende praktiske mer eller mindre luksuriøst ud-styrede Postkasse-Indretninger at nedlægge Telegrafens Verdensbudskaber, trykt i den stedlige Avis af den politiske Af-skygning, hvortil vedkommende Abonnent hælder. — En anden Slægt styrer nu en anden Kurs i andre Farvande.

Saavidt er Horisonten højnet, siden mangan en Gaardmand ikke kendte større selskabelig Nydelse eller højere Interesser end Kortspil — hvori Mange var svært drevne — med raa

Tale, Nattesvir med høje Bêter og drøje Eder. Thi saaledes endte ikke sjældent Byens »vise Fædre« de hyppige Oldermands- og andre Sammenkomster. — Eller til dagligdags Tidkort at hente Brændevinsflasken fra det gamle *Kandeskab* og drikke sin Svirekammerat til med den ene Dram efter den anden af »Klukflasken«, — der rettere burde hedde »Liv-svækker« end »Livs-vækker«, som dette Ord et Sted træffende er bleven omskrevet.

Det kan ikke dølges, at Drukkenskab, Uvidenhed, Ørkesløshed, Stædighed og Uimodtagelighed overfor de begyndende Fremskridtsbevægelser var Egenskaber, der ofte fandtes hos den lune, mistroiske Gaardmandsstand. Det er Nutidens store Ros, at den har frigjort sig fra den træge, sejge Fordægtighed og den aandløse, magelige Ladhed, som affødte denne Hovedtype.

Men til Gengæld maa man drage et Suk over, at Fremskridtstidens friske Vind fik bortblæst meget af de skikkelige Naturbørns rare gæstfri Hjertelighed og Godmodighed og navnlig for de Unges Vedkommende: Flid, Udholdenhed, Pligtfølelse og Nøjsomhed — alt det, der fortrinsvis var Konernes Karaktermærker. Det Gode som det Slette gik med i Løbet, akkurat som det trivedes jævnsides.

Er det fornødent at tilføje, at der som et andet Grundbillede for Mændene gaves mange brave, rettænkende og stræbsomme Naturer, der ikke lod sig paavirke af Lediggangen omkring sig og dens Følgesvende, og som har Krav paa at mindes med fuld Sympati? Dog især uforglemmelige er de gamle Koner. Særlig de har fortjent deres Minderune.

Disse barnlig-ærlige, troskyldige Gaardkoner, Huskoner eller Vaskekoner — det er lige meget, den Gang var der ingen Persons Anseelse, ligesom der kun var een Stue, een Gryde og eet Bord —, de var saa myreflittige, saa man godt kan sige: Du Lade, gaa til Fortidens Bondekvinde og bliv vis! De kunde nytte Tiden som Ingen nutildags. Saa var de lige rørte til Taarer saavel i Glæde som i Sorg, og man kunde lodde, hvor man vilde i deres Hjerte; overalt fandt man de samme Grundtræk og Totalindtrykket stadfæstet. Dem har Vorherre nu efterhaanden *løst op for*. Lad os derfor dække Skrøbelighederne med Kærlighedens Kaabe — thi med maa de for

Helhedens Skyld. Billedet vilde ikke være sanddru, dersom man forbigik, at de var overtroiske, uoplyste og — lidt af en Gris. En Beskyldning jeg dog nævner med et Forbehold for senere at belyse dette Emne nærmere. Thi paa enkelte Omraader kunde de vel repræsentere Modsætningen af Properhed — de kendte ikke bedre og saa ikke noget forkert deri — men paa andre, f. Eks. ved Madlavning, kunde de endog være meget *rampilen paa sig*, *o*: renlig-pillen. Og det var tidt, at just »de blankeste Møer blev de skidneste Søer.«

Formen for Vaner og Tilbøjeligheder staar dog altid i et vist Forhold ikke blot til den fremadskridende Udvikling, men ogsaa til den mer eller mindre *givtige* Jord, der tumledes med, hvad enten det var det fede Muld og Ler eller Marker af sandet og mere ufrugtbar Beskaffenhed. Jo livligere og lettere Speciebeholdningen paa Kistebunden voksede, desto tungere, tværere og mindre elastiske blev Menneskene selv. Jo tarveligere Livsbetingelser, desto mere fandtes der af den gamle berømte Arbejdsdygtighed og utrættelige Ihærdighed.

Men naar man ret betænker, hvilken haardnakket Modstand hver enkelt Smule Nyt fra først af havde at besejre, kan det ikke undre, at der fremdeles findes Enkelte i gamle Hjem, der ikke forandrer noget i deres Levevis, og som dog følger bravt med i alt stedligt Aktuelt, og hvad der ellers rører sig uden om dem. Der er vel endnu dem, der aldrig har modtaget, endsige skrevet et Brev og vel endnu Folk, der som Værdibestemmelse orienterer sig bedst med Priser i Mark og Daler og saamænd endnu kan tale om »de ny Penge«? I umindelige Tider efter 1875 kunde man i hvert Fald være ganske vis paa, naar ældre Folk talte om Gaardens Gæld eller om Kapitaler paa Rente, og kun Talstørrelsen alene nævnedes, at da mentes der Dalere, saa maatte man selv fordoble Beløbet. Ja, der er vel ogsaa dem, der aldrig har indladt sig paa en Jernbanekørsel. Det er da saaledes kun nogle Aar siden, at en Kone paa sin første Jernbanetur — just paa Slettens Bane — svarede Konduktøren, da denne sagde: »Maa jeg bede om Deres Billet?« — »Nej, hør min gode Mand, køb Dem En selv, det har jeg maattet gøre, min faar De ikke.«

Hører man ogsaa, hvad de Gamle kan fortælle om, hvor uhyggeligt og trist Livet gled hen, og hvorledes de sad og kukkelurede de lange og mange Frostmaaneder i Rad, kaster man et skeptisk Blik paa den blanke Kulovn af nyeste Konstruktion, der nu luner og hygger den gipsede, tapetserede, gardin- og sofaprydede Dagligstue med de pæne Billeder paa Væggen og de gode Bøger i Reolen, og tillader sig den Gisning, at saadan en Fyr sikkert da i en Haandevending kunde have tøet baade Ruder og Mennesker op.

Thi saaledes ser nu Dagligstuen ud i en Gaard af den almindelige Størrelse. Og alle Vegne er Sansen for Hygge ude om ligesaa udviklet. Paa Sommer-Søndage er for Eks. Haven at ligne ved et pilleet Æg, saa hæget og pudset er den. Ikke et Græsstraa taales paa urette Plads, og ikke sjældent vajer Dannebrog pyntelig fra Plænen's Flagstang.

Er man en Vinteraften i Aftensædets Tid, mellem Mikkelsdag og Paaske, belavet paa at gøre *Julevisit*, ∴ Aftenselskab, da er Værelserne yderligere hyggede af Tæpper, Nips og Blomster. Borddækningen er ligeledes hyggelig og Maden brillant tillavet, samt uhyre kolosalt tilmaalt.

Eller: Gaa til en Storbonde i de første Velmagtstider. Han er maaske den af Alle, der er Opfyldelsen af sine Fordringer til Livet nærmest. Thi disse er endnu da væsentlig kun saadanne, som »Guldnøglen« kan klare ham, da denne lukker ham op alle Vegne, hvor han ønsker sig frem. En Tilværelse saa uafhængig, saa frank og fri! I Generationer har Slægten besiddet Gaarden. Den Velstand, som Forfædrenes Nøjsomhed grundlagde, er stadig vokset, saa der maatte komme Uaar i Rad, før et Begreb som Næringsssorg eller blot Bekymring fandt Vej til Gaardens Enemærker. — Naturligvis hylér han med, naar Vejret og Tidens Ugunst forhandles — ellers var han jo ikke Landmand. Men besøg ham! Med Stolthed viser han sit præmierede Kvæg og den nye Fjedervogn frem som Husmoderen sit hjemmelavede Gulvtæppe, dito hyggelige Vintergardiner og Havens kunstfærdige Stendysse — og lukullisk beværter han sin Gæst.

Ophavnsmanden til Ordet: »Hvad forstaar en Bonde sig paa Agurkesalat«, skulde staa op af Graven, og Ingen vilde

mere end han undre sig over, hvad Landsbyfolk nu forstaar sig paa.

Sene selskabelige Samvær kendtes slet ikke i de gamle »*Greve-Gaarde*«, de, der bar et Brædt hæftet paa Porten, mærket G. G., hvilket vil sige Grevskabet Gyldensteen, men som udlagdes *Grevens Gaard*. Der tænkte, levede og morede man sig paa en hel anden Vis. De Gamle havde deres Lavsvæsen og deres Familiebesøg, der foregik tidligere paa Dagen. Ogsaa kunde En og Anden bedø en Familie besøge sig; der trakteredes da med Suppe. Eller et Par Nabokoner *gik sammen lidt* om Eftermiddagen skiftevis, naar de var ene hjemme. Paa Værtstedet bagte Konen da gode Flødeæbleskiver til sin Gæst paa Tørvegløderne i Sengkammerets Kakkellovn, medens Passiaren gik for dem begge og *Bindestikkerne* for den Fremmede. — Med den voksende Velstand kunde dog dette gaa over til *Slabberās*, saa det kunde siges: *Naar Manden ikke er hjemme, slæber Kællingen Atling ud af Huset*.

Først da Bondestandens forskellige Kilder i Halvfjerdserne gav fra sig de rige Væld med Fremskridts Held og Englands-Eksport, kom — til Forskel fra hele Gildevæsenet — *Vinter-Visitterne* fra Mørkningstid til Midnat med varme Retter ved sluttet Bord frem, som et Udslag af det gamle Ord, at Gods giver Mod. Senere udstrakte Selskabeligheden sig ogsaa til Sommerbesøg af lignende Art før og efter Høsttiden.

Kigger man indenfor i Slagtetiden i et Selskabshus i disse Sammenkomsters første Tider, da begyndtes altid med Kaffe paa Kande med Masser af dejligt Bagværk til. Senere paa Aftenen kom Hovedmaaltidet og efter dette mange mindre Slag i Slag.

Naar den varme Steg stilles paa Bordet byder Værtinden: »Aa, vær nu saa god!« hvilket plejer at besvares med den dybeste Tavshed og Ubevægelighed. Det er dog altid saa i Verden, at det er det første Skridt, der koster. Er dette gjort, er Isen brudt — og snart er Alle bænkedø paa Husets kvindelige Medlemmer nær. At finde en Forskærer til Fjerkræet og Stegene opnaas saa i Reglen, naar den tilbørlige Parlementeren desangaaende er overstaaet, og Fadet er skubbet nogle Gange

paa kryds og paa tværs af Bordet fra den Ene til den Anden, der nægter at besidde Værdighed til dette Æreshverv.

Derpaa indtræder paany Gravens Stilhed, indtil hver især forsikrer, at de er »godt forsynede, og hvis ikke, saa er det deres egen Skyld«. Saa omdøles der Makulatur-Aviser, hvorefter hver Gæst aftørre sin Jern-Gaffel og Kniv og lader Papiret gaa til den Næste o. s. fr., til det er opbrugt eller mødes med et andet i samme Virksomhed værende Papirstykke — dette vil i Politikens Dage sige: hyppigst Venstre- undtagelsesvis Højre-Aviser. Paa ny Tallerken og med disse saaledes soignerede Redskaber tog man saa fat paa Desserten, som Regel først en lind Budding med flydende Sauce og derpaa forskellige Æble-, Lag- og andre Kager.

For Spindesiden serveredes der saa ikke med flere gode Sager, men de mandlige Gæster havde endnu en Nydelse i Vente. For dem begynder Tobaksdaasen, Cigarkassen og Svovlstikstativet at cirkulere. Dette Fængstof opildner øjensynlig. Thi Selskabet faar det tabte Mæle igen, jævnt stigende. — Efter Maaltidet kunde det baade ved Gilder og ved slige Lejligheder være Morskab at bombardere hinanden med en Kugleregn susende om Ørerne, vel ikke som i Sagatiden med Kødben, men noget længere tilbage i vor Tid af Svedskesten, noget senere frem, da Øllet kom paa Flasker til Erstatning for Kruget, der gik paa Runddrikning, af Flaskepropper. — (A propos: Her kan indskydes den Bemærkning, at i Stedet for Ølflasken midt paa Bordet som en Nikonge med en Krans af Glas uden om, der hverken forsløg »alt eller halvt«, saa dækkes der nu med særskilt Glas til hver Kuvert.) — Naar saa Dampen og Stemningen er bravt oppe, er der altid en Gæst med det tilstrækkelige Mod til at starte Ophævelsen, og saa takker man for Mad Stuen rundt.

Der har altid været en stor Modsætning og et skarpt Skel mellem Hellig og Søgn. Enhver ørkesløs Tid og Tilstand benævnes *at holde Helligdag*. Helligdag er Hvilen. Til Forskel fra den gamle Tid, hvor Kvinderne udnyttede enhver Udgangstid med Bindestikkerne, blev det nu Skik, at Kvinden ikke tog Haandarbejde med i et fremmed Hus. Den, der ikke *kan faa Stunde at holde Helligdag saa længe* — saa siges der —,

maa være meget nærig eller saa fattig, at det behøves at tage ogsaa saadan Tid i Agt.

Og denne Synsmaade er fuldstændig korrekt og berettiget, som ogsaa et Bidrag til »Kønnenes Ligestilling«. Den Kvinde, der som Konen i Bondens Hus, har Hænderne fulde med Slid og Slæb fra Morgen til Aften, bør nyde den fuldkomne Hvile og Rekreation under en Stunds Fravær fra Hjemmet og sine Pligters Tilsidelæggelse. En Udtur gaar kun sjældent paa, følgelig er det en berettiget Fritid og Ferie, som det ligefrem vilde være at skyde fra sig og forøde ved at fordybe sig i medbragt Arbejde, hvilket i og for sig ogsaa er mindre sel-skabeligt.

Dette Træk er ofte bleven misforstaaet. Den fine Dame derimod, for hvem det er en dagligdags Ting at optræde som Gæst i sin Omgangskreds, der helt har Tiden til sin Raadighed, og hvis Arbejde omtrent er det samme baade ude og hjemme og er af den Beskaffenhed, at det hverken giver stive Lemmer eller dødtræt Krop — ja hun kan savne sit Haandarbejde ogsaa ude og tager det derfor som Regel med.

Husflidsudstillinger bærer vel Bud i Nutiden om, at Hjemmefliden stadig holdes i glædelig Trivsel. Men ved saadanne Udstillinger paa Landet maa man i Reglen beklage, at Numre som en Musefælde, en Malkestol, et Stykke treløbet Uldgarn er altfor faa i Forhold til den Overflod af Ting, paa hvilke Vedkommende ofrer Tid og Kræfter bare for at forløfte sig paa Emner, som der fattes Forudsætninger til at udføre fyldestgørende.

Gaar man tilbage til den gamle Fæstegaard, vil det straks falde i Øjnene, hvorledes baade al dagligdags Skik og Brug som al Slags Gildesfærd har døjet Knæk paa Knæk, saa der næppe nu i den moderne Selvejergaard er nogen Art af Husskik, der foregaar paa ægte, upaavirket Maade. Ret selvfølgelig. Thi langt mærkeligere vilde det være, om alle de gamle Snurrigheder, som Overtroen gennemtrængte hine Landsbyfolk med, kunde lade sig føre med ind i de nye, høje, grundmurede Huse og dér taale vore Dages Luft og Lampelys.

Men i de lave Rønner med skæve Halvdøre og tilsømmede smaa Vinduer var der alle Trivselsmuligheder, og derfor var

disse Vaaninger Folkepoesiens egen, rette Arne i den tankefattige, men overtrorige Tid. Dér opstod, trivedes og iagttoges et Utal af Talemaader og Forholdsregler til Betyggelse for Uheld, ondt Vejr, Sygdom paa Mennesker og Dyr, o. s. v.

Lidt efter lidt banede saa den Anskuelse sig frem i de nyere Hjem, at alle disse gamle *Sensarier dog vist ikke tyr nø-ev ileen*, og man kom under Vejr med, at der *liegodt* kom Smør i Kærnen, Gæslinger i Gaasereden, Afkom af Kreaturerne, Grøde paa Marken og meget Andet, og saa endte det omsider med, at slet Intet mere blev forgjort eller troldhekset.

Alle Gildesskikkene er ligeledes saa godt som *lagt af*. Vel hænder det, at der endnu af og til gøres et rigtigt Lavsgilde, men alle Ejendommelighederne fra de svundne Tider er efterhaanden undergaaede saadan Modernisering, at et Gilde nu kun er en svag Afglans af, hvad et Gilde har været. Gildernes Glanstid sluttede paa den nordfynske Slettes sydlige, flade Egn som overalt i vort Land, da Politiken begyndte at sætte Sindene i Bevægelse og spalte Befolkningen først i to, senere i flere stridende Lejre. Denne Omstændighed gav hele Gildesfærden sit Banesaar.

Ganske uddøde er Ungdomsgilderne, der afholdtes før og omkring det svundne Aarhundredes Midte hver fjortende Dag skiftevis i hver Gaard, som da gratis afgav Storstuen samt opvartede med Øl og Kaffe. Pigerne havde ingen Udgift, men Karlene gav hver seks Skilling til Musikanteren. Her var Alle lige, baade Sønner og Døtre, saavel som Tyendet. De maatte jo være det; ens paa en Prik. Thi Alle var jo opdragne med kun et og samme ensidige Syn paa stort og smaat.

Klædedragten var det jævne, hjemmegjorte Tøj. Det eneste Købetøj var noget nær kun Læderfodtøjet til Dans og Stads, samt Kvindernes lange Silkebaand ned ad Nakken og deres *Hovedtøj*, som de for Resten selv smukt broderede.

Paaklædningen nutildags er mere vanskelig at angive; thi den er omskiftelig som selve Parisermøden — eller med andre Ord: *den vrier sig saa tidt som Vinden*. Paa kolde Køreture især realiserer Modens og Anstandens Herskerinder i Forening ofte Begrebet at klæde sig paa Fransk og fryse paa Dansk. Og hvad i øvrigt kan betegnes er, at hvad der før hed Kiste-

klæderne, gør man rettest i nu at omskrive — for at blive ved det Franske — til *comme il faut*. Ved givne Lejligheder er det komplet ulastelige Herrer og Damer af ydre Skrud, vel at mærke saa længe de giver Pjerrots Rolle. Thi gøres der Brud paa den, er Illusionen brudt — som før antydet. Og sad man før og puttede Halm i Træskoene, for at *hytte* Fødderne paa det af Snesjap vaade Ler- eller Murstensgulv, saa gaar man nu om med broderede Sko paa fernisserede Brædder.

Men om Sybilles Spaadom, der af de Gamle holdtes saa højt i Ære, for nærværende Tid sker Fyldest, at Menneskenes Børn en Gang skulde blive klædte saa brogede som Snoge, eller om dette Ord endnu ikke har fundet sin Løsning, faar derimod staa uafgjort hen.

Flere Foretagender kaldtes Gilde uden ret at være det, som naar Haandværksfolkene *tog mod Mælk* til Efteraarsoste, eller — for blot at nævne dette: Kartegildet, der opløstes, da Maskinkartning vandt Indgang. Noget lignende gentog sig ved mange Lejligheder, som ogsaa ved Humlens og Hørrens Behandling. Den lange, sene Skala af Forædlingsgrader, Hørreren fra raa Tilstand trinvis har at gennemgaa, krævede paa visse Stadier af Arbejdet, til Brydning og Skætning f. Eks., mere Mandskab end Hjemmets eget, og altid laante man sig da gensidigt frem. Men alle slige Arbejdssammenkomster er forlængst *gaaet over Stav*.

Problemet er nu at udføre alt muligt ved den mindst mulige Haandkraft. Men saaledes gik det forhen tidt paa, at en talrig Kreds var samlet. Og kan der tænkes et tydeligere Folkelivsbillede? Thi saadanne Forsamlinger maatte absolut blive de virksomste Brændpunkter for Hekseriets og Spøgeriets saa spiredygtige Ukrudt, hvor alle Betingelser føjede sig, saavel hvad de enkelte Optrin som Pladsen for samme angaar. Gemytterne var let grebne, stundom var Hverdagslivet kastet til Side, og en halv natlig Belysning faldt hen over det hele eventyragtige Sceneri.

Men disse Samvær staar som ægte Mindesmærker for det gamle Almuesliv, som det fik Udslag i Skæmt og Livlighed, samt til et kraftigt Bevis paa, at det kun er Fordringen til Livsglæden, mindre selve Glædernes Art, hvorpaa det kommer an. Thi den utvungne barnlig-fornøjede Spøg, der udfoldede

sig ved saadanne Lejligheder, var saa frisk og naturlig, at alle Nutidens kostbare Fornøjelser sikkerlig ikke evner at forskaffe sine Deltagere saadanne simple Kredses dybt følte, umiddelbare, hjerteglade Stemning. De var ikke overmættede, ikke forvænnede.

Børnene jubledede fjorten Dage forud for en saadan Sammenkomstdag, og Unge og Gamle var som Børn og barnlige Sjæle. Alle kunde more sig og være lykkelige over Lidet — ja, over Ingenting!

Nøjsomheden er saa rørende, at den ikke stærkt nok kan betones, og beundringsværdig længe holdt den sig, men den nøjsomme Tid ligger paa den anden Side i den interesseløse Tid.

Datidens Dannelse stod det derimod kun smaat til med. Paa dette Tidspunkt er det dog for tidlig at regne Nogen deres Uvidenhed paa Belevenhedens Omraade til Last. Endnu da maa man se igennem Fingre med det Plumpe og Stødende og undskyldende sige: Hver Fugl synger med sit Næb. Senere derimod kan man med større Berettigelse undre sig over, med hvilken Sneglefart Begrebet Dannelse udviklede sig. At gode og rare Mennesker blot nogle Tiaar før Aarhundredskiftet kunde have saa svage Forestillinger om og saa ringe Kendskab til den simpleste Høflighed, Sans for det Passende og lidt bedre Manerer, er ret mærkeligt.

Først den sidste Trediedel af det Aarhundrede, hvorom her er Tale, tilførte Landbostanden saa meget nyt Blod, at en Fremmeds Undren sikkert nu vil være den, at der hersker saa megen Oplysning, saa god og net, ja hensynsfuld Tone indbyrdes, og at saa megen usund og daarlig Tale har vejet Pladsen for Drøftelse af kulturelle Emner af alle Arter.

Kun Skade, at Civilisationens aldrig svigtende Ledsagere, som før nævnt: Pengestolthed, Selvbevidsthed, Hovmod og Egenkærlighed ogsaa taaltes langt frem imod Nutiden i mange ellers gode Hjem til Mispryd for disse. Megen Forælding har den danske Højskole en umistelig Ære af at have indpodet Bondekulturen, især i de senere Aartier. Men i Begyndelsen kom der ogsaa Vildskud fra den Kant. Thi husk: Den tog fat paa at modelere det raa Ler, saa meget berøede utvivlsomt paa Misforstaaelse hos de Unge, naar de vilde føre deres

Højskoledannelse ud i Livet, hvilket igen beroede paa, at denne var altfor kort, ofte kun nogle Maaneder. — Og man havde da just her denne søgte Fremtoning, der gerne vilde vise sig og slaa om sig med sin spæde Viden.

Men kun flygtig set er det tidligere Fællesskab i Udøvelsen af Arbejde o. L. kuldkastet. Man har blot forladt de gamle Spor for at betræde nye, nær beslægtede. Man optager i ændret Form det tidligere Forkastede.

Man laver ikke nu i det Smaa sin Ost i Fælling, som naar et Par Nabokoner skiftevis *lagde deres Mælk sammen*, for hver især at faa deres Oste større, men man kærner derimod sit Smør i det Store fælles, ved Hjælp af Andelsmejeriets store Centrifuge. Man karter ikke sin Uld og andet Lignende ved gensidig Hjælp, men man køber, for at faa Godkøbspriser, sit St. Croix-Sukker — der efterhaanden er bleven til dansk Røesukker — og sin ubrændte Rio-Kaffe, sine Kryderier, der før hed *Knismeri*, nu hedder *Stødesager* — i Brugsforeningerne, og saa fremdeles.

Ja, der er for Tiden en saadan Fælles-Mani oppe, at selv Godgørenheden er det nu en Modesag at øve efter By-Mønster gennem Indsamlinger, Foreninger, Dilettantkomedier og Basarer. Komodispil er navnlig bleven en sand Vintersport i hvert Sogn. I et enkelt Blad kan der godt, f. Eks. ved Faste-lavnstid, annonceres op imod en halv Snes saadanne Forestillinger til en enkelt Dag, og det en Række Midvinter-Søndage i Rad.

Men som een Tid ikke kan overføres paa en anden, saalidt som en svunden Tid kan genopleves, saa kan der heller ikke spørges, om de nymodens gode Gerninger derved vokser sig større, eller om man hjalp ringere, da der ydedes efter smaa Kaar og fattig Evne en stille, bramfri Gave i Løn? — Den Gang, da den bedrestillede Husmoder med deltagende og villigt Sind gav Fattigfolk i al Stilhed — hver sine — dagligdags *totre* Gryn og en *Drip* Mælk, efter Uldklipningen en *Tot* Uld, til Julen Sul og Sigtebrød, senere Paaskeæg, o. s. fr.

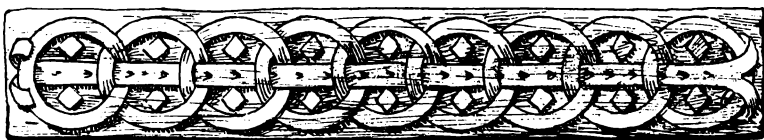
Vel havde de forbigangne Tider sine Pengepugere, og en saadan fik da — med Ret eller Uret — det Skudsmaal: at der ikke var mere Godt i ham *end Honning i en Pukke* (Skrup-

tudse), eller at han ikke kunde undvære saa meget, som der kunde ligge paa en Negl, eller endog saameget som en *Havre Avn* (Avne). De braadne Kar bliver man nu en Gang ikke kvit, og uden at søge efterforsket, om Nogen kunde være saa grum, skal derfor blot tilføjes, at Folk kan jo heldigvis, som bekendt, ogsaa være bedre end deres Rygte.

Saaledes sætter den ny Tid en ny Skik i alle mulige Ting. Intet undgaar sin Skæbne. — Det er saa Tidernes Gang.

Og har det lille Danmark i det 19. Aarhundredes Morgen været »et lidet fattigt Land«, saa gik det ind i det 20. Aarhundrede som et frodigt Foregangsland. Og mødes man nu herefter i disse Minder ofte med »fattig Mand, som pløjer danske Lande«, da mødes man i lige Grad ad Sammenligningens Vej atter og atter med »den vidt forrejste Mand« i »Glæden over Danmark«.

Den 18. danske Landmandsforsamling, der netop afholdtes i Fynboernes Stiftsstad og Midtvejsby i Sommeren 1900, afgav Beviset herpaa — ligesom det Følgende i dette Værk vil vise det.

Dagliglivet i den gamle Bondestand og Bondebolig.

Boligen.

SKAL man ret drage Minderne frem fra de gamle Landsbyer, er Bylivet kun den ringeste Part, da maa man ind i de fordums Boliger til Dagliglivet.

Søger man de Bedrestillede, gaar man gennem den lave Egetræsdør, forsynet med en stor Nøgle og Jernbeslag om Laasen, samt smaa slidte Jernskinner paa Dørtrinnet, ind paa sandbestrøet *Fjællegulv*. Vinduerne var højt anbragte og forsynede med smalle Karme, der ligesom det egeplankede Loft var perlefarvet. Flik-flak, tik-tak knitrede Tørv og Brænde i Kakkellovnen, hvor »Perle« drev den af i Krogen. Muligvis repræsenteredes den dekorative Skønhedssans fra Kakkellovnens Plateau: — hvorfra nemlig i Reglen en bronceret Gibsørn spredte skærmende og dækkende sine Vinger ud over det hele Milieu. — Kan ogsaa hænde, at man fandt en Husstavle ud- eller indvendig et eller andet Sted med rimede Ønsker om, at Gud vilde bevare vor Indgang og Udgang eller befri dette Hus fra Ild og anden Vaad:.

Men bliver vi i den rigtige gamle Bondegaard, gaar Vejen over en ujævn, mangelfuld brolagt Gaardsplads ind i en hældende Bindingsværksbygning, hvor vi finder smaa, lave, hvidkalkede Stuer under et lavt, ludende Tag. Tankerne farer da tilbage til en Tid, da man nemmede nogle Linier om, »at Væggene lidt skæve staa, og Ruderne er ganske smaa«.

Men ved Gildesfærd, eller naar det hændte, at mange Mennesker tydelig nok var uforstilt velkomne Gæster, da uvidede det rummelige Hjerterum paa en vidunderlig elastisk Maade det trange Husrum. Tidt kunde der ogsaa til daglig være god Brug for Ordsprogets magiske Forhold mellem Hjerte- og Husrummet, baade paa den ene og den anden Side. Her tænkes paa

Aftægtsfolkene.

Naar Ejerskifte fandt Sted, saa de Gamle traadte tilbage og overlod Gaarden til et Barn, der blev gift, saa kunde begge Familier ikke leve hver for sig. Hvor skulde Midlerne komme fra, og hvem skulde udføre Arbejdet i to Husholdninger? Saa boede de *i Samling*.

Der er mange gode Eksempler paa et kønt Forhold mellem Unge og Gamle, der viste, at der herskede stor Overbærenhed fra begge Sider. Der er dog ogsaa Tilfælde nok, hvor den gensidige Fordragelighed var mindre udviklet. Aftægtsforholdet vandt ingenlunde ved den nyere Brydningstid.

De nye Ideer kunde ikke altid optages af de Gamle. Politik og Andet satte Splid. De Gamle kunde ikke finde sig i at blive *sat fra Bestillingen*, og de nye Metoder forstod de sig ikke paa. Sund Driftighed og nyttige Udgifter blev undertiden stemplet som det pureste *Pjank-Pjank* og Lyst til kun at *lægge øde*. Og tungt var det for en flink Svigersøn eller Svigerdatter under deres slidsomme Gerning kun at blive anset for henholdsvis *en Pjank* og *et Pjankehoved*.

Den ny Mand havde Skødet og Magten. Ofte glemte de Unge Respekten for de hvide Haar, og naar de Gamle da ikke forstod, at de ikke kunde følge med Tiden, saa opstod den megen Utilfredshed, der knytter sig til disse Forhold.

Havde man Raad dertil, havde de Gamle deres egen Stue for sig selv, ofte som en Udbygning med Vinduer ud til Haven, og fik leveret det til deres Underhold, der var *skrevet dem til*, og da blandede de sig ikke i de forandrede Forhold i Bedriften. Men der kunde endda være Anstødsstene nok. At de skilte sig ud fra hinanden, ansaas ogsaa let for et Tegn paa et mindre godt Forhold. Børnene, der var Bedsteforældrenes Øjestene, blev ofte forkælede og fik utidigt Medhold hos *Gammel-Mor* eller *Gammel-Far*, eller omvendt, at de Gamle

ikke kunde taale at se dem. Ofte kunde en af de Gamle være syg i mange Aar og være til stor Byrde for en Svigerdatter eller være *en haard Torn* imod den Fremmede, der ved Ægte-skabet var *gaaet ind* til alt dette. Ofte var det de Unge, der ikke var som de burde være mod de tidligere Besiddere af Ejendommen.

Det ømme Punkt har sikkert lige megen Rod til begge Sider. Hvor Taalsomhed og den gode Forstaaelse fandtes i saa rigt Maal, at indbyrdes Godhed mod hinanden raadede, bør det ihukkommes som Karaktertegn til Efterfølgelse — og saa udenfor den Stand, der har disse Familieforhold som Egenhed.

Saa er der »den rige Knast«, den ugifte Gaardmands-søn, der blev paa Gaarden hos en Broder eller Søster og gik der med alle sine Penge og tog sig gode Dage til. Ogsaa han havde sig et Kammer for sig selv. Han gik rundt og *spurgte* eller fortalte Nyt. Han kunde pode og gøre Folk anden Fingernemstjeneste. Han havde mange Slags Tidsfordriv. Han sad i sine ledige Stunder og satte en lille Garnvinde i en Flaske, eller satte en Flaske paa et Æble eller en Pære i Forsommertiden, saa Frugten voksede til at udfylde Flasken, og megen anden Spidsfindighed, hvormed han forbavsede sit Sogn med de fuldkomneste Resultater.

De gamle Gaardmodeller siger en efter en Farvel. I Landsbyerne rejser sig ny grundmurede Boliger, der maaske bedre lader sig belaste med Prioriteter og har større Kurs i Kreditforeningerne end de gamle, medens Kunstens og Poesiens Dyrkere sukker og sørger, saa Følgen er, at der nu er en Bevægelse i Gang for bedre og smukkere Byggesæt paa Landet — medens de gamle Typer for Bøndergaardene i Forfædrenes Tid nu træffes sikrest i lille Model paa Museerne.

Paa Øerne havde man Bindingsværket med de i Reglen fire Alen høje Stolper. Rygningen paa de gamle Bygninger af ubrændte Sten var Græstørv, sammenholdt af Kragetær. Og det kan medtages, at i mit Hjemsojns Præstegaard findes endnu en Lade, der er et 300aarigt Sulehus fra Chr. IV.s Tid.

Tallet paa Skorstenspiber var et Kendemærke for Beboernes

Velstand. Kun Smaafolk lod sig nøje med een, den almindelige Gaardmand maatte have to og Storbonden havde tre—fire, mindre kunde ikke gøre det, selv om de ikke blev brugte. De blev omhyggelig hvidtede, saa de kunde ses og tage sig ud paa lang Afstand. Portene havde smeddede Beslag, undertiden en fast anbragt Porthammer, der blev hvidtet for at kunne ses i Mørke.

Gaardene var omgivne af Frugt-, Humle- og Kaalhaver. Blomsterhaven, kaldet *Rosehaven*, var ofte henvist til en lille, smal Strimmel langs med Stuehusets Vinduer. Foran Gangdøren stod gerne grønne Træer, der om Sommeren tog al Lys og Luft fra Beboelseslejligheden, men de skyggede og var en Art udvendige Gardiner eller Markise. Længere ude i Gaarden stod ofte et Valdnød- eller Pæretræ. Nogle Stabler hugget Brænde eller en Række opstillet Favnebrænde skulde undertiden tjene til at skjule »Guldgruben« midt i Gaarden, der havde frit Afløb.

Enspænderkøretøj ansaas for fattigt og var Noget, man gjorde Nar af, ja selv et Par *Stedmænd lagde sammen*, saa de skiftevis kunde have *To for*. Først senere blev Kørsel med een Hest Mode, og da greb denne Befordringsnemhed hurtig om sig og førte snart til, at Kvinderne kørte ene uden mandlig Kusk. Forud red man. Da maatte en Mand afsted paa en Hest — *smid Dig paa Kløjden*, hed det — til alle saadanne Farter, som nu Cyklen *ender*. Uden for Døren fandtes derfor en Bindesten eller Pæl med en Ring, til at den Ridende kunde binde sin Hest, eller der var indsat Ringe i Bindingsværket i dette Øjemed.

Den flade Halvmaanesten foran Indgangsdøren var sædvanligst en halv Møllesten. Uden for Stuehusdøren eller uden for Porten var der gerne nogle større Kampesten, der efter Fyraften gjorde Tjeneste som Havebænke, naar Manden røg en Pibe Tobak og snakkede *ilidt* med en Nabo eller Vejfarende.

Styrer man sine Fjed ind i en saadan Gaard, vil man først blive modtaget af den bundne, vagtsomme Uldpuddel, der giver Hals, saa bistert og glubsk, saa man priser sin Lykke, at Lænken holder. Og dog maa den energiske Bindehund ikke nøjes med at tjene Føden med Munden. Den maa ogsaa

et Par Gange om Aaret ofre sin Pels til Familiens Bedste. Hundeuld har gammelt Ry som godt for Værk og anden baade ind- og udvortes Skade. Ja, man strikker hele Strømper af Gaardhundens Uld. For Hæshed eller anden Forkølelse handt man en Hundeuldshose om Halsen om Natten, etc.

Ligesom alle gamle Bondebygninger i det Ydre var skaarne over samme Læst, saaledes var Boligernes Indre ligeledes udstyrede i en bestemt Stil og saa godt som med de samme Stykker Bohave. Ingen individuel Smag gjorde sig gældende.

Udefra kom man først ind i *Framsæt* (Forstuen) og — lad os være Fremmede —, vi gaar da til den Halvdel af Huset, der til daglig Brug stod urørt. Først kommer man da ind i *Mellemstuen*, hvor fordem Søndags- og andre gode Klæder i spredt Fægtning hæng dinglende ned fra Bjælkerne, og hvor en Gæstealkove var anbragt. Denne Stue er den senere *Fremmedstue* og som saadan oppudset efter alle Kunstens Regler med nyt, moderne Møbement, for ikke at tale om Gardiner, der holdt deres Indtog først i denne Stue.

Den *øverste Stue* — *Overstuen* —, *Stor-* eller *Stadsstuen*, — som der siges paa Øerne, i Jylland »Fredestuen« — var, og det til langt frem i Tiden, for ikke at sige er — Samlingsstedet for det solidere Bohave, de fyldte Kister og Skabe, som indeholder Husets betydelige Velstand af Seng- og Gangklæder, og som forevises alle Besøgende.

Saa er der en Seng med Opstabling af nye, ubrugte Dyner i saa mange Lag, at om der var en Ært paa Bunden, saa maatte Alverdens Prinsesser tilsammen her give tabt overfor en Prøve paa deres Følsomhed. Dernæst det nye Seletøj til Stads, og Dragkisten, besat med Husets *Postelin*, der brugtes ved højtidelige Lejligheder, men som, da saadanne kun forefaldt sjældent i de enkelte Familier, derfor hyppigst kom frem ved at laanes ud til Gildesbrug i Lavet. Her eller i Fremmedstuen stod ogsaa mangt et Egetræs Skatol, indholdsrigt og solidt.

I denne Stue kunde man i de bedre Tider omtrent se sig til, hvor mange ugifte Sønner og Døtre, der var i Hjemmet. Thi hvert voksent Barn havde sine *Sengs-Klæder*, sin fyldte Klædekiste og dernæst Skab, dette saa struttende fuldt, at de brede, svære Egedøre knap kunde lukkes. Og dog fik man

samtidig med Fremvisningen af al denne Husflid, nok til et Par Menneskealdere, Bekræftelse paa, at der skal meget til nok. Thi nu hører man, at en Søn eller Datter, trods den righoldige Garderobe, dog er i Færd med at faa *lempet* et eller andet Nyt, enten til et forestaaende Gilde, Marked — senere hen Folkefest — eller til at gaa til Alters i.

Ja, hvor rigelig en Fremmed end kunde finde *Gaardsens* Beholdning af baade *Uldent* og *Linned* repræsenteret, skulde Samlingen dog stadig forøges. Og ved ethvert Gæstebud, eller saa snart der bare var et eller andet Besøg, skulde de Fremmede altid vises om, først at se Kreaturerne og alt, hvad der vedrørte Udenomsbedriften, derpaa op i *Støv'en* at se Spind og al den øvrige Stueflid, man dér traf, og hvoraf man kunde gøre sig en Forestilling om, hvor lidet Værtstedets Folk laa paa den lade Side. Thi dette var just Meningen dermed. Det gjaldt da om, om de Fremmede kunde opvise Mage til Dygtighed og Flid ved Genbesøg. Det var Datidens Vurderingsgrad.

Inde i Klædekisten var altid et lille separat, aflukket Rum eller Skrin til Venstre. Dette kaldtes *Lagen* eller *Laken* (ϝ: gl. d. Lade, svensk låda, for Skrin og Skuffe; ogsaa Butik: Boglade). Her gemte en Tjenende sine vigtige Sager som Penge, Skudsmaalsbog og sligt. Det buede Kistelaag var indvendig tapetseret med Neu-Ruppin-Billeder, af hvis Tekst Ejerne ikke forstod et Ord. Ingen husker nu, hvoraf det kom sig, at alle gamle Kister, der var gaaet i Arv til Familien, var saaledes prydede. Paa flere Spørgsmaal herom bemærker en Kone: Den Gang var der jo Ingen, der kendte Skilderier.

Oven paa Laagets konvekse Side, eller midt paa selve Kisten udvendig, var Ejerens Bogstaver malet i en Guirlandeslyngning af røde Roser og hvide Lillier; for Ægtefolk Mandens og Konens Navne i hver sin Blomsterkrans.

Den Stue, der saaledes i gamle Dage indeholdt alle disse Værdier og den slægtgamle Sum af Spinderokkens Flid, var i Reglen forsynet med indvendige Jernstænger for de lave, smaa Vinduer. Stuen optog Husets Bredde, saa der var Vinduer baade til Gaard og Have, men ogsaa ofte tillige i Gavlens. Her indrettedes senere Havestuen med Veranda eller direkte Trappe til Haven, og da henvistes Medgiften og Forhaandsbeholdningen til et Skabkammer eller Gæstekammer.

Korndyngerne paa Loftet laa i Reglen ude over Stadsstuen. Vægten deraf gjorde, at Brædderne aabnede sig i de gamle Huse, saa der dryssede Støv og Snavs ned i Stuen, naar Kor-net blev rørt eller der blot blev gaaet paa Loftet. Ogsaa Mus holdt til i dette Parti af Loftet, hvor de havde det i Fred og Ro og nok at leve af.

Gaar vi til den daglige Beboelse, kom man i sin Tid først ind i den *forreste Stue* med Gaaschænken, Kandeskabet og Langbordet, der i Sommerhalvaaret brugtes til Spisebord, hvorfor hver Person her havde sin Skerem i Vinduet eller paa Væggen bag deres Plads. Endvidere den aabne Skorsten, hvor Gryden hang over et aabent lille Tørvebaal paa en bevægelig Jernkrog, der var til at dreje, og som kaldtes *Svøb* — udtales Svej — og hvor Jydepotten stod paa Trefod over Gløderne. Men da det var alt for *ødevorn* at have mere end et Ildsted, saa kogtes de fleste Steder Vinteren igennem al Maden i *Sengkammeret*, da navnlig fra den Tid af, at dette Vinterens Opholdsrum blev forsynet med Kogekakkelovn til Erstatning for Tud- eller Bilæggerovnen, hvilket da ansaas for et Fremskridt. Men derved forblev dette snevre Kammer i en uafbrudt Benyttelse Døgnet rundt.

Ofte forefandtes i denne Husflidens Tidsalder et eller andet mindre *Kvarter* — for at holde sig til Talesproget — en Væverstue, især over hele den rigtige Sletteegn. I Bryggerset, hvori man vaskede, bryggede, bagte, toede Kar, var som oftest en Stigeopgang til Loftet. Var der ingen Lem, gav dette megen Træk. Men almindeligst havde man en Loftelem paa Hængsler. Den skulde saa aabnes og siden lukkes for hver Gang, den benyttedes. Undertiden var Opgangen en mere bekvem Trappe, der ligeledes var fastgjort med Hængsler, saa den, for at give Plads, kunde slaas op og hægtes paa en Krog. Bag Bryggerset fandtes gerne et Ølkammer og et Pigekammer, begge et Par Hummere.

I det Sovekammer, her bødtes Piger og Døtre, røbede det ler- eller brobelagde Gulv straks, at det ikke var bleven til ved Hjælp af Vaterpas. Sengen var et Par Brædder, der var sømmet til Væggen og i Bunden forsynet med Rugfoer. Her sov den kvindelige Bondeungdom sig den gammeldags Sund-

hed og dito Livsglæde til i den Tid, Erik Bøgh skæmtende har betegnet med Tiden: da der var Piger til. Ingen skænkede det en Tanke, at stille noget som helst Krav til en Smule Bekvemmelighed.

Karlekammeret kaldes *Herberg* — med Betoning paa sidste Stavelse — og det havde Plads i Laden ude bag Stalden — *Stāāli*. I dette var der ikke en Gang Vindue, kun en lille Trælem. Karlene og Sønnerne klædte sig af og paa i ægyptisk Mørke. Toilettet var jo ikke saa omstændeligt. De havde det paa Haandlaget. Det henregnedes til *Vunte'elsen*, ∴: et indholdsrigt Substantiv for: at Vanen er den anden Natur.

Af de smaa Vinduer i Stuehuset var blot et enkelt i hver Stue forsynet med Beslag, saa det kunde aabnes, hvorved Dattidens hygieiniske Fordringer skete Fyldest og dens Luksus repræsenteredes. De andre Vinduer var af Besparelse sømmet fast. Man maatte føle den Smule Straalevarme, der var, for at være tilpas. Man lejrede sig rundt om Kakkelovnen og sad og klappede den.

Frisk Stueluft var en Fornødenhed, som man ligefrem levede i fuldkommen Uvidenhed og Ubekymrighed om. Mange nærde vel endog ligefrem Modvillie imod Luftfornyelse. Især Vinterdage kunde virkelig Ingen finde paa at lukke Varmen ud i Haven eller Gaarden. Derimod hørte det deres Vaner til — især Smaafolk — at sidde i Kakkelovnsvarme allerede i September eller ved den først indtrædende Smule Efteraarskølighed.

Vinterilden gik aldrig ud. Den *ragede* man hver Aften, ∴: man lagde Gløderne tilbage i det store Kakkelovsrum med en frisk Tørv ovenpaa og tildækkede saa den lille Vold med Aske. Skete det undtagelsesvis ved en Nattestorm, at Trækken i Kakkelovnen var saa stærk, at Gløderne var udbændte, laante man en Glød hos Nabokonen i en — Træsko, tildækket med et gammelt Forklæde.

I Bilæggerovnen med den af Sten murede Tud fyrede man i ude fra Skorstenen. Denne var i Smaahusene lige for Indgangsdøren. Og dertil brugtes en Del Kvas. Senere fremkom den firkantede, tykmavede Kakkelovn af figurerede Jernplader med den blanke Kobbertud og det brede Fyrsted, hvorpaa der kunde tages Gløder ud til at bringe en lille trebenet Lerpotte

i Kog paa, naar man vilde koge Fløde eller varme en *Draabe Kaffe*. I Fremmedstuen var Kakkelovnen højere og lignede et Reolskab, forsynet med Luger og Hylder, hvorpaa der kunde varmes Tallerkener, naar der var Fremmede »til varm Mad«.

Disse gamle Kakkelovne var ikke saa interesseløse som Nutidens. Pladerne var i Reglen forsurede med bibelske og historiske Emner og tilsvarende Skriftsteder eller prægtige Fyndsprog. Der kunde tidt aflæses en hel Historie af hver. Sædvanligst stammede de fra Norge. I Jylland havde de deres Pottkakkelovn, i hvis Kakler man stegte Æbler, tørrede Bleer og vaade Strømper, og naar Rugbrødet blev for tørt og haardt for en gammel tandløs Mund, varmede man en Rundtenom, saa den blev lidt lind, saa gled den bedre. — Men paa Grund af disse Kakkelovnes skøre Materiale er et komplet Eksempplar nu yderst sjældent.

Lad os sætte Boligens indre Højde til en tre Alen under Bjælkerne og Vinduerne til saadan noget som en Alen og tre Tommer høje og en Alen og ni Tommer brede. Her kunde en Nutidskakkelovn hurtig have overflødiggjort saadan Skik, som at varme en Kampesten og lægge paa Trefod i Vindueskarmen for at faa et Kighul, der kort efter atter frøs til. Ja, om man blot havde rigtig fodret de gamle Ovne og havde turdet høre Brændslet knitre. Thi dette buldrede jo fælt i de brede, aabne Skorstene, naar der fyredes med Brænde. Man frygtede jo for at *fyre for højt*. Og deres Tørv kunde ikke varme Stuen op. De skulde jo desuden gøre Tjeneste ved Madlavningen.

Skade, at man ikke nu kan hænge et Termometer ind i en af disse gamle Stuer. Søjlen vilde saavist indtage et meget lavt Stade. Og meget tærede desuden paa den Smule Varme, der var. I Miles Omkreds skulde der *øses* Sne for Deligencen paa Kongelandevejen mellem Middelfart og Nyborg. I den yderste Gaard i Byerne flokkedes da Snekastningsstyrken tidlig Morgen, medens Konen rørte den tarvelige Melgrød i Kogekakkelovnen til Davren til sine Folk. Og Gæstfrihed bød da, at de samledes inde i Stuen, hvor de »tog« den Smule Varme, der var, og efterlod et sandt Sneshap paa Gulvet. Om Aftenen blev der lidt lunere, naar Husstanden sad og Døren stod.

Overfor saadanne Skildringer bliver Nutidens Vinterbesværligheder ret dværgagtige. Thi saaledes levedes der i Hjemmene Uger i Rad med tilfrosne Vinduer. Det var i Omtale af Vinteren Bestemmelsen for dennes Langvarighed og Strenghed: hvor sjældent Ruderne havde været tøde. Opholdsrummet udelukkede som en Arrest Folk fra at følge med i det passerende Liv uden for deres lave, smaa Vinduer, hvilket de dog ellers kunde følge paa nært Hold.

Men det skaffede Børnene en prægtig Fornøjelse at tø Isruder op. De sad og aandede op ad de tillagte Ruder, saa de fik en lille klar Stribe, eller de varmede en Skilling paa Kakkellovnen og trykkede den af Gang paa Gang, saa Ruderne — især ude fra — saa ganske overstemplede ud, ligesom de morede sig af at iagttage de Figurer, Isen dannede.

Men her i disse Stuevinduer opnaaede de gammeldags *Roser* stor Fuldkommenhed. Deres Vækst udfyldte hele Vinduets Højde, og deres rige Flor sprang i Øjnene, allerede udefra set. Der var Gyldenlak, Nelliker, Balsamin, Geranium, *Risseta*, *Lakøje*, *brændendes Kærlighed*, *Kristi-Blod* (Fuksia) og ikke at forglemme *Calceolaria*, det Navn, der især blev radbrækket, saa det blev til *Kastelår* e. L. Ofte med rene Pragteksemplarer myldrede der et Blomsterflor op af Potteskaar, et revnet Ølkrus, en forud klinket, men nu tilmed hankeløs Tepotte og lignende havareret Husgeraad, som var blevet ubrugeligt til sin oprindelige Bestemmelse, men som man saa tilsidst tog Nytte af paa denne Maade.

Og var det et Glas, man havde *gjort Marked med*, som det Uheld at slaa en Ting itu kaldes, blev det sædvanlig repareret med en Træfod, og den øverste Part kunde da gøre Tjeneste en lille Menneskealder paany, medens Glasfoden fik sig et Hoved, stoppet med Uld og overtrukket med en spraglet Klud, og blev saa en Naalepude til Nytte og for øvrigt tillige til Pynt, i det den fik sin Plads i Vindueskarmen. Revnede en Rude, blev den klistret sammen med Karduspapir og Gær, saa gik der et Aarstid eller to med det. Blomsterne kunde *ffæle* Skaden — saa den kunde være helt *ffal* — eller den saas ikke *saa stort*. I det Hele taget skyggede Blomsterne og overflødiggjorde derved baade Gardiner og Rullegardiner.

Dog, i et saadan Stuerum trivedes Mennesker og Stueplanter ufatteligt med en Livskraft saa glædeligt, at Sidestykker dertil mangan Gang maa søges forgæves i en bekvem og polstret Salon. — Og Dyr for den Sags Skyld med!

Thi snart maatte et Dækkelam have Ophold i Kakkelovnskrogen, snart en spæd Ælling eller Kylling i en varm Tot Uld i en Jydepotte under Kakkelovnen, naar det gjaldt om at holde Liv i enkelte svage Individuer. Sjældent manglede Sengehalmene Musereder, hvilket dog ikke forstyrrede den sunde, trygge Søvn, saa lidt som den Tildragelse at ligge en Mus ihjel kunde afficere Nogen.

Enkelte opbevarede Iglær i Kærvand. Det var af stor Vigtighed at skifte dette Vand nøjagtigt; thi forsømtes dette, døde Vejrprofeterne. Ja, de havde en dobbelt Mission. Foruden at de var et troværdigt Barometer, havde man i Blodigler tillige et almindeligt Lægemiddel ved Haanden. I Sygdomstilfælde laantes de villigt ud til Nabolaget.

Foruden de mange udendørs Kendetegn i Naturen, der udgjorde den landlige Meteorologi, og som var Vejrtegn for Manden, naar Vinden *ured sig* og alt det Meget, der var at give Agt paa, saa havde ogsaa Kvinderne inden Døre Tegn nok for Vejret, der var i Vente. Der var mange Omstændigheder, som naar Træværket knagede imod Blæst, eller naar imod al Slags fugtigt Vejr Skabe og Døre »bandt«, Brostenene i Bryggerset »slog sig« eller endog »svedte Taarer«, naar det røgede Flæsk, der hang paa Hanebjælken, blev *ffjottet*, lindt og vædsket, naar Skorstensilden brændte skrap, »sprættede«, eller brændte *dul* og døsig.

For ikke at tale om de Mange, særlig Ældre, der kunde forudsige kommende Vejrskifte, fordi de paa en eller anden Maade havde Barometret i »Kroppen«. »Tænkte jeg det ikke nok« — sagde de, naar der kom Uvejr —, »saadan *det har rusket i min Hære og braadt i min Lænd.*«

Ogsaa Edderkoppens Spind tog man Vare paa, men i uroligt Høstvejr maatte dog *Glasset* holde for. Thi et Vejrglas — det lange Kvægsølvbarometer — hørte ogsaa efterhaanden med til det almindelige Inventar og var Genstand for daglig Agtpaagivenhed, hvordan det stod: om det var *sunken* eller *gaaet i Vejret*.

Af hvad et Sengkammer ellers kunde indeholde i Mælkehylidernes og Flødebøttens Tider — om disse Ting senere — kan videre nævnes, at under Kakkellovnen laa en Bunke Kampesten, der kunde varmes og glødes til forskelligt Brug, saasom, som alt nævnt, til Optøning af tilfrosne Vinduesruder. Henad Aften anbragtes de, saa de kunde gennemvarmes, og ved Sengetid tog hver Person sin *Lunkesten*, indsvøbt i en *Hosesjok*, med sig i Seng. — Enkelte Gamle trøstede sig dog ogsaa om Dagen med en varm Sten. De tog da en saadan paa Skødet til at varme Hænderne paa.

En Varmesten eller en Varmekurv erstattede Datidens i mere velhavende Huse benyttede Ildbækkener af Messing eller Kobber. Hvor saadanne fandtes i den almindelige Bondegaard, hang de gerne til Stads. En Varmekurv var en af Bøjler, som Tøndebaand dannet, ruseagtig Indretning, aaben i begge Ender. Paa Midten var en rund Jernrand, i hvilken hensesattes en Lerpotte med ikke saa faa friske Tørvegløder.

Utallige Senge, endda med løst Foer til Underlag, er blevne afdampede paa den Maade uden Brandskade Dette, som et stærkt talende Vidnesbyrd om den fordums kvindelige Huslighed. Den foer med Lempe; den havde Tankerne med sig. Det var opdragende og frugtbringende at have slige Eksempler dagligt for Øje. Det var for de Unge at opammes med et Grundlag, som Nutiden fattes. Thi det vilde være et Vovestykke at give en af vor Tids Piger, særlig de yngre, et saadant Apparat i Varetægt. Det vilde da sikkert være mere af Lykken end af Forstanden, om det gik godt.

Om Vinteren gik man til Sengs Kl. 9 og stod op Kl. 5. Om Sommeren laa Folk tidt i Sengen og saa Solen gaa ned, men de var rigtignok ogsaa oppe tilligemed den, Kl. 3.

Alkoverne var saa korte, at man vanskelig kan tænke sig Voksne bruge dem, og dette forklares da ogsaa kun ved det høje Hovedgærde, der bevirkede, at Folk halvt sad op i Stedet for at ligge ned. To stod paa Række med Hovedgærderne vendt imod hinanden, og de gik sædvanligst paa den diamentrale Led af Stuen. Børnenes Senge — var der flere Børn, laa de Store i Slagbænken — var anbragte som smaa Køjer over Benenderne, og her, hvor Alkoverne mødtes midtvejs,

var indrettet et lille Skab øverst oppe under Loftet med en lille Luge udvendig. Der var Gemmestedet for Penge og *Dukke-*
menter, og Nøglen dertil havde kun den, der var *Mand i*
Gaarden.

Under saadanne Forhold levede dette Naturfolk deres usnerpede Samliv lige fra Fødsel til Død, fuldt korrekt sagt; thi her saa de Lyset, og her lukkede de deres Øjne. Mangfoldige Mennesker har oplevet, at disse to Livets Begivenheder er skete paa den selv samme Plet. Det var kun Datidens Sæd og Skik. Ingen tog Anstød deraf, og Moralen stod ikke lavere for det.

Udvendig paa Alkoverne hang et eller flere Lommeure, store som Tvebakker, paa udsyede Brikker, i Reglen Stramaj-arbejde. Naar de bares, hang gerne udvendig paa Vestelommen en Urnøgle, lavet af en stor, forældet Sølv mønt. Dernæst fandtes Pisk, *Balberkniv*, undertiden en Pistol. En ladt Bøsse, lidt højere til Vejrs, var heller ikke noget Særsyn. Paa Kakkelovnen stod en Papirssnegl, og under Loftet hang en Uro. Paa Væggen havde en *Pereñi*, Pyramidehylde, Plads — et Stykke Boskab, der er saa ganske forsvunden fra de her omhandlende nordfynske Sogne, at man maa til vore offentlige Samlinger for at finde et ægte Eksempplar. Over Bordet paa den smalle Vinduespille var et beskedent Langspejl, hængt saaledes, at den øverste Kant skraaede flere Tommer ud fra Væggen.

Som Regel var der en lille Kigrude, enten i Døren eller i Væggen ud til den forreste Stue, med et lille Gardin for. Hvor der i Stedet for Alkoveluger var aabne Himmelsenge med Forhæng, eller der var Forhæng for Alkovelugerne, var disse og nævnte Gardin af samme Slags Sirts — *Siss*. Ved denne Glug kunde man, uden videre Tidsspilde fra det siddende Arbejde og uden at lukke Varmen ud ved unødvendigt at aabne Døren, følge med, hvem der nærmede sig, naar Hunden gæde, eller om det blot var Husets egne Folk, man hørte Fjed af. Der-
som Ruden tillige gav Adgang til at overse Vejen, kunde mau ogsaa saa rart se sig til, hvem der passerede forbi og i hvilket Ærinde, det kunde være, og da især, naar Vognummel forud forkynde, at der var Noget at se i Vente.

De hvidtede Vægge afløstes senere af limfarvede eller tapet-

serede, og for at skaane disse, anbragte man da en grøn eller blaamalet Træliste Stuen rundt i Stolerygshøjde, eller Stuen var helt beklædt med et mørkmalet Panel i samme Højde. Et lille Langbord, undertiden et Slagbord med et Par Klapper, havde Plads ved Vinduespillen om Dagen, om Aftenen flyttede man det i Reglen nærmere Kakkelovnen.

I Bordskuffen eller bag Spejlet havde den fælles Redekam *sit Sted*. Paaklædningen om Morgenen blev der ikke ofret megen Tid eller Omhu paa. Skulde der i en eller anden Anledning senere op ad Dagen skiftes Ham og gøres omhyggeligere Toilette, da foretoges dette gradvis gennem hele Huset. I hver Stue foregik et Led af Forvandlingen. Der begyndtes med, at man stod paa Hovedet i Vandtruget under Posten, tørrede sig dernæst paa en Klud i Køkkenet eller Bryggerset, saa friserede man sig foran nævnte Spejl — Mændene med *Polkakraeller* over Ørene — og i de øverste Stuer, hvor alt det *gode Tøj* fandtes, lagde man den sidste Haand paa Værket. Klæder skaber Folk, Omskabelsen sluttede da med, at man enten var *smykket til Søndags* eller i endnu bedre Tøj. At knytte Mændenes meget stramt sluttende *Halsklæde* var sædvanlig Konernes Bestilling. Midt under Toilettet mødte de frem, søgende efter Konen, eller den af *Kvindfolkene* dertil betroede. Naar Mændene skulde *tage deres Skæg af*, havde de i en husflidsforarbejdet Æske de dertil hørende Rekvisitter samt et eget, lille *Balberspejl*, osv. Kniven derimod hang hyppigst fremme for ikke at ruste. Barberingen foregik ved Bordenden i en af Stuerne.

Den personlige Renlighed er det ikke værd at drage frem her — som i det Hele taget. Renligheden i Huset kunde derimod paa enkelte Punkter, som under Madvæsenet og overfor det hvidskurede Træværk være mønsterværdigt. Ved Højtiderne skuredes i gamle Dage alle Genstande af umalet Træ. — Malning af Hverdagstingene hører jo først en senere Tids Luksus til. Og Stolesæderne af Halmtækketraad krævede ingen Renholdelse. — Men Kvinderne havde ikke samme Greb paa at bruge Kost og Støveklud som Halm-Skurevidsken. Thi Edderkopperne nød Livet i idyllisk Fred og Ro i de gamle Huse, hvor mangt et Hjørne kunde være helt fantastisk udstyret med et tæt Draperi af Spindelvæv i mange Formationer.

Bag *Krogskabet*, den gamle Bornholmer, eller det omtalte Pillespejl sad ogsaa i sin Tid »Børnenes Villie«. Der sad i hvert Hus et veritabelt Ris. Og det ikke blot sad der. Nej, det sad temmelig løst og kunde i en Haandevending komme i Berøring med Rygstykkerne paa de Smaa, der skulde bøjes af dets Tugt, og som senere skulde erkende: at Ave er god, naar den kommer i Tide. Et saadant Ris vil intet Spejderøje kunne opdage nu. — »Tøjlerne slappes,« sagde allerede for et Par Slægtled siden en Landsby-Filosof, naar Talen faldt paa den gamle haardhjertede, mere end spartanske Forældrestreng-
hed. Enhver kunde saa tænke sin Del for og imod; han begrundede ikke denne Ytring videre.

Alt dette Indhold i den tilsyneladende ret karrigt udstyrede Hverdagsstue er dog kun Omrids; thi midt paa Gulvet føjede Vuggens Gænge og Rokkens Hjul det levende Liv til. Men hvorledes skal Papiret slaa til, dersom denne Stues Interiør skal tegnes fuldt og færdigt? — Her, hvor alt Stuelivet, som nys sagt, førtes Nat og Dag, fra Svøb til Baare!

Folket i Bondens Hverdagsliv.

Personlige Ejendommeligheder.

I de foran skildrede lave, kun svagt opvarmede Rum med Ler- eller Stengulv, smaabitte Ruder af gammeldags grønt Glas, Alkover, Mælkehylder og Mados, kendte hint gamle, helstøbte Folkefærd kun saare lidt til Doktor og Medicin og slet intet til Blegsot og Nerver. — Og det, skønt der ikke blev afset Tid til Søgnedagsbrug til nogen personlig Renlighedspleje. Lidt *Hivsyge* en Gang imellem og lidt *Krillefrost* paa Hænder eller Fødder tog de ingen Notice af. *Kinghosten*, *Jegten* og *den Kale* var de almindeligste paaagtede Sygdomstilfælde, men derfor havde de jo deres egne Husraad og deres kloge Koner.

Saadanne ordinerede bl. a. Linnedet nedgravet tre Torsdage i Rad paa Kirkegaarden, hvorefter den Syge skulde have det paa, just som det da var, med den af den indviede Jord modtagne Fugtighed. Og mange lignende Sympatiraad, det ene værre end det andet. Mindre farligt kan man frit ud kalde de Kure, Udslet og anden udvortes *Vovhed* fik, naar saadant blev *løst af* eller *stiltiende skrevet væk*, eller hvad der blev *bundet bort* i *Krampeknuder*. Thi Plejeforsømmelsen ved at lade de jernstærke, hærdede Naturer hjælpe sig selv, kunde vel være mindre modvirkende end de mange vovede Hestekure og skadelige Raad af en eller anden *Klog*.

Giver jeg Ordet til en af hin Tids Tilhængere, da kan jeg nedskrive følgende Forklaring: »Naar man ikke var rigtig hjertesyg, kun hivede af *en lille Bitte* med *ilidt Kulde*, gav

man altid *Stunde* for at se, om det ikke kunde *kære sig* af sig *sjæl*. Kunde det saa ikke lade, at det vilde gaa hen, saa søgtes gerne først *dem herhème*, der kunde kurere. At faa noget Udvendig læst af, kostede jo heller ikke saa stort. Var man *vov* for Alvor, saa hentedes *Køvsteddovteri*. De Fleste var jo ikke for det, men naar det skulde være, tog de jo *Medicinerne ileen*. Folk var i gamle Dage Jernkarle, der nok kunde døje lidt Ondt. De var ikke *vun te'* ait det Pjank, der er i Verden nu med Menneskenes Børn, der skal have givet Penge ud for at faa *brækket Tænder ud og render til Dovers for en bøjnet Finger*. I vor Ungdom *endte* et ringe *Hèmeraad* dog saa tidt det *sellige sàme* (selv samme). Siden der er kommen saa mange Doktore rundt omkring, er det ligesom der er kommen saa mange nye Syger paa Folk, som vi ikke vidste af at sige i forrige Tider.«

Hvorledes en Arbejdsmand en Gang kurerede sin Koldfeber vil lyde som en Fabel, og dog er det hans egne Ord, jeg gengiver. Uden at gaa til Sengs drak han en halv Pægl Terpentin, arbejdede videre og »svedte, saa Træskoene stod fulde«. Dermed var han saa »*Karl igen*«.

Langt sjældnere end nu til Dags behøvede de Gamle at bruge *Glarøjne*. De læste, spandt og strikkede uden saadanne, vel at mærke ved den osende Tranlampe og senere ved den spinkle Tællepraas, anbragt midt paa Gulvet i en ca. fem Kvarter høj Træstage paa Fod med en Lysesaks, vedhæftet i et Baand, om hvilket Centrum hele Husstanden slog Kred. I begge Fald et Lysskær, der for et Nutidsøje tager sig besynderligt ud, men et Lysskær, der gjorde hver Stue til en lønlig Krog, som skabt for de mystiske Krøniker med den spøgelseagtige Duft, der udgjorde Underholdningen, saasart det Dagligdags slap op, og som virkede lige sælsomt betagende paa Fortælleren, som paa den med Andagt Lyttende.

I uskred Næ'e — paa høje Tid — tændtes da omsider Civilisationens mægtige Lys, der veritabelt fik lyst op for det indre som for det ydre Øje.

Dog har Overtroen i en vis Forstand endnu sine Tilhængere blandt dem, der er til Aars. Saa langt de husker

tilbage, har alle deres Livstraade været saa ivirkede med denne Islæt, at de kan ikke uden videre slippe Troen paa alt det Dunkle, der mødte dem, og som de af Mangel paa Oplysning ikke da kunde klare, og som de derfor aldrig fik rigtig Rede paa.

Derfor gik — og endnu gaar — saadanne Gamle ikke længere med, end til at tro, at efterhaanden som de Folk dør bort, der kunde de sorte Kunster, forsvinder disse med dem, saa der paa den Maade og af den Aarsag ikke nu er saa meget Overnaturligt til som forhen. Thi at der ikke mere er det, er en Mening, de Gamle giver de Unge Ret i. Men den Forestilling, at der har været det, og at Alt i gamle Dage var, som det i Uvidenhed blev opfattet, den Mening vil maa-ske Adskillige endnu fastholde saa energisk, at det vilde være umuligt at rokke den, endsige omstøde den.

Hvor et gammelt Bondemenneske har sin kinesiske Mur, der baader det En bedst straks at give tabt.

Den Mening har fra Arilds Tid Hævd, at Nogle kunde gøre Ondt og Andre kunde gøre Godt. For Angreb af Troldoms-Udøvere værgede man sig bedst med *den gloende Ild*. Det gjaldt Mejeriet, og det gjaldt, naar Smaakreaturerne blev syge, og altsaa var *forgjorte*. Saa holdt de dem bare den gloende Ild paa en Ildskuffe under Munden. Og vé den Mand eller Kone, der da fik noget »Rødt« i sit Ansigt, saa var Vedkommende stemplet som den Lede, der nok var værd at tage sig i Vare for. Man havde jo godt nok set Syn for Sagn.

Af Forsigtighed gaves aldrig Mælk bort, uden at der kom en Ubetydelighed Salt i. Dette kunde nemlig hindre, at den var brugbar i ondt Øjemed. Thi for at gøre noget Ondt, maatte Vedkommende have Noget fra paagældende Sted først. De Kællinger, man særlig frygtede, fik derfor altid de bedste Almisser, naar de kom; saaledes altid nymalket Mælk.

Og megen Vrangvillighed, selv mellem Venner, skyldes blot et saa tætsløret Syn paa Livets Gang. Om Nabokonen ønskede at laane en Smaating, som f. Eks. *en Stikke*, kunde man til Tider være saa skeptisk, at man frygtede, at det kun var for at *stjærte*. Det vil sige, man saa kun heri et Svinke-ærinde, og Vedkommende var da saa *fortreen en Vriipært*, at han eller hun kun med Nød og næppe fik sagt »Ja«. Og

man lagde siden sit Hoved stærkt i Blød for at gisne, hvad Galt, der kunde stikke under og blive Følgen af et saadant Udlaan.

Af den rige Folketro, der en Gang var knyttet til Høns-avlen, er det saamænd en *Tviols Sag*, om den Mening endnu er kastet over Bord, at Enkelte af *Skarnvurnhed* kunde sidde hjemme i deres Stue og der klippe Vingefjerene af Folks Høns i Høns huset, og derved udygtiggøre dem til Æglægning. Det er vel nok en af de længstlevende overtroiske Meninger. Thi underlig nok har Troen paa dette »Fænomen« holdt sig, saa den vel endnu stille dyrkes i god Tro. Blik og Miner kan saamænd endnu tydes til et stiltiende Svar som saa: »Vær ikke saa *kæphøj*, det er ikke *Falebåb* (Nonsens) Alt det, vi Andre kender til.«

Saa er der hele det Utal af de for hver Egn kendte og almenbenyttede overtroiske Talemaader, snurrige Udtryk og Mundheld. De kunde være raa og grove, djærve og drøje, ogsaa lette og uskyldige. Skulde dette Smaamylder samles, vilde Bunken forme sig til et uanet Monstrum. De var at ligne ved et Slags »Smaaurter«, hvormed de gamle Bønder krydrede deres tarvelige Aandskost i de paa Aandsliv som paa Gods og Guld lige fattige Tider.

En ikke ringe Begavelse maa man lade disse Gamle. Hvilken svimlende Hukommelse sad ikke mange af dem inde med? Naar f. Eks. *vor Far* var *a' By* og da med den sølvbeslaaede Merskumspibe i Mundvigen var til Sinds at føre Ordet og diske op med *Kramkisten*. Eller naar han hjemme udenfor Porten eller ud af Lovinduet, medens han tærskede, *kom til at snakke et lille Korn* med den eller den, og han saa satte sig i Position med Tommelfingeren i Ærmegabene og de øvrige otte Fingre udbredte over den tærnedede Hvergarmsvest og stod der, vendende sin Skraa, timevis flegmatisk drævende? Hvor haarfint og omstændeligt blev da ikke gengivet en ubetydelig Tildragelse fra hans Hoveri- eller Soldatertid, eller Træk fra de franske og spanske Troppers Ophold paa Fyn? Hvad enten de selv havde haft noget at gøre med Spaniolerne eller ej. Hvor korrekt huskede disse Folk ikke Ligtaler, der var holdte over forlængst Hensmuldrede, eller et Ordskifte en Snes Aar

tilbage i Tiden? Hvor nøjagtigt udredede de ikke forskellige Aarstal, hvad Gaarden da og da havde givet i Tiendepenge, hvad Kapitelstaksten havde været, hvorledes Vejret til alle Aarets Tider og Mærkedage var optraadt — for ikke at tale om de mindste Biting ved en Kreatur- eller Hestehandel, afsluttet for maaske en Menneskealder siden?

Skønt denne Ejendommelighed langtfra har mistet sin Styrke, men netop er gaaet bravt i Arv — det er utroligt, hvad der huskes af Hverdagslivets ganske smaa Hændelser ogsaa nu, efter at der i Sindene er givet saa rigelig Plads for andet og mere, — saa kan dog ingen af de nuværende Yngre tage det op med denne de Gamles store Naturgave i Retning af nævnte Evne; saalidt som Slægten nu besidder deres Haardførhed og Kraft. Det var Kæmpenaturer i Et og Alt, der boede i de gamle Fæste-Gaarde og -Huse.

Men naar Platon har sagt, at da Skaberen dannede Bonden, æltede han Jern i hans Legemsmasse, kan det med samme Berettigelse siges, at der flød »overtroisk« Blod i hine Folks Aarer — i hvert Fald, at Overtroen ogsaa var en Bestanddel.

De gamle Mænd og Koner havde ofte den Uvane i deres Tale at indflette et eget meningsløst og forstyrrende Ord, hvoraf enkelte oprindelig var ligefremme Eder, der efterhaanden blev afslebne til ejendommelige Udtryk, sære *Sig*, udtales *Seg*. Med Brugen af disse bandedes der da ubevidst som i en Talemaade, en Kvinde havde tilegnet sig: *Dæen-kom'-mæ*, vel sagtens: Djævelen komme til mig. Saaledes ogsaa i Ordet *fanme*. Andre havde uskyldige Ord, som f. Eks.: *i det Øjeblik, ka' tro, saa mæjde* (saa mægtig, saamænd) *bette, det er sikkert nok*, til deres Mundheld. En sagde »i Gud« saa længe og saa tidt, at hun kaldtes *den gamle Igu'en*. Nogle gentog idelig et Stadfæstelsesord, som f. Eks. »sandelig« — med stærk Tone paa sand, saa dette tilsidst gik over til at blive Vedkommendes Benævnelse foran Navnet: *sandelig N. N.*, som Til-, rettere Skelnenavn mellem de mange Fællesnavne.

Paa den anden Side var det Folket, der opfandt og kunde anvende forskellige Udtryk overfor de Enkelte. En Mindre-*mand* er som bekendt en *Mand*, der i gamle Dage i Følge Loven blev dømt til at betale tre Mark Sølv — tre halve

Pund Sølv — for Uærlighed, Snyderi eller Bedrag. Han kaldtes ogsaa en Tremarksmand og havde derved lidt Skaar i sin Ære. Men naar saa i senere Tider, efter Lovens Ophævelse, Sognefogden, Præsten eller en Modstander fik et Menneske, som havde gjort sig skyldig i en eller anden lille Forseelse, til ved mindeligt Forlig at betale en Tremark i Bøde, saa gav ogsaa dette et plettet Rygte. Saa lod Folk ham dette høre, og saa kaldtes ogsaa han en Tremarksmand. Saaledes holdtes det oprindelige Haansord i Live som et Skældsord af yngre Dato.

Den kulturelle Udvikling.

Læsning og Skrivning.

Rykker vi lidt frem i Tiden, bort fra Mælkehylder og Ler-gulve til de sandbestrøede, skurede Bræddegulves Indførelse, er der nu kommen lidt Vægprydelser til. Men det er indrammede, udsyede Navneklude, Vers over Afdøde, fint prentede. Trykte Fadervor i alle Regnbuens Farver og ligesaa grelle, kulørte Himmelbreve, som omløbende Landstrygere prakkede de godmodige Folk paa, fordi de *braskede*, og som betragtedes med en vis Ærefrygt, som en Slags Amuletter. Nu og da — lidt senere igen — kommer dertil Diplomer for Medaillebrødre og Beviser for paa Udstillinger og Dyrskuer præmieret Kvæg og Heste. Ogsaa dukker der frem et stramaj-syet Pibebrædt, der pranger med sølvbeslaaede Merskumspiber, stundom pyntede med ret svære Perlesnore, lavede af Husets Døtre; i lige Maade den broderede Fidibusholder og dito To-bakspung med vedhængende Sølvkradser.

Endvidere finder man nu en tapetseret Kaseordre, hvori Aarets Almanak, gamle Breve — saasom fra et Barn, der er udvundret til Amerika eller som herhjemme var bleven til noget *Stort*, — der havde været læste Snese Gange af alle *Bekendtere*, saa de tilsidst var ganske medtagne af den megen Opmærksomhed og Interesse, der var bleven dem til Del. Og

endelig — saa hjælper det — kommer Avisen — med lang Betoning paa A —, som, naar den ved langsom Cirkulation naaede de sidste Parthavere, var temmelig ilde tilredt og ganske sort og plettet. Og dog holdt de et *Bytte-Avis-Gilde* tilsidst, naar Makulaturen skulde deles til — Madpapir! En nyere Luksus for Resten. Ældre Folk erindrer ikke i deres Barndom at have set et Stykke Indpakningspapir af nogen Art. Til daglig i Marken havde de en Madkasse (i norsk Teine-Facon), til Købstadture bandt de Mellemmaden ind i et broget Bomuldstørklæde. Til større Ting brugte de et kulørt Pudevaar. Med alt sligt laante og byttede man sig frem, som nu Forholdene faldt, at der blev Brug for Embalage.

Den lave literære Sans aabenbarer sig ogsaa i den Mishandling, Bøger — man kan vel forhaabentlig nu frit skrive fik? ved at tilsmudses under Læsningen, idet man vædede Fingrene for at vende Blad, og ved store Mærke-Læg, naar man holdt op, — literært kaldet Æseløren. Her sagde man blot: *læg et Kende*. Og dette bestod i store, skaanselsløse *Fald*. Ligeledes vædede man først Fingrene, naar der blandedes og gaves Kort, hvilket kunde undskyldes som en Nødvendighed, for at skille de forslidte, lidet propre Blade ad.

Børnenes Skolebøger derimod blev der vaaget med stor Omhu over, de var altid forsynede med et Omslag af udskrevne Skrivebøger, og de skulde helst vare Børneflokken ud. Men naar *Bibelsken* naaede den sjette-syvende i Rækken, var der ikke mange faste Blade til Rest.

I det Hele taget syslede man ikke meget med Læsning og Skrivning, og Lærdom lagde dette gamle Folkefærd ikke megen Vægt paa. Forældrene mente sædvanlig, at Børnenes Forstand var god nok, og saa kom de nok igennem Verden for det. Det hørte med til de almindelige Talemaader dertil at føje: *De skal jo hverken være Præst eller Degn*. »Kundskabens Magt« var for dem »den lukkede Bog«.

I gamle Dage var der ikke den Anvendelse for Penne, som der er nu. Ellers vilde Gaasefjerene ikke have kunnet forslaa til Efterspørgslen, endsige nu, da Gaaseavlens er gaaet saa meget tilbage. Skolebørnene medbragte Svingfjerene af Gaasen til Skolen, og Lærerne maatte da skære dem til Penne — hvilket ikke var noget ringe Arbejde. Thi det var ikke

blot første Gang, at Fjerene skulde tildannes, men Skolens Børn kunde staa i Klynge om Katederet, for at faa deres Penne *skaaren om*, altsaa tilspidset paany. Man skar nemlig Fjeren atter og atter og brugte den, saalænge man kunde, akkurat som man slider en Blyant op.

Men i Hus og Hjem blev Penne ikke brugt ret meget i Lægmands Haand, især da ikke paa Landet og mindst i Smaahusene. Da at faa Breve faldt ikke i Hvermands Lod. Man plejede ikke saadan at give hinanden Brev paa Løst og Fast — simpelthen af Mangel paa Papir, Blæk og Skrivefærdighed. Saalænge man kun kendte Fjerpenne, som kun de Færreste kunde skære selv, var der ikke meget Skriveri i Bondens Hus.

I Stedet for Breve sendtes mundtlig Bud og Hilsen, og man spurgte Nyt gennem hinanden. En Beregning eller lignende udførtes med Kridt paa en Loftsbjælke, en Dør, et Kistelaag eller en Bordplade; det sidste var f. Eks. altid Tilfældet ved Kortspil. Da førtes altid Regnskabet paa Bordet. Ved eet Spil tegnedes saaledes en Kridtkrans midt paa Bordet og Bêterne udenom. Ogsaa optegnede Enhver sine Streger foran sig. Og mangt et gammelt Regnskab er bleven fundet paa Resterne af gammelt Bohave, paa den indvendige Side af Skabsdøre, Chatolrum o. lign.

Træpapir var ogsaa ukendt. Naar en Skrivelse var færdig, bukkede man sig ned og skrabede Gulvsand paa det Skrevne, eller under finere Forhold strøede man Sand over det Beskrevne af Sandhuset, der var Blækhusets Kollega paa det gammeldags Skrivetøj. Brevet foldedes i Brevformat, saa det kunde lukkes med Oblat eller Laksegl. For Smaabilletter eller mindre formelle Skrivers Vedkommende blev de formet til en langagtig Strimmel, som der sloges Knude paa, og Udskriften anbragtes saa paa denne.

Mange af de Folk, der er konfirmerede i første Halvdel af forrige Aarhundrede, har kun skrevet med Gaasepen i hele deres Skoletid, og derfor kalder ældre Folk endnu den Dag i Dag en Pen for en *Staalpen* og tilføjer samme Benævnelse for Penneholderen, idet de stadig siger et *Staalpenneskaft*. Ordene Pennepose og Pennekniv er jo ogsaa endnu i stadig Almenbenyttelse.

Af den gamle Slægt kunde kun de Færreste skrive deres

eget Navn. Alle skriftlige Arbejder maatte udføres af Andre, og selv Underskriften paa deres vigtige Papirer havde atter Underskriften: m. f. P.

Og kan hænde, at den rige Storbonde senere hen indrettede sig i sin nybyggede Bolig et moderne Kontor; men i afgørende Anliggender vedbliver han at skrive med ført Pen. Men — det er kun en vigtig Kritikus, der befatter sig med saadanne Spidsfindigheder!

Og lad mig yderligere vise Forædlingens sene Banensig-frem ved et Par stedlige Krøniker, der tillige viser, at det var Kvinderne, som sidst blev gennemsyret af Kulturens løftende Surdejg.

Først: en ildsprudende »Donnerwetter-Avis«. Da en Kone en Gang ved Sommertid besøger sin Nabokone og læser i den paa Bordet liggende Avis, som er en anden fra den nærmeste Købstad end den, der holdes i hendes Hjem, bemærker hun: »Hvor kan det være, at det slaar møj tiere ner i Jeres Avis end i vor?« — Udtryk for Efterretning om Lynnedslag.

Dernæst: En fynsk Bondekone bliver paa et Besøg vist forskellige Billeder. Et af Familiens Medlemmer henvender sig til hende, rækkende et af Billederne frem: »Her ser De Herregaarden Ravnholt.« Konen strækker begærligt Haanden ud efter det: »Aa, maa jeg se den, for den Kasse er vi i.« Konen mente Brandassuranseselskabet »Den Ravnholt'ske Kasse«.

Og medens jeg taler om Folkets personlige Kultur, lad mig da her endnu tilføje, at hvor en Samtale føres mellem En eller Flere, og da især, hvor al interesseret Passiar gaar for sig, bliver Talen meget let højkrøstet, til Voldsomhed stigende, uden derfor at betyde noget Ondt. Thi paa nok saa tamt et Emne betænker en Fynbo sig ikke paa at ødsle et Overmaal af Vejr, — mulig rigeligere end nogen anden Mundart formaar det.

Fra det daglige Levesæt.

Humør var der ingen Mangel paa i Landsbyerne i de gamle, kummerlige Tider. Folk sang altid til deres Arbejde, og til at kvæde en hjemmelavet Vise havde Alle, Gamle som Unge, altid Vejr nok i Lungerne. De var altid fulde af Gavtyvestreger. Hvor de Ingen traf hjemme, lagde de deres »Visitkort« i Form af Klude i Vasketuden, Halmstraa og Spaaner paa Dørklinken, eller hvad de kunde hitte paa. Al saadan Spøg blev optaget i stor Godmodighed; thi Spøgefugle og Spasmagere var de Alle. Ogsaa i den Retning havde de altid Dampen oppe.

Den indbyrdes Høflighed var derimod ikke stor. Bondelivet har ikke Tid til mange Komplimenter. Hilsener som Godmorgen og Godnat var ukendte Formaliteter blandt Husfæller. End ikke et Farvel hørtes, naar Nogen gik hjemmefra til daglig Brug, højest et: *Nu gli'er jæ*, eller: *Nu gaar jeg saa*. Og al Tilbagekomst meldtes ved blot at vise sig eller mulig at sige: *Her er jæ igen, Det er mig*, eller sligt, hvortil Konen og Familien bare ytrede: *Er Du dér? Kommer Du nu?* Skulde Manden ud at køre, forsømte han aldrig at tage en Lommekniv med sig for i paakommende Tilfælde at kunne skære Seletøjet over. Een Kone glemte aldrig at huske sin Mand paa denne Forholdsregel, men sagde bestandig til Afsked: *Har Du Din Kniv hos Dig?*

Fremmedes Hilsen var derimod baade Goddag og Farvel, hvortil den Hilste svarede et kort »Tak«. Og hvorsomhelst den Hilsende hyder Goddag, lyder der bestandig et *Goddæv og Tak for sidst* eller *Tak for det Sidste*. Om Morgenen sagdes til Afsked *god Morgen*, og efter Solens Nedgang sagdes altid Godnat til Afsked, om Vinteren ved Mørkets Frembrud lige saa snart, der var tændt Lys.

Kom Nogen i Dagligtøjet ind hos en Nabo, lagdes der ingen Mærke til Vedkommende, saa ansaas de ikke for Fremmede. Men saa snart de var *smykkede*, var i *Hævdsklæderne* og var Gæster, forandrede det Sagen, saa legede de ligefrem »komme Fremmede«. Thi saa gik de omhyggelig rundt og gav Haanden til Alle, baade ved Ankomst og Afsked. Dette Skel satte Paaklædningen.

Men Formerne var lige tvangfri. »Det koster vel lige meget, enten man sidder, eller man staar?» sagde den Indtrædende og *smed sig ned* saa saare, han var kommen inden for Døren. Eller, dersom denne blev budt til Sæde, men dog blev staaende, sagdes der: *Sidt ner, det slider mer paa Gulvet, naar Du staar, end naar Du sitter.*

Og Sproget var lige tungefrit. Talen kunde saaledes godt falde som saa: »Hvorfor er Du saa sildig paa'et, Klokken er jo lige ved tre?» Og paa staaende Fod kunde da den saadan Tiltalte raskt, men tørt genmæle: »Hvad gør de'? *Hun bliver fler i Dag.*«

Der var ogsaa skarpe Standsforskelle. I Borgerstuen har tidligere raadet den strengeste »Hofetikette«. Ingen vovede at stikke sin Ske i Grødfadet før Forkarlen, og Pladserne ved Bordet var nøje overholdte efter Rang. Avlskarlen kørte først alle Vegne med sit Spand Heste. Havde paa større Steder Nogen noget særligt paa Sinde over for Husherren, som at klage over Maden eller Medtjenere, da mødte vedkommende Ordfører altid iført Støvler frem med sit Klagemaal. — Ligesom en Stævning ikke *tyede* (gjaldt), naar Stævningsmændene ikke forkyndte den med Støvler paa Benene. Forøvrigt nok et Paabud.

Som en Ærbødighed mod de graa Haar tiltaltes Folk, naar de var *godt over det Halvehundrede* med I. Børn sagde I til Forældre. Tjenestefolk sagde I til Husbond og Madmoder og kaldte dem *vor Faer* og *vor Moer*. Senere nævnes Konen ved sit Fornavn, og Husfaderen hedder i Omtale *Maae'i* (Manden), i Tiltale »Du«. Alle, nok saa Fremmede, tiltales med »Du«, naar det skønnes at være en af deres Egne. Kun Personer, som de bogstavelig talt tager Hatten af for, siger de »De« til.

Man giver sig i Snak med alle Uvedkommende, Enhver man møder paa Veje og Stier; og jo mere fremmede de viser sig at være, des mere energisk udfritttes de. Nysgerrigheden har alle Dage været levende. Men nu har det moderne Forretningsliv bragt saa megen Frekvens til Veje, at det ikke længere er en Begivenhed, der *spørges* (rygtes), naar en Fremmed sætter sin Fod selv i en afsides Bondeby.

Konerne faar Mændenes Fornavn eller deres Haandtering i Forbindelse med deres Navn, som f. Eks. *Ma' Vævers*, *Ka'*

Smeds. Er Manden under Tøflen, faar han derimod Konens Navn hængt til sit i Tilgift og kaldes i saa Tilfælde en *Kone-mand*, til Eks. »Knud Mette«. Ja, der har været Gaarde, som kendtes bedst under Konens Navn. Børnene fik Faderens Fornavn til *Bagnavn*, for Drengene med *-sen*, for Piger med *-Datter*. Dette tilsatte *sen* syede og malede de, hvor-som helst en Ting skulde ejendomsmærkes, som et særskilt Navn. Paa Hestedækkener, Mølleposer, paa de Egetræskister og Skabe, etc., stod der saaledes med store Bogstaver *Jens-Sen*. Paa Gavlen af deres Stuehus og de Lader, de byggede under deres Besiddelse af Gaarden, stod med indmurede Jernbogstaver baade Mandens og Konens Monogram paa denne Maade.

Der er heller ikke megen »Ridderlighed« at opdage i Bondestandens Privatliv. Galanteri mod Kvinderne manglede ganske, rettere kendtes slet ikke. At være Skødets Ejer, selv om Ejendommen var en Medgift med Konen, var et maskulint Despoti. Paa mange Omraader spores endnu den Anskuelse stærkt fremme, at Manden er Kvindens Hoved: Han den bestemmende, hun den adlydende. Og derpaa lægges der ikke Skjul. Er der f. Eks. nu til Dags Selskab, og Mændene sidder ved deres Spillebord, maa Kvinderne underdanigst vente, til Mændene faar i Sinde *at brække op*. I denne Forbindelse bruges »brække« for »bryde«.

Præsten tiltaltes almindelig *Faer*, og havde de gamle Bønder *Ærinde* til Folk, der var højere paa Straa end de, satte de Træskoene uden for Døren og stod forlegent paa *Hosesjokker* med Luen i Haanden. Da en ung, beskeden Mand en Gang efter en saadan Situation forlod en veludstyret Stue, sagde et Barn: »Faer, den Mand stod jo, ligesom naar man skal have Draaber«. Blev de budt at sidde ned, saa satte baade Mænd og Kvinder sig af bare Beskedenhed kun paa Kanten eller paa et Hjørne af Stolen.

Og ligesom Leonora Ulfeldt i sit »Jammersminde« fortæller, at Taarngemmeren sagde til hende: »Min goede Herr. Frøcken! I kommer wist nock ud«, saaledes var det i gamle Dage ikke usædvanligt, at den jævne Befolkning titulerede Damer som Sognets Præstefrue og Herregaards-Frue og -Frøckener med Hr. foran Navnet som en *Ærbødighedsform*: Hr. Fruen, Hr. Baronessen. Det har været Skik i alle Egne af

Landet, saavel i Tiltale som i Breve. Saaledes ogsaa i Nordfyn. I 1853 skrev en Bondemand paa et Brev: »Til *Hr. Jomfru . . . i Bogense*. Hertil kan bemærkes, at Adressaten den Gang styrede en større Bedrift, som hun efter Forældrenes Død var bleven Ihænde­haver af, og dernæst, at Brevets Indhold var en Anmodning om, at en ung Pige, der gjorde Nytte i Huset, maatte faa Lov at deltage i et Bryllupsgilde hjemme i Landsbyen. Begge Omstændigheder kan her tale for at gøre Udskriften saa høflig som mulig.

Blandt de Leve­regler, Moderen lærte de Smaa, gaar flere i samme Retning:

Buk Dig, buk Dig! med Hatten i Haanden,
saa kommer Du lykkelig gennem det hele Land.

At det hed sig, at der stod *buk* over Indgangsdøren til fremmed Hus, var Noget, som Voksne absolut maatte mindes hver Gang, de skulde ud og ind af de lave Døraabninger.

Men ogsaa den Børnelærdom at sige:

Naar jeg har spist, og jeg er mæt,
er det det samme, hvad jeg har ædt,

kunde maaske endnu, i lidt pænere Omskrivning, ikke være af Vejen for mangen en lille kræsen Dreng og Pige at lægge sig efter.

Men efterhaanden som den fordums Respekt for Forældrene dalede i de højere Klasser, ligesom steg Børneopdragelsen paa Landet i visse Retninger, medens der paa andre Kanter kom megen forkert Eftergivenhed frem. De Gamle trak paa Akslen og sagde dertil: *Saa'en var vi ikke kællinget op*. Og da senere Princippet at opdrage Børnene i Frihed kom frem her som i Overklassen, fik et Bondebarn Lov at lade og gøre, hvad det vilde — fylde sig med Kaffe paa alle mulige Tider lige til den sene Aften, for ikke at tale om en uaf­fladelig Spisning efter Behag, selv naar de var syge. De Smaa proppede sig, lige til de sov paa Moders Skød, langt efter deres retmæssige Sengetid.

Gæstfriheden under de mosgroede Tage i de bitte smaa Stuer er derimod overalt kendt som et Hovedtræk af Bonde-

livets bedste Saga. Endnu synes en Landsbykone, naar man under et kort Ophold ikke vil nyde Noget, at det *er da saa møj vovt, hverken at faa Voldt eller Tørt.*

Hvor en Fremmed traadte ind, uden Hensyn til Tidspunkt paa Dagen, rejste Madmoderen sig fra sin Rok, og med et Par Vanestryg *vattede* hun en bredbladet Kniv med drejet Skaft paa et Dørtrin eller Egebordets faste Fodbrædt — Bordknive og Slibebrædt hører en senere Tid til —, tørrede den i Hvergarnsforklædet og gav sig til at *skære Mad — en Bitte Brød.* Skulde Modtagelsen være mere hjertelig eller gøres mere Stads af, sattes hele Rullepølsen, røget Lammelaar, halve *Sødoste*, Brød og Smør paa Bordet, at Gæsten selv kunde *smide aa* (smøre paa). Og naar det Bedste ikke var for godt, tog hun siden Nøglen til den store Klædekiste og tog af et »appetitligt« Gem mellem en Bunke Linned det der opbevarede finere Bagværk frem. Særlig smørfyldte Kager, som Butterdejg, trak Kiste- og Linnedsmagen til sig og var alt andet end den Delikatesse, saadanne Sager formentes at være.

Naar saa Gæsten blev budt at bænke sig for Bordenden. Husfaderens *Sidt*, undlod denne ikke at vægre sig med de Ord: »*Nej, saa skal jeg jo betale Skat,*« ☺: overtage Pladsens Pligter. Og naar saa en Hoben Mad blev sat frem med Undskyldning for Ubetydelighed, var det til Gengæld god Leve-maade dertil at svare, at nu var der *nok til Boel og alle Børnene, kom dog ikke med mere.* Værtinden gentog da med korte Mellemlum: *Stræv nu og spis og vær kuns ikke stolt*, eller omvendt: *Vær nu ikke stolt, men stræv og spis.*

Og naar saa i senere Tid Kaffen blev den yndede Drik den er, tog Madmoderen Kaffekværnen ned fra Hylden, fyldte Skaalen med brændte Bønner, — af disse brændtes en større Portion ad Gangen, som saa maledes efterhaanden —, satte det firkantede Apparat i Skødet og maledede løs, saa Stuen i nogle Minutter genlød af et øredøvende Spektakel.

Kaffen kogtes i en dyb Laagkedel, der stod og *skrottede* i Kogekakkelovnen. Den serveredes altid skænket i Kopperne, tilsat Fløde og med smaa Kandisstykker til. Disse anrettede Husmoderen — naar Kedlen var kommen i Kog — ved med Sukkertangen at dele et større Stykke, som hun fattede med Haanden om. Fik Kaffen saa ikke Tid nok til at *synke*, saa

der var Kaffegrums paa Bunden af Koppen, undlod en høflig Gæst aldrig dertil at bemærke: *Jamen, det er det Tykke, der koster Pengene.* Denne Kaffe var dog maaske at foretrække for den kogte Te med Kanelstykker i.

En Potte varmt Øl traadte forhen i Kaffens Sted. Ved ekstra Lejligheder kogtes Sirup og smaa Brødtærninger deri, saa havde man den berømte Drik: *Gammelt Øl med en Pind i.*

Til Adspredelse var Alle og Enhver altid beredte. Tre af deres kommunale Pligtarbejder toges mangen Gang i ledige Stunder som en Art Tidsfordriv og Lejlighed til Sammenkomst. Det var Assistance ved Snekastning og Ildebrand. Og man maa ikke forglemme den gemytlige Dag, som tre dertil efter Tur udkaarne Bymænd havde Foraar og Efteraar med at gaa fra Hus til Hus at efterse Skorstenes Fejning. De kaldtes *Syne-Skorstenemænd*, med stærk Tone paa Stavelens ste. Dette Trekløver havde til Tider kigget saa dybt i Flasken paa deres Rundgang, at de var ikke videre klarøjede til at kigge i Skorstenen, ja, undertiden glemte de helt deres Ærinde for bare Skænk og Snak.

Naar der var Brand, ringedes der med Kirkeklokken. — Paa Stederne udenfor Kirkebyen samledes Mandskabet ved Hjælp af et Tudehorn. — Man kunde altid høre, naar det var en Fremmed, der *var oppe »og« ringe.* Det var uhyggeligt at blive vækket om Natten ved, at der ringedes til Ildebrand. Ens første Tanke var, naar man hørte Klokkeklangen tone ud gennem en bælgmørk Nat: Hvor er Branden? Var den i Byen, havde man straks Rede derpaa, thi saa kimedes der — dobbelt beængstet at vaagne ved. Mandfolkene kom saa afsted til Brandstedet, medens Kvinder, Gamle og Børn samledes paa det Sted, hvorfra Brandskæret saas bedst, ivrigt diskuterede, hvad Retning *Skæren tog: Hun stikker lige efter det og det. Det maa blive det eller det.*

En Morgenpassiar mellem den Mand, der til Stadighed ringede, og Stedets »gamle Karen« lød i sin Tid saaledes:

»Godmorgen, Karen, Du har vel hørt, at der har været Ildebrand i Nat?«

»Kors, har der været Ildebrand?«

»Hørte Du da ikke Kirkeklokken i Nat?«

»Jo, saamænd gjorde jeg det, jeg hørte nok Ringning Klokken lidt over 12, men jeg tænkte, at det var kanske Dig, der havde glemt at ringe Solen ned i Aftes.«

En Bondemands og Kones Købstadbesøg var en hel lille Begivenhed. De bredte sig paa hver sin Agestol i Vognen. Og da Bondens Glansperiode kom, og han havde flotte Vogne, tykke, smækfede Heste og købstadsyet Seletøj, og han saa fik Stadstømmerne i Haanden samt Ild paa Merskumspiben med det brede Sølvbeslag — da hørte det sig til at køre alt, hvad Remmer og Tøj kunde holde, for at vise, at han dog ikke behøvede at køre som Jyden med sine skøre Lerpotter. Forfængeligheden tilsagde ham da at fare uden om alle de Vogne, han indhentede paa sin Vej. Det kunde jo *slem* gaa an paa Udvejen, men hjemad sad Konen tidt bagi Vognen med Livet i Hænderne, naar Manden med de sky og kaade Heste, kørte i stramme Liner, endelig skulde vise de Vejfarende, hvor godt han var kørende, samt at han ikke vilde stikke op for Nogen. Navnlig en Markedsdag kom da heller ikke Alle hjem med hele Lemmer og helt Vogntøj. — Noget af denne Kapkørsel var endnu i Live paa de bevægede Valgdage i 80'erne.

Der stillede mange Smaakrav til en Købmand i Form af smaa Opmærksomheder. Konerne skulde foræres Haandsæbe, Handsker og finere Sytraad — *Kinesertraad* —, Mændene nye Kort til Julen og ikke at tale om fri Skænk af Dramme og Kaffe til de i det før omtalte Madklæde medbragte Rundenommer. Og da Bunken var stor og Appetiten forbavsende, skulde der jo ikke saalidt »Vaadt« til den *tørre Mad*. Senere, da Ambitionen steg, maatte der gøres Forskel, da kunde ikke Alle bænkes Side om Side i denne Skænkestue eller Bondestue. Da maatte de bedre Kunder trakteres med Vin eller Kaffe i Købmandens private Dagligstue — allen Fals i hans eget Kontor; hvor Mændene da tillige blev budt Cigarer.

Naar de omflakkende Handelsfolk viste sig i Hjemmene, bidrog ogsaa dette til Oplivelse i de daglige Forhold.

Nogle Karaktertræk.

De knappe Kaar er paaviselig Stammoder til forskellige Karaktermærker, som fremfor alt de Gamles Sindighed og Langsomhed i Vendinger. De havde ikke Raad til at handle overilet, da en hastig tagen Beslutning ofte ikke netop er den billigste Løsning paa en Sag. — Lad der saa end indvendes, og nægtes kan det heller ikke, at Egennytte og Egenkærlighed er med i Spillet.

Til Eks. kan anføres Talemaaden om ny Forbedring i Driften: *Det giver maaske en rig Fader, men en arm Søn*, og saa blev det Nye ikke prøvet. Og det kan nævnes, hvorledes de i Handeler begyndte en passant langt borte fra det, de havde paa Sinde, og en Handel tog Tid. Der forlangtes mere og bødes mindre, end Parternes Beslutning var, og den behørig Parlementeren maatte til, naar man ikke for en anden Gangs Skyld vilde udsætte sig for at blive kritiseret som saa: *Ham kan man gaa inden i med Træsko paa.*

Handelsaffærer var Begivenheder, der, som forud fortalt, ligesom Dødsfald, Barnefødsler o. l. afgav Samtalestof og kunde sætte Sindene i Bevægelse. Det var for Mange en yndet Fornøjelse at se til og overvære en Handel. Hvem, der havde god Tid, rejste til Marked ligefrem af den Grund. I alle Tilfælde handledes dog som Regel efter det System: *Den, der ikke lukker Øjnene op, maa lukke Pungen op.* Og der blev skæmtet og raillet over dem, der lod sig narre. For hine Tider stod det, at *man lærer ej Folk at kende i Kirke og Bøn, men i Handel og Vandel.*

Mod Fremmede hørte det sig næsten til at vise Mistro, at opføre sig — som der siges — *filuragtig*, hvilket nærmest maa svare til at gaa meget diplomatisk til Værks. Men overfor By- og Sognefolket vistest stor Tillid. Det var saaledes aldeles ukendt at modtage en Kvittering af kendte Folk; troligvis ogsaa af den gode Grund, at — som alt anført — Faa kunde skrive en saadan. Men det var ogsaa Princip, at tro hinanden paa det glatte Ansigt, — selv om ikke Naboen hentedes til Vidne paa, at de Forhandlende *slog Haand i Haand*. Thi med saadan Stadfæstelse og Sikkerhedspant kunde ingen af Parterne løbe fra Forpligtelsen. — Naar de ellers ved sted-

lige Sammenkomster skulde afgøre et Spørgsmaal, vedtoges dette ved at fatte med Haanden om en Stang — *Bysens Kæp*. Man begyndte fra neden og fortsatte op efter, lige til man naaede *Pinds Ende* — i Fald der var saa Mange. — Déraf dette almenkendte Udtryk.

Men alt dette gav et Synspunkt, hvorom der sikkert kan siges, at just det bidrog til deres personlige Udvikling, saa de tillige kunde være snarraadige. Og der findes sikkert mere Indhold i Landalmuen end i de lavere Byklasser. Det praktiske Greb har altid været fremme, og Landboerne har altid haft grundig og god Forstand paa mange Ting, fordi den sunde Sans kan hos den jævne Bonde ytre sig saare retsindigt og klogt. Det i en snæver Vending at hjælpe sig frem med, hvad man har ved Haanden *ukøbendes*, udvikler Snillet; og det til alle Aarstider og fra Barnshen at være omgivet af Naturens rige Liv, kan kun virke praktisk belærende.

Dette afsætter sit Spor helt ud i Nutiden. Thi naar Fyns Stifts Kunstforening foranstalter Udstilling i Odense, da mærkes det, at den jævne Bybefolkning holder sig tilbage, medens Besøget altid udviser en Del Landboere. Og Fynboerne ikke blot indfinder sig, men man ser, at Malerierne bereder dem en virkelig Nydelse. De har jo ogsaa det forud for Byboerne, at de er indlevet med Naturen og Dyrelivet, saa de ret kan vurdere Gengivelsen paa Lærredet.

Med lidt Kendskab til Forholdene kommer man snart til det Resultat, at de forrige Bondeslægter var lykkelige Mennesker, trods ublide Kaar. Ja, selv Hoveribonden var en tilfreds Mand, vel nærmest i Konsekvens af sin Uoplysthed; thi han spildte ikke sin Tid med at granske over Forskellen paa ham og Herremanden. Han havde af Stamfædrene hørt den uimodsigelige Sandhed, at *Verden er ulige skift*. Og dermed slog han sig til Taals, uden at gaa dybere til Bunds i de store sociale Spørgsmaal.

Bonden er i Glæde som i Sorg den tavse Mand, i hvert Fald den faamælende. Den gamle Bonde viste ingen af disse Følelser. Han passede sin Dont, tilsyneladende uberørt af Begivenhederne. Alle Følelser var lige indesluttede. Men desuagtet viste dog mangan En paa rette Tid, at han havde

Hjertet paa rette Sted. Thi ogsaa manges En har maattet sande, at *en god Nabo er bedre end en Broder i en anden By.*

Der udøvedes stor gensidig, tidt rørende Tjenstgighed og Villighed, Lige for Lige i god Betydning, navnlig i Ulykkes- og Sygdomstilfælde. Gratis Kørsel var de heller ikke knappe med, men hentede de f. Eks. Brænde, vankede der rigtignok ogsaa *Skovgilde*, og Sammenkomster sagde man kun nødtvungent Nej til. Paa trange Tider gik den Hjemsogte rundt og bad om Hjælp. Og hvad enten det gjaldt det syge Medlem af Familien eller den døde Ko, saa gik de sjældent forgæves. Før Bønderne kom med til at forsikre deres Ejendele, hjalp de hverandre med gensidig Støtte i Tabstilfælde, baade med Brandhjælp, og naar de mistede et godt, uundværligt Husdyr.

Naar Nogen saaledes gik rundt at *tigge til Brandsty'* (-støtte), henvendte man sig hos Oldermændene. Denne tudede da i Byhornet, og Bymændene mødte saa og gav en Marks Penge hver til den Brandlidte — intet ringe Bidrag for hvert Enkelt. Undertiden gav man ogsaa af Kassen, der indeholdt Bøder og Sligt. Det var saaledes Vedtægt at erlægge en Firskilling i *Forsildespenge*, naar Nogen ikke mødte rettidig til indvarslede Sammenkomster.

Konerne ydede desuden Uld og andre Sager, saa, efter de Gamles Sigende, stod Folk sig tidt ved Ildebrand, da Godgørenheden kunde være saa stor, og naar de indsamlede vidt omkring over det hele eller halve *Land* (hvilket, i dette som i alle mulige Tilfælde, vilde sige Fyn) at de ligefrem fik deres Kaar forbedrede derved. Ikke at tale om, at alle Brandlidte fik gratis Ophold hos Naboerne, saalænge de var husvilde. Baade Folk og Fæ *tog de ind* med Villighed.

I Sygdoms Tilfælde, eller saasnart Nabo eller Genbo var stedt i en eller anden Forlegenhed, var Hjælpsomheden ligeledes stærkt fremme, ja saa stor, at dette gamle Naturfolk paa Landet heri rager betydeligt op over Kulturens Bymennesker.

De Gamles Vrede geraader det dem derimod bedst at lade uomtalt, i hvert Fald ikke at tale for højlydt om. De kunde blive fjendske som Staal og Sten, og rene Ubetydeligheder kunde være Aarsagen. Og de kunde være meget sene med igen *at give til*. Ja, stundom skete dette — aldrig.

Nøjsomhed og Husflid.

Alling er kun et Videnskab, ∴ Kendskab.

Med andre Ord: Erfaring er den bedste Læremester.

Spild Intet. Drag Nytte af Alt.

Stjæl ikke Dagene fra Vorherre.

Det er Arbejdsaanden, der gennemsyrede Folket af den gamle Skole. Og efter dens nu forældede »Kogebog« hørte der adskilligt mere til en Husmoders Gerning end at røre i sin Gryde. Flidens og de smaa Fordringers »Bog« har mange Kapitler. Denne Tidsalders Befolkning holdt sig ogsaa Ordet »Morgenstund har Guld i Mund« efterrettelig.

»I min Ungdom« — sagde i sin Tid en halvfemsaarig Kone — »gjorde vi Herremandens Arbejde om Dagen, vort eget om Natten. Sildig i Seng og tidlig op, for det meste Kl. to. Det var vi vante til og nødte til, og endda maatte jeg somme Tider sidde oppe længe efter vor Faer og Børnene sov, for at stoppe og bøde om dem. Vi havde ingen Skiftesæt i de Aaringer. Derfor bandt jeg, naar jeg var færdig, mit Hosebaand først til Sengestolpen, derpaa om min Arm. Naar jeg saa vendte mig i Søvn, vaagnede jeg og kunde saaledes passe Tiden, at jeg ikke sov over mig.«

Og da jeg had hende fortælle mere, sagde hun: »Det var i Tyverne, jeg tjente paa en daværende Fæstegaard af Grevskabet Gyldensteen. I Høstens Tid tog Konen altid Del i Markarbejdet, men passede naturligvis ligefuldt alt i Hjemmet, baade udenom og inden Døre. Naar hun fra Kornbindingen gik lidt før Aften hjem for at koge Nadvergrød, tog hun et Bygneg med fra Marken, gned Kærnerne af med Hænderne, lagde dem i Bryggerkedlen, kom Straaet under denne og brændte dette, for saadan at tørre Bygget, saa hun kunde male det paa en Haandkværn, hvilken man i de Tider havde i hver Gaard. Og hun kogte saa Grød af disse Gryn, til Høstfolkene kom fra Marken.

For at spare Ildebrændsel baade bagte, bryggede og vaskede denne Kone paa en og samme Dag. Naar hun ragede Ilden ud af Bagerovnen, kom hun disse Gløder under Bryggerkedlen. bryggede saa sit Øl, og tilsidst vaskede hun for at tage Brug af det varme Vand og benytte Ilden, at Intet skulde gaa til

Spilde, og endelig tørrrede hun Tøjet i Ovnén om Natten, fordi de ofte trængte til at bruge det straks.«

Tranlampen var almindelig, og for at spare det hjemmegjorte Blaargarn til Vægen, tog man undertiden de indvendige bløde Trevler af Siv.

I den søgnedags Levevis kommer ret den gammeldags Vindskibelighed, uendelige Nøjsomhed og strenge Spar-somhed til Syne. Lavmaalet i Fornødenhedsfordringen, Styren i Arbejdslysten og Paapassenheden i hver Dags forskellige Syssel — Nøjsomhed og Husflid — er saa indvokset i hinanden, at »Begrebet« og »Gerningen« ikke kan skilles.

Forfædrene var saa aldeles blottede for Nutidens Ekstravagancer. Her sagt med deres egne Ord: *De Gamle tog »dem« ingen Magelighed til* — og jeg tilføjer: i nogen Retning. Det kendte de ikke, forstod ikke. De repræsenterede Nøjsomheden i Renkultur. Men deraf, og af den arbejdsomme Ihærdighed og aldrig Liggen paa den lade Side, resulterede sikkert deres Kræfter, Helbred og Modstandskraft.

Vel er det berettiget, naar adskillige af Mændene faar det Skudsmaal, at de ikke udrettede *Stunds Gavn*, men var lade og uduelige og foretrak paa enhver ledig Stund at stavre Nabolaget rundt paa *Davsens Forliselse*. Saa vankede der en *Snakke-taar*, som let gik over Tørsten, og som, inden de vidste *en Bitte af det at sige*, endte med at være en ordentlig Rus. Dette kan dog langt fra siges om alle til Hobe. Og hvor Husfliden ret havde fæstet Bo, dér sad en flittig Mand ikke og *svirede* sig fuld.

Men læg Mærke til, hvor utrættelig vindskibeligt Konerne — Hovedtypen af dem — *hængte i*, bjergsomme som en Bi, fra tidlig til sildig. Og ofte nøjedes de ikke med Udøvelsen af een Gerning ad Gangen. Langs Vejgrøfterne ser vi saaledes Fattigkonen *bede* med sin Ko. Og medens Koen tog for sig af det saftige, frodige Græs, som Ejermanen ikke da selv benyttede, — nu bortliciteres Vejenes grønne Rabatter — fik Konens *Bindetøj* sig et godt Skub. Med fuld Føje kunde en Datids Kvinde bruge det Ordspil: Det gaar som Fod i Hose; thi Hosen knyttedes som af sig selv, rent mekanisk, altid samtidig med at de færdedes paa en Vej.

Lad os følge Bondemandens og Bondekone's daglige Dont Aaret om.

Naar Bansættelsen, som Folkets nedarvede Tro i Juleugen dikterede alle omdrejende Redskaber, af indendørs: Rok, Haspe og Garnvinde, var sluttet, kom disse Ting straks frem fra Jule-Eksilet paa Loftet. Og Kvinderne snurrede saa Vinteren igennem hver sit Rokkehjul om Kap fra Morgen til Aften. Mången Kone og Pige spandt Tenen fuld en Vintermorgen, før Dagen gryede.

I Dagbrækningen kom Davren, Fynboernes Øllebrød og stegt Flæsk, tilberedt i Kogekakkelovnen, paa Bordet, og efter den gik da hver til Sit: Kvindfolkene til Kreaturerne's Røgt og Malkning, hvor dette ikke var udført fastende, og Mandfolkene søgte Tærskeloen, hvor Plejlslagene taktfast og tungt tonede ud over hver Bondeby som i et Aarestrupsk Digt: »Hør paa Din Lo den melodiske Tærskens —«

Oftes kom der Afbrydelser ved Snekastningsarbejde eller Sligt. I strenge Vintre anvendtes stor Tid paa at holde Hovedlandevejen farbar for Postvognen. Fra min Føjeby havde Mandskabet en Mil at gaa til deres Strækning. Men naar der var optærsket, og Vejret var særlig barskt, arbejdedes der de sidste Vintermaaneder inden Døre. Der dyrkedes den Gang Hamp til Reb. Man snoede da Kotøjr, dels af Hamp og Blaar, dels af Humleranker — særskilt af Hestehaar til de Køer, der vilde bide Hampe- og Ranketøjr itu, — og Tækketraad af vejret *Stærgræs*, en Art haardt Mosegræs, der vokser paa sid og sum-pig Jord, men i Mangel af dette af Halm. Paa en *Praasevinde* snoedes Baand til Ophængning af Flæsket, naar dette skulde røges. *Hovedlag* til Faar og Køer købtes nok derimod oftest hos Rebslageren, — naar de ikke selv havde Materiale dertil. Dertil krævedes der lang Hamp — tillige ogsaa større Færdighed.

Naar der tækkedes, sad en Mand inden for Taget til at modtage og igen give Tækkenaalen fra sig. Denne indvendige Syning af Taget kaldtes at *stikke ud*. Tækketraaden kaldtes *Simer*. Af Simer flettedes tillige Sæder til de hvidskurede Armstole, der saaledes var baade ret behagelige og magelige, og bekvemmere end de haarde Træsæder paa de almindelige Stole eller Bænke. Større Bekvemmelighed fordredes ikke. De Gamle

kunde faa en løs Hynde paa en Træstol, -eller de havde en Armstol med et paa Metal-Fjedre stoppet Sæde, der var til at tage af, — saaledes at *Fjerstolen* tillige tjente dem som Natstol.

Da det er en stille, siddende Beskæftigelse at *stryge Simer*, var og er det mange gamle Mænds Syssel i Kakkelovnskrogen. Strygeren sidder lavt, Straaet ligger i en Bunke ved Siden, og Snoren rulles ved at stryge de indvendige Haandflader mod hinanden. Med en Kniv renses den færdige Snor for strut-tende Straa. Mange havde et Erhverv deraf. En Sime maaler tre Favne og betales maaske endnu efter gammel Takst med tre Øre, Straaet iberegnet.

De Snilleste flettede i gamle Dage af dertil udsøgte Havrestraa smaa, fine Halmsaaler til Kvindfolkenes Træsko, f. Eks. Ungersvenden til sin Udkaarne. — For ikke at tale om alt Andet, hvad Karlen ofrede sin Fritid paa, for ad den Vej at vinde og glæde den Kvinde, som hans Hu stod til. Manden lavede ogsaa al Slags Husgeraad, til Eks., medens man er ved Halmbindingen, kan anføres, at han *gjorde* de fornødne Kurve af Straa eller Vidier. En Tørvekurv var jo en daglig Brugsgenstand. Han bandt finere, smaa Halmkurve til *Fruentimmerne* til at samle deres Sysager i, og en oval, lidt større til vor Moer til at samle Børnetøjet i, naar Familiens Forøgelse var i Vente.

Hver Mand gjorde desuden *Klodser* — Trætøfler, et stærkt yndet Fodtøj paa Fyn til Stuebrug, men som nu med de forbedrede Gulv- og Varmeforhold nok helt er gaaet af Brug — til sig og hele Familien, satte Hove under de tjærede Træsko med de skinnende *Blikkramme*, og mange lignende Ting kunde enhver fingernem — *velgørende, de Ældre siger valgørende* — Mand som Regel *lempe* — ∴ Fynboens machen.

En Mand havde i sin Tid et lille Bierhverv ved i Vinteraftenerne at lave Hægter, hvilket indbragte ham en Skilling for ti Par. Han kunde lave en 30 Par paa en Aftenstund. Disse Hægter havde den Egenskab, at de kunde næsten ikke forgaa.

Lediggang kendte Ingen, hverken Ung eller Gammel. Man samlede omhyggelig alle Svinebørster sammen, og af disse lavede man da alle mulige Slags Børster, lige fra *Balberkosten* til Striglebørsten i Hestestalden, Kalkekosten, osv.

Til Stuearbejdet — *Pykkeriet* — hørte det ogsaa at skrabe Barken af Slaaen- eller Hvidtjørnstorne til Pølsepinde, at beklæde Staldlygten af Træ paa Siderne med Isterhinde, i Stedet for Glasruder, og at lave tynde Fyrstikker af Fyrretræ og dyppe dem i flydende Svovl.

De havde da Fyrtønder af Metal, fyldte med Savspaaner, til at tænde Piber ved. I Hjemmet benyttedes dog altid simpelthen til dette Brug en Tørveglød — Bondemandens Fidibus —, som han tog med Fingrene og lagde øverst i Pibehovedet, som han saa dækkede med en *Hytte*. Piben blev stoppet enten med selvskaaren Rulletobak eller med *Disertobak*. Denne sidste var en Tobak i Pundepakker, der til øverste Overskrift med store Typer havde: »Dieser Taback« — for derefter at fortsætte: »ist — o. s. v.«

Med bedre Vejrlig arbejdedes der i *Huggehuset* paa alle Slags Mark- og Haveredskaber som Tøjrestager, Køller og River. Man tilspidsede Gærdestaver og skrabe Barken af Humlestænger. Naar der hægtes, fik Manden Skafter og Stager »bagte« — hed det — i Ovnilden. Det var Stokke af Hvidpil og Hassel, der brugtes til Forke, Skovle, Koste o. desl. Naar Manden kom med dette grønne Træ og lagde det ind i Ovnen ved Siden af Ilden, kunde det *sole*, svale, Ovnen. Det krævede Paapassenhed. Stængerne skulde ud, naar Barken begyndte at sprække. Barken gik da af. Og lige saa varm, som *Stavren* da var, skulde den rettes. Men saa fik man ogsaa, selv af lidt vinde og skæve Grene, disse glatte, faste, lige, solide Skafter, der nu vilde pryde enhver Husflidsudstilling, og som en Gang var en selvsagt prunkløs og stille Pryd for den vindskibelige og dygtige Gaardejers Materialskur. — Kun rent undtagelsesvis kunde en enkelt Mand eller Karl tage ganske *krænhændet* eller *fævorn* paa de indendørs Husflids- eller Huggehusets grove Arbejder.

De flettede Gærder fornyedes og udbedredes om Foraaret. Og som gamle Marts minder »hører« man Trækøllens Slag, for at drive Gærdestavrene i Jorden, og »ser« Mændene iførte Bælgvanter til at tage paa *Tornerisene* med, for at gærde. Man »ser« dem *styne Pile* og »lugter« fra Husene Æggekagen, som Konerne *bakkede op med* til Mandfolkene, naar de kom ind fra Kulden paa den Tid, den skarpe Paaske-Østen. Ogsaa min-

des man sammen med denne Aarstid de Trær, der skulde fældes, og som under munter Opsang hivedes omkuld med en Snor, omfattet af mange Par Hænder, som Klemmer paa en Tøjsnor, og Braget, der gav Genlyd vidt og bredt omkring, naar Kolossen faldt til Jorden. Alt dette hører de første Fri-luftsarbejder til. Thi at stænge Humlen blev sædvanlig henlagt til Langfredag, da de fandt, at Paaskens fire Helligdage var for megen Fritid paa een Gang.

Den afskrabede Ellebark fra Humlestængerne anvendtes til at røge Saltkarrets Sulevarer med. Bøge- eller andre Træspaaner giver nemlig ikke Flæsket saa smuk Farve eller behagelig Smag. Paa samme Tid Flæsket hang i Røg — det var sædvanlig i Fasten —, tørrede man Maltet til Ølbrygningen for hele Aaret.

Allerede i Marts begyndte man paa Brygningen af det noksom bekendte gamle Øl eller Gemmeøllet til Sommerbrug. Dette Foraarsøl skulde brygges i Næde, saa stod det sig bedst. Blev man ikke færdig paa een Gang, opsattes næste Brygning til Maanen atter var i Næ-Perioden.

Bøgeasken fra Vinterens Baging og Brygning blev nu for en Del anvendt til at koge Vinterens Spind hvidt i, 3: Garnet af Hør og Blaar. Dette blev da bleget ved at trækkes paa Stænger, der stilledes op mod en solbeskinnet Mur. Et saadant Stillads af et Par store — horizontalt rejste — Stænger, hvilende paa Taget, og paa tværs en tre—fire Rækker Garn trukket paa Lægter, baade foroven og forneden, og derved spilet ud, saas en Gang ved hvert Sted som sikkert Foraars-tegn. Nu er dette et mere sjældent Syn.

Saa begyndte Travlheden i Mark og Have. Kvinderne maatte med i Marken at udjævne Muldvarpskudene, og ofte maatte de grave hele Haven, naar Karlene havde nok at gøre ved Plov og Harve.

Ved Foraarstide kan man atter sige: »ser« man derfor ved hvert Hus og Gaard et lille indgærdet Bed, der var anlagt paa et Hjørne af Møddingen, og som kaldtes *Plantehaven*. Der havde Husmoderen travlt med at skøtte om Planterne til Kaal og andre Urter. For ikke at bruge Penge gik hun her og syslede om Frøet af forrige Aars egen Avl. Men vi

ser det kun ikke mere. Nyere Metoder er taget i Brug paa dette som saa mange andre Omraader.

Naar Sæden er kommen i Jorden, og Kreaturerne er komne paa Græsmark, tager Mandfolkene fat paa at tække. Thi hvert Aar fornyes et lille Stykke af Taget. Derpaa gik man fremdeles videre med at oppudse Gaardens Ydre ved at *kalke og stølpe* — ved at hvidte Murene og farve Stolperne med Brunrødt, udrørt i Kærnemælk.

Omtrent samtidig vandt Kvinderne det blegede Hør- og Blaargarn og havde Hast med at bringe det til Væveren, for tidlig paa Sommeren at kunne faa Lærredet spredt paa Bleg paa Grønsværen.

I de første Junidage gik sædvanlig Faarevask og Uldklipping for sig, og derpaa tog man skyndsomst fat paa at karte og spinde Strømpegarn, at Pigerne ikke skulde savne Strikketøjet paa deres Vej til og fra Malkning — vel at mærke bærende Mælkebøtten paa Hovedet —, saalidt som naar Koneu selv gik hen at *forstlaa Tiden* hos Naboerne. Ligeledes skulde man nu sørge for et stort Stykke Vadmel af Ulden, der kunde bringes til Odense Sommermarked — St. Knuds-Markedet 10. Juli — og give en Skilling i Lommen.

Af den første Tids fede, gode Græsmælk lavedes Oste for Sommertiden, og Osteløbe var ogsaa et Produkt af Datidens Vindskibelighed. Naar man i Vinterens Løb slagtede Spædekælve, tørrede man Kalvens Kallun, der saa kaldtes et *Løbeskind*, og naar dette lagdes i den lunkede Mælk, skilte denne ad. Blandt gensidige Tjenester, den ene Kone ydede den anden, hørte det at laane, som der sagdes, *Leveskindet*, ud, naar En var i Forlegenhed. Thi eet Skind kunde være bedre end et andet. — At laane et Rugbrød o. L. var ganske almindeligt; til Gentjeneste kunde saa den Ene faa et Fintbrød bagt i den Andens Ovn.

At bage og vaske hørte jo til det almindeligt forefaldende gaaende Arbejde — hvorom senere.

Ved Midsommertid, naar alt Ukrudt stod i det rigeste Flor, hørte det til Kvindernes Pligter at afskære og indsamle al denne frodige Vegetation. Det var en almindelig Skik at samle Nælder og andet Grøftegrønt og brænde det til Aske.

Denne Aske var et Surrogat for Soda, før denne kendtes. Af den lavede enhver Husmoder paa Landet en Bygelud, der anvendtes til Vask, og som gjorde Tøjet hvidere end den sædvanlig benyttede af Bøgeaske. Træaske var jo heller ikke saa let at faa tilstrækkelig af. Brændet skulde købes, Ukrudtet ikke, og Luden af denne Aske erstattede ikke blot Soda, men tildels Sæbe med.

Alt efter Aarstiden at indsamle og vejre fordelende Urter til Krydderpose, Kamille- og Hyldetebloomster, Roser og Lavendler til Potpourri, de sidste tillige til en *Urtekost* til at lægge ved Linnedet, og alt Lignende var givne Ting, der aldrig forsømtes. Stundom plukkede man Kløverhovederne af ude paa Marken med Haanden for at faa dette Frø fuldstændig rent og ublandet.

I gamle Dage har Kvinderne ofte klinet Lervægge, og de spredte Møg. I en gammel fynsk Landsbyvise paa 24 Vers fra 1775, »trykt i Odense Adresse-Contoires Bogtrykkerie og sælges sammesteds« (optrykt i »Dania« 1896—97), der gaar hele Landboaaaret rundt, og hvori Pigerne fører Ordet, har disse dog allerede paa Visens Tid protesteret mod at køre Gødning ud og sprede — eller som der sagdes — *strø Møg*.

»Høsten slap vi og krøb i
slemme skidne Vogne,
som er mesten Skik udi
alle Landsbysogne.
Men de burde skaffes af,
og de skulde give Straf,
som der tør en Hætte
til sligt Arbejd sætte.«

En Hætte betyder Pigeværdigheden.

Langt senere regnedes det til Kvindegerning at tage Del i Tørveskæringen. Pra Morgen til Aften gik Koner og Piger med bare Fødder og korte Skørter og trillede den tunge, vaade Tørvemasse fra Mosen opad Bakke til Spredningsstedet paa en Trillebør — *Hjulbar* —, som Karlene i Mosen fyldte. Naar Tørven var spredt over Grønsværen, stivnet og afstukken i Murstensform, var det væsentlig Kvinderne, der maatte *rejse* og *stave den*. Dette vil sige, stille hver enkelt Tørv paa Siden til Tørring og siden ligeledes stable dem i Høbe. Og

atter maatte de være med, naar Tørvene skulde bringes i Hus; i alt Fald naar de var kørt hjem, da at bære dem i Kurve fra Vognen til Kuben, samt stable dem der. Alt dette drøje Arbejde kan manges en gammel Landsbykvinde tælle blandt sine Minder fra den naturskønne Forsommertid, før Høsten paa Marken gik ind.

Og hertil kan føjes, at Konen i Huset maatte ofte netop paa denne Aarstid ofre sin Middagsøvn for at passe paa, at Bisværmene ikke fløj bort fra Kuben. Honning *gjorde Ydning for*, traadte i Stedet for, andet *Sødt*, saa længe den varede, og Vokset var en indbringende Salgsvarer. De Fleste solgte det Hele i raa og utilberedt Tilstand, men Enkelte bryggede Mjød selv. Mangt et Sted brændte Konen ogsaa i første Halvdel af Aarhundredet Brændevinen i Hjemmet, notabene i Smug. Thi det var allerede forud for disse Folkeminders Tid en forbudt Syssel. Derom senere.

Fra nu af samles Alt og Alle om *Slet*, Høhøst, Rapshøst og Kornhøst. Der dyrkedes da ogsaa i hin Tid Hamp til Reb, som før berørt. Den første Rughøstdag fejredes med Suppe. Den Dag, det sidste Straa var mejet, stillede Karlene hjemme i Gaarden og *hvættede for Kaal*. De hvæssede Lerne for at gaa løs paa Kaalen i Haven. Men en god Madmoder skyndte sig da at traktere med Æbleskiver og de fynske Livsdrikke, varmt Øl eller Most, for at skaane sin Kaal.

Umiddelbart paa Høsten følger den travle Efteraarstid med de korte Dage, Humleplukning og Hørrens Behandling, med at lave Most af Frugt og Stivelse af Kartoffler, osv. Den gammeldags Flid bevirkede ofte, at der arbejdedes om Kap. Hvor en Kreds var samlet, skulde man altid *strævs*. Ikke blot Vinterdage ved Kartningen, hvor Ulden blev afvejet, formedes *Tøjerne* med stor Iver, saa Bunken voksede i Hast. Men dette gentager sig bestandigt. Saaledes ogsaa ved Humleplukningen, hvor hver fik et Antal *Rusmer* at plukke Knopperne af i et stort, omfangsrigt Kar, om hvilket Centrum Deltagerne dannede Cirkelns Periferi. Ikke at kunne vinde med ved alle saadanne Lejligheder var meget *haant*, en stor Skam.

Af Sparsommelighedshensyn — eller ved en mindre Avl —

kunde man tørre Hørren i Ovnén efter Bagning i Stedet for over et Baal i en Grav paa Marken. Men det var et baade farligt og nøjsommeligt Arbejde for Pigerne at fylde og tømme Ovnén mange Gange. Blev denne for kold, varmedes den paany med det ubrugelige Affald fra Hørren, der da saaledes ogsaa blev udnyttet, og andet Brændsel blev sparet. Ellers var det Skik at tørre Rug eller Boghvede i Ovnén efter Bagevarme. At feje den varme Ovn og sprede Kornet derinde var et anstrengende Hverv for Pigerne. Naar Kornet blev taget ud, blev det sælet gennem et Sold, frit for Støv og Aske.

Dernæst stødte man Most af Æbler og Pærer. Enkelte forstod ogsaa at koge søde Æbler til Sirup. Blomme-, Kreje- og Slaaenmost hører ogsaa med til de Sager, hvormed Huset forsynedes til Vinterbehov, og med til de Ting, der skulde *tages Lige af*. Thi hvad man havde *ukøbendes*, det var en given Ting maatte benyttes, dermed var man nøjeregnende. — Tidspunktet er da kommet, at Madmoderen maa tænke paa Indslagtningen. Først maa Lammene, efter at de er vaskede op klippede, strække Hals. Og saa kommer Lysestøbningen. Men om alt dette i et følgende Bind.

Den Tid var nu atter inde, da man var flittig inden Døre med det siddende Arbejde. Fra Mikkelsdag begyndte man at *sidde Aftensæd*. Da skulde Rokken atter være *gan-i-e*, da begyndte Pigerne at spinde for vor Moer. Aftensædet varede — akkurat som en god Jul — til Paaske. Efter Paaske skulde man ikke *sidde oppe*, men gaa i Seng uden Lys, og det fremdeles, saa længe Sommerens eget Lys brændte.

Man tog dog først for Alvor fat, naar alle Sulekarrene var fyldte. Man fik da Efteraarsulden kartet, spundet, farvet, vævet i Form af Vadmel og Hvergarn og syet til Klæder for hele Familien, hvilket skulde naas til Julehøjtiden. Dernæst tænktes paa Dynevaar med samt Fjerenes grundige Behandling til Fyld i disse.

En Hovedfarve eller Bundfarve til Hvergarns Kjoler var lavendelblaa. Kvinderne kom hos Smedden og fik de sorte Spaaner fra Esse og Ambolt og det gule Affald fra Slibestenen, og deri farvede de. Mangfoldige Ting blev hjemmefarvede paa forskellige Maader. *Købstadfarvet* blev kun de bedste Ting.

Mangen gammel Oldemoder har i den nyere Tid paa Husflidsudstillinger faaet Præmie for sit Spind af fint Hørgarn. Enhver Kone spandt selv sin Sytraad, den højeste Fuldkommenhed af Spind. Et Stykke af dette fine, jævne Garn blegede hun hvidt, et andet farvede hun sort, man kaldte det paa gammelt Dansk for *blaa* Traad.

Man var i Et og Alt konsekvent. Den selv samme Tarvelighedens Traad gaar sin støtte Gang gennem Stort og Smaat, systematisk forbindende det Hele.

Arbejds-Sammenkomster.

De uegentlige Gilder.

I Modsætning til det siddende Arbejde og de dagligdags Ting: at vaske, bage, brygge, kærne, lave Ost og passe Kreaturerne, kaldes saadanne Arbejder, der er bundne til bestemte Aars-tider eller er udenfor det almindelige Omraade aparte Arbejde, med Betoning paa den første Stavelse, der lyder som *av*.

Paa Spørgsmaal om nogle af disse ældre, ofte saa strenge Arbejder med de primitive Hjælpemidler og Haandredskaber, overfor hvilke hele den yngre Slægt staar fremmed og blottet for al Kendskab til og Færdighed i, bemærker en Fortællerske: »Det Hele gik som en Visk, fordi det altid gik med Plaser og Kommers. Vi var altid i Perlehumør. Det var et sundt Liv. Vi gik med Glæde til vort Arbejde, og vi glædede os forud til hver *en Aarsentid*.« En Anden: »Vi var jo saa *gen-nem vun te' et*. Det var alt sammen kun en *Gevunthed*, og det kunde sagtens gaa, da vi ikke kendte bedre.« — Altsaa ligeledes En af dem, der forstod den lykkelige Kunst at tage Livet, som det er.

At *rive* Stivelse, *støde* Most, slagte, støbe Lys m. m. skal jeg i næste Afdeling komme nærmere ind paa. At plukke Humle, bryde og skætte Hør ligesaa. Men, som foran medtaget i Skildringen af Hjemlivet gennem Aarets Forløb, gaar de førstnævnte Sysler ind under Hjemmets egen, huslige Færd fra Dag til Dag som de indendørs Arbejder; medens de

sidstnævnte betragtes som de mere udendørs og grove Arbejder, der vel ogsaa hører med til det gamle Bondehjems Forberedelser for at beskikke Huset til Vinterhold, men som i mindre Forhold bestrides af Husstanden selv som den Travlhed, Efteraarstiden førte med sig.

Men vel at mærke — og som tidligere her bemærket — saasart som Afgrøden af Humle og Hør, ogsaa Uldhøst o. s. v. er en Smule større, saa kommer Arbejdsformen: »Ved fælles Hjælp da Maalet naaedes« frem. Og man har saa her for sig den gammeldags Kooperation — Samvirksomheden gennem den gensidige Medhjælp — under Navn af Gilde, maaske endnu som en sidste Levning af de middelalderlige Gildesorganisationer i Broderskabets Aand.

De gamle Slægter kunde i hvert Fald lave Hverdags-Gilde paa en Pølsepind. Hver Aarstid, ja hvert Foretagende havde snart sagt sit Gilde. Det vil sige en Sammenkomst i Arbejdets eller Vedtægtens Tjeneste, hvor Levemaalet var et for Tilfældet staaende Mundgodt eller lidt *Opvagtning* efter frit Valg, der hævdede sig over den daglige Tarvelighed.

Det egentlige Navn var Gilde — altsaa en lille Smule Madgilde — hvor uegentlig en lang Arbejdsdag kan kaldes saaledes. Og dog kan man ogsaa gaa Aaret om med disse Samlag.

Smaafolk fik deres Jord drevet og Arbejdskørsel udført af Gaardfolkene paa den Maade, at de henlagde Arbejdets Udførelse til en bestemt Dag og da samlede saameget Mandskab, at det Paagældende kunde *endes* paa en saadan Dag. Paa denne Maade har man *Skovgildet*, naar der skovedes Brænde hjem for dem, der ikke selv havde Heste og Vogn, eller Gavntømmer til en Haandværksmand, samt *Pløjegilde*, naar Husmanden el. Andre fik sin Jord efteraarspløjet. Der vankede da *fersk Suppe* eller anden *Ralletét* — Rariet.

Saa er der de forskellige Haandværker-Gilder, hvor Traktementet gaar lidt ud over det Daglige.

Naar Væveren afleverede det færdige Tøj, bragte han det selv, fik sin Betaling og blev lidt godt beværtet. Husmoderen bredte Dug og satte ham til Bords med Brød, Smør og et Fad med alle Slags Paalæg; derefter varme Æbleskiver eller Pande-

kager med Sirup og tilsidst Kaffe. Dette kaldtes *Vævergildet*. Se senere Væveren samt det s. St. forekommende *Trændegilde*, hvilket dog endydermere er et rent og skært Navnegilde.

Naar Bymændene, sædvanlig en Dag i Julen, gerne den tredie, leverede Bysmeden det ham fra hver Gaard tilkommende Lønningskorn, — (omtales S. 90) — beværtede Smeden med lidt Mad og navnlig Drikke. Dette kaldtes at være til *Smedegilde*. Naar Smeden var færdig med at beslaa en ny Vogn, samledes Smeden, hans Kone og hans Folk hos Vognens Ejer til et *Bindegilde* med Suppe o. s. v., hvor ogsaa Hjulmanden var med.

I lige Maade fik Bygningshaandværkerne deres Rejsegilde, naar Kransen hejstes paa en Bygning, ligesom Høstfolkene fik, hvad der hørte sig til ved de givne Lejligheder efter de gamle Reglementer. Af disse Arbejdsgilder er Rejsegildet jo endnu bibeholdt baade for Land og By, samt Høstgildet — hvorom senere.

Blandt de mere selskabelige Sammenkomster var der et Par Fællesgilder, som ligeledes senere vil faa nærmere Omtale. Det var *Humlegildet* efter Humleplukningen og *Slaagildet* efter Slet, naar Høhøsten var til Ende. Ved disse Lejligheder samledes baade Gamle og Unge, og i Reglen endte disse Gilder med en Svingom, hvori Alle tog Del.

Dernæst Bymændenes Gilder: *Tjæregildet*, *Tyregildet*, *Ornegildet* og *Volmesgildet*. Alt dette gik paa Omgang i Bylaget for et Aar ad Gangen og paa Skiftedagen, naar en af disse Pligter skulde gaa til den Næste, afholdtes Sammenkomsten. Skiftevis tog man en Tønde Tjære eller to hjem ad Gangen og delte den med Nabolagets Folk. Og man skiftedes til at holde Tyr og Orne, henholdsvis hver et Aar paa hvert Sted. Tredie Juledag bragte Mændene Havre efter Hartkorn til Ornens Værtssted. Deri bestod Ornegildet.

Og en Gang om Aaret, Skøn Valborgs Dag, *Volmesdag*, Voldermisse (∩: den grønne Vold), *byttedes Allermænd*, Oldermænd, ligeledes efter Tur. Dette sidste skete med et Par ret fugtige Gilder, først hos den, der gik af, siden samme Dag hos den, der skulde være det — eller omvendt. Thi i nogle

Bylag holdtes Oldermansgildet saaledes, at Mændene samlede hos den Nye og endte hos den Gamle. Men Skikken var, at der skulde drikkes en Tønde Øl. Derfor kunde det hændes, at mere end En blev »slæbt« hjem i den lyse Morgen. Byhornet opbevarede altid i den fungerende Oldermans Hjem og flyttede saaledes med Raden rundt.

Naar der betaltes Tiende, fik Tiendeyderne Drikkepenge af Præsten til en glad Aften, og disse omsattes saa — svaarende til deres Navn — ved et *Tiendegilde* hos den, der stod for Tur til at være Vært. En noget nyere Tid føjede det allerede omtalte *Bytte-Avis-Gilde* til denne Art af Samvær.

Spindesiden havde ogsaa flere særskilte Maader at samles paa, der har Navn af Gilde. Der var *Føringsgildet* — der udtales snarere som Fødnings- — naar de unge Piger forud for et rigtigt Gilde bragte Føring, ɔ: Foræringer af Fødevarer til Gildesstedet.

Efter gammel Vedtægt fik de forskellige Haandværksfolk ved Mikkelsdagstid leveret nymalket Mælk til at lave Oste af. Denne bragtes da efter Morgenmalkningen, haaren paa Hovedet i den kridhvide skurede Bøtte, af Kundernes unge Piger til Bestemmelsesstedet. Her beværtedes Pigerne med Øllebrød med Sød i — Vafler og Mjød hørte sig ogsaa til — samt Kaffe, og denne Sammenkomst kaldtes *Vullegilde*, efter det stedlige Udtryk for Valle.

Fra denne Skik stammer de saakaldte *Degneoste*, der havde et meget »lækkert« Ry paa sig. En lignende som ovenfor nævnte Mælkelevering tilkom nemlig tidligere Landsbylærerne som en pligtig Naturalydelse. Ogsaa Jordmoderen og flere Andre *tog imod Mælk* til *Sødoste*. Disse ypperlige Oste med Kommen i er senere gaaet ud af Verden. For øvrigt brugte man slet ikke den Gang at *gøre Ost* af Skummetmælk.

Saa var der Hørbrydningen den Dag, Hørren tørredes over en Grav med aabent Baal, og »Bro'e«-folkene gav den den første grove Behandling. Dette var jo Karlearbejde, men der var i Reglen en Kone med til at passe Ildgraven. Efter Hørbrydningsdagen fulgte *Ska'egildet*, ɔ: den muntre Skattedag, hvor mange Koner og Piger fra Morgen til Aften havde travlt med at slaa de sidste Skaller af Hørstænglen og bringe den fine Tave frem.

De sad da paa Rad ved deres *Skæ'fod* henad et Logulv med Hovedtørklæder paa, og jo mere de skættede, desto mere antog deres Hoveder Lighed med, som det rammende er bleven sagt, en afblomstret Fandens Mælkebøtte.

Kartegildet er vel nok det, der afgiver det mest talende Vidnesbyrd, og er det mest betegnende Billede for hele denne en svunden Tids Maade at arbejde i Flok paa, som i og ved Selskabelighed at krydre Arbejdet med Liv og Lyst.

Husmandskonerne mødte Kl. fire om Morgenen for at karte Ulden fra Efteraars-Faareklipningen. Senere efter Morgenrøgtningen kom de unge Piger til. Om Aftenen kom Karlene og fik lidt *Kræs*, hvad det nu faldt for at *bakke op med*. Enten sad de saa forspiste og dasede Aftenen væk eller livligt forlystende Selskabet med Bynyt, Viser og alskens Komers indtil Midnat.

Men de, der har været med til et saadant gemytligt Lag fra den gamle Husflids Dage, de er nu henimod eller over Støvets Aar. Det gælder baade den kvindelige aktive Part og den mandlige passive, Alle, der tog Del i denne vinterlige Sammenkomst. — Saa langt ligger et virkeligt Kartegilde tilbage i Tiden.

Skal jeg derfor skildre en saadan Dag, maa vi da atter tilbage til den lille, lave Bondestue og helst føres ind i en af dem, der var saa altomfattende, at de træffende er bleven lignet ved en Noahs Ark. Ind til Folket, der spøjte og lo og snakkede fra Leveren, uden at Nogen lagde deres Ord synderligt paa Vægtskaalen — saalidt som Spasen da blev lagt paa den allerfineste Vægt. Formelt og stivt gik det ikke til, hvor en større Kreds var samlet, men dog ejheller raat, saa Munterheden udartede udover, hvad der forstaas ved »Dyd og gode Sæder«, navnlig med Folkedannelsen den Gang i Betragtning, og i hvert Fald ikke ved et Kartegilde. Der var det den utvungne Gemytlighed og de naive Løjer Altsammen.

Forberedelserne til en Kartedag begyndte allerede Aftenen forud. Da sad Husets Folk, baade Mand- og Kvindfolk, i en Rundkreds og pillede og blandede Ulden. Den blev da fyldt i et stort *Vejegarn*, og denne Netpose blev anbragt ved Kakkelovnen. Naar Ulden var *lunket*, var den lettere at karte.

Længe før Morgengry mødte saa en Stab af flinke Arbejdere, Gaardens husvante Husmandskoner og Bysens unge Piger, hver med et Par Karter og et gammelt Hvergarnsforklæde under Armen. Som Betalingsmiddel gjorde den gamle Bondestand vidtstrakt Brug af Ordet: Een Tjeneste er en anden værd.

Efter den første Hjertestyrkning, en Bid Brød og en *Taar Kaffe*, tog *Kartepigerne*, saa kaldtes de med et Fællesnavn — der kunde være en halv Sneg Stykker — Plads i Sengekammeret. Karlene ledte op i Huggehuset smaa Blokke, der tjente til Skamler; thi de skulde have højt Skød, naar de skulde karte. Hver fik en god Tot Uld i Forklædet og med opsmøgede Ærmer — Uld fedter, saa der kunde ellers let *blive Fedtekager* paa Kjoleærmet — skrabede de løs af alle Livsens Kræfter. Og at det gik »strygende«, kunde Ingen nægte. *Tøjerne* blev anbragte i en hjemmegjort Uldkurv, danned af Tremmer. Naar den var fyldt, tømtes den af vor Moer selv oppe i Stadsstuen, og saaledes forløb fortsat Dagen lang, og dette var Festens alvorlige Del.

I Mørkningsstunden holdt man et Hvil paa en Timestid: og fra nu af kom Lystigheden først rigtig til Orde. Det gjaldt om, hvem der kunde komme med de bedste Paahit. Enkelte gjorde sig fremragende fortjente ved stor Opfindsomhed.

Allerførst gik det ud over Karlens Senge, hvori de ondskafuldt lagde opblæste Tarme eller Nelder, hvis saadanne endnu fandtes, strøede Hestehaar og deslige. Eller de gjorde sig den Ulejlighed at tage Bunden ud af Sengene og erstatte den med tynde Gærdestaver, som ved Brugen straks knækkede. Det kunde endog gaa saa vidt, at de ligefrem bortførte eller i hvert Fald gemte alle Sengklæderne. Ja, somme Tider *spiede de Senge* (gjorde dem i Uorden) i hele Nabolaget.

Efter at have spillet Karlene mangt et Puds af denne Art, tog de sig sædvanlig en Svingom inden Døre i Stadsstuen. De, der kunde nye Danse, maatte lære dem fra sig. De *tog da sammen* midt paa Gulvet. Datidens Folk var altid parat til Dans. De kunde danse paa Lergulv i Timevis efter den travleste Høstdag og det tilmed uden Slinger i Valsen, naar man da ikke netop vil anlægge en Bournonvilles Maalestok.

Thi lagt paa Kunstens Vægtskaal vilde Resultatet vistnok blive det, at Dansen blev vejjet og fundet for — tung.

Naar saa, efter at Narrestregerne havde faaet tilstrækkelig Luft og haft frit Spillerum, Aftensædet begyndte, sluttede man sig rundt paa Gulvet om *den lange Lysesstage* (der i nogle Egne af Landet gik under Navn af Lysekællingen), som anbragtes i Midten som en Nikonge i et Spil Kegler, og som efter bedste Evne lod sin Praas skinne over hele Forsamlingen. Dette Lys maa absolut mindes, naar man vil have hine Tider belyst.

Klokken syv fik hele Huset Grødnadver om Langbordet i den forreste Stue, og naar man saa begyndte at karte videre, kom Byens unge Karle for, som Paaskudet hed, at hente hver sin Pige. Thi, hvor Godtfolk er, kommer Godtfolk til.

Som Regel hilste de først udenfor ved at løsne et Bøsseskud eller to, ofte medbragte de en Rumlepotte og somme Tider mødte de udklædte og maskerede. Maskerne var *lempe* af Pigerne selv. Købeværk kendtes ikke. Det hjemmegjorte Kram ydede ogsaa tvefold Fornøjelse; først morede det at danne det og senere at bruge det — hvad kunde man saa forlange mere? En saadan Maske var lavet af Karduspapir og malet med Kønrog og Brunrødt. Det Første kunde være en Levning fra Tilberedelse af Selesværte, det Sidste ligeledes en Rest, der henlaa ubenyttet, fra der sidst blev sat Kulør paa Gaardens udvendige Bindingsværk.

Det hændte ogsaa, at Karlene begyndte med *at ryge Pigerne ud*, d: at lægge en Dør op over Skorstenspiiben, hvorved de fyldte Stuen med Røg. De var da udefra Tilskuere til, at Kvindfolkene derinde først begyndte med *at pirre op* i Kakkellovnsilden. Naar det saa ikke hjalp, *smak* de Vinduerne op. — Endelig maatte de »skarns« Karle saa aabne for Trækken i Skorstenen.

Naar Karlene var blevne bænkedede, skulde de begribeligvis have lidt *at leve af*. Madmoderen kom da frem med f. Eks. Æbleskiver, Smørrebrød, Øl og Dram, og disse Sager sattes til Livs under formøs Skæmt og ubehersket Latter og under Visesang fra Pigerens Kreds. Til at tralle en Vise var Enhver parat, medens de rappe Hænder gik, og ved et Karte-gilde blev der sunget om alt mellem Himmel og Jord; ja, det

kan endda ikke forslaa. Thi baade det Overnaturlige og de Underjordiske, baade ond- og velsindet Troldtøj maatte med, og de havde et rigt Væld at øse af. Viserne blev nemlig *opdigtede* af de snilleste Hoveder blandt deres eget Folkefærd.

Hvor der var Kartepiger, fyldte en skingrende Visesang snart det snevre Rum, den trykkende Luft generede ikke; thi det forstaar sig af sig selv, at Luften derinde ikke kunde være af første Klasse. Det samme kan siges om Viserne. De var vel heller ikke altid af første Slags; men lad os alligevel rejse Kartepigerne det Æresminde, at de har holdt megen livfuld, frisk og køn Almuepoesi i Live, og dette foregaar jo, længe før der nogen Sinde eller i hvert Fald synderlig var tænkt paa Bøger og Blade til Oplysning og Underholdning i den jævne Bondes Hjem.

En gammel Meddelerske retter i sin Beretning den Beskyldning mod Karlene, at: somme Tider sad de bare *og task i Kortenspillet* for deres egen Fornøjelse og for at tjene Penge, og hun lægger da deri den Anke, at de just derved var til Dels ude af Spillet. Mere Liv kom der over hele Linien, naar de gav sig til at spille *Femkort, det sidste Stik en Kæreste* blandt Pigerne. Var denne Spøg saa gaaet Raden rundt, og Pigerne nu ikke var tilfredse med det foreliggende Udfald, saa *sang de sig selv en Kæreste til*, og det ikke altid blandt de Tilstedeværende. Nej, de kunde, saa siges der, *syngede dem til over hele Landet*. Hertil brugte de deres egen Formular, og den lød saaledes:

»Som med Glæde og med Fryd
og med Valdtonens Lyd
vil vi drikke »Hans Persens« Skaal,
denne Ungkarl mild og from,
som til denne By nu kom.
Denne Skaal vil vi drikke med Hønnør.

Som med Glæde og med Fryd
og med Valdtonens Lyd
vil vi drikke »Maren Hansdatters« Skaal,
denne Jomfru mild og sød,
som i denne By er født.
Denne Skaal vil vi drikke med Hønnør«.

Har saa vedkommende »Maren« eller »Mette« svaret »Ja«, fortsættes:

»Som med Glæde og med Fryd
 og med Valdtønsens Lyd
 vil vi drikke begge deres Skaal,
 disse unge Folke from,
 som til denne By nu kom.
 Denne Skaal gaar for dennem rundtenom.«

Svarer Pigen »Nej«, afbrydes Sangen med to første Vers, og der begyndes da forfra med et andet Karlenavn.

Naar saa Ungdommens rige Forraad af al saadan Mor-
 skab langt om længe truede med at slippe op, saa hjalp der
 ingen kære Moer, saa maatte de gamle Koner op med deres
 Bidrag til Underholdningen. De kunde Viser fra mange
 ædle Aar tilbage, alenlange Viser, som det ikke var Hver-
 mands Sag at huske, de rigtig gamle *rørendes* Sange om El-
 skovens Fryd og Smerte og Skæbnens lunefulde Spil, om det
 urgamle Hjertets Sprog, der til alle Tider vil vedblive at være
 evig ungt. Vi giver da først en gammel Oldemor Ordet for
 en yndet, gammel Bondevise om Kærlighed:

»En venlig Aften under Rosens Ly
 sad Edmund ved sin elskte Toras Side.
 Alt slumred' trygt i Skov og Mark og By;
 thi det var henad Midnats tavse Tide.

— — — — — «.

Saa var det den Næstes Tur. Men naar det blev for *kiv-
 somt* — saa de sad og blev helt *sjamske* — at blive ved med
 de monotone Sange om de tunge Livsskæbner, der kunde
 trække Vand af Øjnene, og hvortil de grebne sagde deres
 fynske Udraabsord: *Higia-higiane!* eller *Higianedov*, disse
 Sange, der var trange og lange at komme igennem som et
 ondt Aar, — saa anslog de igen de muntre Strengene. En kunde
 Visen om, at »Frier ønsker alle Piger, gerne jeg vil meddele
 Dem«, — en Anden Markedsvisen om »Den smukke Jette og
 hendes Friere«. Den manede til Beslutsomhed, idet dens
 første Vers lyder saaledes:

»Min Smukke! Tænk dog paa,
 at kort er Livets Sommer.
 Du ej for kræsen være maa,
 naar der en Frier kommer.
 Thi hvis Du ikke Een vil ta',
 saa vil tilsidst Dig Ingen ha'.«

Det kunde ikk  nytte at undslaa sig. Enhver maatte yde sit Bidrag. En besad F erdighed i at spille paa Redekam og maatte da give nogle Numre til Bedste, der virkede som en ren Koncertnydelse, og som F olge deraf maatte gives da capo — forfra igen. En Anden kunde fortælle — saa det var en Gru — gamle, f le Historier om Spøgelser, Hekse og Genfærd, jo galere, jo bedre. En Tredie udkrammede fantasirige Eventyrfort llinger og underfulde Sagn om Adelsdamer, Prinsesser og forvandlede Konges nner — vel sagtens de selvsamme Skildringer, som de gamle Koner i Odense Graabr drehospital fortalte Drengen H. C. Andersen, og som blev til de »Fr korn, som nu gro i Eventyrets Rige«.

Selskabet sad imidlertid — vel at mærke uden at Fliden led Skaar — lige maall s lyttende og fulgte Foredraget med spændt Opmærksomhed, hvad enten Stoffet var oplevet eller *opdigtet* — d. e. det almindelige Udtryk for al utrykt, folkelig Digtning. Og saaledes gav En og Hver sit Besyv med i Laget, og saaledes holdt de Underholdningen og Arbejdet gaaende lige til Midnat. Det Hele gik som en Barneleg. Og Enden paa Legen og den lange Arbejdsdag — næsten Døgnet rundt — var da en saakaldet *Kv ldsnadver* ved Midnatstid. Den bestod af varm Steg med Rødbeder, kogte Svedsker og alt andet brugeligt Tilbehør som ved et »rigtigt« Gilde. »Naa!« tænkte vel sagtens den gode, gamle vor Moer, »skal der være Gilde, saa lad der være det!« — Og f rst saa, naar Alle havde taget for sig af Retterne, alt hvad de *m gtede*, og slet Ingen kunde mere, hverken af Mad eller Tidkort, ja saa

var det paa de Tide, man f jed sig til Sengs,

som den gamle Byv gter rigtignok forlængst havde sunget.

Alle b de da Godnat og forføjede sig hver til Sit.

Da mange af disse saakaldte Gilder holdt sig udover Trearskrigen, om ikke just med det rigtige Tilsnit og under alle de gamle Former, eftersom de nyere Slægter nu lidt efter lidt begyndte at forlade saavel de gamle Dages Frispas som Forfædrenes Arbejdsmetoder, skal jeg her medtage nogle Vers af en Pige i et af de nordfynske Sogne, en lille Vise, der i

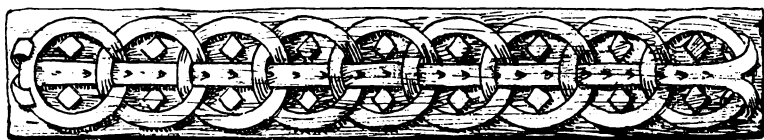
sin Tid blev flittig foredraget ved Arbejds- og selskabelige Sammenkomster. Den afspejler »Aanden fra 48« helt ude paa Bondelandet, og den er som en Aarets første Snejpe, som en Blænker, for Kvindernes Væren-med. Og ved den af Kvinder nys rejste patriotiske Bevægelse faar den næsten en vis Aktualitet.

*Jeg gerne gik i Krigen,
for Danmark ogsaa med,
men jeg er kuns en Pige,
det Svar jo finder Sted.*

*Kan jeg dog ikke lære
den hele Eksesits?
og ej Geværet bære?
Det tror jeg ganske vist.*

*De tror, jeg mangler Modet
og Styrken i min Arm,
dansk ruller i mig Blodet
og Haab mod Sejren varm.*

*Ja, dansk jeg mig jo kalder
og dansk af Hjertet er,
hvad om jeg ogsaa falder,
det var for Danmark kær.*

Folketyper i og udenfor Familielivet.

Tjenestefolk.

TYENDET var som Led af Familien. Mange af disse Folk var gamle i Gaarde og gik op i Stedets Ve og Vel som deres eget. En Tjenende satte en Ære i at vise Troskab i sit Kald. Der skiftedes nødig i Utide, og det regnedes for en Skam at have saadan *Bisse i Stjerten*, at En ikke kunde slide et Par Træsko i samme Husbonds Brød. Ved Skiftetiderne plejer nu de jubilerende Tjenende at blive dragne frem i Aviserne. Men dette Slags Bladstof bliver sjældnere og sjældnere, ja, er ved at rangere med det meget andet Ualmindelige, som betegnes med, at det ikke »gror paa Træerne«. Havde man i tidligere Dage haft Pressestof som nu, da vilde visselig de »lange« og de »tro« Tjenester have kunnet overbyde hinanden — akkurat som nu de lange Straa og Kæmpekartoflerne. Og dog, trods alt dette hørte man ogsaa den Gang Klagemaal over Tyendet; thi Mennesket forbliver til alle Tider sig selv lig.

Om Pigernes og Karlens Kamre er forud talt som Parter af Boligen.

En Piges Pengeløn var en Gang 16 Mark halvaarlig, senere fik en konfirmeret Pige 4 Rigsdaler om Vinteren og 5 Rigsdaler om Sommeren, og siden, naar hun kunde gøre et stort og strengt Arbejde i en større, *tungavlende* Gaard med langt til Mark og Malkning — thi om dette var Tilfældet, eller Gaarden *laa lige i Jorden*, gjorde selvfølgelig en betydelig For-

skel, — kunde hun faa 12 Rdl. En Karl fik 15—18 Rdl. For Resten fik en Pige Hvergarn til et Forklæde, Lærred til en Særk, et Faar *født*, fødet, og et Fjerdingkar Hørfro saaet — Uld og Hør forarbejdede hun saa i Fritiden — et Par Træsko leveret, o. s. v. Disse sidste forskaffede Husbonden sig billigere ved at yde Træskomanden Kørsel og andet Vederlag. En Dreng kunde ligeledes faa et Par Træsko, et Stykke Skjortelærred, et Pund Uld og vist grumme faa Skilringer. Undertiden beholdt Husbonden ham for Føden Vinteren over for at være vis paa, at de kunde faa ham igen næste Sommer.

I Bondegaarden spandt, som allerede omtalt, Pigerne alle de søgne Dage for Madmoderen. Lørdag Aften, naar Pigen var færdig med det gaaende Arbejde, regnedes derimod for hendes egen, hvor hun kunde sysle med sit eget Værk. I hine Tider giftede et Par gode Tjenestefolk sig ikke, før de havde en Smule paa Kistebunden og lidt *baade til at sidde og ligge paa*. Til det Sidste regnedes en Sengs Klæder og tre Par Lagner, og dette kunde en Tjenestepige virkelig naa at skaffe sig ved Fritidsarbejde.

Paa Herregaarde, i Præstegaarde og hos Folk udenfor Bondestanden fik Pigerne deres Spind afvejet for hver Uge. Naar de afhaspede det spundne Garn, skete dette paa en Haspe, der æggede Kappelysten, idet den slog et lydeligt Slag for hver Hundrede Omgang. Den Pige, der da først blev færdig med det fastsatte Antal Omgange, havde saa den øvrige Tid af Ugen til egen Raadighed.

Tjenestefolkene plejede at give Afgang og Igang til deres Kammerater. Denne Fest bestod i et lille beskedent Kaffegilde.

En Dreng — særlig Hyrdedrengen — havde det ofte ikke godt i de Tider. Han blev jaget tidlig op, saa han gik og halvsov og gned Øjnene paa Vejen ud til Marken til Køerne, til en lang og kedelig Dags Tjeneste. Han fik en Madkasse med, der ikke var *søe-e-le*, synderlig, eller ikke var *til at være stolt af*, og kun en simpel Skemad Levnemad, naar han kom hjem og tidt var vaad til Skindet. Thi kun altfor ofte vankede der en vaad Trøje i Tilgift paa alt dette.

I Efteraarets Slud, naar Køerne gik løse paa Stubmarken, kunde man have ondt af de sølle, tyndklædte Smaapurke og

deres Friluftsliv. Da var de smaa Vogterfyre nemlig med til at skabe et medvirkende Led af Aarstidens Fysiognomi. Det var, naar de paa Markvejen, i Mørkningen, højrostede og af alle Livsens Kræfter svang den lange Piskesvøbe paa det korte Skaft, for at holde Styr paa Skaren af de firføddede Under-saatter, naar de, selv drivvaade, drev det vaade Kvæg hjemad i store Kobler, hjem fra Mark til Stald.

Naar Tøjrekvæget skulde ledes hjem om Natten, naar det var for koldt for det at *at ligge ude*, gjaldt det om at have en god *Kovleko*, saa kunde den styre hele Flokken. Men ogsaa da hørtes dog langs Vejen Hyrdedrengens sædvanlige Raab, som: *herop, hop!* og Benævnelser som Brogen, den Tykke, den store Røde, den lille Blakkede, den Hjelmede, eller Tiltale som: *Naa, se du kan dy dig, dit Kølleho'e*.

Ogsaa naar Køerne bissede i den varme Tid, hørtes de samme Udbrud, og atter da knaldedes løs med Piskens Sejlgarns-smæld for at holde sammen paa de Køer, der tog sig en Afstikker. Og en otte-ni Aars Dreng eller Pige, der var sat ud for at *passé Køer*, havde det da heller ikke *for godt*. Det kunde imidlertid ikke saa sjældent være Gaardmandens egne Børn i samme Alder. I Sandhed, de fik som Børn at føle, at »Sønden Sol og norden Vind, det kan bage Hyrdens Skind«.

En ældre Mands Meddelelser fra hans første Tjenestetid bekræfter det Ovenstaaende. Lad mig referere hans Udsagn ordret: »Jeg kom et Sted saa tidlig op om Morgenen, at jeg gik med halvt tillukkede Øjne og omtrent sov paa Markvejen ud til Køerne. I Efteraarskulde og Slud gik jeg, naar jeg drev Køerne i Marken, og krøb langs med Hegnet paa Læ-siden af Vejen. Tøjet var vaadt fra den ene Dag til den anden; jeg havde ikke Noget at skifte med. Sommetider fik jeg for lidt til Davre, naar jeg blev kaldt for tidlig paa, saa var jeg ikke udsovet, det var jo i Voksearene. Saa spiste jeg Mellemmaden kort efter, og saa blev Tiden forfærdelig lang, før Nogen fra Gaarden kom ud og afløste mig, saa jeg kunde gaa hjem til Middag. Men det var ogsaa sjældent varm Mad, jeg saa fik, og det var saaledes aldrig andet end Levninger fra de Andres *Une-Mad*, Middagsmaaltid. Om Vinteren spiste jeg ganske vist med ved Bordet, men Drengens Plads er ved den nederste Bordende, og saa længe man tjener for

Dreng, maa man vente til allersidst med at sætte sin Ske i Fadet. — Om Vinteren frøs jeg ogsaa tidt. Drengens Sengklæder var ikke af de Bedste, og mine egne Klæder var gerne tyndslidte. Jeg husker et Par brune Bukser, de var ikke *Mange* værd. Men gik jeg og *hængte af* en Dagstid eller *skrattede ildt*, saa gik det jo snart *hen*, i de unge Aar er man ikke saa længe om at blive *kanter* (kvik) igen«.

Paa større Steder maatte Drengen være Allemands Dreng, ofte løbe til Nar hos Naboen at laane Genstande, der ikke eksisterede, men som gaves adskillige gængse Fantasinavne, som f. Eks. en *Puseskraber*, *Møddingrenser*. Han fik da en Sten eller Tørv i Posen med hjem, hvor de ældre Karle saa syntes, at det var Spænd at gøre Drengen *hu'en a'et*, flov af sin Bedrift.

Noget Lignende kan siges om de smaa Pigebørn, der efter Konfirmationen kom ud fra deres Barndomshjem for derefter at staa paa egne Ben. Kom de ud paa et større Sted, saa havde saadan en *Stik-i-Rend-* eller *Kom-her*-Pige det ofte heller ikke bedre *end lige til*.

Og den karrige Bonde betalte hellere den Treskilling, som Skolemulkten androg, end at undvære Tjeneste-Drengen eller -Pigen til at sidde paa Skolebænken de tre Dage om Ugen. Dette — og meget Andet — er Fædrenes Synd, der som en Nemesis — som Aarsag og Virkning — falder tilbage paa Nutidssamfundet i den Folkemisère, som nu hærger Landet.

Selvfølgelig maa ogsaa nævnes mangt et godt Madsted med en blødhjertet Madmoder, hvor et Fattigbarn, enten som *Tøjrebud* eller *Lillepige*, da fik sig et Hjem og ikke blev *skudt af* i nogen Retning, men nød Børneret og maaske ogsaa blev *skunt* Et eller Andet *til* (*skaanet til, set til Gode*). Og de kunde vedblive at have et godt Tilhold dér frem i Tiden — da sige allen Fals saalænge de Gamle stod for Gaarden. Ja, undertiden for hele Livet, selv om Søn eller Datter traadte i de Gamles Sted.

Husfolk.

Næst de faste Folk hørte Daglejeren og hans Kone, der gik til Haande, til en gammeldags Husstand i en velstillet Bondegaard. Ogsaa til disse Folk udrededes Lønningerne for Størsteparten in natura. Tærskeren fik hver tyvende Tønde Sæd, Kartoffeloptageren hver ottende *Red*, Række, paa Ageren. Hvor Mellemværendet afgjordes i Penge, fik Husmændene en Marks Penge, undertiden taltes det i Skillinger, i Dagleje hos Gaardmændene, senere to Mark. Og naar Daglejeren stillede Kl. fem om Morgenen i Mulm og Mørke, kunde Husbonden sige: »Jeg tykkes, Du kommer sent i Dag«. En Ærindekone gik en Milsvej frem og tilbage for en Otteskilling.

For Resten hvilede Forholdet til begge Sider paa Genydelser. Thi saa man en Indsiederfamilie med mange Børn i et *iolles Hus* (jordløst), var der saamænd *ingen Armod kendt*. Sunde og raske var de *til de fleste Tider*. Var der smaat hos saadanne Folk, blev de hjulpne med Gaver. Af Klæder skulde der ikke saa meget til. Strømperne *smed de, saa saare det blev blidt* om Foraaret. Ja, Børnene løb den meste Tid af Aaret om paa bare Ben. Og naar de Bedrestillede *kastede et Stykke Klædemon af*, saa lod disse dette komme Fattigfolk til Gode — hver sine.

Husmanden fik jo Kosten paa Gaarden. Ofte var ogsaa hans Kone i Dagleje til Vask, Høst- eller Havearbejde; Børneflokken holdt sig da til, og paa *en Mundfuld Mad* saa man ikke den Gang saa nøje hen paa en Gaard af den Størrelse, at der holdtes fremmed Hjælp. — Dette kan forekomme som en Modsigelse af det Foregaaende om Smaaligheden *med Føden til* et Skolebarn. Er det dog ikke. Thi her tænkes paa to forskellige Husbondssteder. De mindste Børn fik gerne deres første Pladser paa de mindste Steder, hvor der ellers ikke holdtes Folk eller blot holdtes et enkelt Tyende. Hos *Stedmandens* kunde Kampen for Tilværelsen være brydsom nok for Familien selv, deraf resulterede saa mangen Gang den karrige Behandling, der blev det lille fremmede Tjenestebarn til Del — selvfølgelig kunde det ogsaa skorte paa Hjertelag. — En Gris fødte Husfolkene op til Vinterhold, og saasnart Børnene kunde komme fra Haanden i 8—9 Aars Alderen, blev de *sat*

ud. Paa denne Maade kunde Manden føde en Familie med sin lave Lønning.

Ogsaa i disse Huse var Fliden stor og Fordringerne smaa. Men — trods alt — kneb det dog alligevel tidt at slaa sig igennem. En Husmand har før maattet sælge sin Ko for at faa sin Skat betalt i rette Tid. Fik Koen Kalv, *godt det samme*, saa gik de til Købstaden med Smørret for at faa Midler til at klare *Tiendepengene*, Skat og andre Udgifter. Saa spiste de selv Fedt og var glade til, naar de bare kunde svare hver Sit.

Naar Manden ikke kunde faa Tiden dertil efter sin sene Fyraften eller om Søndagen, saa bragte Kvinderne Mølle-sækken hen til den Gaardmand, der først skulde til Mølle og vilde tage Husmandskornet med. Ofte kunde det være forbundet med meget Besvær, og kunde det ikke ske paa denne Maade, saa maatte Arbejdsmanden alligevel selv afsted med sin Trillebør den lange Møllevej.

Den jorddrivende Husmand kunde faa et Faar til *Halles* hos Gaardmanden. Naar Faaret havde to Lam om Foraaret, blev baade Faar og Lam græsset sammen med Gaardens Faar, og om Efteraaret fik Gaardmand og Husmand hver den halve Uld og hver sit Lam til Slagtning. Husmanden kunde ogsaa laane Heste og Vogn hos Gaardmanden til Kørsel og Søndagspløjning. Ligesaa kunde Daglejeren faa Lov til gratis eller for et lille Vederlag at skære tre-fire Læs Tørv i *Mandens* Mose om Søndagen. Han fik da Konen og et Par andre Mænd til Hjælp. Han kunde ogsaa lægge Tørv op til *Halles* med Mosejeren, i lige Maade som Fattigmanden ryddede Stubbe i Skoven om Vinteren og fik Lov at beholde Trunterne som Vederlag for Arbejdet at fjerne dem.

Der gik ikke saa megen Ildebrændsel til. Naar man aabnede Halvdøren til Smaafolks Huse, havde man altid Ovn og Esse i den aabne Skorsten ligefor i Fremmerset. Her lavede Konerne deres Smule Mad ved en Ildgryde eller Trefod, og her blussedes gerne med Torne- og Risbrænde og al anden Slags Top og Affald. Det røg. Derfor stod i det mindste den ene af Halvdørene aabne, saa et brændende Baal lyste i Reglen En først i Møde, naar man nærmede sig en saadan Hytte.

Gulvet i Forstuen, hvor Ildstedet var, var lagt med toppede Kampesten. I Stuen kunde det være brændte Mursten eller stampet Ler. — Her havde tidlig om Foraaret en Rugehøne eller to oppe fra Gaarden en mere lun og rolig Plads, end der kunde skaffes de tidlige *Liggehøns* hjemme. Naar Huskonen saa bragte Kyllinghønen med sin Yngel hjem, fik hun Vederlag i andre Naturalier i Forklædet tilbage.

Lejligheden spændte ikke over mange Fag, og Stuen havde intet overflødigt Tilbehør. Sengen kunde godt regnes med til det søm- og nagelfaste Inventar; thi den bestod af et Par Brædder, tømret til Væggen. Naar Børneflokken var stor, puttedes de større Børn til Natteleje i en Slagbænk, de Smaa havde Ægteparret hos sig i Fællessengen. Et Par Gange om Aaret fik Arbejderen en *Kær* Langhalm og en *Klapning* Rugfoer paa Gaarden til frisk Sengehalm, som den dagtrætte, men fast utrættelige Slider saa kom slæbende med paa sin Ryg, saa han lignede en indbunden Pumpe ved Vintertid.

Der var intet Klokkeslet for Fyraften i de Tider. Man tænkte blot paa det Formaalstjenlige under hver forefaldende Gerning; man blev ved, til man var færdig. Det var derfor sent efter Solbjerg, naar Plejltærskeren eller Høstmanden — Vinter og Sommer — gik fra Arbejde med sin lille Stump-pibe i Munden. Da traadte han tungt i Træskoene, saa hans Gang hørtes og kendtes paa Afstand. Ja, hans Fjed gav Genlyd helt ind i Beboelserne langs Vejen, han passerede — undertiden en lang Vej. Næste Morgen ved Daggry styrede han sin Gang ligesaa lydeligt tilbage til Arbejdsstedet. Saaledes randt hans Liv ensformigt som et Timeglas, der atter og atter vendes paany.

Ofte gik ogsaa Konen paa Dagleje, og det var haardt Slid at *to Klæder* og hjælpe i Gaarden med det groveste Slid. Men desuagtet skinnede i adskillige af disse Husmænds og Indsidderses Stuer den lille, smalle Vindueskarm af Renhed, og den skurede Bordplade kunde være blændende hvid. Men ogsaa nogle Smaafolks Hjem kunde i Henseende til Hygge og Properhed være af den Beskaffenhed, at man helst maa tie om disse Boligers huslige Forfatning, især saadanne, der desværre kun havde *en Skidte-Lene* til Huse.

Og dog er der fra de smaa Rønner og saadanne Livsvil-

kaar udgaaet den korporlige Arbejdskraft af Mænd og Kvinder, der har været Redskabet til at gøre Danmark til et agerdyrkende Land med Kvæghold, Smørudførsel, Svineavl og Verdensry — samt de Fædrelandsforsvarere, vi nu hædrer som Veteraner.

Før den almindelige Værnepligt blev indført, da de Velhavende kunde *leje for sig*, da var det hine kraftige Ungkarle fra Hytterne og Boelsstederne, der, naar de *trak sig fri, lod sig stille* for Købmandens og den rige Bondes Søn. Derved kom de til at udgøre saa stor en Part af dem, der den Gang trak i Kongens Klæder.

Sønnerne fra de mindste Hjem blev saaledes dem, der udførte Hovedparten af haade Kongens og Bondens Tjeneste. Lad os derfor mindes dem som Landets Bærere paa disse Felter og i bedste Betydning kalde dem »Kulturens Stridsmænd«.

Haandværksfolk.

Af Haandværksfolk var Smeden ubetinget den mest eksterimerede — *den vildeste* — og Skrædderen den, der var lavest anskreven, næsten halv ringeagtet. Da Væverne og Skrædderne ofte var lidt vanføre og for svagelige til det grove Arbejde, er det bleven til en Benævnelse for en forfrossen Fyr, eller En, der ikke er vant til Høstarbejde eller andre strenge Arbejdsdage: *Du er en rigtig Skrædder. Jeg er i denne Tid en halv Skrædder*, siger den, der befinder sig mindre vel. *Der gaar femten Skræddere paa et Pund og Pressejernet med. Der gaar femten Skilling paa en Skræddermark.* Og det er et Udtryk om den Ende Garn, hvormed en Synaal trædes, at *dovne Skræddere tager lange Naals.*

Det er Skrædderne, det især gaar ud over. Thi der gives et Utaal af saadanne syndebukagtige Skræddersprog, lige til Skældsord. Alle Dage har Folkesnakken gjort Nar af denne Profession og dens Udøvere. De Mundheld, Haansudtryk og Fabler, der har levet i Folkemunde, viser, at denne Stands Saga af snertende Ord er meget omfangsrig.

Mod Murerne er der ogsaa et lille Udfald i det Ord: *Der siges Gud ske Lov til Murere og til Skræddere, baade naar de kommer, og naar de gaar*, paa Grund af den Uryd, deres Arbejde foraarsager.

Til Hørrens og Uldens Omdannelse, ligefra Raastoffet indtil disse Produkters endelige Bestemmelse, behøvedes blot Væverens — af og til Farverens — og Skrædderens Hjælp. Ellers var det Husets egen Flid altsammen. Væveren udførte sit Arbejde i sit eget Hjem, men Skrædderen sad i Huset, hvorved den sidste Haand paa Værket atter blev til Hus-Flid. Han førte ligesom senere Sypigen to-tre Hjælpere med sig, saa det var en farlig *Rykkentilfyr* med Natteløgis og Ophold i de Dage, det stod paa.

Men Sypiger, det nu Alle vilde være og kun altfor Mange er, kendtes aldeles ikke før i Aarene henad Trearskrigen. Indtil da var al Kvindestadsen under Skræddersaksen. *Mandfolkeskrædderen* syede baade Mands- og Kvindedragten. — Sypigerne blev der snart gjort Stads af. De blev trakterede med Kaffe fem-seks Gange om Dagen.

Dog, de gamle Skræddere var, trods alle de Spottegloser, Remser og Talemaader, deres Haandtering i Tidernes Løb har været Skive for, egentlig et tappert Folkefærd. Siddende med Benene over Kors paa Bordet, op ad tilfrosne Ruder og stadig skiftende deres Logi i kolde Rum med kolde Senge, kan de ikke have været saa kuldskære og forfrosne, som Folkevittigheden vil gøre dem til. Skræddernes lange Synderegister fra gammel Tid skal dog ikke yderligere opfriskes her. Men foruden alt det, der lidt onskabsfuldt har været paaduttet denne Haandværkerstand, skal derimod hellere mindes om, at Skrædderen har Æren af eller er Ophavsmand til, at Tusmørket kaldes *Skrædderrusset*. I Skumringen plejede de flittige Folk nemlig først at trække lidt frisk Luft og holde et kort Pusterum.

Og til Gengæld for de mange Stiklerier maa man ikke glemme, at paa eet Punkt blev de særlig begunstigede og hædrede fremfor deres Medborgere. Enhver god Husmoder støbte nemlig nogle særegne tykke Lys til deres Brug i de lange Vinteraftener og -nætter; thi ofte arbejdede de den halve Nat i Tilgift. Et *Skrædderlys* afgav og fremstillede Datidens

højeste Lysstyrke, især for Skrædderen selv, naar denne var saa snedig at bøje Lyset med et *Skrædderknæk* hen imod sig og tilmed med sin Naal eller Knivspids gav sig til end ydermere at spile Vægen ud til alle Sider.

Trods alle Anker var Skrædderne ogsaa tillige livlige Folk. Der var slet ingen Ende paa alle de Historier, de kunde fortælle. Og de sang, saa det klang, den ene Vise efter den anden, medens Arbejdet gik fra Haanden. { Det var dog ikke blot Viser, der kom frem i Snesetal paa saadanne Vinterdage. Men snart gjaldt det et lille Kig ind i Hekseriets og Spøgeriets Verden, \ snart var det Gaader og andre spidsfindige Kunster. Og med alt det Meget, de foredrog, holdt de sig selv og Husets Folk aarvaagne de lange Vinteraftener. ! Saaledes bevarede de tillige de gamle Folkeviser og Folkesagn. Kartepiger — der alene kan gøre dem Rangen stridig — og Skræddere har i fuldt Mon Fortjenesten af at have forplantet mange af disse Folkeminder fra Slægt til Slægt. — Og saaledes var de, naar det kom til Stykket, Allesammen velsete Folk.

Men fulgte de gamle Skræddere ikke med de ny *Facuner*, saa var deres Syning ligesaa suffisant, som Snittet var primitivt. De syede med Husmoderens egen, hjemmestundne Traad, som for hvert *Naals* blev strøget gennem et Stykke Voks. Den første Købetaad, der naaede ud paa Landet, var vistnok de smaa »Kinesernøgler«, som Købmanden gav Kvinderne i Tilgift paa Handelen. Naar Skræddere og Sypiger *skar* Tøjet, var der altid en af Husets Egne til Stede, dels for paa denne Maade at »se dem efter i Sømmene«, dels for at tages med paa Raad om, hvor meget der kunde blive af Tøjet.

Naar Garnet var spundet og vundet, gik eller kørte Husmoderen til Væveren — alt efter Vejlængden og Garnnøglerens Vægt og Fylde. Ofte fulgte Børnene med. Det var en sand Fest for et Barn at skulle med Moderen eller en betroet Tjenestepige til Væveren med Spind. Hvem husker ikke fra sin tidligste Lektur Dr. H.s fuldtro Skildring af: »En Tur til Væveren?« Paa Grund af, at Væverens Kone bredte Dug og *gav Kaffe*, kaldtes denne Begivenhed *Trændegilde*. (Se S. 68).

Konen blev i Væverens Hus, til Garnet var *trænt*, for at se, at det gik *regjelt* til, samt se, hvor langt det rakte. Sam-

lidig med Garnnøglerne modtog Væveren et stort *Trændebrød* samt *Slettemel*, d. v. s. et Rugbrød og nogle Pund Rugmel, dette sidste bestemt til Klister, der skulde *slettes* paa Trændingen. Ofte gaves der saa rigeligt Mel, at der kunde levnes til Brød deraf. Den Dag, Væveren personlig leverede Tøjet paa dets Bestemmelsessted, fandt det Side 68 omtalte Vævergilde Sted. Væverlønnen beregnedes til tre eller fem-seks Skilling for henholdsvis Blaar- eller Hørlærred. Fint Drejl eller »*Danmask*«, som det ikke var Alles Sag at præstere med den Fuldkommenhed, der dertil udkrævedes, betaltes med en Rigsort eller saa, og Vadmél og Hvergarn med ca. halvt saa meget.

Væverne fik alt for lidt for deres Arbejde. De var derfor aldrig velstaaende Folk. De skulde jo tjene Føden hjemme, modsat alle andre Haandværksfolk, der gik ud og fik deres gode Kost. Om Sommeren sad Væveren med Dør og Vinduer aabne, saa man paa Afstand kunde høre ham »lade Skytterne gaa«, som det hedder i Sangen »Væve Vadmél, slaa det sammen«. Men om Vinteren var der særlig trang Luft i en Væverstue, dels af Fnug fra Arbejdet, dels af det sure Klister paa Trændegarnet.

Modsat Skrædderen, den visesyngende Nyhedskræmmer, den livlige Folkemindebevarer, var Væveren gerne en indesluttet og faamælt Mand. Han sad jo der isoleret paa sin Væv, beskæftiget med sine egne Tanker. Han blev derfor ofte et Stykke af en Landsbyfilosof, der havde sine udprægede Særmeninger om Tidens Rørelser. Han kunde ogsaa sine Steder være den fingernemme Tusindkunstner, Landsbykonens Faktotum til Smaareparationer. Andre Steder kunde det være Maleren, der var Egnens Geni til at *far're* det Søndrede eller *gøre* det Forfaldne *ved*.

Maleren havde man ikke saa megen Brug for, og denne ikke saa megen Brug for Kunstfærdighed. Vinduer og Døre var jo altid perleblaa eller enskulørede røde med sorte Felter omkring Nøglen eller Klinkelukketøjet. Lofterne var hos Smaafolk umalede. De blev jo snart tilsodede. Det samme gjaldt i ældre Tider ogsaa Bohavet, ja endog Døre og Vinduer. Jernstøtterne paa Kirkegaarden i Kors- og Hjerteform malede

han op engang imellem ved Pinsetid, og Fattigkonens grøn-malede Træmælkespand hørte vel ogsaa med til Malerens Søgning; men dermed er denne vist ogsaa udtømt. For Resten trak han sig tilbage til Privatlivet eller tog sig andet Arbejde for, naar han ikke — ligervis den romerske Kejser Diocletian — kunde nøjes med at »plante Kaal i sin Have«.

Der fandtes ogsaa en Skomager i passende Afstand fra sine Kolleger, der syede mere efter at passe Vedkommendes Hoved i Retning af Soliditet og Prisbillighed end Benene i Retning af Snit og Bekvemmelighed. Man kan ikke tænke paa en gammel, skødskindet Skomager paa sin Forhøjning ved et af Stuens Vinduer uden at se for sig hans Skomagerkugle. Denne var en klar, vandfyldt Glaskugle uden Hals, af Størrelse som en Karaffel, der hang ned i en Snor foran den lysgivende Praas eller Lampe (thi Skomageren havde før nogen Anden sin Olielampe) til at forstærke Lysskæret, saa han under sit Aftenarbejde bedre kunde se at plukke sine Saaler og haandsy Læderet. — Men Læderfodtøj købtes fra nyt af for en stor Del paa Markedet, hvor dette var en stor Artikel, og hvor det tilførtes af Skomagere fra alle Egne.

Derimod var der altid en Træskomand i hver By, der havde fuldt op at gøre. Dette solide Fodtøj, helt af Træ uden Læder, kostede henholdsvis for Kvinder og Mænd 24 Skilling og et Par Mark.

En Bødker var ogsaa en uundværlig Mand, enhver Herregaard havde sin.

En Pumpemager maatte et Sogn eller en Egn jo ogsaa have. Denne Mand kaldtes en *Postmester*.

Tømmeren, der den Gang lavede Bindingsværket, var vigtigere end Mureren.

Tækkemand og Stenhugger maa ogsaa nævnes som Landsbyens Erhvervsmænd.

Hjulmanden hørte med til de vandrende Haandværksfolk; han gik med sit Værktøj ud at arbejde, hvor der skulde hugges nyt eller repareres gammelt Vogntøj. Arbejdsvognene var ikke beslaaede, det var kun Stadsvognen.

Ogsaa Sadelmageren tog man i Huset til forefaldende Arbejde under hans Fag.

Og Glarmesteren kom vandrende med sin »Kiste« paa Ryggen.

Møllerne havde man blandt Haandværkets Mænd ogsaa et lille Horn i Siden paa. De maatte holde for, fordi de toleratede uretfærdigt af Mølleposerne. Men det maatte de nu betale dyrt; det plejede at koste dem deres Fred i Graven. Møllerne var særlig slemme til at gaa igen.

Men nu maler Bonden selv sit Korn ved Motordrift, og Mølleren kan paa den Maade faa sin Gravfred. Landsbyvæveren og -Bødkeren glider ogsaa over i Historien og erstattes: den Ene af Industridrift, den Anden af Blikkenslageren, der før kun boede i Købstad — medens der gerne paa Landet var en Kone eller Mand, der befattede sig med at lodde lidt hullet Bliktøj —, men som nu har faaet sin Profession saa betydelig udvidet ved Mejeriredskaber, Tagrender o. m. A. Foruden hans er der kommen et nyt, mandligt Landdsbyerhverv frem — det er Mejeristen.

Den gamle Grovsmed er ogsaa uddød, og hans Efterfølgere er blevne Maskinfabrikanter. Naar den gamle vejfarende Rytter fik sin Hest skoet eller broddet, saa kan Cyklisten nu meget vel faa sin havarerede Maskine atter gjort farbar i Landsbyens Smedie.

Skrædderen og Smeden er de to mest typiske Haandværksfolk, der i Folkemeningen forholder sig til hinanden som Fuks og Duks. Smeden var i Reglen en Kraftkarl, der kunde svinge sin Hammer, saa Klangens bares paa Lydens Bølger ud over hele Byen og derved satte Liv i Bondebyens Stilhed. Bysmeden kan, ligesom Musikanteren, ikke dølgge sin Flid, men den kan kontrolleres i hele Nabolaget. Ham saa man op til. Det var noget Andet end en *Vissenspind* af Skrædder, der sad med sin Naal inde i Stuen hos *Fruentimmerne*. Forskellen paa Smed og Skrædder ligger i Ordet: »Det, der kurerer en Smed, slaar en Skrædder ihjel«. Og Smeden er hædret i Barnerim o. desl. Der er Poesi over Smedien med den flammende Esse og den sorte Mand med de muskelstærke, hvide Arme.

Smeden har dog ogsaa været paaduttet sine Fejl samt adskillige uvedkommende Færdigheder, ikke blot Tandudtræk-

ning og anden ligestillet Nævenyttighed, men mangen En har baade hist og her haft Ry for Et og Andet, der hørte de sorte Kunster til, og som han fik Skyld for jævnlige at befatte sig med.

Men i Jordfællesskabets Tider var en Bysmed ligefrem en af Bylaget fast ansat og privilegeret Bestillingsmand med egen Jordlod. Senere lønnede en Bymand sin Smed, som meddelte S. 68, med Korn. Fire Heste kostede fire Skp. Byg og fire Skp. Rug. Det var Skalaen. To Heste kostede saaledes to Skp. af hver Slags Korn. Jern og Kul medbragte han til hver Gang til den almindelige Vedligeholdelse af deres *Be'iste*. Plov- og Vogntøj. Kun Nyanskaffelser betaltes med Penge. Fra det Sted, der fik smedet, arbejdede Mand og Karl med, og de medbragte Mellemmaden, ikke blot til sig selv, men ogsaa til Smeden og hans Folk, ligesom disse fulgte med hjem til Gaarden. Om Smedegilde og Bindegilde se S. 68.

Den medbragte Brændevin blev lidt rigelig tilmaalt i Dunken, og onde Tunger fik lavet det landskendte Mundheld, at man fandt lettere levnet Brød i et Hundehus end levnet Brændevin i en Smedie.

I Smedien bragtes al Sladder til Torvs. Her blev alle Nyheder afhandlede. Den var Byens levende Avis. Her blev mangt et Par allerførst »smedet sammen«, og her har mangt et vittigt Bonderim eller Ordspil faaet Liv og Vinger. Med det frie Sprog, der førtes, kom i det Hele mangen vittig Tanke til Orde. Bondens tørre, bidende Vid og kaade, lystige Lune er jo bekendt nok.

En nyere Tid forøgede Haandværkets Mænd med Drejeren, Drænsmesteren, Hørsvingeren samt den øvede, haandsnilde Slagtemand, som i Efteraarstiden bjergede sig en god Bifortjeneste. Siden kommer den professionelle Slagter, Bager o. s. v., lige til Nutidens Barber med Barberstue og -Skilt.

Musikanteren var ogsaa en uundværlig Mand. Undertiden dyrkede han dog kun Tonekunsten som en Neben-Geschäft. Men ham maa man nok helst sætte i Forbindelse med Gilderne og det glade Liv. Dette gælder i lige Maade *Kokkekonen*.

Med passende Mellemrum boede der en Urmager, der istandsatte Folks Sejrværker. De gamle Bornholmere med og uden Hus og andre *Klokker gjorde han ved* i Hjemmene. Han kom da med sin Taske og sad for Enden af Bordet og pirrede i Uret en Dagstid, til det atter kunde gaa og slaa. Børnene stod med opspilede Øjne omkring ham. Saadan en gammel Fyr havde tilset et Stueur i Præstegaarden. Præsten fandt, at den forlangte Betaling var lovlig høj, eftersom »der ikke var gaaet ret mange Materialier til«. Svaret lød: »Med Forlov at spørge vor Faer, hvormange Materialier der gaar i en Ligprædiken?«

Denne sandfærdige Krønike til Bevis paa, at en af denne Professions Udøvere var ligesaa slagfærdig som hans Ure.

Og som en Protest imod Ordet om Tidernes og Menneskenes indbyrdes Foranderlighed kan til Slut peges paa, at i Et lignede Fortidens Arbejds- og Haandværksfolk ganske Nutidens, nemlig med at stille Kundernes Taalmodighed paa Prøve. Thi det kan nok saa nogenlunde siges om Alle til Hobe — de Gamle som de Nye —, at Loven er ærlig, Holden besværlig.

Handelsfolk.

Hjemmehandelen var Prangerhandel, hvorved Handelsfolket blev Vandrefolk — da sige paa nær en Smule privilegeret Kro- eller senere Høkerhandel hist og her. Heste og Kreaturer omsattes paa *Kre*-Markedet, men Faar, Lam og Kalve, naar disse solgtes, opkøbtes paa Salgsstedet af Slagteren.

Slagtervognen med den levende Last, sammenkøbt i Løbet af Dagen under mange og lange Ventetider for de Dyr, der var saa uheldige at blive købt først, hører til de plettede Landsbyminder. Slængt i en Dynge, hele Vognen stuvende fuld, laa — ja, denne Slags Hjerteløshed mod Dyr har været drevet helt ud i Nutiden — de stakkels Umælende med Benene sammenbundne og med Hovedet daskende og dinglende,

brægende og brølende ud over Vognfadingen. Hvor ofte har man ikke ynkedes over at se en saadan lastet Slagtervogn i fuld Fart hoppende over Stene, saa det bragede, og Slagteren pidskende paa Hestene, der var for, saa det smeldede, naar han efter en lang Dag og det sidste Holdt i den sidste Kro endelig var paa Hjemvejen!

En Opkøbvogn, saaledes tiltaklet med Kalve og Lam, kender Enhver, der er fortrolig med de gamle Forhold paa Landet, kun altfor godt. Thi den er gentaget i det Uendelige, saa den nødvendigvis maa blande sig i Minderne og præge sig i Erindringen fra mangen en Aftenstund, der maa ske — paa dette Billede nær — netop huskes som en yndig Landevejsidyl, — hvortil det nævnte Syn kun dannede en skærende Kontrast.

Naar Humlen var tørret, drog en og anden Fynbo i Efteraarstiden over til Jylland og forhandlede Varen dér. De fynske Humleprangere var godt kendte blandt Jyderne. En af de gamle Forhandlere, der drev Afsætningen paa ægte, gammel Vis og i stor Stil, er først for nylig død, virkende til det Sidste.

Til Gengæld kom Jyden — der paa Jydsk hed Grydemanden, paa Fynsk Jydepottemanden — af og til agende med sine Stude over paa Fyn for at afsætte Pottemagerarbejde og »Lynglimer«. De fynske Husmødre forsynede sig da med Husets Behov af *Sikar* eller *Skalgryder*, Dobbeltbenævnelse for uglasserede Lurfade à tre Skilling Stykket — samt med lignende Genstande til Husbrug.

Saa var der Kedelførerne — ikke at forveksle med de tateragtige Kedelflikkere. Det var velstaaende Rejsende for et rigt Kobberværk. Et hollandsk Firma havde i et Hundrebaar et Monopol paa Forhandling af Kobbertøj i Danmark og havde Filiationfabriker baade i Sønder- og Nørre-Jylland. Herfra lastede de store, svære Vogne, forspændte med gode Heste og bevogtede af en glubsk Hund, og drog saaledes Landet rundt med alle Slags udmærkede Kobber- og Messingsager — der nu skattes som Antikviteter. De tog ogsaa gammelt Kobber i Bytte samt paatog sig Reparationer. Paa hver Egn havde

Ke'elsførerne — de var altid to i Følge — deres faste *Standkvarter*, og dette altid i de bedste Gaarde hos reelle Folk. Saavidt jeg mindes, dreves hele denne Handelsvirksomhed i dens her beskrevne Skikkelse endnu op i Halvfjerdserne.

Før fast Landhandel var tilladt — før Næringsloven og Lov om Handel paa Landet — fandt megen Smughandel Sted, selvfølgelig ogsaa i Overgangstiden efter disse Love, særlig: ulovlig Omløben med Varer, tilmed ofte toldindsmuglede. Nu og da blev en saadan Fyr nappet.

Alt, hvad den jydskse Høsekræmmer forhandlede, var heller ikke altid Husflid fra Hammerum Herred — som hans Pas lød paa. Ogsaa han havde dybe, indvendige Lommer til Gemmesteder for forskellig Bihandel og førte Silketørklæder o. m. a. Smaasager med sig, som han snedigt skjulte og kun varsomt kom frem med.

De mest udenvælts'ske Bissekræmmere var vel de unge, mørkhaarede Savoyarder, der løb om med Rivejern, Musefælder, Flaske- og Piberensere — og inden deres Tid var omme, blev nok Lageret tilsidst ogsaa forøget med Rensere til Lampeglas.

Den fineste af dem Alle var Kniplingskræmmeren, der havde sin bedste Omsætning paa Herre- og Præstegaarde og hos Folk uden for Bondestanden; ihvor vel de jævne Bondeskvinder ogsaa hørte til hans stadige Kunder, hvis Dør han ikke gik forbi. Ogsaa denne Handelsmand havde sit faste Logi rundt om paa sine Ruter hos Egnens pæneste Folk.

Kniplinger var i sin Tid en indbringende Industri, der har mættet mange Munde. Kniplingers Forfærdigelse gav i Aaret 1815 Brødet til tolv Tusinde Mennesker i Tønderegnet. Bondekniplingen er ægte sønderjydsk, som Jydepotten, Lyngkosten og Uldbindingen har Hjemstavn højere oppe paa Vestjyllands Heder.

Ved Siden af Sydens fine, aristokratiske Frembringelser har vi haft vor egen, i Bund og Grund danske Knipling, haandgjort af Hør og Silke, der forenede ægte Styrke med elegant Finhed, og som af de til Fods vandrende Forhandlere

befordredes fra Hus til Hus Landet over. Denne hyggelige Form for Kniplings-Salg og -Køb maatte vige for Maskinkniplingen. Thi med denne kunde Husflidskniplersken ikke konkurrere. — For øvrigt har den sidste kongelige, privilegerede Kniplingskræmmer først for nylig nedlagt sin Vandringsstav som 86aarig Mand efter 50 Aars Nomadeliv.

Det var en Fest, naar en Kniplingssælger indfandt sig og krammede alle de herlige Sager ud af Rejseskrinet. Det er næsten som de ægte Kniplinger profaneres og lider i Lødighed ved ikke mere at blive forhandlede paa den Vis. Thi hvormegen fin og kostbar Damepynt har ikke været omsat under denne Handelsform? — For ikke at tale om saa langt tilbage liggende Tider, da denne Prydelse, der stilles i Klasse med Juvelerens Smykker i Guld, ogsaa blev brugt af Mænd og var paa deres Dragt for dem en anset Besætning, som bares af Konger og højtstaaende Folk. — Det var fristende og ikke let at staa imod, naar den merkantile, rejsevante Kræmmer diskede op med det ene dejlige Arbejde efter det andet. Nu er denne Salgsmaade uddød tilligemed de flittige, øvede, sønderjydske Kvinder, der kunde præstere disse smukke, uendelig holdbare Haandarbejder.

Nogle Handlende havde mindre Distrikter at bevandre. Fra Kerteminde tog en lille, vever Mand med en Trækkevogn med en Hund i Seletøj ved venstre Side Ruten over de nordfynske Sogne med røget Fisk, Sild, Makrel og de bekendte Kerteminde Raadmænd, d. e. røgede Flyndere. Det var en utrolig Fart, »den lille Sildemand« skød sammen med sin Hund, og store Vejstrækninger, han befarede paa forholdsvis kort Tid.

Fra Vedelshave ved Lillebæltkysten kom nu og da en Fiskemand mere sindigt stavrende med Torskeknipper trukket paa begge Ender af en Stang, som Manden bar paa Skulderen, ikke som Aag, men saaledes, at han kunde skifte Byrden fra den ene Side til den anden, hvis han da ikke havde to Stænger og saaledes havde begge Skuldre lastede. Heldigvis er Torskeknippernes Tid dog vist nu forbi? De arme, spillevende Dyr fik en Vidie stukket i Underkæben og blev bundtet sammen: fire ret store, fem-seks noget mindre, og hang saa paa

den Maade langs Stangen i indskaarne Hak i denne. Et saadant Knippe Torsk — dejlige Fisk, lige trukne op af Vandet — kostede endnu i min Barndom, som den almindelige gængse Pris, — en Firskilling!

Det var en Begivenhed, naar den lille Aalemand — en i Byen boende Smaamand — i *Mikkemos Næde* eller *Aalenæet* spændte sin Krikke for den tohjulede Kærre og styrede sin Kaas ad Lillebælt-Stranden til efter *Jydeaal*, som paa den nævnte Aarstid var særlig i Kurs. I de mørkeste Nætter og stormfuldeste Vejr ved Mikkelsdagstid var Fangsten bedst, og saa kørte denne Mand afsted om Aftenen for at hente sin Ladning, hele Vognen fuld ved Vedelshave. Naar han kom tilbage, gik han rundt: *at sige til*, og derefter indfandt Kunderne — i Reglen Kvinderne — sig ved Vognen med deres blankskurede Messingkedler og købte de udmærkede, spillevende Aal, som de var, for en ti Skilling pr. Pund.

Træ-Skeer, -Haner og andet Drejerarbejde havde sine Forhandlere, der drog om med denne Art af Husflidsvarer i en Sæk paa Ryggen.

Nogle gik rundt med hjemmevævet Bomuldstøj. *Danmaskvæveren* gik med sit forarbejdede Dækketøj og Drejl.

Endnu mindre Farter havde de Mænd og Koner, der gik om med Hvedebrød. Men saadanne Folk kunde godt gaa en halvanden Mil til Købstaden for at hente et Par Kurvefulde Bagerbrød, som saa i de følgende Dage skulde afsættes paa deres Handelsvej, og som vedblev at være ligesaa stor en Delikatesse for den sidste Køber som for den første. Det var jo *Købebrød*, og saa tog man det for gode Varer. Havde Vedkommende en lille Høkerbutik, var der tillige et saadant Brødudsalg.

I den ene Kurv var der *tørt Brød: Kavringer*, Kaffestænger og Sukkerkringler til to for en Skilling, i den anden *blødt Brød: Smørkager* og Snegle til en Enesteskilling. Alt det kunde faas for røde Penge og gik bedst. Thi til en *Brunsviger* maatte der en Firskilling til. — Ikke for Intet har man da omsat sine første Betalingsmidler i Hvedebrødskonens Bod! (Denne Skillings-Snegl er, saavidt vides, særlig fynsk, ligesom

det sjællandske Basser og Bassekone er Ord, der ikke høres paa Fyn).

Fattige Folk skar Ris — med eller uden Tilladelse —, bandt i Hjemmene deraf Koste til Stald og Gaardbrug og slæbte dem siden vidt omkring som en Bylt paa Ryggen for at faa dem solgt til — tre Skilling Stykket! Men Manden gnavede sig Føden til paa sin Vandring. Et godt Stykke Mad og et Krus Øl med samt et lille Hvil i Stuen var en selvsagt »Hjertestyrkning«, der ydedes af et redebont Sind. — Atter som en Tilgift og som *Tak for Skænken* kom han da med en og anden Nyhed. Det var Noget, der »hel' godt« kunde lønne sig for de Folk, at være gode til at fortælle Nyheder, og da især for dem, der havde den Lov, at *Munden lyder ham* (eller hende) godt. Udtryk for at være skaaret godt for Tungebaandet. Nyhederne rykkede saa saadan en Kostemand ud med lidt efter lidt i passende Gengældelses-Forhold til *Leve-maalet*, han fik *tilgivendes* — oven i Købet — paa Handelen. — Først sent afløstes Riskosten af den saakaldte *amerikanske*-, den langt bekvemmere Piassava-Kost. De Gamle havde ingen Fordringer til bedre Arbejdsmidler til Lettelse for deres personlige Slid — som oftere paavist.

Nogle flettede Maatter af Halm eller Humleranker og forhandlede disse Produkter af deres Hjemmeslid ved Dørene. Kan hænde, at de ogsaa drog til Købstaden med dem. Før »Hold Dig paa Maatten«s Tidsalder passerede det, at en ung, nygift Lægefrue hjemsøgte i det Uendelige af en gammel Morlil fra Landet fra den hjemlige Egn, der kom med sine *Matter*. Da Falbydelsen gentager sig saa hyppig, at der tilsidst ikke kan falde en Handel af, har Maattekonen straks sit Svar parat: »Naa, der er vel heller ikke saa megen *Befarelse* her paa Trapperne endnu«.

Og ikke at forglemme Pjaltekræmmeren! Han bar en Tvørsæk, der til den ene Side blev fyldt med de Klude, han opkøbte, medens den anden Halvpart indeholdt hans Kramkiste med Naale, Bændler, Kamme, Knapper og Neu-Ruppin Billeder. Det var Tuskhandel. I hans *Støttekæp* var indhugget Søm, der antydede Parterne af et Alenmaal, og saaledes havde

han Alt ved Kaanden. Det var en Fest i Huset, naar den Mand kom og anbragte sig for Bordenden og krammede hele Butikken ud. Omsætningen var ikke stor, dog gav han altid Noget til paa Handelen, et Billede til Børnene eller, naar det gik højt, en Sjalsnaal med Glashoved. Den staaende Gave var dog en Knappenaal af Stoppenaals Størrelse med stort Hoved, kaldet en *Svøvelsnaal*. Var det en ung Pige, han handlede med, blev en saadan Naal leveret hende som »Noget til at sætte Bo med« eller med andre Fremsynsbemærkninger, i samme spøgefulde Retning. Een Pjaltekræmmer brugte saaledes som det Første, naar han kom inden for Døren, at give hele Husfolket, baade Karle og Piger, en saadan Naal med den Motivering: »Der er Ingen, der ved, hvornaar I kan faa Brug for den.« — Nogle Gange om Aaret kunde disse Kræmmere fragte et næsten hushøjt Læs med store Sække fulde af sorterede Klude, som de saa afsatte i Købstaden.

Stedbundne Bestillingsfolk.

En anden Mand, der bar Tvørsæk, var en Mand, der gik Jorden rundt, før han gik i sin Grav, idet han to Gange om Ugen hentede Posten i Odense. Det var fire Mil. Først kom der kun en enkelt Avis til en Landsby, senere voksede Bunken. Først Dagen efter Hjemkomsten skete Omdelingen og paa denne Runde indsamledes tillige Breve til Forsendelse med næste Tur.

Derefter kom en Part af denne Rute til at hedde pr. Bogense. Der blev da en lignende gaaende Post oprettet mellem Postkontoret dér og Omegnen. Det var fra Mandens Hjem halvanden Mil, fra min Fødeby en Mil. Han gik først et Par Gange om Ugen, saavidt huskes tilsidst hveranden Dag, med en Brevtaske og over Skulderen en stor Tvørsæk, der var fyldt med Aviser og Pakker — de sidste undertiden af privat Natur. Thi et Bud paa Apoteket, et Lommeur til Urmageren, lidt Snustobak, en Sparekassebog, Penge og slige ikke for fyldige og vægtige Ting, kunde han nok befatte sig med ved Siden af. At en saadan

Mand — en af Stedets Egne — misbrugte den ham saaledes viste Tillid var vist ganske uhørt i hine Tider. Var der mange Postpakker og private Kommissioner, kunde Manden »som en rigtig Elefant« være »belæsset fra Top og til Taa« — som man i Datiden sang.

De gamle, primitive Forhold førte meget Karakterdannende med sig. Fik man som Barn en Foræring pr. Post, saa kom der en Anvisning ud med denne Mand, og først et Par Dage efter kunde man faa Pakken hjem. Man vidste, hvorfra den kom, og hvad den vejede. Det var Spænding at vente paa dens Indhold. Maaske havde Posten just særlig mange Udenoms-ærinder, saa hans Ankomst var betydelig forsinket — det skulde snarest træffe. Mon ikke en saadan erhvervet Pakke evnede at forskaffe en langt rigere og dybere Jubel, end naar et forhippet Nutidsbarn faar sine Gaver ganske ukendt med alle slige mellemliggende Omstændigheder? Den kvidefulde Prøve løstes ved den stille Resignation og uimodsigelige Sandhed, man fik indprentet, at »det er godt at have Noget at glæde sig til« — saa Ventetiden blev til glad Forventning.

Senere kom baade gaaende og kørende Fragtmænd med Trækkevogn og med Hestespand, Dagvogn og en fortrinlig Deligenceforbindelse for Postrutens Vedkommende, saa Københavns Aftenaviser ankom om Natten og uddeltes om Morgen tidlig gennem Landpostbude i forskellige Retninger, hvorved den gamle Bondeby kom til at høre til Nummer Elterne i postal Henseende.

Da dette skete, endte den sidste gaaende Post med at blive Pjaltekræmmer og fortsatte derved sit Vandreliv.

Til Forskel havde Distriktsjordmoderen sit begrænsede Virke. Men hun havde jo sin Betydning for det lokale Samfund og sin Lod og Del i dette. Ofte kunde hendes Tilværelse krydres af forskellige Behageligheder i Form af Foræringer, ved Gildesfærd og sligt; men en gammel Jordmoder kunde for dum tale med om mange drøje Ture, naar hun i Embeds Medfør en Vinternat blev kaldt op af sin lune Seng. Det kunde være saa mørkt, at der maatte ride en Mand foran Vognen med en Lygte. Var Gyderne fyldte med Sne, maatte hun køres i Slæde *over alle Maa-er-ker*. Men der kunde være

saa store Snedriver, saa der ikke kunde være Tale om Kørsel. Hun maatte da gaaende entre sig frem ved at tage en Mand under Armen ved hver Side. Hvor drøjt for den Paagældende, der trængte til hendes Hjælp, at opbeeie hendes sene Ankomst i udaset Tilstand.

Sognets Stodderkonge hed i sin Tid Per Krøl. Han repræsenterede det daværende Landpoliti. Men han var som saadant efter Sigende ikke stort bevendt. Han lod sig kyse af de omflakkende Betlere og Skærslibere. Desuagtet fik han sit Navn bevaret og faar det nu ogsaa her.

Brus var et yndet Spil. Klør Konge kunde stikke Syverne; men et Stik for en Syv kaldtes et Tiggerstik. Naar man spillede en saadan ud, hed det sig, at man gik Tiggergang, og saa kaldte man Klør Konge for »Stodderkongen«. Men da man nu i mange Aar paa Egnen havde haft en Stodderkonge, der hed Per Krøl, gik Kortbenævnelserne simpelthen over til dette Navn, som stadig i Brusspil anvendtes og holdtes i Live længe efter, at den virkelige Per Krøl var død og borte.

Kirkebyen havde sin særlige Natvægter, der gik med sin Vægterstav og Stjerne, iført en stor Kappe og Kabuds om Ørerne, fra den ene Ende af Byen til den anden og udraabte Timerne. Men ogsaa han lurede nok i sin Funktionstid. Han betales ved Juletid med en Kornydelse af Byens Mænd. Præsten gav mest. Thi hver Time paa Natten afpatrouillerede han Haven og Præstegaardens øvrige Enemærker. Den sidste Vægter i den gamle Bondeby, her beskrives, hed Rasmus Christian Rask og var af sin store Navnes Slægt. Da Bymændene besluttede, at han kunde undværes, passede han tilsidst Gravsteder og var en Art selvtagen Kirkegaardsbetjent ved Begravelser, og han maa mindes som en af Stedets Originaler.

Han var lidt af en Münchhausen paa Dansk. Da han en Gang blev spurgt: »Naa, Rasmus, hvorledes gaar det saa med Geden; kan det nok betale sig at holde den?«, svarede han: »Om det kan betaale sig? Joe, de' ka' Di li'e tro, de' kan, forleden slagtede vi et Gedelam, og sikke Talle, hun haa'e — det var sandelig de' baarestens Ste'rin!«

Betlere og Ufredens Folk.

Betleriet var i gamle Dage en Plage, Landstrygere af alle Slags strømede om i store Flokke. Hvor *et Fruentimmer* var ene hjemme, var disse *Bisser* altid hendes Skræk. Man havde gerne en *En'steskilling* parat, og fik dem saa hurtigst muligt afsted. De gik fra Sted til Sted med den udstrakte Haand og deres: »Undskyld — en fattig Haandværkssvend!« En Gang var en Kvinde ene i en Gaard. Just som hun var ude i Stalden at *gi' Køer* (fodre), saa hun to Mand gaa ind ad Gangdøren. Skyndsomst løb hun tværs over Vejen for at ty til Naboens Hjælp. Men der var Konen ogsaa ene hjemme, og hos hende stod der fire lignende *Strabandere*.

Dette, at de havde Støvler paa, og at disse ofte var saa hullede, at de bare Fødder stak frem, fik i Reglen Stedets Hund til at optræde ret som Husets Vogter og rigtig vise, hvortil den duede. Men disse rejsende Svende var i Grunden skikkelige. Thi de fandt ikke sjældent — som ovenfor nævnt — Stuen tom; men Ure og hvad Andet, der hang fremme, rørte de desuagtet i de allerfleste Tilfælde ikke.

Værre var de raa Drukkenbolte, Driverter — Bøller kan man ikke kalde dem, da dette Ord er altfor ungt i Sproget — hvoraf hvert Distrikt noget nær havde En eller Anden, som Folk ikke uden Grund frygtede. Disse hjemmehørende Personer var ofte til Skræk for Kvinder og Børn.

Og de gamle idylliske Tilstande strakte sig ej heller altid ogsaa til Vejfreden. Prangervæsenet, der nødvendiggjorde lange Natterejser ad ensomme Veje af Folk, der havde mange *Penge paa Livet*, gav Anledning til røveriske Overfald eller stygge Streger og ondskabsfuld Raahed, naar de blev *passet op* af Folk, der laa paa Lur derefter. Deraf kom det sig, at en Pranger sjældent færdedes alene, i hvert Fald ikke uden en Hund, der kunde bide fra sig.

Det var i hele Nordfyn en fra gamle Dage uforglemmelig Historie, der levede i umindelige Tider, at en sovende Mand blev banket op ved Nattetid med Bøn om at vilde hjælpe et Par Vejfarende, der var væltet udenfor. Manden staar op for at yde dem sin Bistand. Men lokket udenfor — dræbes han.

Minder om Ufred og Ugerning lever endnu paa Vissenbjerg-egnen i Navne som Røverbakken og Røverskoven. Langt ned i Tiderne har Vissenbjerg Sogn været berygtet for sine Røverbander. Fortidens Skovrøvere og Stimænd har her haft et Tilflugtssted saa tidligt, at man har ment, at det er de gamle Jættestuer, som de fortsat har benyttet til Smuthuler. Ogsaa dér bosiddende Mænd drev Røveriet og spændte Snøre med Klokker over Skovvejene. En vittig Pen skrev i Følge Vedel Simonsen i sin Tid herom: at Fyn var vel Danmarks Hjerte, men at Danmark undertiden gjorde en Røverkule af sit Hjerte.

Ogsaa hjemlige Tiggere og Særlinge var der fuldt op af. Naar alle disse omflakkende med Datidens Fællesnavn for dem Alle — *Kæltringer* — nærmede sig, gemtes den store, fælles Ølpotte, der hørte hjemme midt paa Bordet. Thi Alle bad om *en Gang at drikke*, og saa tappedes der i en til dette Brug bestemt mindre Ølpotte, som Husets Folk ikke selv vilde bruge. Den tømtes uhyggeligt forslugent, næsten i et Drag.

En »Ting« var ogsaa en stærkt benyttet Personbenævnelse, der for det meste brugtes i nedsættende Betydning, og følgelig hyppig kom frem overfor slige Lediggængere, Skarnsfolk og forfaldne Personer. Ordet anvendtes baade for Mænd og Kvinder og baade om En og Flere, samt i visse Tilfælde halvt beundrende. Til Eks.: *Den Typting. De er, eller det er et Par slemme Tinger. Der er ikke Mage til Tingen* — naar en Gavtyv havde udført et eller andet Kup i god eller daarlig Retning.

Nogle stedlige Typer.

Hvert Sogn danner jo en lille Verden for sig, og hvert Sognesamfund har da ogsaa sin Personalhistorie.

Før der var Fattiggaarde, gik arbejdsføre Folk, der *var paa Sognet*, paa Omgang hos Beboerne med Antal Dage efter Hartkornsmaal — men blev ikke lige humant behandlede alle Steder. De Sindssyge og Aandssvage gik løse og ledige om, da der ingen Anstalter var at huse dem i. Derfor havde hver By sin Tosse-Maren og Tosse-Jens, ja mange slige uhyggelige

Fremtoninger, som Folk i Følelsen af deres egen Velmagt paa Legeme og Sjæl uskønsomt og tankeløst overlegent bare kaldte *lovle Folk, hal'tovtlige* eller *hel kataalske*.

Mange af de personalhistoriske Originaler og deres Pudsigheder er gaaet over til lokale Slagord, men ogsaa Mange er ganske dækkede af Glemselens Slør. Men alle Vegne tynder det ud paa de gamle originale Figurer, hvoraf hver Egn ligeledes har haft sine.

En Hestpranger lod Konen gøre Bud paa Hestene, før han drog til Marked med dem, saa kunde han der bande paa, at den og den Sum var ham budt, før han tog hjemmefra med dem.

En Mand plejede at sige, naar han gik ud at stjæle Brænde: *Øksen kalder jeg Munden og Saven Forlov, saa faar jeg Brændet med Forlov, sku' jeg mene*. Det syvende Bud stod ikke videre i Samklang med Datidsbegreberne, som her for at hente sig en fremmed Pind til Husbehov.

En Mand hjalp sin Kone at hænge sig — saa siges der — en Søndag Eftermiddag. Medens Bysens Børn legede paa Gaden, saa de, at han gik ud og ind af Døren, og pludselig hed det sig, at Konen var hængt. Og dermed forblev denne Sag, det var i Begyndelsen af Trediverne, alle Dage i sit Skjul.

En Kone gik, naar der havde været en ægteskabelig Kurre paa Traaden, bag efter sin Mand med en stor Torn og sagde: *Skal jeg riv' Dig, mi' Faar?* Og samme Kone sagde til Skolebørnene: *I maa gerne tre-e ham* (drille Manden).

Der kunde samles et stort Kapitel om den gamle Tids paa en eller anden Vis forhutlede Eksistenser.

Overalt havde den ældre Almue Tilbøjelighed til at tillægge et Menneske et Navn, som ofte fremhævede en Skavank eller en Snurrighed hos Vedkommende. — Mærkelig nok. Thi Børn var det til Eks. strengt forbudt at gøre Løjer med Folks Natur- eller Legemsfejl, — saa dette blev altid revset. Men var En forvokset, hed han eller hun den lille *krogede* — og derefter Navn eller Stilling.

Alle Datidens Folk havde et Øgenavn, som de kaldte det: *Veénavn*, eller i hvert Fald et Tilnavn. Dette kunde bestaa i »Stamtræets« Haandtering i mange Led, eller Fødestedets Navn hængtes foran eller bagved Fornavnet, eller de beholdt Be-

tegnelsen af den Vaabenart, i hvilken de havde virket i Kongens Tjeneste, for Livstid knyttet til Navnet. Undertiden fik en Haandværker Navn efter sin nærmeste Nabo; o. s. v. Desuden blev der i Flæng tillagt baade Mænd og Kvinder: lange, store, lille, gamle foran Navnet. Kun de Færreste var kendt under deres fulde Døbenavn. Det hører jo til ældgammel Skik. — Selv Middelalderens Konger havde deres Tilnavne.

Da det omsider blev ret vanskeligt at skelne mellem hver enkelt Maren og Mette, Jens, Per og Povl, som der var urimelig mange af i alle Byer og Sogne, fandt man paa de mange mærkelige Navne. Ogsaa Husene fik deres særskilte, sære Betegnelser med Hentydning til deres Beboere, Naboskab og andet mere, som Udslag af Paahit og Folkevid, og som intet havde med Matrikel eller de topografiske Betegnelser at skaffe. Saaledes bevægede man sig stadig imellem Dobbeltnavne, saa man undertiden kunde være i Vilderede med, hvad der var det »rigtige«.

Det samme var i rigt Maal Tilfældet paa min Hjemegn. Og saa faar man da en autentisk Personliste som saa: Lærke og Musikanter-Husene og Folkene, Lars Dragon, *Skærsant*, Garder, Den lille Jæger, Povl Rytter, Spaniolen, Krykkeskræderen, Benvæveren, der ogsaa kaldtes *Klæppevæveren*, begge Navne af den Grund, at Manden havde et daarligt Ben, saa hans Træsko klappede under Gangen. Østerlin var en Ud-lænding, han syede Kasketter af gamle Frakker. Broer-Birte, Jakob Skræp, Stine Styr, Dorte Marie Pils, Staffi (Steffen), Plonne (Apelone). — (En Kvinde, der var opkaldt efter Grevinden paa Gyldensteen og hed Constance, fik sit Navn saaledes lemlæstet, at hun aldrig blev kaldt andet end det mindre velklingende *Stanse*). Og saa fremdeles. Det er Navne, der sikkert her for første Gang føres i Pennen, men Navne, hvis Bærere er at betragte som Aner for en nu afsluttet Tid ikke blot her i Landet mellem Bælterne, kaldet »Danmarks Have«, men overalt i Danmarks Vang og Vænge.

Fra Vuggen til Graven.

Spædbarnet.

NAAR i ældre Tider et Barn kom til Verden, gik der straks Bud — selv om det var midt om Natten — til Bylagets Koner, ofte ti-tolv Stykker. De blev da bankede op og hentede hjem til Huset. Her beværtedes de med Boghvedegrød med Korender, at dyppe i et festligt stort Smørhul og med sødt Øl til — gammelt Øl med Sirup. Derefter Hvedebrøds-mad og Kaffe med *brunt Sukker*, Kandis. Denne Sammenkomst, hvortil tillige Jordemoderens Mand var selvskreven, fandt Sted i Sengkammeret, — 3: Barselstuen, hvor Moderen og det nyfødte Barn befandt sig.

En fordums Husflidsmand lavede alle Slags Kurve af *Vøjer*, Siv og Halm til alskens Brug, saaledes ogsaa, som under Husfliden omtalt, en ikke saa lille, men lav og ovalformet Børnetøjskurv til den Nyfødtes forud henlagte Fornødenheder. En saadan særskilt Kurv ejede de fleste Huse til dette bestemte Brug. I denne havde Konen forud lagt Barnets Tøj til Rette, og den kom nu frem og gik fra Haand til Haand for at kritiseres og ses efter med Kenderblikke. Det gjaldt derfor om at have en »pæn« Kurv, at Børnetøjet kunde faa ikke blot en skaansom, men helst en rosende Dom paa Vejen hjem og siden efter. Thi i Meningen om Andres Fejl og Overbærenhed med disse kendte den gamle Bondeslægt ikke saa overvættes meget til »Kærlighedens Kaabe«.

Naar Maaltidet var til Ende, og Dugen toges af Bordet og var foldet sammen, blev den kastet i Skødet paa en og anden

af de Tilstedeværende, og dette tydedes som et Spaadomstegn, at man forudsaa, at hos Vedkommende skulde den bredest først paany, naar den næste saadanne Sammenkomst fandt Sted.

En af de nærmeste Koner gik derefter hjem at hente en meget fed Smørgrød til Barnets Moder. — Den indeholdt lige meget af Smør og Mel, saa Smørret flød ovenpaa, naar den da skulde være en *rigtig* Grød. — Med saadan Barselgrød mødte ogsaa siden hver af de andre Koner, efterhaanden som de fornyede deres Barselvisit. Ogsaa Brødkage, Kirsebærssuppe af tørrede Bær, Vafler o. L. medbragte de. Og Barselkonen maatte nødvendigvis spise af det Altsammen, medens Overbringeren var til Stede. Til Gengæld beværtedes denne med Mad og Drikke, og Passiaren gik paa det Livligste. »Drik ud«, lagde Konen i Sengen hver Gæst paa Sinde,« ellers faar Barnet lange Hæle«. De første Dage efter Fødslen skænkede Jordemoderen desuden en Snaps Brændevin for Barselkonen selv. Om denne og den smørrige Grød blev der sagt: »Spis og drik, det *ba'er* Dig indvendig« — i Lighed med Jappes Brændevin, der, som bekendt, kan »bage en Skælm indvortes«.

I Smaafolks Huse kunde Husmoderen ikke savnes ret længe, tidlig maatte hun i saadanne Hjem atter varetage sin Gerning. Et Sted ledte man Koen ind i Forstuen, og her maatte Konen allerede fra den femte Dag selv malke den.

Der brugtes Trævugge, og den var almindeligvis uden Lagner. Barnets Skjorter, Trøjer og *Hageduge* var af *Købeløj*, Resten af egne Varer, Hør- og Blaargarn samt Vadmél. Bler syedes af et *segnet* Lagen. Svøbelisten var af Vadmél, kantet med rødt Sirts, og i den blev indsyet Vættelys, for at Vættterne ikke skulde komme at die Barnet eller suge Gevækster ud under dets Fødde. Alle spæde Børn fik Kappe med Pibestrimler eller Sirtses Hue paa. Der var lidt Forskel paa Dreng- og Pige-huer. Der kunde derfor være en ti-tolv Huer i den omtalte *Kaa'r*, halvt af hver Sort. En Hovedbedækning forlod dem aldrig siden, saa længe de levede, ja fulgte dem i Graven. Det mandlige Køn fik hvid Hue paa i Kisten, Konerne deres Hovedtøj, unge Piger et Brudesmykke med Myrtekrans.

Saalænge hverken Moder eller Barn havde været i Kirke,

maatte alt Børnetøjet tørres inden Døre. Og siden efter maatte intet Saadant være ude efter Solbjerg, i begge Tilfælde af Frygt for, at de Underjordiske derved skulde forbytte Barnet.

Af Sundhedsregler, som det gamle Bondefolk punktlig overholdt for at værne deres gode Helsen, kan nævnes, at Moderen vaagede over, at spæde Børns Hoveder blev overgroet med Aspe, jo fastere og tykkere des bedre, »Det holdt sammen paa Hovedet«, og ellers »fik de Hovedpine«. Og dette »Modværg« blev da gerne overholdt det første Aarstid, i hvilket man da undgik at vaske Hovedet. Naar Skorpen omsider skulde tages af, blev Hovedet smurt ind med Smør.

Børn diede altid til toaars Alderen, ofte derover. Det hændte, at Barnet hentede selv en Skammel og stod paa. I et enkelt Tilfælde var Barnet fem Aar, før Moderen nænnede at »vænne det fra«. De Smaa maatte nemlig da straks spise af Bordets Mad. Særskilt Barnemad kendtes ikke, og den Ulejlighed unddrog man sig — særlig om Natten. Naar Børnene skulde vænnes fra, blev der kogt lidt Persille i lidt Smør, og dette blev smurt paa Brystet. Fik Barselkonen Knuder i Brystet, var det et almindeligt Middel at lægge en gammel, fedtet Nathue paa. Brugen af Dieglas kendtes ikke. Der var altid en eller anden *Pattekone*, der var øvet i at gøre Tjeneste. Var Moderen hjemmefra en Dagstid, bar man i lige Maade blot den Lille hen hos en Husmands- eller Nabo-kone; hun var da Barnets Amme den Dag og omvendt: tog denne Kone en Gang bort, kunde den nu Hjemmeværende igen amme hendes Barn.

Medens en Kone *sad inden Kirke*, maatte hun ikke gaa over en Vej før den Dag, hun holdt sin Kirkegang, og blev i Kirkedøren *læst ind* af Præsten. Alle Lagskonerne mødte da paany for at følge Konen i Kirke. Samme Søndag var altid i forrige Tider tillige Barnet i Kirke. Det er denne kønne Skik, som Poul M. Møller mindes i sit Hjemvésdigt 1820, skrevet paa Rejsen til Kina, naar han siger om den danske Moder:

»-- Hvo Anden
bringer over Altrets brede Stene
Gud sit Barn, som hun, den Blonde, Rene?
Ingen Anden paa den vide Jord.«

I Hjemmet, før Kirketuren fandt Sted, kom Konen ind i Stuen, hvor Alle var samlede, iført et Bomuldsforklæde, af hvilket hun uddelte et lille Hvedebrød til hver af Konerne. Hele Børneflokken blev døbt i en og samme Daabskjole. Senere blev det Skik, at den, der bar Barnet, forsynede dette med en fuldstændig Dragt. Ogsaa *Gudmørstadsen* — med Betonning paa anden Stavelse — var udsat for skarp Kritik og blev grundig drøftet.

En vordende Moder maatte ikke i Tiden forud for en Fødsel holde et Barn over Daaben. Lykken vilde da gaa enten fra det levende eller det ufødte Barn. Men var det saa, at en Gudmoder selv ventede sin Nedkomst, tog hun den Dag bare to Forklæder paa, og den omtalte Fare var dermed afvendt. En vordende Moder maatte ej heller se paa Ildebrand eller køre »*ballæ's*« ikke gaa over en Vognstjert, ikke se noget Dyr *trækkes med Døden* o. s. fr.

Heldigst om den Lille var en rigtig Skraalhals under Daaben. Thi i samme Grad som Barnet da lod sin Stemme høre, vilde det *blive dygtig' tit at synge*. Under kirkelige Handlinger var de, der *var i Stadsen*, under en Kritik, som ikke kendte til Skaansel. Man vogtede paa deres Lader, Skridt og hele Adfærd, saa at man bogstavtro kan sige, at intet Fejltrin blev overset. Her maatte gammel Vedtægt lystres til Punkt og Prikke. Større Forseelser fra de staaende Regler kunde ligefrem blive til Mundheld, der kunde holdes i Live i lange Tider. Ved Barnedaab var der mest at iagttage.

Alle Lagets Mænd stod Faddere, og naar de efter Ofringen gik tilbage fra Alteret, stod Gudmoderen med Barnet paa Armen, og paa dettes Bryst var da tilrettelagt et Lommetørklæde, hvori enhver af de Ofrende lagde deres Vuggegave, sædvanlig en Rigsdaler for hver Mand og Kone, og derefter blev Tørklædet bundet omkring Barnet. Dette skulde helst sove i Kristentøjet hjem og ligeledes efter Hjemkomsten have sin første Søvn i Vuggen i hele Stadsen og endnu med Faddergaverne paa sig.

Selve Barselgildet i Hjemmet maa opsættes til en senere Beskrivelse. Det endte med Dans til den lyse Morgen, og de syvti Aar var ingen Hindring for at være ivrig passioneret

heri — allen Fals da ikke før en virksom Deltagelse i Me-
nuetten.

Søndagen efter saa man Moderen, pligtro mod gammel Sædvane, vandre til Kirke med hvidt Lommetørklæde foldet i Oktavformat oven paa Salmebogen. Faderen var da altid hjemme. Hun skulde, hun maatte afsted, trods Vejr og Vind; thi hele denne Kirkefærd var ikke saadan til Side, før hun havde hentet *Høuse*, senere sagdes *Huske*, Hukommelse, til Barnet. At Umagen som Regel lønnedes, maa man lade dem, og det har det tidligere Meddelte i høj Grad bevist.

Var et Barn født under Fuldmaane, vilde det blive hengivent til *Ødevornhed* i alle Forhold senere i Livet. Var det født paa en Søn- eller endnu bedre en Højtidsdag, vilde det blive synsk og udrustet med særlige Fremsynsevner. Og en syvende Søn, især om han var født paa en Torsdag, betragtedes som et overnaturligt Væsen, man tillagte mystiske Færdigheder, som en af dem, der »kunde mere end deres Fadervor«. Jo tidligere Barnet fik sine første Tænder, des før vilde det faa sig en lille Søster eller Broder. Det samme sagdes i lige Maade med Hensyn til, jo før det blev vænnet fra Brystet.

Naar Barnet var ni—ti Maaneder, anbragte man det i en Gangvogn, hvor det da kunde skøtte sig selv, medens Moderen var beskæftiget. Men ved Hjælp af et *Vuggebaand* kunde Moderen ogsaa vugge det — thi vugges skulde det — og ligefuldt passe sit Arbejde. Og anbragte hun Baandet om Foden, kunde hun endog staa ved sin Vaskeballie og paa samme Tid vugge sit sovende Barn, ligesom hun med den ene Fod paa Vuggen og den anden paa Rokken samtidig kunde holde begge disse i Gang. Tiden maatte tages i Agt. At ingen lagde Hænderne i Skødet er tidligere grundigt fremført.

Senere fik den Lille et Ledebaand paa, og ved Hjælp af dette — et Bælte med Seler, lig Børnenes Hestetømmer — kunde Moderen selv gaa med ret Ryg og lede Barnets første Fjed, samt ofte tillige passe sit Arbejde. »*Ellers*« var hun ikke tvivlraadig. Naar hun satte venstre Ben paa en Stol, kunde hun anbringe Barnet paa Knæet dér, medens hun f. Eks. hakkede Kaal med højre Haand, og saaledes sætte sig i Stand til at skaffe sin Mad færdig til rette Tid. Naar Barnet voksede fra Gangvogn og Ledebaand, fik det Faldhat paa.

— Børnenes fremtidige Paaklædning -- den egentlige Barsedragt ud over den spæde Alder for baade Dreng og Piger — maa for det Øvrige gaa ind under et følgende Hovedafsnit om Fynboernes Klædedragt.

Den Dag, da Barnet skulde have *sat Pokker paa* (Kopper), var en af dets første Udflugter, og det var da som Regel paany iført sin Gudmorstads. Den Dag mødte Mødrene i Skolestuen, hvor Distriktslægen vaccinerede dem og nogen Tid efter synede dem, ligeledes paa en dertil berammet Dag.

Skoletid og Konfirmation.

Den næste lignende Vandring foretog Moder og Barn den Dag, dette skulde *skrives i Skole*, d. v. s. var naaet de lov-befalede syv Aar, der gjorde det skolepligtigt. Dette skete dog ofte før. Moderen havde i de fleste Tilfælde lært den Lille at *kende Bogstaver* og at *stave*; thi det var hendes Stolthed, hvis Barnet kunde læse, inden det sattes i Skole. Medens hun spandt, sad Moders Dreng eller Pige derfor ved hendes Side paa sin lille Træarmstol og fik »sin Fibel ind«.

Og saa traskede de Smaa da afsted til Skolen med deres saltbestrøede Fedtemad i et Tørklæde. Paa Smørrebrød fik Børnene tidt som Paalæg en kold Pandekage eller kolde Kartofler, skaarne i Skiver. Naar de kom hjem, maatte de af Skoletøjet og i et Sæt ringere Tøj, og tidlig maatte de gøre Gavn — Dreng og Piger -- som de nu kunde bedst. Alt gik efter en priselig Snor. Lektierne skulde læres først, derefter havde hver sit Arbejde. Pigerne skulde f. Eks. spinde en Ten Blaar, saa maatte de lege bagefter. De maatte tidt begynde at spinde, naar de knap kunde naa at træde Rokken.

Smaa piger, Gaardmænds som Husmænds Døtre, begyndte allerede fra otte Aars Alderen til Dels paa egen Haand at vogte Kørne paa Marken om Sommeren, men foruden at gøre saadan Nytte, begyndte de allerede, naar de var en halv Snes Aar, at medtage *Bindehosen*, for at nytte Tiden mellem hver Gang, Kørne skulde paa nyt Græs, ca. en Timestid. De orien-

terede sig ved Hjælp af en Solring. Naar Nabomarkerne stødte sammen, mødtes da disse Pigebørn ved Markskellene, og i Stedet for at lege *maalte de Tvinde* (Uldgarn) og kappedes om at naa først til Løkken i Garnnøglet. Hvor lang *Stumpe* de maalte af, ens paa begges Nøgler, rettede sig efter Tiden, man raadede over.

Købt Legetøj kendtes næppe noget Steds. Det selvforarbejdede Værk, dannet med faa og smaa Midler, voldte den største Fryd, og det gjorde dem praktiske selv at *lempe* det. Derfor kom sikkert nok Bolde og lignende Kasteskyts ogsaa i Reglen til Veje, saa ofte saadanne Genstande forsvandt. En Dukkevugge redte de i en gammel, kasseret Kurv. Ja, i hvad de end vilde foretage sig, maatte de først lave, hvad de skulde bruge til Legen, selv. Knaposte lavede de af Sand, Grønkaalstokke med en Snor ved blev til Køer, de flyttede paa nyt Græs. Og saaledes gik hele Forældrenes Bedrift igen *en minatur* i Børnenes Selvbeskæftigelse. Men Børnenes Lege vil senere faa sit særskilte Kapitel.

Af hvad mindre rolige Lege Børnene kunde finde paa, fik de indprentet, at de ikke maatte krybe igennem et Vindue; thi saa blev de aldrig større, end de da var. Havde de gjort denne Forseelse, maatte de samme Vej tilbage, — saa kunde det *slemt gaa an*.

Skolebøgerne gik, som alt sagt, S. 43, i Arv fra den Ene til den Anden, men naar de naaede ned til de Mindste, var de jo rigtignok temmelig makulerede at tage fat paa. Det var det første Trin paa Fremgangens Vej, Maalet for den første Ærgerighed og Kappelstrid, om de *læste indenad* eller *læste udenad*, henholdsvis om de nøjedes med at læse op af deres Læsebog, eller de fik Lektier for. Den næste Dygtighedsgrad var, om de skulde til at *gaa med de Store* eller blive ved at *gaa med de Smaa*. Skolens to Klasser havde hver tre Skoledage om Ugen, saaledes gik, som tidligere bemærket, ingen Børn i Skole uden hver anden Dag. (Se S. 80.)

Mødte man et Skolebarn paa Vejen, havde det altid foruden Bøger og Tavlen at bære paa tillige et *Griffelhus*, et koloreret, drejet Træfederal til Skriverekvisitterne. Skolelæreren skar Penne til hele Skolen, ja han syede alle Skrivebøger, og Skillingerne til Papiret kneb det endda tidt med. Skole-

børnene lærte *Lektie, Løjse*, midt i Dagligstuerummets Lær, derfor maatte de raabe af fuld Hals, saa det kunde høres over hele Huset og udenfor med. Salmevers gik paa syngende Takt og Melodi.

Til den aarlige Eksamen mødte Børnene i deres Kisteklæder. Husmændenes og de Fattige, der ingen af den Slags havde, laante et Sæt Tøj hos de Bedrestillede. Og den Dag fik Børnene en Toskilling med til at købe Hvedebrød for i den lille Høkerbutik, der i den Anledning havde forstærket sit Lager, maaske skaffet til Veje flere Dage forud. Det gjorde Intet til Sagen. Det Hele gik ligefuldt af som »varmt Brød«.

I Haarslev Skole fandt og finder fremdeles Sted en Udde-ling af Præmiebøger en Gang aarlig til de flinkeste Elever. Senere blev tillige den anden Skole i Sognet delagtiggjort deri og efterhaanden ogsaa de nyere, saa fire Skoler nu har Part i Børnenes Boggaver. 1835 havde nemlig Vedel Simonsen, Elvedgaard, skænket til Udlaan et Sognebibliotek, der husedes i Haarslev Skole, samt stiftet et Legat til Forøgelse af Bog-samlingen og til Indkøb af Bøger til Flidsbelønninger til Børnene i Haarslev Skole.

Saasart Børnene var tretten Aar, gjaldt det om at faa dem *udskrevne*. De fleste Børn blev *skreven ud*, saasart det lod sig gøre, for derefter at konfirmeres saa tæt op ad det fjortende Aar som muligt. For Undervisningen var denne ud-bredte Skik ganske forkastelig. Saasart Læreren havde faaet de større Børn lidt flinke, toges de bort. Ved Provsteeksamen eller Bispevisitats stod han saa tilbage med en Flok mindre duelige Børn; thi de mest opvakte Børn havde Forældrene jo ogsaa mest Brug for hjemme. Og med dette spinkle Grund-lag, paa hvilket de forlod Skolen, glemte de fleste i Løbet af kort Tid, hvad de havde lært.

Derefter *gik de til Præst*. *Præstebørnene* langvejs fra havde hvert sit Sted i Kirkebyen, hvor de tog ind, i Reglen det samme, hvor Forældrene havde Tilhold ved Kirkefærd. Tøjet til at *staa paa Kirkegulvet* i blev — det gælder baade Pigernes og Drengenes Dragt — syet til den Ældste og maatte vare Resten ud, hvormange der saa end kunde være. »Vi var fem Brødre om vor,« siger en af de gamle Veteraner.

Saa var det et fattigt Barns Lod, naar det ikke allerede

var sket tre—fire Aar før, at sættes i Tjeneste blandt Fremmede, og særlig de tjenende Drengbørns Kaar gør ikke altid Husbonden Ære — som forud meddelt og begrundet.

Gift og hjemfaren.

Endskønt de allerfleste Giftermaal maa siges at være *gjorte ud*, ɔ: Frieriet foregaaet pr. Mellemand, var det dog i de Tider, her skildres, mange lykkelige Ægteskaber, der bar Vidne om et smukt Forhold imellem Mand og Hustru.

Stedfortræderen for Bejleren eller Bejlersken — det var lige hyppig begge Dele, — altsaa den Bejlende, frembar aldrig sit Ærinde direkte, men et Paaskud om en Handel om Kreaturer, Korn eller selve Gaarden maatte være Indledning og Mellemlid, og derigennem blev Bagtanken gerne opdaget paa Halvvejen, og saa kom de egentlige Forhandlinger paa Bane. Her ved Valget af Mage kan det gamle Mundheld være paa Plads:

Er hun lam, er hun stram,
har hun Penge, gaar hun fram!

Men helst maatte »hun« jo være »som Folk er flest«. Nogle forstod at føre disse Sager snildt og var ligefrem søgte til dette Brug, saa de tilsidst fik Ry paa sig som drevne Mestre i den Kunst *at drive et Giftermaal*.

Ogsaa blandt de Purunge eller blandt saadanne ledige og løse Personer, hvor ingen Gaard og Grund og fyldte Kister var at træffe den for alle Parter tilfredsstillende Overenskomst om, maatte dog for det meste en Anden *tale til* Karlen eller Pigen først for den Vedkommende. Undtagelsesvis fandt Parret selv hinandén. Saa kom i en senere Tid »Ringforlovelserne« — og nu sendes trykte Forlovelseskort rundt til Slægt og Venner.

Naar et Par var *gode Venner*, yndede de at holde det hemmeligt. Ingen maatte vide, hvad der var dem imellem. Styrede en ugift Pige Hus for en ugift Mand, hed det sig snart, at nu blev hun der nok *med Alle* — ɔ: bestandigt — eller *stændigt*.

Om et ungt, modigt, men tomhændet Par siger de Gamle skeptisk: »Nu tror de nok, at hele Verden hænger over dem, men de kommer nok til at tage Skeen i en anden Haand«.

Naar to uformuende Folk *gav sig sammeu*, hændte det derimod, at de undertiden viste Verden, »at de kunde bjerge sig paa en Sten, om det gjaldt«. Men saa gjaldt det rigtig nok ogsaa om, at Konen til Gavns forstod den Kunst »at spinke og spare, for det kan længe vare«, og at hun ikke »var født i en Fuldmaane«, eller født i *fuld Maane*; thi det bevirkede jo Rundhaandethed, saa hun var *for giel ad sig*, saa hun *gav ud af Boverne* til alle Sider. (S. 108.)

De Gamle sagde ogsaa *for et gammelt Ord* om et Par Nygifte, der Ingenting havde, at nu *lagde de sig hen i Fattigdom*. Og tidt fik de Ret. Mangen stolt Pige, som kun *tog efter Kærlighed*, kom, naar Børneflokken, Sygdom og smaa Kaar gik dem paa, snart *i onde Hæve*, saa det med et afdæmpet Udtryk kunde siges om hende, at nu var hun *falmet godt* — hvis Folkesnakken ikke var saa kras — eller Konen selv var saa forsømmelig — *at Ordet kom til at gaa* om hende, at hun var saa *beskidt* eller saa *fedtet*, *at man kunde kline hende til en Væg*. Det kunde dog ogsaa nok gaa et Par dygtige Folk saaledes. Derfor hed det stedse: *Fattigdom, den Kæmpe grum!* Men trods alt dette og jævnsides dermed kom imidlertid ligesaa almindelig den Mening til Orde, naar Folk, der havde tjent længe, vilde sætte Bo, at det var da saa *begrivelig*, *at de nu gerne vilde ha' Noget for »dem« sjel*, ☉: Fod under eget Bord.

Naar et Ægtepar ingen Børn havde, var det et staaende Udtryk: *De har hverken Børn eller Noget*; hvormed mentes, at saa kunde de sagtens klare sig, skønt man ganske modsat og ligesaa jævnligt brugte det gamle *Mundhov*, *Mundheld*, gammelt Ord: *Børn forarmer Ingen*.

Naar saa siden hen de Gamle beskikkede deres Hus, traf deres testamentariske Bestemmelser eller gik fra Gaarden, da blev Gaarden et af Børnene *skreven til*, medens de andre Søskende fik deres Arv i Penge, der skulde udbetales eller forrentes. Kapitalen, der stod paa Rente, gik altid under Navnet: *Hovedstolen*. Disse Skifteaffærer kaldtes: *at gøre Børnene lige*, skønt denne Fordeling sjældent forløb uden en eller anden

Forfordeling og Fortrydelse. Den, der beholdt Ejendommen, blev enten spændt for haardt for eller slap for let til den, saa der var gerne en af Parterne, der *fik* eller *løb af med Bukkedelen* — som her lovlydigt kan omskrives til Broderparten, idet Sønnerne, som bekendt, fik en større Part end Døtrene.

Religiøsitet.

Ligesaa lidt som den jævne Mand forhen bekymrede sig om Samfundsforhold og Statsstyrelse, ligesaa lidt reflekterede han over Vorherres vise Styrelse med Hensyn til Regimentet fra Oven.

Efter Ortodoksien kommer Pietismen og Rationalismen. I de første Aartier af det tilbagelagte Aarhundrede kendtes ikke andre religiøse Bevægelser her i Landet end de faa »Stille« hist og her og »de stærke Jyder«. Bøndernes Religiøsitet var i Almindelighed da kun gudelige Talemaader, nærmest tomme Ord paa vantro Læber, som udviskede Rester af Fædrenes sande, inderlige Bibeltro i den gamle gudfrygtige Tid. Syndserkendelse er ikke fremme i nogen af alle de almenbrugte Udtryk og Vendinger. Det er kun Moral og Troen paa et Forsyn Altsammen.

Nutidens stærke Trosliv kendtes ikke forud for Valgmenighedslovens og den indre Missions Fremkomst og — kunde der noget nær føjes til — Mormonerne begyndte at lokke skikkelige Bønderfolk paa Langfart til Utah. Thi det var ogsaa just i Brydningernes Grødetid i Tredserne, at Mormonerne øvede deres omsiggribende Propaganda med saadant Held, at adskillige godtroende Sjæle faldt som Ofre, lod sig døbe i et Vandhul — eller med mere Opsigt i en mindre afsides Mose — og drog afsted.

Da fremstod Grundtvig og de mange andre udmærkede Salmedigtere og Foregangsmænd for de forskellige aandelige Rørelser, der gik ud paa at genvække Troslivet paa Folketkirkens Grund, samt Lægprædikanterne, saa hele det derefter vaagnende nye Liv rejste sig. Og hele Lægmandsbevægelsen har jo netop sin Rod i Nordfyn, først paa Kerteminde-Eggen, dernæst ved Skræppenborgs Virksomhed.

Hvor lavt det aandelige Niveau en Gang stod, fremgaar af Følgende — tilmed fra den Periode, da det var et stærkt benyttet folkeligt Ordspil at sige »Kunsten stiger«. En finger-nem Landsbysmand er beskæftiget i et af Egnens bedre Hjem med at istandsætte forskellige Smaating omkring i Stuen, tilsidst peger han paa Thorvaldsens Kristus, der mangler en Arm, og siger: »Frue, mig Faalov aa spørre, ska' den Postelinsmand osse limes?« En saadan Opfattelse af saavel Thorvaldsens Værker som den nævnte Figur vil sikkert nu være ganske forældet.

Jo ældre det Husgeraad og Bohave er, der endnu findes i privat Eje — eller paa Museer, — des mere er det forsynet med udskaarne eller paamalede Skriftsprog og gudelige Sentenser. Denne udprægede, fromme Guds frygt møder En endnu i det gamle Bondeboskab, der glimtvis kan findes hist og her paa dets oprindelige Pladser. For blot at nævne et Eksempel. Paa en større, velhavende Gaard i mit Fødesogn, der har været i samme Families Besiddelse siden 1635, staar paa en Kiste, der stammer fra dette Aarstal:

Med Gud staar al min Haab og Lid,
i Afmagt og i Nødens Tid.

Det var Udslag af den Gudhengivenhed, der særtegner den religiøse Tid, som faldt sammen med den videnskabelige, sproglærde og poetiske Adelsperiode, og som havde saa mange gode Repræsentanter blandt de godgørende, skrivende og boglig interesserede — ogsaa bogsamlende — Damer i de øverste Klasser.

Da savnedes Bøgernes Bog ikke noget Sted, og den storstiledede Postille stod paa Hylden ogsaa i Bondens Hjem. Med denne eller den tykke i Svinelæder indbundne Bibel med Messingbeslag holdt Husfaderen Søndags- og Juleandagt for sin samlede Husstand. Alle gamle Gaarde, der ikke er brændte, har ejet saadanne Bogskatte, og hos de Velhavende fandtes sjældne Ting. Men ak, der kom Tider, da de blev henslængte paa Loftet som gammelt Skrammel, som den daværende yngre Slægt knap vidste af at sige, end mindre tog sig af, hvad de indeholdt.

Mange Træk vidner dog ogsaa om sund og virkelig Guds-

dyrkelse i de tarvelige Bondehjem selv i Rationalismens Dage. Thi Kristendommen kan vel sygne hen i en Periode, men den kan aldrig dø.

Men holder jeg mig til Mands-Minde-Tiden, da har der været en stærk og ensidig Skæbnetro oppe. Gennemgaaende lige ned til Smaating og lige ud i Nutiden sporer man et saadant Livssyn. Eksempelvis kan nævnes, at en Landsbymand fornylig overfor et Tilfælde at maatte give Afkald paa en For-tjeneste, svarede: Den Indtægt, jeg skal have, den faar jeg.

Smaa Børn, der dør, faar ogsaa at medtage de heromhandlede Talemaader: *er gaaede en god Vej; — gaaede ud fra meget Ondt; — de ligger godt gemt paa Kirkegaarden (Kærgaari).*

Paa den anden Side var som velbekendt og som allerede fremhævet meget af Religiøsiteten en tankeløs Vanesag, Noget, der skete, fordi det var Reglement som Snese andre Ting var det. Hvert Sogns Beboere gik regelmæssigt til Alters to Gange om Aaret. Der var derfor kun Altergang nogle Søndage i Rad hvert Foraar og hvert Efteraar efter Konfirmations-Altergangs-Søndagen. Det var Skik at gaa fastende til Herrens Bord, og Følgen blev da, at En og Anden undertiden besvi-medede i Kirken.

Mange Steder »læstes« der baade til og fra Bords. Saa snart Nogen hørte Kirkeklokken, slog de Kors for sig. »Er det Guds Vilje«, sagde de om alle mulige Ting, som f. Eks. »saa faar vi nok Rugen ind i Tørvejr«. Kørte Manden hjemme fra, sagde han, idet han steg til Vogns: »Naa, i Guds Navn« og saa et »Kom saa« til Bæsterne — og satte saa dermed Vognen i Bevægelse. (Afskedsformen, naar han gik bort fra Hjemmet, er fortalt under »Høflighed«).

Nogle gamle gudfrygtige Ytringer er ved at bukke under, som Tiltalen »Gud velsigne Dig«, naar Nogen nyser. Dette Udtryk, der har været holdt i Live fra Sekel til Sekel, — fra den sorte Døds Dage, vil man vide, — bruges nu kun af ældre Folk. Den samme Hensyning gælder Skikken at sige Singot — Gud signe — (hos Holberg: »Singot, Jeppe!«), hvor en Indtrædende træffer Nogen spisende — skønt det blandt Fynboere nærmest lyder som: *Synk godt!* Dette Ord

er ogsaa til Dels aflagt, medens de Yngre vel har vedligeholdt denne Hilseform, men ombyttet den med Ordet: »Velbekomme!«

Og bestandigt sagdes der før: *Gud hjælpe Dig!* saasnart En gik forbi et Menneske, der var beskæftiget, ligegyldigt med hvadsomhelst: Jordbrug, Haandværk, Husflid. Gik En og gravede i Haven, sagde hver og en Vejfarende, uden at sige Goddag, alene: *Gud hjælpe Dig!* idet de drog forbi. Ogsaa denne gamle, skønne Arbejdshilsen er gaaet med i Løbet. De Gamle vedbliver vel at bruge den, men den er forsvunden af de Unges Mund — og kaldes næppe frem igen til daglig Benyttelse?

En Gang, da denne overalt almindelige Hilsen blev brugt som en jovial Parodi, gjorde den en uanet Virkning. Et Ægtepar, et Par Husfolk, var i det heftigste Klammeri; Stridens Bølger gik larmende og højt, Vinduet stod aabent. En Mand fra Vejen gik nærmere, stiller sig udefra udfor Vinduet og siger med stille Lune sit: *Gud hjælpe Jer!*

Gamle Folk slog *Jøsses Kors* for sig og for alt Levende og Livløst, sikkert lige meget af andagtsfuld Hjerterørelse og som Tak for Velsignelse fra Oven som for at *vudde* (vogte, værne, bevare) sig og Sit for Trolde, Troldkællinger og alt deres lede Troldskab, og for at Vorherre skulde *vudde* dem og Deres for alt Saadant.

Og den Dag i Dag kan man endnu lægge Mærke til, at Folk til Aars ikke nogen Sinde skærer en Rundenom af Brødet uden først at signe det med et Kors. Og saaledes ogsaa med mange andre Ting. Dette sker maaske — ligesom Korset til Smørhullet i Julegrøden — stadigvæk som en Blanding af en stille symbolsk Taksigelsens Bordbøn og den Opfattelse, at det trolddomsfrit kan nydes og bekomme dem vel. Skønt, hvis denne i flere Nationer udbredte Skik ikke udelukkende er dikteret af den jævne, naturlige Kristelighed, skulde man synes, at den som blot Fordøm ellers nu med saa mangt og meget maatte være faldet med samme Faldhastighed, hvormed den nyeste Nutids Oplysning sætter gammel Overtro i Fart ned ad Bakke.

Sygdom.

Ordet, at »i Nøden skal man kende sine Venner«, fik et sjældent smukt Udslag blandt de gamle Slægter. Ikke blot i hvad Hændelser, der kunde tilstøde dem, men ogsaa under Sygdom ofrede de uopfordret meget for hinanden i Retning af Hjælpsomhed ved Sygepleje, Haandsrækning i Huset, Nattevaagen og Doktorkørsel. De bar ogsaa Mad til de Syge. Ved Sygemad forstodes hovedsagelig sød Suppe, kaldet *sød Vælling*. Thi ligesom Fiskeren taler om Fisk og mener Rødspætter, og Sjællænderen endnu kalder Byg med det gamle Navn »Korn«, er en *Skefuld Mad* til Syge og Fattige paa Fyn særlig Sago eller den Art Suppe.

Huset var fuldt fra Morgen til Aften af deltagende Forespillere, og at affærdige Nogen med, at den Syge ikke taalte det, var en blodig Fornærmelse. Deres Skæbnetro lod dem heri ikke ændse Lægens Forbud. Naar de gik fra et Sygehus, sagde de altid *god Forbedring* til den Syge.

Tidt blev der ræsonneret som saa: »Det kan jo ikke nytte at hente Doktor, han kan jo ikke holde Liv i den Syge, er det Guds Villie, *keer* (i Udtale Sammendragning af *kerer*) han sig endnu en Gang.« Overfor Ulykkestilfælde bøjede Alle sig i dyb Resignation i Ytringer som: *Ja, her var nu hans Dage forelagt. Det var tilskikket, at han skulde hænde det.* Eller: *Vorherre er en god Mand, han gør Alting vel. — — Han gør det ikke ret længe, hed det sig om en Syg, naar det skønnedes, at det var paa det Sidste.* — »Graa Haar er Gravblomster«, blev der sagt om de Ældste.

Naar jeg tidligere har beskyldt Arbejderne for at hylde Ordet: »Loven er ærlig, Holden besværlig«, kan jeg dog ogsaa fremføre et enkelt Bevis paa en noget for ordholdende Mand. Da en Besøgende ytrede til en syg Mand, som Skik var at tale aabent ud: »Det bliver kanske Din Død«, svarede den Syge raskt: »Det har jeg ikke *Stunde*'(r) til, der er bestilt saa mange Sten, jeg skal stryge.« D. e. forme Mursten af Ler, der bruges ubrændte. Han holdt Ord. Sine bestilte Sten fik han strøgne, — men om han naaede mere end det, skal jeg lade være usagt.

Der kunde ogsaa trøstes i Talemaader som: *Jeg taas* (tyk-

kes), at Du er en Bitte bæ'r i Daev. Du stiv'er Dig nok e-nen Gang« — end en Gang; hvortil en gammel Syg kunde svare: »Det kan jeg nok sjel fornemine saa val, men det vil vist komme til at falde vunskelig' at stiv(e) sig igen. Jeg er nok kommen for højt op i Aarene.«

Det var almindeligt at begære Menighedens Forbøn for den Syge fra Prædikestolen. Naar det saa rygtedes, at dette var sket, sluttede man, at saa kunde det ikke vare længe, før Vorherre løste op for den Lidende.

Død og Begravelse.

Ofte bestemmer den Døende alle Enkeltheder ved Jordefærden, og der spørges begærligt om, hvad der er *givet Orden paa*, særlig med Hensyn til Arvegods.

Ligsærk og Skjorte laa altid parate. Konen syede disse Ting i Reglen, før det første Barn kom til Verden. Det Linned, de bar i levende Live, var for groft til dette Brug. Det var anset for en stor Skam, om Døden kom bag paa En, og Ligtøjet savnedes. Saa maatte Nabokonen hente sit. Men et saadant Tilfælde kunde give Anledning til megen Hviskesnak i Krogene.

En Begravelse skal være standsmæssig. Det gælder for en ung Mand at give Svigerforældrene en *net* Begravelse med mange Gæster, megen Mad og Jordefærd med Tale og Sang.

I Ligstuen, hvor Vinduerne straks blændedes, mødte alle Lagskonerne for at tage den Døde af Sengen og lægge Liget paa et Bord, der var spredt først med Langhalm og derefter med et Par Lagner. Denne Langhalm blev brændt ved den første Bagning efter. Liget fik straks et *Kæbeklæde* (udt. Kæve-) om Hovedet, en Skilling paa hvert Øjelaag, en Salmebog under Hagen, og Hænderne blev *lukket sammen* — foldede.

Saa blev der købt Kiste og mange Alen hvidt Tøj -- nok Schirting — til Lagner til Kisten samt til *Jordtøj*.

En Art Gilde synger, eller rettere har udsunget, sit sidste

Vers. Det er det tidligere *Kistelæg*, ved hvilket alle Konerne samledes for at sy og udklippe det ydre Pynte-Ligtøj, naar en Afdød skulde lægges i Kiste. Selve Begravelsesgildet, oftest et Par Dage efter, led ikke derved Skaar i Retning af Traktementet og øvrig Skik og Brug.

Ved denne Konesammenkomst i Sengkammeret blev der klippet smaa Takker hele Vejen rundt paa Lagnerne. Det Underste var størst og hvælvede helt ud over den sorte, tarvelige Kiste. Overlagnet var mindre. Ærmerne var løse. Der blev syet en Lærredspose, som blev fyldt med Humle og givet den Døde i Kisten til Hovedpude. Alle de Tilstedeværende maatte sy og være med at *klæde Lig*. Senere købtes udhugget *Jordtøj* i Købstaden. De fremmede Koners Arbejde ophørte da af sig selv; dog samledes de ligefuldt til Kistelægsgilde. — Nu besørger alt Sligt af Husets Egne eller Nærmeste i Stilhed.

Kisten stod aaben. Alle skulde se Liget, derfor skulde det pyntes saa fint. Det laa ligefrem paa lit-de-parade. Straks om Eftermiddagen, Aften eller næste Morgen, efter at Liget var pyntet, valfartede alle Byens Børn derhen for at se det — selv om de var ganske smaa, var de med.

Saa sendtes *Bysteren* ud at *byde* til Begravelsen.

Fra det *Lag* (udt. som med v), Liget var, sendtes fire Karlfolk fra fire Gaarde ud Begravelsesdagen om Morgenen for at grave Graven paa Kirkegaarden. Naar den var færdig, sædvanlig til Kl. 9-10, ringede de en halv Time over den aabne Grav. Denne kønne Skik at *ringe over Grav* er fremdeles i Hævd i mit Fødesogn. Var det udenfor Kirkebyen, fik disse Graverkarle en god Madkurv med. Smørrebrød var ikke fint nok. Det var en Laagkurv med hele Brød, Smør, Paalæg, en Lejle — *Læ-el* — Øl og en Dunk Brændevin — i hvilken sidste Nogle kunde kigge lidt for dybt; dette dog undtagelsesvis. Var Begravelsen i Byen, kom de hjem til dækket Frokostbord.

Ligfølget blev ogsaa beværtet med stor Frokost — bænket om et rigelig — stundom overflødigt — dækket Bord. Der var hele Flæskeskinker med hvidt Papir og sorte Silkesløjfer om Skanken, varm Grønlangkaal og velforsynet koldt Bord.

Ofte stod Kisten i en med Lagner beklædt Lo eller Vognport, og man spiste i saa Fald i Storstuen — eller omvendt.

I Fald Kisten stod inde i Huset, maatte den i Reglen føres ud gennem et Vindue — den eneste Maade, hvorpaa den kunde *tages ud*, og hele Vindueskarmen maatte derfor slaas ud. — Efter Jordefærden vendte Følget tilbage til Spisning som ved de glade Gilder. Bordene var da blevne dækkede under Fraværelsen ved Kirkefærden og meget ofte, for ikke at sige sædvanligst, der, hvor Baaren lige forud havde haft Plads i al den Tid, der havde været Lig i Huset, altsaa enten i et Laderum eller i den store Stue, hvor der var mest Plads. Til Frokosten kunde det af disse Rum, der var det mindste, nok slaas til, da Folk gik til og fra Bordene, alt eftersom de kom. Men Maaltidet bagefter var jo ved sluttet Bord.

Der blev næsten altid holdt Tale i Huset, almindeligst af Stedets Lærer. *Degni* kaldtes han i gamle Dage. Kun yderst sjældent blev der ikke talt. Kisten stod aaben under Tale og Sang, og der brændte 6—8—10 Lys for Baarens Hovedende under Højtideligheden. Saa skruede Smeden Laaget til. (Smeden er alter her den mest fremragende Haandværker, den til dette Hverv betroede Mand.)

En ti-tolv-fjorten unge Piger strøede Blomster paa Vejen til Kirken. De gik forrest i Ligtoget med en Krans paa Armen og en florumvunden Kurv, der indeholdt Blomster og Grønt, hvoraf det sidste dryssedes ned i Graven, lige før Kisten sænkedes deri, og Blomsterpigernes Kranse kastedes derpaa ned i Graven umiddelbart efter Kisten som det første Dække, før Præsten traadte frem og forrettede Jordpaakastelsen. Var Ligtoget langvejs fra, kørte Pigerne med indtil i Nærheden af Kirkebyen omtrent der, hvor de begyndte at kunne høre Klokkeringningen. De stod da af og gik i Spidsen for Vogntoget. Ved udenbyes Begravelser holdt de før omtalte Graverkarle Udkig i Klokketaarnet. Naar de kunde se Følget, begyndte de Ringningen.

I sin Tid skelnedes mellem Ligprædiken og Ligtale eller blot Gravtale. Ligprædiken kaldtes Tale fra Prædikestolen, og da blev den Afdødes hele Levnedsløb meddelt. Dette regnedes en Gang for finere — og var dyrere — end den senere sædvanlige Brug, at Præsten taler i Koret eller ved Graven. I en nyere Tid er der forskellige Steder paa Landet

indført den fra andre Sogne stammende, eller fra ældre Tid genoptagne Skik, at Kisten sænkes i Graven først, og Følget gaar ind i Kirken, hvor der saa tales over den Baare — som ikke er der! — hvorved en Begravelse bliver til en almindelig Kirkegang.

Thi ved at berøve Kirkefærden Forsamlingens Midtpunkt berøves den ikke blot Blomsternes formildende Højtid, der lyser sin Fred og breder sit lyse Skær saavel over Skilsmis-sens Smerte som over Dødens Alvor paa Overgangens Tærskel -- som Symbol paa de Egne: »hvor Blomsten ej visner og Fuglen ej dør.« Men Muligheden for det Gribende og Opvæk-kende, der kunde være for den eller dem blandt Følget, for hvem Kirken ikke er det Sted, der besøges flittigst, udnyttes paa den Maade slet ikke, naar begge Virkemidler — saavel Højtidelighedens Mildhed som dens Brod — tages bort under de Ord, der tales til de Efterladte og de Forsamlede.

Selvfølgelig kan Vejrliget være af saadan Art, eller andre tilstedeværende Omstændigheder kan være af saa praktisk Natur, at disse Grunde stiller sig selv i første Række som be-stemmende for den nævnte, i nyere Tid indførte Ordning. Der gives jo ikke den Regel saa fast, at den jo ikke har sine Undtagelses-Tilfælde at vige for. Og dette maa vel gælde baade for Liv og Død.

Paa min Hjemeegn ventede Følget i gamle Dage altid, til Graven var tilkastet og i Orden og smykket med Kransene. Om disse maa tilføjes, at de tidligere hverken var saa velud-styrede eller saa talrige som nu. Men det kunde ofte være en barsk og svær Ventetid; denne, samt den tunge Lyd at høre den første Jordpaafyldning buldre paa Kisten, fritages Følget for under den anden Begravelsesform.

Men vore gamle Bønder var jo fra Top til Taa som ind-filtrede i et labyrintisk Edderkoppespind af overtroiske Me-ninger; det kunde de ikke frigøre sig for, og derfor kan jeg, Sandheden tro, heller ikke fordølge det. Der kendtes en Hoben Orakelord, Tegn og Svar for alt mellem Himmel og Jord, bogstaveligt fra Vuggen til Graven. Ingen maatte vugge uden Barn i Vuggen. Vuggens Gænge skulde staa urørte, ganske stille, saasnart Barnet var oppe; ellers blev det dob-

belt uroligt, naar det igen skulde sove. Naar Vuggen var tom, maatte Dynen være lagt over den, som var den rigtig opredt; thi ingen Fugl maatte flyve over Husets Tag, naar en Vugge uden Barn ikke var pænt tildækket. Man saa aldrig en Moder tage Barnet paa sine Arme, uden at hun lagde Dynen til Rette med den Haand, der var fri, og det var ikke bare Ordenssans alene.

Og ved enhver Jordefærd saa man nøje efter, om Graven allersidst tilklappedes med Spade eller Skovl; thi derved blev det forudsagt, om det blev henholdsvis Mand eller Kvinde, der næste Gang skulde *følges hen* fra det paagældende Hus.

Ved at syle med det ældre Bondelivs Historie mydrer endnu mangt et Træk frem, der kunde være Ihukommelse værd, men naar vi har fulgt de Gamle til Jorden — der, hvor al Verdens Færd ender — skal her endnu kun peges paa, saavidt vi kan følge dem »ud over Graven«.

Thi i den Familie, hvori der var Sorg, maatte Mændene nok, men Kvinderne ikke, saalænge de *bar Sorg*, som sørgeklædte rejse sig i Kirkestolen ved Gudstjenesten, naar Præsten messede eller lyste Velsignelsen fra Alter og Prædikestol. Og endelig lod de større Gaarde anbringe paa Altret et Par store Lys i florumvundne Stager med den Afdødes Navn paa en Plade. De tændtes samtidig med Alterlysene og brændte et Aarstid. Til Tider kunde der brænde Lys for flere Velhavere paa een Gang.

Naar det er sagt, at enhver Grav rummer et Stykke Verdenshistorie, kan man ogsaa nok sige, at hver sløjfet Tue paa vore smaa Landsbykirkegaarde ligger inde med sin Historie; kun kender den store Verden den ikke. Den er sænket stiltfærdig med den sorte Kiste i Jorden.

»Sorrige og Glæde vandrer til Hobe« alle Dage — ikke blot paa Kingos Tid. I de Dødes Haver ligger en underjordisk »Literatur« af stille, skjulte Livsromaner om alle dem, der nu kun har deres Navne paa en Ligsten — eller ikke en Gang det; om alle dem, der ikke maatte faa hinanden, fordi Gaard og Gods var dem imellem, og om alle dem, der blev tvungne til at tage hinanden, fordi Pengene skulde regere Spillet og skulde samles i Hob. Og der er Grund til at sukke over den

megen ukendte, stedlige, mundtlige Historie, der her paa hver Favn Jord nu ligger sine tre Alen under Mulde.

Hvor megen Folkesæd og Folkeskik har ikke her sin bundløse, graadige Glemselens Grav? Overfor dette tomme, tavse Dyb maa al den Samlerflid, der gerne vil redde fra Forglemelse, give tabt. Her maa alt Interview standse.

Men ude paa de smaa, nogle velholdte, andre forglemte og tilgroede Lejesteder, der ligger kun altfor mange af mine Hjemmelmænd og -Kvinder og alle de Andre, der er vævet med ind i mine Barndomserindringer. Men det skal siges her ved Gravene, at det er Kendskabet til Jer og al Eders Færd, der gør det muligt for mig at give saa mange skrinlagte og hændende Minder nyt Liv. Thi her kan der ikke høstes mere.

Paa Kirkegaardens *Læ-e-steder* gror der for Alvor Græs over de gamle Minder.

Med Dødsrunerne være da her for denne Sinde Aarhundredets hensovede fynske Bondeslægters Minderuner ristede.

Foreløbig!

Thi det er mit Haab, at jeg siden skal fortsætte Dagliglivet i den gamle Bondestand og Bondebolig med at skildre:

Folket og dets Virke,
Hvorledes de var klædte,
Hvad de spiste,
Og hvad de syslede med i deres daglige Gerning.

Samt i følgende Bind:

Fornøjelser og Fester.
Folketro, Folkepoesi og Folkemaal.

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde.

Af

Christine Reimer.

II.

1912.

Danmark, mit Sædreland!
Gud giv Dig Fremtid, som Han gav Dig Mind.
H. C. Andersen.

I Kommission hos
Rasmus Hansens Boghandels Forlag
— Johannes Lyng —
Odense

Trykt i Poul Søndergaards Bogtrykkeri, Odense

*Udgivet med Understøttelse af
Den grevelige Hjelmsjerne-Rosencroneske Stiftelse.*

*Eftertryk forbydes.
Enhver Ret til Oversættelse forbeholdes.*

Forf.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Forord	127
Klædedragt m. m.	129
Den personlige Renlighed	144
Husgeraad og Redskaber	148
Vask	157
Rengøring	161
Mad og Drikke:	
Maaltiderne — Forskellige Retter m. m.	166
Brød, Brændevin, Kaffe, Frugt	179—186
Æble- og Pæremost	187
Mjød	190
Prosekage	192
Rygeost og andre Oste	196
Ølbrygning	201
Mejeriet	208
I Stald og Sti:	
Dyreværn — Gaardens Besætning m. m.	216—225
Svinet	226
Faaret	231
Gaasen	240
Høns	246
Bien	248
I Vang og Vænge:	
Mergling, Dræning, Kornsalg, Kartoffler	251—258
Hørrer	259
Humlen	270
Boghveden	273
Hylden	277
Haven	278
De »Fornemme«	283
»Slægt skal følge Slægters Gang«	292

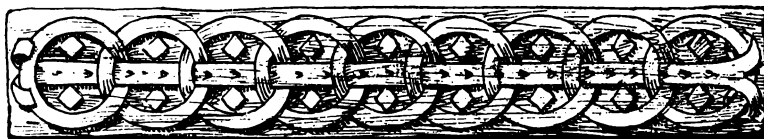
Rettelser.

Side: Linie:

- 135, 14 fra neden staar: Ranketøjer, læs: Ranketøjr.
145, 20 » » » smurte det, læs: smurte dette Øl.
158, 3 » oven » Banke-koner-piger, læs: Banke-koner og -piger
159, 12 » » » saadån, læs: saadan.
165, 2 » » » med den hele den gammeldags, læs: med
hele den gammeldags.
166, 4 » » » sidtse, læs: sidste.
167, 8 » » » findrs, læs: findes.
189, 3 » » » Der skulde jo jo ikke lidt til, læs: Der
skulde jo ikke lidt til.
190, 4 » » » Krejer, læs: Kræger, (se for øvrigt Side 278).
190, 13 » neden » fabrikmæssig, læs: fabrikmæssig. Samme
Trykfejl findes Side 209, Linie 13 fra oven,
og Side 213, Linie 1 fra neden.
193, 12 » » » Dejgen fra Dejgtruget i *Skrabebrødet*, læs:
Dejgen fra Dejgtruget ∅: *Skrabebrødet*,
200, 3 » » » var det en meget, læs: var den en meget.
213, 16 » oven » Et Par Kanarifugl, læs: Et Par Kanarifugle.
213, 5 » neden » Købmændenes Bod, læs: Købmandens Bod.
244, 5 » oven » Pølse, læs: Pølser.
248, 9 » » » *forensede*, læs: *forensene*.
273, Sidetallet er her 27, læs 273.

II.

Føde og Klæder,
Husdyr og Husgerning.

Forord.

„Fædrelandet skylder man Alt,
hvad man kan udrette.“

Rasmus Kristian Rask.

Idet jeg paany udsender et lille Bind Skildringer af det gamle Bondeliv i de nordfynske Egne i det 19. Aarhundrede, kan jeg kun henvise til Fortalen i første Del, der gælder for hele Værket. Og dette saa meget mere som nærværende Samling nøje er knyttet til den første Part, saa den mere maa ses som direkte Fortsættelse af denne, end som et egentligt nyt Afsnit — særskilt Led med nye Emner — i den samlede Kæde.

Naar jeg nu atter forsøger at give de gamle Minder Mæle overfor den nuværende Slægt, maa jeg udtale som mit inderlige Ønske, at de ogsaa maatte faa Røst til at tale til de kommende Slægter og give de Unge Pietet og Ærbødighed for vore Fortidsminder og Fortidsfolkets slidsomme og trange Liv, samt Kærlighed til den stille, fredsæle Tid, før Overbefolkningen sætte sit i saa mange Henseender kendelige Præg paa Land og Folk.

Og ved igennem Værket hist og her ad Sammenligningens Vej at medtage et og andet Træk ogsaa fra Bogens Tilblivelsestid, vil jeg følge mit Arbejde og min Opgave at skabe et Kildeskrift saa langt frem, som jeg kan det, før jeg overlader til kommende Mindeskribenter at bygge Nordfyns Bondesaga videre. Thi snart vil den nyeste Meddelelse blive til et Minde saa godt som det, der nu allerede er det. Da jeg ikke agter at føre Værket i sin Helhed ud over den afstukne Grænse, kan jeg dog derved til Slut nedlægge min Pen med Bevidstheden om, at jeg har strakt mig saa vidt, jeg evner.

Nævnte to Formaal — at holde Minderne i Live og holde dem i Ære overfor de Unge, samt at tilvejebringe en Kilde for dem, der interesserer sig for Bevarelsen af vore Folke-minder — er de særlige Bevæggrunde for mine Optegnelser.

Fra privat Udgivelse gaar Værket med II. Del over i Bog-handelen, det vil sige i Kommission hos Rasmus Hansens Boghandels Forlag — Johannes Lyng — Odense, der ligeledes overtager i Kommission Restpartiet af I. Del, der udsendes med Rettelser og nyt Titelblad.

Men efter Udgivelsen af I. Bind er jeg opfyldt af Tak-skyldighed for den Forstaaelse og Anerkendelse, som den lille Bog har mødt i vide Kredse. Først og fremmest maa jeg bringe Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse en dyb Tak, fordi dens Støtte har sat mig i Stand til at fortsætte mit paabegyndte Arbejde. En oprigtig Tak til de faglige Skrifter, der har gjort Bogen til Genstand for den velvilligste Omtale og givet den smukke Ord med paa Vejen. Tak og megen Paaskønnelse skylder jeg den almindelige Presse — Dag- og Ugeblade — dens Kritik og Sympati har beredt mig en ublandet Glæde. Og min bedste Tak for den megen Venlighed, jeg trindt om har mødt af mere privat Karakter. For den pengelige Hjælp og de Ord, der har Vægt, føler jeg Trang til at udtale min Taknemmelighed og binde den til Papiret.

Maatte det forundes mig at føre Værket til Ende — til-sammen i fire Bind — under samme gunstige Bedømmelse.

C. R.

Klædedragt og den personlige Renlighed.

Efter i første Bind af dette Værk paa saa mange Punkter at have kastet et Blik ind i Folkets Indre, skal den første Plads her benyttes til at skildre, hvorledes disse Mennesker — en for os svunden Old — saa ud i deres ydre Skrud.

Men lad mig da straks forudskikke, at Tidsgrænsen ved ethvert nyt Emne, der er øst af Folkemunde, vil være den, at jeg begynder saa langt tilbage i Tiden, som jeg i Mands Minde kan komme, og derfra fører hver Sag videre frem mod de nye Tider og Bogens Tid.

Naar man hører de ældre Landsbyfolk skildre Klædedragten i deres Barndom og Ungdom, kan det ikke undre, at der næsten altid i Beretningen indflettes, hvorledes man da Vinterdage — især blandt Kvinderne — var plaget af Frostknuder paa Hænder og Fødder; thi til de strenge Vintre med flere Frostmaaneder i Rad og mange Kuldegrader svarede deres Paaklædning aldeles ikke. Tyndtklædt, som de var, kom de til at fryse stærkt ved deres udendørs Arbejder, og naar de da kom ind, gjorde de bare ondt værre ved at varme sig ved og anbringe Hænder og Fødder paa Kakkelovnen.

De søgte umiddelbart til Kakkelovnen og stod og klappepe den og *hurrede* af Kulde, naar Hænder, Fødder og undertiden Ørene med *tronnede*. Thi Stuen var — som under „Boligen“ fortalt — saa langt fra gennemvarmet, at de tilfrosne Ruder kun sjældent var optøede. — Ikke alene var

Vinduerne kun spinkle og utætte, men ogsaa Kakkelovnen var jo mange Gange kun lunken, og med visse Vinde vilde den ikke trække, da vilde *det kun inie ud*. Der var Forskel paa Tørv til at *ime*, give Os. — Inden Døre spandt Kvinderne sig Varmem til.

Kvindernes sædvanlige Dragt var en nedringet Bul, der hægtedes foran, og en *Trykklokke*. Linnedet var langærmet. Saaledes gik de klædt om Sommeren. Om Vinteren havde man tillige en langærmet, højrrød Uldtrøje, der bares udenpaa Linnedet. Uldtøj indenfor Linnedet kendte en ældre Slægt ikke. I begge Fald bar man den omtalte Bul. Om Halsen laa et firkantet Klæde lagt i Trekant, eller det var *klevt*, *kløvet*, saa det blev enkelt, og dette sammenholdtes med en Knappenaal. *Fæsteklæ'et* kunde være enten af Tvisttøj, Sirts, *Siss*, eller hjemmelavet af Hør. Snipperne blev for og bag puttet ned under Bullen.

Skørtet var Æg op og Æg ned, tre Alen vidt og for Konerne af grønt, for Pigerne af rødt Vadmél, hvorpaa Farveren trykkede sorte Figurer, som de kaldte Blomster, og deraf Navnet Trykklokke. Om Sommeren bar de Trykklokken umiddelbart udenpaa Linnedet, om Vinteren kunde de tage en ældre af samme Slags som Underskørt. Endnu kalder ældre Folk Liv og Nederdel for henholdsvis *Trøje* og *Skørt* og kalder saa en Jaket og et Skørt for en *Overtrøje* (udtales *U'ertrø'e*) og et *Underskørt*.

Linnedet var af den aldrig svigtende Økonomi delt paa Midten. *Nederdelen* var af Blaargarn, det øverste Stykke, hvoraf Ærmerne saas, af Hørgarn og kaldtes *Oplod*. Sammensyningen havde de lige midt i *Miet* — omkring Livet. Intet Sted har Fynboerne som paa Lyø deres Linned udsyet med rødt og blaåt vaskægte Bomuldsgarn, Pyntehaandklæder og m. a. Ting. Men ogsaa i Nordfyn har Kvinderne leveret smuk Linnedsyning med Haandsyning og hjemmespundet Traad. Paa Skjortens *Hærestykker* var der Stikninger, og *Ruerne*, Haandlinningerne, endte i „Musetakker“. Alle havde de bedre Lagner forsynet med Hulsøm, og som sagt Side 119 deres Ligklæder af finere Stof liggende. Lagnernes røde Korsstings Navn var omgivet af en broderet Slynngning.

Syedes Skjorter „ud af Huset“ af *Huskoner* eller Syersker, betaltes dette Haandarbejde med 24 Skilling for en Hørgarns *Sjorte* til en Voksen — *et stort Mæ'eske, store Folk*, — et Arbejde, som en øvet Haand kunde udføre paa en Dag, naar Fliden begyndte fra tidlig Morgen, saadan noget som Klokkeren fire.

Senere hen i Aarhundredet kom Kjøleliv frem, ligeledes udskaaret i Halsen, men med korte Pufærmer. Til dette hørte et Par løse, strikkede Ærmer, som de hæftede til Puffet med Knappenaale, og som de iførte sig, naar de ikke havde grovere Arbejde for. Fra samme Tid stammer deres *Spense*, den højhalsede, langærmede Trøje med Bælte, som de brugte, naar det var koldt og de færdedes ude, for Eks. ledte Kørerne til Vandedammen o. l.

Til daglig brugte man om Vinteren af Uldgarn strikkede Vanter, men dette Ord brugtes ikke, man sagde *helhaandet Handsker*. Til Stads havde man *Fingerhandsker*, som der hørte Øvelse til at strikke, saa Fingrene fik det rette Fald. Man skulde, efter at Tommelfingeren var strikket, først strikke Lillefingeren, derefter Pegefingeren og saa de andre. Nogle kunde strikke dem, saa de blev tavlede og derved tykkere. I min Barndom var Muffediser almindelige, først de med Perler, senere Kastorgarns. Man havde ogsaa strikkede Strids-handsker.

Den Underbeklædning, som Nogle ynder at kalde et Par Unævnelige, er her i fuld Virkelighed unævnelige af den gode Grund, at de slet ikke fandtes i tidligere Tidens Kvindegarderobe. Forinden Skik og Brug forædledes og Fordringerne steg med den voksende Velstand, var adskillige Kvinder blevet gamle Koner, før de vænnede sig til at gaa med Benklæder. Disse var da af Uldstof eller hjemmelavet Bommesi. Og Nattøj var der slet ikke Noget, der hed hos det gamle, haardføre Folk. Nattrøje kom først senere frem.

Lommetørklæde i Brug var der heller ikke Tale om. Det hvide udfoldede Klæde, de i Kirken og ved visse Lejligheder holdt i Haanden, bares kun til Skue, højst kunde de tørre en Taare af dermed — de var lette til Taarer, og Øjnene randt ofte paa de Gamle — eller *viske* sig om Munden med det. Næsen „snød“ de med Fingrene. Da Kvin-

derne ikke havde Lomme i deres Kjoler, var ved Kirkefærd Offerpengene indbundet i en Snip af Lommetørklædet, som altid, naar de gik til Kirke, anbragtes sammenfoldet ovenpaa Salmebogen i Duodez-Format¹⁾ eller den storstilede i Oktav. Klædet var da lagt i samme Format.

Lomme havde de ikke. De nænnede ikke at skære Hul paa Tøjet. Kjoleskørtet var jo ikke skraaskaaret, der var ingen Sømme, og det skulde jo endevendes en Gang. I Stedet for Lomme havde de en Krog i Linningen til Strikkenøglet. Til daglig syede de undertiden en Klud udvendig paa Skørtet, som saa det store Hvergarnsforklæde dækkede. Pufærmerne var ogsaa saa vide, at de deri kunde gemme Æbler o. l. Faldt i Travlheden deres Vej forbi nedfalden Frugt, saa gjorde Puffet Tjeneste for Lomme.

Det store Hvergarnsforklæde, ofte med Smæk, blev hægtet bag paa i Linningen med et Sæt store, gule Hægter for derved at spare Forklædebaand. Et *Twistforklæde* kunde *vaavre*, vare, Aar og Dag, før det blev vasket. Det kom kun paa til *Plasérgilder* — Ungdommens Sammenkomster med Dans — og undertiden til Søndagsbrug.

Overtøj kendtes for Pigernes Vedkommende ikke. Korneerne havde et *Kasteklæde*, et Sjal. Det første egentlige Overstykke, der mindes, kaldtes Kavaj og var forsynet med Bælte og Sølvspænde. Derefter omtales skovgrønne Hvergarnskaaber. Men til henimod 1848 syede *Karleskrædderen* (se Side 85)²⁾ Kvindernes som Mændenes Klæder; først ved den Tid begyndte Sypiger at tage sig af Kvindedragten, og fra den Tid — der ikke blot ved Halvhundred-Aarstallet, men ved Grundloven, Trearskrigen og Højskolernes Fremkomst skiller Aarhundredet i to hinanden stærkt ulige Dele — blev denne hurtig Modens Svingninger undergivet.

Paraplyerne blev ogsaa lavet af Landsbyens Skrædder. De var beklædt med stortærnet Bomuldstøj med Borter. Haandtaget var Horn og Stiverne af Fiskeben. Saasnart Nogen

1) 12mo Format.

2) Indklammede Tal betyder Henvisning til foranstaaende parallelle Steder, indtil 124 til Sidetallet i I. Del.

var i *Høvstøjet*, var Paraplyen dem en tro Følgesvend. Man slog den op i al Slags Vejr; den tog lige godt af for Blæst, Regn, Støv og Sol.

Fodtøjet var til grovere Brug Træskostøvler, ellers til daglig Træsko med blanke Kramme, til pænere Brug *Klodser*, Trætøfler med høje Hæle (59), senere, da disse gik af Brug, franske Træsko. Men en Mand, der laver „Franske-Træsko“, hedder endnu en Klodsemager. En gammel Træskomand fik for Børnetræsko 12 Skilling, for Voksnes 1 Mark og lagde Træet til selv. At indlægge Saaler af laaddent Faareskind var almindeligt for des bedre at *hytte* Eødderne i de fodkolde Boliger. Sko blev kun brugt til Gilde, Dans og Marked. Til almindelig Kirkebrug pudsedes Træskoene med Fedtsværte, som de lavede af Tran, Tælle og Kørøg. Skoene købtes i Reglen i Skomagertelte paa Markeder. De kostede ca. 3—4 Mark. Skomagerne paa Landet var dyrere, de tog for Eks. i Midten af Aarhundredet en 8—9 Mark. Læderet stod ofte og blev ganske stift, men naar Musikken spillede op til Dans, gik Fødderne lige rapt for det og ligegyldigt, hvad Dagens Arbejde havde været. Der var sædvanlig i Læderfodtøj tre Lag Saal, Mellemlaget var af Træspaan. Det ansaas for fint og fornemt, naar Skotøj knirkede. — I en senere Tid brugtes *Kalosjer*, naar de var pyntet og skulde *a' By*.

Strømperne strikkede Kvinderne baade til sig selv og Mændene. De bandt Hose paa Haandelaget i Mørkningsstunden, om Sommeren tillige paa Vejen til og fra Markarbejde og Malkning, tilmed med Malkebøtten paa Hovedet. Bindehosen udfyldte ethvert ledigt Øjeblik, aldrig maatte den optage deres egentlige Arbejdstid. De farvede selv Ulden i Indigo, før denne blev spundet til Garn, men havde de et sort Faar, sparede de derved denne Ulejlighed og ringe Udgift; thi med dettes Uld kunde der blandes en Del hvid. Kvindernes Strømper var altid mørkeblaa.

Der hvilede noget Fordægtigt over Kvindernes Farvepotte, Noget, som de ikke *hovede* at sige, Noget, som de ikke var *ret møj for* at tale om. Enhver vidste dog, at den indeholdt Urin, der skulde gøre Uld og Hosegarn ægte i Farven. Det var en Lerpotte, som de satte over Ilden, og de gemte den omhyggeligt mellem hver Farvning.

Strømpegarn kaldtes *Tvinde* og var to eller treløbet. Nøglerne lagdes i en omvendt Træskammel, en Madkasse, et Fad eller anden dyb Genstand og blev saa tvundet sammen paa Rokkestenen. Til Vadmælstrænning var Garnet spundet ret, til Islæt *aver*. Tvindingen skulde foregaa modsat, som Spindet havde været.

At strikke nye Fødder i et Par ældre Strømper kaldtes at *øge* dem. „Jeg skal have de Strømper *øgt*“, sagde man. Aldrig blev et Par Strømper taget i Brug, før de blev valket, hvorved de krympede og blev tykke og solide at slide paa.

Enkelte kunde maskestoppe Strømperne, en Slags Stopning hed at vævestoppe. Naar Stopningen var *slængt av*, var kun *slemgjort*, sagde man, at de Huller var *rimpestoppet*.

Satte eller smed man Træskoene, gik man paa *Hosesjokker*. Men Sommerdage gik saavel *de Store*, Voksne, som Børn oftest barbenede, og de sparede saaledes Slid paa Strømperne og tidt paa Træskoene med. Jeg mindes en *Huskone*, der bestandig hele Sommeren gik med bare Fødder, selv en længere Vej til og fra Malkning, fordi hun ikke nænnede at slide hverken Træsko eller Strømper. Ja, saa vidt dreves Sparsommeligheden, at det var Brug at skifte Dragt, selv Strømperne med, efter et Kirkebesøg eller enhver lignende Fraværelse fra Hjemmet — hvortil det var ligesaa selvfølgelig, at man iførte sig bedre Tøj — og dertil var man vænnet fra ganske Smaa. (109).

Strømpebaand hørte ufravigelig til Dragten. De viklede mange Gange rundt om Benet under Knæet, saa fast, at Baandet ligefrem afsatte Fordybninger paa Benet, saa man maa undres over, at Aarelidelser ikke blev Følgen for hver eneste Bærer. Disse Baand blev dels vævet, dels virket.

Vævningen foregik paa et lille Apparat, der kaldtes Strømpebaands-*Spjæld*. Naar man træffer denne nu nærmest Museumsgenstand, der var en Gavegenstand fra mandlig Side til de Kvinder, der stod Manden nær, er det i Reglen Aarstallet fra Tyverne og Trediverne, der er indskaaret sammen med Navnet, som altid ender paa D. o: Datter. Jeg kan beskrive et saadant med fire smukke Rosetter i Almestil, derimellem staar Pigens Navn og Aarstallet, og underst er skaaret

brede Silkebaandssløjfer af henholdsvis to og een Alens Længde. Sløjfe kaldte de *Sløfre*. Til Dans brugtes dog ikke Silkebaand, men Baand, lavede af det da brugelige røde, tynde Stof, der kaldtes Gingan. I en senere Tid blev Korsklædet af lidt mindre Størrelse og laa glat paa Hovedet fortil. Til mindre Pynt var Korsklædet af hvidt, tærnet Jagonet, som de kaldte *Blommelærred*, og Baand, som sagt, af Gingan. Da de lagde Hovedtøjet, blev Nakkekam moderne.

Vinterdage kunde Kvinderne værne sig mod Kulden med et uldent Hovedklæde, om Sommeren havde de deres *Solhat*. Denne var en højst upraktisk Indretning, bestaaende af et Stykke malet Pap, grøn eller brun Bund med brogede Blomster. Den samlede i Nakken med et snoet Baand af hjemmespundet Hørgarn, saa den derved sluttede til Hovedet og kunde passe Enhver. Barettens-Baand kendtes først senere, ikke samtidig med denne Hat. I Solvarmen gav den en ubehagelig Malerlugt fra sig. Den købtes paa Markeder eller af Bissekræmmere for ca. 12 Skilling. I en Beskrivelse 1889 af Sejerø i ældre Tid findes følgende: „Solbrev er en Paphat uden Nakkepul, som Kvinderne brugte om Sommeren ved Markarbejdet. Den er bemalet med Blomster og Sireboerne (Øens Folk) henter deres i Odense.“ Dette hænger maaske sammen med, at Præsten Junge 1824 (her efter II. Oplag 1844) skriver i sin Bog om den nordsjællandske Landalmue. „I Fyn saa man 1795 Konen Ane Marie Jensdatter af Vester Skerninge (Sydfyn) offentlig belønnet for at have forfærdiget 900 af de maledede og ferniserede Pap-Solhatte, hvormed den fynske Bondekarl sædvanlig gør sin Kæreste den første Pressent.“

Denne Sommerhat afløstes af Helgolænderhatten under Navn af *Flagrehat* med g'et udtalt som v.

At lappe kaldtes at *bøde*, at reparere at *etterse Tøjet*. Sykurven, dannet af Halm eller Vidier, aaben, uden Laag, indeholdt Traad paa Vindsler, en Naalepude, en Saks, en Pren, en Syring eller et *Fingerbjerg* og et Stykke Voks af Størrelse som et mindre Æble. Dernæst havde Kvinderne til Syarbejde en *Syskrue*, som de skruede fast paa Bordets Kant. Den havde et Hoved stoppet med Uld og oversyet med en lille Tøjprøve eller en anden ellers ubrugelig *køn*

Klud, som fornyedes, naar den blev for gennemstukket. Paa dette Hoved fæstede de alt Sytøj for sig; aldrig holdt de Sytøjet i Haanden alene. Enkelte brugte *System*. En Ende Sy- eller Stoppegarn kaldtes et *Naals*. Naar Folk med svage Øjne ikke kunde træde en Synaal, maatte de *mede til* flere Gange. Naar Traad filtrede, kaldles det en *Jame* eller et *Filterade*, en Roset en *Dulemøse*.

De yndede at lægge en Dusk Lavendler ind mellem saavel Linned som Gangklæder. Dette havde til Følge, at deres Kisteklæder altid bragte en egen, gammelgemt Lugt med sig.

Men det hører næsten med til Omtalen af Hovedets Beklædningsgenstande at mindes Malkekransen. Thi en pænt syet Malkekrans hørte en Gang med til enhver ung Bondepiges personlige Udstyr. Den ser man nu opbevaret mellem forældede Mejerigenstande. Det var en lille Uldkrans, der var overtrukket med spraglet Sirts, det vil sige, det var oftest Snipper og Affaldsklude, man anvendte hertil. Den lagdes ovenpaa Hovedet, hvorpaa Malkebøtten hvilede.

Man saa altid ældre Koner med een eller flere Blyringe paa Fingrene. De skulde hjælpe for Gigt. Og Kvindernes Øren var alle udstafferet med Ringe. Her hjalp ingen „kære Moer“, man maatte lide Noget for Stadsens Skyld, og derfor maatte Enhver i Barnealderen underkaste sig den Tortur at faa sine Øren gennemboret. En Mand opnaaede stor Fingerfærdighed og Berømmelse i dette „Fag“. Han, saavel som Andre, brugte til Udførelsen en Stoppenaal med et Nøgle Uldgarn til Underlag. De første foreløbige Ringe skulde være af Kirkebly, senere ombyttedes de med verdsligere, men ædelere Metal. Man saa ogsaa Mænd med Ringe i Ørene, smaa Blyringe, eller Knapper som en lille Manchetknap. Øreringe skulde hjælpe for daarlige Øjne, Tandpine og sligt, da Ringene *trak Usundhed ud*. Ørevoks kaldtes *Ørefedt*.

I første Halvdel af Aarhundredet blev de Gamle regelmæssigt aareladt hvert Foraar og Efteraar.

Øreringe og Aareladning, Iglebid o. a. l. var de fortrolig med. Mange Ældre nærer derimod endnu en uovervindelig Sky for at faa en Tand trukket ud. De Gamle ryster paa Hovedet ad de Unge, der lader deres Tænder *brække av*, og

deri kan man kun give dem Ret. Det er blandt Ungdommen af begge Køn paa Landet nu blevet en ren Modesag at tage sig ud med en købt Perlerad i Munden, de er knap i Tyverne, før de kasserer de naturlige Tænder.

Ogsaa Mandens Dragt bestod af det mindst mulige Købetøj — naar vi gaar tilbage til Udgangspunktet. Til daglig gik det mandlige Køn med Hørgarns Skjorte, indigo-farvede Lærredsbukser og — som man sagde — *hvergarnstærnet* Vest med fire Benknapper, hvid Vadmels Stumptrøje, den var kun blaa, naar det ikke var til søgnedags Brug. Om Vinteren havde de en ulden Trøje inderst. Strømperne var hvide, ligeledes for at spare Farve. Kvindernes var, som nævnt, dog altid mørke.

Halsklædet var et Stykke Sirts, der blev *klev*, kløvet, saa det blev til to trekantede Tørklæder. Et saadant skulde være saa langt, at det sammenfoldet begyndte med det Bredeste under Hagen, kunde krydses i Nakken, snærende stramt, og Snipperne kunde bindes i Knude foran. Vesten gik lige op i Halsen, den blev efterhaanden toradet, saa den kunde knappes til begge Sider, saa de kunde vende det pæreste Forstykke frem, naar de vilde. Senere blev Vesten mere aaben, og da kom *Brystdugen* af sort Lasting med kulørte Stikninger i Brug. *Siler*, *Seler*, vævede Kvinderne ogsaa paa Spjæld.

Om Vinteren gik Mændene med Lammeskindspels og med Underbenklæder af Skind. Men Mange brugte ikke to Sæt Benklæder, Karlene tærskede i Skindbukser alene. Skete der Overlast paa en af Træskoene og den anden blev *aadi*, alene, umage, nøjedes man med at anskaffe den savnede Mage, hvis den Søndrede ikke kunde *lempes*, *færes* til ny Brug. — Det faldt ikke Træskomanden ind at stille sig uvillig hertil. Der blev ogsaa i Smedien slaet Næseplader paa Snuden af Træskoene, naar de blev tyndslidt — før der gik Hul. Var der Hul, blev der lagt en Tjæreklud paa først, før Pladen kom paa. Kasserede Støvler skar man Skafterne fra og tildannede det nederste Parti til *Slæver*, *Tøfler*, som saa til indendørs Benyttelse gjorde Nytte et godt Stykke Tid igen.

Til Stads brugtes Støvler, der ofte købtes paa Markedet, naar de *taas*, tyktes, at det var *lige dejt nok*, for meget, den hjemlige Skomager forlangte. Transtøvler med sinkede Hæle var solidt Kram. Til Gilde var Mændene iført høj Hat til fem Rigsdaler samt Halstørklæde af sort Silke. (35).

Overtøjet var Chenille med Spænder. De havde ogsaa et tarveligere Slag. Om Vinteren laadden Hue med Øreklapper. I Vestfyn har man brugt Noget, der hed en *Kaprønike*, der var baade Slag og Hætte. Haaret var ikke saa kortklippet som nu. Om Sommeren, og naar de skulde til Købstad eller i Kirke, bar de Kasket. Til daglig gik Børn, Unge og Gamle, særlig om Vinteren, med den røde Toplue. I Tresserne blev den dog kun bibeholdt af de Ældre, og den uddøde derefter med dem. En saadan spids Hue var tre Kvarter lang, endte i en Dusk, og var forneden besat med en *Bandt*, en *Flaasning*, en Slags Rusche. Den kostede en Skæppe Rug i Strikkeløn, naar den blev forarbejdet ude af Huset.

Der var Orden i Alt. „Hver Ting til sin Tid,“ var de Gamles Løsen. „Kom nu med min Lue,“ sagde Manden til Konen, „for nu er det Tid at bruge den;“ — det var i Aftensædets Tid. Fra Paaske til Mikkelsdag gik de *næd* Kasket, d. v. s. uden, fra Mikkelsdag til Paaske med Hue. Men de havde dog ogsaa en anden Rettesnor derfor. Thi det var nok akkurat som de smaa trøjebærende Væsner bar sig ad, der i sin Tid stod Bonden nær og opvartedes paa alle Høj-tidsaftener, de gode Gaardnisser.

Ingen af det mandlige Køn spiste og drak uden at blotte Hovedet, ellers hørte Hovedbedækningen med til den faste Paaklædning, aldrig var Nogen *aabenhovedet*. Om Natten laa alle Mænd med Hue, strikket af hvidt Uldgarn. I Kirken, ved Bordet eller ved andre Lejligheder, hvor de blottede Hovedet, tog det sig mærkeligt ud at se de hvide Pander som Part af de vejrbidte, solbrændte Ansigter. En Kalot kaldtes en *Myts*, ligesaa al kalotagtig Hovedbeklædning til Børn og Voksne.

Foruden det trekantede, sammenfoldede Halstørklæde sad de endvidere i Kakkellovskrogen indhyllet i alenlange, uldne Halstørklæder bogstavelig til op over begge Øren, medens Benene, endog ude i barsk Vintervejr, stedmoderlig maatte

nøjes med Lærreds- eller de saa varige og derfor saa anvendte Skindbukser. Naar det saa havde været omvendt, at den langskødede Stadsfrakke, kaldet Kjøle, brugtes til disse, men hertil bares netop Stumptrøjen. Gamle Mænd var ofte døde. I alt Fald klagede de gerne over, at de maatte undvære den *Hovro* ikke at kunne høre Klokken *pikke*. Hørelsen svigtede dem oftere end Synet. Mon den ulige fordelte Paaklædning kan lægges til Grund herfor? Skønt Vanen er jo den anden Natur. Eller var det maaske mest en Vanesag at tale saa høj-røstet til de Gamle?

Det var et Syn, der vidnede om Orden og Nethed, at se en Flok unge Karle Søndag Eftermiddag samle sig udenfor en Port, eller hvor der var Plads, og spille Kegler. Alle var da *søndagssmykket* med blankpudsede Søndagstræsko, rene Hvidtrøjer eller nye Blaatrøjer. I denne Forbindelse kan anføres, at som Fortsættelse af „Odense Bys Sparekasse“ af 1816 oprettedes „Fyns Stifts Sparekasse“ 1832, og 1839 havde Tjenestefolk langt de fleste Indskud i Forhold til de andre Klasser, nemlig 1114. Siden hen tog Karlene Piben i Munden, satte Kasketten paa Snur — der brugtes i 60—70-erne en blød Hue af Skind eller svært Stof — begravede Hænderne i Bukselommerne, medens det kulørte Lommetørklæde stak op af en af Sidelommerne i Vadmelsfrakken.

Piberne var Stumppiber med Træhoved og de sølvbeslagne Merskumspiber, derefter kom den lange Pibe med Porcellænhoved og korte Piber af samme Slags. Beslagene var da af Tombak. Ofte var *Tytten* til Pibehovedet af Staaltraadsvæv. Lang Pibe brugte dog kun de af den almindelige Befolkning, der „føjte sig lidt“. Paa disse Porcellænhoveder — ligesom paa Lommetørklæder — blev berømte Mænd afbildet, Chr. Berg og andre Politikere maatte især holde for.

Skildringen af Børnedragten blev afbrudt Side 109. Ligesaa snart Børn kunde gaa ene, fik de Træsko paa, dog med flad Bund uden Hove og med en lille Skindrem til at knappe. Derfor var de ofte *filbenet*. Men i Træsko holdt de bedst Fødderne varme paa de kolde, fugtige og ofte tilsnavsede Ler- eller Stengulve. Disse Gulve kan man vel ogsaa nærmest tilskrive den almindelige Brug af Gangvognen,

samt at det gamle Ord, „Barn skal krybe, før det kan gaa,“ kun i ringere Grad kan anvendes bogstaveligt her. Derimod kan man sige, at disse Mennesker var længe om at træde deres Børnesko. Thi fik de senere Sko, blev disse købt saa store, at der kom en Tot Uld i Taaen, saa de ikke kunde vokse fra dem i flere Aar, da der ikke var Raad til at købe nye, naar de, man havde, blev for smaa, især hvis der ikke var yngre Søskende til at tage dem *etter dem*. Om Vinteren havde ogsaa Børn de langskafte Træskostøvler — eller som man sagde *Støvle-træskoer*; det kom ud paa Et.

Drenge og Piger var klædt omtrent ens i deres første Aar. De havde en lang Kjole, der gik lige til Fødderne. Drengébørn gik i den saakaldte *Buksekjole* til tre-fire Aars Alderen. Naar de blev lidt større, syede Moderen stærke Lærredsklude under Fødderne paa Strømperne og inde i Haanden paa Vanterne; og det kunde endda være svært nok at holde disse Klædningsstykker nogenlunde hele om en rask Krabat, *en Skrubbet, et Bryhovede*. Ethvert Skolebarn maatte bytte „Ham“ og hænge sit Skoletøj til Side efter endt Skoledag (109). Eksamenstøj laante de Ubemidlede sig frem med, og navnlig stod Skotøjet og blev for smaat og Læderet ganske haardt. — Naar Læder sprækker *kirrer* det, det samme gør Malning.

Til at *staa paa Kirkegulvet* i fik Pigerne en kulørt Hvergarnskjole — for Eks. karmosinrødt og lyseblaat Uldgarn i Striber, slaaget paa blaa, hjemmefarvet Hørgarns-Træning. Den Dag indviede de Hovedtøjet, der saa siden fulgte dem igennem Livet. Og til Konfirmationsdragten hørte stort, hvidt Forklæde og hvidt, trekantet Halsklæde med Broderi. Ikke blot Hovedtøjet, men ofte var Fæsteklædet ogsaa besat med Kniplinger, der jo overalt var paa Moden. Pigerne fik dernæst til deres Konfirmation et uldent *Kastetørklæd'*, som de for øvrigt i hele deres Ungdom kun anvendte en sjelden Gang (132).

Altergangsdagen maatte Kjolen være sort, Forklædet og Halsklædet var det samme, men Hovedtøjet havde da hvide Nakke- og Hagesløjfer af selve Tøjet. Altergangsdragten med det hvide Hovedlin var den samme som Begravelse- og Sørge- dragten. Drengene havde een og den samme Klædning paa begge de nævnte Dage, den afveg fra deres hidtidige Dragt

ved Frakke med Taskelommer. De unge Karles Dragt var som Mændenes, blaa Benklæder, Vadmelstrøje, til daglig ufarvet, til lidt pænere Brug blaa, og den ejendommelige højrøde, strikkede Lue paa Hovedet.

Til Fest, Altergang og Sorg, havde de voksne Kvinder en Hvergarnskjole hængende i Skabet. Den var saa indigomørkfarvet, at den var som sort, men de kaldte denne Højtidskjole for deres blaa Kjole. (66).

Alle i den gamle Bondestand var født og opdraget til at give deres Penge ud efter den gyldne Regel: „Køb ikke, hvad Du trænger til, men kun, hvad Du ikke kan undvære!“ Lad os blot tænke paa den Sparsommelighed, at hele Børneflokket først blev døbt i det samme *Kristentøj* og siden ligeledes konfirmeret: Pigebørnene, saa mange som de var, alle i een og samme hjemmegjorte Kjole, og Drengene i den *Vaallems* Frakke, der blev syet til den Ældste. Dog har der ogsaa paa dette Punkt i de forholdsvis bedre Hjem hersket en vis Overdaadighed, ligesom med Kniplinger, idet der rundt om i gamle Hjem findes Daabs- og Brudekjoler af Silke, som en Modsætning til den ellers saa gennemførte Nøjsomhed.

De kom ikke saa tidt ud, men det var — da de gode Tider kom — en udbredt Skik (27), at nyt Tøj hørte sig til, naar de skulde udenfor Døren til Forlystelse, Kirkestads eller mangan Gang kun for at holde deres Altergang.

Sansen for, hvordan Dragten passede og Personerne tog sig ud, var ikke den Gang saa udviklet, som den senere er blevet. Dog sagde man, naar en Ting skæmmede eller ikke klædte: „Det *afnyder* Dig eller mig helt. Du er helt *afyndet* med det eller det.“ At klæde sig i sit bedste Tøj kaldtes at *istives*; „hun er altid saa *istivet*.“ „Nu om Stunder er Folk klædt som Junkere og Adelsdamer, og det er nærved, at de skal have ny *Facuner* næsten Dels saa tidt, som Vinden *vrier* sig,“ mener en af de Ældre. En Smule mere standhaftig er vel Nutids-Stadsen, men nægtes kan det ikke, at hurtig er „Landet“ fortrolig med By-Modens nyeste Snit.

Sydfyn afviger paa mange Punkter fra Nordfyns flade Sletteegne. Den sydfynske smukke Natur, de store Skove, det fede Muld, de mange Herregaarde og det rigere Aandsliv

gør sig fremdeles gældende. I Fyns nordlige Del blev Folket dog købstadklædt langt tidligere end i det sydlige Amt, fordi der fra de store Godser der, særlig Brahetrolleborg, var blevet gjort saa meget for Hørdyrkning, Vævning og Husflidens Fremme.

Da de Fremmeligste aflagde de stedlige Dragter og optraadte i *Keveklæder*, *Købetøj*, slap de jo ikke for at være Skive for adskillige Skoser om Fornemhed og Storhed. Men saasnart Isen var brudt, forstummede Skumlerierne efterhaanden; thi saa var snart efter den og den *ikke for* at staa tilbage — og omsider: *saa det jo vout ud at være de Sidste*. De Gamle erindrer paa hver Egn, hvem der var de Første, der gjorde det store Skridt. I min Fødeby var det to Gaardmandsdøtre, der midt i Fyrreerne var i *Kevekjoller* til et Bryllup i Højrup paa Sletten, hvor de forbavsede ikke blot deres Bysbørn med deres *Staads*, men særlig Husflidsfolket, Sletteboerne, gjorde store Øjne — thi de har tilmed altid haft Ord for at staa noget tilbage og har været senere i Vendingen til at følge med.

Hos de første Kvindekjoler, der kom frem efter Nationaldragten, var Liv og Nederdel syet sammen. Til Forskel for Mandens Frakke med de lange Skøder, der hed Kjole og udtaltes langt med o-Lyd, udtaltes Kvindernes Kjole kort med to l'er og aa-Lyd, *Kiaalle*. Man kaldte Tøj af samme Farve *enskuløret* eller *slet* — man sagde ogsaa en *slet Dør* — Slidsen *Splitten*, For *Dræt* — „det skal *drættes*“ — Nederdelsbredder *Kjolelier*, — „der kan tages en *Li* ud.“ Man talte om *Miet* og *Miebaand* og om at være *miesvær*, samt at være *før*, svær, korpulent. Man sagde *Vidde* og *Sidde*, — „den Kjole er for *sid*,“ og den *drimper*, naar den er af ulige Længde. — „Der hænger en *Drimp* ned bag paa.“ Vrangen kaldtes *Krænglen*, „det er vendt *krængel*“, „*Krængelsiden* er udad“, og man klippede ikke *Tøjet*, men man *skar* det, naar det tildannedes til Syning. Om en uløselig eller for fast Knude sagde man, „nu er Baandet gaaet i *Knylteknude*.“

Man skaffede sig Hvergarnsprøver hos Venner og hvorsomhelst. Til Hvergarn købte man i Reglen Tvist til Træanning og slog hjemmespundet Uldgarn paa. Islætten farvede Kvinderne ofte selv, og hertil var Bladene, men især de grønne Skaller af Valdnødder meget benyttet. De Fleste havde et Valdnødtræ.

De farvede ogsaa i Afkog af Mos, Bark og Urter. Hvergarn vævedes syv Kvarter bredt, og der brugtes otte Alen til en Kjole. Vadmel vævedes baade i *Toskaft* og i *Firskaft*. Før Vadmel blev stampet i Købstaden eller sendtes til Stampemøller, stampe de det selv hjemme i et Kar med varmt Vand. Karlene stampe de med bare Ben. Karlen, der gik i Karret, støttede sig ved en Stok udenfor Karret. Nogle var meget dygtige til Stampning. Alle Arbejder vedrørende det hjemmegjorte Tøj hed med et Fællesudtryk: *at gøre Tøj*.

Hvor de gamle Kisteklæder endnu findes, der faar de Lov at hvile paa Kistebunden, men *godt det samme*. Der er dog endnu Typer tilbage.

I Aaret 1900 blev „Selskabet for Silkeavl og Morbærbuskdyrkning“ stiftet af Hr. Fængselsinspektør Ammitzbøll. Planterne spredes over Landet, og de forrige Tidens Silketøj og Forsøg paa Silkeavl kommer paa Tale. En gammel Kone paa Glamshjerg Mark har, foranlediget derved, meddelt en fynsk Silkeavler følgende Vers fra hin Tid, hvorfra de gamle endnu bevarede Silkedragter stammer. Lad mig medtage dem her:

Naar du frem i Silke træder,
og Din Dragt er blød og rar,
tænk da paa, at disse Klæder
Ormen selv tilvirket har.

Men naar Døden vil Dig møde,
og Du vandre skal herfra,
skal Du blive Ormeføde;
hvi hovmoder Du Dig da?

Den personlige Renlighed m. m.

Den huslige Renlighed kan der siges en Del om, baade for og imod (35). Men den personlige Renlighed maa man helst lade være at tale om. Det gælder baade Kvinder og Mænd. Thi kigger man dem paa Fingrene, maa man indrømme Paastanden om, at et Folks Kulturtrin kan bestemmes af dets Sæbeforbrug. Haandsæbe kendtes aldeles

ikke paa de første Tider; her er Tale om, højst en Klat grøn Sæbe kunde ofres. Men kunde de blot faa lidt Sæbe til Stovvask, at sæbevaske sig selv kunde undværes, og dagligdags kunde det ikke falde Nogen ind. Først da Købmanden begyndte at give Kunderne et Stykke Vaskesæbe i Tilgift paa Handelen, fik denne Artikel Indpas.

Naar de spiste varme Pandekager, Æbleskiver, Æg eller pillede varme Kartoffler, kunde de Fingerspidser, som de havde benyttet til de varme Sager, og som de siden slikkede, blive ganske rensede for Snus og andet Snavs, saa de skinnede som hvide Punkter, der „stak af“ i en barket Næve.

Naar de vaskede Ansigt og Hals, tog de Vand i de hule Hænder og spildte og sprøjtede omkring sig; derfor skete den Slags Vask ved Vandtruget eller i Bryggerset. Men gamle Koner nøjedes med at tørre sig med den varme Karklud, eller de vaskede sig i Tykmælk af et Mælkefad eller i Valle af Svine-tønden, det „tog det Solbrændte.“ Kvinderne blødte Haaret med Mælk eller Øl, saa det sad glat og stift, og Fremgangsmaaden var den, at de tog en Slurk af Ølpotten uden at synke den, spyttede den ud i Haanden og smurte det paa Haaret; var det ikke nok, drak de endnu en Gang og vædede igen den hule Haand. Husk fra „Boligen“ (35), at Toilettet foregaar i Stuen. Haaret var skilt i Midten, sad stramt foran — det man kalder vandkæmmet — og gik i en Bue ned mod Øret, men samlede atter op over dette. Baghaaret holdtes fra Barnsben kort afklippet inde under Huen. Det blev senere almindelig Haaropsætning at holde Forhaaret glat med Skilning og at bære Baghaaret i et Net, hvormed var bundet et sort Fløjlsbaand.

Ting, der nu kun regnes for almindelige ved Toilettet, blev ofte den Gang betragtet som „de Fornemmes Finhed“ og som Noget, en „daglig Bondepige“, eller *Ligefremfolk*, som Bønderne kaldte sig selv, ikke skulde tage sig af.

Som udtalt i Fortalen til I. Bind har jeg anlagt mit Værk paa at danne et saa uhildet og fuldtro Billede af ondt og godt, at ingen Kendsgerning skulde lades uomtalt. Som Følge af manglende Renlighed, levede Utøjet højt. De fleste Børn var befængt med Lus, ofte i saa høj Grad, at Kæmning kun lidet forslog, saa der købtes en Apotekersalve til at indgnide

Hovedbunden med. Et Sted fik de en *Lillepige*, der var saa luset, at de fejede Dyrene af hendes Tøj. Det lyder saa utroligt, at jeg ikke vilde give dette Træk fra mig, hvis jeg ikke var ganske sikker paa dets Troværdighed. Gamle Folk var ogsaa „slemme til at *sanke*“, samle, og var ofte endnu mere besværlige at holde rene end Børnene. Fattigfolk stod ofte og gned sig op ad en Dør eller løftede paa Skuldrene, og troede de sig usete, gav de sig til at „fange Lus.“ Om Sommeren var Sengetøj og Linned oversaaet af Loppesnavs. Og færdedes man i Hjemmene, maatte man undertiden bagefter anstille en hidsig Jagt, især efter de sorte Springere. Men gammel Sengehalm, sure, svedige, uldne Sengklæder, daarligt udluftede Opholdsrum, daarlig Vask af Tøjet — der sad *Nier*, *Gnidder*, i alt Tøjet — hvor kunde det være andet?

Alt dette forsvandt gradvis med den stigende Oplysning, nye Boliger og nye Slægtled. Saa ansaas dette: *ikke at være ren*, fri for Utøj, som en Skamplet — selv langt ned i Befolkningen.

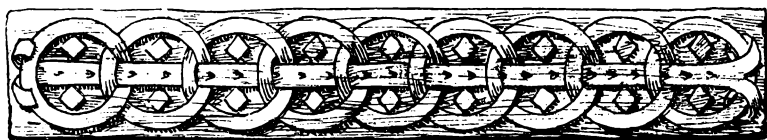
Dette Forhold har dog i nærværende Tid atter svinget, som en Følge af de slappe Sæder og en mangelfuld Opdragelse, der for Tiden gør sig gældende. Nu faar Tjenestefolk en høj Løn, men ejer ofte knap *Klæderne til Raden*, som der siges, i hvert Fald er der atter Mangel paa Skiftesæt. Nu ligger Tjenestefolk i alle gode Hjem i hver sin Seng og i luftige Værelser, men desuagtet er Urenligheden begyndt at tage til. I et pænt Bondehjem kan de godt være udsat for at faa Folk, der er fyldt med Utøj.

De Ældre havde, som omtalt Side 59, en Natstol ved deres Seng, men de Yngre kendte ikke Brugen af en Natpotte, de forrettede deres Nødtørft om Natten i Rendestenen, i Bryggerset eller uden for Døren i det Fri; og den aabne Mødding eller en Plads udenfor Lykkeporten var simpelthen deres W.C. »*Jeg er til Rette hver Dag*,« eller »*jeg kommer godt nok til Rette*«, sagdes som Betegnelse for, at Maven var i Orden. Maven kaldtes *Liv*, for Eks.: »*Jeg har ondt i mit Liv, jeg har tyndt Liv*. Senere indrettedes et særskilt i Reglen stort Rum, *e'stens a'vej*, et Sted af Vejen, ude omkring i en *Laa'e*, Lade, thi med en mærkelig Ømfindtlighed anbragtes *Vandhuset* saa fjernt som muligt fra Beboelsen. Ja, den Dag i Dag kan man

se *Huset* eller *det lille Hus* bygget fritstaaende, ganske for sig selv og saaledes ret virkelig svarende til sit nuværende Navn.

Slige ubekvemme Forhold, Fodkulde o. a. l. gjorde vel deres til at gamle Folk ofte havde ondt i *Hovedpanden*, blev *svimmelho'et*, eller blev *trang for Brystet*, tidlig blev aflægs, *søgte Sengen* og fik de lange Sygelejer. Uden at være rigtig *hjartesyge* kunde de ligge i Aarevis, før de døde. Ganske sikkert havde Mange lagt sig for tidligt. Og paa Grund af den ret forkerte Paaklædning, det haarde Slid, den tunge Luft og andet mere samlede de sig saa megen *Umen*, Værk, og var saa stive i Lemmerne, at de i meget tidlig Alder behøvede et Sengebaand, der var anbragt i en Snor over Sengen, til ved Hjælp af dette at hæve og *vride* sig i Sengen. Det var et Reb, der var beviklet med kulørt Tøj og endte med et drejet Haandtag. Ofte var det af Manilahamp. Naar Sengebaandet flyttedes med over i et nyt Hus, maatte der altid *øges* et langt Stykke i foroven. Man kunde da ret se, hvor lavt til Loftet, der havde været i de gamle Huse.

Der er endnu nogle til Toilettet hørende Ting, der er saa personlige, at de er mere end Husgeraad. Enhver Pige, der rejste ud blandt Fremmede, førte et lille Spejl med sig. Spejl fandtes ikke i Pigekammeret. Og en „Lillepige“ for Eks. fik ikke Tid til at *re' sit Haar ud* uden paa sin Friaften om Lørdagen. De andre Dage blev det blot glattet foran. Saa er der *Snustobaksdaasen*. Alle Ældre snuste, „men de *nøs* ikke af det“, siger en Mand, med hvem jeg talte om dette Emne. Og endelig kan nævnes den fine, fornemme og ret kostbare *Pyntegenstand, Hovedvandsæget*.

Husgeraad og Redskaber.

SKAL det Indbo og de Redskaber gennemgaas, der en Gang udgjorde Indholdet af en Bondebolig — ja saa slipper jeg nemmest fra dette Kapitel ved at sige: Aflæg et Besøg paa et Museum eller en landbohistorisk Udstilling. Paa Aastedet er der nemlig mindst at finde af det gamle Bohave og de mange sære Brugsgenstande.

Men for ikke at gaa bort fra den nordfynske Plet, hvorfra hele Stoffet hentes, kan jeg bede Læseren ledsage mig ind paa det Landbrugsmuseum, der var tilvejebragt i Odense ved „Den 18. danske Landmandsforsamling“s Afholdelse 1900, hvor Kunstneren R. Christiansens nu landskendte Skitser fra Landbolivet første Gang forevistes ligesom de mange Forholdskort og interessante grafiske Fremstillinger af Udviklingen i det 19. Aarhundrede. Og jeg tillader mig da at optrykke Uddrag af Bladkorrespondancer, jeg den Gang afsendte fra Odense.

— Et Kig herindenfor er et Pust fra en svunden Tid, der hvisker en pietetsfuld Saga om gamle Dage, da Folk med disse Redskaber havde de Ting for, der ikke maatte ses paa med „onde Øjne“, og hvor Meningerne om disse Ting var lige stensatte hos Mænd som hos Kvinder, og hvor Arbejdet med Haandkraft saa ofte udførtes i Fællesskab under Latter og Sang som gensidige Laan under Navn af Gilder. (18, 66 fg.) Og hvor mange Livsskæbner er der ikke skaaret ind i alle disse kunstfærdigt dannede Husflidssager?

Det er med en underlig Følelse at man færdes mellem alt dette

Skrammel, hvoraf meget i reel Salgsværdi ikke er en ærlig Pibe Tobak værd — Museumsværdien er jo ganske uvurderlig —, men er man født og opvokset paa Landet, taler hver eneste af disse to Tusinde Genstande, som der her er at se — den være sig nok saa lille og ældebetyngt — det tavse, men saa rige Mindernes Sprog.

Her er Ting, man maaske ikke har set, langt mindre tænkt paa siden Barndommens Dage. De ruller ligesom et Tæppe op for Scenen, hvor man mødes med de allertidligste Erindringer og igen knyttet til disse et helt „Panoptikon“ af gamle Figurer derhjemme i Bondebyen, der ligesom samtidig staar op af Graven for En.

Og ser man Ting fra ukendte Egne i Landet, synger de dog med stille Røster med i det samme Kor om de Sæder og Skikke i Folkets Tro og Brug, som i det nu svindende Aarhundrede — der selv saa stærkt synger paa sit sidste Vers — for Størsteparten allerede forlængst har sunget deres Svanesang.

Med disse Ting har Aarhundredets hensovede Bondeslægter dyrket deres Jord i Fædrenes ufravigelige Spor, tilvirket deres Klæder og tillavet deres Føde ligeledes uden at tænke paa Forandring i Metoden. Nøjsomheden var dem lige saa medfødt som den barnlige Livsglæde og Kæmpenaturen i dem. Tanken føres ganske uvilkaarligt hen paa de oprindelige Ejere af alle disse Genstande, de er ikke blot under Mulde, men selv Muld. Hvad om de rejste sig fra deres Grave og saa sig om ude paa Maskinafdelingen, de vilde, om de som Jeppe kneb sig nok saa meget i Armen, vanskelig fatte deres Efterkommeres Hjælpemidler til Nutidsbedriften.

Lad os med disse Ting fylde en gammel Bondegaard af dem, der ikke er mere, her er nok til det fuldstændigste Inventar baade ude og inde. Lad os tage Indsidderskens lavtloftede Stue med, og vi vil ogsaa finde det Lidet, hvad dertil hørte, og lad os se paa disse Menneskers Liv og Virken.

Her er Kærner i en Snes gamle Udgaver, af hvilke den mest primitive er Stampekærnen af jydsk Pottemagerarbejde og af Størrelse som en af de gamle Brændevinsdunke. Der er Vugge-, Slyng-, Sving- og Slibestenskærne, samt Kærne med Snortræk og Kærne med et stort Trædehjul.

Sidstnævnte, Hundekærnen, er paa Udstillingen i Virk-

somhed de første fem Minutter i hver Time, drevet af en Hund, der er „vant til Turen“ hjemme fra Vest-Jylland, hvor den hver Dag kærner Gaardens Smør og som har et saadant „Haandelag“ — rigtignok i Benene — til denne March paa Stedet, at den kær-nede Smør første Gang, den var for Kærnen. „Tyrk“ er to Aar gammel, er Lænkehund, men viste straks sine gode Anlæg for denne sin daglige „Trædemølle“, saasnt den sattes til denne huslige Post. Her gør dette Ekstranummer stor Lykke. En lille Gut nægter sin Moder standhaftig at gaa med hjem, for „nu kommer Hunden og render“. Denne Hund gør sig som Dagens Helt og tilmed paa sin dobbelt taget korte Løbebane i høj Grad fortjent til at drages frem, da den er et af de Dyr, der virkelig trækker sin gode Part af Læsset paa det festlige Program — vel at mærke uden — som de andre Dyr — at æske Præmie. Derfor skal dens Præstation ogsaa mindes her i Forbindelse med Omtalen af Hundekærnen med en lille „hædrende Omtale“.

Hundekærnen har dog ikke været almindelig udbredt, den har dog kunnet træffes anvendt i de fleste Egne af Landet, særlig i gamle og afsidesliggende Gaarde. Men den her omtalte kan ganske sikkert regnes til et af de allersidste Eksemplarer, der endnu er i daglig Benyttelse.

Her er gamle Stadsvogne til at køre *a' By* i med *Bøjleagestole* med udsyede Hynder og ældre endnu med broderede Stykker til *Sitteffælene* fra 1818. Paa et af disse Sæder er Syndefaldet broderet. Alt dette er i gammel Almestil, der er bedst kendt fra Efterligninger — her kan man studere Originaler. Ikke blot Vogntrappen er her, men de Jertrin, kaldet *Traa'* (d), der løse hæftedes paa og førtes med bag i Vognen, før man fandt paa at lave dem faste og til at slaa op. Og den høje Trappe af Træ med Kroge til at hæfte paa Vognfadingen, tryller mangt et Genrebillede frem for Ens Blik.

Hvor der i min Barndom kørte en Vogn med Fremmede op for en Dør, sprang Mændene af Vognen straks, denne holdt. Kvinderne forholdt sig derimod afventende, til *Manden* eller et andet *Karlfolk* kom, enten for at hænge den løse Trappe paa den høje Vogn, saa der kunde stiges Trin for Trin ned af Vognen — Mange foretog saadan Vandring baglæns — eller den Hjælpende med sine Hænder tog den, der skulde af Vognen, fast under Armene, medens Kvinden anbragte sine Hænder paa hans

Skuldre og saaledes sprang af Vognen. I Springet blev hun saa af Manden svunget til Venstre og sat i Knæ, hvor hun med sine vide Skørter dannede en Ballon, og saaledes gentoges det samme morsomme Kniks tre—fire Gange, til Vognen var aftaklet.

Paa saadan en gammeldags Vogn hang ogsaa en Tjærekande mellem Baghjulene, f. Eks. naar en Bondemand efter den Tid, Bylaget holdt op med at købe en Tønde Tjære til Deling, havde købt en Kande eller to med hjem fra Købstaden. Ogsaa naar de gamle Bønder kørte lange Ture i Kongeægt for da at have den ved Haanden i paakommende Tilfælde. Den fuldkomne Forsigtighed svigtede dem aldrig. — Nu er Folk anderledes *vusløs*, skødesløse, de *vuer* ingen Fare, saa siger de Gamle.

Her findes den væsentligste Samling Hjulpløve, der endnu er bevaret her i Landet, Alt til *Sileløjet*, *Seletøjet*, hørende. Ogsaa Harper, Skærekister, Haandkværne og Snittebænke for den nævenyttige Mand, der i Huggehuset kunde lempe baade Nyt og Gamelt, hvad der behøvedes. Til et fynsk Huggehus hørte — foruden de forskellige Slags Økser, Naver og Bor — Save med forskellige Navne, men alle af Intetkøn, for Eks. *et Sav*, dernæst *Nappetang*, Knivtang, en *Nye*, Kølle af Træ med Jernring om til at kløve Trunter med og *Jern-Vekker* ∴ tysk Wecke, Kile. Paa Huggehuset lavedes Markled, Grebe, Skovle o. m. A., samt snedkrede Ting, som for Ekspl. en *Hjulbar*, Trillebør, eller en *Skubkarre*, hvor man brugte en saadan Bør til Mugning o. l. Medens en saadan gammel Husflidsmand tog Halmen ind i Stuen Vinteraften (og som her under „Husflid“ fortalt) strøg *Simer* eller gjorde *Stavpuder* af Siv og Halm til Hestene, Bikuber osv. Store Kurve i Dunkeform med Laag, maaske rettere *Bojanform*, kaldtes *Humlekurve*, og selv en Øltragt er her dannet af dette Materiale, for ikke at tale om Laag til Kar o. m. a. Ting. Piske lavedes af *Esk*, Asketræ; det øverste Parti blev flosset ud og flettet sammen.

Saa findes ogsaa Alt, hvad der hørte til det gamle „Bylaug“, Tudehornet, *Gildes-* og *Bysens Kap*, samt forskellige Genstande, der blev brugt ved Bystævnet.

Her er sært formede Ting, som man maa have Kataloget til at tyde. Saa læser man: „Stavrekølle til Nedbankning af Gærdestavre“, og Billedet af en nu nedlagt Foraarbeskæftigelse staar da lyslevende — en Sysse, jeg alt har skildret Side 60. Man har

dermed for sig Folk paaklædt efter Landsbyskrædderens Snit; og for ikke at rive sig paa de Ris, man flettede Gærderne med, anvendte Nogle til dette Arbejde gamle Støvleskafter, som de satte en Tommelfinger af Læder i.

Saa er der forskellige Hemske — baade af pinlig og lemfældig Art — naar forskellige Dyr fik Bisselæder i Saalerne. Her er baade Kvægaag og Gaaseaag og alle Slags Bisseklodser til det ene Ben, Tøjningsredskaber o. s. v. Der er Køernes Klover i Stalden af højet Egesspir og deres *Klappetræer* til Sommertøjret. Ogsaa saadanne esformede Rochakkejern paa Stang, som de Gamle, der brugte dem i Svine-, Ande- og andre Trug, kaldte et *Es*, **S.**

Og hvad der ikke er til haandgribeligt at tage og føle paa, er fremstillet i de udmærkede Billeder, der løber som en Frise hele Lokalet rundt. At Kvindearbejdet drog et stort Læs i gamle Dage, ses af det Billede, der forestiller Husbygning med lerklinkede Vægge. Paa det mere huslige Omraade er der Bagning, medens alle Redskaber hertil findes paa Bordet. Et Dejstrug har Indskriften: „Herrens Velsignelse gør rig uden Møje. Ordsp. 10. 22.“

Her er gamle *Slaaklokker* med og uden „Huse“, dem, hvorom man sagde: *sæt Klokken og slau Klokken i Gang*; man lod nemlig Klokken staa *hele-halve* Dage, naar den vandt, eller *hun var bag etter*. Man drejede ikke Viserne, det turde man ikke. Og Børnene turde mindst af Alt røre Klokken paa Væggen, den var Husets fredlyste Ejendel; om den gjaldt det: „Nok se, men ikke røre.“

Dernæst er der hvidskurede Mælkebøtter med blanke Kramme, Malkekransen, Sien, Sitræer osv. Her er Træbismere, Musefælder i mange snedige Konstruktioner, mange Former paa Tranlampen til Sivvægge og lange Lysestage med vedhængende Profit og den lille Lysestage med Krogen til at hænge paa Fingeren, og hvori man anbragte de spinkleste Praase. Og Lygter med Isterhinde. Ogsaa Fyrtøjet samt et Glødfad er der. Fyrtøjet fyldtes ofte med Trøske af raadden Pil eller Ask, og man slog da Ild med Staal eller en Flintesten. ¹⁾

¹⁾ Saa fremkom Svovlstikkerne med røde Dupper, pakket i småa Tutter. De anbragtes i et lille vaseformet Stativ, der var riflet udvendig til at stryge dem af paa, eller ogsaa hang der paa Væg-

Sennepskværne er der med Jernkugle og i mange andre Ud-gaver. Ligeledes en *Pandefod* af Træ, der nu nok kan hvile paa sine Laurbær. Den ser ud til at have gjort en lang og tro Tjeneste og troligt taget Stødet af for Bordpladen ved at være Mellemed for dette og den varme Pande. Dette Brædt var t-formet, **T**. Lerfiskefade, *Sætter*, d. e. lave flade Jydepotter til at stege i og til at brænde „Bønner“ i, Gærkranse, Trætallerkener, Trefoden med Messingkedlen, Goderaadsjern, Grydeskraberen og smaa, trebenede Lerpotter til at koge Kaffefløden i, saa blev *Skindet* tykkere. Her er Karskrupper af Lyng. Her er Genstande til Ølbrygning. Og her er en Smørdaase. Man havde Daaser til et eller to Pund Smør, til naar der førtes Madkurv i Marken, og en saadan fik en Soldat med sig, naar han skulde i Kongens Klæder eller paa anden Maade være hjemmefra.

Der er Skrædderens Pressejern — paa Fynsk *Pæssejernet*, — hvilke Viser og Krøniker kunde saadan en gammel udtjent Tingest ikke diske op med, fra det „var i Ilden“, hvis det da ikke havde tilhørt En af dem, der kun fik et Par Bukser at vende Juleaften? Der er adskillige af de til Kvinderne smukt udskaarne uden- og indendørs Husredskaber. Om ogsaa et saadant fik Mæle, sad det nok inde med mangan Historie, der nu er sænket i Jorden med dets Besidderske.

Saa ser vi lidt igennem Fingre med de Billeder og Remedier, der viser os, hvor dybt man bøjede Knæ for Sortekunsten og dens Mestre, for atter at fryde os over den muntre Glæde, der fik Udslag i Forlystelserne. Før at belyse den fornøjelige Side af Livet er der Tilbehør til at ride „Sommer i By“ og gamle Fastelavnssymboler. Til Ære for den kvindelige Dygtighed er der en *Montre med Bondekvindens Hæ-*

gen en Beholder med et Brædt, beklædt med Sandpapir. Man strøg for øvrigt disse Svovlstikker af alle Vegne, hvor det faldt sig: paa Væggen, Gulvet, — Mændene paa deres Bukser, naar de skulde tænde Piben. Da man, — efter at de svenske Æsketændstikker „utan svafvel och fosfor“ med Strygeflade — „Tända endast mot lådans plån“ — var begyndt at vinde Indpas, — efter 1874 fik de lovbefalede nuværende Tændstikker i Æske, mødtes det med megen Modvillie, at man skulde give Afkald paa de løse Svovlstikker. Mange opkøbte saaledes store Partier af dem, før de gik ud af Handelen, saa de ikke behøvede at ty til de nye, før flere Aar efter.

der ssmykker. Og medens de andre Udstillingers Kataloger kun er en Nummerfortegnelse, er dennes et interessant Skrift med mange værdifulde Oplysninger, der giver denne Afdeling et mere blivende Værd hos Alle, der har glædet sig over, hvad den indeholder.

Man føres gennem statistiske Tavler og grafiske Billeder — hvor Opsvinget fastslaaes gennem Figurer, Mennesker og Dyr — op paa Nutidens Højder, hvor der regnes med store Tal. Først naar for Eks. Selvejeren Fæsteren kun til Frakkeskøderne, siden naar Fæsteren Selvejeren kun til Anklerne. Erhvervsforholdene er særlig veltrufne. Den gamle Landarbejder staar med sin Greb og Landhaandværkeren med sin Sav; nu er Industrimanden blevet til en stor og mægtig Type, der staar med et Skruejern i Haanden som talende Værktøj. Men at gennemgaa samtlige Billeder vilde give Stof til flere Spalter. Først 1830 antages Hovedmassen af Bygninger paa Landet at være brandforsikrede; i Løbet af de følgende 70 Aar er denne Forsikring blevet syvdoblet. Mælkens Værdi steg i Aarhundredet fra 10—20 Mill. til næsten 200 Mill. i Udstillingsaaret, Udførslen af Smør fra $\frac{1}{2}$ til 100 Mill. Flæsk fra $\frac{1}{4}$ Mill. til 50 Mill. Aar 1800 gav Danmarks Køer omtrent 750 Mill. Pund Mælk, 1898 ca. 4375 Mill. Sukkerindustrien er betegnet ved Sukkertoppe og Bajersk-Øllet ved Flasker, hvori der er en vældig Vækst. Dette gælder i endnu højere Grad Svineavlen. Den Svinekrop, man ser, er ved at sprænge alle naturhistoriske Grænser. Man kan slet ikke forestille sig, hvilken Kæmpe af en Gris, der maa tegnes paa det „næste“ Billede af denne Art. Fælles- og Andelsmejerierne er ogsaa i Hast svulmet op fra snart kun en Prik til en Kæmpebygning: fra Tallet 30 i 1879 til, at der i Maj 1897 var 1145. Saa afbildes det, hvorledes Hestene har svinget, og Faarene er taget af, medens Brændevinsflasken støt holder Størrelsen trods al Protest.

Fra — — Piger paa Højskole 1855 er Tallet 1899 blevet 2646, hvilket gør Pigerneigestillet med den mandlige Ungdom, der i samme Tidsrum er steget fra 237 til 2689 Elever. — Og mangfoldige andre Kultur-Svingninger og -Stigninger kan der studeres her som betegnende for Udviklingen i Seklet 1800—99.

Af alle Afdelinger egnede den landbohistoriske sig allermindst til at befares i Jernbanefart; thi det var en hundredeaarig Rejse gennem Bondelivets kulturelle Historie, der her kunde foretages, og kun naar den gjordes i Ro og Mag med Datidens egen sindige Sneglefart, vilde man forstaa dens Righoldighed og Værd. Hundreder var de Spørgsmaal, der kunde stilles, og intet vedrørende Udviklingen vilde blive ubesvaret.

Jeg kunde yderligere fortsætte med en Opremsning af fordelede Redskaber, men det er jo ikke Formaalet her at efterlave et Udstillings- eller Husgeraads-Katalog. Desuden vil i de følgende Afsnit mange gamle Brugsgenstande blive omtalt i Forbindelse med deres Øjemed.

Man finder ogsaa lignende, som de her nævnte, og mange andre interessante Ting siden 1906 opbevaret i Hernings Museums-Bodegaard. Ja selv paa Helsingborg Udstillingen i 1903 fandtes saadanne Sager. Der blev man mindet om de skaanske Provinsers danske Tid ved det Træbondehus, tækket med Græstørv, der var flyttet dertil fra Halland. Jeg spurgte: „Eksisterer saadanne Boliger endnu?“ Og Svenskeren svarede: „De findes, men de er faa.“ Her traf man atter de gamle landlige Kendinge som Lygten med Isterhinde-Ruder, hundredeaarige, brogetmalede Egekister, Tin-Fade og -Krus, Simestole, Gaasehænken, Langbordet, dækket med Trætallerkener, den store Bibel og den lange Trælysestage paa Fod, paa hvis Profit der brændte Birkestikker, den aabne Skorsten med Trefod osv. osv.

1909 oprettedes et Landbrugsmuseum ved Dalum Landbrugsskole. Og 1910 aabnedes „Fyns Folkemuseum“ i Eiler Rønnovs Gaard i Odense. Ogsaa her findes mange Minder om det gamle Bondeliv. Her skal blot medtages, at blandt en Samling Lysestager findes en toarmet Lyseholder af Jern med en tileddet Kæde til at hænge op. Denne Lysekrog har tilhørt Skrædderen i Brændekilde, der var Fader til Rasmus Kristian Rask. Denne Skrædder førte den rundt med sig, naar han gik ud at sy. Dette viser, hvad for øvrigt vides, at Skrædderen har været en fremskreden Mand, samt en til sit Arbejde samvittighedsfuld Mand, naar han sad paa Bor-

det. Han har gjort Fordring paa to Lys og har anbragt dem hængende i Loftet for at skaffe bedre *Lysning* baade for sig selv og for sine Hjælpere.

Vi har saaledes nu herhjemme mange Samlinger saavel i København og Omegn som rundt om i Landet til Belysning af de henrundne Tiders Sæd og Skik. Og jo stærkere Modsetningerne brydes mellem Fortid og Nutid, faar disse Seværdigheder større og rigere Kraft til at vidne om Forfædrenes ihærdige Flid og Udholdenhed, den nedarvede Nøjsomhed og deres saare beskedne Fordringer. Og maatte disse Minder, jeg her fører i Pennen, paa hvert et Blad bidrage til det samme!

Vask.

Brygge, bage og vaske hørte til en *Udepiges* Bestilling paa større Gaarde. I den almindelige Gaard gik Vasken ind under den Husets daglige Gerning — hvad der fyldte Tiden — Aaret rundt, som er skildret i I. Bind, men til Vask var Ekstrahjælpen, dersom der for Eksp. blev taget en *Huskone* til Hjælp, altid lejet, saaledes at denne Hussyssel aldrig kom ind under de gildebenaævnte Foretagender. Dels af den Grund er Vask gemt til nærværende Bind, dels ogsaa fordi det her er Meningen at samle Omgangsmåderne ved de forskellige Arbejders Udførelse.

Hvor man *toede Klæder*, begyndte de — især paa større Gaarde med flere Vaskerkoner — Kl. to—tre Morgen og holdt ud til Aften Kl 10—11. For en saadan Arbejdsdag fik Konerne fra 24 Skilling til 2 Mark. Naar Tøjet var gnedet, lagdes det paa Byg i et stort Kar. Karret fyldtes med Tøj, derover bredtes et dertil bestemt Askelagen, hvori lagdes en efter Karrets Størrelse passende Portion Bøgeaske, og nu overhældtes Karret med kogende Vand fra Kedlen. Karret stod paa en Karstol og var i Bunden forsynet med Tap. Paa den Maade blev man ved at gyde kogende Vand paa og atter tappe Luden fra, som saa hældtes tilbage i Kedlen, og naar denne atter kogte, igen paa Karret. Man kunde byge i flere Timer, ja den halve Nat, saa Vaskedagen paa større Steder gik Døgnet om. Bygeluden blev til sidst staaende paa Klæderne Natten ud. Næste Morgen maatte man tidlig op for at byge Klæderne igen, saa de kunde være kogende varme til Bankningen.

Thi efter Vaskedagen kom Bankedagen. Karrene blev da

kørt til nærmeste Kær, Aaløb eller lign. En Vognfjæl lagdes ud paa et Underlag i Vandet og her stod med *Støvletræskoer* paa Benene de opskørte Banke-koner -piger med Banke-tærskelen i Haanden og hver med sin *Tostol* foran sig og skyllede Tøjet i Vandet og bankede det, saa det gav Genlyd viden om, især naar tre-fire Tærskeler var i Gang, hver med sine taktfaste Slag. *Bankepigerne*, som de kaldtes, — thi ved alle slige Lejligheder blev selv de ældste Koner kaldt Piger — blev altid trakteret med varme Pandekager og varmt Øl ude paa Dammen.

For at Bankningen kunde virke bedst, maatte hvert Stykke flere Gange dypes og bankes sammenfoldet, før det spredtes ud og Luden skylledes af. Saa længe man kun havde Vippe-brønde eller Trisseværk og ofte langt til Brønd og mangan Gang skulde trække Vandet op med Spand, havde man ikke Vand nok til paa den nyere Maade at skylle Tøjet hjemme. Denne Behandling blev først indført efter Pumpernes Fremkomst — da de fik *Post*.

Efter Bankningen stod Tøjet i Blød hjemme. Dagen efter blev det indigoblaanet, vredet og hængt til Tørring paa Gærder og Hegn eller spredt paa Grønsvær; hvor der var en Blegeplet, blev denne benyttet. Da man begyndte at tørre paa Snore, var man ængstelig for, at det flagrende Tøj skulde kyse de med dette ukendte vejfarende Heste. Grunden, Skæret i Tøjet kaldtes *Ævnen* i det. Et Haandklæde kaldtes et *Viskestykke* og et Køkkenviskestykke et *Handklæde*. Efter Tørringen manglede man Tøjet paa en Bordplade, senere fik man Trækrulle, fyldt med Sten.

Havde man Spind fra Vinteren, kunde Garnet blive kogt bagefter Bygningen i Foraarsvasken. Vandet i Marts har fra gammel Tid Ord for at besidde den bedste Bleg. Det friske Vand efter Vinterens Frost i de forlængede Dage med den klare Luft gav den bedste Vask. Da hang allerede Vinterens Spind ude i Frost og Snebleg paa Tværstænger op ad Tag og Mur.

I min Fødeby var der to Vaskedamme, store og lille *Sevekær*. Det største Kær er endnu bibeholdt. Mon Ordet skal afledes af Siv eller af Sæbe? Udtalen er enslydende med Udtrykket for Sæbe.

De stakkels Koner kunde efter en ~~Bankedag~~ være saa vaade, som var de „trukket op af en Brønd“. Intet Under, at en saadan Kone om forbispadserende Damer udenfor Bondestanden kunde lade Yttringer falde, som maalte Afstanden imellem dem og hende, og f. Eks. sige: „De gaar med et godt *uslidt* Lege-me,“ *Den*, hun har det som en *Adels-Dame*, eller som en *Frue-Hund*,“ o. l. Talemaader.

Lagnerne til Dobbeltsege var brede, havde Søm paa Midten, og de blev æggekastet, naar de var slidt. De var til daglig Brug af Blaargarn. *Hørgenslagner* brugtes kun til Udstyr, til Gæster og i Sygdomstilfælde. Lagnerne blev ikke gnedet, *niet*, at gnide kaldtes at *ni*, i saadån en gammeldags Vask, kun sat i Blød, bygget og banket. Alt Øvrigt blev haandgnedet. Man kendte ikke da Vaskebrædt. Den udskaarne *Vaalkefjæl* brugte de kun til at valke, *vaalke*, nye Uldstrømper paa i lidt ikke for varmt Vand, for at de skulde krybe ind og blive faste og stærke — siden efter kom Strømper aldrig i Berøring med Vand; — se Faarevask og dermed Uldtøjsvask samt (134).

Banketærskelen, Valkefjælen og Manglebrættet var alle Genstande, der oftest var smukt udskaaet og forsynet med Ejerindens Navn, og de var som Regel Kærestegaver.

I gammel Tid fik Vaskerkonen ikke en Gang Kaffe eller noget andet extra *Traktement*, som man sagde. Senere kom Kaffen frem, og saa hed det sig, at naar der var Knappenaale i Vasketøjet, der ikke var taget af — da Tøjet blev gnedet med Hænderne, kunde det jo give slemme Rifter — saa krævede Tilsynekomsten af en saadan forputtet Naal en ekstra Skaal Kaffe til den Paa-gældende, der fandt Naalen.

Naar To vred et Stykke Tøj, kaldtes den luftfyldte Boble, der kunde opstaa, naar der ikke var trukket lige stærkt til sig fra begge Sider, en *Vugge*. Den af de Vridende, *Vuggen* var nærmest, skulde først faa en Barnevugge i Gang. Da hed det: „Du faar *Vuggen* først.“

Naar efter Nytaar Alt igen var kommet i den gamle Skure, var det en vigtig Omstændighed for Konerne at kunne bie saa længe som mulig med at vaske; ligesaa vigtigt var det altsaa at faa vasket umiddelbart før Julen; thi den Kone og det Hus, der først havde Vask for i det nye Aar, skulde blive Genstand for mest Bagvaskelse, eller ordret gengivet: hende og hendes Hjem

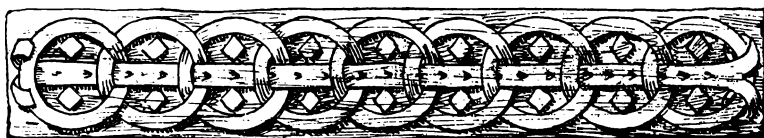
„skulde de Andre sladre mest om.“ Eller, som det for det meste hed: „Saa kom man mest for *Riv-Retten*“ i den nye Aargang. Dette Ord er Udtryk for at „rives ned, “*Beklikkelse* i Folkemunde, men om det tillige er ensbetydende med eller kan afledes af Talemaaden at komme for Ribberret, skal lades usagt. Jo længere man derfor kunde opsætte at vaske, des heldigere — den, der ler sidst, ler bedst — saaledes forstod man til Gengæld snildt at værge sig alt efter Tilfældet.

Foruden at det var almindelig Sparsommelighed at sy Særkens øverste Part af Hørlærred og den nederste af Blaarlærred, var det almindelig Brug kun at sæbevaske og haandgnide Hørgaarndsstykket. Resten maatte bygges. Naa, Blaargarn er lettest af Alt at vaske. Men man kan kalde det, hvad man vil. Ingen kan nægte, det var Økonomi, og sat i Forbindelse med Julevasken fører denne Skik uvilkaarlig Tanken hen paa Kællingens bekendte Ord om, at Renlighed er en god Ting.

Om Asken til Bygeluden er talt Side 62.

Stivelse lavede man af Kartofler, der blev revet og bearbejdet med Vand gennem et Lagen bundet over et Kar, paa Bunden af hvilket Melet lejrede sig, saa det ved flere Skiftesæt Vand kunde skylles rent, for siden at optages og tørres. Saa havde man Kartoffelmel til Husbrug Aaret om. og Ingen kendte andet end dette Hjemmeprodukt hverken til Mad eller Stivelse. Se nærmere under Omtalen af „Kartofler.“

Man *dykkede*, stænkede, kun Strygetøjet. Men fin Vask og Strygning var der ikke meget af. Man strøg med Boltejern, som Mange havde af Messing, og man havde megen Anvendelse for Pibejern. Man kunde rundt om i Hjemmene se disse Jern, som man skruede fast paa Bordkanten, hænge paa Væggen i forskellige Tykkelser. Ogsaa disse var Boltejern. Det, der skulde pibes, skulde da holdes med Fingrene om den varme Spids, indtil Piben var dannet. Pibesaksen fik den gamle Bondestand ingen Nytte af, da den kom frem, havde Kvinderne aflagt deres Hovedtøj.

Rengøring.

Rengøringssansen er nødvendigvis allerede for en Del skildret i den første Part af dette Værk. Thi hvorledes tegne Billedet af Boligen og Huslivet uden at berøre Hjemmenes sanitære Forfatning, Stuens Luftfornyelse og Renholdelse? Det Stude, paa hvilket Rengøringen befinder sig til de forskellige Tider, afgiver et skiftende, men talende Tidsbillede. Jeg begyndte med det umalede, tilsodede Bohave, der skøttede sig selv. Tag Side 12 og Side 35 frem. Den i Kødet baarne Sky for Urenlighed er alle Dage kommet stærkest frem under Madvæsenet og Fødevarernes Behandling. Paa disse Punkter bør mangen En af de gamle Koner prises for deres Omhu og Orden, saa hun ikke blot kan staa Maal med vor Tids Madmødre, men endog være Højdemaal for disse. Det var mest Rengøringen, det kneb med, som det i sin Tid blev sagt i en folkelig Fortælling — saavidt jeg husker af Anton Nielsen i en Almanak i 60-Aarene — at Bonden lod male sit Skab, „fordi Konen, den So, det ej vilde to.“

Men hvad førte Udviklingen med sig? Altid er den et tveægget Sværd, der nedsabler Et, naar den baner Vej for et Andet. Det var i de gamle Stuer før og efter Treaarskrigen, og lad mig omtrentlig sige, indtil Krigsaaret 1864, hvilket Aar atter sætter et stort, nyt Skel til Deling af Aarhundredet — at Manden førte Snittetøj, Reb og Halm med sig ind til den fælles „Lysning“ om Aftenen, og ingen Hænder var da ledige. Stuen var da kun et indendørs Værksted. Karlene lavede Redskaber for Husbonden, og Husmanden lavede

hjemme hos sig af Træ River og Skovle til Gartnere, Skuffer til Kornhandlere osv.

Saa kom de nye Stuehuse, og *Fruentimmerne* saa nu skævt til Spaaner, Børster og Straa som Efterladenskaber fra den mandlige Aftenflid. Man gik over til købte Jernredskaber. Og der kom en Tidsperiode i Aartierne 60—70, at Manden og de unge Karle, naar de var færdige med at skære Hakkelse i Mørkningen for Resten sad i Kakkellovnskrøgen dovent med Hænderne i Lommen, Piben i Munden, Luen om Ørene eller Kasketten i Nakken, strækkende Benene frem til „midt“ paa Gulvet og saa paa, at Kvinderne lod Tenen og Karterne gaa — eller de laa sovende, saa lange de var, ud ad en Bænk, eller paa anden Maade *drev av*. De før saa aftenflittige Hænder var nu dasende. Og for at slaa Tiden ihjel, blev Spillekortene deres eneste og kæreste Tidkort. Saa hengiven blev man til Kortene, at disse blev kaldt „Jacob Holmblads Bibel“ o. a. l.

Saaledes gik det, indtil den nyere Tids Husflidsbestræbelser gennem Foreninger atter kaldte de Nævenyttige frem til Hjemmeflidens stille Sysler — og Aviser, Politik, Andels- og Foreningsvæsenet gav nye Interesser og nok at tage Vare udadtil. — Dette sidste nu lidt mere, end der er af det Gode, naar Hjemmets rette Arnehygge skal fredes paany under de forandrede Forhold.

I de gamle Huse, hvor den ægte Flid gik for sig, der fik man Noget udrettet. Bohavet og hele Møbleringen var jo indrettet derpaa — *vaar deretter*.

En Kost, en Skurevisk — det meste var jo hvidt Træværk — og en vaad Karklud, saa var det igen *godt nok*, det var alt nok, og hvad der behøvedes. Mere Tid kunde der ikke spildes, naar Alt, hvad der hørte til Føde, Klæder og Husgeraad skulde omdannes ved Hjemmeflid fra Raavarer til forarbejdede Produkter. Kom man hen paa Dagen ind et saadant Sted, tog Konen en Snip af sit Hvergaarnsforklæde og *viskede* først Bordpladen og derefter Træsædet paa den Stol, man blev budt.

Gulvet blev skruppet med vaadt Sand og en Lyngkost, og saa blev der til sidst strøet Strandsand paa. Dertil havde man et Sandtrug. Det sandbestrøede Gulv gav Stuen sit færdige Præg. I alle ordentlige Huse fejede man baade om

Morgenen og efter Middagen. Saa kunde der se saa hæget og net ud, og Folk hyggeliggjorde de smaa, lave Stuer ved deres lyse Humør, deres altid gode Tid til lidt Livlighed og ved deres rare, ligefremme Venlighed. — Nutidens Il og Jag dræber saa megen Hygge.

Den næste Generation fik mere Plads, mere Bohave, Gardiner, først Rullegardiner, siden Kappe og til sidst lange Gardiner o. s. fr. og gjorde mere ud af Rengøringen. Man fik Spyttebakker med Sand i af Træ eller Støbejern, og naar det skulde være fint, udtungedes Papir til disse. Saaledes gik det stadig fremad, ligetil Kvinderne i Huset fik saa meget forhen ukendt Arbejde at *holde Hænder i*, at ogsaa de blev trukket bort fra Uld og Hør, Væv og Vindskibelighed og alt dette blev trukket bort fra den moderne Dagligstue.

At strø Sand paa et Gulv skulde ske med et eget, øvet Kast, saa der ikke blev Klatter og ikke for tykt Lag, ingen bare Pletter, men ens jævnt over det Hele. Det var før Landboerne lod sig tage af. Nu bliver baade Folk og Fæ og Gaard fotograferet til Overflod, men Ingen kan nu skaffe et Billede af en sandstrøende ung Pige fra hin Tid. Ofte havde Pigen Sandet i sit Forklæde. Det var ikke Ole-Ligeglads Datter ved sit Arbejde. Men det var den stillfærdige, ærekære Indsats, den reelle Dygtighed eller den Uøvedes Gøren sig Umage, der her ret fik et af sine synlige Udslag. Hvor agtpaagivende, hvor levende interesseret gik en saadan hueklædt Pige da ikke i dette Øjeblik for at udføre Arbejdet saa pænt som muligt. Og i lige Maade ved alle andre Arbejder gjaldt det om at naa saa vidt, at ikke den Første den Bedste kunde gøre hende just den Ting efter. Dette var Arbejdsaanden.

Hvor kunde Pigen lade Hænderne gaa med en Skurevisk. Ja saaledes, at dette affødte det velkendte Mundord: At gaa som en Visk. Og med en Pudseklud. De mange dejlige Pynte- og Brugsgenstande af Kobber og Messing holdtes skinnende blanke paa en nem Maade. Naar der om Foraaret hentedes en Tønde Spøl til Grisene, blev Pudsetøjet lagt i Spøl om Natten. Dagen efter blev det vasket og gnedet, rettere skuret med en blød Høvisk, derefter skyllet og afgnedet med en tør Klud, og helst skulde det da tørres i Solen, saa kunde

det holde beundringsværdig smukt meget længe, ja hele Sommeren, uden at de behøvede *at tale til det*, gøre Noget ved det. Om Vinteren pudsede man i Trippelse. Ogsaa denne Pudsning holdt, uden at Genstandene løb an.

Den aabne Skorsten i Køkkenet tog al *Im*, *Em*, og *Damp*. — Ikke som *Komfur* — eller hvor der er *Kogegas* — der giver et et stort Renselsesarbejde i et moderne *Køkken*.

Trippelsen lavede de selv ved at gnide to lyse, brændte *Sten* mod hinanden, to, der egnede sig dertil, saa *Pulveret* kunde blive blødt og fri for haarde *Sandskorn*, der ridsede. Saadan et *Par* tilgødne *Trippelsesten* gemtes omhyggelig og brugtes, saa længe de kunde vare. I de *Dage* skulde en *Ting* du mere end een *Gang*. *Sølv*tøj pudsede man i revet *Kridt* og *Brændevin* ∴ man skrabede *Kridtet* med en *Kniv*. Og selve de *Genstande*, det her drejer sig om, de gik jo i *Arv* fra *Slægt* til *Slægt*.

Hvor der var polerede *Møbler* — der brugtes jo særlig poleret *Eg* —, blev disse gnedet med *Terpentin* og *Voks*, og overalt, hvor man brugte en *Klud*, lagde man saadan *Kræfter* i, at de ikke kaldte *Kluden* en *Støveklud*, men en *Gnid-av-Klud*.

Vinduerne fik den ideelle *Behandling*, at man tog en *Ballie* *Vand* og satte den udenfor i *Gaarden* eller *Haven*, løftede saa *Vinduerne* af eet for eet og vaskede og skrubbete *Træ* og *Ruder* over *Vandet* ved at holde *Vinduet* paa skraa med den venstre *Haand*, medens den højre *Haand* gik med *Øvelsens* *Raphed*, til sidst blev *Vinduet* skyllet med en *Vandøse* over en anden *Ballie* med frisk *Vand*. Det gik rask, og det bragte ingen *Forstyrrelse* indvendig i *Boligen*, og saa havde man klare *Vinduer*. Det friskede saa rart.

I en senere *Tid* blev *Gulvene* skuret ved given *Lejlighed*. *Borde*, *Bænke*, *Mejeritøj*, *Gulve* osv. skurede man i *Bøgeaske*, som man jo samlede selv — saavel til *Vask* som til *Skuring*. Alt skuret *Træværk* kunde være blændende snehvidt. Som man ser, den megen *Anvendelse* af *Vand* til *Rengøring* har for hin *Tid* og for hin *Æt* været en ubevidst priselig *Hygiejne*.

Rendestenen i *Bryggerset* blev ogsaa skyllet ud med *Vand*, men *Afløbet* var jo ofte daarligt; selve *Kampestensgulvet* sammesteds blev fejtet med *Riskost* og bagefter bestrøet med *Jordsand* fra *Grusgraven*, hvidt *Muregrus*. I *Bryggerset* var der altid *Stenebro* ligesom i *Gaaret*, *Gaardspladsen*.

Hvad der var draget ind under Rengøringen, blev behandlet med den hele den gammeldags Grundighed; men hvad de ikke havde Tid til at tage sig af eller havde Øjet opladt for, paa disse Punkter svigtede ofte Properhedssansen. Men ogsaa mangt et Sted fik den Gang det Skudsmaal: At hele Huset var som en *Skaal* \circ : pillet Æg — Skaal til Drikkebrug.

Sengeklæderne kom ud i April, saa snart Solen kunde *bage*, og blev spredt paa Brændestabler, Gærder og Hegn paa solrige Pladser, saa de kunde blive »gennemsolet«. Var man uheldig den Dag, man vilde *sole Sengetøj*, saa det *tog* eller det *bagte* ikke *stort* paa det, saa maatte det gøres om en anden Dag, saa maatte man se at træffe bedre *Bagevejr*.

I gamle Dage var der dog ikke Noget, der hed Hovedrengøring med efterfølgende Sommer- og Vintergardiner. Men før Højtiderne blev Stuen ryddet for alt *Skrubberiet*, saa blev Kakkellovnen pudset i Isenfarve samt Kobber- og Messingtøjet efterset, Gulvet og Vinduerne vasket, og Sengene fik rene Omhæng — og saa var der i det Ydre tilvejebragt et synligt Skel mellem Hverdag og Fest, der lagde en følelig Stemning over Festdagene, der videre forplantedede sig til en stille Festfølelse i det Indre.

Dette *Forskel paa Tiden*, Sondring mellem at slide og være fri, Orden i Sædvaner, enhver af disse efter sin *Aarsenstid* — det gik som efter en afsat og ganske ubrydelig Snor. Det gik, som Blicher i Dátiden skrev:

»Arbejd, for at Du Dig kan hvile,
Hvil, at Du til Arbejd' kan ile!«

Mad og Drikke.

Som de gamle Bønder ubevidst var ikke helt forkastelige Hygiejnikere, idet de ved deres Rengøring gjorde flittig og udstrakt Brug af saavel den vaade Karklud som Skuring i Stedet for Støveklud og Støvekost — den sidtse kendtes aldeles ikke — saaledes var de ogsaa ligesaa ubevidst i deres Kost et godt Stykke inde paa den nu saa anerkendte Vegetarisme. Eller rettere: deres Levemaade nærmede sig det rent Ideelle ved at være en blandet Kost, hvoraf Størsteparten var Produkter fra Planteriget, Kartofler og Korn og hvad Andet, der avledes paa Jorden, og Dyrenes Produkter, medens selve Dyrenes Kød kun var den mindste Part. — Det vil sige Køkkenhaven er dog først senere blevet værdsat og udvidet. De friske Grøntsager dyrkedes ikke og spistes ikke, og det har endog voldet stort Besvær at faa dem indført i den nyere Tid.

· Dette har jeg tidligere paavist i Bladartikler, og jeg har medtaget det 1908 i Kapitlet om Maden i min Bog om Hjemmet. Thi den ældre Bondekost er Forbilledet for den store Madbevægelse, der i de senere Aar har rejst sig. I de nyere Teorier er der intet Nyt for den, der er fortrolig med Bondekøns Madgryde, da den i den aabne Skorsten i sin Hank, i sin *Grive*, hang over Ilden paa den Krog, der fastgjort til Væggen var til at dreje hen over Tørvegløderne, alt eftersom man lavede Baalet stærkt eller svagt — eller man ragede et Par Gløder frem til en lille trebenet Jydepotte — eller satte Gryden paa Trefod.

Den Tid er det, vi her begynder med.

Men Kunst er jo under alle Forhold en slet Erstatning for Naturen. Thi selv om Byfolk nu vil tage Eksemplet op og give deres Børn Øllebrød, Grød o. lign., saa bliver Bagerbrød af udenlandsk og afskallet Rug og Bryggeri-Hvidtøl — sagt med Kogebogssproget — »Øllebrød af en anden Slags« end det Øl og Brød, der gjorde »Kinden rød« paa Bønderbørnene i gammel Tid. Nu tyer Landboerne ogsaa til Bager og Brygger, og der findes vel neppe den Pige, der kan ælte en Dejg, *deejne en Bægt Brød*.

Det var jo nok i Pengeknaphedens Tider lidt *barbénet*, skralt, hvad den egentlige Bonde spiste og drak, men sunde og raske var de Kærnefolk maaske mest den Gæng. Blegsot og »Nerver« fyldte i alt Fald ikke de daværende Sygelister ude fra Bondelandet. Hvad der ved Siden af de mange hygiejniske Fejltrin hjalp dem, var, at de gik tidlig i Seng og stod tidlig op samt den megen friske Luft, som deres Gerning medførte, at de havde den rigeste Adgang til.

Bønderfolk spiste varm Mad tre Gange om Dagen; den var *til de fleste Tider*, i Reglen, let fordøjelig og den var der Føde og Mættelse i, derfor kunde de slide og *ta' ve'*. Til Mellemmad spiste de dernæst en stor Mængde Brød, om Sommeren spiste de Smør, om Vinteren Svinefedt paa det. Det var noget Andet end Nutidens Kunstsmør. Men saa taabeligt er Kosten udartet, at Folkene nu foretrækker — ja fordrer — Margarinemad og Tevand i Hankekopper til Aften, for det er finere end Grødnadveren. Men se paa en bleg, mager og nervøs Arbejder nu ved Siden af Fortidens robuste Kraftkarl med det frejdige Humør og det sindige Væsen, der gav ham Tid til at fløjte en glad Vise og som altid havde en Spøg paa Læben. Ernæringen er jo vor Livskilde.

Derimod kan det jo kun hilses med Glæde, at Folkestuerne omdannes nu efterhaanden — de Fremmeligste gaar foran — til hyggelige Opholdsstuer. Gardiner, ferniseret Gulv, Bord midt paa Gulvet med Stole om. Her nyder Husbondens Familie Maaltiderne sammen med Gaardens Folkehold.

Men vi maa tilbage til Langbordet med den skurede Plade og den faste Bænk bag dette. I Bordet var en dyb Skuffe eller to, hvor man gemte afskaaret Brød, Knive og ofte *Fedtekop* og *Smørkop*. En saadan Skuffe hed i ældre Dage en

Skublaken. Se S. 27 *Kistelaken.* Ordet udt. nærmest som med g. I andre Egne bruges det oprindelige plattyske *Lædike.* I denne Skuffe havde ogsaa et *Saltekop* Plads — en lille Skaal fyldt med Salt, saa groft som Gryn. I dette stak man to Fingre ned og tog, hvad man vilde strø paa sin Mad. Mange var stærke Saltspisere, saa de strøede som et *lille Spor Sne* paa al Mad.

Ja, man var i lige Grad nøjsom i det legemlige som i det aandelige Underhold. *Sult er den bedste Urt paa Maden,* var de gamles *Mundhov,* stadigt *Mundheld,* og den daglige Kost bestod ikke af Delikatesser. *Kræs* som *fe'sk Suppe* og fersk Oksekød kendtes kun ved Gildesfærd og paa enkelte Høstdage; thi Manden sagde: De Købevarer er udrøje. Men Fjerkræ lagde man jo Vind paa.

Enkelte Retter er nu helt eller delvis gaaet af Brug og kendes i den oprindelige Skikkelse ikke mere af den nuværende Slægt.

Davren var usødet Øllebrød — det var en *hel Højtid at faa Sødt i* ☉: Sirup eller Honning — derefter en Pande stegt Flæsk — et lille Stykke Flæsk til en stor Rundtenom Brød. Senere, vel saa omtrent i Firsaaarene, kom derefter en *Spølskum* Kaffe med en lille Gnalling *brunt Sukker* til, som de tog i Munden, og blev Stykket ikke opbrugt til Kaffen, kunde de godt lægge Resten tilbage paa *Sukkerkoppet.* Om Vinteren fra November til Paasketid spistes der ikke Formiddagsmellemmad, men *Une,* Middag, lidt før, Kl. 11; ellers Kl. 12. Om Sommeren fra Maj til Høst sov man til Middag, og derefter fik man atter en Skaal Kaffe med brunt Sukker. Hele Aaret om var det Mellemmadslid Kl. fire, og Nadver spiste man ved Ottetiden, naar Karlene kom ind fra Foderloen, hvor de havde skaaret Hakkelse til næste Dag.

Til Davre, Nadver og til Kaffe efter Middagssøvnen indfandt Folkene sig af sig selv, men til Middag, Mellemmad og Kaffe om Vinteren blev der raabt: *I ska' ind aa ha' Une — Kom ind aa faa Ma'*; her nævntes saa den paagældende Mad. Fedte- og Smørrebrød kaldtes *tør Mad* eller *Smidmad (smid aa),* et enkelt Stykke *altidens,* under alle Forhold, et *Stykke Mad,* aldrig som i Jylland »en Mellemmad«.

»Naar Rønnebærrene er røde, er Middagssøvnen øde«. I Middagslaget, naar en Landsby sov, hvilede der — ganske som var det Nat — en Dødsstilhed over Byen, kun afbrudt af et enkelt Hanegal fra Møddingen, et Krageskrig fra en gammel Pil, et Hundeglam fra den anden Ende af Byen og Kobrøl, saa fra een, saa fra en anden Mark, naar Kørne længtes efter at *flyttes*.

Middagen bestod af gule Ærter, Grønkaal, Hvidkaalsuppe med kogt Flæsk til, *Fitalen*, Sulet, som sagt, i smaa Maader, Brødet i store. *Salt Suppe*, kogt paa Saltmad med Boller paa. Grød, Vælling, Bollemælk. Derefter Stegepanden paa Bordet med stegt Flæsk. Enkelte Gange spistes Fisk, Aal, stegte Sild, Bergfisk, Flynder og Hornfisk, som kaldtes *Horngiver*. Af Vælling skelnedes mellem *sød* Vælling og *hvid* Vælling. De, der ikke kunde lide Hvidkaalsuppe, sagde *Bladevælling*. Sød eller *brun Vælling* blev lavet til med Eddike og Sirup, og dertil spistes Rugbrød med Smør, saa udgjorde den tillige *Ettermad*. Om Sommeren kom de deri al Slags frisk Frugt lige fra Ribs til Pærer og Æbler. Det gjaldt om at spare det, der skulde købes, Sirup og Eddikke. Om Vinteren brugtes hertil tørret Frugt. Pandekager *rørt sammen* i Bygmel, *Grubmel*, bagt i Svinefedt og med Sirup paa, fik de ofte, og de kunde ligeledes udgøre baade Formad og Ettermad. Som kolde kunde de slaa Mælk paa dem. Med Gær kaldtes de *Løs-*, *Hævelses-* eller *tykke* Pandekager, uden Gær *tynde* Pandekager, selv om de bagtes ret tykke. Den første Slags var Dagligmad, den sidste til Fremmede og finere Brug. *Nibær* Pandekage — af nybær Mælk af Koens første Malkning samt de nærmest følgende efter Kælvning — var og er endnu en yndet Ret, ogsaa fordi denne Mælk var saa fed, at den krævede mindre Mel og derfor skulde anvendes. Smaafolk, der ikke havde Kør, blev ogsaa betænkt med nybær Mælk. Den sidste Pandekage, der bagtes, og som i Reglen var mindre end andre, hed *Skrabekagen*. Om Sommeren kom de — og kommer endnu — ved Anretningen af grøn Søbekaal sur Fløde som Tilsætning. Kartoffer fik de ogsaa meget ofte som selvstændig Ret.

Til Na d v er veksledes der med et Fad varme Kartoffer eller *nyskøgt* Grød af Boghvede eller Byg, om Sommeren at *due* i et Fad Tykmælk, eller kold Grød, skaaret i store Stykker,

overhældt med varm Mælk eller varmt Øl. Om Sommeren foretrak man Mælkegrøden med kold Mælk paa. Mælkebrød, Mælk med Rugbrødtærninger, fik de undertiden til Morgenmad.

„I min Barndom og Ungdom“ — fortalte en Kone, som 1892 var i Firserne — „var det ikke ualmindeligt, at en *Gaardkone* kogte Bygmel og Mælk jævnt til Grød, smurte saa denne Dejg paa Mellemmads-Rundtenommerne og strøede dygtig Salt paa i Stedet for Paalæg.“

Og i de kummerlige Tider lavedes af Sparsommelighed en Grød af Boghvedemel kogt i Vand til Hverdagsbrug om Aftenen, den kaldtes *Bovmællsgrød*. Om Morgenen til Davre spistes den med Øl paa, kom der Mælk paa, var det *Kræs*. Undertiden blandedes den med halvt Gryn, og den kaldtes da *Hvergarnsgrød*. Ofte fyldtes Grødfadets Smørhul med Sirup i Stedet for Smør, dette var saaledes Tilfældet med Melgrøden. Til den var det fast Skik at bruge Sirup. Om denne Grød hed det altid, at Konen *rørte Grød*, den skulde nemlig røres op, den kunde ikke skøtte sig selv. Om Grødkogning i det Hele taget sagde man, *at rede en Gryde Grød*.

Kluntevulle var en Søberet af Valle, der blev kogt for at faa Osteresterne frem — 3: Dravlen i den norske Myseost — deri kom Rugbrødsstykker, og dette Osteskum spistes varmt. *Sve-e* er ogsaa en nu forældet Ret af kogt, varmt Faareblod — se „Faaret“. Og *Finker* er nok nu lige paa Nippet til at tælles med blandt de aflagte Retter. *Du'brød* kaldtes den Rugbrødsskorpe, som Børnene til stor Fryd fik Lov at putte i Gryden, naar Moderen kogte saltet Smørrebrødskød. Naar Brødet var vædet af Suppe og Fedt, spistes det varmt med stort Behag. Selve den salte Suppe hed *Madsaa* — med Betoning paa aa — formodentlig Mad-ogsaa. I Sverige f. Eks. i Smaaland er et saadant varmt Stykke Rugbrød en Folkeret paa Juleaftens Formiddag. Der forekommer en stor Julegryde, indeholdende alle Slags kogte Sulevarer. Enhver tager et Stykke Brød, nærmer sig Gryden og dytter det i Suppefedtet. Denne Juleskik kaldes at „doppa i grytan.“ At stege Kartofler i de udbrændte Gløder, Emmerne i Essen, var ogsaa en Ret og en Fornøjelse for Børnene.

Der stegtes Flæsk og uskrællede Æbler sammen paa Pan-

den, og uden at være sødet smurtes denne Masse kold paa Rundtenommerne til Mellemmad. Saadant Æbleflæsk lavedes næsten „ligesaa hurtig Æblerne var gaaet af Blomst“ og ligesaa længe, de holdt ud. Æbleflæsk er endnu yndet Mad og er en dejlig Ret under lidt forbedrede Forhold, naar den tilberedes med rigelige Flæsketærninger og Sukker, den kan da spises baade varm og kold paa Rugbrød. Det er en Frugtret, der yndes baade af Børn og Voksne. Den kan faa det tørre Rugbrød til at glide i en gammel, tandløs Mund; *lokke Brødet ner*, som de Gamle siger.

Af *Sødt* kendtes kun Sirup, Kandis, Honning og *hvidt Sukker*, d. e. Topmelis, der sparsomt blev skrabet med en Kniv ved ekstra Lejligheder, senere købtes *Strøsukker*. Da man begyndte med „hvidt Sukker“ i Sukkerskaalen, huggede man Topmelis med Hammer og Kniv; siden kom skaaret Melis i Plader, som var afridsede, saa de kunde brækkes itu.

Gule Ærter spistes usiede som en solid Grød med Smørhul i og Mælk til. De kaldtes da *tykke Ærter*. Der kogtes til to Dage, næste Dag blev de opspædt og kaldtes da *tynde Ærter*, i disse kogtes grønne eller tørrede Æblestykker. Det vides, at en nærig Kone med sit skolepligtige Barn fortærede tre Skæpper gule Ærter om Vinteren. Ærter er en udbredt Folkekost. I Tres- og Halvfjersaarene kendte man ikke til Nutidens udenlandske Arbejdshjælp. Kun var det ret almindeligt om Sommeren til Teglværkerne at indkalde Arbejdere fra Lippe Detmold. Disse tyske Arbejdere var endnu mere nøjsomme i deres Levemaade end vore egne Folk. De levede hele Sommeren næsten udelukkende af gule Ærter og Flæsk samt sort Kaffe.

Flæskekæggekage, der spistes saavel til Middag som til Mallemmad, gik under Navn af *Kæltringmad*, fordi de omvandrende Haandværkssvende, der den Gang hjemsøgte Landsbyerne i store Stimer, helst tiggede Æg og Flæsk og fik saa deraf tilberedt en varm Ret, naar de havnede i en Kro. Røræg kaldtes *Pirreæg* og lavedes med Purløg til at spise til Smørrebrød. I bedre Huse var kogt Skinke eller Spegeflæsk med Røræg og Purløg, eller med andre Havesager til, yndede Sommerretter, men saadan Brug gjorde Bønderne forhen ikke af deres Flæsk.

I alle Huse, baade store og smaa, lavedes mere eller mindre hyppig en fortrinlig Sommer-Sauce til nye Kartoffler. Tykmælksfløde sattes paa Ilden med fintskaaret Persille, fik et Opkog og tilsattes en i sød Mælk udrørt Meljævning. Ved Bondens Bord spistes den kun til Kartoffler alene, men hos de mere Velstillede kom den frem ikke blot til Pillekartofler, men til Retter som forskellig kogt Fisk, stegt Flæsk, kogt Skinke o. l.

Ruskomsnusk var — og er — en Sommerret, en Søbemad af Havens Førstegrøde, nye Kartoffler, dito Gulerødder og Sukkerærter med Bælgene skaaret i passende Stykker; det Hele kogt i *nysmaalket Mjælk* med frisk Persille paa og stegt Flæsk til. Persille og Purløg skares med Kniv paa en *Spækkeffæl*. Man fattede om det Grønne med venstre Haand og snittede da meget tæt op ad Fingrene. Om en daarlig Kniv sagde man: *den bider All, hvad den ser*, om en Kniv, der er slidt for tynd og for spids: det er en rigtig *Middegælder*.

Grøn Salat overhældte man med Tykmælk, sødet med Sirup, og spiste til Smørrebrød. Syltetøj kendtes ikke i gamle Dage, som Erstatning herfor tjente kogte Svedsker. Og med fuld Føje forstod en Bonde sig da ikke paa Agurkesalat. Kaster vi et Blik i Urtehaven, er Rødbeden fremher skende, den traadte i Stedet for baade de søde og sure Ting, der nu tilsættes Maden. Se videre »Haven«. Det fortjener at komme med, at det snoede Blaargarnsbaand, hvormed man sammenbandt en Suppevisk, kunde vare i Aarevis, da det alle Vegne var tillært Husbrug at tørre og opebvere det, saa snart det var afbrugt.

Risten var et Husgeraad, man havde megen Brug for — særlig som Udvikling og Velstand skred frem. Paa den røgede man Sild, varmede sorte Pølser og et flækket Lammehoved blev indsmurt med Fløde og brunet paa Rist.

Aal¹⁾ betragtedes som en Sjeldenhed og som et yndet Mundgodt. I min Fødeby købtes de kun een Gang om Aaret,

¹⁾ Atter vil jeg fremhæve det vanskelige Punkt ved at samle disse Minder, derved at de samme Skildringer hører hjemme paa mange forskellige Steder for at belyse hvert Emne fuldtud. Saa vidt gøriligt søger jeg at henlægge hver Skildring paa det Sted, hvor den har sin Hovedplads. Men Aal maatte omtales under »Handels-

naar som Side 95 fortalt, en af Bymændene under Mikkel-dags-Næet kørte til Lillebælt og hentede Vognen fuld af „Jydeaal“, der ansaas for at være de bedste, og som Beboerne saa afhentede i Mandens Hjem, hvor han i Porten foranstaltede et Udsalg fra Vognen. Trods de medbragte glatte og dybe Kedler, maatte de hjemvendende Piger og Koner sande, at deres Last var baade »saa glat som en Aal« og »kunde sno sig som en Aal«; men imidlertid hjem kom de da med de livlige Varer. Først skar man Aalene i Nakken, derefter flaaede man de store og skurede de smaa.

Naar Bønderne vilde benytte Skindet, flaaedes Aalene. Skindet tørredes nemlig for at bruges til *Hejler* og Paabindsel til Plejler.²⁾ Hvor dette ikke var Tilfældet, skuredes Aalene rene. Man lagde dem paa Stenbroen i Gaarden eller Bryggerset og skurede løs, til de var blaa og blanke, med Jordsand eller Grus fra den hjemlige Grusgrav. Strandsand skulde ikke blot hentes langvejs fra, men tillige købes, og derfor ruttede man ikke med sligt; det brugtes kun til at strø paa Gulvet i de bedre Opholdsrum, altsaa fortrinsvis paa *Fjællegulv*. (162, 164).

I finere Huse spiste man Aal saavel ferske som undertiden saltede, og det var til Fordel for Aalene, at de stegtes med Skindet paa. Ved Flaaning mente de Ældre, at der gik Noget

folk«. Jeg kunde jo ikke glemme Aaleprangeren. Aal maa ind under »Maden« som en Livret; den er ogsaa nøje knyttet til »Markederne« som en »Lidkøbs-Nydelse« — ja Aaleskindet burde jo tilmed anbringes under »Vindskibelighed«. Derfor maa jeg ofte afbryde for at fortsætte i andre Kapitler, her i dette Tilfælde i tre forskellige Bind. Samlet paa eet Sted kunde dette og lignende Emner, der her skilles, udgøre egne Kapitler, men hvor skulde de anbringes? Desuden vilde de enkelte Træk savnes, hvor de burde omtales. Derpaa søger jeg at raade Bod ved at angive de tidligere Steder, hvor Omtale har fundet Sted — saa kan der knyttes et Hele af de Emner, jeg nødes til at sprede. Jeg kunde anføre mange andre Ek·pl; Skrædderen kan ikke omtales uden sit Skrædderlys, Lysestøbningen ikke uden Skrædderlyset o. s. fr.

²⁾ Den Part af Plejlen, man holdt paa, kaldtes *Handvolden*, den Part, man svingede med, *Stagli*, Slaglen, det, der sammenholder dem, kaldtes *Hejlerne*, og hertil brugtes de stærke og elastiske Aaleskind, der blev snoet, paabundet og *vevet* omkring; *veve*, svøbe, vikle. I Mangel af Aaleskind brugtes Strimler af Bugen af Kohud.

til Spilde og de mistede noget af det Ejendommelige. I Bondehjem blev de altid hensaltet, de var for udrøje ferske, og de anvendtes da i Smaastykker til Mellemmad. Aal stegtes paa Rist, ogsaa derfor beholdt de Skindet paa, og det generede ikke, at Huset derved fyldtes med styg Os, naar Fedtet fra Risten dryppede ned paa Tørvegløderne paa Skorstenen eller endog paa Gløder, der var taget ud paa Kogekakkelovns Fyrsted. Aal betragtedes som en stor Nydelse og tillige som en Besparelse; thi nydt i smaa Partier, kunde de vare længe. Man spiste en stor Mængde Rugbrød til et lille Stykke Aal. De spistes med Kniv paa Brødet eller med Fingrene, og midt paa Bordet stilledes en Underkop med Eddike, hvori man dyppede efter Behag.

Naar der slagtedes Spædekælve, overlod man enten det Halve eller en Fjerding til Nabo og Genbo, og disse gjorde da senere Gengæld. Hvad der ikke spistes ferskt, saltedes. En saltet Kalvekølle blev først kogt, derpaa smurt ind i tyk Fløde og saa lagt paa Rist at brune; og den kunde saaledes blive nydelig brun og velsmagende — føjer Fortællersken til.

Egentlig Steg forekom aldrig. Naar der som Stadsmand trakteredes med Stege, var disse, af hvad Art de end var, kogt Kød, som bagefter blev brunet paa Panden. Et Stykke Kød skulde afgive baade første og anden Ret. *Fersk Suppe* var de gamle Bønders fineste Ret, og den vilde de ikke gaa Glip af. Den *villeste* Suppe var den, der havde de fleste Fedt-Perler. Den var en *rigtig* Suppe — en god *Pellesuppe*. En Suppe uden *Peller* — „Suppen, hun havde knap en Pelle“ — var ikke *Mange*, meget, *værd*. Den var en *spids* eller *barbēnet* Suppe. Ved Gilder bad de Folk ved den øverste Bordende, Præstens, Degnens, Købmandens fra Købstaden o. l. ofte om en dyb Tallerken, til hvilken de ofrede de Perler, de fandt for mange.

Af Boller var *Kløser*, *Kødboller*, de fineste. Melboller kaldtes *Kager*. Man sagde *Kløsesuppe*, *Kagesuppe* og *Kagemælk*. Til Stads lavede de ogsaa Brødboller. En fin Suppe kunde have tre Slags Boller. Til daglig til Bollemælk eller salt Suppe var det rørte Boller af *Grubmel*, *Bygmel*. *Afbagte* Boller lavedes med Mælk. I en senere Tid blev kolde, kogte, meledede Kartofler revet og rørt op med sur Fløde, Mel og Æg. Var Bollerne tarvelige, fik de undertiden det Skudsmaal, at

de kunde taale at kastes over *Ry'ni'* — Rygningen af Huset. Ogsaa Grøden var lidt haard at gaa paa; thi det er et af deres egne Udtryk: at den Grød kan man træde paa med *Træs'ker*, Træsko.

Til Hverdagsbrug bestod hele „Servicet“ af den Foldekniv, Mandfolkene havde i Lommen, den Træ- eller Hornske, der slikkedes pæn til sidst, tørredes af paa Ærmet og stilledes bag Vindueshaspen eller i en Skerem paa Væggen, og kun ved enkelte Retter af nogle Trætallerkener, som det afgav en Søndagsbestilling for Pigerne at vaske af. *Ellers endte* — var nok, fyldestgjorde, udførte, besørgede — en Rundtenom Rugbrød *det*, som fortæredes sammen med Sulet derpaa. Som Regel spillede Brødet Tallerkenens Rolle og gjorde altsaa dobbelt Nytte; men sikkert var Enhver parat til at underskrive: „Glad mit sorte, danske Brød jeg bryder.“

Af Gaffler fandtes samtidig med det Husbrug, her er skildret, ikke andre end den togrenede Kødgaffel til Køkkenbrug. Vilde man den Dag i Dag dække Bord til en ægte gammel Arbejdsmand med Gaffel, han vilde neppe bruge den, ligesom han vilde foretrække Brødet til Tallerken. Det fortælles som en pudsig Historie, at en Arbejder, der var til Gilde en Gang i Halvtredserne og skulde benytte Gaffel ved Bordet, manøvrerede med denne paa en meget ubehjælpelig Maade, han var nærmere ved at stikke sine Øjne ud, end at putte Maden i Munden.

Brøddisken er ligesaa gammel kendt, som den er udbredt; thi den er ikke blot en nordisk Skik. Vel havde man hele Rækker af Tingenstande, men de kom ikke i daglig Brug. Saa kom der noget Pottemagerarbejde: Lertallerkener med kulørte Rande, hvori læstes Skriftsteder og Tankesprog, og endelig den billige, hvide Fajance, samt mørkeblaat med kinesisk Dekoration. Samtidig hermed holdt den lille, tregrenede Jerngaffel sit Indtog. Med den dækkedes der ogsaa i velstaaende Hjem langt frem i Tiden, og mange Gamle i disse Hjem havde svært ved at vænne sig til den firgennede Metalgaffel, naar der blev dækket med Plet eller Sølv til Selskabsbrug.

Kartofler holdtes i Haanden og førtes i saa store Stykker, saa man knap kunde gabe over dem, med Kniven først til *Duelse*-Pandens, derefter til Munden. Og havde man paa

Knivsodden anden Mad, der var Væde ved, og som var vanskelig at søre, gik venstre hule Haand som Underlag i samme Trit op mod Munden. Om Efteraaret, naar det kneb med Mælken, anvendtes kogte, varme Kartoffler til Nadvermaaltidet. Sulet dertil var det, som alt nævnt, knapt med, om det end ikke altid var slet saa galt, som et fynsk Mundheld lyder: Hjemme til Vort, sagde Drengen, dypper vi Kartofflerne i Luften, saa beholder de deres egen Smag. Som Middagsmad kunde Bondekonen ofre lidt Flæsketærninger i Mel-*Duelsen* ∴ Flæsket stegtes paa Panden med Meljævning sat paa Fedtet. Men paa Nadverbordet kom der ofte kun en Sennepsauce — Sennep af Havens egen Grøde, som Madmoderen malede med Vand paa en Sennepskværn og tilsatte lidt Mel og Mælkejævning.

Der stilledes ikke store Fordringer til Anretningen. Midt paa Bordet satte man et topfuldt Lerfad med dampende Kartoffler, og Husstanden gav sig i Færd med at pille dem hver for sig og at anbringe hver sine enten paa det bare Bord eller paa Voksdugen — hvis ellers denne anvendtes om Aftenen — i en paa en næsten utænkelig Appetit beregnet *Stak* ud for sig. Det var vældige Stabler, der pilledes. Naar Fadet og Gryden paa Skorstenen var tomme, blev Skrællingerne samlet bort, og *Duelses*-Panden — eller en *Kastraal*, Kasserolle — blev stillet paa et Pandebrædt som Midtpunkt paa Bordet. Med en Folde- eller bredbladet Køkkenkniv med drejet Skaft skar man Kartofflerne itu enten paa Bordet eller i den hule Haand og langede med Knivspidsen store Bidder til den fælles Dyppelse, saa længe der var Noget at dyppe efter — rettere nippe. Thi at dyppe et Kartoffelstykke mere end paa den ene Side ansaas for utilbørlig Overdaadighed, *Usnutlighed*. Al Slags Fraasen og Ubeskedenhed i Mad og Drikke betegnes ved at være *usnutlig*. Man blev ihærdig ved, lige indtil man atter havde gjort rent Bord hver for sig.

Hele denne Maade at spise Kartoffler paa er nu ophørt i alle større Husholdninger. Tiden er blevet mere kostbar, siden der arbejdes efter Klokkeslet. Man begyndte da med at give pillede Kartoffler til Middagen, men gav dem med Skrællingen paa til Nadver. Men den varme Nadver er jo, som forud omtalt, nu indstillet.

Pandekager og Æbleskiver spistes med Fingrene. Æg ∴

altid haardkogte, pillede man og holdt dem mellem Fingrene og bed af dem som Tilsætning til en hel Rundtenom Brød. Alle saadanne varme Ting tog, som før bemærket, Snavset af Fingerspidserne og dannede ofte efter et Maaltid lyse Mærker paa disse.

Dugen var et Stykke Voksdug i mørke, varige Farver, som de rullede ud over Bordet til Middag, men ikke altid, og ikke alle Steder til Nadveren. Efter Brugen *viskedes* den af med Karkluden og trilledes sammen i en Rulle, der gerne mellem Maaltiderne henstod i Hjørnet paa Bænken bag det lange Bord.

Pigerne nød alle deres Maaltider staaende ved den uvendige Side af Bordet. Skrabede Kvindfolkene Skoverne af Grødgryden — som det tilkom dem at gøre — da tog de Gryden i Skødet henne ved Skorstenen og sad saa der og spiste disse. Mandfolkene var bænket bag Bordet og Husfaderen — *ham sjel* — altid for Bordenden. Denne Plads var Magtens Sæde (50). Langbænken besattes med den øverste Karl eller Mand nærmest Bordenden o. s. fr. nedefter. I Folkestuerne herskede samme Princip med den første Karl som den Øverste.

Ja, Anretningen spillede en meget underordnet Rolle. Dagligdags var der jo ingen Tid at spilde til Unytte, men skulde der bydes Noget frem til Fremmede, var der heller ingen Sans for Sirlighed. Man forstod ikke at anbringe Maden paa Ting af passende Størrelse, og man manglede Genstande dertil, man serverede paa Tallerkener og Underkopper, og disse blev af pure Gæstfrihed saa overfyldt, at man ikke kunde undgaa at berøre Maden. Men det Upropre og det Uappetitlige derved *kom ikke indenfor deres Tanker*.

Hvid Dug anvendtes kun i sparsom Udstrækning, et Udtryk, der her *over mere* kan tages i dobbelt Betydning. Duge kunde til Eksempel ikke *tvinge* i Vasken. Der kunde højst være en enkelt eller et Par med. En Dagligdug var et enkelbredt Stykke Drejl, der i Bredden kun dækkede Bordfladen, der var Intet til at hænge ned paa Siderne. I Længden kunde den naa over hele Bordet, men den brugtes kun sjældent helt bredt ud; thi hvid Dug blev *søgnedags* kun lagt paa, naar der kom *et fremmed Menneske*, der skulde sættes til Bords.

Naar en Mand fra en anden By kom i et eller andet Ærinde, naar et enkelt Medlem af Familien i et andet Sogn kom uventet for at besøge sin Slægt eller for at bringe Bud om Noget, eller naar den ene Nabokone besøgte den anden, og de fik, hvad der efter Skik og Brug hørte sig til — da blev der gjort den Afvigelse fra det dagligdags, at der blev lagt Dug paa den ene Ende af Bordet til et saadant Enemaaltid.

Det var tilstrækkeligt til det, der skulde staa derpaa. De forskellige Slags Kød og Pølse var hele og var opdænget paa een Tallerken. Ved saaledes at økonomisere med Dugen, kunde den vendes og bruges mange Gange mellem hver Vask. Ingen nænede at benyttede Noget eller bruge af Noget mere, end man var *nødt til*; det var foragtelig Overflod — hvem kunde saa komme ud af det? Det var jo ikke at ville sit eget Vel. Den Ene vilde ikke være bekendt overfor den Anden, at man ikke forstod at spare.

Men hvad der var Skik, det blev efterlevet. Vandgrød spiser en Fynbo ikke og kun nødigt bart Fedtebrød, samt reven Ost, *Fnyseost*, *Rivost*. Spegesilden er heller ikke kendt i den nordfynske Bondes Kost som i andre Egne af Landet. Alt dette var kun lidet anset Mad.

For Tyendet var Kosten Nummer et, Lønnen Nummer to. Arbejdet gjorde ogsaa mindre til Sagen, om de skulde *travalle* lidt vel meget. Naar Nogen skulde forhøre sig om en ny Tjeneste, var det Bedste, der kunde siges, at der var en god Kost og en god Potte Øl. Et daarligt Madsted kaldtes et *Svæltsted*. Ja, paagældende Mand eller Kone kunde endog faa et varigt Tilnavn ved at spare paa *Fødne* udover Skik og Brug. Dog hedder det: *Et tykt Stykke Mad jager Ingen af Tjeneste*.

At være sulten var at være *forsvælt*. — Man kunde dog ogsaa være forsvælt efter Penge og Gods. — Ogsaa den Gang talte man om, at det var *dyre* at leve. Et stort Stykke af en Ting kaldes en *Hente*. — »Det er en rigtig Hente Brød«. En Nævefuld, *Næfuld*, var Maal for Gryn og mange andre Ting til Madbrug. Søbemad kaldtes *Skemad*, at spise med Ske *at suge*. — »Der er levnet lidt Suppe, su' Du den«. At størkne hedder at *storkne*. Hvad der forekommer vammelt er *vammelsk*, *levret* eller *levresødt*. Bondestanden havde svært ved at vænne

sig til sukrede Retter, f. Eks er *Sukkelade saa levret*: »Det er den nu da *etter min Mund*«. Hvad de ikke *ga' hav'*, var ikke *synderlig at gaa til Munds med*. En Grovspiser kunde ordentlig *tage fra* og var en *Haard* at have paa Kosten. — *Nu er Stæningen sat* betyder, at der er lagt Bund; Ordet bruges dog særlig ved et Maaltid om en Stærktspisende eller Forslugen. Af andre Madord kan nævnes: *Lidt Skidt kan ikke skade, og altfor rent kan ikke smage*.

Som »vort daglige Brød« er Indbegrebet af vore Livsfornødenheder, og som man taler om at skaffe sig Brødet og være i Ens Brød, saaledes bruger Bonden ofte følgende Talemaade om, hvad der kan gemmes uden Udgift og som han ikke vil *av med*, skille sig ved: *Det æder ikke Brød*. Brødet er, som allerede fremhævet, Hovedemnet i Bondens Kost. Mellem de varme Maaltider saavel som til disse maatte Rugbrødet holde for. Brødene vejede fra 8—9 til 12—13 Pund Stykket, af disse regnedes halvanden Rundtenom til hvert Mellemmadsmaaltid.

Sjeldent rammer et Ordsprog Sømmet paa Hovedet som dette: Sku Pigen i Dejgtruget og ikke i en Springdans. Thi til det Arbejde, der var Kvindens Gerning ved Bagning skulde der til: de Kræfter, den Samfølelse og Interesse for Husets og Husbondens Vel, den Øvelsens Dygtighed og den Ærekærhed, der er ensbetydende med Samvittighedsfuldhed. En god Bægt betød jo Brødet for lang Tid, baade i store og smaa Hjem.

Rugen blev den Gang ovntørret. Dejgen ælteses Aftenen forud for Bagedagen, ælteses saa igennem igen med mere Mel, *Mæll*, næste Morgen, til den slap baade Hænder og Trug. Manden, men ogsaa ligesaa ofte Konen, hedede Ovnen. Ogsaa dertil hørte Erfaring. Naar saa Brødene skulde slaas op, skete dette med et eget Greb, *Handlag*, der kun kunde tilegnes gennem Øvelse, ved med faste Tag at løfte den store Klump Dejg fra Bordet og lade den falde ned igen, gentaget mange Gange, indtil den var formet til et Brød. Fynboerne anvender i Reglen det Tag at »slaa imod sig«, naar de slaar Brød op, men dette er ikke overalt Skik, man kan ogsaa »slaa fra sig« — altsaa vende Dejgen udadtil. Brødene stilledes da paa Række

henad et Bord. Rugmel sigtedes og udrørtes i Vand, dette kaldtes *Smede*, og dermed oversmurtes Brødene.

Saa hed det: Har Du husket at lægge Ovnvisken i Blød? Den lagdes i Rendestenen i Bryggerset, hvor man slog Vand paa den — eller man blot dyppede den i Vand. Ovnvisken var om Sommeren af Bynke, om Vintereren af Halm, der med Ranketøjr var bundet paa en Stang. Det var et strengt Øjeblik at rage Ilden ud af Ovnens med en Ovnrage, feje den med Visken og over de varme Gløder i Essen at sætte Brødene ind eet for eet paa *Skyssele*; det skulde gaa raskt, at ikke Ovnens *soledes*, afsvaledes. Dette var i Reglen Mandens Bestilling. Man slog jo Vand paa den udragede, brændende Masse, det gav tillige Damp og Os. Kullene blev raget ind under Bryggerkedlen, og for at spare Stenkul, brugtes disse Trækul, naar Manden skulde til Smedie; de regnedes for særlig gode til at hærde skærende Instrumenter. — Der blev bundet en tændt Tælleklud paa en Pind, og denne blev stillet oprejst i det første Brød, der sattes i Ovnens, for at man kunde se at sætte de øvrige paa rette Pladser. Se videre herom under »Prossen«.

Ikke altid havde man Mel til Hvedebrød, man kunde sommetider faa et Hvedebrød bagt med, naar Naboen bagte, men havde man det, æltes denne Dejj tidlig om Morgenen, hvilket var Konens Bestilling, og den fik den fornødne Varme til at *løss*, hæves, ved at lægges ned inden i de nys forladte, godt tildækkede, indelukkede Alkovesenge. Og efter at Brødene — baade *Grovbrød* og *Fintbrød* — var bagt, lagdes de med Overringen nedad ovenpaa Sengenes uldne Overdyner, for at Skorpen ikke skulde blive for haard eller frafalden. Og de efter en Bagning lunkede Senge var en Behagelighed, man glædede sig til om Aftenen, særlig i Vintertiden.

Nu gjaldt det om at se, hvorledes de nye Brød var. De kunde være enten klæge, *Ringen* frafalden, haardbagte, eller tungbagte, langbagte, naar henholdsvis Ovnens havde taget for *skrap* imod dem eller de havde *læntet efter Hede*. Ovnens kan jo være baade for lidt og for meget *overhed* og *hed til Under*. Men paa alle gode Madsteder var de jo sædvanligvis, som de skulde være, og paa de bedste Steder kom de jo heller ikke i Sengene, hverken først eller sidst. Et saadant i Eet og Alt hjemmelavet Stykke nyt Brød var det en sand Nydelse at

spise. Det afgav tillige Beviset for Poul M. Møllers Paastand, at »der er Kræfter ved det danske Brød«. Vist er det, at Afskalningen af Kornet gør vort Brød fattigere paa Kalk, og de haarde Skorper gav Tænderne et gavnligt Arbejde.

I hele Gaarde lagde man Dejg af 9 Skæpper Rug, der gav ca. 24 store *Brøer*. De gemtes sædvanlig i Sække, kastet over *Haneboerne*, Hanebjælkerne, eller i en Sæk, der hang frit paa Loftet, i begge Fald for at hindre Mus Adgang til dem. Man kom dem ogsaa varme i Sække, for at de ikke skulde mugne. Om Vinteren kunde Brød ogsaa blive nedpakket i en Kiste mellem Dyner eller Sække, for at blive bevaret mod Frosten. Ogsaa Mel — og Malt — gemtes i store Kister, *Melbind* og *Maltbind*.

Den, der skulde skære meget Brød — dertil havde man en særlig Brødkniv — havde en Brødsmæk af Læder af Form som den faste Smæk i et Forklæde til at binde foran sig. Denne Halvmaanesmæk blev dog snart skaaret itu paa det mest udsatte Sted. Ofte skar Manden for Bordenden Brødet. Og ofte havde det *sit Sted* i Hjørnet paa Bænken ved Mandens Bordplads. Skar man Brødet for tyndt, sagde man: *Brød som et Løv*, eller: *man kan se Sol og Maane igennem det*; det kan Ingenting fylde.

Til Surdejg til næste Bægt levnede man saa megen Dejg, der kunde være i en *Skalgryde* (uglaseret Mælkefad). Det var nok til en Dejg af ni—ti Skpr. Mel. Man strøede Salt foroven og forneden. Surdejg var et meget benyttet Lægemiddel. Den blev da varmet og bundet under Fødderne paa Feber- og andre Patienter. De, der havde Surdejg staaende, laante villigt ud deraf, naar Nogen i Nabolaget var syg. Man bandt ogsaa Surdejg paa Hestene, naar disse havde Muk, *Mov*, i Benene.

Ofte hændte det, at man fik de sidste Brød bagt op i Naboens Ovn, for hvilken Tjeneste der da atter gjordes lignende Gengæld. Muggent Brød kaldtes »Rigmandsbrød« ud fra den Betragtning, at de Velhavende havde Raad til at bage saa mange, at de mugnede for dem. »Det er en velstaaende Mand, han har muggent Brød altid«, hed det. Man sagde ogsaa, at *naar man spiste movent Brød, blev man stærk*. Ofte bagtes af Begærlighed, før Brødet slap op, fordi de nye Brød var for udrøje, saa kunde de naa at blive halvgamle, før man tog

fat paa den sidste Bægt. Mundheldet anvendtes derfor ogsaa skosende.

Brød og Brændevin hører i Grunden sammen. Thi Brød og *Bræ'ven*, *o*: en *Snitte* Brød eller et Par *Fnillinger* og en *Taar*, en *Dram*, en *Snaps*. en *Dansk*, en *Hvid*, en *Bundskjuler*, *femten af de klare Draaber*, en *lille Halv*. et *Synk*, et *Stænk* eller *to*, det var saadan et staaende dagligdags Traktement for det mandlige Køn, saa snart den Ene havde Ærinde til den Anden. Ved 16—18 Aars Alderen begyndte de unge Knøse at *tage deres Taar til Maden*. Dette kunde føre til — hvad det fremdeles kan — at mangan En siden hen *tog til Flasken*.

Skønt den hjemmelavede Brændevin var forbudt, brændtes der Brændevin i Hjemmene. En Gang i Fyrrene lavede en Kone selv al den Brændevin, der blev brugt til hendes Bryllup. Mangt et Sted er man stødt paa et nedgravet Brændevinstøj. Mange brændte Brændevin om Natten. Og mange er de Historier, de Ældre har kunnet fortælle om, at de gemte Brændevinstøjet for at undgaa, at det blev konfiskeret. naar Opsynet kom *»bag paa«* dem. Men føjes der til, blev der kun taget godt imod de Folk, kunde de dog sjældent *»se«* Redskaberne eller *»lugte«* noget til Dunsten af denne hjemmelavede Kong Alkohols Fusel, som allerede Love af 1689 og 1734 og siden Forordningen af 2. August 1786 og den senere af 14. Maj 1845 vilde bekæmpe.

Der hviler noget Mystisk over Bondens Brændevinsbrænding, fordi den hørte til de forbudne Ting. Ingen har rigtig villet ud med Sproget, hvorledes det gik til. Men Fremgangsmaaden er jo velkendt. En Hat dækkede over Spiritusdampene fra Bryggerkedlen, hvori Dranken, Maltet, var behandlet. Derpaa førte et Kobberrør gennem en Træbeholder af Form og Størrelse som en Kærne. Den var fyldt med koldt Vand, der afkølede Dampen og gav den Draabeform. Straks, naar Røret toges i Brug, blev Draaberne grønne, de kaldtes da Kobberdraaber. Først naar de blev klare, var det Brændevin. Det var haardføre Folk. Nogle drak disse af Kobberir grønne Draaber, ellers brugtes de udvortes til hævet og stødt Skade¹⁾. — De, der ikke

¹⁾ Vedel Simonsen skriver i *»Rugaards Historie«*, Fodnote, 4 Bind, 64: *»Foruden Tobaksrygningen plejer Folkesagnet i Almindelighed*

til daglig nød, som de gerne sagde: »Spiritus«, brugte Brænde-
vin som Medicin.

Om Kaffe er der tidligere talt S. 49 som et uheldigt Led i Børneopdragelsen, og S. 50 som et uundgaaeligt Led i Gæstfriheden.

Man købte raa Bønner, brændte og malede dem selv. De brændtes i *Sætter*, saa længe man havde *Tørvegløder* paa Skorstenen, senere i en lav, dyb Jern-Kasserolle. Lugten, denne Behandling gav, kunde ikke holdes indenfor Køkkenets Grænser, men den mærkedes over hele Huset, ja, man havde endog let ved at lugte sig til, naar Nabokonen brændte Bønner. Der skulde røres stadigt og jævnt i Bønnerne, medens de brændtes, saa de ikke knagede, men saa de alle blev ens, ikke for lyse og ikke for mørke, at de ikke kom til at ligne Patriarken Jakobs brogede Hjord. Men det Sidste »fik« de af Panden, da de blev staaende deri, til de var kolde. Idet de toges af Ilden, rørte man et lille Stykke Smør rundt i Bønnerne, det gav dem olieagtig Glans. Saa længe Smørret var af haard og fast Art, saa man til Køkkenbrug skar af det med en Kniv, brugte man altid Udtrykket »et Stykke Smør«, paa Bondesproget sagde man ogsaa en stor eller en lille *Hut* Smør.

Det er dette stadige opdragende, forædlende, der alle Vegne gaar igen. Der skulde Akkuratesse og Kyndighed til alle de gamle Arbejder; i samme Grad som disse forsvinder fra Hjemmene, forsvinder ogsaa de Gamles Færdighed til at udføre dem. Naar Maden ikke tillaves af Raavarer, faar de Unge ingen Lejlighed til at indhøste de Ældres Dygtighed og Erfaring og selv at sætte deres Evner ind paa at efterligne den øvede og duelige Husmoder ved alle vanskelige Forarbejder.

De fladbundede Kar og Gryder med Ører i Stedet for Hank kom først frem samtidig med *Komfyret*. Man sagde altid *koge*

at tilskrive Polakkerne Brændevinens Indførsel i Danmark og endskønt Brændevinens Brug vistnok er ældre her i Landet . . . og der 1650 ikke var mindre end 12 Steder i Bogense, hvor man solgte Øl og Brændevin, kan Sagnet dog i en vis Henseende beholde Ret, naar man reducerer det til Brændevinens Indførsel blandt Bondestanden i Danmark«.

Kaffe, og Kaffen kogtes i en dyb Kedel, der snart ogsaa blandt Fynboer fik det kendte Navn »Madam Brun«, og i mange Huse var, da Kaffen ret blev Livdrik og Modedrik, denne Kedel sjældent kold, saa Konerne kunde ofte ikke lade Mændene høre, at de kiggede for dybt i Flasken; thi manges Kone har sluppet og spoleret sine Nerver ved næsten at leve af denne Yndlingsdrik, eller i hvert Fald ved overdreven Nydelse af den. Man drak en *lille Draabe* hele Dagen igennem. Denne Uskik har bedret sig en Del, efterhaanden som den yngre Slægt gennem Husholdningskursus, Foredrag og populære Bladartikler har faaet lidt Kendskab til Ernæringslæren og derved mere Sans for at dyrke og nyde tørststillende Frugt og friske Grøntsager. De forsigtige Ældre mente *før hen*, at Frugt ikke var *nem at taale*, og at man let kunde spise *for møj*, og saa lod de Frugten blive i Haven og drak Kaffe. Men vel saa omtrent i Tiaarene 70—80, da man drak Kaffe til Overmaal, var Kardialgi en meget udbredt Svaghed blandt Kvinderne. I Forbindelse med indelukket Luft og for lidt Bevægelse i det Fri paaførte de sig da hyppig denne Nerve-slappelse, som de kaldte *Klemmelse*. For Klemmelse havde de i gammel Tid deres eget Raad, nemlig at varme et fedtet Gryde-laag og lægge det paa Maven. Den værste Kaffeperiode faldt ogsaa sammen med en hypokondrisk Lidelse for Mange, især Kvinder. Vedkommende var da blevet *humørsyg* eller led af *Humørsyge* — et godt dansk Ord, der dækker over forskellige fremmede Benævnelser. Begge Slags sygelige Udslag benævnes fremdeles med ovennævnte Navne.

I svunden Tid brændtes Rug og Ærter, som til Besparelse tilsattes den yndede Cikoriedrik og denne blev klaret med en lille Stump Flynderskind. Naar en Flynder var flaaet, blev Skindet klinet til en Solskinsmur for at tørres. Det kunde da blive haardt, saa det kunde gemmes i Aaringer. Lidt Æggeblomme klarede endnu kønnere og ofte toges lidt fra til dette Brug. Men Skindet var det allerbilligste, og hvem kunde vel »knibe paa Muskaten« som den gamle Bondekone? En saadan skildrer, hvorledes Kaffen, der ellers let blev tyk og grumset — thi de kunde godt koge en fjorten Dage paa den samme *Brommel*, Grums, ved blot at komme en Smule nye Bønner og Cikorie paa en Gang om Dagen — med Klarings-

midlet kunde blive „klar som Krystal.“ Naar Kaffen saa til sidst blev for tyk og Kedlen for fuld af Grums, skulde Kedlen »koges op«. Man kogte da det Hele endnu en Gang og hældte *Opkogningen* fra, før man smed det Tykke bort, og denne Væde udgjorde da Stammen for den ny Kaffe kogning i Stedet for rent Vand.

Der bruges nu en særegen Form for at invitere paa en Kop Kaffe: »Følg nu med ind og faa Kaffen«. »Kommer I saa ikke ind til Vort og faar Kaffen?« Ja, der siges endogsaa: »Har Du ikke Lyst at tage med der eller der hen (hvor der er Restauration) og faa Kaffen?«

Pærer og Æbler har man altid — o: i de Tider, her er Tale om — lagt Vind paa. Hvert bedrestillet Sted havde sin store eller mindre Æblehave. Den flittige, huslige Bondekone forsynede sit Hus til Vinterbrug med en Mængde hjemmelavede Produkter fra Mark og Have. Det hørte som den selvfølgeligste Ting med til hendes Husflid.

Hun — Konen i Gaarden — tørrede al Slags Frugt efter Ovnvarme, naar der bagtes. Havde man megen Frugt, og den ikke kunde afvente en Bagning — der var jo tre—fire Uger mellem hver Gang — eller saa megen, at man ikke kunde overkomme at tørre den efter Bagning, varmedes Ovn til Frugt alene. Den blev da svagt ophedet to—tre Gange, da al Frugt bliver bedst ved langsom Tørring. Den bliver let brændt og for hastigt tørret ved saa stærk Varme, at den tørres til Holdbarhed paa een Gang. Dette kunde derimod lade sig gøre efter Bagning, hvor Varmen var særdeles passende, hvorfor man foretrak dette, saafremt det kunde ske. — Husfolk tørrede Frugt ved Kakkelovnen, i Solen, eller som de kunde bedst.

Til Blommer breder man et Lag Langhalm i Bunden af Ovn, *Arningen*, udt. *Aaningen*, og spreder Frugten ud derover. Kirsebær tørres dog bedst i Komfurovn eller indsat i den store Ovn paa Komfurovnens Pander eller — som i ældre Tid — andre Stegepander. Æbler og Pærer kan spredes i Bunden af Bagerovnen, men følgende gamle Maade er den reneste og bedste.

Dagen før en Bagning skar man Æbler og Pærer uskrællede i passende Stykker og tog Kærnehusene bort, trak Styk-

kerne paa Snore med en Stoppenaal og lavede Kranse, kaldet *Rimler*, af ca. en Alens Længde. Naar Varmen havde tabt sig tilstrækkeligt, anbragte man i Ovnen Kløftepinde, stillet til Støtte langs Væggene; paa disse hængte man *Rimlerne*. Eller naar Brødene kom ud, lagde man tidligere — det er nu faldet bort — Rug til næste Bagning i Ovnen at tørre. Dette omtales som et af de sværeste kvindelige Arbejder, at opholde sig i den varme Ovn for at modtage og afhælde Rugen. Man kunde kun bringe to à fire Skæpper ind ad Gangen, og idet Sækken gik gennem Ovndøren, spærrede den jo Adgang til Luften, der var ringe nok endda. Naar Pigen kom ud, var hun *blundende rød* i Hovedet og var i een *Pellesved*. Senere skulde Rugen »røres« et Par Gange; naar dette var sket, kunde man saa nemt anbringe Æblepindene i den. Om Aftenen vendte man *Rimlerne*, saa den Del, der hang ned, kom op.

Tørrede Pærer brugtes til sød Suppe og *sort Pølse*, tørrede Æbler til gule Ærter og i stor Udstrækning til deres *sure Suppe* ∴ Kraasesuppe af Gæs eller kogt paa hele Ænder, eller *Slagtemad* ∴ Ribben og Medisterpølse, naar der slagtedes Gris. Denne Suppe spistes tillavet sur og sød med Rødder og Æbler i Mængde, men uden Boller. Saaledes brugtes saa godt som den hele Andeavl, sjeldnere stegtes Ænder. Man henkogte Ænder i store Krukker til Vinterforbrug at spise paa denne Maade. Se »Gaasen«.

Egentlig Syltning var der ikke meget af. Fra først af var det nærmest kun Ribs, der var Tale om. Af disse kogte de dygtigste Husmødre lidt *tyk Saft*, *Gelé*, i et Par Smaakrukker og *tynd Saft* til nogle faa Flasker. I Halsen af disse hældte de et tommetykt Lag af smeltet Smør. Denne Tilpropning gjorde Saften meget holdbar. Øverst om Flaskehalsen bandt de desuden et Par Lag Papir, som de derefter gennemprykkede med en Naal.

Nogle lavede Frugtsirup, kogte Sirup til Husets Brug af søde Æbler. Æbler, der egnede sig dertil, kaldtes *Sirupsæbler*. Æblerne maatte først laves til Most, og denne kogtes da, til den svandt ind til en klæbrig Masse. Og Enkelte kogte ogsaa Hyldebærsirup, men saadanne Sysler er ganske uddøde med deres Udøvere.

Blandt Spise- og Drikkevarerne er der særegne Sager, hvormed man i Særdeleshed tænker paa Fynboernes Husholdning. Der er Most og Mjød, hvorfor Fynboerne har haft deres Berømmelse. Disse Drikke er dog kendt i alle vore Landsdele, men Fyn har særlig egnet sig for Frugtavl og Bikuber. Derimod er Prossen og Rygeost Retter, som Fynboerne ubetinget har haft for deres egen Mund.

Æble- og Pæremost.

Som Danmarks Have er Fyn særlig Mostens Land. At *støde Most* hørte ligeledes til den gamle Vindskibelighed i Bondens Hjem. Men Fremstillingen af Most er nu for en stor Del gaaet over til Fabriksvirksomhed. Frugtavlere sælger deres Frugt til Steder, hvor den tilvirkes i stor Stil til Most og andre Produkter, og den hjemmelavede Most hører nu til de huslige Sysler, der taber sig.

I gode Frugtegne og Frugtaar laver dog Adskillige endnu Most akkurat som i forrige Dage, især saadanne Hjem, som fra hine Dage som Slægtstradition har Ry for at være gode Madsteder.

Som Renlighed er et Hovedpunkt ved al Tilberedning af Mad og Drikke til Støtte for Udseende, Holdbarhed og Velsmag, saaledes er renlig Behandling i Særdeleshed vigtig ved Tilvirkning af Drikkevarer af Frugt, og Resultaterne afhænger saa godt som ganske af en gennemført Akkuratesse. Alle Redskaber til Most maa være yderst rene og tørre, og Frugten saa tør og ren, som den kan skaffes. Derfor siger det sig selv, at den sundeste og mest velmagende Most altid fandtes i de mest velhavende og renligste Hjem, endvidere, at den første Aftapning giver den klareste Saft; skal Tønden hældes, for at man kan tappe af den, bliver Saften let grumset.

Til Most kan anvendes alle Sorter Æbler og Pærer, blandede og hver for sig, tidlig nedfaldne og fuldmodne. Paa store Gaarde laves Most flere Gange, eftersom man sorterer Frugten, men den fineste og bedste Frugt giver naturligvis den klareste Most. Lavet af Pærer alene giver den en meget fin Drik, der f. Eks. udelukkende af Graapærer smager som den ædleste Vin.

Tidligere kom man Frugten i Stentrug eller Trug af udhulet Træ — Kar kunde ikke holde — og stødte den itu med en Støder, en Klump Træ med paasat Skaft. Til mindre Partier bruges vel endnu denne Fremgangsmaade, ligesom Udtrykket at støde Most stadig bibeholdes, uagtet Knusningen nu almindelig bestaar i, at Æblerne rives paa en dertil indrettet Maskine. Denne maler hurtig Frugten til Afpresning. Ofte haandteres den af Karlene, men hvor det drejer sig om større Partier, sættes nu Rivemaskinen i Forbindelse med Gaardens Hestegang — eller den elektriske Drivkraft.

Frugtmosen fyldes i store Poser og afpreses i en Mostpresse. Nogle havde en Pose til denne Frugtmos, strikket af Hampegarn over grove Pinde ca. halvanden Alen lang og tre Kvarter bred. Posen maa være saa lang, at Munden kan lægges først i nogle Lag og dernæst med ombøjede Hjørner bøjes glat tilbage over Indholdet. Saaledes fyldt anbringes den over et Kar i en Presse, der kan afpresse Saften ganske, uden at dette Arbejde er sværere, end at det kan udføres af kvindelig Hjælp. Den levnede Masse kan af Sparsommelighed tilsættes Vand og ved fornyet Presning give en »Eftermost« til at bruge først, men det er almindeligere at lade Kørne, der paa den Tid plejer at være paa Stald om Natten, faa Affaldet efter første Presning. Dog ogsaa til Kreaturfoder maa der hældes Vand paa.

Saften kan fyldes raa paa Tønder eller Ankere med et løst Dække over Spunshullet, og naar den efter en otte Dages Forløb er afgæret, da enten tilspunses Tønden med fugtigt Ler og er da til at tappe af som af en Øltønde; eller Mosten kan hældes paa Flasker og tilproppes, hvilket giver den fineste Drik af Udseende og Smag. Mosten kan ogsaa koges og renskummes, før den hældes paa Tønde, hvorved den gøres holdbar, og hvorved Tønden skaaner; thi denne lider en Del ved det Bundfald, den ukogte Saft afsætter. Jo ældre Tønden er, før den stikkes an; des finere Most. Men Mosten kan godt drikkes nogle Uger, efter at den er lavet. Ved Brugen kan den tilsættes Sukker, hvis dette behøves, det beror paa Frugtens Godhed og Sødme, men til daglig anvendes den, i alt Fald i Begyndelsen, uden Sukker.

Man regner seks Skæpper til en Sæk Æbler og tre Sække

— altsaa atten Skæpper — til en Tønde Most. I mange fynske Gaarde har der i Kælder og Ølkammer ligget Tønde ved Tønde til Vinterhold og til Høstdrik ad Aare. Der skulde jo jo ikke lidt til, naar Tørsten skulde slukkes i Æble- og Pæremost. Den kunde lumsk »gaa til Hovedet«, især naar den blev lidt stærk, ikke kunde staa sig, »holde sig«, men det gamle Folkefærd var jo vant til at »døje Mosten«. Gaarde med store Frugthaver kunde godt lave en Snes Tønder Most, der da traadte i Stedet for Øl — den var jo billigere — baade til at drikke, til at »dyppe Grød i«, ja selv til »Øllebrød«, og dette saavel til eget Brug som til Folkekosten. Om Vinteren varmedes Mosten lejlighedsvis og bødes da ligeledes om som en Drik af Krus. Saa længe Mosten varede, erstattede Frugten Forbruget af Humle og Malt.

Men Mosten af Træfrugt krævede Plads og Redskaber, som kun kunde præsteres i de egentlige Landbohjem. I de jordløse Huse, der fik lidt Frugt til *givendes* og i de Familier, der ikke havde Frugthaver, men som ogsaa maatte nøjes med den Frugt, de fik foræret eller købte sig, der kunde man dog, som man kan det endnu i det mindste lille Byhjem, lave en Most ved at rive Æbler eller Pærer paa Rivejern og lade Saften løbe igennem en Gelépose, eller, hvad der giver mere, men mindre klar Saft, afvride Massen gennem et tyndt linned Klæde og saaledes opnaa en behagelig Tilsætning til Grød. Denne Most er tillige en god Drik. Men den kan ikke blive saa klar som den afgærede Most, og da den maa anvendes straks, kan den ikke laves i større Partier, end den kan bruges samme Dag. Allerede næste Dag er den doven. Men nylavet er den meget forfriskende og har været brugt i stor Udstrækning.

Most var Fynboerne saa fortrolig med, at de altid sagde og endnu siger om Pære- og Æblesorter *maastfuld* til Skelnemærke, om de er saftfulde eller ikke. Naar Frugten raadnede, gik der *Raa* i den. Naar Træ, Frugt eller hvad som helst var ganske raaddent, var det *skannie* raaddent.

Men nu opkøbes en stor Del Frugt til Konserverfabriker og, dette være sagt med et dybt Suk, til — Eksport. Blomsten af den danske Frugt, der gaar i Håndelen, føres bort og er ikke til fals paa den stedlige Egn.

Til den ægte Bondemost, der tilvirkes i saa store Partier som nævnt, og som blev drukket i store Drag eller blev hældt i Fade til at *due Grød i*, hørte ogsaa Most af Blommer, Krejer og Slaaen. Med Blommemost sparede man ligeledes Øllet — *o*: Maltet, Humlen og Brygningen — til Mosten slap op. Saadan Most laves endnu. Kun sorte Blommer anvendes dertil. Man kommer et Par Skpr. Frugt i Tønden og hælder denne fuld af kogende Vand. Naar det er koldt, tilklines Tønden og ligger urørt i nogen Tid. Ved Brugen tilsættes Sukker efter Smag — og Raad. Men hvor der blev lavet Most af Stenfrugt for at spare, der drak man Saften usødet og lavede den undertiden blot ved at hælde *kalt* Vand paa.

Slaaenmosten var den fineste og var hos de mere dannede Familier almindelig Tilsætning til Julegrøden. Den afgiver en herlig, frisk og syrlig Drik. Skænker man den op i Vinglas, har man en Drik, der smager ligesaa forfriskende, som den ser indbydende ud. Den kan erstatte Syltetøj og bør foretrækkes for Øl. Frugten skal have nogen Frost, før den plukkes i de gamle Hegn og Krat. Disse forsvinder — og med dem Mosten.

Mjød.

Mjød kan endnu mindre end Most laves i smaa Portioner, der maa Kar og større Apparater til, derfor hører ogsaa Mjød til de Hjemmeprodukter, der maa vige for fabrikmæssig Behandling i større Stil. Men den Mjød, der nu laves paa en moderne Fabrik, er et forskelligt Produkt fra den Drik, man før fandt rundt om paa Landet, da Biavlere og større Gaarde gav sig af med at *blænde Mjød* til Hjemmedrik, eller Honningen opkøbtes af Kroejere, som saa tilberedte Mjød til Salg paa Flasker eller til Udskænkning. Det var i de gamle Bikubers Tid.

Nu er Biavlen lettet ved de moderne Stader og derved gjort mere indbringende. Honningen udslynges og er derved straks befriet fra Vokset, og Mjøden findes vist kun sjældent som et Hjemmeprodukt.

Honningens Farve og Aroma er stærkt afhængig af de Blomster, Bierne hjem søger. Den første Honning af Foraars-

blomsterne er altid at foretrække. Lindehonning regnes nok for den fineste, Rapshonning er ogsaa lys af Farve med behagelig Smag. Boghvedehonning antager grønlig og Lynghonning brunlig Farve.

Fynboerne har altid syntes godt om den gamle nordiske Gudedrik — som ogsaa Orientens Urfolk kendte og tilberedte under Navn af Honningvin. Fynsk Mjød har samme Ry over sig som det fynske Gammelt-Øl. Og at fynsk Honning og Mjød har haft en behagelig Aroma kan vel tilskrives de frugtbare, blomsterbærende Agre.

Mjøden hører jo ikke til de berusende Drikke. Den kunde dog lumsk tage i Hovedet. Den gammeldags friske Mjød var sød og vammel. Jo ældre den blev, desto finere. Havde den ligget nogle Aar paa Flaske, fik den en rugbrødlignende Duft og Smag og blev meget pikant; den Smag, der særtegnede den nylavede Mjød, var da afdæmpet. Gemt i mange Aar blev den til en om Tokayer stærkt mindende Drik.

Kroen i min Fødeby var i sin Tid berømt for sin særdeles gode Mjød. Fra dette Sted stammer følgende Forklaring paa Omgangsmaaden:

Honningen købtes i Pundevis til den Pris, som vi blev enige med Sælgerne om. Den samledes i et Kar, til vi var færdige med at købe ind. Den Dag, Arbejdet gik for sig, var vi saa fire—seks Mennesker til at gnide Honningen ud imellem Hænderne. Derefter kom den straks i en Pose af Størrelse som et halvt Pudevaar — og blev presset over et Kar. Pressen var en i Væggen anbragt Skrue med to Træplader. Den fremkomne Vædske i Karret blev nu blandet med Vand — deraf Navnet »blande« Mjød, i hvilket Ord Fynboen udtaler a som æ -- men ikke mere, end at den kunde bære et Æg, saaledes at dette ragede op med en Plet saa stor som en Tremark eller en Toskilling. Saa blev den blandede Masse kogt i Bryggerkedlen og skummet saa længe, til Mjøden var ganske klar og afkølet. Derefter blev den straks hældt paa Tønden for at ligge urørt et Aar.

Naar man saa næste Efteraar stak Tønden an, var den god. Hvor Mjøden var til Salg, kostede den da 24 Skilling for en tre Pægle-Flaske eller 3 Mark og 8 til 12 Skilling Kanden.

Den tilbageblevne Del i Posen efter Presningen var altsaa Vokset. Dette blev afsmeltet, og derved kom en Masse af de udgivne Penge ind, da det blev solgt og betaltes med ca. tre Mark Pundet. Men nu er det næsten overalt udelukkende Udslyngningshonning, og Vokset gaar tilbage igen i Staderne.

Efter en Mjød-blanding blev der altid brygget i Kar og Kedler og med Anvendelse af Skum og Rester. Denne Øl-brygning gav et Produkt, det saakaldte *Mjødskøl*, hvoraf der kun tappedes ved højtidelige Lejligheder. Dette honningsødede Øl regnedes ogsaa for en Delikatesse til Grød.

Det er et gammelt Landsbyminde at se de Vejfarende bede i Kroen, og medens Hestene fik sig et Pusterum og et *Foer* i Rejseladen, gik Mændene ind i Skænkestuen og tog sig en Hjertestyrkning i Form af en *Klar* eller en *Hvid* — den kære Snaps var jo, og som her medtaget under »Brændevin«, som et kært Barn forlenet med et Utal af Navne Kvinderne blev derimod som Regel siddende paa Vognen indpakket i Sjaler og Fodposer — det var ubekvemmt at komme baade af og i Vognen igen, naar de sad *lunket* og godt. De fik da for at skærpe Taalmodigheden, til Mændene fik Spiritustørsten stillet med de 8 Graders Dramme, skaalet og klinket af, bragt ud til sig paa en lille Bakke en *Sød* eller en *Rød*, hvilke var de ligesaa anvendte som forstaaede Benævnelser for et Glas Mjød. Selvfølgelig udtaler Fynboen begge Ord uden d — ligesom Mjød naturligvis ogsaa udtales *Mjø*.

I bedrestillede Hjem hørte Mjød sammen med Smaakager Julen og Juleaftenen til. Og satte man Kommenskringler og Mjød sammen Mikkelsaften, da overholdt man ligeledes en gammel Madskik.

Prosssekage.

Den fynske Prosse, som den i forkortet Form gerne benævnes, udtales i Landbostanden ret aabent, hvilket lader ane, at Navnet stammer fra Ordet *Praas*, medens det plejer at skrives Prosse. Og Navnet skal ogsaa oprindelig have været *Praasekage*, men dette Navn og Grunden til det var aldeles

gledet i Glemsel, til det for nogle Aar siden blev draget frem i Tidsskriftet »Dania«, og der gjort til Genstand for Omtale. Forklaringen er her simpelthen den, at Kagen har Navn efter Ovnlyset (180), og at der til dette skulde være benyttet Tælle-Praas, og denne skulde være stukket i Dejgen. Den Omstændighed ved Bagning med Lys i Ovnen har jeg henlagt til nærmere Forklaring her til at belyse den nyere Paastand om, at Fynboernes gamle Havregrynskage bør hedde »Praasekage«.

Naar Brødene skulde sættes ind i den ophedede Ovn var det i de allerfleste Tilfælde en Nødvendighed at bruge kunstigt Lys. De store Ovne, hvori der kunde bages Brød af fra een til henimod to Tønder Rug, var paa Grund af Størrelsen saa dybe, at de behøvede Belysning. Og selv om Ovnene var smaa, kunde Dagslyset sjældent forslaa, dels paa Grund af Ovnens Beliggenhed i den mørke Esse, og dels fordi Yderdøren i Bryggerset maatte være lukket; derfor var der ikke mange Ovne, der kunde undvære Lys.

Ovnlyset bestod af en tør Fyrrepind af Længde som et almindeligt Talglys, hvis øverste Spids, særlig ved de større Ovne, hvor Lyset skulde holde ud, indtil den hele Bægt var sat ind, blev omviklet med en med Talg eller Fedt indsmurt Linnedklud, eller man snittede Pinden flad foroven og fastgjorde dertil en Lysestump eller Billing af en Praas. Pinden sattes en tre Tommer ned i Brødet, den kunde kun bruges een Gang. Træet maatte være tørt, ellers kunde det ikke brænde. Naar Døren lukkedes, gik Lyset ud.

Lysepinden anbragtes almindeligvis i de sidste Rester af Dejgen fra Dejgtruget i *Skrabebrødet*, og dette indsattes altsaa først i Ovnen og længst tilbage. Det var Skik at tegne et Kors i Lysebrødet. Undertiden forulempede Talgen ikke Brødet, men om den dryppede derpaa, eller Lysebrødet som Følge af dets Plads, ikke blev fejlfrit, anvendtes det i saa Fald til Hunde- og Hestebrod.

I Følge den nyere folkloristiske Forskning menes der da, at man har foretrukket at sætte Lysepinden i Kagedejgen, saa denne derved er blevet til Praase-Kage. Men det var ret mærkeligt at vælge den bløde Prossedejg, i hvilken Lysepinden neppe kunde staa oprejst, fremfor — som det i Husmødres Minde almindelige — et lille Stykke fast Rug-

brødsdejg af de sidste Smuler, der med Skrabejernet skræbedes af Dejgtruget. Kagen maa da den Gang have været af meget fastere Beskaffenhed, end ældre Husmødre nu erindrer den ubagte Dejg. Men Paastanden faar Støtte deri, at Prossen skal have tre Timers Bagning ligesom et Rugbrød, og den blev derfor altid indsat samtidig med Rugbrødene.

Dette gamle Bagværk erstattede i sin Tid næsten al anden Kagemad og var i Særdeleshed knyttet til Juletiden. Prossen anvendtes ogsaa i Høst og kunde nu og da glimtvis træffes paa andre Tider af Aaret, men den var hovedsagelig Julens Kage. Ved de store Gilder kom den saaledes ikke frem, hvilket allerede Vedel Simonsen, Elvedgaard, omtaler i sine fynske historiske Samlinger og bemærker, at de hjemlige gammel-dags Prosser nu — 3: henimod Midten af Aarhundredet — stilles i Skyggen af andre forskellige Kager, hvoraf man ser, at Prossen tidligere ogsaa har været en staaende Gildesret.

Tilberedelsen foregik saaledes: Enten kom Havren i Bryggerkedlen for at faa et lille Opkog, eller den nøjedes med at komme i et Kar for at overhældes med kogende Vand, og naar dette atter var tappet fra, kom Havren i Ovnen efter Brødbagning for at tørres. Derpaa sendtes den til Mølle. Havregryn brugtes i Husholdningen foruden til Prosse til at jævne Grønkaal med, og stundom bagte man Pandekager deraf.

— Ogsaa af Boghvedegryn lavedes en bagt Ret, der kaldtes Ovngrød. Naar de bagte, saafremt der var Plads, kom de det brugelige Kvantum Boghvedegryn og Mælk i Lørfad og satte dette i Ovnen, hvor Grøden skøttede sig selv uden Omrøring — saa var Middagen denne travle Dag færdig med det samme. Eller man rørte en Pandekagedejg sammen og satte iud paa den trebenede Stegepande. Den kaldtes Ovn-pandekage (169).

Prossen bagtes i de da brugelige, Side 92 og dernæst oftere omtalte, mørke Mælkefade af Ler uden Glasur, de saakaldte Skalgryder eller Sikar, der hovedsagelig købtes af de omrejsende Lyngkoste- og Jydepottemænd fra Vardeegnen. Der har dog ogsaa i Nordfyn i Vissenbjerg Sogn været drevet et

ret betydeligt Pottemageri og der bundet Lyngkoste. Det var særlig i Karhusene ved Keldstrup Skov, hvor baade Gaardfolk og Husfolk har udnyttet Egnens Ler og gjort sig en Indtægt deraf paa denne magre Egn i Danmarks paa daværende Tid mest udstykkede Sogn. 1908 døde en Bolsmand, der var den Sidste, der drev denne Husflid, den gamle Sikarmand kaldet.

En Portion til et enkelt Fad tog nærmere bestemt et Pund Havregryn, der sattes i Blød Aftenen før i nymalket Mælk, ligesaa varm, som den malkedes. Før Bagningen tilsattes en Smule Bygmel og Mælk, saa Dejgen var som en tyk Vælling eller halvkogt Grød. Deri rørtes to—tre hele Æg, ca. et Fjerdingspund Sirup, i mindre Stykker skaarne tørrede Pærer — i Mangel deraf ituskaarne tørrede Æbler og Svedsker — og i en senere Tid tillige Rosiner — samt ca. en Teskefuld stødt Allehaande og dito Kanel. »En halv Støde« af hver Slags, siger en gammel Husmoder. En Støde vil sige saa meget, der kunde stødes ad Gangen i Morteren.

Prossen spistes skaaret i Skiver, enten kold som et Stykke Brød og let overdrysset med hvidt Sukker — det vil sige man holdt et Stykke Topmelis i venstre Haand og skrabe fra sig med en Kniv og forsynede saaledes Kagemad og Æbleskiver med et Udseende af Sukker, i Virkeligheden var det kun lidt, der kom paa (171) — eller fortrinsvis og mere festligt Skiverne var met — lig sorte Pølser — i Svinefedt med Sirup til. Der gik meget Fedt til.

Et velforsynet Hus i den jævne Bondestand bagte for eet å to Slægtled tilbage ved Juletid ca. en halv Snes Fade fulde. Portionen var saa stor, at Dejgen rørtes sammen i en Øreballie. I Høsten bagtes kun tre—fire Stykker, da de jo paa denne Aarstid ikke kunde gemmes. Om Vinteren kunde Prossen gemmes i flere Uger, den maatte altid vare Julen ud, og Husmoderen varmede denne Festret, vel ikke gennemgaaede, men dog i de fleste Tilfælde, for enhver indtrædende Julegæst, og alle indbudte Fremmede fik varm Prosse, før de kørte hjem.

I større Huse udenfor Bondestanden var det Skik efter Julebagningen at uddele et Sigtebrød og en Prosekkage til enhver af de Tjenende paa Stedet, hvilket udgjorde Tjenestefolkenes Julegodt. Karlene bragte saa enten disse Lækkerier

til deres Hjem, dersom dette var i Nærheden, og Forældrene var trængende, eller til nærmeste Slægt og Venner — maaske ogsaa til det lille Hjem, hvor Konen stoppede og bødede for Karlen? Her kunde de saa paa denne kolde Aarstid faa Prossen varmet og i Forening med de dertil Udvalgte i deres Fritid gøre sig til Gode med denne yndede Spise.

Prosekkagen har en Gang været for Fynboerne det samme som Plumbuddingen er for Englænderne. Sammensætningen — som fed, gullig og drøj Ret — har tilmed noget Slægtskab. Buddingen er simplificeret i Prossen.

Som Juleret er den gamle fynske Kage endnu ikke total uddød i ældre Familier, baade i og udenfor Landbostanden. I en Skildring af Tietgen hedder det saaledes: »Aldrig kunde Tietgen tænke sig en Juleaften i Hjemmet uden Risengrød, Ribbenssteg og Prosekkage med Sirup til Dyppelse. Husets Folk og Gæster maatte finde, at den smagte dejligt«.

Og mon nogen ægte og ældre Fynbo — han være sig Høj eller Lav — kan høre »den gamle Prose« nævne, uden at Mindet om den tryller Barndommens Juleminder frem i hans Tanker? Selv Bybagere — for Eksp. Bagere i Odense — faar endnu, medens dette skrives, fra ældre Familier Prossedejg til Baging. Men Prossens Rolle er dog saavidt udspillet, at Størsteparten af den fynske Ungdom nu kun kender Høstens og Julens gamle Kage af Navn.

Desværre dukker der blandt nyere Køkkenopskrifter en Kageret op, kaldet Prose, der ikke har andet tilfælles med den gamle Bondeprose end Navnet. Det er Vandalisme at lade en omlavet Ret sejle ud med det gamle Stempel. Det er at vildlede i Stedet for at vejlede de Unge.

Rygeost.

Som Fynboerne har haft deres særegne Kage særlig ved Juletid, saaledes har de ogsaa haft og har fremdeles en særegen Sommerret, deres Rygeost. I Modsætning til Prossen lever Rygeosten fortsat og holdes nu i Live baade Sommer og Vinter. Den forekommer i hvert Fald frisk og i

store Partier over den allerstørste Del af Aaret, hvilket ikke var Tilfældet i gamle Dage. Til Gengæld er den forringet ikke saa lidt med Tiden, særlig led den ubodelig Skaar i Godheden, da Centrifugen holdt sit Indtog i Mejeriet.

Rygeosten dukkede først op, naar Kørne kom paa Græs og spistes da Sommeren igennem, saa længe den kunde laves af den gode gammeldags Græsmælk. Vel spistes den i Bondestanden ogsaa om Vinteren, men da saltet og hengemt, hvorved den blev til en hel anden Ost end den frisklavede. I Efteraarstiden, før Kørne toges ind, lavede en forsynlig Husmoder en god Beholdning til Vinterbrug. Disse Oste overvintrede i Husets Saltbeholdning. (Salt indkøbtes i store Partier og gemtes i Reglen i en Tønde.) Den blev da haard som en Sten, salt og meget drøj og spistes som tyndt Paalæg paa Fedtebrød.

Den nordfynske Rygeost — thi den er saa særegen nordfynsk, at dens Udbredelse noget nær kan kortlægges med Odense Amt — blev lavet paa følgende Maade: Tykmælk — tre—fire Kander Mælk behøvedes til en pæn lille Ost — blev sat hen paa Skorstenen i en Gryde, og denne sattes paa meget svage Tørvegløder i nogle Timer eller en halv Dags Tid, derefter sattes den paa noget stærkere Ild for at ophedes. Det, der var særlig vigtigt, var at ophede den langsomt; skiltes den for hurtigt ad og dannede hårde Klumper, blev Osten haard, og saa sagdes der spottende om den, at *den havde været til Smedie først*. Derpaa blev den hvide, faste Ostemasse lagt i en dyb, rund Træskaal (af Drejerarbejde) lagvis med Salt og Kommen og *kruet*, trykket fast med Hænderne ved Brugen af begge Haandflader. Nu henstod Osten til næste Dag, og i den Tid vendte Husmoderen den adskillige Gange og hældte den fremkomne Valle fra.

Paa denne Behandling beror det, at Rygeosten før var mere velmagende end nu, da den nu foruden at være lavet af ringere Mælk, altid indeholder en Del Valle, som bidrager til, at den hurtigt bliver sur.

Forhen lagdes Osten saa næste Dag paa en Jernrist med Haandtag og røgedes over et lille Baal — en god Haandfuld — Enghø eller Havrehalm. Dette sidste gav den bedste. d. v. s. mest udprægede, ejendommelige Smag. Man plukkede ogsaa

frisk Grønt, men dette gav Osten en mere besk Smag og ikke saa godt et Udseende, en sort Farve i Stedet for smuk brun. Rygningen er et Øjeblikks Sag. Idet Osten lægges paa Risten, afstribes den, som det hører sig til. Den vendes og ryges paa begge Sider, og idet Risten er forsynet med Stilk, kan denne hæves og sænkes efter *Kondeville* — et ret benyttet Ord.

Folk udenfor Bondestanden spiste den saa frisk som mulig paa Smørrebrød med Salt og stødt Peber, hvilket forhøjer dens Velsmag. Peber brugtes ikke tidligere til Rygeost i Bondens Hus, men senere er det blevet Brug mange Steder. — Ogsaa Byarbejderen medbringer nu Peber til sin Frokost at strø paa Æg og Rygeostmad.

Enhver Nordfynbo sætter Pris paa den røgede Tykmælksost. Men Fremmede har ofte ikke let ved at vænne sig til Rygeostsmagen. Men mangen Ikke-Fynbo har dog fundet Behag i den pikante, forfriskende Ost. Det gælder her »enten — eller«, ingen Mellemtung.

Men de idylliske Tilstande, der herskede i Bondekøns og de større Gaardes hjemlige Mælkestue, før der var tænkt paa Centrifuge og Fællesmejeri, er jo forbi, og man maa nu tage Rygeosten, som den er. Og dette vil sige: lavet af ringere Mælk, betydelig mere blød og vallefylt, og paa Grund af dens større Blødhed i Reglen kun røget paa den ene Side og vistnok oftest over friskere Grønt kun med Striber og Lugt af Røg. Den er nu mere lig den almindelig kendte *Skørøst*, paa Fyn ogsaa kaldet *Blødost*. Rygeosten har saaledes nu taget en betydelig Afstand fra den Ost, som ældre Fynboer mindes. — For 20—30 Aar siden solgte en større Gaard i mit Fødesogn de ypperste Oste, der vejede tre Pund, for 25 Øre.

Nu sælges Osten selv i København, og Landboerne og Mejerierne fører den i Tusindtal til Torve og Butiker, og den har fremdeles Yndere i alle Samfundslag. Men ogsaa den nymodens Ost har sin betydelige Gradsforskul. Hvor de mest eftertragede kunde faas, behøvede man for faa Aar siden ikke at være i Tvivl om paa Odense Torv. Naar man der saa, hvorledes Handelen gik for sig fra et enkelt Torvestade, maatte den Fremmede spørge: Hvad foregaar her? Dette Udsalg er ophørt og med det er et ubrugt Motiv for et

livfuldt Genrebillede gaaet tabt. Thi til at skildre Torveriften om hine Oste vilde en Pensel have været adskillig bedre end en Pen. En saadan burde her, medens Tid var, have taget dette Optrin paa Kornet.

Men ak, ogsaa selve Osten har faaet et nyt Navn¹⁾. Det er tungt at se averteret og malet paa Udsalgsvogne »Røgest af pasteuriseret Mælk« og trist at høre Udtalen »Røjost«. Om faa Aar vil denne Benævnelse have fortrængt den oprindelige. Skade, at man ikke kan dyppe sin Pen i et Holbergsk Blækhuis til satirisk Revselse af slig Forvanskning!

Andre Oste uden Løbe.

Til Rækken af de gamle Surmælksoste — uden Løbe — kan man regne Skørosten, Knaposten og Appetitosten. Skørost eller *Blødost* laves fremdeles og laves korrektest af god — allerhelst nymalket — Mælk, der henstaar ved Varmen, saa den hurtig løber sammen. Men i Mangel af denne, den fortrinligste Maade, bruges almindelig Tykmælk, *Skjørnjælk*, der hensættes ved Skorstenen — nu et afsvalet Komfur — Natten over, saa Mælken er tilstrækkelig skilt ad. Massen hældes da paa Dørslag, at Vallen kan rinde af. Naar Osten er tilstrækkelig fast, vendes den, og man har da en rund, blød Ostemasse, der er pyntet med smaa Tutter, som Hullerne i Dørslaget har frembragt. Denne Ost lægges i Skiver paa Smørrebrød og spises med Salt, og ved et veldækket Bord bruges tillige Peber. I smaa, sparsommelige Huse har den dygtige Husmoder anvendt manganen en Tykmælksrest ved blot at hælde den paa Dørslag eller Sigte, til Vallen er løbet fra, og derved ladet den mindste Levning Tykmælk finde Anvendelse — om end kun til Paalæg for et Par Stykker Brød.

¹⁾ I Slettesognene har man spøgende kaldt Rygeost »Haresteg«. Jeg har set dette paa Tryk, og for Ekspl. Hoffman (Bang) omtaler det i sin Amtsbeskrivelse 1843; men jeg har aldrig hørt det udtalt, og flere Ældre fra min Kant, syd for Bogense, som jeg har forespurgt derom, har været aldeles uvidende om dette Tilnavn. Saa snevre Grænser kan enkelte Ord have.

Knapost lavede og laver man af Kærnemælk, der henstaar til næste Dag, før den sættes paa Ilden. Man hælder den da i en Gryde og lader Mælken langsomt opvarme, indtil den oster og skiller ad. Derefter ophældes den paa et Klæde, som man udspænder i Hjørnerne eller lægger over en Sigte. Naar Vallen er løbet fra, kommer man Salt og Kommen i Ostemassen og former den i den bekendte Knapostskikkelse, hvorefter Ostene hensættes paa Brædt til Tørring. Men jo friskere de spises, des bedre er de. Den gamle Husmoder æltede frisk Fløde i Ostemassen, hvorved de smaa, toppede Oste blev særdeles lækre.

Enkelte ældre Husmødre lavede ogsaa Appetitoste. Det var Kærnemælksoste, frembragt paa samme Maade som Knaposte. Massen kenstod et Døgn, og blev i den Tid gentagne Gange æltet med Hænderne. Dagen efter blev Ostene formet med Hænderne og stillet til Tørring. Naar de var helt tørre, reves de paa et Rivejern og blev æltet i en frisk Ostemasse, derved opnaede disse Oste en særegen Smag. Undertiden blev der revet en Gulerod, og Saften af den presset igennem et Klæde, til at farve disse Oste med, saa de fik den gule Farve, der hører sig til. Det var fordelagtigst at gemme saadanne Oste, til de blev saa tørre, saa de kunde skræbes med en Kniv.

Oplagt Mælk var en herlig Sommerret. Den brugtes ikke i den jævne Bondestand, men i alle større Landbohjem var den meget yndet og lavet paa bedste Maade som Skørost af ny-malket Mælk, der bragtes til hurtigt at «løbe sammen», og spist med Ske, overhældt med rigelig tynd Fløde og bestrøet med Sukker, var det en meget nærende og lækker Ret. Den er sikkert kendt i alle Egne herhjemme; Svenskerne kender den derimod ikke. Fremstillingen af den findes i min Hjemmets Bog.

Ølbrygning.

I Foraarsmaanederne, allerhelst i Marts Maanedes Næde, bryggede de gamle Fynbokoner deres berømte *Gemme-Øl* (udtales med æ og kun med et m, *Gæmeøl*), som undertiden ved festlige Lejligheder blev nydt varmt med Tilsætning af Si-rup; det kaldtes da *Gammelt-Øl med en Pind i*.

Ølbrygning er som Kvindesyssel i Hjemmene vel ikke ved at være ude, men dog stærkt truet og et godt Stykke inde paa den Vej, der fører til dens Undergang. Endnu slukker vel det hjemmebryggede Øl for Størsteparten Tørsten rundt om paa Landet, og ogsaa de andre Landsdele brygger og har brygget deres *Gemme-Øl* til Sommerbrug i Foraarstiden; men Fyn er jo Humlens Hjem, og Fyn har ved Hjælp af Prangere leveret Humlen til baade jydsk og sjællandsk Øl. Naar der tales om *Gammelt-Øl*, er det derfor, ligesom man nærmest tænker paa det fynske.

Paa den Tid, dette fik sin Navnkundighed, var der nu adskilligt mere at iagttage, end der senere blev, da Oplysningen fik boret den gamle Overtro i Sænk. Øllet skulde brygges i Næde, ellers *gør det sig* i Tønden, gærer, ruser, hver Gang det bliver Nymaane. Der var snart mere at tage Vare paa med det, der ikke maatte ske, end det, der skulde ske. Den gamle Husmoder saa med alt andet end blide Øjne paa den, der tilfældig kom til Stede, som hun mente kunde se med „onde Øjne“ paa Ølkarret. Dette var værst af Alt, især hvis det var En af dem, man vidste, der ikke var *rigtig sikre*. En saadan Person var ikke videre velset i Gaarden den Dag, der bryggedes.

Den forsynlige, omsigtsfulde Bondekone tog med *Ildsklemmen* en *Brændebrand*, Brændeglød, og kom den i Karret samtidig med, at Urten kom deri for at forebygge Syrlighed under Gæringen, saa Øllet *kastede sig* eller senere i Tønden *ured sig*, blev surt. Skønnede hun, at der kunde være Fare herfor, lagde hun yderligere en Sølvske eller *gammel Sølvskilling*, forældet Sølv mønt, i Karret Natten over — denne sidste Forholdsregel overholdes endnu et og andet Sted, hvor man gemmer et ældre Sølv pengestykke, der er sat ud af Kurs, *forensene* ∴ for det alene, af ingen anden Grund. *Bar* man

yderligere Tvivl om, at Gæringen vilde lykkes, strøede man en Haandfuld Rugmel ovenpaa Karret.

Lidt nærmere gamle Husraad staar maaske de Regler, at Rugbrød eller blot Smuler deraf i Karret kunde forpurre Gæringen. Ingen maatte derfor spise Mellemmad i Brygger-set den Dag. Det var jo ellers, og i særlig Grad paa travle Dage, Skik at gaa rundt at bide af sin Mad samtidig med, at man tilsaa sit Arbejde. Der vogtedes derfor over, at der ikke kom en Krumme Brød i Karret. Ogsaa skulde man lægge to Æg i Tønden for at bevare „Tormaaneds Øl“ fra at blive surt. Skete dette ligefuldt, trods alle anvendte Forebyggelsesmidler, kunde Øllet dog atter blive godt, naar man kom Blade af Elmetræet i Tønden. Og rent praktisk var det, at man ofte hentede Aa- eller Kærvand til Øllet; thi dette er endnu i Brug, eller at man hentede Vand fra Andres Brønde, da Vandet i mange Brønde ikke egner sig til Brygning; thi det maa være blødt Vand, for at Øllet kan *gørs*, gære, paa rette Maade.

Ølbrygning foregaar ganske ens, til hvilken Tid af Aaret, der brygges. Men Martsøllet var den vigtigste og største Brygning Aaret rundt. Bryggerkedlen — der hyppigst kaldes *Hedekedlen* (*He'eke'li*) aldrig Grubekedlen — tog i en almindelig Gaard en halv Snes Spande Vand. Paa store Gaarde bryggedes en Snes Tønder Gemmeøl. En dygtig Bryggerpige kunde brygge to Vinfade Øl om Dagen. — Højdemaalet var en Tønde Malt til to Tønder Øl. Saadant Øl kendes fra en enkelt Gaard (6), og Mindet om dette kraftige Øl, hvorom jeg hørte i min Barndom, omtales stadig af Egnens Folk. Det almindelige Forhold til et Vinfad Øl er seks Skæpper Malt og fire Pund Humle, eller henimod et Pund Humle til hver Skæppe Malt. Til Dagligøl, der drikkes straks, tages mindre af begge Dele, for Eks. to Skæpper Malt og et halvt Pund Humle til en Tønde. Naar der var lidt Øl i Bunden af en Gemmeølstønde, var det i Sommertiden almindeligt *at brygge paa*. Man fyldte da Tønden paany og drak saa det Øl først. I Høsttiden brugtes dog kun det ublandede gamle Øl. Man kan brygge meget mindre Portioner. Har man blot en Smule Plads, er der Intet til Hinder for, at man kan brygge endog i et Købstadhjem.

Først forbereder man, saa Tønder og Kar er parate og rene. Den indmurede Kedel fyldes med Vand, der koges, og det gælder om at have kogt Vand nok, derfor sørger man for en Reservebeholdning. Som en Rest fra den Tid, da man ikke maatte kalde det kogte Vand, som skal bruges til Brygning, „Vand“ — thi da blev Øllet ikke godt — kaldes det endnu for *Lov*, uden at der forbindes Noget dermed.

Noget kogt Vand hældes i Karret. Naar det er afkølet, hældes Maltet i for at blødes. Ikke omvendt, da det er bedst at røre om, naar Vandet er i Bunden, og Vandet maa ikke være saa varmt, at det skolder Maltet. Derefter mæskes det op, saa det faar en Tykkelse som en tynd Vælling. Det maa ikke være for tykt, da det saa „brænder paa“, naar det koges. Nu koges Mæsken undertiden ikke, men i ældre Tid gjorde man det altid. Medens det mæskes, koges en Kedel Vand og hældes i Tønden, saa man har rigelig Vand ved Haanden og til at aftappe af Tønden, som derfor ligger paa en *Tøndestol*.

Medens Vandet koger, skal *Rostehalmen* lægges. Karret er derfor sat paa en *Karstol*. Før man kendte og brugte Tap og Hane, benyttede man en *Tappestang*. Den var saaledes beskaffen, at den sattes i fra oven, saa kunde man løsne den lidt, saa det Vaade kunde løbe fra, men den maatte selvfølgelig ikke tages helt op af Hullet. Nu sætter man en Hane i Taphullet og over dette, for at værne det, er der lagt en *Rostegreb*, Trærist. Smaa Haandfulde Langhalm snos i Sløjfer — som en Krans med en løs Knude med to Ender. Med disse skal Karbunden belægges og over disse spredes et Lag Halm. Halmen skylles saa godt med kogende Vand, der tappes fra og kastes bort.

Derefter hældes *Humlen*, som imidlertid har kogt i to Timer, Brunsviger-Humle skal dog koge mere end to Timer, paa Rostehalmen, hvorefter Maltet — som nu hedder Mæsken — kommer i Kedlen for at koge lidt, ikke for længe, saa den bliver klæbrig og falder paa Bunden. Humleurten, den bitre Urt, tappes af i en særskilt Ballie. En stor Part af den tilbageholdes til næste Dag og blandes først i Øllet efter Gæringen, for ikke at gøre Gæren for bitter til andet end Ølbrug, og man kan derved tillige afpasse, hvor humlet Øllet

skal være. Der kommer mest i de Tønder, der skal gemmes længst, og mindst i dem, der skal bruges først.

Mæsken kommer ovenpaa Humlen, og derpaa tapper man Vandet af Tønden og koger mere, hvis man har Brug derfor; thi nu bærer man sig ad, ligesom naar man tracter Kaffe, indtil man faar den Portion og den Styrkegrad, man vil have. Man paahælder Vand, lader det trække lidt, aftapper det og hælder den samlede Urt over i det renskyllede Kar, hvor før Mæsken var. Man rører om i Karret med et Ror, (lig en Aare). Den varme Malturt var det Børnenes Fryd at faa en Kop af at drikke. Med den fyldtes ogsaa Ølkruset paa Bryggedagen, og den er fremdeles en yndet Drik. Den blev tillige brugt til Børnene som Middel mod Orm.

Til sidst hældes atter et Par Spande Vand paa Mæsekarret, som saa staar til næste Dag, og „bagefter kommer tyndt Øl“, dette kaldes *Tappedraaber*.

Mæskeurten eller det ugærede Øl er nu færdigt til at gære. Jo langsommere Øllet *gørs*, des bedre; gærer det for voldsomt, *holder man for*, at dette tager Kraften. Øllet skulde staa og svale. Det gælder om at vælge det rette Tidspunkt *at sætte Gær paa*; dette kunde først ske, naar Temperaturen var mellem 24—28 Gr. R. Før man havde Øltermetre med en rød Streg ved 28 Gr., gradede Husmoderen med sin Finger og havde det paa Fornemmelsen, naar Tiden var til det. Sommetider maatte man vente til Sengetid og mange Gange til ud paa Natten. Idet Konen satte Gæren paa, slog hun Kors over Karret. Er det haard Frost, maa Karret dækkes. Laaget lægges paa, dog ikke tætsluttende, Roret lægges imellem, saa der er en lille Aabning. Over Laaget maatte undertiden bredes et Stykke eller en Dyne. Konen *rejste sig* som oftest, *til de fleste Tider da*, om Natten for at se, om Øllet var begyndt at gære. Nu i de bedre indrettede og lunere Bryggerser behøves ikke saadanne Foranstaltninger for at værne Karret mod Kulden. Om Sommeren var Karret aabent.

Næste Dag, naar Øllet havde *gjort sig godt*, blev Gæren øst af. Kun Ølgær kan bruges til Brygning. Den bevaredes paa forskellig Maade, enten tør eller overgydt med Vand, som skiftedes. Skulde den tørres, da enten hældte man den ud paa *Arningen*, Stenbunden i Bagerovnen, som man vaskede

ren, eller man bandt en Krans af Rostehalmen, som den hældtes paa, og som saa hængtes til langsom Tørring paa Loftet. Man havde ogsaa snildt udskaarne Gærkranse af Træ, der saa ud, som var de flettet af Blade. Naar Gæren var tør og havde antaget Form af smaa Flager, kunde den gemmes til Baging og næste Brygning i Karduspapir eller i en Papirpose, hvis man havde en saadan. Man laante sig frem. Den ene Husmoder fik Gær hos den anden. Til Hvedebrød, „hævede“ Pandekager eller Æbleskiver sattes den tørre Gær i Blød Aftenen forud, tilsat lidt Puddersukker. Til Brygning hældte man lidt lunken Urt over den, saa kom den hurtig i Brus.

Naar Gæren var skummet oven af, blev Øllet tyllt paa Tønderne igennem en stor Øltragt af Træ. Og naar det et Par Dage efter ikke gærede mere, blev det spundset. Man klinede da baade Spundshullet og Tappen med Ler. Ved Vinfade var to Tappe, den ene over den anden; saa tappede man først af den øverste, for ikke at forstyrre Øllet i den nederste Del.

Ølbærmen, der var i Bunden af de aftappede Tønder, blev hældt i Rendestenen. Fik Ænderne den, kunde de blive „fulde“, og fik Svinene den, kunde de ogsaa blive „tosset“ af den. Mask hedder paa Fynsk *Roste*; den var god til Kørne.

At Marts Maanedes Øl ikke for Intet kaldes Gemme-Øl bevises derved, at da man i en større Gaard i mit Fødesogn bryggede saadant Øl, da en Datter blev født, blev en Tønde af denne Bryg gemt og først drukket ved samme Datters Konfirmation som en festlig Mindedrik.

Den berømte fynske Drik „gammelt Øl med en Pind i“ er, nærmere betegnet, varmt Øl med Sirup i samt et lille Stykke Smør. Lavedes Drikken fuldstændig korrekt, svømmede tillige nogle smaa firkantede Stykker Rugbrød om i Kruset eller Kanden, der gik paa Runddrikning.

Ølkruset stod altid fyldt paa Bordet og enhver Indtrædende bødtes i det mindste *en Gang at drikke*. Vand er ringeagtet, kun Armodens Drik. Man fortvivler, naar en Syg „ikke har nydt hverken Vaadt eller Tørt, kun en Drik — som der

siges — rent Vand“. Fajance-Ølkruset med broget Dekoration afløste den røde Lerpotte paa tre Ben og med en Stilk, og Ølpotten igen den af Træ udhulede med to Hanke forsynede Kogsken — eller ogsaa den bødcrede Trækande med Laag. Til Potten og Kruset brugtes løse Trælaag, for at bevare Øllet for Fluor og fra at dovne. Tre Slægtled er repræsenteret ved disse gradvise Forbedringer.

I Vinterkulden havde man i de gamle Gaarde og Huse svært ved at bevare Fødevarerne mod Frosten. Man maatte næsten tage alle Levnedsmidlerne ind til Kakkellovnen. Smørret blev saa *hart*, saa det ikke kunde *smides* paa Brød, og Brødet frøs, saa det ikke kunde skæres. Og ikke for Intet hedder det: „Naar det fryser fra Sønden, da bred paa Tønden, eller, da fryser Tappen i Tønden“. Øltønden blev flyttet til et lunere Sted, og der blev lagt en Dyne over den. Desuagtet frøs tidt Tappen fast, saa den maatte tøs op, og man maatte gløde et spidst Jern til at stikke i Hanen. Man maatte forebygge, at Øllet frøs, thi var der Is i Tønden, kunde den ikke optøs, og saa tappede man jo Kraften fra.

Om at drikke Øl hedder et Bondeord: „Godt Øl er den halve Føde“, og et andet: „Hvor man lægger en Skæppe Malt, kan man spare en Skæppe Rug“. Det var en utrolig Mængde Øl, det gamle Folkefærd skyllede i sig. Man var altid tidig til at drikke. Den stærke Tørst maatte vel følge paa den idelige Nydelse af Saltmad og Vanen at spise meget Salt. Ingen kom indenfor Døren, uden at der blev tappet en Potte Øl. De tørrede sig altid med Baghaanden om Munden, før de drak, Mandfolkene tog ofte først en Skraa ud af Munden, som de saa bagefter puttede ind igen.

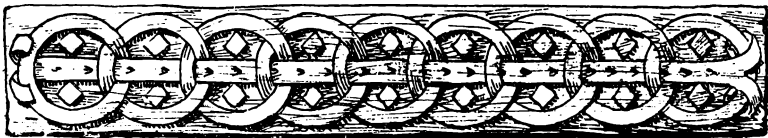
Fynboerne har et eget Ord for at befinde sig i den Tilstand, at Ens Tørst er slukket, de siger da, at de er *sloet*. De bruger Verbet at slukke som Adjektiv. For nogle Aar siden udsatte et Blad en Præmie for et kort Ord — svarende til mæt — der udtrykte Følelsen af at have drukket tilstrækkeligt. Et gammelt, halvglemmt jydsk Ord „sæt“ vandt Prisen, og Vinderen fik en Pariserrejse bogstavelig „for et godt Ord“. Sæt findes ogsaa i en gammel, rimet Leveregel. Paa Fyn udtrykker man Følelsen af Tørstens Tilfredsstillelse ved Ordet „slukt“ ligesaa almindeligt, som der tales om at

være mæt. En Feberpatient klager over, at han ikke kan blive *sloet* eller ved ikke, hvad han bedst skal slukke — eller er han *Ældre* — *slykke* — sig paa. En Tørstig, der har faaet Tørsten stillet, siger: „Det hjalp, nu er jeg da slukt, saa længe det varer“. Dette Udtryk er ikke forældet, men bruges fremdeles af Gamle og Unge.

I Smaagaardene og lignende Steder, var det Mængden, det kom an paa, ikke Styrke og Kraft. „Denne Gang har Du vist glemmt at hente Vand til Din Brygning“, sagde en Mand sædvanlig til sin Kone, naar han syntes, Øllet var for godt. Thi „tyndt Øl og tykt Brød det kan vi leve ved,“ *som man siger for et gammelt Ord*, o: som er den Form, i hvilken et Ord-sprog føres frem. Denne Tilføjelse følger altid efter, naar et af de gamle Fyndord anvendes.

Ligesom det hedder: „Naar Brændevinen gaar ind, gaar Forstanden ud“, saaledes siges ogsaa „Øllet af Kanden, Forstanden af Panden“ — eller, som allerede Peter Laale sagde: »Naar Øllet gaar ind, gaar Viddet ud«, og at »Øl gør store Ord«. Det hedder ogsaa: »Naar Øllet er oppe, er Venskabet ude«, og at »Nyt Øl maa ruse ud, før det sætter sig« — alt dette er nok, som Tysken siger, »eins Bier«. Naar en Ting er tilpas, eller slaar lige akkurat til, er det »lige til Øllet« — men »hvor David købte Øllet«, forbliver vist stedse et dunkelt Punkt i Øllets Saga. Men vi ved, at Øl er en ur-gammel Drik, af flere Oldtidsfolk kaldet Bygvin, og de gamle Bønder havde det tilfælles med de gamle Helte, at de drak baade Juleøl, Fæstensøl, Gravøl og mange andre Slags Fest- og Gildesøl, som Igangsøl o. l. —, og Wessel slog fast, at »Uden Øl og Mad er Helten lngenting«. Og et gammelt Ord vil vide, at:

Godt Øl og god Ild,
Vært og Værtinde mild
gør Gæsten glad og gild.

Mejeriet.

Mejeriet og Hønseriet hørte jo i særlig Grad Kvindernes Virke til. Som Følge deraf har disse Omraader været indhyllet i et labyrintisk Net af overtroiske Meninger. Kvindene har jo alle Dage lyttet til Overtro med det villigste Øre, derfor maatte det ogsaa blive dem, der senest vendte det døve Øre til. Men til Gengæld blev disse to Omraader i en saadan Haandevending revolutionerede og satte i rationel Drift, at Folketroens Meninger just paa disse Punkter fik saa bratte Dødsstød, som paa intet andet Felt. — Der er dog nok de Forestillinger, der ikke helt har faaet Løbepas. Men Andelsmejerierne levner i hvert Fald intet Gran tilbage af det, der toges i Arv fra Led til Led. Hvor Centrifugen gik ind, gik med det samme alt det ud, man *holdt for* og *plejede van*.

Fælles- og Andelsmejerierne gjorde en saare brat Ende paa alt det umulige Tøjeri, der saa smaat indtil da klæbede ved Mælkerifaget, vedrørende Sygdom blandt Kalve eller Køer, mislykket Kærning og mange saadanne Uheld, der beroede paa Troldkunster og kunde opstaa, naar Skarnsfolk paa utallige Maader gjorde Ulykker. Det gjaldt da om at vide det rette Middel og have det ved Haanden. Men jeg vil ikke her gaa i Enkeltheder og foregribe Kapitlet *Overtro*, der vil fremkomme i et senere Bind. Men til Tider svigtede alle prøvede Raad og Midler, ja selv de Klogeste blandt de Kloge maatte give tabt.

Men saa blev der svunget en anden Tryllestav over den danske Mælkeridrift. Den førtes af Mænd som Fjord,

Segelcke, Pasteur osv. — og Trolddommen var hævet. Naar der mærkeligt nok er Noget i Smørpriser, der er højere end det Højeste, saa naaede vort Smør snart dette Hyper-Superlativ, og de danske Mælkeriprodukter fik udenlandsk Ry for at være »crème de la crème«, og nu tager Landmandens sikreste Valuta Vejen gennem Centrifugen. Og hvilket Svælg mellem en moderne Smørfabrik, der med Dampen oppe drives efter alle Kunstens Regler, og den gamle Bondekones lave, lergulvede Mælkestue, som det først og fremmest gjaldt om at vogte for Sortekunstens Pusleri?

Andelsmejerierne ligesom betegner en hel ny Æra, deres Fremkomst er som Tidsregningen for den nyere Tid. I en Haandevending vandt jo denne fabrikmæssige Form for Mælke-ridriften Fodfæste Landet over. En Egn, der ikke pranger med sin Mejeriskorsten, og hvor man ikke møder Mælkevognen tæt besat med Transportspande, har man i en Snes Aar kunnet lede om. Men dermed var en stor Part af Bondelivets Idyl hurtigt forduftet. Den sidste Rest tilintetgøres af den ofte rustne og bulede Mælkespand, den prosaiske Bliktingest, der er Symbolet for hele det nye Princip, hvor den baner sig frem, og den ser man jo nu uomstødeligt alle Vegne.

Den Færdighed paa sit Hoved at kunne bære den tunge Mælkebøtte, hvilende paa den lille bløde Malkekrans, ud og hjem fra de yderste Udmarker, ofte en Fjerdingvej — og ikke nok hermed — at kunne binde Hose tillige — *da se'e*, at sige altid paa Vejen ud — denne dobbelte Færdighed besidder ingen Kvinde nu. Og de, der kunde det i deres Ungdom, er vel snart talte. Dette atter kun et Træk blandt mange tilsvarende Eksempler paa den gamle Kraft og Dygtighed, der er saa stærkt nedadgaaende. — Nu ruller Malkepigen modeklædt afsted paa sin Cykle, og Mejerifolket har skiftet Køn. Som Mejersken er blevet fortrængt af Mejeristen, saaledes er den unge, malkende Pige mange Steder blevet afløst af den mandlige Malke — ∴ hvor Bestillingen ikke forsøges udført ved Malkemaskiner, der drives ved elektrisk eller anden ny-modens Kraft. Disse Maskiner er dog nok endnu ufuldkomne.

De Kvinder, der i deres Ungdom havde været vant til at bære saavel den fyldte, som den tomme Malkebøtte paa Hovedet undervejs fra og til Sommermalkningen, de bevarede

som oftest en rank Holdning paa deres gamle Dage, saa det var ikke blot i de finere Klasser — hvor den strenge Børneopdragelse havde været raadende — at man saa de Ældre med ranke Rygge.

Og selv om den store Malkebøtte kunde indeholde tolv Kander Mælk, kunde en Pige med Lethed bringe Mælken hjem paa denne Maade, og selv om hun passede sine Bindestikker, gik samtidig ikke Noget hende uænsset forbi, af hvad der passerede. Med en egen Evne drejede hun Hovedet til alle Sider. Men tog Vinden i Bøtten, eller de bøttebærende Kvinder *kom til Nogen* paa Vejen, saa de *studsede*, standsede, støttede de den med Haanden, omtrent som naar en Soldat *ta'er til Huen*.

Som Tiden skred frem, blev Malkepigen kørende, Bøtten blev sat paa en tohjulet Trækvogn — og Strikkestrømpen blev hjemme — ofte lagdes en Sele paa en Hund, der da trak med, og var det fra store Gaarde, spændtes en Hest for en dertil indrettet Kærre.

Under større Forhold brugtes en Mælkevogn, der bestod af et Par Bjælker saaledes anbragt, at Mælkejungen, en stor dyb Trætønde, kunde hænge i Jernhanke imellem dem. En saadan Junge var svær for Pigerne at løfte af og paa Krogene. Den var uden fast Laag, men ovenpaa Mælken flød et rundt Trælaag, et *Plattelaag* til at tage *Plattemælken*, forhindrede, at Mælken *plattede* over. Til Bøtterne var det Skik at plukke lidt Græs og belægge Kanten dermed, før Lagetsattes paa. Nogle havde en Linnedklud, — men en saadan Klud blev let »sur«, naar den ikke blev passet godt — begge Dele for at afværge, at Mælken spildtes, naar den skvulpedes mod Laaget. Den bødkrede Træindretning, der holdt Bøttelaaget, kaldtes *Grøsning*. I Kranen var et Hak, i Laaget en Belægning med et fremspringende Punkt, man satte Laaget paa og drejede det. Rimeligvis er Ordet det tyske Kreis eller Kreutz, og maaske er det indført med holstenske Bødkere og Mejerifolk eller gaar tilbage til den Tid, Holsten var dansk?

Malkebøtten var enten hvidskuret med blanke Jernkramme eller udvendig grønmalet. Det var ikke saa meget *Skikken* i den mindre Bedrift, men i større Mejerier var det ret almindeligt, at det bødkrede Mejeritøj, Si- og Mælkebøtter, Junger

m. m. ikke blot var malet grønne udvendig, men at disse Sager tillige indvendig var malet røde, hvortil da brugtes Mønniefarve.

I visse Egne i Jylland og paa Sjælland har man overført Ordet Junge til de nu brugelige Mælkespande af Blikkenslagerarbejde, dette er ikke Tilfældet paa Fyn, i hvert Fald ikke i de nordfynske Egne. Den gamle Træjunge har derimod været kendt og brugt overalt i Landet.

Løfter man Dørklinken til en af de gamle Mælkestuer ude bag Bryggerset, der brugtes om Sommeren, da rynker vi nu paa Næsen af den sure Luft, der vilde slaa os i Møde. Mange Steder maatte man nøjes med Spisekammerhylderne. Men Vinterdage holdt baade Sikar og Flødebøtte Flyttedag. Sandelig om vi da ikke træffer *hele Værket* inde i Sengkammeret, der stod det jo *lunket* og bedst, hvor skulde de bjerge Mælken for Frosten uden paa Bjælkehylderne? Og henne i en Krog bag Kakkellovnen, der stod Flødebøtten, som der skummedes i, til der var nok til at *kēne* — Ældre sagde i Reglen *kinne* og en *Kinne*. Den var paa Siden forneden forsynet med et Taphul med en Trætap, saa Vallen kunde tappes fra. Det hed sig undertiden, at Smørret kunde blive ramt, men det maatte man jo finde sig i. Havde man saa i en Stampekærne og paa anden gammeldags Maner faaet Smør, saa saltedes dette stærkt, det gjorde det drøjt. Det grove »Lyneborg-Salt«, der brugtes, kunde skryde for Kniven. Naar man smurte det paa Brød, kunde det tegne Striber hen ad Brødstykket.

Men er vi kommet saa vidt, maa vi helt om bag Kulisen. Du flinke, troskyldige Bondekone, Din *Stræbsomhed*, Dit *Sammenhold*, Din *Flid* lider jo ikke derved, at vi kigger Dig paa Fingrene, det maa Altsammen med. Nu stod disse Sikar paa Hylderne, hvert *Maal*, Malkning, for sig. Skulde de skummes, kørte Konen først rundt langs med Kanten med sin Pegefinger, som hun slikkede for hver Gang, stillede saa Fadet lidt paa skraa og blæste den gule, rynkede, tykke Fløde af ned i Bøtten. Dette kunde med medfødt *Netthed* udføres ret pænt og sirligt. Men var Konen ikke særlig *pirkenēm af sig*, pillen med sig selv og ømtaalelig overfor Renlighedens Krav, og hun følte Trang til at snyde Næsen

— eller en lille Pusling ved hendes Side havde *lang* Næse eller skulde *viskes* om Munden — saa skete ogsaa det. Hendes Fingre blev da med et ganske vanemæssigt *Tav* lidt flygtigt strøget af paa det tykke Hvergarnsforklæde, hvorefter hun fortsatte sin Flødeblæsning.

Det var i alle Maader en sorgløs Tid. Felttoget mod vore smaa, usynlige Fjender, Bakterierne, gik hine Folk i deres Grave uden nogen Forestilling om. Maaske var Mælkesyrebacillerne i den sure Fløde og Mælk af samme helsegivende Art, som den nu saa berømte Surmælksbakterie i Balkanlandenes Yoghurt? Eller maaske var deres Mælkeri den dem ligesaa ukendte som usynlige Kilde til vor Malaria, Koldfeberen, *den Kale*, som de Fleste af Erfaring kunde tale mere eller mindre med om — skønt Sydens Sumpfeber har Myggene som Smittebærere —, men Fluerne, hvis næsvise Vaner er af gammel Dato, kunde jo godt udføre Rollen som Sygdomsspredere hos os? Hvad Synder det gamle Mejeri har paa sin Samvittighed kan jo kun fastslaaes ved fuld Kendskab til Mikrobeverdensens Flora i Datidens Kærner og Kar.

Morgengerningen, at afvaske alle til Mejeriet hørende Redskaber, kaldtes at *to Kar* i Modsætning til Vaskningen af Spise- og Kogekar, der hed at *vaske op*. At to Kar foregik altid i Bryggeriset, det første Karvand kom i Svinetønden. Skalgryderne, der jo i Udseende ganske svarede til Jydepotterne, skulde koges ud, senere fik man Mælkefade med Glasur, der blot skoldedes og vaskedes, og til sidst blev det Skik at bruge de dyrere Stenfade, der var allernemtest at gøre rene.

De forskellige Typer for Redskaber til Smørtilvirkning lader En gradvis følge Tidens Fremgang — som ved saa mange andre Apparater, som belyser det huslige Arbejdsliv, som det førtes ude og inde med de Ting, der da udgjorde Husinventaret i vore Bøndergaarde.

De Gamle forstod ikke at bringe noget ud af deres Mejeri. Man talte dog baade om en god Malkeko og en god Smørko, da man havde erfaret, at een Kos Mælk kunde være bedre end en andens. Det var almindeligt at beregne, at der af en

god Ko skulde sælges en Fjerdings Smør. Desforuden skulde *de smørføde sig selv*.

I den landøkonomiske Beskrivelse af Odense Amt 1843. fortæller Forfatteren, Hofman (Bang), at da han spurgte en Kone i Mesinge om, hvor meget Smør hun kunde sælge om Aaret, og hvor meget hun regnede til hver Persons Forbrug, svarede hun fornærmet, at de kunde nok fortære deres Smør selv, og de behøvede, Gud ske Lov, ikke at tilveje Tjenestefolkene deres Føde. »Men«, slutter Citatet, »Menigmand lever ogsaa fedt paa Hindsholm«. — Et andet Sted i samme Bog findes følgende: „Hvor vigtigt det Smaa kan være og til hvor megen Fordel for Smaafolk, viser Provst Boesen i sin Beskrivelse over Vigerslev og Veflinge Sogne. Han anfører nemlig, at Kanarifugle ofte holdes af Bønderne paa denne Egn, og flere Husmænd har god Fordel ved at sælge Tillæget. Et Par Kanarifugl kan give 6 à 8 Unger om Aaret, og en saadan betales, naar den er voksen, med en Rbd. »Mere end een Husmand, siger Provst Boesen, har forsikret mig om, at deres Kanarifugle saaledes har bragt dem større Indtægt end deres Køer«.

Det vakte stor Opsigt, da der kom Noget frem om at kærne Smør af »sød Fløde«, og de unge Piger sendtes ud til Herregaardene og de større Hjemme-mejerier for at lære denne Fremgangsmaade, altsaa den hurtige, kunstige Syrning ved Rendyrkning af Mælkesyrebakterierne. Samtidig kom Vandmejeriet, den kunstige Osteløbe, i Stedet for Løbeskindet (62), Smørfarven osv. frem. I de større Bøndergaarde solgtes Foraarssmørret til de kongelige Skatter, Resten blev solgt paa een Gang om Efteraaret i Fjerdings, senere i Dritler og senest, i 70—80-Aarene i »Hundrede Punds Trær«. Paa Smaastederne regnede man dog kun med Ottinger og Halvottinger, en saadan havde nok i sin Tid en Værdi af fjorten Mark. Saa gik Smørret efterhaanden, som det tilvirkedes, baade fra større og mindre Hjem igennem Købmændenes Bod. Her sammenæltedes det da til Udførsel til det engelske Marked. Og saaledes gik det Slag i Slag, til man naaede til Mejeristuddannelsen samt Fælles- og Andelsmejeriernes Anlæg, det ene større og mere fabrikmæssigt end det andet, saa at Herregaards-

mejersken — den kraftige, sværlemmede Kvinde, iført hvidt Forklæde, korte Ærmer og struttende af Sundhed — nu er en Figur, der forlængst er havnet i Mejeriets historiske Afnaler. Den faguddannede Mejerske er en af det nittende Aarhundredes Fremtoninger, der kom og svandt med dette.

Til de store Herregaarde indkaldtes dog ofte Hollændere — senere Holstenere — til at bestyre Mejeriet, eller som det ogsaa kaldtes Hollænderiet; saadanne Steder antoges ogsaa særlige Mejeriforpagtere.

— Fællesmejeriet var en privat Forretning, hvor en enkelt Mejerimand tilkøbte sig en større Mælkemængde. Og saadanne findes fremdeles.

Mejeriet virkeligør i særlig Grad Ordet: Nye Tider, nye Skikke. Thi Fælles- og Andelsmejerierne omkalfatrede mange andre Ting. Den gammeldags Godgørenhed fik ogsaa sit Banesaar. Bondekongen delte før sin gode, fede Mælk med sin fattige Nabokone og viste megen anden Godhjertethed. Ogsaa paa disse Omraader er meget blevet ændret. Smaakaarsfolk paa Landet har tidt svært ved at faa til Købs Mejeriets gode Produkter, de er da henvist til Kunstmør og centrifugeret Mælk. Denne gaar under Navn af *Fugemælk*.

Ogsaa Bondekongens berømte *Sødaaste*, Sødælksost, af den første Græsmælk og i lige Maade om Efteraaret i Ævredtiden, er nu kun et Fortidsminde. S. 69.

Og Romantikken fik sit Banesaar. Landlivets milde Poesi, der alle Dage har tættet sig om den kvindelige Mælkeribeskaftigelse forsvandt, alt som Maskinerne holdt Indtog.

Og saa alle de gamle Mejeriredskaber? De er er nu sikrest at søge paa Museerne. Der findes, som tidligere omtalt, alle de smaa og morsomme Haandkærner, og der kan man følge Mejeri-Fremskridtene gennem den forskellige Størrelse og Form for Kærner og deres Indretning (149). Der ser man den blanke Messing- eller Kobber-Si, om hvis nederste Rand man bandt en Klud, der skulde danne Bunden af Sien, Sitræet, de forholdsvis flade Sibøtter af Træ og Pottemagerfadene. Og alle disse Ting ruller op for En Billedet af Tykmælks-spisning paa Plænen med en glad Ungdom lejret i en Rundkreds, Alle langende til Fad eller Sibøtte. Før man begyndte,

afridsede man hver sin Part, for at ikke den Ene skulde forfordele den Anden. — Da var det Bødkeren og Jydepotte-Forhandleren, der leverede Mejeriredskaberne, nu er det Blikkenslageren og Maskinfabrikanten.

Og for at gøre et saadant Museumsbillede, bestaaende af den gamle Mælkestues Inventar, fuldt ud levende mangler da bare — Katten! Den listede sig om og holdt sig til, naar Pigen kom fra Malkning, og saa fik den det lille Kattetrug fyldt, om Sommeren med den gode, gule, gammeldags Græsmælk. Pigen vilde gerne have godt Vejr paa sin Bryllupsdag og nødig have Prygl af sin Mand, og saa var hun god ved Hunde og Katte; det lønnede sig. Naar det kommer til Stykket, er der maaske Ingen, der har Grund til at sukke dybere over det gamle Mejeris Forlis end netop en god Missemøer. Huskatten maa nu nøjes med at slikke sig om Munden ved Tanken om, hvad dens Formødre en Gang i Tiden har kunnet byde deres Afkom: altid dampende, nymalket Mælk lige fra Koens Yver. Mis er fra Kæledægge i det gamle blevet til Stedbarn i det moderne Mejeri.

I Stald og Sti.

DEN stærke Udvikling i hele den materielle Kultur, der begyndte omtrent ved Hundredaarets Midte, og som paa saa mange Maader satte Skel mellem den gamle forhutlede Tid og de opadgaaende Tiaar, den kommer ogsaa Dyrene til Gode, idet man sporer en Forbedring af deres Kaar. Thi med de forbedrede Jorder og den større Kornavl steg Kreaturholdet, og med de mange blanke Dalere paa Kistebunden brød man bogstaveligt sine Lader ned for at bygge dem større og bedre — baade til Dyrene og den indavlede Sæd. Stuehusene kom da selvfølgelig ogsaa med, og man flytter ligesom derved ind paa en ny Grund, særlig der, hvor tillige samtidig et nyt Led af Familiestammen træder til — og meget af det Gamle forlades.

Inden Aarhundredet løb ud, bar Danmarks Husdyr den danske Landmands Navn ud over Landets Grænser og dannede en skarp Modsætning til de Dyr, der fyldte en gammel Fæstegaards Stier og Stalde. Og de daarlige Hoveder blandt den øvrige Befolkning har nu slet ingen Stand mere at ty til; thi ved Landvæsenet er deres Rolle forlængst udspillet — der duer Nuller og Nitter ikke mere.

Om Dyrebeskyttelse stod højt eller lavt i gammel Tid, derpaa kan der henholdsvis svares baade Ja og Nej. Og rettes Spørgsmaalet til vor Tid, hvor der har rejst sig Værn for Dyrene, vil det blive ganske det samme. Thi Dyrebeskyttelse er en Sag, der navnlig beror paa Hjertets Dannelse, og som

altsaa maa falde forskelligt ud i hver Gaard og bedst der, hvor Folket har Hjertet paa rette Sted.

Naar man betænker, hvor meget Oplysningen er gaaet frem, og at der i over en Menneskealder har været organiseret Beskyttelse til Fordel for Dyrene, saa er jeg mere tilbøjelig til at tro, at der i de første Slægtled i Aarhundredet herskede en fuldtud respektabel Godhed mod Dyrene, og at Sansen herfor er blevet noget mere afstumpet, efterhaanden som Dyrenes Antal og Rigdommen steg, da man ikke behøvede at tage det saa nøje. Thi der, hvor en Gris eller en Ko — den eneste — betyder Noget for Familien, der skal man sandelig nok tage Vare paa et saadant Dyr. Chr. Richardt lader Husmandskoen sige:

»Naar ingen Flue for næsvist driller,
har jeg det trygt som i Noahs Ark.«

Ja, til Slut:

»Det er os der regerer, jeg og Konen,
men jeg er dog nok Hovedpersonen.«

Og det er et gammelt Ord, at Husmandskøer og Mormordrenge var ikke gode for Gaardmanden at faa fat paa; thi de var lige forvante.

Man *spjæede*, sparkede, spjættede, til en *Pukke*, Skruptudse, eller *Pajde*, Frø, med Træskosnuden, til Dyret røg langt hen. Ingen havde bibragt det lidet belæste Folk Forstaaelsen af, at Dyreverdenen er vore Medskabninger, givet os til Brug, men ikke til Misbrug, og at selv Krybet er udgaaet fra Skaberens egen Haand som et Led i Verdenshusholdningen, saa lidt som at Dyrebeskyttelse er et uhyre mægtigt Led i Børneopdragelsen, i det Forædlende — eller som Svensken siger: det Opfostrende. At værne Dyrene mod Overlast og raa Behandling er indirekte at kultivere Menneskene.

Før de mange Moser og Kær udtømtes og fyldtes, var der megen Fiskefangst baade med Gørn og med Medestang. Før Mederen gik ud, tog han en *Spaae*, Spade, opsøgte et fugtigt Sted og gravede efter Regnorme; stundom skar Spaden en saadan midt over, men efterhaanden fik han en lille Daase fyldt med levende Mading. Naar han var naaet ud til Mosen, Aaen eller Mergelgraven, krympede disse Orme, som de kaldte *Ma'ker*, Maddiker, sig som Slangeringe op

ad hans Fingre, naar de skulde sættes paa Krogen — uden at det *kējnede i ham*, rørte ham.

Men vil man se bort fra denne til Dels ubevidste Følesløshed, gav saadan Fiskefangst nyttig Anvendelse af Fritid, et sundt Ophold og halv Hvilestund i det Fri, øvede Udøveren i Taalmodighed; der skulde være stille, naar Snoren (Ordet Snøre brugtes ikke) var kastet, og Flaaddet skulde nøje vogtes. Naar det dukkede under Vandet, var der Bid, og med et rask Tag skulde Snoren svinges paa Land. Det var Spænding at se, hvad der fulgte med op. Krogen skulde da tages ud af den ulykkelige Fisk's Kæber. Var det en Skalle, blev den gerne smidt ud igen. Moserne og Vandløbene havde saa megen Rigdom paa Gedder, Suder, Karper, Karudser og Aborrer, at den øvede Meder ikke fyldte sin Taske med Skaller.

I mit Barndomshjem hørte frisk fanget Ferskvandsfisk til almindelig Sommermad. De store Aborrer kogtes til Middag med Kartoffler og Flødesauce, de mindre stegtes til koldt Bord. I Moser og Damme levede ogsaa en Mængde Krebs. En gammeldags Køkkenvask var indrettet med en Trætud, der førte Spildevandet gennem Muren ud i en Rendesten, der stilledes da et Brædt paa skraa op ad Muren for at denne ikke skulde *stænkes*. En Nat var der hensat en Flok Krebs i en Ballie i Vasken, og Vaskens Laag var paasat. Næste Morgen gik Krebsene Gaasegang et ret betydeligt Stykke Vej fra vort Hjem.

Større Gaarde udsatte Ruser. Om Foraaret i Legetiden skød man Gedder, og om Efteraaret gik man paa Jagt. Der var den Gang mere at jage og fiske efter end nu, men Jagten og Fangsten dreves sikkert ikke med større Grusomhed. Følelselivet var vel mindre udviklet i de forrige Slægtled. Folk var opdraget strengt, og der var megen Haardhed at døje i Arbejdets Udførelse med Haandkraft og ringe Hjælpemidler. Der var Ingen, der tog med Fløjlsvanter paa den Arbejdendes Udholdenhed og Styrkegrad; den, der ikke kunde *vinds med*, blev simpelthen udlet af dem, der var stærkere — af dem, der var af Sten og Staal — saadanne rigtige *Jernkarle*, der var værd at *ekstimere*. Derfor var man ikke saa øm over at give en tyvagtig Kat eller en fremmed Hund eller hvad andet

Dyr, der stod En lidt i Vejen, en mindre blid Medfart. Dyrplageriet tænkte man ikke paa. Men Ansvarsfølelse var Folk »i Kødet baaret«, var indsuget med Modermælken, blev de Unge indprentet ved enhver Lejlighed af de Ældre. Der skulde handles ordentligt og retskaffent — *saa de kunde forsvore det for Gud og Mennesker* — med Alt, baade Levende og Dødt. Den nænsomme, bevarende, beskyttende og beskærmende Haand skulde holdes over Alt, saa den bedste og mest mulige Fordel kom ud af en Ting, og alt Arbejde skulde udføres, saa det sled mindst paa Redskabet. Jeg forestiller mig, at denne Aand og den stærke Ordenssans faldt mere ud til Fordel for Dyrene end til Skade for disse.

Men har tidligere Slægter — jeg kan ikke sige dem fri — nogen Forsyndelse, da kan det lægges den nuværende Befolkning paa Sinde at sone denne ved at yde hver Baas og hvert Bur en fornuftig og gennemtænkt, det vil sige menneskeværdig Humanitet, saa det snart kan komme dertil, at ethvert Dyr bliver fredet, skaanet, behandlet, brugt og slagtet paa bedste Maade. Snart skulde det komme dertil, at det bliver uværdigt at kupere Heste, Hunde og Lam. Forædlingens Gang er fra oven og nedefter. Snart skal vore »Herskaber« indse, at det ikke er »fint« — end mindre sjælsfint, men foragteligt for Mennesket i Mennesket — at lemlæste Dyrene. En efter alle Kunstens Regler »forbedret« Hest er et tungt Bevis paa, hvor stor en Magt Modens Scepter besidder.

Og det maskinfedede Fjerkræ er i højeste Grad forkasteligt. Skønt jeg fuldtud ved, at alt dette er et Sidespring, saa kan jeg ikke modstaa paa det alvorligste at lægge alle Husmødre paa Hjerte at sky det maskinfedede Fjerkræ, ikke alene for de dertil prisgivne Dyrs Skyld, men for hver den Husmoder, der gerne vil give sin Husstand god og sund Mad. Sky det overernærede, forspiste, med daarligt Stofskifte befængte Fjerkræ. Kunde jeg gøre mit til, at Husmødrene, der skal gøre Indkøb, simpelthen trænger det ud af Handelen — saa skal det en Gang vise sig, at dette Sidespring kan tilgives mig, naar Menneskets Daarskab paa dette Punkt er blevet forstaaet — og disse Blade maaske imidlertid er blevet gulnede.

Hos den paa Side 11 omtalte Generation stod sagtens nok Begreberne, særlig om et fremmed og uvedkommende Dyr, temmelig lavt. — Man maatte ikke hugge Dyrene med en Staldkost af Pilevidier, dette hører dog nærmere ind under Overtroen end under Nænsomhed, men Følgen vår, at Dyrene ingen Sinde blev slaaet med Riskost. — Men da som nu gjaldt det, at »som Herren er, saa følge hans Svende.« Hos en retsindig Husbond blev Tyendet oplært til en retsindig Adfærd overfor Dyrene. Hvad Husbonden fredede om, det fredede Tyendet ogsaa om. Og hvad enten det regnede eller *det skinnede Sol*, saa var Tyendet interesseret i Gaardens Bedrift i samme Forhold, som naar det regner paa Præsten, saa drypper det paa Degnen. Thi Vejr og Vind øvede sin Indflydelse enten til Tab eller Vinding og-aa for Tjenestefolkene. Det gjaldt Faaret med *Grø'en* og Pletten med Hør derude paa Marken. Det var en Æressag, naar Husbonden laante Heste og Vogntøj ud til Husmanden eller til Karlen til eget Arbejde eller privat Kørsel, da at aflevere det i forsvarlig Stand. at vise, at de vidste, hvad de havde i *Anvor*, Ansvar, saa de kunde blive det trygt betroet en anden Gang. De havde i fordums Tid meget mere at gøre med, hvad de *ku' vær' bekendt*, hvad de skulde *se sig for med* — der blev jo talt om det i hele Nabolaget i lange Tider.

Folk kendte hinandens Heste, saa de paa lang Afstand kunde se, hvem der kom kørende. — »Det bliver ham, for han har de Brune for«. Naar to Vogne mødtes, sagtnede de Farten og de Kørende snakkede og raabte efter hinanden, saa længe de kunde føre en Samtale, saa kørte de »stærkt« igen. To kunde ogsaa køre længe i Skridt Side om Side paa Vejen bare for at spørge Nytt og passiare.

Paa en Gaard paa en 60 Tdr. Land holdtes saa omtrent fire Heste, otte—ni Køer, foruden *Kveer*, Kvier, fire—fem Svin, et Par Grisesøer og nogle Slagtesvin, en halv Snes Faar, en Snes Gæs, eller i Mangel deraf Ænder. En Bede kaldtes *Bi'er*, Grisesøerne kaldtes *Levesøer*. De af Kreaturerne Afkom, der var sildig født, kaldtes *Silcfødninger*; man sagde for Eksp. et *Silelam*, *Sileællinger*. Alt hvad der var dvergagtigt eller mindre udviklet — Dyr, Planter el. a. — var lilleagtigt — *det er kun en lilleavte En*. Markens Dyr, der laa

i Dvale, laa i *Dole*. Jordløse Folk betegnedes ofte med, at de havde hverken Ko eller So, og var det fine Folk, der dermed mentes, føjedes der til: *de skal ikke ud at bløde en Fod* ikke ud i al Slags Vejr for at røgte Dyrene.

Hestene havde i gamle Dage Fortrinet forud for Køerne og blev anset for Gaardens *villeste* Dyr. Nu er det omvendt. Nu er det Kostalden, der huser Gaardens fornemste Besætning, og især Kostalden er blevet til en Hal efter Hygiejnens Fordringer. I Følge Ordet: Som Klæder skaber Folk, skaber Kød Heste, satte Bønderne en Ære i, at Hestene var særdeles fede.

Man brugte for det meste Udtrykket *Bæesterne*, man sagde dog en Kørehest og en Ridehest, men man sagde altid et *Arbejdsbeest*. Længst tilbage var Hestene, naar Gaarden laa i Jorden, kun skoet paa Forbenene. En Mand, der havde en saadan Gaard, fik kun skoet Heste en Gang om Aaret. Men skulde man køre med Hestene paa Landevejen, maatte de være helt skoet. — Enkelte Husmænd pløjede med deres Køer.

Man sagde Hoppe; efter at den havde folet: *Føløg*. Et *Øg*, *Ye*, er ogsaa et Skældsord for lade og urenlige Kvinder. — *Du er et rigtigt Møgye*. Plag kaldtes *Kløjdt*, en Hingst en *Vrinsk*. Om Forspandet: Jeg har den *Vrinske* for. At give en Hest Motion, kaldtes at *øjre* den. Til Hestene sagde man: *homme Dig*, naar man vilde, at en Hest skulde flytte sig, til Køerne sagde man: *skib Dig*.

Hestene kaldtes den *Blæset*, blissede, og for Resten efter deres Kulør, den *Skæmlet*, skimlede osv. Af Køerne var jo de fleste røde. De havde ogsaa hver sit Navn, ofte et Pigenavn, da Pigerne altid havde en Ko, de foretrak: Maren, Stine, Mette og for øvrigt den Trepattede, den Storhornede, den Spættede, den *Grimet*, den *Træene*, — fortredne, vrangvillige.

Toben tog Treben (Malkestolen) og slog *Firben* med er en gammel Remse, naar Pigen blev *galho'et over*, at Koen under Malkningen ikke vilde staa stille eller læ' ner, lede ned. Yveret udtales *Jeveret*.

Et *Nød* er gammel Benævnelse for et Kreatur, og *Nødshus*, *Kohus* og *Kostald* betegner tre Udviklingstrin fra den Tid, Udhusene kaldtes for *Fæhusene*. Kohuset var et lavt, mørkt Rum

med smaa Korshuller i Muren, frembragt ved, at der var taget en Sten ud paa hver Led. Der var aabent i Udhusene, ofte tillige i Stuehusene, under Taget mellem Tag og Mur, dette Parti kaldtes *Hellefaget*. Det blev stoppet om Vinteren med Halmlunter mod Kulden, og for at det i Snevejrl ikke skulde *ryge* ind — fyge. Her byggede Spurve Reder. Talte man om Stalden, sagde man *Staal*¹⁾ og om Dyrene i den *Kreet*, udt. i to Stavelser. Endnu kaldes et Kreaturmarked *Krēmarked* og Gaardens samtlige Besætning med Fællesbenævnelser *Krēturet*. Mørkningsarbejdet at malke, *fore af*, lukke og ordne Stald og Sti for Natten kaldtes med eet Ord *at røgte*: »Det var før jeg *rygtede*«, »det kan ikke vare saa længe *at røgte*«.

En Ko, der ikke var med Kalv, kaldtes en *y'løs* Ko; vel *ydeløs*? Dette var jo mindre heldigt for det lille Hus, der kun havde Een. Men de, der skulde kælte, *satte* jo snart om Vinteren paa Mælken og var en lang Tid *sene* eller *stod* o: stod hen, blev ikke malket forud før Kælvningen. Kom man ud i en Stald sagde den, der viste Køerne frem, pegende paa Baasene: »Den er sen, og den skal senes«; thi i nogle Dage, før Køerne kom til helt at *staa*, blev de kun malket lidt, ikke malket rent. Derfor kneb det med Mælken om Vinteren. Men Køerne havde den Gang mindst dobbelt saa lang Hvileperiode som nu, nemlig to—tre Maaneder. Nu drives de til at *gi' Mjælk* næsten hele Aaret. Køerne kælvende først ud i Foraaret. Desaaarsag hedder et Par gamle Ordsprog: »Den Ko, der kælder i Julen, kælder to Gange« og »Julegris og Fastekalv gør Bonden arm og gal, men Julekalv og Fastegris gør Bonden rig og vis«.

Med *afrejs*s betegnes en hjælpeløs Tilstand for Mennesker og Dyr paa Grund af Afmagring og Udhungring — ude af Stand til at rejse sig. Køerne var i de gamle *Fæhuse* saa afkræftet, *afrejs*s, at de behøvede Hjælp til at rejse sig i Baasen. Derfra stammer sikkert det Bondeord, at *den, der ejer Koen, skal tage den ved Halen*. Det er et Fyndord, som ofte kan anvendes, og som ofte rinder mig i Hu; thi det rummer jo en udmærket Lære.

1) I Odense hedder et Stræde Staalstræde, fordi nogle Stalde skal have vendt ud til en Baggade paa dette Sted.

Køerne i Kohuset blev om Vinteren en Gang hver *Halvdag* drevet til nærmeste Gadekær eller Vandedam. Og de fik en eller to Gange daglig *Blæning*, Blanding. Dette hed at *skale til Kjør*. *Skaleballierne*, overskaarne Tønder, stilledes paa Række og forsynedes; paa Hakkelsen, der udgjorde Hovedmassen, kom *Grut* samt Affald fra Køkkenet osv. Dette udrørtes med Vand. Krybber havde Køerne ikke. Hver Ko fik sin Ballie. Man gjorde Forskel paa Køerne, de bedste *Maalkekjør* fik de bedste, og de, der nylig havde kælvet, fik varmt Vand paa. Dette Arbejde var fortrinsvis Kvindernes Bestilling¹⁾. Karlene skar Hakkelse paa en Skærekiste, senere fik man Hestegang, der anvendtes ikke blot til Tærskemaskinen, men ogsaa til at skære Hakkelse, Kærning m. m. Den Rest, Kreaturerne levnedede, kaldtes en *Ortning*, *Ortefoer*, *Ortehakkelse*, at *orte* er at levne. — »Den, hun er slem til at orte«.

Naar en Ko *havde faaet Kalv*, fik den først lidt varmt Vand med et Par Snapse i og derefter et tykt Stykke Rugbrød, ristet over Gløder og med Salt paa, samt med Terpentin paa de første Par Mundfulde — altsammen for at blive *lajt*, let. Efterbyrden kaldes *Lejtning*, Letning. Selv brugte man jo Mælken af de første *Maal*, Malkninger, og de nærmeste Husfolk og Ubemidlede fik altid nybær Mælk fra Gaarden. (169)

En Spædekalkv, der ikke skulde lægges til, havde det i de Dage mangt et Sted „ikke bedre end ligetil“ i sin korte Levetid. Den blev gerne smidt ind i Faarestien, og her laa den meget ofte henvist til sig selv. Den blev jo enten solgt

¹⁾ Skulde Vandet hentes et Stykke borte, eller man havde meget Vand at bære til Vask (158), til Brygning, til Kreaturerne — eller Mælk — eller meget Valle og *afskummet* Mælk, der skulde bæres ud til Kalve og Svin, da bar hver især *med Aag*, saa der kunde bæres to Spande paa Gangen; var man To om det, og der var store Mængder, *bar man med Saa*. Der var da noget for Pigerne at *røre deres Lemmer* paa. Der stilledes store Fordringer til deres Kræfter; men Mange sled og slæbte sig ogsaa store *Sprængeknuder* til paa Haandleddet. De skulde jo hente Vand saavel i *Skre'e* som i *Voevejr*, glat Føre og vaadt Vejrlig, og maaske tilmed trække Vandet op med en Brøndstang fra en aaben Brønd, *Kælen*, hvortil hørte et Kast med Spanden, hvorved denne undertiden smuttede af Krogen, hvad der gav forøget Arbejde med at faa fat paa Spanden og faa den paa Krogen igen.

eller slagtet, saasart det kunde ske — en Dagstid efter. Man saa altid efter, om der var Fedt ved Nyren af en slagtet Kalv; thi uden dette regnedes en Kalvefjerding ikke for god — helst maatte den være *nyrelo'et*, nyrelukket. En Fedekalv gav man *nysmalket* Mælk i fire Uger, den kostede da 10—15 Rdl., naar man ikke, hvad ofte var Tilfældet, slagtede den fede Kalv til en større Familiefest. Man havde da en Slags Kalvekød, som der nu til Dags slet ikke findes Mage til. Man sagde ikke Spædekalv, men Kalv og Kalvekød og Fedekalv og Fedekalvekød. — Eet Ord hedder, *at flybe afsted som et tørret Kalveskind*.

I nyere Tid har der rejst sig mange Indlæg i Blade om Dødeligheden blandt Kalve og Vanskeligheden ved at faa den nysødte Kalv til at drikke. Blandt de forskellige Raad har jeg mærkelig nok ikke truffet at se et af de allersimpleste, der skriver sig fra den gamle Bondekones Praksis. I hendes Tid var det altid Husmoderen selv, der passede Spædekalven, naar den skulde lægges til eller sælges som Fedekalv. Hun bar sig saaledes ad, at hun tog lidt af Moderkoens varme Mælk i en Strippe, da en saadan med sin Stilk er saa let at holde paa fremfor en Spand. Hun holdt Strippen i venstre Haand og tog med højre Haand omkring Kalvens Hoved saaledes, at hun puttede de fire sidste Fingre ind i Kalvens Mund og bøjede dens Hoved ned i Mælken. Idet den nu pattede paa Fingrene, slubrede den Mælken i sig, og dette skete da, uden at Mælken behøvede at blive kold. Naar hun paa denne Maade havde narret den et Par Gange, havde hun overvundet den Vanskelighed, der er forbundet med at lære Spædekalven at drikke.

Hamp anvendtes til Møllesejl, til Reb og Heste- og Kotøjr. De sidste forfærdigede Manden og Karlene altid selv. De spandt *Taatene* om Vinteren paa Praasevinde og lagde Tøjret om Sommeren paa et Apparat, lig en Rebslagerbane. Mellem Fortøjr og Bagtøjr var der et Led. Køerne havde Fortøjr af Hamp, Bagtøjr af Ranketøjr og *Stagestumpen* af Hamp. Faarene stod i *en'ste* Ranketøjr, kun Mundstumpe og Stagestumpe af Hamp. Til de Dyr, der vilde æde Tøjret, blandede man Haar af Heste- eller Kohaler i Rebet. I Tresaarene fik saadanne Køer Jerntøjr, og da blev der overalt indført Jern-

stager. Klappetrær, Tøjreled og Tøjrestager var af Træ og Huggehusarbejde. Stagerne sattes i Tagskægget for at tørres, der sad de paa Række, saa kun Hovederne stak frem, der kunde de saa tages, naar den, der passede *Køer, fejlede* en Stage.

Nu har *Køerne* Dækkener til Værn for Kulden i den Tid, *de er ude*. Og som *Følge* af, at de tages mere ind paa Stald nu end før, ser man nu sjældent en bissende *Ko*. Tidligere var Kreaturerne om Sommeren meget plaget af Insektstik. Man kunde se fire—fem Stykker *paa Ga'ni biise* eller *stikke i Rend* med *Haali* i Vejret. Ogsaa Hestene kan blive saa bremsegale, at de ikke kan køres. Men værst stillet er *Kvæget*, der er udset til at være Udklækningsstedet for Larverne. Det er den forholdsvis lille *Brems*, der faar *Køerne* til at tage saa kraftig Motion i den solhedeste Tid af Dagen, hvor de først løber i en Cirkel, til de faar *Tøjrepælen* løs, for siden at begive sig paa en vild Flugt. Naar de hørte en *Brems* snurre, tyede de til Skove og Buske. Hundedagene var særlig *Bremse-* og *Bissetiden*. *Køerne* blev ofte hentet ind paa Stald i Middagsstunden, men var Afstandene for store dertil, blev de anbragt ved *Bissepæle* i Marken, *Pæle*, der stilledes saa vidt fra hinanden, at hver *Ko* kunde løbe rundt. Dog rev de sig ogsaa ofte løs fra disse *Pæle* og løb afsted i strakt *Karriere*.

Om Efteraaret, naar Kreaturerne *gik løse*, var det jo ikke let at passe, at de ikke gik ind paa nysaaet Rug og Hvede, igennem Hegn eller ligefrem *rendle væk og blev henne*. Man anvendte da forskellige, mere eller mindre barmhjertige Redskaber (152) til at betvinge deres Bevægelser, *Hegler*, Baand om et For- og et Bagben, til *Lam, Nikke*, Baand om Hals og det ene Forben, til *Køer. Hegler og Nikker* burde nu være banlyst fra vore Efteraarsmarker. Men desværre —. Jeg har set *nikkede Køer* 1911.

Naar Husdyr forvildede sig ind paa anden Mands Jorder, blev de *taget ind*, d. v. s. optaget, saa de maatte løses fri med Optagelsespenge efter Lovens Takst for Antal og Dyrets Art. Mellem gode Naboer *endtes*, afgjordes, *besørgedes*, (175) et saadant Mellemværende dog gerne med *Snak og Tak*.

Røgteren paa de store Gaarde, den gamle, forslidte, stivbenede Arbejdsmand, der opholdt sig paa Marken i et Røg-

terhus, der var sat paa Hjul, saa det kunde flyttes tilligemed Køerne fra een *Lykke* til en anden, han er nu blevet erstattet med en ung, uddannet Mand med det fine Navn Fodermester — et Ord, der udtales meget korrekt. Og naar Bonden før, hvorom senere, med kaade, »sky« og fede Heste kørte de stive Vogne med tunge Kornsække til Købmanden — og der kom en Tid, som fortalt, hvor han tog Smørret med — saa kører han nu til Købstaden med tom Arbejdsfjedervogn og kommer hjem med kunstige Gødnings- og Foderstoffer.

Foruden Heste og Køer var det særlig Svinet, Faaret og Gaasen, der udgjorde Husdyrene i den gamle Bondegaard.

Svinet.

I gamle Dage indbragte et Par Pattegrise ni Mark eller en Specie, da det blev til en Femdalerseddell, stak Bonden denne med Tilfredshed i Lommen. Nu bringer et Par fire Ugers Grise 40 Kr. hjem til sin Ejer. Men nu er en lille, stegt Gris paa Fad, stegt hel, lysebrun og med en Gulerod i Munden, en mere sjelden — for ikke at sige forsvunden — Raritet paa et Festbord, end det fordem var.

Før hen havde man Grisene i en aaben Svinesti, der svarede til sit Navn. Nu indrettes der hele Boliger for Svinene — for ikke at tale om den Omhu, hvormed der sørges for deres daglige Velbefindende og Renlighed, som f. Eks. Gulvask og lignende propre Finesser, saa den ældgamle Sammenligning mellem disse Dyr og deres Opholdssted og det Sted, eller den, der udviser manglende Renlighedssans, er paa Vej til at blive afkræftet og falsk.

Og før hen gik *Levesøerne* altid med deres Yngel og ofte Svinene i det Hele taget løse omkring. Det var ret almindeligt, naar man gik ind i en Gaard, at se en lad, tilfreds So gaa vraltende, rodende og gryntende omkring i *Gaaret*, ja, helt udenfor Gaardens Enemærker. »Da havde vi aldrig en syg Gris, da havde Grisene ikke *Bensyge*, *Stivsyge*«, siger en

erfaren Gaardejer. Dette Princip er man nu begyndt at vende tilbage til; hvor man bygger nye Svinehuse, gives der Svinene Adgang til Bevægelse i det Fri i dertil indrettede aabne Gaarde, de saakaldte Løbegaarde.

Det var en Begivenhed, naar Grisen skulde slagtes. I Slagtetiden skreg — og skriger endnu — den ene Gris efter den anden, ret som var der en Kniv i Halsen paa den, den ene tidlige Morgenstund efter den anden. I Dag Pers, i Gaar Povls, og i Morgen maa Svineblodet flyde i den næste Gaard. Denne Morgenkoncert i Landsbyen er hele Indslagningstiden igennem en gammel Historie, der bliver ved at være ny. Det var saare uhyggeligt, at vaagne op ved i den mørke Vintertid. Grisen gør ingen Hemmelighed af den Stund, den maa lade sit Liv for Kniven. Begivenheden hørte derfor til Landsbyens Bynyt og Samtaleemne. Den ene Gaard maatte ofte rette sig efter den anden for at faa den samme Slagtemand — akkurat som en Kogekone gaar paa Omgang til Selskaberne.

Lad os følge en Slagtning i en af de gamle Gaarde og se, hvorledes Travlheden gik for sig. I Gaardene slagtedes i Reglen to Grise samtidig.

Dagen før fyldtes *Hedekedlen* med Vand, og Ballierne blev skuret og rensed og lagt til Rede. Om Aftenen blev Knivene slebet og skærpet. Pølsetornene var snittet en Tid før, skrabbet og dernæst tørret paa Kakkelovnen. De blev nu taget frem og eftersed, og hver Torn blev svedet i Spidsen over et Lys for at gøre dem stærkere. Fandtes der ingen Slaentorne i Nærheden, eller man manglede Børn til at plukke dem, snittede Mandfolkene Pinde af Fyrretræ.

Hver Egn havde een eller to Mænd, der gav sig af med at slagte Svin og havde Øvelse og Færdighed deri. Klokken fire—fem i den mørke Novembermorgen kom Slagtemanden, og Davren og Kaffen kom paa Bordet. Saa blev Grisen hentet, og allerede paa Vejen til Retterstedet begyndte den at skringe, saa det kunde høres i Nabolaget. Stakkels Dyr! Den havde jo Dagen før kun faaet lidt Vand at drikke. Den blev nu lagt paa et omvendt Kar og stukket. En holdt Lygten. En Pige stod ved Siden med en Spand til at tage mod Blo-

det. Hun skulde røre i det og spæde Vand i det, for at det ikke skulde løbe sammen. Saa blev Grisen skoldet i Karret. Derpaa blev den trukket op paa en Stige over en Karbænk og skrabet, hvilket Arbejde Gaardmanden selv eller et Par Karle og en Dreng hjalp til med. Børsterne blev samlet til Brug for Kalkekoste, alle Slags Børster, Barberkoste o. l., der senere forarbejdedes som *Pykkeri*-Arbejde i Vinterstuen. Naar Grisen var skrabet ren, skar man en Ridse paa langs i Bagbenene ved Senerne, og den blev da paa et Hængetræ anbragt frit hængende i en Døraabning paa en Krog eller paa Bjælkekroge i Bryggeret. Saa vidt var man ved Dagningen. Sær var Mandfolkearbejdet i det væsentligste endt, og man spiste Frokost.

Nu tog Kvinderne fat. Dog var Slagtemanden med til at skære Grisen op og andet mere. Kniven førtes ned midt af Bugen, medens man holdt venstre Haand indvendig for at sikre sig, at der ikke kom Brist paa Tarmene. En holdt et Trug, hvorpaa man lagde Indvoldene. Fedtet blev pillet fra Tarmene. Leveren bortkastede man, eller Hunden fik den. Senere anvendtes den dog til Leverpølse, som blev kogt og brugt til Paalæg. Lungen fik lidt Kog, før den hakkedes sammen med Hjertet, Nyrene og det mest blodige Smaakød til den meget yndede Lungepølse, især til Søbeaal. I den kom hakkede Løg, Salt, Allehaande og Nelliker.

Blodet blev siet paa Grynene, som saa stod i Blød deri. Var det størknet, blev det opvarmet. Hos Bønderne lavedes de sorte Pølser af Ruggryn. Udenfor Bondestanden brugtes fine Byggryn. Hovedet blev skrabet, svedet over en *Jodsk* Langhalm, kløvet og lagt i Blød i mange Hold Vand og stod Natten over i sidste Hold. Hjernen blev udtaget og i Stedet for at bortkastes, kom den i Tjærekanen, for at dens Fedtstof kunde komme til Nytte. Tarmene blev vendt, og for at faa dem til at glide hældtes for hver Gang, det gik i Staa, en lille Smule lunkent Vand i dem. De blev rensed i flere Hold Vand med Salt og gnedet med en Visk Foer — i en senere Tid skrabet. Naar de var rene, blev de sat i koldt Vand — hvori lidt Selleritop, da Sellerien blev en almindelig Urt i Haven. — Saa holdt man Middag. Der var ikke lidt at gøre for en Husmoder. Middagsmaden skulde jo, trods Travlheden, ligefuldt passes.

Saa begyndte man at skille Grisen ad. Den deltes i Skinker, Bove, Ryg og Flæskesider. Fra disse Stykker skar man skært Kød, hvor der paa nogen Maade kunde knibes Noget, for at faa saa mange Medisterpølser som muligt. Dette blev hakket med Krumkniv paa Hakkebrædt, den ene Portion efter den anden, det var trættende og sent, men Kødet beholdt derved sin fulde Kraft. Imedens skar andre Hænder Isterne i Tærninger, for at Fedtet kunde komme over Ilden at smelte. I den store Fedtegyrde kom man Løg, Salt, Timian og Merian, en Rugbrødsskorpe og nogle store Æbler. Denne Skorpe og disse Æbler var det Børnenes Fryd at spise ganske varme. Saa gik det raskt for sig med at skære Æbler itu, og naar Fedtet var siet i de store Krukker, kom man Æblerne i nogle af Greverne, og naar disse havde faaet et Opkog, hældtes de op i et Fad og brugtes kolde eller varme til Mellemmadskosten. Resten af Greverne kunde gemmes en længere Tid, saa længe der ikke var Æbler i.

Disse Fedtegrever var ligesom Æbleflæsk meget yndet for deres Velsmag, og fordi de i lang Tid sparede Paalæg. I de mindste Huse skaffede de sig Æbler til dette Brug, forinden Grisen skulde slagtes, selv om Manden eller Konen paa en mager Frugtegn eller i et uheldigt Frugtaar skulde *arbe'dem av*, gøre noget Arbejde til Vederlag. Men i gode Frugtaar blev Smaakaarsfolk altid forstrakt med *ilidt fra d'ene* og *totrē fra d'aa'en*.

En Slagtegris kunde veje 10—12—16 à 18 Lispund. Efter førstnævnte Vægt kunde der være en Halvotting Fedt, d. v. s. en fjorten Pund.

— Saa spiste man Nadver, og da var det almindelig Skik som den første Mundsmag af Slagtemaden at stege *Morbredrene*, Mørbraden. De blev stegt paa Stegepanden og spist med Kartofler eller blot med Brød til.

Derefter stoppede man Medisterpølse. I disse kom smaat skaarne Flæsketærninger, hakkede Løg, Allehaande og Salt. Havde man Suppe, æltede man med den i Stedet for Vand. Man satte et Pøsehorn i Tarmene, og medens disse fyldtes, prikkede man dem med Pøsepinden og anbragte ligeledes en saadan for hver Ende. Gik Arbejdet ikke saa raskt, eller man kogte Svinehovedet først, brugte man Suppen derfra til

at ælte Medisterne med. Som Regel lavedes Sylten først næste Dag. Ogsaa hertil anvendtes de tidligere nævnte Krydderier, kun ikke Løg. Allehaande var et stærkt benyttet Krydderi.

Saa kom man til de sorte Pølser. Deri kom ituskaarne, tørrede, kogte Pærer eller Rosiner, Flæsketærninger, Timian, Merian, Kanel og lidt Mælk, hvis Massen var for fast. Mange kogte Grynene lidt i Vand, hvis Tarmene var skøre, for at forebygge, at de bristede, i Fald Grynene buldne for meget ud. Pøsemaden fyldtes i de store Tarme og kogtes i Bryggerkedlen. Man løftede en Dør af, eller brugte en bred Bænk, lagde derpaa Langhalm og tog Pølserne op derpaa, til de var afsvalede. Man stak i dem med en Pølsepind, til denne ikke var blodig mere, for at prøve, om de var tilstrækkeligt gennemkogt. Man spiste nu varm Blodpølse med Sirup til, og det gjorde saa ud for Middagsmaden den Dag. Ellers blev Pølserne opvarmet paa Rist over Skorstensilden, hvorved der gik en Del Fedt tabt. Man aflagde da omsider Risten, og varmede dem saa i Fedt paa Stegepanden.

Det var svært Arbejde at salte, hvortil Mandfolkene Hjælp krævedes. Saltet blev nemlig gnedet stærkt ind i Kødet, for at dette hurtigere skulde løbe i Lage. Bovbenene blev taget ud og anvendt til at koge paa. I Bove og Skinker stak man lidt Salpeter ind. Ribbenene, kaldet *Revsben*, blev ikke alle saltet, nogle blev kogt hen sammen med en Del af Medisterne; deraf lavedes senere *sur Suppe*, som spistes ved forskellige Lejligheder, for Eks. naar man havde Kartepiger, eller ved Juletid, alt eftersom Slagtingen faldt. Af Medisterne blev flere lagt i Saltekarret og stegt med paa Panden, naar der spistes Kartofler. Lungepølserne blev saltet og anvendtes, som nævnt, varme til Grønkaal, eller i en senere Tid til *opstuvet Hvidkaal*, samt kolde som Paalæg til Fedtebrød. Ryggen blev saltet og brugt til Hvidkaalssuppe.

Medister udtales med Tonen paa anden Stavelse, *Mæ-dister*. *Revsben* og *Pølse* serveres som fersk Ret altid sammen og betegnes da jævnlige med Ordet Slagtemad. En Flæskesvær kaldtes en *Flæskeso*. Der er fin eller svær So paa Flæsket.

Blæren blev pustet op, et Par Ærter kom indeni, der blev bundet for den, den blev tørret og var saaledes et dejligt Legetøj for Børnene. Isterhinden brugtes til Lygteruder til

den gamle Lygte, man lavede paa Huggehuset. Isterhinden brugtes ogsaa til Fremstilling af Rumlepotten, som hørte Nytaarsløjerne til.

Nogle Dage efter Slagtingen kom Naboerne til Pøsegilde, hvor de trakteredes med al Slags Slagtemad, til sidst med sorte Pølser. Eller den ene Nabokone gik ind hos den anden for at smage Slagtemaden. Ogsaa de Fattige indfandt sig regelmæssigt og fik altid deres Part. I Pølsetiden kom det jo ikke saa nøje an paa en Pølse. Da kom Næstekærligheden saare smukt frem. Thi man maa aldrig glemme, at den gamle *Gaardkone* var godhjertet og hjælpsom mod de Trængende og delte rundhaandet ud af det, hun ved sit Arbejde — flittig som en Bi — havde slidt sig til. Den moderne Filantropi kan saamænd ikke have noget smukkere Forbillede end saadan en gammel — ganske uoplyst og overtroisk — men livsglad og nøjsom Bondekone.

I Marts Maaned, i Fasten, røgede man Flæsket ved Elle-spaaner (61). Det røgede Flæsk gemtes i en Kiste med Malt. Eller det hang i Baand frit ud paa Loftet under *Haneboerne* og afgav sin Part til at paavirke Luften der. Paa et *Lofte* sporedes altid en egen Blandingsduft af Korn og Flæsk, isprængt med andet deslige, hvad det efter Aarstiden var Gemmested for.

Faaret.

Faareavlen er jo taget meget af hos os. Aar 1800 havde Danmark et Antal af 1,130,000 Stykker Faar og Lam. Denne Bestand var jævnt stigende indtil 1866, da Tallet udgjorde 1,875,000, derefter er Faareantallet dalende, til det ved Udgangen af Aarhundredet i en Statistik fra Landmandsforsamlingen staar opført med 1,074,000 Stykker. I Følge Amtsbeskrivelsen beregnede man 1843 ca. 70,000 Bønderfaar i Odense Amt.

Naar Faar *læmmede*, og der enten var svage Lam iblandt, eller Moderen ikke kunde *føde dem*, ernære dem, naar hun f. Eks. var bleven Moder til tre — eller Moderen ikke vilde *ha' dem*, tage sig af sit Afkom, saa maatte saadanne Lam

dægges med Dæggehorn, et Kohorn, der endte i en paasat Skindsut. Indeni var en Gaasefjer med et Hak i, hvoriggennem Mælken kunde passere og derved hindre, at Lammet kvaltes af for stærk Tilstrømning. Et Dæggelam har jeg Side 32 skrevet med k for at komme Udtalen nærmere; »Nu skal jeg hen at dække Lam«, sagde Konen eller Pigen, det skete tre Gange om Dagen, naar der var malket Komælk — stundom i Stuen. Gik Lammene i Stien eller ude i Marken, kom de af sig selv den i Møde, der kom med Mælken. Nu sættes Gummisut paa Flaske, ogsaa naar smaa Grise skal dægges, naar f. Eks. en So faar 15—16 Grise, men har kun fjorten Patter.

Naar de unge Kalve og Lam fik *Oel* i Øjnene, stak man med en Stoppenaal en »Tvindestraad« igennem det syge Parti og trak det saa langt ud fra Øjet, at det kunde klippes bort med en Saks. Baade Ordene »Oel« og „Ulv“ findes paa Tryk, og Tilfældet bestaar i en sygelig Dannelse i Blinkehinden, der giver sig til Kende ved en Svulst i den indvendige Øjekrog.

Forhen blev om Sommeren Faarene flyttet tre Gange om Dagen — sat paa nyt Græs —, men de fik aldrig Drikke hele den udslagne Sommertid. Naa, der var da, før de mange Moser og Enge, Kilder, Sumpe, sure Steder og Grundvand afvandedes og fyldtes, mere Vand og som Følge deraf mere Morgendug og Fugtighed over Græsset. Men at her alligevel er begaaet Synd mod Dyrene fremgaar noksom deraf, at de drak glubsk, saasnart de kom til et Sted, hvor der var Vand. Og i Tørke og Hede stod de og pustede stakaandet med Tungen ud af Halsen. Men de kunde ikke taale at blive vandet den ene Dag, naar de ikke blev det den anden. Naar de kom i Hus om Efteraaret, fik de *Ærte-Foer*, Havreavner, Hø og Halm, og de blev da vandet hele Vinteren igennem i den kolde Aarstid.

I September, naar den af mange smaa fine Dugperler klamme Spindelvæv, den saakaldte »flyvende Sommer« bygger Bro fra Stub til Stub, da vil gamle Folk vide, at da fedes bedst alt Markens Kvæg. Der er jo ikke ret meget, der undgaar Folketroens profetiske Udlægning, og den har jo sin egen Løsning paa alle Fænomener. Den har i sin Tid op-

spundet, at naar Tiden for disse svævende Masser af Spindelvæv var inde, sætter Faar og Lam Tælle, og efter samme Mængdeforhold, som det flittige Insekt har Velstand paa til Edderkoppespind.

At gaa om som et *skosset Faar* er at være et Skumpelskud. At være et *Faarehovede* er det samme som at være et Fæ. At *komme i Ulden* paa hinanden er det samme som at komme i Totterne paa hinanden. Men Peder Syv siger: at Ulden og Alt er tjenligt, at Faaret har en Guldfoed, i hvor det staar eller gaar, og Møget er den bedste Gødning.

Ulden. Man vaskede og klippede Faar i Juni Maaned, dernæst ved Mikkelsdagstid, da blev Flokken af Levelam og Faar vasket. Man trak Vand op af Brønden i et Kar, bandt de tre Ben sammen og puttede Dyret i Karret. En holdt Hovedet, en Anden gned Ulden ren. Om Foraaret kunde man tage dem ud ved et Gadekær, der var Vandet ikke saa koldt, men Vaskningen skete dog sædvanlig hjemme. Man skiftede ikke Vandet, men spædte nyt i. Dette Vand blev kaldt *Faarelud* og brugtes til et vaske Uldtøj i, Mændenes hvide Vadmel's Stumptrøjer og Underbukser samt Uldklokker og Hestedækkener vaskedes paa denne Maade. Strømperne vaskedes derimod slet ikke. De blev tørret ved Kakkelloven eller i Solen, gnedet Jorden af og stoppet. (159)

Dagen før Vaskningen kom Faarene ind om Aftenen i Porten, hvor der strøedes Halm. Det gjaldt om at klippe dem, saa snart Ulden var tør; gik de to—tre Dage efter, blev Ulden snavset igen. Slagtefaarene lod man gaa længere end de andre, for at Ulden kunde blive større og fyldigere. De blev da særskilt vasket og klippet umiddelbart før Slagtingen. Blev de for Nemheds Skyld klippet lidt før, saa Ulden fik Tid til atter at vokse lidt, tog Garveren enten denne sidste Uldrest under Navn af *Skinneruld*, eller Skindet leveredes saaledes, som det var, til Feldberederen, for at blive gjort i Stand til Fodposer og Pelse.

Klipningen maatte foregaa med Omhu, saa man ikke klippede Hul paa Skindet. Herved tænktes vel mindre paa Dyrets Lidelse end paa dette, at Prangeren, der opkøbte Skindet à 2 Mark, trak en *Fireskilling* fra for hvert Hul. Hus-

mandskoner, der ikke kunde faa Nogen til Hjælp, lagde Faaret i en Grøft under Klipningen. Ellers lagdes det paa en Karbund. Der hørte Haandelag til at haandtere en Uldsaks. Denne maatte være god og skarp. Nu har man en ny Slags mere rundslebne Sakse. Tidligere, da man kun havde de meget spidse Sakse, hørte der megen Færdighed til at klippe Faar, uden at Dyret stadigt ømmede sig. Nogle var saa øvede og behændige, at de kunde klippe jævnt og smukt og uden at stikke Hul. Men en Garver har i den senere Tid oplyst, at over Halvdelen af de i Handelen da forekommende Lammeskind var mere eller mindre ødelagte af Klipstik, og at der gik en stor Sum ud af Landet til Indkøb af fremmede Skind, fordi vore egne ikke behandlede omhyggeligt. Skal Dyret afgive sin tykke, uldne Kjole til os Mennesker, bør vi sørge for, naar vi tager dets Ulldragt — for selv at iføre os den — at dette sker paa en skaansom Maade.

Man henlagde Klipning og *Toning* saa det kunde ske i Næde, saa regnedes Ulden for bedst. Foraarsulden, altsaa Faarets Vinteruld, der kaldes Laad, udt. her nærmest som *Lod, Lo'*, anvendtes til Hvergarn, da man gik ud fra, at den blev kønnest ved Farvning. Et halvt Pund kaldtes en *Mark*. Efter Klipningen sorteredes den gode Uld paa Ryg og Siderne fra den stride paa Bugen og Baglaarene, kaldet den *stygge Uld*; denne blev slaet paa Vadmél. Saa kom Ulden i *Vejegarn* — store aabent-knyttede Net eller Poser og blev hængt paa Loftet. I Klippetiden gik de fattige Koner rundt og tiggede Uld og fik da en god Tot hvert Sted, saa en saadan Kone kunde tigge sig Uld til en Kjole, ja Somme af dem kunde vel endog tigge sig mere til; men det var jo ikke den bedste Uld, de fik.

Aftenen før man i Gaarden skulde have Kartepiger (70), blev Ulden pillet over et Kar, som man sad i Kreds om, hver med sin Tot. Jo tørrere Ulden var, des lettere at karte. Der kunde undtagelsesvis kartes et Pund paa seks Timer, men en Kartepige kartene sædvanlig et Pund en saadan Dag. Her gik det, som tidligere skildret, løs med snart en *opdigtet* Vise af en af deres egne Rimsméde, snart med alskens *Hovro* og Munterhed. Uld-*Tøjerne* blev lagt paa Gulvet i Storstuen. Opstillingen mindede om en Stabel Favnebrænde. Husets Folk spandt Ulden selv. Strømpegarnet blev gerne hjemmefarvet.

(133), til Vadmel og Hvergarn blev Garnet i Reglen og navnlig i sidste Halvdel af Aarhundredet købstadfarvet (143, 144). Det skulde altsaa til Farveren, og Mange skulde have Klæder af det til Jul. — Det til Dynevaar blev lavet i Stand senere.

Den gensidige Fælleshjælp til Kartning holdt sig, indtil Faareavlen tog af, og man sendte Ulden til Fabriken, for at faa den kartet, saa den kom tilbage, omdannet til en fortløbende Streng, formet i Triller, og naar den ikke skulde bruges hvid, kunde den tilmed samtidig blive farvet og meleret. De, der havde sort Faareuld, sparede Farvning; thi saa blandede man hvid Uld i den sorte, mere eller mindre, som man vilde have den *blændingsgraa* — hvorom der da kunde siges: »Den Kulør er ægte». (133).

Alt dette med at to og klippe Faar og den øvrige Behandling var almindelig Kvindernes Arbejde. Kun ved Slagtningen kunde Mandfolkene træde til for at stikke Slagtedyret, men ogsaa mangan Kvinde har brugt Slagtekniiven til at stikke Faar og Lam, medens det altid vor Mandsarbejde at stikke Grisen.

Slagtningen. Faar og Lam hører til Husets første Indslagting. De Faar og Lam, der skulde slagtes, fik, som sagt, Lov til at gaa med Ulden til Slagtetiden. Der var mere Ulejlighed med at stille to Gange an med at to og klippe — men Ulden groede, og Faarene frøs uden Uld. Den gamle Vædder skulde, saa hed det sig, allerede slagtes til Mikkelsaftens Nadver. Lammene slagtedes senere ved Novembertid paa een Gang, saa mange, der skulde slagtes, fra fire til otte efter Gaardens Størrelse. Faar slagtedes kun, naar de var for gamle. Men saafremt Vask og Klipning da ikke skete før, var det for koldt for Dyrene.

Slagtedyret blev bundet, og lagt over en Halvdør paa en Karstol. Man maatte passe, at Tarmene ikke gik itu, idet man stak Dyret.

Blodet optoges i et Fad med lidt Vand i, stod og størknede, det skares da itu, Dagen efter kom det i kogende Vand og blev kogt. Naar det blev koldt, blev det skrællet; der blev en grøn Hinde paa det. Man satte sød Mælk paa Ilden med Løg, en Timiansvisk og Salt, og smuldrede det ud i Mælken

og kogte det deri. Saaledes lavedes den Side 170 nævnte Ret *Sve-e*. Den spistes med Ske og blev varmet i en *Jydepotte* og spistes med Brød til om Morgenen efter *Øllebrødsdaven*.

Skindet flaaede man af ved, at man »posede« det af med den ene Haand og undgik saa vidt muligt at skære med Kniven, for ikke at skære Hul. Ørerne skulde følge med, ellers hed det sig, at man havde stjaalet Skindet; men Skindet blev paa Hovedet. Man spaltede Hul langs med Senerne ved Bagbenene og stak et Hængetræ derigennem, hængte da Dyret op ved Bagbenene og trak saa Skindet af Ryggen. Man ridsede med en Kniv, idet man holdt venstre Haand indenfor, ned ad Bugen og tog Indvoldene ud paa et Trug. Derefter hang Kroppen rolig. Skindet blev hængt over en Stang under Tag-skægget, saa Katte ikke kunde naa det. Ingen maatte gaa underneden det, saa længe det var vaadt, saa fik man Uslet i Ansigtet. De mere holdne Folk, der ikke behøvede at sælge Skindene, lod ofte disse berede for at anvende dem til Dyner. Vaar af Skind til Dyner og Puder var varme, bløde og behagelige og noget nær uopslidelige. Der gik tolv Skind til en Overdyne til en Dobbeltseng.

Kallunet skylledes ud paa Møddingen, man vendte det og øste først Vand paa, puttede det siden ned i en Spand Vand, skoldede det saa i kogende Vand og skrabede det rent. Det kan især af Lam blive blændende hvidt. Det henstod da til næste Dag, skiftet i flere Sæt Vand. Lunge, Lever, Hjerte og Nyrer blev kogt med Kallunet, som derefter hakkedes. Ituskaarne Æbler blev lagt i Bunden af Gryden, derpaa det Hakkede, lidt Salt og saa meget af Suppen, at den stod lige over. Naar det havde faaet et godt Opkog, kom der Jævning paa og Eddike i efter Smag. Man havde da den bekendte Ret Finker (170). Sukker anvendtes jo meget lidt; thi Finkerne vilde sikkert have vundet ved at blive tillavet som sur og sød Ret. Finkerne sattes hen i en *Jydepotte* og fortæredes ligeledes opvarmet til Davrekosten bagefter *Øllebrødet* for at spare paa Flæsket; sjældent anvendtes Finker til Middagsret.

Naar Kroppen var kold, blev den taget ned og hugget itu. Laar, Bove, Bryst og Ryg saltedes. Laarene blev senere røget og brugtes da baade som raa, speget, *Spiekød*, og som kogte til Sommerpaalæg. Røget Lammelaar har jo ligefrem

gammelt Madry over sig. Bovene kogtes og brugtes først til Vinterpaalæg. Brystet kogtes og spistes ofte varmt med *opstuvet* Hvidkaal til. Den lukkede Tarm benyttedes til en Hakkepølse af Smaakød til Smørrebrød, eller den i en senere Tid spistes varm med stuede Sager til.

Slagene syedes til Rullepølser. Deri kom Allehaande, Nelliker, Salt og ofte revne Løg. Men dette sidste gør dem gule og let harske. De lagdes i Saltekarret. Flere af dem blev røget, saa stod de sig bedre til Sommerbrug. Af *Mellemlattet*, Mellemgulvet, lavedes ogsaa en Pølse med smaa *Gratter* Kød, Smaakød.

Tællen, *Talli*, pillede af Tarmene. Lammetarme blev undertiden tørret til Klokkesnøre til de gamle *Slaaklokker*, der hang frit paa Væggen med deres tunge Lodder — og som det var Børnene saa strengt forbudt at røre, at de aldrig gjorde det (152).

Tællen blev smeltet. Det gav ingen god Lugt at »koge Talle«, men man glædede sig over al den »Oplysning«, der var i Vente, og saa tog man det ikke saa nøje. I den dybe Genstand, hvori den varme, flydende Talg ophældtes, lagde man et Smalben med en Snor ved, der brugtes fra Aar til Aar. Naar Tællen var kold, kunde den vendes som en Ost og hængtes da op ved Snoren et Sted paa Loftet eller i Ølkammeret, til den skulde bruges til at støbe Lys af. Lidt af den raa Tælle lagdes i Meltønden, saaledes opbevaret kunde den holde sig frisk i længere Tid til at hakke med til Farce.

Hovedet flækkedes, vaskedes ud i mange Hold Vand, stod i Blød til næste Dag — uden dette kan det ikke blive hvidt — og kogtes med den uldne Hud. Naar det var kogt, flaaedes Skindet af varmt, og Hovedet befriedes for alt det Uspiselige, Snuden, Øjstenene osv. Hjernen, som Mange nu anser for en særlig Delikatesse, blev bortkastet. Hovederne smurtes ind i Fløde og varmedes paa Risten over Gløderne i Essen eller paa den aabne Skorsten (172).

Efter en Slagtning kogtes altid en »fersk Suppe«. Suppe var *et stort Ord* paa Landet i de Tider — saa udtrykker sig en af de gamle Husmødre, der her har genkaldt en af den gamle Tids Slagtedage i Erindringen. Suppe var Gildesmad og spistes kun i Hjemmene ved saadanne ganske enkelte Lejligheder.

Lysestøbningen. Naar en Dag, det passede, tog man fat paa at støbe Lys. Det i dette Øjemed groft spundne, men nødvendigvis blegede Blaargarn kom da frem og blev lavet til Væger. I senere Tid købtes blødt Lysegarn til den bedste Slags Lys, saa der kun brugtes hjemmespundet til de ringere, de saakaldte *brune Lys*.

Man satte et Spid i en Stoleryg, lavede et Øje paa Vægen omkring Spiddet og gav Vægen den Længde, den kunde have efter Lyseformen, og gav den de forskellige Tykkelser, man ønskede. Man brugte en Pind til Længdemaal. Derpaa gned man dem med en Tælleklud, efterhaanden som de lavedes. De bunkedes sammen til et stort Knippe, saa mange der kunde være, før de løftedes af Pinden. Naar alle Væger var knyttede, *daan*, dannet — en Fynbo lempet og danner Alt — og studsede i Spidsen, kunde Støbningen begynde, naar det skulde være.

Man lagde en Stige, eller to Stænger hvilende paa to Stole, en i hver Ende, fordelte syv, højst otte, Væger paa hvert Spid og lagde Spiddene paa tværs af Stængerne. Tællen smeltes og ophældtes i Lyseformen, der var af aflang og smal Form og af Jydepottearbejde eller Kobber. Den stod paa Gulvet paa Gløder. Efterhaanden som Tællen svandt, spædte man varmt Vand i, dels for at holde Tællen flydende, dels for at holde Formen fyldt.

Nu dypede man Spid for Spid saa mange Gange, som man vilde have Lysene tykke til, det var adskillige Omgange, de maatte gaas igennem. Nogle skulde være til bedre Brug og Andre til daglig, og naar de var kolde, skar man den yderste Tællespids fra, saa Lyset kun fik Vægens Længde og blev fladt forneden i Stedet for spidst. Disse Spidser smeltes til sidst sammen med Branketællen, og i denne Efterslet dypedes saa nogle Væger, der blev til meget tynde Praase, som anbragtes i en Jernstage, som foroven endte i en dyb Bøjle, bestemt til at hænge paa venstre Haands Pegefinger. Her kunde det tynde Lys staa oprejst, da der var en Fjer til at holde det; det kunde ellers ikke bære sig og fyldte for lidt i en anden Stage. Var der meget Vand i, var disse Lys slemme til at sprutte. Af de almindelige Lys gik der i Reglen 15 paa Pundet.

Nogle Lys støbtes særlig tykke. I Præstegaarden var det

Præstens Lys til Studerekammeret, i Bondegaarden var det Skrædderlyset. Skulde der være Bryllup i Gaarden, støbte man ligeledes et Par særlige Brudelys, der stillede foran Brud og Brudgom ved Bordet. Den, hvis Lys brændte længst, vilde da ogsaa leve længst. Juletræslys kendtes ikke, men Aarets festligste Lys var det trearmede Helligtrekongers Lys. Der, hvor man lod de tre Grene forene sig til en tyk Stamme, indstøbte man et lille muntert Skud Krudt, som kunde futte af med et Knald og samtidig hylde Stuen ind i Mørke. Det var en forventningsfuld Julespøg.

Naar Skrædderen paa Bordet fandt for godt at »give Lyset et Skrædderknæk« og at pirre op i det og sprede Vægen med en Naal, Saksegren eller en *Sprælteopkniv*, saa havde man det stærkeste Aftenlys, der da kendtes. (85). Vil man med det samme erindre sig Fortidens mindste Grad af Belysning, da maa man, som alt er sket, lade Praasen i Stanglysestagen med Fingerkrog, *Vimsepraasen*, vederfares den Ære at lade den lyse med her til at belyse de nu snart dunkle Minder. Krogen hang paa Fingeren uden at være til Hinder, naar man havde Noget at bære, for Eks. et Mælkefad, eller naar man i det Hele taget vilde lyse sig frem i Husets mørke Stuer og Rum i Voksstabelens og Lyseprofitens Tid.

Hos finere Folk brugtes altid Lysesaks. Ofte var denne et fint Stykke Husgeraad, der laa paa en dertil afpasset Bakke. Stage og Saks af Messing eller andet Metal blev holdt skinnende blanke og tog sig hyggelige ud. Lysestagen var oftest bred forneden, for paa Pladen at optage Dryp; og i selve Stagen var en Skyder, saa det brændende Lys kunde hæves op ad, efterhaanden som det brændte ned. Hos jævne Folk »snød« man altid Lyset med Fingrene, var Fingerspidserne ikke haardhudede nok, vædede man dem i Munden først, ligesom man i Reglen spyttede paa Fingrene for at slukke Lyset, som saa gik ud med en lille svirrende Lyd. I enhver Bondestue var Lyset anbragt i den lange Træstage paa Fod midt paa Gulvet (38). Paa Tider, hvor det trængte til at pudes, tog det sig meget søvnigt ud. Den sidste Lyserest — fra saavel den finere som den simple Stage — anbragtes paa en Profit. De gamle havde Ordenssans, og de vidste, at det er Profitten, man skal leve af.

Tællelysets Skær maa man lade skinne over de gamle Minder, naar man ret vil se Datiden i dens eget Lys.

Og, som man har set, Faaret var ret et nyttigt Husdyr i den gamle Bondegaard. Det afgav baade Klæder, Føde og Lys. Faaret tillægges ikke saa megen Forstand; det sørgede dog for den »højeste Oplysning«.

Gaasen.

Der siges, at Gaasen er vor ældste tamme Fugl. At den er gammel i Gaarde viser i hvert Fald de mangfoldige, ofte lidt snertende Mundheld om dens Evner og Egenskaber, der findes rundt om i vore Ordsprogssamlinger, lige fra Peder Laales og Peder Syvs Dage. Skulde Alt samles, hvad der findes paa Tryk af gamle Ord om Gaasen, vilde det blive en svulmende Bunke. Her vil jeg derfor som et Udvalg blot anføre de Taalemaader, der har været almindelige i Folkemunde paa min hjemlige Egn:

Dette at være *en god Gaas* eller et *godt Gaasehoved* hører ikke til de smigrende Udtalelser om Kvindekønnet, især gælder Udtrykket den yngre Part. *At lyse for Gæs* er en Art nysgerrig Forlegenhed. *Naar een Gaas kækker, saa kækker de alle. Det er det samme som at slaa Vand paa en Gaas. Det er en sen Død at lade sig træde ihjel af Gæs. Mangen bejler til en Gaas med Guldøg; thi naar en Pige kun er lidt klogere end en Gaas, faar hun sig nok en Mand. Den Gaas kækker højt, der har en god Gase. De sidder paa Rad som Endelave Gæs — der var kun to.* Som Opmuntring til Ydmyghed siges: *Knagehals skal komme i Hu, at Gaasen luder i Døren.* Ogsaa de Ordspil, der findes paa Tryk, er optaget af Befolkningen og er givet Børnene som »Nødder« at knække, som f. Eks : *Alting forgaas, men aldrig faar Gaas Træsko. En graa Gaas er altid bedre end to Hvide.* To Hvide var to Trediedele af en Skilling. Og endelig et Ord som dette, *at Gaasen er en daarlig Fugl, da den er for meget for Een og for lidt for To.* Man taler ogsaa om at sidde »som en Bisp i en Gaaserede«, om at have en »uplukket Gaas« med hinanden, om at »gaa Gaasegang«, at »have Gaasehud«, at »sætte i »Gaaseøjne« og at drikke »Gaasevin«

Denne Drik bærer ikke den dyreste Etikette, men den kan nok smigre sig med at være en af de sundeste, og den er der heldigvis ingen Mangel paa — den er en god »Afholdsvin«.

Til Gaasens store Popularitet knytter sig ogsaa adskillig Overtro. Mortensgaasens Springgaas er udstyret med Spaadomsbegavelse og har været en anset Vejrprofet, af hvilken hele Vinterens Meteorologi kunde aflæses, naar den blev aflæst ret efter Forfædrenes Forskrifter — om det end i Tidens Løb er gaaet saaledes med Noget af dens Forudviden, at denne for en Del just er »fløjet bort med St. Mortens Gæs«, som saa meget Andet. — Cybille er udstyret med en Gaasefod, og den, der spiste mange Gaasefødder, blev særlig rapfodet til at danse. Gaasen spøger ligeledes med i den gamle Juletro, idet intet Redskab maatte gaa rundt i Julen — man maatte hverken slibe, bore, spinde, vinde eller haspe — ellers blev der Navleunger i Gaaseæggene. Og Gaasen træder nu atter i Forbindelse med Julen, idet den er blevet den danske Julefugl.

Til Gaasens »biografiske Data« hører, at den 22. Februar, *Pers Dag*, (i nogle Egne siges 24. Februar, Matthias Dag, og denne Dag kaldes da Matthias med Gaaseægget) skal *en god Gaas have tre Æg i sin Rede, og naar Tormaaned gaar ind, skal Ploven ud at skride og Gausen ind at ligge*. Og ved Mortensdag er Markedet af Madtraditionen til Bispen af Tours Ihukommelse sat under Gaasens Tegn; da ender Gaasen i »den sorte Gryde«, da har den naaet det Maal, »at svømme ved Hjælp af en Sauceskaal«. Det er de to Poler i Gaasens Levnedsløb og dens Lod i Verden.

Det kan vel nu være en Snes Aar siden, at en Gaardmandskone sagde til mig: »Da jeg for 25 Aar siden kom her til Gaarden, tænkte vi aldrig paa at sælge en Gaas, og nu tænker vi aldrig paa at beholde en selv«. Allerede den Gang var det fra Mødrene nedarvede i Husbruget opløst og ledet ind i de nye Spor.

Anderledes naar man hører de gamle Husmødre fortælle om Skikken i deres Tid, da de stod for Styret eller var unge, Da hørte det med til Gaardens Tilbehør at have en Flok Gæs. I Mangel deraf købte man om Efteraaret tre—fire

Stykker, fedede og slagtede. I de bedste Gaarde slagtedes fra 10—12 til 15—16 Gæs, ligesaa i Præstegaarde og hos velstillede Familier. De blev da sat paa Sti en fire Uger og fedet med Havre, og blev saa hos Bønderne slagtet paa een Gang. Havde man ikke Gæs, traadte Ænder i Stedet (220), og de blev da sat paa Sti i ni Dage før Slagtningen.

»Staa paa Sti« er en brugt Billedtale om Folk, der har det *tvungent*, er bundne eller har ringe Plads. At Gæs og Ænder sattes paa Sti vil sige, at man indrettede en lille Baas, hvor de gik og fik saa meget Havre, som de vilde have og dertil Vand i et Trug. Kostmængden var for Dyret en frivillig Sag. — Nu siges der om Gæs og navnlig om Ænder, at »de æder sig selv op«.

Smaafolk kunde lade en Gaas ligge paa Æg inde i deres Stue i Gaasebænken. Naar saa Gæslingerne var store nok til det, kom Gaasen og Ungerne hen hos Gaardmandens, hvor de ikke havde saa god Tid til at passe paa de smaa Unger, men derimod nu havde Plads og Noget at føde dem paa. En Gaas med Gæslinger tøjrede man i Gaasefold tæt ved Huset eller ved en Dam. Efter Høsten gik de paa Stub og kaldtes da Stubgæs.

Hvem kender ikke den lille Gaasepige, og hvem husker ikke Lundbyes Billede af en lille Gaasepige, tegnet i Rom 1846, hvortil Chr. Richardt skrev: »Nu er Kornet i Hæs, hvert evige Læs! Hyp, alle mine Gæs, nu kan vi gaa paa Græs«. Det var Gaasens Glanstid, da den lille Pige drev Gaaseflokken paa Græs. Om Efteraaret deltes Gæssene, og Smaamanden fik saa atter sin gamle Gaas igen. Dette kaldtes: at have Gaas *til Halles* paa samme Maade som Husfolk og Tjenestefolk havde Faar til Halvering af Udbyttet, til »Halvs«.

Et Sted havde Gaasen sin Rede under Vasken, og den kom da hver Morgen og bankede med sit Næb paa Døren og gik ind og lagde sit Æg til sidst rugede den Ungerne ud der. En Gang var et Æg ikke ruget ud tillige med de andre. Konen gik da med Ægget inde paa sit Bryst, lige til Ungen kom ud, og den voksede til og trivedes som de andre.

Det var altsaa i de Tider, hvor Gæs og Ænder ikke blev solgt, men blev betragtet som og henregnet til en af Husets Indslagtinger. Man kendte og forstod slet ikke at stege dem,

især Gaasen. Nogle kogte man hen, Andre lagde man i Saltekarret. Kraasemaden blev ligeledes kogt hen. Man sagde *Krase* og *Krasesuppe*. Man havde dertil en Mængde smaa Jydepotter, passende til en Portion til Husets Forbrug, saa mangelen en Spisekammerhylde havde en hel Række af saadanne Potter. Man kunde ogsaa have en større Genstand med en større Part af Slagtingen, men naar der da brugtes deraf, maatte det andet smeltes til igen med Fedt, og det var da bedre at have dem hver for sig Portionsvis til at bruge een ad Gangen. De henkogte Gæs varede altid Julen over og længere som Søndagsmad og til Gæstebud, og de spistes da altid som *sur Suppe*, tillavet som Kraasesuppe, tilsat tørrede Æbler, men der sattes aldrig Boller paa denne Suppe. (186).

De, der blev lagt i Saltekarret, anvendtes til Kaal. Naar der skulde koges Grønkaal, tog man nogle Stykker Gaasekød med, hvilket gav Kaalen en udmærket Smag, og Kødet spistes som en *Ralletet*. Det Fedeste paa de saltede Gæs skar man af i smaa Partier, skar disse endnu mindre og stegte dem med i Panden, naar der stegtes Flæsk, saa blev Stegefedtets saa godt. Disse *Gaasegratter* fra Saltekarret til Retten »Kartofler og Flæsk« var ogsaa en skattet Lækkerbid.

Paa større Gaarde brugte man at røge Gaasebrystet. Det blev hængt i Røg et Par Dage og var da et meget fint Paa-læg. Fra saadanne Steder blev der ogsaa foræret een eller flere Gæs bort. Præsten og Degnen fik saaledes gerne hver sin Mortens- eller Julegaas. Nu føres Gaasen, som bekendt, fortrinsvis til Torvs, og paa Markedet i det Hele taget tager russiske Gæs jo nu stærkt Kampen op med vore egne.

Men Slagtingen foregaar omtrent nu som før — man er endnu ikke kommet saa vidt, at man hugger Hovedet af alle Gæs. Gaasen har sit Stikkested paa Nakken, kendelig ved en lille Fordybning. Her pillede man først nogle Fjer af den levende Gaas, saa stak man den med en Pennekniv. Derpaa gjorde man Spidsen af en Ildtang glødende og satte paa Stikkestedet, for at Blodet ikke skulde dryppe paa Fjerene. Gæssene blev jo plukket over Kar, Ballie eller Sold, hvad man nu havde, og Karlene hjalp til med det svære Arbejde, det er at plukke Gæs, og trættende, som det navnlig var, naar der var mange.

Man havde Ild under *Hedekedlen*, og Gæssene blev nu skoldet, svedet over *Langhalm* i *Essen*, pillet og derefter hængt op ved *Hovedet*, for at *Fedt* kunde synke ned mod *Gumpen*. Saaledes hang de til næste Dag. Fjerene fyldtes i *Poser* og tørredes i *Bagerovnen* efter *Bagning*. *Blodet* lavedes til *Pølse*. Nogle bar sig saaledes ad med *Blodet*, at naar de kogte *Kraasemaden*, kom de det i den *Suppe*, de vilde spise straks. I *Præstegaarde* og paa finere *Steder* lavedes den lækre *Ret Risengrynspølse*. Til denne hvide *Pølse* brugtes *Skindet* af *Gaasehalsene*.

I hvor høj *Grad* man forstod at benytte værdiløse *Bagateller*, træder stærkt frem, naar man tænker paa, at selv *Rallen* udnyttedes. Enhver *Gaaseralle* blev bøjet til en *Ring*, tørret og brugt som *Vindsel* til at vinde *Strømpegarn* og *hjemmespundet Sytraad* paa. — *Avis- og Makulaturpapir*, som man nu »vader« i, kendtes saa godt som ikke. — *Kom der Ærter* eller *Hagl* i, var den *Rangle*. Ogsaa til *Vindsler* fandt man det pudsigt, at det raslede inde i *Nøglet*.

Det yderste *Led* af *Vingen* drejede man af til *Fjervinge*. *Støvekost* med kort *Skaft* brugtes ikke (166), man søgte at hjælpe sig med de *ukøbendes Ting*. I større *Hjem* havde man dog en »*Ugle*« paa *Skaft* til at »støve ned« med. Havde man mange *Gæs*, behøvede man kun at bruge den højre *Vinge*, der falder bedst i *Haanden*. Men havde man kun faa *Gæs*, tog man ogsaa den venstre *Vinge* med. *Vingerne* spiledes da ud og stillede til *Tørring* bag *Lægterne* under *Taget*, at de kunde blive stive og faa den rette *Form*.

De *Vingefjer* — og hertil anvendes fortrinsvis den venstre *Vinge* — der skulde bruges til *Pennefjer*, trak man ud og gemte omhyggeligt, uagtet der ikke fandtes hverken *Pen* eller *Blæk* i noget *Bondehjem*. — *Dog*, alt som *Tiden* gik, blev det — som saa mange andre lignende *Smaatræk* — just et talende *Tegn* paa en vis *Fremmelighed*, at man anskaffede en lille *Blækflaske* og en *Skillingspen*, for at disse *Ting* kunde være til *Stede* i *Huset* under paakommende *Tilfælde*. — Men *Børnene* fik en *Fjer* ad *Gangen* med til *Skolen*, hvor *Læreren* havde det store *Arbejde* at skære *Penne* til hele *Skolen* — ja, han syede alle *Skrivebøgerne*, og *Skillingerne* til *Papiret* kneb det endda tidt med. Alle skrev med *Gaasepen* og strøede *Sand*

paa det beskrevne Papir (44). Et Sandhus og et Blækhus var Tvillinger paa Fortidens Skrivetøj. — Endnu lever Benævnelsen en Pennepose, og endnu tages Gaasens Svingfjer i Tjeneste til Pensler, til Tandstikkere og som Piberensere. Alt, hvad man nu bruger smaa Pensler til, dertil brugte man tidligere en Fjer.

Selve Fjer og Dun fyldtes i hjemmegjorte Vaar, der lagdes paa Kistebunden til Børnenes Udstyr. Man var jo ganske umættelig med Hensyn til Sengetøj og Klæder. Det var Dyner, der varede igennem Slægtled, saa den unge Brud, der tog dem i Besiddelse, kunde mindes som Oldemoder og være Muld under Mulde, før saadant Senge-Fyld blev mærket af Tidens Tand.

Gaasen er i Sandhed en Husfugl. Men med Hensyn til Menneskenes Dyr-Forpligtelser har det i Fortiden overfor den staaet ret smaat til. Det gælder Fastelavnsløjerne, og det gælder Slagtingen. Og det er ikke humant nok for vor Tids Kvinder vedblivende at aflive Gæs og Ænder paa den ovenfor nævnte Maade. Den Skik, at Gaasehovedet følger med Kroppen, bør forlades. Men Stikningen med den langsomme Forblødning sker vel nærmest af Omhu og Renlighedssans for Blodets Skyld, fordi dette spises, og det paa denne Maade er lettere at opsamle? Eller er det af Hensyn til Fjerene, fordi det derved er lettere at passe, at disse ikke bliver plettede og vaade?

Og større Gaaseopdrætttere har i praktisk Iver gaaet saa vidt, at de har plukket Fjer af den unge Gaas for at opnaa dobbelt Dun-Høst — eller ogsaa efter Omstændighederne det Skind, der hedder Svanedun. I Sommeren 1808 førtes en skarp Pennefejde i en Række forskellige Blade paa Grund af, at en sjællandsk Præst udgav: et »Brev til den danske Bonde om en betydelig Indtægt af Gæssenes Sommerplukning«, der solgtes for 2 Skilling. Han mente at gavne Fædrelandet ved at lære Bonden at plukke sine Gæs tre—fire Gange om Sommeren og mente, at der i samtlige Stifter derved kunde indvindes »den uhyre Sum af en Tønde Guld og tresindstve Tusinde Rigsdaler for Danmark«, ja maaske mere endda. Der fremkom dog det ene Indlæg efter det andet, hvori Forslagsstilleren fik, om man saa kan sige, »baade læst og paaskrevet«,

men ogsaa enkelte Bidrag tog ham i Forsvar og talte til Fordel for de »levende« Fjers Godhed.

Saaledes være da her vor gamle Mortensgaas og i den nyere Tid Julegaas først i Pennen — Gaasen, som jo selv i svundne Tider var Pennefører for Alt, hvad der sattes paa Prent fra Peblingens Alfabet til Digterens Stovværk, Frierbrevet og Kongens Forordninger. Men skulde Gaasens hele Saga føres frem, var der endnu mangen Minderune at samle, men det vil føre endnu videre, og videre end tilbørligt, ud over Nordfyns snevre Grænser. Thi det var Gæs, der reddede Kapitolium, Gæs, der forraadte Bispen i Gaasreden o. s. v. Gaasen er ikke blot det folkekære Husdyr, men en oldtids-gammel, historisk Fugl.

Høns.

Kun de færreste af de mange agrariske Fremskridtsbevægelser har taget saa mægtigt et Opsving som Hønseriet. Thi hvilke andre Frembringelser kan holde Trit med vor Ægproduktion? Antallet af Kyllinger og Høns fordobledes i Løbet af en halv Snes Aar fra Firsaaarene til Halvfemsaarene. Og det er nok værd at lægge Vind paa vore æglæggende »Tulter«, men ogsaa at sørge for dem paa det Bedste. De tobenede Lilleputter tager det smukt op med vore største Husdyr. Det lyder næsten utroligt, at vore Høns nu i mange Aar har indbragt mere end vore Heste. Omkring 1885 begyndte Hønsedyttet at tage Luven fra Hesteavlen.

Nu drives der Hønseri i stor Stil. I de gamle Gaarde havde Hønsene det ikke for godt, da de tildels var upaa-agtede og gik om for Lud og koldt Vand, skøttende sig selv og bjergende sig Føden, hvor de kunde. Mandfolkene kostede Hønsene væk, *jav'de etter dem*, og de havde deres Reder, hvor det traf sig, rundt om paa Slyden, Høstænget, og i Udhusene. De gjorde Fortræd i Haven og alle Vegne. Manden plejede at sige: *Den Gaard, der har mange Høns og mange Koinde', skal snart blive let at løbe med*. Fjerkræet har dog altid hørt ind under det huslige Omraade og Husmoderens særlige

Røgt og Pleje. De Paapassende *grev(b)* Hønsene om Morgen, før de lukkedes ud. At *grive Høns* er at undersøge, om de har Æg, vil *gøre Æg* den Dag. Om Æg brugtes aldrig Ordet lægge. Vilde en Kone fortælle, at Hønsene for Tiden kun lagde faa Æg, vilde det lyde: *Vore Høns gø'er ikke stort paa Tiden*. Luttehønen maa i denne Forbindelse nævnes som en særlig fynsk gammel Race.

Men først *ved Lag* Halvfjerdserne begyndte Hønseri at fængsle Interessen i en hidtil ukendt Grad, da Hønen blev Husmoderens Kæledægge og kom til i Gaard som i Hytte at spille en ganske anden Rolle end i fordums Dage. Da den store Æg-Eksport kom frem, var det, som om den grimme Ælling blev Svane.

Et lille Træk vil bekræfte det forud Skrevne. Det hører til et af mine tidligste Barndomsminder, at Hønsene fra mit Hjem havde vovet sig ind paa Naboens Mark. De blev opdaget af Manden og med drøje Eder og Stenkast drevet tilbage. En af Stenene ramte en Høne paa Benet og knækkede dette. Under bitre Taarer forlangte jeg bestemt Svar af mine Forældre, at de skulde sige mig, om ikke den Mand kom i Helvede.

En Hane kaldtes en *Kok*. Lækatten, der tog Ællinger og Kyllinger, kaldtes *den Kønne*. Og om Maagerne sagde man i Egnene omkring min Hjemstavn: »Nu kommer de Bogense Høns, nu faar vi Regn«.

Kalkuner holdt man for det meste kun paa de *store Steder*. Duer holdtes vel i større Gaarde, men ikke meget i Smaa-gaardene, fordi de ødelagde Tagene.

Naar Kornet kommer af Marken om Efteraaret, plejer Musene at holde til i Husene. Der var før som nu mange Fangstmaader og -Midler for Rotter og Mus, men ikke alle kunde staa for den Dom, at de var fuldtud dyrevenlige. Det er jo ikke let, at faa de smaa Gnavere til at »gaa i Fælden«. Den sikreste og mest humane Musefælde, jeg har kendt, har jeg lært af en gammel Bondekone. Paa en flad Tallerken lægger man et stort Metal-Fingerbøl, som fyldes fast med en Brødskorpe, der siden afskæres til Fingerbøllets Rand. Paa Fingerbøllets Spids — vendt mod Tallerkenranden — faar

man en stor Spølkum til at hvile. Er der et Øjeblik Ro, vil Musen — selv ved højlys Dag — ufejlbarlig søge ind under Kummen og nippe til Brødet — men vips; Skaalen falder da ned over den. Den huserer da med Fingerbøllet, saa man straks hører det, og man kan derved straks give den en hurtig Død, som Konen gjorde det i en Kobber- eller Messingkedel med Vand — altsaa nu en Zinkspand; en Træspand løber den op af. Selvfølgelig maa Genstandene udskoldes for hver Gang og holdes til dette Brug *forensede*, ene og alene, udelukkende. (201).

I Stald og Sti og paa Hønsenes Hjal har Overtroen ret drevet sit Spil. Men Alt, hvad der hører Folketroen til, bør samles paa eet Sted, saa dette Emne vil senere faa sit selvstændige Afsnit.

Bien.

Før Silkeormen efter Aaret 1900 begyndte at spinde sin Traad ude blandt Landbefolkningen, var Bien det eneste Insekt, vi har draget Nytte af. Det er derfor kun ret og billigt ogsaa at ofre Bihaven og de gamle Kuber, der stod paa Rad paa solrige Pladser, nogle Pennestrøg. — Disse Kuber, som man i Erindringen ser for sig, og som de husflidsflittige Hænder selv *lempede*, naar det røg og fæg uden for — eller Lyden af Biernes summende Flid, naar hele *Svulmen*, Sværmen, *svulmede* om Ørene paa En og fløj fra Blomst til Blomst i Skærsommertiden — eller denne Høst af Honning og Voks — det fortøner sig tilsammen og hver for sig som fuldtro Led i Minderne fra de gamle Bondebyer. Deri ligger der Stof for hver Aarstid, baade til at tegne Billedet af det ydre Liv i disse, og til at fuldstændiggøre nærværende Skildring af Flid og Huslighed, Dyr og Planter. At Honningbien er gammel paa vore Breddegrader, fortæller endvidere Mjødene os; thi den gaar tilbage til Sagatiden. Se for øvrigt »Mjød«.

»At samle til Kube« er en kendt Taleform, saavel for indbringende Flid i det Hele taget, som naar Unge samler for at sætte Bo.

Den lille Bi er foruden at være Udtryk for Flid tillige ved sin Brod og sin Honning et Billede paa, at Alvor og Mildhed maa være forenet; thi »den Bi, som ingen Brod har; giver heller ingen Honning«, men »Vis uden Værk er som Bi uden Honning«. Og gammel Tale siger, at »Bien giver Nytte og Lyst, gavner meget, koster lidet, og at intet Kreatur betaler bedre sit Husly end Bien«. Vel hedder det ogsaa, at »Bier er godt Kvæg, dog ondt at forvare; thi man kan ej baase for dem«. Det hedder tillige, at »af de Blomster, Bien trækker Lægedom, trækker Edderkoppen Gift«, og »paa Rejser skal man vandre som Bien, ej som Edderkoppen«. — Af Myren lærer man Flid, af dette Insekt, at »være om sig som en Bi«. Med disse gamle Ord er det da allerede godtgjort, at Biavl er en nyttig Bisynsel, som man kun kan ønske Udbredelse og Trivsel. Den har da ogsaa taget et stort Opsving i de senere Aar.

Det var sund Føde, da man gjorde megen Brug af Honning som det hjemmelavede *Sødt*. man havde ved Haanden i Stedet for det Sukker, der skulde købes. Thi Honning er fortrinlig skikket til at optages i det menneskelige Legeme, lige gavnlige for Børn og Gamle.

I nu hundreedaarige finere Opskrifter sylter man med Honning. Man maa kun tage den saakaldte Jomfru-Honning dertil: »Det, der syltes med denne Honning, især Kirsebær og Ribs, faar ikke alene et langt bedre Udseende, men er ogsaa smagfuldere, end om det er syltet med Sukker. Honningen koster ogsaa langt fra saa meget som Sukkeret. Man kan sylte lige saa meget med tre Fjerdingspund Honning som med et halvt Pund Sukker, saa at det, man har syltet med Sukker, bliver een Gang saa dyrt som det, man har syltet med Honning«. — Nu stiller dette Forhold sig vist lige omvendt.

Honning leder Tanken hen paa Honningkager og disse igen paa Markeder og Kristiansfelder-Industrien.

Til Biens Værk hører jo ogsaa Voks, der dog nu i Hjemmene har tabt sin Betydning. I sin Tid voksede man den hjemmespundne Traad, og man oppolerede sine Møbler ved at gnide dem med Voks og Terpentin een eller to Gange om Aaret. (164). Voks til Salve bruges jo fremdeles, men Voks-seglets Tid er forlængst forbi.

Vi kender alle fra vore Barnerim Ingemanns Sang til Biens Pris. Mindre kendt er derimod nogle Bivers fra den Odense Landmandsforsamling. Skønt de smukke Rim, forfattet af Biavlersektionens Formand, Hr. Apoteker Chr. Mikkelsen, Odense, til Ære for det lille flittige Dyr og til Fremgang for Biavlén, vel den Gang sammen med de øvrige Referater optryktes i Dagspressen, kan her være god Anledning til at drage dem frem paany, hvilket sker med Forfatterens Tilladelse. Over Indgangen til Udstillingsbikuben læste man:

Hvad Kræfter smaa, der sammen gaa,
ved Flid formaa, I undre paa,
hvis ind I naa, hvor Biværk staa!

Derinde i den ene Fløj saas mellem blomstrende Planter følgende Digt:

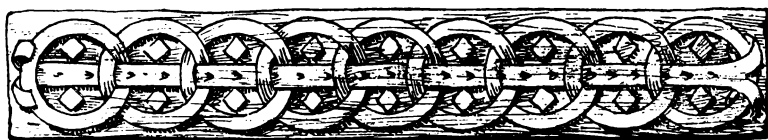
Af Luft og Vand smaa Celler kan
i vore Planter Blomsterstand
ved Straaler milde
fra Lysets Kilde
en herlig Nektar lave.

Og af utalte Cellers Væld
uddrages den fra Gry til Kvæld
i Sommertid
ved Biers Flid
til liflig Honningave.

Hvis Du paa Biavl lægger Vind,
da kan Du Gaven høste ind
med liden Møje
og Dig fornøje
ved Biers travle Færd.

Paa den modsatte Side var anbragt Følgende:

Voks til Lys, til'Segl og Saar
Gavn har gjort i tusind Aar.
Lindring god for Liv i Nød,
hentes tidt fra Honning sød.

I Vang og Vænge.

Skildringen i denne Bog om Folket og dets Sysler, Husdyrene og al Husets Gerning, kan ikke slutte, uden at vi fra Laderne med Kvæget og Fjerkræet maa helt ud til Gaardens Udenværker; thi ikke blot i Husdyrbruget, men ogsaa i selve Avlsvæsenet tog baade *Karlfolket* og *Fruentimmerne* lige meget Del. Ikke kan man skildre Huslivet og Arbejdslivet uden at tage den daværende Planteavl med.

Men Jorden, hvormed jeg nu slutter, burde være stillet i Spidsen. Thi hvor saa det mørkt ud for Bonden, som Ploug 1888 skrev om Stavnsbaandets Løsning:

»Da Fællesmarkens usle Fold
ham og hans Hus ej mætted,
da retløs han mod Tvang og Vold
ved Fusel Kviden letted!«

Men dernæst staar der videre: »Hvor Trællen laa, en Borger stod, og over Alle Loven«. Men der kunde dog ikke komme Fart i Landbruget, saa længe Jorderne ikke var udstykket, saa længe Herskabets Ladefoged indfandt sig og udtog Tiendekornet, hver tiende *Kær* paa Høstmarken, eller saa længe Bonden lagde sine Kræfter paa Hovmarken — og hvad har de Gamle ikke rundt om i Landet fortalt om, da de gik til Hove? Lammelsen efter Krigen med England, Norges Tab og Statsbankerotten blev i Begyndelsen af Hundredaaret en følelig Skade for hele Riget. Den hvilede som en Mare over Folket og kuede det med Savn og Nødstilstande.

Der kom da ligesom forud gennem Regeringen ved Bonde-

frigørelsens Mænd, nu fra mange Sider efter privat Tilskyndelse Foretagsomhed frem, der gik ud paa at komme den be-
trængte Bondestand til Hjælp i den fattigste Tid til op imod
Trediverne og støtte den til Erhvervsfremgang og aandelig
Rejsning fra den Sløvhedstilstand, den ved Hoveritjeneste og
Uselvstændighed var hensygnat til.

Og ligesom forud ved Kartofflens Indførelse var det mange
Steder Præsterne¹⁾, der fremdeles gik foran og anviste Sogne-
folket nye Veje til Indtægtskilder, hvad enten det gjaldt smaa
Husflidsarbejder eller Jordens Opdyrkning, Kvægopdræt o. l.
1810 blev »Fyns Stifts patriotiske Selskab« stiftet paa et saa-
dant Grundlag, og det samlede Stiftets bedste og ædlest Mænd
om sit smukke Foretagende. Det var just i de trange Tider,
at det udfoldede et stort og gavnligt Virke. Af dets 411 Med-
lemmer, hvormed det begyndte, var 109 Gejstlige, der tog
stærkt interesseret Del i Selskabets Bestræbelser for gennem
den Enkeltes Flid og Opfindsomhed at hjælpe Landbostanden
frem til bedre Kaar ved til Opmuntring at præmiere al Slags
Haandsnille i Retning af Udnyttelse af ledig Tid eller Forsøg
paa at drage Nytte af hidtil uprøvede Erhvervskilder. Sel-
skabet tog mange Opgaver op til Ophjælpning og Fremgang
for Befolkningen. Præsten, Amtsprovst Lütken i Lumby,
har i særlig Grad indskrevet sit Navn i Husflidens Hi-
storie til Gavn for Slettens landskendte Spind og Væv. Han
var Medlem af Selskabets første Bestyrelse og hørte til dets
ledende Mænd til sin Død 1844.

Men det gik her som alle andre Steder dog først ret fremad
for den jævne Landbo, da han fra de trykkende Betingelser
for Indfæstning gik over til Selvejer. Under Grevskabet Gyl-
densteen blev de fleste *Grevegaarde*, den ene efter den anden,
købt fri i Halvtredsaarene.

Med det hjemmegjorte Værk kunde de gamle Bønder in-
gen Vegne komme med Jordens Behandling. De pløjede med

¹⁾ Det er jo en saare bekendt Sag, at Præster den Gang skrev Bønde-
praktika og andre Landbrugsskrifter. Og af de 19 Amtsbeskrivel-
ser, som det kgl. danske Landhusholdnings-Selskab i Aarene fra
1826 til 1844 lod udarbejde for Landets Amter, er ogsaa enkelte
skrevet af Præster. Saaledes bl. a. af St. St. Blicher, Viborg Amt.
Og O. D. Lütken, Søn af Amtspr. L., der var Præst i Mern, skrev
Præstø Amt, en Beskrivelse, der blev meget rost.!

Fire for og kørte ind i Kragetorn og kørte fast, saa de havde Økse med til at hugge Rødderne over med. Da Brakmarken blev indført, forsvandt overalt disse Rødder, som Jorden før var fuld af. Efter den gamle Hjulplov kom Svingploven, og efter den store Træharve til at slaa sammen og med lige Tænger, kaldet Danskharven, fik man den svenske Harve af Jern med krumme Tænger. Men da de nye Jernredskaber kom frem, havde man ofte ikke Raad til at anskaffe dem og i Reglen ringe Tilbøjelighed til at tage dem i Brug. Alt Nyt mente hint Folk var rent galt, og de stillede sig saare tvivlende overfor det. Den gamle Bonde skulde afbildes som en Thomas med en Vinkel — han vilde »maale« først.

De første Fremstød vort Jordbrug fik, bestod i Mergling og Brak i ca. Halvtredsaaene og Dræning i ca. Tresaarene. Disse Markarbejder var den første underjordiske Spire til den Vækst, der fra nu af gik sin Gang hen over de danske Agre. Og denne nye Kurs, der nu fyldte Sejlene med ny Luft og Vind, var det, der skulde til for at rykke den velnærede, selvkloge Bonde — en af Datidens bekendte Gaardmandstyper — (11) ud af sin Magelighed og sine trevne, træge Folder og gøre ham — særlig dog de Yngre — interesseret for Fremskridt. Det var »Pengesygens« Mand. Han havde saa meget paa Kistebunden, at han mente, at »naar Guld fører Ordet, saa gælder ingen Visdom«, og at »Vand vil til Strand, men Pengene til rig Mands Haand« og derfor regnede sine Penge for en Stormagt, som var værd at holde paa. Denne Teori lod ham vende Skillingen undertiden mere, end de i Ordsproget fastsatte to Gange, før han gav den ud. For ham blev disse grundlæggende Arbejder en Opvaagnen. Ogsaa han kom »med« og lagde Roret om. Thi efter at Jorden var merglet og afvandet, kom der hurtig Syn for Sagn i hidtidig ukendte Afgrøder.

Merglingen var et haardt Slid baade for Hestene og Karlene, og Dræningen var det ikke mindre. Rørene leveredes fra Teglværkerne og Gaardens Arbejdstyrke gravede — dog ofte med fremmed Mandskab til Hjælp — Drænsrenderne seks—syv Favne mellem hver, ca. halvanden Alen i Dybden. Dræningen bestod af en Hovedledning af større Rør, hvortil der førte Stikledninger med mindre Rør. Dette Arbejde af-

fødte en ny Haandtering. Den, der satte sig ind i Udførelsen og kunde lede Arbejdet, kaldtes en *Drænsmeister* og lod sig hverve fra Sted til Sted.

De forbedrede Jorder afgav en rig Kornhøst og denne igen et stort Kornsalg. — Ogsaa den indbringende Rapsavl, hvor denne dreves, er knyttet til Kornsalgsperioden. — Det var i den Tid en streng Post at være Købmandens Gaardskarl, thi naar Bønderne svingede det ene store Læs Korn ind i Købmandsgaarden efter det andet, skulde de mange, svære Tøndesække bæres paa Loftet. Men Bonden drog fornøjet hjem med sine tomme Sække for atter at fylde dem paany med Korn til nye Vognlæs, alle saa svære, som Hestene kunde trække til Bys. Og for hver Gang trak han Løbegangen til i Skind- eller Lærredsposen over en ny *Forladning* Specier og Dalere, og dette skete med Pengeglædens Selvfølelse, omsat i et lunt Smil, der var under stærk forstenet Beherskelse.

Aaret 1864 blev et tungt Mærkeaar i dansk Historie, men de smukke opildnende Ord, »hvad udad tabtes, skal indad vindes«, der i de følgende Aar kom til at vaje som et lysende Banner over den jyske Hedeopdyrkning, forplantede sig videre og kom til at besjæle saa mangt et Foretagende til Lands og til Vands indenfor Jordbrug, Handel og Industri osv., udgaet fra evnerige, daadskraftige og ædle Mænd.

I Avlsvæsenet kom det ene nye Princip frem efter det andet. Man slog nu ind paa Kunstgødning, Kreaturhold, veludstyrede Stalde, Svineavl og Mælkeridrft. Avlen blev da fodret op og mere til. Man henter nu Majs og forskellige Slags *Kager* i Byen — foruden hvad der gror paa de talrige Arealer af Roemarker. (226).

Det var en Fordel, naar Gaarden laa *lige i Jorden*. Havde man langt til Jorden, kaldtes Gaarden *tungavlende*, og saaledes var Forholdet mangt et Sted; der kunde være Marker snart sagt en god halv Mil eller andet Tilliggende, Skov, Tørveskær, — det var ikke umuligt — saa *ved Lav* en lille Milsvej fra Bopælen. Navnlig havde mange af de gamle Bygaarde ubekvemme Tilstande i den Retning. Man søgte nu at raade Bod paa disse Misforhold. Efterhaanden som de *ræi'te*, de rigtige, gamle Gaarde byggedes om, — enten paa Grund af

Tidens Tand eller fordi de rantes af Ildsvaade, to var ofte bygget klods op ad hinanden, — flyttedes Nogle af dem ud fra Byen. Men de uheldige Sider, der herved skabtes, den lange Skolevej og Kirkevej; samt den ensomme Beliggenhed borte fra det gamle Bylag, bevirkede, at man alligevel som oftest byggede omtrent paa samme Sted igen. I Byen gav den ene Gaard den anden Ly og Læ, bogstaveligt som figurligt taget. Man var bange for »Stratenrøvere«, og man savnede den vante Støtte og Haandsrækning af Naboer, naar Noget kom paa. Det havde mange Ulemper at bo alene ude paa den baare Maark.

Andre indkøbte nærmere Jorder og frasolgte de fjernere Lykker. Ved saadant Frasalg fremkom mindre Jordbrug, hvis Ejere til Forskel fra de gamle Husloddere ofte lod sig kalde Parcellister. Men i Reglen naaede de gamle Ejere ikke ret at høste Gavn af den Avls-Lettelse, de havde tilvejebragt, *mens de var ved Magt* : raske og rørige, men det blev til Nytte for dem, der tog Ejendommen efter dem. — Det er jo Verdens Gang, at En saar, og en Anden høster.

Forpløjningen, hvor Ploven vendes, og som pløjes til sidst med Furer paa den modsatte Led, kaldes forskelligt: *Aavending, Forland, Hovedland*. Efteraarspløjning kaldes *at fælde*. »Har Du faaet Din Jord fældet?« »Er Du færdig med at fælde?«

Man havde ogsaa sine særegne Navne for Markens Ukrudt. Den gule Agerkaal *Agesperer*, Kornblomst *Tobaksrose*, Valmuer *Molvover*. Og Nogle hed, som bekendt, de *onde Urter*.

I Nordfyn gøres ikke Forskel paa Poppel og Pil. Begge Slags Træer er Pil. Dog giver man dem forskellige Navne som *de Korte, de Lange, Stivpil, Sejgpil* osv. En Stivpil er en *stynet*, kappet Pil, en Sejgpil er en, der giver Vidier til Flettearbejde. Der tales om en *Æve* i Forbindelse med Pilen — en Larve eller et Insekt, som jeg dog ikke ser mig i Stand til at give nærmere Oplysning om. »Pilene er saa *ævædt*, at de ikke er til Noget«. Og dette anses for smitsomt. Har en Mand kløvet gammelt Pilebrænde og faaet en hævet Haand, »er der kommet *Skarn* til den; den er saa *æveblæst*«.

I de levende Hegn groede foruden Poppel og Pil, *Sloentorn*, (ogsaa kaldet *Sorttorn*) Hvidtorn, *Hessel* og *Hyl*d, *Brombær* og *vilde*

Roser og Mængder af Bukketorn, hvis Blade ribbedes af Risene — det gav slemme plettede Fingre, men de var god og gratis Føde for Fjerkræet. (Der plukkedes tillige Elmeblade til Grisene, og Brændenælder blev anset for særlig gode for Hestene). Paa alle stenrige Egne indhegnede man Markerne med Stenhegn. Særlig i Slettens Kystsogne har Oldtidens Folk haft deres Bopladser. Mangfoldige, værdifulde Vidnesbyrd i Sten bærer Bud derom, og en af Landsbyerne hedder ligefrem Stensby. Slaentorn brugtes meget til Havegærder, men Hassel var saa almindelig anvendt dertil, at dens Ris simpelthen kaldtes Gærdsel. Ogsaa med *Sevriner* dannedes Hegn, især Havehegn. Syrenen betegnedes ofte med Navnet *Terminsblomsten*. Naar den blomstrede, mindede den om de Penge, der skulde udredes i Juni Termin. Mange kunde have lange Strækninger af klippede Hække, der tog sig smukt ud.

Skifterne i Marken kaldtes *Læg*. Al Grønjord, ja alle Steder, hvor Kørne græssede, kaldtes *Lær*. Med *Lærne* mentes al Slags Græsning. De gamle Jordlodder var rige paa Gangstier, der ofte førte igennem Lykker med højt Korn, saa man paa Afstand kun saa Overkroppen af dem, der færdedes der. Stierne var ofte forbundet med hinanden med Stenter. Saadan en Sti kaldtes en *Genskyvej*. Det var ikke blot i Kirsebærtræerne i Haven, men ogsaa i Hvede og Smaabyg, der blev tidlig moden, og som Fuglene derfor var slemme ved, at man stillede en *Fuglekys* til Skræmsel.

Som man taler om Humleegnen i Nordvestfyn, har Sognene imellem Odense, Nyborg og Kerteminde haft en bekendt Kirsebæregn. Endnu vil man, naar man kører ad disse Bane-strækninger paa den Tid Kirsebærtræerne staar i Blomst, lægge Mærke til en Rigdom af kridhvide Trætoppe. Flere Præster har gjort sig fortjent ved at udbrede disse Træer, der allerede i første Halvdel af Aarhundredet gav Husmanden gode Penge. Nu opkøbes denne Afgrøde til Fabrikation af Frugtvin og Sherry Cordial.

Enkelte Egne har været bekendt for fine Kartofler; det forklarer Jordens Bonitet. En Eng kaldtes en *Made* og Høet derfra *Madehø*. At *Ma'erne ryger*, er det samme, som naar Mosekønen brygger. Men Høet som Sæden paa Agrene er nøje

forbundet med det senere Kapitel »Høsttiden«, og dertil er vel ogsaa Kartoffeldyrkning knyttet baade som Indavl og ved det Præg, denne Afgrøde sætter paa »Aarstiden« for dens Optagning. Men Kartofler lægger saa meget Beslag paa Kvindegering og er foruden at være en Fodervækst en almindelig Folkespise, hvad alt er skildret, at den maa med i nærværende Afdeling.

Ingen anden Haveplante maaler os som den Skæppen fuld eller dyrkes i saa vid Udstrækning og paa saa store Markarealer — langt ud over et Havebeds afstukne Grænser. Den er blevet som en Art dagligt Brød saavel i den rige som i den fattige Husholdning, og den rækker fra en Høst til en anden. Den kan ogsaa anvendes i medicinsk Øjemed, at drikke det Vand, hvori skrællede Kartofler er kogt, er et gammelt Husmiddel for Galdesten.

Kartofflen, der i det foregaaende Hundredaar voldte saa store Vanskeligheder at indføre, har som et kært Barn mange Navne. Som flere Gange paavist, gaar det med enkelte Ord, Skikke og Redskaber saaledes, at de ligesom deler Aarhundredet i tre Afsnit, saa hver Menneskealder har sin Benævnelse og sine Brugsgenstande som Udtryk for det samme. Kartofler kaldte alle Ældre *Betætter*, saa begyndte de Yngre at sige *Kantøfler*, og dette Ord blev en Tid det mest brugelige, saa kommer et nyt Slægtled frem, der forbedrer Ordet til *Ka'tøfler*, og af et fjerde Led ind i nuværende Aarhundrede hører man de rette Bogstaver, men o udtalt meget lukket: **Kartofler**.

Naar man begyndte at hyppe Kartoflerne, *mole Betætter*, begyndte man at glæde sig til de nye Kartofler, men man nænnede jo ikke at *vrode ved dem* for tidlig. Det første, man begyndte at tage af dem til en Mundsmag, var, at pille en Enkelt op hist og her, saa man kunde faa lidt paa salt Suppe eller paa ny Kaal. Nye Kartofler skar man ogsaa paa Smørrebrød. Pillekartofler fik man ikke før ved Odense Markeds Tid, omkring St. Knuds Dag, den 10. Juli.

Man dyrkede som de første tidlige Kartofler *Dvergekartofler*, askebladede, dernæst de *gamle Gule*, de *Trinde*, de *lange Hvide* og de *røde Markkartofler*. Saa kom de *Svenske-Dverg* som Sommerkartofler. — Magnum bonum kaldes *Makkenboner*.

For hundrede Aar siden drøftede man i forskellige Skrifter unge Kartofflers formentlige Skadelighed. En Gæstgiver Thum paa Postgaarden i Nyborg rettede saaledes en offentlig Opfordring til Kartoffelspisning, og dette er maaske et af vore første Bladindlæg, der tager Ordet for Plantekosten.

Han skriver: „Flere Læger har paastaaet, at unge Kartoffler er usunde for Mennesket at spise, og som en Følge af denne Mening skal det endog i Holsten ved Parolfbefaling for flere Aar siden være bestemt, at Soldaterne ikke maa gives Kartoffler at spise før medio August. Og i nogle Byer skal Politiet se sig beføjet til at afvise Kartoffler, som bringes til Salg før anførte eller en anden bestemt Tid. Men da Kartoffler ikke spises raa, saa indser jeg for min Del ikke, hvorfor kogte eller stegte, unge Kartoffler skal være mere skadelig for Sundheden end unge Ærter, Bønner, Gulerødder, Roer, Asparges, m. m. — — — jeg sætter, at en i øvrigt erkendt og duelig Læge, som havde Tiltro og Indflydelse, fandt Modbydelighed for alle unge Havevækster og fremsatte offentlig, at Nydelsen af disse var skadelig for Sundheden, og saadan Mening fandt Tiltro. Vort Bord vilde da om Sommeren blive ligesom om Vinteren, og al Opmuntring til Havedyrkning, hvori det danske Folk — Holsten undtagen — saa aldeles staar tilbage frem for alle Nabostater, vil da bortfalde.

I tidligere Tid udrededes Lønninger sjældent med rede Penge. *Davlejeren*, der paatog sig at tage Kartofflerne op i Marken, fik den ottende Række. Saa maatte baade Kone og Børn deltage i dette Efteraarsarbejde at ligge paa den fugtige, kolde Jord og med Fingrene *sanke* dem op. Det var i Sandhed at slide i *det Jordiske*. Men paa den Maade blev saavel Hytten som Gaarden forsynet med Kartoffler til Vinterbrug. Var Familien stor i Smaahusene, kunde Fattigfolk siden købe en topmaalt Skæppe Kartoffler for en Otteskilling.

Det var et ufravigeligt Efteraarsarbejde at *rive Stivelse* : rive Kartoffler til Mel i Mængde efter Husets Forbrug, saa man kunde hjælpe sig Aaret om med denne Vare, og denne Husflid er langt fra ophørt. Mange Steder vedbliver man at følge den gamle Skik at forsyne sit Hus med hjemmelavet

Kartoffelmel. Naar Kartofflerne var optaget, fratog man nogle Skæpper af de største. De blev revet paa Rivejern. Man bandt et Stykke af et ældre Lagen over et Kar og satte sig ved Karret og rev Kartofflerne derover. Var der Flere til at rive end der kunde faa Plads ved Karret, rev man hver for sig i et Fad og bragte det Revne til Karret, idet man under Omrøring opspædte Massen med Vand; til sidst afvred man den, og det saaledes Tiloversblevne kastedes bort som Affald til Kreaturføde. Naar man var færdig med at rive, hældte man Vandet fra Stivelsen, der lejrede sig paa Bunden af Karret. Den øverst flydende mindre pæne Stivelse hældtes fra som en »Efterslet« til dertil egnet Brug, f. Eks. til at stive Bomuldstøj i. Der skiftedes Vand paa Karret et Par Gange daglig i flere Dage, indtil Stivelsen var saa hvid og ren, som den kunde faas. Den toges da op paa flade Træbakker, Trug eller lign. og tørredes i Luft og Sol, under fugtigt Vejr i Træk inden Døre. En Skæppe Kartoffler gav sædvanligvis tre Pund Mel. Da Kartoffler var meget billige, var dette Arbejde mere lønnende end med de nuværende Kartoffelpriser.

Der var Noget at bestille; men alle Arbejder gik med Liv og Lyst. Men der kunde jo ogsaa være de Steder, hvor Flieden blev overdrevet, hvor de var ved at *myre* Folkene, hvor de skulde *op i Rebene* hver Morgen, og hvor de var nogle *Vroehoveder*, der gik og *vroede*, til det blev *ryg Nat*.

Tre Planter maa særlig nævnes under Fyns forhenværende Landbrug. Det fynske »Trekløver«, om man saa kan kalde Hørplanten, Humleranken og Boghveden saaledes, har spillet en ikke ringe Rolle i den vindskibelige Bondes daglige Husbrug og Syssel. Naar disse tre dyrkede Planter gradvis var gaaet gennem den gamle Bondemands og Kones flittige Hænder, og Forædlingen var naaet, havde de leveret et ikke ringe Bidrag til Føde og Klæder.

Hørren.

Hørplanten og dens Produkter paa Forarbejdelsens Vej udgjorde et eget Led af Arbejdslivet paa Marken og i Vinterstuen.

Allerede Pontoppidan siger i »Danske Atlas« om Fyn:

»Hør og Hamp saas overalt gemenlig noget, dog ikke aldeles nok til hver Mands Brug«. I en Landmands Haandbog fra 1826 siges: »Denne Vækst er af megen Vigtighed, den giver Traad, Lærreder og Olie. Adskillige Tønder Guld kunde Danmark spare, som gives til Rusland, Holland og England, ved selv at dyrke den, som rigelig betaler sig«. Og saaledes har der været mange andre Bestræbelser oppe til Fremme for Hørrn. Dog fra Midten af Hundredaaret begynder det at gaa tilbage med Avlen, og Hørrn forsvinder nu fra vore Agre. 1861 optog Hør og Hamp 7200 Tdr. Land her i Danmark, men i 1896 dyrkedes disse Spindeplanter kun paa 207 Tdr. Land — og nu nok ikke mere end paa 100. Som Følge deraf er den hjemlige Produktion af Spind og Lærred ved at forsvinde og dermed de huslige Sysler, der er forbundet dermed, eftersom den fremmede og maskinfabrikerede Bomuldsindustri baner sig frem — selv til Landbefolkningen. Den gamle Husflid sygner hen. »Hjemmegjort Tøj« afløses af »Danske Tekstilvarer«.

Lunde, Skam og Skovby Herreder, der hører til eet Provsti, var Brændpunktet for den nordfynske Hørrn, og særlig de to første repræsenterede Slettens berømte, ældgamle Husflid, der har gjort sig stærkt gældende allerede fra Midten af det 18. Aarh. Fyns Stifts patriotiske Selskab har Fortjennesten af i dets første Virketid, da det kneb for Jordbrugeren at svare hver sit ud af en mindre Bedrift under de daværende Tilstande, at forskrive Riga Hørrn til Udsæd af bedre Kvalitet end det, der kunde faas hos Købmanden — en Hjælpsomhed, der faldt meget vellykket ud. Man indførte beredt Hør og udførte Hørrn. I Aarene 1824—30 indførtes til Odense Toldkammer i Gennemsnit om Aaret 120 Skpd. Hør og udførtes 164 Tdr. Hørrn, i Aarene 1834—38 tilførtes aarlig 13½ Skpd. Hør og udførtes 2319 Tdr. Frø. Hofman (Bang) skriver i Bogen om Odense Amt: »Det første rigaiske Frø anskaffedes 1825 for Selskabets Regning med 20 Tdr., og samme Kvantum indkøbtes Aar for Aar. 45 Tønder, der i 1830 allernaadigst skænkedes med en Trediedel i tre paafølgende Aar, fordeltes ligeledes blandt Landbrugerne, og i 1837 forskrev man 30 Tønder. Trangen til dette Frø tiltog saa meget, at der 1838 maatte forskrives 77 Foustager, og i

de tre paafølgende Aar forskrev man ialt over 300 Tdr. « Det patriotiske Selskabs Jubilæumsskrift 1910 tilføjer om denne Sag: »Det kongelige Rentekammer ses at have interesseret sig levende for Høravlén, hvilken Interesse bl. a. gav sig Udslag deri, at ogsaa Fyn gennem nogle Aar blev tildelt en »Kongelig Gave« i Form af Hørfrø, som vort Selskab anmodedes om at fordele efter bedste Skøn«.

I Lumby blev der ved Amtsprovst Lützens Foranstaltning gjort saare meget til Husflidens Fremme, idet der der blev oprettet en Lærredshalle 1825 og 1832 en Spindeskole foruden to andre lignende Skoler paa Sletten — og der fandtes igennem lange Tider berømte Damaskvævere paa Lumbyegnen, der havde anskaffet deres Væve paa Tilskyndelse af Amtsprovsten. — Paa samme Tid virkede St. St. Blicher paa sin jydské Egn ihærdigt for at bringe Liv i Høravlén der.

Det hjemmeavlede Frø kunde vel bruges, men efter at man havde lært det gode Rigafrø at kende, foretrak man dette, som gav de højeste, ca. fem Kvarter's Planter. Paa min Barndomsegn paa Sydgrænsen af den nordfynske Slette, saaede en Gaardmand ca. 1 Skp. Hørfrø, men paa den egentlige Sletteegn — *u' paa Stai'den* — var en langt større Udsæd almindelig for en Gaard, ja selv for Huslodder. Derude levede man af Væven og *Fruentimmernes* Flid og forsømte Agerdyrkingen, ja, Nogle vævede og spandt, til de forsømte baade Børn, Hus og Have. Derude var man sidst til at komme med i Udviklingsløbet, at forbedre Driften og lade Rokken hvile. Folket i Sognene der udgjorde et eget Folkefærd; man sagde baade i Tale og gammel Skrift en *Slæbo*.

Paa Trods af gammel Tro anvender man nu Hørfrøkager til Kørne. Fordum hed det sig, at naar Kørne bissede, maatte man passe, at de ikke kom til at æde Hør, saa vilde Mælken blive »lang«. Men Hørfrø har som Forebyggelsesmiddel mod Hekse og Troldtøj mærkelig nok ikke spillet den Rolle i den nordfynske Overtro, som i andre Egne af Landet. Det er derimod et gammelt Husraad at koge Hørfrø med Kandis og siet at drikke dette som Middel mod Hoste, samt at anvende Hørfrøafkog til Omslag for buldne Fingre. Ogsaa Lærredet afgiver Lægedom som Forbindstof.

Hørfrøet saaedes sidst i Maj paa sid, fugtig Jord ved Moser og Kær. Denne Udsæd blev harvet, ikke tromlet. De fleste Tjenestepiger fik som Part af deres Løn et Fjerdingskar eller en halv Skæppe Hørfrø saæet, de mandlige Tjenestefolk fik i Reglen Lærred. Pigernes *Plet* traadte Manden af med Træskoene, og for at betegne Grænsen lagdes med Mellemlum en halv Snes Bygkærner, disse Skeltegn kaldtes *Dol*. De voksede da op som Duske. Pinde kunde jo flyttes, hvis Pigen syntes, det var for lille en Plet; at sætte *Dol* gav ikke Anledning til noget Tvistemaal. Ogsaa Husmanden kunde faa et lignende Parti saæet, for hvilket han da gjorde et Par Dages Arbejde.

Naar Hørren havde henved et Kvarters Højde, blev den luget, hovedsagelig af Kvindfolkene, — siddende paa deres Malkestole og samlende Ukrudtet i deres Forklæder.

Naar Manden foretog en Runde i Marken, kunde han tage en Hørplante med hjem for at vise Fruentimmerne, hvor stor Hørren nu var. Aldrig saa man en Bondekone gaa sig en Tur, hun kom kun sjældent *ud af Flækken*, men et Par Gange hvert Aar i Forsommertiden skete det, at Mand og Kone spadserede ud sammen; da tog Manden Konen med paa en Udtur ud i Marken for at se, hvorledes Hørren, Kornet, Kløveren, Græsningen og Alting stod. Det var de eneste Tider en Gaardmandskone fra Gaarde, hvor der holdtes Hjælp, saa noget til Gaardens Tilliggende. Naar saa St. Hans Aften kom, satte sædvanlig Manden selv efter Solnedgang en Hyldegren i Hørstykket, for at Hørren kunde have den som Højdemaal at vokse efter. Dette kaldtes *at sætte Hyldeskud* — eller *St. Hans Blus* — *for Hør*. I en senere Tid blev denne Forholdsregel kun udført, naar han »huskede« det, og hans Vej faldt der forbi.

Saa møder Hørageren med det smukke Syn som af en blinkende Vandflade, naar den med sine blaa Blomster bølger for Vind og flimrer i Solskin, derpaa sætter den Knevel og bliver *rusket*, rykket op med Rode. Piger og Karle gik da og *ruskede Hør*. Naar de havde saa meget, de kunde have i Hænderne, bankede de Jorden af og lagde Bunken fra sig i *Re'er*, Rader. Senere samlede de dem i smaa Knipper og satte to og to sammen paa Pletten som Negrader. Her stod de i nogle Dage, for at Frøet kunde vejres.

Efter Hjemkørslen blev paa en i Væggen anbragt Hørrive Knevelen revet af, lagt paa Loftet og aftærsket næste Foraar, rensed med et Hørrførsold og solgt til Opkøbere for tre—fire Mark Skæppen; Rigafør kostede ca. 2 Rdl. Senere fulgte de den hurtigere Fremgangsmaade, at tærskte Hørren straks, men saa blev Frøet ikke saa rent. Avnerne herfra anvendtes til *Ællingecæde*; de blev blandet med Tykmælk og Grut. Ænder skal have megen Føde i Opvæksten, for at tilfredsstille Hungeren.

Selve Hørren blev atter bundet i Knipper, *Sty'er* (*Styvere*), og kørt til en Mose, Mergel- eller Tørvegrav og sænket under Vand, hvor der ikke var for dybt, 3: sat i Røde fra ni til sytten Døgn, ja i køligt Vejr maaske længere. Hørren blev lagt lagvis ned og tøjret, øverst lagdes Bjælker over Kors og en Grøntørv samt Vægt af Sten. Men ikke alt Vand, og slet ikke rindende, egnede sig til dette Brug. Noget Vand gjorde Hør hvidere og mindre skør end andet. Sattes den i et mindre Kær, døde Fiskene deri. Uden Rødning, *selvrødet*, — 3: Hørren blev da straks *breddt*, udbreddt paa Grøn- eller Stubjord, — gav den mørkt og graat Lærred, som ikke let kunde bleges. D. v. s. den *langrødede* Hør var en langsommere Maade, og Garnet var senere til at blive hvidt, men var det endelig bleget, kunde det netop være særdeles hvidt. Naar Hørren var rødet, blev den taget op med en Fork om Morgenens, og naar Vandet var rendt fra, hentede man den om Eftermiddagen.

Nu var det udelukkende Kvindearbejde at *brede Hør*. Det var en trættende Bestilling at sprede den vaade Hør i tynde Lag i Rækker, den blev kønnest paa Græs, men ofte benyttedes Stubjord, naar denne var nærmere ved Gaarden. Naar Stængelen ved Gnidning knækkede, var det atter Kvinderne, der maatte i Lag med *at styve* den. De samlede den i en paraplylignende Figur uden om sig, men dette kunde kun ske i stille Vejr. Fire—seks Styver bandtes sammen til et Knippe med et Halmbaand, og samme Dag bragtes den i Hus. Blev det Regn, skulde den *sty'es* paany.

Havde man ikke Brug for den samme Aar, sad den Vinteren over og tørredes da i Solen eller i Ovnens næste Foraar. Men skulde den straks forarbejdes, var det næste Trin at bryde den. Men gav man sig i Lag dermed, skulde Hørren

være baade brudt og skættet til Mikkelsaften — ellers skulde man sidde i Ovn og spise sin Helligaftens Nadver, kaldet *Skuregilde*, det fynske Ord for Høstgildet. Dog blev den gamle Vedtægt ikke overholdt, Hørren sad, til de fik Tid; thi skulde de blive færdig til Mikkelsdag, skulde de tage baade Dag og Aften i Agt.

Pigernes Hør blev enten kørt lige fra Marken til deres Hjem, eller den blev helt eller delvis bearbejdet sammen med Husbondens. Hamp behandledes som Hør. Den blev rusket og sat i Røde o. s. fr.

Ofte blev Hørren tørret i Ovn, lidt hver Gang, der bagtes, men oftest, og især i senere Tider, næsten altid i Marken. Over en Grav blev der lagt Stænger, paa hvilke Hørren spredtes ud, i Bunden tændtes et Tørvebaal — Brænde flammede for højt — og nu kom to—tre—fire *Bro'er*, Brydere eller Brager, i Gang, paa hvilke Mænd og Karle brød de første grove Skæver af. En paalidelig Kone passede Graven, *Bryholen*. Der var gravet en Rende foran, som hun stod i. For saadan en Dags Arbejde at staa i den ubehagelige Røg kunde hun tjene højst en Marks Penge; men Folkene fik lidt ekstra Kost, varmt Øl, Æbleskiver eller Pandekager ved denne Lejlighed. Man bar Gløderne ud i en Gryde med Jernlaag over. Hørren skulde vendes, saa den fik paa begge Sider. I nyere Tid kan man undertiden se en Skorsten i en Brink, dette betyder en muret Ovn i Stedet for Hørgrav.

Den Haandfuld Hør, der paa een Gang kunde brydes, kaldtes en *Brud* eller *Brug* — her er det ikke let at gengive det stedlige Udtryk, da det sidste Bogstav ikke høres, og Ordet udtales noget forskelligt. Atter her kan fremdrages, at man forstod at drage Nytte, *ta' Lige*, af det aldeles Værdiløse. Brydeskæverne brugtes til at hede Ovn med, eller de anbragtes i et Uføre ved Bagporte eller i *Pusen*, den Væde, der omgav Møddingen, naar den var ved at flyde over sine Bredder.

Hver Bru' omvikledes med en lille Lok af Hørren og tyve saadanne kaldtes en *Lime* og sammenbandtes med et Halmbaand. Det var bedst at skætte Hørren, medens den var tør, men det blev ikke altid overholdt. Naar Skættedagen — *Ska'egildet* — kom, sad Koner og Piger i en Port eller Lo og haandterede deres Skættel om Kap. Den første Over-

haling, Hørren fik, hed at *skidtskæe*, halvskætte den, heller ikke disse Skæver var brugbare, først Affaldet fra Renskætningen kaldtes Skætteblaar og brugtes til Sække, Askelagen til Bygning og undertiden Karlelagen. Hør kunde være dobbelt saa god med *Tav* eet Aar som et andet. Efter første Omgang fejedes Gulvet, og man begyndte paa en Frisk med at *renska'e*.

Efter hver Skætning blev hver Bru' omviklet paa Midten med en lille Lok af Taverne selv. Nogle Koner kunde kun naa at skætte tre—fire, Andre seks—syv Limer, og disse var selvfølgelig mest søgte. I første Omgang lagdes *Bru'erne* om bagved Stolesædet, for at Husmoderen kunde se, hvilken *Ska'epige*, der havde flest, naar hun kom for at optælle og atter sammenbinde Limerne. Dette skete med selve den tyvende *Bru'*.

Enten samme Aften, eller naar hun fik Tid, lagde Konen selv sidste Haand paa Værket med at hegle Hørren. Paa en paa Siden vendt Stol blev Heglen bundet, og siddende paa en Malkestol lod hun Hørren først gaa gennem den grove, siden den fine Side af Heglen. Naar hver Tot var færdig, blev der slaaet Hoved paa den, og tilsidst bandtes ti *Bru'er* i en Krans som en Halvmaane, hvor Hovederne sad paa Række, saa de dannede en kronelignende Figur. En enkelt Lok eller to blev saa gennemheglet om og om igen, saa der kun blev den allerfineste Tave tilbage; af den spandt man Sytraad. — Men der er dog ingen af vore Bondekoner, der har gjort et saadant Mesterstykke som den svenske Spinderske, der 1758 skal have spundet et Stykke Hørgarn, der kun vejede et Lod, men var 4000 Alen langt.

Hvor der paa Herregaarde o. l. St. dreves Høravl i det Store, havde man Hørberedere, saaledes for Eks. paa det med Støtte af Regeringen 1793 oprettede Hørinstitut paa Lykkenssæde i Sydfyn. Herfra udgik Lærlinge, der var oplært i at behandle Hørren efter hollandsk og flamsk Metode. Men først omkring Halvfjerdserne, da man vel endnu fulgte den gamle *Tur* at dyrke Hør, men dog var stærkt begyndt at føre Driften ad nye Veje, fremstod i Landsbyerne i Nordfyn en ny Erhvervsmand, *Hørsvingeren*, der med sine Maskiner drog fra Sted til Sted og gjorde Hørren i Stand; saa bortfaldt hele Kvindearbejdet at skætte og hegle Hørren.

Hørren opbevaredes i de store Klædekister, Laagkister, som alle Huse ejede flere af. Blaarene blev Skæverne rystet af og trillet til *Viller* af Størrelse som og Lighed med en Muffe; de gemtes i en Tønde.

Dermed er da Hørbehandlingen til Ende, og vi kommer til Kvindernes Arbejde i Vintertiden, naar vi følger Hørrens Vej videre til Linned — og Laser! Thi hvem har glemt, at netop naar Visen er ude, og der om Hørren siges »snip, snap, snurre«, — »gaar den just over til noget Højere og Bedre.«

Spindekunsten gaar tilbage til Tidernes Gry, ja selv fra vore Gudesagn mindes vi Friggerokken eller Friggetenen — et Udtryk, der tillige benyttes som Navn paa et Stjernebillede til Ære for den kvindelige Gerning og dens nordiske Beskytterinde —. Og det var ikke blot Kvinderne af Folket, der siden flittig drejede Rokkehjulet, men ogsaa i Landets fornemste Familier holdtes Rokken i Ære; thi som Tode siger om Oldtidens Skikke:

»selv hendes Højhed maatte spinde.
Smaapigerne bruger nu Fødderne nok:
mon de kan dreje den snurrende Rok?
Særkeløs bleve de, om det gik
efter hin gode, gamle Skik.«

Men det var ikke blot vore Digtere, der poetisk priser Rok og Ten; ogsaa blandt vore Bonderim og Remser er der gamle Spindeviser. De nordfynske Sletteboere sang:

Snurre min Rok, jeg har dig kær,
skønt du lidet praler,
ved flittig Brug du snart er værd
mange Snes Daler,
spandt jeg ikke, var jeg dum,
snur, ru, ru, ru, ru rum!

Ogsaa:

Skal jeg alle Tider Spindekone være?
skal jeg alle Tider spinde paa min Rok?
saa ta'er jeg min Rok og min Ten,
saa skal du se, hvor jeg bruger mine Ben.

Ogsaa har den gamle Syssel givet ikke saa faa Bidrag til vore Ordsprog: Det er ikke saa fint spundet, at det ikke kan blive vundet. Der spindes aldrig saa liden en Traad i mørk Stue, at den jo skal ud mod Solen en Gang at bleges. En

Dragt »spinder« til en ny. Man spinder paa Noget, naar man sætter en Ting i Værk, og der spørges, hvad man har »spundet op«, naar man har fundet paa Noget. Man kan ikke spinde godt Garn af al Slags Hør. Man kan ikke altid spinde Silke; men man maa spinde selv; at spinde med »Sølvtenen« betaler sig ikke. Nød lærer nøgen Kone at spinde. Kvinder, der ej gerne spinder, er gode Værtinder. Søndags-spind har intet Hold; og Snoren maa af Rokkehjulet om Aftenen, ellers vil usynlige Hænder *spie* Traaden paa Tenen — bringe den i Urede. Ogsaa taler man om at sætte En Blaar i Øjnene; og der siges, at Hør kan gemmes saa længe, at den bliver til Silke, Blaar saa længe, at de bliver til Skarn, eller som det hedder i et Rim:

Uld bliver, ved at gemmes, til Muld;
og Hør bliver, ved at gemmes, til Guld.

Men som foran nævnt om Hørrens Saga: »Visen er slet ikke ude. Nu begynder den just.«

Naar Bondekonen havde faaet sin Uld spundet, sædvanlig før Jul, og Rokken atter toges i Brug efter Julen, tog man gerne fat paa Hør og Blaar. Konen spandt i Reglen selv sin Hør, Pigerne Blaar. Et halvt Pund, 3: to Tene, regnede man, at der kunde spindes hver Dag, foruden at Enhver passede sin daglige Husgerning.

Henved en halv Krans blev spredt ud paa Bordet, og omkring en gammel høj Hat eller et Stykke Pap, der i begge Tilfælde var syet i Kegleform, blev Hørren trillet og ombundet med et Rokkebrev, et Pappind, eller i Mangel deraf med et Tørklæde. Blaarene kom paa Blaartyv, Opstander med Pinde i. Tenene afhaspedes efterhaanden, og Garnet blev Lørdag Aften ophængt i Mellemstuen. Naar der kom en Nabokone, skulde det vises frem for at vise, hvor stor Fliden havde været. (27).

Omtrent ved Tresaarene kom Skotrokken frem, efter den Tid forsvandt mere og mere de gamle sortmalede Rokke, der tog mere Plads op end de nye rødmalede. — Men Rokkedrejeren har nok nu forlængst maattet se sig om efter andet Erhverv.

N. C. Rom omtaler i sin udmærkede Bog »Den danske Husflid« (1871) gentagende Gange Talhaspen eller Knæk-

haspen — af mig omtalt Side 78 —, som holdt 86 Tommer i Omkreds; 120 Omdrejninger udgjorde da en bestemt Garnlængde, som kaldtes et »Knæk«. Det samme staar i »Odense Amt« 1843, Side 387, som da sikkert er Kilden. Denne Haspe angav saaledes Garnets Længde og tillige dets Finhed, idet den viste, hvor meget Garn enhver Spinder kunde bringe ud af et bestemt Kvantum Hør og Blaar. Men 120 Omgange maa bero paa Fejltryk eller Fejltagelse hos den Kilde, hvorfra Tallet er hentet. Thi jeg har, fra jeg var Barn, kun hørt Tale om denne Haspe i Forbindelse med 100 Sving. Og jeg har til Grundlag for nærværende Kapitel forhørt i Øst og Vest og bestandig faaet Svaret 100 Omgange. Jeg har i selve Lumby, der jo netop har været et af Landets Hovedcentre for Væv og Spind, givet flere ældre Folk det Spørgsmaal: »Hvormange Gange skulde *Haspen* gaa rundt til et Knæk?« og de har Alle som Een svaret »Hundrede«. Dette fremkommer kun som en Forklaring paa, at Tallet i Bogen af Husflidens trofaste Forkæmper her i Landet er 120, medens jeg, der øser af Folkets Mund, ikke kan skrive andet end 100.

Naar Martssolen kom, blev Garnet en Vaskedag kogt (158), lagt lagvis, askebestrøet i Kedlen og stod Natten over, blev derefter banket paa *Tostol* med Tærskel ved et Kær, hvor Kvinderne stod paa en i Vandet udlagt Vognfjæl, (beskrevet Side 158). Garnet anbragtes nu for at bleges ved en solrig Mur paa Stænger, hvilende op ad Taget, ofte i flere Rækker. Det hang saaledes i fire—seks Uger, i hvilket det to—tre Gange blev kogt og til sidst byget med Bøgeaske. Efter Blegen blev Garnet vundet i Forsommertiden. Det støvede ikke saa lidt, derfor sad Kvinderne ofte i Loen eller ude i det Fri. For at skaane Fingrene holdt man i højre Haand en *Russelap* af Læder. Nøglet dannedes først over Vindepind.

Saa kom Turen til Væveren. (68—86). Boede han langt borte, kørte Manden for Konen dertil. Dagen var forudbestemt, ofte meldt længe i Forvejen. Konen blev hos Væveren, til hun fik at se, hvor mange Alen der blev lagt af Garnet, sædvanlig afmaalt til nogle Par Lagner eller et bestemt Antal Skjorter og Særke. Konen medbragte et større eller mindre *Trændebrød* efter Garnets Fyld og tre—fire Pund *Slettemel*,

som Væveren selv kogte, og hun fik Kaffe og Mad i Væverens Hus. Det var følgende bedst at væve for dem, der spandt godt; var Garnet spundet daarligt, optog det megen forgæves Tid at binde Knuder, og det var da ikke nemt at faa Lærredet pænt. — Eet Slags Drejl kaldtes i nogle Egne Bygkorns- i andre Gaaseøjne-Drejl. Dugedrejl, særlig dobbeltbrede Duge, var der kun liden Brug for i Smaagaarde og Bolsteder. Hvad der blev vævet af sligt, blev lagt hen til Udstyr og Gildesfærd. (177).

Nu blev Lærredet kogt med Melleumrum paa samme Maade, som Garnet før var blevet det, og det spredtes paa Bleg paa Grønsvær, forsynet med Stropper og tøjret med Pinde — som man endnu kan se det paa de store Blegepladser paa Amager. Det kom ud om Morgenen tidlig, før Duggen var borte, og om Aftenen var det de unge Pigers allersidste Dagværk at hente Lærred ind, hvilket betragtedes som en Fornøjelse. De laa da paa Knæ og trak Lærredet til sig i store Lag og Læg. I tørt Vejrlig blev det *dykket* — stænket Vand paa det o: man øste med Haanden Vand paa af en Spand — og af og til blev det lagt i Vand om Natten. Derfor havde man i daværende Tid baade »Blegedam« og »Blegeplet«. Var der meget Lærred blev det baaret ind paa en Bærebør, som man havde til det samme.

En Spas var det undertiden at stjæle Naboens Lærred, og i en stille, sommerlig Fyraftenstund, »naar Solen var gangen til Hvile og Dagens Syssel var endt«, blev der slaet mangan munter Passiar af tværs over Gærdet eller Vejen — og Lærredet glemt. Og her har Gud Amor spillet saa mangt et Puds, baade for den Pigernes Jens, der kendte Tid og Sted og søgte at gøre sine Hoser grønne, og for mangt et Par, der *var gode Venner*, og for hvilke Blegepletten leverede Scenen for mangt et lønligt Stævnemøde en Sommerkvæld. — Altsammen lig de Billeder, vi finder i Chr. Winthers »Træsnit« og rundt om i Literaturen.

Men Lærredet, som vi forlod, fordi Pigen gik i Giftetanker og glemte at bære det ind, blev saa enten ført til Odense Marked for at gøres i Penge til Gaardens Udgifter og der købt af Prangere, der kom saa langvejs fra som fra Lolland, og som gav 24 à 26 Skilling pr. Alen derfor, eller det

blev lagt paa Kistebunden, syet ved Lejlighed og slidt i det følgende Slægtled — eller: maaske brugt til Udstyr for de To, som Lærredet havde ført sammen.

Saa kom i et af de næste Slægtled Pjaltekræmmeren, og saa gik Kludene i Papirmøllen. Og naar Spinde- og Vævekunstens Produkter af den grønne Hør har tilbagelagt deres hele Livsløb, maa man dog atter med Eventyrdigteren sige, at der — ogsaa kan komme noget godt ud af Laserne, naar de først er af Kludebunken og Forvandlingen er sket.

Humlen.

Nu kommer Humlen! — saaledes som de gamle Fynboer dyrkede og behandlede denne Plante med den aromatiske Duft, smukke Løv og Klasefrugt. Og Fyn er fremdeles den Landsdel især:

»hvor Oldtids Kæmpegrave
staar mellem Æblegaard og Humlehave«.

I 1896 var af det med Humle dyrkede Areal omtrent de fire Femtedele fynsk Land. Men Danmark kan nu med sin Øldrikning ikke tilnærmelsesvis forsyne sig med Humle.

I alle Lande har man fra den graa Oldtid tilberedt en Drik af Korn, og man har tidlig tilsat den krydrede Urter, tjenlige til at gøre den holdbar. Det er derfor paafaldende, at man ved Søgen efter bitre Plantestoffer ikke før er kommet paa den Tanke at benytte Humlen, som Botanikeren Schübel er rimeligvis er vokset vild samtidig med Pors og de andre anvendte Planter.

Da Fru Anne Trolle Bille paa Kærsgaard, Brænderup Sogn, Vends Herred, 1675 blev Enke, ejede hun Gaarden til sin Død 1723. Aar 1700 lod hun et Par af sine Bønder rejse til Prøjsen med Ophold i to Aar for at gøre sig bekendt med Humledyrkning, hvorved hun grundlagde den store fynske Humleavl. Der dyrkes lidt Humle overalt paa Fyn — om end kun Planten slynger sig mest til Pryd omkring et Lysthus eller op ad en Veranda. Men endnu er Sognene omkring Brænderup og Bro, — en Humleby i Brænderup Sogn — og hen ad Middelfart og op mod Bogense Humlens mest

bekendte Egn, hvor de største Humlehaver findes. Der er Haver paa en Td. Land eller maaske mere, hvor der avles omtrent hundrede Lispund Humle. Der er altid lunt i saadan en Have med de høje, ranke Humlestænger, der staar i lange, lige Rader, som efter en Snor paa begge Leder, hvad enten man ser dem fra den ene eller den anden Side. Men ogsaa her nedlægges Humledyrkningen mere og mere. Thi de mange Bryggerier har givet den fynske Humleavl, der gav saa mangen omrejsende Pranger Brødet, sit Banesaar. Til Fabriksvirksomheden foretrækkes den tyske Humle. Humle fra et varmere Klima anses for mere aromatisk og mindre bitter end vor hjemmeavlede.

Naar de første Spirer tittede frem eller endnu før, blev Humlen stænget. Dette Arbejde blev ofte henlagt til Paaskelørdag eller endog til Langfredag, da man fandt, at Paaskens fire Helligdage var for meget af det Gode; men snarest var det Spor af den Skik, som ogsaa har været overholdt af norske Bønder, netop at arbejde sig træt denne Dag for bedre at mindes Kristi Lidelser.

Naar Rankerne var tre Kvarter høje, blev de bundet op til Stangen med Halmstraa. Dette skulde ske i Solskin, ellers var Spirerne for skøre, derfor maatte man ofte benytte den varmeste Tid af Dagen i Stedet for at sove til Middag. Og saaledes blev de hjulpet paa Gled op af Stangen et Par Gange. Derefter skøttede selve Humlen sig selv. Men Haven skulde holdes ren. Humlen kunde ikke taale Kulde og Nattefrost, den kunde tage Skade paa en enkelt Nat og blive brun. Derfor falder Høsten saa forskellig ud. Een Have kan eet Aar give rigt Udbytte, et andet næsten Ingenting, som Følge deraf kan Humlepriserne være saa yderst forskellige.

Mellem Stængerne voksede ofte Skarntyde og andet Ukrudt, der blev skaaret af og blandet med Hakkelsen i *Skaleballierne* til Kørne. De bedste Malkekøer blev altid foretrukket, de fik ogsaa her den største Part.

Ved Mikkelsdagstid blev Rankerne skaaret af midt paa Stangen, denne trukket op, og Rankerne skudt oven ud. De nederste Ranker blev liggende paa Pletten en lille Tid, blev afskaaret ved Roden og bundet i Knipper, blev *bedre hen*, ved

Tid og Lejlighed, spundet til Tøjr til Køer og Faar om Sommeren, i en senere Tid blev der tillige af disse flettet Dørmaatter. De blev snurret op paa Praasevinde, derefter vundet i Nøgler, saa blev de lagt til Side til den ledige Vintertid. For at faa dem sejge blev de lagt i Blød i Gadekæret i nogle Dage, men i tørre Somre var de saa skøre, at de maatte bearbejdes med det samme, saa snart de havde været i Vand. De blev snoet med tre *Taate* eller *Tate* — eftersom Folk nu snakkede »fint« til.

Om Toprankerne samledes man til de saakaldte *Humlegilder*. Efteraaret var en *kontra*, travl, Tid. Der blev saaet Vintersæd, Hørren blev behandlet, Frugten lagde Beslag paa Tid og Kræfter, ligesaa Kartoffeloptagning, og Gødningen skulde køres ud. Derfor maatte man henlægge Humleplukningen til om Aftenen. Der mødte da baade Unge og Gamle for at *plukke Humle*, og Mandskabet var et gensidigt Laan efter det Princip: den ene Tjeneste er den anden værd, og de beværtedes med Æbleskiver, Smørrebrød og Kaffe, sang Viser, fortalte nye og gamle *Krøniker* og holdt ud til Kl. 12.

Da det kun var et Aftenarbejde, kunde der efter Høstens Størrelse godt medgaa en Maanedstid med Humleplukning. — En Dreng gik til Haande med at bringe de fyldte Ranker og bære de tomme bort. I begge Fald tog han en stor *Børn* ad Gangen. Havde en Mand en stor Have, og var Avlen særlig vellykket, kunde der være en stor Forsamling hver Aften. De sad rundt om store Kar og Dejgtrug, og at det gik lystigt til med Sang og Historier, lettede jo Arbejdet. Men naar de som Følge af Munterheden slukkede Lysene, som var anbragt paa høje Stager midt i Karrene, blev der et altfor livligt Virvar. Sammenkomsten »at plukke Humle« i denne sin gamle Skikkelse maatte omsider saa omtrent ophøre og kan vistnok snart indlemmes mellem de Minder, der hører Fortiden til; thi Humlen blev ikke plukket ren og fri for Blade efter de Fordringer, der senere stilledes.

De afplukkede Ranker fik Køerne om Morgenen, før de kom paa Græs, og da *løskedes* tillige Bladene fra, hvad der var faldet paa Gulvet uden om Karrene. Dette kaldtes at *løsse Løv*. Ved den Tid *laa Køerne inde* om Natten. Naar det Grønne var gnavet af, blev Rankerne, i Fald der kun var faa, brugt

til at *hede Ovn ved*; efter en stor Humlehøst blev de brændt paa aaben Mark. Dette maatte — ligesom naar der brændtes Rapsskaller — forud tillyses ved Kirkestævne, senere kundgjordes det i Aviserne. Asken brugtes til Bygelud til Vask og ansaas for ekstra god til dette Brug.

Humleknopperne — udt.: *kopper* — blev til eget Forbrug ved mindre Partier tørret blot ved at henlægges paa Loftet, ved større derimod ligesom Malt paa Køllen, og derpaa opbevaret i en Tønde med Vægt paa.

Nu indfandt Prangerne sig og rejste til Jylland og Sjælland med den opkøbte Humle, der kostede 6—8 Rdl. Lispundet, i Aar, hvor der kun avledes lidt, kostede den mere, og naar den var *smaakoppet*, fyldte den mindre. Ogsaa Humlen i Sække pakkedes meget fast. Det er et Mundheld, at *med Lempe kan man faa et Æg i en Humlesæk*. Naar Fynboen kom over til Jyderne med Humlen, sagde han: *Den er god, min Kone har brygget paa den*. Dermed har jeg fulgt Humlen saa vidt, jeg kan, fulgt den over paa begge Sider af Bælterne.

Boghveden.

Om Boghveden er der vel mindst at sige, og Skildringen af den hører for en Del rettere ind under Høsten. Fynboen mimrer med Munden, hver Gang han gaar forbi en Boghvedeager, ved Tanken om den dejlige Grød. Sjællænderen sagde om Fynboen, at *han bar Boghvedegrød hos sig i Lommen, saa meget holdt han af den*. Men Fynbogrød har Ord for at være saa haard, at man kan træde paa den med Træsko, og naar den fynske Bondekone kogte Grøden altfor stenhaard til de indkvarterede Soldater i Treaarskrigen, sagde disse: *Den Boghvedegrød er en herlig Drik*.

Boghveden er nu langt fra saa fynsk, som man i Almindelighed tror. Hovedparten af dansk Boghvede avles nu i det sydlige og vestlige Jylland. Den er nemlig en saare nøjsom Plante, der trives bedst paa sandet og mager Jord. Paa Fyn spores en saadan Tilbagegang, at den er sin Undergang nær. Og Boghvedehøsten udgør nu kun en halv Procent af Danmarks samlede Høstværdi.

I fynske Egne har man ogsaa tilbage i Tiden anset *Bov'e'grø'* nærmest som Søndagsmad og spist Byggrød til daglig. Boghveden er det sidste Korn i Høsten, den saas sent, ikke før man er vis paa, at der ikke er Nattefrost mere, først omkring Juni. »Man skal løbe at saa Boghvede, men krybe at saa Hørfrø« — som ogsaa saas ved samme Tid — ja, »man skal ride paa en Hest at saa Boghvede«, og »faar jeg Plads, saa kommer jeg«, siger den. „Naar Boghveden hører de mange Læs Hø ruller forbi, skal den stræbe at blomstre«, og Marie Magdalene — 22. Juli —, der »sætter Humle paa Tene«, sætter tillige »Boghvede paa Grene«. Disse gamle Boghvede-Ord er ikke absolut fynske, men kendes rundt om i Landet, hvor Boghveden gror.

Naar Boghveden staar med sine hvide Blomster, er den stærkt yndet af Bier (191), der ligesaa talrigt søger den som den blomstrende Kløvermark. Derimod maa det nøje passes, at ikke Faarene slipper løs og æder af en Boghvedemark; thi hedder det; *et Faar bliver tosset i Hovedet af Boghvede*, Faarene bliver daarlige og *fulde i Hovedet*. Foruden at Faaret faar Bistik, og Ørene svulmer op og hænger matte ned, bliver Dyret desuden sygt, og selv efter at det har forvundet det egentlige Ildebefindende, kan det være dvask og daarligt længe efter. Man skar den yderste Snip af Øret, for at Blodet kunde rinde, derfor saa man saa mange Faar med studsede Ørelapper. Dette er en meget bekendt Sag i Landbostanden, men neppe den videnskabelige Forklaring paa dette Tilfælde.

Allerede før Niels Finsen havde erhvervet sig sit store Navn som Lysets Forsker, besvarer han — dateret 28. Januar 1895 — i Tidsskriftet »Dania« et der fremsat Spørgsmaal desangaaende saaledes: »Det er ganske rigtigt, at Faar bliver syge (faar et blæreformet Udslet og viser forskellige Tegn paa Ildebefindende), naar de har ædt Boghvede, og ligeledes at det er rigtigt, at kun de hvide Faar bliver angrebne medens de sorte gaar fri: naar det er brogede Dyr, fremkommer Udslettet kun paa de hvide Pletter. Ganske det samme er Tilfældet med Hornkvæg, og her har man gjort det Eksperiment at fodre en hvid Ko, hvis ene Side man havde oversmurt med Tjære, med Boghvede; Koen fik nu Udslet paa den hvide

Side, medens den tjærede blev fri. — Forklaringen er den, at det er Lyset, som fremkalder Sygdommen (Udslettet), hvilket fremgaar deraf, at naar man lader Dyrene staa i Mørke, bliver ingen af dem angrebne. Skindets sorte Farve gør samme Gavn som Mørket, det hindrer Lysstraalerne i at trænge i Dybden og fremkalde Betændelse. Boghvedens Rolle er den, at den bringer Huden i en saadan Tilstand, at den er ganske særlig fintmærkende overfor Lysstraalerne; denne Lysfølsomhed af Huden er ganske aparte, men vi kender dog et Eksempel paa den hos Menneskene, nemlig under Koppesygdommen, og da det her er de saakaldte kemiske Straaler i Lyset, som gør Skade, er det vistnok de samme, som paavirker de boghvedefodrede Faar.

En Landbrugsforfatter Wiihm skriver 1826 om Boghveden, at den er en ›herlig Sæd paa Sandjorder og overalt som grøn Sæd ypperlig til Malkekøer, men Faar og alle Svin med hvide Øren taaler den ikke.

I ›Boghvedehøst skal man straks møde med Plejlen, fordi Kærnen da gaar bedst af. Da Sæden saas tyndt, giver den godt Udbytte. For at skille Avnerne fra, blev Kornet gentagne Gange kastet med *Kasteskovel* fra den ene Ende af Loen til den anden. Den gamle Bonde, der udnyttede de ringeste Bagateller, lod da heller ikke det ellers ubrugelige Affald fra Boghvedetærskningen gaa til Spilde. (264) Da en Fragtmand en Gang blev spurgt, hvorledes han *hyttede sine Fødder* — holdt Fødderne varme — paa Vognen i den strenge Vinter, svarede han: ›Jeg har altid en Sæk *Bov'e-Avner* til at sætte Fødderne i, saa bliver de *aller kale*«.

Kornet blev tørret i Ovn efter Bagning, og fra nu af var det Kvindernes Gerning at tage sig af *Bovens* Behandling indtil de Retter, der spistes af den. Først blev den *sælet*, gik igennem et Sold, blev siden malet paa Haandkværn, og derefter blev Grynene ›drøftet, *drøjet*, 3: lagt paa et lille, let Trug, *Drøjetrov*, hvor man bortdrøftede Skallerne, *Saaerne*. Til at haandtere Truget hørte — som til saa mangt et andet Arbejde — et eget *Haandelag* og navnlig en egen Bevægelse med de styrende Tommelfingre, der arbejdede i Takt. — Alt dette Affald forblev da paa Stedet og gjorde god Nytte som Føde for Grise og Ænder.

Senere bortfaldt dette Hjemmearbejde, og Boghveden blev som de andre Kornsorter malet af Mølleren i de Egne, hvor der ikke fandtes særegne Grynmøllere; thi dette var i sin Tid et Erhverv eller et Bierhverv at male paa Haandkværn for Folk. Saadanne Steder forstod man at lave Grynene kønnere end hos de egentlige Møllere, men man fik dem helst hjem til selv at „drøfte“ for at beholde Affaldet. Enkelte kunde fremstille de som Semoulegryn drøje og fine Rullegryn, til hvilke der brugtes en Tønde Boghvede for at faa en Skæppe Gryn. Fra mit Hjem sendtes Boghvede til en søgt Grynmøller i Allesø for der at forarbejdes til Rullegryn. Paa Egnen der gav Flere sig af med at rulle Boghvedegryn. Grynene afsattes til Odense og Omegn, dog kom der ogsaa Bestillinger fra København og Holsten, og »1839 skal der endogsaa være leveret flere Lispund til Hoffet«. De Allesø Grynmøllere var ogsaa bekendt for deres Havregryn.

Boghvedemel, hvoraf man fik et helt Fjerdingkar for seks Skilling, var et tarveligt Fødemiddel og anvendtes en Gang imellem af Sparsommelighed til Pandekager og til den under »Maden« omtalte Melgrød.

Boghveden har kun været dyrket hos os i ca. 400 Aar: Som Bevis paa dens en Gang almindelige Dyrkning og det store Forbrug af den kan anføres, at i Dalum Nonneklosters Jordebog, der 1533 er forfattet af Kansler Johan Friis til Hesselager, hvis to Søstre var dette Klosters sidste Nonner, meddeles i Fortegnelsen over, hvad der aarlig skulde ydes til Nonnernes Underhold: »tre tdr. bohuedegryn«.

Agern kaldtes *Agernødder*, *A'eny'er*. De brændtes og anvendtes til Agernkaffe, som blev drukket som Middel mod Kirtelsyge. Man drog ogsaa stor Nytte af den vilde Flora (63). Man indsamlede Urter til Krydderposen og til Kamillete samt Malurt, som Børnene fik at drikke *for Orm*, (204) ogsaa anvendtes den til Urtebitter, som man aldrig drak uden dertil at nyde et lille Stykke Sukker bagefter, Perikon sattes ogsaa paa Brændevin og var en anvendt Mavebitter, o. s. v., alt eftersom man nu drev Vindskibeligheden og forenede den med Husraadene.

Hylden.

I den egentligste Bondestand var det dog særlig Hyldeblomsterne, man tørrede og forsynede Huset med. Hylden, dette sagnrige Træ med de dybe Rødder i Folkets Overtro, stod saa poetisk og pyntede i Markhegn og omkring Husene, og det passer jo endnu, naar der i Sangen om Hyldemors Træ staar:

»Imellem Havens Buske i Solskin, Regn og Rusk
med store Blomsterduske der staar en Hyldebusk.»

Og da som nu livede de snehvide Klaser op i det Grønne i Skærsommertiden og gjorde sig bemærket paa lang Afstand med deres ejendommelige, stærke Lugt.

Længst tilbage traadte Hyldete i Teens Sted. I alle Tilfælde var Hyldens Blomster et Husraad, der var ved Haanden i ethvert Hjem. I frisk Tilstand var de afførende, i tørret et sveddrivende Middel, og til udvortes Brug anvendtes de i Krydderposen. Hylde var Midlet, naar man fejlede Noget, naar man var plaget af *den Umene*, Gigt, Værk eller anden *Vovhed*, *var vov af Kulde*, Forkølelse. Blomsterne skulde plukkes før St. Hans Dag 3: før de drysser deres fine, nudelagtige Stjerneblomster af sig og strør dem ud over Jorden som et sommerligt Snefald. Af Grenene lavede Børnene Hyldebøsser og Vandsprøjter.

Vildgæssene har man beskyldt for om Efteraaret at flyve bort med Bondens Formiddags-Mellemmad, og den maa han savne, lige til Hyldebuskens Blade om Foraaret er saa store som Museøren, da maa ingen Madmoder længere holde den tilbage (168). Og Middagssøvn er han i sin gode Ret til at fordre, naar Hyldebladene dækker Træets Grene, og for at tage Alt med, med en frisk Hyldegren lader Muldvarpen sig fordrive, samt naar Hyldebærrene modnes, begynder Hønsene at fælde.

Fred fremdeles om Hylden og brug dens Frugt. Thi Bærrene har man været mindre agtpaagivende overfor. Endnu kan man om Efteraaret se Træerne bugne af Frugt, uden at den plukkes. Dette er Synd. Bærrenes gode og sunde Saft fortjener at benyttes i Husholdningen i langt større Udstræk-

ning end det sker mange Steder paa Landet, hvor de mange Gange vokser op og modnes lige udenfor Døren, saa man bogstavelig talt blot behøver at strække en Haand ud efter dem, men man gør det ikke. De safrige Klasebær, der er saa nemme at plukke, skulde ikke i Fremtiden have Lov at raadne paa Træerne. Lad i det mindste jordløse Folk plukke dem i de Haver, Tofter og Hegn, hvor der vokser for mange til Ejerens eget Brug, og lær de Ubemidlede at bruge denne frugtbare Bærgrøde.

Denne Vragen af Hyldebær er saa meget mærkeligere, som de Ældre ellers drog Nytte af al Afgrøde. Men Bær forstod de kun at udnytte i Form af Most. Most af sorte Blommer, Kræger og Slaaen var endnu almindeligere end Most af Æbler og Pærer (190). Thi Håver fulde af Frugt var jo langt fra i Alles Eje. Men de smaa sorte Blommer og Kræger var en Gang almindelige i hvert Havehegn, selv ved de mindste Huse stod disse Træer til Skel og til Læ. Der stod de og *lyede* baade for Hus og Have. Kræger, som paa Folkemaal hedder *Krier*, er blevet mere sjeldne, siden Hegnene tynder ud, og man har Tanken henvendt paa at udnytte enhver Plads i Haven efter de nyere Havedyrkningsprincipper. Men Slaaenbuskens Bær er dog nok de sjeldneste af disse Stenfrugter. Dog, i skovrige Egne, og hvor der endnu findes levende Hegn, der findes endnu Slaaen i rigelig Mængde. Den er Aarets sidste Afgrøde, den strækker sig lige ud i Naturens Vinterøde. Med den er man naaet Aarets goldeste Tid.

Køkkenhaven.

Køkkenhaven var heller ikke videre bevendt. I Dyrkning og Spisning af Havens Afgrøde stod man langt tilbage og det helt frem mod Aarhundredets Slutning. Det er først i de sidste Decennier, at der er kommet Fart i »Urtegaarden«, og at Grønsagerne ret er naaet frem til Køkken og Bord. Men Urtehaven vokser sig nu stadig større, saavel i Udstrækning som i Anseelse ved den Opmærksomhed, der nu skænkes den vegetariske Kost.

Nu er Odense og Omegn ret Havedyrkernes Land. Egnen ved Stige kaldes i daglig Tale »det lille Amager«, og Odense Torv kan man godt kalde et »Amagertorv«. Hele Sommeren bugner det af Blomster og Jordens Grøde, lig et gammelt hollandsk Maleri.

Under *Åplerne*, Frugttræerne, satte man gerne Kartofler, sjældent var der Grønsvær, og Havens »Anlæg« bestod i en eller to stive Gange, heget af Ribs- og Stikkelsbær- og undertiden Solbær-Buske. De røde Stikkelsbær var modne *til Rughøst*. Senere hen plantedes paa mere fritstaaende Pladser *Morreller*, spanske Kirsebær, gule og sorte. I Hegnet eller oppe ved *Stovehuset*, Stuehuset, stod nogle Kirsebærtræer, Syltekirsebær, der var modne i Byghøsttiden.

Af Pærer dyrkedes Sommerpærer, Graapærer, *Pergamutter*, *Bunkediner*, »bon chrétien«, og en tarvelig Slags, der kaldtes *Trykpærer*. Blandt Æblerne var de færreste *Gemmeæbler*, Æbler der kunde *staa sig* til Slagtetiden og Juletiden, men i Reglen ringere Sorter, der spistes friske efterhaanden — hvad der ikke tørredes eller brugtes til Æbleflæsk. Karlene hentede sig i Middagsstunden eller efter Fyraften en Kasketfuld Æbler eller Pærer, som de satte deres kraftige Tænder i og spiste saa lydeligt, saa det smaskede. De røde Kaviller, *Løgæbler* og lignende Sorter gemtes til at spille Kort om i Julen. *Løgæblerne* kunde ogsaa steges paa Kakkellovnen i Vinteraftenerne. De rødstribede, syrlige Sommeræbler kaldtes *Møskeæbler*, *de māske Ævler*, og vilde Skovæbler hedder *Skovruder* — med Tonen paa anden Stavelse.

Mellem Kartoflerne plantedes den gamle krusede *Grønkaal*. — *Grøn-* og *Hvidkaal* var de eneste Kaalsorter; senere kom dertil *Rødkaal*. -- Ved et *Dige*, en *Grøft*, eller ved en *Grøft*, udt. *Grevt*, en *Grøftevold*, stod Peberroden og skøttede sig selv. Saa kunde de have en lille Plet med *Sønnebe*, Sennep, som de høstede ved at afskære, siden tørrede den, og Konen malede den saa for hver Gang paa Sennepskværn. Et lignende Parti med *Kommen* var ogsaa almindeligt, hvor denne ikke optog et større Stykke og ligefrem dyrkedes til Salg. Purløg anbragte man i Blokke et eller andet Sted, eller til at indhegne et Bed med.

Den, der dannede et Bed, udspændte en Snor og trippede det saa af ved at sætte Træskoene tæt sammen i langsom Gang. Paa dertil afsatte smaa Urtebede — ofte ikke større, end at de tog sig ud som en Køkkenhave til Barneleg — saa man (172) Rødbeder, Løg, Ly, Skalotter, undertiden Rødløg (til Slagtemaden), Timian, Gulerødder, Rodpersille — Kruspersille kom senere i Brug, men der er de ældre Husmødre, der den Dag i Dag holder paa, at Rodpersille er den bedst smagende. For Resten træffer vi Portulak, hvis Stilke brugtes paa Suppe, Pastinakker, *Pestinakker*, der traadte i Stedet for Selleri, som ikke var saa udbredt, lidt *Saalāat*, et lille Bed med *Sukkerærter*, store brede Sabelærter. Bælgene flækkedes ikke, men skares itu og spistes med paa Ruskomsnusk-Retten og paa Flæskesuppe.

Man gik ikke med *ret Ryg* og vandede. En Vandkande var et ukendt Haveredskab. Naar Urterne skulde *dykkes*, bar man Vand i en Spand, tog saa en Lerpotte med Tud eller en Vandøse, gik i bøjet Stilling og hældte lidt Vand ved hver Plante. Det var i Reglen Kvinderne, der paatog sig dette Arbejde efter endt Dagsgerning. Hegn og Buske skjulte dem; men i Tørketid kunde man i de tyste, lyse Aftener rundt om fra Haverne høre den varsomt plaskende, for hver Plante afbrudte Lyd ved denne Vandingsmaade.

Rabarber var den første Modeurt, der fandt Vej ind over Bondens Havegærde, saa omtrentlig først i Tresaarene. Dernæst fulgte saa efterhaanden alle de nu kendte Urter og Frugter, de forskellige Kaalarter, samt Hindbær, Radiser, Jordbær, Asparges og Tomater. Men man kan nok sige, at de to første af Aarhundredets Slægtled levede deres Liv uden at have smagt et Havejordbær. Hindbær og Jordbær kendtes i Reglen kun derfra, at Børnene trak Skovbær paa Græsstraa, eller hvor disse Bær fandtes i større Mængde, plukkedes de og solgtes til Apoteket.

Ikke for Intet hed Paddehattene *Skarnhatte*, alle Arter af Svampe fik dette Fællesnavn, og her var endda ikke Tale alene om de giftige. Ogsaa en Champignon er en *Skarnhat*, udt. *Skanhat*.

Blomsterhaven.

Men var der kun lidt af Bondens Jord anvendt til spise-lige Havesager, lidt til *øvers* for Tandem og Ganen, — saa afsaa man end mindre til Øjets Fryd. Luksus nød man under alle Former kun Draabevis. Enhver Blomst kaldtes *Rose* og Rosen *Tornerose*. Blomsterne maatte nøjes med en lille Strimmel Jord nærmest Stuehusmuren. — Først senere blev Haven udvidet og prydet med Lysthuse, Plæner, Gange og med Bede med Bladplanter eller Sommerblomster. — Ved Smaahusene var der gerne et Par Blomsterbede paa hver sin Side af Gangdøren og nogle Lavendelhække. Efter Midten af Aarhundredet tittede Georginen frem og ved Hjælp af Efterlignelseslysten fandt den hurtig Vej til de fleste Haver. Knoldene overvintrede i Stalden for at bjerges for Frostene. Der hang de sammenbundet. En Stikling kaldtes et Skud. De *Blomsterskud*, man »stjal sig til«, groede bedst.

Oftesaa man Stokroser, Bonderoser og Tulipanen ikke at forglemme, den har gammel Rod i dansk Bondejord, derfor kunde Hostrup lade Skrivers hans synges, at hans Udkaarne:

»skal have Kinder som den røde Tulipan«,

og Erik Bøgh knytte »Trekloveret«:

»For de er kun Lillier og Roser,
men, Du -- Du er en Tulipan!«

Ved et flygtigt Kig ind i *Rosehaven* vil man for øvrigt se indfattet med *Busbom* eller Vintergrønt (for derved at have lidt Grønt til Gravkransen ved Haanden) smaa Bede med Kodriver — en Blomst, der skal have sit danske Navn ligefrem af, at den, naar den dukker op, »driver« Kørerne paa Græs — Gyldenlak, Nelliker, Aurikler, Hjertensfryd, Morgenfruer, røde *Gavflabe*, *sribet Græs*, *Sko*, *Gække-*, Paaske- og Pinselillier. Og man vil derhos møde en Duft af Ambra, Balsam, Krusemynte, Roser og Lavendler. —

Tørrede Lavendler lagde de gamle Kvinder ikke blot i deres Kistegem, men de anvendte dem ogsaa paa Kakkellovnen som Røgelse.

Men hele denne gammeldags Have er nu som hine Lavendler vejret Potpourri ligesom disse stykkevis samlede Smuler, hvoraf dette Bogarbejde bestaar. Thi saaledes maa jeg nok have Lov at betegne den gamle Urtekost, som her er dannet af en folkelig »Julerose«, Overtroens rigtbærende Ukrudt og frodige Vildskud, Mindets halvvisne Blomst og Nøjsomhedens ringe Urt.

De „Fornemme“.

Hver By har sin Embeds- og Handelsstand, og hvert Sogn har sin Præste- og sine Herregaarde og sine Familier, der er mere eller mindre udenfor den almindelige Bondestand. Et Sogn bestaar jo ikke blot af Smaagaarde og Huse. At optegne Bondelivets Historie uden at gøre et lille Kig indenfor hos disse Mennesker, der dog fuldtud hører med til Helhedsbilledet af Landbolivet, vil være en Forbigaaelse. Lad mig da her i korte Rids skænke de Folk, som Bønderne kaldte *de Faanemme* i Modsætning til sig selv — *de Lige-fremme* — en Smule fortjent Ihukommelse og omtale ogsaa deres Dragt, deres Mad, deres Tale osv.

Men de dannede Klasser er ikke stavnsbundet til saa snevre Landegrænser som nogle Kvadratmil. Deres Samfund er ikke præget af særskilte, let kendelige Stedsejendommeligheder, deres Skikke og Levevis er ikke begrænset af det »Mejlfart Sund«, der »Fyn beskytter«. Det Efterfølgende gælder derfor baade By og Land rundt om, hvor mine tidligste Veje faldt.

Fruen i Præste- og Proprietærgaarde tiltaltes med Madammen lige til Tresaarene og vel længere endnu. Damerne saadanne og lignende Steder gik solidt og tækkelig klædt i Hverngarnskjoler med rent, hvidt Lintøj og til Dels hjemmelavet Undertøj. Til de Kjoleliv, der endte i Spids, brugtes broderede Udfaldskraver og tilsvarende Haandlinninger, der lagdes med Spidsen opad udvendig ovenpaa Ærmelinningerne. Til

finere Brug havde de Ærmer af Bobinet, der blev fastholdt med Elastik om Armen under Kjoleærmet. Saa kom de stive Manchettets Tid, der omfattede en lang Aarrække.

Og den hvide Kappe! Har man kendt en af de gamle, kappebærende Husfruer, er det da ikke just den hvide Hovedkappe med de flagrende Baand til Pynt og Bindebaandene til jævner Brug, der har fæstnet sig i Erindringen, naar man vil kalde Mindet om en af disse Skikkelser frem? Vi, der har set paa disse ældre Damer i de gamle Hjem, vi var ved det første Møde ikke i Tvivl om, hvem der var Dronningen i det lille Rige, naar man traadte over Tærskelen i et fremmed Hus.

Den statelige, hvide Kappe er forsvundet. Aldersforskellen skal udjævnes som alt Andet. Men gik ikke Husfruens højtidelige Værdighedspant med i Løbet, det, der var hendes egentlige Frue-Tegn, det, der ikke var til at tage fejl af, det, der adskilte hende fra den yngre Kreds? Endnu indrammer den hvide Kappe med Hængler eller Hagebaand et Ansigt paa de høje Alderstrin, men de fleste kappebærende Damer maa man nu søge paa gamle Portrætmalerier og Daguerreotypier — og En og Anden sukker vel over Tabet af en fin og klædelig Skik — en ægte Damepynt.

En Gang skulde Kappen anlægges sammen med Brude- dragten, ja, der er dem, der er konfirmeret i Kappe. Nu vil vel først de syvti Aar eller maaske den fjerde Snes være de passende Mærkepæle? Tidspunktet for Anlæggelsen af Alderdommens rette Smykke er blevet forrykket, men for denne Alder med det sparsomme Haar burde denne klædelige Pryd aldrig forlades. Gør Kappen de Unge ældre, saa gør den saa afgjort de Gamle yngre — absolut! Og den fremkalder maaske tillige noget af den Ærbødighed for de Gamle, som Ungdommen nu til Dags ikke er saa overvætted ladet med. Til Tabet af denne Respekt for »de hvide Haar« har sikkert Tabet af Kappen bidraget sin »gode« Del. Det var en Skranke, der faldt.

Jeg tænker i det Hele her paa Mantillernes, Krinolinernes og »Bandelokkerne«s Dage og for Børnedragtens Vedkommende paa Busserulleforklædets, Mammelukkernes og de hvide Strømpers Tid. Til Konfirmationen blev til Pigebørnene anskaffet et

kostbart fransk Sjal og en ikke billigere sort Silkekjole, som de kort efter voksede fra.

I Dagligstuen er det Forhøjningens og de fine, tidtagende Broderiers Tid, Taalmodighedsarbejderne ved Syskrinet.

Haverne var ved Ly og Læ af Hegn, ved Plæner og Lysthuse, gode Frugttrær, Morbær, Vindruer o. a. fine Frugter og forskellige Urter og Blomster et godt Stykke forud for Bondehaverne. Og der hviler en vis Glans over de lukkede Nøddegange, der baade i Virkelighedens og i Poesiens Verden hører gamle Præstegaårds- og Herregaardshaver til under Navne som Filosofgangen, den mørke Gang eller Kærlighedstien. Saadanne Hasselgange, Haugehæk og -hegn genfinder man poetisk skildret rundt om i Literaturen. Overalt i Poesien møder man Strofer som: »I Buegangens Skød«, »bag Hækkens Gren« og

»Jeg ind i Hasselgangen tren,
her maa hun sikkert være?

Det samme gælder Højen ud mod Vejen, hvorfra der viftedes til Velkomst og til Afsked.

Besøgte Familier fra større Gaarde eller Præstegaarde hinanden, kom de kørende Kl. tre til Kaffe. drak Te Kl. syv og kørte hjem Kl. ni, senest Kl. ti. Paa Aftensbordet var Alt hjemmelavet, Dugen og de store Servietter, — der nu noget nær vilde kunne blive til ni¹⁾ — Brød, Smør osv. Retterne var frisklagte Æg, serveret under en eller anden Form, salt Kød, Pølse og Ost, en Kande med Mælk og en Kande eller Flaske med hjemmebrygget Øl. Gjorde man mere ud af det, maatte undertiden Fjerkræet holde for.

Nabopræsten eller de fremmede Herrer optraadte til al jævner Færd i Vadmelsfrakke, kun ved finere Lejligheder var de iført Tøj af sort Klæde. Under saadanne Sammenkomster var der Tid til at tale og bringe mange forskellige

¹⁾ I gamle Embedshuse har man haft Lagner, der kun blev benyttet ved de højtideligste Lejligheder, som f. Eks. »Bispelagner«, naar Bispen kom paa Visitats i Præstegaarde. De kunde være forsynet med Bændler til at binde om Himmelsengens Stolper, og de kunde være saa store, at der saamænd godt kunde blive fire ret respektable Lagner til en mindre — for at bruge det gamle Ord — Enspænderseng.

Emner paa Bane. Var Stuerne uden Anelse om Nutidens Udstyrelse, var Dragterne simple, men dog altid værdige, saa var til Gengæld Samtalen af bedste Art. Det kunde være højt dannede og fint kultiverede Mennesker, der steg ud af Sjalerner og Fodposen i den tarvelige, aabne Vogn. De kom fra og de kom til Steder, »hvor der var godt at være«. Mange smukke Tanker kom til Orde, mange gode Interesser blev drøftet, mange vægtige Meninger blev fremsat. Det var i høj Grad udviklende for de Unge at lytte til saadanne Menneskers Tale.

Altid burde Folk, der værdsætter Familielivet, leve deres Liv saaledes ude og hjemme, at de Unge kunde tage god Lære af det. Mangen en Sætning, som jeg har hørt i min tidligste Barndom, har jeg gengivet i min Bladvirksomhed for at gøre ny og anden Slægt delagtig i tankevækkende Ord, der paa mig har haft Sædekornets Art.

Børneopdragelsen var vel i mange Henseender strengere end nu. Men mon Systemet »Opdragelse i Frihed« giver ædlere og sjælsfinere Mennesker for Familielivet i Hjemmene eller daadskraftigere og nidkærere Folk i Landets Tjeneste? Mon det ikke alle Dage vil være sundt og lykkebringende at vænne Børnene til Korrekthed samt Resignation, saa de lærer stille og fattet at finde sig i, hvad Forholdene af Med- og Modgang fører med sig, lige fra de er tre—fire Aar? Den Pædagogik er ikke fra igaar: «Den Gren skal tidlig krøges, som god Krog skal vorde».

Men gælder det Følelse for Dyr, da kan denne Part af Folket i daværende Tid ikke roses. Deres Dyrevenlighed stod omtrent paa samme Trin som Bøndernes. Jeg har for mig en Anvisning paa at dræbe Fluier, der er ret grusom. — I de gamle Ordsprog har Fluerne givet rigt Stof til megen sindrig og træffende Billedtale som de Huskors, de er, o. a. l. Men i disse Fyndord har man derimod ikke Øje for deres Skadelighed for Sundheden. Fluernes Nærgaaenhed er ikke opfattet som stridende mod den sundhedsværnende Sans.

Thi Hygiejnen er først senere vaagnet. Hvem husker ikke Præsenterbakken med den opstaaende Kant, der bødes om i Stuen som en Visitanretning med forskellige Assietter med Syltetøj, hvoraf der skulde nippes lidt af hver, og

Teskeen skulde saa anbringes i et Glas Vand til behagelig Afbenyttelse for den næste blandt de Fremmede? Tykmælk spistes ofte ved at afstikke hver sit Parti af et Fællesfad. (214).

Man var bange for Solen baade for sine Møbler og sin Hudfarve. I Salen gav man alle betrukne Møbler hver sit Overtræk, og ingen Dame kunde færdes ude i Solen uden at have sin lille Knækparasol ved Haanden; hun risikerede at blive fregnet m. m. At afvige fra saadanne Skikke var ikke fint, ikke standsmæssigt.

Det var end mindre fint, at en dannet Dame arbejdede i lønnet eller i selvstændig Stilling, det gjorde kun »Halvverdenen«s Damer, ikke de virkelige. Det faldt det gode Selskab for Brystet, at en Dame drak bayersk Øl eller for Eks. paa Rejse spiste paa Restauration alene — for ikke at tale om, hvilken Forargelse den første Dame paa Velocipede vakte paa hver Egn. Ja, de Tider er ogsaa forbi, da Damerne i en Provinsby ved deres Sammenkomster hviskende skumlede i Krogene om den Begivenhed, at en af Byens højstaaende Damer var kommet hjem fra Udlandet med — forlorne Tænder!

Og det var den honnerte Ambition — særlig blandt dem, der havde faaet lidt rigeligere af det jordiske Hartkorn end af det aandelige — at bruge fremmede Ord i Tale og Skrift for at vise, hvilket Stade man indtog paa Samfundsstigen. Pæredansk eller ravidansk var man hævet over. Man gratulerede til Geburtsdag, man sagde klein, geschwind, immer, immer an, immergrønne Planter, være i Vælten, opstanasig, plat umulig, Plamase, justement, kortsynet, giv Stunder, bardus, løbe bus paa, saagar, kuns, Malheur, Empleo, »Biljet«, moradsig, det er tyvstjaalet og mange andre Ord, der nu ikke mere eller kun sjældent høres. Til et Barn sagde man: »jeg skal lære Dig!« — om de Afdøde: salig den eller den og saa fremdeles. Paa Breve skrev man øverst: S. T., salve titulo. Og det var en almindelig Skik at lægge flere Breve indeni Adressatens, for da at bede ham besørge disse videre til Folk, der stod ham nær eller boede ham nær. Paa saadanne »Tjenestebreve« stod der saa udenpaa »par bonté«.

Før man fik Landbruget gjort til Landindustri, før man fik Jordens og Kreaturerens Ydeevne presset til det mest Mulige, var Fødemidlerne som Raavarer af en anden Art end nu. Og da tilmed Maden kunde koges over sagte Tørveild — som det for øvrigt mange Steder endnu finder Sted — da kunde den præsteres særdeles velkøgt. Det var rolig og jævn Kog, da Ildens Styrke var let at afpasse. Budding i Form kan man for øvrigt endnu ikke koge uden ved Hjælp af Gløder. Alt var den Gang mere »Far-i-Mag« og sindigere, — ogsaa mere tidtagende.

De, der forstod at lave Mad i et gammelt, velstaaende Køkken, de lavede Retter, for hvilke Nutidens ofte dyre eller ofte af Spare-Opfindsomhed for stærkt mærkede Mad maa staa tilbage. De Velstillede Mad var reel og usammensat, lavet af ægte, oprindelige Produkter. Koens Kød var ikke det kunstigt opdrevene Kød, der forefindes nu — derfor hørte man aldrig Tale om, at det ikke taaltes. Og der kom en Tid, hvor man sværgede til Liebigs Teorier om den stærke Kødskost. Nu har Slagtekvæget fjernet sig saa meget fra den oprindelige Naturtilstand — saa forkastes Kødet i den moderne Hygiejne.

Grisene var født op med Mælk og Korn; det gamle kornfedede Flæsk har ligefrem en behagelig Sødme og Bygsmag i sig — saadant Flæsk kan ikke faas for Penge nu. Mælken var ikke et med Fodring med Roer fremskyndet Masseprodukt. I de større og bedre Mejerier var der ingen Mangel paa Properhed; Smørret var kraftigt og overordentlig drøjt; det blev slaaet, til det var saa fast, at der ikke var Lage skabt deri. Ævredsmørret var tillige meget holdbart. Smørret nu med Indhold af de 16 Procent Vand gøres derved til en udrøj Vare. Hønsene løb om paa fri Fod, skrabede paa Møddingen og nippede Grønt ved Grøfter og Gærder. Æggene var fede og fyldige og ikke for dyre til, at man kunde gøre flittig Brug af dem. Inden Raavarerne nu naar den sidste Køber, da har man et dyrt betalt Produkt — præparerede Æg o. a. l. — der hverken har den rette, ægte Smag eller den fordums Drøjhed. Der er nu ingen Forslag i Raastofferne. De er blevet dyrere og ved alskens Slags Spekulation daarligere.

Jo mere forfinet Maden er blevet og jo mere Produkterne

fremtræder som Drivning, der er drevet bort fra Naturen — og disse Bestræbelser har jo taget en foruroligende Fart i det 20. Aarhundrede — desto mere forfejlede er Fødemidlerne for den menneskelige Ernæring, og desto vanskeligere er det for den Uøvede at gøre sine Indkøb af Raavarer, og selv den Øvede maa give tabt med et Suk. Gammeldags Produkter — eller Varer i det Hele taget — der ikke er gaaet Forretning i, faas ikke mere. Ja, det hænder vel endogsaa, at Udtrykket »simpel Geschäft« kan være det mest rammende for Tilfælde, der gaar ind under Handel og Vandel, eller være det mest betegnende for det skønne, velsignede Ord: **Arbejde — Menneskers Virke!** Det, der som en Køl-vandsstribe lever efter En.

Gamle Landsbyfolk havde den uvurderlige Fordel, at Alt til deres Madforbrug var deres Eget — saa godt som Altsammen var avlet i deres egen Bedrift og havde gennemgaaet Forvandlingsgraderne igennem deres egne Hænder. Og de, som i hine Tider skulde købe deres Varer, havde det nu for det rigeste Hus uopnaaelige Gode, at de kunde udvælge sig Varer hos hver Enkelt, som de dertil udkaarede, og faa dem ægte og uberørte, som for Eks. Mælken varm fra Koens Yver, ganske uden Mellemandelens Fordyrelse eller Sammenblandingsens Sammensurium. Det var Køb paa Produktionsstedet. Det var det højeste Ideal for alt Indkøb.

Hvad mon en af disse prægtige Husmødre — ikke blot af Navn, men af Gavn — der var gamle, da jeg var Barn, vilde sige til at købe Madvarerne balvt eller helt færdige fra de Handlende? Jeg ser dem staa med en Pennekniv for at lukke Kardemomme-Hylstret op, og siden brede et lille Klæde over Morteren for at støde Indholdet i denne, før de kunde tage det i Brug. Ja, Krydderierne skulde endda lunkes først paa Kakkelovnen eller i Solen, før de kunde støde dem.

Hvilke Mængder af Arbejde har de ikke udført? Lad os aldrig glemme dem det; men lad os rejse dem et Æresminde derfor. De skyede ingen Ulejlighed for at skaffe selvlavet Mad; Mad, om hvis Bestanddele de vidste fuld Besked. — Men de skulde rigtignok heller ikke til enhver Tid spekulere paa, hvorledes Moden nu krævede, at de skulde vanskabe deres Krop med Klæder uden Mening i. De skulde

ikke pyntes og til Foreningsmøder hver anden Aften. Der var intet Foreningsliv, der for dem bar bort fra Hjemmet og deres selvstændige Personlighed. Hjemmet var deres velsignede Arne, som Kvinderne især lagde Hyggestemningen over.

Misforstaa mig ikke! Moden har alle Dage haft sine Kari-katurer, og de forrige Sekler har haft ret slemme Udslag af dens Luner at opvise. Krinolinen, Tornuren, Ørenringene og de høje, indsvajede franske Hæle paa Fodtøj hører bl. a. til de senest forbigangne Tidens Modedaarskaber. Men det forekommer mig dog, at for nærværende Tid er deres Tal, der »holder igen«, for ringe, og at alt for Mange bare villieløst køber, hvad forretningsdrevne Fabrikanter ser deres Fordel ved i altfor hurtigt skiftende Tempo at fylde Markedet med — selv om Form og Snit er nok saa vanartede og derved for-dærvende for nobel, enkel Smag og god, ren Stil. Det er kun simpel national Pligt at arbejde med paa at højne Samfundsaanden og den Enkeltes Personlighed, men det gaar saa vidt i nedbrydende Retning, at Damer skriver om Modegalskaber for at udbrede dem. Der leves da ikke blot paa smaa, fattige Interesser; men man søger endog at bibringe ubefæstede Sjæle den samme Tomhed. Og ikke nok dermed, men Intet er mere frugtbart til at saa Had mellem de Ube-midlede og de Luksusdyrkende end netop at fremholde den store Forskel, der er. Og det trænges der saa vist ikke til.

Atter, misforstaa mig ikke! Til Maade er Alting godt. En klædelig Dragt eller en praktisk Dragt, der er sindrigt indrettet til sit Øjemed, og en sund og forfriskende Sammenkomst, hvad enten denne finder Sted privat i Hjemmet, eller den er af mere officiel Karakter og foregaar udenfor Hjemmet, kan fornuftigvis ikke stemples som værende af det Onde, eller som Noget, der skal skyes. Men der maa være Maade med den Alsidighed, som Hjemmets Kvinder udfolder; det baader sikkert Hus og Hjem bedst og derved Land og Folk.

Thi enhver Sag — selv den bedste — kan svinge som et Pendul mellem Yderpunkter.

Men det staar for mig som ganske utænkeligt, at et Nutidsbarn i et moderne Hjem — vel at mærke et saadant Hjem, der hugges til Pindebrænde og deles mellem Rejser, Forlystelser og Restaurationer — skal kunne hænge ved sit

Barndomshjem og leve Livet paa Traditionerne fra Hjemmet, som Folk af ældre Generationer fra de gode Hjem har kunnet gøre det. Brevene var Budbringere. Derfor kunde de Folk skrive Breve; Breve, der betød Noget. Der er Forskel paa tre Minutters Telefonsamtale eller et Prospektkort med tre Linier og saa et lødigt Brevindhold paa tre Sider Kvart — den fjerde brugtes til Omslag og Udskrift, før man fik »Konfelutter«, som disse ved deres Fremkomst ofte kaldtes. Brevene knyttede sammen.

Rejser var dyre og besværlige. Mangen Brud forlod sit Fødested, og var det fjernt fra hendes nye Hjem, gensaa hun det da mangen Gang ikke før efter flere, ja indtil 10—14 Aars Forløb, naar Børneflokket tillod en Fraværelse fra Hjemmet, eller Pengeforholdene havde bedret sig, saa der var Raad baade til en langvejs Rejse og til nye Klæder til Turen.

Hos Bønderne maatte man ikke blot under de lave Prisforhold, men under hele Opkomsttiden, ja selv efter at Sparekassebøgerne havde fundet Ly og Gemmesteder under Bondens Tag *slide for Fødne*, og ingen Husmoder i Sogdenes øvrige Samfundslag laa paa den lade Side. Det gav Arbejde at bearbejde Husets samtlige Forbrug fra Grunden af. Overalt var der *Møde for Føde*. Eller som Bonden sagde, dels fordi hans Syssel gik fra A til Ø, dels i dunkel Erkendelse af Vigtigheden af Jordens Opdyrkning: *Det er Møget, der sætter Maden paa Bordet*.

Var Vindskibeligheden stor i Bondestanden, var den ikke mindre under større Husvæsen. De Velstillede drev i mange Retninger Princippet Selvhjælp videre end Bønderne, idet de havde Brug for flere Ting. De kogte Sæbe af dyrisk Affald fra Husholdningen, som de samlede i en Bentønde, eller undertiden af hele selvdøde Dyr — ogsaa af Tælle og Aske. De lavede en fortrinlig Blanksværte af brændt Ben, Puddersukker, Brændevin og Øl samt Vitriololie. (Det samme gjorde man ogsaa i Bondestanden; der brugtes blot Sirup i Stedet for Sukker). De lavede fortræffelig Ribsvin, Stikkelsbærvin og mange andre Slags Frugtvin. Der findes rundt om i de gamle Familier Opskriftsbøger, haandskrevne Husraad og Anvisninger paa forskellige Retter, der fik Navn efter Tante

Sofie eller Søster Helene. De bagte Goderaad -- i dertil indrettede Jern — og Vafler, hvilke sidste dog ogsaa var meget i Brug i Gaardmandsstanden. Jeg kunde indflette adskillige saadanne Husraad og Madopskrifter m. m. efter en Bog, skrevet med Familiehaandskrift, begyndt den første September 1822, men mener ikke, at Pladsen tør udvides mere.

Men naar jeg foran har talt saa udførligt om Maden, er det, fordi jeg har tænkt, at enkelte Retter kunde efterlaves.

Moders-Maalet, Moders Navn og Moders Røst har vore Digtere besunget, og »Moders Mad smager bedst« vil et af vore Ordsprog vide — altsammen vil det kalde Hjemstedsfølelsen frem, og dertil er Moders Mad et af de stærkeste Midler. Risengrøden Juleaften i Barndomshjemmet — kan nogen anden Risengrød fordunkle den? Var der en eller anden ubefæstet Sjæl, der tumlede lidt vildt om ude i det Fremmede, lad ham mindes Julegrøden derhjemme, lad ham længes efter en eller anden Sommer- eller Vinterret, han ikke længe har set eller smagt, Mindet dukker da frem om Moderen i Hjemmet. Og det, at fæste Tanken paa en af Barndommens Livretter, kan maaske blive den stærke Magt, der kan væbne ham for Fald derude i det Fjerne.

Hjemmets Gryde kan komme til at spille en afgørende Rolle i et Menneskeliv. At komme gamle Familieretter i Hu, kan drage glemte Stunder frem og skabe Minder, der kan tale med om, hvad en god Madmoder har at sige overfor dem, Hjemmet har fostret under sit Tag og ved sit Bord. I alle Tilfælde er Moders Mad et ikke ringe Led i den mangede Ring, der hedder et Hjem.

»Slægt skal følge Slægters Gang«.

»Tider skal komme, Tider skal henrulle«.

Den stille, kampløse Tid med de myreflittige Mennesker og de jævne, elskværdige Hjem er for evig tabt. At frede om Minderne, er dog ikke det samme som at vende tilbage til Tællelyset og Alkoven eller at undlade at benytte Jernbane og Telefon eller nægte at spise Tomater. Men idet jeg slutter mit Tilbageblik for denne Sinde, ligger det i Følge Bogens Motto nær ogsaa at kaste et Blik ud i Fremtiden — vel vidende, at: »Hvo

som gaar foran i en Alvorsdyst, han sejrer ej, han kæmper kun og falder!« Og vel vidende, at dette at se sin Samtids Brøst og synes, at der var mindre af slige Fejl i en forbigangen Tid — det er kun en gammel Historie — en længe kendt Tankegang. Saadant Syn paa Livet findes fremsat i mange Slags Bøger, selv af meget gammel Dato.

Men er der ikke særlig Grund til at komme i Hu de mange dyrebare Minder, vi ejer, om forudgange ædle Mænd og Kvinder og at frembære som en Bøn: Gud giv os Fremtid, som Han gav os Minder?

Thi hvad bringer et saadant Udsyn?

Ser det ikke ud, som »det Gode, det Skønne, det Sande« staar for Fald, som Renhed, Retsindighed, Vederhæftighed og Pligt er stærkt truet, som om Alt, hvad der er Indbegrebet af Dyd og ophøjet Personlighed maa trække det korteste Straa, saa Dydens Dyrkere kommer i Mindretal og kan ikke hævde Førsterangen? — Ser det ikke ud, som alle gode bærende Kræfter — Grundpillerne — staar for Stød, som den aandelige Sundhed — Samvittighedsfuldheden — staar i Fare for at lide Brist?

Ser det ikke ud, som Bramfrihed, Sagtmodighed og Dygtighedens stille Virken er ved at overskygges af andre frodige Vækster, som den rige Tid har ført med sig, som Fuglen paa sin Flugt ubemærket bringer spiredygtigt Frø til nye Voksesteder? Man kunde give dem forskellige, mindre smigrende Navne, men »botanisk« kan de nok alle henregnes til Familien »Vildskud«¹⁾. Mon det Onde i Verden med Ukrudtets Groevne vil tage stigende Fart henover Aandsageren, eller en kristelig og moralsk Rejsning stunder til? Hvilke Udviklingsretninger forestaar der de kommende Slægter?

»Hvor blev Guds Jord et dejligt Sted
at bygge paa, naar Broderfred
var overalt at finde;
naar Tvedragt maatte mødig gaa
fra Hus til Hus og banke paa,
og fik ej Ly derinde!«

Boye.

1) Det tillægges den store Tænk Rasmus Nielsen, at han skal have sagt: »Jo mere jeg lærer Menneskene at kende, des mere Agtelse faar jeg for Hundene«. Flere Andre har optaget dette Ord efter ham.

I det 18. Aarhundrede saa det mørkt ud for Danmark eller, som Bonden siger, *Land og Rige*. Men der laa Guld i Barrer i den danske Muld og i det danske Folk, Skatten blev hævet og udmøntet i det 19. Aarhundrede, saa Agerbruget m. m. fik Verdensry, og Folkelivet vaagnede af sin Døs og Dvale. Bonden blev fra sin Undertrykkelse hævet til faguddannet Landmand, og Udviklingen bragte fornyet Liv i den lærde Verden og i Digtekunsten, der fik sin Guldalder. Men Glanstid og Forfald — den Skala er overgaaet saa Mangt og Meget. At erhverve Ry og Gunst er ikke saa svært, men det Vanskelige bestaar i at bevare det Indvundne!

Af de store Navne i Aandens Verden har Fyn fostret sin gode Part, mange store Mænd er udgaaet fra smaa Hjem, hvad der ogsaa hører med til Bondestuens Saga. Og alle vore Digtere har Toner, der peger pietetsfuldt tilbage eller haabe-fuldt frem ad. Hvorledes da bogføre eller samle som i en Sum den Tanke, til Slut at opfriske Mindet om det navnkundige Aarhundrede ogsaa paa dette Omraade, bedre end med ført Pen og lade den danske Poesi selv tale?

Andre Tider, andre Sæder,
andre Tanker, anden Id —
andre Sorger, andre Glæder,
andre Ønsker, anden Strid.

Ingemann.

Men bliver Dit Liv
kun en Leg mellem Siv,
en Døs mellem duftende Roser,
da plumres Dit Sind,
da tørres det ind
og ender i svampede Moser.

Kaalund.

Følg ej med Strømmen, men følg med Tiden,
hvis Du vil holde Dig ung i Striden!

Kan Strømmen ta' Dig
saa vil den sluge Dig,
gaar Tiden fra Dig,
kan den ej bruge Dig.

Hostrup.

Jeg priser nu mest de Svømmeres Mod,
der ene tør kæmpe mod Strøm og Flod,
med Hoben med Strøm gaar den feigeste Mand,
og Ræven helst fisker i oprørt Vand.

Ingemann.

Vel er det saare skønt og godt
at eje stolte Minder;
men os til lndtægt føres blot
den Ros, som selv vi vinder.

Ploug.

Vor Fremtids tunge Tærning
er i Guds Hænder lagt;
men mandig trofast Gerning
staar i vor egen Magt.

Ploug.

Fælles Minder, som vi ejer,
lyser paa vor Fremtids Vej.

Ploug.

Naar nedad vore Dage rinder,
blir' Mindet Haab og Haabet Minder.

Poul Møller.

Men aldrig mit Folk, Du glemme kan,
at Danmark er et Mindernes Land,
vore Minder skylder vi, hvad vi bleve,
og det er af Minderne vi skal leve.

Hostrup.

Haab glimrer i det Fjerne
og svinder tidt igen,
men Mindets Aftenstjerne,
den er en fuldtro Ven;
den lyser op de Steder,
man fordum gik forbi,
saa frigjort Tanken træder
igen sin Glædessti

Molbech.

„Tider skal komme,
Tider skal henrulle,
Slægt skal følge Slægters Gang;
Aldrig forstummer
Tonen fra Himlen
I Sjøens glade Pjilgrimssang.“

Denne Bog er sluttet i December 1911.

C. R.

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde.

Af
Christine Reimer.

III.
1913.

Danmark, mit Sædrefand!
Gud giv Dig Fremtid, som Han gav Dig Minder.
H. C. Andersen.

I Kommission hos
Rasmus Hansens Boghandel
— Johannes Lyng —
Odense.
Trykt i Poul Søndergaards Bogtrykkeri - Odense.

*Udgivet med Understøttelse af
Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.*

*Eftertryk forbydes.
Enhver Ret til Oversættelse forbeholdes.*

Forf.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Fra de stille Egne	298
Forbemærkning	300
De store Gilder:	
De glade Gilder:	
Bryllup med Igang	301
Barselgilde m. m.	325
Jordefærd m. m.	333
Kirkefærd	339
Fornøjelser:	
Plasergilder, Baller, Fester, Spillegilde, Skyttelay, Rejsegilde, Igang og Afgang, Oldermændsskifte	344—349
Dans	349
Kortspil og andre Spil	352
Markeder.... (St. Knuds Marked før og nu 365)	357
Børnenes Lege m. m.:	
Forskellige Slags Lege og Legetøj	370—374
Fra Børnenes Friluftsliv	378
Aarstider:	
Kendemærker, Talemaader, Skik og Brug	385
Rejseliv og Ferieliv	398
Sæd og Høst:	
Høstregler, Høst, Tærskning, Akksamlerne, Brød af ny Rug, Nøddedage, Kartoffel- og Havehøst	401
Fester og Højtider:	
Fastelavn	423
Paaske og Pinse — Store Bededag	434
Sankt Hans Dag	439
Mikkelsdag	442
Mortensdag	443
Jul etiden:	
Jul (Jul i Byen i Nutiden, Jul paa Landet i en svunden Tid) ..	444
Nytaar	458
Helligtrekongers Aften	463
Jul paa Landet i den nyere Tid	465
Nytaarsny	467

Rettelser.

Side Linie:

- 304 29 fra oven læs: holdt foran sig, for at han kunde læse —
305 5 » » » (d høres ikke.)
306 17 » » » Med det samme man var ude at købe ind,
blev — —
310 9 » » » sad paa det bageste Sæde.
330 12-13 » » » Der taltes om, hvorvidt hendes Distrikt
var stort eller lille, for Eks.
349 5 » » » Valborgdagen, *Majdags-Dag*, og man sagde —
357 6-7 » » » Den midterste Kegle i Spillet — Kongen —
kaldtes *Nikongen*.
358 15 » » » Man kørte i en Havervogn, Høstvogn, og
tog ind — (se for øvrigt S. 406 L. 12 fra oven).
379 33 » » » *Vandested*, Vandingssted,
380 18 » » » Af Grønkaalstokke,
401 9 » » » man ofte ved Taalmod Maalet naaer.
426 Sidetallet er her 326, læs: 426.
-

Lige Børn leger bedst.

»Paa det Jævne! paa det Jævne!
 — ikke i det Himmelblaa —
der har Livet sat dig Stævne,
der skal Du Din Prøve staa!
 Alt, hvad hertigt Du kan nævne,
 Alt, hvad højt Din Sjæl kan naa,
 skal her nede paa det Jævne
 fast sin Rod i Livet slaa.

— —

Paa det Jævne! paa det Jævne!
 altid i min Sjæl det klang,
 naar med Fantasiens Evne
 kækt jeg mig fra Jorden svang —
 alt det Andet vil sig hævne,
 er kun Splid og Undergang!
 — paa det Jævne! paa det Jævne!
 det er Livets Sejerssang.«

Kaalund.

»Hverdagsfolk med grove Hænder
 tidt paa Livet sikrest ta'r;
 Lykken ofte klarest brænder
 bag en Væg med sprukket Glar.

Jævnhed bærer Trygheds Renter,
 gør i Hjemmet Tonen mild;
 fra de jævne Arner henter
 Samfundsaanden rene Ild.«

Zakarias Nielsen.

Fra de stille Egne.

Naar man kører med Toget, da mindes man for hver Gang, Toget holder stille, om at nye Tider har holdt Indtog hen over Danmarks Vang og Vænge. Hver Holdeplads har sin større eller mindre By bestaaende af villaagtige Huse, der er mærket med Aarstal, hvoraf en stor Part har 19-Tallet foran. Disse »Villaer« og det Byggesæt, der kommer til Orde igennem dem, stemmer ikke Sindet hverken til Naturglæde eller Rejseglæde.

Om Vinteren kan det være ret rart for Beboerne, at de har saadan en lille mindre Udgive af den nærmeste Købstad ved Haanden. Men drager man om Sommeren ud for at søge Skønhedsindtryk og Landidyl, da mener man først ret at have fundet, hvad man søger, naar man ser et Landskab med en gammel Bindingsværksbygning med kønrøgfarget Port og Stolper og svajet Tag, som ser ud til at staa og grunde over, til hvilken Side den helst skal falde, naar den tilsyneladende som udtjent ret snart maa synke i Grus. Men de gamle Huse har Rødder i Jorden, lad dem end se faldefærdige ud. Et saadant kan maaske endnu ride mangan en Storm af og endnu længe give Husly for sine gamle Beboere. Disse ønsker sikkert helst at lukke deres Øjne der paa det gamle Sted, der maaske tillige er Mandens eller Konens Fødested, fremfor i et af de Huse, de nymodens Haandværksfolk bygger op.

Kirker, Møller og de ægte gammeldags danske Bøndergaarde og -Huse skal der til, for at Danmarks fagre Sletter ret kan tage sig ud. Saadanne Boliger staa fastknyttet til Kløver og Korn, Trær og Skov, græssende Køer, det blanke Vand og til en Flagstang med Dannebrog, til Stokroserne, til Storkereden — til hver Plet af vort Fødeland. Og de stille Bondebyer paa de banetomme Egne er heldigvis endnu at finde — hvor man kan dukke sig i Idyllen og Ensomheden og for en Stund finde styrkende Ro og Hvile for Sjæl og Legeme.

Hver den i det ganske Rige, hvis Vugge har staaet i en Landsby, kan aflæse mange gamle, glemte Minder af omstaaende Billede. Drenge og Hundene, der repræsenterer det ydre Liv, staa — interesserede i Øjeblikkets Begivenhed — lige stille for at blive »taget af« af den forbigaaende Fotograf, der har syntes, at her var et Motiv »at tage«. Man ser og føler Stilheden. Saa længe Purkens Trillebør holdes i Ro i den højtidelige Stund, det er, da er denne Dagsstund som den dybeste Nat i Storbyen. Kan hænde, at Hanen skraber paa Møddingen derhenne bag Huset og galer sit kendte Kykliky, eller Støren — skønt Kirsebærtyven dog Hjemmenes Fugl — fløjter en frisk Vise. Livet er jo ikke uddødt; det optræder bare mere stilfærdigt. end Byboen er vant til. Et Par Vognspar er der ogsaa; men der er ingen Politibetjent til at regulere Færdselen. Sporene ser friske ud. Det har nok nylig regnet, siden Sporene staa saa skarpe? Børnene har vel været holdt inde under Bygen, nu er de sluppet løs og kan atter tumle i det Fri. Det grønne Løv er maaske blevet renvasket, og Regnen har vel ogsaa vasket Luften ren, Alt tyder paa Friskhed.

Ja følg Vejen — eller Gyden — og den vil føre videre gennem en af de gamle, stille Landsbyer — — —

Ad slige krogede Veje beder jeg Læseren paany gøre mig Følgeskab ind i Gaarde og Huse for at gæste Folket og dele dets Sorger og Glæder.

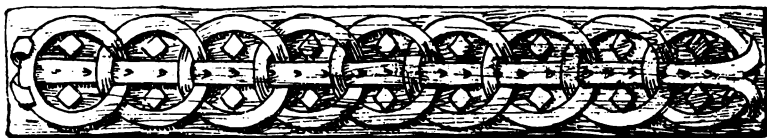
C. R.

III.

Aarstider,
Fornøjelser og Fester.

I de to hidtil udkomne Bind af Skildringen af Nordfyns gamle Bondeliv har jeg holdt mig til den gamle Bondebolig med Folket i dets Hjemliv, dets Arbejde uden og inden Døre. Men de gamle Bønder var ikke altid hjemme, de var ogsaa ude. Og de er ogsaa værd at følge igennem deres Fornøjelser. Et Ord som Ferie kendte de ikke, hverken af Navn eller Gavn; men de forstod at lægge deres Pligter og Arbejde til Side for at more sig. Saa flittige og paapassende de end var, saa forstod de at løfte Broen helt af og med passende Mellemrum give sig helt og holdent hen i deres barnlige Glæde som et Forfriskelsens og Fornyelsens Bad, hvorved de hentede ny Kraft til deres Hjemmelid. De forstod at sondre Tiden, saa *det var en Højtid* at være i Stadsen, være *a' By* eller have Fremmede. Udture og Selskabelighed var ikke forfladet til en Søgnedags Begivenhed.

Medens jeg i Værkets to første Bind har bestræbt mig for at fremstille det gamle Bondefolks Slid og Slæb, er det mit Haab, at det nu maa lykkes mig at tegne et Virkelighedsbillede af disse Menneskers Sammenkomster af forskellig Art, deres Tidkort, deres Morskab og Munterhed, og af hvad de i øvrigt foretog sig uden for Hjemmet samt ved Aarets Fester og til Aarets forskellige Tider.

De store Gilder.

De glade Gilder.

•Det er en ganske egen Sag
at eie Fædres Bolig;
thi Slægtens Aander Nat og Dag
omsvæve den saa trolig.
Den Mand, der fremmed Arne faaer,
er halv om halv kun Leier;
det sande Hjem først den Mand naaer,
der Fædres Arne eier.•

Vedel Simonsen.

(Motto til II Hefte af »Elvedgaards Historie I Anledning af Secular-Festen paa samme den 1. Juli 1845«)

JAGILDET var Forspillet til de svundne Tidens Bryllupsfestligheder blandt de gamle Bønder i Nordfyn. Det var det første Led i den lange Kæde af det gammeldags Ceremoniel. Med *Jagildet* indledes den Række af Skikke og Sammenkomster, der fandt Sted i Anledning af Bryllupet, og som tro og nøje overholdtes gennem de første Par Menneskealdere i det 19de Aarhundrede, og som man til Dels værnede om endnu lidt ind paa det tredje Slægtled. (17.)

Ikke for Intet drak Olde- og Bedsteforældrene i hine Dage Bryllup. Nu har Børnebørnene forlængst forkastet dette gamle danske Ord og holder Bryllup. Men ved et Nutidsbryllup er kun faa, snarere slet ingen af de oprindelige Ejendommeligheder bibeholdt. Moderniseringens raske Tag i Alt har blandt de gamle Gildeskikke afsat sit Spor, for ikke at sige, har saa godt som totalt udvisket dem alle til Hobe.

Rygtet har altid haft travlt. Det løb ogsaa her i Reglen forud og vilde vide, at den og den havde bejlet til den og den for den og den. Den Bejlende kunde være baade Mand og Kvinde (112). Man mente ligeledes at vide, om han eller hun havde bejlet til en Anden før, enten han selv eller hun ved en Anden. „En vigtig Sag drives bedst med Mag.“ — De Folk var store Diplomater. Frieriet kunde jo ogsaa foregaa uden Andres Mellemkomst. Naar i begge Fald de Unge havde Regnebrædtet i Orden — baade Medgiftens og Hjerternes — og det var „klappet og klart“, at ellers ikke Nogen havde Noget at sige, som skulde siges i Tide, for derefter at tie stille, saa vandrede Brudgommen en Lørdag Eftermiddag fulgt af sine to Forlovere, sædvanlig begge Parrets Fædre eller dets meget nære Slægt, til Præsten for at bestille Lysningen.

Fra Præstegaarden stiledede de to ældre og den yngre Mand, frakkeklædte og med sindige Skridt, over i Skolen for at faa Tillysningen indskrevet ogsaa der. Saa kom der Liv i Folkensnakken. Thi nu var de set af saa Mange, at hele Landsbyen med Lynets Fart var blevet beriget med et saare interessant Samtalestof.

Begivenheden, om der hidtil var værnet saa nok saa godt om dens Hemmeligholdelse, saa „Forlovelsen“ kun havde svirret rundt som Noget, *di se'er*, Folk siger, saa var den nu vitterlig med Lysefolkenes Gang til Præst og Degn. Nyheden foer som en Løbeild viden om, ja, med en Ilfart, som kunde tage det op med alle Nutidens Telefoner og sligt. Folkene var ikke kommet hjem, før Alle vidste det.

Naa ska' saa lie'godt Mads og Aane lyses op i Mo'en, gik det fra Mund til Mund. Man havde jo nok vidst, at de var gode Venner (269) eller *go'e Venne*, — dette Udtryk, der fortrinsvis bruges om Kærestefolk og i Tale til Smaabørn, betegner et større Inderlighedsforhold; om Venskab sagde man dog oftest gode Venner — hvor meget der end var passet paa, at Ingen fik det at vide før Jagildet. Og den hele Gildeskare, der var selvskreven til at komme med, var nu interesseret i det forestaaende Bryllup.

Var Alt, hvad der kunde siges for og imod Forbindelsen, Medgiften, — samt om hvordan den af Parret, der var fremmed og ny paa Egnen, saa ud baade i *Kød og Klæder* — osv. til-

strækkelig udtømt og drøftet i mange Gentagelser, fik baade Brudens og Brudgommens Lav travlt med at tænke paa Stads-tøjet, paa de nye Hvergarmskjoler, og hvor *Brudmanden* var fra en anden By, maatte Alle der tillige tænke paa Heste, Vogn og *Siletøj*. Thi de daarligste Heste maatte køre sidst i en Brudeskare, *Bru'staas*.

Naar de omtalte Mænd vendte hjem fra Turen til Præst og Degn, vankede der det første Gilde, *Jagildet*, men vel at mærke for Familiens snevrere Kreds.

Brylluppet plejede — hvad fremdeles er Skik — at staa i Brudens Hjem. Der skulde lyses i det Sogn, hvor Bruden under Lysningen hørte hjemme, med andre Ord i den Kirke, hvor Vielsen skulde foregaa. Brylluppet kunde — og kan — dog derfor godt afholdes uden for Brudens Hjem, i Brudgommens Hjem eller uden for begges Sogne, men skal Brylluppet flyttes bort fra den Kirke, hvor Tillysningen fandt Sted, skal, forinden dette sker, de til denne Kirke skyldige Afgifter være afgjort med vedkommende Kirkes Embedsmænd til deres Tilfredshed. — Enkelte løste jo ogsaa den Gang Kongebrev.

Hvor Bruden skulde flytte ind i et nyt Hus, skete dette ofte straks ved første Tillysning. Hun flyttede da sin Skudsmaalsbog dertil, før der lystes, og blev der saa med det samme. Indflytningen skete da i al Ubemærkethed uden nogen gildeagtig Højtidelighed. Var det saaledes, at Brylluppet skulde staa i hendes Hjem, flyttede hun ligeledes i al Stilhed tilbage til Hjemmet igen inden Bryllupsdagen.

De tre Søndage, paa hvilke der fra Prædikestolen lystes til Ægteskab for Parret, maatte Ingen af dem være til Stede i Kirken. Naar der lystes tredie Gang, altsaa var udlyst, hed det i Folkemunde, at Parret da *faldt ned fra Prædikestolen*. *Naa kaa' der snaar ble' Giile* (el. *Brollop*), *for di fal' ner fraa Prækestoli i Gaavr*.

Følgende være ikke sagt for at rose Gaardmandsstanden, men der, hvor Medgiften saa at sige havde det afgørende Ord, og hvor Giftermaalet blev *drivet* og *gjort ud* af Andre, der fulgte Lysning og Vielse hurtigt efter Jaordet — medens de mindre Bemidlede, de ledige og løse Personer derimod, som *fik hinaa'en*, fordi de *gjøre ud a' hinaa'en og vil' ha' hinaa'en*, de skulde jo først se sig

om efter Hus og Hjem og Udstyr, *Noget at vær' paa* og Noget at bide og brænde — for dem hændte det derfor oftest, at Bruden stod for Alteret som den saakaldte „Sjalsbrud“. (Ordet bruges dog ikke af fynske Bønder.)

Hvad Udstyret angaar, hørte der to Underdyner, en Langpude, to korte Puder og en Overdyne til *en Sengs Klæder* — dermed mentes til en Dobbeltseng — og desuden tre Par Lagner, ligeledes til en *Tospænderseng* (285). Lagnerne var vævet i Enkeltbredde og kastet sammen; de var brede og forholdsvis korte. Der brugtes tolv Alen Vaar til en Underdyne og tretten til en Overdyne, og man regnede dertil et Pund Fjer pr. Alen Vaar. Til en velhavende Piges Udstyr regnedes to saadanne *Senge* og naturligvis flere efter Velstanden, men mindst to *hørte sig til*.

I den gamle Bondestand var de fleste Bryllupper ved Novembertid — Efteraarstiden indtil Jul. Ved den Tid læser man ogsaa nu om de fleste Guld- og Diamantbryllupper. Det var en ledig Tid, en fremkommelig Tid, før den strenge Vinter, der kunde ventes efter Nytaar, den bedste Dansetid, og Slagtetiden var tilmed en god Tid med Hensyn til at *give Føring* (69) eller, hvad der oftest blev sagt, *Foræring*.

Brylluppet varede i tre Dage.

Ugedagen før gik *Bysteren* rundt med Stok og iført Støvler, og hvor han kom frem, maatte han ind i Dagligstuen, før han kunde diske op med den staaende Indbydelsesformular, som skulde afleveres med Færdighed. Den var omtrent ens overalt, dog kunde der være smaa Afvigelser fra eet Bylav til et andet. Een *Byster* havde Talen skrevet op i sin Hat, som han med begge Hænder holdt foran sig, for at kunde læse Talen op. *Bysteren* skulde hilse fra Brudens Fader og Moder (som nævnedes ved Navn) og begge de unge Folk, om de vilde være saa god at komme til Bryllup, følge med til Kirke Kl. 12 og høre paa en god kristelig Brudevielse og saa følge med tilbage og faa Noget at spise og drikke og saa blive der, jo længere jo kærere; eller han sluttede med at sige, og: faa Noget at leve af. I gammel Tid fik de skaaret Smørrebrød før Kirketid, senere dækket Bord, og da dette blev Skik, blev der sagt: komme at spise Frokost. Eet Sted endte

Remsen med, at de blev indbudt til at følge med hjem :
 at faa en Bid Brød og en Taar
 og Lidt, hvad Huset formaar ;

— det faldt i Traad med deres falske Beskedenhed. Bydsteren (d høres ikke) fik Skænk, hvor han kom. Han skulde passe, at han ikke fik for mange Snapse. De fjernere boende Slægtninge indbød Familien selv. En Søn eller Karl satte sig paa en Hest og red ud med Indbydelsen.

Nu kom hele Byen i Bevægelse. Da der skulde sys Stads til Brylluppet, gjaldt det for Gæsterne om underhaanden at faa et Nys om *hvornær, de' sku' vær'* saa tidlig som mulig før de blev *bø'en*. Men først og fremmest fik man travlt i Gildeshuset.

Om Mandagen mødte *Kokkekonen* for at følge med til *Købstaden* at besøge *Indkøb*. *Kogekonen* var fra nu af „Manden for det Hele“, stod for „hele *Kodillen*“ ; om det saa var *Konen* i Huset, skulde hun til hende for at have *Besked*. Hos *Købmanden* laantes en stor *Trefod* samt en stor *Suppe-* og dito *Kaffekedel*, dernæst en *Del Fajance*, *Skeer*, *Glas*, *Knive* og *Gafler*. Der laantes alle mulige *Ting*, og det samme er *Tilfældet* endnu og i større *Udstrækning* ; thi *Desserttallerkener*, *Glasølkander* og *Glasbuddingskaale* kendtes ikke da. Men man laante *Kopper*, *Fade*, *Tallerkener*, *Terriner* og *Suppefade*, der tillige brugtes til *Punchefade* ; det var hvide dybe *Fajancefade* af samme *Slags*, som *Købmanden* solgte andre *Kunder* til *Vandfade*. De daglige, noget lavere, hvide *Vællingfade* brugtes ikke til *Gilde*. De er nu ikke mere i *Handelen*. De kaldtes *Perlefade*, fordi de havde en presset *Perlerand* i *Kanten*. Ofte maatte *Købmanden* tage *Tab*, naar alle disse *Sager* led *Brist*. Undertiden var *Laaneren* villig til at betale, hvad der manglede og var revnet, men ofte paastodes det, at de ødelagte *Ting* var modtaget i beskadiget *Stand*, og *Købmanden* maatte da *fire af, give Fir*, for ikke at udsætte sig for *Kundens Vrede*.

Der købtes 6—10 Pd. raa *Kaffe* (nu altid brændt og malet), et Par Pd. *Kandis*, 16—18 Pd. haardt *Melis*, fra først af *Topsukker*, som de selv huggede, siden skaaret *Melis* i runde *Skiver* — da disse kom frem (171) blev det betragtet som en stor *Nemhed*, — stødt *Melis*, *Puddersukker*, *Rismel*, *Rosiner*

og 10 Pd. Svedsker til *kovle Sve'sker*, der, serveret paa mange smaa overfyldte Underkopper, erstattede Syltetøj. Vin fra 25—50 Flasker, senere blev det til 100 Flasker. Det var fransk Vin og *Kisbærvin* til 24 Sk., noget senere kom Medoc til 2 Mark. Den var saa farvet med Brunspaan, Blaabær eller hvad det nu var, saa Bundfaldet sad fast op ad Flaskens Side. Dog ansaas *den røde Vin* eller *rød Vin* — med stærk Tone paa Tillægsordet — for finere, end de først nævnte Sorter.

Kogekonen fik *Procenter*, hvor hun handlede, fik hos Købmanden for to—tre Kroner Varer med hjem, hos Bageren, hvor Kransekagen bestiltes, en Drikkeskilling og ligesaa hos Slagteren, hvis der gjordes Indkøb hos ham. — Var det til en Begravelse, der købtes ind, var hun med hos *Klædehandleren* at købe *Jordtøj* og hun fik saa af ham Tøj til et Bomuldsforklæde.

Et *Giile*, uden at der var nogle Fornemme med, regnedes ikke for Noget; man var stolt af, naar der var mange *Kevstefolk* med. Med det samme, man var ude at købe ind blev saa *Kevmaa'i*, Klædehandleren og hvem andre fine Folk med Koner, der skulde med, indbudt.

Efter Hjemkomsten æltede Kogekonen Sigtdejg, og Tirsdag og Onsdag bagte hun store Forraad af alle Slags Bagværk. Tirsdag Morgen sendtes Mælk fra Gaardene i Lavet til Hjælp til disse Masser af Fintbrød. Om Torsdagen tog man mod *Foræring*. Da bragte „Bysens“ Piger store Kurve fulde af Fødevarer. Der gaves Lamme- og Kalvefjerdinger, Oksekød, levende Høns og Ænder — der med et Fællesnavn kaldtes *Dyr*, eet eller flere *Dyr* — Æg, Smør o. l. Stundom gav man een eller to *Kevejulekager*, flade, ovale Julekager med en flettet Krans omkring. Naar bare Bagværket kom fra en Købstadbager, ansaas det altid for finere end deres eget gode, solide hjemmebagte. Ofte gaves en Lagkage. Man ryddede saa en Dragkisteskuuffe og opbevarede alle disse Kager der. Pigerne blev sat til Bords, blev gildebевærtede, fik Suppe, Peberrodskød, Kaffe og Julekage. Hver Pige fik et stort Sigtebrød i Kurven med hjem som Tak for Foræringen. og som en Forsmag paa Bægten. Naar Pigerne bragte en flot Foræring, fik de undertiden tillige et Hvedebrød med hjem. Hvedebrød var højt i Kurs i de Dage. De Udenbys gav *Gildespenge*, dog ogsaa tidt tillige Foræring.

Fredag kom Slagteren, og man kunde saa efter Foræringsdagen tilkøbe det, man manglede. Ligeledes slagtede man af Gaardens egne Smaakreature, hvis man ikke havde faaet nok. Fik man derimod for Mange, var det jo praktisk, at de var levende; saa lod man dem leve. Endvidere hakkede man Kød til *Kløserne* ∴ Kødboller, brændte Kaffe-bønner og udførte alle slige Forberedelser.

Alt imedens havde de Folk, der skulde *gaa for Borde* (varte op), haft travlt med at *trække* Loen, beklæde dette Rum med Lagenlærred, opstille Bordene og laane *Tøj*, ∴ Service og øvrige Brugsgenstande, over hele Byen. Blandt Hjælperne var altid en betroet Mand, der i hvert Lav var vant til Bestillingen, og som forestod Ledelsen. Der var En, der var den *vildeste* af dem; men Ordet „Skaffer“ var ikke i Brug i Mands Minde paa min Hjemegn.

Ofte fandtes paa en Egn en Gaard, der ejede baade Bukke og Bordplader, som laantes ud saa at sige over hele Sognet. Var det ikke Tilfældet, stykkede man Borde og Bænke sammen, som man kunde bedst i Stuerne og i Loen, saa Alle kunde blive bænkede. Man lavede lange Bænkerækker, idet man stillede en Række Ankere og Fjerdinger op langs Bordene, og forbandt dem med Brædder. Hvor man havde et langt, nyt Stykke Lærred, beklædtes Bænkene med dette. Man *kørte* rundt i Nabolaget og hentede Stole og Borde med Heste og Vogn. — Blomster og Flag *føjedes* senere hen til Udsmykningen.

Hjælperne kaldtes med et samlet Ord *Forgangfolkene*. Nogle af dem, Kvinderne særlig, gik rundt og laante *Tøj* over hele Byen; der var Brug for mere end det, der laantes hos Købmanden. Saa store Kurve fyldte de, at der tidt maatte to Mandfolk om at bære dem hjem. Præstens og Degnens maatte holde for saa vel som Gaardene. Efter Gildet havde de travlt med at skille *Tøjet* ad og bringe det tilbage. Ikke sjældent blev Glas og sligt forbyttet. Naar de bar forkert hjem, maatte de jo udfinde, hvor Fejlen fandtes. Men det var ikke altid til Maade at gøre opmærksom paa den. Tallerkener mærkede de paa Vranken med Rødkridt. I Træskafterne paa Knive og Gafler skar de *et Kende* — eet eller to Hak. I gamle *Sølvsker* fra mit Barndomshjem er indridset et uheldigt anbragt

R som et synligt Minde om slige Udlaan. Knoppen kunde gaa af et Terrinlaag, og mange andre Skavanker kunde blive Følgen af denne Laanen-Tøj til Gilder.

Saa oprandt Bryllups-Dagen. I mange Sogne var den altid en Fredag, i mit Hjemsohn var Bryllupsdagen altid en Lørdag, og denne Ordning lægges til Grund for det Efterfølgende. Gildesmorgenen kom alle Lavets Piger igen, da med Fløde hjemmefra og blev atter beværtet, dog kun med Kaffe og Julekage.

Nu var Vejrets Beskaffenhed Genstand for den almindelige Opmærksomhed. Regnede det, fandt man sig deri; thi man vidste da, at saa regnede der Guld i Brudens Skød, men blæste det, hviskedes der alle Vegne om, at det da vilde „ruske“ og storme mellem Parret i Ægteskabet.

Naar Brudgommen var fra en anden By, red *fra Morgenstunden* ud fra hver Gaard en Karl — Søn eller Tjenestekarl, det var uden Forskel — i sit bedste Puds til det fremmede Sted for at *tage Brudmanden ud* fra sit Hjem og for som Forridere i Spidsen for hele Vogntoget at vise Vej og føre ham standsmæssig til Gildeshuset. I Brudgommens Hjem mødte hele det Gildeslav, han førte med sig, og Alle spiste Frokost der.

Den Gang kørte jævne Bønderfolk endnu ikke i *Fjervogn*, men paa en almindelig *stiv Vogn*, Arbejdsvogn forsynet med Jernkramper, i hvilke der var heftet halvmaanedannede Bøjle-Agestole (med buede Trætræmmer til Rygstød), udstyret med løs Høhynde paa Sædet (150). For at Kvindestadsen ikke skulde lide under Kørselen, var det Hele pakket i et Pudevaar af Bomuldstøj, og Enhver holdt da sit paa Skødet under Vejs. Til Hovedtøjet havde man Hatæsker, der lavedes hos Bogbinderen. De var beklædt med broget Tapetpapir.

Til daglig manglede Bønderne Sans og Tanke for at tage sig ud i Hverdagsstøjet — da saa de tidt *ræ'le ud*, ræddelige, rædsom, — men til Stads var de forfængelige og fine. Kvinderne bar ofte *Brystnaale*, Brocher, af Guld, og de brugte til Pynt Haarkæder med Gulddlaas. Enten købte de det Hele hos Guldsmeden, eller de lod ham forarbejde deres eget Haar. Medens denne Mode herskede, kom ogsaa hvert Aar nogle svenske Piger rejsende, som gik fra Sted til Sted og flettede

disse Kæder. Kvinderne havde Halsbaand og Armbaand deraf, Mændene lange Halsurkæder (de korte Vestekæder kom først senere frem). Det var vel først ved Lag Tresaarene, at ogsaa Kvinderne begyndte at bære Ur — ligeledes baaret i lange Kæder — idet de fik et saadant som Gave ved Konfirmationen eller ved deres Forlovelse. Mændene bar høj Hat og sort Silketørklæde om Halsen.

Heste og Vogntøj spillede, som Aarene gik, i stigende Grad en stor Rolle. Det skulde være pudset og pænt som til den strengeste Parade. *Vi bliver nydt te aa bliv heme. Saaen et Par Ralleker, vi haar, kaa'e vi saa mette vær beken' aa kom' te Brollop med*, kunde snart en Mand, snart en Kone eller Datter sige i kry Selvglyde over deres gode Køretøj. God Tone krævede, at de talte saaledes nedsættende om, hvad de var stolte over at eje.

Var det om Vinteren, de saaledes skulde *rystes ud* til en Køretur, blev Overtøjet, baade de skovgrønne Hvergarnskaaber og Mændenes Vadmel's Cheniller, først *lunket* ved Kakkelloven og Fodposerne forsynet med varme Sten i Bunden, for at de i det uvante Skotøj — og tilmed naar de sad stille — bedre kunde *hytte* Fødderne; til daglig holdtes disse jo varme ved det gaaende Arbejde eller ved „frisk Halm i Træskoene,“

De Kørende satte Vognen ind hos Naboerne, og hvor de tog ind, skiftede de Dragt. Der var to—tre *Musikantere*, der spillede uden for Døren i Gildesgaarden for straks at vise Gæsterne, at der var Fest. I Brudehuset samledes ligeledes Byens Lav til Frokost. Bruden sad pyntet i et Kammer og lod sig ikke se. Men saa lød det: „Nu kommer *Brudmanden*,“ og da kom Bruden frem og modtog ham i Døren med et Kys. — Brudgommen og Følget fik saaledes to Gange Frokost, og var Vejen lang, „bedede“ de endda under Vejs.

Frokosten var solid og god. Varm Grønlangkaal og hele kogte Skinker var de faste Retter. Skanken var omviklet med hvidt kruset Papir, fastholdt med røde Silkebaandssløjfer (120). Man var nemlig vant til at holde ved Skanken, naar der blev skaaret af Flæsket. Undertiden var der i Sværen udskaaret Navne og Aarstal, og Resten af Sværen var saa trukket af, eller ogsaa Sværen var helt aftaget og det hvide Flæskelag

pyntet med „Stads“, lavet af hele Nelliker, der var stukket ned i det.

Naar saa Vogntoget skulde ordnes, red paany de ti—tolv Forridere forrest paa Vejen til og fra Kirke, og næst disse fulgte Horn- og Klarinet-Blæserne. I Vogntoget — der ordnedes i høj Grad efter Rangs- og Slægtskabsforhold — kom Bruden først paa en Vogn med 3 Agestole, hvor hun alene indtog det midterste Sæde, og de to Koner, der *pyntede Brud* eller *smykkede hende*, sad paa det bagerste Sæde. Dernæst *Brudmanden* paa en lignende trestolet Vogn med sine *Brudmænd*, hvor han sad ene i Midten. Paa Hjemturen skete den Forandring, at Brudgommen *kørte før* Bruden for at vise, at han nu var Mand i Gaarden og Kvindens Overhoved. Brudgommens Moder var aldrig til Stede paa Bryllupsdagen, hun maatte ikke se Bruden den Dag; thi da blev der ingen Lykke i Ægteskabet. Bruden *kørte* den tidt lange Vej til Kirken uden Overtøj og med kun Krans paa Hovedet; selv i den haardeste Frost maatte hun fryse med Anstand og lide Noget for Stadsens Skyld. Kun midt ude paa Vejen kunde hun liste sig til at tage Lidt om sig, naar hun knagfrøs. En ung Pige stod Brud i bart Hoved og med Myrtekrans om Haaret; Slør brugtes ikke.¹⁾

Ved Ankomsten til Kirken lagdes meget Mærke til, hvor hurtig Brudgommen kom af sin Vogn og mødte ved Brudens for at løfte hende ned (150), samt hvor behændigt dette foregik — uden at man dog tillagde dette Optrin nogen bestemt Fremtidsbetydning. Men der kunde siges: *Det kom ha' ette saa godt fraa*, eller: *Det gik saa møj net*.

¹⁾ I 1894 var jeg tilfældig Øjenvidne til et Bondebryllup paa Agersø. Da var vor Almues gamle Skik, med løst Krudt at salutere Brudeparret, endnu i Hævd der. Ungdommen laa paa Lur bag Grøfter og Gærder, og idet Brudeskaren gik forbi — paa Grund af de korte Afstande paa Øen altid til Fods — knaldedes Bøssen af. Saaledes skød man Parret ud af Ungdommens Lag paa Vejen til Kirken, og ind i Ægteskabets Stånd paa Vejen fra Kirken. Men muligvis havde Skikken tillige den middelalderlige Baggrund: ved Skydningen at skræmme alle onde Aander bort. Skydning for Brudepar har ogsaa været i Brug i de nordfynske Sogne, Skikken ligger dog saa fjern, at kun Faa kan erindre den, de Fleste har kun hørt Tale om denne Skydning.

Alle de unge Piger — mellem Døtre og Tjenestepiger var ligeledes ingen Persons Anseelse — samlede sig i Hast foran Kirkedøren og aabnede Toget ind i Kirken. Foran Stolerækkerne dannede de Espalier for Følget, baade ved Ind- og Udgangen.

Var Brylluppet i selve Kirkebyen, gik „Brudestadsen“ parvis til Kirke, de unge Piger gik *To-om-To* foran. Musikken lød, og Kirkeklokken kimedede. Før der var Orgel i Kirkerne, blæste Musikanterne undertiden inde i Kirken; dette var dog ikke Skik i vor Kirke hjemme, men de blæste uden for Kirkeporten baade først og sidst.

Paa Vejen og særlig foran Kirkeporten var der stort Opløb. Gamle Mænd, Koner, Unge og Børn stod opstillet som de gik og stod, uden Overtøj, for at se *Bru'staas*. Var det koldt, og trak det længe ud, stod de der og *ristede* af Kulde, og Kvinderne trillede Hænderne ind i deres Forklæde, saa de af dette ligesom dannede en Muffe paa Maven. Efter Brudetoget stormede hele Skaren træskoklaprende ind i Kirken, hvis de ikke blev vinket af og holdt tilbage, naar der var for Mange, og de var for støjende — hvad min Fader som Kirkesanger ofte maatte gøre.

Som Regel sang man paa Melodi: „Af Højheden oprunden er“ Fru Boye's Brudesalme fra Guldbergs Salmebog, som fandtes gengivet ens baade i Evangelisk- kristelig- og i Roskilde-Konvents-Salmebog, nemlig:

»Du ledte frem, algode Gud,
Til første Mand den første Brud
og bød dem Eet at være: —«

Brudeparret havde Plads i de øverste Stole paa hver sin Side, og Brudgommen skulde da gaa over paa den venstre Side for at hente sin Brud og føre hende til Alteret, vel vidende, at hele Forsamlingen gav nøje Agt paa, hvor pænt han skilte sig fra det.

Dernæst rettedes Alles Blikke paa, hvem af Brudfolkene der under Vielsen gjorde den første Bevægelse — et Omen for, hvem af dem, der skulde først gaa bort, og hvem der altsaa blev den Efterlevende. Og man skumlede med samme Interesse for Sagen over, hvor langt fra eller hvor tæt Parret stod hinanden for Alteret — et Tegn, hvorefter der spaaedes hen-

holdsviis liden eller megen Lykke i Giftermaalet. For øvrigt var Alle i Kirken Skive for store Spotterier, om man ikke „bar sig ad“ nøje efter vedtagen Skik og Brug.

Efter Vielsen var der almindelig Oftring af hele den talrige Brudeskare baade til Præst og Degn. Brud og Brudgom ofrede hver 3 Mark eller 1 Daler, Følget 4 eller 8 Skilling hver især. Det hændte ogsaa, at Brudeparret ofrede hver en Specie eller en Femdalerseddell. Degnen kunde faa indtil en Snes Rigsdaler ved de største og bedste Bryllupper.

Naar Brudeskaren forlod Kirken, gav Brudeparret Smaaskillinger uden for Kirkedøren til dem, der havde stillet sig op for at se til. Brud og Brudgom lagde ogsaa hver en god Skilling i Kirkeblokken.

Ved Hjemkomsten fra Kirken var Spillemandene igen først og modtog hele Følget med glade, lystige Melodier, og før Folk kom af Vognene, blev der rakt dem sukkerbestrøet Julekage, Brændevin og Øl — om Vinteren varmt Øl. De Spillende tog nu Opstilling uden for Indgangsdøren. Ikke saaledes at forstaa at de fremførte forskellige Numre, men saaledes, at de bogstavelig blæste hver Gæst, der indfandt sig, et Stykke. Det var raske Dansemelodier, de kunde udenad. Alt deres Spil var efter Gehør eller udenadlærte Ting. Alle Gæster gik som en Selvfølge forbi den daglige Gangdør og gik til Stadsstuedøren.

Købmandens og andre Byfolk var ikke med i Kirke, de kom først efter den Tid, og de blev da straks budt Kaffe. Manden og Konen i Huset var ved Gilderne ikke med i Kirken og sad ikke med til Bords. De havde jo travlt den Dag, de gik derfor til Dels i deres daglige Tøj — bare *hævt en Bitte* — Manden gik i hvide Skjortearmer eller uldne *Nattrøjeærmer* (langærmet Uldtrøje under Vesten), altsaa uden Frakke. De Mænd, der vartede op, *smed* ligeledes Frakken og havde hvide Smækforklæder paa.

Ved Bordet raadede den strengeste Hofetikette. En falsk Undseelse paabød saa mærkelige Former, at de grænsede til Kinesernes paatagne Beskedenhed. *Gaa for Borde-Folkene* havde nu et stort Besvær med at sætte til Bords. Det var Rangstigen i sin fulde Opretholdelse. Besættelsen af Pladserne ved Middags-

bordet var en meget sensibel Sag og kunde give Anledning til Venskabsbrud, naar Nogen blev fornærmet. De Opvartende halede og trak En for En frem og placerede dem; selv om de ikke var til at *hitte*, blev de dog yderst fortørnet, hvis de ikke fik den Plads, der tilkom dem. At sætte til Bords tog derfor Tid, thi Enhver maatte lade sig *fire*, *nøde*, et tilbørligt Antal Gange, for saa først efter i denne ædle Strid at have trukket det korteste Straa at indtage den Plads, man knebent nok var fornøjet med. Alt imedens sad de først anbragte Personer ventende ved de tomme Borde, maaske en Timestid, før de Sidste kom til Sæde. Og det var ikke blot det svage Køn, der havde en stor Svaghed for at opnaa den rette Rang; en Gang løb en Mand hjem, fordi han ikke kom højt nok til Bords. Der kunde til de gamle Gilder være et Hundrede-, ja, et Par Hundrede Mennesker, 70—80 var ikke noget stort Tal.

Ved et Bryllup var den givne Trinfølge fra den øverste Bordende og nedad følgende: Brudeparret for Enden af Bordet, paa højre Side — den udvendige — Præst, Degn, Købmand o. a. l., *Brudmændene* og den nærmeste Slægt, saa Lavenes Mandsside. Paa den venstre Side af Bordet — langs Væggen — den tilsvarende Rækkefølge paa Spindesiden, Præste- og Degnekonen, de, der *pyntede* Brud, Slægten og Lavskonerne. Nabokoner og -mænd sattes efter Alder. Der kunde være en eller anden Dame, der enten kom oven for eller neden for dem, der *pyntede* Brud. Mølleren var ogsaa højt oppe ved Bordet, i Nærheden af Præst og Degn. Man sagde paa min Egn ogsaa om Brudeparrets to Mænd og de to Koner: *Næstefolkene*, *Næstemænd* og *Næstekoner*, og man talte om, „han“ var *d'ene Maa'nd* og „han“ var *d'aan Maa'nd*, og ligeledes om Konerne. Men paa Kertemindeegnen, f. Eks. i Agedrup Sogn, Bjerge Herred, i Bullerup, hvor der nu er Jernbanestation, sagde man, i hvert Fald for 16—17 Aar siden, om de samme Folk *Bagfolkene*. Og der gjorde man den Forskel, at de Fineste, de faa Udvalgte, spiste i en Stue for sig selv og blev bedre beværtet end det øvrige Selskab.

Naar Alle var samlet ved Bordet, rejste Degnen sig for at læse til Bords — siden ligeledes fra Bords — en Erstatning for de først senere sammen med Vindrikning fremkomne

Skaaltaler. Brudefolkene havde hver sit Lys foran sig, og disse fulgtes med Spænding; thi det, der først brændte ud *tyede*, *o*: betød, bebudede, atter paa det tavse Orakelsprog, paa hvilket Tiden var saa rig, at den Paagældende døde først. Brudelys er omtalt Side 239.

Længst tilbage bestod Middagsretterne af først en Forret: *brun Vælling*, en sød Suppe af store, hele Byggryn, Perlegryn, tillavet med Sirup, Eddike og Svedsker, hvortil der spistes Smørrebrød. — Perlegryn sattes i Blød Dagen før og behøvede tre Timers Kogning. De var da som selve Bygkærnen, ovale, bønneagtige, havde Lighed med hele Kaffebønner. Perlegryn var solid Mad, især naar de kogtes til Vælling i Mælk. — Paa alle Bordene laa opstabet med korte Mellemrum to hele Sigtebrød underst og et helt Hvedebrød øverst. Mandfolkene skar dette Brød. Bordet var selvfølgelig ogsaa forsynet med *Smørkopper* — Underkopper eller smaa Lertallerkener.

Efter den Begyndelse skiftedes dybe Tallerkener, og den egentlige Gildessuppe, Oksekødsuppe med Kødboller, *Kløsesuppen*, kom da frem. *Kløserne*, de store massive Kødboller, var runde og trilledes med Hænderne og lagdes hen ad et Brædt, efterhaanden som de formedes, før de kogtes. Det har været iagttaget uden for Vinduet, at en Kogekone spyttede i Hænderne for at trille Bollerne. Disse Boller bestod af to Dele Kød, og een Del Hvedebrødsskiver, opblødte i Mælk, som æltes i med Mel, Fløde og Æg — mange Æg. I den Tid solgtes Æggene ikke, og Æg holdt sammen paa Farcen, saa den kunde tage saa meget Brød. Paa Suppen var Gulerødder og Persillerødder — Sellerier senere. Men Brugen af Purrer er jo af langt yngre Dato — for ikke at tale om den nyere Anvendelse af dem som selvstændig Grøntret. Purrer, kaldet *Pore-er*, saaedes, men de blev ikke plantet ud, de var tynde og smaa og blev kun anvendt i Suppevidsken for Smaagens Skyld, og blev ikke spist som Suppeurt. Side 174 og 237 er for øvrigt talt om *Kløsesuppe* og den store *Herreret fersk Suppe*.¹⁾

1) Til daglig spistes Suppe med Melboller, kogt paa forskellig Slags Svinekød, røget eller blot saltet alene. Denne Flæskesuppe kaldtes Suppe — undertiden salt Suppe. Var derimod Suppen kogt paa fersk Kød, blev den altid udtrykkelig kaldt fersk Suppe.

Paa Suppetallerkenerne spistes tillige næste Ret: Peberrods-kødet. Derpaa kom flade Tallerkener til Stegen, og til sidst kom Raden til de under hele Maaltidet paa Bordet

— Kom der Kødboller paa fersk Suppe, kaldtes den Kløsesuppe — Man fulgte den samme Sprogbrug, som med Hensyn til Kalv (224). Paa lignende Maade siger Bønderne nu Margarine og Mejerismør, ikke Smør alene, skønt de ikke har hjemmekærnet Smør. — Side 170 omtaler jeg en ganske anden Slags, en uspiselig Suppe, der kaldes Mads-aa, hvor i Udtalen Tonefaldet falder paa aa. Ordet betyder naturligvis Mad-Saad, hvad ellers? Men da jeg gerne vil samle, saa meget jeg evner, til Bunke for Videnskabsmanden, men stadig maa tage Vare paa unødvendig Bredde, fandt jeg det overflødigt at dvæle ved det, som Alle ved eller kan sige sig selv, hvorimod jeg tilføjede — beklageligvis for kortfattet, saa det af et Par Anmeldere er blevet misforstaaet — angaaende Betoningen, at ved den er denne Saad formodentlig blevet til Mad-ogsaa. Og jeg vil fremdeles mene, at saaledes opfattes Ordet af dem, som bruger det. Det lyder i alle Gamles Mund altid ens. Det er nemlig ikke en spiselig Ret, som »Politiken«s Anmelder ^{14/3} 12 udtaler altfor raskt: »simplen — — — Suppe kogt paa salt Kød eller Flæsk«, men ganske som jeg har skrevet: kogt paa »saltet Smørrebrøds-kød«, og det vil Enhver, der ikke er aldeles ukyndig i Landhusholdning vide, at det vil sige: Rullepølse, saltet Faare- eller Lammekød til Paalæg. Og det giver en ubrugelig Suppe, der maa kastes bort. Den kan umulig spises, dertil er den altfor salt og kraftig, og er aldrig blevet spist noget Sted. Men man dyppede en Endeskive Rugbrød i det varme Suppefedt — den eneste Udnyttelse, der kunde bringes ud af denne Suppe — og spiste dette opblødte Brød, *Du(e)brød*, som baade Børn og tandløse Gamle holdt af. Naar Suppen blev kold, tog man Fedtet af og hældte Suppen bort, altsaa det værdiløse Affald, der kaldtes Madsaa. Fedtet kaldtes Madfedt. Smørrebrøds-kød kan ikke betyde Flæskekød. Nu spises ogsaa af Landsbyfolk Skinke og Svinekød under forskellige Former. En ældre Husmoder har i Tilknytning dertil meddelt, at det i hendes tidligste Ungdom vakte Undren, at en Gaardkone da »skar Flæskekød paa Mad« blandt det Smørrebrød, der trakteredes med ved et Ungdomsgilde. Smørrebrøds-kød anvendtes mest, naar der kom Fremmede, der skulde »skæres Mad til« eller »sættes til Bords«. Til daglig var der kun Brug for Paalæg til Mellem-maden, og dertil anvendtes mest Æbleflæsk, Fedtegrever, Rygeost og den dejlige »Sødost« — der i Reglen var krydret og pyntet med Safran. (Om »Sødost« se Side 69). Jeg gik ud fra, at Udtaleforklaringen var nok, og jeg medtog den som et Sprogminde.

staaende Kager, for det meste Butterdejj, ogsaa den saakaldte *sød eller gul Kage*, en Sukkerbrødsbage, hvortil der til 10—12 Æg brugtes et Par Spiseskefulde Sukker og en Kop halvt Kartoffelmel og halvt Rismel. Dernæst Lagkager, af hvilke een kunde være prydet med Festpersonernes Navnetræk. Senere kom Kransekage, kaldet Makronkage. I ældre Tid blev Kagerne ligelig delt i en halv Snes Parter — de optalte, hvor mange Personer der skulde være om hver — og som Regel ikke nydt ved Bordet, men gemt og medbragt til Børnene hjemme. I min Barndom spistes Kagerne ved Bordet, men noget af Skikken var endnu da i Live, idet mine Forældre altid medbragte en rigelig Foræring af Kage med hjem til mig. Forventningen derom har udgjort en Part af mine Barndomsglæder. Det sidste Ord, mine Forældre hørte mig sige, naar de tog afsted til Gilde, hvilket skete hyppigt, var: „Faa noget gul Kage med hjem til mig.“ — Den holdt jeg særlig af.

Kartofler kendtes ikke paa et Gildesbord, men som sagt Masser af Brød. Man bed af de store Stykker Brød, der førtes op til Munden med venstre Haand, hver Gang man førte Ske eller Gaffel med højre Haand. Af Rugbrød fandtes kun enkelte Stykker for at tilfredsstille en eller anden blandt Gæsterne. Alle havde hjemme nogle *Par Knive* — et Sæt Jerngaffel og Kniv kaldtes et Par —, der kaldes *Gildeskivene*; dem førte de med sig, gemt i Mandfolkenes Frakkelommer. Man saa paa mange Gamle, at de ikke var vant til at bruge Gaffel fra Barndommen (175). Træskeer var Bordet dækket med. Til Gildesbrug regnedes Skeer af Benved for den fineste Slags. De var særdeles glatte. Ogsaa Hornskeer brugtes. Med disse Spiseskeer forsynede man sin Tallerken fra de mange Fade, hvis Indhold stadig fornyedes. De Opvartende havde nok at gøre med fra grønne Lerskaale at fylde nyt Indhold i Fadene. Det var en stor Skam, om man saa Bunden paa et Fad. At der derved kunde spildes paa den yderste Række Gæster, tog man ikke saa nøje, hverken den ene eller den anden Part. Længere hen i Tiden kom *Opøseskeen* frem, eller *Øsopskeen* — disse Ord bruges i Flæng. Gæsterne blev flittig bedt om *at ta' ve' — aa væ' naa s'go! væs go!*

Suppekødet holdtes varmt ved at lægges i Øreballier, dækket

af Dyner o. l. Den gamle Peberrod voksede vild, var ikke dyrket som nu paa Bede. Den var betydelig stærkere end den nu brugelige. Den blev først lige gravet op af Jorden, naar den skulde bruges. Den var saaledes altid meget frisk og kraftig. Den, der rev Peberrod, traf man i Reglen „grædende“ ved dette Arbejde. Man gik gerne ud i frisk Luft, det hjalp noget, men det kunde dog ikke tilbageholde Taa-
rerne. Særlig ved Gilderne var det en slem Bestilling at rive den raa Peberrod til saa store Portioner Peberrodsauce. I den Anledning har mangan En maattet *vande Øjne*. Den kunde *trække Vandet af Øjnene*.

Stegene stegtes i Bagerovnen. Dertil spistes Rødbeder og den før nævnte Svedskekompot. Da Syltetøj kom frem, var det i Begyndelsen ret almindeligt, at Folk spiste lidt af Assiet-
ten med den derpaa værende Teske og lod den gaa videre til sin Nabo, der bar sig ad paa samme Vis.

Længst tilbage kendtes Vin saa godt som ikke i den almindelige Bondestand. Gaardens eget Produkt af Øl slukkede Tørsten. Saa fik man gammel fransk Vin, *Kisbærvin* og *Medoc*. Proppen kaldtes *Svampetolle* og Proptrækkeren *Svampetrækker*. Da der kom Rødvin paa Bordet, kom ogsaa Glas til hver Person, disse kaldtes dog stadig *Puncheglas*. Kvinderne især drak ikke *rød Vin* uden med Sukker i — Strøsukker, som de rørte om med en Teske. Fra først af stod Rødvinsflaskerne ned midt ad Bordet. Ingen turde røre dem. Vinen blev skænket af Manden selv samt af Hjælperne — saa meget Værten var til Sinds at ofre. Da Vinen kom, kom ogsaa Skaaltalerne frem, Præsten og Degnen talte for Hovedpersonerne, Købmanden for de gamle Bedsteforældre, Børnene, eller som nu Forholdene var.

Ved Bordet lod Musikken stundom høre fra sig. Ved hver Ret indfandt Spillemandene sig i Stuen og gav et Nummer til Bedste. De spillede nu Violin. Under Stegen kom de frem med deres Tallerken. *Musikantertallerkenen* gik Bordet rundt, og Gæsterne lagde nu deres Skærv til Spillemandene paa den, 2—3—4 og 6-Skillinger, større Sølvpengge end en 8-Skilling hørte til Sjeldenhederne. Brudeparret gav dog mere, indtil en Tremark hver. At betale denne Musik kunde for Folk

med musikalske Øren undertiden nok svare til Ordet: at gøre gode Miner til slet Spil.

Kvinderne havde et stort Schirting Lommetørklæde med Hulsøm, som de, for at *vare* deres fine Tøj, under Maaltidet fæstede op for sig, og da de ikke havde Lomme i deres Kjoler, var baade Offerpengene og Musikanterpengene indbundet i hver sin Snip af dette, og senere under Dansen bandt de det om Livet, for at være det kvit og for at skaane Kjolen paa dette udsatte Sted.

De, som var saa velhavende at have et Sølv-Hovedvandsæg i Lommen, lod dette cirkulere ved Bordet under Pavserne. I nogle Hovedvandsæg kunde man i Foden anbringe nogle Smaapenge — *et Par hvide Penge* eller *en hvid Skilling* — som man saa nemt havde ved Haanden, i Kirken til *en Tavleskilling*, ved Gilder til *Musikanterpenge*. — Da man ikke mere sagde Hovedvand, sagde man *Kolonje*.

Før Bordet hævedes, trak Mændene Merskumspiberne op ad Lommen, og den polerede Tobaksdaase eller Tobakskarduserne gik rundt (15), og hele Stuen hylledes ind i Røg. Senere i 70—80erne røg de *Segarer*. Der kunde da vælges. Valgtes Røgtobakken, skubbedes Stolen lidt agter af Geledet, og man fastholdt Daasen med Knæerne, medens man stoppede Piben. Pibehovedet bankedes ud mod Bordkanten eller mod den flade Haand; Asken kastedes ugenert paa Gulvet.

Saa sagde Gæsterne til sidst „Tak for Mad“ til Husets Folk og „Tak for *Opvagtning*“ til alle de tjenende Aander. Helt ud i Bryggerset drog Skaren for at sige „Tak for Mad“ til *Kokkekonen* og rose hendes Mad. Hun strøg da Haanden af paa Forklædet og rakte de Takkende en halvvaad Haand.

Selskabet gik nu rundt i Gaardene, den Ene indbød den Anden med hjem *et lille Korn*. De saa sig ogsaa om paa Kirkegaarden, besøgte der kendte Grave, eller de saa til en eller anden Bekendt i Byen. Imedens spiste *Forgangsfolkene*, og man rettede an til Kaffen.

Saa bænkedes man om Kaffebordene. Præste- og Degnekonen stod for Udskænkningen. De havde Plads for Bordenden. Kaffedrikningen kunde vare i Timevis, og saa længe maatte de være i Arbejde med henholdsvis at skænke i Kopperne og komme Fløde i af store Skaale med en Flødeske af

Træ. Paa Kaffebordet var der Julekage og anden Kage. Undertiden indtoges Kaffen i de mindre Stuer, men ved større Gilder maatte Storstuen bruges, og dette kunde tidt forsinke Dansens Begyndelse. Mændene skulde jo have Kaffepunch. Denne Drik bestod i, at de hældte en Snaps eller to gammel St. Croix Rom eller Brændevin i Kaffen. Tidt tog de et Glas i hver Haand og hældte dem samtidig fra hver sin Side i Koppen, og de kunde godt blande begge Slags i een Kop, eller som det hedder: *et Kop*. Naar min Fader ikke kunde værge sig paa anden Maade, lod han de gavmilde Hænder tillave hans Kaffekop, som de vilde, for siden at benytte et belejligt Øjeblik til at faa Koppen sat til Side og faa en ny udleveret af min Moder, der var hans Forbundsfælle i dette Fif. Omsider fik jo saa ogsaa dette Kaffeslaberas Ende.

Men her fik Folk Munden paa Gled. Højrøstede og snakkesalige blev de. Gamle Krigere fortalte løs om, da de var i Felten. Andre om andre Lavs eller ældre Tidens Skikke, Vittigheder og glade Historier. Aa, om man da havde haft en Fonograf til at opfange det Hele. Det kunde have givet bindstærke Folkeminde- og Folkemaals-Samlinger. Netop paa dette Tidspunkt af Festen. Senere ud paa Natten blev de om mulig mere oprømte og snaksomme, men da løb Munden ogsaa tidt løbsk for dem.

Saa ryddedes Stuen. Der var Sand paa Gulvet, saa længe der spistes. Der stænkedes da med Vand, og man fejede saa Gulvet fri for Spyt, Tobaksaske og al Slags Spild. Man spillede nu op til Dansen. Spillemændene sad i det ene Hjørne af Stuen med et mindre sammenslaet Slagbord foran sig. Der eller i Vinduet stod Ølkrus og Brændevinsflaske og Glas.

Degnen *dansede Bruden til* for derpaa at føre hende til Brudgommen, der igen overgav hende til den ene af *Brudmændene*, Forloverne, og denne til den anden, og derpaa gik hun over til den nærmeste Familie, og saaledes fortsattes uafbrudt uden Standsnings med de bestemte Mænd, med hvem hun skulde danse alene paa Gulvet. Bruden kunde skifte en Snes Gange. Naar Forloverne havde danset med Bruden, skulde disse danse med de to Koner, der „pyntede“ hende — *Brudmændene danse med Brudkonerne* — indtil da var der

altsaa kun det ene Par paa Gulvet. Først naar hele Cere-
monien var til Ende, var Bruden paa ret Vis danset ud af
Pigernes Lav og ind i Konernes. Først efter Brude-
valsens var Dansen fri. Og Bruden gik da ind og tog baade
Brudekrans og Kjole af og iførte sig en tarveligere Dragt,
bestemt for Dansen. Det samme gjorde alle de andre Kvin-
der. Alle mødte nu frem i en simplere Dansedragt for at
spare deres gode Tøj. De søgte Nabogaardene, hvor de skif-
tede Kjole.

Bruden var som de fleste andre Kvinder iført indigofarvet,
hjemmelavet Hvergarn eller Vadmel, og Mændene mørk lang-
skødet Frakke, som de kaldte Kjole. Kvinderne havde et
stort, firkantet Fæsteklæde af Silke; de smykkede sig ogsaa
med store Silkeforklæder med Snore og Kvaster til 3 Rdl.,
og de havde flere, saa de kunde have forskelligt paa hver
Gildesdag. De bar altid hvide, stivede Skørter, thi Skørtet saas
jo, naar Kjolen under den raske, fejende Dans fløj til Side.

I en senere Tid bar Bruden sort ulden *Købekjole* (143),
hvidt Slør og Myrtekrans — fra rige Hjem sort Silkekjole.

Nu gik det løs med Dansen, alle Slags Ture- og Rund-
dansen. De Gamle gik først Gulvet rundt en Omgang eller to
og gav et vældigt Stamp med Transtøvlerne, saa først faldt
man ind med Dansen, og Danseren førte sin „Dame“ med
begge Hænder om hendes Liv, medens hendes Arme hvilede
paa hans Skuldre. Alle dansede med Liv og Sjæl, selv de
Ældste maatte være rent affældige, om de ikke i det Mindste
kunde træde en adstadig Menuet, *Mellevet*.

Dansen gik til Dagen gryede. Om Sommeren holdt man
allerede op Kl. 3—4; thi man dansede kun ved Lys, ikke ved
Dag. Ud paa Natten søgte de ældre Mænd *Kortenspillet* i de
mindre Stuer.

Naar man havde danset en Tid, holdt man Pavsse ved
Punchebordet, der stod dækket i en af Stuerne. Til Punchen
anvendtes atter de før omtalte dybe, hvide Vandfade samt
Terriner, og til at øse i Glassene med brugtes langskafte-
de, dybe Skeer. Skaffet var af Træ, Svælget af Tin. Punchen
var lavet af Ekstrakt til tre Mark Flasken. Desuden stod
paa Bordet Tallerkener med Skiver af Julekage med Strøsuk-
ker paa, smaa *Butterde'er*, ituskaaret Sukkerbrøds- eller Lag-

kage. Her drak man ofte over Tørsten, skaalede og skraalede, sang et og samme Skaalvers hele Tiden:

Og dette skal være
vort Brudepar til Ære osv.

Andre Drikkeviser kendtes ikke. Skulde Andre have en Skaal, indsattes deres Navn; ogsaa „Vort Selskabs Skaal“ blev gerne drukket. Punchen tog lang Tid, man skiftedes til at søge Punchebordet saa Mange, der var Plads til ad Gangen. *Gaa-for-Borde-Folkene* skænkede og *pressede*; der var ingen Dug paa Bordet, Bordpladen flød af Spild; for hvert Hold vidskede de Opvartende op med en Karklud. Naar Mændene omsider havde skaalet af, var det Kvindernes Tur. Det gik mere stille af.

I Storstuen gik Dansen ustandselig for fulde Sejl, der var altid nok til at *løse af*, man dansede, saa det susede, og skønt man under Ophold mellem de forskellige Dansestykker stænkede Gulvet med Vand, saa lejrede Støvet sig dog paa de Dansende, saa de midt i Glæden i høj Grad repræsenterede „Støvets Børn“. Musikanterne satte Tonen paa deres Stykker efter Øret — derfor skulde der *Seni* til. De brugte ikke Noder; men de arbejdede stærkt med Hovedet, og de stampede Takten til med saa taktfaste Trin, at disse overdøvede de Dansendes stærkt lydende, slæbende Fodskifte. De Spillende blev *tørre i Halsen* og skulde have Ganen fugtet af og til; og de Opvartende kom stadigvæk med et Krus Øl — frisktapet med *Froe*, *Fraade*, *Skum*, paa — og med Snaps til de Dansende. De gik rundt med en Klukflaske eller anden Karaffel og skænkede Brændevin til hvem, der vilde have. De skænkede i to Glas, saa To og To kunde klinke. Samme Krus og samme Glas maatte stadig holde for.

Mados havde fyldt Huset hele Dagen, Dansen drev Sveden ud, Tobakspiberne var flittig i Brug, hver bakkede løs paa sin, Punchen dampede, Lysene eller smaa Hængelamper med Fladbrændere osede. — Luften var til at skære i, frisk Ilt var i hvert Fald dens mindste Bestanddel. I Dansestuen lukkede man Vinduerne op, de, der kunde aabnes. Dørene var løftet af over hele Huset eller stod paa vid *Gavl*.¹⁾ Følsom for

¹⁾ Om dette Ord se for øvrigt: Kristoffer Nyrop: »Sprogets vilde Skud«, S. 92.

Kulde og Træk maatte man ikke være, og „fine Fornemmelser“ var der ingen Plads for. Derfor tog Præstens, Degnens og slige Folk ogsaa tidlig hjem, inden Tonen paa noget Punkt gik over Stregen. Og efter den Tid tog Oprømheden til, og Formerne af. Nu var der intet Tryk over Stemningen, nu var de *sig sjel*. Tøjlerne var slappede, og Ordet var frit og løssluppet, naar der ikke længere var Præst eller Degn til Stede, og det Hele gik djærvt og saare utvunget til — dog kun paa de ringeste Steder gik den glade Stemning ud over Sømmelighedens Grænser — Naturen over Optugtelsen. Men naturligvis kunde Punchen udarte til Svir, Dansen til Sværm, Kortspillet til Kiv og Trætte og det Hele til en Larmen, Banden og Sværgen, Plathed og Raahed, Fuldskab og *Braller*, *o: hørjæstet Tale*. Thi man kan, som bekendt, drikke saa længe paa Andres Sundhed, til man mister sin egen. Sligt var dog Undtagelserne, ikke Reglen. Thi Selskabet var hverken simpelt eller slet, fordi det paa en glad Dag gav sig Lystigheden i Vold. Det var et raskt Folkefærd, der forstod at more sig paa ganske uforbeholden Maade.

Der kunde forefalde mange Pudsigheder. Ud paa Natten hentede de dansende Karle de kvindelige Hjælpere frem; de skulde op i Stuen og have en Dans. En af de Koner, der *gik i Bryggerset*, og som var vant til at gaa til Haande ved Gilder, havde forsynet sine Skørtelommer til Hjemtur, glemte dette; men da hun svang sig i Dansen, hoppede en Del Kløser ud af deres Skjul og trillede hen ad Gulvet.

Til sidst kom *Kvældsnadveren*, dækket koldt Bord og Kaffe i Mellemstuen, hvor Punchebordet havde været, og lige som dette i Partier, efter som Folk tog hjem. Ved Afskeden gav Mændene Værten *Gildespengene*, han skulde have. Overtøjet laa paa Sengene i Sengkammeret i store Dynger, det ene Stykke oven paa det andet, saa det Sjal, der ledtes efter, stod Vedkommende undertiden og traadte paa paa Gulvet. Ved de største Gilder tyede, som alt sagt, de Udenbys — ogsaa Andre — ind i Nabostederne med deres Overtøj.

De fleste Steder var der et Gæstekammer med en Seng, hvor de kunde huse Nattegæster, det vendte i Reglen ud mod Haven og kaldtes af den Grund Havestuen. Her overnattede gerne Brudeparret. De Kørende tog hjem og kom igen næste

Dag; var de langvejs fra, og det var besværligt, laa de over hos Naboer og Genboer.

Andendagsgildet var en Gentagelse af den første Dag. Søndag Morgen var man tidlig paa Færde i Brudehuset. De Nygifte skulde til Gudstjeneste og: *være unge Folk i Kirke*, Gæsterne fulgte med, og senere samledes hele Brudeskaren paany. Nu var det *Brudmandens Moders Tur* at være med. Dagen efter var begge hans Forældre til Stede, naar de kunde være det. Man sagde *Viefader* og *Viemoder*. Andendagen havde Bruden en anden splinterny Kjole paa, Gæsterne var derimod knap saa fine som den første Dag — hvor det Bedste ikke var for godt, hvor de var iført den *vildeste Stads*, de ejede. Man hører endnu Folk betegnende sige: *De var klædt i, som de skulde til et Brollop*.

Af de Folk, der hørte til den øverste Bord ende — Betingning paa de sidste Stavelser — var oftest nu kun Degnens med. Fra Gaardene kunde de skiftes til at gaa, saa de, der ikke var med Dagen før, nu kom med, hvis Familien var talrig. Var der i et Hjem baade et gammelt og et yngre Ægtepar, og baade de Gamle og Unge var raske og rørige, kunde de ogsaa godt møde alle Fire begge Dage. — Kan hælde, at en af Konerne blev hjemme den første Dag.

Atter Musik, Spisning, Kaffe, Punch og Dans. Alt gik til paa selvsamme Vis som den første Dag; Dansen varede muligvis endnu længere, da det nu var den sidste Dansenat.

Naar de Udenbys nu kørte hjem, var *Forgangsfolkene* ude at give dem Skænk, Øl, *Brød* og *Brændevin*, medens de steg til Vogns; lige saa længe de holdt stille, blev de beværtet. En saadan Rolle spillede Mad og Drikke. Gildet skulde jo staa for den Dom, at der var nok at leve af — saa Gæsterne ikke bagefter skulde sige, at Gildet *var deretter*, Udtryk for Mangelfuldhed.

Trediedag var der Gilde for de Gamle, Husmændene og for Alle, der havde ydet deres Medvirkning i de anstrengende Dage. Nu var det deres Tur at bænkes ved Højbordet. Der blev da ikke lavet ny Anretning, men Traktementet bestod af de altid rigelige Levninger. Det var travle Dage. Det er hæn-

det, at de har maattet bage i Gildeshuset en af Gildesnætterne for at faa Brød nok, naar de var blevet for udpist.

Den tredie Dag indfandt *Tiggerkonerne* sig og fik gode Almisser, og der blev delt ud, baaret Mad til alle de Gamle, Syge og Skrøbelige samt de Fattige. Slet Ingen blev *skudt af*. Man *skyder dem af*, som man tilsidesætter. Alle skulde „smage Gildet“. Alle fik deres Part af, hvad der var *tiløvers*, saa Alle var interesseret i Begivenheden. Det var Jævnheden og Hjerteligheden, Samfølelsen og Lavsbaandet, som vore Dages Liv ganske udsletter.

Rundeligest betænkt blev dog maaske Kogekonens Kurv, før hun drog afsted. Hun fik altid en stor rund Laagkurv fuld af Madvarer. Men hun blev der ofte den fjerde Dag med — Igangsdagen.

Den fjerde Dag, om Tirsdagen, gav den nye Mand Igang, i Fald han blev boende der, hvor Gildet stod. Til denne Lejlighed bryggedes der en særlig Tønde Øl, der skulde drikkes. Om Aftenen var der Sammenkomst og Lystighed for hele Byens Ungdom — atter med Dans til henad Morgenstunden.

Igang hørte sig til, hvad enten Manden forblev paa Stedet, eller han førte sin Brud hjem til sig. I begge Tilfælde var han den nye Mand, der skyldte sine Bymænd Igang. Thi før en ny Mand havde givet Igang, regnedes han ikke med til Lavet, til Bymændene. Først da kunde han blive regnet for „den ny Mand i Gaarden“. Hørte Manden i Forvejen til Lavet, gav han Igang for Bruden, for sin Kone, for at hun fra nu af kunde være med i Lavet. Men naar der skulde gives Igang hjemme hos Manden selv, hvor han i Forvejen boede, skete det først en Dagstid eller nogle Dage efter Brudeparrets Hjemkomst.

Først da havde de Nygifte paa ret Vis „drukket Bryllup,“ og først da var det hele Ceremoniel punktlig overholdt og sket Fyldest. Men efter den Tid kunde det jo nok trække Noget ud, inden Alt kom i de gamle Folder igen i det Hjem, hvor Gildet var holdt.

Naar Ægteparret omtalte hinanden, sagde de ikke „min

Mand“, „min Kone“, men *Manden, Konen mener osv.*, ja ofte sagde Parterne blot *Min. Min, hun lempet god Mad. Min, han svirer ikke.* Naar der senere taltes om Brylluppet, sagde man: *Da Ane havde Giile. Den Parenply fik jeg til Hans og Marens Giile, saa det er nu syv Aar siden.* Sølvbryllup fejrede den almindelige Gaardmandsstand ikke, naar man gaar et Par Menneskealdere tilbage i Tiden. Man skal længere frem i Tiden, før der regnedes med mindre end Guldbryllup. Om et godt Ægteskab sagde man, at de *To var som Eet*, og Ordspøget siger:

Han ager et godt Læs i Gaard,
som en god Hustru faar.

Barselgilde m. m.

Barselgildet er det andet store, glade Gilde, hvor det selv samme Reglement fulgtes som ved Bryllup. I Stykket: fra Fødsel til Død, der begynder S. 104, har jeg fortalt om Barnets Indtræden i Verden og om den Nyfødtes første Tid og ogsaa allerede der medtaget Adskilligt om, hvorledes det gik til, naar Barnet skulde døbes eller som hjemmedøbt fik sin Daab stadfæstet i Kirken.

Den stærke Blanding af Tro og Overtro, man genfinder i saa mangfoldige Skikke, særlig Højtids- og Kirkeskikke, foraarsagede den kønne Skik, at før Moderen havde „været i Kirke“, været Kirkegangskone, og var blevet læst ind af Præsten, før forlod hun ikke sit Barn og sit Hjem. Saa længe en Kone „sad inden Kirke“, kunde hun ikke deltage i nogen Udtur fra Hjemmet, ikke *tage af By*. At besøge Kirken var saaledes hendes første Udflugt efter en Barnefødsel.

I gammel Tid „gik Konen i Kirke“ samme Søndag, som Barnet „var i Kirke“. Senere holdt Konen sin Kirkegang noget før, det vil sige, naar hun blev rask og kunde taale Kirketuren, for noget før at blive det Baand kvit, der bandt hende til Hjemmet. Hun var da ikke med ved Barnets Daab, men Søndagen efter, som fortalt Side 108. — Langt tilbage i Tiden kørte man i mit Hjemsovn de fleste nyfødte Børn

til Præstegaarden, hvor de hjemmedøbtes. En Præstedatter derfra, som for mange Aar siden er død som gammel, har fortalt, at hun ofte som ung maatte holde et saadant Barn over Daaben. Det var derfor den Gang ret almindeligt, at Børnene først kom i Kirke som døbte. — Blev Barnet hjemmedøbt, varede det i Reglen længe, inden det blev fremstillet i Kirken. Barselgildet blev da f. Eks opsat fra Efteraarstiden til Julen, fra en streng Vinter til Paasken, eller fra en travl Sommertid opsat til efter Høst osv.

For Barnets Vedkommende var Turen til Kirke ligeledes dets første Udflugt fra Hjemmet. „Nu er der hverken *Ret eller Redelighed* ved Noget,“ siger en ældre Moder i en Samtale om denne Sag, „nu tager Folk jo deres Børn ud at køre i Barnevogn, før de er døbt.“

I de gamle Huse gik Vuggen i Arv fra det ene Slægtled til det andet. Sad en gammel Mand eller Kone og vuggede et Barn af deres andet eller maaske tredie Slægtled, da kunde det godt være samme Vugge, hvori de selv havde ligget. Det var jo solide Trævugger. Barnevogne kendtes kun lidt. De, der fandtes, var smaa, lave Træk-*Fjællevogne*. De bestod af en Agestol og en lang Vognstang med et Haandtag, dannet af et lille Stykke Træ, anbragt foroven paa tværs af Stangen. De lignede den moderne Trillebørsform. Men de gamle Trævogne var ikke holdt i lette, lyse Farver, men fortrinsvis paasmurt en tung, mørkebrun Maling. — Brunt er jo Bestandighed!

Den udbredte „Storketro“ var ikke kendt i min Barndom blandt Landsbyens Børn. Storken blev slet ikke nævnet i Forbindelse med dens Rolle som Overbringer af de nyfødte Børn. De smaa Børn kom enten Jordmoderen med, eller de kom fra den Mose, der laa Egnen nærmest og var bedst kendt. I min Fødeby var det det S. 158 omtalte Kær, hvorfra Byens Befolkning rekruteredes.

Den varme Barselmad blev efterhaanden saa godt som *lagt af*. I Stedet kom Konerne med Vin og Kage. En Lagkage og en Flaske Muskatvin til 75 Øre var nu det almindelige. Disse Ting blev da trakteret op til de Besøgende. Under tiden levnedes noget Vin til Barselgildet.

Ingen maatte kalde Barnet ved Navn, før det var døbt — ellers døde det. De første Sønner og Døtre blev *nævnt* op

med fuldt Navn efter Bedsteforældrene paa begge Sider. De Gamle var stolte af at blive *nævnt op* og blev *galle*, naar de ikke blev det. En gammel Mand sagde ganske fortrydelig: „Det er ikke mig, der er nævnt op, for jeg har eet Navn til, der ikke er med.“ Der kunde ogsaa siges *kaldt op*, men ikke opkaldt.

Fattige Børn blev ofte opkaldt efter Præstegaardens Beboere, Herregaardsfolk eller andre fine Folk, og som Regel nød Barnet da godt af det under hele dets Opvækst, ja, undertiden saa længe Vedkommende levede. Smaafolks Børn blev ogsaa tidt holdt over Daaben af Damer fra Herregaarde eller Præstegaarde, eller af andre Fruer og Frøkener paa vedkommende Egn. Ogsaa Gaardmandens Kone kunde bære Husmandens Barn.

I Gaardmandsstanden var det deres Jævnlige, Koner og Piger, der bar Barnet og *tog Luen af*. En ung Pige maatte ikke første Gang bære et Pigebarn, saa fik hun selv Et, inden hun blev gift. Naar Moderen forud havde holdt Kirkegang, var hun som sagt ikke med, naar Barnet var i Kirke. I hendes Sted var der da altid en Kone, der *ga' Pat*, for at den Lilles Behov kunde tilfredsstilles, hvis Barnet længtes efter Moderens Bryst. Faderen var heller ikke med i Kirke. Han bar Barnet ud paa Vognen før Kirketuren og tog imod det igen ved Hjemkomsten. Senere blev det *Skik*, at Manden fulgte sin Kone i Kirke, og da blev Konen ikke læst ind.

Hele Gildesfærden, fuldtud som ved et Bryllup, skete atter Fyldest til Punkt og Prikke. Bydsteren sendtes ud. Han var ved denne Lejlighed lidt slem til at glemme sin Stok: thi hvor det skete, skulde det næste Barselgilde være. Man sagde til *Bysteren* f. Eks.: „Hvor har Du nu i Sinde at sætte Din Stok i Dag, Per?“ Og denne svarede: „Det finder jeg nok paa.“ Det skulde være Spøg, men undertiden blev det til Fornærmelse. — „Men det slog gerne til,“ siger en Meddeler. — *Kokkekonen* kom og *sagde god* for det Hele. Pigerne bragte Foræring samt Fløde Gildesmorgenen. Et Par *Musikantere* kom anstigende med deres Instrumenter i en rød Kalveskindspose (Skindet vendte Haarene udad) og blæste og spillede baade uden og inden Døre og fik *immertav*, af og til, Noget at drikke til at *skylle Støvet ner med* — de fik, naar de „trængte til det,“ *Halset skol*,

skyllet. Gildesbordene dækkedes, Gildesretterne kom frem, og Skænken og Dansen gik lige tappert — Alt ligesom ved et Bryllupsgilde.

Op naar Gæsterne skulde til Bords, skulde den fast uopslidelige Komædie med Vægning bestandigt spilles. *Aa, kom nu kuns Du!* — *Det er ette min Tur endnu.* — *Aa, vist!* — — Endeløse Overtalelser. Folk skulde saa *forfires*. De var saa ærgerrige, at de ikke kunde faa *Firen* og *Nøden* nok. Til En der havde siddet for langt nede, blev sagt: „Næste Gang skal Du komme op til den øverste Ende.“ Til En blev der sagt ved et Andendagsgilde: „Her er Din Plads i Dag; Du *nydte* ikke din Ret igaar.“ Det gik ogsaa lidt efter, som de havde givet stor Foræring til. Var Raden naaet til Lavets Folk, gik det efter Alder blandt disse (313). Efterhaanden tabte denne Paatagethed sig en Del, og der kom mere naturlige Former frem. — — — Nu tages til Bords, udleveres Kort med Navne o. desl. Ved Sommertid spises i et Telt i Haven, saa Alle kan være samlet paa eet Sted.

Kløften mellem før og nu har vokset sig forbavsende stor. De gamle Lavsskikke har lidt efter lidt maattet vige Pladsen for de moderne Selskabelighedsformer. Ingen tog forhen Anstød af nogen Art af hygiejniske Forsyndelser. Ja, det var endog en Fortrydelse at mene, at man ikke kunde spise i Fællesskab af Tallerkener og Fade og bruge samme Redskaber eller drikke af fælles Kande og Krus. En Vægning i saa Henseende vilde straks fremkalde Spørgsmaalet: *Er min Mund ikke lige saa ren som Din?* Naar man afdækkede det gamle Gildesbord, lod man ikke en Draabe Vin blive *tillevns* i Glasene. Nej, det var for dyre Sager at lade gaa *til Spilning*. Omhyggelig gik man Bordet rundt og hældte hver nok saa lille *Drip*, *Draabe* eller *Sjat* (det kommer ud paa Et) fra et Glas tilbage paa Flaske. Disse saaledes fyldte Flasker serveredes ikke blot ved næste Dags Gilde, men blev de ikke tømte, forlangte man, at Købmanden skulde tage disse Vinrester tilbage. Det blev der ofte gjort Forsøg paa.

I forrige Tider viskede de Opvartende Knive ved Bordet, ved at hver af dem tog en Avis eller andet Papir i Haanden og tog Kniv og Gaffel fra hver Kuvert og tørrede dem i

Papiret. Men de forsømte at *vråde en anden Side til* af Papiret; de tørrede fra 10—12 Kuverter paa samme Sted. Længere frem i Tiden blev der uddelt Papir, saa hver kunde rense sine Redskaber og lade Papiret gaa til den Næste; der var da ikke beregnet saa mange Personer til hvert Stykke. Nu ligger der ofte hvidt Papir ved hver Kuvert mellem Tallerkenerne.

Retterne forfinedes. De blev — da Fremskridtet kom i 70—80erne — til Kødsuppe og som Mellemret Høns i Karry, Postejer eller Saltret med Gemyse, dernæst Steg, Vingelé med Crème og Kage. Nu forekommer alle mulige Retter ved fine Gilder, saasom Helleflynder, Grøntret og efter Aarstiden Ande-, Dyr- eller Kalvesteg. Nu er Købmandsfamilien i Reglen med fra Frokost eller møder ved Kirken.

Spillemandene kunde ikke faa *Vederlæg* nok i Bord-Tallerkenpengene; det var da forhen Skik, at Mandfolkene hver gav Musikanterne en Mark ud paa Natten, og Købmanden gav en Tremerk, naar han tog hjem, enten han havde danset eller ej.

Mændene gav ved Afskeden fra Gildeshuset deres Gildespenge (322). Nu vrimler der af flotte Brude-, Fadder- og Konfirmationsgaver, for ikke at tale om Telegrammer i Hobe-tal. Og ved Konfirmationer bestilles Kogekonen et Aar eller mere forud, da hun jo kun kan være eet Sted.

Konen i Huset kaldes vel endnu ved Fornavn de fleste Steder, men er det i et velstaaende Hjem, og tiltales hun af En, der selv er Frue, eller hvis Hustru er det, og der ikke er særlige Betingelser, som at Vedkommende har kendt hende fra Barndommen, saa siges Frue. I Tvivlstilfælde, naar det ikke ret vides, om den paagældende *vil ha'* Frue eller Frøken, maa man hellere undlade at titulere end sige Fornavnet.

I gamle Dage holdt man ogsaa *Aa'en-Davs-Basselgilde*. Som Trediedagsgilde regnedes det Gilde, der alt var holdt med Konerne, da Barnet blev født (104). I de gamle Huse var der særlig om Vinteren Kulde og Træk. Konerne sad tidt og krøb sammen inde i Sengkammeret, og da navnlig ved et Barselgilde benyttede de Lejligheden at se til den Lille i Vuggen. Der bunkede de sig sammen ved Ventetider, som f. Eks. medens der *sattes*

til Bords, eller medens Stuen efter Bordet gjordes ryddelig. De var mest vant til at tale To og To sammen, ikke til at føre Ordet i en større Kreds. De sad da der stiltfærdigt og talte noget genert og dæmpet. Hændte det saa, at Samtalen gik i Staa, var der gerne En, der brød Stilheden med at sige: *Nu er det god Havresæd*. — Talemaade naar Alle tier i et Lag. — Havren skal som let Korn saas i stille Vejr. Man talte ogsaa om at sidde og tørre Havre, naar man i et Selskab sad med tør Mund.

Jordemoderen var altid med ved Barselgilder — og det hændte, at hendes Mand var Spillemand. Hendes Gerning kaldtes at *svøbe*. Hun blev kaldt ud at *svøve*. Der taltes, om hendes Distrikt var stort eller lille f. Eks. „*Hun kan nok svøve ved Lav et Hundrede Stykker om Aaret*. Hos fine Folk passede Jordemoderen — eller som man skrev Gjordemoderen — Barnet, den Dag det var i Kirke (98).

Det var jo for Barnets Skyld, at Gildet var. Medens Gæsterne sad til Bords, blev Barnet derfor taget op af Vuggen og baaret ind i Stuen, at Gæsterne kunde se *det Lille*. Man sagde *et Lille*. Man ventede *et Lille* eller havde faaet *et Lille*, eller *et neet Lille*, nok et, og man spurgte, om *det Lille* var rask eller ikke. Mange sagde *et Lillet* og *det Lillet*.

Naar Forældrene kun havde to Børn, og disse var Søn og Datter, hed det, at de da havde et *Par Ønskebørn*, eller at deres Børn *var Ønskebørn*. Naar Folk talte om deres eller Andres Fødested, brugte de altid det gamle danske Ord *Føde-hjem*, et Ord, som man nu til Dags ofte — men formentlig med Urette — ser brugt i Stedet for „Fødselshjem“.

Det faldt altid i god Jord og var særlig velset, at min Fader ved de større Gilder lod omdele en trykt Sang. Min Faders Sange tælles med trecifrede Tal. De kaldtes ofte: en Arie, at synge ved den og den Lejlighed. De var just ikke „udødelige Værker“, saa det er ikke paa Grund af deres kunstneriske Værd, at jeg lader et Par Prøver, valgt i Flæng, leve med her. Men de var i høj Grad personlige, og de har oplivet og fornøjet mangfoldige festlige Lag, saa jeg synes de maa med i den Forbindelse, hvori de er fremkommet.

Ved de glade Gilder gik de paa lette livlige Melodier,

saa Alle kunde synge med, som „Dannevang ved grønne Bred“; „Komme, hvo som komme kan“, o. l.

Der var særlig lagt an paa at faa Navne frem ved de forskellige Gilder:

»Leve vor Brudgom og vor Brud,
leve vor Christen og Trine.«

»Du som under dette Tag
nød saa megen Glæde,
se vi fro paa denne Dag
tage Brudesæde.
Fader, Moder glad tilfreds
ser dit Brudesmykke,
og Enhver i denne Kreds
ønsker Dig til Lykke!«

»Samlet her i festligt Lag
vi en Sang vil kvæde,
tvende Elskte har i Dag
knyttet Hymens Kæde;
Nu vi bede Godheds Gud
vil ivaretage
vores Brudgom med sin Brud
alle Livets Dage.

Derpaa vil vi Alle nu
hver sit Glas omfatte,
tømme det til Bunden ud
værdig Skaalen skatte.«

Glædens Luc slukte sig
brat udi det Fjerne.
Atter lyser nu for Dig
her en venlig Stjerne.

Du som her i vante Bo
fejrer Brudepagten,
Dig vi skue hjertefro
nu i Brudedragten;
inderlig vi ønske Dig
mange glade Dage,
naar Du herfra drager did
med din elskte Mage «

»Atter vi forsamlet er',
her hos Jens og Mine,
atter med en Datter kær
Gud dem nu velsigned'.«

Thi her er jo Glædens Hal,
Vin fra bedste Kælder,
nu vi fælles tømme skal
Engelbrecht's Bouteiller.«

»Det er jo en yndig Egn,
hvor vi holde Gilde,
Nattergal i grønne Hegn
slaar sin fagre Trille;
Skoven grønnes mer og mer,
uden for vi Vaaren ser,
Druens Saft herinde.

Her paa dette Bord er lagt
mange gode Sager,
vor Værtinde haver bragt
Suppe, Steg og Kager.
Og besørget har Lars Bech
Flasker, Vin og Proppettræk
Hurra for dem begge.

Skaal og for den Lille, som
hist i Vuggen hviler —

Ej vi ville glemme To,
Simon Bech og Mette,
gid de snart maa sætte Bo,
Hymens Kranse flette.
Nu vi her vil ønske dem,
at de her i deres Hjem
snart maa holde Bryllup.

Nu vi sige nok saa glad
Bech og Ane Tak for Mad
og for dette Gilde!«

Digt ved en Konfirmation.

»Det er en Højtidsdag for Dig, o kære Pige,
 en Dag — som aldrig før — saa skøn, betydningsrig
 Fra ømme Hjerter vil i Dag til Gud opstige
 en Bøn for Dine Fremtidsfjed paa Livets Sti.

Her i Dit fredelige Barndomshjem sig sanke
 trofaste Venner, Frænder og Din kære Slægt.
 O, varme Ønsker fylder deres Sind og Tanke,
 de bede Godheds Gud at tage Dig i Varetagt.

— — —
 Søg ej at glimre, men, hvor Du kan, at gavne,
 vær tækkelig, vær huslig og beskeden from.
 O, aldrig vil Du da de Godes Bifald savne,
 og Du kan tavs foragte Daarens usle Dom.

Lad stedse denne Dag en kær Erindring være,
 da Du i Herrens Tempel svor en hellig Ed,
 som bandt Din Vandel fast til Jesu Kristi Lære,
 der er saa rig paa Tro og Haab og Kærlighed!«

„Til det alderstegne Brudepar.“

» — — —
 Thi Hymens Gud har smykket Jer med Kransen,
 som tresindstyre fagre Myrter har.

— — —
 I kraftfuld Alder virked' I saa trolig
 for Eders Børn og sparte ingen Flid;
 et kærligt Baand omslynged' Jer fortrolig,
 og Gud velsigned' Eders Daad og Id.
 Thi skal i Dag vort Hjertes Tak opstige
 til Ham, som stedse ledte Eders Fjed,
 og lod saa mangen Mismods Stund bortvige,
 og gav Jer dagligt Brød og Hjertets Fred.

— — —
 Og naar en Gang den sidste Time kommer,
 at de skal vandre bort fra denne Jord,
 da giv dem, Gud! en sød og salig Slummer,
 de vaagne fro, hvor evig Glæde bor!«

Jordefærd m. m.

Da det fra først af var min Tanke, at III. Bog — om den naaede at komme ud — skulde være Festernes, Glædernes og Gildernes Bog, sluttede jeg med Henblik derpaa I. Bog i Fortsættelse af Omtalen af Guds frygt og Sygesengen med Skilddring af Død og Begravelse. Der staar saa kun tilbage at fortælle om Begravelsesgildet i Hjemmet og hvad Andet, der passende kan anvises Plads i nærværende Kapitel. Gildet hører absolut sammen med de andre store Gilder med Kirkefærd, da Alt gik til paa samme Vis.

Hvem kender ikke Gravklokkens tunge, gribende Toner? Som et gammelt Ord siger — for øvrigt stammer det nok fra Luther — „Klokkerne faar en ny Klang, naar de ringer over en af vore Kære.“ Men just denne vemodige Klang er det, der skal holdes lidt paa Afstand i nærværende Bind af Bogen.

Et Begravelsesgilde fejredes som de forud omtalte to Lavsgilder. Samme Forberedelser — stor Frokost — og efter Hjemkomsten fra Kirken spiste man godt og drak undertiden tæt. Husmændene var ikke med til Gaardmændenes Bryllupper og Barselgilder, men naar Nogen døde i en Gaard, var de altid med at *følge* den Afdøde *hen*. Der var store Begravelser. Og naar der ikke var Plads inde, *trak* man Loen. Her blev saa Plads til de Unge, Husmændene, Kuskene o. fl. Beværtningen var dog ganske den samme; thi — „Det er Kuskene, der skal rose Gildet.“

Undertiden tog man mod Foræring samme Dag, som det tidligere omtalte Konegilde, *Kistelæg*, afholdtes — den Dag, da Konerne var samlet for at *kløde* den Afdøde *Lig* (120). Konerne kom i saa Fald Kl. 2 og Pigerne, der bragte Foræringen, Kl. 4. Man slog derved disse to Gilder sammen, saa begge Parter spiste paa een Gang, men dog i hver sin Stue. De fik Suppe, Steg og Kage.

Længst tilbage i Tiden var Frokosten paa Gildesdagen skaaret Smørrebrød, *tør Mad* (304), senere bugnede Frokostbordet af kolde Retter, Anchiovis og lignende forhen ukendte Ting. Ogsaa Begravelse varede i to Dage. Trediedags-

gildet havde man jo faaet forud ved *Kistelæget*. Kun var der ikke Punchebord til sidst. En Begravelse sluttede med Kaffe-drikningen efter Middagsbordet. — Al Gildesfærd, særlig da Ligfærd, skulde altid passere ad *Kirkevejen*, det vil sige ad Hovedvejene mellem Hjemstedet og Kirken.

Særlig ved en Begravelse kom der Folk, som ikke var saa gildevant, ikke vant til al den gode Mad; den smagte godt, og saa tog de for stærkt til den og nød af Drikkevarerne mere, end de kunde bære, og dette tog sig jo mindst heldigt ud ved en Begravelse.

Efterhaanden som Tiden gik, glemte de Foranledningen til, at de var samlet. Det hændte, at de spillede Kort, og der forefaldt mange Optrin, som ikke fremkaldte Graad, men Latter.

Ved en Begravelse kendte en Kone fra et fremmed Sogn ikke Præsten, efter at han havde afført sig sit Ornat. Da han senere under en Samtale med hende spurgte hende, hvad hun syntes om Præstens Tale, svarede hun: *Ette saa faa'le, han er en Mumlepert li'som vor Egen.*

Og som Bevis paa den raske Slagfærdighed, der laa de gamle Bondemennesker med de friske Hjerner og Nerver saa let paa Tungen, medtages en Landsbyhistorie, der er passeret inden for Bogens Tid og dens Omraade. En Præst i en Skovegn gjorde selv sine Indkøb af Brænde paa Herregaardens Skovauktioner. Efter en saadan er endt, inviteres han til at faa et lille Spilleparti hos Herremanden, kigger imidlertid for dybt i Bægeret og maa som Følge deraf overnatte paa Gaarden.

Kort Tid efter denne Historie, der blev sat i Omløb, er der en stor Begravelse i Distriktet, hvor Mange langvejs fra er kommet til Stede. En Bondemand har drukket for rigeligt af Gravøllet — eller *vel nok* af de *smaa Sorte*, Kaffe-punchen, — og ligger døddrukken uden for Porten i Vejgrøften.

Præsten siger deltagende: Lad os se, min gode Kone, at faa Deres Mand kørt hjem. Konen svarer: *Ja, val ta'r det sig ette godt ud, at vor Faar ligger hæer, men jæ ska' naa se'e Præsti, at di kaa'n naatte komme te aa ligge oppe paa Herregaavri Allesammel.* (Og Gaardens Navn blev nævnet.)

Ligsynet besørgeades af to dertil beskikkede Mænd i hvert Distrikt. De var valgt af Sogneraadet for tre Aar. For at gaa een à to Fjerdingvej ud for at *syne Lig* fik de en Betaling af ti Skilling.

Da Aviserne blev udbredt blandt Bondebefolkningen, kundgjorde efterhaanden de Fleste deres Paarørendes Død. Man skrev dog sjældent, at den og den var død, men man brugte adskillige Omskrivninger, som for Eks., at Vedkommende var blevet bortkaldt til et bedre Liv, kaldt hjem til de evige Boliger, hjemkaldt fra det Jordiske til det Evige, til de Saliges Samfund, indgaaet til den evige Fred eller Hvile — eller til sin Herres Glæde — (og — til Eks. — i sin Alders 73 Aar.)

Naar en Familieforsørger var *faldet fra*, var mulig tilmed død ung, *Forældne*, Forældre, havde mistet deres eneste Søn eller Datter i tidlig Alder, eller under hvilke andre Omstændigheder, der forefaldt et Dødsfald, som menneskelig set var gribende og tungt, saa kaldte man Gildet i den Anledning *en sørgelig Begravelse*, og saa sagde man til de Nærmeste, at det var *kivsomt* ∴ kedeligt, at det skulde ske. Var det et Dødsfald, der var en Udfrielse fra et haabløst og smertefuldt Sygeleje, eller saa gamle Folk, at det kun var Naturen, der krævede sin Ret, sagde man, at der *var ingen Sorg paa Færde* ved den Begravelse.

Ja, til alle Tider vil det gælde, hvad det gamle danske Rim siger:

∴Dødens Ret er jævn og lige,
han tager den Fattige med den Rige;
for de Unge ligger han i Lave med List,
hos de Gamle staar han i Døren vist.∴

Vil man spørge, hvad døde de *malstærke* ∴ marvstærke Naturer af, Folk, der ikke var naaet Oldingalderen, kan nævnes, at *Brylsygen*, *Kraft og smitsom Syge*, — med det sidste menes Tyfus o. l. Febersygdomme, — samt *Halssyge* ∴ Difteritis, var Sygdomme, der frygtedes, og som der taltes mest om, det var *Haardhed at komme i med dem*, og saadanne Tilfælde havde da ofte Døden til Følge. Det hændte jo ogsaa, at Folk døde (altsaa af Hjerteslag o. l.) uden at de *nø' Noget*. (Man *nør alle en Bitte*, naar man Intet fejler.)

Man talte om at *være ved Magt* og om at være *selle, sølle*, daarlig, om *Ømmelsen* paa det syge Sted, om at den Gamle

eller den Svage nu sætter *møj*, taber sig, falder af, at nu var han eller hun *temmelig simpel*, eller — en Grads Forskel lavere — *kun simpel*, svag, ringe, og nu er den Syge saa *forleen*, forligget (37, 38, 118—119).

Man kender Ens Ydmyghed i Højhed, Taalmodighed i Nød — og Rigdom efter Døden — siger Peder Syv. Mindes vi her disse Folk under Mulde, kan man ikke undlade at omtale den Ro, med hvilken de imødesaa Afskeden fra Livet her. De gav nøje Besked om Alt, for Eks. hvem der skulde *gøre* Kisten, hvorledes Begravelsen skulde foregaa o. l.

I trange Forhold var det jo ikke let at komme ud af det uden den ægteskabelige Medhjælp til Arbejdets Udførelse, saa der var To om at „holde til den gode Side,“ derfor giftede den Efterlevende sig i Reglen igen. Det varede ikke længe, før Vedkommende fik Tilbud om eller selv tænkte paa at *gøre Forandring* for saa derefter at *gøre* Alvor af endnu en Gang at *forandre sin Stilling*. Men efter *en Samler, kommer tidt en Spreder*.

De nu bedrestillede Efterkommere, der høster Andres Sæd, bør ikke tabe af Minde de, der gik forud og deres ofte besværlige, ja kummerfulde Jordelivsvandring, disse fordringsløse, sindige Mennesker, som trods al Trælsomhed, og skønt de ofte var faamælte, dog kunde være fulde af Spøg og tro-skyldig Glæde.¹⁾

Og Ihukommelse fortjener de mange af hin Tids Mennesker af alle Stænder, om hvem det med fuld Føje kan siges, at de har sat sig det Minde, at de var taknemmelige i Glæde, taalmodige i Sygdom, fattede i Sorg — hentende Styrken til det Altsammen der, hvor den alene er at finde.

Min Fader talte ved de allerfleste stedlige Begravelser om Formiddagen i Hjemmet. Naar han blev anmodet derom, sagde Folk, om han vilde komme ud at *synge over Lig* og

¹⁾ Munterheden, som ikke beror paa ydre Kaar, forsvinder blandt de kultiverede Folk, medens Velværet vokser, hvad en engelsk Præst nylig har draget frem i en Prædiken om »Den tiltrængte Generhvervelse af Glæden« og deri udtalt, at Nationen vil »generhverve Munterheden, naar den generhverver Gud.« Et engelsk Ord siger »Munterhed forlænger Livet.« Hertil kan føjes: »Et glad Hjerte er en god Lægedom« (Ordsp. 17, 22) og: »Et glad Hjerte gør et langt Liv.« (P. Palladius).

holde en Tale. Min Fader skrev sine Taler, og ved sin Død efterlod han sig en stor Mangfoldighed af Ligtaler. Han skrev ogsaa de fleste Gravvers, der i det Halvhundredaar, han virkede, fandtes paa Haarslev Kirkegaards Gravminder, af hvilke de fleste var smaa Jernkors og -hjerter. De kaldtes alle *Støtter*. Senere kom Marmorplader. Min Fader var saaledes med til at præge Stemningen saavel i Glæde som i Sorg.

Det var — og er — jo Skik i alle Sogne, at Læreren og navnlig Kirkesangeren tog Del i Glædens og Sorgens Højtideligheder i Hjemmene; men det er jo ikke saa almindeligt, at en Mand har en saa lang Embedstid, at han skriver Gravvers over en stor Del af dem, ved hvis Daab i Kirken han har sagt Amen, og er til Bryllup ikke blot hos dem, han har lært at stave, men ogsaa ofte hos et Brudepar, hvis Forældre har gaaet i Skole hos ham. Dette gav jo et stort Personalkendskab og et Inderlighedsforhold, som maa blive meget afvigende fra det Forhold, som for Eks. travle Byfolk nu staar i til deres kirkelige Embedsmænd.

Ofte fremsagde min Fader ved Baaren et for Tilfældet i Versform skrevet „Farvel“ eller en „Mindeblomst“, som saa blev lagt inden i en Krans paa Graven. Ved en Husmandsdatter, der døde 23 Aar gammel:

• Herren tog, hvad Herren gav ;
 o, hans Navn højlovet være!
 Saa vi tænke ved den Grav,
 som indslutter Dig, vor Kære!
 Sørg, savne maa vi vel ;
 men med Gud ej gaa i Rette ;
 thi han mager Alt saa vel,
 lad os aldrig det forgætte.
 Giv os, Fader, Kraft og Mod,
 gyd Din Trøst i vore Hjerter,
 Du er naadig, vis og god,
 og Du kender, hvad os smerter.
 Giv, at hisset vi en Gang
 mødes med vor kære Datter,
 der, hvor kun er Frydesang,
 hvor vi først Din Visdom fatter.
 O, da vil vi klarlig se,
 hvi du tidlig kaldte hende ;
 derfor her Din Villie ske.
 Fader, deri Trøst vi finde!•

Paa en Ungkarls Kiste (Han tog sig selv af Dage):

»Farvel, o Ven, fra denne Jord,
 hvor tidt paa Skæbnens Skær vi strande,
 hvor Maalet skuffer, og hvor Sorgen bor,
 hvor under Lidenskabers Magt vi stande.
 Dig komme vi med Hjertesorg i Hu,
 og Faders, Moders Hjerter tungt maa bløde,
 vi stole Alle paa en naadig Gud,
 der vil tilgive vel vor Syndebrøde.
 Hvil nu i Gravens fredelige Favn,
 mens Fristelsernes Tid for os henrinde,
 med Vemodstaare og med Hjertets Savn
 en Mindekrans vi her Dig kærlig binde.«

Ved en Hustrus Død:

»Staa her Din Søn og Mage,
 med dybt nedbøjet Sind,
 med Suk og Graad og Klage,
 Gud vil dog styrke dem.

— — —

En Mindekrans vi binde
 af Hjertets Blomsterbed.«

Ligeledes:

»I Efterladte, tab ej Jesu Ord af Sigte:
 Bag Graven er et Genforeningsland.
 Saa tidt, saa mangt et jordisk Haab vil svigte,
 men Gensynshaabet hisset holder Stand.«

Af en Gravskrift:

»Livet her er ligt en Larve,
 Glæden først vor Aand skal arve,
 naar den har sin Puppe lagt.«

Af en anden:

»Brat visner Livets Blomst som Løvet,
 men Graven hersker ikkun over Støvet.
 Den saliggjorte Aand tilhører Gud,
 hvi ængster Dig da Dødens Bud?«

Kirkefærd.

Nu som før, trods alle Udvidelser af Landsbyerne, trods alle Forandringer, passer dog for de fleste Kirkers Vedkommende det gamle Ord: „Lad Kirken staa midt i Byen.“ Der staar den danske Landsbykirke og „hæver sit Kirketelt med den røde Top imod Sky“ til Pryd i Landskabet, denne ejendommelige Bygning, anderledes end de andre Huse — Majestæten, et Hoved højere end alt Folket. Kirketaarnene er ofte de Sø- og Vejfarendes Kompas, og kommer man op paa en Høj, giver man sig straks i Lag med at tælle Kirker.

En almindelig Søndag ved Vintertid gik Folk i Kirke i deres Træsko, *ejes ku' ditte hytte Fø'erne* i de kolde Kirker, hvor Frosten sad paa Ruderne. Om Sommeren var de mere pyntet. Om Kvindernes hvide, sammenfoldede „Kirkelomme-tørklæde“, som de bar til Skue, er fortalt S. 131—132, dernæst S. 318.

Det var kønt og tiltalende at se de Mænd, der før Kirketid befandt sig ude paa Kirkegaarden, „lette paa Hatten“, naar Kirkeklokken begyndte at ringe, især *var det Skikken*, naar der ringedes sammen. Og der var noget eget kønt, noget løfterigt og gribende over en Gudstjeneste med de dalevende Menigheder i de smaa, kun simpelt og ubekvemt udstyrede Landsbykirker. En saadan syngende og lyttende Menighed, med Guds frygt præget i de stive, alvorsfulde Ansigter savnede ikke den Højtidelighed, der slaar En i Møde i pragtfulde Kirker gennem Arkitektur og Kunst, den stillede ingen

som helst Fordringer til de ydre Virkemidler for at faa Sindet stemt til Opbyggelse. Der sad disse barnlig enfoldige Sjæle, andagtsfuldt annammende Ordet og den kirkelige Velsignelse, ganske som det sig hør og bør uden Kritik og Reflektion, ja med en Modtagelighed, der kunde tjene til Højdemaal for Kirkegængere.

Det hændte selvfølgelig nu og da, især om Sommeren, naar Folk var tidlig oppe og havde udrettet det nødvendige, daglige Morgenarbejde før Kirketid, at de under Prædiken, og da navnlig hvis de ikke hørte godt og kunde følge med, at En og Anden blev *dul* og tilsidst ligefrem sov. Og naturligvis var der før som nu Folk, som kun ved en Pligtlejlighed søgte Kirken, og som, naar de saas der, tydeligt tilkendegav, hvor lidet hjemmевant de var i Guds Hus. Ja, „braadne Kar i alle Lande,“ mon nogen Egn kan siges fri? Da det er min Stræben at gøre mit Landsbybillede saa ægte som muligt, vilde jeg fortælle det, hvis jeg fortiede, hvad der kan tjene til at faa alle Forhold set i Sandfærdighedens Lys, og jeg maa da, for at faa Skyggerne med, ogsaa meddele et Træk som følgende: Det var vel et Par Aar efter 64-Krigen, at en større Gaardejer havde Plads ved Alteret i Haarslev Kirke ved Siden af en Husmand, der boede i hans Nærhed. Midt under Nadverens Uddeling hvisker Husmanden til sin Nabo: „Kommer Du til Skyttelav i Eftermiddag?“

— Og i denne Sammenhæng kan med det samme fortælles: Da Folk en Vinteraften forlod en Bibellæsning i en Skole, var en Kone ikke mere tilfreds med at have været til Stede, end hun i Forstuen sagde til en af sine Bekendte: *Haa'de je nu bliven heme, saa ku' je ha' hav' en god Ten Gaaen spunden.*

I vor Kirke hjemme var det Skik, at Menigheden rejste sig op hver Gang, Præsten gik op eller ned ad Kirkegulvet. Det kunde løbe op til mange Gange, og naar det skete for ofte, borttage Højtideligheden, der var derover første Gang, naar Præsten kom ind i Kirken. Men naar han saa gik frem og tilbage for at indlede en Kirkegangskone og siden frem og tilbage fra Prædikestolen, led den kønne Skik Brist ved

den megen Gentagelse. Medens Præsten læste en Kone ind, sang Menigheden Salmen:

»Alene Gud i Himmerig
skal Lov og Pris tilhøre!
Han skabte Alt saa viselig,
vil Alting vel udføre!«

Naar der begyndtes paa disse Strofer, drejede *alle Folk Hovedet, saa skulde de kigge efter*, kigge efter, hvem Konen var.

Efter gammel Sædvane havde Kvinderne endnu for en Snes Aar siden altid fast Plads i Stolerækkerne til Venstre og Mændene til Højre. Stolerækkerne kaldtes *Mandfolkestolene* og *Fruentimmerstolene*. Hver Gaard havde sin Stol. Den maatte deles med andre Gaardes Beboere, men alle Stolens Besiddere mødte jo ikke samtidig. „Vi har Stolestade sammen,“ *vor Stol er den fjære næ'en for Prækestoli*, hed det. Det hændte mig personlig, da jeg var en 16—17 Aar, at en *ovensogns* Kone i Kirken stillede sig foran den Kirkestol, hvori der var flere tomme Pladser, men hvori jeg sad forrest, og sagde: *Skib Dig — det er mi' Plaads!* (Denne galante Kreaturtiltale — se S. 221 L. 25 — kunde undertiden høres anvendt i skrap Tale til Børn eller i Spøg, naar En stod en Anden i Vejen.)

I Fasten var der Formiddagstjeneste om Onsdagen med Katekisation med Skolens øverste Klasse, *de Store*. Om Sommeren var der Katekisation med den konfirmerede Ungdom. Det blev da tillyst fra Prædikestolen, hvilke Søndage det var. Præsten *kalkeserede* da med de Unge. De kunde *gaa ud*, saa længe de vilde — o: træde ud paa Kirkegulvet og være med i saa mange Aar efter deres Konfirmation, som de havde Lyst til. Naar Læreren underviste i Religion, sagdes ogsaa, at han *kalkeserede med Bø'(r)nene*.

Før Forordningen af 1855 var der kun Konfirmation een Gang om Aaret, Quasimodo-Dagen, den første Søndag efter Paaske; men efter den Tid holdtes tillige Konfirmation paa første Søndag efter Mikkelsdag. De, der fyldte fjorten Aar om Sommeren, kunde saaledes fordm ikke komme til at *gaa til Præst* før om Vinteren, og derved kunde der godt være et Aars Forskel mellem To, der gik til Præsten sammen. Senere hen i Livet huskede altid Præstekammeraterne hinan-

den, navnlig i Forbindelse med deres Alder. Der sagdes: *Vi er lie gamle; vi har ga'en te Præst sammel, vi sat ijævne hin-aan*, ved Siden af — *men je jævner Aar en Bitte før ham*. I Udtalen af Ordet Konfirmation hørtes anden Stavelse ikke. Ordet lød nærmest som *Kommation*, og man sagde: *blive komfemeret*.

I gammel Tid holdtes Skriftemaal om Lørdagen. Da det faldt bort, blev Folk *skrevtede* Søndag Morgen Kl. ni, og Gudstjenesten begyndte Kl. ti. Der blev da en lille Pølse, inden der ringedes sammen. Denne benyttede Altergæsterne til at gaa lidt omkring paa Kirkegaarden. I mit Hjem var der gerne et Kaffebord, ved hvilket de udenbys Altergæster, som vi havde nogen Forbindelse med, fik en lille Forfriskning, mellem de *var til Skrevte*, Skriftemaal, og Gudstjenesten.

Der var kun Altergang efter Konfirmationerne og da i saa mange Søndage der var Altergæster, der havde ladet sig *tegne*, indtegne i Alterbogen hos Skolelæreren. Indtegningen standsede henimod Høst og henimod Jul. Der blev dog i flere Kirker desforuden holdt Altergang tre Søndage hvert Halvaar, og navnlig var dette Skik, da der kun var een Konfirmation om Aaret. I vor Kirke var der Plads til Tredive omkring Alteret. Dette kaldtes „en Dug“. Ved de store Altergange kunde der være fem—seks „Duge“. Hvormange *Duge* — eller *Dugfulde* — var der, spurgtes der? Det hændte ikke saa sjældent, at En og Anden fik ondt og maatte føres ud af Kirken under den lange Kirketid en Altergangsdag. Folks Ildebefindende hidrørte da oftest fra, at de gik fastende til Alters, hvad der tidligere var almindelig Skik (116).

Før Præsten gik fra Prædikestolen, sagde han — naar der var Noget at kundgøre under denne Efterretningsform —: „Der lyses til Kirkestævne.“ I Vaabehuset hang et sort Brædt, hvorpaa med Kridt blev skrevet: „Lyses til Kirkestævne,“ hvis der var Noget, der skulde tillyses, ellers var det slettet ud. Senere blev disse Ord malet paa en sort Tavle, der blev vendt om med den tomme Side udad, naar der ikke var nogle Meddelelser. Tillysningen kunde dreje sig om alt muligt, offentlige og kommunale Kundgørelser, om Sogneraadsmøder og andre Møder, Aasyn o. desl.

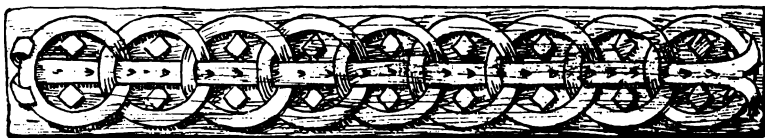
Menigheden overværede baade Altergang og Barnedaab.

Man hørte de dertil bestemte Salmer og Ritualer saa ofte, saa man allerede fra Barn kunde dem udenad. Folk blev jo ogsaa siddende, naar de var kommet langvejs fra, saa længe der var Noget at høre og se, for at faa det Hele med. Saa havde man jo noget Samtalestof med hjem: hvilken Kone *der var i Kirke*, hvem der var i *Baanestaads*, hvem der blev lyst for, hvor Mange der var til Alters; om der var Nogen, der gjorde *nogle Fejler* ved Ofring eller andre Optrin. Man lod jo ikke Noget gaa fra sig. Senere blev det mere almindeligt at forlade Kirken kort efter Prædikenen. Det kom vistnok af, at det efterhaanden blev mere Skik, at Kvinderne gik flittigere i Kirke end før, og naar de saa havde smaa Børn, Gamle eller Syge hjemme, eller de skulde hjem at lave Middagsmad, saa gik de *tidligt ud*.

Naar Folk ved Gudstjenestens Slutning forlod Kirken, skete det sindigt, i Ro og Mag. Der blev hilst paa Venner og Bekendte, og Mændene samlede sig uden for Kirkedøren for at høre, hvad der lystes til *Sognestævne*.

Naar der skulde være Barnedaab, tog *Barnestadsen* ofte i Ventetiden ind i Skolen og gik derfra over i Kirken. De fik da et Vink om, naar de skulde møde i Kirken. For øvrigt havde de kørende Kirkegæster hvert sit Sted at tage ind i Kirkebyen — ligesom hos deres Købmand i Købstaden. Efter Altergang var det Skik, at de spiste Middag, hvor de tog ind. Det var jo alt for lang en Tur fra Morgen tidlig, inden de naaede hjem. Ogsaa i mine Forældres Hus var der Enkelte, der som fast Regel spiste Middag deres Altergangsdag. Og i alle Præstegaarde har der efter Kirketid været stærkt Besøg af Sognefolkene om Søndagen.

Spredte Træk fra Søndagslivet hjemme findes S. 35 og 140.

Fornøjelser.

PLASERGILDER. Foruden de store kirkelige Gilder, Lavsgilderne med og uden Dans, var der forskellige andre Gilder.

Blandt disse maa først og fremmest nævnes *Plasergilderne*, Ungdommens Gilder med Dans (17). Disse Dansegilder var billige Glæder, Klæderne bekymrede man sig ikke ret meget om, Karle og Piger gik i deres almindelige Søndagstøj, Karlene sparede Trøjen og dansede i deres dertil bestemte fine Skjortæærmer. Gaardfolkene laante villigt Hus til disse Ungdomsgilder, hvor de *unge Folk* mødte efter Nadvertid og dansede af Hjertens Fryd deres selvlærte, nedarvede Danse til ud paa Natten. De største af disse Sammenkomster var ved Fastelavnstid — derom videre under Skildringen af Fastelavn.

I ældre Dage gav Karlene hver seks Skilling, senere otte Skilling, til en *Mus'kanter*, naar de sagde Godnat til ham. Han spillede hele Natten for otte Mark. Til de store Fastelavns-gilder fik han en Specie.

Disse saa godt som udgiftsløse Gilder, der af de Ældre mindes — fra den Tid de *gik til Giiies* — som herlige, opmuntrende og forfriskende Fornøjelser, der kun krævede, at hver Karl og Pige mødte med *en frisk Humør* og *Mod paa Dansen*, trivedes i den gamle Skure fra Slægt til Slægt som en Fortsættelse af de gamle Legestuer, indtil Fremskridtstiden meldte sig.

Nyere selskabelige Sammenkomster. Da Danselærerne begyndte at vise sig i Landsbyerne som Vandre-

lærere, der lejede en Stue og oprettede en Danseskole, den ene Aften eet Sted, den anden et andet, saa maatte Plaser-gilderne i den gamle Skikkelse vige, fortrængt af en ny og anden Aand, der nu kom frem. Sønner og Døtre og Tjenestefolk, som dog ikke var for fine til at arbejde sammen til daglig, de samme unge Folk kunde nu ikke længere danse sammen paa den gamle Maade.

Der blev nu foranstaltet Baller med parvis Betaling, idet Herren betalte for Damen, *Danseballer*, som snart fik Navnet *Parreballer*. Med Bal menes en selskabelig Sammenkomst; er der tillige Dans, maa der — for at dette skal forstaas — siges *Dansebal*. Det gik saa vidt, at Gaardenes Sønner og Døtre, i Fald de tjente i en anden Gaard, blev udelukket fra et *Parrebal*.

Om Sommeren forlagdes Skuepladsen til en eller anden Skov. Der afholdtes da Skovbal paa Søndage efter Kl. 4. Et Dansegulv blev udlagt, og der var Telte, hvori Beværtning fandt Sted.

Fra Midten af Aarhundredet blev der over hele Landet holdt Grundlovsfester i stor Stil og m. a. Friluftsmøder, og Folkefesterne og Foreningslivet tog nu Fart, baade af religiøs og verdslig Beskaffenhed. Der kom Skytteforeninger med Skyttefester; og Forsamlingshuse og Missionshuse rejste sig alle Vegne som en ganske ny Bygningstype i de gamle Bondebyer.

I 1877 blev der alle Steder, *alle Stæ'ens*, afholdt de saakaldte Medaillegilder.

Broncemedailen for Deltagelse i de slesvigske Krige 1848—50 og 1864 indstiftedes 1. Februar 1876 og uddeltes Aaret efter i Vinteren 1877. Trindt om stiftede man da Medailleforeninger og afholdt Festligheder i den Anledning. Kvinderne var med, og det var sluttede Selskaber i Kroer, Forsamlingshuse o. l. Der betaltes en bestemt Pris for hver Kuvert. Det var nationale, patriotiske Fester, hvor der blev talt og sunget, og Præster, Lærere, Officerer, o. m. ikke paa Stedet hjemmehørende Folk, deltog. Det var Gammelmands-Gilder, hvor de Ældre nu igen mødtes, som da de var Unge.

Ja disse Fester er mange Steder blevet gentaget i 25-Aaret efter. Til Minde om Erindringsmedailens Modtagelse samledes mange af de gamle Krigere i Februar 1902 til Jubilæums-

fester for deres Krigsmedaille. Medaillebrødrene fra Treaarskrigen var jo da kommet højt op i Aarene.

Paa Landet bar de gamle Veteraner ofte slet ikke Medaillen, men man traf den i de gamle Hjem meget hyppig hædret ved med Baand og Diplom at være sat i „Glas og Ramme“, og Skilderiet hang da paa Væggen.

Spillegilder. Et Spillegilde laa en Streg under et Plasergilde. Et Plasergilde omfattede kun Bylavets Ungdom, en bestemt Kreds. Et Spillegilde var en offentlig Forlystelse, hvortil Enhver kunde komme. Det var Husfolk og Indsiddere, der laante eller lejede en Stue og foranstaltede et saadant Gilde for Fortjenestens Skyld. Der kunde paa en Egn være tre—fire Spillegilder i Løbet af Vinteren. Jo flere der blev, des mindre tjente hver især, der afholdt dem. Bekendtgørelse om, at Gildet skulde finde Sted, blev skrevet paa en Seddel, og denne Seddel blev slaaet op paa Kroens Rejselade, paa Telegrafstænger eller paa en Ledpæl o. a. l. Senere blev det averteret i Aviserne.

Naar en Mand vilde gøre Spillegilde, skulde han have „Seddel“ fra Sognefogden, og Herredsfogden skulde saa give Tilladelse til, at Spillet maatte afholdes, og at Manden samtidig maatte holde Beværtning. Det var altid en Søndag. Gildet begyndte Kl. 4, og det holdt ud, saa længe som Tilladelsen gjaldt. Manden, der holdt Gildet, købte hos Købstadbageren tre—fire Julekager, et Par „Mænd“ og et Par „Koner“ af Kagedejg. Disse Kager blev udstillet som Gevinster, der bortspilledes ved Tærninger. Det kostede 4 Skilling at kaste 3 Gange. De, der i tre Kast opnaaede de højeste Tal, fik den Gevinst, der i Øjeblikket spilledes om. Var Tallene ikke saa høje, som der kunde kastes, stod Gevinsten en halv Times Tid — for om mulig Nogen vilde eller kunde „slaa den af“ — før den blev udleveret og en ny sat frem.

Tidligere befolkedes Spillegilderne af de samme unge Folk, der morede sig sammen ved Ungdomsgilderne; senere kom Tjenestefolk nærmest til at staa ene om dem, da de lidt efter lidt følte sig tilsidesat og udelukket fra de Dansegilder, hvor de før delte lige Kaar med Familiens egen Ungdom. Og dette var nu, som Forholdene udviklede sig, nok til, at de Bedrestilledes Sønner og Døtre trak sig noget tilbage.

Værten havde Punch og Kaffe at sælge. Karlene *spenderede paa Pigerne*, og Tonen var ikke altid den bedste. Der kom en Tid, da en solid og pæn Pige holdt sig borte fra at gaa til Spillegilde, det kom da — tilmed da for de Bedrestillede Adgangen til Fornøjelser voksede — mest til at bestaa af helt Unge og saa dem, der ikke tog det saa nøje med, hvad de foretog sig. Dermed er ikke sagt, at et Spillegilde om-sider blev til en Spillebule eller en Lastens Hule. Men da det var en Forlystelse, hvortil der kunde komme, hvem der vilde, kunde der jo indfinde sig mindre agtværdige Personer af begge Køn.

Af Hensyn til den Mand, der gjorde Gildet, kunde dog ogsaa Gaardfolks Ungdom deltage, naar de ikke havde Andet for, og de ældre Mænd gik derhen for at støtte hans Foretagende. Var det en Husmand, de syntes om, kom de for at *tage et Glas* og unde ham en Skilling.

Disse Spillegilder er ganske faldet bort.

Skyttelav. Skyttelav er ogsaa en Søndagssammenkomst og ligeledes efter Kl. 4, men den afholdtes selvfølgelig kun paa Sommersøndage. Man indhentede Tilladelse til at foranstalte Skyttelav og holde Udsækning paa samme Maade som til Afholdelse af Spillegilde.

Det var fortrinsvis Haandværkere, der afholdt Skyttelav, Smede, Drejere o. l., der udsatte deres Arbejde som Gevinster, for Eks. en Svenskharve, en Plov, to Skovle og to Spader. Skydningen foregik paa en Mark, og man skød fra Kl. 4, til det blev mørkt. Man skød til Skive med Hagelbøsser. Bøssen førte man med, men Haglene leveredes paa Stedet. Den, der skød, maatte ikke komme flere Hagel i Bøssen, end der udleveredes til hvert Skud i et dertil bestemt lille Maal. En Skyttelavsbricke 3: Skiven var ca. tre Tommer i Kvadrat. Hvert Skud krævede en ny Bricke. Det kostede en Krone at skyde; dertil regnedes to Skud, enkelte Steder tre Skud. Til Slut optales Haglene. De, der havde faaet de fleste Hagel i sine Brikker, fik den Gevinst, det i det givne Tilfælde drejede sig om. Skyttelav sluttede inden Døre med Spillegilde, i hvert Fald med Dans. Saadanne Skyttelav finder endnu Sted enkelte Steder.

Rejsegilde. Den Dag, man hejste Kransen paa et nyt Hus, holdt man et Gilde for de Folk, der havde Noget med Bygningen at gøre.

De fik Æbleskiver, varmt Øl og Snapse op paa Taget, og der raabtes Hurra. Naar man rejste et Hus, skulde der sættes Krans paa Huset; thi ellers — sagde man — brændte Huset, eller Ejeren hængte sig.

Efter Rejsningen var der Gilde. Hele Mandskabet fik *Kløsesuppe*, Peberrodskød, Kaffe og Punch, og saa sang de til Gengæld Skaalvers for Manden og Konen, den nye Bygning o. desl.

Ved store, fine Rejsegilder, da de store grundmurede Stuehuse skød frem, blev Købmanden og Tømmerhandleren o. fl. A. bedt med, og dette er fremdeles Skik. En Mand, der byggede sig en høj, skifertækket, herskabelig Bolig og gjorde et fint og flot Rejsegilde, var dog ikke mere fremskreden, end at han af Beskedenhed ikke var med ved Gildesbordet, men spiste i en anden Stue sammen med dem, der ikke kunde blive Plads til ved Hovedbordet.

— Naar Nogen falder, og en Anden skal hjælpe den Faldne paa Fode igen, kaldes denne Hjælp *Rejsegilde*. Har den Faldne rejst sig op ved egen Hjælp, siger den, der saa Faldet: Da kunde jeg nok snart *ha' kommen til Rejsegilde*.

Igang og Afgang. Om Igang efter Bryllup er fortalt i Forbindelse med Bryllup. Men der er forskellige Slags Igang. Enhver Mand, der overtog en ny Ejendom, maatte give Igang for at komme i Bylavet. Ved Igang skulde der drikkes en Tønde Øl og en Del Brændevin; det gjaldt om, hvem der kunde drikke bedst.

Afgang fandt ogsaa Sted, naar for Eks. en Mand flyttede fra en Egn og overtog en Gaard andet Steds, men dette Gilde forefaldt kun sjældent.

Derimod gav Tjenestefolk ofte baade Igang, naar de begyndte, og Afgang, naar de forlod en Tjeneste. Men saadant et Gilde kunde *endes* med, at Vedkommende gav en Skaal Kaffe til sine Fæller. Dertil købtes hos Høkeren eller hos en *Hvedebrødkone* nogle *Kavringer*. Af dem fik man to for en Skilling (78). — Alle Gamle kaldte Tvebakker med det norske Navn *Kavringer*.

Oldermandsskiftet er omtalt S. 68 sammen med de forskellige Arbejdsgilder og Bymændenes Sammenkomster i forskellige Øjemed. De gamle Skikke overholdes endnu adskillige Steder. Paa den Egn, jeg beskriver, var Oldermandsgildet paa Valborgdagen, *Majdags-Dag* og man sagde *bytte Allermænd*. Men hver Egn har sin Aarstid for at skifte Oldermand og flytte Byhornet og de øvrige Bylavssager. Jeg har i 1913 (i Fyns Tidende $\frac{6}{2}$ 18) læst, at Hjelmerup Bylav i Verninge Sogn holder Oldermandsskifte Kyndelmissedagen Kl. 4, og (i Fyens Stiftstidende $\frac{26}{3}$ 18), at man i Ejby paa Middelfartegnen fejrer denne Begivenhed ved et Gilde tredie Paaskedag. I Følge Bogense Avis $\frac{6}{5}$ 08 „byttes der Horn“ og skiftes Oldermand i Veflinge Søndagen efter Maj. I „Riget“s første Nummer findes i en Skildring af den kendte Politiker Kl. Berntsen en Omtale af Bylavsskikke i Højby, en Milsvej syd for Odense.

Naar Bymændene samledes for at „prøve Sprøjte“, kunde saadant Samvær ogsaa blive til en Adspredelse og en glad Dag (51).

Men de gamle Bønders Hovedglæder kan deles i tre store Grupper: Dans, Kortspil og Markeder.

Dans.

Man bruger det Udtryk, at det Hele gaar som en *Daans*, om Noget, der gaar saa omtrent af sig selv. Naar Arbejdet gik som Ingenting (66) for disse Folk, som her mindes, gjorde Dansen det ogsaa, naar først Benene kom i Trit (71—133). Selv om de havde vaaget hele Natten, fordi en *Ko fik Kalle*, eller i Forventning om, at en *So skulde fare*, eller selv om en Kvinde havde trillet Tørv en sommerlang Dag i Mosen, eller hvor haardt en Mand havde *slævt*, om de var nok saa *forslævt*, var det dem en smal Sag at gaa til Dans og Lystighed om Aftenen og den halve Nat. „Og vi kunde den Gang danse uden at faa det lært,“ føjes der til. Ja, de kunde danse tre Nætter i Rad, naar Lejlighed dertil bød sig.

Den gamle Bondedans var ikke altid efter alle Kunstens Regler. Man dansede efter sin egen „Fløjte“. Til Gengæld kunde man præstere at danse paa et ujævnt Logulv, og var det *Voevejr*, vaadt Vejrlig, eller blev Lergulvet paa anden Maade oplødt og optraadt, saa stampede og trampede de ligefrem i Leret; de brugte selv det Udtryk om et saadant Danselokale: „Det var lige til vi *trinte* Ler,“ traadte Ler.

Dansen hørte til de uopslideligste Glæder Aaret rundt. Dansen gik, saa snart Lejlighed gaves, og ingen Alder var for høj eller for lav. Men Dansens Muse har nok ogsaa mangen Gang maattet „vende sig i sin Grav“ derved. Thi med tunge og trætte *Lemmer* og med Transtøvler med sinkede Hæle dansede man undertiden efter de gamle Mundheld „saa let som den Fugl, man kalder Koen,“ eller „som en Dragkiste i Jordskælv“ (71).

Naar de nyere Folkedansere nu opviser deres Folkedanse, sker det i Reglen med stor Færdighed, saa de frembyder en Forening af Gymnastikkens fulde Kraft og Smidighed og Dansens fine Ynde og er som et talende Tegn paa, at *Øvelse* gør Mesteren. Naar man af dem ser en gammel Springdans udført, fatter man, at denne Dans kan have dannet Ordsproget: „Sku Pigen i Dejgtruget og ikke i en Springdans“ (179). Den solide Arbejdskraft og denne udholdende plastiske Færdighed er to Modsætninger.

Snart tramper Folkedanserne Takten med nogle forsvarlige Stamp i Gulvet, snart viser de Kunstdans saa let paa Taa, at det ikke er Hvermands Sag at gøre dem efter; men netop i deres smukkeste Rapfodethed, hvor Dansen gaar saa smidigt og let over Brædderne, fjerner de sig maaske mest fra den folkelige Dans i Mands Minde, hvis Dyrkere herhjemme i alt Fald var lidt mere *stive i Lemmerne*.

Men Dans har jo for øvrigt i sin Tid været af meget voldsom Art; man behøver blot at mindes „Dansen paa Koldinghus.“ Og hvad baade Tempo, Iver og Udholdenhed angaar, ligger der jo ogsaa en Fortids Dansemaade udtrykt i Sanglegens Ord:

Se hist, se her, der danser de To,
som om de haver stjaalet baade Strømper og Sko.

Stift og formelt gaar det ikke til ved den nyere Folkedans saa lidt som ved den gamle Bondedans. Der er jo ogsaa i de senere Aar kommet andre Danse frem, der har trængt sig ind udefra, Danse, som nærmest tjener til at fortrænge vore egne gammelkendte Danse og forflade selve Dansekunsten.

— Landsbydansens utvungne Svingom var næsten en dramatisk Fremstilling af den barnlige Given sig hen i Øjeblikkets Glæde. Skælmen sad Karlen og Pigen i Ærmet og i Øjet, og de morede sig af Hjertens Lyst. I Pusterummene sad de paa Skødet af hinanden — der var ikke Siddeplads til dem Alle — eller de slog sig ned paa selve *den lave Hylde*, Gulvet, naar de lod Hvilen falde paa sig.

Vore gamle Bønder, dette friske, livskraftige og spøgefulde Folkefærd — især dog Ungdommen — kunde, rask til Bens, give sig hen i en udholdende Dans, der var som en Dans paa Stedet i de smaa, overfyldte Rum. De Dansende dansede, som der ingen Tid var at spille, som om ikke et Violinstrøg — det være nok saa falskt — maatte klinge, uden at saa mange Par Fødder, som der paa nogen Maade kunde rummes og røre sig, trippede Takten efter. De saa hverken til Højre eller Venstre, ej heller ligeud, de bare dansede, Svingom i det Uendelige, Runddans og alle Slags Ture. De svingede bare fort, og Karlene stampede fort med de sinkede Hæle i Gulvet, det ene Tramp efter det andet, indtil hver Dans var gaaet igennem, baade „ret“ og „forkert“, og hver Karl og hver Pige havde faaet Benene rørt, og selv den mindst paaagtede Pige dog havde været adskillige Gange *paa Gulvet*. — Alle var med. Ja, det kan man kalde en Væren med!

Karlene hængte Trøjen til Side og dansede i Vest og Skjortærmer og med dampende Stumppe i Munden — senere hen med tændt Cigar, og brugte saaledes Mundtøjet om Kap med Bentøjet. Saa snart han „satte“ een Dame, bød han en anden op. Og de Piger, der var i Vælten, sad heller ikke og varmede Bænke, de fik ikke Lov at tage Hvil ret længe ad Gangen. En Mand roser sig af sine Dansekræfter i sine unge Dage, idet han siger: „Der var Ingen, der ku' danse mig af.“ De kunde danse til Sveden haglede ned ad dem, og deres Hænder var da ganske fugtige. De sagde:

„Dansen kan drive Sveden ud,“ og de sagde — og viste — „at nu var der *Arbejdslyst*“.

Og den Gang var der nok „Piger til“ — men ingen Influenza. Dansestuen var ventileret af aabne Vinduer til begge Sider, og den var oplyst af et Par paa Væggen anbragte Tællelys og et dito paa Spillemandens Bord. Thi Orkesteret bestod af en enkelt Mand, der sad i sit Lyshjørne og gned »Fiolen« det bedste, han kunde. Ingen gjorde ham Rangen stridig, da han som Regel spillede Landsbyens baade første og eneste Violin.

Ja, saaledes svang den raske Karl sin Pige avet om til den lyse Morgen, og ikke et eneste Par gik med sin gode Villie bag af Dansen Natten lang. Alle kunde „skære den“ til Morgengry.

Saaledes maa en Dansestue skildres. Dog kan jeg ikke slutte uden retfærdig — som en Art Modsigelse — at tilføje, at den ukunstlede Dans var paa een Gang baade tung og let. Den tog sig med de ikke belevne Lader og Fagter ud som klodset og voldsom, men dens Udøvere dansede i Virkeligheden med stor Lethed. Mangen en Kraftkarl fik det Skudsmaal at være særlig *alat*, eller oftest *geliggen*, adræt, og mangen en stor, *færdig eller fuldkommen* Pige at være saa let som en *Viv'*, Vibe. Selv tunge, svære, kødrige Mennesker kunde springe højt og egentlig danse let. De hang ikke paa en Cycle, de var vant til at gaa og bruge deres Ben; de gjorde ikke Gymnastik, den fik de i deres daglige Syssel Aaret om, men hvad der nok særlig lettede deres Korpus, var deres lette Sind og lyse, livlige Humør.

De dansede af den bare Livsglæde — og derfor maatte Dansen blive just, som den var, og som jeg har tilstræbt at genfremkalde den her. I Dansen har disse Naturbørn moret sig, saa ingen Gamle nogensinde har glemt deres Ungdomsans.

Kortspil og andre Spil.

Kortspil gik paa sin Vis ikke mindre livligt til.

Hvornaar et Spil Kort var opslidt, er ikke let at betegne, thi Kortene brugtes, indtil de var saa tykke og fedtede, at de

kun med stort Besvær lod sig skille ad, og ikke uden at den, der gav Kort, stadig vædede Fingrene i Munden. Formedelst denne Vane behandlede man ogsaa straks et Spil nye Kort paa den Maade, saa det varede ikke længe, at Kort beholdt deres Glathed og nye Udseende. Man holdt dem ikke i Haanden, men man krammede dem, saa de sad krumme inden i en til Dels lukket Haand. Der brugtes kun 36 Blade. Et Spil Kort kan nu købes med dette Antal. Tidligere kunde Kort kun faas med 52 Stykker hørende til et Spil; man skilte da 16 fra og kaldte disse *Stevolter*. Dem fik Børnene at lege med. *Stevolterne* var følgende Tal: To, Tre, Fire og Ti. Fem'erne gjaldt for Ti'ere.

Af Børnespil og Spil, man *baare* eller *kuns* spillede for *Pjank* eller *Morskab* eller for *Morskabs Skyld* eller *Kamers*, som de Gamle sagde, kan nævnes *Brus* (99), *Hanrej* og *Rakker*, (man sagde ogsaa *Hanerakker* og *rakke tilbage*) *Skidtmads*, *Fedtæske*, *Klit-Klat*, *Nysgerrig*, *Bøe*, *Gris*, (ved dette Spil lagde man Kortene som en Krans midt paa Bordet) *Pikkenors*, *Sorte-Pæjer*, *Kæltring* og *Femkort*, *det sidste Stik tyer*, gælder, hvilket sidste Spil dog oftest spilledes om *Æbler*, *Nødder* og *Pebernødder*. (73)

Spillede man Morskabsspil, spændte Fornøjelsen sjældent af uden et Slag Sorteper, og den, der „blev det“, maatte da have sin „Fortjeneste“: sværtes i Ansigtet med en Prop, man havde gjort sort i Lysets Flamme. Ingen vilde være *Sortepers Dreng* : hjælpe at samle Kortene sammen. Og stod man for Tur til at „tage af“, maatte man først spytte i Hænderne og sige: *Kortene er ærlige, men Sorteper er en Skælm* — saa kunde det *slem* gaa an at røre ved Bunken.

De almindelige Spil om Penge var *Polskpas*, *Femten-Streger*, *Trekort*, *Firkort* og *Femkort*. Regnskabet afgjordes paa Bordet med Kridt. Af disse Spil ansaas *Femtenstreger* for lavt. Den, der først naaede sine 15 Streger, fik en *Skilling* af Medspillerne, og Spillet begyndte forfra. *Firkort* var højere og *Trekort* højest. *Trekort* var det mest brugte og regnedes for temmelig højt Spil. Hver fik tre Kort, og eet blev lagt paa Bordet som *Trumf*. I Almindelighed gjaldt hvert *Stik* en *Skilling*, og den, der gav Kort, maatte sætte tre *Skilling* ind. Men denne *Skala* kunde skrues højt op og blev det, da *Velstandstiden* kom.

Ved Gilder af alle Slags, ved Markeder, Lidkøb, Krosvir og anden Nattesvir eller hvorsomhelst, Mændene havde *faaet en Taar, Noget i Hovedet*, og faaet Kort i Haanden og den sølvbeslagne Merskumspibe i Mundvigen og slog i Bordet, saa dette kunde prise sin Lykke, at det var gjort af solidt Kram — ellers kunde det nok faa sin Bekomst — blev det til højt Spil, en Tremark Stikket, ja, tre Daler Stikket. Saa sad de der og smed med Sølvdalerne og Specierne henad Bordet, røg, bandte og drak, saa det var en Gru. Hver Gang En vandt, saa maatte en drøj Ed stadfæste, at *det var en Taar værd*. Og saa gik det løs med *Glas* og *Knægte*. Og de, der tabte, blev *galle*. Havde Nogen stadigt Uheld under hele Spillet, blev der sagt: *Jeg sidder nok under en Bjælke*, eller: *Der maa være en Hund begravet her, hvor jeg sidder*. Een Mand brugte det Udtryk, naar han var uheldig, at han sad i *Vredlad* — Tonen paa sidste Stavelse — hvilket ikke er et Almenord; det var nu hans *Mundhov*. De kunde sidde rolig og stille, indtil Udfaldet viste sig, saa blev det afgørende Kort slaet i Bordet, saa det bragede, og det var for Intet at regne, at der kunde falde saa ubetænksomme Ord som for Eks.: *Om det saa skal koste mit Liv — om jeg saa skal synke igennem Jorden — om jeg saa aldrig skal gaa af dette Sted* og lignende Bekræftelsesord. Kortspil af den Art gav Anledning til, at Kortene (162) erhvervede sig Navnet „Jacob Holmblads Salmebog — eller Bibel“, og at dette Navn fra visse Kanter overførtes ogsaa paa uskyldigt Spil.

Til Trekort tegnede man med Kridt en Rundkreds om Lystestagen eller midt paa Bordet. Udfør hver Spillers Plads blev Beterne skrevet. Hver fik en lige Streg, som tjente til „Regnebrædt.“ Paa denne Streg sættes en Tværstreg for hver Bet. Den første Bet i Spillet skreves dog med et eget Tegn, der kaldtes en Tyr, det var den første Begivenhed, som Spillet bragte: hvem der fik Tyren. De lod Beterne staa, til der var saa mange, og de var saa store, at der kunde komme *Slav i 'et*, saa hed det, at nu spillede de om Beterne. Der kunde vel være en halv Snes Beter, og de Spillende bestemte da Prisen for den første, de andre gik stadig tre Skilling, Mark, Daler højere op. Var den Første tre, blev

En Tyr

Streg med
Beter.

„Regnebrædt.“ Paa denne Streg sættes en Tværstreg for hver Bet. Den første Bet i Spillet skreves dog med et eget Tegn, der kaldtes en Tyr, det var den første Begiven-

den Næste seks, den Tredie ni o. s. fr. Man satte i voldsomt Spil gerne allerede den Første op til seks. Naar Bordet var blankt, begyndte man paa *en Frisk*.

Af nyere Spil maa nævnes Schervindsel, Napoleon og Mis.

Mis spilledes af baade Gamle og Unge, Mænd og Kvinder, og Spillet var særlig yndet i Halvfjers-Firsernes Periode — har senere tabt sig betydelig. Det spilledes ved enhver Lejlighed, især i Juleselskabernes Tid. Før Ørernes Tid var Spillet dobbelt saa højt, da spilledes der om Skillinger. Da Indsatsen blev til Ører, blev Spillet almindeligt som Selskabs-spil, saa kunde det *Ingen ødelægge*, saa var det kun *for Mor-skab*. Her kunde de Tabende ikke blive *blanket af* som i Trekort.

En *Pullie*, bestaaende af en Underkop, blev sat midt paa Bordet, og hver af Deltagerne *satte i 10—20—25 Øre*, som man nu blev enig om. Hver fik tre Kort paa Haanden, og tre Andre blev lagt paa Bordet — de kaldtes *Mis'i* — samt et aabent Kort lagt ved Siden; det var Trumf. Naar der var Seks—Syv til at spille, blev der lagt to Misser og to Trumfer. Var den sidste Trumf da af samme Kulør som den første, lagdes den bag i Bunken, og en ny Trumf lagdes frem. Paa den Maade kunde der blive to Partier ad Gangen. Hvert Parti var paa to à tre Deltagere, der kunde godt være baade Fire og Fem, men der kunde jo ikke blive Stik mere end til de Tre. Den, der sagde Pas, kunde lægge sine egne Kort og efter Tur — hvis *Missen stod for ham* — tage Missen, men Missen kunde ikke passes bort, derimod kunde man godt lade Missen gaa sig forbi. *Vil du ha Katti?* — „Nej“ — *Naa saa ta'er jeg ham*. Duede Missen ikke, saa *rev Katti*. Med to Trumfer skulde det for hver Gang afgøres, hvem der spillede sammen. *Je' se'er Hjarter* — og *je' se'er Spaar*, og saa sluttede Kulørerne sig sammen. Tidt kunde de Spillende sidde langt fra hinanden, saa krydsedes Kortene. *Er Du med?* lød det samtidig fra alle Kanter. For hver Gang skulde det tilkendegives, hvem der spillede eller ikke; dette skete ved, at man bankede i Bordet med *Knøglerne*, *Knoerne*; og sad En med tre saadanne Kort, at han kunde gøre alle de Andre bet, saa blev det til et „gewaltigt“ Slag i Bordet, saa Alting

raslede. Hvert Stik var en Øre, og den, der blev bet, gav tre Ører. Den, der var sidst, skulde *give Overstik*. Naar man ikke kunde bruge Trumfer, der kunde stikke, men skulde følge Farven, hed det at *tjene*, at bekende — *Du skal nok tjene* — og saa næste Gang var Trumfen maaske for lille. Var der En eller Anden, man ikke vilde gøre bet, kunde man *sidde og fire af*, men dette var *filuragtig*. Eller man sagde: Det Stik fra eller til kan ikke gøre mig *fatte*, fattig. Som man ser, var det et særdeles „talende“ Spil, et støjende Spil, naar Folk da ikke vilde sidde hver især som en *Trykkenitørpind*. Snakken betingede dets Livlighed. Hver havde en *Stak Smaapenge* foran sig. Nogle kunde have en *faale Hov*, farlig 3: stor Hob. Og det stadige Ejerskifte gav Anledning til en idelig Gentagelse af Ordsprog og Ordspil om Penge — at *de var Vandringfolk*, at *de var runde*, fordi *de skulde trille*, at en 50-Øre var en *Husmandskrone*, at Smaapenge var *Fattigmands Mønt* osv. Disse tre Kort kunde blive *blændt* og givet uafbrudt i flere Timer ad Gangen, og disse Ørepenge kunde holde Iveren og Interessen brændende, saa længe det skulde være. Naar Pullien var tom, fornyedes den.

Naar Nogen vilde snyde, saa det ikke gik *regeel* til, beskyldte man dem for at *pakke* Kortene. Det passer ikke, *Du har pakket Kortene*. Kløver Knægt kaldtes ofte *Klør Bonde*, fordi dette Kort kaldtes saaledes i Polskpas og i Schervindsel. En Dame kaldtes en *Damme*. Et Kort af en Kulør, som ikke var Trumf, var et *uvæls Kort*. Samlede Kort kaldtes en *Fose*.

Kortspil gav Anledning til Fremkomsten af mange Udtryk og Talemaader for blot at nævne: *Ruder er ude*, sagde *Glar-mesteren*. *Faar jeg fler*, *saa tæller jeg dem*, om Stik og om Gevinst. *Spille i 15*, *spille for lidt* — Fallit. Og det kunde blive til et Ordspil, naar de i selve Spillet sagde: *Det var dog et mærkeligt Spil*, men mente et mærkeligt Træf.

Baade Børn og Voksne morede sig med at udføre Kortkunster. Mangen En var særlig dygtig til at *gøre en Kortkunst*. Kabaler kendtes derimod ikke.

Blandt andre Spil kan nævnes Keglespillet. Dette var meget anvendt Sommerdage. Keglerne kom frem med For-aaret. Man spillede *Potte*, *Dunte* o. a. Spil. Drengene spillede

om Knapper og Karlene om Penge. Omsætningen kunde være en halv Snes Skillings. Man spillede ikke paa Bane med en rullende Kugle, men man kastede med en kortskaftet Kølle i T-form, denne kaldtes en *Pingklo*. Slog man forkert, saa ingen Kegler ramtes, slog man *buss*, eller man slog nogle slemme *Skæve*, udt. *Skeve*. Den midterste Kegle, i Spillet — Kongen — kaldtes *Nikongen*.

I ældre Kroer, Beværtninger, Skænkestuer o. l. St. saa man paa Bordet et Brædt, malet som en Urskive, forsynet med Viser, der var til at snurre rundt ved en Knop paa Midten. Naar Forskellige sluttede sig sammen, satte de Viseren i Bevægelse. Det gjaldt om at naa Tolvtallet. De maatte hver dreje tre Gange, og den, der derved erholdt de højeste Tal, havde da spillet sig fri for at betale, saa maatte det øvrige Selskab *punge ud* for ham. Dette Spil kaldtes at spille paa Mølle. I Følge sin Art kunde det føre til, at den Ene efter Anden gav *Omgange* og *Genstande* saasom: *Glas* — varm Punch o: Ekstrakt eller Rom-Toddy, Brændevin, *smaa Sorte* eller *Tevandsknægte*. Den sidste Drik var dog mest brugt i Hjemmene og ikke saa almindelig i Krostuerne. Omsider naaede ogsaa de *halle Bayere* ud paa Landet — den nu overalt saa rodfæstede *Bayer*. — —

Markeder.

Markeder var bevægede Mærkedage i Bondens slidsomme Dagligliv. Paa Markeder holdt den gamle Tids Mennesker deres Børs, og — om man saa kan sige — al deres Brevveksling; thi denne var den Gang „mundtlig“. Ja, saadanne Dage ydede ligefrem en Art Erstatning for den endnu da saa lidet kendte Avislæsning, Der traf Unge og Gamle *Bekendtere*, og der spurgtes en Hoben Nyt fra alle Sider, som man saa levede videre paa til en næste Sammenkomst. *Er Du aa' kommen te Maarke' i Dav? Næ de' vor dog saa møj moesomt aa' se Jer Allesammel*. Og saa kædede de sig sammen Haand i Haand og optog hele Gadens Bredde. Seks—syv Karle og Piger gik saaledes med hverandre i Haanden.

Hvor megen Vejførdel der en Markedsdag kunde være,

og hvor talrigt man i sin Tid gav Møde, fremgaar bedst deraf, at de gamle Markeder har affødt een og samme Talemaade i forskellige Egne. Paa Fyn hed det: Ses vi ikke før, saa ses vi paa Egeskovs Marked.¹⁾ I Jylland sagde man det samme om Viborg Snapsting samt om det i det sydlige Jylland centralt beliggende Vorbasse, og endelig hed det: „Til det sidste „Tønder Mærken““ om sent eller aldrig. Ligeledes blev alle Byers Markeder brugt som Tidsregning og Tidsfrist paa samme Maade som Aarets Helgendage, Søndagsevangelierne o. l. (Udtrykket *at gøre Marked med* er omtalt S. 31.)

Det var *store Ting* at komme til Marked i den nærmeste Købstad, kun til de Færreste faldt der et Odense Marked af, og ikke hvert Aar kunde en saadan Tur lade sig gøre. De store Markedsdage var det som *en skreven Ret*, at Tjenestefolkene skulde have fri. Man kørte i en Havervogn og tog ind hos Købmanden. Kvinderne var paa Køreturen iført tarveligere Tøj og havde deres Stads med til Brug for Opholdet i Byen. De fik i Købmandsgaarden Lov at benytte et Karlekammer, hvor de kunde pynte sig, og der spiste man ogsaa den medbragte Mad. De havde en Dunk Øl og en stor Kurv Mad med hjemmefra og i Reglen hver én Daler i Lommen til at more sig for. Men ordentlige, fornuftige Folk *kylte* ikke saa mange Penge ud til en Fornøjelsesdag. De var saa *glade af sig* eller *i sig sjæl* : i Sindet og var ikke vant til at skulle have Penge at *valdere* med, skalte og valte, for at fryde sig ved Livet. „Fik vi Børn en Firskilling med til Marked, var vi stolte,“ siger en ældre Mand. — Der stod saa paa Markedet et saadant Barn og faldt i *Baldome*, Forundring, over Alt, hvad det hørte og saa, og det var jo en billig Glæde.

Det var ikke almindeligt, at der var Kunstberidere paa

¹⁾ Den 16. September 1908 afholdtes dette Marked sidste Gang. Samme Dag gæstede vort nuværende Kongepar Egeskov og besøgte Markedet. Det flyttedes 1909 til Kværndrup og hedder nu Kværndrup Marked. Men den Plads, hvor det nu afholdes, ligger nær den Mark, hvorpaa det før afholdtes. Foruden Heste- og Kreaturmarked, særlig Faaremarked, var Egeskov Marked tillige et stort Gaasemarked. Fra Ærø dreves i flere Dage forud store Gaasflokkede til dette Marked i September. De afsattes her til Stubgæs.

alle Markeder, og selv om der var det, at Folk da gav Penge ud til at se dem. Men der var Dans og Markedsviser. Det var jo rart at have en køn eller en lystig Vise med hjem, den gik i Reglen paa en *Tone*, udt. som u, de kunde, og saa sang de om Kap med Himmelens Fugle, naar de gik ved deres Markarbejde. Karlene skød til Maals — skød for at „faa Skytten og Løven besat“ — og Karle og Piger kørte i *Kane*, *Karrusel*; her *stak* Karlene *til Ring*, og naar de fik en Ring, kørte de frit næste *Tur*.

Mændene omtaler glade, hvor tilfredse de var med Tilværelsen, naar de paa Markedet afsluttede en Kreaturhandel, og der da i et Telt til Lidkøb vankede stegte Aal, som Brug da var (Aal 95—172 o. flg.). De stegtes paa Rist over et Baal, anbragt i et Hul i Jorden bag Teltet, og spistes med Fingrene med Salt eller Eddike til. Aal var Mad, der betragtedes som en Lækkerbid — ogsaa i Hjemmene — og Traditionen holdes bravt i Live. I Beværterteltene paa et Marked serveres endnu stegte Aal — og Jordbær har Tidens Krav føjet til. — Mændene førte deres Piber med sig samt Tobak i en Sæl-hundeskinds Tobakspung af Form som en Tegnebog, men som var til at rulle sammen som en Pølse. I Snoren hang ofte en Sølvkradser.

Naar Mændene ikke selv skulde handle, var det dem en Fornøjelse at se til. Der var Handelsblod ogsaa i Fynboerne, selv om de maaske som Handelsfolk ikke kan maale sig med Jyderne.

Ved Sammenkomsterne paa et Marked bragtes dog ogsaa megen Sladder til Torvs og mangen Rus hjem. Man spurgte som sagt Nyt. Det hændte, at de derhjemme ogsaa kom til at „spørge Nyt“, mere end de brød sig om. Thi stillede man paa et Marked sin Tørst efter Nyheder saa rundeligt, man kunde, hørte det for nogle af Mændene med til Fornøjelsen ogsaa at tilfredsstille den legemlige Tørst saa rigeligt, at de drak *mer end de havde godt av, mer end for Tøsti*. Mange Sønner og Døtre maatte ofte — sørgelig Ihukommelse for dem — staa med Rejsetøjet paa i Timevis ved den forspændte Vogn, medens Faderen inde i Købmandens Skænkestue ikke kunde *bære over sig sjæl* for Alvor at slutte de uendelige Afskedsdramme, *Knægte, Sorte*, for videre paa Hjemvejen ikke at køre nogen

Krodør forbi uden at bede (52). Ogsaa de unge Karle hændte det, at de drak sig fulde, dog Størsteparten morede sig uden at svire, saa der var blandt dem nok ikke saa Mange, der saadanne Dage havde *en Donner paa*, den Gang som nu.

Det var almindeligt, at Markedsgæsterne anvendte nogle af deres Skillinger til Markedsgaver til de Gamle og de Smaa hjemme, for ogsaa at delagtiggøre dem i Glæden. De havde undertiden hele Lommetørklæder fulde af *blødt Brød* fra Bageren (95—111), Skillingsbrød: *Smørkager* og *Snegle*, samt fra Boderne „Stads“-Figurer, som Mænd, Koner, Grise, Fugle og Hjerter, farvede karmesin og udført med samme barnlige Kunst som den, der raadede i de Snefigurer, Børnene selv lavede ved Vintertid. Hvor en Vogn paa Hjemturen kom forbi beboede Steder, stod en Flok Børn, som med deres Lungers fuldeste Kraft skraalede i Kor efter hver Vogn: „Giv Markedsgave, giv Markedsgave“. De løb efter Vognene som smaa Hunde og hængte energisk i, lige til gode Mennesker lukkede Munden paa dem med at tilkaste dem en Kagebid. De Kørende kunde paa den Maade nok strø nogle Stykker 2-Øres Bagværk ud paa Vejen, inden de kom hjem. Det morede dem at gøre Børnene glade.

Ogsaa Tjenestefolkene havde lignende Gaver med hjem til Børnene, og ikke blot de omtalte fagre Hjerter og de øvrige Figurer, der var lavet af tørt og smagløst Melstof, men ogsaa Datidens nærbeslægtede saakaldte *Hamborgkager* i Murstensform.

I ældre Tid sagde Nordvestfynboen altid Melfar, Medelfart eller Mejlart, og disse Ord kan høres endnu ned ad Middelfart til. Et kendt Marked var *Mejlart Skidmarked*, kaldet saaledes, fordi det afholdtes midt i Februar og som Regel i daarligt Vejr. Det var, før Statsbanen kom i 1867, et stort Hestemarked, hvor der blev solgt Heste til tyske Prangere. Det var dem bekvemt ikke at rejse længere end til Middelfart.

Før Jernbanernes Tid kom Prangerne med de mange Penge *paa Livet* (100) *oppe fraa*, dog mest *nerre fraa det Tyske*¹⁾ og

¹⁾ Man sagde ogsaa i 1864, at Soldaterne var taget til Fange — eller laa — nede i det Tyske.

opkøbte Heste og Kreaturer. De lejede da Kvægdrivere her i Landet, der drev Køerne i løs Drift fra Kro til Kro den lange Vej *ned i det Tyske* (Holsten for Eks.), ligesom det gik til ved den berømte jydsk Studedrift.

— At være Handelsdyr paa en aaben Markedsplads og være under Kvægdrivernes Pisk er ikke altid hyggelige Tilstande for de Firføddede. I 1912 blev der taget en ny Markedshal i Brug i Odense — endnu den eneste lukkede Kvægshal uden for Hovedstaden. Her er der beredt Dyrene gode Forhold. Her staar Kvæg, Faar og Svin opstillet i gode Baase, og Køb og Salg afsluttes under Tag i en hvælvet, rummelig og veludstyret, ventileret og rengjort Hal, der kan afgive Plads til 1600 Dyr. Der handles fra Kl. 8—2, hvorefter alle Baasene renses og udskylles. Kreaturerne, der skal forsendes med Bane, kan gaa lige fra Hallen ud i Jernbanevognene paa en dertil indrettet Rampe. De større Opkøbere har Kontorer der, der er Banklokale og Restauration. Hvilken Forskel paa et Kreaturmarked nu og en gammel Markedsplads under aaben Himmel, og hvilken Forskel paa en gammel Landpranger og den moderne Storhandler!

I Bogense var der tre Markeder i Fasten — de var dog ikke Faste-Markeder —, det midterste Fastemarked var det *villeste*, det kaldtes *Pigernes Marked*. Saa var der Bogense-Sommermarked og *Mikkemos-Markedet*. Dernæst holdtes i Bogense om Efteraaret et Urtemarked.

Søndersø, beliggende ved Landevejen to Mil fra Odense og to Mil fra Bogense, har haft et bekendt Hønsemarked. Derom skrives i „Odense Amt“ 1843, at det holdtes paa samme Dag som September Markedet i Bogense. „Egnens Beboere samles da med de Fjerkreaturer, de kunne sælge, og Odense Beboere samt Markedsfolkene paa Hjemvejen fra Bogense gøre her Indkøb; dog skal hele Omsætningen ej være betydelig, og der sælges maaske knap for 200 Rbd.“ Dette Beløb var dog i tidligere Tid ikke saa lidt i Betragtning af, at det var vore mindste og mindst paaagtede Husdyr, der foranledigede denne Omsætning.

Naar man talte om Odense Marked, mente man i Reglen Sommerens St. Knuds Marked. Odense havde om Efteraaret et „Peberrodsmarked“, hvortil førtes store Læs af Peberrod. Til

dette Marked kom Københavnerne og opkøbte Peberrod, og Byens Folk forsynede sig med Vinterurter. Slettens Folk, *Slæboerne*, kom aldrig til Bogense Markeder, men kun til Odense. Foruden deres Markedstøj af Lærreder og Dyner (62, 261, 269) medbragte de Flæsk samt Mel og Gryn (275-276). Handelen foregik ned ad Nørregade, der var ogsaa Stader ved Søndergade. De Odense Husmødre tog først Mel- og Grynprøver hjem, før de gjorde deres Indkøb, hvilket skete i store Partier; thi man havde ikke Butikker at ty til, naar slige Varer slap op. Folk, der boede ved de Veje, der førte ind til Odense, hørte Vognene rulle hele Natten forud for de største Markedsdage. I nogle Mils Afstand stod man om Sommeren op Kl. 2 og kørte afsted, for at være sikker paa at faa Hestene i Stald.

I Beskrivelsen af „Odense Amt“ 1843 siges bl. a. om Slettens i sin Tid viden om kendte Husflid S. 267: „En stor Del af det fynske Vadmel skal gaa til Amerika, hvor det, efter at være farvet rødt, anvendes især til Trøjer til Skibsfolkene.“ S. 383: „Fremfor alle Egne i Fyn udmærker sig Sletten ved den store Mængde af Lærreder, Vadmel, Dynevaar, Hvergarn osv., som her i hvert Hus og hver Gaard produceres, hvoraf en stor Del, som bekendt, afsættes paa Markederne i Odense, hvor de købes af Prangere og Købmænd fra København, Lolland og Jylland. Beboerne af Lunde, Skam og til Dels Skovby Herreder er det, der benytter denne Industri som en Indtægtskilde. (Herregaardene i disse Herreder nævnes.) Disse Godsers Bønder kunne især regnes herhen. De skaffer ved deres Husflid ofte deres Skatter tilveje, og de anser ofte Væven for en Nødvendighed for at bestaa. — Fruentimmerne paa Sletten væve saa at sige hele Sommeren til Markedet, ligesom især Husmændene ved Markedstid hjælper deres Koner hermed. Henimod Markedstiden er Væven i Gang tidligt og sildigt for at faa Tøj færdigt, og det er ej sjældent, at en Husmand bringer fra 100 til 200 Alen Tøj til Marked. Provst Boesen¹⁾ anfører saaledes, at der i hans Pastorat solgtes aarligt sikkert henimod 8000 Alen Tøj, som indbragte en Sum af omtrent 2000 Rdl. aarligt.“

¹⁾ Provst Boesen var Sognepræst til Vigerslev og Veflinge Sogne fra 1788 til sin Død 1839. Derefter blev Annekset, Veflinge, selvstændigt Pastorat 1840 med hans Søn som den første Præst der. ☪

I „Søndagsbladet“ Nr. 41, 1897, findes i en Skildring af Sletten af Chr. Vestergaard følgende om St. Knuds Markedsdag: „Natten forud var der Røre over hele „Sletten“. Midt om Natten drog man af Sted, Husmændene fik Lov at age med Gaardmændene med deres „Tøj;“ hele Vognen var proppet med de lange, kostbare Ruller, og det var et Tog paa Hundreder af Vogne, der i Midnatsstunden skred ad de forskellige Veje ind mod Byen for i god Tid at have alt i Orden til den afgørende Dags Handel. Jeg kan saa tydelig mindes den Larm, der var hele Natten igennem, naar „Slæbønderne“ kom rullende gennem vor By; de var ikke højrrøstede, tværtimod stille og forventningsfulde; men det lange Tog af de tunge og buldrende Vogne lød som en fjern Torden indtil hen imod Dagen. Saa sad de paa Torvet med deres Skatte; ved Siden af dem stod „Tejnen“ (Madkassen) med Pandekager, indsmurte med Honning, og „Lejlen“ (Trædunken) med det stærke Gammeløl. Det var Festretter, der hørte til Festdagen. Hen imod Aften gik Toget den modsatte Vej. Havde Handelen været god, var Humøret højt; der havde saa vanket en Del ekstra Snaipse, og Hestene maatte undgælde derfor. Der blev kørt Væddekørsel, saa Kvinderne hvinede, naar Vognen ikke altid gik paa fire Hjul. Ude ved Markledene stod Røgterdrengene og raabte om Markedsgave, og der blev kastet „Christiansfelder“ Honningkager eller Hjerter i Grams. En saadan St. Knuds Markedsdag er et af mine tidligste Barndomsminde fra „Sletten“.

— Med stor Tjenstvillighed lod Gaardmændene de Folk, som ikke selv havde Køretøj, køre med. Og hvorsomhelst paa en Vej Kørende kom til, ∴ mødte Gaaende, især hvis disse var kendte Folk, og de tilmed havde tunge Sager at bære, holdt de uopfordret stille, og enten helt uden Ord eller med faa raske Slagord bød de dem *op at køre*. Selvfølgelig maatte den heldige Fodgænger da tage *Sidt*, Sæde, som det kunde falde sig, i Reglen bag i Vognen. Men der var ogsaa Kørende, der i slige Tilfælde bare piskede paa Hestene og *saa av te' en aa'en Side* i Stedet for at holde. Se for øvrigt S. 52.

Forholdet mellem Købmanden og Kunderne var ikke saa lidt forskelligt fra det samme Forhold nu om $\frac{1}{2}$ Stunder. Der

var Travlhed i en Købmandsgaard en Markedsdag. Gaardmændene og deres Koner besøgte deres Købmand, naar de kom til Bys. Foruden enkelte Markedsdage var Konerne kun med til Byen to-tre andre Gange om Aaret.

I en gammel Købmandsbod havde Købmanden et lille Kighul i sin Kontordør. Derved kunde han „kigge Kunderne af“ og gøre lidt Forskel paa dem. En Del kom kun i den Skænkestue, der var møbleret med et langt Bord og Træbænke, Andre kom ind i Kontoret og fik en Cigar eller et Glas Vin og en Kage. Velstaaende Gaardfolk blev *bøen* ind til *dem sjæl*, i Stuen, for at hilse paa Købmandens Kone og drikke Kaffe der. (52). Konerne fik for øvrigt straks, naar de kom, en *sød Taar*, Kirsebærratafia, og Mændene fik stoppet Piben eller Ild paa en Cigar, før de gik i Byen. Markedsdagene blev der smurt Bunker af Smørrebrød, som Kunderne fik, før de tog hjem.

Bønderne satte stor Pris paa disse Opmærksomheder, og Købmanden fik dem godt betalt. De medbragte Gæs, Ænder, Høns, Kyllinger, Hvedebrød, Julekage, naar de tog til Byen. Købmændene købte aldrig et Æble i de Tider. En Markedsdag medbragte hver Familie en Flaske tyk, smørfed Fløde. Efter en Markedsdag kunde en Købmandsfamilie have 50 Flasker Fløde. Der blev da næste Dag bagt Flødeæbleskiver i stor Stil, og de gav Fløde bort til alle deres gode Venner.

Endnu er der enkelte trofaste Gamle, der sætter Pris paa at følge *den gamle Tur*.

Købmanden forstod at „tage“ sine Kunder. Han vidste paa en Prik, hvad Pris der skulde forlanges, og hvor længe der skulde pruttet, før Varen blev bragt ned til sin rette Værdi. Om det saa kun drejede sig om 20 Skilling, skulde den Handlende slaa af til en Mark for at opnaa Salg og Kundens Tilfredshed. Og selv en Taleform som: „Det koster ellers det og det, men De skal nu i Dag have det for det og det“, kunde gøre det forønskede Indtryk og blive „taget for gode Varer“.

Naar Bønder kom ind i en Butik, gav de Købmanden og Butikssvendene Haanden, og naar de tog Afsked, *hilste de af* paa samme Maade med de tilstedeværende Butiksfolk.

At *faale paa* en Ting er at optræde som Lysthavende.

En Sommerglæde, der synes aldrig at ældes, og som ikke lader sig paavirke af Tidens Strømninger og Kultur, der ellers nok kan bore saa mangen anden gammel Sæd og Skik i Sænk, er Markedsgøglets Tog gennem Landet i den Sommertid, da Gøglets Folk lever deres Nomadeliv og holder „aabent Hus“ fra By til By.

Man er standhaftig i sine Markedsglæder. Lad det sidste og næstsidste Slægtled staa op af deres Grave, og de vilde føle sig som fremmede paa de Egne, de forlod; men lad Forfædrene i flere tilbagegaaende Led besøge et Sommermarked; der vilde de genfinde de samme naive Glæder, som de selv nød paa Sommerens største Festdag, og se deres Efterkommere more sig paa samme uforgængelige Vis. Naturligvis er det Hele noget forfintet og i større Stil. Thi et Marked følger paa en Maade ogsaa med Tiden — og det beholder vel derved sin magnetiske Kraft til stadig at skaffe sig „fuldt Hus“ — men Kærnen i det Hele er væsentlig den samme. Den er, trods den stigende Dannelse i Befolkningen, omtrent uimodtagelig for Tidens Indflydelse. Derfor taaler et Marked at gentages i selvsamme Skure fra Slægt til Slægt, og derfor er et Marked alle Dage saa nogenlunde ens. Udviklingen har ikke formaaet at højne Smagen mere, end at man endnu staar — uden at vælge og vrage — paa samme Stade som Olde- og Bedsteforfædrene. Ja, saa stor en Rolle har Markedsforlystelserne spillet i Bondestandens Saga, at de endnu kan øve samme Tiltrækning som vel i Tipoldefædrenes Dage.

St. Knuds Marked før og nu.

I gamle Dage sled og asede man i Butikerne i Odense paa St. Knuds Markedsdag. Da var den en af Byens allerbedste Handelsdage. Den er endnu en af de Dage, paa hvilke der kommer flest Landboere til Byen. Kun Fastelavnsmandag med de mange faste, aarlige Møder kan gøre Sommermarkedsdagen Rangen stridig. Men nu tager Landboerne nærmest til Bys for at more sig, og navnlig da de Unge. Thi nu er det nemlig overvejende Ungdommen, der møder i størst Skare og i stiveste Puds, og som morer sig ved uden kræsen Smag at arbejde sig igennem Dagens store Program. Paa Markedsdagene føres en god Slump af den fynske Folkeløn til Byen og bliver lagt paa Markedspladsen.

Læser man i H. C. Andersens „O. T.“ af 1836 Skildringen af en St. Knuds Markedsdag — der altsaa er ældre endda, idet vel en Del deraf gaar tilbage til Digterens Drengaar — er den som en Protest imod Ordet: „Tiderne forandrer sig, og vi forandrer os i dem“. Thi der vil Intet være til Hinder for at lade denne Beskrivelse gælde for et Referat af den endnu bestaaende ejendommelige Julidag, hvor Odense leverer Scenen for et broget Folkeliv, der tilføres Byen fra det halve Stift.

I alle Byer med gamle, interessante Gadenavne har man travlt med at faa de oprindelige, byhistoriske Navne ud af Verden og til Erstatning faa et fremmed og „fint“ Navn sat op paa en moderne Gadenavnsplade for at føje Grundejerne, der mener, at det hemmer deres Forretninger at bo i en Gade med et gammelt „simpelt“ Navn. St. Knuds Marked havde i umindelige Tider sin faste Plads paa Heden, *Hee'en* med stærk Tone paa første Stavelse. Men Navnet paa den lange, indtil den nyere Tid kun paa den ene Side bebyggede Strækning har maattet finde sig i Skæbnen at blive kasseret, fordi „Forandring fryder“, og Nutidsfolket finder det „finere“ at bo paa Søndre Boulevard end paa Heden, der har sit Navn uløseligt knyttet til det gamle Odense. — Aa, om H. C. Andersen kunde gense sin Barneby, han vilde i denne o. l. Navneforandring finde brugbart Stof, og han vilde evne at sige det, saa det blev — hørt!

Siden Landmandsforsamlingen 1900, da den gamle Markedsplads blev nedlagt, har St. Knuds Marked været underkastet en vis Bevægelighed, idet det Aar for Aar er rykket længere ud, tagende stadig fjernere Partier af selve Landmandsforsamlingens Plads i Besiddelse, indtil det helt fortrængt af det nye Sygehus, der er opført paa dette Terræn, i 1913 flyttede ind til en Plads i den indre, den ældste Del af den gamle By, i hvilke Omgivelser et Marked i gammel Stil tager sig allerbedst ud. Her stod Billed og Ramme ypperligt til hinanden. At det i tretten Aar reciderede et godt Stykke uden for Byen mindskede ikke Besøget.

Allerede paa det Tidspunkt Byboerne kalder Morgen, antager Byen Karakter af Landboernes Dag, der tilfører Byen en frisk Hilsen fra dens store Opland. Man strømmer til fra alle Kanter og med alle Befordringsmidler, i stadig stigende

Tal og Tempo, indtil Dagen skaber en Folkeebbe i Fyns Land og en Kæmpeflod af Mennesker i Fyns Hovedstad. Og paa samme Maade affolkes Byen igen sent til Slut. Man behøver blot at vandre Byen igennem, og man vil rent tilfældig have gjort en rig Høst af Landsbynyt og Familie-meddelelser; thi de gode Landboere er ikke gaaet fra Maal og Mæle paa en saadan Dag, hvor bogstavelig den hele By genlyder af kraftige Fynborøster, og hvor al Tale fremdeles foregaar paa det friske, frejdige Frisprog, der er Landbostanden egen.

Naar i fordums Dage Folk „svedte Tran“ under det tykke Vadmæl og Hvergarn, er Nutidens Agrarer modeklædte Folk i lette lyse Sommerdragter, og er Vejret — hvad det plejer at være — blot saadan, at det kan „trække Sveden ud“, savner Markedet ikke Publikum.

St. Knuds Hestemarked har gammelt Ry paa sig. I store Kobler føres Hestene til Markedspladsen, og drevne Prangere i lange, lyse Kitler stiler mod samme Maal. Tidligt begynder man der at udtrave disse Handelsvarer til Kritik for de skarpe Kenderblikke — allerede medens Landboernes Vogne endnu vedblivende ruller frem mod Byen. Markedshesten løber ved Siden af Vognen, holdt af Passeren i et Tøjr. Denne tager Pladsen, som han kan faa den — f. Eks. paa et Knippe Grønt til Hesten — med Benene dinglende ud over Fadingen. Kvinderne sidder forventningsfulde paa det bageste Sæde — ret som i „O. T.“.

Krammarkedet (133) er jo forlængst ophævet (i 1882). Paa selve Forlystelsespladsen, den vandrende Dyrehavsbakke, er der med et mildt Udtryk ufremkommeligt. Gøgl, Lirer, Trommer og Truthorn, Beværtninger, Karruseller, Menneskestimmel, *Styr*, *Støj* og *Støv*, er den Sammensætning, der danner et Marked af den rigtige Slags. „Viel Geschrei und wenig Wolle.“ Det kræver Kæmpelunger hos Udraaberne at indfange Menneskemassen, der hører næsten overmenneskelig Kraftanstrængelse til at raabe Publikum hid og skaffe sig Ørenlyd. Man undres over, hvad en Markskriger kan byde sin Røst, og hvad en Ordflomfærdighed kan byde paa — for Eks. naar der reklameres for „Frikadellens Flugt over det brækkede Kasteskaft“, „den i Luften frit svævende, paa en Blyant balancerende Stine Vidskelæder“ o. l. Numre. Saadan en Mundfuld maa

skriges og skraales om og om igen, før der faas „Bid paa Krogen“. — Dog, efterhaanden faar de unge Landboeres Markedsskillinger saa lumskelig Ben at gaa paa.

Der er alle Slags Behændigheds- og Kraftprøver. De ufravigelige Kæmper og Dværge er paa Pletten, Folk der er noget større eller mindre end Folk er flest. Med en god Villie drager Karrusellerne dog bogstavelig det største Læs. Deres Udstyrelse bliver stadig finere og flottere. De fleste Steder „gaar Damerne frit, naar Herrerne betaler“. Der købes dernæst „Dansebaand“ til en Estrade i Skoven, hvor Dansen drives efter gammel Skik.

Der er Honningkagetelte — ellers var det jo ikke Marked! Der ligger grangivelig samme Slags Figurer, Mænd, Koner, røde Grise og Hjerter af Kagemad, som slige Boder har forhandlet til flere Generationers Publikum. Endnu er de udstyret med Neu Ruppin Billeder med gammel Markedspoesi. Motivet til de fleste Billeder — det maa altsaa gøre mest Lykke — er en Dame, der titter frem af et rosenrødt Hjerte, hvorunder der staar forskellige Diviser, saasom:

„Glem mig ej paa Livets Vej.“

„Alting visner og forgaar, kun Dyd og Kærlighed bestaar.“

„Du er nydelig og fin, og Du maa blive min“.

Paa Flakhaven staar et Par Kageboder og peger som en Parodi paa, hvad Markedet en Gang har været i den indre By. I Krammarkedets Tid var det store Torv, Albanitorv, opfyldt af Handelsfolk, Kammagere, Skomagere, Hattemagere o. l., Modestads fra København o. m. m. m. Og ikke at forglemme „det Kvarter, hvor Jydepotterne havde Stade“ — „O. T.s“ Kronjyder — „hvor de sidder midt i Lyngen mellem deres Potter“.

Jyderne havde Toplæs af Potter og Lyngkoste. Vognene var ligesom tækket med Kostene. Foruden Koste medbragte de ogsaa de overalt da brugelige Karskrupper af Lyng. (Fynboerne sagde en *Karbost*). Som en sidste Ætling af disse Jyder har lige til de senere Aar en ensom Lyngkoste- og Jydepottemand fra Sognet Faaborg ved Varde haft Stade paa Flakhaven.

Den Gamle lod Stumppiben gaa ud, medens han i raske, jyske Vendinger forklarede, hvorledes Pottemagerarbejdet

— denne gamle nationale Husflid — er ved at forsvinde. Industrien er jo Kvindearbejde. Hans Sager var forfærdiget af en ung Pige. De gamle Koner dør bort, og de unge Piger vil ikke lære dem Kunsten af, for saa er de bange, at de ikke bliver gift, naar de med grimme Hænder og tilsmudsede Klæder skal sidde og rode i det vaade Ler, saa der er kun faa yngre Kræfter til Afløsning. Og Pottemagerens noget skøre Kar, som der hørte de Gamles Forsigtighed til at haandtere, er forældet Husgeraad. Nu er den gamle Mands Plads ogsaa tom. I 1912 gik Sporvognsskinnerne hen over den. Men naar Pennen har ført mig til Vestjyderne og deres Land, maa den tvinges tilbage til Landet mellem Bælterne, den har, som gammel fynsk Tale siger, : *nok i sin egen Del*.

I tidligere Tid ringedes Markedet ind fra St. Knuds Kirke-
taarn første Dag Kl. 4, og det ringedes først ud den tredie
Dag Kl. 2. Ved den Tid maatte alle Boder lukke og al Handel
høre op. Nu er det Skrigeballerne, der kundgør for Byens
Folk, at Markedet er begyndt. Men der er det Gode ved
dette Stykke Legetøj, at dets Tid i en Barnehaand er snart
omme. Dagen efter er de Fleste forstummet, og det er for
Ikke-Deltagere den behageligste Slutning paa Aarets største,
ældgamle Markedsdag for Fynboere.

Børnenes Lege m. m.

MED Undtagelse af Højtiderne, de store Gilder og Markeder, afbrødes Bøndernes Dagligfærd kun sjældent. De søgne Dage var de ikke forvænte med Fornøjelser. Fra Barnsben var det dem i Kødet baaret at more sig ved smaa og i Særdeleshed *ukøbendes* Midler.

Naar — for at nævne et Eksempel — vore Dages Julenisse (der, som bekendt, er en ganske anden Fremtoning end den gamle Gaardnisse) kommer belæsset fra Top til Taa med et Utal af kunstfærdigt og ofte kostbart Legetøj til et straalende Juletræ for Nutidsbørn i Byen, og ogsaa de Smaa paa Landet efterhaanden er kommet godt med, kan det være godt og gavnligt — som Modsætning dertil — at mindes den sunde, jublende Fryd, der særtegnede Barneleg et Par Slægtled tilbage, da Børnene Aaret rundt „lempede“ deres Legetøj selv — og maatte gøre det, i Fald de vilde have Noget (110).

De lavede en Springgaas af Gaase- eller Andeskrog, og af det afpillede Torskehoved dannede de en Høne, der laa paa Rede; Æggene i Reden var saa Torskeøjnene — som altid gemtes til Barneleg. Af Sildehoveder dannede de smaa, røde Høns med Vinger. — Ja, der begyndtes med deres Rangle, den lavede Forældrene af en Gaaseralle (244), en saadan blev aldrig bortkastet. Tørrede Gaaseraller blev ogsaa anvendt til Garnvindsler. — Børnene blæste paa Redekam o. s. fr., hvad de kunde finde paa at forslaa Tiden med. Alle slige Sysler samt Leg paa Tavle med Griffel, foruden de Fornøjelser, som selve Vinteren

gav, da først og fremmest at *glide Ise*, var — i Korthed nævnt — nogle af Vinterglæderne.

Foraar og Sommer legede de bl. a. *Fjælleskæg* ☉: Skjul, Kredslege med Sang og Remser, drev „So i Hul“, eller legede „Hund efter Hare“ og andre Tagfatlege, lavede Flitsbuer, Fløjter og Bøsser, satte Drager til Vejrs, legede med Blomster, satte Burrer paa hinanden, slog Smæk med Blade ved at lægge et Blad over den sammenlukkede Haand og slaa til, ribbede Blade eller fandt Firkløvere til Bogmærker. Af Sand lavede de Mindre med et Fingerbøl eller med smaa Skaale Knaposte og satte dem paa et Brædt — ligesom de saa, Moderens Oste var hensat. Af Klude syedes Dukker og *Dokkestaas*. En Dukke med et *Postelinshoved* var en stor Begivenhed. Af vaadt Blaaler formede Børnene sig alskens Dukkesager og smaa Husgeraad, og af Siv — eller Papir — lavede de Baade og Hatte til Dukkerne eller lange Strimler „Musetakker“ — for ligeledes blot at pege paa enkelte andre af deres Sysler.

Og al den Fornøjelse voldte ikke Forældrene Hvid af Udgift.

Børnene lærte sig selv til at lave de Sager, de helst vilde have. De blev ikke paatvunget ude fra, at nu skulde de dreje et Spilleværk rundt og nu slaa paa Tromme, bare fordi den gavmilde Giver forestiller sig, at just den Ting vil forskaffe Glæde. Men Naturen gaar over Optugtelsen; Trommen eller en fin Æske, som de Smaa slet ikke har noget Kendskab til, skal nu helst splittes ad, for at dens lille Ejermannd kan se, hvorledes den fremmede Genstand ser ud indeni. Nej, Fortidens Landsbybørn vidste, hvor Legetøjet var kommet fra, derfor kunde Tingene vare. De forstod at holde til Raade med det, at værne om det.

At se paa og eftergøre de forskellige Sysler og Redskaber, de daglig var omgivet af, gjorde dem meget praktiske. At følge deres Lyst i saa Henseende udviklede i høj Grad deres Selvtændighed. En Del af deres Foretagender var husflidsagtige, opdragende Øvelser. De fik et Grundlag, der kunde komme dem til Gode til deres seneste Tider i Følge Ordet: Hvad man i Ungdommen nemmer — —

De smaa Fordringer, Orden, den virksomme og økonomiske Sans var som en Surdejg, der gennemsyrede Alt og

Alle. Alt dette afspejlede sig i Børnenes Færd. Og meget tidlig kom den raadende Aands Spirer frem i det unge Jordsmon; thi som Herren er, saa følger hans Svende. Naturligvis kunde Æblet jo ogsaa den Gang falde lidt langt fra Stammen; men hvilken Stand undgaar den fortabte Søn? Men naar det i vore Dage ofte hænder, at Børn selv fra gode Hjem kommer paa Afveje, mon det da ikke for en Del er Hjemmenes Fejl? Mon der ikke tales for lidt Fornuft og Alvor med Børnene, mon de ikke delagtiggøres for lidt i Hjemmenes Anliggender? Børn skal være Legebørn, umodne Væsner, holdes uvidende om praktiske Forhold, om Penge og Priser saa længe som muligt, de maa ikke være gammelkloge, det er ikke „fint“. Mon det er finere, at de senere snubler paa Livets Vej?

Landsbybørn havde — og har — forud for Bybørn den uvurderlige Fordel, at deres Livsstilling saa at sige var forud givet; — thi Afvigelser herfra var sjeldne Undtagelser, — saa Forældre og Børn kunde ret smelte sammen og gaa op i de samme Interesser. Den Vindskibelighed, Børnene havde for Øje, var et mægtigt Led i Opdragelsen. De kunde som sagt efterligne Forældrenes Sysler og da navnlig al Slags Husflid. Den gamle Husflid, der ikke blot satte Kappelyst paa Prøve, men som bandede sit Folk til Hus og Hjem, udviklede Snillet og havde den store Nøjsomhed til Følge. Husfliden var for baade Store og Smaa en gavnlig Modvægt mod Ørkesløshed samt et vigtigt Middel til Ædruelighedens Fremme, saa den havde i lige Grad moralsk og økonomisk Betydning.

Idet Tiden og Haandens Gerning blev omsat i reelle Værdier, lærte Fader og Moder deres Børn det samme, saa de havde stadig den samme traditionelle Grundvold at bygge paa, naar de selv fik Hjem og Børn at opdrage. Tidlig og sildig fik Børnene at vide, at de skulde handle ordentlig med de Redskaber og *Ramedier*, de havde mellem Hænder, at afbrugte Genstande skulde sættes paa Plads, og at Intet maatte runeres. Det laa i Børnene, fra de var Smaa, at „Sparsommelighed er Moder til Velstand.“ Ja, Forældrenes Tale var spækket med vore kostelige Ordsprog. Børnene hørte daglig af dem — og ligeledes af Andre — mange karakterdannende og energigivende Fyndord, for Eks.: *Lad Vorherre raade, han har raadt saalænge, og saasom:*

Hvo mange Jern vil have i Ilde,
maa somme brænde og somme spille.

Hvo intet Ondt vil lide, naar han er lille og ung,
han intet Godt kan bide, naar han er gammel og tung.

Eller:

Man kan meget Nyt øde, vil man ej det Gamle bøde.

Det kan ikke stærkt nok betones, at det selvdannede Legetøj, gjort med de Midler, der var nærmest ved Haanden, eller lavet af fundne, kasserede Sager, medvirkede i betydelig Grad til at gjøre dem snarraadige, dygtige og paapasselige. Naar en Bold, Kniv o. l. blev *henne*, saa skulde de nok faa den *hittet* igen.

Og alt saadant Legetøj mindes lige til Alderdommens Dage, saa selv de Ældste har Svar paa rede Haand paa Spørgsmaal i den Retning. Det er som Fyns egen Digter kort og godt har sagt det:

»Mit Teater var ej stort,
men jeg havde selv det gjort;
o, jeg har det grant i Minde — «

Skolebørn laa ikke paa den lade Side (109 o. flg). Ved Tresaarenes Tid blev der oprettet private Syskoler for Smaapigerne. Et af de Arbejder, der blev Frugten af Besøget i disse Skoler, var en kulørt udsyet Navneklud. En saadan hørte til alle Pigebørns Haandarbejde. Navneklude straalede i alle Regnbuens Farver, og de blev sat i Glas og Ramme og hang gerne i Fremmedstuen omkring i Hjemmene.

Naar Børn var fri fra Skolen, kaldtes det, at de havde *Lov*. Ordet Ferie anvendtes slet ikke. „Naar skal I have *Lov til Høst?*“ „Jeg synes, I har altid *Lov*, det gaar saa tidt paa.“ Ogsaa naar de paa Skoledagen skulde hjem, fik de *Lov*. — Læreren gav tidlig eller sent *Lov* i Dag. Frikvarter kaldtes, at *ha' Lov til Mellemdag*. Naar Børnene læste og skrev, skelnede de mellem de Ord, der skulde skrives med *Stort* eller med *Lillet* (330). Naar de skrev Diktat, skrev de *efter Tilsigelse*. Fremmelige Børn var *vitte*, om dem sagde man, at de skulde nok *blive til*, blive flinke og dygtige. Udtrykket bruges baade om legemlig og aandelig Udvikling.

Naar Børnene stod og vidste ikke, hvad de skulde tage

sig for, blev der sagt: „Staa nu ikke og *hæng av* her. Du er et rigtigt *Hængetræ* (228, 236), gaa nu ud og *leeg*.“ Var Smaabørn sky og skulede og krøb om bag Moderens Skørter, var de *jaloux*. Moderen sagde, at den Lille var endnu *saa møj* eller *da noget jaloux*, i Stedet for at sige undseelig. Naar Nogen bar sig kejtet ad, blev der sagt: *Din Klodsmajor*. Var et Barn uartig, ikke vilde *aute*, var det *visnæset* eller *viskæbet*, var det det i høj Grad, var det *utoven*. Om en Rivihjel eller Vildbasse sagde man gerne: Han er en *Slavsbroder* (141). Naar en Dreng klatrede i Træerne, kaldtes han en *Klivkat*.

„Gale Katte faar revet Skind.“ Naar de sloges, naar de *kom i Uens med hinanden* og ikke kunde *forliges*, eller naar de *smøgede Hjul* ∴ satte sig ned, tog i Tæerne og kørte rundt ligesom et Hjul, *slog sig over Høje* ∴ en Kuldbøtte, eller hvad andre *Paaffund*, de kunde *hitte 'aa*, kunde det jo godt gaa ud over baade *Kød og Klæder*. Men fik de et Saar, kom der snart *Rove*, Skorpe, paa, og saa var den *Malør* glemmt. En forbunden Finger kaldtes en *Kludefinger*.

Naar Børn havde Mæslinger, sagde man, at de *rugede Gæslinger ud*. Af andre Børnesygdomme kan nævnes *Kinghosten* og fra en nyere Tid Kirtlelsyge, kaldet *Kærtelsygen*. Mange Børn gik med store *Kærtelknuder* paa Halsen og gik med *Kæbeklæde*.

Lysten til forbuden Tobaksrygning var lige saa levende fordem som nu. Drengene tog til Takke med *tørrede Kirsebærblade* — i Mangel af „Bedres Havelse.“

At stege Kartofler i de udbrændte Gløder, Emmerne, var baade en Fornøjelse og en Tilfredsstillelse af deres Appetit. Det var dem en Fryd at spise de varme Kartofler, de selv havde stegt i den glødende Aske, som de derved udnyttede. Syre hedder paa fynsk Folkemaal *Surkaal* og spistes tidligere raa og med stort Behag af alle Bønderbørn. Og de gnaskede i sig i stor Mængde grøn og nedfalden Frugt.

Forskellige Slags Lege og Legetøj.

Til Datidens Børn vankede der ikke Bolde af *Gommelastikom* (al Slags Elastik kaldtes ogsaa Gummielastikum) i Markeds- eller *Geburts-Gave*. Vilde de spille Bold — de kaldte det *ta' Bold* — maatte de som ovenfor omtalt skaffe Boldene selv. Men det var ogsaa deres mindste Kunst. Især i den Tid Kørne

fældede, opsamlede de Kohaar og trillede det til smaa faste Kugler, som de stadig øgede, til de fik den ønskede Størrelse, og derved forskaffede de sig de dejligste Bolde. De havde stor Øvelse i at *ta' Bold*, de spillede med stor Færdighed med to—tre paa een Gang. Pigebørnene viklede en Klud om deres og delte den med Baand i otte Felter, og hvert Felt oversyede de med kulørte Garnender, der skrev sig fra Fedbaandene omkring Moderens forskelligfarvede Garn. Det hele Materiale var saaledes kasserede Rester.

At trække Perler hørte i høj Grad til Pigebørns stille-siddende Lege. Naar de syslede med Naal og Traad, „trak de Perler“. Forskelligt farvede Perler købtes i Breve, og af disse Perler lavede de Fingerringe, Halsbaand, Armbaand osv. De havde baade store og smaa *Peller*, og de lavede mange forskellige Slags *Pellekraan'se*.

Fløjter dannede hvert Barn ved at banke Barken løs paa en frisk Pind af Rødpil eller andre Pile, Syren kunde ogsaa bruges. De gav Pinden den Længde, de vilde have — ca. 4 Tom. til selve Fløjten og lidt til Haandtag forneden — skar et Hak til Fløjtehul og skar Barken løs omkring Mundstykket, tog Barkhylsteret af og skar Træet til, saa der blev en Kanal indeni, satte saa Barken paa igen. En egen Slags var noget større og var indrettet saaledes, at Haandtaget kunde skubbes op og ned, de kaldtes *Nattergale*. Fløjter lavedes paa lignende Maade af Skarntyde med en Træpind sat ned for oven i Mundstykket. Af Rødpil kunde de lave en *Brøle*, der kunde *siges som et Horn*. Børnene havde med disse Fløjter Instrumenter, hvis stærke Toner nok skulde fortælle Omverdenen, at nu var Fløjtetiden inde, d. v. s. nu var Grøden i Træerne.

Bøsser lavedes af Skarntydestammer og Hyld. Af Hyld lavedes baade Hyldebøsser og Vandsprøjter (277). De udhulede en Hyldegren af passende Tykkelse — *skød Malli ud* — og afpassede en Støder dertil og fik saaledes en Vandsprøjte, der kunde sætte en lang Straale. De forsynede Sprøjten med en Trætold med Hul i — frembragt ved at skyde Marven ud af den — og beviklede en Støder med Blaar, saa den sluttede. De sugede da Vand op i Sprøjten og sprøjtede det ud af Marvhullet i Trætolden. Til Bøsser brugte de en hul Hyldegren, og Kuglerne dertil var tygget Blaar. De tyg-

gede et Par Blaarkugler, satte den første ud i Mundingen og satte den anden ned bagefter. Støderens Længde var afpasset saaledes, at kun den yderste Kugle blev skudt ud, medens den inderste Kugle blev i Løbet og brugtes som Kugle næste Gang. *Ærtebøsser* var forsynet med et Stykke buet Fiskeben eller Spanskrør og derved indrettet til at skyde med Ærter, der kunde skydes ud med stor Kraft.

Et Pusterør var et Trærør paa et Par Alen, deri kom en Stoppenaal med en Dusk paa Hovedet, lavet af Garnender; man pustede saa til Skive.

Ring. I een Dørkam anbragtes en Krog i en anden en Snor med en Ring. Opgaven var da at kaste Ringen saaledes, at den kunde komme til at hænge paa Krogen.

Sæbebobler blæstes med et Rør eller en Pennefjer — Kridtpiber var overflødige.

Hvide Per. En Skaal Mel — eller Sand — blev vendt om paa en Tallerken. I Toppen af denne „Budding“ stilledes en Skilling paa Højkant. Deltagerne skar skiftevis en Skive af Melet med en Kniv; den, for hvem Skillingen til sidst faldt, skulde tage den op med Munden.

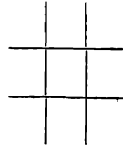
Tal- og Tavlelege. Blandt Fortidens her henhørende Lege blandt Landsbybørn maa særlig fremhæves *at pirre Naale* og *Nichtsspillet*. Pirre Naale har været en meget yndet Leg blandt Pigebørn. To lagde hver en Knappenaal jævnsides paa Bordet, skiftevis pirrede de med Pegefingern ved Naalen. Den vandt dem begge, der bragte Naalene over Kors. Mange var hertil meget fingernemme og kunde faa hele deres Naalehus fuldt af vundne Naale.

Baade Piger og Drengene spillede „Nichts“; det var en Art Tærningspil, der ligeledes spilledes paa et Bord. I en Pind med kvadratisk Tværsnit, ca. 2 Tommer lang og $\frac{3}{4}$ Tom. bred og med afrundede Hjørner, kaldet *Nichtspind* eller *Tagetræ*, var Gevinstens Størrelse indskaaret i dens fire Sider med Bogstaverne a, h. n. og P., hvilket betød: *alle, halle, nichts, Pung* ∴ punge ud. De Spillende skiftedes til at kaste Pinden. Resulterede Kastet i, at Pinden viste P., krævede det altsaa Indsats, medens a. og h. gjaldt henholdsvis det hele eller halve Udbytte og n. betød Intet. Pigerne spillede om deres Naale og Drengene om deres Knapper. Drengene havde store

Lærredspunge fulde af Knapper, Metalknapper for sig og Bukseknapper for sig.

At spille Knokkelsten kaldtes det at spille Bold i Luften med fem runde Kugler af Størrelse som Hasselnødder. Een Sten skulde hele Tiden svinge sig i Luften; man begyndte med een, fortsatte med to, til sidst med dem alle. Det krævede Øvelse og megen Færdighed at udføre denne Leg. At spille „effen eller ueffen“ er almenkendt. Af andre gamle Tallege kan nævnes den overalt bekendte at trække Handsker — her under følgende Form: En Person lagde sin ene Haand paa Bordet, en Anden lagde en Haand ovenpaa, derpaa den Første sin anden, og Nummer to atter sin osv., indtil ialt 12 Gange. Sjældent naaedes saa vidt, uden at der kom Brud paa den rette Orden.¹⁾

Trip, Trap, Træsko legedes med Griffel paa Tavle af to Personer, der hver havde sit Tal — 1 og 2 —, som de skiftevis skulde indskrive i indtil tre af Rummene i en Figur som hosstaaende. Den vandt, der først kunde faa sine tre Tal anbragt i lige Række.

At feje Skorsten. Hertil hørte en Tegning hele Tavlen ned som en dobbet Stige. Man skiftedes til at gemme Griffelen i sin ene Haand, og, med begge Hænder holdt bag Ryggen, at spørge: „Højre eller Venstre?“ Gættetes der rigtigt, fik Medspilleren sit Tal skrevet, ellers øgedes den Andens Række. Den, der tabte, maatte slette Regnskabet ud : feje Skorstenen — med Tungen — men dette Sidste plejede man at snyde sig fra — samt skrive en ny Tegning.

1	2
1	2
	2
	2

— Børn rensede deres Tavle ved først at spytte paa den og siden at tørre den med Ærmet, Forklædet eller Lommetørklædet. Moderen bandt undertiden til en Snor i Tavlerammen en Klud eller en af Klude syet Vidsker — senere en lille Svamp — men der spyttedes ligefuldt.

Et Dambærdt var ikke ualmindeligt i de fremmeligste Hjem. Børnene spillede ofte Dam. Eet Spil hed „Hund efter Hare“.

¹⁾ I »Dania« III 1895—1896 henledes Opmærksomheden paa, at »Handsketrækning« ikke er en selvstændig Leg, men oprindelig benyttet som en Art Lodtrækning som Indledning til en Leg. Man »trak Handsker« om, hvem der skulde være »Konge« eller »Dronning« i Legen.

Fra Børnenes Friluftsliv.

Hver Aarstid havde for Børnene sin Gerning, sin Leg og sit Legetøj. De vekslende Tider havde sine særegne Fornøjelser.

Naar Foraaret nærmede sig, var der mange Slags Solemærker, der ligesom laa i Luften, og som ikke var til at tage fejl af. Der var saaledes Drengenes Klink, Top og Trille og alle lignende Lege, som sagde En — og endnu fremdeles siger — at nu er Foraaret i Farvandet. Thi sjældent har disse Vaar-tegn slaaet fejl — før skulde alle Julemærker slaa fejl.

Aldrig saa saare var Vejene blevet gode, før Trillen kom frem, saa forkyndte de kraftige Trilleslag denne Kendsgerning. Det var ikke blot Drengene, der dyrkede denne Sport, ogsaa de unge Karle *legede med Trille* langs henad Vejene, saa Slagene, hver Gang Trillekæppen ramte Trillen, gav stærk Lyd, saa Legen paa Afstand kunde høres, før den saas. Og *godt det samme*; thi man kunde godt, naar man kom gaaende paa Vejen, blive slaaet over Fødderne af en Trille, naar denne havde stærk Fart paa. At *lege med Trille* var en Slags Dattidens Krokot.

Trillen var en cirkelrund Skive, skaaret helst af Bøgetræ, ca. en Tomme bred og et Kvarter i Diameter. Trillekæppen bestod af et Brædt ca. 9 Tom. langt, 4 Tom. bredt og 3 Tom. tykt med et Skaft af Hassel eller Ask. *Stavren* var sat ned i et paa *skre*, skraa, boret Hul. Til et Spil hørte kun een Trille. Efter Fyraften eller om Søndagen morede de unge Karle sig ved denne Leg. Byens Ungdom delte sig i to Partier, en halv Snes Karle paa hver Side, der hver med sin Trillekæp i Haanden stillede sig samlet op; der var 30—40 Alen mellem Partierne. De skulde nu *driv' hinaa'en*. En af Parterne satte Trillen i Gang. Man kastede den med Haanden. Opgaven for det andet Parti var med Trillekæppen at standse den i Farten. Lykkedes det ikke, maatte Partiet styrte efter den, stundom langt hen ad Landevejen, før det atter blev deres Tur at sende Trillen tilbage og drive det første Parti i modsat Retning. De Spillende kunde i Reglen ende et langt Stykke ud ad Vejen fra det Sted, hvor Spillet begyndte.

Legen „at hoppe til Paradis“ med de afridsede Mærker

paa Vejen var ingen Bondeleg, ligesom et Sjippetov heller ikke kendtes af Bønderbørn i min Barndom. Derimod brugtes Gynger i stor Udstrækning. En saadan kaldtes en *Slynge* — at *slynge sig selv* eller en Anden. — Den bestod blot af et Stykke Reb, den var ikke udstyret med Siddebrædt; den Gyngende sad paa den bare Snor. — Større Børn gik paa Stylter. Og smaa Børn red naturligvis allerførst deres Kæphest.

Sommerdage morede Piger og Drengene sig for det meste hver for sig med deres forskellige Slags Lege og Legetøj. De spillede dog Kegler o. l. sammen. Og de legede *Enkemand* — eller som der nu siges: *To Mand frem for en Enke* — Blindebuk o. l. i Fællesskab. Disse Fælleslege legede de om Søndagen og paa Skoledagene i Frikvartererne. Ligeledes Legen *Alle Mand bytte Gaarde*. De stod i Kreds med hver en Trillekæp eller anden Kæp og lavede sig med den en lille Fordybning i Jorden, hver ud for sin Plads. Der skulde være een Mand for mange, derved fremkom det, at naar de byttede, blev der altid Een, der intet Hul erobrede, og Vedkommende maatte saa staa som husvild inde i Kredsen.

Pigebørn legede „Gem Bælte“; og „komme Fremmede“ var altid en Pigeleg. Denne legedes med deres smaa Husgeraad, enten de selvlavede, — der kunde jo ogsaa falde en Æske Legetøj af til dem, bestaaende af nogle smaa, spinkle Blikgenstande — eller de hjalp sig med de „kønne“ Smaasten, de fandt, med Potteskaar, eller hvad andre Genstande, der i Hjemmene led Skaar og kasseredes. Saadanne Sager udnyttede de smaa Veninder og lod dem i deres stiltfærdige Leg gaa igen som Potter og Pander. Ofte legede de i Loen. Eller de tog Sagerne med i Marken, naar de *passede Køer*, hvor de saa lavede Hylder og Stuer i Grøftevolde og Render.

For øvrigt var det ikke Leg for Skolepiger og Drengene at *passé Køer* i Marken. Der var nok at *gøre* med at *flytte Køerne*, samt lede dem til Vandested, og ofte maatte de hjælpe til med at malke dem. Faarene skulde ogsaa *flyttes*. Børnene var altid forsynet med en Kniv, saa de kunde skære Tøjret over, naar et Dyr blev indviklet i sit Tøjr, eller der gik *Bræk* paa det. I Regnvejr maatte de sidde og krybe sammen mellem hver Gang, *Køerne* skulde *flyttes*. Enkelte kunde have en gammel Kavaj at beskytte sig med, men ikke Alle. En ældre Kone

siger: „Den Gang fik vi no' aan'et aa vi', end di Unge ve' av aa se'e nov, je haar tidt vær' saa voe', at min Moer haar krænget Særki á' mej.“ De fleste Børn havde med sig i Marken en Solring (110). Maaske derfor spørger ældre Folk, naar de vil have nøjagtig Besked om Tiden: *Hvad er en rigtig Klokke?* Paa deres Skoledage, o: hveranden Dag, skulde Børnene i Marken baade først og sidst — før og efter Skoletiden.

I godt Vejr savnede de ikke Tidkort. Af Blomsterstilk lavede de Kæder, som de kaldte *Hundelænker*. Det var navnlig Stilken af Fandens Mælkebøtte, som de indkædede og pynkede sig med. De pillede Bladene af dens Blomst, dog særlig af Gaaseurtens, idet de samtidig fremsagde en Remse, og de pustede de uldne Hoveder af en moden Løvetandsblomst for at se, om de fik en ny Kjole; d. v. s. i Fald de kunde blæse Fnuggene bort i eet Pust. Jordbær, *Himbær* og *Brembær*, som de plukkede i Hegnene, trak de paa Straa. Af *Hjune-* eller *Junitornens* Frugt, o: Hyben, lavede de Perlekranse osv.

Af Grønkaalsstokke, skaaret i Stykker og med Pinde som Ben, lavede de Mindre sig en „Noahs Ark“ med alle Slags Dyr. Og de allermindste Purke gik punktlig og flyttede deres tøjrede Køer — d. v. s. Træpinde — paa nyt Græs.

Saaledes morede hin Barneverden sig Aaret om, og alle disse gamle Børneglæder fortjener med fuld Føje den Lov, at: „Lidt kan fornøje Børn!“

At „lige Børn leger bedst“, maa man ligeledes i Sandhed underskrive, naar man drager frem for Mindet Mærkningsstunden ude i Landets stille Egne, hvor Gadekær, Damme og Moser genlød, saa det rungede, af jublende Barnerøster, og Slædetræer og Trækosøm skar Isen, saa det peb og hvinede.

Men aldrig gik dog Morskaben livligere og fornøjeligere end i den kære Juletid; thi;

Julen drives med Plaser,
vi faar nok at æde;
naar det lystigt frys' og sner,
kører vi i Slæde.

Naar de glade Barnetunger i Kor istemmede saadan en eller anden gammel kendt Landsbyremse, var der Fryd og Fart over det vinterlige Friluftsliv, som det da fik frit Løb ude i

de stille Bondebyer. Vel at mærke, en prægtig „hvid Jul“ maatte det da være.

Skolebørn maatte ikke spille Tid med at lege uden i Mørkningen; da stillede i Vintertiden en hel Skare af Landsbyens raske Piger og Drengene til Leg. Sommeren spredte dem, Vinteren samlede dem.

Gamle Drengene — eller *Hunde og Drengene* — *husker længe*, som Bonden siger, eller som det er bedre kendt: „Barnemindet er langt“. Lad os høre, hvad de, der har slidt deres Børnetræsko paa saadan Vis, Oldemødrene og de gamle Veteraner, har at fortælle om hint ungdommelige Idrætsliv. Om Søndagen var der ingen Mørkning, Børnene kom tidlig i Seng, — i de længste Dage før Solnedgang — de skulde tidlig op for at passe Kørerne paa Marken. Men ved Efteraarstid mødtes Piger og Drengene i Flok i Tusmørket og fik da, hvor der var Børn i Gaarden, skiftevis i de forskellige Gaarde overladt et *Foerhus* eller Korngulv til Tumleplads. Da havde Folk ikke deres Udhuse saa stærkt tilpakkede med Sæd. Fik Børnene et Logulv, dansede de *skotsk Vals*. De var altid først inde at spørge om *Forlov*. Hvor der ingen Børn var, gik de Hus forbi, og Enkelte laante aldrig Hus til denne Barne-tummel.

Men kom saa den rigtige Vinter, maatte Sne og Is holde for. Ikke længe fik de frosne Vande og de snehvide Marker Lov til ensomt og uforstyrret at ligge hen med Vinterhvilens øde, forladte Præg over sig. Ude i den stemningsfulde Vinternatur fandt de deres kæreste Legeplads, og her mødtes de fuldtallige fra hele Nabolaget.

Naar der kom Kaner eller Slæder paa Vejen, kastede hele Flokken sig over saadant et Køretøj, der til sidste Plads kunde blive helt garneret af Børn, og saa længe de kunde faa Lov at *staa paa Slædetræ*, hagede de sig fast som smaa Burrer; de kunde helt glemme, at de skulde hjem igen, og de kunde saaledes *til Tider* faa henimod en Fjerdingvej at traske tilbage. Men vilde saa Tilfældet, at der lige til Pas kom en Kane den modsatte Vej, saa havde de Lykken med sig, og saa var der Jubel over Farten. Drengene hængte ogsaa deres Slæder bag i Vogne.

Alle Drengene havde Slæder. Kunde de ikke faa en stor Træk-

slæde, hjalp de sig med en mindre, en Isslæde med tilhørende *Ispig* til at stage sig frem med. Paa Slæden var to Sæder og en Tremme foran, hvori der var bundet et Reb til at styre med. Det forreste Sæde var det laveste, der sad Pigen, Drengen bagpaa. Fandtes der en høj Skraaning, hvor der var Sne og Is, skulde Pigerne have hver en Rutschetur ned ad Bakken. Og denne Fornøjelse stod Pigerne — tyndt klædt som den Gang Alle var — forfrosne og ventede paa, til Raden kom til dem — ja, trippende af Kulde, med Træskoene fulde af Sne, og af Overtøj kun iført Bælgvanter og dertil højst et lille trekantet *Strikketørklæde* om Hals og Skuldre. Og de Fattige havde ikke en Gang det paa. Sommetider vakte det Fortrydelse, at En blev foretrukket for en Anden; thi der var ogsaa her Nogle blandt det svage Køn, der fremfor Andre var i Kridthuset hos det stærkere Køn. Til Gengæld kunde ogsaa blandt Drengene en eller anden „Jens“ være „Pigernes Jens“.

Inden Isen blev for tyk, sørgede de store Drengene for at faa en Humlestang sat ned lodret midt paa Isen, saa den stod fast i Bunden. I Drengenhøjde over Vandfladen anbragtes paa den en kortere Stang saaledes, at den kunde bevæges rundt. Til denne mindre Stangs yderste Ende bandtes et Slædereb, og i Slæden tog en Dreng Plads, medens de andre Drengene drejede Maskineriet rundt. Alle Pigerne sad paa Hug langs „Karrusellens“ Kredslinie, og den kørende Dreng greb da i Forbifarten En af dem og svingede hende i hendes siddende Stilling en to-tre Gange Banen rundt og lod hende derpaa glide. Naar han saaledes slap hende, kunde hun i Farten fare videre hen over Isen som en Bold, og Drengen tog da paa sin Fart straks igen en ny Pige at svinge rundt med af dem, der forhippet sad og ventede paa at faa en saadan Svingom. Og de knagfrøs med værdig Anstand, alt eftersom de var mere eller mindre, dobbelt talt, i Vinden. Ingen, selv den mindste Rolling, vilde hedde *Frosenpert* eller være en *Krybsammenpert*.

Legede Børnene paa et større Vand, tog Alle fat i hverandre og dannede een Linie med den stærkeste Dreng i Spidsen. Til en Afveksling var det mere Morskab at glide saadan end hver for sig. Kom To glidende mod hinanden, kunde den Ene gribe den Andens Hænder, og Parret kunde da „snurre

Mølle“ uden at mindske Fart. — Ogsaa „rejste de til Norge“. Det foresvævede dem, at her var et Is-Land, og saa løb hele Skaren til et andet Kær. Traf de her ny Is, indridsede de i den „1700 og Hvidkaal“ til Underretning for den næste Ekspedition.

Foruden Fælleslegene var der mange Enkeltlege. Paa større Damme huggede de fremmeligste Knøse Vaager, for at lade det løse Isstykke vugge og gyng. Men plump! Undertiden gav det for meget efter, saa Vedkommende fik *Vodt*. Men et Par vaade Fødder ændsede en rask Gut ikke. Vaage kaldtes *Svitte* og denne Sport: *at løbe paa Svitte*.

Og Pigebørnene øvede sig i at sætte sig paa Hug midt i den stærkeste Fart og lade Skørterne strutte som en Ballon, for saaledes at fortsætte hen ad Isen. Dette kaldtes *at sætte en Jydepotte*, og der krævedes Færdighed til at faa den flot og vellykket. Ja, der hørte ikke saa lidt Øvelse til for at kende „Taget“.

Naar det var Tøbrud, og Sneen lod sig behandle, medens Isen var mindre god, dannede Børnene Snefigurer, eller de arbejdede om Kap paa at trille saa store Blokke af Sne, som de kunde magte.

Træskoene var skoet med Søm, saaledes kunde de bedst taale den Medfart, de tidt fik, og saaledes gjorde de bedst Fyldest for Skøjter — om hvilke det unge, raske Folkefærd ikke havde den ringeste Anelse. Det var solide Træsko med Jernkrammer, de med de blanke Blikkrammer blev kun brugt til Stads. *Træhove* under Træskoene var ikke heldige for Vinterens Idræt. Men Slitagen gik ikke blot ud over den yderste Fodbeklædning. Ofte blev det gamle Rim (saadan som det var kendt blandt Landsbybørnene) gentaget paa Legepladsen:

Jeg kan sige Dig en Glose,
der er Hul paa Din Hose!

Resten: „Jeg kan sige Dig lidt mere, stop det, inden der bli'er flere“, blev nemlig aldrig tilføjet.

Ja, de Glideaftener satte Liv i den yngste Ungdom. Saaledes blev de ved at prøve hvert Vandhul, der kunde bære, saa i een saa i en anden Mark, og de holdt lige tappert ud, enten det var lyst eller mørkt. Naar de var ude, kunde

de nok se. Og om Frosten var *aldrig saa haard*, kom de hjem, dampende varme og med „Æblekinder røde og runde“.

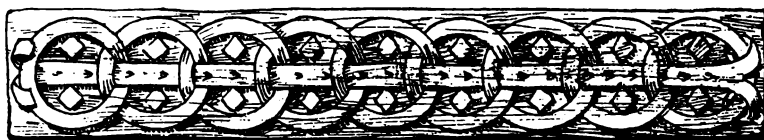
Men som den gode Regel fordrer at holde op, medens Legen er god — o: allerbedst — slog ikke altid til. Ofte tumlede de til Kl. 8—9 om Aftenen og glemte alt Andet. Naar de saa pludselig kom i Tanker om Tiden, maatte de for Alvor sætte det bedste Ben foran. I utrolig Fart kunde der da blive tomt paa de Steder, hvor saa meget Liv havde rørt sig.

Heldigvis er Sult det bedste Krydderi paa Maden. Thi det var under alle Omstændigheder ikke Lækkerier, der ventede dem, og Nadveren var under deres Udeblivelse sat af til dem og blevet ganske kold. — Øllet kunde fryse og var da iskoldt at drikke, men naar de havde leget og kom varme hjem, drak de det kolde Øl i store Drag. — Og naar de saa tilmed i Hjemmet fik *Skældud* eller *Knor*, eller Forældrene *knorede paa dem*, for deres Udeblivelse trods givne Løfter — da luskede de uforsagte Smaafolk slukørede i Seng og sov snart, saa de *ruede* (at *rue*, snorke). — Det kunde jo ogsaa hænde, at de fik *Tæsk*, *et Livfuld Hug* eller *saa mange Hug*, der kunde *ligge paa dem*.

Faldt der ny Sne om Natten paa deres forskellige *Glid'iser*, *Glidebaner*, tog Pigerne en Riskost med næste Dag og rensedes Banerne, eller de lavede en ny *Glide-ise*, og det gik atter løs, indtil de paany nødtes til at indstille det travle Liv. Og saaledes fortsattes lige saa længe Frostens varede. Hver Skumringsstund mødte de ufortrødne Kammerater paa Pletten og tog fat paany.

„Hvor vi dog tumlede“, siger En af de Gamle. — Og Alle, der har leget paa den Vis, vil sikkert sande Baggensens Ord:

»Ak! Ingensteds er Roserne saa røde,
og Ingensteds er Tornene saa smaa,
og Ingensteds er Dunene saa bløde
som de, vor Barndoms Uskyld hvilte paa.«

Aarstider.

Kendemærker, Talemaader, Skik og Brug.

KENDETEGN i Naturen, Skikke, Folkeord, Fridage osv. kom frem paa bestemte Tider og gentog sig paa samme Vis Aar efter Aar. Og lige saa vel som — *saa val som* — Arbejdet var ogsaa Glæderne, Tidsfordriv og Adspredelser nøje knyttet til og præget af *Aarsens Tid*. — Hertil knytter jeg tillige lidt om Ferielivet i større Huse samt Træk fra Rejselivet m. m.

Der var Poesi og Stemning over hver Aarstid. Enhver af Aarets forskellige Tider har sin Naturgave til os og sine Kendemærker. Om Vinteren skulde Posten bindes ind i Tide, og før den hvide Vinter indfandt sig, skulde der sættes Afvisere ved Vejene; saa der i Sne kunde køres over Markerne. Man var fortrolig med Naturens Liv og passede, at Intet kom overraskende bag paa En. Man var ogsaa paa det Rene med Ny og Næde, naar det var ovenmørkt eller ovenlyst, naar *Moni drak* — var i Aftagende — og alt andet lignende. Det var saaledes længe forud bestemt med Hensyn til Selskabelighed, hvad der af den Slags skulde henlægges til næste Maaneskin.

I det landlige Aftenmulm gjorde man den Erfaring, at kortsynede Øjne ser godt i det Mørke, Naturen da er indhyllet i. Naar man ude skulde færdes uden at kunde se en Haand for sig, gjaldt det om ikke at løbe i Hegn, gaa i Render og Grøfter, eller falde over en Trillebør, en Harve, en stor Sten o. a. deslige. Ligeledes gjaldt det om at vige for en Vogn, naar den paa opblødte Veje vanskelig kunde høres — især hvis den kom bagfra. Den Kørende kunde ofte lige saa lidt se den Gaaende.

Et lille frisk Lag Sne kaldtes et *Spaa* Sne. Var der megen Frost og Kulde at døjje og megen Sne at *øse*, kaste, og *gaa aa stampe i*, kunde En og Anden (ikke Alle) dog ogsaa faa sig en Kanetur. Lydeligt klang da Kaneklokkernes muntre Bjælder i den klare Luft hen over de hvide, frosttindrende, af Vintersolen beskinneede Veje. Det klingende Spil satte Liv i det snedækkede Landskab, og Kaneture til Venner og Bekendte ydede, saa længe Afspærringen med Omverdenen stod paa, Erstatning for den udeblevne Post eller indsneede, ventede Gæster. Saaledes baade skilte og forbandt Sneen i Landbolivet — hermed tænkes dog udelukkende paa de Bedrestillede. Faldt det ind med Rim, havde den hvide Vinter den højeste Skønhed over sig. Kun de Gigtsvage — og senere med dem Telefontraadene — maatte sukke og segne for Rimfrostens pyntelige Pudder.

Dog Kane kørsel var ikke altid for Lyst, „naar Himmel og Jord stod i Eet“. Der skulde da Sikkerhed til at føre Skuden frelst i Havn, naar der skulde køres „over alle Marker“. Mange ved da ogsaa at fortælle om, hvorledes de paa denne eller hin Aftenkørsel hjem fra Gilde eller paa uopsættelige Ture har siddet med *Livet i Nøverne*.

Der var Vintre, der gjorde det gamle Ord til Skamme, at „strengte Herrer regerer kort“, Vintre, om hvilke det hedder i gamle Beretninger, at det frøs „uden Naade.“ Men der var jo ogsaa de Vintre, der ikke havde „saa megen Is, der kunde bære en Gaas.“ En Vinter med Tøvejr kaldtes en *lin'* Vinter. Naar der efter Frost kom Tø, sagde man, at nu gav Vinteren *Lin'*(d).

Kun faa af Aarets Kalenderdage er saa rigeligt aflagt med Mærker og Mundheld som Kyndelmissedagen med sin „Knude“, *Kømmesknude*. Men Vejrvarsler og Folketro om Mærkedage, der afgiver en Rigdom af Stof, maa her — for saa vidt det lader sig gøre — holdes uden for de øvrige til Overskriften svarende Emner. Ved Kyndelmisse er den halve Fodertid omme, da skal man have halvt Foder og Brødkorn igen. Fynboen sagde efter Jyden:

*Naar vi faar Kynelmisse paa æ Bag,
faar vi to Blider paa æ Dag.*

— Sol baade Formiddag og Eftermiddag.

Den 29. Februar kaldtes *Pigernes Dag*. Denne Dag er jo udstyret med den Forrettighed, at den giver Kvinderne Lov til at fri. Men naar Fru Bittermandel i „Aprilsnarrene“ synger: „Den, hvis Geburtsdag Skuddag var, tidt jeg beklaget har, de Stakler — —“, da var Savnet for de gamle Bondeslægters Fødseldagsbørn kun af ringe Betydning. Naar man *jævnede Aar*, forløb denne Dag som enhver anden; ja mangel En kendte den kun omtrentlig som *ved Lav*, i Nærheden af, en Kalenderdag, som da nævnedes. En Mand, der havde holdt sit Guldbryllup, havde kun „holdt“ sin Fødselsdag i de sidste Par Aar før dette.

Tidlig begynder man at lytte efter Lærketriller og kigge efter Foraarsfuglene. Den „kongelige“ Snejpe er blandt de Første. Kørerne kælver, Faarene faar Lam, Hønsene lægger Æg. Det er det nye Aar, der begynder at røre paa sig med Opvaagnen paa alle Kanter. Allerede naar Martssolen giver Møde, letter Fugleskaren paa Vingerne og kvidrer Foraarets Pris og minder hver Morgenstund „Syvsoveren“ om ogsaa at forlade Reden. Stæren fløjter og sætter Bo. Naar alt dette sker, faar man for øvrigt Besked paa i Odense-Digteren Carl Baggers Vaarsang. Den burde aldrig forældes, men til alle Tider være alle Børns Eje.

„I Vaartiden gaar Lærken i Sky, om Vinteren kryber hun smukt til By“. Lærken er Rugens Sanger. Den synger som Digteren siger, „naar Rug er over Vang.“ Et Folkeord siger det samme, at Lærken synger, medens Rugen gror og grønnes. Lærken indvarsler Vaaren, den synger i den aarle Morgen i Skærsommertiden, og endelig er dens sidste Sange viet den nye Efteraarsrug, naar den titter frem.

Pilens Blomster, hvorom H. C. Andersen siger: „Hæng Pil Din uldne Vante ud,“ kaldtes *Gæstinger*. Ja, Pilen og Viben er med i Digternes Foraarssange. P. M. Møller siger: Nu har Viben Æg, Pilen dygtig Skæg.“ — „Nu Viben med sin høje Top, hun dukker i Agerrene“, staar der i en gammel Folkeviser om denne tidlige Foraarsfugl, der er en landbrugsnyttig Fugl. Da den ikke findes i talrig Mængde og tilmed kun lægger fire Æg, burde disse Æg derfor være fredet og ikke efterstræbt, som de nu er, blot for at fryde forvante

Ganer. Ogsaa Maageæg er blevet en eftertragtet Nydelse; de spises haardkogte og er ogsaa en efterspurgt og dyr Handelsvare. Maagen (247) ruger paa tre Æg, men lægger adskil­ ligt flere, naar man stadig berøver den dens Rugeæg. Ogsaa Maagen er en flittig Samler af Larver. Paa særlige Maageegne findes ikke Oldenborrer.

Disse Foraarsæg er blevet en moderne Delikatesse, og da de kun forekommer en kort Tid af Aaret, holdes de i høj Pris. Men navnlig Vibens Æg taaler ikke at ranes blot for at være Lækkerkost. Thi medens tankeløse Lækkermunde tilfredsstillen en saadan Madlyst, bidrager de hensynsløst til at udrydde en larveædende, gammel Trækfugl af vor Fugle­ verden. Da Viben har sin Rede paa Jorden, er den tilmed udsat for, at Kreaturerne kan træde Reden ned, eller at Avls­ redskaber kan ødelægge den. I Stedet for at eftertrakte Vi­ bens Æg burde man give den Rugefred og i det Hele taget frede om dens Rede og dens Yngel.

Lad Viben holde for i alle de gamle Skoser og Rim, men lad os skaane dens Æg. Der siges om den: „De fremmede Tuer tager hun Vare, hendes egen Tue stander i Fare,“ eller „Viben vil hytte alle Tuer og kan ikke hytte sin egen Rede“, og Folkevisen bruger den til følgende Billedtale:

•Viben vil væрге for hver den Sted,
som udi Marken mon staa;
hun kan ikke væрге den lille Tue,
som hun skal bygge paa.◊

Størst Glæde gjorde man sig med at *kie etter Storki* og narre Folk med, at den var kommet. Storken skal paa Fyn — ligesom i Jylland — lade sig se den tredie April. I min Fødeby var der Storkerede paa Kirken, Præstegaarden, Skolen o. fl. St. Hele min Barndom igennem laa jeg om Af­ tenen i min Seng og betragtede Storkene i Reden paa vor Lade lige overfor, lige til jeg sov ind. Som Lille var jeg meget betaget af Storkenes Rapserier, navnlig da en Stork en Gang fløj op i Reden med to-tre Stykker Vasketøj, der tilhørte mig, og som laa til Tørring paa en Hæk. Med stort Besvær fik vi det listet ud af Reden, og glad var jeg, da Tøjet var vasket paany. I en Nabogaard tog deres Storke et Par Stykker Garn, der laa paa Bleg paa Blegepletten. Men det var, da man op-

dagede det, saa indviklet i Reden, at de maatte lade Storkene beholde Byttet.

Storken kan komme med „en Pose Sne“, sker det, har man „Storkevinter“ om Foraaret. Storken bliver dog altid modtaget som en kær og savnet Gæst. Her og alle vide Vegne har man indbudt den til at slaa sig ned ved at lægge Hjul op paa Tagene. Thi det er en udbredt Mening, at den er Fredens og Lykkens Fugl, og hvor den holder til, værner den for Ildløs. Et Par gamle Rim vil vide:

»Hvor der ikke er huslig Fred og Ro,
der vil Storken ikke bo.«

»Hvor der ikke er huslig Fred og Lykke,
der faar Du aldrig en Stork til at bygge.«

Den regnes til de hellige Fugle. I Sagnet om Fuglene, der fløj forbi Frelseren paa Korset, nævnes Storken som den, der sagde: „Styrk ham!“ Vore Digttere har hilst den. H. C. Andersen, Ingemann, Blicher, Chr. Winther o. Fl. har sunget til dens Pris. Den sidste siger:

»Byg paa mit Tag Din stille Bo,
man siger jo,
Du har Guds Fred i Følge!«

Storkene har dog den slemme Vane mod deres eget Afkom — det hedder sig, at de giver Tiende for at bo paa Stedet — at de hvert Aar skiftevis ofrer et Æg eller en Unge, som Forældrene ved at smide ned fra Reden unddrager sig Forsørgelsespligten for. Allested i Sydbyn har særlig været Storkekenes fynske By.¹⁾

Storkens Saga hos os er lige saa righoldig, som den er gammel. Stork Langeben med de røde Hoser hører det danske Landskab til, spankulerende i Mark og Mose eller grublise-

¹⁾ Denne Landsby i Salling Herred er kendt for sin usædvanlig store Storkekoloni. Der er Storke paa alle Tage, ganske faa undtagne. Den gamle Præstegaard, (der tilligemed flere andre Gaarde brændte i 1908, da Byen gentagne Gange hærgedes af Brand) skal endog have haft indtil en Snes gamle Storkepar. Overalt i Omegnen ser man Storke, og store Strækninger renses de for Snoge og alskens Kryb, der paa de Egne er lige saa sjeldne, som Storkene er talrige.

rende paa det ene Ben, gemmende det andet listelig under sin Vinge. Men denne sagnrige og statelige Fugl viser sig nu i saa ringe Antal paa Hustagene herhjemme, at den, en af vore mest yndede, mest folkekære Fugle, vel snart kan blive en af vore sjeldneste.

Naar Ungerne er flyvefærdige, begynder Storkene i August at samle sig, og før Afrejsen holder de Kongres. Denne Månøvre fandt i Haarslev Sted paa en Eng lidt syd for Byen. Ja, „Storken flyver til Høsten bort, han kommer igen ad Aare.“ Men, naar Efteraarets gule, løse Blade begyndte at titte frem, de lyse Nætter og Hundedagene tog Afsked, og Storkene gjorde sig rejsefærdige for ogsaa at byde os Farvel og vende os Ryggen, og Reden siden stod tom, da blev man synlig mindet om, at Sommeren var kommet paa Gled. Storkenes Rejseforberedelser bidrog i høj Grad til Høstafternes vemodige Poesi. Thi meget kan være forandret, som man sagde: *til Aare ved disse Lide*, før igen „Storken klapper paa Bondens Tag; og Gøgen kukker i Skoven.“

„Viben kommer, og Storken kommer, men det bliver dog ikke Sommer, før Kukkeren kommer.“ Thi een Sole, Svale, gør ingen Sommer. Ja, Trækfuglene vender tilbage og synger hver med sit Næb og kvidrer, alle lige lykkelige over at være kommet paa den grønne Gren. Grundtvig synger:

»Med Øre knap for Gøgens Kuk
gik Bondemand bag Ploven,
og hørte for sit eget Suk
ej Fuglesang fra oven.«

Hertil kan dog bemærkes, at de mange gamle Talemaader og Rim om Gøgen og i lige Maade om andre Fugle vidner stærkt om, at Bonden just under Trælleaaget har haft et ret aabent Øje og Øre for Fuglenes Sprog og alle Naturens Røster og Rørelser.

Henimod Aarets første Jævnøgn kan man begynde at „lugte“ og „smage“ Foraarsgrøden, og man begynder at se Spor af den livgivende Sol. Er der da en fugtig Grøft, der vender mod Solen, maa man give den Æren af at fostre de første grønne Spirer, lige fra Skarntyde til ædlere Grøftegrønt, der snart indrammer Violen i foraarsgrøn Indfatning. Da har *Fiaaler* og Grøftegrønt deres Aarstid. Senere kan en Smule

saftiggrønt Ugræs ikke tildrage sig Opmærksomhed. Nu til Dags har man faaet mere praktiske „Vaartegn“. Marts er Generalforsamlingernes Tid og den Tid, hvor Andelsforetagenderne udbetaler deres Overskudsudbytte. En saadan Dag, hvor Landboerne søger ind til Odense i slig Anledning, kan Besøget være saa talrigt, at det kan præge Gadefærdsele, saa man maa spørge, hvis man ikke ved det: „Hvad er her paa Færde?“

Baade Store og Smaa narrede hverandre Fastelavn, og man havde travlt med at „narre April“. *Er Du bliven Aprilsnar i Dav? Jeg blev lige godt Nar, jeg var dog i Mening om, at jeg nok skulde tage mig i Vaare, men* — og saa fortæltes om alle de Snarer, der blev lagt, og al den Underfundighed, der dreves. Narreriet *tyede*, gjaldt, dog ikke, naar det udgik fra Nogen, som havde Noget at byde over den, der skulde *være Nar*. Det kunde gaa ud paa, at et Faar havde faaet Lam, eller en Høne havde faaet Kyllinger, o. m. l. Ting, man skulde gaa for at se. Det gjaldt om, hvem der til slige Narrestreger havde en god *Hittepaa*. Disse Folk havde ikke Hovedet fuldt af Spekulationer, og deres Tid var ikke optaget af Aviser, Politik, Dyrskuer, Foreningsmøder, Formands- og Bestyrelsespligter. Man siger, at de, der ikke blander sig i Andres Affærer, i Reglen passer sine egne godt. Disse Arbejdets Mennesker passede med Kyndighed og Duelighed deres egen daglige Dont, var for øvrigt ubundne og fri som Fuglene i Luften. Det gik, som Erik Bøgh siger i „Narret April“: „ — — man narrer sin Ven —, i Fald man forstaar'et, man bliver som oftest narret igen de øvrige Dage af Aaret“ (Se Fastelavn.) — Gække- og Bindebreve vil blive omtalt i IV Bind.

Ustadigt er Pigernes Hjerte, som Vejret det er i April. „Naar Skoven er grøn, er Flynderen skøn“. Eller, „naar Skoven er frisk og grønnest, er Rødspætten skønnest“. Saa er Maanederne uden r, og den Omstændighed er Tidsregning paa forskellige Omraader. Torsken har da haft sin gode Tid. Dens Berømmelse ligger i de Maaneder, hvori der er r. „Naar intet r er i Maaneden, er Torsken ringest“, lyder en gammel Regel. Om Peberrod gælder det samme. En anden siger:

„Naar r findes i Maaneden, da brug Mjød, men Krebs tværtimod.“

Majdagsdag eller *Novembersdag* —, naar de tjenende Folk fik udbetalt deres Løn i Sølv, og man enten gav Pengene ud eller tog dem ind, sagde man: *I Dag rejser Kongen igen Landet*. Eller: *I Dag faar vi Kongen at se* : Majestættens Billede paa Mønterne. Skiftedagene var Dage, paa hvilke det ofte maatte sandes, at: Faredag er ikke altid som Kommedag. Paa en Skiftedag sagde man om dem, der skiftede, at de havde „Bisselæder i Saalerne“, og at de skulde paa *nyt Græs* eller *ny Stub*. Hvilken Forskel i Tyendeforholdene fra den Tid, da Tyendet havde saa at sige Børnerettigheder hos Husbonden, og nu om Stunder?

Nu lægges Vejen ofte først om ad et af de store Fæstekontorer i de store Byer, før Husbond og Tyende finder hinanden, og nu holdes der Skiftedag til alle mulige Tider. Uden for et søgt Fæstekontor kan man ved de store Skiftetider Dag efter Dag se en ventende Skare, et Optrin, der kunde være Genstand for en Malers Pensel. Fotografer er begyndt at „tage“ Emnet; jeg mindes at have set de Pladssøgende ved en slig Lejlighed taget paa Kornet. Landets Arbejdsstyrke, mandlig og kvindelig, søger til Byen, og Arbejdsgiverne maa drage did og købslaa, for atter igen at drage en Part af det arbejdsføre Folk ud paa Bondelandet. De Tjenestegivende kommer, naar „Markedet“ er forsynet med den Arbejdskraft, de søger.

Tyendemarkedet i Kolding var en Institution, som længe bestod, men som nu er ophævet. Det ser dog ud, som dette Marked ønsker at leve og derfor forlægger Skuepladsen til andre Egne. Fæstekontorerne i de større Byer kan ved Skiftetiderne ligefrem opvise en Folkebørs, særlig ved *Novembersdag*. En Nutids Skiftedag præger ikke blot Gaden, hvor Fæstekontoret ligger, men hver større Jernbanestation.

Da man forlod de patriarkalske Forhold, skabtes nye Typer, ikke blot inden for Tyendeklassen selv, men ogsaa de nyere „Næringsdrivende“, som kaldes „Bondefangere“, eller mere betegnende „Dosmerfangere“, der har deres sikre Arbejdsfelt paa de store Skiftedage, som disse nu former sig i de større Bycentre Landet over.

Medens Købstadfolk som Nomader flytter deres Bopæle og med Ordsproget „Forandring fryder“ siger det gamle Hjem Farvel, gav man sig i de gamle Landsbyer ikke af med at opføre Legen „bytte Gaarde“. En Flyttedag gik de Folk, her tales om, sporløst forbi.

Til Terminsdagen havde Fynboerne ogsaa det fæle Navn Fandens Fødselsdag. Samme Herre kan endda ikke som almindelige Dødelige nøjes med en helaarlig Fødselsdag, men holder to halvaarlige.

Sommermarkederne var, som forud fremhævet, en Fornøjelse, som Landbefolkningen friskede sig op med, før Høstens Travlhed gik ind. Forsommeren er nu tillige Dyrskuernes Tid, hvor Landmændene holder Stævner, før Høsten lægger Beslag paa deres Tid og Kræfter.

Med Foraaret fyldes Hønse- og Andegaarden med den nye, vrimlende Yngel, med det ene Kuld efter det andet af „Æggeblommer, der nys har faaet Ben“. Med Maj har man Køer paa Græs — „Kvien i Græsset over Knæ“. Saa ved man, at Maj har holdt sit Indtog for at svinge sin Tryllestav, der vækker Resten af det slumrende Liv. Naturens fejreste Højtid; de grønne Kranses, de grønne Skoves og de grønne Agres Tid. Og „Frugthaven er i Hvidt og Rødt“ — hvorved man med Tak maa mindes Christian III, der paabød hver Bonde, at han hvert Aar skulde plante „mindst tre Æble-, Pære- eller andre gode Træer“.

Saa har man de lyse Nætters Tid. Juni er som Juvelen i Maanedernes Række. Den er som en skær Diamant, anbragt midtvejs i Aarets tolvttakkede Krone. Hver Maaned har sit eget Indhold, naar man vil binde Aarets Buket, og Juni trækker i saa Fald ikke det korteste Straa, tværtimod, den møder jo rent bogstavelig med de længste Straa, Pragteksemplarerne paa Ager og Eng. Den er Markbuketternes Tid. Der udfolder sig nu en svulmende Flora ved hvert et Mosehul, paa hver en Eng og hver en Grøftveold. Ogsaa nogle af de gamle Bønder plukkede en Urtekost af Forglemmigejer, Lilliekonvaller e. l. Men Sammenstillingen eller det Dekorative havde de ikke Sans for. De havde deres egne Navne for Markblomster (255).

Den længste Dag tillagde man megen Betydning. Meget

gammel Spaadomstale — trykt og utrykt — fra henfarne Tider er knyttet til den. Erfarne folkelige Meteorologer har altid profetisk udtalt, naar Vejret var *kommen i med* enten uafsladelig Regn eller Tørke, at det *gav ikke Forandring* før den længste Dag var omme. Passede det ikke, sagde man Sankt Hans Dag, og slog ogsaa denne Mærkedag fejl, flyttedes Forudsigelsen ud til Syvsoverdagen, saa slog man sin Lid til den.

Naar paa en Sommer-Regnvejrsgdag Solen pludselig skinner igennem Skyerne, Luften er hed og trykkende og Solen skinner stikkende varmt, siger man, at man faar mere Regn, Vejret er ikke at lide paa; thi Solen *prier*, og dette er intet godt Tegn til vedvarende tørt Vejr. Det er det almindelige Udtryk; man sagde ogsaa om det samme Tilfælde, at det var *Svenskesolen, der stak*.

Sommersolhverv repræsenterer det første store Sommer-afsnit: Blomstringstiden. Nattergalen kommer — som den fornemme Sanger, den er, — som sidste Gæst til vore Lunde, ikke før Tjørnen staar grøn, og alle Sommerens øvrige Fugle er samlet. Man sagde, at Nattergalen skal synge fra den 11. Maj. Andre sagde, at den 12. Maj *har den alle sine Stemmer*. Men allerede ved den lyse Sankt Hans er dens glade Sangtid omme. Naar Gøgen kukker længere end til St. Hans Dag, bliver det Dyrtid — den kan imidlertid høres indtil en Maanedes Tid efter. Al Jordens øvrige Grøde, Fugleliv og Plantelev faar nu ret sin Udfoldelse, og hele Naturen møder i sin rigeste Fylde. Men om det *aldrig teer saa godt*, kan Kornet ved den Tid ligefrem staa *og gaa ud af sig selv*. Af St. Hans Dagens gamle Mærker skal her derfor blot mindes:

»Ved Sankt Hans kan Bonden saa trøstelig le,
og dog er det skjult, hvad hans Høst vil te.«

Efter Fyraften i de lyseste Sommeraftner i Højsommertiden trak man Vejret lidt ude i det Fri før Sengetid. *Manden røg en Pibe*, Nabokonerne faldt lidt i Snak ved Vejen eller i de tilstødende Haver (25), og de Unge saa deres Snit til ogsaa at *gaa en lille Omgang udenfor* — stundom tog de Vejen ud af *Lykkeporten* for des bedre at komme i Kast med deres Jævnliges og med dem, med hvem det for hver især gjaldt

at komme til at *slurre*, sludre, *ilidt* med. Paa saadanne stille Midsommeraftner, naar Freden og Hvilen sænkede sig over Land og By, og Solen var ringet ned, undte Arbejdets Folk sig en Smule Ro og Hvile — dog kun *et lille Korn*; thi de skulde jo atter op med Solen for at passe deres Dont. Og de Folk, der — da Havesansen udviklede sig — havde hyggelige Haver, og som tillige havde noget mere Tid til Raadighed, *nød* ogsaa Aftenstunden ude, dog ikke adspredt, men samlet, enten i et Lysthus eller paa en aaben Plads forsynet med Havebænke. De mandlige Medlemmer dasede og *nød* deres Tobak, men de kvindelige Medlemmer lagde saa at sige aldrig Hænderne i Skødet, de stoppede eller strikkede, lige til Mørket tvang dem til at holde op.

Man kan ikke mindes saadanne Sommeraftner, uden at der i Erindringen blander sig Toner af Harmonikaspil. Der kunde være saa lunt og stille, saa ikke et Blad rørte sig; pludselig afbrødes Stilheden. En ung Karl eller stor Dreng gik paa Vejen eller sad i en Grøft og morede sig selv, Naboerne og de Vejfarende med at spille paa Harmonika. Det var Dansemelodier og Fædrelandssange, der blev givet til Bedste, idet de stampede Takten med Foden — ofte med bare Ben. Kan hænde, at Musiken kunde være bedre, end den var, den lavede dog op, og undertiden sang En og Anden til — — og hvor finder man nu en Plet fri for Variétéviser og Gramofonstøj?

Ja, som ovenanført, de Unge søgte gerne at knibe lidt ud i Sommeraftnerne før Sengetid, Karlen for at *snakke til Pigen*, og Pigen foregav et Svinkeærinde, eksempelvis at hun skulde hen at *faa Maal til et Par Træskoer*, (*Trætræsko* — eller *franske Træsko*, Lædertræsko) el. l. Kan hænde, at et Par Kærestefolk ikke var lige saa *stundetrang* for at komme hjem som for at slippe hjemmefra. Men de passede dog som oftest Tiden og kom tilbage, inden der blev *sat paa, sat paa Porten*, eller til en Tid, som Ingen havde Noget at sige til.

Men der var jo ogsaa de Folk, om hvem det til alle Tider af Aaret ikke med Urette blev sagt, at de var *aller en Nat i der' Senge*, at de *stjal dem ud hverrige Naat*, og som *kærestede* paa en Vis, som helst maa lades uomtalt. Om det Kæresteri,

der ikke er Ihukommelse værd, kan Nutiden dog sikkerlig ikke lade Fortiden høre ret meget, om der i Opgør skal fejres for Dørene — hver for sin — blandt de Folk, der før og nu paa slet Vis hylder Fynboernes Ordsprog *Natten er vor egen!* Dette paa en Gang lige saa skælmske som energiske Mundheld tillægges de fynske Piger. Ordet hedder nok „Natten er vor egen, siger Tyve og Trælle“, men Slutningen blev aldrig sagt med, der blev derimod ofte tilføjet: „siger de fynske Piger“. Og dette sidste var ikke med Urette, de virkelig sagde det. De kunde danse tre Nætter i Rad og dog passe deres Arbejde; „Natten er vor egen“, sagde de. Og de kunde, naar det gjaldt, arbejde for deres Husbond til langt over Sengetid; „Natten er vor egen“, sagde de.

Forsommertiden er nu Skoleudflugternes Tid. Byens Skoler drager ud til landlig Idyl med Skov og Strand, og Landsbyskolerne gør Genvisit i Byerne, særlig til de større med historiske Minder og Seværdigheder. I saadanne Byer hører det nu saa at sige til Dagens Orden at se fremmede Skolebørn drage igennem Gaderne, fulgt af Foresatte og Paarørende. Et Optog af pyntede Landsbybørn med Smaaflag i Haanden maa nu regnes med til Gadelivet i Skærsommertiden. At komme saaledes paa Langfart kom først paa Moden lige mod Slutningen af sidste Aarhundrede. Forældrene til Nutidens Skolebørn kendte Intet til slige Udflugter.

Tilbage i Tiden *sval'rede* eller *bal'rede* (Udtryk for Sus og Dus) Folk ikke saa meget; de nøjedes med at træffes ved Markeder og Gilder. Da de gode Tider kom, og Folk blev *skrap* : flot, kørende, blev det Skik, at Familien besøgte hinanden en Søndag i Forsommeren, naar Foraarstravlheden var til Side før Slæt, Mandfolkene havde faaet Gaardens Bygninger *gjort ved* — *kalket og stølpet* (62) — samt faaet de klippede *Tornehække* i Orden, og Fruentimmerne faaet Haven *lugget*. (Kvinderne passede Haven, men eftersom den udvidedes, gav den mere og mere *Luggearbejde*). Den fjernere Slægt gjorde da Genbesøg; naaedes det ikke før Høst, saa efter Høst, naar der var en belejlig *Søndagstid* dertil — i den „flyvende Sommers“ Tid.

I Slagtetiden kom Naboer og Genboer sammen ved gen-

sidige Pølsegilder (231) for at smage hverandres Slagtemad, *slaa et Slav Kort* og drøfte det sidste Nytt.

Da Mændene blev Selvejere og drev deres Gaarde efter de nyere Fremskridt, begyndte de først ret at drive Jagt og Fiskeri, spise Haresteg og Ferskvandsfisk (217, 218).

Og da de store Opsving kom, og Velstanden tog til, begyndte man at *gæsterere* ogsaa paa andre Tider og under andre Former. Naar der kom en enkelt Person, havde man det mærkelige *Sig*. Udtryk, (41) at nu var de: *to Folk og et fremmed Menneske*. Naar de, der var bedt, ikke kunde komme, og dette mulig gentog sig flere Gange, eller andre Tilfælde med Ombestemmelse indtraf, sagde den ene Part undskyldende: *der er mange Ventioner ved os*, eller den anden Part i Omtale talte bebrejdende om *Ventionerne*.

Naar man paa store Gaarde fik uventet Fremmede, som man ved Aftensbordet vilde gøre Stads af, maatte Fjerkræet strække Hals. Kort efter de fremmedes Ankomst kunde disse høre, at der blev Forstyrrelse i Kyllinge- eller Andeflokken, og en Timestid efter kunde de begynde at lugte sig til, at Stegen brasede i Køkkenet. I store Bøndergaarde og i Familier uden for Bondestanden holdt man ofte Lærerinde. Det var en Spøg at kalde Asien paa Bordet „Lærerindernes Steg“, den mente man, at Husets ikke madkyndige Medlem nok kunde skære for. Dog en end mere snærtende Talemaade vilde vide: At det eneste Damerne kunde foretage sig med Sammenhæng var at skære Asie og Spegesild itu.

Naar det lakkede ad Aarets mørke Endeligt, mindede den nye Almanak om, at der atter var et Aar i Vente, og var til Rede for at løfte en Flig af det kommende Aar. Gav den ikke Nøglen til Aarets Begivenheder, røbede den dog adskiligt om Markeder, Sol og Maane, Hellig og Søgn. Resten laa gemt i Devisen, der prydede Flinchs Almanak indtil 1886: „Gud raader for, hvad Aaret os skal bringe“. Indtil 1855 var Universitetsalmanakken i Sedezformat. Ved Aarhundredets Midte kom der Almanakker med *Læsning* eller *Historier i*. Flinchs Almanak udsendtes første Gang 1841 og Wisbechs 1852. De beredte Vejen for den nuværende frodige Almanaklitteratur. („Folkekalender for Danmark“ (1852—1876) og

„Danmarks illustrerede Almanak“ (1854—1861) var ikke udbredt paa Landet.)

Er man fra den sollyse naaet den næsten solløse Tid af Aaret, da „Dagen er som stumpe Lys, der kun har Øjne og Ender“, er det godt at vide, at „der er flere Dage i Østen“. Saa gaar Solen sin dagkorte Bane, og Landet ligger hen med Vinterdvalen over sig. Fugleliv og Markliv er indstillet. De gamle Hustage kunde nære en hel Plantevækst, de kunde være baade gule og grønne. I Forsommeren kunde de være ganske tilgroet med de gulblomstrede *Stenpikkere*, Bidende Stenurt (*Sedum acre*), saa de kunde tage sig ud som moderne Altanbeplantning, og de fra Efteraarets Fugtighed mosgrønne Tage er — snart sagt — sammen med en Kaalhave det eneste Grønne mod Aarets Slutning, før Vinteren bliver Herre og raader med sine hvide Farver over Land og Rige.

Banestationerne er ikke altid ved de store Krobyer, og mange af Landets Kroer nedlægges nu. Kroerne har tabt ved Cyklerne og Jernbanerne, de har ikke nu saa mange liggende Gæster, som forhen. Til Gengæld har Banerne haft megen Trafik i Følge.

Selv efter at det gamle Ord: „*Vil man ligge godt og sidde godt, skal man blive hjemme*“, var blevet betydelig afkræftet ved de nyere Befordringsmaader, blev man dog, hvad Rejselivet vedrører, tidt øvet i Resignationens Kunst. Hændte Uheld ved Rejser, maatte den Rejsendes Paarørende tænke sig til, hvordan en Udeblivelse af Vedkommende var foranlediget. Man ræsonnerede og ventede sindsroligt, til Sagen opklaredes.

Var det Gæster, man ventede og *stod med varm Mad til*, og hele Modtagelsen blev en Skuffelse, maatte man forestille sig, at de for Eks. først var taget ind et andet Sted og kom nok senere. Var det Nogen, der skulde vende hjem, maatte man slaa sig til Taals med, at den Paagældende var kommet for sent og kom nok næste Dag.

Følgeværdigt kunde de Gamle tage slige Hændelser med Ro og Fattethed og tilbringe den spændende Ventetid med en Sjælsstyrke og Koldblodighed, der dækkede over deres Uro. Disse Folk fik jo hverken at høre eller se Telefon eller Auto-

mobillfart, og kun i ringe Grad lærte de at kende Telegraf, Hurtigtog og Brevkort. De var fra Barndommen vænnet til, at det at faa et af de Breve befordret, som man skulde ind paa et Posthus med, hvor Portoen, der betaltes efter Afstanden, blev skrevet med Rødkrit paa Brevet, var en saa sen og besværlig Ting, at det at finde sig i Stilhed i de indtrufne Omstændigheder var det allerfornuftigste. Hvor har mangan en Husmoder ikke over for de Forhold, vi nu afhjælper med Nutidens Bekvemmeligheder, lagt megen Sindsro og Aandsligevægt samt Gæstfrihed for Dagen! Det var da i mange Retninger besværligere at være Værtinde, for Eks. at faa Bud til og Forbindelse med Omverdenen, og saa meget vanskeligere var det da at tage alle Slags uforudsete Tildragelser med *Rolighed*, som der sagdes. Men de var opdraget til og hærdet i at tage Fornuften fangen og slaa sig til Ro, naar uberegnelige Tilfælde indtraf; og Vanen blev den anden Natur.

Nervøsitet eller nervøs Uro var der ikke Noget, der hed, i den gamle Bondestand. Man talte om at være *stundetrang* og *hastmodig*, og kom *Hastmodigheden* stærkt frem, sagde man ret skosende: *Han* eller *hun er fæ're aa' rende af sin Hud, naar det ette gaar etter Ønske*.

Den ovennævnte Væremaade gælder især Husmødrene, hvad enten de bar Fruenavn, eller de var jævne Kvinder, der kaldtes ved Fornavn; de kendte saa lidt til at stille Fordringer, des mere til at forsage og resignere.

Det gælder Fruen i det dannede Hjem. Lad os mindes Ferievognen, der rullede ind i alle Præste- og Herregaarde samt større Gaarde. De med landlig Hygge udstyrede Gæstekamre var i Ferierne baade Sommer og Vinter lavet i Stand til at rumme det mest mulige efter det Princip, der vil gøre Husrum og Hjerterum til eet og det samme. Var gode Raad meget dyre, redtes „Søsterseng“. Thi var Hjerterne altid store, var de dog allerstørst i Ferietidene. Husene blev da „elastiske“, Spisebordets Fløje, Gryderne og det Altsammen. En gæstfri Husmoder kunde i slig Retning saa omtrent baade trylle og hekse i en tæt befolket Ferie, i hvert Fald afgive lysende Eksempel paa ikke at sky Ulejlighed, paa Opofrelse, paa Mildhed og Venlighed, paa uforstilt og uforfalsket Gæstfrihed. I saadanne Huse herskede den Aand, som forlener et Hjem

med den reneste og skønneste Hygge: med Jævnhed og Hjælp-somhed. Man maa dog ikke overse, at hine gamle Husmødre ofte havde Bistand af deres voksne Døtre, der skiftedes til at „have Uge“, og det kom dem til Gode, at de var ukuet af Forjagethed, af Dyrtid og Folkeholdsbesværligheder.

Det gælder ligeledes en Kone, der var paa Vej at besøge sin Søn, og som kom to Timer for tidlig paa Banegaarden i den store By. Det er jo bedre at komme for tidligt end for sent; det duer ikke. Hun var ikke rejsevant, og det var ikke let for hende at *mandenere sig* ene i de uvante Forhold. Da hun var gaaet om Natten og i Regnvejr den lange Vej til Byen og faaet vaade Fødder, var hun gaaet ind et Sted, hvor der stod „For Kvinder“ for der at skifte Strømper. Derefter spiste hun sin Mellemmad, som hun havde medbragt i et Tørklæde. Hun mærkede da nok, at der blev saa travlt, men tænkte, at de vidste jo godt, at hun skulde med, saa de kom nok og sagde det til hende, naar Tiden var, Folk kunde da ikke være saa kolde og saa ligegyldige. Omsider gik hun uden for paa Gaden og spurgte sig for — det var vist ikke til for hende at komme derud, hvor Skinnerne laa og Togene gik —; men da var det rette Tog nok omtrent der, hvor hun selv skulde have været. Hun ventede saa til Aften med at komme videre. Der var slet ikke Andet at gøre. Hun var jo ikke kommet Noget til, af Taknemmelighed derfor var *dette-her jo aller vær'*, ikke værd, ikke Noget at snakke om. Jeg skulde heller ikke have talt derom, hvis det ikke var for det typiske Eksempels Skyld.

Det gælder endelig et Par stræbsomme Folk, der *kom sammen* med et Par tomme Hænder, men som ved trofast Samarbejde samlede sig Rigdom i Løbet af kort Tid. „Men der var Ingen, der kunde mærke paa os, at vi tjente Penge“, sagde Enken, „vi blev de, vi var, passede vort Arbejde, gjorde det for Folkene, saa godt vi kunde, saa de igen kunde staa paa vort Parti, og slog ikke til Siderne med Stads og Fornøjelser i nogen Retning.“

De store, stærke Kvinder fra hin Tid, solide, arbejdsivrige, i Vindskibelighed kyndige, villiefaste Mennesker, de øvede ikke officiel Stordaad og fik ikke deres Navne i Avisen, men de virkede i deres Omgivelser med Eksempels stille, men

mægtige Magt. Jeg har i I og II Bind ristet disse Personligheder deres fortjente Minderuner. Men jeg har dog heller ikke her, hvor Talen er om Livets Lyspunkter, Glæden for sig selv og Andre, villet forbigaa de meddelte Træk af deres Godhjertethed, deres Taalmod og deres Standhaftighed i Maadehold. Det kan overføres paa dem, hvad Kaalund lader Ederkoppen sige:

» — — —, hvor ej Flid forslaar,
man ofte med Taalmod Maalet nærre

Sæd og Høst.

Af Bonderegler for Sæd og Høst, som i det Hele taget for Agerbruget, kunde der samles en Mangfoldighed. De fleste almenkendte er dog indlemmet i vore Ordsprogssamlinger. Men hvor mange gamle Mærker er ikke blevet og vil aldrig blive bogført, da snart den Ene, snart den Anden havde saa Et, saa et Andet, som nu han *holdt for* og *havde for Skik*. Men da dette Emne ikke ret hører hjemme i denne Bog, skal her kun gengives nogle af de almindeligste gamle Ord vedrørende Kornavlén:

Hvo som sover i Høst og Vaar, maa sove det hele Aar. Bondens Fjed gør Ageren fed; thi Ageren skal aves, om Korn skal have. Hold paa Ploven, før Du ser efter Høsten. Naar Tormaaned gaar ind, skal Ploven ud at skride (241); men der hører mere til Plov end: hov! Mennesket pløjer og saar; Gud raader for, hvad han faar. Ugræs saar sig selv. Saamanden bliver aldrig klog. Hent Sæderug hos Din Nabo, men Sædebyg langt borte. Naar Kornet *skal forandres*, skal man af klimatiske Hensyn købe — eller bytte — Sædekorn paa Steder, der ligger Nord og Øst for de Marker, hvor det skal saas.

Naar Bygsæden slipper, skal man se Rugens Vipper. Naar man ser den sidste Vippe (af Vintersæden), skal man saa den sidste Skæppe (af Vaarsæden). „Kuk, kuk, saa Byg,“ siger Gøgen, naar den kommer, og Slaaentornens hvide Blomster tilsiger Bonden det samme. Naar Slaaentorn er som skimlet Hest, da er Bygsæd bedst. Havren siger: Pløj mig dybt og saa mig tykt, harv mig slet (jævnt), saa kommer jeg ret og

tæt. Naar *Pajderne ræbber*, Frøerne kvækker, er det Havresæd, eller, naar Skoven er halv grøn, halv graa, da skal Bonden sin Havre saa (330). Red godt under mig, siger Rugen, saa skal jeg nok selv hytte mig. Blomstrer Kirsebærtræerne godt, vil Rugen og godt drøjes. Jo tidligere *Sorttornen*, Slaaenbusken, blomstrer, jo før gaar Høstmaaneden ind.

En kold Maj giver en fuld Lade. Rugen skal Skønvalborgs Dag, Voldermisse, skjule en Krage. I fire Uger den *skri(d)er*, i fire den *drier*, og i fire den *gli(d)er* — ned mod Høsten. Naar Rugen dræer i Blæsevej, kommer den til at folde godt. (*Drien* blæser da bedre af, og den bliver bedre *sat* i Vipperne.) Rugen kan ikke fryse, men den kan vel drukne. Solskæppen er drøjere end Vandskæppen. Man skal ikke dømme Bygget i Blade og Rugen, inden den kommer i Lade. Naar *Hylden blomstrer*, skal *Havren skride*, den fynske Bonde lægger Mærke til, om de to Forhold følges ad — hvilken af de to Begivenheder, der indtræffer først. Havren tager først ret til at gro, naar den hører Leen synge. Naar de røde *Stikkelsbær* er modne, skal Rugen ogsaa være det. *Larsdag* (10. Aug.) er det *Rughøst*, og først da skal *Ribsene* være bedst, mest fuldmodne til *Sylltning*, og: *Rønnebær rød*, duer Rugen til Brød. Naar *Syltekirsebærene* er modne, er det *Byghøst*. Naar Havren er mod, er *Flyndøren* god. Paa *Tolvugers-Dagen* skal Bygget møde igen ved *Ladedøren*. Man skal høste Byg i røde Rader og Havren i sin grønne Trøje, da faar men baade Straa og Kærne. Hveden skal høstes, naar den ser ud som en haglet Høne. Den kan gaa bort tre Gange og dog komme igen.

Naar Havren gaar i Hus, gaar Nødder i Mus. Man kører bedre med Havren end med Pисken. Man kan give sine Grise Rug saa længe, til der hverken er Rug eller Grise. Regn i Høst er saa kær som Vand i et nyt Skib. Men Majmaanedes Regn er mere værd end Kongens Krone. Manden kan saa, men ikke sætte Akset paa. — Og endelig kan tilføjes, gaa ikke med Børn forbi en moden Kornmark uden at vise dem, at de fyldte Aks bøjer sig ned, just som de har Vægt til — bærende det betroede Pund i Ydmyghed — medens det er de golde Aks, der knejser højest!

— Haven vedblev til langt frem i Tiden at være Stedmoderbarnet. Men man kom saa efterhaanden med ogsaa

paa dette Omraade, og da lagde man Agurker og Snittebøner, naar Kirsebærtræerne blomstrede.

En Gartner kaldte man *Garteneer*. Lidt ældre og da navnlig lidt „finere“ Folk sagde *Gærtner*, ganske som paa Tysk.

Man vil maaske mene, at jeg skulde have indført „Høsten“ i Landbrugskapitlet i II Del. Men naar Skildringen af Høsttiden først medtages her, sker det dels af Hensyn til Pladsen i II Del, dels ogsaa fordi Høsten præger sin Aarstid paa en ganske særegen fornøjelig Maade. Det kan da vel være rettest at se Høstlivet under sidstnævnte Synsvinkel. Mangen Høstdag endte med Dans, og efter Høsten kom Høstgildet.

I en af mine første nordfynske Skildringer beskrev jeg for en Snes Aar siden det fynske Høstliv paa Marken, set fra et Højdepunkt, hvorfra et milevidt Landparti ligger udrullet som et Landkort for Ens Blik, saa langt Øjet rækker. — Det er midt i Høst: som et kæmpemæssigt Harlekinsskrud ligger et Utal af forskelligartede brogede Markkvadrater, fra nypløjet blankt Muld til matgyldent bølgende Korn milelangt og milebredt som slængt hen over Bakker og Dale.

Thi der er Liv derude. Det er en stemningsfuld Naturscene. Det er en ligefrem Landbrugsudstilling, man overser — Landbruget paa alle dets Trin. Først det røde Kvæg paa de saftiggrønne Marker. — Saa hele Høstskaalen. I de straaugule Farver struttes Agre med endnu voksende Sæd imellem andre med afmejet, som med de stive Negrader tager sig ret forladt ud; livligst der, hvor muntert Høstliv for Øjeblikket har Tumleplads. Her hvæsses Leerne, og parvis skrider man ned over Sædmarken, som var det Hele en gemytlig Dans. Den nordfynske Høstmaade har langt livligere Karakter end Høstmaaden i de Egne, hvor man lægger Kornet paa Skaar og først senere, ikke straks, binder det i Neg.

Ogsaa Folkelivet ser man. *Histerhenne* holder man nu Hvil, holder Friluftsmaltid. Et saadant fremstiller ret hele Bondelivets daglige Side, idet det giver et samlet Billede af hele Landbostanden, fra Indsiederfamilien til den velhavende Ejer selv. Ufortrøden kiler man, vilkaarlig lejret i Kreds, paa de store, veludstyrede Rundtenommer. Thi baade i Kvantitet og Kvalitet repræsenterer den fynske Høstkost Ordet:

„Uden Mad og Drikke duer Helten ikke.“ Med samme Anstand som de fynske Høstfolk hugger sig igennem Kornet, klarer de nemlig Dagens otte—ni større og mindre Maaltider, og ikke med Urette kaldes Høsten „Fattigmands Jul.“

Det var den Gang. Der laa Skønhed og Fest over den gamle Høstmaade. Ingen gjorde det første Indhug paa en ny Kornager uden at sige: „I Guds Navn!“ Og for øvrigt gik det som i Franckenau's Høstsang: „Vipper springe over Klinge under Leens Lyd — — Ja, til Dagen viger, og til Maanen stiger, lyder munter Sang.“

Siden da er det i den nyeste Tid gaaet med Høstens Poesi, som det forud i en ubestemmelig Tid gik med Sankte Gertruds Forgyldning. Maskinerne mejede Høstromantikken ned for Fode. De Folk, der kun kender en ensom klaprende Høstmaskine hen over en mennesketom Mark, et Tærskværk og et Pigtraadhegn, kan vanskelig tale med om den poesyldte Høsttid. Men de praktiske Fremskridt har nu overalt sejret over de landlige Idyller, som saa er forduftet, for kun at leve videre ved Hjælp af Pensel og Pen. Men Høstlivets Minder er friske Billeder fra Landsbyen, hvorom Enhver, der har oplevet dem, kan sige, som Baggesen sagde om sine „blide Barndomsdage“, der „svandt“:

„Jeg kun Erindringen har nu tilbage: — —“

Det var sædvanlig Manden selv, der gik med Saasækken over Nakken og *lagde* sin Sæd. En voksen Søn eller en betroet Karl kunde vel ogsaa saa, men det var svært Arbejde, og det krævede en øvet Haand at *lægge* Sæden paa en stor Gaard. Naar Kornet kom op, kunde man se, hvor jævnt det var saaret. Enkelte kunde *saa efter begge Ben*, men de Fleste plejede at gøre et Kast, hver Gang de satte højre Fod frem.

Det er nu Høhøst tidligere paa Aaret end forhen. Naar Høet (256) var slaaret, gik Pigerne og spredte det. Derefter var det — som det kunde *træffe sig* — saavel Karle som Piger, der var ude at *værre Hø*, vende op i det, saa Solen kunde skinne ind paa det; og til sidst var de ude at *gøre Hø*, sætte det i Stakke — paa *Karls Højde*. — Høstænget kaldtes *Slyden*. — Langelænderne siger: at Fynboerne *gør deres Hø og skaver*

deres Hør. — Efter Slæt brugte man flere Steder at holde et lille Slaagilde (68) for de unge Karle og Piger, ved hvilken Lejlighed de dansede. Karlene gav hver *en Markspenge* til *Muskanteri*.

Nu kom den ovenfor omtalte grødefulde Aarstid, der frembragte de lange Straa. Kæmpestraaene paa tre—fire Alen eller lign. blev i den paafølgende Tid et skattet Avisnyt — *da sige*, da Avislæsning blev almindelig. I Følge Indberetninger i Aarenes Løb til „Fyns Tidende“ staar i Sommeren 1913 følgende Længder som Maximum: Rug 96 Tom., Hvede 74 $\frac{1}{4}$, Byg 77 og Havre 86. Nogle af disse Maal har dog staaet uovertrufne i flere Aar, Rug og Hvede siden 1901.

Fuldmoden Rug og Hvede kan skygge for og betage Udsigten for mangt et lille Hus, der ligger tæt op ad en saadan Mark, saa det, fra de smaa Vinduer set, er næsten, som Huset er indesneet.

Knud den Hellige kaldes ofte Lekongen og Bondekongen, og om hans Mærkedag den 10. Juli hedder det: „St. Knud, driver Bonden med Leen ud.“ Forud for Høst tog *Manden* Prøver hjem fra Marken af Straaene, og naar disse var, som de skulde være, bestemte han Høstdagen. Det nederste Led paa Straaet skulde være brunt. Et Kendetegn for Rugen var, at der paa Kærnen skulde vise sig en Tegning som et Ansigt — *Rugens Ansigt*, ogsaa kaldet *Guds Ansigt*. Naar Kærnerne springer Mejerer i Ansigtet, er Kornet overmodent.

Karlene holdt sig selv med Plejl, *Mejetøj* og Rive. Og de lavede River til hver sin Høstpige. De vidste, *hvad Pige der skulde ta' op* efter dem. Pigernes Høstrive havde fem, et Kvarter lange Tænder, den kaldtes en *Kratte*. Pigerne var iført „Helgolændere“ og hvide Lærreds *Høstærmer*, Overtræksærmer. Karlene høstede i Skjortærmer, og tidt *smed* de ogsaa Vesten. Til Forberedelserne til en Høstdag med flere Folk hørte det, at der blev *hugget Hul* paa Høstageren Dagen før. Det var dog ikke af Overtro, men af rent praktiske Hensyn for at spare Tid; saa var de næste Morgen i Gang straks Allesammen. Et Hjørne af Marken blev saaledes lavet i „Terrasser“, saa alle Mejerne kunde begynde samtidig.

Det var *Grovheder*, svært, *Haardhed* eller *noget grumme Noget*,

naar en Gaardmand stod med Huset fuld af Høstfolk, og det saa blev Regnvej. Folkene blev da foreløbig beskæftiget hjemme med at binde Baand o. l. (se nedenfor), indtil alt Haab var ude om at faa Høstvej den Dag. En Byge kaldtes *en Kuel*, en voldsom Plaskregn en rigtig *Blødning*. Overraskede Regnen Høstfolkene paa Marken *rendte de i Tørrevejr*, som de kunde bedst. (Ved alle slige Lejligheder slog Kvinderne *Kjoleskørtet* op over Hovedet som et Sjal.) Stilnede Vejret af, blev det *Houtevejr* — nu *houter* Vejret.

Naar Kornmarken laa uden for Byen, blev alle Høstfolkene med deres Redskaber kørt til og fra Marken paa en *Hævegogn*, Høstvogn (358). I Marken samt paa Vejen ud og hjem — særlig om Aftenen — sang de, saa det rungede, og drev al Slags kaad Spøg og Spas. Naar de i den tidlige, dugfriske Morgen stillede ude foran det gyldent solglittrende, sagte bølgende modne Korn, da gik det med Liv og Lyst. Og naar forud som et Forspil syv—otte Mand paa een Gang hvæssede Lerne, fyldtes Luften med denne friske Klang, saa den høretes i lang Afstand som en Musik. Det var et „Strygeorkester“, der gentog sig fra Mark til Mark, og som fra nu af satte et eget Præg over de følgende Uger. Med skarpe Leer begyndte alle Mejerne med deres Indhug paa Ageren, saa den skærende Lyd gik i taktfaste Sus langs Skaaren og forkyndte, at nu var det Høst! Og var Høsten inde, havde man en stemningsfuld, travl, men glad og fornøjelig Tid for sig — den rigeste og livligste Arbejdstid i Aarets Løb.

For at gøre Leen *hvas*, saa den kunde *bide*, blev den enten slebet paa Slibesten, det var det nemmeste, eller *harret* med en *Harrehammer*, slaæet skarp, det var det sværeste, men en *harret* Le holdt længst ved *Bid*. Karlene sleb deres Leer baade Morgen og Middag, og af og til i Marken *hvættede* de dem med *Strygen*. Strygespaanen havde et lille Stykke Strygestaal paa den ene Side. Forhen brugtes *Tjærestryger*, senere *Smergelstryger*. Karlen strøg altid en Le af, før han satte den til Side.

Før Høst lavedes Halmbaand, som Kvinderne, der *tog op*, fastholdt paa Ryggen i en Rem om Livet, til at binde Negene med, senere tog de Langhalm paa Ryggen og bandt Negene dermed, senest tog de Straa af selve Kornet, som de til hvert

Neg knyttede med en Knude, kaldet en *Jydeknude*. De, der bandt op, kaldtes *Optæere*. En Mejer og en Optager kaldtes *et Jern*. En Gaard paa en syv Td. Hartkorn kunde have en syv—otte Jern paa Marken en Høstdag. Der hørte een Sammensætter til ca. fem Jern, to, naar der var syv—otte Jern. *Manden*, Ejeren, plejede at sætte sammen, høstede ikke. Forrest ad Skaaren gik Forkarlen og ofte Andenkarlen, dernæst Husmændene, og saa de yngste Karle. En Række sammensatte Neg kaldtes en *Uvn*. Naar Kornet var godt, blev *Uvnene* længere og kom til at staa tættere. Paa Fyn regnes 40 Neg til Traven, i Jylland 60. Det gjaldt om at høste jævnt, der maatte ikke være Skaarkam eller *Slævestraa*, *Straa*, der blev staaende. Naar Kornet *laa i Læ'e* var det sværere at hugge af, og Lejesæd skæpper heller ikke saa godt.

Naar Høstfolkene spiste Mellemmad, lejrede de sig ved en *Uvn*, ved et levende Hegn, eller hvor de kunde finde Skygge og Læ. Her gik det til — som ved alle slige Lejligheder — med stor Munterhed. Ordene blev ikke vejjet paa Guldvægt (70). Naar man ikke kunde indbilde Børn og godtroende Folk, hvad det skulde være, sagde man, at Vedkommende *ikke var født i Fjollerup*. Saaledes sprogs de med hverandre 3: talte Spøg, og havde al Slags *Tovlighed* og *Kamers* for. Og „den Dag, der gaar med Glæden, kommer aldrig igen med Sorgen“. Ved saadanne Maaltider blev tillige mange gamle Madord oprisket Gang efter Gang, hvad saa En, saa en Anden af dem, der var mest *poliske*, *kom i Lune om*: Kongen spiser, Svin æder og Folk faar Mad. *Være syg bag Køkkendøren og række Hovedet ind ad Madskabet*, saaledes sagde man, naar et Barn skulkede fra Skole, eller en Arbejder var lidt utilpas, men ikke fejlede Noget der, hvor *Maden skal ligge*. *Spise, til man revner, og putte i Lommen det, man levner*. At Hovedet af en Aal er en *Knappenaal* (Knap-en-Aal). Og hvo, som hungrig er og træt, æder og sover let; men de Lade og de Fede har det ondt i Hede. Mange saadanne Ord kunde man for øvrigt altid høre, hvor Flere var samlet; ligeledes Mundheld, Gaader, Remser og Rim.

De levede ikke *ved tom Hæk* — de fik Noget *under Tand* — i Høsten. Det var *streng* og en *haard Tur* at være Madmoder hjemme ved Skorstenen, hvor Fluerne fylkede sig i store

Skarer, praktiserende det moderne Princip, der ligger i Sammenslutning, at Enighed gør stærk. Om *Morgen* straks fik Høstfolkene alle Steder Julekage og en Dram, saa Davre — Øllebrød og Flæsk samt Kaffe — og dernæst Mellemmad i Marken. Til Middag *fersk Suppe* og Peberrodskød, undertiden var Suppen kogt paa Høns og Ænder. Til Aften Grød eller Kartoffler, af hvilke de tog Stykkerne saa store, som de kunde føre dem til Munden (175). Men i Reglen foretrak de at faa Suppen til Nadver; de fik da brun Vælling af Perlegryn — eller anden *Skemad* — og Æggekage til Middag el. l. De sov en Time til Middag, fik da Kaffe og Julekage. Kl. fire spiste de Mellemmad i Marken, og Kl. seks kom Konen gerne selv ud med Æbleskiver — med Snaps til — eller Rødgrød. Kl. otte—ni fik de *Varmeøl* og Nadver. Forhen fik man altid Prosekage i Høstens Tid, men Skikken med Prose i Høsttiden er nu *fordetmeste gaaet over Stav*, som selve Prosen er *lagt af de fleste Steder* (195).

Til Mellemmaden havde man tidt Madkurv med, Dug bredt ud og man skar selv Maden, og laa Marken langt fra Hjemmet, var dette altid Skik. Det var lettere, naar Høstfolkene selv kunde *smide* (p)'aa; det var ikke let at faa *al den Smidmad lempet*. De spiste og drak, saa meget de kunde *sætte i dem*, og hvad de *hovede*, kunde lide, tog de især *med søde Munde*. Øl og Brændevin *bællede* og *tyllede* de i sig hele Dagen. De gamle Koner tog deres *Taar* med. En otte Kander godt Gammelt-Øl blev der drukket *hver Halvdag* paa en Høstmark som den, her er lagt til Grund. Desuden blev der drukket flere Dunke med Mælkevand, særlig Kvinderne taalte ikke at drikke *enste*, *eneste*, *alene*, Øl. Alle drak af samme *Læ'el*, Lejle (363), og samme Dunk. Øllet satte Humøret op.

Arbejdsfolk var livlige. De var ikke kede af deres Arbejde. Det var dem ingen Tvang. Arbejdet holdt dem sunde og raske, og selv *høstede* de derved Arbejdets Velsignelse. Der arbejdedes ikke efter Timetal eller Klokkeslet. Var det blevet Aften, men der manglede endnu *ilidt*, sagde Avlskarlen: *Det hugger vi av aa'* — *Ja, Pletti hugger vi av*, nikkede ældste Husmand. *Vi ta'er e'net Par Snapse*, sagde Manden, og saa gik det — selv efter Solbjerg — uden Stands, til *Klokken hun blev val baade otte og ni*. Naar Marken var af hugget — særlig Rugmarken —

raabte Høstfolkene Hurra, saa det kunde høres fra Mark til Mark, ud over Vejene og i stille Vejr ind til Byen, til hvis Jorder Marken hørte, saa det var kundgjort, at *naa vor Niels Nielsens fære med de's.*

Gaardmanden gav før Kronernes Tid et Par Mark i *Davløn* til en Høstkarl, i sidste Fjerdedel af Aarhundredet en Krone. Men baade Mænd og Koner *gjorde Høstdage.* Gaardmanden var Pløjemand for Husmanden, eller Husmanden laante hans Heste. At hente Doktor og Jordemoder tog en Gaardmand aldrig Noget for af sin Husmand, men at hente Brænde, Tørv o. l. krævede een eller to Høstdage. Var det paa større Gaarde, hvor der holdtes Tyr, fik Husmændene deres *Køer tyret*; og mange andre Ydelser af forskellig Art blev som Regel betalt med, at Husfolkene kunde *gøre Høstdage* derfor — eller gøre andre Dages Arbejde.

Man skulde synes, at de stærke Folk havde rørt sig tilstrækkelig paa en streng Høstdag. Og var der en Skrædder, Skomager, Urmager eller anden stillesiddende Haandværksmand med, da havde han stort Besvær med at *vinds med* og havde mest Lyst til at gaa fra paa Halvejen, og Dagen efter var han, som det hed, *en rigtig Skrædder.* Men de arbejdsvante Folk svang sig endnu *ilidt* i Dansen, enten i Loen eller i *Overstuen*, hvis der bare var en Harmonikaspiller eller en gammel Spillemand, der kunde gnide lidt paa en *Fiaal.* „Det var“ — efter Sigende — „jo ikke den fine Musik“ til den Dans, der sluttede en Høstdag. Høstfolkene *smed* da *Træskerne* og dansede paa *Hosesjokker*, *Strømpefødder.* Var der en Husmand, der havde en Kone, der var lidt *nole a' sig*, gnaven, vranten, og hun ikke vilde danse, men Manden vilde, stod den *nole* Kone henne i Døren og *skældte ud paa* Manden, fordi det sled for *møj* paa hans *Hoser.*

Ophøstningsdagen — d. v. s. den Dag, Boghveden var *lagt*, høstet (lagt paa Skaar) — var Kaalen truet, og denne „Trusel“ maatte afværges med en lille Ekstra-Forplejning. Karlene stillede sig paa Række foran Kaalen og lod *Høststrygen* ivrigt klinge i munter Takt hen over Læggen — det kaldtes at *vætte for Kaal* — de lod, som de ville spille Husmoderen det Puds at meje Kaalen ned, nu man var færdig i Marken; men hun forstod at forpurre dette Forehavende med Most- eller Ølkruset

og med melisbestrædede Æbleskiver (64). — (En, der snakker frem og tilbage, kaldes en *Vættepert*).

Naar Kornlæssene rullede gennem Landsbyens Veje, saa det *gungrede*, som om det var den ene fine „lukkede Vogn“ efter den anden, der tungt, men livligt var i Fart, saa det klirrede inden Døre, var der ogsaa en egen Stemning oppe: travl, energisk, frisk. Navnlig hvis det saa ud til Regnvejr, var der Liv i Kørselen, da gjaldt det især om ikke at *ligge for længe paa Vejen*, og man kørte da til Kl. ni—ti om Aftenen. Hvor der var en god Mand og en god Kone, gjorde Folkene deres til, at de kunde faa Kornet bjerget vel i Hus.

Gamle Bønderfolk kaldte Barometret *Vejrglasset*, eller blot *Glasset* (32). Ude paa Landet var *Glasset* en skattet Vejrsprofet i uroligt Høstvejr. Og der blev kigget mere paa *Fløjen*, Vejrhnanen, paa *Ryningen* af Taget i de Dage, end i det øvrige Aar tilsammen. *Fløjen* var sædvanlig anbragt paa Laden, saa man kunde se den inde fra Stuehuset. Og hver Gang Bonden kiggede længselsfuldt efter Solskin eller bængstet op imod en *Graae*, Sky, der kunde blive til en *Bløde*, ihukom han tillige sine Fædres uskrevne Meteorologi.

I Marken læssede gerne Manden og Pigen, og Sønnen eller Karlen rakte og kørte Læsset hjem. Det var sværere at *række Korn* end at *lasse*. Og det var gerne Piger eller en Dreng, der *tog fra* hjemme i Laden. Man *lassede* fire, fem — var der *langt til Jorden*, ud til Marken, seks — Lag paa Høstvognen. Naar man skulde køre langt med Hø og Langhalm, brugte man et *Svøbereg*. Paa Høstvognen blev Læssetræet fastgjort med et Forreb og et Bagreb — hvilket var forsynet med en Trisse, hvorved det kunde spændes haardt. Den lille Strikke, der var fastgjort bag i Vognen, og hvori Læssetræet hang i Marken, naar Vognen kørte fra *Uvn* til *Uvn*, kaldtes en Hund, *Huni*. — Naar man figurlig talte om de usynlige Baand og Traade, der sammenknytter, eller om de skjulte Aarsager til Ens Adfærd, sagde man: *Det er det, der binder Læsset*.

At køre hjem paa et højt, vuggende *Høstlas*, der fjedrer saa dejligt, var alle Børns Fryd, og det var ret almindeligt — naar der da ikke var altfor travlt — at Børnene fik denne Fornøjelse. For mig var denne Glæde i mine Barneaar noget blandet paa Grund af min stærke Frygt for Mus.

De Straa, der spildtes, kaldtes *Rivning* (aldrig Slod.) At forherlige det første og det sidste Neg og lade Skikke knytte sig dertil, var kun lidet kendt paa min hjemlige Egn. Saaledes heller ikke Størsteparten af de Emner, der behandles i Museumsdirektør Bernhard Olsens interessante Afhandling om Høstskikke og det sidste Neg, som Forf. skrev i Kataloget for den landbohistoriske Udstilling paa den fynske Landmandsforsamling 1900 — hvortil fem af Maleren R. Christiansens udmærkede Landbrugsbilleder paa samme Udstilling knyttede sig — og som 1910 blev gengivet i „Danmarks Folkekeminder Nr. 6.“

Dog kaldtes baade det sidste Neg og det sidste „Høstlæs“ *Kællingen*. „Jeg bandt Kællingen“, kunde den sige, der bandt det sidste Neg. Eller der taltes forud om, hvem det vilde komme til at tilfalde at binde *Kællingneget*. Var det sidste Kornlæs, *Kællinglæsset*, stort, blev det næste Aar et godt Aar. Af dette Læs blev der kun gjort den Smule Stads, at Alle, der var med i Marken, skulde *op at køre paa det*. Men som Følge deraf, at Alle skulde køre med hjem, blev det gerne gjort til et lille *Klatlæs*, og saa sagde den ene Gaardmand til den anden: „Det er kun en lille *Kælling*, Du har, Du vil nok ikke have saa meget at køre med ad Aare.“ Senere hen, navnlig paa større Gaarde, har det sidste Læs, der samler i sig Brændpunktet af den hele Høst, faaet en lidt mere festlig Modtagelse. Naar Høstfolkene kom hjem med Høstens sidste Avl, kunde Hestene være smykket med Blomster og Grønt, og Husmoderen kunde atter da give en lille ekstra Forfriskning til Ære for Indavlingen.

Naar Laderne var for smaa, satte man Hæs. Der hørte Øvelse til at sætte Hæs. Man satte først fire Stokke, een i hvert Hjørne. Naar man satte det første Lag, kaldte man det *at sætte Stæningen*; se S. 179 — Ordet overføres paa Spisning. Hæset skulde sættes ligesom Tømmeret paa en Tømmerplads, smallest forneden, og det skulde holdes højt i Midten. Til sidst blev det tækket med Halm ovenpaa.

Det skete hist og her paa de Dage, man *kørte Korn* (ind), at Smaakreaturer blev indelukket i et Laderum, *et Foerhus* eller *Korngulv*, og der fik en ufrivillig mørk Arrest. Det hændte i min Barndom hjemme, at en Høne i syv Uger var

forputtet og sad indeklemt i et tæt tilsat Rum med indavlet Sæd. Da den kom frem, var den levende, men den døde dog nogle Dage efter. Den kunde vel æde og drikke, men den var saa afmagret, at den ikke kunde være i Fred for de andre Høns, der betragtede den som en fremmed Fugl.

September kaldes paa Bondesproget *Herregaardenes Maaned*, fordi Herregaardene, selv om Høsten falder tidlig, ikke kan naa at bringe deres Avl til Huse før i September. De største Gaarde maa jo altid blive de sidste, der faar indavlet. Og først naar Bønderne var færdige, gik Arbejderne til Herregaardene. Forpagteren af Harritslevgaard hed i sin Tid Bülow. Paa Haarslevengen kaldtes September ligefrem „BülowsMaaned.“

Af Boghvede saae man i en almindelig Gaard et Par Skæpper paa ca. en Td. Land og kunde avle fra fire—fem Tønder til henimod ti Tønder. Boghveden blev lagt paa Skaar, hvor den laa en fjorten Dages Tid, til Kornene blev brune. Den blev da *stypet*, formet lig en Bikube (263). („Han hier ej at røgle Boghvede“, er en Talemaade, der sigter til, at Boghveden, der sættes op i — som det kaldes i Jylland Røgler, paa Fyn *Styver* — smaa Hobe, høstes sidst, ved Mikkelsdag eller saa. Ordet bruges i Jylland om En, der ikke kan tjene sin Tid ud paa et Sted, men snart vil skifte Plads.) Baandet blev bundet om Halsen af Neget. *Uvnen* var eenradet. Negene blev løftet forsigtig op paa Vognen, for at Kornet ikke skulde falde af. „I Boghvedehøst skal man straks møde med Plejlen“, fordi Kærnen da gaar bedst af. *Bov'i blev tosket føst*. Kærne fik gerne Foderet straks o: naar de skulde til at *ligge inde* (Bet. paa inde) om Natten. Der var Græs i, saa det var som halvt Hø. Boghvedegryn opbevarede man i Reglen i smaa Gryntønder i Spisekammeret, ikke paa Loftet i de store Bing eller *Bind* — hvad jeg Side 181 skriver for at komme den fynske Udtale saa nær som mulig.

Man *task* Raps i Marken paa et Lærredssejl, ogsaa Ærter paa Sejl, disse undertiden hjemme i *Gaaret*. Rapsfoer bruges til at hede Ovn med. Smaakaarsfolk fik et saadant Læs gratis. Men der skulde passes paa, at ikke dette *Foer* faldt paa Ovnbunden. Plejlen er omtalt S. 173. Den Del, man slog

med, var gerne af *Esk*, Ask; den Del, man holdt ved, af *Hessel* eller *Rødpil*. Naar Kornet skulde tærskes, vilde Karlene helst være to paa Loen. Husmanden var derimod helst alene, saa kunde Arbejdet bedst *li'* for ham. — Arbejdet *lier godt*, naar det gaar dygtigt og raskt fra Haanden. — Tærskeren havde nemlig Arbejdet paa Akkord. Dette kaldtes at være *Pundtærsker*, dog var Ordet ikke meget i Brug paa denne Skildrings Tid og Egn. Det stammer fra den Fortidsberegning, hvorefter der gik visse Skæpper aftærsket Korn paa et Kornpund. Man sagde oftest, at Tærskeren *task for Tønden*. Han fik en Mark á tyve Skilling for en Tønde Rug, mindre for Byg, mindst for Havre. Eller han fik for Eks. hver attende, hver tyvende eller to og tyvende Tønde efter Aftale og efter, hvad Sort Korn han tærskede (81.) Ogsaa *Manden* selv stod paa Tærskeloen.

Blændkorn blev ikke solgt, men *foret*, fodret, op, det var godt til *Malkekræ*. Man saaede Byg og Havre sammen, fordi det „gav“ bedre som Blandkorn end hver for sig. Naar Bygget er skredet, tager Havren fat. Jorden udnyttes saaledes mest.

En Fynbo bruger ikke Ordet *Halm* alene. Der siges *Foer* og *Langhalm*. Om Foder — Hvede-, Rug-, Byg- og Havre — til Fodring brugtes ofte Ordet *Fourage*. „Har I dygtig med *Fourage*?“ Men man sagde *Foer* til *Strøelse*. Ogsaa *Ortefoer*, Levnefoder fra Dyrenes Gift — en Portion kaldtes ogsaa en *Givning*. Man sagde en *Klapning Foer* og en *Kær Langhalm*, for Eks. til *Sengehalm* (83). Naar man tærskede Rug og Hvede, *gjorde man Langhalm af*, *Tækkehalm*. Der hørte tre Dukker til en *Kær*, *Kærv*. En *Kær* skulde veje et Lispund. Der gik tyve *Kære* til en *Trave*, og Tærskeren fik da 8—12—16 Skilling for Traven i *Langhalmspenge*. Maaske den forældede Benævnelse *Pundtærsker* ogsaa tillige støtter sig til denne Beregningsmaade?

Naar Kornet var tærsket, kastede man det med en *Kasteskovel* fra den ene Side af Loen til den anden, saa *Støvet* stod som en Sky omkring Kasteren. At kaste Korn havde Tærskeren et *eget Træk paa*. En *Lodør* er delt i to *Halvdøre*. Han vendte *Ryggen mod Døren* og havde den *øverste Halvdør* aaben, d. v. s. han havde *Vinden* med sig. Kunde det ikke lade sig *gøre* paa denne *Maade*, lukkede han *Døren* og aabnede

Lugen i den modsatte Side og stillede sig saa derhenne med Ryggen mod Lufttrækket. Kornet blev fejtet af med en til Øjemedet udspilet Kost, helst af Birkeris. Kornet fløj, som det bedste og tungeste, længst hen, „Skidtet“ faldt fra Bunken af hen mod Kasterens Fødder. Han kastede Kornet, saa det laa i en Halvmaane henad Gulvet, saa at han stod i en konkav Bue. Det Korn, der ved Overfejningen laa nærmest Avnerne, kaldtes *Skelkorn*, det kom hverken til Mølle eller blev solgt, det blev brugt til Kreaturerne. Naar man tærskede Boghvede, havde man ikke Træsko, men Sivsko paa, for ikke at knuse Kornene.

Saa skulde man *gøre Korn af* med et Sold. Man sagde *Sal* og at *sæle*. Man lod Soldet svinge rundt, saa Affaldet samlede sig i en *Stak* midt i Soldet, saa man som Skum kunde skumme Støvet fra. (Saa fik man Standharpe, Vifteharpe, Rensemaskine og Kastemaskine.) Naar Kornet ikke skulde sælges, skulde det i Tøndesække bæres paa Loftet. Naar man maalte Korn, skulde der til „ordentligt Maal“ være Top paa hver ottende Skæppe, de andre blev strøget med en rund Stok. Man talte om en Topskæppe og en *stryget* Skæppe, og Husmanden sagde: „Den Mand er værd at arbejde for, han stryger ikke en Skæppe Korn“. Topmaalet rettede sig efter, om det var til kendte Folk eller til Fremmede, man solgte Korn.

— Der er Noget, der hedder *Lo-Visen*. Een slog Plejlen om Halsen paa en Anden og klemte til, til han fik ham til at *syng* *Lovisen*. Det skulde være Løjer.

Naar en Gaard havde *optosken*, gav Husmoderen et lille Gilde, Tærskegilde, med det ved alle slige Lejligheder sædvanlige *Traktement*, varmt Øl og Æbleskiver.¹⁾ Det var *Skikken*, at man skulde være færdig paa Tærskeloen ved Kyndelmisetid, og ved samme Tid skulde saa Kvindfolkene være færdig med at spinde Uld, hvis det da ikke allerede var sket ved Juletid, som den første og egentlige Tidsfrist derfor. De spandt saa Hør og Blaar i den sidste Del af Vinteren. De Gamle havde Orden i deres Arbejde og Rede paa Alt, hvad der hørte hver *Aarsenstid* til.

¹⁾ Paa Assenseggen har man faaet Havregryns-Pandekager den Dag, man fik Havren optærsket.

Efter Høst kommer Stubmarkens Tid med de levnedes Aks. „Riv kun Marken let, riv den ej for tæt,“ lyder det i det gamle Høstvers. Til sidst kom Akssamlingen. Den var de jordløse Folks Ret; thi som der videre staar: „Fuglen og den Fattige skal ogsaa være mæt.“

Mange Steder rev man ikke altfor *skrappet*, for ikke at gøre Marken altfor bar for Akssankerne. Naar Kornet var *inde*, levede man hvert Aar Ruts Historie om igen. Da saa man altid Børn og ældre Koner flittigt sanke Aks paa Stubmarkerne, indsamle Smulerne fra Markejernes Grøde. De bad dog altid om *Forlov* først.

Forsynet med en hvid Lærredspose med Rem over *Hæren* (Hærden) opsamlede de Straa paa Straa, til de fik en stor Dusk i venstre Haand, skar saa Aksene af med en Kniv eller Saks og puttede dem i Posen. De Yngste og de Ældste, ja selv de med de gamle, stive Rygge fra den lille Indsidderstue, kunde paa denne Maade bjerge sig mange Skæpper Korn (Enkelte samlede endog i Tøndevis) saa ogsaa Høstens Fylde naaede ind til dem. Det var et møjsommeligt Pillearbejde, og det maatte *gøres* straks, før Faarene kom paa Stubjorden. I regnfulde Aar gav Arbejdet langt mindre *af sig* end i tørre Aar. Det var især Hvedeaks, de samlede, samt Bygaks til Gryn, til Grisen og til Hønsene. Aksene var søgte Varer; de kunde byttes for andet Korn eller sælges til Gaardmanden. Akskorn betaltes godt; thi det var i aftærsket Tilstand rent og fri for fremmed Iblanding og egnede sig derfor ypperligt til Sædekorn. I de fattige Smaahuse fik man ved at sanke Aks gratis Korn til Hvedebrød. Mange gemte deres Hvedeaks til at holde Jul med.

Nu levner Selvbinderen og Hesteriven ikke mange Straa paa Høstmarken. Hvor der før var fire—fem Læs *Rivning*, er der nu kun et lille *Klallæs*. Akssamlingen var et ægte poetisk Billede fra den gamle Landsbytid med dens vindskibelige Nøjsomhed og Flid. Man sporer ret i denne nu forsvundne Høstskik den Rigdom, der ligger i de smaa Goder og Glæder — ligesom man sporer den i saa meget Andet af det nu forældede Landboliv.

Fra Aar til Aar har man i Aviserne læst om „Rugbrød af ny Rug“. Tidligere gjaldt det for Bagerne om, hvem der først kunde melde dette „Smaanyt“. Man spiste sidst i Høst Aarets første Rugbrød, som man i Maj lod sig Aarets første Græsmælk smage. Brød har ikke mere sin særlige Sæson til at optræde som „Nyt af Aaret“. Nu indføres en Mængde udenlandsk Rug, og Brød af vor egen Rug indtager ikke den Plads som før. Dog kan man endnu tale om Brød af ny, hjemmeavlet Rug, og saadant Brød spises mange Steder med Velbehag — men intet Steds som i det Landbohjem, der spiser det som et endnu helt igennem hjemmeforarbejdet Produkt. Lad os gaa ind i et saadant Hjem og hos disse Folk følge Brødkornet fra eet Aar til et andet.

De Velhavende i store Gaarde begyndte først sent at bruge af den nye Slagtemad i Saltekarret, og ligesaa behøvede de ikke at *ta' te'* den nye Rug før hen i Vinteren, henad Jul eller saa; det kunde ikke betale sig. De havde saadanne Steder Forraad af Alt. Det Nye var for udrøjt, det smagte for godt, saa der spistes for meget deraf. Paa Smaastederne var man derimod *nydsaget* til at *tage til det* straks, Korn og Flæsk og hvad andet Aaret bragte. Det var ikke med deres gode Villie, at de Smaa kom først, de sagde tværtimod: *De Store har altid Fordelen!* (181.)

I enhver mindre Landbedrift var det en Selvfølge, at Familien selv udførte Stedets Arbejde, saavel ude som inde. Manden kørte *Gødning ud* (i Marken) og lagde den der i smaa Hobe, Kvinderne spredte den, han gik Fure op og Fure ned og pløjede, saaede, harvede og tromlede og fulgte Ageren fra Vinter til Vaar. I Høsten gik han foran med *Mejetøjet*, fulgt af Konen og den voksne Datter. De kiggede alle til Hobe i Frygt eller Haab mod den skyede Himmel. Gav Skyerne Regn eller Blæst? Blev det Vind eller Varme i de følgende Dage? De almindelige Vejrtegn, fra Fuglene i Luften til Krybet paa Jorden, blev iagttaget. Tordenbyger blev man ikke kvit; men selv om Kornet skulde *stjæles* i Hus, blev det dog omsider kørt ind. Man havde jo Skriftens Ord: at Sæd og Høst skal ikke aflade; og de Gamle sagde erfaringsmæssigt

og fortrøstningsfuldt, „at man havde endnu ikke set, at Kornet var blevet paa Marken“. Saa blev det tærsket, oventørret¹⁾ og bragt til Mølle. Endelig kom den Dag, da der skulde bages. Kvinderne æltede Dejgen, Manden passede Ovnens (180) og hjalp maaske ogsaa med at slaa Brødene op.

Saa kom den Stund, da Husfaderen for Bordenden tog den brede Brødkniv, korsede Brødet (117) og skar en Bunke Rundtenommer efter Husets Behov²⁾, og saa skulde hele Husstanden til at smage det nye Brød af den nye *Rov*. Det var et udpræget Mellemmads-Maaltid, hvor Samtalen mest drejede sig om det første Stykke Brød. Der kunde komme en tilfældig Indtrædende og sige sit „Singot“ til de Spisende, og han kunde med landlig Gæstfrihed blive bænket ved Bordet, og han, som enhver Anden, kunde erklære, at Brødet smagte godt. Men hvad betød det?

Gud gav Vejr og Vækst og lagde sin Velsignelse til, men Markens Ejer, hans Husstand og hans *Bæster* lagde et Aars Arbejde til. *Trætte Lemmer* havde det givet at følge Kærnen af forrige Høst til Brød af indeværende Høst, men nu havde de Brødkorn for det kommende Aar og havde smagt den første friskduftende Rundtenom. For dem var denne første Skive Brød et Begreb, som en Bybo eller hver den, der tankeløst tager et Stykke Brød fra Brødbakken ved et dækket Bord, slet ikke har eller kan have nogen Forestilling om. De, paa hvem i bogstavelig Forstand Ordet kan overføres, at i „Dit Ansigts Sved skal Du æde dit Brød“, spiser Brød af ny Rug paa en Maade, som kun Landboen forstaar, der ved, *hvad det gier for*, ved, hvad det vil sige: først at være den Ydende for at kunne blive den Nydende.

1) Man lærte Børnene og de Unge, naar de skulde feje Rugen ud af Ovnens (186), at lige saa mange Kærner, der blev liggende i Sprækkerne, lige saa mange Gange vilde Vorherre blive vred paa dem: at Kornet og al Frugtbarhed er Guds Gaver. Man undlod aldrig at tage en *Brødring* (Skorpe) op fra Gulvet; selv hos rige Folk var »Krummer ogsaa Brød«, der ikke maatte spildes.

2) Naar man skar nyt, friskt Brød skar man undertiden Hul i *Ringens* med Kniven, for derefter at skære Brødkiven af med en Sytraad eller en Snor — ligesom der nu bruges Staaltraad, hvor der sælges Ost.

Man siger, at en god Kornhøst og et godt Nøddaar følger ad — ogsaa at Humle og Hasselnødder følges ad i Frugtbarhed. „Naar man ser Hareskokke, skal man Nødder plukke“. Hasselbusken ved Alfarvej bliver desværre ofte Genstand for en utidig Plyndring, før den faar Tid til at bringe sin Frugt til Modenhed.

Efter Høstens Sløv fik og faar endnu Tjenestefolk hver en Fridag for at plukke Nødder, deres *Nyddav*. Nøddedag kendes selv i Byerne. Fabrikker og andre Arbejdsgivere giver deres Folk en Nøddedag, og Folk fra Byen tager ud for at plukke Nødder. Tjørn og Hassel danner fortrinsvis vore levende Hegn — for øvrigt ogsaa de gamle flettede Gærder, *Brogærder* (60). Men Hegnene svinder ind, og Nøddeplukning gaar ikke for sig efter den gamle Maalestok. Folkene var ikke ude samlet, men i Løbet af Nøddetiden — 8—14 Dage — fik de hver sin Fridag, indtil de Alle havde haft *Nyddav*. Nogle *plokkede Nyer*, Andre gik *hem* og besøgte *dem heme*. Det var en Hviledag, Alle fik. Lidt op paa *Formid'ni* fik man fri for Resten af Dagen.

Pigerne syede deres hvide Overtræks-Høstærmer sammen til Poser. Naar de kom hjem, kunde de fylde Gaardens største Malkebøtte, der paa denne Aarstid havde udspillet sin Rolle for den forløbne Sommer, og i denne eller en lignende Genstand henstod da Nødderne — paa Folkesproget stod i *Bede* — en Tid, indtil de en Friaften kom frem og blev afhaset, *haaset av*.

I Juletiden spillede man Kort om dem, og ved de forskellige Slags Sammenkomster og lignende Lejligheder var en Lommefuld Nødder velkommen, — som det da var de Godtfolks mindste Kunst at *gøre Has paa*. Derved fik Tænderne sig en kraftig Motion, idet de tilfulde godtgjorde det Ord, der udtaler den uimodsigelige Sandhed, at „der skal en stærk Tand til en haard Nød.“ Ogsaa kunde man gøre den Opdagelse, at „den haardeste Skal har den sødeste Kærne.“ Ja, Hasselen og dens Nødder har givet Anledning til mange Ordspøg og megen digterisk Forherligelse. I Folkemaal siges Hessel og *Haas*. Med Hessel forekommer mange Stednavne. *Det er ikke for døde Nødder, at den gør det og det*, siger Fynboen, naar han mener at kunne skimte en Bagtanke. Man

taler om, at „det er en haard Nød at knække.“ „Stor Lykke og en Nøddeskal fuld af Forstand kan regere Verden.“ „Hvo Kærnen vil æde, skal Nødden bryde.“ Digteren Kaalund har tillige besunget — ikke den nymodens Nøddeknækker — men det gammeldags, tykmavede Mahogni- eller Egetræs Hus geraad af Drejerarbejde med en Træskrue, som:

›Hver Gang en Nød man i Gabet ham stak,
klemte han til, saa Skallen knak;
han agted kun lidt, at Kærnen var lækker,
— men det var jo ogsaa en Nøddeknækker!«

At „spille Filipine“ var en ukendt Spøg blandt gamle Dages Bønderfolk.

Saa *lyste* Knud Persens *etter*, om der var *lyst til* i Kirken, hvornær der skulde være Høstprædiken. De paa Gammelgaard havde allerede *spurg* *det*, at *det blev paa næste Søndag*. Nogle havde vel *ikke Stunde* i saadan en travl Tid at tage sig videre af den Sag, men Kirkerne var dog i Reglen endog stærkt besøgt ved Takkegudstjenesten for Høsten. Frem i Tiden antog den dertil bestemte Søndag et særlig festligt Præg. Kirken blev i den Anledning smykket med Havens og Markens Rigdomme, med Blomster, Aks og Grønt. Der blev da, kaldtes det, *pyntet Kirke*.

Efter Høst kom Ævredtiden — den Tid, man „opgav Ævred“ og lod Kreaturerne gaa løse, lod dem græsse paa Grøfter, Mark og Stub efter eget Forgodthefindende. „Kørne skal ud i Avre,“ sagde man. Nu er Løsenet „rene Marker“, men den Gang groede der mange Krydderurter rundt omkring, ogsaa paa Stubmarkerne. Tiden var da tillige Ævredsmørrets Tid, og Efteraarsgræsningen øvede sin Indflydelse paa det. Tiden efter Høst kan ogsaa betragtes som Vogterdrengens særlige Aarstid, hvor han havde sin strengeste Tid og sit vigtigste Hverv (78 o. flg.).

Det hedder: „Som du slider i August og September, kan Du hvile i November og December.“ Dette passer, naar der kun tænkes paa *Udearbejdet*, og naar man tillige betænker, at Oktober og mere gik med før Vinterhvilen. *Mytningen* skulde *køres ud*, og Vintersæden skulde saas. Som Efteraarsarbejder er

Humlehøsten, Slagtning og Lysestøbning forud omtalt (i II Bind). Der avledes lidt Humle overalt, men dog mest i Vends-Herred, hvor Humlen har sit Arnested. Man har ogsaa i Vestfyen, særlig i Vendsherred, taget Tobaksavl op.

Den lille Efteraarsferie, Skolerne holder, kaldes i Byerne Flyttedagsferie eller Kakkellovnsferie, Landsbyskolerne gav nogle Dage fri i Kartoffelhøsten. Derefter rettede Ferien sig, ligesom Sommerens Ferie rettede sig efter Kornhøsten. Da Ordet Ferie kom i Brug, kaldte man den *Betette-* eller *Katøffelferie*.

Man sagde *sætte* Kartoffler, og man talte om gode *Sættekartofler*. Det er en møjsommelig Høst at bringe Kartoffler — og nu dertil Roer — og de andre underjordiske Vækster i Havn. Det er drøjt at ligge paa Knæerne *d'ene Red eller d'aaen* paa gennemblødt Jord og *sanke op* een for een af Kartofflerne med Hænderne; men det er et Arbejde, som Bondestandens Folk er fortrolig med at udføre med Haandkraft; og mange Koner og Børn fra de jordløse Huse bragte derved en god Vinterforsyning af *Betetter* hjem til deres egne Smaa-hjem (81 — 258). Med mildt Efteraarsvejr kastes der ogsaa et lysere Skær over dette kolde, fugtige Jordarbejde.

Naar Efteraaret kommer med sin overdaadige Farveskønhed, naar Markhøsten er endt, og kun Havehøsten tilbage, straalder Haven med en Rigdom af Frugt og Farver. Efteraarets Solskin og rene, blaa Luft lægger Glans over denne Indhøstning. Frugthøsten gaar ikke helt stille af. Det rasler i Grenenes skøre Løv, knager undertiden i en Gren, der mister en Kvist, og der passiares, saafremt der er Flere om Arbejdet. Man kan nu ved den Tid ikke gaa mange Skridt i en Landsby uden at blive Vidne til dette oplivende Billede af friskt Landliv.

Men hvad nyttede det tidligere, at der var *heller op*, fuldt op, af saadanne Sager, hvor skulde de sælges og gøres i Penge? Nu løber der, snart sagt, uden for hvert Sogneskel en Jernbaneskinne, der kan føre Landboerne og deres Produkter til Fyns største Torv, til det store Forbrug (279).

Naar Korn og Frugt, hvad særlig indtræffer i tørre, solrige Somre, var *uens*, ulige, modnet, eller nogle Bær betydelig foran andre, taltes der om, at Korn og Frugt da var *twesær*. Om

Kæmpeeksemplarer af Frugt og Urter, sagde man, at de var saa *gruuter* (eller *gru'eder*) groet. Forholdsvis tidlig plantede man Lambertshassel i Haverne. Dens Nødder kaldtes *vaalske Ny'er*, i „finere“ Sprog „valske Nødder.“

I gamle Dage saa man om Foraaret efter, hvordan Frugttræerne var *teet* og siden, naar de stod med deres røde og hvide *Blaaster*, hvordan de *blaastrede*. Folk podede deres Frugttræer. Frugten fortæredes som raa, tørret eller som Most, samt anvendtes til Æbleflæsk (171) og ved deres Slagtning, og endelig blev *Gæmeævlerne* gemt til at spille Kort om i Julen. Naar de Unge plukkede Frugten af, gav de Gamle *Orden paa*, at der *maatte nok sidde et Æble eller to*. Saa vidt vides, blev der ikke i overtroisk Øjemed levnet af Markens Grøde.

Naar Forraad-Velstanden var paa sit Højeste, holdt man Gildet for Høstens Afslutning. I den jævne Bondestand kaldtes det *Skure-* eller *Skuresgilde* (264) — af Opskær — og det afholdtes *Mikkemos-Aften* (se Mikkelsdag). Paa større Gaarde var det ikke bundet til den bestemte Aften, men blev gerne afholdt senere, og i Stedet for *Mikkemosaftens-Nadver* kaldtes det Høstgilde. Ved et Høstgilde var Loen pyntet med Efteraarets rige Blomsterflor, og Festen bestod af varm Mad, Æbleskiver, Punch, Skaalsang og Dans. Men ved Siden af Festen for Aarets Afgrøde, som Husbonden giver i Hjemmet for sine Høst- og Husfolk, har den nyere Tid skabt en anden Sammenkomst, et Betalingsgilde, Høstfesten i Krohaven eller i Dansesalen. Paa Efteraarssøndage foranstalter Folkene selv disse Gilder. Dampen er oppe, og uden Tegn paa, at Parterne har sat alle deres Kræfter over Styr ved Høstens Slid og Møje, gaar det løs med Dans, som vel ikke altid spænder af uden at være ledsaget af mere eller mindre Dobbelt og Drik.

Naar Naturen gaar sin Undergang i Møde, straalende i alle Regnbuens Farver, er dens Farvel i Oktober prægtigere og forfængeligere end dens Hilsen i Maj. Men den er da et Væv med Vemod til Islæt og Skønhed til Trænning. Det er ingen ubemærket Afsked, Naturen tager, før den lægger sig til Hvile for næste Aar igen at rejse sig i forynget Skikkelse,

iført sit nye, friske, grønne Svøb. Men naar Plovmanden gaar Fure op og Fure ned og vender det blanke, glinsende Muld frem, fortæller denne Syssel, at Aaret vel gaar paa Held, men at der tænkes paa Aaret, der atter kommer. Og selv om det sidste Blad maa lyde Naturens Bud og finde sig i Tilintetgørelse, har man i Vintersædens friske Spirer Forbud paa Fortsættelse af Kredsløbet. „Efter Vinter kommer Vaar med Sommer, Korn og Kærne.“ Tiden gaar i Rundgang, dens Sindbillede er en Slange, der bider i sin Hale og derved danner en Ring. Tidens Hjul er et perpetuum mobile.

Fester og Højtider.

Fastelavn.

DE forrige Slægters Maade at holde Fastelavn paa kan nu ikke i Et og Alt mindes med ubegrænset Bifald. Men til Gengæld maa man aldrig overse og ikke blive træt af at prise de nøjsomme Fordringer, som baade Store og Smaa da stillede til Morskab og Tidsfordriv.

De forskellige Skikke finder man undertiden bundet til kun enkelte Sogne. Men i Almindelighed faldt dog den gamle nordfynske Landsbyfastelavn i tre Led, saaledes at der var Noget for dem Alle fra de Yngste til de Ældste. Bollerne og Riset, der som Forvarsler for Fastelavn kommer frem, naar Festen er i Farvandet, og som nu saa at sige er de eneste to Ting, der har overleveret alt det Øvrige, hvad der tidligere var knyttet til Fastelavn, hørte dog kun i ringe Grad med til den Fastelavn, her skal skildres. Det udpyntede Ris var endnu i min Barndom ukendt blandt Landsbyfolk. Bollerne var derimod vel kendt, men de hørte den Gang til det, man ude paa Landet kaldte *Kræs*, og de havde kun sparsomt fundet Vej ud til Landsbyerne, især i de afsides Egne.

Som Fastelavnsret spiste man *Mælk paa Hvedebrød* : hjemmebagt Hvedebrød, der var skaaret i Tærninger, og over hvilke man hældte varm Mælk — vel at mærke, hvis en forsynlig Husmoder havde levnet Hvedemel fra sin Julebagning, saa der ogsaa kunde blive et Fastelavnsbrød. Men det er netop den Slags Smaaskikke, man tidt finder saa stærkt begrænset, at enkelte kun kendes i Bylag end ikke indenfor hele Sognegrænsen.

I den katolske Tid spiste man Flæsk i Dagene forud for Fastelavn med den paafølgende lange Faste, hvilke Dage derfor havde Flæske-Tilnavn foran. Det var fuldtud Brug baade at sige og skrive for Eks. Flæskesøndag. Som Mindelse om denne Fastelavnsmad er paa det spiselige Omraade røget Skinke endnu knyttet til Fastelavn. Lige indtil Svineavlens antog sine nuværende Former, har Odense Torv ude fra Landet været tilført store Partier af røget Skinke Lørdag før Fastelavn. Et gammelt Ord siger: „Hvo, som ikke æder Flæsk paa Flæskesøndag, faar Rygve Aaret om“. Da Børn var fritaget for Faste, siger et Andet: „Det er godt at være Barn i Fasten, Præst om Paasken, Føl om Høsten og Bonde om Julen“. Ogsaa vil et af Folkets gamle Ord vide, at: „Mange holder Ord, som Hunde holder Faste“.

Som Forløbere for selve Fastelavnsløjerne saa man allerede et Par Uger før Fattigfolks Børn løbe fra Dør til Dør for at aflire en tillært Vise — som de paa bedste Beskub satte „Tonen“ paa, ret frit efter dens Forbillede. Deres Dragt var fra Top til Taa oversyet med flagrende Papirsstrimler i *braskende* eller i *braverende* ∴ spraglende Farver, og Hovedbedækningen var af broget Papir. Disse levende „Fastelavnsris“, smaa og store Rollinger, fik da som Belønning en *rød Skilling* til en Bolle, en To- eller *Enste-Skilling*, og Ansigterne straaede om Kap med det kulørte Flitter — eller just som en nyslaet Toskilling fra 1818 — naar der faldt en *Hvid*: en Tre- eller *Fireskilling* af.

Sædvanlig var der flere i Følge. Søskende fulgtes ad — de større Børn tog de mindre ved Haanden — og smaa, bitte Purke var med, ikke større end at de akkurat kunde sætte, en eller anden Krusedulle-Melodi paa nogle Ord, som for Eks.: „Naar Julen er god, saa varer den ved til Paaske“. Ja, det gik paa saadan en Rundtur som: „Alle de Fugle smaa, de sang med hver sin Stemme“. Men hvem forstod ikke i dette Tilfælde en halvkvædet Vise? Hvor de kom ind, stillede de sig paa Rad og sang af fuld Hals. Som Regel gjorde Narredragten og Fastelavnsvisen „Lykke, saa Sangerne gjorde en god Høst af røde Penge. (Man sagde ogsaa hvide Penge (318), og Ordet en *Hvid* brugtes ikke blot om den gamle Mønt af

dette Navn, men ogsaa om en Sølvskilling i Almindelighed samt om en Snaps).

Det Hele var en Spekulation af Forældrene. Pengene skulde jo bringes hjem; men ikke desto mindre kunde Børnene ikke godt modstaa Lysten til at købe en enkelt Bolle eller to hos Høkeren eller *Hvedebrødkonen*. Slige Lækkerier var, som sagt, i hine Tider sjeldne, og en stor Fryd. At disse Fastelavnsboller kun havde en fjern Lighed med „varme Boller“, gjorde mindre til Sagen — *det laa der ingen Lav paa* — de *gled* lige saa fuldt, som om de just var det (111). Ogsaa bedre stillede Børn var henrykt for disse solide, flere Dage gamle Boller. En ældre Herre har saaledes oftere omtalt, at det var et af hans Barndoms højeste Maal, en Gang at komme til at eje saa mange Skillinger, at han kunde købe saa mange Boller i det lille Høkerhus, som han selv vilde, uden at have Forældrene til at blande sig i dette Forhold. Da han kunde købe den hele Butik, vilde han nødig sætte Tand i sin Barnelivret.

De smaa Fastelavnsnarre, dette er deres egentlige Navn, hører ikke helt de forbigangne Tider til. Endnu kan de dukke op og synge sig frem fra Sted til Sted. Medens Skikken har tabt sig paa Landet, er den taget til i Byerne. Der støver nu Børnene om syngende for Døre, med Masker og alle mulige vanartede Forklædninger, helst med Laserne hængende efter sig, og rasler med Indsamlingsbøsser. Dette Prelleri er et Vildskud, der burde skæres bort.

Naar Tiden nærmede sig Fastelavn, mødte Ungdommen op med deres Forlystelse: at slaa Katten af Tønden, „ride Fastelavn“ og holde Fastelavns-gilde. De unge Karle foranstaltede et pyntet ridende Optog, der endte med Dans omtrent til Døgnet var omme. Her var Alle med: Sønner, Døtre, Tjenestekarle og Tjenestepiger — det var ligemeget —, da var der ingen Standsforskul ude som hjemme, Alle var hverandres Lige.

Aftenen før der skulde rides Fastelavn, samledes Byens Piger i den forud bestilte Dansestue, der blev velvillig overladt af Gaardfolkene, og „Turen“ dertil gik paa Omgang. (344.) Her pyntedes under harmløs Skæmt, Latter og Sang nogle gamle kasserede, til Øjemedet skænkede, høje Hatte med

alskens broget Stads, saa de straaede saa fine og flotte og attraaværdige, at de nok var en Kappelstrid værd. Atter og atter maa man ved at drage den gamle Bondekultur frem, som den fik Udslag i de formløse Fornøjelser, sande:

„Ønsk ikke Pengeposen fuld,
skønt Velstand højt man skatter;
langt mere værd end Gods og Guld
er Glædens friske Latter.“

Næste Morgen lige efter Davretid rejste de unge Karle ved Hjælp af et Par Læssetræer en Galge, i hvilken en Tønde med „Katten“ blev ophængt. Heldigvis erstattede dog en Trækugle, en Græstørv eller lignende død Genstand den levende Kat. Tønden indeholdt aldrig, hverken i Haarslev eller Omegn, nogen Kat. Den Kompliment skal ikke forglemmes.

Naar disse Forberedelser var tilendebragt, løb Karlene skyndsomst hjem og hentede hver sin Hest — ogsaa et Laan selvfølgelig. Ved 10-Tiden begyndte man denne glade Dag med en fornøjelig Dyst, der fulgtes med Spænding af en stor Tilskuerskare. Hele Byen var paa Benene. Nu gjaldt det om Een for Een i fuldt Firspring med en Kølle at slaa „Katten“ af Tønden — eller i en senere Tid at *stikke til Ring*. I begge Fald var det en Kappelstrid, der kunde trække temmelig længe ud. I Haarslev kunde Rytterne paa faa Minutter ride rundt, først ned ad en Gyde, derefter op ad Landevejen, og derved omkredse et lille Parti midt i Byen, der kaldtes „Holmen“. Sejrherreren — den, der slog Tønden itu, eller den, der havde tilkæmpet sig de fleste Ringe, — var dermed kaaret til Konge, og den næstfølgende Rytter kaldtes hans Dronning. Pigerne kom nu frem med de udpyntede Hatter, der var bestemt for disse to „kronede“ Hoveder, samt en tredie, bestemt for den, der ved denne Lejlighed spillede Bajads.

Det ridende Optog i Byen var Festens Glanspunkt. Bajadsen iførte sig en Skjorte uden paa sit Tøj og red som Forrider i Spidsen for hele Styrken, vel en Snes tapre, gæve Karle til Hest. De gæstede nu hver Gaard og for øvrigt hvert Sted, hvor der var Plads, hele Byen rundt for at indbyde Husets Folk til Gildet om Aftenen samt indsamle et lille Pengebidrag til dette. Tilskuerne løb skyndsomst hver til Sit for at være hjemme at tage imod Optoget.

Først steg Bajadsen af Hesten og bad i høje Vendinger om Tilladelse for den samlede Rytterskare til at aflægge en Visit. Derpaa mødte Kongen med en lignende staaende Remse, om det maatte være tilladt ham og hans Dronning at komme indenfor, hvilke høflige Anmodninger begge blev meget gæstfrit indrømmet. Hele Følget stod da af Hestene og blev beværtet, mange Steder allerede uden for Døren, fik Æbleskiver, og Skiver af Julekage med *hvidt Sukker* paa (171), Snapse, varm Most eller varmt Øl og i Tilgift en rask Svingom med Husets Folk. Selv en Farmor eller Mormor, om hun ellers var rask og rørig, maatte standse sit Rokkehjul. Baade Gamle og Unge blev snurret nogle Gange rundt paa Gulvet, inden man red videre til den næste Gaard for at begynde igen paa selv samme Vis. De bedste Steder fik dog de længste Visitter, og kun der, hvor alvorlig Sygdom eller Sorg sad til Huse, gik Toget „Hus forbi“.

Alle Byens Børn fulgte med Henrykkelse Toget, Drengene holdt Hestene, medens Karlene aflagte Visitten; som oftest vankede der da en Æbleskive, og for de største Piger kunde der nu og da falde en Dans af.

„Rytteriet“ begyndte med megen Anstand med alle de gamle Regler til Grund, men inden de mange, mange Besøg var aflagt fra den ene Byende til den anden, var der undertiden paa det lange Ridt sat lidt for megen Skænk til Livs. — Og de fik jo mere endnu, inden Dansegildet sluttede ved næste Daggy. — Det med Sirup sødede varme Øl eller Mosten kunde være et Par farlige Drikke, der lumsk *tov i Ho'et*; thi man havde ved denne og lignende Lejligheder for Skik at *blænde* Rom og andre stærke Varer baade i Øl og Most, som da gik *glagent* ned, naar det saaledes kom maskeret frem under disse Drikkes vel ikke ganske, men dog saa temmelig uskyldige Mærke — en grov Spas, der ikke blot da, men ogsaa til andre Tider ofte drevs uhyggelig vidt. Ja, videre end til at indlemmes under Begrebet: uskyldig Spøg, og som derfor maa tælles med blandt Fortidens grovkornede og mere fremtrædende plettede Minder.

Allerede paa Halvvejen kneb det for Adskillige at taale den megen *Hjærtstyrkning* og at bære den med *ret Ryg*. Middagsmad eller et andet ordentligt Maaltid var der ikke Tid

til at faa. Til Slutning var da ogsaa en Del af de unge Karle, der tilmed ikke var vant til disse Drikke, ved at opgive Ævred. Men efter at have sundet sig lidt var de Fleste af dem dog igen rask til Bens til Dansen — som ogsaa navnlig denne Dag, eller rettere Nat, kunde udarte til at blive baade vild og voldsom.

Det følger af sig selv, at „Kongen“ førte Dansen op ved dette Gilde. Han og hans Følgesvend, kaldet „Dronningen“, (ikke Prins) aabnede Dansen med Hattene paa. Skønt denne Vinterens store Festdag ikke bør stemples som et Sviregilde, kan man vel nok sige, at naar man fra Morgenstunden havde kæmpet saa tappert for at faa en Hat, hørte der visselig ikke mindre Snille og Fasthed til at løbe Linen ud fri for en „Hat“. Og det kunde ikke fuldtud siges om enhver Karl, at han Fastelavnsgilledagen til Ende var „Karl for sin Hat“. Det hændte, at den, der begyndte som Hestebetvinger, endte som „Bjørnetrækker“.

Men naar Talen igen drejer sig om Dans og om Drik, som jeg tidligere har omtalt, maa jeg dog atter fremhæve, at disse Hovednydelser kunde for En og Anden udarte, men det blev da nærmest for dem, der havde Tilbøjelighed til altid at drive ogsaa en hvilken som helst anden festlig Glæde ud over Sømmelighedens Grænser. At danse var den gamle Bondestand en medfødt Lyst, og stærke Drikke var en af de værste Snublesten. De solide Folk var imidlertid faste Karakterer, der holdt sig til Brugen og undlod Misbrugen af, hvad der faldt for baade Hverdag og Fest. I glade Lag, som her er Tale om, var det da ogsaa Selvbeherskelsens Folk, der satte Præg paa Selskabet.

Ja til sidst, naar Pigerne fik Røgtningen (222) og Malkningen til Side, kom saa Dansegildet med: 2—4—6—8 og 10 Ture, med *Melleuet*, *Trippe-*, *Pirre-*, *Skotsk-*, *Tyroler-*, *Geschwind-* og *Skifte-Vals*, med *Skotsk i Kæde*, *Skotsk op og ned ad Gulvet* og *Skotsk rundt*, *Skomager-* og *Hamborgskotsk* og *Hamborg Nummer tre*. Dernæst *Hopsa*, *Masaakka*, *Svejtrit*, *Hopgesigten*, *Kontrasejren*, *Smede-* og *Klappedans*, *Reilænder*, *Tappenstreg*, *Fandango*, *Jødetur*, *Pigernes Fornøjelse*, *den Urolige*, *den lille Sorte* samt *den Jydske paa Næsen* og saa fremdeles, indtil hele Rækken havde faaet sig en Omgang, baade ret og avet om. En „Ge-

schwindvals“ — man kunde ogsaa sige Wienervals — *aver om* var den raskeste Dans af alle (351).

Naar under Skiftevalsen de dansende Par, medens der først spilledes en Marsch, derpaa en Dans, paa begge Maader var naaet Gulvet een eller to Gange om, byttede man, Pigerne gik frem, Karlene blev staaende. Men før Skiftet fandt Sted kysse Par for Par Stuen rundt; men „somme Tider saa vi dog vort Snit og snoede os fra det“, siger en Fortællerske.

Efter Dansen gik hver til sin Dont, Pigerne til Morgenmalkningen og Karlene i Lo og Lade, hvor deres Gerning faldt. Men efter dette glade Gilde, der var Vinterens største Fornøjelse for den dansende Ungdom, var Fastelavnglæderne dog ikke udtømt. Slutstenen og Vinterens sidste Gilde var Pigegildet. En Ugestid efter Fastelavngildet fulgte dette lige saa faste aarlige Gilde, hvor det var Pigerne, der førte an og i Et og Alt stod for Styret. De maatte bestille Dansestuen, betale Musikken og skaffe til Veje Noget *at leve af*. Udgiften kunde blive højest et Par Mark for hver Pige.

Ved alle Datidens Ungdomsgilder bestod *Levemalet* af Hvedebrød, Mjød, Brændevin og Øl. En senere Tid føjede Kaffe til, og ved de største Gilder fik man ogsaa Punch. Fastelavngildet var det *villeste*. Ved et saadant efter Midten af Aarhundredet, hvor der var Treogtyve til at ride og henved Hundrede til at danse, blev der købt ti Kander Ekstrakt og to Kander Rom. Dansestuen, Lys, (352) samt Øllet afgaves gratis paa Stedet. *Gaardfolk* overlod nemlig skiftevis efter Tur deres *Stadsstue* — eller som den ogsaa kaldtes *Overstue* — til Ungdommens *Plasergilder* (17—344). Disse afholdtes med korte Mellemrum hele Vinteren — kunde ogsaa forekomme om Sommeren — men en særlig Undtagelse var Fastetiden, inden for hvilken saadan Lystighed ikke kunde tilstedes, og derfor fandt Fastelavngildet med det efterfølgende Pigegilde Sted, lige før Fasten gik ind.

Ved Pigegildet var der ved Siden af Pigernes Pligter ogsaa forbundet den Rettighed, at det da udelukkende tilkom dem at byde op til Dansen. Og naar Karlen ellers dansede mest med den Pige, han syntes bedst om, saa gjorde Pigerne nu ogsaa her Gengæld og bød først til Dans de Karle, de foretrak. Men just dette var Forhold, der kunde gøre, at disse

muntre Ungdomsgilder kunde huskes længe efter og give Minder, man kunde leve paa, til næste Fastelavn gav Lejlighed til en Gentagelse af det Hele. Et dansende Par ved Fastelavngilderne det ene Aar kunde blive til et Kærestepar inden næste Aars Gilder; det var ikke just nogen Sjeldenhed. Efter Fastelavn kom den stille Fastetid, i hvilken der — som alt nævnt — ikke blev danset, derefter Paasken — saa var man inde i Bøndernes travle Foraarstid — og saa var den Vinter med sine Vinterglæder forbi.

Naar Fastelavns Mandag kom, hørte det først og fremmest med til Dagens Fornøjelse at faa i det mindste een Person narret Fastelavn. Enkelte var altid Skive for denne Spøg og maatte være Dagens Syndebukke. Andre skyldte man „Tak for sidst“, og nu gjaldt det om til Oprejsning at faa dem i Fælden. Thi naar det med den behørigste Alvor meddeltes en Husmoder: „Kom ud, en af Dine bedste Høns ligger ude i Gaarden og er død“, uden at det rørte hende, maatte man altsaa gaa mere diplomatisk til Værks. Gik den, man vilde narre, blot over en Dørtærskel, var Slaget vundet; saa var Vedkommende Fastelavnsnar. (391).

Ja, det gik til *paa alle Facuner* med sammenpønsket Snedighed for at faa den, der skulde narres, til at hoppe paa Limpinden. En Mand sagde i sin Tid: Jeg har nok hørt Tale om, at Narrestregerne kunde drives vidt; der er dog vist Ingen, der har været narret som jeg — og saa fortalte han, at en Dreng, der havde tjent ham for nogle Aar siden, men som nu tjente i en anden Gaard, havde klædt sig ud som Pige og ladet sig fæste til Maj at tjene for Pige hos ham. Alt gik brillant, til der skulde skrives i Skudsmaalsbogen, da opdagedes det først, hvorledes Manden var „gaaet i Tøjet“.

De Ældre, Adstadige var ogsaa i Festhumør. Paa selve Fastelavns Mandag gik Gaardmændene sammen. Efter Midtag samledes de et Sted i Byen — Turen til Værtskabet gik paa Omgang — Arbejdet hvilede, og man havde alle Slags Løjer og Idræt for. Denne Morskab samlede et stort Opløb, der ogsaa her optraadte som et taknemmeligt Publikum.

Snart *satte man til Væds* om, hvem der hurtigst kunde

sætte over et Kær, sejlene i et Kar, og snart skulde man se, hvem der først kunde snurre et Reb af en Ledpæl, et oprejst Læssetræ, en Fork eller en Humlestang. Hertil benyttedes et *Spøbereb* (410). Den, der havde Lyst, tog da fat i den yderste Ende og fik sig en ordentlig Løbetur, inden han fik Rebet afviklet. Et Sted væddedes om, at to Mand kunde hente Præmien for Væddemaalet, Drikkevarer i en Kro, godt en Fjerdingvej borte — altsaa tilbagelægge en halv Milsvej — inden den, der løb paa Stedet, fik Bugt med Opgaven, og det lykkedes — saa lang var den Ende spundet.

En anden Fastelavnsleg var at samle Æg op. Der blev i Marken lagt en halv Snes Æg paa Række med Mellemrum, aftalt efter Overenskomst. Æggene skulde saa hentes eet for eet og samles i en Kurv. Ogsaa her gjaldt det om, hvem der kunde bruge Benene bedst.

Endskønt Folk paa den Egn, her beskrives, var saa menneskelige ikke at putte en Kat i Tønden, var de dog saa barbariske endnu i gamle Folks Barndomstid Fastelavnsdagen at øve den ældgamle kaade Idræt, at trække Hovedet af en Gase paa en for Dyret højst pinefuld Maade. Denne Raahed faar af en gammel Meddeler følgende Kritik: „Saadan Leg med Dyr er jo det samme, der finder Sted endnu, naar Folk i Spanien forlyster sig med Tyrefægtning“ — og der kunde vel føjes til — i Danmark og andre Steder med Hestevæddeløb.

„At jage Hanen“ har dog ikke været Skik i Nordfyn, og hverken Tønden, der splintredes, eller Gaasen, der skulde gøres hovedløs, gjorde sine Mænd til Katte- eller Gaasekonge for et Aar. Fastelavns Strutter var slet ikke kendt, og Legen at „bide til Bollen“ forekommer ikke i Minderne fra Landsbyens Fastelavn.

Den almindeligste Spøg ved denne Lejlighed var i en Blindebukleg at slaa en Potte i Stykker. I Toften uden for *Lykkeporten* satte man en Gærdestav i Jorden og hængte en gammel Jydepotte med Bunden i Vejret oven paa den. Een for Een blev man bundet for Øjnene og hørret nogle Gange rundt, fik derpaa en *Stavr* i Haanden og skulde paa *baram* træffe Potten og slaa den sønder. Var En saa heldig at være paa Nippet til at ramme den, lod han sig gerne narre af de vildledende Bemærkninger, der da faldt om, at man

netop gik i fejl Retning og langt fra det rette Spor, og det uagtet Vedkommende saa ofte tilforn havde hørt disse Fif og selv været med at hitte paa det urimeligste Narreværk.

Naar saa Potten var slaaet i Stumper og Stykker, og nogle Timers Tid saaledes var *slaaet* ihjel, og Folk ikke længere kunde *hytte sig* ude, eller Mørket drev dem ind, *bødes* hele Forsamlingen ind at faa *ilidt at leve af*, eller som man ligeledes brugte at sige, *en Bitte Brød og en Taar*. Der beværtedes da med Æbleskiver, Vafler, Smørrebrød, og *en Dansk, en Klar* eller *en hvid Dram*, hvilken sidste — hvad den end kaldtes — ogsaa ved denne Lejlighed snart gik over i Pluralis. — *Saa lættig*, sagte, *at sige* — som en gammel Kone plejede at sige, idet hun sænkede Stemmen til Hvisken, naar hun betroede En Noget, der ikke maatte sladres om.

Og selvfølgelig trakteredes med den altid brugelige Skænk, Datidens Livdrik, der den Gang ved alle Lejligheder traadte i Kaffens Sted: *en Potte varmt Øl med Sødt i* : „gammelt Øl med en Pind i“ (205). Man sødede Øllet med Sirup — undertiden Honning — og man kom lidt Rugbrød i, skaaret i smaa Tærninger, for, hed det sig, at Øllet ikke skulde blive „dovent“, medens man varmede det. Hvem der havde Most, fyldte ogsaa Kruset med denne Drik, enten kold eller varm. Den store Ler-Ølpotte — eller Ølkruset — gik da fra Mund til Mund, og man kunde omtrent drikke, som Tor drak af Havet, *der er Mere, hvor det kom fra*, føjede den gamle „vor Moer“ gæstfrit til — *kredensende for dem*; d. s. i almindelig Forstand. — Kredense brugtes, ligesom *bakke op*, for „kræse op“, „lækre for“, men særlig anvendte man Udtrykket at *kredense for* figurlig taget. — Gæsterne lod sig Øl og Most smage og stak mangan god Taar under Vesten. Det hændte da ogsaa ved denne Lejlighed, som hvor der ellers fandt Drikkeri Sted, at det for En og Anden kom til at gaa efter det gamle Ord, at „hvem der vil have det sidste af Kruset, faar Laaget paa Næsen.“

Da Kaffen blev Modedrik blandt alle Landsbyfolk, var der alt sket store Forandringer i de gammeldags Landsbyer. Meget gammel Tradition og mange gamle Skikke var ophævet, og meget Nyt og Moderne havde paa alle Omraader vundet

Indgang. Nu er „en Bayer“ den Øldrik, hvormed en Fynbo ikke sjældent *opvægter* sin Gæst. Det bayerske Øl er blevet den danske Nationaldrik. „Det er en Modesag; det er kun dyrere, men ikke bedre end det gamle fynske Øl,“ siger en af mine Hjemmelmænd.

De Gamles Fastelavnsløjer og al lignende Lystighed fik i Datiden, naar sligt refereredes, den Omtale, at der holdtes en *farlig Komæt*, dog oftest *Kamæt* = Komædie. Nu opfører man i veldædigt Øjemed alle Vegne paa Landet vore folkelige Forfatteres Komædier ved Sammenkomsterne i Fastelavnstiden (20). Egnens Publikum overværer Forestillingerne og gaar nu som før op i Nydelsen af, hvad de hører og ser. Og kun de Ældste taler om, hvorledes en „rigtig“ Fastelavn en Gang har været.

Ja nu! Fastelavns Mandag har ganske forandret Karakter. De Forlystelser og Løjer, som man i gamle Dage holdt saa stærkt paa skete Fyldest, har man næsten alle Vegne givet en god Dag. Denne Mærkedag er under Forvandlingens Lov blevet til de store Folkemøders Dag, og Fastelavns-gildet er blevet til Foreningsfester med Maskerade og Dilletantkomædie. Landboerne tyer i tætte Skarer ind til Odense, der Fastelavnsmandag har et mangeartet og rigt Program at byde paa — vel det største Aaret om for en enkelt Dag? Der løber Særtog. Dagen indtræffer paa en for Landvæsenet belejlig Tid. Lærerstunden har fri. Det er dog ikke blot Skolemøder og de kirkelige Møder, der øver Tiltrækning. Der afholdes tillige et stort Marked, og der er Adgang til Teatre og adskillige Fornøjelser. Derved bliver Dagen til en af Byens folkerigeste. Landbobesøget taaler kun Sammenligning med St. Knuds Markedsdag (365 o. flg.), Dyrskuedage og lignende store Dage. Om Sommeren spreder Strømmen sig, men Kæmpemødernes Dag samler den sig i Byens smalle Færdselsaarer.

Bagerne belaver sig paa at holde Belejringen ud og melder desaarsag deres Kage i god Tid og ruster sig med Bollebjerger, der minder om Eventyrets Pandekagehus, og dog naar Bollerne til sidst bogstaveligt at gaa af som „varmt Brød“, efterhaanden som de bages. Thi „mange Munde gør tomme Fade.“

Paaske og Pinse.

Hvor mange forskellige Træk blandt Skikke, Folkedigtning og Folketro knytter sig ikke til Tiden omkring vore Højtider.

I Modsætning til Julen, hvor saa megen kristelig og hedensk Tro og Tradition er fast sammenvævet, fordi den kristelige Jul blev fastsat til den Tid, hvor man forhen fejrede den hedensk nordiske Solhvervs- eller Midvinterfest, er Paasken udelukkende de Kristnes Fest. Den er ikke fremstaaet som Fortsættelse af nogen oprindelig hedensk Offer-, Drikke- og Naturfest, ældre end og forud for Kristendommen. Det samme gælder til Dels Pinsen.

Julen er særlig Fredens Tid, der for en Stund gør alle Hjerter varme, saa der dækkes med Kærlighedens Kaabe over Jordelivets Ufred. Julefreden har strakt sig til endog Dyr og Planter og de usynlige Magter. Paasken er derimod hos os i det Aarhundrede, jeg beskriver, knyttet til vor Krigshistorie til Vands og til Lands. Baade dets Sejre og Nederlag er besunget i vore Krigssange: 2. April 1801: „Der sloges en Gang et Skærtorsdagsslag,“ (Ploug) og „Hvert Aar med Vaaren — da stiger igen af Natten Skærtorsdag-Morgen“, (Hertz) 23. April 1848: „Paaskeklokken kimed mildt“ (Ploug) ligeledes: „O, husker I end hin Paaskedag — paa Dannevirke vi stod,“ (Ploug) — samt: „Det var ved Paasketide vi skulde pløje til.“ Og endelig 5. April 1849: „En Skærtorsdag blodig rød er igen oprundet“. (Grundtvig)

Man taler om Julesommer og Paaskevinter og omvendt: hvid Jul, grøn Paaske. Hver af vore tre store Højtider har sin særlige Festblomst. Ligesom Julen har sin Julerosé, har baade Paasken og Pinsen hver sin særlige Lillie. De gamle Bønder sagde Paaske- og Pinse-*Nelliker* eller *Neljer*. Paasken har sin egen Vind, Foraarets barske Paaskeøsten, og de gamle Fynboer har nok ogsaa ment, at der er en Pinsevesten. Naar man taler om en lys eller en mørk Jul, da er Paasken — skønt selv den bevægelige Fest — selvfølgelig altid fast paa dette Punkt, altid maanelys. Efter Paaske skal man ikke længere sidde ved Lys, *sidde oppe*.

Skærtorsdag er en af Overtroens store Dage.

Paa Langfredag fandt i Pavekirkens Tider mange Selvpinsler Sted, ikke blot i Forsagelse af Mad og Drikke. Den norske Botaniker Schübeler skriver i „Norges Væxtrige“ S. 312, at det i gammel Tid var Skik i Omegnen af Frederiksstad, „at Bønderne, til Minde om Frelserens Lidelser, Langfredag kørte Gjødsel paa Ageren, ja at de endog for end mere at plage sig, lagde Gjødsel i sine Sko.“ Ogsaa de fynske Bønder arbejdede tidt Langfredag; til Eks. stængede de Humle (61, 271) — hvad enten nu Skikken kan føres tilbage til samme asketiske Udspring, eller det bare var, fordi de var for *gritte paa Tiden?* — At være gritte: gridsk.

At spise Melgrød Langfredag friede for Rygpine. Paaske morgen fastende at spise et Æble friede for Feber Aaret om. Kaal og Æg, de gamle Fastespiser, er særlige Paaskeretter. Skærtorsdag skulde man ikke blot spise Kaal, men helst en Ret af ni Slags grønne Urter. Skærtorsdagskaalen er vidt udbredt og gammel kendt.

Ordet Kaalgaard kendtes ikke i Nordfyn. Men der plantedes megen Kaal. Grønkaal anvendtes i forrige Tider meget til Æde for Køerne. Denne Fodring gav den gode, gammel dags Fløde; men da Fællesmejerierne kom, kom der tvungen Fodertabel, og Kaalen maatte vige for Roer, der er et stærkt mælkegivende Fodermiddel. For Høns i Hønsegaard er Kaal et udmærket Foder. Om Foraaret blev Grønkaalstokkene rykket op, de maatte ikke staa og bære Frø paa Voksestedet; der skulde der gøres i Stand til ny Udsæd. Den Spisekaal, som var til Rest, blev flyttet, sat sammen *ud ad en Rad*. Nogle Stokke henstod til Frøavl. Man avlede selv Kaalfrøet (61). Resten af Kaalstokkene spiste man af, saa længe man kunde. Man benyttede de nye Skud, *Spirekaalen*, sammen med lidt Kommengrønt lige til henimod den Tid, man kunde faa ny Kaal, hvilket var en mærkbar Begivenhed i Husholdningen; især naar der kom nye Kartofler paa Grønkaalsuppen. Kom Paasken sildig, og der kun var lidt Grønkaal, skulde man sørge for at gemme den overvintrede Kaal til Skærtorsdag, og man tog saa et Blad af de forskellige Slags Grønt, der var fremme, selv om man ellers ikke spiste det, for at faa Nitallet fuldt. Kom Paasken tidligt, kneb det

at faa saa mange friske Blade og Spirer af Urter; man tyede da ogsaa til Buske som Ribes og lignende. Endnu saa langt frem i Tiden at slige Buske var optaget i Bøndernes Haver, har man saaledes overholdt Skikken med en saadan Kaalret.

Ægget er med gamle og udbredte Skikke knyttet til Paasken i alle Lande og i alle Lag; thi Ægget kan, verdenslig taget, være Symbol paa Vaartiden og, kristelig set, paa Opstandelsen. Paaskefestens farvede Æg er kendt viden om — ogsaa i den gamle Bondestand, dog brugtes de maaske mest paa større Gaarde og hos dannede Familier, ligesom Legen: at trante Paaskeæg nærmest var i Brug i Hjemmene uden for Bondestanden, paa Herregaarde o. l. St. Man farvede Paaskeæg ved at koge dem med Rødbeder, Safran, Løgskaller, Malurt, Soda, Mandelskaller — hver for sig eller i Blanding — vist ogsaa med Brunspann og maaske andre egentlige Farvestoffer. Man passede, at Æggene var hele — for at de kunde tage sig ud — Kuløren var det vigtigste, Hygiejnen tænkte man kun mindst paa, men det kom denne — ubevidst — til Gode, at Arbejdet udførtes med saa megen Ordenssans og Akkuratesse, at Skallerne ikke knækkede. Æggene skulde prange i forskellige Farver. De kogtes stenhaarde, dels for at de skulde faa Tid til at blive rigtig stærke i Farven, dels for at de kunde holde til at trille med.

Trillelegen omtaler en Dame som et af hendes Barneminder fra et Herregaardshjem paa Sjælland saaledes: „Vi lagde Sand under den ene Ende af en Tagsten, saa denne laa skraat, og dannede derefter Banen videre med Sand. Det gjaldt nu om at lade Æggene trille ned ad denne Skraaplan, saaledes at de berørte de forrige, da Trillerne vandt de Æg, det rullende Æg rørte ved.“ — Man kunde saaledes tilvinde sig Æggene.

At spise Æggene som „skidne Æg“ \circ : haardkogte Æg med Sennepsauce er ligeledes en gammel kendt Paaskeret, der ofte blev anvendt Langfredag. Blødkogte Æg kaldtes *bløde Æg*. Ogsaa Spejlæg var kendt i min Barndom blandt Landbostanden. Overalt paa Landet spistes Æg Paaskemorgen; der blev kogt to eller flere til Mands. De var da altid haardkogte, *haarde Æg*, som Spiseren bed af til Smørrebrødet.

De gamle Degne fik som en pligtig eller frivillig Naturalydelse

tilsendt Paaskeæg, en Snæs eller flere. I sin Tid gækkede man for Paaskeæg. Det er kendte Gækkerim: „Gækket er Du, og gækket skal Du være, indtil Du mig et Paaskeæg forærer;“ „Naar Du modtager denne Gæk, da maa Du give Paaskeæg.“ Det var en almindelig Godgørenhedsskik paa Landet, naar Fattigfolk og deres Børn gik rundt at tigge Paaskeæg, fra Dør til Dør, uden Afslag at give dem et Par Æg. De bad ikke om eet, men om et Par Æg. Thi de vidste, at de fik mere end eet. Husmoderen udsatte sig nemlig for, at Modtageren troldheksede med Gaven, hvis der kun blev givet eet Æg, derfor gaves altid mindst to bort.

Blandt Landsbybørn var det ved Paasketid en yndet Fornøjelse at samle Æg fra Reden for at faa Lov af deres Moder, naar hun skulde bruge raa Æg, at slaa Hul i begge Ender af Ægget og puste Indholdet ud, saa Skallen forblev hel.¹⁾ Paa denne klistrede de Figurer af kulørt Papir — jo stærkere Farver des bedre — og kappedes om at udstyre de tomme Æg med de Midler og den Opfindsomhed, de raadede over. Naar de straaledede i broget Glans trak de dem paa Snore, til de fik hele Kranse deraf. Med disse Kranse — sammen med grønne Guirlander — pyntede Skolepigerne Skolestuen til Foraarseksamen. Ja, man har endog pyntet Kirkerne med en saadan Paaskeprydelse, hvad der ikke skal ligge længere tilbage, end at en gammel Meddeler tror at kunne erindre det.

Selv efter at Æggets Værdi er ganske omvurderet, saa det, fra at være et lille, upaaagtet Produkt, er blevet til en betydelig Udførselsvare, trakterer Landhusmoderen dog fremdeles sin Husstand med Æg i Paasken — ellers var det jo ikke Paaske; og overalt er Ægget Festspise i Paasketiden. Men de kulørte haardkogte har udspillet deres Rolle og kommer neppe — som de gamle Danse — atter til Ære og Værdighed. „At have spist mange Paaskeæg“ er et gammelt Udtryk for Alderdom. At Hønseægget har givet Anledning til mange Ordsprog, viser dets Ælde hos os, dets Udbredelse og Betydning for Kosten. I de gamle Gaarde blev der aldrig solgt Æg. Da den Tid

¹⁾ Man brugte ogsaa udblæste Æg til at trække paa en Snor tværs over en Fiskeruse for at lokke Fiskene i den. Sudere o. l. gik nemlig efter, hvad der skinnede.

kom, man begyndte at sælge Æg, kostede de, mener en Husmoder, vel tolv Skilling Snesen. Et langt Tidsrum holdt de sig paa tyve Skilling — en Skilling for et Æg —; man syntes, det var et kedeligt Brud paa denne Regel, da Prisen steg til en Rigsort for en Snes.

I gamle Dage var det Skik, at Sognebeboerne gav deres Præst et Brød til Paaskehøjtiden.

Det er en udbredt Mening, at Solen Paaskemorgen, naar den staar op, leger bag Skyerne og danser af Glæde, fordi Kristus er opstanden. Bournonville siger i Ytringer om Dansen: „— — og et gammelt Folkemundheld udtrykker Alverdens Jubel ved Solens Dans Paaskemorgen.“ H. C. Andersen fortæller om sin Fødeby, at Almuesmanden gik ud paa Nonnebakken (nu midt i Byen) for at iagttage Solens Paaskedans og bemærker hertil: „Næsten altid var der rigtignok en Sky for, saa man ikke fik Legen at se, men Enhver troede i Hjertet, at Solen havde leget bag Skyen.“ De fynske Bønder stod ogsaa op og gik udenfor Paaskemorgen for at se Solen i dens Opgang, idet de sagde: „Paaskemorgen Vorherre opstod!“ Hvis disse Ord ikke er Brudstykke af et Vers, hvad jeg ikke har kunnet opspore, minder denne Paaskehilsen jo om den Hilsen „Kristus er opstanden,“ som ledsager Paaskekysset i den græsk-katolske Kirke. — Soldansen gentager sig jo ogsaa ved Dagry Pinsemorgen.

Paaskeblus og Pinseblus kendes ikke i Nordfyn. Man har ikke her ved Vaarens Begyndelse — som Jyden siger og nok endnu gør — „jaget æ Trold væk med æ Blus fra æ Mark.“ Ej heller har man redet Sommer i By, kaaret Majkonge eller Pinsebrud. — Medens vort Sommer- eller Majtræ er sygnet hen, har til Gengæld Vinterens Træ, Julens Festtræ, vundet sig frem.

I Henseende til verdslige Skikke og Folketro er Julen overdaadigst udstyret; til Paasken er der dog heller ikke faldet saa Lidt af, men Pinsen er i den Retning den fattigst af lagte. Pinsen har vel nogle Mundheld og Mærker, men den er blottet for Festretter som Særkende for den og Aarstiden. Der er ingen Mad, der skal spises til dens Ære. Julen er Madfesten over alle, den har til sig knyttet ti for een af spiselige Sager. Fastelavn, Paaske, Store Bededag, Mikkelsdag og

Mortensdag har gamle Madtraditioner, kun Pinsen er Spisesedlens Askepot.

Men til Pinse „bli'er Skoven rigtig grøn“, og da — „stiger der Pinseglans med Sol over Voven.“ Og naar Julen er Hjemlivets Fest, der samler Børn og Voksne, kan man ogsaa kalde Pinsen Hjemmenes Fest, i Særdeleshed Husmoderens, idet Hjemmet ved Pinsetid sætter sit Skel mellem Vinter og Vaar. Paa ingen Tid af Aaret straal'er Hjemmet i lysere og friskere Fylde og i ganske opfrisket Skrud.

Chr. Richardt har i en anden Sammenhæng samlet vore Hovedhøjtider i følgende Ord:

•Din Julestjernes Skær
er Alle lige nær,
Din klare Paaskesol
har lyst fra Pol til Pol,
tændt op Din Pinselue.◀

Store Bededags Aften er i Særdeleshed en Købstadfest med Fridag for Bagerne, varme Hveder og Aftentur. Saa lidt kender ældre Folk i mit Fødesogn endnu til Københavnerens Store Bededagsaften, at jeg nylig er blevet spurgt, om det er Aftenen forud eller selve Dagens Aften, man fejrer med Spadseren i lyse Dragter. Men det Udtryk: „at sætte et Bededagsansigt op“ — hvad enten det har Noget at gøre med Bods dagen eller ej — har ikke holdt sig til Byfolk alene. Og Enhver kender den Højtidelighed, der kan være denne Vaar-aften, naar Kirkeklokken kimende toner ud over Naturens vaagnende Liv. Men ud over dette forløb denne Aften som enhver Aften forud for en af de større Kirkedage.

Bededagen kaldtes altid *Fjerde Fredag* — regnet fra Paasken. Jeg har hørt en Vestjyde kalde den „Bedefredag“ paa et Tonefald, der gjorde Ordet til en svær Nød at knække.

Sankt Hans Dag.

„Sankt Hansdag er Glædens og Midsommers Fest“ — som N. T. Bruun i sin Tid slog fast — „og derfor til Kilden vi drage.“ Hvor har der ikke i svundne Tider i St. Hans Natten være draget til „Kilden“ baade her og der? Men de hellige

Kilder, der en Gang gennemrislede vort Land og randt med Lægedom baade for Syge og Sunde, er udtørrede og med dem Troen hensygned paa alt det Overnaturlige, denne sælsomme Nat bar i sit Skød. Thi i hine Tider, hvor de dunkle Magter endnu holdtes rigtig i Ære, bragte St. Hans Aften Alt og Alle ud af de vante Folder.

Midsommer er Heksenes Sabat, hvor, med Holberg sagt:

•Ved Sanct Hans Nats Tiider
 Man til Bloksbierg riider,
 Og til Hekkenfield Top
 Paa Koste-Skaft flyver op.“

Naaede man ikke disse berygtede Steder for at holde Heligaften med „Gamle Erik“, kunde andre Steder, for Eks. den svenske Blaakulla, levere Tumbleplads for natlig Heksedans.

Men alt det gamle Troldskab, de mange Spøgelser, Hekse og Nisser, som de forrige Bondeslægter bøjede sig saa dybt for, og som sad til Højbords hos dem i de smaa usle Boliger, har ikke rigtig kunnet finde Husly, saa snart disse blev erstatet af de nymodens grundmurede Bygninger. Paa disse Døre banker nu Troldtøjet — „næsten“ — omsonst. Ja, lad mig, for at holde mig paa ret Køl, med Forbehold sige næstendels! — med Henvisning til IV Bind, hvor Overtroen vil blive samlet. Men i fordums Dage var St. Hans Aften og Nat en stor og saare bevæget Stund i Bondens Liv.

Dog Gadeilden — i sin Tid tændt for at afværge Brand i Sæden og beskytte Kornagrene for ilde Medfart af Heksenes hurtige Tog, naar de kom ridende paa Koteskaffer, Forke, Ildrageren til Ovnen eller andre langskafte Redskaber — tændes endnu og fortæller derved om Minderne fra Hekse-, Helgen-, Gadelams- og Kildetiderne. De Unge synger til Leg og Dans: „Der brænder en Ild, den brænder for mig, den brænder for Dig, den brænder med tusinde Flammer“. Tusindflammet lyser i den sene Aftenstund St. Hans Blusset trindt om paa vore Høje og Bakker. St. Hans Blusset hører til de levedygtige Skikke. Det bevarer en gammel Feststund for os og lader os se denne Skærsommeraften i sit ejendommelige Lys, i Skæret af ældgammel Sæd. Baalene er som Kornmodsglimt. De brænder som Genskin fra en forbigan-

gen Tid, men de er dog kun som en svag Afglans af, hvorledes Sankt Hans Aften da har været fejret og dyrket:

Valfart af de Syge til store og smaa Kilder, Dans om Kilderne for de Sunde, medens Overtroen fik sin Dyrkelse og Tribut af dem, som blev hjemme; og man tændte Baalet paa hver en Høj og tumlede sig i Lystighed omkring det. Sankt Hans var Aarets største Folkefest. St. Hans og Jul er Aarets folkloristisk rigeste Tider. Paa ingen andre Tider af Aaret har Overtroen og Folkelivet tættet sig som om disse to Poler i Aarets Kredsløb.

St. Hans Aften byttede rundt om i Landsbyerne Ungkarlene Gadelam. For det kommende Aar udvalgte de eller tildeles i Leg hver sit Gadelam blandt de unge Piger 3: den Pige, de ved Gilder og Sammenkomster skulde beskytte og begunstige, den Pige, de skulde danse mest med og St. Hans Aften følges sammen med ud, hvor Blusset tændtes. — Et Skumpelskud, som Ingen vilde have, kaldtes *Bysens Gadelam*.

Sankt Hans er en stor Varselsdag. Husbonden stak da en frisk Gren af Hyld — eller en Ellegren — i sin Hørmark, for at Hørren skulde gro i Højde med den (262). Og Sankt Hans Urten har givet saa mangt et lønligt Orakelsvar fra sig — og evner det vel endnu! Man satte St. Hans Urter i Bjælken, i Taget o. l. St., for sig selv eller Andre for at se, om de groede opad eller nedad, slog Rod eller visnede, hvorved de spaaede Liv eller Død. Og man plukkede to Urter for To, som „Kirsten Giftekniv“ gerne vilde sammenknytte, og lod dem vise, om de groede fra eller imod hinanden. Eller fortalt med et af Oehlschlägers Vers til Urtens Pris:

»Bag Køkkenets Række
vi hensætte den,
fra Trælistens Sprække
den snor sig da hen.
Hvis den fæster Rod,
blier vor Skæbne god;
dør den paa sit Sted,
ak, da dø vi med!«

I min Fødeby sagde man *lege paa Gade* om Ungdommens Friluftssammenkomster, og det samme sagde man, naar de Unge samledes *ude omkring* St. Hans Aften for, uden for Byen

paa Lundsbjerg højen, at brænde Blus og more sig om dette. — Man kaldte for øvrigt en aaben Plads foran Kirke, Præstegaard og Skole med Veje til forskellige Sider *Høje Gade* (stundom Torvet), og man talte om at gaa op og ned ad *Bygade*.

En lille Bakke paa en Bivej et Stykke fra mit Barndoms-hjem kaldes Rullebakken. Der omkring ligger forskellige Bolsteder og Huse. „Vi fra vort lille Lav,“ fortælles der, medens dette skrives, „holder endnu paa den gamle Skik, at vi St. Hans Aften samles oppe paa Banken; vi kan blive en tredive Folk. Vi tæller da, hvormange Blus vi kan se, og tager hverandre i Haanden for at se, hvor stor Kreds vi kan danne.“

Det var en tom Tjæretønde, et Knippe *Foer* og al Slags Bras, man tændte Ild i; „Hvadsomhelst“ var brugeligt Ved til Sankt Hans Ild.

Mikkelsdag.

Til Mikkelsdag skal Kornhøsten være endt, *Pusi skal være skravt* : Gødningen være af *Mytningen*, *Møddingen*, og kørt ud paa Marken, ja Hørren skal endog være baade brudt og skættet (264), ellers *skal man sidde i Ovn* og spise *Helligaftens Na're*. Den gamle *Vejer*, *Vædder*, skulde slagtes, og der var den Aften Hvil for Husets Folk og Gilde for alle Arbejdsfolkene, navnlig Alle, der havde hjulpet med i Høstens Tid, Gilde, som der siges, med Suppe og Steg paa Spiddet; dernæst var *Æbleskiver* først og sidst selvskreven Ret. Vil man endnu en Mikkelsaften kigge inden for i Folkestuen, da sidder Avlskarlen for Bordenden, og hele Sommerens faste og løse Arbejdsstyrke er samlet om *Æbleskiver* og varm Aftensmad.

Havde man gjort sig til Gode med den gode Mad, kom Spillekortene paa Bordet. Om Kortene hedder det nemlig, at de fra Mikkelsdag er *modne* til Vinterbrug. Andet Høstgilde var der ikke i de mindre Gaarde. Folkene sagde: „Vi skal til *Skuresgilde*“ (421), eller: „hen paa Gaarden at spise *Mikkemos Na're* i Aften.“ Gjorde man ikke saa meget ud af det, eller var det hos enlige Folk, der gjorde deres Arbejde selv, kaldte man Nadveren den Aften *Skuresgrød*. Men Mikkelsaften spiste dog de Fleste paa mere festlig Vis *Helligaftens-Nadver*.

Efter Mikkelsdag kom det egentlige Aftensæde, det sid-

dende Arbejde ved Lys, den Tid, da Pigerne begyndte at *spinde for vor Moer* og i det Hele være flittige ved Aftenarbejdet (65). Bonden bar Hat paa Hovedet før Mikkelsdag og Tophue efter (139).

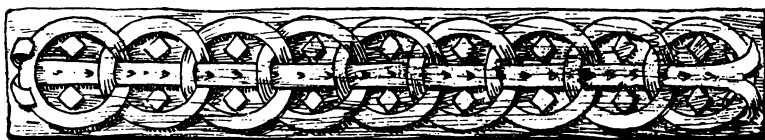
Som paa de øvrige Mærkedage tog man ogsaa Mikkelsdag adskillige Varsler for Vind og Vejr.

— I Familier uden for Bondestanden fejrede man ikke Mikkelsaften som en Høstgildefest, men man festligholdt den dog. Her var Mjød og Kommenskringler paa Spisesedlen som fast Madtradition (192). Kommenskringler brugtes forhen meget, da man ikke havde saa meget andet Bagværk som nu. For Spøg delte man dem ved at trække dem itu, navnlig var det en anvendt Spøg over for Børn. To Personer stak hver en Finger ned i hver sit af Kringlens Huller og trak til. Det blev da henholdsvis til Fryd og Skuffelse for dem, der trak, alt eftersom de fik det største eller det mindste Stykke. Denne Sport blev taget i Tjeneste som Opdragelsesmiddel; thi Børnene maatte lære den Kunst, at begge Parter skulde være lige glade for Udfaldet. Den, der trak „Broderparten“, maatte ikke hovere, da Hovmod staar for Fald, og den, der trak den „stedmoderlige“ Part, ikke tabe Modet for saa Lidt, men forventningsfuld haabe paa bedre Lykke næste Gang.

Mortensdag.

Mortensaften gik stille af i de gamle Bondehjem. Skønt Gadekærene ved den Tid var fulde af Ænder og Gæs, brugte Bønderne ikke at spise stegt Gaas den Aften. Derimod forærede de mangan fed Mortensgaas bort til Præsten, Degnen eller hvem Andre de vilde glæde (243). Møllerne spiste derimod altid Gaasesteg eller i Mangel deraf Andesteg den Aften. Mortensaften staar alle Møller stille. Det er en gammel Bestemmelse, for at Møllerne kan have en Friaften, men *Ordet gaar* dog, at det sker, fordi Luther — eller Morten Bisp — skal have opfundet en Rørepind, hvormed Mølleren kunde rage Kornet ned. Man siger ogsaa, at Møllen vil brænde inden Aaret er omme, naar der *maales, males*, ved Lys Mortensaften.

Ogsaa Mortensdag er udstyret rigeligt med Mærker og Varselsord, hvoraf det sikreste nok er det, at efter Martini skæmter Vinteren ikke.

Juletiden.

Jul.

NAAR Kirkens Klokker ringer Julen ind over By og Land, hvor forskelligt toner Livet sig da inde i den store, travle Købstad og ude i den stille, rolige Landsby?

Gaar man en Juleaftensdag hen paa Eftermiddagen rundt i Storstadens Gader, er der en Hurlumhej og en Travlhed, som arbejdedes der paa Livet løs, som Juleaften kom bag paa Alle til Hobe, eller som et ufrivilligt Billede paa Ordet, at „her ser ud som Lillejuleaften.“ Alt skal ekspederes og være færdig til den Stilstand, Helligdagene medfører for Forretninglivet, og Alt gaar for sig med nervøs Hast for at faa saa mange Penge som mulig ud af Kundernes Lommer. Endnu før den sparsomme, lave Vintersol og den korte Dag er forbi, saa snart Dagslyset bare gør Tilløb til at svinde, da kun en Tændstik til de mange kunstige Blus eller et Tryk paa den elektriske Knap, og saa straalere paa en Gang Gaden, Værksteder og Butikker og alle de mange Beboelser i et mægtigt Lyshav, og Arbejdet gaar lige ivrigt videre og videre.

Saa ringer Byens Kirkeklokker, men Gadelarmen, Vognvrimgelen og Færdselen har bestandig Overtaget. Dog, nu strømmer en Skare pyntede Folk til de oplyste Kirker, og Orgelets Toner til Lovsangen om Julens Budskab bruser ud under Kirkens Hvælvinger. Højtiden er vel begyndt herinde, men er Højtideligheden til Ende under Kirkens Tag, og Mængden spredes ud over Gaderne, hvad da? — Saa er endnu ofte Travlheden paa sit Højeste. Stadfæstende Sandheden af og som en levende Illustration til et andet og lignende af Julens

gamle Ord, at „Aaret er aldrig saa langt, Juleaften er dog trang,“ farer de sidste Efternølere ud og ind af Butikkerne for at forsyne sig med Foræringer til Slægt og Venner og med mere materielle Fornødenheder, der nær var blevet glemt, men til alt Held har da Jensen & Co. dog ikke lukket endnu.¹⁾

Saa slukkes nu paa Lovens Bud Lysene hos de Handlende — indtil for nogle faa Aar siden skete dette først langt om længe — Færdselen holder inde, Gaden bliver kun tyndt befolket, neppe helt tom; Postbudene maa endnu Trappe op og Trappe ned en Uendelighed af Gange. Først de allersidste Timer af den 24. December er det Juleaften i en stor folkerig By. Kun da forstummer Forretningsliv og Røre, saa man rigtig kan mærke, at Julefreden omsider tog Gadens travle Mylder fangen, at Julens Samdrægtighedsaand dog til sidst evnede at sænke sig over den store, virksomme Myretue, samt at Stilheden har noget Ejendommeligt over sig, noget ganske Egent for denne Aarets Festaften, som viser, at nu holder man Jul fra Kælder til Kvist, og at Julen er Hjemmenes Fest.

Men neppe har dog alt det ydre Liv lagt sig til Ro, før Gaden igen genlyder af Kørsel og Færdsel. Nu vender de hjem, alle de, der fejrede Juleaften iblandt Slægt og Venner, borte fra deres egen Arne, og Mange vender tilbage til Pligter, der i de store Samfundsforhold ikke taaler Standsning. — Saadan omtrent er Storbyens Juleaften — ydre set.

Dersom man da paa samme Tid besøger en fredelig og stille Landsby, vil man endnu forefinde en stor Modsætning til det Ovenanførte. Men naar Talen er om Bondens Jul, maa jeg først gaa tilbage, saa langt jeg i min Øsen af Folkemunde kan komme, for fra dette Udgangspunkt at naa ned

1) I Forretningsverdenen bliver i den nyere Tid Ordet Jul ofte misbragt i Reklamens Tjeneste. Der skiltes saaledes med de meningsløseste Juleartikler. Alle Varer skal have sit »Jule« foran — lige til Cigarer, Sæbe og Sild! En Spegesild har ingen Hævd i vor Jul. Julenavnet maa bort fra en Mængde Artikler og Genstande, der i de senere Aar har faaet dette Navn paaklistret. Det gælder om at værne Julens gamle hævdvundne, gode Skikke og staa skarpt paa Vagt mod de nedbrydende. Slige nye Benævnelser bringer Julenavnet paa Afveje.

til vore Dage. Og da var der saa vist ingen straalende Julelebutikker, der søgte at overbyde hverandre med Luksus og Elegance for at fortælle om Julens Nærmelse; men det laa i Luften, at Jul var i Vente. Den havde været imødeset længe med forberedende Arbejder.

Om Julen fra Begyndelsen af 1830erne har jeg en mundtlig Meddelelse, om en af de forberedende Julefornøjelser, som Børnene forud var optaget af, der lyder saaledes: Om Eftermiddagen Juleaftensdag bage Husmoderen Æbleskiver ved Kogekakkelovnen i Sengkammeret. De gamle, forslidte Kort (353) kom da frem; Børnene sad saa rundt i Stuen paa Skamler med Stolesæderne som deres Bord, og med raa Tælle i en Linnedklud pudsede de Kortene skinnende „rene“ og blanke — de pudsede om Kap Blad for Blad — lykkelige over denne Julefornøjelse og glædende sig til Festen, der ventede dem med Æbleskiverne. Anden Glæde fordredes ikke den Gang, og med anden Stads gjorde man sig ikke til Gode i Juletiden i en Gaard paa syv Tønder Hartkorn.

Aarets sidste Maaned kaldte den gamle Bondekone stundom *den lille Maaned*. Skønt Februar rettere burde have denne Benævnelse, maa man dog lade hende, at skulde hun faa alt Efteraarsarbejdet til Side og gøre de mange Forberedelser til Julen: *to Klæder* (se Julevask 159), slagte, brygge, bage, siden skure og skruppe, og til sidst koge, stege og brase, var der kun ringe Forslag i de tre første Uger af Julemaaneden, hvor tilmed Dagene er stumpe og mørke. Disse travle Uger nøjedes ikke med at „gaa“ eller „glide“, de „løb“ eller, som man sagde, „rendte“.

En af de sidste Dage før Julens egentlige Travlhed blev Snoren taget af Rokkehjulet, og hver Rok blev stillet til Side. — Det samme fandt for øvrigt Sted hver Lørdag Aften til Mandag Morgen. — I Juletiden maatte man dog ikke blot hverken spinde, vinde eller haspe, men ej heller maatte man slibe, bore, dreje eller tærsk med Plejl e. l., ikke røre ved Redskaber, der gik rundt (241), saafremt man ikke vilde udsætte sig for at faa *enste*, eneste, Vanskabninger i alle Rugeæg i det kommende Foraar. Denne Skik var en Levning fra den Hedenoldstro om Hvilen og Julefreden, at intet omdrejende Redskab maatte sættes i Bevægelse i Festens tolv Dage, i hvilke

„Solen staar stille“ — senere regnet fra Jesu Fødsel til hans Daab. — Godt, at den gamle Juletros Tilhængere forskaanedes for at opleve Cyclehjulenes Tid og derved at se Menneskenes Børn saa vanartede i Respekten for hin Vedtægt.

Alle Dage har der til Julen været knyttet en vis Forpligtelse til da rigtig at gøre sig til Gode med Mad og Drikke. I de større Gaarde slagtede man en særlig Julegris, i de mindre udsatte de Slagtingen af deres Grise, saa de kunde have noget Slagtemad og Ferskt til Julen. Øl var jo de gamle Bønders bedste Drik. De indledede derfor ogsaa Juletiden med først at brygge een eller to Tønder godt Juleøl og dernæst med en travl Bagedag, den største og fineste Bægt Aaret om.

Den rette og som Regel overholdte Bagedag var Aarets korteste Dag, Thomasdagen, tre Dage før Jul. I ældre Tid var det dog maaske mere almindeligt at bage Lillejuleaftensdag. Tidlig var man paa Færde at ælte *Fintbrøddejg*. (Se Bagning, 179 o. fgl.). Bagerovnen blev da sædvanlig ophedet to Gange, først til Rug- og Sigtebrød, senere til Hvedebrød. Der skulde store Oplag af *Fintbrød* til. Meget blev givet bort til de Fattige, og Rugbrød spiste man saa godt som ikke de hellige Dage. Grovbrød kom paa Højtidsdagene kun undtagelsesvis frem efter særligt Begær af enkelte Yndere deraf, som ikke vilde undvære Hverdagsbrødet. I den jævne Bondestand bagtes ikke Brød af Hvede uden paa denne ene Dag af Aaret. Til stor Fryd og som en længe imødeset Juleglæde fik Børnene da en lille Klump Dejg at forme og fik bagt hver sit lille Brød af Størrelse som et Franskbrød. Af Julekagedejg rullede Børnene Pebernødder.

— I Familier uden for Bondestanden bagte man altid til Julen „Brune Kager“ eller, som de ogsaa kaldtes, „Sirupskager“ eller „Peberkager.“ I gamle Dage brugte man at lægge denne Kagedejg tre—fire Uger før Julebagningen. Dejgen blev da saa haard og stiv, at der bogstavelig hørte Mandskræfter til at behandle den — eller, som man i slige Tilfælde udtrykte sig: *det var Karls Arbe'*, Arbejde. Det er ligefrem afgjort, at man har maattet kalde Karlen til for at røre en stor Portion Dejg op, indtil den blev smidig.

Af Smaakager kendte Bønderne kun Klejner, som de kaldte *Fovle*, Fugle. Den tidligere omtalte Prosekage (192 o. fgl.)

af Havregryn, bagt i Lerfåde i Ovn, udgjorde det vigtigste Bagværk. Den spistes med Sirup. Man bagte ogsaa Prose i Høsten (408) og paa enkelte andre Tider, efter som man havde Raad til.

Men som særlig fynsk Kage var den især knyttet til Julen og maa blandt Julebagningen regnes som Nummer eet. Hos Bønderne fik hver Karl og Pige Brød, f. Eks. et Hvedebrød og en halv Julekage at „holde Jul med“; dog især var dette Skik i større Huse, og der fik de som Regel et Sigtebrød og en Prose. Undertiden forærede Karlene deres Prose til deres „Sykone“ eller *Bødekone*, i hvis Hjem de da nød den i Fællesskab med Andre.

Endvidere tog man de fra Indslagtningen let saltede Flæskestege *skruppede*, halvkogte, dem, snittede Tærninger i Sværen og lagde dem paa en Rist af Træpinde i Mælkefåde og stegte dem saaledes i Ovn.

At koge Klejner og at gøre rent og at pudse op til Højtiden baade ude og inde samt at dele gode Almsisser ud til de mange Tiggere, der indfandt sig, foregik i de allersidste Dage. I de nærmeste Dage før Jul strømmede Tiggerne om. Det gav et stort Arbejde at dele disse Gaver ud, derfor valgte man ofte at bage Solhvervsdagen for at faa Bagedagen til Side først.

De, der tiggede, var mest Koner og Børn, dog ogsaa undertiden gamle Mænd. Hvor de kom ind, bad de om „Lidt til Jul“ — eller om „*ilidt* i Guds Navn“. De fik baade i Pose og i Sæk, bogstavelig; thi de var udrustet med store Kurve og Poser, Poserne saa store, at de bandt dem sammen og bar dem som Tværsæk. Det var ikke i smaa Maader, Smaakaarsfolk kunde samle sig, naar de var ude at tigge, især ude at *tigge til Jul*. Det var indbringende Dage. Til Jul og Nytaar fik Tiggerkonerne gerne et halvt Brød og et Stykke Flæsk, til Helligtrekongers Aften en Skaal Gryn, og de, der boede nærmest, tillige Mælk. De fik saa meget, at de neppe nok kunde slæbe det hjem. Fattigfolk havde Forraad til lang Tid efter Jul, for Eks. af Brød saa meget, at det hos Mange mugnede for dem, før de kunde fortære det.

Der blev *følgelig* ogsaa givet meget bort. Det var et stort Offer. Ingen var paa den Tid *saa grutte* eller *sparnøje*, selv

om En og Anden ellers ikke *gik for at give sine Gaver hen* eller at være *saa gil a' sig*. Husmoderen maatte *spænte ud* af sit Forraad, *spænte ud* til Mange, og manges Husmoder havde ikke særlig meget at *gøre Forprang med*. Hvor en Husmoder havde det Lov, at hun var *god a' sig* og havde *ondt ved at sige Nej*, og gerne vilde *gøre dem Alle til Gode*, kunde denne snart ikke bestille Andet end at dele ud til hele Rækken af Inden- og Udensognsfolk, som appellerede til hendes saaledes kendte Hjertelag. Naar Tiggerkoner og Børn afsøgte fremmede Egne, var de ogsaa den Gang saa snedige, at Konen gik ind først, for bagefter at sende Børnene, saa de ofte kunde faa to Portioner paa samme Sted. I en almindelig Bondegaard var Døren knap lukket en Juleaftensdag for Fattigfolk, og helt tomhændet gik sjelden Nogen bort. De begyndte at komme før Lyset var slukket om Morgen, og de blev ved at indfinde sig, lige til Lyset atter var tændt. Paa en større Gaard havde der en Juleaftensdag været 92 Fattigfolk for at *tigge til Jul*, — det var Næstekærligheden ført ud i Livet, ret virkeliggjort (231).

Julen var Indbegrebet af først Travlhed og Rengøring — siden Hvile og Fred. — Kakkelovnen blev pudset. Røret kaldtes *Tud* (29). Naar *Tuden* ikke var muret men var af Kobber, blev den og ligeledes alt øvrigt Kobbertøj pudset. Vinduerne blev løftet af og vasket og alt øvrigt Træværk blev skuret til Højtiderne. (Malede Vinduer og Døre kendtes ikke i Lergulvenes Tid.) Det hvide Træværk gjorde Kvinderne megen Ære, det var de fleste Steder til alle Tider mønsterværdigt holdt. Men Kvinderne var ikke oplært til at bruge Fjervingen paa samme Vis som Skurevisken; og en Støveklud er en Ting, som gamle Folk slet ikke mindes var i Brug. Med en vaad Klud tørrede de Bohavet over til daglig (12, 35, 161 o. flg.) De Sirtses Gardiner for Alkovedøren blev vasket, stivet og strøget, ligeledes den lille fryndseprydede Strimmel Tøj for Sengammerets Rude ud til den forreste Stue (34).

Paa Grund af Travlhed havde Lillejuleaften ikke med Urette Ord for at være den alleruhyggeiligste Stund af hele Aaret. Børnene gik da lidt for Lud og koldt Vand. I de sidste Dage gik de bare i Vejen for al den „Rydopsans“, der var faret i En og Hver. Thi ved den Tid vidste Alle

— lige til Kællingen, der vendte sin Særk — at Renlighed er en god Ting. Ude omkring gemte Mandfolkene alle fra Efterteraarstiden afbrugte Redskaber til Side. Ploven skulde i Hus, at ikke Jerusalems Skomager skulde hvile sig paa den, hvis han paa sin Vandring passerede forbi den. I alle Udhusene skulde der ryddes op og gøres i Orden. Nu kan en saadan Rengøring ved Juletid aldrig faa det gamle Præg. Thi nu er Kostald og Svinesti sat under Hygiejnens strengeste Fordringer hele Aaret rundt. I Sti og Stald staar jo Landmandens Kapitaler paa Spil.

Juleaftensdag begyndte Madmoderen, saa tidlig hun kunde efter Middag, at bage en stor Forsyning af solide *Løsæbleskiver*, Bygmelsæbleskiver med Gær, inde i Sengkammeret ved Gløder, der var raget ud paa Kakkelovnens Fyrsted. At holde disse varme til senest Aften var hende en let Sag, — hun puttede Fadet med en Tallerken eller andet Fad over ind mellem Dynerne i sin Seng. Men lige midt i Travlheden kom hun for Eks. i Tanker om, at det maatte endelig huskes at faa Gæssene ind før Solbjerg, og hun maatte nu se at faa fat paa Pigen. Hun løftede rask Æbleskivepanden af Ilden, lagde Gafflen fra sig og fik Pigen afsted til Gadekæret. Det blev nok raadet hende „i Fjor“ af en klog Kone at jage Gaaseflokken i Hus, før Solen paa Julens tre Helligaftner gik ned, og det hjalp: „i Aar“ gik En og Hver *tilgavne*, medens der i flere Aar havde ramt hele Tillægget Uheld Slag i Slag.

Dernæst havde Husmoderen travlt med Juleaftens varme Mad. Og naar Dampen fra den gode Nadvergryde steg til Vejrs gennem hver Skorsten, og hele Landsbyen ved Skumringstid saa at sige indhylledes i Fedtos fra Æbleskiver — saa var det Jul! Juleaftensdag var der fuldt op at gøre baade ude og inde den korte Tid, det var Dag; thi færdig skulde man være, til Juleklokken kimede; saa skulde alt Arbejde hvile. — „Man taler saa længe om Julen, at den kommer“ — Tidt kunde det ogsaa knibe for Mandfolkene at faa ryddeliggjort i Stald, Lo og Lade, de havde desuden travlt i *Skæreløen* samt med at faa Gaardspladsen fejjet. Til sidst gav de sig selv en Dukkert ved Vandtruget under Posten; thi hvem vilde vel „se ud som de mørke Dage før Jul?“ Allerede Mel-

lemmaden var af en anden Beskaffenhed end den til Hverdag, og den sluttede med Æbleskiver; thi med Mørkningstiden, naar man fra Klokketaarnet ringede Solen ned og kimedede Julen ind, var det Jul. Og naar man tændte det spinkle Lys eller en beskeden Lampe, saa hilste man hinanden „Glædelig Jul“, saa var det den store Helligaften paa Landet.

Men saa gjaldt det om, hvorvidt man havde faaet sin Gæld betalt og alt Laanegods givet tilbage. Det samme gjaldt for alle Højtider. Ikke at holde Gæld eller Laan en Højtid over, forsikrer de Gamle, holdt man saa fast paa, som det lod sig gøre, saa ogsaa af den Aarsag kunde det hænde, at man maatte sige og sande: „Aaret er aldrig saa langt, Juleaften er jo trang.“ Thi navnlig var det ikke godt at tage Laan og Gæld med sig fra det gamle Aar over i det nye.

Naar Digteren siger: „Kling som Klokkeklang paa Landet,“ da havde Kirkeklokken en mærkbar festlig Klang, naar den „kimedede til Julefest“. Allerede før Juleklokken lød med denne sin Juleaftensklang, og Ringeren sluttede af med de denne Aften mere end sædvanlig højtideligt lydende Bedeslag, var al Færdsel stilnet af. Enhver var nu i sit Hjem samlet med sin Husstand. Udenfor var der overalt stille og fuldstændig Ro. Paa en Juleaften herskede der en betagende, højtidelig Stilhed, hvorom der visselig kunde siges: „Fred hviler over Land og By“ — især hvis Vejret tilmed havde en rolig og fredelig Karakter med en lille let Julefrost, som det rettelig sig hør og bør. Naar man hørte Nogen færdes, endsige en Vogn køre — sligt hørte man saa godt som aldrig — drøftedes det som en Begivenhed. Det maatte da være efter Doktor eller Jordemoder, man kørte; og man gav sig da til at gisne, hvem det kunde være, saa vel som Aarsagen til Kørselen. Kom Nogen gaaende, hørtes Fodtrinene skarpt igennem Stilheden, og man stampede gerne Benene af uden for Gangdøren paa den flade Sten, der laa foran den, eller paa Trappetrinet, om der var et saadant. Men efter at der var tændt Lys, gik man ikke uden ekstra Anledning ind i et fremmed Hus. Der herskede den største Modsætning mellem Julens første Helligaften og den næste, Aarets sidste, der var den uroligste i det ganske Aar.

Selve Julenadveren ved det hviddugede Langbord bestod

ofte af en god *fersk Suppe* med *Kløser* eller *Kager* (314), kogt paa *Høns*, *Ænder* eller *Svineryg*, og derefter enten den *Flæskesteg*, der som *Regel* stegtes *Bagedagen* i *Ovnen*, eller *Fjerkræet* brunet; *Steg* kendtes ikke under andre *Former* (174). — *Nadveren* kunde ogsaa bestaa af *Risengrød*, hvori et *Smørhul*, dannet som et *Kors*, og med *Æblemost* til samt kogt *Flæsk* med *Vandsennep* og *Grønlangkaal*. Man plejede at lave saa store *Portioner*, at de samme *Retter* for *Nemheds Skyld* kunde varmes *Juledag*. Naar man rejste sig fra det rigelige *Julebord*, gav *Alle* *Husbond* og *Madmoder* *Haanden* til „*Tak for Mad.*“

— I *Huse* udenfor *Bondestanden* spistes *Risengrød*, hvortil hørte *Most* af *Slaaen* (190). Denne *Most* ansaas for den ypperste *Slags*, lig *Vin*, og havde man kun lidt, maatte den gemmes til *Julegrøden*. — *Mjød* var ogsaa ret en *Juledrik* sammen med *Smaakager* (192).

Før eller efter *Maaltidet* holdt man *Andagt*. *Husfaderen* læste *Juleevangeliet* af den gamle i *Læder* indbundne *Postille*. Den storstilede *Salmebog* med *Messingspænderne* kom ned fra *Bjælkehylden*, og man sang *Luthers*, *Kingos* og *Brorsons* *Julesange* i *Kor*. Gamle og *Unge* stemmede i med. *Enhver* sang, som han kunde bedst.

En *Meddeler* omtaler en *Bønnebog* i *Barndomshjemmet* og kalder den „den *Bedendes Kæde*“. Og *Vedel Simonsen* giver i *tredie Hefte* af *Elvedgaards Historie* S. 132 en *Beskrielse* af, hvad der fandtes paa hans *Bedsteforældres Gaard* ved *Aaret 1780*, og hvorledes *Værelserne* da saa ud. Han siger, at der laa ved *Fruens* 3: *Bedstemoderens Seng*: „*Salmebog*, *Bønnebog* og *Bibel*“; og han tilføjer om *Bønnebogen*: „saa vidt jeg mindes, bar den *Navn* af „den *bedende Kæde*“. — *Bogens fulde Titel* er; — thi det maa sikkert være denne *Bog*, der sigtes til — „*De Bedendis aandelige Kiæde*“. Den er forfattet af den *fynske Præst* *Hans Jacobsen Hvalsøe*, der var *Sognepræst* nord for *Assens* i *Baag Herred*, og den er udgivet i *København 1700*. Den var en for sin *Tid* saa udbredt *Andagtsbog*, at man endnu i enkelte *Hjem* kan finde et *Eksemplar* af den, og at enkelte gamle *Folk*, som bemærket, endnu kan erindre den.

Ved *Siden* af den gamle *Gudsfrygt* kom ogsaa *Folketroen*

frem, og ikke mindst ved Juletid. Da opfriskedes al gammel Juletro og Juleskik. De Ældste kunde fortælle meget om, hvordan man i deres Ungdomstid bar sig ad for paa ret Vis at faa alle de baade godt- og ondtvarslende Regler holdt i Hævd. Paa en Juleaften var der ikke saa lidt at iagttage — og hvem vilde vel glemme nogen af de gamle Forholdsregler?

Kreaturerne Fodring var af en bedre Beskaffenhed end den almindelige. Husdyrene fik deres Juleaftensgift. Hestene fik Brød, Køerne fik til Røgtning Hø i Stedet for Halm. Men den gamle nordiske Skik at sætte Juleneg frem til Fuglene var ikke i Brug. Blandt de ældste nulevende Folk har de Fleste kun hørt Tale derom. Fuglene havde da rig Adgang til at flyve ind og tage Korn under *Hellefaget* (222), hvor Kornet sad tørt og godt indenfor, der var desuden Hæssene, saa der var nok at faa.¹⁾

Gaardens Bindehund maatte være Spaamand. Den blev løst af Lænken og kom ind i Stuen, og man satte en Tallerken for den, paa hvilken der laa et Stykke Prose, Sigtebrød, Hvedebrød og en Æbleskive ∩: Mad af Havre, Rug, Hvede og Byg. For Rugen gjaldt Sigtebrød, dels for at fodre den paa det Bedste, dels fordi den ellers vilde gribe efter de finere Ting først. Af den Orden, den spiste disse Sager, kunde man slutte sig til, hvilken Sædart næste Høst skulde give mest af.

Udveksling af Julegaver var Noget de Gamle end ikke anede. Kortene kom paa Bordet, og Æbler, Hassel- og Pebernødder, som fordeltes efter Lykkens Luner, var al den Jule-

¹⁾ Juleneget har saa meget af Julens Poesi over sig, at det bør rod-fæstes paany. I vor Tid, da man har Sansen vaagen for at bevare Fortidsminderne, var det kønt, om netop vore Landmænd søgte at genoptage Julens Neg, saa Børnene ikke blot lærte at kende et Juleneg paa et Julekort. Det vilde klæde Landet i Julefestens Dage, hvis det blev en fuldkommen Landeskik at bringe en Offer-gave af vort Agerbrugs Grøde til vore Vinterfugle. Juleneget er velskikket til at skabe gammel, national Julestemning. Fuglenes Korneg burde igen — som i henfarne Tider — høre med til Julens faste, ydre Kendemærker. I Nøden skal man kende sine Venner, og i Vinterens Trængselstid ogsaa Fuglene deres. Naar Vinteren breder sin hvide Dug, bør der tænkes paa den vilde Fugl, der ikke høster og ikke sanker i Lade. Da bør der ydes de Fugle, der overvintre hos os, en Haandsrækning, saa saa faa som mulig synger deres Svancsang derude i den hvide Vinter.

luksus, der kendtes. Hasselnødderne fra Markens levende Hegn var den Afgrøde, som maaske Familiens mindste Medlemmer havde været Mestre for at indbjerge. Børnene fulgte derfor med Liv og Sjæl disse Nødders Vandring i Spillets Gang — hos hvem den største Dynge hobede sig op. At Kortene maaske var noget gamle og ukendelige gjorde ikke Stort til Sagen, man vandt lige meget paa dem for det (353).

Spillekort var en Overdaadighed, som man ikke indlod sig paa at give Penge ud til; dem lod man Købmanden forære sig. Men ikke til hver Jul faldt i fordums Tid en saadan Gave af til en mindre Kunde, og havde Husfaderen ikke faaet et Spil nye Kort i Lommen med hjem i Tilgift paa Juleindkøbet, var der *Raad for alle Uraad* — saa var man da ikke mere raadvild, end at saa blev blot de gamle forslidte, halvt makulerede Kort pudset op, som foran (446) meddelt, og saa maatte de holde endnu en Jul og en Vinter. Man vædede da bare Fingrene lidt grundigere, naar der blev blandet og givet, end naar man havde med et Spil mindre reducerede Kort at gøre. — Da de religiøse Bevægelser kom stærkt frem, var der mange Kunder, der af Købmanden ikke vilde have Kort som Julegave. Købmanden gav da Kunderne Valget mellem et Spil Kort og en Almanak.

Nogle Steder kom Kortene frem allerede før Nadveren, lige fra Skumringen efter Mellemmaden, men overalt tilbragte man i hvert Fald den sidste Del af Aftenen med at spille Kort. Til sidst spillede man Femkort (73, 353), om hvem der skulde først op Julemorgen at give Frokost — udt. som *fro Kost* — paa Sengen. Efterhaanden som man spillede sig fri, gik man ud af Spillet, og Skæbnen dømte til Slut mellem de to Sidste. Selv om Loddet traf Drengen, maatte det efterkommes. Dette Morgentraktement bestod af en stor Rundtenom Hvedebrød, smurt med Fedt af de før omtalte Flæskesteg og belagt med kogt saltet Lammekød eller Rullepølse. Mændene fik endvidere en Snaps paa Sengen. — For Resten gennemførte de fleste Husfædre ogsaa til Hverdagsbrug at begynde Dagen med paa Sengen at faa en Bid Brød og *en lille Halv* af Brændevinsflasken.

Julemorgen maatte denne første Frokost gaa tidlig for sig. Enhver skulde jo til Sit, En fodre og en Anden malke

Kreaturene, maaske en Tredie til Husgerningen, og intet Arbejde maatte den Morgen udføres af noget Menneske, der selv var fastende.

Julemorgen gjaldt det desuden for Bymændene at møde først ved Gadekæret for at vande deres Heste. Det førte Lykke og Held med sig Aaret rundt. Da Pumperne i Hvermands Gaard afløste de gamle *Kæler*, Brønde med Vipper og Hejseværk, ophørte af sig selv denne Skik og det Kapperidt, den gav Anledning til. — Denne Skik maa vel betragtes som en sidste Rest af den gamle Hestefest og Stefansridtet, der ret mærkelig fandt Sted til Ære for Kirkens første Martyr St. Stefan, hvis Mindedag falder anden Juledag.

Juleaften gik man for øvrigt tidlig i Seng. For saa vidt der var Plads til mere, satte man endnu en Æbleskive til Livs til at sove paa. Næste Morgen maatte man jo som nævnt være tidlig paa Færde, især hvis man havde en lang Kirkevej, eller hvis man boede i Kirkebyen og kunde vente Besøg af flere af de Udenbysfolk, der havde Tilhold i Gaarden med paa deres Køretøjer (343).

Juledag var ikke blot den store Kirkedag, men tillige Sognefolkets Offerdag. Mændene mødte da fuldtallige i Kirken, medens det blandt de forrige Bondeslægter slet ikke var Brug, at Kvinderne den Dag var med; der kunde være et Par Enkelte, neppe nok en halv Snes. Naar Kirkesangeren sang for: „Af Højheden oprunden er“ — en vist alle Vegne benyttet Offersalme — rejste Gaardmændene sig og gik i Række, saa nogenlunde efter deres Hartkorns Størrelse, op til Alteret med deres Juleoffer til Præsten — fra venstre til højre, Solens Vej — og derfra til Skolelærerne i Degnestolen. Det var som oftest en af de største Gaardmænd, der gik først. Sad et Par mindre Bemidlede oven for ham, *gav de Stunde* og lod Velhaveren begynde. Sindigt foregik denne Offergang. Ofte stak Pibespidisen et godt Stykke frem af Baglommen eller en af Sidelommerne. Pengene var indpakket i to forskellige Farver Papir — henholdsvis til Præst og Degn —, og de holdt de to Farver hver i sin Haand. Ofte havde de tillige Offer med for Andre. I Haarslev var Præstens Offersedler blaa og Skolelærerens hvide. De var smaa Sedler i Sedzformat. Forud for hver Højtid blev de gennem Sognets

Lærere udsendt med Skolebørnene den sidste Skoledag forud til hvert Hjem i Sognet.

Anden Juledag var det fortrinsvis Kvinderne, der besøgte Kirken. Den var en stor Barsedaaabsdag. Folk opsatte Barselgildet til Helligdagene, saa det kunde holdes i Julens ledige Tid (326) og med Julemaden. Der kunde den Dag godt være en fem—seks Børn i Kirke. I Højtiderne glemte man ikke Kirkeblokken. De Fleste betænkte den med en Skærv.

Tredie Juledag var der i Haarslev tre „Gilder“. Da leverede Bymændene Skolekorn til Degnen, kom ind i Stuen og fik Smørrebrød, Snaps og Kaffe. — Andre Steder kunde det være for Eks. Fastelavnsmandag, at Læreren *tog mod Fourage*, som det ogsaa kaldtes (413). — Der holdtes Ornegilde (68). At holde Orne gik paa Omgang for et Aar ad Gangen, og denne Dag var Skiftedag. Hver Mand medbragte til Værtstedet et Par Skæpper Havre og trakteredes (for øvrigt et meget anvendt Ord) med Æbleskiver, Smørrebrød, hvide Dramme og „gam-melt Øl med en Pind i.“ Desuden var der Smedegilde (68).

Tiden mellem Helligdagene eller Halvhelligdagene — o. hele Juleugen indtil Nytaar — var viet Familiesammenkomster. Gæstfriheden var saa ærlig ment, saa godsindet, at den staar som et uforglemmeligt Hovedtræk om de forrige Bondeslægter og om Hjertelaget i hine Tider, men rigest fik den Udslag ved Jule-tid. Som der i de gamle Bondehuse ikke gjorde sig nogen særlig Smag gældende i Udstyrelsen (26), saaledes foregik ogsaa al Husskik og Brug overalt inden for en Egn paa samme Vis. Saaledes ogsaa ved Julens Gæstebud.

Man gav sig nu i Lag med de gensidige Julebesøg. Paa en stiv Fjællevoan med *Bøjleagestol* (150—308) kørte man *a'By* med Familien, Børnene anbragt paa et Knippe Halm bag i Vognen, der sad de lunest og bedst; thi med Rejsetøj var det kun saa som saa. Men Smaafolket jublede længe forud ved Tanken om en saadan Juleudflugt; især hvis der vankede *brun Vælling*, sirupsødet Perlegrynsuppe med Hvede-brøds-Smørrebrød til (169, 314,) og dernæst varme Æbleskiver. Disse Retter satte Børnene højere end den anden lige saa almindelige *Ret sur Suppe*, Andekraasesuppe med tørrede Æbler (186, 243). Paa de *skrappeste* Madsteder kunde man tillige *bakke op med* Vafler eller maaske Goderaad.

Ungdommen samledes paa Omgang hos Gaardmændene flere Gange i Juletiden for at danse og *lege Jul*. I en Landsby med for Eks. 13—14 Gaarde havde man Legestue i de halve Gaarde det ene Aar og i de andre halve det næste Aar.

I Hjemmet var til daglig Brug Ingen ledig, og der kunde gaa Maaneder imellem, at en Husmoder kom uden for Hjemmets Port. I Højtiden holdt man Hvile og Fest, i Julen især. Overtroen fordrede, som forud skildret, en fuldkommen Arbejdsstandsning for omdrejende Redskaber, og Kvinderne tog ikke Haandarbejde med i et fremmed Hus (15—16). Rokken holdt Hviledag paa Loftet, fra man gjorde Stuen ren til Jul og til efter Helligtrekongers Dag (58). — Man satte dog ogsaa Rokkene til Side, simpelthen fordi det daglige Arbejde skulde hvile saa vel inde som ude.

Der lever i Folkemunde et grumt Sagn til Skræk og Advarsel mod at trodse Helligdagsreglerne. Man maatte ikke spinde en Lørdag Aften (446). En Kone, der ivrig snurrede sit Rokkehjul paa en Helligaften, havde det Syn, at en Kvinde, der ikke havde Ro i sin Grav viste sig og rakte et stort Fed Garn frem, idet den fredløse Aand sagde:

»Se her, hvad jeg har vundet,
fordi jeg Helligaften har spundet.«

Dette Sagn findes for øvrigt baade i Sv. Grundtvigs: „Gamle danske Minder“ og i Thiele's: „Den danske Almues overtroiske Meninger“.

De hellige Dage maatte Kvinderne heller ikke sy; det var der nogen Betænkelighed ved, om de vilde slippe for buldne Fingre Aaret rundt. Bindehosen var nok det uskyldigste af de siddende Arbejder og hertil kom et med Strikning, i hvert Fald med Strømper beslægtet Haandarbejde, nemlig at *virke* eller væve Strømpebaand. Det var ret et „tilladeligt“ Julearbejde at *virke* Strømpebaand, det var en Mellemtung mellem at flette og væve. Man begyndte paa Midten af Traadene og *virkede* nedefter, først fra den ene derefter fra den anden Side (135). At *vrjde Lidser*, sno Kjolesnore til Kanten af Skørter (135), vidste Folketroen heller ikke noget slemt om i Juletiden.

Oppe i Storstuen paa den inderste Loftsbjælke forsømte Husfaderen ikke paa hver af Julens tolv Dage med Kridt at

opskrive Vejrligets Tegn — hver Maaned havde sit Tegn — for siden i Aarets Løb at efterforske, om Julemærkerne holdt Stik eller slog fejl. Af disse Optegnelser er forlængst alle Spor udslettet, men Alle ved af dem at sige, og ældre Folk lægger endnu Mærke til hver Dags Vejr, lige som Talemaaden: „Efter alle Julemærker at dømme“, er i fortsat Brug.

Nytaar.

Saa kom den bevægede Nytaarsaften med Larm og Løjer og hele det Virvar, de gamle Skikkens Overholdelse førte med sig. Der var overalt et Røre, i hvilket Rumlepotten, Bøsseskud og Potteskaar spillede Hovedrollerne. Det gamle Aar blev skudt ud, og det nye Aar skudt ind. Med Skydningen gik undertiden en Finger med i Løbet, og anden Skade kunde ogsaa ske. Men Overgangen til ethvert nyt Aar maatte nu fejres, som *det hørte sig til*. Lystigheden maatte have frit Spil til Afsked for det gamle Aar og til Velkomst for det nye. Der var i de gamle Landsbyer et Rabalder som en hel lille Ka-nonade.

Nytaarsaften begyndte som en Udendørsfest. Karlene var ude „at skyde Nytaar ind“, og hele den øvrige Ungdom var ogsaa *tiln*, udt. *teen* og betyder: til Noget, afsted, hjemmefra. Allerede fra Mørkningen var man paa Færde — især de Yngre — og da først og fremmest med at „slaa Potter paa Døre“. Det siger sig selv, at de bedste Madsteder og Hjem med gæstfri og livlige Folk fik den tvivlsomme Ære at faa baade de fleste Skud og de fleste Potter. Den ene Tjeneste er den anden værd. Spektakelmagerne gennede jo med deres Skud og Skrald Troldtøjet væk fra Hus og Hjem, Folk og Fæ.

Alle „vaabenføre“ Folk var saaledes paa Benene. De havde en oprigtig Glæde af at liste sig frem for Hvermands Døre og Vinduer og lave Kommers efter gammel Skik og Brug. Ofte vendte Sengkammeret ud mod Haven; de gik da dels derfor til Vinduerne der, og dels fordi det i Haven var lettere at slippe bort. De var ikke blot paa Spil med Potterne, men ogsaa med et raskt Kast af en Haandfuld Ærter paa Ruderne

eller et muntert Stryg af en Bunke Riskviste hen over dem. Ofte anbragte de paa Vindueshængselet en Straaltraad, og med en Stok gned de saa paa den. Rumlepottens Musik hørte absolut med til hele Rumlen. Denne viden om kendte Tingest blev efter Sigende dannet paa følgende Maade: Man samlede en Isterhinde eller Blære fra Midten af om en stor Pennefjer og bandt denne meget fast; dernæst udspændte og tilbandt man saa Blæren over en tom Jydepotte, saa Fjeren — eller i Mangel af den en Pind — stod lodret. Paa denne Fjer gned man med Fingrene op og ned, hvorved Rumlepotten saa frembragte sine Toner.

Kunde man se sit Snit, fik man i Forvejen inden Døre i den forreste Stue anbragt en stor Dukke af Langhalm med et Par Stokke til Arme. Naar Husets Folk saa skyndsomst foer ud, løb de *bardus* paa Straamanden. Et saadant eller andre lignende Fif gav da Spillopmagerne Raaderum til at *fjælle sig*, skjule sig (371), men som oftest blev de dog *geschwind* grebet paa fersk Gerning.

Hver Gang Narrestregerne resulterede i en Overraskelse, fremkaldte de inde i Stuen alle Dialektens Udraabsord, blandet med uarticulerede Lyde. Særlig ofte lød det fynske Udbrud for saavel Sorg som Glæde: *Higia, Higianedov!* (74). Hvor forberedt man i Hjemmene var paa Løjerne, lod Folk sig dog kyse, *blev de gjort kosen*, saa det *gav et Kip i dem* for hver Salut. Situationen var lige spændende paa begge Sider „Rampen“; thi alle Parter var lige meget med i Morskaben.

Man var dog ikke mere „sky for Skrald“, end at man i samme Nu foer ud for at faa Ram paa Gerningsmændene, for at de inde i Stuen kunde faa deres Gavtyvestreger belønnet med Æbleskiver og *en Gang at drikke*, ofte en Snaps Mjød, ellers den sædvanlige Skænk: Brændevin, Øl, Most — og saa *gled* de videre¹⁾. Æbleskiverne var ligesom Juleaften (450) bagt tidlig paa Dagen, og ligesom da holdt Husmoderen dem ogsaa nu varme ved at anbringe dem i et Fad, der henstod i Fodenden af Alkovesengen (180). Saaledes viste hun i dette

1) En Fynbo bruger Ordet »glide« under mange Former, til Eks.: Toget *glider*, Markedshesten, der blev solgt, *gled* den Dag, det skete, og man *glider igen*, naar man efter en Pølse gaar videre.

Tilfælde — som ved mange andre Lejligheder — sin praktiske og økonomiske Sans.¹⁾

Enkelte Steder kunde man mangan Gang for bare Potteskaar ikke komme ud af Døren Nytaarsmorgen. Naar Folk havde faaet for mange Skaar, blev de *knotten*, gnavne, fornærmede, men En og Anden kunde blive mere *gal i Ho'et*, derksom det hændte, at Vedkommende slet Intet havde faaet, eller faaet for Lidt. Den Gang, da næsten alle Husgeraad var af Ler, kunde man følgelig hele Aaret rundt samle adskillige Skaar til Nytaarsaften, hvor længe man end holdt sammen paa revnet og skaaret Lertøj, før man kasserede det. Hele Aarets Affald blev gemt til Nytaar. Da det skøre Lertøj erstattedes af solidere Genstande, forsvandt Skikken ret naturligt sammen med Brugen af Jydepotterne.

I Stilhed forpottede man Udendørsredskaber og lavede alskens Spillopper. Og inden Døre gik det hverken værre eller bedre, end at man saa sit Snit til at gemme saa vigtige Sager som *Ildsklemmen*, Ildtangen, Kaffekedlen, ja, saamænd selve Helligaftens-Nadvergryde. Gryden paa Ilden med den gode Mad var langtfra skudfri. En Husmoder maatte have et Øje paa hver Finger, om Gavtyvene ikke endda spillede hende et eller andet snedigt Puds til stor Hjertens Fryd for de Indviede, der bare skadefro kluklo, medens den betuttede Madmoder — eller Kokkepige — legede „Tampen brænder“ efter den uundværlige Genstand. Kåade Indfald var der ingen Mangel paa — somme Tider kun alt for kaade Streger. Thi der kunde ogsaa falde ret grovkornet Spas af. Og somme Tider kunde det være *vovt* nok, at Husstanden kunde faa deres Helligaftens Nadver i Ro for alt det *Rykkentilfyr*, Røre, Rykind, Postyr, der da var. Hvor man lige som Juleaften sang Salmer — og det gjorde man vist i de fleste Hjem — maatte man sørge for at faa Maaltidet tidlig til Side.

Midt i al denne Aarskiftets tilvante Støj og Staahej glemte de Gamle og Adstadiige hjemme i Kakkellovskrogen ikke at

¹⁾ Naar Husmoderen til Gæster bød Æbleskiver, Klejner eller afskaarret Julekage frem, var der altid *skrabet Sukker paa*. Af et Stykke Topmelis (det kunde vare længe) skrabede hun med en Kniv ned over Tallerkenen med Bagværket, saa det saa ud, som det var let overdrysset med *Strøsukker* (171 195). Henstod de sukkerbestrøede Sager, mærkede man — naar de serveredes næste Gang — at Sukkeret da havde *slaaet sig* og gjort Brødet blødt.

tage deres Nytaarsvarsler. Der var denne Aften ligesom Juleaften meget at huske og meget at give Agt paa. Hvad man i den Retning skulde eller ikke skulde — det Kapitel var stort. Det tavse Orakelsprog, som man dyrkede saa grundigt og var saa ihærdig i at udfrutte, var vel næsten uudtømmeligt. Saaledes gik for Eks. Manden rundt i Haven — vel at mærke, hvis det var stille Vejr, ellers besørgede Blæsten det — for at ryste *Avlerne*, *Æbletræerne*, og de øvrige Frugttræer, for derved at sætte god Grøde i dem, saa der kunde blive en god Frugthøst. Og inde i Stuen sørgede Konen for, at Ilden ikke dunklede, men at den brændte klart og godt, da dette lovede en god Byghøst, saa hun ikke kom til at mangle hverken Mel eller Gryn til sin Husholdning. (Til *Æbleskiver*, *Pandekager*, *Melboller*, *Jævning* og al anden lignende Mad brugtes kun Bygmel, aldrig Hvedemel (169, 174).

De Gamle sad ogsaa i deres egne Tanker og lavede et Register over dem i Bylavet, der siden sidste Nytaarsaften havde lukket deres Øjne og nu laa paa *Kjærgaavri*, Kirkegaarden (116). Og de sendte da en spørgende Tanke ud mod Nytaaret: hvem og hvor Mange skulde kaldes bort i dette?

Bedst som man nu saadan sad, kunde der indfinde sig en eller anden forklædt Person. Thi det var da ogsaa en Fornøjelse, at formummede Skikkelser løb rundt til Naboer og Genboer og gav alle Slags Narrestreger til Bedste, og de gav derved, hvor de kom ind, Husets Folk tidt en haard „Nød“ at knække med at opdage, hvilken *Spikkelant* der stak under den mer eller mindre vellykkede Forklædning. Med et raskt Tag gik Døren op, og der stod i Stuen en gammel Stabejs, en Tigger med en stor *Støttekæp* i Haanden og lodden Kabuds paa Hovedet. Stodderen bad nu med forvrænget Stemme — idet han søgte at efterabe en Andens Maal — om en Skilling eller en *Bitte Brød*. Under en saadan Figur skjulte sig hyp-pigst en ung Pige. Omvendt tog en ung gemytlig Karl en bestemt gammel Kælling til Forbillede. Opgaven var at maske sig og blive i Rollen, saa man forblev ukendt, for efter Bortgangen at give Anledning til megen ørkesløs Gætning samt Morskab, naar Gaaden løstes. Skikkelserne fortsatte deres Gang til Naboer og Genboer. Det var de livligste og snildeste Hoveder blandt Ungdommen, der optraadte saaledes

til lige saa stor Fornøjelse for det taknemmelige, forstaaende Publikum som for sig selv, især naar de Udklædte bagefter fik det Skudsmaal, at de gjorde deres Sager udmærket, hvilket Ord altid udtaltes *umærket*.

Naar omsider alle Spasmagerne var trætte og vendte tilbage til Hjemmene, og i det Hele taget naar til sidst Uroen havde lagt sig, udførtes undertiden en Række bestemte Lege, som for Eks.: *At stikke Palles Øje ud*. (Palle er en Forvanskning af Palne, der igen er en Forkortelse af Palnatoke, som spiller en ikke ringe Rolle i gamle fynske Krøniker, særlig i Nordfyn, hvor i Folkemunde bevarede Sagn henlægger hans Gravhøj, samt lader Stednavne osv. hidrøre fra denne Hedenolds sidste Høvding.) Der blev med Kridt skrevet en Cirkel paa Loftet og en mindre inden i den. I Centrum sættes en Ispig (382), og En for En fik da fat i Skaftet af denne og skulde, holdende paa den og seende opad, gaa 24 Gange rundt. Paa en Dør var tegnet nøjagtig samme Cirkler, og lige idet man tog Ispigen bort fra Prikken i Loftet, skulde man anbringe den i den tilsvarende Prik paa Døren. Enkelte var heldige, men som oftest var den Agerende *fuld i Hovedet*, svimmel, og ramte *buss*, forkert, (357).

En anden Leg var: *At pikke Tallerkener ned*. En Fork blev lagt fra Fyrstedet hen paa en Stol. Med en Kæp i Haanden skulde hver Enkelt rask sætte sig op paa Forkeskaftet og med Stokken rage en Trætallerken ned, der var lagt yderst paa Fyrstedet. — Dette kunde paa de brugelige Kakkelovne vel være henimod en Kvadratalen stort. — Skønt denne Opgave lyder mindre vanskelig, forsikrer man dog, at den var ikke saa ganske let at udføre, da man nemlig ikke maatte røre ved Noget som helst, Kunststykket uvedkommende.

Man lagde ogsaa en Trepægleflaske paa Gulvet, som saa Enhver maatte prøve at sidde paa med Benene over Kors og da samtidig forsøge at træde en Stoppenaal. Al denne Tidkort og Idræt øvedes under godmodig Spøg og Munterhed. Men om man ikke straks havde valgt det roligere Tidsfordriv, Kortspil, endte man dog sædvanlig med et Slag Kort. Om Nogen da listede sig uden for Vinduerne og kiggede ind i Stuen — det var en let Sag, da man den Gang ikke havde Noget *at hænge for Vinduerne*, hverken et løst *Vin'estykke*

eller Rullegardiner — kunde det hænde, at Vedkommende fik at se En eller Flere af Kredsen siddende uden Hoved. Dette betød, at en saadan hovedløs Mand eller Kvinde vilde dø inden Aarets Udløb.

Dersom man ikke vilde risikere at blive et Smøl, Aaret rundt, gjaldt det om Nytaarsmorgen at komme usædvanlig tidlig op. Ja, lige til Nytaarsmorgen strakte Aarskiftets Varselsevne sig. Da at se Solen rød i sin Opgang spaaede ilde. Skinnede den bare saa længe, at man kunde sadle en Hest, var et frugtbart Aar i Vente.

Helligtrekongers Aften.

Med ægte, gammeldags Godgørenhed uddelte Gaardmandskonerne, som ovenfor fortalt, ikke Lidt af deres Julemad til de mange Fattigfolk, der holdt sig til før Julens tre Helligaftner, saa de mange Bække smaa hver Gang kunde blive til en anseelig Aa baade for Givere og Modtagere. Helligtrekongers Aften, den tredie og sidste Højtidsaften, fik Tiggerne en større eller en mindre Skaalfuld Gryn. De kunde tigge sig et Fjerdingkar Gryn eller mere til — dog ikke paa eet Sted. Grynene — enten Boghvede- eller Byggryn, det kom ud paa Et — kom i samme Pose.

Helligtrekongers Aften spiste man sidste Gang i Julen Helligaftens Nadver, man fik Æbleskiver, man spillede Kort og man tændte denne Aftens særlige Festlys. Under Lysestøbningen, der fulgte paa Faareindslagtningen om Efteraaret, støbte hver Husmoder et tredelt Lys. Det frembragtes ved Hjælp af tre Væger. Foroven fremtraadte disse Væger som tre særskilte Lys, men paa Midten blev de sammenføjjet til at danne Stammen. Det nederste Parti indeholdt saaledes alle tre Væger tilsammen. Det almindeligste var at støbe dette Lys paa eet Spid, hvorved Armene kom til at staa i lige Linie, men det fineste var — under de gentagne Neddypninger i den flydende Talg i Lyseformen — at spile Grenene ud paa særskilte Spid, saa Lysarmene kom til at staa i Trekant. Det fastsattes, før de tre Lysspidser tændtes, at de skulde gælde Varsel for tre af Husets Folk, og man troede da, at den, hvis Lys holdt længst ud, skulde leve længst, og

omvendt. Det var en gammel vedtægtsmæssig Julespøg at lade dette Lys indeholde lidt Krudt i Stammen. Det var et af Juleglædernes højtideligste Øjeblikke, naar man tændte dette festlige Talglys, og det var et af de livligste Øjeblikke, naar Tidspunktet kom, at Lyset gav sin lille, fornøjelige „Bombe“ til Bedste, hvorved det slukkedes (238—239).

Som Bymændenes Ridt til *Vandedammen* ophævedes ved Pumpernes Fremkomst, har det hjemmestøbte Helligtrekongers Lys maattet vige Hæderspladsen paa Bordet ganske simpelt fortrængt af Petroleumslamperne. Dog i enkelte gamle Hjem støbes endnu et saadant Lys, særlig for Børnenes Skyld. Rumlepotten og det tregrenede Lys fulgtes med lige barnlig Optagethed af baade Store og Smaa, lige fra de dannedes, til Tiden kom, at de toges i Brug.

De sidste Julevarsler tog man Helligtrekongers Aften. Ogsaa denne Aften var ikke saa lidt spaadomsbegavet. En ung Pige kunde faa at vide, hvad Fremtiden vilde bringe hende, ved at slaa en Æggehvide i et Glas Vand og saa næste Morgen tyde de da fremkomne Figurer som hendes tilkommende Hjem — d. v. s. en Gaard, et Hus el. l. Det gjaldt om, at den Bolig, man mente at se, var udstyret med mange Skorstene, hvad der regnedes for særlig flot og fint. Paa en gammel Bondegaard var der almindeligvis kun de to Skorstene, som var i daglig Brug — der fandtes nemlig ikke Kakkellovn i *Stadsstuen*. — Det var ogsaa blandt de unge Piger kendt at sige til de hellige tre Konger det gamle Rim: „I mig i Nat vil lade se den, hvis Dug jeg skal brede, hvis Seng jeg skal rede, hvis Brud jeg skal være, hvis Navn jeg skal bære med Ære.“

Alle og Enhver, der kom inden for Døren i Julens tolv Dage, skulde smage Julemaden, slet Ingen maatte bære Julen ud.

„Efter Jul længes Dagen et Hanefjed hver Gang.“ Ved Helligtrekongers Dag er Dagen blevet et *Kokkefjed* længere¹⁾, da har Dagen gjort sit berømte første Skridt, det, der koster. Saa regnes Julen for omme, skønt et gammelt Datoord siger, at først den syvende Januar, Knud, bærer Julen ud.

¹⁾ I Følge F. L. Grundtvig: »Fuglene i Folkets Digtning og Tro« bruger man i den største Del af Europa at sige, at efter Jul længes Dagen et Hanefjed, men i Frankrig siger man et Rødkælkefjed.

Jul paa Landet i nyere Tid.

Hjerterne er vel ikke blevet snevrere, Godgørenheden hører fortsat Julen til, men Hjælpsomheden er ledet ind i andre Spor og øves nu i ændret Form og under forskellige andre Skikkelser, der er optaget efter Byernes Skikke (20). Rumlepotten og de naive Nytårsløjer er i Tidens Strøm sejlet agter ud. Der er ogsaa nu kun faa Bøsseskud til at skyde det nye Aar ind. Og Rokkene er gaaet i Staa af sig selv og undgaar nu let at komme i Modstrid med den Forestilling, at de skal holdes i Hvile Julen over. — Man er nu ude paa Landet simpelthen vokset fra de gamle Festglæder og de tidligere Slægters pligtro Overholdelse af alle Festsikke.

Det er nu Nytårsaften, som om Kaadheden og Spektaklerne har udkaaret sig Byerne — især de større — til livlige Tumllepladser, medens de Landsbylystigheder der knyttede sig navnlig til Nytårsfesten, maa regnes med til den Sæd og Skik, der forsvinder. Men det moderne Skyts koster mere end de gamle Potteskaar og sluger en Del Penge, der kunde finde en ikke saa lidt bedre og gavnligere *Henvendelse*, som Fynboerne siger for Anvendelse, Benyttelse.¹⁾

Paa den anden Side fandt man, allerede før Aarhundredet løb ud, til Udfyldning for det Forsvundne Julens nyere Tilbehør og Kendemærker indført ude blandt Landbefolkningen. Juletræet findes ikke blot i de Bedrestillede Hjem, men næ-

¹⁾ Der var en Tid, da Byens Folk i Odense Nytårsmidnat samledes paa Torvet for at ønske hverandre et glædeligt Nytaar og høre Kirkeklokkerne fra St. Knuds Kirke ringe ud over Byen. Nu tier Stiftskirkens ærværdige Klokker Nytårsaften. Knallerterne har Ordet. Men Fyrværkerisløgene er knap saa stemningsfulde at lytte til i Aarskiftets betydningsfulde Stund.

Den Rest fra overtroiske Tider, at man, ved at tage mod et nyt Aar med Bulder og Brag, holder sig Mørkets Magter fra Livet, er ikke et Fortidsminde, der bør fredes om. Naar man tænker paa, hvad de urostiftende Løjer koster, hvilke Kapitaler, der paa en Nytårsaften gaar op i Røg, er der Grund til at opfordre Forbrugerne til at vende disse Penge ti Gange i Haanden, før de strør dem saa unyttigt ud. Hvilket Misforhold, paa en eneste Aften paa Gaden at brænde Summer op, som mange Mennesker just da maa savne til Brændsel. Naar Dagen begynder at blive lys og lang, plejer tillige Vinteren at blive trang; thi som Regel slaar da Lysets og Kuldens Magter Følge.

sten i hver Vraa. Julens Bøger, Blade og Hefter læses og drøftes i mange Kredse paa en saa indgaaende og forstaaende Maade, som det brede Lag i Bybefolkningen langtfra har til-egnet sig (10—54).

Det hører nu med til Juleforberedelserne at tage til Byen for at gøre Juleindkøb. Der udveksles Julegaver, dog især Jule- og Nytaarskort i meget stor Udstrækning. — Landsbyerne har nu ogsaa deres Prospektkort med deres Kirke, deres Kær, deres „Gade“ og deres Gyder med de mest idylliske Rønner. — Ude paa Landet flyver nu saaledes ogsaa Julekortene — med Postbudene som Lastdragere — som en Bisværme fra Kube til Kube. Og Brevsamlingsstederne afsætter deres gode Part af Julemærkernes Ark.

Dertil kommer, at fælles for den gamle og den nye Jul er Julebagningen og Slagtningen. Kager og Julegalten hører trofast Festen til og gaar igen fra eet Sekel til et andet — lig en Særimner. Thi naar Klejnekogningen gaar for sig, og Mad-Emmen fra den og fra det fede Sul ikke kan holdes inden for Køkkenets Grænser alene — saa maa man nu som før sige, saa „har vi Jul igen“. Men hertil kan nu endvidere føjes: naar Grantræet er fældet, og naar Landpostens Taske strutter, saa den er ved at revne, og han er fælt forsinket — trods det, at Beboerne i Distriktet skiftes til at køre for ham Jule- og Nytaarsaften. Og endelig hører det nu sædvanligvis med til Juleforberedelserne at sende en Juletræliste rundt til at samle Bidrag til Julefesten i Forsamlingshuset.

Naar saa denne Festaften oprinder, og det store Træ tændes for Familierne med Børn og Ungdom, samles vor intelligente Landbostand som en Menighed om den lyssmykkede Gran og lytter til Præstens opbyggelige Tale og synger følt og med Fryd vore gamle, stemningsfulde Julesange. Da staar Julens Træ plantet i Forsamlingen som Livets og Lysets Træ. Saa holdes der Fest i Alvor og Gammen. Thi naar Julelysene er brændt ud, ryddes nok ofte Salen, og Dansen trædes da med Liv og Lyst.

Nytaarsny.

Har man forladt de gamle Løjer til Forherligelse af Jule- og da navnlig Nytaarsfesten, og fører al øvrig Fortidsforlystelse en kummerlig Hensygningskamp, finder man dog Juletidens sidste Spøg i Bondens gamle Jul, nemlig det: „at kigge Nytaarsny“, endnu i Live.

Den første Nymaane i et nyt Aar har dog ikke altid Krav paa at blive kaldt Nytaarsny. Nyet regnes ikke som saadant, naar det indfinder sig før Helligtrekongers Dag. Man „kigger kun Nytaarsny“ efter denne Dag. I Jylland siger man — i hvert Fald paa Horsenseggen —, at „Nytaarsny maa ikke røre ved Helligtrekongers Dag“.

Synet af Nytaarsny tillagde man ominøs Betydning. Aarets nytændte Ny er viden om taget i Tjeneste til at skinne Lykke eller Ulykke paa den, der udfritter det. Hvad man i Øjeblikket havde nærmest ved Haanden, skulde man i Aarets Løb ikke savne. Det gjaldt derfor om, at den lille tiltagende Segl ikke overraskede En tomhændet, thi saa kom man til „at suge paa Labben“ Aaret om. Det var allerbedst, om man — uden at have lagt an derpaa — havde Penge i Haanden; thi da vilde Summen vokse og øges inden Aarets Udgang.

Naar Nyet var synligt, tog man et Brød under Armen og gik udenfor under aaben Himmel, holdt desuden en Salmebog paa Ryggen og slog i den tre Steder op. Nysgerrigt løb man da ind for at se, af hvilken Art Salmerne var, om de bebudede Død, Bryllup eller hvad Andet, der i det kommende Aar kunde hænde af sørgelige eller glædelige Begivenheder for En selv og Ens nærmeste Slægt.

Paa Spørgsmaal om de gamle Juleskikke ytrede for blot nogle Aar siden en gammel Kone om denne Skik og Alt, hvad dertil rettelig hørte: „Ja, men det er jo ikke Gammelt; det gør vi jo endnu!“

Saaledes var — og altsaa til Dels er — i det Uendelige den ejendommelige folkelige Tro og Poesi fast isprængt med den gammeldags folkelige Gudsfrygt. Man genfinder denne Blanding i Stort og Smaat — gennem alle Aarstider — ikke blot i den rige Overtro, der knyttedes til Julens og Aarsskiftets Tid.

Derom nærmere i det følgende sidste Bind.

Denne Bog er sluttet i Oktober 1913.

C. R.

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde.

Af
Christine Reimer.

IV.
1919.

Danmark, mit Fædreland!
Gud giv Dig Fremtid, som Han gav Dig Mind.
H. C. Andersen.

I Kommission hos:
Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
København.

Trykt i Andelsbogtrykkeriet i Odense.

Udgivet med Understøttelse af
Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
og Carlsbergfondet.

Eftertryk af I—IV Del er kun tilladt
mod tydelige og fyldestgørende Kildemeddelelser.

Enhver Ret til Oversættelse forbeholdes.

Forf.

Mda

Ved Udgivelsen af IV Del
overtages Forhandlingen af hele Værket
af
Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag,
København.

Odense
Universitetsbibliotek

Indholdsfortegnelse.

Folketro:

	Side
Overtroen i det 19. Aarhundrede	475

Fra Sortekunstens Rige:

Det, der ikke »gik rigtig til«	484
Spøgelse, Genfærd, Syner, Varsler	486
Kirkelam, Troldharen	489
Den natlige Jæger	490
Torsdagen, Ild, Salt	492
Af Bondefolkets egne Fortællinger	493
Fjerkræ, Mejeri	499
Tro om Sten	504
Tro om Dyrene	505
Værnemidler, Værn mod Hekse	508
Nødilden, Det onde Øje, Frimureriet	509
Kloge Præster	511
Lidt om kloge Mænd og Koner	514
Sygdom hos Menneskene og Husraad derfor	521
Overtroiske Meninger og Talemaader	534
Meninger, Giftermaal vedrørende	538
Tro om Penge	541
Tro om Tal og Tælling m. m.	542

Kalenderstof og Meteorologi:

Ugens Dage, Datoer	549
Mærker Aaret rundt	553
Gammel Tro om Mærkedage	554
Vejrtegn og Vejrtro	563
Vejr og Vind	564
Skyer, Torden	568
Ny og Næ	570
Fra Aarets mørkeste og goldeste Tid:	
Julemaaneden, Juletro, Julevejret, Juleord	571
Den gamle Gaardnisse	574

Folkedigtning:

	Side
Om Viser og Rimbreve	575
Elskovssange	580
Andre Folkedigte, Rim, Sang for Grundloven	588
Skræddervise, Byrim	593
Dyreviser, Barnerim, Sanglege, Remser	594
For Smaa børn, Ride-Ranke-Vers m. m.	600
Ældre Folkepoesi	602
En gammel Aftenbøn	604

Gække- og Bindebreve:

Gækkebreve	605
Bindebreve	610
Gaader og anden Gætning	613

Folkemaalet:

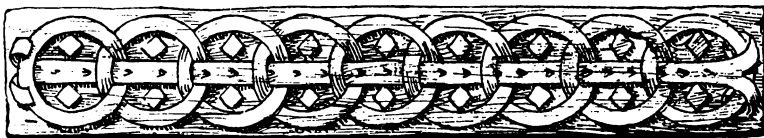
Folkets Vid og Folkets Tale	616
Fynske Maalord	625
Tillæg til I—II—III Del	628
Bondens gamle Talesæt	637

Fra Folkelivet:

Den gamle Bondekultur:	642
Særmeneringer, Mistro, Banden	645
Ydre Væsen, Hilsen	650
Skilsmisser, Familien, Slægtskabet	651
Hjemstavnskærlighed, Folkets Minder	655
Den nyere Bondekultur:	658
Fra Krigens Tid	662
Fremtidens Kvinder	663
Slutning	667

IV.

Folkets Tro og Digtning, Folkets Maal og Minder.

Folketro.

Overtroen i det 19. Aarhundrede.

Fra Folkelivets Overdrev.

»Hvad Solskin er for det sorte Muld,
er sand Oplysning for Muldets Frænde.«
Grundtvig.

NAAR det hidtil i nærværende Værk i Skildringen af de gamle nordvestfynske Bønders Nøjsomhed og Flid og deres sunde, friske Fornøjelser — i Skildringen af: »Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord« — har været min Stræben at »holde Fædrenes Aand i Live«, maa jeg i nærværende Afsnit af Bogen tage Afstand fra det sidste Ord. Ingemanns Ord: »Hvad Danmark var, kan det atter blive: endnu er Fædrenes Aand i Live«, egner sig ikke her hverken som Motto eller som Maal.

Men for ikke at dømme uden at tage Besindigheden med, lad mig da i store Træk tegne et Rids af Folkets Forestillinger før og nu om det, der ikke gik »rigtig« til, og pege paa Kløften, der skiller Fortid fra Nutid.

Har man om end blot nogenlunde Kendskab til Bondestandens nuværende Oplysningstrin, og man da til Forskel kaster et Tilbageblik paa Bøndernes aandelige Standpunkt for to—tre Menneskealdre siden, vil man let se, i hvilken Grad de seneste Aartier har udvidet Synskredsen for vor Landbefolkning.

Den nyere Slægt har tilført Landbostanden betydelig mere Dannelse og videre Synsrand (9)¹⁾; det gælder det Materielle som det Aandelige i lige Grad. Thi har Arbejdsageren nu naaet en Kulturhøjde, saa Olde- og Bedstefaderen — om de stod

¹⁾ Indklamrede Tal betyder Henvisning til foranstaaende tilsvarende Steder.

op af Gravene — utvivlsomt vilde have vanskeligt ved at genkende deres Pløjeland, ja, med stor Undren vilde de se paa Gaardens nuværende Mønsterdrift —, saa er Aandsageren — forhen den næstendels øde Brakmark — undergaaet tilsvarende Udvikling¹⁾. God Vækst er plejet, og Ugræs er vejret hen, visnet og oprykket med Rode.

Paa faa Omraader spores dog Udviklingens Virkning større og dens Luft og Lys mere velgørende, end over for Overtroens skovmæssige Vildnis (16). Thi dybe og sejglivede var de overtroiske Rødder, der grenede sig som et hindrende Net om alt nyt og friskt Vækstliv.

Men det kom af, at saa Meget i de gamle Bønders Livsvilkaar og trange Forhold gav Troen paa Spøgeri, Hekseri og Troldtøj den bedste Vind i Sejlene. Og kender man lidt til Styrken af Bondestandens nedarvede Grundsætninger (8—39—148), kan det slet ikke undre, at Folketroens rodfæstede Spirer har holdt sig lige ned til vore Dage, saa der den Dag

¹⁾ Nu foranstaltes der statsunderstøttede Rejser for Husmænd og Husmandskoner. Rejser for Husmandskoner kom først i Stand i Jylland 1903. I 1905 var 21 Koner fra det nordvestlige Fyn paa Udflugt med en Konsulent som Fører. Konerne beser Frugthaver, Grønærte- og anden Dyrkning til Konserver, Hønsier, Kanin-, Bi- og Silkeavl og besøger mange smaa Mønsterbrug, drevet af Kvinder. Der fortælles, spørges, svares og skrives, saa det er en Fornøjelse at se, hvor optaget hver Enkelt er, hedder det i et Referat. Der aflægges desuden Besøg paa Museer o. l. St., og om Aftenen foranstaltes der Oplæsning af Komedier. Den her nævnte Tur, der da for Fyn var noget Nyt paa det Omraade, endte i København ved det der afholdte Jubilæumsdyrskue, hvor der fandt en Frokost Sted, hvor 400 Husmænd og Koner var til Stede, og i hvilken Landbrugsministeren deltog.

»Bogense Avis«, Nr. 69, 1915, 23. Marts, indeholder Meddelelse om, at »Nordfynske Landboforening« s. D. i Bogense afholdt Generalforsamling og et Foredragsmøde, hvor den første Foredragsholder før Frokosten var Hans Jørgen Nielsens Hustru i Toderup, Særslev Sogn, der for en talrig Forsamling af Damer og Herrer holdt et fortrinligt Foredrag om økonomisk Husholdning. Foredraget, der gengives, gik ud paa, at der til den daglige Ernæring bør anvendes mindre Kød og mere Frugt og Grøntsager. Det sluttede under stærkt Bifald fra Forsamlingens Side.

— Landbostandens Kvinder tager Kursus paa Husmoderskoler og andre Skoler af lignende Art.

i Dag kan peges paa overtroiske Meninger, der endnu saa smaat holdes i Ære.

Lad os da paany kaste et Blik ind i de gamle Gaarde og Huse, der som Ofre for Tidens Tand, nu tilhører Historien, og mindes det rørende, nøjsomme, men gæstfri, af Naturen jernstærke, i Sindet livsglade Folkefærd, der befolkede dem, og atter se lidt paa Datidens Liv og Færd bag disse Mure.

Først og fremmest møder os da den eventyrlige, triste Skumringsbelysning, som Skinnet fra Tranlampen, og efter at dens Rolle var udspillet, det hjemmegjorte, tynde Tælglys lagde over de smaa, af Bilæggerovnen kun ufuldkomment opvarmede Stuer (38). Disse Stuer, i hvilke ofte en talrig Huskreds opholdt sig: Kvinderne systende med at karte, spinde, bøde og stoppe, Mandfolkene med deres Snittetøj eller anden Husflid eller — senere hen — uden Syssel, siddende i statueagtig Hvile med Hænderne i hver sin Bukselomme (162).

Ja, i de kummerlige Tider fandtes der en endnu tarveligere Lampeart end den almindelige Tranlampe. Af jysk Pottemagerarbejde havde man saaledes en Fedtlampe, en Stage, dannet i Lighed med et Timeglas. Dens øverste brede Runding var hul som et Bæger, og heri lagde man Gløder, hvorfor der rundt i Kanten var Trækhuller. Ovenpaa satte man en til Størrelsen svarende løs, lille Jernskaal, halv flad, men med et Knæk foran som en lille Tud. I Skaalen lagdes Talg, som Gløderne besørgede smeltet, og i Tuden Marven af en Sivart som Væge. De almindelige Tranlamper havde to Skaale, den øverste bestemt til Trannen, den nederste til at opfange Dryp. I den øverste laa en flettet Sivvæge. Man havde to Slags, Standlampen og Hængelampen, den sidste var altid af Jern.

Men et enkelt Tællelys, spinkelt — under Støbningen kun neddyppet faa Gange i den flydende Talg — evnede ej heller at lyse op inden Døre i Krogene (72—238 f.). Skræddersyning, Kartning, Humleplukning og andre Sysler varede undertiden til langt ud paa Natten. Flere var da samlet, og i denne halvnatlige, halvmørke Belysning blev mange nerverystende Krøniker fortalt, der gav Overtroen rig Næring.

Ogsaa de ældre Dages Lygteskin frister til Omtale. Thi til ved Aftenstid at røgte den daglige Dont i Stald, Lo og

Lade, eller hvor det faldt for at færdes efter Mørkets Frembrud, kendte man intet andet Lys end det dunkle Skin, den i hine Dage tarvelige Lygte evnede at give fra sig. En saadan Lygte var af Træ og hjemmelavet, stor, tung og klodset, og Ruderne var af Isterhinde eller Svineblære (60—155—230). Og færdedes man uden for Hjemmet, kunde det landlige Nattemulm med Smaalys fra Husene, blinkende hist og her hen over et mørkt, fladt Landskab, nok give en mødig Vandringsmand Uro i Nerverne.

Intet Under, at Skyggerne (man sagde en *Skugge*) blev lange og mange og ofte fæle, og at Enhver blev mørkerød og følte Mørkets Uhygge som Rædsel, saa man gyste derved baade hjemme og ude. Og da hændte det, at En og Anden havde et *Sjun*, Syn, af de Ting, af hvilke »der gives mere mellem Himmel og Jord, end Visdommen drømmer om.«

Endvidere maa man betragte selve de lerklinede, usle Røner med de hullede og ujævne, lerstampede eller senere stenede Gulve, hvor Dagslyset kun svagt tilmaaltes gennem de tilsømmede, smaarudede Vinduer (29). Og til sidst fuldstændiggøres Billedet ved de i Opholdsrummet ufravigelige Alkover, Mælkehylder under det lave Bjælkeloft og ved den af slet Tobak, Tran-, Talg- eller uappetitlig Mad-Os opfyldte Luft. En Trøst i Mørkefrygten og Datidens Uhygge var den tætte Landsbybebyggelse, undertiden var endog to Gaarde bygget sammen. I Uhyggen stod de da Last og Brast med hinanden (255). Det er ret betegnende, at Ukrudtet forstum groede lige op ad Husmuren, saa man knap kunde komme ind ad Døren for det, man lugede det ikke op, det groede op ad *Stenebroen* i *Gaaret*, Gaardspladsen, saa Brolægningen kun var blottet paa de Steder, hvor den daglige Færdsel foregik. Ligesom det overhaandtagende Ugræs omkring Boligen fik Lov at vokse, saaledes fik Overtroens Vildnis Lov til at trives og blomstre.

Saadanne Bondehjem var rene Drivhuse for hver spæd Spire af alt det Fordægtige, der voksede højt og vildt i den daglige Levevis inden Døre ligesom ogsaa ved festlige Lejligheder, og som udgjorde Kærnen af Almuens indre Liv. Her fandtes saare naturligt i hine forkrøblede og i mere end een Henseende bundfattige Tider (40) just den rette Jordbund for

Folketroen som for hele Naturpoesien. Thi her var alle Udviklingsmuligheder til Stede i fuldeste Maal (16).

Her inden Døre plantede man St. Hans Urter i Sprækkerne (441) og ude i Hørmarken plantede man St. Hans Aften Hyldegrene (262) osv. osv., som allerede fortalt. Thi skønt det hele Tiden har været min Agt at samle Overtroen under Et, saa har jeg i de foregaaende Kapitler ikke kunnet undgaa i Sammenhængen med Omtale af de forskellige Emner at anføre snart et, snart et andet Træk, hvor de rettelig hører hjemme. Thi Overtro var som en Part af Menneskene selv i den ældre Slægt (41).

Og naar der da kom Sygdom og — som man sagde — *Uheld* blandt Kreaturerne, eller naar Køerne hen ad Foraaret sædvanlig blev saa kraftesløse paa Grund af slet og mangelfuld Fodring, at de neppe kunne rejse sig i Baasen (222), og at dette: »Nu skal vi ud at rejse Køer«, var en daglig Gerning¹⁾, tyede man altid til de »Kloge«, Ingen uden disse kunde være Skyld i det foreliggende Tilfælde, og hvem Andre kunde vel igen vide Raad? Thi Nogle — saaledes var Begreberne — var indviet i de gode — og det var nok særlig de Lavbenede — og Andre i de onde, mørke Magters underfulde Hemmeligheder og stod saaledes i Ledtog med Over- og Underjordiske, Hekse og alskens Troldtøj, at »En kunde gøre Godt, hvad en Anden havde gjort Ondt«, og »Hver tjente lige *møj* paa Sit«, eller, som der ogsaa siges: »der ku' tjenes lige *møj* paa begge Dele.« Og i Følge en gammel Talemaade »giver Forfarenhed Kunsten af sig«, men efter en anden »er gode Raad dyre, naar man trænger til dem«, og en tredie siger: »Naar Verden vil bedrages, saa lad den blive det!«

De »gode Kluge« vidste mange Beskyttelsesmaader og Midler mod de »onde Kloges« Skarnsstreger og Fortrædelighed og forstod paa mange Maader at afvæbne dem. — Lige for Lige er den bedste Betaling!

Som selve den gamle Bornholmer gik det Hele haade ude

¹⁾ S. 222 har jeg sat en *afrejs* Ko i Forbindelse med et gammelt Ord, som ofte anvendes. Det samme maa forud have været Tilfældet, thi i Peder Laales Ordsprog findes Ordet: »Den som ejer Koen, skal tage den ved Halen«, ikke mindre end tre Gange, Nr. 112, 529 og 1181.

og inde bestandig Aar ud og Aar ind i samme tilvante Skure. Ingen tænkte paa at stryge gammel Uvane, endnu mindre kunde det falde Nogen ind »saadan paa en Stud« at binde an med noget Ukendt og Fremmed. Hvad der nu en Gang *hørte sig til* fulgte det af sig selv ikke at svigte. Og for Resten lod man syv og ni være lige. Saaledes levede da Enhver sit arbejdsomme, mere eller mindre stille og rolige — eller som man sagde indgetogne — Liv, der dog skønt de ublide Kaar kunde være saa friskt og fornøjeligt.

Men hvilket Landbrug for ikke hundrede Aar siden, hvilken Modsætning (216) i Størrelse, Kraft og Ydeevne er der ikke paa Nutidens paa Dyrskuer præmierede Husdyr og saa de Dyr, her tales om, og hvilket Tankeliv! Endnu er der fra Datidens Underholdning mange Historier i Omløb om Spøgelser, Genfærd, Syner og Varsler og alt lignende »Pusleri« — og som fortrinsvis de gamle Koner kan tale med om af »egen Erfaring«. Det hænder af og til, at Noget under Spøgeri henhørende opklares, saa Sagens gode Rigtighed kommer aabenlyst frem. Heksekunsten har derimod alle Dage været den haardeste Nød at knække, og denne Vækst blomstrede da ogsaa rigest i de Gamles »Have«. — Ja, Overtroens vide Mark har haft mange Felter (123).

Men kan Hjertet blive blødt som Voks af Pietet for de forrige Slægters Slid og Slæb, Flid og Udholdenhed, med Armod og Usselhed til Løn, saa kan, hvis Retfærdigheden skal ske Fyldest, en nok saa god Villie ikke frigøre dem for Hekseriets Taabeligheder. Man maa med Wessel sige:

»Man sætte Hjerte for, man sætte Hjerte bag,
En Tyv er dog en Tyv, det er en afgjort Sag.«

Thi det gaar ogsaa her med den menneskelige Natur som Baggesen siger: »Hun kommer dog igen den Heks.«

Og dog bør man lade Pietetsfølelsen raade og ikke nøjes med overlegent at afsnitte den gamle Stammes mest iøjnefaldende og frødigste Vildskud, men samtidig lægge et godt Ord ind for en skaansom Dom derved, at man ved Siden af tager saadanne i selve Datiden hvilende Omstændigheder frem, der opfordrer til Overbærenhed, og som formaar at undskyldte Fortidens umiskendelige Skrøbeligheder.

Efterhaanden som Nutidens Trosliv, Kundskaber og Dannelse arbejder sig ud i de stille Landsbyer, siges der ganske vist stiltiende alle Overtroens Væsener Farvel, og de forvises til Fantasiens Egne — hvor de kan hvile paa deres Laurbær. Disse Væsener, der var husvante Gæster i de gamle simple Vaaninger, maa bukke under i samme Forhold som Bygningsmaaden forandres. — Thi Udtrykket forbedres kan ikke godt bruges om den Byggeskik, der saa at sige uantastet har faaet Lov til at brede sig og vansire mangan landskabelig Idyl i de senere Aartier, til der nu — fra 1915 — har rejst sig en Bevægelse derimod. — Alligevel — i Nutidens mere lyse og luftige Hjem fører Overtroen sin stille Hensygningskamp (440).

Men den økonomiske Side af Sagen lægger i Sandhed ogsaa et mægtigt Lod i Vægtskaalen for og imod. Pengeknapheden i Tyverne og Trediverne af forrige Aarhundrede kender Enhver. *Kapitalskøbet* fra hine Tider huskede alle de ældre Landsbyfolk, jeg har kendt, ja de kunde Kapitelstaksten paa deres Fingre (41). Naar man da hører, at en Fjerding Smør kostede 6 Rdl., en Plag (*Klojd*) (25) i 1830erne 16 Rdl. og et Par Kvier (*Kveer*) endog i 1840erne kun 26 Rdl., oplyser saadant tilstrækkeligt og overflødiggør flere Eksempler. Det System, at een Tjeneste er en anden værd (18—67 ff., 148—272), samt det at afgøre sit Mellemværende ved Betaling in natura anvendtes i udstrakt Maalestok. Nu er Løsenet omvendt (18), nemlig at lade Maskiner afløse og overflødiggøre næsten al Slags Haandkraft.

Fra Barnsben opdroges Enhver til den strengeste Økonomi, til kun at give grumme faa Skillinger ud i Købstaden hos Købmand og Klædehandler og til at vende og dreje hver Mønt et tilbørligt Antal Gange, før den gaves ud. Man var født og opdraget til at give sine Penge ud efter den gyldne Regel: »Køb ikke, hvad Du trænger til, men kun, hvad Du ikke kan undvære.« Og mangan En har kunnet indskrænke sine Indkøb til de tre Ting: Tjære, Sirup og Salt. Med andre Ord: man hutlede sig igennem med faa og smaa Midler.

Intet Under da, at Penge til *Dovteri*, *Dyrlæeri* og *Abetiksa'er*, »Apotekersager«, maatte blive den pureste Luksus, som det aldeles ikke var Skik at indlade sig paa, og et Forbrug

af Penge, som Mange i de Tider vilde have haft svært ved ved at skaffe. Lad os derfor ikke tage Datidsfolket ilde op, at det over for slige Udgifter ogsaa sparede den sparsomme Mønt og under Menneskers og Dyrs Sygdom hjalp sig paa billigere Vis (37—38) — som man i alle øvrige Forhold var vant til. Og i det gamle, udmærkede Mundheld: »Den skal være en Fjoge, der ikke har at koge«, udtrykker Bønderne selv denne Tanke.

Nu faar alle Husdyr i Sygdomstilfælde den omhyggeligste videnskabelige Pleje, og formedelst Properheden for Eks. i Svinestien er der nu nærved at blive en Parodi af at bruge den til Urenlighedsbetegnelse (226). Først omtaler man paa min Egn en Dyrslæge Bruhn i Sandager ved Gyldensteen, som den eneste Dyrslæge i en stor Del af Nordfyn (samtidig var der en søgt Kursmed ved Søndersø) senere — c: 1862 nedsatte Dyrslæge Bøhmer sig i Haarslev. At der nu alle Vegne lever Dyrslæger¹⁾, paa mange Egne i kun een eller en halv Mils Afstand fra hverandre (der praktiserer nok ialt over 700 i By og paa Land), tydeliggør bedst Fremskridtet paa dette Omraade.

Og hvor vidt Tiltro til Lægens Kundskab og respektabel punktlig Overholdelse af dennes Forskrifter nu er fremme, belyses ligeledes bedst ved statistiske Tal²⁾. I Byerne øges stadig Lægernes Tal (der er 35 i Odense) og rundt om paa Landet, hvor der er lidt langt til nærmeste By, bor der nu Læger, der kan skabe sig store og travle Virksomheder. Det Standpunkt, som Talsmænd for den gamle Levevis og det uudviklede Livssyn indtager paa dette Felt, som jeg i direkte Tale har fremsat S. 37 f., tager nu efterhaanden de Gamle med sig i Graven.

¹⁻²⁾ Medens dette skrives (i 1915) er der i Fyns Stift: 92 Dyrslæger (51 i Odense Amt), 138 Læger og 25 Apoteker. 1773 var der i Følge »Fra Arkiv og Museum« V. 157 foruden ueksaminerede Læger, der praktiserede uden Bevilling, og 6 Kirurger, af hvilke den ene dog havde medicinsk Tillægseksamen, kun een praktiserende Læge med medicinsk Eksamen. Det var Landfysikus Johan Eichel i Odense med tysk Eksamen (Dr. med. fra Erfurt). Han beklædte dette Embede fra Nytaar 1754—1805 og døde 1817, 88 Aar gammel. Paa hans Gravsten i Odense staar: »Fyens værdige Stifts-Physicus i 52 Aar — Fortjent Minde, opført af hjulplne Syge og Venner 1823.«

Men trods alt dette vilde det dog — som paapeget — være ukorrekt at sige alle ældre Nutidsfolk fri for alle overtroiske Meninger og Fordomme samt at sige, at alle kloge doktorerende Mænd og Kvinder nu hører Sagnverdenen til. Nej. Men det gamle, gyselige »Bras« er dog saa vidt hensygned, at det kun er stærkt afblegede Rester, hvad der endnu gaar i Svang (17).

Til disse Levninger hører fortrinsvis meget af det, der knytter sig til Fjerkræet, særlig Høns, samt til Rugning og Æglægning. Det er for de ældre Kvinder, det kniber, naar det gælder at frigøre sig for al hin gamle Tradition, der hører disse de tobenede — i særlig Grad deres — Husdyr til. Det er neppe fuldt ud forældet Opfattelse at tilskrive Sygdom og Uheld i Hønsriet paaført Fortræd. Mejeriet var ogsaa væsentlig Kvindernes Felt og var ogsaa omgivet af en Mængde overtroisk Krimskrams.

Men alle under Kvægdriften henhørende gamle Sædvaner og Uskikke, som Mange først sent lod fare, fik af Fællesmejerierne, da disse som ved et Trylleslag paa een Gang dukkede op alle Vegne, ikke blot paa trykket et ganske nyt moderne Præg, men al mosgroet Vedtægt fik da tillige et saa eftertrykkeligt Spark ud af Verden, at der neppe paa Overtroens Omraade kan opvises Mage til brat Forsvinden (208).

Men da det er uimodsigelige Sandheder, at »Ukrudt ikke let forgaar«, at »Ukrudt saar sig selv«, og »Ukrudt ikke behøver at vandes«, kan det ikke forudsættes, at Overtroen i dens her skildrede Former foreløbig faar tilendebragt sin skæve Gang — hvor stærk den gamle enfoldige Folkets Tro end monne synge paa sine sidste Vers.

Og endelig, hvis een Slags dør ud, dukker andre op, dør Fordom og Forudindtagethed ud i de lavere Lag, dukker som i en Vekselvirkning i de saakaldte »oplyste« Lag flere nyere og mere moderne op!

Fra Sortekunstens Rige, det, der ikke „gik rigtigt til“.

Træk fra Bøndernes Liv, deres Bedrift, deres daglige Virke og deres Forhold til det Overnaturlige.

»At fejle er menneskeligt.«

OVERTROEN er blandt hele Stoffet det, som det kniber mest med at faa fat paa¹⁾. De almene Skikke og Forestillinger er det en let Sag at komme i Besiddelse af; man kan gaa direkte til Værks og faar redebont Svar; kun er de, der ved nogen Besked, desværre snart talte. Men de Ting, som kun Enkeltmand sidder inde med, er det derimod mere omstændeligt at faa frem — selv om Vedkommende ikke mere fæster Lid til det Paagældende. Dog maa man helst ty til dem, der paa Halvvejen blev troløse imod Overtroen. Thi for at faa de skrinlagde, halv uddøde *Sensarier* (Sand-sagn; især overtroiske Minder) listet ud af deres dybe, faste

¹⁾ Heldigvis stammer den Høst, jeg her kan føre frem, fra mine ældste Indsamlinger. Den ene efter den anden af mine Meddelere er i Aarenes Løb død, saa der nu ikke er En tilbage af dem, som kan faa sine Fortællinger at se paa Tryk. Naa, der var heller Ingen af dem, der vidste, at »det skulde skrives«, da de betroede mig deres Erfaringer fra Overtrodyrkelsen. Det væsentligste Stof er indsamlet i Aarene 1889—1898. I »Dania« II og V Bind henholdsvis 1893 og 1898 findes fra min Haand et Par Smaasamlinger af Enkeltmandsmeddelelser. Men da de samme kloge Mænd og Koner har praktiseret de samme kloge Raad rundt om, hvor deres Virksomhed faldt, er der ofte kun ringe Forskel paa flere af de Ting, der er fortalt mig. Enkelte Træk og Emner gaar jævnlige igen og gør den ene Historie næsten den anden lig af dette Hokusfokus, hentet fra Skyggen, ja den sorteste Natside af de svundne Tidens Bondeliv. (Se »Dania«).

Skjul, nytter det ikke at søge til de enkelte Trofaste, der vel endnu glimtvis kan træffes. Da jeg begyndte at sysle med de overtroiske Minder, inddelte jeg nemlig det daværende Landsbyfolk ligesom i fire Klasser, som jeg endnu lader gælde:

I. Hele den yngre, oplyste Slægt har forlængst givet al Overtrou væsenet Løbepas og smiler ad Fortidens vankundige Hjemmefødninger (17); de ønsker ikke paa dette Punkt at anses for at være saa *fævorne* (dumme) som Forfædrene, og Nutidsfolket har en overlegen Løsning af de mystiske Fænomener paa rede Haand. De har forlængst gjort de mystiske Væsener til mytiske.

II. En stor Del af de godmodige Gamle fortæller dog ej heller deres Minder i god Tro, men ler selv med ad en rimelig Forklaring (særlig ved Spøgelser og sligt) og siger som saa: »Ja naturligvis, men bedre Forstand havde vi ikke den Gang, det var længe før vi nogen Sinde havde hørt Tale om det eller det.« Men hvorfor man har holdt — eller endnu holder — paa de forskellige Fordomme, kan ikke Mange forklare. Svaret lyder oftest: »Det ved jeg slet ikke, men det har min Fader eller Moder altid holdt for.« Her som paa mangfoldige andre Omraader: Aarsagen er glemt, medens Skikken kan leve, til den er saa forvansket, at Tydningen kan blive til en Gaade og Gisning for endog videnskabelige Fagfolk.

III. Andres Synsmaade er derimod, at nu er det en given Ting, at Forholdene i alle Maader er anderledes, men at Alt var sandfærdigt og grangiveligt i deres Barndom og Ungdom, som det for deres snevre, uvidende Blik tog sig ud, og et Forsøg paa at faa dem bort fra denne Anskuelse, vil være temmelig spildt Umage.

IV. Endelig er der de Faa, som holder haardnakket ud til det Sidste. Ikke et Gran slaar de af paa, hvad de selv har hørt og set og oplevet, men røber derfor ej heller det Allermindste af, hvad det er, der forkvakler deres Begreber. Slige Folk kunde sige Noget. Men deres Viden bliver ikke udkrammet for at gives til Bedste, og: Sæt, de kom i Forlegenhed for, hvad de aabenbarer! »*Higia, higia*«, eller: *aa, janne dog*, vil de tænke, »lad vos dog tie stille.«

Om Spøgelse, Genfærd, Syner og Varsler udtrykker man sig saaledes: De gamle Kartekoner, eller som man sagde *Kaarekællinger*, (70 ff.) hørte, saa og vidste saa Meget og kunde fortælle saa Meget, »for de gik i de mørke Vinternætter ud længe før Dag og kom ikke hjem før efter Midnat — og saa var der jo ogsaa saa Mange samlet ved en saadan Lejlighed«, føjes der skæmtende og med tvivlagtig Betoning til. Ja, de Gamle oplevede, hørte og navnlig saa saa meget Besynderligt og Sælsomt og kunde derfor ogsaa fortælle saa mangt og meget Blændværk, der — især forud — skulde klare Livets Gang for dem og deres Medmennesker.

En Del Spøgelseshistorier leveres med Forklaring. Saadanne henleder Tanken paa, hvorledes Sagn skabes og bliver til, samt paa, hvor mange af disse, der skyldes Sygdom. Havde alene Feberfantasier og sindssyge Tilstande været forstaaet, havde der været færre Bind af Overtroens Saga at samle, ligesom Overtroens Rigdom modsat vilde vokse end mere, hvis ikke adskillige Tildragelser allerede kunde opklares samtidig med at de sattes i Omløb. Om Spøgeri ved Mange Et eller Andet, der har gjort Indtryk paa dem selv eller Andre.

En Gang i Fyrrearene var hele Husstanden i en Gaard i min Fødeby i Forfærdelse og hele Landsbyen hjemme sat i Rædsel, fordi en Dreng fandt paa en otte Dages Tid i Rad, naar det blev mørkt, at gøre Spilopper i Skorstenen. Til sidst var Alle i Gaarden omtrent rede til Flugt, saa opskræmt var man blevet. Da opklaredes det, at det var Gaardens egen Tjenestedreng, der, da det lykkedes saa godt, fortsatte sine Løjer, at lade sig, iført en Sæk, dumpe ned igennem den aabne Skorsten, som mandede ud i den saakaldte »forreste Stue« — det Rum, der var baade Køkken og Spisestue og til Dels Opholdsrum tillige.

En forskrækkelig Begivenhed oplevede en Mand en Vinteraften midt i sin Naboby, da han var paa Vejen til sit Hjem. Pludselig blev han ved usynlige Kræfter hindret i at gaa videre, ja endog i at bevæge sig, og hans Hund kunde heller ikke flytte sig af Stedet. I denne pinlige Tilstand traf nogle Forbigaaende ham. Men da han igen »var bleven sin egen Herre«, var han saa betaget, at han maatte have to Mænd til at ledsage sig det sidste Stykke Vej hjem.

Denne Hændelse har jeg oftere hørt omtale med den Fortolkning: Manden har maaske været fuld, eller det Gaadefulde beroede paa et Ildebefindende, maaske en Besvimelse.

En Arbejdsmand blev i Aarene omkring Aarhundredets Midte højst forfærdet, da han for at skyde Genvej en Aftenstund i *et faale Mørken* passerede Kirkegaarden i min Fødeby. Med Et rystede Jorden under hans Fødder, den lige som aabnede sig, han tabte Fodfæstet, og han havde »aldrig før været saa ilde faren«, han sank dybere og dybere og troede sig i Færd med at blive opslugt og saaledes at blive levende begravet. Endelig kom han til Besindelse, kravlede op og gik videre.

Næste Dag viste det sig, at det var en ny, aaben Grav, han var faldet i. Mod Sædvane var Graven paa Grund af Frostens gravet Dagen forud for Begravelsen, Noget, der altid sker i mange af vore Landsbyer, men som i min Fødeby ellers ikke var Tilfældet (120).

Genfærd. Jevnsides med den gamle Gudsfrygt i Kirken (340) stod Frygt for Kirke og Kirkegaard om Natten. Her var det Skræk for de Dødes Genfærd; og mange Genfærd er blevet set. I slige Fortællinger er det Midnat og hvide Klæder, der gaar igen i det Uendelige. Paa gamle Herregaarde og andre »store Steder, hvor der har været bedrevet meget Ondt og megen Uretfærdighed«, skulde Portene altid staa aabne, saa der kunde være »Færdsel« om Natten.

Paa Elvedgaard var Portene beslaaet med hvidmalede Jernbaand og kaldtes »de brogede Porte«. »De brogede Porte kunde ikke staa lukket nogen Nat«. For ca. 70 Aar siden var der en Avlskarl, der hed Per Fuglsang, han havde sit Kammer ved Siden af Porten, og der var som Følge deraf megen Træk om Natten, og saa fik han da i Sinde en Aften at lukke Portene og satte en Jernstang for. Midt om Natten hørte han, at Portene fløj op. Næste Morgen fortalte Karlen den Historie til Forpagteren, og denne svarede da: »Det skal Du ikke begynde paa tiere, for de Porte kan ikke staa lukket«.

Ogsaa om Portene paa Harritslevgaard siges: »at det kunde ikke *hjælpe, at di lukkede dem*, for de skulde nok springe op igen«. Ogsaa der skulde der være »Fart og Færdsel« igennem om Natten.

Paa en Møllebro der i Nærheden kunde man om Natten høre Spektakel, altid ens, som »en Skratten med *Rallesten*« (Rullesten).

En Gang havde man paa Vejen ved Harritslevgaard spredt en Del *Foer* (Halm), der skulde køres i Stykker til Gødning. En Gaardmand og Kone kom kørende der forbi sent om Aftenen. Da de kom ud for Laden, snøftede Hestene og vilde ikke gaa et Skridt videre. »Vend dog Hestene og kør om ad Neder Mølle«, sagde Konen skrækslagen. Men Manden tog Mod til sig, stod af og pirrede i Halmen med en Pisk. Saa gav det et vældigt *Kip* (Ryk, Sæt) i ham. En So, der havde rodet sig ned i Halmen, foer pludselig op — og Folkene kørte videre.

Ogsaa Heksekunsten blev undertiden afsløret. En klog Mand havde ønsket at opholde sig en Nat i Stalden, ellers kunde han ikke udrette Noget over for de forgjorte Kreaturer. Karlen holdt af Nysgerrighed Øje med Manden og saa, at han om Natten gik til Vandtruget og stænkede Vand paa sin Skjorte (*dykkede sin Sjorte over det Hele*). Om Morgenen sagde den kloge Mand til Manden i Gaarden: »Den Gamle (den Onde) havde nær *gjort Karl af mig*, her skal Du se, hvor jeg har svedt over hele *Kroppi*; men nu er det Hele godt.«

Ligvarler. Mange — særlig gamle Koner — kan fortælle om *Vaassel for Døde*. I Reglen er det de tre Slag paa Ruden, der gaar igen i mange Varianter.

I Tresaarene laa et Sted en sort Due død i Bryggerset, Dagen før et Medlem af Familien, der da laa syg, døde. Dette toges som Ligvarsel. Ligesaa, at der samme Sted tidligere en Gang fandtes en hvid Hane død under Høstvognen, samme Dag, »*der skete Dødsfald*« der.

Ubekaaret gengives: Saa sent som i Firsaaarene saa en Kone »noget efter Sengetid *Lys øvre* hos Naboerne og saa, hvordan de gik derinde omkring med *Lys* og frem og tilbage i Hastværk, og i det samme kom smaa Flammer færende ud gennem Gangdøren. Jeg sagde det da til min Mand, og han kunde da ogsaa se det Hele, lige som jeg saa det, og vi snakkede om, at nu var det nok paa det Sidste med Konen *der-øvre*, der laa syg. Da vi saa næste Morgen hørte til dem, havde de Allesammen ligget i deres Senge paa den Tid, og

baade den Syge og de Andre havde haft en rolig Nat. — Men et Par Dage efter døde saa Konen, saa Lysene, vi saa, var lige godt *Vaassel for hende.*«

Aviserne bringer ret ofte Beretninger om Varsler ved Død, Stranding, Ildsvaade o. l. Der høres sære Lyde, Hunde tuder, Ure gaar i Staa osv. Ligeledes Beretninger om, at mangel En er bleven frelst fra en Ulykke ved en Anelse og for Eks. i den sidste Tid i de krigsførende Lande blevet friet fra fjendtlige Granaters Ødelæggelsesværk. Mange har forudsagt, hvad der vilde ske, og Spaa dommenes Tid er ikke forbi. Hvor Meget har der ikke været spaaet om Verdenskrigens Udbrud 1914 — og dens Udfald ogsaa!

Der er adskillige Historier om Kirkelam, kridhvide, smaa Lam — somme Tider paa tre Ben — hoppende omkring Kirker og paa Veje i disses Nærhed. Man siger endnu, naar Nogen færdes ude om Aftenen, især naar det er mørkt, iført lyst Tøj, at Vedkommende da *»ligner et Kirkelam*«, og man skøtter i saa Fald ikke særlig om at gaa med lyst Tøj for ikke at komme til at ligne et Kirkelam.

Paa en bestemt Landsbygade kunde man fordem, i Fald man kom sent hjem, altid møde en stor, sort Hund, der gik og luskede om, og *»det er ikke godt at vide, om det var nogen virkelig Hund.*«

Det var en almindelig Mening, at forskellige hurtige Dyr ved Nattetid løb onde Menneskers Ærinder. Paa et bestemt Sted i en Landsby har mange Mennesker set, naar de efter Midnat passerede Landevejen paa dette Sted, en *hvid Kat* løbe tværs over Vejen, lige før de kom dertil.

Troldharen. Mange turde ikke gaa forbi forskellige, nærmere betegnede Steder *»for en Hare paa tre Ben*«. Dette fører Tanken hen paa det gamle Ord: *»Hvis Haren den var Helt, var mangel Helt en Hare.*«

En Karl tjente et Sted, hvor Madmoderen kunde paatage sig en Hareskikkelse. En Gang, de høstede, kom en Hare puselende om *Høstfolkene*, saa de kom til at hugge den med deres Le. Manden sagde selv: *»Hug itte etter den, lad den gaa, det er vor Moer.*« Kort Tid efter kom Madmoderen ud i Marken til *Høstfolkene* med *Æbleskiver*.

Troldharen kunde kun skydes med en Sølvknap. Ved en Klapjagt havde man skudt ni Skud forgæves paa en Hare. Da sagde en af Mændene, der deltog i Jagten: »Den Hare skal de nok lade gaa«; thi der var ingen af Jægerne, der havde en Sølvknap hos sig.

Naar de Unge legede paa Gaden om Aftenen, gik et Sted bestandig hver Søndag Aften en Hare iblandt Ungdommen, men Ingen kunde komme den nær. Da dristede en Gang en Karl sig til at lægge en Sølvskilling eller Knap i Bøssen og skyde den. Næste Dag laa hans Madmoder til Sengs, hun var skudt i Benet. — Saa kom der ingen Hare mere paa det Sted, hvor de Unge legede.

Disse Fortællinger lever endnu i Folkemunde. Nylig er mig sagt, »at en Kone kunde skabe sig om til en Hare, saa blev der en Gang skudt paa Haren med en Sølvknap, saa fik Konen sit Ben i Stykker.« — Denne sidstnævnte Kones Datter »kom i Lav med En, der var klogere endnu end hendes Moder, og saa kom denne Datter til at raabe lige som en Kok (Hane), og saa skete det en Gang, at aller bedst som hun sad i Kirken, gav hun sig til at *raave som en Kok*.«

Lad mig her indskyde den stedlige Forestilling om den natlige Jæger. I meget gammel Tid, har Flere fortalt, hændte det, naar Folk færdedes ude efter Mørkets Frembrud, at der kunde komme 6 sorte Heste susende i Luften. Hestene spændte sig for en Plov og tvang de Vejfarende til at pløje, som Forspandet vilde; her hjalp hverken *Løn eller Bøn*, med maatte Enhver, der havde det Uheld at møde det frygtede Optog. For dette Tilfælde kendte man kun eet Udfrielsesmiddel, nemlig straks at sætte en Stok i Jorden paa det Sted, hvor man begyndte. Kom man saa forbi dette Sted igen, var man øjeblikkelig udløst, men hændte dette ikke, eller man ikke havde faaet Tid til at anbringe en Stok ved Udgangspunktet, var man ikke fri før efter den styrende Aands For-godtbefindende. — Saaledes skildrer man »den vilde Jagt«, der som almenkendt optræder under forskellige Navne i de forskellige Folkesagn. Paa fynsk Folkemaal kalder man det »at pløje med Pallejægers sorte Heste«. Se S. 462 »Palle«, som i Folkets Tro føres tilbage til Palnatoke.

Pallejæger har ogsaa Hunde, og hver af dem har »en gløende Tunge ud af sin Mund.«¹⁾

Der var forøvrigt Metode i Galskaben med Hensyn til forskellige Midler mod Forgørelse. En Mand var meget frygtet af den Grund, at man troede sikkert om ham, at medens man talte med ham eller blot befandt sig i hans Nærhed, kunde han umærkelig faa En i sin Magt og til at gøre Forskelligt stik imod Ens egentlige Villie. Det virksomste Middel herimod var straks at vende et Stykke Tøj paa sig, bare Forklædet, Halstørklædet eller Hvadsomhelst, saa var man befriet og behøvede ikke at være *rædt* eller tænke paa, hvilke Hensigter han mulig kunde have haft.

Samme Mand kunde ogsaa lede Folk vild med Lys om Aftenen, saa de, naar de gik efter Lys i Huse og Gaarde, som de kendte »saa *brile* (nøje), dog kunde gaa *hel* forkert.« Ja, en Kone blev endog vildsom paa en kendt Vej ved højlys Dag. Først naar et af Ens Klædningsstykker blev vendt, kom man igen paa ret Spor og vidste da straks, hvor man var.

¹⁾ Naar »Danske Studier«, Hefte 3—4, 1914, S. 194, i en for øvrigt særdeles gunstig Anmeldelse af nærværende Værks III Del skriver: »Naar Forf. et enkelt Sted vover sig uden for sit Omraade og vil forklare Palle som en Forkortelse af Palnatoke (S. 462), er hun ikke heldig«, maa jeg til Støtte for min Paastand tilføje, at i »Fortællinger og Sagn af Fædrelandets Historie« af M. Rasmussen, Odense, 1857, Side 76, omtales Palnatoke ikke mindre end tre Gange under Navn af Palle Jæger. Der staar til Eks.: »Men endnu den Dag i Dag lever Mindet om Palnatoke i den fynske Bondes Fabler og Fortællinger, og mangen En tror, naar han i de taagede Efteraarsnætter hører Trækfuglenes ensformige Skrig, at det er gamle Palle Jæger, der farer gennem Luften med sit Jagtfølge og sine Hunde.« Der staar endvidere, at Fortællingerne om ham som en Ufredsaand henføres ofte til Omegnen af Odense.

Dette stemmer ligeledes med, hvad Vedel Simonsen har faaet ud af sine Samtaler med Folket; se for Eks. Rug. Hist. I, 66.

Palles Høj, der ligger omtrent midtvejs mellem Odense og Landsbyen Aasum, er af begge de nævnte Kilder efter et Folke-minde angivet som Palnatokes Gravhøj. Og Strækningen Øst for Odense ad Aasum til kaldte man forud Palles Mark. Pallesmark samt Palleshøj ved Aasum som Palnatokes Grav omtales ligeledes af Engelstoft, Odense Bys Hist., 2. Udg., S. 13, 16 og 493.

Ja, man holder endog paa, at »naar man har sin Hose vrangt (*krængl*) paa, gaar man ikke vild.«

Torsdagen, Ild og Salt spiller en Hovedrolle i Alles Beretninger om Udfrielsesmaader og -midler, og disse Ord og »Kræfter« gentages og varieres i det Uendelige som Værn og Væрге mod Forgørelse. Salt og Ild, især anvendt paa en Torsdag, endnu bedre tre Torsdage i Rad, og ellers efter de Kloges vise Raad, var i alle mulige Tilfælde af stor Virkning og tilvejebragte ofte rent mirakuløse Resultater.

Om nogle af Ens Sager skulde uden for Ens Enemærker, det være sig ved Salg, Gave eller Laan, gjaldt det om, at Tingene først var gjort modstandsdygtige for Trolddom. Og hertil tillagde man Ild og Salt den største Sikkerhed og Betyggelse. Om Noget da hændelsesvis eller med Forsæt kom i Berøring med Skarnsfolk, var Tingen frelst — eller om man vil — dødet og lammert til Brug for de sorte Kunster; thi for at disse overhovedet kunde udføres, krævedes Noget — paa Mængden kom det ikke an, men frit og ubundet maatte det være — fra det Hjem, hvor Mennesker, Dyr eller Et eller Andet var udset som Skive for de onde Pile at tage Sigte paa.

Naar man flyttede ind i et nyt Hus — hvad for øvrigt sjældent skete (393) — skulde Brød og Salt, nok ogsaa en Skilling, være det første Flyttogods. Salt og Brød hører jo til religiøse Ceremonier i andre Trossamfund. Men ogsaa hos os bruger man Saltet som Sindbillede paa den bevarende og rensende Kraft. I Børnelegen »Klapop« bruges Udtrykket »Salt og Brød for mig« i Betydningen af at være paa Fripladsen. Legen »at bære Saltebrød« minder om det samme.

Det har været en udbredt Skik, der har holdt sig meget langt frem i Nutiden, ikke nogen Sinde at lade Mælk komme bort fra Stedet, hvad enten den blev bortgivet eller bortsolgt, uden at komme en Ubetydelighed Salt i. Salt og Ild kunde altid afvæbne de Onde, der vilde og kunde gøre Ulykker. Salt i Mælken gjorde uvurderlig Nytte, naar den skulde værnes. Thi saa blev Mælken straks ubrugbar, i Fald den var hentet for at gøre Tjeneste ved en ond Gerning, som at gøre Kørne Fortræd o. l. Thi Alle, om end nok saa drevne Mestre,

maatte, som alt nævnt, have Noget fra det Sted, der skulde hjem søges. En lille *Pris*, en *Gratte*, Salt forsømte den gamle Bondekone derfor aldrig at medgive hver Portion Mælk, der som solgt eller som Gave førtes ud af Gaarden (39). Hun tog et Par Saltkorn med Fingrene og kastede dem i den Mælk, der skulde bort. — Nu føres al Mælken bort til Mejeriet!

Men det har sin store Vanskelighed at overføre de gamle *Sensarier* (Sagn og Folketro) paa Papiret, især saadanne, som vedrører Hekseri og Forgørelse, og som kun stammer fra enkelte Personer. Thi ved at tage Billederne ud af Naturrammen, berøves de betydeligt af den Farve og det Lysskær, der fra første Haand hviler over de mundtlige Fortællinger, holdt paa det stedlige Maal og med den folkelige Udtryksmaade. (Og dette gælder for øvrigt alle Bogens Gengivelser, øst af Folkemunde). Ordlyden burde fonografisk foreviges. Folkets egne Ord klæder bedst saadanne Krøniker. Al Om-skrivning er at gøre Brud paa Raastoffet, ægte og ordret. Særlig her kan jeg ikke undgaa at give de gamle Bønderfolk, Mænd og Kvinder, Ordet selv, for at lade dem hver paa sin Vis fortælle nogle af deres og Samtidiges mærkelige Hændelser. — Det Fremkomne kan da maaske tillige tjene som Maalprøver — selv om Lydskriften savnes.

Fra en af mine Fortællersker stammer følgende:

›Folk lod sej møj mer kyse i gammel Dave end nøv, men der vaar no osse møj Sært te'. Hveraan'et Mænsk'e omtrent ku' gjør' Undt — aa di sku' dog ta' Guds Navn forfængelig (et Ord som det sidste udtales særdeles korrekt) for at gøre det.

Je strævte altidens aa snakke te' dem, hvor di kom, alle ›Disseher« i gammel Dave, enten di saa vaar Kaalemænsker eller Kvindfolk, for naar baare vi snakked' føst, saa ku' di aller gjør vos en Bitte; saa vaar jette an(g)st for, hvem di saa vaar.

Alle ›Bøgerne« er i Verden inøv, men nøv er der In'en, der saadan tør vove at befatte sig med dem, saa lidt som med al det Fordægtige og Gedulgte, di indeholder, og derfor kommer di aller nøv saa'n fram som i gammel Dave.

Je' haar saamænd set Cyprianus-Bov, hun har røde Bov-

staver, men je *tørde*, turde, virkelig itte læsse i hin' (hende), for vi ku' jo gaa te aa læsse hele Huset fuldt a' Lus og Lopper eller Fløver (Fluer) eller al Slavs *Ukræ* (Skadedyr), saa vi aller ku' bliv a've med saa'en novet Kram meer, naar vitte forsto' vos paa aa læsse (læse) det tilba'e igen.

Naar Skaansfolk vaar ga'en igennem Bryggesæt den Dav, vi bryggede, ku' Øllet »vrid' sig«, saa det ette ku' *gjørs* (gære). Men je' tov alti'ens en Brand fra Essen aa laa'e i Karret — saa vaar jette an(g)st for hvem, der kom. Der skal Ild til Alting (201—498).

Naa haar Folk det aandles meer redt (nemt), nøv, der itte er saaen Utidhed (Raahed) te' mer. Vi Gamle haa'e (havde) aandles meer aa bryd' vor' Ho'e med at faa etterset aa paset; vor Moer lærte vos jo al' saa'en Nøvet, te vi sjel ble' Koner (og Mænd) aa fik Gaard aa Grund aa ta' Vaare paa.«

Men for at begynde i den rette Orden maa i første Række omtales Sygdom hos Dyrene. Alle Dage har Husdyrenes Ve og Vel spillet en Hovedrolle i Bondens eget Ve og Vel og ligget ham i høj Grad paa Sinde. Langt frem i Tiden vistes Gaardens faste Husdyr den Opmærksomhed, at medens man godt kunde opsætte at hente Læge, ventende fra Dag til Dag, for at se Tiden an, om det ikke *ku' gi' Forandring*, gik der derimod i paakommende Tilfælde uopholdelig Bud til Dyr lægen — her stod Kapitaler paa Spil (450). En Ko stod undertiden højere end en Kone.

Ordret gengives: I en Gaard havde Naboens — særlig bar man Tvivl til Konen — forgjort alle Kreaturerne. Manden kunde i næsten al den Tid, han stod for Gaarden, aldrig faa Lykke og Held til Noget, men var og blev fattig og forarmet. Først da den ondsindede Kone var død og borte, gav det Forandring.

Den Mand mistede *tilsammen* fjorten Heste. De kunde ligge i Baasen og skumme og *alke* frem og tilbage og var ikke mægtige at rejse sig, uden Mennesker maatte hjælpe til, men aldrig saa vaarlig (varlig) kom de i Tøjet og ud paa Vejen — saa kunde de altid *galoppe*, som [om] der Ingenting var paa Færde.

Og paa et *enestens* Aar blev nok det samme Sted tretten

Heveder (Høveder, Stykker Kvæg) *afrejs* (hjælpeløs Tilstand, særlig som Følge af Udhungring og Afmagring 222—479), og di maatte grave alle tretten Dyr i Jorden paa een Vinter. Kun de sidste Køer *stod sig*, fordi di (Folkene) fik det Raad (og vel altsaa fulgte det, men dette siges aldrig med) nøje at passe paa, at ingen af di Folk (de Mistænkte) kom i Kohuset, *mindst* at vise dem Køerne en Torsdag Morgen og aldrig, medens di (Køerne) var paa fastende Hjerte. Og saa fordi di fik det Raad, at holde gloende Ild for Munden af dem (Køerne). Saa ku' di Skaansfolk føst passe sig sjel og lad være, men ette før di fik det aa føle, hva' de' vaar aa gøre Ulykker, for saa ku di ette gøre dem (Ejerne) fler uden aa bliv' brændt sjel; men førend di sjel blev brændt, ku ditte holde *oppe*.

Det skal være *i sig sjel* (have sin Rigtighed) at for mange *ædle* Aar siden ku' Grisene itte — det vaar naatte te Vort, siger Meddeleren, men et aan'et Sted — ikke trives og fik *vøve* (daarlige) Ben d'ene etter d'aa'en. Saa hentede di en i manne Sogne og manne Miles Omkreds klog Mand. Og da han saa havde kureret Grisene, saa di aller *nød* (fejlede) en Bitte meer, spurgte han, om di vil' ha' aa se det Skarn, der ku' gøre for 'et, saa skulde den Person komme aa bede om at laane tre Ting, som *slette* (slet ikke) var brugelig midt om Vinteren. Og det var det underlige Spil, at den Mand, der noget etter kom aa forlangte saa'en tre Ting til Loons, var den, de aldrig havde troet til det: Naboen — og der' egen Familie!

Estens (et Sted), hvor di havde havn saa'en et grumme Uheld med der' *Kretur* (Kreaturer), fik di til sidst det Raad at tage Hjartet af et af de døde Dyr og besætte det lissaa *tæjl*, di kunde, med *enste* (eneste, lutter) Knappenaale og sætte det med Vand over Ilden. Naar det da kom i *Kov* (Kog), saa skulde nok di Skaarn, som ku' gøre for det, komme te Døren og jamre og klage sig af Pine. Aller saa saare begyndte Gryden at koge, før der kom en Kone og bad saa grusomt om at komme ind, for hun blev stokken, te' hun *najsten* (næsten) aldrig ku' *se'e* (sige) en Bitte. Og det var nu *ostensaa* En, de aldrig havde troet til det.

Da jeg var 12 Aars Dreng, fortalte en Mand, skete det en Gang,

da jeg om Vinteren var ved at drive Køerne fra Stalden til *Vandedammen* (Vandingsstedet), at, idet jeg slog en ung *Kvee* (Kvie) løs i Baasen, faldt hun om i *Staalii* (Stalden) og kom noget til Skade, saa hun med megen Møje hinkede bag efter Flokken og længe efter led af Faldet. Den havde vel sagtens *stuppet*, forstuvet, det ene Ben. Men Ingen hjemme kunde jo begribe, hvad Dyret pludselig fejlede, og jeg turde ikke sige det og tav hele Tiden stille med Sammenhængen. Saa sendte de da omsider Bud til Egnens baade for Mennesker og Dyr doktorerende Kone, og i den Tid var der jo ikke saa faa af dem [den Slags]. Denne var straks paa det Rene med, at her havde Skarnsfolk været paa Spil. Der var ingen Spørgsmaal om, at Koen jo var troldhekset. Det ømme Ben blev holdt over Ild, og der blev, medens det stod paa, læst over det og ellers alle de for sligt et Tilfælde staaende Regler nøje iagttaget. Efter nogen Tids Forløb bedredes det syge Dyr, eftersom det forvandt Uheldet. Men baade mine Forældre og mine Søkende var fuldt overtødet om, at det var godt, Konen blev hentet; thi uden hendes Værk, havde de nok mistet det gode Dyr, og det vilde den Gang have været et haardt Stød for dem og hele Gaardens Velfærd.

Vi havde en Gang, men det er manne Aar tilba'e i Tiden, sagde en Kone, det er lige siden vor næstældste Søn laa i Vugge, den Redelighed, at det var i flere Vintre, at hvis det traf sig, at der var En, der kom og tigge' Mjælk den Dag, vi havde en nysfydt Kalle, saa blev osse den Kalle altid syg, om vi saa aldrig gav den Kjællig uden den gode nysmolket Mjælk. Men saa lærte en Anden vos at sætte en god Glød for Munden af vor' Kalle, og saa fik vi fan'me Fred. Saa fornam vitte meer te' de'. Hvem, der havde lært det, ku' ette la vær' aa gjør Undt. Hun ku' aller kom ind et Sted, uden hun gjorde Fortræd. Hun kom saa tidt baare for at lone en Synaal eller en Stoppenaal. Vi vaar altid saa *rædt* for hinde — for det vaar jo baare for at se sit Snit. En nysfydt Kalle (Spædekalkv) det ku' jo da gaa for det, det vaar, men væst vaaret jo, nær der kom Uheld og Fortræd til *Kalle*, *vi ga' paa*. (Fedekalve; at give paa et Dyr betyder opfede).

Et Sted blev en *Ko vov*, hun kunde godt nok æde, men hun *maalkede* mindre og mindre Dag for Dag. Da de spurgte

en klog Kone, om Koen var forhekset, blev *svoret* (svaret) ja, det kunde aldrig fejle. Saa fik de et Kræmmerhus med Noget i med hjem, dette skulde fyldes *stiltiende* (under Tavshed) og med Spidsen opad i Koen, og saa skulde den malkes *aver om* (til avet Side), og den Mælk skulde den have at drikke lige ovenpaa. — Vel *taaes* di (tyktes), at det hjalp *ilidt*, men godt blev det *føst*, da Koen kom hjem hos den kloge Kone. Saa blev der lagt en god Tørveglød paa en stor Ildskuffe og derpaa et Pulver, som røg saa galt og lugtede fælt. Dette blev ført fra Hovedet tre Gange rundt om Koen paa langs og tre Gange rundt paa tværs og holdt længst hver Gang for Munden af den. — Saa kom Koen til sin Mjælk.

Da dette var lykkedes saa godt, og man paa samme Sted saa senere fik en Høne, der kaglede og kaglede, rendte paa Rede og rendte a' Rede, men gjorde ikke et Æg *ileen* (alligevel), blev den ogsaa ført ud til den samme Kone. Da hun saa havde haft den i nogen Tid, fik di den te'ba'e med di Ord, at nu skulde Hønen, indte' hun fik oprettet det Forsømte, komme til at *gøre hele to Æg om Davni*. — Og det naaede sig akkurat.

Ved beredvillig at huske efter kommer (i 1896) en ældre Kone i *Lune* om, at for da omtrent et halvt Hundrede Aar siden passerede det for *dem heme* (i hendes Hjem), at det traf sig i nogle Aar, at de havde rent Uheld med deres Gæs: »Om Foraaret kom Liggegaasen *i med* at rende af sine Æg og *solede* (svalede) dem, saa di kunde blive helt *kale*, saa snart hun kunde se sit Snit, og lige paa en Gang ikke var til at styre — og det kunde aldrig gaa. Men saa skal jeg lige godt *visse*, at hun — det var vel saa det *tre'e* (tredie) Aar — blev paa sin Rede og laa *stændig* Tiden ud. Vi søgte [nemlig] tidlig om Foraaret te' En, som vi vidste, at Flere var tyet te' i den samme Forlegenhed. Men der var ikke Noget at gøre, uden at hun maatte selv hjem te' vos, naar Gaasen sku' lægges. Saa hented' vi hinde hem i *Gaauri* (Gaarden). Hun maatte gøre det Hele selv. Saa haa'e hun en Flaske med noget *blundende* Rødt i, deri dyppede hun sin *d'ene* (den ene) Finger og strøg saa med paa Gaasens Næb tre Gange paa langs og tre Gange paa tværs, og da det var gjort, strøede hun tre Nævefulde lissom noget rødt Grus, som hun førte med i en lille

Pose, *aver om* i Reden. Heretterdavs var den Gaas kuns *ave* (af Reden, borte), mens den aad og drak, og vi fornåm itte mer te' det Uheld. Og hvor *toвле* det end saa ud fra Føst af, saa havde vi snart aldrig havn større og stærkere Gæslinger, end di vaar, da Liggetiden var omme. Vi bar Tvivl om, at Konen havde hentet Strøelsen paa *Kjærgaavri* (Kirkegaarden), for det *se'er di* fra gammel Tid, at Jord fra en ny Grav er god te' saa møj a' saæen noget *Prakkeri* (Uheld, Kval, Kvide) af alle *Slavs*«. — Paa mit Spørgsmaal desangaaende, svarede Fortællersken: »Nej, det kan jette saa lige gjør' Redelighed for eller fra hvis Lejested, Jorden saa var taget, for derom vil' hun [den kloge Kone] itte ud med Sproget, og vi *kreste* (gaa paa Klingen) hinde *no geheer* (ej heller) for det.«

I en lignende Fortælling fra et Sted, hvor Folkene var stedt i en lignende Knibe, meddeles: Vi søgte En, som var svært dygtig i alt saadan Noget, hun raadte os bare til i et Forklæ' at hente syv Næv'fulde Jord fra Kirkegaarden af den *sidste Grav*, friskeste Grav, og saa hver Morgen i en Uge at smide en Næv'fuld af det i Reden, mens Gaasen var ave. Saa var der aller en bitte i Vejen mer.

Heme imens vi var Smaa — siger en Kone — gik det ikke saa *sjalen* (sjeldent) paa, at der var sat »onde Æg« ned mellem Taget og Lægterne. Vi Børn hittede saa tidt saadanne Skarnsæg oppe paa *Slyden* (Høstænget). Det var ette te' Vort alene, men det hørte vi altidens Snak om for mange Aar tilba'e, at der sat saadan Æg i Folkes Udhuse. Di var sat af Skarnsfolk og til at gøre Ulykker med. Di skulde altid tages med en *Ildsklemme* og straks hugges lige ind paa den gloende Ild. Saa behøvede vi ikke at være angst for dem. Der skal Ild til Alting. — — (Det er en gammel Lære, at en Ulykkesfugl skal man skyde i Flugten!)

I de første Aaringer, vi var gift — lyder en anden Fortælling —, kom somme Tider en Kone; hun havde ikke noget videre Ærinde, og vi *høvte* det ikke rigtig, for hun var ikke altid just rigtig sikker. En Dav kom hun — vor Faer havde kørt *Tørre* (Tørv) for dem om Davni før — og sagde: »Har jer Faer itte glemt noget *Siletøj* (Seletøj) nerre i Mosi, da han hentede Tørre, for der laa saa'en Nøvet, Nøv' a' et Hoe'tøj, dernerre?« — »Næ, de' haar ha' da'tte, saa ku ha' jutte kjøre hem.« — Aller saa

brile (snart) vaar hun osse *ga'en* ud af vor *Gaaur*, førend seks af vor' gode *Ænder* gav sig til aa snurre sig rundt og døde inden *Avten*. Men da saa *Kokki* begyndte den næste Morgen og *hørre* sig rundt li' saadan, saa smak vi en god Nævfuld Salt i li'li og holdt ham med Ho'et over den *glo'ije* Ild, saa kom han sig, og der vaar ette Tanke te', at vi mærked' noget mer af den Slavs i Gaar'i. — Men hør naa kun naa: No' Tid etter kom je te' hin' (mødte) nerre i *Byi* (Byen), og hun gik da med en blundije rød *Kæve*. Jeg sagde: »Hvad fejler Du, jeg synes Du haar et *Kæveklæde* paa?« (Tørklæde om Hovedet). — »Ja, det er no' *Vovt* (Daarligt), der er kommen a' sig sjel«, sagde hun. Men jeg vidste nok, hvordan det var kommen og hvor det var kommen *fraa* (fra).

Som der til *Kostald*, *Mælk* og *Smør* langt frem i Tiden var knyttet meget *Gedulgt* og *Uopklaret*, tog *Fjerkræet* — som før sagt — ogsaa sin gode Part. Først da det nye *Fællessystem* for alt til *Mejeriet* hørende fødtes, døde det Gamle paa dette *Omraade* bort, brat og totalt, medens *Hønseriets* *Overtro* trivedes videre hist og her, uagtet *Hønsesholdet* ved samme Tid ligeledes sattes i *rational Drift* med den store *Udførsel* af *Æg*. *Englands-Eksperten* havde ikke fuldtud samme *Virkning* i *Hønseshuset* som i *Mejeriet*.

Ja, den *Mening* er maaske neppe aldeles uddød, at der endnu gives Folk, til hvem de fordums navnkundige *Mirakelmagere* har lært den *Kunst* fra sig, at de i dybeste *Hemmelighed* og borte fra *Stedet* — for *Eks.* hjemme hos sig selv — kan gøre *Hønsene* *Skade* hos saadanne Folk, som de er lidt paa *Kant* med, samt i det Hele taget at *tilskrive* *Sygdom*, eller hvad der *mislykkes* i *Hønseriet*, *paaført* *Fortræd* (40). Vel simpelthen fordi *Fjerkrævlen* særlig *enhører* under *Kvinde*rne (208—483).

Saa snart *Kammen* paa en *Høne* blev hvid, og *Hønen* ikke vilde *gøre* *Æg*, saa var den *forgjort*, og saa skulde den »*hørres* (svinges) en tre Gange over en *Potte* med *Ildgløder*«. Folk talte om, at deres *Høns* var blevet »*klippet*«, det kunde de tydeligt se paa *Vingefjerene*, og det kunde *Skarnsfolk* udføre, medens *Hønsene* sad paa deres *Hjal*!) — *Sovepind*

1) Poul Møllers Digt fra *Kinarejsen*: »Min Søsters Hane sover paa *Hald*.«

eller Sovetremme i Hønsesuset, hvor Hønsene sad paa Række om Natten. Mange har i Tilknytning til denne Mening om onde Folk for Eks. kunnet sige: »Det kunde de.« — »Det gjorde de nu.« — »Ellers har jeg aldrig troet paa saadan Noget; men vore Høns har nu een Gang (eller flere Gange) været klippet.« Eller: »Vore Høns er *bliven* klippet, hvordan det saa er gaaet til.« Der taltes om »onde Fjer« og, som alt sagt, »onde Æg«, og endnu er den Mening i Live, at en Drøm om Æg varsler ilde, men om Ild derimod Lykke (541).

Naar Køer og Hopper førtes til Tyr og Hingst, skulde man løse et Halmbaad og lægge paa Dørtrinnet, naar de gik ud af Stalden, og binde det igen, naar de kom hjem, saa skulde de nok »blive *med Kalle og med Fyl*«. En Gang blev ved en saadan Lejlighed en Hoppe bange, og den fødte da, da Tiden kom, et broget Føl. — En hvid Kalv varsler Lig. Meddelelsen om, at en Ko paa en Gaard havde født en kridhvid Kalv, blev derfor modtaget med blandet Glæde; men saa fik man da regnet ud, at »det laa i Racen langt tilbage; i femte Led var Stamfaderen en hvid Tyr.«

Naar en Ko var *uskikket* (utilpas), kogte man Hørfro og gav den. Se for øvrigt om Hør S. 261, naar for Eks. Køerne kom til at æde den grønne Hør paa Marken, og S. 223, naar Køerne kælvede; de fik da Salt paa Brød, der var ristet over Ild.

Naar man var ved at *sene* en Ko, skulde den malkes den sidste Gang en Søndag (se for øvrigt under »Ugens Dage«), saa vilde den *faa Kalle* ved Dagen, hvad der var — og er — betydelig lettere for Husets Folk, som skal have med Sagen at gøre, end naar den kælver om Natten. Man lagde en Kniv — 3: Staal — i Spanden, naar en Kvie kælvede og skulde malkes første Gang, saa blev den siden *blødmælket* at malke. (Se nybær Mælk 169—223). Naar man bar det første *Maal Mælk* bort fra Stalden, maatte man holde sit Forklæde over Mælkespanden, at ikke Solen -- eller Dagen, eller som man oftest siger, *Davskæren* — kom til at skinne paa Mælken. Efterbyrden maatte ikke bæres ud, saa længe Solen var paa Himlen.

Naar Køerne¹⁾ (en Tirsdag eller Torsdag, se »Ugens Dage«) første Gang *skulde ud* (∴ om Foraaret fra Stalden ud paa Græs), lagde man en Kniv paa Dørtrinnet i Stalden eller uden for Stalddøren, og der skulde ogsaa strøs Salt paa Dørtrinnet. Man gav ogsaa Køerne en Mundfuld Tjære med en Tjærespaan. Dette var dog mere at betragte som et Husraad; thi man gjorde det, sagde man, fordi Køernes Tænder ikke skulde blive »sure« af det friske Græs. — Naar Køernes Tænder var løse, gned man dem med »Salt og Sod«; det var ogsaa Skik den Dag, Køerne skulde ud paa Græs. — Om Efteraaret skulde Køerne *tørre ind*; det blev strengt overholdt, ∴ de skulde sættes paa Stald i godt Vejr. Havde de været inde paa Grund af daarligt Vejr, maatte de atter ud, for at de sidste Gang kunne komme ind i tørt Vejr.

At det var godt at holde Ild for Munden af spæde Kalve, er forud fortalt. Naar Mælk kogte over og flød i Ilden, hvilket i saa Fald paa de gamle, aabne Skorstene var uundgaaeligt (naar Noget kogte over, faldt det paa Gløderne), var det for Husmødrene en tillært Regel ovenpaa »at smide en Bitte Salt — *baare en Gryssen* — paa Ilden lige paa Minutten« — *elsen* fik Køerne daarligt Yver.

Naar Mælken blev »blaa«, det vil sige, der viste sig blaa Pletter i den, vel sagtens som Følge af Fodringen, eller om Sommeren foraarsaget af forskellige Urter, som den Gang fandtes i Græsningen, eller vel først og fremmest paa Grund af Karrenes mangelfulde Rengøring, skulde Fløden af det første Fad — denne tykke, smørfede Fløde, der kunde blæses af — smækkes lige ind paa den gloende Ild. Disse uhyggelige, blaa Pletter var jo Skarnsfolk Værk. Blev Mælken »lang« (slimet) var det et Sommerraad at tage en Hyldestilk med tre Smaablade — et trefliget Blad — at malke paa.

¹⁾ I »Norges Væxtrige« af Prof. Dr. F. C. Schübeler 1885 findes S. 312 —15 optegnet norsk Overtro, vedrørende Husdyr og Landbrug. Selv kender jeg fra fynsk Folketro af den Mængde Skikke, der er meddelt, kun, hvad der siges om Gøgen og om Hønsefjer, og saa dette, at tildække Mælk med et Klæde. Jeg har læst disse meget indholdsrige Bogsider for to af mine bedste Meddelere, som ved nøje Besked med de almene Skikke paa den her skildrede Egn, men de kender heller ikke blandt de norske Skikke andet, end de her nævnte Træk.

Ogsaa Mejeriet maa med i denne Forbindelse. Man kunde tidt ikke kærne Smør; Køerne var undertiden saa udmalkede, at alle Køerne tilsammen i en Gaard kun gav en Sibøttefuld Mælk hver Halvdag. Men man kunde ikke finde den naturlige Aarsag. Naar en Husmoder skulde kærne, var der i Reglen ikke saa lidt *Prakkeri* (Viderværdighed) forbundet dermed. Det kneb at faa Smør. Det hændte meget ofte, at »der var Nogen, der stjal Smørret, saa man ikke selv kunde faa det«. • Man kærnedede i Timevis uden Resultat — endda Kærnestagens Skaft til de gamle Stampekærner som oftest var af Røn. Man nærrede stor Tiltro til en saadan Rønnestage. Til sidst maatte man *koge det op* og nøjes med det Smør, man paa den Maade fik.

Men trods de nævnte og mangfoldige andre Forholdsregler over for Køerne og Mælken — hvem kunde vel grundig vogte og skærme Kærningen for onde Øjne? Hvad nyttede det, at man kærnedede en lille Slump af Fløden for sig tre Torsdage i Rad eller glødede en Sten og kom i Kærnen? Hvad nyttede det, at man forlod den gamle Stampekærne og anskaffede en Kærne af en anden Indretning, som skulde være bedre? Selv manganen Gang nyttede det ikke, at man lagde *Spordejesten* paa Mælkehylden. Var Mælk eller Fløde forgjort af En eller Anden — det var jo særlig de gamle Kællinger, der var drevet i Kunsten — saa stod man magtesløs, og det endog Vinterdage, hvor man havde Tingene paa saa nært Hold, at man havde Mælken paa Bjælkehylderne i Sengkammeret og Flødebøtten i en Krog bag Kakkelovnen (211).

Man søgte da til de mest Fremragende blandt de Kloge. Men som oftest stod selv de kloge Mænd og Koner, der ved mange andre Tilfælde gav slaaende Beviser for, at de nok kunde »lidt mere end deres Fadervor«, som rene Pertol'er over for mislykket Kærning. — Saa maatte man igen ty til sine egne eller Andres Husraad, man kom et Par Saltkorn i Fløden, man slog Kors over Kærnen osv. osv. I værste Fald kogte man saa Fløden, men det maatte ske for lukkede Døre. Men da vilde Heksen straks indfinde sig for at afværge, at Fløden kogte over; thi skete det, vilde hun faa Mærker i sit Ansigt, som var hun skoldet — og hendes Ondskab var saa dermed afsløret og vitterlig for Alle. Men

kunde Kællingen holdes ude og Fløden koges, kunde man kærne i Fred.

Saa lidt forstod man sig paa Mejeridrift. Og dog var det vel ikke, fordi de fynske Husmødre var særlig hildet i Overtroens Garn, at det gammeldags nordfynske Smør var særlig slet.¹⁾

¹⁾ I Hofman (Bang's tidligere citerede Odense-Amts-Beskrivelse 1843 skildres det fynske Bondesmør som det sletteste i Danmark. Dog mener Forf., at det paa den Tid er ved at forbedres, da flere Bønder anskaffer sig luftige Mælkestuer og bruger Lüneborg-Salt til Smørret, især har han truffet godt Smør hos enkelte Bønder i Vends- og Odense-Herred. »Den største Fejl, Bonden begaar, er, at han lader Mælken staa altfor længe, førend den afskummes. Smørret æltes ej heller tilbørlig. Den Omstændighed, at man kun kan kærne smaa Partier, og maa samle længe for at faa en Fjerding eller Otting fuld, bidrager ej heller lidet til, at Smørret bliver mindre godt. Dersom Købmændene vilde tage mere Hensyn til Smørrets Kvalitet og gøre større Forskel i Prisen paa slet og godt Smør, da vilde dette meget opmuntre til en bedre Smørproduktion hos Bonden.«

Smørhandelen omtales som ikke værende saa betydelig i Odense som i Svendborg, hvorfra Købmændene køber en Mængde Smør, selv i det Nordlige af Fyn. Smørhandelen er, ligesom Smørrets Behandling, ej hvad den burde være, og hidtil har hverken Landmanden eller Købmanden søgt samvittighedsfuldt at holde Smørret i god Kredit. Om dette Emne har en sagkyndig Mand udtalt sig til H. B.:

»Vort fynske Bondesmør er unægtelig det sletteste i Danmark og staar langt tilbage for det jydsk, vel ogsaa for det sjællandske. Det ligger sikkert ej deri, at den fynske Bonde i Almindelighed behandler sit Smør slettere, end i andre Provinser, men maa søges i den Forædling, Smørret i Jylland og Sjælland modtager af Mellemandlerne, der opkøber det i frisk Tilstand, medens den fynske Bonde slaar sit Smør hen i slette Smørtræer, saa slet, som det produceres. Imidlertid har det fundet Afsætning til Priser, som, i Betragtning af dets Slethed, staar i intet Forhold til dem, der opnaas for godt Herregaardssmør. Bøndersmørret har været mest anvendt til Smørelse for Maskiner og for Faar i England og Skotland, og da det jævnlig søges hertil, er det meget muligt, at Afsætningen vil vedblive til lønnende Priser. Jeg antager, at Smørprangerne skader denne Handel betydeligt ved den Skødesløshed, hvormed de køber Smørret ind fra Bonden, det være nok saa slet. I Jylland leveres Smørret til Købmanden, efterhaanden som det produceres, hvorved det bliver sorteret og bedre behandlet, end det er muligt her. Prisen paa jydsk Bondesmør er ogsaa altid 1 à 2 Rdl.

Da jeg har nævnet Troen paa Sten, maa jeg her indskyde lidt af den almindelige Overtro, der knyttedes til Sten, saaledes lidt om de smaa Flintekiler, der kaldtes Tordensten. De opbevaredes nemlig meget omhyggeligt paa Mælkehyldeerne som Genstande, der hørte til Bohavet. De skærmede mod Lynnedslag; thi man mente, at de i Torden-

højere pr. Fjerding end hos os. Vi kan ikke vente, at der vil indtræde nogen stadig Forhøjelse i de Priser, som i Almindelighed betales for Herregaardssmør, saa længe den Skik vedvarer, at en Gaards hele Produktion leveres paa een Gang, og fornemmelig efter at en Del af Sommersmørret, der ikke holder sig godt, har staaet i nogle Maaneder i Tønder paa Gaarden. Købmanden nødes herved til at tage det mindre gode med det gode, og byder saaledes en mindre Pris for det Hele end han ellers kunde taale at give, især naar Smørret leveres efterhaanden, og der var regelmæssig direkte Forbindelse med England, og fornemmelig med London, hvorhen man kunde sende Smørret friskere, end nu er Tilfældet, med sikrere Udsigt til høje Priser.«

»For et Par Aar siden gik efter Bestilling et Parti Herregaardssmør fra Fyn og Jylland over Flensborg til London, men det fynske Smør fandt lidet Bifald, og nogle Partier af Sendingen, som antoges til høje Priser, var alle fra Jylland. Om dette laa i, hvad Rygtet paastod, at de fynske Partier indeholdt en Del Bøndersmør, der skal være omæltet og slaat i Halvtønder for at sælges som Herregaardssmør, eller det laa deri, at dette sidste i Fyn virkelig staar saa langt tilbage for det jydsk, dette tør og kan jeg ej sige med Vished, dog vilde jeg ligesaa nødig tro det første, som jeg kan antage det sidste.

Det fynske Bøndersmør staar i Hamborg ej heller i nogen god Kredit, og Skippere fra Odense har forsikret, at de for at afsætte Bøndersmør fra Fyn har maattet sætte dette over paa jydsk Skibe, førend det kunde finde Afsætning, og man paastaar, at en Del Smør, forfalsket med kogte Kartoffler, der for nogle Aar siden blev solgt til nogle Restaurationer i Hamborg, skal have bidraget til denne Miskredit. Det synes saaledes, at baade Producenten og Købmanden maa søge at hæve det fynske Smørs gode Krødit, og vogte sig for at foretrække en øjeblikkelig Fordel for en vedvarende jævn Afsætning; denne sidste er begrundet i gensidig Tillid, og faa landøkonomiske Genstande kan i Handelen bringe mere Nytte for Landmandens, Købmandens og Statens Velstand, end en sikret Smørhandel, da Smørproduktionen udgør en saa væsentlig Del af Landbrugets rene Indtægt.

Den nævnte Forfatter har jo haft et aabent Blik for Landbrugets daværende Brøst og Midlerne derimod; thi hans Ord er jo nu forlængst opfyldt paa det danske Mejerivæsen.

vejr var faldet ned fra Himlen. En ældre Kone fortalte mig en Gang i 1890-Aarene, at hun da nylig havde læst om, »at nu er der nok nogle nymodens Lynafledere«. — Spadejesten — man sagde *Spordeje-* eller *Sebedejesten* (Zebedæisten) — gemtes ligeledes paa Mælkehylderne, og denne Slags Sten opbevarede man for at faa god Fløde paa Mælken. Man troede, at der var Penge inden i dem. (Hvad Vættelys — som man for øvrigt kaldte *Vejrllys* — skulde gøre Gavn for, er omtalt S. 105). — Man tror endvidere om store Sten, »der sidder fast«, at de ikke har været ryddet op, at de gror, og at de har groet sig deres Størrelse til.

Troen paa Sten kan for øvrigt Samlere af Oldsager tale med om. Naar de ønsker at købe saadanne Ting, svarer Ejerne ofte: »Nej, den Sten eller de Sager er fundet paa Gaardens egen Mark«, eller: »de har ligget her i Gaarden, saa længe vi kan huske o. a. m., dem holder vi ikke af at skille os af med«; eller lignende Omsvøb gives som Grund. Den dybere Aarsag bunder dog i Troen paa slige Stens skærmende Magt, saa man end ikke for god Betaling ønsker at undvære dem. — For øvrigt er det en smuk og prisværdig Tanke ikke at bortsælge gamle Minder, der knytter sig til Ejendommens Grund.

Lad mig foreløbig blive ved Dyrene — i al Almindelighed taget.

Man maatte ikke hugge noget Dyr med en Staldkost, *mindst* naar denne var af Pilevidier (220). Riskoste af *Pilevøer* forarbejdedes og solgtes derpaa for tre Skilling Stykket (96); de brugtes almindeligt i Stald og Gaard. Der blev holdt strengt over, at Ingen maatte røre ved Husdyrene, endsige slaa dem, med nogen Slags Kost, især en Riskost af Pil. Et med Kost slaaet Dyr kunde hverken *livs* eller *trivs*. Man maatte ikke brænde en Riskost samlet, selv en gammel, der ikke duede mere; den skulde først skilles ad.

Troldkoste kaldtes derimod tæt samlede Smaakviste, der, som i et Bundt paa Stilk, gror ud paa for Eks. Blomme-træer. Naar et *Kretur* fejlede Noget, fandt de gamle Fynboer en saadan Blommekvist og strøg med den *tiende* (stiltiende) hen over det syge Sted.

Man kurerede bedst for al Sygdom baade hos Mennesker

og Dyr, naar Maanen var i Aftagende. Man tog smaa, nyfødte Dyr ind ved Kakkelovnen (32) og plejede dem der, ja, man tog endogsaa i de gamle Boliger et sygt Faar ind i Stuen i Varmen, naar det gjaldt om at give det særligt Pleje.¹⁾

Naar Hestene var syge, havde Kolik e. l., var det gamle Husmidler at give dem kogt Perikon, kogt Frø af Hø eller raa Peberrod. Naar et Føl toges ind paa Stald, skar man Gulerødder og Peberrod og gav det, for at det ikke skulde faa Kværke.

Ved Jordefærd satte man aldrig en Følhoppe for en Ligvogn, for saa resikerede man, at Hoppen fik et blindt Føl.

Naar man leder et Husdyr ud af Stalden for at føre det til Marked, ser man efter, om det lægger Ørene fremefter — saa bliver det solgt; lægger det derimod Ørene tilbage, kommer det hjem igen.

En græssende Ko paa Marken træder kun nødigt og sjældent i en Fuglerede; sker det, er det Varsel for en Ulykke. — Men det har ogsaa sin Vanskelighed at sortere Dyr varsler²⁾; thi de fleste hører egentlig hjemme under Meddelelser om Mærkedage, Vejr og Vind — se disse Afsnit.

Faarene skal helst klippes i Næde for at forhindre, at der gaar Orm i Ulden og siden i det Tøj, der laves af denne. Naar Faarene klippes, skal der helst blive en lille *Dusk* Uld siddende paa højre Forbov; denne Levning omtales dog kun

¹⁾ S. 274 omtaler jeg, at Faar bliver syge af at spise Boghvede. H. C. Andersen omtaler dette Træk i »O. T.« S. 238: »Kammerjunkereren talte om Grise, men det var ogsaa underholdende; han drak maaske sin Begejstring af de samme Kilder, som Otto. Om den grønne Boghvedes Kraft var det, han talte, hvorledes Svinene, der aad den, bleve, som vare de gale! derfra skrev det sig vist om Djævelen, der var faret i Svinene; kun kulsorte Svin kunde fordoje den grønne Boghvede, havde de een eneste hvid Plet paa Kroppen, saa blev den ene Plet syg. »Det er mærkeligt!« udbød han.

I Begejstringen blev hans Tale næsten Skrig, hvorfor ogsaa Frøken Jakoba sagde, man skulde næsten tro, at han selv havde spist grøn Boghvede.«

²⁾ I Efteraaret 1914 læste man i Bladene, at en hvid Krage havde vist sig paa Lolland, og dette havde vakt Opsigt. Thi et Sagn varsler Verdens Undergang ved: at et Træ skal vokse ude i Viborg Sø og en hvid Krage skal komme og bygge Rede i det. Kragen var altsaa paa Vej mod sit Maal.

som et Mærke, som *et Kende*, hvis Faarene *render hen*. (Se Slagtning senere under Efteraar.) Naar man slagter Faar og Lam, plejer man at bortskære en lille Lap Skind, som sidder paa Brystbenet, og denne plejer man at kaste mod en Væg for at se, om den bliver hængende (den indvendige Side klæber sig fast); thi i saa Fald vil den unge Pige eller Ungkarl, som er til Stede, blive gift eller forlovet, inden Aaret er omme.

En *Hund* er det første Dyr, et lille Barn maa klappe -- saa faar det *godt Kød til at læge*, medens man særlig maa passe paa, at det første Dyr ikke bliver en Kat; thi saa faar det *sent Kød at læge*. Hunden skal have sin Mad først ved Maaltidet Jule- og Nytaarsaften. Man maa ikke spise Noget, der har været bestemt til Føde for en Hund, da man, *hvis man spiser fra Hunden*, derefter aldrig selv kan blive mæt. En Hund maa ikke indebrænde. Naar en Gaard brænder, og den bundne Gaardhund ikke bliver løst af sin Lænke og red-det, vil Gaarden snart brænde igen. Og sker det, at Lænkehunden brænder inde, maa Gaarden i hvert Fald ikke bygges op paa samme Sted igen, da maa Beliggenheden forandres noget. (Se Hundens Alder under »Tal«.) Naar Hundene tuder, spørges der Lig.

Den Fugl, som synger tidligt om Morgenen, tager Katten inden Aften. Dette siges ofte til Børn, der begynder at synge tidligt om Morgenen (536). Naar man lægger en *Liggehøne*, Rugehøne, bør det ske i Nymaane og helst om Formiddagen. Ællinger er slagtefærdige, naar de har *Spejl* i Vingerne; de er da 6 à 8 Uger, naar de er godt *født op*. Tamme Duer har ingen Galde. Naar man aander paa Fugleæg eller Unger, vil Forældreparret derefter ikke kendes ved sit Afkom. Høgen slaas op paa Husgavlen som *Fuglekysser* for andre Rovfugle.

Naar man gør *den Kønne*, Væselen, Fortræd, vil der ske Ulykker. Skyder en Muldvarp op under Fodstykket paa Stuehuset, eller der viser sig Muldskud op ad Grundmuren, særlig i Nærheden af Døren, tager man dette som Varselstegn paa Dødsfald i Familien. En Snog kan ikke dø før Solbjerg, selv om den er sønderlemmet, delt i endog flere Stykker. Man maa i Marken passe, at der ikke kommer en Skruptudse med Negene paa et Kornlæs; thi saa vil Høstvognen vælte paa

Vejen hjem. Ser man *paa saa'en en Tid en Pukke*, siger man: »Pas paa, *hun* ikke kommer med, saa vælter vi.«

Det var ikke lovligt at sætte Bikuber ud for at opfange en Sværm herreløse Bier, selv paa Ens egen Grund, men det hed sig, at *Hittebier* var der størst Held ved. Ser man, at der kryber en Edderkop paa En, siger man til Vedkommende, især til en ung Pige: »Der kommer en Frier til Dig.« Edderkoppe-spind betyder Lykke.

Men Mariehønen — kaldet *Vorherres Høne* — betyder Fred, og den skulde der holdes Fred over, Ingen maatte gøre den Skade. Børnene sang: »I Dag har vi slemt Vejr, i Morgen faar vi godt Vejr, flyv, flyv, *Vorherres Høne!*«

Værnemidler. Der findes i Litteraturen mange Fortællinger om indmurede Dyr, især Kat eller Hund, der levende blev lagt under Grundstenen for at bringe Huset Lykke. Det hedder sig, at man lagde et Hestehoved under Logulvet, for at dette skulde være mere *klingert* at tærskes paa. I Grunden af gamle Bygninger kan man foruden Dyreskeletter ogsaa finde mange andre Genstande, som fra først af har været henlagt i overtroisk Øjemed. Bygges et Hus, skal en Skilling mures i Grunden, hedder det endnu. Og endnu kan man læse om Folks Tro paa slige Værn, og ligeledes om Dyr, der gaar igen, og om Huse, hvor der desaarsag ikke er til at være for Spektakel.

Hesteskoen er Amulet. Den udbredte »Hesteskotro« er endnu ikke afkræftet. Der ligger ofte en Hestesko paa Gulvet inden for Døren i en Butik, eller man ser en saadan op-hængt i Privatboliger, for Eks. i Forstuen over Indgangsdøren.

Naar unge Mennesker skulde rejse hjemmefra, syede Moderen eller andre Nærstaaende i hendes Sted, en lille Brøds-korpe ind i Tøjet, godt skjult, og uden at Vedkommende vidste det — det friede fra Hjemve. Lider et Menneske af Hjemve, siger man, »at saa har de derhjemme glemte at sy en *Brødring* i hans Tøj.«

Naar de unge Karle skulde paa Session, listede deres Kærestere, Søstre, Mødre eller andre Paarørende sig til at give dem en Firkløver med i Lommen, saa trak de lettere Fri-

lod. Et Firkløverblad (se »Tal«) kan saaledes ogsaa være Amulet og ligeledes mange andre Ting.

Og Amuletter af alle Slags er for Tiden ret kommet til Ære og Værdighed under Verdenskrigen i de krigsførende Lande. Daglig melder Aviserne om »Krigens Overtro«. Troen paa Amuletter og Tryllemidler er meget gammel, og den vil sikkert blive ikke saa lidt ældre endnu!

En Fynbo fra Odenseegnen, der deltog i Krigen 1848—50, har i »Skattegraveren« X. S. 32 meddelt følgende Vers, som Soldaterne da opskrev paa en Seddel og bar som Amulet:

»Vorherre han red i Herrefærd,
han dulgte alle Kugler og Sværd;
alle de Vaaben, han oversaa,
dem tog han Æg og Od ifra,
at de skulde være som Stok og Sten
og hverken bide paa Kød eller Ben.

I Navnet Gud Faders, Sønnens og den Helligaands.»

Værn imod Hekse. Heksehaar han ikke brænde. Derved opdagedes det tidt, hvem der var Hekse. Naar de Onde og Heksene led Blodtab, kunde de ikke skade mere. Det var dog ikke nok at slaa saadanne Folk til Blods, først naar Blodet, om end kun nogle Draaber, faldt til Jorden, var deres Magt dem frataget. Derfor gjaldt det om, at Vedkommende ikke fik Lejlighed til at tørre Blodet af i Forklædet eller lignende og derved modarbejde, at Hensigten opnaaedes.

Sætter man sig under en Harve, der er stillet saaledes, at Tænderne vender udad, kan man se Heksene, men disse kan ikke komme ind til den, der sidder under Harven.

Nødilden ligger saa langt tilbage i Tiden, at en Nøddildstolpe er en sjelden Museumsgenstand. Paa Landmandsfor­samlingens landbohistoriske Udstilling i Odense 1900 var af »Dansk Folkemuseum« fremstillet en saadan Stolpe (Kataloget Nr. 170) med synlige Mærker af Udnyttelsen. Under de ældre Tidens Hjem søgelser af Kvægpest tyede man til *Gnideilden* : ny Ild, og med denne antændte man et Baal, som man drev de syge Køer hen over. Man *ragede*, forvarede (29), Ilden fra Dag til Dag, ja Aar ud og Aar ind, men undertiden maatte der »ny Ild« til, særlig som Middel imod Sygdom hos Dyrene.

Man tændte vel ogsaa Nødilden, naar der var andet paa Færde, der krævede slige Foranstaltninger.

Men det var et stort Apparat at sætte i Gang. En Stok, indsat mellem to oprejste Stolper, blev drejet rundt, indtil der derved kunde antændes noget Trøske. Man løb rundt i Byen og bad Alle slukke deres Ild og hente ny Ild ved Stolpen. Var det fugtigt Vejr, eller indtraf der andre Forhindringer, saa Forsøget tog Tid, maatte man rundt at se, om nu ogsaa Alle havde efterkommet Opraabet, og traf det sig saa, et en eller anden døv Stakkel havde overhørt den første Anmodning om at slukke sin Ild, og denne brændte stolt hos saadan en gammel Kone, var det opdaget med det samme, at »Forgørelsen« skyldtes hende. Men fik man nu ogsaa hendes Ild slukket, og man imidlertid havde gnedet saa længe, til det hjalp, havde man kun yderligere Syn for Sagn, og var Konen ikke i Forvejen en af de »Slemme«, man tog sig i Agt for, var hun nu stemplet som en *Troldheks*.

Det onde Øje har spillet en stor Rolle her og rundt om i Folkeslagene. Det onde Blik kunde gøre ubodelig Skade paa Mennesker, Dyr og Planter. For at hæve Forgørelsen, tyede man da i alle mulige Tilfælde til de Kløge. Forkrøblede Planter, Vækster, der visnede og gik ud, samt al Slags *Overfalds Skade* var troldhekset og ofte blot med et Blik. *Hun har nogle slemme Øjne, den*, sagde man. »Det onde Øje« kunde ogsaa paaføre Menneskene mange Sygdomme, Svagheder og Skrøbeligheder. Men derfor havde man jo saa sine Hjælpemidler, ∴ Modtræk.

Af Almuens Forestillinger om Frimureriet skal bare nævnes, at vil Nogen tilfredsstille sin Nysgerrighed og snige sig ind i Frimurerlogen, naar der er Sammenkomst, kan de derinde straks mærke, naar der er »et Øje for mange«, og Vedkommende bliver da blind. En Gang, lyder en Fortælling, borede en Mand et lille Hul i Loftet og kiggede ned til Forsamlingen, men den Mand mistede sit Øje. Det hedder sig, at for at blive optaget i en Loge, skal Vedkommende først ligge en Nat i en Ligkiste, at Frimurere aldrig bliver fattige osv.

Kloge Præster.

Om Præster var der megen Folkesnak og megen Folketro. Man tiltroede saaledes mange Præster Evner i Retning af at kunne afvende Ondt af den Slags, som man mente var til og troede paa. Derfor er der mange Fortællinger om, at man har set Præster, iført Kjole og Krave, gaa ind i deres Kirke ved Nattetid. Det blev sagt saa om En, saa om en Anden, at de kunde mane Gengangere og onde Folk i Jorden.

Men mange af selve Fortællingerne kan ogsaa stemples som »Gengangere«, idet de selv lider af den Tilbøjelighed at »gaa igen« fra et Sted til et andet.

Det er mig fortalt, at et Sted i Nordfyn gik Præsten en Nat ind i Kirken for at »mane«. Hans Avlskarl vilde kyse ham og gik ind i Kirken med et Lagen omkring sig. Præsten sagde saa: »Er Du en fordømt Aand, eller er Du et levende Menneske, saa sig til; ellers maner jeg Dig ned.« Til sidst gav Karlen sig saa til Kende, men da var det for sent; Jorden rystede under hans Fødder. Men Præsten kunde ikke tage tilbage, naar han havde læst, og han sagde saa, at »nu var det for silde — ellers kom han i Forlegenhed.«

En næsten ganske lignende Historie staar som indsendt Stof i H. K. Rask's Morskabslæsning 1840, Nr. 49, henlagt til Horne. Se ogsaa »Skattegraveren« IV, Nr. 549.

Dette Tilfælde har mange »Søskende«. Fortællingerne forplantes fra Mund til Mund og bliver stedfæstet forskellige Steder.

Derimod kan jeg som originalt Haarslevstof fremdrage adskillige Træk om Konsistorialraad Rasmus Balslev, der var Sognepræst i Haarslev fra 1789 til sin Død Juledag 1840, og som af Befolkningen stadig har været mindet med stor Pietet. — Se V. Del. — Endnu medens dette skrives, lever der adskillige Fortællinger om, hvorledes Befolkningen saa op til ham og tiltroede ham stor Magt.

Men ogsaa disse Fortællinger er i Tidernes Løb blevet noget forvansket, sammenholdt med den mundtlige Overlevering i Familien. Fra Folkemunde har jeg nedskrevet følgende: En Gang kørte Kusken for Præsten til Skovby (en halv Milsvvej fra Haarslev) og fik *Orden paa*, *Ordre til*, at holde uden

for Kirkeporten. Præsten gav, da han stod af Vognen, Karlen den Besked, at han maatte ikke køre, før han hørte hans Røst, og gik saa ind paa Kirkegaarden. Men medens Præsten var borte, kom tre sorte Djævle og sagde: »Kør, kør, kør!« — »Det var Haardhed at holde der«, føjede Meddeleren til.

I Familien gengives Historien saaledes: Præsten havde faaet en ny Karl. Denne kørte for ham til Skovby Kirkegaard, hvor Præsten nok skulde forrette en Jordpaakastelse. Præsten siger da til Karlen: »Nu kan Du blive holdende her, og Du maa ikke køre, førend jeg siger: Kør saa i Jesu Navn.« Lidt efter kom Præsten og satte sig i Vognen. Han sagde da til Karlen: »Kør saa!« Men da det rigtige Løsen manglede, blev Karlen holdende ganske roligt; og med det samme forsvandt Skikkelsen, som altsaa ikke havde været Præsten, men den Onde i Præstens Skikkelse. Lidt efter kom Præsten igen og satte sig op, og da han nu sagde: »Kør saa i Jesu Navn!«, saa kunde de køre.

Som disse Prøver kunde ligeledes flere andre Træk samt meget andet mundtligt Stof meddeles med Varianter, men dette vil føre meget for vidt.

Af de øvrige Sagn, der findes om Konsistorialraad Balslev i Haarslev, kan jeg anføre følgende, og som de her fremkommer, lever de i Slægten og gengives med den nærmeste Families Billigelse.

Imellem Haarslev og Vigerslev ligger der en Skov ved Elvedgaard, som een Gang var meget stor og mørk. Provst Boesen i Vigerslev (362) havde været i Besøg i Haarslev Præstegaard hos Sognepræst Balslev, hvem han levede i broderligt Venskab med. Da Provst Boesen paa Hjemvejen kom et Stykke ind i Skoven, vilde Hestene ikke gaa et eneste Skridt længere. Man kørte derfor tilbage til Haarslev og bad Præsten følge med, om han kunde hjælpe dem gennem Skoven. Han var ogsaa villig til at tage med, og man kom igen ind i Skoven. Atter standser Hestene ved det paagældende Sted og er ikke til at faa videre. Da stod den Haarslev Præst af Vognen og efter at have grundet over Sagen, sagde han: »Tag nu det nærmer Baghjul af og læg det op i Vognen, saa kan I køre.« Dette skete, og man kørte rask gennem Skoven til Vigerslev. Den Onde maatte optræde som det fjerde Hjul.

Saaledes lyder Historien i Folkemunde, men den trænger til den lille Ændring, at Haarslev Præsten havde taget en Lygte med sig. Da Hestene standsede, stod han af Vognen og gik hen foran denne. Her laa et Halmsæde, som var tabt af en Gødningvogn. Da det blev taget bort, kunde Vigerslev Præsten køre hjem.

En Gang kørte Sognepræst Balslev og Hustru ud. Paa Vejen gav Præsten sig til at le. Fruen spurgte, hvad han lo af, og han svarede: »Jo, for nu, medens vi er borte, bager Pigerne hjemme Pandekager, og nu faldt der en i Asken.« — Og det passede akkurat.

En Kone kom grædende ind paa Præstens Kammer og klagede over, at der var blevet stjaalet saadan en smuk Gyldenlak fra hendes *Lejsted* paa Kirkegaarden. Da sagde Præsten til hende: »Trøst Dig, min gode Kone, Gyldenlakken kommer nok.« Og ganske rigtig, Gyldenlakken kom tilbage paa sin Plads — *Præsti* »viste den igen.«¹⁾

Thi Konen var nok ikke sen til at fortælle sin Samtale med Præsten, og Respekten for ham var saa stor, at den, der havde taget Blomsten, ikke turde beholde den.

En Gang var der i Bogense begaaet Tyveri, og saa almindeligt var det Ry, som den Haarslev Præst stod i, at der kom agtede Borgere fra Bogense ud til ham for at bede ham om at hjælpe dem med at finde Tyven.

Der siges om ham, at han kunde *dølge Ild*. Naar han gik rundt om et brændende Sted, iført Kjole og Krave, kunde han bringe en Ildebrand til at standse. Der fortælles saaledes om ham ved den store Ildebrand i Haarslev 1833 — derom i V. Bind — at denne Brand sagtnede først, da Præsten viste sig i Kjole og Krave.

¹⁾ Noget lignende i Retning af overnaturlige Evner fortæller Ingemann i sin »Levnettsbog« om sin Fader, saaledes for Eks.: »Han gjaldt selv blandt Almuen for en saakaldt »klog Præst« (i magisk Betydning). Man troede, han kunde bortmane onde Aander og »vise igen«. Han havde en Gang ganske ligegyldigt sagt om en bortkommen og uden Tvivl stjaalet Smaating i Præstegaarden: »Den kommer nok igen!« Den fandtes ogsaa virkelig næste Dag paa et højst besynderligt Sted — og fra den Dag blev der aldrig noget borte i Præstegaarden.«

Lidt om kloge Mænd og Koner.

Mange af de svundne Tiders navnkundige Mirakelmagere tillagdes ofte mange forskellige Slags Færdigheder, og de befattede sig ogsaa med Mangt og Meget.¹⁾

De Kloge kunde i sin Tid *dølge*, tæmme, Hunde, Heste og Ild (hindre, at Brand greb om sig) ogsaa *dølge*, udt. *dylle*, Blod. En bestemt klog Mand kunde saaledes *dølge*, hvilken Bindehund det skulde være. Han kunde gaa lige hen og løse Lænken paa hver eneste Hund, saa maatte den være saa bister og glubsk, saa ikke en Gang Husets egne Folk kunde komme den nær. Saadan en Magt havde han, han døde i Trediverne.

I den Kunst at *vise igen* i en Spand Vand eller ved Hjælp af et Sold, stjaalne Penge eller andre Tyvekoster, og ikke alene at faa Tyven til at give sig til Kende, men endog at lægge det Stjaalne tilbage paa Plads eller i hvert Fald uden for Ejermændens Dør, har Nordfyn ogsaa haft sine Mestre. Flere besad Færdighed paa dette Omraade.

Nogle var søgte til med en Pilekvist »at vise Vand«, d. s. at angive det rette Sted for Brøndboring eller for andet Brug. Hvor der var Vand, kunde *Vidien ikke holde stille*. Det skulde være en *Kløftepind* (en som Bogstavet Y groet Kvist). Vedkommende holdt paa Pinden med Hænderne opad og Albuerne indad og gik langsomt og i søgende, foroverbøjet Stilling. Passerede den Søgende en Vandaare, bevægede Pilevaanden sig, i Fald Manden egnede sig til dette Foretagende. Den tvegrenede Kvist kaldtes Ønskekvist eller Tryllevaand

¹⁾ Vel har Aviserne i de senere Aar bragt Meddelelser om, at snart En, snart en Anden af de kendte kloge Mænd og Koner her og der er døde; dog vil det nok være en Stund, før denne Type er uddød. En Kone ved Assens var i 1913 omtalt i »Ugeskrift for Læger«.

Jørgen Christensen i Korsebjerg og hans Virksomhed i Lægekunsten er omtalt i »Fra Arkiv og Museum«, V. Bind, II. Hefte 1912. Han var 24 Aar gammel, da han 1731 fik Korsebjerggaard i Ubberud Sogn (en Milsvej fra Odense) i Fæste, han døde 1789.

o. l.; men den gamle Trolddom er nu ved at hæves: thi Sagen lader sig vist naturvidenskabeligt forklare. (Man har ogsaa Malmkviste, der viser Malm.)

Man lod ogsaa *Soldet gaa*, naar der skulde vises Vand. Soldet rystede da, hvor der var Vand. Paa Soldet lagde man en gammel rusten Saks, som var arvet.

Folk paa min Hjemegn husker og taler om Frans fra Slevstrup (i Uggerslev Sogn); han var en viden om kendt Mand, der forstod sig paa at kurere og paa megen anden Klogskab, men særlig stod han dog i Ry for sin Evne til at vise igen. Han boede en Tid i Rakkellbro i Haarslev Sogn, før han flyttede til Slevstrup; men han døde 1852 som Bolsmand i Rostrup, 76 Aar gammel, og ligger begravet paa Skamby Kirkegaard. Han kom derfor i sine senere Aar til at hedde Frans fra Rostrup. Frans Andersen var en Skolelærersøn fra Allesø. Frans havde været Tjener paa Dallund — saa siges der — og fra den Tid havde han nogle Bøger med store, røde Bogstaver paa Titelbladene, og Rygtet om disse Bøger styrkede i Befolkningen Troen paa hans Mesterskab.

Frans kunde, siddende i sin egen Stue, hugge et Søm i Øjet paa en Tyv, saa at der i den Paagældendes Øje tydelig stod afbildet et Mærke som af et Sømstik, saa det ikke var til at tage fejl af. I Udførelsesøjeblikket skulde de Tyve, der af ham blev stemplet saaledes, ufrivilligt og uden anden synlig Grund have klaget sig himmelhøjt, hvad der stundom blev hørt og bekræftet af Tilstedeværende.

Samme Frans kunde — saa er mig sagt —, naar han sad inde i sin Stue, faa sine Heste, skønt de var bundet i Baasen, til at møde frem uden for sine Vinduer naarsomhelst, baade Nat og Dag.

Naar man vilde gøre Nar ad ham, kaldte man ham *tovli Frans* i Stedet for kloge Frans.

Det samme var Tilfældet med Birte Tussens paa Elved Mark i Veflinge Sogn; dette Navn blev til »Tossens«. Hun havde været Mejerske og var især klog paa at tage *Kalle* som paa al øvrig Dyrepraksis.

En lignende Søgning havde Birte Kirstine i Rakkellbro i Haarslev Sogn. Naar der paa den Egn var Noget i Vejen med Husdyrene, hentede man Birte Kirstine. Det var

ved Aarhundredets Midte og de første Aartier efter, at man endnu tyede til slig Konehjælp i alle mindre Tilfælde og først hentede Dyrlæge, naar det særlig kneb. I 1862 kom der, som nævnt, Dyrlæge i Haarslev, og andre Dyrlæger paa Egnen fortrængte saa den hidtidige Hjælp (482).

Saa var der Egelundkonen i Haarslev Sogn, en Halvsøster til Rs. Kr. Rask. Hun gav sig, foruden at yde Hjælp for Dyr, tillige af med at give Raad for Sygdomme hos Mennesker, især var hun søgt for sine Lægemedler for Børn, som led af »den engelske Syge«. I den Anledning kunde der holde Vogne paa Række, kommende langvejs fra, uden for hendes Bolig. Hendes Fader, Skrædder Rask i Brændekilde, var paa sin Egn og for sin Tid en meget søgt Raadgiver i Sygdomstilfælde. Efter ham tog Datteren *Maren*, der 1825 blev gift med Hans Pedersen i Halvgaarden Egelund, Kundskaberne i Arv og erhvervede sig stort og udbredt Ry for sine heldige Kure. Hun døde 1876. Men ogsaa hendes Børn har vedligeholdt Traditionerne; en Datter, der var gift i Odense (boende i Holsedore-Strædet), men som nu er død, har der haft stor Søgning, og en Datter, boende i Egelund, fortsætter endnu (1918) med Slægtens gamle Husraad til hvem, der søger hende. (Se nærmere derom under Familien Rask i V. Bind).

Ejbykonen i Ejby tæt uden for Odense har ligeledes haft en stor og meget navnkundig Praksis. Hun er død for ikke mange Aar siden. Det var særlig i Tresaarene, hendes Virksomhed trivedes, da man paa Apotekerne i Odense havde travlt med at tilberede hendes Salve, Plaster, Te o. l., som stadig blev forlangt. Det var de ahmindelige Folkemedler for gamle Benskader, hvori hendes vigtigste Lægemedler bestod. (Se S. 529 under Lægemedler »Ejbykonens Salve«.)

En syvende Søn betragtedes som et halvt overnaturligt Væsen, og saadanne Mennesker ansaas for særlige Mestre i de tilslørede Færdigheder og navnlig da, hvis Vedkommende var født paa en Torsdag. En saadan Mand var Torsdagsdoktoren. Nu er han glemt, men de Ældste i min Hjemegn talte om ham. Jeg har oftere hørt Fortællinger om ham af Folk, der nu er døde; men det var, førend jeg begyndte at opskrive, hvad Folk talte om og fortalte hverandre, naar de kom sammen — Altsaa Ting, som jeg ikke nu kan gengive.

I »Dansk Ugeskrift for alle Stænder«, II. Aarg., Nr. 18, den 18. Februar 1842, redigeret af Hollard Nielsen (Se V. Del), findes en Meddelelse om en i Januarhæftet af »Bibliotek for Læger« trykt Indberetning om Kvaksalveri, og heri berettes om Torsdagsdoktoren Ting i Lighed med, hvad jeg har hørt om ham, og som jeg en Gang har omtalt i »Dania«.

»D. Ugesk. f. a. Stænder« skriver bl. a.: »Stærkest synes Kvaksalveriet at drives paa Fyn, hvor en Læge endog — efter at have opregnet for Sundhedskollegiet de mange Kvaksalvere, hvoraf hans Egn vrimler — beder Kollegiet: at det vil sætte sig i Spidsen for en Forening til at danne et Asyl for fattige Læger, som Alderdom og Svaghed forhindrer i selv at erhverve deres Ophold. En af de fynske Kvaksalvere omtales under Navn af Torsdagsdoktoren, om hvem en Læge har givet følgende Oplysning: Almuen antager, at den syvende Søn af en Moder, som føder paa en Torsdag, bliver forlenet med en overnaturlig Kraft til at kue vore Sygdomstilfælde, og til at foretage en hel Del andre besynderlige Ting, saasom at vise igen, skaffe Smør i Kærnen, afholde Ondt fra Mennesker og Bæster, hvilke Talenter paaskønnes og betales godt. Jeg er selv en Gang — vedbliver Lægen — ved en Synsforretning over en druknet Dreng blevet overbevist om, hvormeget Almuen hænger ved ovennævnte Tro. Den druknede Drengs Forældre havde 6 Drengbørn tilbage, der alle gik om i Stuen; men desuagtet var Forældrene utrøstelige, de græd og jamrede sig overordentligt, hvilket sjeldent under slige Omstændigheder plejer at være Tilfældet hos fattige Folk. Den tilstedeværende Retsbetjent søgte at trøste Forældrene dermed, »at det ikke var deres eneste Barn, der var død«, hvorpaa Moderen med Bitterhed svarede: »Ja, blæse med de Andre! Den Døde her, han var jo lige den Syvende!«

Retsbetjenten forstod ikke Meningen, førend jeg paa Hjemvejen forklarede ham, hvad Haab Moderen havde haft om fremtidig Profit af bemeldte syvende Søn, hvilket nu ved hans Død var gaaet tabt.

Den ved Odense boende Torsdagsdoktor, forhen simpel Daglejer, nu en velhavende Mand, kurerer per sympathiam med Jord, helst Kirkegaardsjord, som blot lægges paa det syge Lem, hvorved udmumles nogle profetiske Ord. Kuren gen-

tages tre Torsdage efter hverandre til samme Tid. Derfor er lægger Patienten, efter Sigende, for hver Gang 2 Rdl., og da der ikkun udfordres tre Teskeerfuld Jord [til] Kuren, maa et saadant Jordbrug være det allerfordelagtigste.«

Vedel Simonsen skriver i sit utrykte femte Hefte af Elvedgaards Historie, som er benyttet af J. E. Boesen og meddelt i Samlinger til »Fyens Historie og Topographi«, X. Bind, S. 96: »Dernæst tjente for en Snes Aar siden i Vigerslev en Karl, Torsdagsmanden kaldet, som var sine Forældres syvende Søn og født paa en Torsdag, og derfor troede selv og troedes af mange Andre at kunde helbrede mange Legemsbræk, især Gevækster og Kirtelhævelser (374), ved blot at vedrøre og med Fingrene at gøre visse Tegn paa de syge Dele, men blot om Torsdagen, hvorfor han ogsaa altid, naar han bortfæstede sig, betingede sig Torsdagen fri, ja, stundom en Hest til Brug for at kunne rejse omkring til sine Patienter; thi han blev virkelig søgt af Mange, og det endog af saadanne, som man maatte tro var altfor oplyste til at indlade sig i slige Barnagtigheder, men den Skibbrudne griber mangel Gang i sin Nød og Fortvivlelse et Halmstraa, naar han ikke kan faa fat paa en Bjelke, og de Fleste tænker som oftest: kan det ikke hjælpe, saa kan det heller ikke skade.«

Det ovenfor citerede »Ugeskrift f. a. St.« omtaler foruden de bosiddende Kvaksalvere ogsaa Signekonon, den kendte, svenske »Mirakelpige« Anna Jønsdatter fra Skaane, som blev kaldt til Fyn i Anledning af en Øjensygdøm: »Mange indfandt sig hos hende fra Fyn, Jylland, Als, Slesvig og Holsten, ligesom hun ogsaa selv aflagde Sygebesøg hos de Fornemme.« (Der meddeles dernæst, hvorledes hun i sin Hjemstavn blev tiltalt og dømt i Bøder og viste sig blot at være en Signerske uden mindste Indsigt i Lægekunsten.) »Ved sin Afrejse fra Fyn skal hun have gjort en Omsætning af 1500 Speciesdaler.« For øvrigt meddeles, »at Nogle, der var helbredede af »den svenske Pige«, siden søgte andre Kvaksalveres Raad.«

Denne Husmandsdatter fra Vallåkra, en Landsby mellem Landskrona og Helsingborg (nu Stationsby), der i sin Hjemstavn kaldtes Vallåkrapigen, var i 1839 en i den danske Presse meget omtalt Person. Det var Baron Juel-Brockdorff, Taasinge, der tilkaldte hende til sin 23aarige Datter, som for sin Øjensvaghed forgæves havde søgt flere fynske Læger.

Den første April 1839 ankom Anna Jønsdatter til Valdemarslot og blev der til omtrent midt i Juni, da hun, fortrængt af Myndighederne (Amtmand, Embedslægen, Fysikus), der traadte op imod hendes Praksis, maatte fortrække. Men i den Tid strømmede med Herskabets Tilladelse en Mængde Mennesker, Høje og Lave, Rige og Fattige, til Slottet for at blive behandlet af hende, rettere berørt af hende, da Behandlingen bestod i, at hun med sin Haand strøg hen over det syge Sted. Det hedder endog om hende, at var Patienten for svag eller Rejsen for lang, bragte man Undertøj til hende, som hun da gav de samme Gnidninger, og Tøjet var saa i Stand til at meddele Virkningen til den Syge derhjemme. Det hedder ligeledes om hende, at hun havde tjent saa godt ved sit Ophold paa Taasinge i de Par Maaneder, at hun, da hun kom hjem, ikke havde nødig at fortsætte sit indbringende Erhverv (som for øvrigt der 1838 var blevet hende forbudt), men at den da 19aarige Pige kunde leve Resten af sit Liv paa de Danskes — da særlig Fynboernes — Penge.

I de fynske Blade for 1839 findes Sagen skildret paa forskellig Vis. »Fyens Stifts Adresseavis« (den Hempelske Avis) i Odense, der da redigeredes af Carl Bagger, har under »Odense« den 9. April en Meddelelse, hvori det bl. a. hedder:

»— Den svenske Mirakelpige, hvis vidtberømte Ry er gaaet hende forud og som kurerer for alskens Sot og Plage, gæster i dette Øjeblik den venlige Nabø Thorseng. I to Dage alene er der strømmet 4 à 500 Mennesker over for at hente deres Helbredelse og ofre paa Gudindens Alter. — — — Ogsaa tør man vente, at Oraklet ikke gaar Provinsens Midtpunkt forbi, men højmodig forkorter Pilgrimsvandringen for de Mange, som vil ty til dets Tempel.«

Den 16. og 18. April, dateret Svendborg Amtshus den 15. April, kundgør Amtmand Sporon: at i Følge Skrivelse fra det kongl. danske Kancelli er der føjet Anstalt til, at den bekendte svenske Pige, der for Tiden opholder sig paa Thorseng, vil blive draget til Ansvar efter Anordningerne, hvis hun tager Syge under Behandling, hvad enten hun lader sig betale eller ikke, og Pas vil kun blive meddelt hende til hendes Hjemsted.

I det nye Blad »Fyensposten«, som fra April (første Nr. 6. April) blev udgivet i Odense to Gange om Ugen, er Sagen ligeledes Genstand for Omtale og Angreb.

D. 2. Maj findes i »Adresseavisen« (Hempels Blad) følgende:

»Svar paa den mig i »Fyensposten« Nr. 6 af 24 f. M. gjorte Opfordring. Den ommeldte svenske Pige, Ane Jensdatter, er fra sit Fødested fæstet i min Tjeneste og vil forblive der saalænge det konvenerer mig og hende, uden at jeg imidlertid agter at inklade mig i nogen Avisfejde enten med den anonyme Opfordrer eller Andre om Bedømmelsen af hendes Forhold, der forøvrigt for mit og Familiens Vedkommende hidindtil har været tilfredsstillende.

Valdemar Slot den 1. Maj 1839. C. Juel-Brockdorff.«

Og 3. Maj findes i samme Blad et langt Indlæg, der bevidner en Piges Helbredelse i Falsled, som er undertegnet af Stedets Skolelærer, Kromand, en Skipper, to Gaardmænd og en Husmand. 10. Maj et meget langt Indlæg: »Strøtanker om Troen paa den saakaldte svenske Mirakelpige« samt et indsendt Skæmtedigt, og 13. Maj indeholder Bladet en Opfordring til Folk, der er blevet hjulpne, om at fremkomme med Redegørelse for Resultaterne.

Dermed synes Emnet at være udtømt i det her citerede Blad. Men rundt om i Landet har den unge Piges magnetiske Kure sat Sindene i Bevægelse, og Tildragelsen er skildret i flere andre af Datidens Blade.

Hertil kan føjes, at »Svendborg Amts historiske Samfund«s Aarvog for 1916 indeholder en længere Skildring, ledsaget af adskillige Aktstykker, af Mirakelpigens Ophold paa Valdemar-slot 1839, hvori hun tillige findes afbildet.

Foruden saadanne Folk var der i Reglen paa hver Egn En og Anden, der var god til Hjælp i Sygdomstilfælde, og som ikke brugte Sympatikure, men alle Slags Husraad, som *doktorerede* for en billig Betaling, og som var nærmere ved Haanden end Lægerne i Byerne.

Jeg kan fra min Egn omkring Midten af Aarhundredet og i nogle Tiaar derefter nævne en saadan Mand kaldet Roldsmanden. Han var fra Rold i Vissenbjerg Sogn og befattede sig med Benbrud. Det hed sig den Gang, »at Lægerne kunde ikke sætte brækkede Ben sammen.« Naar derfor Nogen *brak* et Ben eller en Arm, tyede man i mange Miles Omkreds til ham.

Sygdom hos Menneskene og Husraad derfor.

De Behandlingsmaader og de Lægemedler, der anvendtes i Sygdomstilfælde hos Menneskene, var lige saa naive, som dem man brugte til de stakkels umælende Dyr, og det var tidt lige saa haarde Kure. Man satte »Haardt imod Haardt«; thi »Med Ondt skal Ondt fordrives.« Eller, som man ogsaa sagde: »Der skal skarp Lud til et skurvet Hoved.«

For øvrigt vil Lægekyndige sikkert finde, at der i mange Forholdsregler og Raad ligger et Instinkt henimod det Rette, som saaledes kom til Udfoldelse gennem Overtro. Og naar de Kloge saa ofte havde Held med sig — især ved gamle Benskader og sligt — beror det tidt paa, at deres Midler ikke sjældent stammede fra gamle Lægebøger samt paa, at det altid var meget stærke Midler, de brugte, saa kraftige, at de borttog Skaden, men netop derfor var de ikke uden Fare. Dog var det saa til Gengæld i Reglen Folk med en jernstærk Natur, der var Prøveklud for dem. Og først og sidst: Troen flytter Bjerge!

Endnu giver Voltakors o. l. Vidundermidler vidunderlige Resultater, hvor det forud har vist sig, at Lægehjælp, søgt baade her og der *aller ku' nytte en Bille*; *vi haar sø'et D'ene etter D'aaen* — uden at ane, at Fejlen i saa Fald ofte nærmest ligger i den megen Skiften.

Direkte Tale: En Kone gik *grusomt længe* med et *vovt* Ben og havde *sø'et Dovters* med det, fra det begyndte, uden at der var Tanke til *Forbedring*. »Men saa kom jeg net av med alt det Onde hos en Kone, der var klog til *saa'en Sa(g)er*. Da hun saa det, sagde hun: »Det har ingen Nød, det skal Du nok slippe.« Og saa forsikrer jeg, hun gjorde ikke Andet end at snurre sin Finger ret om, rundt om *Vovheden*, og talte fra 8 til 1. Det var dog et ringe Raad, men da det var gjort tre Gange, hver Torsdag i Træk, saa var mit Ben *læ'et*, Hud paa og Alt i Orden. Da vi saa senere betalte *Dovteri*, tænkte jeg ved mig *sjel*, at jeg vidste bedst, hvem der havde kureret Benet.«

For indvortes Sygdom — saadan i al Almindelighed — var der mange kendte og virksomme *Sembertiraa'*, der *ku' hjælpe lige paa Stedet* — straks gøre det af med Sygdommen. Tre Draaber frisk Blod af en paa en Torsdag slagtet *Kok* (Hane) var et meget anvendt Klog-Kone-Medikament. Tavs — man sagde altid *tiende* — at holde syge Arme og Ben om fornødent den hele Person over Røgen af friske Enebær lagt paa Gløder kunde ligeledes bringe Troldskabet ud af Kroppen og bringe den rette Heks til at pakke sig, for ikke at tale om den drøje Kur at gaa ind i en saa hed Bagerovn, som det var gørligt at taale Ophold i. Den Syge skulde vende sig tre Gange derinde og gaa *balles* (baglæns) ud. Det var, som alt sagt, ofte haard Medfart, de kloge Mænd og Koner gav de Lidende, og ofte næsten mere end haard Behandling, de tilraadede. Thi vel endnu værre Gyseligheder, se senere, hører hin Tids Kure og Sygepleje til. Men heldigvis var Patienterne i de fleste Tilfælde — som tid fremhævet — hærdede Naturer, ja Kæmpenaturer (41).

Kirkebly, Altersand og indviet Jord var nyttige Lægemidler i de Kloges Hænder. Jord fra *den sidste Grav*, det vil sige: fugtig Jord fra den friskeste Grav paa en Kirkegaard, var et meget yndet Middel i Kvaksalveriets Tjeneste. At grave den Syges Linned ned i saadan Kirkegaardsjord og derefter lade Patienten iføre sig dette klamme Undertøj var saaledes en almindelig Kur¹⁾. Man skulde lægge et Skiftesæt til den Syge ned i den nyeste Grav tre Torsdage i Rad, før denne jordfugtige Klamhed rigtig hjælp. Bedre — i hvert Fald mildere Balsam — var saadanne Kure, der bestod i, at de, der kunde det, *skrev Sygen væk, læste over den eller bandt den væk ved at binde Knuder for den* paa en Traad (37 f.). Thi i Virkeligheden slet ikke at foretage Noget med den Syge kunde altid være mere helbredsbefordrende end de frygtelige

¹⁾ De samme Sympatimidler, som bruges hos os, findes ligeledes i andre Lande, saaledes bruges til Dels de samme Midler af de svenske kloge Koner, af hvilke nogle Navnkundigheder har udstrakt deres Virksomhed lige til nærværende Tid og er søgt af Folk fra alle Egne her i Landet. Mange Steder tror man ligeledes paa det *Jorddragne*, Tøj eller Lemmer.

Misgreb. (*Krampeknuder* er der Noget, der hedder, de blev bundet paa frisk Hamp i Enrum med den Syge.)

Koldfeber, som kaldtes *den Kale* (212), optraadte baade som den *anden Davs* og *den tredie Davs*, ja Nogle havde den hver Dag. »Den tredie Davs Kale« var den værste at blive *ave med*. Den Syge *ristede* over hele Kroppen, og man sagde: »Hvordan har Du det med den Kale i Aar?« Man troede, at den kunde baade læses og skrives bort.¹⁾ *Læse over den* var der Flere, der befattede sig med. At faa den skrevet bort var en Kunst, som man maaske ikke tiltroede saa Mange Evnen til. Nok er det, min Fader blev (dog særlig i sin første Embedstid i Haarslev) vel sagtens som den, der lærte Børnene Skrivning, ofte anmodet om at *skriv' for den Kale*.

Naar man spiste stegt Sild med Eddike-Dyppe, maatte man ikke drikke Øl til, saa fik man »den Kale«. At spise »Sildesjælen« kunde ligeledes fremkalde »den Kale«, og jeg tror det samme gjaldt *Mjælkni* (»Mælken«) i Sild. At spise de første Gaaseurter, man saa, kunde derimod afværge den. (Alt »Nyt af Aaret« lige fra den første Nymaane, Nytaarsny, den første Torden, den første Sne (se om »Tal«) osv. tillagdes overnaturlige Evner. Ligeledes for Eks. et Hønnikeæg.)

Hadde man Hikke, holdt den op, naar man drak tre Gange af Ølpotten. (Se om »Tal«.)

En Mand fik Tandpine til *at gaa hen* ved at skrive nogle

¹⁾ Daværende Sognepræst i Odense Grove-Rasmussen meddeler i et lille Skrift »Overtro og Kristentro«, Odense 1893, bl. a. følgende: »Det er ikke mange Aar siden, at en klog Mand under en Koldfeberepidemi havde en indbringende Forretning ved for en Krone Stykket at sælge nogle lukkede Sedler, som Patientens skulde kaste i rindende Vand, saa har det Koldfeberen bort til Havet: en nyfign Person vovede at oplukke en af disse Sedler, skønt der var sat Trusler paa at gøre det, og fandt, at der paa Sedlen stod skrevet følgende lille Læredigt:

»En Orm har ingen Lunge,
en Aand har ingen Tunge,
en Due har ingen Galde,
thi skal den Kolde Dig frafalde.«

— Om en god Løgn sagde man: *Det er en Go' aa ta' ind for den Kale*.

Streger paa Kinden og spyttede tre Gange. Derfor fik han *til en Pægl* (Brændevin). Hos en gammel Smed kom Smedefolkene (hans Kunder) og fortalte, at de *blev ave* med deres Tandpine henne hos denne Mand. Smeden *leede*, lo, af dem; men saa maatte han en Gang selv afsted. Han gik af Pine oppe en Nat, saa sagde han til sin Kone: »Jeg tror, jeg gaar derhen.« — Tandpinen *gik hen lige paa Stedet*. (Fortalt 1897 af Smedens Søn, som da selv var en gammel Mand.)

Tandpine kunde kloge Folk skære ind i et Træ, saa Smerthen forlod den, de skar for.

En Kone kunde løfte Smaabørns Isse, *naar den faldt ned!*

Ringorm blev gerne »læst af«, »bundet af« eller taget af med Arvesølv, gamle Sølvmonter e. l., af dem, som forstod sig paa det. Man brugte dog ogsaa at koge den mellemste Hyldebark med Fløde til en jævn Salve og smøre den paa det angrebne Sted. Ringorme skulde læses af en Torsdag (eller tre i Træk), og Kuren skulde udføres i Hemmelighed. Et Sted gik Karlen fra sit Arbejde, allerbedst som han stod, han maatte ikke bede om at gaa, han gik saa bag om Byen — for ikke at komme til at »snakke til Nogen« paa Vejen — til det Sted, hvor Behandlingen skulde foregaa.

En Kone læste over buldne Fingre. Hun sagde Fader-
vor tre Gange *lajtlig* (sagte). For buldne Fingre var det godt at vaske sine Hænder i Æggevand, (Vand, hvori der har været kogt Æg).

Vorter — man sagde *en Orte* og *Orter* — paa Hænderne kunde tages bort paa mange Maader, for Eks. med den hvide Saft i Stilken af Fandens Mælkebøtte, ved at stryge en sort Skovsnegl hen over dem, ved med Vorten at røre ved Lig, ved at smøre Vorterne med en Klud, som en Bagedag var dyppet i den Dej af Rugmel og Vand, der kaldtes *Smede*, og som brugtes til at smøre Rugbrødene med (180). Kluden skulde saa bagefter kastes i Bagerovnsilden. Endvidere fjernede man Vorter ved at stryge hen over dem med en Flæskesvær tre Gange i Fuldmaaneskin, vise Sværen op mod Maanen og *tiende*, tavs, nedgrave den i Jorden. Vorter blev ogsaa bundet bort, en Knude bundet paa en Traad over hver Vorte og Traaden derefter gravet ned i Jorden. Naar disse nedgravede Ting da raadnede, skulde Vorterne

forsvinde. De blev ogsaa skaaret bort i Træ. Og ligeledes kastet bort ved at kaste Ærter baglæns over sig ned i en Brønd, dertil sigende nogle Ord af de hellige Bøger.

»Jeg slap nemt mine«, sagde i sin Tid en Mand. — »Hvordan gik det til?« — »Jeg gik te' en Maand heme ved Vort, der havde hjaalpen saa Manne. Maan'i laa til Sengs, men var straks villig dertil og sagde: »Hent mig en Pind herind«. Saa skar han i Pinden en *Skørre* (Ridse, Hak) for hver af mine Vorter og gav mig ham med de Ord: »Nu skal Du lægge ham paa en Korsvej.« -- Je haar aller havn een siden.«

En anden kendt »Vorteaftager« skar i en Hyldegren et Hak for hver Vorte og smurte Blod fra en Vorte i Hakkene. Det skulde ske tre Torsdage i Rad. En anden Mand siger, at han paa den Maade slap 37 Vorter, før de tre Uger var omme.

Saadanne Pinde og Grene skulde enten nedgraves et eller andet Sted, eller ogsaa skulde de henlægges paa befærdede Veje. Den, der i sidste Tilfælde først gik over dem, fik saa Vorterne — eller ogsaa andre Sygdomme, som ved disse Ting skulde forsvinde hos Patienterne. Man var derfor bange for at røre ved eller gaa over Ting, man fandt paa Veje, især Kræmmerhuse, Pinde, Klude o. l. »Fy, lad det ligge«, sagde for Eks. gerne en Moder til sit lille Barn, som havde Lyst til at undersøge Vejfund. Paa lignende Maade fik Børnene meget tidlig indprentet andre overtroiske Forholdsregler, ja drak dem saa at sige ind med Moder-mælken.

Det gjaldt ogsaa undertiden om ikke at komme i Berøring med laante Ting; thi de kunde jo være troldhekset. Blev man saa syg, saa *skyldte man for*, at det kom deraf — at der havde været gjort Noget ved den laante Ting! Blev et Spædbarn sygt, sagde Nabokonen, der først blev taget med paa Raad: »Det er vel Jerres egen Vugge?« Var Vuggen laant eller havde været udlaant, saa rystede hun betænkelig paa Hovedet og havde ikke mere at »skulde have sagt«. Skønnede de »kloge« Folk, at de ved et lille Spædbarns Sygdom stod magtesløse, sagde de klogelig for Eks.: »Her er ikke Noget at gøre, Vuggen er forgjort.« — Skæbnen var da uafvendelig.

Den gamle Bondekost er jo velkendt og har her i II og III Bog været fremstillet. Skade, at der ikke til Sammenlig-

ning mellem Fortid og Nutid¹⁾ findes fuldstændige Optegnelser af samtlige Sygdomstilfælde, der den Gang forefaldt, og af hvad Art, de var. Flere af Nutidens Plager kendte dette gamle Folk end ikke af Navn (167). Men til Gengæld led de sikkert mere end Nutidens Folk, idet de bar mindre Besværligheder, der ikke gjorde dem sengeliggende, uden at søge den rette Hjælp, der kunde bringe Lindring og Helbredelse.

Man havde sine egne Navne for forskellige Sygdomme. Krampe kaldte man ofte *et Tilfald*. Man sagde ogsaa for Eks. »Han har et *Tilfald* eller et *Slav*«, naar man mente, at Vedkommende undertiden ramtes af Ligfald. Epilepsi kaldtes »Den faldende Syge«. Og man sagde: »Han har den Sygdom, der kaldes *de laadne Mæslinger*« (Dovenskab). Naar det gør ondt et Sted, saa *lider man Pine i det vove Sted, det javer og det bryder i det. Jeg har et faale Braad i mine Lemmer. Vi faar andet Vejr, det gav et Rusk i Morres i mit Ho'e* (32). Sygdom *flyver paa og kryber af*. Man sagde *Mediciner* (i Flertal) og *Abetik*, Apotek, med Betoning paa tredie Stavelse.

Patienterne fastsatte selv, hvad de fejlede. Ogsaa naar Lægen kom, sagde man for Eks.: »Det er en *gromme Lou'e-betø'else, je ha' faat*«, eller man fortalte ham, hvilken anden Sygdom man var *kommen i Lav med*. Lægen gav den da ret almindelig et andet Navn.

Men Mange var saa raske, at de *skulde aldrig gi' et Hoost en Gang*. Og man søgte ikke altid Raad for lidt *Vovhed* hos doktorerende Mænd og Kvinder, end mindre gav man sig til

¹⁾ Den gamle Bonde spiste — ret rammende — »som en Tærsker« sit Rugbrød, sin Byg- og Boghvedegrød, dernæst Mælk, Kaal, Ærter og dertil Flæsk i smaa Partier. Fisk var sjelden, og fersk Kød var nærmest kun Gildesmad. Kartofler sattes til Livs i Tøndevis. Hans Davre var Ællebrød og hans Nadver Grød. Han tog for sig af Retterne. Og han slukkede sin Tørst af Ølpotten. Sulet (*Fetallen*) var det skralt med, den gamle Slider og Kraftkarl levede væsentlig af Jordens Grøde og Dyrenes Produkter og var saaledes som oftere paavist et Forbillede for de nyere Teorier om mere planteholdig og mindre æggehvideholdig Kost. Den gamle Bondekost er fremdeles i de nyere Forhold den Kost, der giver det værdifuldeste Indhold til laveste Pris (her tænkes ikke paa de af Krigen skabte Forhold), men de gamle Bønder gik i deres Grave uden Anelse om Madens Analyse eller den videnskabeligt beregnede Stofmængde — Ernæringsenheder o. l.

at sø'e *Dovters* for det, uden man var *dejt vov*, meget daarlig (38). Man gik først og *klustrede* lidt paa det, der var i Vejen, og hjalp sig saaledes til de fleste Tider med sine egne *Hjemmeraad*¹⁾. Af dem er der en Utallighed.

Det var for Eks. et almindeligt Husraad at fylde friske, blødende Saar med gammelt, støvet Spindelvæv, som der altid var nok af lige ved Haanden. Dette Materiale havde et godt Lov paa sig til at standse Blod. Man lagde tygget Brød eller en *Talleklud* paa aabne Saar og mange Slags *Vovhed*. Man smeltede lidt af et Tællelys i Flammen af et andet Lys eller paa Kakkelovnen og gned den blødgjorte Talg paa en Linnedklud og lagde den som en Salveklud paa ømme Steder.

En *Jernknart* kaldes en lille Svulst, en Hævelse, der i Reglen svinder igen, uden at der gaar Hul paa den. Begyndende Frost paa Hænder og Fødder, Frost i mild Grad, kaldes *Krillefrost*. Skovmærker²⁾, der var plukket før Maj, kogte man sammen med usaltet Smør, det gav den bedste Salve for buldne Fingre. Man sagde: *En bøjnet Fin'er og Bøjneskav*. Naar et Saar begynder at læges, kommer der *Hi* paa, Hinde paa. (Man siger ogsaa *Isterhi*, og Fløden danner en tykkere eller tyndere *Hi* paa Mælken.)

Man lagde Begplaster paa en *Bolle*, Byld, Løgskiver paa en Ligtorn osv. Naar man var *skroel*, hæs, bandt man en Strømpe om Halsen om Natten; det skulde være *højre Hose*, den battede bedst. Krydderposer udvendig og Hyldete eller *Kameelte* indvendig var ogsaa kendte Midler, som man tyede til. Varm Mjød anvendtes som Svedekur mod Forkølelse, ligeledes varmt Øl med Hyldesirup.³⁾

¹⁾ Endvidere lod man sig kopsætte og aarelade. Man var meget for-
trolig med Kopsætning, Blodigler (32) og Aareladning (137). Ved
Aareladning skulde der i gammel Tid brænde to Lys, hvis der
kun var eet tændt, kunde Blodstænk ramme det og slukke det.

²⁾ Tørrede Skovmærker, der er samlet, før de blomstrer, modarbej-
der Møl og er — vel at Mærke — et udmærket Middel til Hen-
gemning af Pelsværk.

³⁾ Paa Sletten har man brugt en Drik, der kaldtes det »hovedgale
Øl«. Det var fedt og kraftigt Øl, hvortil sattes varm Gær. Men det
var nok mere en berusende Drik end et Lægemiddel. (Hofman
(Bang) skriver 1843: Bønderne mente, at den Rus, man fik i dette
Øl, var langt varigere end en Brændevinsrus.)

Man satte Solbær paa Brændevin. Solbærbrændevin udgjorde da dels en finere Snaps end den almindelige hvide eller klare Dram, dels udnyttedes ogsaa den som Husmiddel. Man brugte den for Eks. som en »Opstrammer«, naar Nogen kom forfrossen ind fra Ophold i Vinterkulden, tillige ogsaa ved Mave-daarlighed¹⁾.

Før man kendte og købte Jernpiller, strøede man Jernfilspaaner paa Smørrebrød og spiste som Styrkemiddel.

I Efteraaret 1914 blev jeg tilfældig i en Butik i Odense Vidne til, at en pæn, moderne klædt Mand fra Landet fortalte og fremviste, at han altid bar hos sig tre Kastanier som Mittel mod Gigt. Han havde været meget daarlig, var nu ret rask og klamrede sig saa til Kastanierne som Forebyggelsesmiddel. Han skiftede og tog friske hvert Efteraar.

Blandt de gamle Lægemedler i Hjemmene er der mange forskellige for Gigt og Værk, som det gamle Folkefærd i de usunde Boliger var meget plaget med. Man saa saaledes i gamle Dage jævnlig Folk bære Fingerringe af Bly, Gigt-ringe (137).

Mange Mænd havde smaa Blyringe i Ørene for daarlige Øjne (137), de trak det Onde til sig, især hvis Ringene var af Kirkebly. Et »Bygkorn« paa Øjet kaldtes *en Kobande*. Naar en Ko drønedes hen imod En, »bandte« Koen, og saa skulde man spytte tre Gange fra sig, *elsen* kunde man let faa *Kobander* paa sig (se om »Tal«). Paa et daarligt Øje lagde man et flækket, kogt Æg. Fik man *Skidt* i Øjet, skulde man *stræve at tage sig bagtil*. Hjalp det ikke, søgte man paa mange Maader at rense Øjet. Endnu købes paa Apoteket Kребsesten til at spile Øjelaaget ud med, til Øjet er befriet fra den fremmede Genstand.

Man købte ogsaa i Selvhjælpens Tid forskellige Midler paa Apoteket og gav dem højst pudsige Navne. Dette sidste er for øvrigt Tilfældet endnu, man kører videre paa de gamle Benævnelser. Apotekerne fører hele Fortegnelser over dem, tilsat de latinske Navne. Kjongs-Plaster var et Univer-

¹⁾ Pontoppidan siger i »Danske Atlas« om Fyn: Bondens sædvanlige Raad mod alle Slags Anstød, er næst Brændevin, Hyldesirup, Bukkeblade og Ærenpris. Flere medicinske Urter kender han gemenlig ikke, skønt her findes mange.

middel, naar der skulde *kevt Plaaster* (Købeplaster) til, og det bruges lige ivrigt endnu. Man sagde *Kønsplaaster*. Man købte Senesalve, men sagde *Sinnesalle* eller *Voksværkssalle*, Moskusk til at lægge imellem hengemt Tøj, men sagde *Moskov*. Sennesblade eller -bælge kaldes *Simste*. *Rolighedsdraaver* er Hofmans og Rabarberdraaber. »Kongen af Danmarks Brystdraaber« (Liqvor pectoralis) forlanges meget korrekt som »Frederik den Syvendes Draaber«, hvilket de virkelig ogsaa var. Paa alle Apoteker blev — og bliver — stadig forlangt den stedlige Kvaksalvers Te, Salve og Plaster. Plasteret bestaar ofte af Podevoks, og disse Salver, opkaldt efter snart en, snart en anden doktorerende Person, bestod i Almindelighed af Galmejesten, Olie, Talg, Voks og Terpentin. I Omegnen af Odense gaar denne Salve under Navn af »Ejbykonens Salve«, og den forlanges endnu saaledes paa Apotekerne (516).

Ogsaa Datidens oplyste og bedrestillede Folk tyede til gamle, prøvede Husmidler. Selv om Lægernes Tal ogedes, skete dette langsomt, og der var langt til Læge. De ældre Nordfynboer (ogsaa i Bondestanden) omtaler en meget søgt Øjenlæge Nielsen i Fredericia. Men det var en besværlig Tur dertil.

De dannede Familier hjalp jævnlig deres Naboer og de Ubemidlede med Raad og Daad i Sygdomstilfælde, og i disse Familier findes tidt blandt Efterladenskaberne Opskriftsbøger med Husraad mod adskillige Sygdomme. Ogsaa naar Folk i saadanne Hjem fejlede Noget, gav man Tilfældet et Navn »og lod det løbe med det«. Man behandlede det da som den Sygdom, den mest Erfarne i Huset antog den for og kaldte den.

Man tørrede og tilberedte Urter o. l., anvendte Løg, Honning og Hyld, og man købte forskellige Bestanddele paa Apoteket (Indkøb i Unzer) og havde gerne saadanne Ting ved Haanden til deraf at lave Plaster, Pulver, Mikstur og Draaber. Paa den Maade havde man Midler mod allehaande Tilfælde, mod Bid af giftige Dyr, brændt Skade, Bylder og Bullenskab Frosthuller, Stensmerter, Tandpine, Besvimelse, Mavedaarlighed osv.

I slige Opskriftsbøger er der Anvisning paa syrlige Drikke for Feber; for Hoste kogte man Lakritsrod (man stavede da Ordet med t) i Mælk. Man kogte ogsaa Islandsk-Mos i Mælk

for Brystet. Man brugte Bukkeblade til Mavebitter og brugte Gærpiller mod Forstoppelse (dog føjes der til: »hos stærke Folk«). Solbærblade, plukket i Løvspring, »giver en god Te mod Gigt, Hoste og Stakaandethed«. Frisk Valle »rensner, afkøler og nærer«. Fyrsvamp standser Blod, Peberrod med Eddike paa »trækker som spansk Flue«, Æggehvite, rørt ud i Brændevin, »er godt at smøre paa Steder, hvor Huden er gnedet af« osv.

Vedel Simonsen fortæller i III. Hefte af Elvedgaards Historie S. 106 om sin Bedstemoders Hjælpsomhed. Hans Fader »flækkede« en Gang som Barn sin Næse, »men hans omhyggelige Moder var saavel ved denne som ved andre Lejligheder den trofaste Læge. Hun havde arvet nogen Kyndighed i Medicinen efter sin Fader og var ved alle Lejligheder til Rede med sine i Olie nedlagte Lillieblade, sine syltede Lilliekonval, sine Fiolsupper, Hyldesupper, Kodrive[r]te osv.; og derfor var ogsaa Volden og til Dels Haugen i hendes Tid som oversaaet med disse og andre flere til medicinsk Brug anvendelige Planter og Buske.«

Saaledes hjalp man sig i Bedste- og Oldemødrenes Tider. Fra de allerældste Tider har Kvinderne taget Planterne i deres Tjeneste til Lægedom. Og senere ligeledes Munkene. De lagde i deres Køkkenhaver Vind paa mange Urter og indførte mange Vækster, og ved Klosterruiner findes adskillige gamle Lægeplanter. I Nutidens kunstige Lægemedler er saa Meget hentet fra Mineralriget. Den gamle medicinske Urte-Vindskibelighed i Hjemmene er nu til Dels gaet tabt. De gamle Husmødre virkede efter det Princip, at hjemmelave alt det, der kunde tilberedes hjemme, og kun købe det Allernødvendigste. Jordens Skød er rigt. Der er næsten ingen Ende paa, hvad Jord kan yde; under Dyrkning kan opselskes mange gamle og nye Vækster, og rundt omkring vokser en Mængde vilde Urter og andre Planter, der ikke udnyttes. Meget af alt det paa Lægeurters Omraade Forladte kunde Hjemmets Kvinder sikkert igen tage op til Gavn og Glæde!

Om de gamle Bønder kan man noget nær sige, at de dyrkede Hygæa fremfor Æskulap, og at de for saa vidt var inde

paa en god Vej; thi deres Forebyggelsesmidler for at værne deres Sundhed var, som man helt igennem har set, maaske endnu talrigere end deres Helbredelsesmidler. De kendte Værgemidler, der bestod i Ting, man skulde gøre eller ikke gøre, i saadan Rigdom, at de vel næsten er uudtømmelige.

Man maatte ikke spise Traaden i *brunt Sukker* (Kandis), saa fik man Bændelorm.

Naar man nøje passede at stille Træskoene uden for Alkoven med Hælene vendt mod denne, kunde *ingen Mare komme til at ride den Sovende*.

Middel mod »Frost«, se om »Tal«.

Naar man kartede, lagde man lidt uforarbejdet Uld ad Gangen i *Kaarerne*, Karterne, og naar Ulden var ligesom redt af Karterne, ved at disse blev skrabet mod hinanden, formede man deraf en Rulle — kaldet *Tøje*. Den kartede Uld blev liggende paa den Karte, man havde paa Skødet; ved at trille den med Bagsiden af den Karte, man holdt i højre Haand, fremstillede man den pølsedannede *Tøje*, som man siden holdt i venstre Haand, naar man spandt den til Garn. Affald og Snavs satte sig fast i Bunden af Karterne; men naar man rensede Karter, maatte man passe ikke at smide noget af denne Oprensning paa Gulvet, for saa blev de Folk i det Hus, hvor dette skete, *slemme til at sanke* — samle Utøj (146).

Afredt Haar skal tilintetgøres ved at brændes. Især maa man ikke kaste det ud af Vinduet, hvorved det kan hænde, at Fuglene bygger Rede dermed, og sker det, paadrager man sig Hovedpine.

Naar en Tand smides paa Gulvet, faar man Tandpine. Mister et Barn en Mælketand, erstattes den af en ny, naar den table Tand smides op under Sengen, ledsaget af følgende Remse, udtalt tre Gange: »Mus, Mus, giv mig en Bentand for en Guldtand!« (Modsat bytter man nu i meget ung Alder Bentand for Tænder af Guld og andet Materiale.)

Naar smaa Børn havde en eller anden Sygdom, førte man dem til Lig, for at de skulde røre ved Liget, saa kunde Liget tage Svagheden med sig. Det var til Eks. Skik, naar et Barn ikke kunde *ligge tør* [i Sengen]. Smaabørn maatte ikke lege med Ild eller Lys, saa vilde de gøre deres Seng vaad om Natten eller lade Vandet gaa i Bukserne.

Det er derimod godt, at et lille Barn en Gang falder fra sin Vugge eller fra Moderen i Sengen ud paa Gulvet. »Det skal alle Børn«, siges der, »for det frier dem fra en større Ulykke senere i Livet.«

Side 105 skriver jeg, at Barselkonen i Sengen siger til de Besøgende, der bydes Drikkevarer (et Glas Vin e. l.): »Drik ud, ellers faar Barnet lange Hæle.« I Brev af $\frac{28}{3}$ 11 spurgte nu afdøde Professor Axel Olrik mig, om jeg kunde »opgive, hvad Vedkommende forbinder for Forestilling med dette Udtryk.« Jeg maatte da svare, at Talemaaden sikkert hørte til de Ting, som blev sagt, fordi Vedkommende havde hørt sin Moder og ældre Slægt sige det ligesom saa mange andre lignende gamle Ord, uden at man selv kendte Grunden dertil. Senere erfarede jeg, at det *at have lange Hæle*, er det samme som at være *en Slævehæl* eller *Slævehaas*, og det er: at være sen til gaa Ærinder — og sligt. De Gamle sagde: »Det er nogle slemme lange Hæle, du har, siden du ikke kan komme før tilbage igen — eller komme bedre frem i det« o. l. Derfor skulde der være en rask *Byster* til at bede til Barselgilde, En, der kunde »komme afsted« — gaa hurtig Linien igennem — ellers blev Barnet langsom i al sin Færd. Og man kunde da ogsaa sige til *Bysteren*, at han skulde *stræve at gaa*, skynde sig, ellers fik Barnet lange Hæle. (I »Skattegraveren«, II, S. 132, og VIII., Side 95, har jeg ligeledes senere truffet nogle lignende Forklaringer fra andre Egne.)

»En Kone er aldrig saa rig, saa er hun dog en Ko lig«, hedder det om en frugtsommelig Kone. *Naar di har det i Tænderne, saa faar di det snart i Hænderne*, er et profetisk Ord, der kom frem overfor unge Koner, naar de klagede over Tandpine; *saa lavede de til* — blev der føjet til — [til Barsel], og saa fik de snart et lille Barn at *holde Hænder i* — at tumle med. Man siger, at man er *vun for* at se det eller det, *vun for* at faa det eller det (har Lyst til), særlig betyder Ordet at være lækkersulten. Man formodede, at *der skulde komme Smaa*, for — sagde man — *Konen er bliven saa vunt*. Man *holdt for*, at et Svangerskab ikke kunde ses før i den fjerde Maaned. Før den Tid, naar Sagen nysgerrigt blev gisnet og drøftet, sagde man: *Hun er i den smalle Maaned*. Og man mente, at *naar Moderen var den halve Tid, fik Barnet Liv*.

En frugtsommelig Kvinde maatte ikke spise Frugt af podede Træer, da hun saa vilde faa Tvillinger, — Andre siger, en *haard Forløsning*. En vordende Moder maatte ikke i Tiden før Barnets Fødsel blive bange for Noget, saa vilde Barnet faa Mærker deraf — Modermærker. Disse Mærker vilde fremtræde som Tegning af det Dyr eller den Genstand, Moderen var blevet *rædt* for. Det gjaldt da om resolut at slaa sig bag-paa, saa fik Barnet i hvert Fald ikke i Ansigtet noget saadant Mærke. Hun maatte af samme Grund ligeledes passe, at hun ikke fik Blod paa sig, medens hun var i Færd med at slagte et Dyr. En Kone i *Omstændigheder* maatte heller ikke se paa Ildebrand, i hvert Fald maatte hun ikke faa *Luen at se*; hændte det, og hun saa *tog op til Kæverne, fik Barnet røde Kæver*. En Moder, der havde født, maatte ikke gaa over en *Hjulsnor* (Hjulspor), saa længe hun ikke havde holdt sin Kirkegang. (106 f—325 f).

»Den, der nyser haardt, faar en haard Død.« De, der gjorde de onde Kunster, havde svære Dødskampe, og efter Døden fik de ikke Ro i Graven, og at de blev ramt af store Byrder, var Meninger, der hørte med til den gamle Overtro. Det gjaldt for de overtroiske Folk at leve her paa Jorden, saa de kunde faa Fred i Graven. »Men naar Nogen — lyder en Udtalelse — »havde gjort Synd med Penge, flyttet Markskel, Møllere for Eks. stjaalet af Mølleposer, toldet for galt af *Folkes Korn* eller bedrevet anden *Skarnvunhed*, var det *Haardhed* for dem, som de hørte til; thi de gik da igen, indtil de Præster, der kunde det, manede dem ned.«

Naar man laa paa Hønsefjer, kunde man ikke dø. Det gjaldt for en god Moder om at sørge for, at der ikke kom *uroilige Fjer* i Børnenes Dyner til Udstyr. Der var mange Syge, der laa og *traks med Dø'i*, lige til der blev sat Ild under den Døende, saa endelig *slap* Vedkommende da ud af denne Verden.

I et Hus, hvor Lig ligger, maa Intet saa længe løbe rundt.

Naar man lagde en Rive fra sig, maatte man ikke lægge den med Tænderne opad, især hvis disse var af Jern, Mennesker og Dyr kunde falde over den og komme til Skade, og Riven selv kunde tage Skade; gjorde man det, vilde man komme til *at vise Tænder, naar man laa Lig*. Saaledes havde man Noget at iagttage ved Alt, ved Paaklædningen, ved Ar-

bejdet, ved hvorledes Redskaber skulde behandles osv., og det havde til Følge, at Arbejdet blev gjort godt og omhyggeligt. Man vilde ikke udsætte sig for, hvad der kunde ske. Mange af slige Regler var saaledes paa en Maade medvirkende til den gammeldags, gennemførte Ordenssans (537).

Overtroiske Meninger og Talemaader.

Alle disse Iagttagelser ved Sygdom, Fødsel og Død er dog kun en Part af det Hele. Thi i al øvrig Sorg eller Glæde, ved Fester, ved Vejrskifte og ved det daglige Virke osv., sneg for disse Mennesker Overtroen sig ind. Den isprængtes saa godt som Alt, skimtedes næsten alle Vegne. Ja, som en broget Islæt-Streng gik den gennem baade deres aandelige og praktiske Liv. Den snoede sig ind og tittede frem som den røde Traad igennem Tovværket i den engelske Marine (41).

Mange Foretagender var præget deraf, og megen Tale var spækket med gamle overtroiske Folkeord, ja tætte som Spækkestimler paa en Steg tittede saadanne Talemaader frem i hine Folks Talesæt.

Bondestandens religiøse Opfattelse er nøje sammensmedet med en Art Tyrketro og den igen med Overtroen. Meget af, hvad der skulde ske til visse Aarstider og ved visse Begivenheder, vedrørende saavel Mennesker som Dyr, lader sig forklare som en Mellemtning af Tro og Overtro. Det var tidt kirkeligsindede Mennesker, der var ivrigst i at holde paa de gamle Vaner og Vedtægter, Varsler og Vejrprofetier, og mest paapasselige med at faa de overtroiske Skikke overholdt, og det var ligeledes tidt hos dem, man hørte de overtroiske Rim, Remser og Udtryk holdt vedlige. — Bevarelsen af den overtroiske Levevis hænger, som al anden Vedhængen ved mange andre Slags Skikke og Vedtægter, sammen med de konservative Naturer.

I daglig Tale lever endnu blandt de Ældre en Mangfoldighed af overtroiske Mundheld og Bemærkninger. Mange af dem har dog nu allerede for Aar tilbage været sagt paa *en Halvgen* mellem Spøg og Alvor, ledsaget af Udtryk som: *som di seer*, eller, føjes der til, *som di seer for et gammelt Ord*.

Hentet fra denne uhyre Potpourri-Kæmpekrukke skal her bare gives nogle Prøver paa det Meget, der *maa siges i en god Tid* og paa mange andre Tider, eller først efter at der forud er *banket under Bordet*, samt gives Lidt af det, der faar Troværdighed ved, at man *nøs derpaa*. Alt sligt kaldes *et Sig*, ogsaa i Flertal. En kan flere *Sig* end en Anden. Der er ligeledes en Hærskare af Ting, der skulde gøres til bestemte Tider og ved visse Forhold, og af Ting, der ved slige Lejligheder var *slem* at gøre.

Naar et Barn kryber igennem et Vindue, bliver det ikke større, end det da er (110).

Hvad man faar Tid til at ønske under et Stjerneskuud gaar i Opfyldelse. Naar en Stjerne *render ud*, dør et Menneske. En Komet er Tegn paa Ulykke; man spørger: »Hvad skal nu det betyde?»

Naar man drømmer om *de Døde*, Afdøde, bliver det Regnvejrr. (Skulde dette Emne fra videnskabelig Side blive taget op til grundig Granskning, vil jeg ikke undlade at tilføje, at saa sikkert som et Barometer indtræffer dette Tilfælde hos min Moder, og det har fulgt hende hele Livet igennem. Jeg har talt med Flere, som siger, at det ligeledes hos dem altid slaar til.)

Naar Ens Hage klør stærkt og vedholdende, *spørges Lig*. Naar man hikker, *beklikkes* man, det vil sige, saa er der Nogen, der taler Ondt om En. (Se om »Tal«.) Naar det synger for Ens Øren, er man Genstand for Omtale i et andet Hus. Naar det synger for Ens Øren, og det lyder som en Kirkeklokke, *spørges Lig*. Til Dødsvarsler regnede man ogsaa hvid Grønkaal. Fandt man i Haven et hvidt Grønkaalsblad, toges det som Varselstegn om Døden (500—507).

Naar Tandens bøjrer sig i et brændende Lys, kaldes det en Høvlspaan i Lyset, og naar en saadan viser sig, *spørger man Lig*. Naar Vægen spalter sig, saa en enkelt Streng hænger ned og bringer Lyset til at løbe, er der en Tyv i Lyset. Naar Vægen forkuller til en fast Klump, siger man, at der er Brev eller Penge i Lyset, det vil sige til den Person i Kredsen, som disse Tegn særlig vender imod.

Naar venstre Øje klør, betyder det Glæde, naar det højre Øje klør, er der Sorg i Vente. Klør Ens Næse, kommer der næsvisse Fremmede.

Naar Hanen galer foran Indgangsdøren, *faar man Fremmede*. Naar en Glød falder ud af Kakkelovnen (det hændte tidt fra de gamle Jernovne) *tyer* (betyder) det det samme. Er det kun en lidt udbrændt Tørv, kan ventes fine Fremmede, Folk i sort i Tøj som *Præsti* e. l. Man siger ogsaa, at sorte Gløder betyder Herrer og klare Gløder Damer. Naar Ilden sladrer i Ovn, brænder med en klar Tunge ud af Trækhullet, kommer der fremmede Folk, som sladrer. Man kalder en saadan Flamme, der slaar ud, *en Sladre*, Sladderkælling. Ligger der et Halmstraa paa Gulvet, varsler det ligeledes Fremmede.

Naar Solen ser Ilden, vil Ilden ikke brænde, for Solen er den Stærkeste.

Naar man taler om Solen, saa skinner den; naar man taler om »den Onde«, er han nær. Naar man snakker om En eller Anden, kommer Vedkommende til Stede. Venter man Fremmede, og man flere Gange — naar Hunden gøer e. l. — siger: »Nu kommer de«, og det ikke slaar til, kun bliver til Narreri, ender det med, at Vedkommende bliver vrede, naar de kommer.

Naar en Kvinde har Læg paa sin Kjolenederdel, saa Sømmen vender vrangt, bliver hun vred inden Aften. Naar To vasker Hænder i samme Fad, skal de spytte i Vandet bagefter, ellers kommer *de op at trættes*. Der kommer ligeledes Trætte, naar To samtidig tørrer sig i samme Haandklæde. Det overde Gamle nøje. Naar man synger om Morgenen, kommer man til at græde inden Aften (507). Naar man fløjter om Aftenen, fløjter man den Onde til sig. Naar Knive ligger over Kors, eller en Saks falder ned paa Spidsen, kommer der Ufred i Huset.

Man skal trække den højre Hose paa først om Morgenen, det er der Held ved. Den, som gaar ind til Bens, har Lykken med sig. Har man Uheld i Kortspil, faar man Lykke i Kærlighed — og omvendt. Den, der vinder i Begyndelsen af Spillet, vil tabe mod Slutningen og ligeledes omvendt. Vinder to Personer Garn, vindes Lykken fra den, der holder det, naar Vedkommende ikke beholder en lille Stump til sidst — rykker det sidste Stykke af. Naar man vinder Garn og forlader Garnvinden, skal man flytte en af Pindene over paa en anden Vinge — saa gaar Vinden ikke af sig selv om Natten. (Man tager i samme Øjemed Snoren af Rokkehjulet, naar

Rokken stilles til Side til Natten.) Tager man tilbage igen, hvad man har givet bort, faar man sorte Børn. Fejer man Gulvskarn bort over en Dørtærskel i Stedet for at samle Bunken op, fejer man Lykken ud af Huset. (Atter Lærdom til Opøvelse af Retsind og Ordenssans. S. 534.)

Til forskellige Foretagender — for Eks. naar En gaar paa Jagt, Fiskeri e. l. —, maa en Anden ikke sige »god Lykke«. Gaar man tilbage for at hente en glemt Ting, naar man er gaaet ud, da vil man gaa Ærindet forgæves eller med uheldigt Resultat.

Naar Manden kørte bort fra sin Gaard, maatte han ikke se sig tilbage, han vendte sig i alle Tilfælde nødig om, det varslede ilde, og mødte han først paa sin Vej en gammel Kone, var det klogest straks at køre hjem igen. En Gaardejer i mit Fødesogn lod, naar han vilde køre til Bogense eller køre andre Ture bort fra Hjemmet, sin Tjenestedreng gaa ned at lukke Leddet op ved Indkørslen ud til Landevejen, i den Beregning, at Drengen paa Tilbagevejen kom imod ham. Mødte denne Mand først paa sin Vej en gammel Kælling — *saa a-lov-Mars*, skyndsomst, tilbage igen, saa skulde han ikke paa *a-By-Tur* den Dag. Thi at et saadant Træf kunde medføre Uheld paa Turen, var alt slaaet fast fra Tyge Brahes Dage (551).

Den, som spiser længst, lever længst. Man dør efter det, eller det, man har spist (Ordspil, ∴ bagefter, ikke af det). Naar man er hurtig til Tandem, er man det ogsaa til Haanden (Arbejdet). Spiser man rent op af Alt paa Bordet eller skraber Fadet, faar man »godt Vejr i Morgen«. Er Kaffen, der bydes En, blevet kold, svarer den, der skal have Kaffen, som Regel: »Det gør ikke Noget, saa bliver jeg køn.« Dampende, nybagt Brød, lige kommet ud af Ovnen, maatte man ikke lægge fra sig *paa et haardt Sted*. (Man lagde de varme Brød paa Sengedyner, 180.) Sætter man en Bid Mad fra sig og glemmer den, siger man til Vedkommende: *Du har nok en sulten Ven?* Naar man spiser mange Gaasefødder, bliver man særlig rapfodet til at danse.

*Du maa ikke lade Nogen spise med Din Ske,
saa faar de at vide, hvad Du vé (d).*

Sidder Fortænderne paa En vidt fra hinanden, saa siges der, at Vedkommende kommer vidt omkring i Verden, maa-ske skal rejse langt efter sit Brød.

Den, som skræller et Æble, saa Skrællingen kun udgør

eet Stykke, faar en ny Kjole. Det samme sker, naar man overvintrer en »Juleflue« og ligeledes, naar man kan afpuste en Fandens Mælkebøtte i eet Aandedrag. Sidder der Ritraade i det Tøj, der bæres, viser det, at Sylønnen ikke er betalt. Naar nye Støvler knirker, betyder det det samme og tillige, at Budet, der bragte dem, ikke har faaet Drikkepenge.

Lægger Børn Bogen under Hovedpuden om Aftenen, huskes Leksien bedre næste Dag. Tager man uvasket nyt Linned paa, vil det blive stjaalet, naar det siden kommer i Vask. Naar der ligger Dug paa Bordet om Natten, vil det spøge i Huset.

Naar man *snakker for sig selv*, bliver man gammel. Naar en Sovende taler i Søvn, skal man tage fat i hans eller hendes Storetaa, saa kan man faa Vedkommende til at kramme ud med sine Hemmeligheder.

Den, som har blødt Haar, har et stridt Sind — og omvendt. Ligeledes svarer kolde Hænder til varmt Hjerte. Hvide Pletter paa Negle kaldes *Løgn* og røber, at Vedkommende har sagt lige saa mange *Løgne*, som der findes Pletter. Børn siger: *Der sidder en Løgn*, og de tæller Pletterne.

Enhver kan ved at folde sine Hænder faa at vide, paa hvilken Tid af Døgnet, han er kommet til Verden: Lægges den højre Tommelfinger oven paa den venstre, er man født om Dagen; lægges Fingrene modsat, er man født om Natten.

Meninger, Giftermaal vedrørende.

Knappenaale og Knive skal Kærlighed fordrive, Sakse og Skeer skal Kærlighed formere.

Det er Børnespøg og ungdommelig Spas, at de Unge trækker i hverandres Fingre for at høre, om det »knager i dem«; gør det det, siges: »Du har en Kæreste«.

Naar der i Bøndernes Øllebrødsfad forekom en særlig stor og ukogt Brødklump, som Ingen vilde have, kaldtes den *en Giftestumpe*, og den *skød*, skubbede, Karlfolkene med deres Skeer over til den Side af Fadet, hvor Kvindfolkene spiste. Den Pige, den saaledes henvistes til, lod den da gaa samme Vej tilbage igen eller til en Anden.

Naar der efter Nogen slæber et Hosebaand, Kantebaand eller en Gren, der har haget sig fast i Kjolenederdelen, siges i alle slige Tilfælde: *Du slæver Din Kæreste efter Dig*, eller: *Din Kæreste slæver*.

At man med et Kast med en Hudlap ved Faareslagtning paadutter Uforlovede en Kæreste, er fortalt Side 507.

Kommer en ung Pige Fløde i sin Kaffe før Sukker, bliver hun aldrig gift, — Nogle siger, i syv Aar. Naar En, der strøer Sand paa et Guly, kommer til at strø Sand paa en ung Pige, bliver denne ikke gift — i hvert Fald ikke i syv Aar. Dette er en meget yndet Spøg og en meget brugt Udtalelse — ogsaa at slaa Sand tilbage paa den, der først strøede det. (Se »Tal«.)

Æblet har gammelt Ry som Mellemed mellem Mand og Kvinde, som Lønskriftens Budbringer, fortalt med et Vers af V. Bergsøe:

»I svundne Tider man ristede ind
ved Midnatten tavs og stille
de mørke Runer i Æblets Kind,
og lod det i Skødet trille.
Da tvang de Runer det strideste Sind.
og bøjede den stiveste Villie.«

Ogsaa ude blandt den gamle Landbostand gjorde Æblet Tjeneste som Middel for Karlen til, at han kunde vinde den Kvinde for sig, som hans Hu stod til. Han skulde da enten lægge et Æble ind paa sit Bryst og væde det med Sved eller tage en Bid af det og i begge Fald henlægge det paa et Sted, hvor det vilde falde Pigen i Hænde. Spiste hun da dette Æble — saa siges der — *kunde hun ikke la' være med at tage ham*. Ordret gengivet lyder en Meddelelse saaledes: »Der var i vor Ungdom en Mand, som vilde give os Æbler, naar vi kom til Marked — eller hvor vi traf ham —, men vi turde aldrig tage imod dem, *for di saa'e, at spiste vi dem, ku' ha' faa vos te a' gør li'e, hva' ha' vil' ha'.*

Unge Karle maatte ikke spise Skrabekagen, den sidste Pandekage (169), saa fik de »Nej«, naar de skulde ud at fri. Den unge Pige skulde lægge Mærke til, om en Ungkarl brugte en stor eller en lille Glød til at tænde sin Pibe med (60), i første Tilfælde blev han ingen god Ægtemand.

Edderkoppen kaldes i daglig Tale *en Frier* (508). Flyver en Fugl mod Ruden, hvor en ung Pige befinder sig, varsler den Bryllup for hende. Det er en Talemaade, naar Nogen har gjort En en Tjeneste uden Vederlag, da at sige: Jeg skal huske det paa din Bryllupsdag.

En hemmelig Brud er omtalt Side 543.

Torsdagen er en uheldig Bryllupsdag. Skal et Bryllup bestemmes, og Meget kunde tale for en bestemt Dato, kan man høre sagt: »Ja, men det er jo en Torsdag« — og saa er det Forslag slaaet af Marken, om det i andre Henseender var nok saa godt. En Mandag er dog endnu værre. Og at denne Folkemening holdes vedlige, fremgaar af en Statistik over Ægteskaberne i Danmark i 1911. Af ca. 20,000 Ægteskaber blev knap 600 indgaaet paa en Mandag, Torsdagen har ca. 1400, men Fredagen har det højeste Tal, over 5000. Mulig kan denne Vragen af Mandagen for en Del ogsaa hidrøre fra, at man foretrækker ikke at gøre Forberedelser til Bryllup en Søndag — altsaa paa Grund af Søndagens Helligholdelse. Man bestemte nærmest Dagen efter, at det skulde være Maaneskin, lyst om Aftenen. Kunde det ikke blive første Gang, maatte det vente, til *det blev lyst igen*. Paa Vej til Kirken var det *slem* for et Brudepar, om der skete noget Uheld med Seletøj o. l., eller nogen Standsning i Kørselen indtraf; thi *en Brudevogn maa ikke holde o*: gøre Holdt paa Kirkevejen. Den gamle Skik at skyde for et Brudepar er omtalt S. 310, s. St. at Brudens Svigermoder ikke maatte være med, (se videre herom S. 323). Tegn, der blev iagttaget, medens Brudeparret stod for Alteret, er omtalt S. 311, Vejret paa Bryllupsdagen S. 215 og 308 og Brudelys S. 239 og 314. Saa længe Brudelysene brændte, maatte Gildet ikke høre op. To Søstre maatte ikke have Bryllup paa samme Dag, saa stjal den Ene Lykken fra den Anden.

Senere, da man brugte Brudeslør, varslede det Lykke, at der kom en Rift i Brudens Slør.

Havde den unge Pige været glemsom med at sørge for Lænkehunden og i det Hele taget ikke været god mod Hunde og Katte, havde hun Grund til at frygte for, at hendes tilkommende Mand bankede og slog hende (215). Hvis en ung Pige har den Vane at spille meget Vand paa sit Forklæde, naar hun vasker, faar hun en fordrukken Mand. (Se Vask og »Vugge« S. 159.) Havde en ung Pige den Vane, naar hun tappede Øl, da ved Tønden at staa og drikke af Ølkruset, vilde hun ligeledes faa en fordrukken Mand. — Som tidligere paapeget: Saaledes manede man Ungdommen til Orden og Duelighed, og saaledes vænnede man Børn og Unge af med Unoder.

Den, i hvis Lod det falder at binde, række til Høstvognen eller i Laden modtage det sidste Neg fra Marken, eller at faa det sidste Stykke Smørrebrød, Kage o. l. paa Tallerkenen, faar en Enke eller Enkemand. Smører en ung Pige et Stykke Brød til en Anden paa Brødets mindste Flade, Stedmodersiden, varsler det, at hun bliver Stedmoder i sit Ægteskab — særlig i Fald det er hendes Vane at gøre det.

Af det Antal Bogstaver, der fandtes i et Par Ægtefolks Navne, kunde man forudsige, hvem af Parret der skulde dø først. (Denne Tællekunst hører vel nærmest hjemme under »Taltro«.)

Tro om Penge.

For den, der tilfældigvis har Penge — man sagde *Pœ'e* — i Haanden, naar man ser Nytaarsnyet tændt, bliver det et rigt Aar (467). At drømme om Ild betyder, at man faar Penge, naar man i Drømme har set Luen (500). At drømme om røde Smaapenge betyder Fortræd, at drømme om »store Penge« at faa uventet Penge. »Penge i Lyset« kaldes det, naar der i den brændende Lysetande viser sig en rund, klar Gnist (535). Taber man Penge paa Gulvet, kommer der Penge til Huse. Naar Tyven lægger en Skilling paa det Sted, hvor han har taget det Stjaalne, saa kan dette ikke »vises igen«. At bære fundne Penge hos sig bringer Lykke — saadanne Penge er Lykkeskillinger. Den, som først køber Noget hos de Handlende, giver »Handsel« eller Lykke til Omsætningen, og et yderligere godt Tegn er det, naar et saadant Førstekøb betales med ulige Penge.

Ofring ved de hellige Kilder skulde være med ulige Penge — Vandet skulde i hvert Fald købes for Penge.

Det er et gammelt Rim:

Klør det i Din venstre Næve,
faar Du Penge at tælle og krævc,
klør det i Din højre Haand,
kommer en Kreditor ikke med Skaan.

Og gammel Tale vil vide, at »tæller man sine Penge, da vokser Summen ikke!«

Tro om Tal og Tælling m. m.

Tæller man Penge, bliver de færre. Tæller man derimod Vorter, har Tællingen den modsatte Virkning; thi da fordobles de for hver Gang. Mange omtaler det. Hjertebanken, Bylder, Ringorm o. sl. kan derimod tælles bort. Tælling beror nemlig paa, om man tæller frem eller tilbage (baglæns), om man tæller til eller fra — ret eller avet om — alt eftersom man er inde i Tællekunsten. For Ringorm skal man tælle baglæns.

Som forud nævnt: saa mange hvide Pletter, der kan tælles paa Ens Negle, saa mange Gange har man talt Usandhed. Staar man tvivlraadig over for en Handling, tæller man »skal — skal ikke« hele Rækken af Knapperne paa Ens Dragt; den sidste Knap træffer Afgørelsen.

Det Første (523) og det Sidste (536—541), Aarets første Ny, det sidste Neg (411) osv. har spillet en stor Rolle. De sidste Frugter af et Træ skal falde ned af sig selv, maa ikke plukkes, ellers plukker man Grøden fra Træet næste Aar (421). Maaens første og sidste Kvarter har man tillagt megen Betydning. (Se »Ny og Næ«.)

Ingen maatte snakke, naar det første Læs Korn kørtes hjem og bragtes i Hus, det bragte Ulykker; men det blev ikke overholdt, man nøjedes med at »sige det«. Som Middel til Forebyggelse af »Frost« trak Børnene, naar den første Sne faldt, Strømperne af og løb ud i Sneen og vaskede baade Hænder og Fødder i den. De første Gaaseurter er omtalt under »Koldfeber«, Aarets første Tordenbyge under »Mærkedage«.

At vinde første Omgang i Kortspil og alle andre Spil, spaar derimod Tab senere hen i Spillet (536). Sover man første Gang paa et fremmed Sted, skal man tælle Vinduesruderne i Værelset, saa gaar det i Opfyldelse, man den Nat drømmer.

Bondekonen gav aldrig et enkelt Paaskeæg (437) (overhovedet aldrig et enkelt Æg) bort, men mindst to, for at Modtageren ikke skulde troldhekse med Ægget. Naar man *hilser over Kors*, spørger man *Fæstefolk*, d. v. s.: Naar Folk giver hinanden Haanden, og to Par Hænder tilfældigvis bringes over Kors, eller er nær ved det, er der en Forlovelse i Vente, idet to Mennesker da giver hinanden Haanden for hele Livet. Tvillingkærner i en Nød (eller Mandel) anses for lykkebringende.

Tretallet forekommer ofte, ogsaa i Overtroen. Naar der kommer til at staa 3 Lys paa Bordet, hvor en Kreds er samlet, hviskes i Krogene, at nu er der en hemmelig Brud til Stede. Naar en Vejfarende møder en Ko, der *bander efter ham* : brummer eller pludselig brøler vredt imod ham, skal han spytte 3 Gange paa Stedet, ellers faar han en *Kobande* (»Bygkorn paa Øjet (528). Naar man hikker, bagtales man (535), Hikken standser; naar man under Tavshed langsomt drikker 3 Slurke Øl (eller anden Drikke) og efter hver Gang løfter Kruset saa højt, at man kan se under Bunden paa det.

Tre Slags Sot: Svindsot, Gulsot og Blegsot kunde straks gaa bort, naar den Lidende gik til rindende Vand, dog bedst en Kilde, og deraf overøste sig 3 Gange, vel at mærke efter Solbjerg. »Doktorerne kunde ikke kurere for Gulsot«, men denne Sygdom kunde helbredes ved, at Patienten i Enrum kastede 3 Gange i Rad en Haandfuld Surdejg i en Aa, saa »svømmede Fiskene straks væk med Sygen.«

Alle gode Ting er 3. Men en Ulykke kommer ej heller alene. »Den ene Ulykke rækker gerne den anden Haanden«, saa der følger 3 i Rad. I et Nabolag eller i en Familie følger der gerne 3 Dødsfald efter hverandre. Indtræffer der et Dødsfald i et Gildeslav, kommer Døden stundom 2 Gange til, inden Aaret er omme.

Se videre om Tretallet¹⁾ i Forbindelse med Mærkedage og Vejrliget: Den Rimfrost, der staar i 3 Dage, staar i 3 Uger o. s. fr. Malkning paa en trebladet Hyldekvis (se 501).

At finde en firbladet Kløver bringer Lykke. Firkløver brugtes til Bogmærke, og som Amulet, naar det unge Mandskab skulde paa Session (508)

¹⁾ I »Fyens Stiftstidende« 25/6 12 fandtes en Meddelelse om en Landbrugskandidat, der da havde overtaget en Landejendom i Fyn og som havde fortalt, at hans Fader kendte og brugte et ufejlbart Middel til at hindre, at Spurve ødelagde Sæden paa Marken, Midlet var følgende: »Naar Sædemanden skal tilsaa Marken, lægger han 3 Korn under Tungen og lader dem ligge der, medens han gaar (eller kører) den første Saaomgang, idet han passer paa ikke at tale et eneste Ord saa længe. Naar dette er sket, anbringer Manden de 3 Korn paa et Sted, hvor de kan gro, og det er da sikkert, at saa længe de 3 Korn gror, kan ingen Fugl tage af Kornet paa Marken.«

Naar uforlovede unge Piger finder en Ærtebælg, der indeholder 9¹⁾ Ærter, skal denne stiltiende og skjult sættes over Husets Indgangsdør. Man mærker sig da den Persons første Bogstav i Fornavn og Efternavn, der først betræder Dørtærskelen; thi med de samme Bogstaver skal den tilkommende Ægtemands Navn begynde.

I Følge en almindelig udbredt Bondetale maa en Gaardhund ikke bliver over 10 Aar; thi derefter, saa siges der, *lever han paa Mandens Alder* (507).

Hvad det ulykkevarslende Tal 13 vedrører, er det jo særlig slemt at være Tretten til Bords — dog hedder en Talemaade: »Naar bare der er Mad til alle Tretten, saa gør det Ingenting.« Det hændte en Gang i Firsaaene ved et Selskab i et oplyst Bondehjem i Særslev Sogn, hvor bl. A. jeg var til Stede, at et ungt Menneske kom tilfældig til Stede, lige som man var i Færd med at gaa til Bords. Den unge Mand vægrede sig meget ved at deltage i Maaltidet, fordi han som ubuden Gæst dumpede ind og skulde blive den Trettende ved Bordet; og først da de øvrige Tolv hver især havde forsikret ham, at for deres Skyld havde Sagen ingen Betydning, tog han Plads ved den Kuvert, der var blevet sat til ved Bordet. Inden Aarets Udløb var den unge, raske Mand død. Denne Tildragelse blev den Gang meget omtalt paa den paagældende Egn.

Datoen den 13. har man ogsaa Uvillie imod.²⁾

Rugefjerkræ bliver den Dag i Dag lagt paa Æg af ulige Tal, stigende efter Dyrets Størrelse, 11 à 13 sædvanlig

¹⁾ Hofman (Bang) skriver i »Odense Amt« S. 302: »Da det tilfældig blev mig sagt, at 9 Fortænder skal være et sikkert Tegn paa en udmærket Malkeko, har jeg søgt at komme til Vished herom. Ved i den Anledning at lade mig forevise de bedste Malkekøer i seks fynske Hollænderier, fandt jeg, at tre Individier, som man udmærkede paa tre forskellige Gaarde, havde 9 Fortænder, og at der blandt tre Hovedgaardes Kvægstammer ikke fandtes en eneste med dette Antal.«

— Hertil kan føjes, at brede Tænder og brede Sideben ogsaa er Tegn paa en god Malkeko.

²⁾ Nummer 13 har ofte været udeladt som Husnummer og ved nummererede Pladser, og først 1915 fik København Sporvognsline 13 — nogle Aar efter Linierne 14 og 15.

for en Høne, og her anses netop Tallet 13 for det heldigste, 15 à 17 for en And, ca. 15 for en Gaas.

Ligesom der om det hellige Tretal kan siges en Del, som ligger uden for nærværende Omraade — her skal kun nævnes 3 Gange Klokkeringning før Gudstjenesten, 3 Gange Lysning før den kirkelige Vielse — saaledes støder man ofte paa Syvtallet baade inden for Bibelens, Kirkens og Historiens Omraade. Der er Ugens 7 Dage, de 7 Planeter, blandt Himmellegerne findes ogsaa Syvstjernen, i Dyreverdenen findes i Gnaverslægten Syvsoverne — Syvsoverdyret har sit Navn efter sit lange Vinterhi, da det hedder sig, at det ligger i Vinterleje i 7 Maaneder — og der er Legendens om de 7 Sovere, efter hvilke Syvsoverdagen har sit Navn, og herfra hidrører det, at man spottende kalder den en »Syvsover«, som holder af en god, lang Morgensøvn. Det er derfor ikke underligt, om »Syvtallet« har sat sit Spor blandt de gamle ovtroiske Bønder. Thi Syvtallet forekommer ikke mindst i Ordsprog og Folketro.

Jeg har en ret fyldig Samling bibelske og historiske Tildragelser, hvori Syvtallet forekommer, men som ikke vedkommer Emnet her. Af alt dette skal derfor kun medtages her, hvad der i nogen Grad ligger inden for Rammen.

Nogle gamle Mundheld hedder som følger — om de alle stammer fra Peder Syv, faar staa hen: Det staaer ikke i 7 Aar som i 7 Dage. Gem en Klud i 7 Aar, før den bortkastes. (Et Ord, der for Tiden staaer sin Prøve, da det nu er godt at have gamle Grunker at tage til.) Sys der af en Anden paa en ung Piges Tøj, medens hun har det paa, bliver den unge Pige ikke gift i 7 Aar. Se forud om »Giftermaal«, at man ikke bliver gift i 7 Aar, hvis man kommer Fløde før Sukker i Kaffe og Te, samt om Sandstrøning.

Jyden siger: Kærlighedsgang er aldrig for lang og trang, er der end 7 Mil over kulsort Hede. Fynboen siger: Kærlighedsvej er aldrig for lang, er den end 7 Mil i Mørke. Endvidere: Mands Moder er ej Sønnekone god, uden at der er 7 Dagsrejser til hende. En ødsel Kvinde faar det Skudsmaal, at hun kan udføre saa Meget ad et Naver-Borehul, som en duelig Mand kan avle ind af 7 Porte. Den Fattige har 7 Gange i Ugen »i Dag«, den Dovne 7 Gange »i Morgen«. Af

siddende Kokkepiger og staaende Sypiger kan man faa 7 for en Skilling og Skillingen igen. Man siger: »Han kan faa 7 Sind over en Dørtærskel.« Et Hjemmeraad kan tidt være bedre end 7 Doktorraad. Sne maa falde 7 Gange, før den for Alvor lægger sig.

Vil man lære at ride, maa man belave sig paa at falde 7 Gange af, før man har lært at sidde fast i Sadlen. Om Drengene siger man saaledes, at de er ikke gode Ryttere, før de er faldet 7 Gange af Hesten.

Der siges: *Et Menneske er forandret hvert syvende Aar* (Mennesket fornyer sig i Løbet af 7 Aar). Syv Tiaar er »Støvets Alder«. Som Følge af forskellige Lærdomme om de mange Himle (i Trossamfund og for Eks. Holbergs »Julestuen«) bruger man Udtrykket at være i »den syvende Himmel«, ligeledes siger man »til syvende og sidst«; man siger ogsaa i en Vente-stund, »at det varer syv lange og syv brede«. — Om den syvende Søn er forud talt (516 f.).

Ender et Lotterinummer paa et Syvtal, anses det for særlig lykkebringende. Hænder det, at man tillige drømmer et saadant Tal, knyttes der yderligere de allerstørste Forventninger dertil.

Fra Handelskredse anføres den Ytring, at der maa averteres 7 Gange, før der ved Falbydelsen opnaas det tilsigtede Resultat. Første Gang er der Ingen, der ser en Kundgørelse, anden Gang er der Nogle, der læser Overskriften — og saaledes lægges der lidt til hver Gang, indtil den syvende Gang, da har den først gjort sin Virkning, og denne spores i Form af det forventede Udbytte. Hvorvidt Syvtallet hævder et saadant Ry, kan Enhver, der har Noget at kundgøre, selv forsøge og iagttagte, om Afsætningen da tager Fart med Syv mile støvler paa!

Regning i Snes har tidligere været den almindelige Maade at angive sin egen og Andres Alder paa, dog talte man ikke i den Forbindelse om den anden Snes. En halv Snes og en Snes er velkendt Udtryksmaade. Efter 40 Aars Alderen siges, hvor meget der fejler eller skorter i de 3 Snes, eller man er over dem, og det samme gentager sig omkring den fjerde Snes.

Som et Undtagelsestilfælde kan nævnes, at vor gamle Vaskerkone i mit Barndomshjem — en udmærket arbejds-

dygtig og meget flittig Kone — aldeles ikke kendte sin Alder. »Hvor gammel er Du nu?« var et Spørgsmaal, hun af den Aarsag ofte blev besværet med, særlig af Ungdommen. Det var ogsaa et yndet Forsøg at sætte hende i Forlegenhed med Spørgsmaalet: »Hvad er Klokken?« Thi hun kendte ikke Urskivens Romertal og kunde ikke lære dem.

Evnen til Hovedregning var i høj Grad udviklet hos mange gamle Bønder fra Hoveriets Dage og Flere havde en stor Naturgave i den Retning. I den Tid kom Herskabets Ladefoged og udtog af Markafgrøden Tiendekornet, hver tiende *Kær*, *Kærv*. De to sammensatte Neg i en Kornhob kaldes en *Kær*. I Nordfyn tælles 40 Neg til en Trave, i Jylland 60. Et halvt Pund kaldtes en Mark, for Eks. en Mark Uld. Et Kornpund, se S. 413.

Ved ethvert Salg af Bondens Produkter, hvor disse blev talt eller afvejet, var det almindelig Skik og Brug, at Køberen fik Noget oven i Købet til *Givendes*, at ikke Sælgeren skulde *faa det gerrige Ord* — eller som en Torvebonde en Gang svaerede mig her i Odense paa det Spørgsmaal: »Er der en Skæppe?«: »Jeg maaler ikke efter min Død«. (Frygten for at gaa igen (533).

Den ældre Bismær var af Træ; en Stok endte i en tyk Kugle eller Klump af selve Træet; 32 *Skørrer* (Ridser) angav 32 Mark (o: et Lispund); med Pløgge var afsat mindre Vægt. Foroven en Jernkrog. I en løs Snor af rigelig en Haandsbreds Omfang, slaaet omkring Stokken, hævede man Bismæren; hvor den fandt Ligevægt, talte man sig saa til Vægtmaalet. Naar man vejede paa de gamle Bismere, sagde man: *Der staar det, om det saa er Smør*.

Talangivelsen Totre bruger Fynboen, naar der menes en Slump, en lille Portion, aldrig i bogstavelig Forstand: et Par eller 2 à 3. *Totre* med Betoning paa tre anvendes i alle Forhold. »Paa Grund af Vejret var der kun *Totre* i Kirke.« Det kan da godt være en Snes Mennesker, der tales om, hvis Kirken ellers plejer at være fuld. Om Kartofler og Æbler kan godt menes et større Maal — for Eks. siger man Tak for en Gave af en Skæppe Æbler, kan Giveren beskedent svare: »Aa, de *totre Æbler*«. *Totre* Gryn er lidt, *totre* Knapper er faa. Det afhænger af hvilken Størrelse, Talen drejer sig om; man

skal af Sammenhængen slutte sig til, hvad man i det givne Øjeblik forbinder med *totre*. — Man bruger en Ært til Størrelsesbestemmelse, man siger »paa Størrelsen som en Ært.«

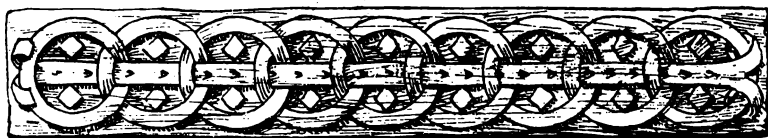
Et Ordsprog siger: 1 Æg er Intet, 2 sunde, 3 nok, 4 skadelige, 5 Døden. Fisk og Gæst er ikke kærkommen længere end 3 Dage. »Man kan ikke komme langt med en trehjulet Vogn«, siges der, naar der er smaa Midler eller anden Hemske til Stede. Om En, der er tavs, siges: Han siger hverken 7 eller 9; er han ligegyldig, siges: Han lader 7 og 9 være lige. Der gaar 15 Skilling paa en Skræddermark, og det er et folkeligt Udtryk, at han, hun, er saa klog som 10 Tosser.

»17 og 9, det er een Mark og 10«. Naar der nævnes et overdrevent Tal, siger man: »Naa, saa er der da heller ikke fler.« Og stadig kan man høre Udtrykket: »Det passer efter Cramers Regnebog«.

Tal- og Tavlelege har jeg omtalt S. 376 f.

Der er Talremsen: En to Torden, tre tretten fjorten, syv sytten atten, ni nitten tyve. Der er den almenkendte Tælling af Maanederne paa en knyttet Haands *Knøgler*, Knoer; her gør August Brud paa Afvekslingen, idet baade Juli og August falder paa hver sin *Knogle*, hvilket jo svarer til 31 Dage. Og der er Remsen:

Tredive Dage har November,
April, Juni og September,
og Februar har otte og tyve,
de andre har tredive og en.

Kalenderstof og Folkets Meteorologi.

Tro om Ugens Dage, Datoer, Mærkedage, Vejr og Vind, Ny og Næ samt gamle Mærker Aaret rundt.

Ugens Dage.

OVERTROEN er i høj Grad Dagvælger. De Børn, der er kommet til Verden paa en Søndag, kaldes Søndagsbørn, og om saadanne siges, at de er »synske« og »fremsynede«. Søndagsbørn er »Lykkebørn«.

Om Søndagen maatte Intet laanes ud. Ordret gengives: »Men det slog gerne til, at slemme Folk, som man havde Mistro til, nok skulde komme Søndag Morgen og bede om Et eller Andet til Laans.« Spiser man Risengrød en Søndag, sker der Ulykker i Huset. En Ko skal derimod *senes* en Søndag (500). At skære Negle en Søndag giver Fortræd hele Ugen. Ja, »Søndags-Negle bliver til *Dævle*.« Afskaarne Negle maa brændes, da de paafører Uheld for den, der først gaar over dem. Fredag er for øvrigt den rigtige Negledag, der vælges for at undgaa Tandpine.

*Om Fredagen skal Du Dine Negle skære,
det skal dig meget Godt tilbære.*

Tager man en Mandag en »Knappenaal op«, bliver der Spektakel i Huset, dog skal det ikke være saa farligt, naar Spidsen kun ikke vender imod En.¹⁾ Paa Ugens første Arbejdsdag maa man ikke binde an med noget nyt Arbejde²⁾ eller begynde

^{1,2)} En Knappenaal paa Gulvet en Mandag samt at begynde nyt Spil en Mandag spiller ligeledes en stor Rolle i Skuespillerovertroen. Og sidst i 1890erne oplevede jeg i København, at en Tilskærerske paa en Systue erklærede, at hun aldrig havde lagt første Haand paa en ny Kjole paa en Mandag og derfor ikke kunde love min Kjole færdig til den ønskede Tid.

nyt Foretagende, det samme gælder Fredag. Man satte ikke Køerne paa Græs en Mandag. Fra Tysk stammer Haandværkernes »blaa Mandag« eller »Frimandag«, der »gør Tasken let« — »da fortæres tidt mere, end der fortjenes i en hel Uge«. Det hedder: »Han vil holde Frimandag eller syv hellige Dage om Ugen.«¹⁾ »Det er Svirebrødrenes Almanak: om Søndagen til Kros, om Mandagen soves Rusen ud; om Tirsdagen er man tidig til Arbejde.« »Om Søndagen drikker Haandværksfolk, Mandagen er Frimandag, Tirsdagen holdes for lykkelig, da er det godt at arbejde.«

Tirsdag er Timedag, den er i Følge Peder Laale Lykkesdag, da skal der hænde noget Sært. Køerne skulde om Foraaret paa Græs en Tirsdag eller Torsdag, 3: de gamle katolske Køddage, men denne Aarsag er aldeles glemt (501). Om Torsdagen er der alt fortalt en Del, den (og i særlig Grad Skærtorsdag) er vel nok Overtroens rigeste Dag (560). Torsdag er Kaaldag (se »Skærtorsdag« S. 435 og se Bryllup S. 540).

Paa Landet regnede man i den gamle Tid Lørdag Aften for Ugens Friaften, hvor Folkene, særlig Pigerne, havde Tiden til Raadigbed til deres eget Arbejde (altsaa en Lørdagsfrihed i Lighed med den engelske »week end«). Men Lørdag Aften maatte man ikke spinde (446), og Snoren blev taget af Rokhjulet, for at det ikke skulde løbe rundt om Natten af sig selv og dermed *spie* Garnet (536). Lørdag Aften regnedes for Helligaften. Til denne Aften henlægges det Side 457 fortalte Folkesagn (om, hvad den vandt, som Helligaften spandt), der findes paa Tryk flere Steder. I H. K. Rask's Morskabslæsning 1840 henlægges det til Sydfyn. I Norge er samme Fortælling

1) Det tilhørte den gamle Lavstid, at de Arbejdende begyndte Ugen med en — ofte flere — Sviredage, og denne Haandværkerskik er af gammel Rod. De øvrige Dage i Ugen kaldtes ofte »den sure Uge«. Særlig Fastelavn og Pinse fejredes ved Drikkelag (indrømmet Lavene ved en Befaling, som Christian III 1549 udstedte i Odense). 1857 ophævedes Lavsvæsenet og afløstes af Næringsloven, og dermed skulde »den blaa« eller »den gode Mandag«, ogsaa kaldet »Skomagermandag«, samtidig være ophørt, men Navnet har Mandagen da ikke mistet endnu — og i Praksis er den vel heller ikke uddøet? I Følge Bogen: »Blaa Mandag eller Frimandag« af L. C. Nielsen var Bogtrykkerfaget det seneste til at stryge (først 1901) de gamle Skikke vedrørende Fastelavnsmandag.

i Følge »Festskrift til H. F. Feilberg«, S. 187, knyttet til Torsdagskvælden.

Det er en gammel Rokkevisе, at Tjenestepigernes Spinderokke de søgne Dage sagde — gentaget ganske langsomt: »*For vor Moer*«, men at de om Søndagen sagde — gentaget rask: — »*For vos sjel*«.

Men »spinder man om Søndagen, skal man spinde efter sin Død«. Og »Søndagsspind har intet Hold«, og »Hvad Du øger om Søndagen, faar Du miste om Søgnedagen«. — Ogsaa blandt Bønderne var Tyge Brahes uheldige Dag kendt (537).

Om Lørdagen har man altid noget Solskin; thi da skal de Fattige have deres Tøj tørret.

*Lørdagen er aldrig saa vre',
at den jo lader os Solen se!*

For øvrigt hedder det om Vejret:

Søndagsvejr til Middag	Mandagsregn er Ugens Regn,
er Ugens Vejr til Fredag;	Søndagsregn er Dagsregn.
Søndagsregn og Mandagsslud	Tirsdag gi'er Regn til Torsdag,
det holder hele Ugen ud.	Fredagsvejr gi'er Søndagsvejr,
	Lørdag har sit eget Vejr.

Paaskelørdag var i gammel Tid en særlig *strenge* Arbejdsdag, og man kaldte den da *Sprengelørdag*.

Man kaldte Dagen: *Søende, Maande, Tiisde, Unsde, Tovsde, Friede* og *Levre* eller *Levrde* — man sagde til Eksempel i *Levres*, paa *Levrde* — og sagde man, det var om Søndagen o. s. f., blev sidste Stavelse til *ni*: *Søendni, Maandni, Tiistni, Unstni, Tovstni, Friedni* — ogsaa *Levrdni* — men man sagde dog *tiest Levri*.

Datoer.

Datoer har Almuen ingen Brug haft for og ikke ændset i Tidsregningen. Endnu sent var det Skik at udnytte alle Mærkedage, Helgendage og andre katolske Dagnavne kalenderisk som Datoangivelse. Først de senere Slægtled har mærket sig Fødselsdage o: l. (387). I nærmest foregaaende Slægtled brugte man Betegnelser som: Først, midt eller sidst i den eller den Maaned — man sagde *Maanede* — og man sagde: *Janevar, Februvar* og *Marsi*. Og forud for denne Maade at angive Tidsbestemmelser paa træffer man Formen: Henimod,

noget efter, *ved Lav* (ved det Lag), *Sanhansdav*, Mikkels- eller Mortensdagstid o. s. fr. alle Almanakkens Navnedage eller Aarets Højtider samt Markeder (358), skønt de var bevægelige, ja endog saa vage Bestemmelser som Vaar og Høst eller andre af Aarets Tider.

Naar Folk to, tre Slægtled tilbage fødtes, eller de blev gift, døde, blev syge og sengeliggende eller hvad Andet, der kunde hænde, betegnede man Tiden med et nærliggende Tidspunkt. *Konen gjorde Barsel*, eller Manden *brak sit Ben*, for Eks. »en Uge ind i Fasten«, »tre Dage før Odense Marked« — saa vidste man, at det var først i Juli — »Dagen efter den store Rughøstdag«, eller »*da vi saa'ede Rov*«, eller »det var lige bestemt Persdag, Larsdag« osv. Eller man sagde: »*Hvornær* det var — ja, lad mig nu se, der var vi til Bryllup 8 Dage ind i November, og saa var det i Ugen *etter*.« Man sagde ligeledes, at det og det skete *ved Lav* det eller det, for Eks.: »Da den brune Hoppe foled«, »da Lynet slog *ner* i den store Pil«, »det var det Aar, Gaarden brændte«, »den Sommer, Naboens byggede deres nye Stuehus«. En Mand kunde sige: »Det var det Aar, jeg havde *Ærter* paa *Bangen*.« (Bakken, o: *Ærtemark* paa et bakket Strøg i Marken) osv. osv.

Ogsaa Kirkedagenes Evangelietekster kunde man paa sine Fingre.

Sidst i Aarhundredet en Lørdag paa Torvet i Odense svarede en Kone fra Landet paa en Bemærkning om, at hun havde Radiser med allerede den Dag: »Ja, dem plejer jeg gerne at faa sælgelige den Dag, Jesus drev en Djævel ud; men det havde nær ikke naaet sig i Aar.«

Tal i Forbindelse med Aarets Mærkedage har Almuen derimod været vel vidende om og haft god Rede paa. Der er ikke mange Kalenderdage, som ikke er tillagt en eller anden Betydning, som der skulde gives Agt paa. Alt sligt talte man om, man indflettede saadanne Bemærkninger, naar den Ene talte med den Anden, saaledes bevarede de fra de Ældre til de Yngre, og Børnene lærte dem, naar de stod og hørte paa de Ældres Samtaler. Derved vedligeholdtes disse Ord og Talemaader — paa samme Maade som alle lignende sproglige og mundtlige Minder (525).

Mærker Aaret rundt.

I Kapitlet om Aarstiderne (S. 385 f.) holdt jeg mig væsentlig til Sæder og Skikke paa Aarets forskellige Tider. Naar jeg paa ny optager en Gennemgang af Aaret, er det Bondens Meteorologi — som jeg hidtil saa vidt gørligt har forbigaaet —, der her skal meddeles. Men Vejrspaadomme, Datorim og Folkets Tro, knyttet til Dage og Tider i Aarets Løb, bliver til en af mange Bække smaa dannet bred Strøm, hvis enkelte Smaaløb endda kan øges i det Uendelige ved de mangfoldige Varianter.

Thi det var ikke alene Vindretningen og Vejrets Beskaffenhed, den gamle Bonde gav sig af med at spaa og tage Varsler af i Følge de fra Slægt til Slægt tillærte Vink og Regler, nej, saa at sige hver Dag Aaret om, i hvert Fald hver større Mærkedag, havde sine særegne Bestemmelser og afgav Samtalestof. En vidste Et, en Anden et Andet af den Slags *etter* sin Farmoder eller sin Oldefader eller sin *Gammelfaer*, hvilket de mente altid holdt Stik. Med hvert gammelt Menneske, der dør bort, synker Noget af alt dette i Glemselens Grav.

Det var godt, om de endnu levende Gamle fremdeles kunde faa Munden paa Gled og fortælle de Unge, hvad de — paa alle Omraader — husker. Og det var godt, om Ungdommen vilde lytte dertil, saa de mange gamle Folkeord ikke fik Lov at dø ud, men igen kunde komme til at udgøre en Part af Underholdningen. — Det er Synd, om bare nogle af disse Mærker og Mundheld skal gaa til Grunde. Mange rummer Indsigt og Erfaring, Andre kan man have Fornøjelse af at opfriske, idet de giver Indblik i den gamle barnlige Folketro. Og forlader man de naive Anskuelser, maa man sande, hvad Ordsproget vil vide, at »det er ej uden Grund, som gaar omkring i Folkemund«.

»Og hvad Folk fra Slægt til Slægt
siger højt med alle Munde,
det har Grund og det har Vægt,
maa forglemmes ingenlunde«,

har Grundtvig sunget til Peder Syv's Pris.

Men selvfølgelig maa hertil føjes det Forbehold, at ikke alle Kendetegn blandt den Uendelighed, der foreligger fra Historiens ældste Tider til Maren Smeds eller Ole Røgters træfsikre Vejr-lære, er lige gode. Nogle maa nøjes med kun at være gamle og Andre med kun at være — uden Værdi.

Gammel Tro om Mærkedage¹⁾.

Januar er karrigt aflagt med Mærker som Følge af, at Aarets første Maaned falder i Naturens dybeste Hviletid og midt i Vinterens Hjerte. De foregaaende Maaneder har spaaet Vinterens Karakter, og endnu er ingen rigtige Vaartegn i Dyr- og Planteverdenen begyndt at røre paa sig. Thi selv den lille Vintergæk vil først høre den næste Maaned til ved sit Navn af Februarillie. Rimfrost i Aarets første Dage, spaar et frugtbart Aar. Nytaarsrim paa Træerne giver Frugt om Sommeren, eller i det Hele taget megen Rim varsler for god Frugthøst. — Det kommer op i Tø, hvad som fjæles i Sne.

Vedrørende Kyndelmisse kender man sikkert i Fyn de fleste af de Vejrspaadomme, der knytter sig til denne Dag, om Kyndelmisse Knude, der vil tude, der ryster sine Klude,

¹⁾ Folkets »gamle Ord« i Forbindelse med Aarets Dage og Tider er et meget stort Felt paa Folkelivets Omraade. Ja, jeg har Optegnelser i saa Henseende, saa de kunde fylde et selvstændigt Hefte, og jeg har nedlagt et betydeligt Arbejde — har arbejdet i flere Maaneder — paa et Afsnit omhandlende alt saadant Almanakstof Aaret rundt, men har her mødt større Vanskeligheder, end paa noget andet Punkt af nærværende Værk.

Jeg har igennem lange Aarrækker i mangfoldige Artikler i Blade og Almanakker skrevet: Om »Aarets Dage og Tider efter »Folkets« Almanak«, om Vejr og Vind, Aarstider, Datorim for Aarets Maaneder o. m. a. Ting, Dage og Datoer vedrørende, ogsaa Høstregler samt »gamle Mærker om Sæd og Høst«, tillige »Aarets Madtro og Madskik efter Folkets Kogebog«, endvidere andre Folkeord om Mad og Drikke. Jeg har ligeledes en Del trykte Samlinger om Kyndelmisse, St. Hans-, Mikkel- og Mortensdag og mange andre »Dage«, men især om Julen.

Jeg har saaledes paa forskellige Maader gaaet Aaret rundt ved Hjælp af og nøje følgende Folkets Rim, Mundheld og Talemaader, og for at faa hver enkelt Samling saa fyldig som mulig, har jeg medtaget Alt, hvad jeg har kunnet erhverve fra Land og By — Bonde og Borger — trykt og utrykt.

Det meste af alt sligt er kendt overalt i Landet, hver Egn har vel enkelte »Ord« for sig selv; men »Ord«, disse i høj Grad lignende, kendes dog ogsaa i andre Egne. For nu at faa stadfæstet, hvad og hvor Meget jeg af det ovenfor nævnte Materiale, kan udgive som fynsk — som kendes og er i Brug i Fyn — har jeg gennemgaaet store Partier deraf for flere af mine bedste Hjemmelmænd, Mænd og Kvinder, som jeg fæster Lid til, men har til min

eller de hvide Stude, der holder derude osv., og først naar man har haft denne Knude, er Vinteren ude. Sner det paa Kyndelmissedagen, bliver det tidligt Foraar. Er det strengt Vejr, kan man frit vælte Høet ned af *Slyden*, da behøver man ikke at spare paa Foderet; thi da kommer Foraaret tidlig. Men skinner Solen klart, følger megen Sne efter, og er det Tø og mildt Vejr, da maa man kun trække smaat ud af Høet; thi da skal der spares paa det i Tide (386). — Kyndelmissedag $\frac{2}{2}$ skulde man spise Pandekager — *Kømmes Pandekager* — det gav en god Byghøst (169).

Lærkens Sang henover de vinterhvide Marker er vor første Foraarsprofeti. Undertiden lader den sin Stemme høre i Januar, men det er en Letsindighed, der kommer den dyrt at staa; thi: saa længe hun synger før *Kømmesdag*, skal hun tie efter Voldermisse, $\frac{1}{5}$, *Majdagsdag*.

store Skuffelse helt igennem faaet til Svar, at de Intet (eller ret forsvindende) kendte til, hvad jeg læste af mit Haandskrift, fra først af bestemt til at udgøre et stort Parti af nærværende Bog.

Man sagde: »Det maa være i rigtig gammel Tid, at man sagde saadan.« — »Det ligger langt forud for, hvad vi kan huske.« — — Og saa findes der dog saa Meget deriblandt, som jeg selv i Løbet af den sidste Menneskealder har øst af Folkemunde i Nordvestfyn. Det vilde altsaa kræve dagligt Samvær i Aarevis med Landbefolkningen at faa klaret, hvor Meget af min Stofbunke der kan stemples som fynsk. Og ikke nok hermed. Man skulde egentlig genopleve en forbigangen Tid sammen med de Hedenfarne; det nuværende Folk har aflagt Meget af, hvad der før var i Brug.

Men jeg er fuldt overtødt om, at et Samliv i Aar og Dag med fynske Bønder vilde ikke alene stadfæste, men berige mine nævnte Samlinger. Folk ved ikke af, at de i deres Tale bruger disse Ord, saa de endog selv tror, at de ikke kender dem. De skal — som for øvrigt alle lignende Folkeminder — Brugernes uafvidende opfanges i Talens Løb, saa har man Udtryk og Talemaader paa rette Tid og Sted, saa falder de akkurat, som de skal.

Dog ikke alene af ovennævnte Grunde, men ogsaa simpelt hen af Pladsmangel maa jeg, i Stedet for — efter min oprindelige Plan — at fremføre det omfattende Emne saa fyldigt som muligt, indskrænke det til saadanne Uddrag, som jeg med nogenlunde Sikkerhed tør lægge mine Fynboer i Munden. Maaske kan jeg senere faa Lejlighed til at samle og udgive mit ovennævnte Stof som et selvstændigt Arbejde, som da ikke er hemmet af at være bundet til nogle faa Kvadratmil, ej heller til Fyn alene.

Naar de hvide Bier sværmer, er det godt at have Noget at bide og brænde. Da kniber det for Smaafuglene at *holde sig selv paa Kosten*; er Naturen kold, bør Menneskene ikke være endnu koldere og lade vore glade, oplivende Fugle dø af Sult, der skal ikke saa Meget til at mætte et lille Fuglenæb!

Per lægger eller brækker Bro. Naar Poul ²⁵/₁ lægger Bro, brækker Per ²²/₂ den, siger et gammelt Ord, naar Frostens linder i Fasten. Per kaster en varm eller en kold Sten i Vandet; sker det sidste, maa man belave sig paa et koldt Foraar. Om Mathias ²⁴/₂ siges omtrent det samme. Persdag skal der ligge tre Æg i Gaasens Rede. Mathies bryder Is. Er der Ingen, lægger han den, er der Nogen, brækker han den. Efter Mathies gaar ingen Ræv over Is.

Det kendte Vers om Marts lyder blandt Fynboerne saaledes:

Tor med sin Skæg lokker Børn om en Væg,
April med sin Pind kommer og jager dem ind.

Marts skal have ni kønne Solskinsdage, spredt over hele Maaneden. De Gamle tæller dem efter. Fryser der Is paa Vandet de 40 Ridderes Dag ⁹/₃, — Dagen til Minde om de 40 Troshelte —, skal Frostens vedblive at holde sig i 40 Dage og Nætter. Gregorius' ¹²/₃ Tø, er saa god som 24 Læs Hø.

Den 17. og 21. Marts er to meget kendte Dage i den gamle folkelige Vejrlære. St. Gertrud ¹⁷/₃ maa ikke komme iført sin hvide Kjole, og man giver Agt paa den nye Vadmel's Kofte, hun *blænder* sammen til St. Benedikt ²¹/₃. Den gamle, selv vadmelsklædte Bonde mærkede sig nøje den mest udprægede Farve af St. Bents nyvævede Dragt, som Gertrud i de tre Dage hvert Aar sørger for — for den skal — efter Vejrets Beskaffenhed i de Dage — røbe os Tonen i Naturens Foraarsklædning — om den bliver skær hvid, sort, graa eller blakket, eftersom det sner mere eller mindre, eller det er Tø og Taage.¹⁾

¹⁾ Vinter og Vadmel hører sammen, men hvidt Vadmel er nu blevet en Modeartikel, særlig til Dameoverstykker, der bruges om Sommeren. Derved fremkommer to Modsætninger. Thi større Værdighed har det hvide Vadmel sikkert ikke indtaget. I Vadmelets Velmagtsdage var det hvide Vadmel nemlig anset for det ringeste og det tunge, mørktfarvede for det anseeligste. Da Landsbyfolk gik klædt i hjemmegjort Tøj, bar Mændene fortrinsvis Vadmel og Konerne Hvergarn. Men til dagligt Brug sparede man helst Farvelønnen eller det Arbejde selv at farve Garnet (235), og saaledes gaar

Skønt i daglig Tale Forgyldningen forlængst er gaaet af St. Gertrud, staar hun, da hendes Navnedag falder paa Skellet mellem Vinter og Vaar, dog fremdeles i Ry blandt de »agrariske« Helgener.

Paa Gordius' Dag $\frac{20}{3}$ skal Viben have tre Æg i sin Rede, hvilket dog sjældent slaar til.

*Fare er aldrig saa vre (d),
han lader dog baade Løv og Græs se,*

og da kan man begynde at smage, at der er Foraar i Luften (390).

Palmesøndag, som er klar, lover et frugtbart Aar. Skærtorsdag skal man spise »9 Slags Kaal« (435—550). Regn Paaskemorgen varsler et godt Grødeaar. Naar Bladene drypper af Dug eller Regn Paaskemorgen, lover det et frugtbart Aar. Fryser det Paaskemorgen, vil der kun blive lidt af Hø og Smør. I det Verdenshjørne Vinden er Paaskemorgen, vil den holde sig den halve Sommer. En barsk Paaskeøsten lover ikke godt for Foraaret. Paaskemorgen paa fastende Hjerter at spise et Æble frier for Feber Aaret om.

En gammel Remse hedder: »Ved Foraarstide skal man se: En Stork staaende, en Plov gaaende og en Vibe røndende.« — Storke og Ploven varsler Paapassenhed og Flid, og en Vibe i Rend giver Førlighed, saa man bliver rask og let til Bens som den. En Stork flyvende derimod, spaar En at blive en Rendemaske — i nyere Tid: at man kommer ud at rejse — og en Stork klaprende, at man vil komme til at slaa Meget itu. Storkene »giver Tiende« for at have deres Rede paa Bondens Tag (389).

Al Vaarsæd lykkes bedst, naar den lægges efter sidste Kvarter, al Vintersæd, naar den lægges efter Fuldmaane. Alle Roevækster skal saas ved aftagende, alle Urtevekster ved tiltagende Maane.

det til, at man ofte brugte netop Vadmæl ufarvet. Kvinderne bar hvide Vadmelsklokker — først i en senere Tid farvede man dem røde — og Mændene bar vel baade Trøjer, Frakker, Vest og Benklæder af Vadmæl, det var dog især til de daglige *Vaalemstrøjer*, de saakaldte *Stumptrøjer*, man sparede Farvning. Det var saaledes de simpleste Klædningsstykker for Mænd og Kvinder, der var af det nu saa moderne hvide Vadmæl.

— Man vaskede hvidt Vadmæl i Valle, for at det ikke skulde »krybe sammen« og man sparede derved Sæbe.

Hvad der saas i Næet, vokser godt under Jorden.

Hvad der saas i Nyet, vokser godt over Jorden.

St. Jørgensdag $23/4$ er hvert Græsstraa saa godt som et Hvedekorn; men saa længe Frøerne kvækker (*Pajderne ræber*) forinden, skal de tie efter.

Man haaber paa et grødefuldt Aar, naar der er mange Blomster paa Haslen, ligeledes naar det tordner tidligt paa Aaret — før Maj. Fra den Kant Aarets første Tordenvejr kommer, vil i Sommerens Løb de følgende Tordenbyger ligeledes komme (542—569).

Saa kommer den Tid, hvor man næsten kan høre Græsset gro; thi nu kommer Solen med sin livgivende Magt, fortsættende indtil Forvandlingens Lov er sket Fyldest, og Foraaret paa sin Vej fra Syd er naaet vore Breddegrader. Korsmisse $3/5$ har man Lov at vente Svalen — dog maa denne Lykkefugl helst ikke komme ene, men helst i store Flokke for at bringe os Sommeren. Naar Tjørnen er grøn, kommer Nattergalen, Kukkeren raaber nu paa sit eget Navn, og Nattergalen »slaar i Skov sin klare Trille«. — Den 12. Maj ved Midnat skal Nattergalen synge med 12 Stemmer (394).

Kattene kan ikke taale at æde Svaler, de ser *simple*, ringe, ud i Svaletiden. Kattene er daarlige, naar de tager Fugle, derfor siger man, at Majmaanedskatte duer ikke til Tillægsdyr; Killinger fra den Tid skal druknes.

Naar Asken knopper før Eg,	Bygger Skaden højt i Træet, venter
saa giver Sommeren Bleg,	man højt Straa, men kun kort, naar
men knopper Egen før Ask,	den bygger lavt.
da giver Sommeren Vask.	Bygger Skaden højt, venter man en
	vaad Sommer — lavt, en tør Sommer.

En god Grøderegn i Maj kan betale en Plov af Guld (402). En kold Maj giver et varmt Logulv — eller en varm Lade. »Majens Kuld«, gør Laden fuld. Men Majmaanedes Frost gier en lille Høst (402).

Regnvejr *Sanhansdav* betyder, at der ikke bliver mange Hasselnødder (418). Regn paa Margrete Dag $13/7$ skal sætte Orm i Nødderne, og der bliver da kun faa af dem. St. Hans Dags Regn, hedder det ogsaa, gier godt til Præst og Degn — hvor vidt det da ogsaa i dette Tilfælde kun drypper paa Degnen,

faar staa uafgjort hen. Men regner det Mindedagen for de syv Sovere ^{27/6}, vil Vejret blive regnfuldt i de følgende syv Uger — en Trøst er det da, at efter Regn kommer Solskin!

Alle Dage, selv den længste, har Kvæld. Dagen er aldrig saa lang, at Aften maa vi jo vente.¹⁾ — Omkring Aarets længste Dag var det og er det den bedste Tid for Karaktermærket: »At være saa god som Dagen er lang.« Ved Midvintertide er den Ros at blive tillagt denne Egenskab af mere tvivlsom Rang. — Og kun for den Lade er Dagen altid lang.

St. Hans Dag og Aften er kapitelstærk i Overtroens Historie (439 flg.). Ungdommen tyede ud, hvor Gadeilden flammede, og hvor der — det hændte — sattes Hjerter i Brand, og hvor der var Hjertens Liv og Lyst til Morgengry. De Syge valfartede til vore hellige, helbredende Kildevæld for ved *rintendes Vand* at drikke og bade sig Helsen til og Daarlighed bort. De Gamle varetog i Hjemmet de alvorlige Gøremaal, og slige Sysler var ikke saa lige Sager at løbe til, som alt fortalt (440f), og som det følgende vil vise.

Som forud omtalt satte man St. Hans Aften pligtskyldigst, men hemmeligt, St. Hans Urter i Sprækker i Træværk eller Mur og fulgte med Spænding, om de groede eller ikke, hvad der betød Liv eller Død. Og To plantede man — for Mand og Kvinde, To, som man nu udkaarede — for nysgerrigt at se, om de voksede imod hinanden og sammen. Man var da i Stand til ved given Lejlighed at forudsige en vigtig Fremtidshændelse (441). Og paa Hørpletten satte man *St. Hans Blus for Hør*, satte for Eks. et nyplukket *Hyldeskud* i Jorden, for at Hørren kunde vokse sig lige saa høj som den grønne Gren,

¹⁾ Der er nu Travlhed i Landsbyen og i Naturen Dagen lang, indtil Solen sent er gaaet under Synsranden, efterladende en velvars-lende Aftenrøde. Da lyder fra Mosen Frøernes Kvækken, vel ikke saa stemningsfuldt som det Liv, Dagen bar frem, men naar Skumringen lister sig frem, da har den dybe Stilhed en mild Aften sin velgørende Stemning. Da møder Aftenen med sin Fred og Hvile for de Mødige og danner en stærk Modsætning mellem By og Land. Aftenfreden efter Dagens Syssel og Larm er et ukendt Begreb i en By, hvor Dagens Tummel og Røre i Form af For-nøjelselivet næsten tager stærkere Fart paa sig efter Arbejdstidens Ophør, til Besvær for dem, der ogsaa i Byen kunde ønske Aften-fred og Stilhed.

der maatte være et Par Alen lang, ∴ have en for en Hørplante anseelig Højde (262—441—479).

Man maatte tillige, før man gik til Ro, paa mange Maader værne sig mod Heksenes Uvæsen og vilde Togt, naar de red forbi — red til »Mester Eriks Rigsdag« paa Bloksbjerg eller andre berygtede Steder. — Først og fremmest tog man alt udenoms Redskab og Værktøj med lange Skafter — Skovle, Spader, Ovnvisk og Ovnrage, Forke, Koste o. l. — i Forvaring inden Døre, at ikke Heksene skulde spille En det Puds at bruge disse Ting til at ride til Bloksbjerg paa. (Det samme gælder for øvrigt ogsaa Aftenen før Skærtorsdag.) — Man tog ogsaa Kreaturerne — Heste, Køer og Faar — hjem fra Marken for ogsaa at have dem i Sikkerhed inden Døre og under Laas og Lukke, og ellers laasede og lukkede man *sofsant*, forsvarligt. Mange lagde en Kniv i deres Seng, og for manges En var der vel endda mange andre Forholdsregler at huske, før man trygt kunde lægge sig til at sove denne farlige Nat.

Dette med Husdyrene holdt sig langt frem i Tiden, lige saa længe St. Hans Aften blev holdt under de gamle Former og havde det gamle urolige Præg, men Skikken gik til sidst — i hvert Fald hos Mange — over til Omsorg for Dyrene. Man vilde ikke udsætte dem for at blive forulempet af Aftens Styr og Støj eller risikere, at de blev *ræete*, rædde, for Gadeilden og slog sig løs af deres Tøjr.

Til St. Hans Dag skal Humlen være *afgroet*, eller, som man ogsaa sagde, *toploven*, ∴ topløbet; da skulde der være en lille *Lue*, ∴ Hue paa Stangen, en nedhængende Dusk (270 f.).

Naar man i regnfattige Aar faar Regn til Bogense Sommermarked, kan Havren endnu blive god.

Det hedder, at Gøgen begynder at kukke, naar Skoven springer ud, det hedder ogsaa, naar Gøgen begynder at kukke, maa Skoven helst være grøn. Det er ikke godt, om den kukker paa bar Kvist. Naar Nogen, især Børn, ved den Tid gaar med Handsker paa, siger man: »Kukkeren gør i Handskerne«. Naar den har set tre Høstakke, kukker den ikke længere. Man mener, at Gøgen kan forvandle sig til Spurvehøg, og siger derfor: »Om Foraaret en Gøg, om Sommeren en Høg«, eller man siger: »Høgen kan ikke tage Gøgen.« Om En, der er lidt *tumplet*, siger man: »Det er En, som Hy'i ette kan ta'.«

Før St. Hans Dag synger Lærken opad, efter St. Hans Dag synger den nedad. Naar Stærene er borte en Tid om Sommeren, siger man, at de er i Frankrig for at plukke Vindruer, og man siger da, at man dernede beder paa Prædikestolen: »Gud fri os for de skadelige — eller de sorte — Fugle.«

Julidatoerne er særdeles rige paa Mærker, af hvilke flere, Sæd og Høst vedrørende, har været anført i III Del S. 401 flg. St. Knuds Tørke ^{10/7} gør Bondens Tanker mørke. Regn paa Margrete Dag ^{18/7} skader, som tidligere sagt, Nøddehøsten paa Hasselbuskene. St. Ibs eller Jakobs Dag ^{25/7} skal »Humlen være i Blomster«, og den Hvidkaal, der ikke er *molet* (hyppet) før denne Dag, *gror ikke sammen* (sætter Hoveder). Ogsaa om Hundedagene er der adskillige Vejrregler. *De Tykke og de Fede har det ondt i Hede*. Men den, som ikke vil arbejde i Hede, maa hunge og fryse i Kulde.

Naar Klinten sprækker, er Kornet modent. — Hvornaar Kornet var tjenligt at køre ind, lod Bonden Agersnerlen bestemme. Denne Ukrudtsplante (*convolvulus arvensis*) slynger sig tidt opad og ind imellem Kornstraaene, men den er i Reglen ikke moden tillige med Kornet. Men naar saa denne *Snelle* var vejret, skulde Kornet af Marken. Man kaldte denne Snerle *Lammetarne*. Man kaldte den ogsaa *Jordhumle*.

I August har man den store Sværm af »faldende Stjerner« at kigge efter (St. Laurentii Taarer). Hvad man faar Tid til at ønske, naar en *Stjerne falder*, eller en *Stjerne render ud*, gaar i Opfyldelse (535).

De, der syltede (186), *holdt for*, at Ribs skulde syltes ved Larsdag, Laurentius Dag ^{10/8}, at de da indeholdt mest Geléstof. Ved Rughøst (402) skal ligeledes de røde Stikkelsbær være modne, og Syltekirsebær og Byg følges ad i Modenhed. Saaledes havde man Regler for den bedste Syltetid. Lys og Luft giver Frugten Krydderstof, og Solen giver den Sødme. Naar Frugten var fuldmoden, *stod Syltetøjet sig bedre*, og man behøvede ikke at bruge saa meget Sukker. — Det er en ubodelig Skade mod Frugten og mod Byboerne, at al Torvefrugt nu plukkes alt for tidligt af; det gælder bare om at komme til Torvs med Bærrene og Træfrugten, før Markedet bliver overfyldt og der derved er en Mulighed for, at Prisen kan dale.

Naar Storken har set de første Bygneg, rejser den, en Regel, som Storken dog selv plejer at være ret overhørig (390).

De Æg, som Hønen lægger mellem »vor Frue Dage i Høst«, den 15. August og 8. September, kan holde sig i Aar og Dag. De Æg, der samles i Næet, er altid de bedste. Naar Hønsene har smagt det nye Korn, ∴: naar de har samlet af de Kærner, der under Indkørselen drysser af Kornlæssene i og omkring Gaarden, hvor de færdes, er Æggene tjenlige til at sætte hen, er da holdbare til Hengemning til Vinterhold — saa har man Æg til at holde imod med i Vinterhusholdningen.

Imellem de samme Dage er det ligeledes godt at indsamle forskellige Urter, vilde Urter til Lægedom eller andet Brug — for Eks. Perikon til Mavebitter — samt de da tjenlige Urter til Saltning og Syltning. Den første Lørdag i September er den rette »Agurkedag«.

Skæpper Kornet godt, skal Hasselbusken ogsaa gøre det (418). Naar Ræven har slæbt sin Hale over Rugstubbene, fælder den ikke længere. Naar Hyldebærrerne begynder at modnes, begynder Hønsene at fælde. Naar Aftenkornmodene glimter, siger man, at Silden — Høstsildstimerne — vender sig i Søen, og det er da Tid at nedlægge Kryddersild.

I Mikkelsdagsnæde skal man klippe Faar og stange Aal. Stundom har man et Tordenvejr ved Mikkelsdagstid, det betyder et blæsende Efteraar.

September er Degneostenes Tid (69), Stubgæssenes Tid (242), samt Edderkoppens Tid (232), i hvilken dette flittige Insekt spinder en Ende, som der slet ingen Ende er paa — for bare Uendelighed —, Fangenet til Fluefangst i stor Stil, »Flyvende Sommer« kaldet. En vældig Storm i Sensommertiden, naar Humlestængerne staar fulde af moden Humle, som i stort Tal knækker de fyldte, tunge Stænger eller blæser dem om, kalder man paa Brænderupegnen: en *Humleslagter*. Se September S. 412. Midt i Oktober (omkring St. Gallus Dag ^{16/10}) har man næsten altid en »indiansk Sommer«. Disse milde Dage kaldes paa min Egn i Nordfyn *Mikkel Møllers Sommer*. Denne vejrkyndige Mikkel boede paa Høved Mølle vel for et Par Hundrede Aar siden, men der lever endnu forskellige Talemaader, der freder om hans Navn. »Mikkel Møllers Gæs« er der saaledes ogsaa Noget, der hedder; det er dog nok et

Slags Spil. Efter denne Eftersommer, Sommerens sidste Afskedssmil, kan man begynde Vinterindslagtningen. Men dette og andet mere har dels forud været omtalt de paagældende Steder, dels hører det — særlig de lokale Udtryk — snarere til under Folkemaal end Folketro. Man kan for øvrigt begynde at slagte Faar og Lam, naar det er blevet saa *kall*, at man kan se Faarenes *Ae'e*, Aande, naar de kommer ud af Stien i i fri Luft. — Til 1. November skulde man være færdig med Pløjningen (255).

»Ved Løvfaldstid falder de gamle Heste«, siger man. Trækker Vildgæs og Ænder bort i Oktober, venter man snart Vinter. Man venter ogsaa tidlig Vinter, naar Krybet gaar tidlig og dybt i Jorden, naar der er Rigdom paa Rønnebær, Slaaen, Hyben og Olden (Agern og Bog) o. m. a. Kendemærker; se om Vinterversler S. 566.

Vinteren siger: »Allehelgensdag $1/11$ maa Du mig vente, Mortensdag $11/11$ om jeg tør, men kommer jeg ikke før, saa kommer jeg Karens Dag $25/11$ og lægger mig for Din Dør.«
»Naar Gaas gaar til Hav og Grævling til Grav, kommer Vinteren ikke i Skridt, men i Trav.«
»Med Taage i Ny, drager Vinter i By.«
Naar Spurve flyver tæt til Vinduerne, er det mod haard Vinter.

Er det taaget paa Mortensdag, da kommer St. Morten ridende paa sin graa Hest, og da vil Vinteren blive lind. Er Mortensdag vaad, faar man en ustadig Vinter; er den klar og tør, bebuder den en Frostvinter. Kommer St. Karen $25/11$ i Hvidt, varsler det en streng Vinter. Dersom en streng Vinter indtræffer i Adventugen, vil den gerne vare i 18 Uger.

»Adventsne vil Paasken se.«

Men, siger et gammelt Ord:

»Gud kan for Vinterens Kvide
atter sende os Sommer hin blide.«

Vejrtegn og Vejrtro.

Læren om Vejrforholdene — Vejrvarsler, Tydning af Naturtegn og gamle profetiske Landbrugsregler m. m. — dette Væld af Stof er i særlig Grad spredt over hele Landet, det er ikke og kan ikke være bundet til nogle nordfynske Sogne, saa det kan stedfæstes dertil.

Men de enkelte Egne i Landet har hver sit Særpræg og derfor ogsaa enkelte stedlige Kendemærker, hentet fra de Stedet særegne Naturforhold. De Indfødte paa hvert Sted har deres Vartegn, og Søens Folk er i Reglen ret sikre Vejrprofeter. Ligesom Befolkningen rundt om paa Nordsjællands Kyst taler om, at »Kullen ligger i Dag, som den skal« — eller modsat — og tager Vejrspaadomme af dens tilsyneladende Nærhed og Fjernhed, saaledes siger Skipperne i Troense paa Taasinge: »Naar Torden kommer fra Nord og Nordvest, saa spalter Bregninge Bakke den, men kommer den fra Sydost, saa kommer den op.«

Hvad jeg forud har sagt om Mængden af Stof om »Dage« og Maaneder, gælder tillige og endnu mere om den Rigdom af Forudsigelser af kommende Vejrlig og fremsynede Udlægninger af Livet i Naturen, der findes paa Tryk, og som samlet — alene med de Kilder, jeg er i Besiddelse af — kunde udgøre et betydeligt eget Hele. Det meste af det trykte Folke-mindestof om Vejr og Vind, Ny og Næ er vel ogsaa kendt i Nordvestfyn og kommer frem i daglig Tale. Jeg maa derfor indskrænke mig til her at fremføre de almindeligste Ting, de, der er mest i Brug, samt saadanne Folkeord, som jeg anser for særlig stedlige.

Ligesom der har været mange særegne Skikke, Vaner og Vedtægter, har der ogsaa været megen Folketro knyttet til vort Landbrug. Og at tale saavel: »hen i Vejret« som »om Vejr og Vind« — samt virkelig at føre Vejrliget paa Bane har til alle Tider været yndede Tilbøjeligheder; thi selv blandt Byfolk maa Vejret holde for som Samtalestof, naar to hinanden fremmede Mennesker ikke kan finde paa noget Andet at tale om. Men for Avlsbrugeren er Vejret en vigtig Sag, intet Under, at han kender en Mangfoldighed af Tegn paa dets Omskiftelighed.

Vejr og Vind. — Ny og Næ.

» — Jeg ved, der Mangen var,
som paa Aspekter tidt forgæves stolet har.
Brug heller Tiden til Naturen at studere,
sku Jorden, Havet, Dyr. De skal Dig Vejret lære.

Sku Fugle, Orme, Luft, ja Stjerner, Maane, Sol
og sank Erfaringer. — Paa disse sikker stol,
se til Du lære kan Naturens stille Sprog;
thi Instrumenter Dig gør sjelden sikker klog.◊

Med ovennævnte Vers af Cl. Frimann indleder en af Dattidens Landbrugsforfattere, L. M. Wedel, Præst i Everdrup i Sydsjælland, 1821 sin Bondepraktika. I denne Bog findes en Mængde Tegn og Vink »til at forudse Vejrets Omvekslinger ved naturlige Midler«.

I mange andre gamle Landbrugsskrifter findes adskillige Eksempler paa Forudsigelse af Vejrskifte og andre Iagttagelser, nyttige Vink, hentede fra Vind og Vejr og Dyrenes Liv. Fra de ældste Tider har Mennesket tiltroet Dyrene Spaadomssevne og iagttaget deres Færd med overtroisk Tillid og Frygt. De gamle Bønder tog mange Forudtydninger af de Dyr, som de daglig omgikkes. Ogsaa i vore Ordsprog og Bonderegler drages mange Slutninger, der gaar ud paa, at mange Forhold i Naturen tjener som Vejrspaadomme.

Der er saa Meget, der siges »for et gammelt Ord«, og der er saa Meget, der »kan være Noget i«, og der er Naturbegivenheder nok, der rettelig tydet er meteorologiske Meldinger.

Som Genstand for de gamle Landboeres Erfaringer tjente ogsaa ofte livløse Ting, der fandtes spaadomsbegavede. (Se S. 32 og se S. 567 under »Regn« og »Storm«.) Vejrlyget har Indflydelse paa alle Legemer. Dyr har heri en Del forud for Mennesket. Dyrenes Følelse er ofte skarp, og deres Sanser er modtagelige for de fineste Indtryk som Forløbere for det Vejr, der er i Vente. Men ogsaa adskillige Mennesker føler Værk i et eller andet Lem imod Vejrforandring. I uroligt Vejr føles særligt Gigtsmerter og Fornemmelser i Ar; gamle Benskader værker, Ligtorne bliver ømme osv. Naar der er stærk Elektricitet i Luften forud for Torden, giver det sig ofte til Kende ved, at Mange føler sig utilpas. Og man gav da fordem saa nøje Agt paa alle slige Kendemærker, at de overflødiggjorde Barometer. Se Side 32 samt 386 og 416.

Nu har man »Vejrprofeter«, der har gjort Vejrets Forudsigelse til et videnskabeligt Studium, og som iagttaget Naturens Rørelser efter bestemte Love, men i gamle Dage maatte man paa dette som paa alle andre Omraader hjælpe sig selv.

Da undlod man ej heller at »bide Mærke i« Julevejret. Man tegnede Julemærkerne med Kridt paa Loftsbjælkerne, og »efter alle Solemærker at dømme« eller »hvis ikke alle Julemærker slog fejl« — det Hændelige kunde jo ske — saa havde man ved Haanden et Vejrkort for hele Aaret. Selv Mortensgaasens afpillede Brystben, holdt op for Lyset, for at man kunde se, om det var brunt eller hvidt, kunde forudsige Vinterens Vejrforhold og maatte spille Vejrglassets Rolle. Er »Springgaasen« brun, udlægges det som den tilstundende Vinter bliver haard, er den hvid, mener man, at der er megen Sne i Vente, og er den nærmest blandet, tror man, at Vinteren bliver mild. Ogsaa Edderkoppespind og Blodigler stude- rede man (32).

Man tog om Efteraaret en Mængde Varsler for Vinteren, og ligeledes om Foraaret for Sommeren. Ja, man havde sine »Mærker« for de forestaaende Vindretninger, for fugtigt og for tørt Vejr, Mærker og Mundheld, som kendtes af de Fleste paa Landet, og som Børnene lærte at kende, lige fra de kunde skønne. — Som tidt fremhævet, hvor rigt et Barneliv med ind- gaaende Kendskab til Planter, Dyr og Himmeltegn levede dog ikke de gamle Bønderbørn imod den Tomhed og de fattige Interesser, der falder i Bybørns Lod, især Gadens Børn! Hvilken Forskel i Samtaleemner mellem hine og disse!

Tidligt Løvfald bringer tidlig Vinter og omvendt. Stærke Nordlys varsler streng Kulde, ligeledes det, at Myrer og Fugle forsyner sig med store Forraad, og — som forud sagt — det, at saadanne Forraad forefindes, naar der for Eks. er mange Hyben og megen Slaaenfrugt (563).

Naar der ved Vintertid er mange Stjerner synlige, og de »tindrer«, ligesom naar Sneen »piber« under Vognhjul og Fodtrin, er det Tegn paa streng Frost. Rimfrost kalder Fynboen *hvid Frost*, og staar *den hvide Frost* i tre Dage over, staar den i Reglen i tre Uger (543). Ogsaa siges: »Den Frost staar ikke, nu faar vi snart skident Vejr« — og saa anføres nogle af de forskellige Kendetegn, hvorpaa Vedkommende hjemler sin Paastand. Skaden flyver lavt imod Tøvejr og højt imod Frost. Flyver Svalerne rask imod Syd, da bliver det streng Vinter. Kragerne skriger imod Frost. Frosten tager til, naar

Gulspurve samler sig og holder til i Gaardene. Naar Frosten »spytter i Hænderne«, tager den fat paany (en enkelt Dags Tø, særlig Plaskregn). Er Frosten usædvanlig streng, gaar det med den som med »strengte Herrer, der regerer kort«; thi saa siger man, at den Frost »fryser snart sin Hals i Stykker« — saa man faar andet Vejr (386).

Som Forløbere for fugtigt Vejr, Regnvejr eller Tøvejr efter Frost, gives en Mangfoldighed af Kendetegn: Fugle, der lever ved Vandet, piller og pudser sig under Vingerne, Hundene æder Græs, og Svalerne flyver lavt for at opsamle Insekter, som da ogsaa i Følge deres Instinkt flyver lavt, saa det nærmest er dem, der tilkendegiver Vejrforandringen, ligeledes naar Kvægets Brølen og Lyden af Klokker og Skud høres tydeligere end ellers; ogsaa naar Muldvarpen skyder Jorden højere op. Endvidere naar sumpige Steder bliver særlig stinkende, eller Cementgulve, Marmorfliser, Kampesten og det røgede Flæsk »slaar sig«, *bliver fjottet*, Salt »løber i Lage«, og Skabe, Skuffer og lignende Træværk binder og *bajner (baldner ud)*, naar Hampereb kryber sammen, og Skovmærker giver stærkere Lugt fra sig. Og Kvinderne ved det, naar Skorstensilden brænder døsigt, og Røgen slaar ned, naar brændte Kaffe-bønner, der henstaar, er klamme og kun trent lader sig male, samt naar Lopperne er slemme til at bide. Og, hedder det ogsaa: »Naar Myg mon Hesten bide saare, des mere Regn skal Du erfare.« (559.)

Musvitten kalder man *den skidte Fugl*, ogsaa for *skidte Kesten*, og siger om den, at *den filer Sav* mod Regn og daarligt Vejr. Mange kalder den *Filisavfoflen* — Enkelte »Sliddintid-fuglen«. Almindeligst Talemaade er dog: *Vi faar Regn, den skidte Fugl filer Sav*.

Hønsene er ogsaa sikre Spaamænd. Kommer der *en Kuul* (Byge) faar de Hastværk med at »hytte deres Skind«, men det bliver Dagregn, naar de gaar uforstyrret omkring, uden at Regnen »rører« dem. Gaar Hønsene tidligt til Ro, bliver det godt Vejr, gaar de sent ude, bliver det daarligt Vejr. Hønsene skrider imod Blæst. Naar *Kokken raaber* (Hanen galer) om Aftenen, efter at Hønsene er gaaet *til Hjaels*, hvad der for øvrigt sjældent sker, betyder det Forandring i Vejret (247—499).

Regner det og *skinner Sol* samtidig, faar man Regn »i Mor-

gen« igen. (Se 394.) Regnbuen, Nyet og Solen, der gaar ned i en Sæk og staar op i Bæk, og meget Andet har affødt Remser og Rim, der stadig er i Brug, saasom: Aftenrød gier Morgen sød, men Morgenrød gier Aftenblød. (*Bløde, Blødning, ∴ Væde.*) Denne Regel gaar tilbage til Bibelens Dage. (Matthæus 16. Kap. 2—3 Vers.)

Naar Katten stryger sit Skæg og stryger med Forpoterne op over Ørene, faar man godt Vejr; er det kun omkring Munden, den »vasker sig«, faar man daarligt Vejr. Der siges ogsaa: Naar den slikker Lapperne og vasker kun Næsen, og ikke op over Ørene, er det imod Regn (558).

Storm og Uvejr behudes i Forvejen, naar Ild sprætter, og naar Møbler giver knagende Lyd fra sig. Nogle Møbler skal nemlig have Evne til paa den Maade at give det Vejr, der er i Vente, til Kende, naar — saa siges der — Træet, hvoraf de er dannede, blev fældet i Blæst og Storm. Det hedder ogsaa: »Det Boskab, der knækker i Blæst, er gjort af Vindfælder.« Endvidere naar Svinene bærer Halm i Munden til deres Leje og gaar urolige omkring, og naar Uglen tuder hult og fælt, bliver det ondt Vejr — siger den derimod »Tvi-vit«, forkynder den stille, mildt Vejr. Maagen er Spaamand for Havet. Jævnfør H. V. Kaalunds Digt om Maagen: »Skipper, Skipper, tag Sejlet ind! Jeg spaar Dig, der kommer en Hvirvelvind.«

Ogsaa Skyerne iagttog man. Makrelskyer, lange, lyse, flammede eller svagt sribede Skyer, giver godt Vejr. Lamme-skyer, Nogle kalder dem *Hundevaalpe*, mørke Skyer, der kan tydes som Dyreskikkelser, giver Regn og er ikke velsete i ustadigt Høstvejr. »Arken bygges«, siger man, naar urolige, drivende Skyer samler sig; og »Arken vælter«, siger man. *Gaar Arken over Ende* og blæser bort, er der ingen Udsigt til Regn, men derimod til tørt Vejr. Blæser det fra Siden af Arken, giver det Regn inden tre Dage. Naar Arken hænger med Sækken, eller ogsaa, naar den staar ned i Syd, giver det Regn, staar den op i Nord, giver det tørt Vejr. Et Rim siger:

Naar Himlen den arker fra Syd og til Nør,
saa skal Bonden tage sit Korn hjem, mens det er tør.
Men naar den arker fra Vester til Øster,
kan han lade det staa, saa længe han lyster.

Tordens Nærmelse mærker man ved lummer tryk-
kende Varme og Døsighed og paa mange andre velkendte Tegn.
Hvis Maanen staar op, medens det tordner, skal Tordenskyen
snart trække bort, og det tordner ikke, naar Fuldmaanen er
paa Himlen. Gaar Tordenen — *Tooni*, siger man, — imod
Vinden, bliver den stærk. Gaar den ned i Nord, faar »man i
Overmorgen det samme Vejr«. Tordner det fra alle fire Ver-
hjørner, skal Verden forgaa. De Lyn, der slaar ned uden at
tænde, kalder man *kolde Lyn*. Hunde, Køer og Heste er
bange i Tordenvejr. Torden og Lynild om Vinteren eller tidligt
paa Foraaret bebuder et frugtbart Aar (542—558—562—565).

Tørt og varmt Vejr spores paa forskellige Maader ;
saaledes, naar Frøerne kvækker ved Solens Nedgang, naar
Strengene paa musikalske Instrumenter bliver stramme; og
naar *Ma'erne ryger*, Engene damper, eller »Mosekonen bryg-
ger«, eller ogsaa »koger sin Aftengrød«, varsler det om Varme
næste Dag, ligesom saadan »Brygning« er en Følge af en varm
Dag. Man sagde: *Maa'en ryer, saa faar vi He'e igen Imaa'en*.
Og mangfoldige andre Tegn bringer Solvejr. Godt Vejr har man
Lov at vente, naar man under ustadigt Vejrlig kan skimte saa
meget blaa Himmel som til »et Par Bukser«.

Ogsaa om Vindene findes en Mængde Regler. Men atter
her maa jeg gentage og fremhæve, at det ikke er Meningen
at forfatte en landlig Vejrlære efter allerede trykte Kilder, ej
heller at gengive de almindeligste Iagttagelser, der er kendt
viden om som: Bjerger i Luften mod Sydvest bringer vaadt
Vejr to Dage efter osv. —

Men en anden Slags gammel Tale siger: at Regn fra Syd-
vest og Kællingsladder faar ingen Ende. Søndenvind er som
Kvindesind — den ender altid med Graad. Østenvind og
Kællingsvind varer fra Morgen til Aftens Ende, og atter: Østen-
vejr og Kvindetræde [trætte] lægges sjelden uden Væde. Endelig
siger et Ordsprog: Naar det regner fra Nordost, er under-
ligt, men mere [underligt], naar det holder op igen.

Det er gode Raad: ikke at være som Vinden blæser, samt
tillige: at nytte Vinden, medens den er god, og et af de gamle
Ord siger: Ingen Vind er saa slem, at den jo blæser noget
Godd.

Ny og Næ. Maaneskifterne har i svundne Tider grebet dybt ind i Folkets Tro og Tale, og en betydelig Del af disse ældgamle, trindt om rodfæstede Regler og Skikke ved første og sidste Kvarter og Fuldmaane har virkelig hos os endnu været hævdet igennem en stor Part af det 19. Aarhundrede.

Det gælder saaledes en Mængde af de Raad, der gives i et Landbrugsskrift for 1648, hvori findes et Afsnit om: »Hvad i en hver Maaned om Aaret fornøden gøres at bestille udi Husholdning«, og i dette findes mange Ting, der afspejler Datidens Landbrug og dens Folketro om Ny og Næ o. m. A. Da jeg i Almanakken Danmark 1918 har draget denne, sikkert den Gang gode Landbrugslærdom frem, skal jeg bare her tage nogle faa Uddrag, hvoraf man kan se, at Forskellen ikke er saa overvættes stor mellem Christian IV's og Christian IX's Tid. Af denne Bogs forskellige Lærdom hidsættes:

I sidste Kvarter skal man slagte, saa forsvinder Flæsket ikke, skove, lave Baandstager til Tønder, saa holder de længst, hugge Gærdsel samt Tømmer til en ny Bygning, saa stikkes det ikke af Orm, pode, saa duer Frugten at gemme, pløje, saa raadner Ukrudtet bedre, brygge, saa bliver Øllet ikke surt, saa Æblekærner, optage Roer, og for Eks. »Rug og Hvede skal saas Fredag før eller efter Hellig Kors Dag (^{14/9}) det sidste Kvarter — i fuld Maane Ærter og Vikker tre Uger før Mikelsdag.« I Fuldmaane skal Kalvene afvænnnes og Kvæget aarelades, der skal saas Roer og Løg, man skal slaa Hø, saa svinder det ikke saa meget, og plukke Humle. — I det første Kvarter skal Svinene sættes paa Sti osv.

Af den »Folkesnak«, jeg har optegnet efter mundtlige Kilder, kan jeg bl. A. anføre følgende: Ærter skal man sætte i *Aprils-Næde*. Man skal brygge i *Næde*, ellers vil Øllet *vende sig*, eller *kaste sig*, hver Gang det bliver Nymaane (201). Træ til Gavntræ, særlig til Møbler, skal hugges i *Næde*, ellers gaar der Orm i Møblerne. Og man skal klippe Faar i *Næde*, ellers gaar der Orm i Tøjet, der laves af Ulden (506). Man skal plante Kaal, *lægge Høns* (507) og slagte i Nymaane o. s. fr. —

Dernæst: Staar Maanen paa Enden, giver den Regn. Og:

Naar Maanen hænger med Sækken,
trækker den Vand af Bækken.

Men Noget af det Sikreste, Maanen befatter sig med at spaa, er nok det, at en lille Ring om Maanen giver et stort Uvejr og en stor Ring et lille Uvejr.

For øvrigt findes forud — spredt rundt om i nærværende Værk — adskillige folkelige Forestillinger om Ny og Næde af lignende Art (95—467—523—542—557 f.—562).

Man siger: *Moni drikker*, naar den kommer senere op end den foregaaende Dag, — modsat fulde Folk begynder Maanen først at drikke, naar den er fuld. Om et magert og spinkelt Menneske, ja ogsaa om en Skive meget tyndt Brød o. l. siges: at man *kan se Sol og Mone igennem det*. En Barneremse hedder: *Sol og Maane gaar Verden omkring*. Man kan have sit Grevskab i Maanen, og Folk kan lade sig bilde ind, at Maanen er gjort af en grøn Ost. — Og E. Bøgh (Folkekalenderen 1855) bruger Maanens Skiften i følgende Vers:

Kærlighed ligner Maanen, og Ligheden er nok den:
Naar den ikke vokser mer, saa tager den af igen.

Fra Aarets mørkeste og goldeste Tid. Julemaaned.

I Aarets mørke Ende kommer den Dag, der er saa kort, at der ikke er den danske Dag, der er endnu kortere. Solen ofrer da end ikke en moderne Normalarbejdsdag paa de danske Breddegrader, men fuldender sit Dagværk med fornemt at vise sig over Synsranden bare i syv Timer.

Paa ingen Tid af Aaret kom Folketroen til Orde som ved Solhvervstiderne, og stærkest Røst fik den, naar Vintersolen gik lavest over Synsranden, og man fejrede Julens og Aarsskiftets Fest. Den mørkeste og *ledigste Aarstid* skabte i Særdeleshed de mange Rædselsfigurer, Spøgelse, Genfærd, Nisser og Troldtøj, hvoraf de gamle Bønders Aandeverden myldrede, og som gjorde Folket mørkerød og forkvaklede Begreberne.

Af Maanedtylvten er Aarets tolvte Maaned under nærværende Betragtninger den indholdsrigeste. Kirkeaaret, Solaaret og Almanakaaret har ved den Tid deres Skiftetider — for ikke at tale om Terminstiden og Julens Tid. Ogsaa »Gammel Tro og Tale om Julen« kunde drives op til en anseelig Samling, dersom man ikke var begrænset af Tid og Sted. I det jeg henviser til Julekapitlet, hvormed jeg sluttede tredie

Bog, skal jeg hertil kun føje lidt af den almindeligste Juletro og de for min Egn bedst kendte Juleord.

Alle laante Redskaber skal man levere tilbage, før man kan holde Jul, eller, som det ogsaa hedder, udlaant Redskab skal man sørge for at faa hjem inden Højtiden, ellers bruger Heksene det. Ploven skulde tages af Marken, at ikke Jerusalems Skomager skulde hvile sig paa den, i Fald han paa sin Vandring kom forbi den; thi der kan Intet gro paa det Sted, hvor den evige Jøde har hvilet ud i Julenattens Fred. Naar man sætter Rokken til Side til Julehøjtiden, skal der blive en Tot Hør siddende paa Rokkehovedet, for at Hørren kan gro godt i det nye Aar.

Man maa være færdig med alle baade inden- og udendørs Arbejder, inden Solen gaar ned Juleaften, ellers vil man *komme tilbage med* alt sit Arbejde i det nye Aar. Gæssene maa paa Julens Helligaftener ikke færdes ude efter Solnedgang; thi saa vil Gaaseavlen i det nye Aar mislykkes (450). Mange Stjerner Juleaften giver mange Gæslinger.

Julevejret. En hvid og en maanelys Jul er alle de gamle Juleord enige om at prise i høje Toner — det ene mere højlydt end det andet. En hvid Jul giver en grøn Paaske, og hvid Jul og grøn Paaske giver et godt Aar, og en lys Jul giver en mørk Lade. Skinner Maanen fra den klare Nathimmel hen over den frosttindrende, hvide Sne paa Bondens Ager, varsler det fyldte Lader. Bugner Træerne af Rim i Juleugen, skal Kornet næste Sommer bugne paa Marken af fulde Kærner (554). — Derimod ganske modsat: Julesommer giver Paaskevinter. En grøn Jul bringer en snehvid Paaske. En mørk Jul giver en lys Lade. Julemærke giver Sommertørke. Men: Kommer Juledag i Ny, Aaring god den før' til By.

Et af de Ord, der ogsaa lever hos os — det skrives i vore Ordsprogsamlinger som oprindelig skotsk — vil vide, at en grøn Jul giver en fed Kirkegaard. Den, som vasker og hænger Tøj ud i Julen, skal klæde Lig i Fasten. Den, som sliber i Julen, skal flaa i Fasten.

Efter Maaltidet Juleaften lagde man Mærke til, hvem der først gik ud af Døren, en Karl eller en Pige, deraf drog man den Slutning, at der da henholdsvis skulde fødes mest Afkom af Han- eller Hunkøn blandt Gaardens Dyrehold.

Med Hensyn til Juleaftens dybe Stilhed (451) bemærker en Kone: »Nej, Juleaften *besø'er vi judte Folk.*«

Man maatte ikke gaa fastende til sin Gerning Julemorgen. Man maatte ikke Julemorgen og Nytaarsmorgen *muge* i Stalden og køre Gødningen ud før ved Middagstid — altsaa ikke som sædvanlig om Morgen — det overholdt de gamle Mænd ret nøje. Man kørte ellers: Held og Trivsel fra Stalden — eller: Lykke og Velsignelse fra Gaarden.

Der er mange Talemaader hvori »Juul« — som man skrev i gamle Dage — forekommer: *Her ser ud til en mørk Jul og en skiden Fastelavn. Vær nu god, saa skal Du faa en Skilling til sødt Øl Juleaften osv.*

Man taler om at have Jul og gode Dage; thi det er kun Jul een Gang om Aaret.

Men hvornaar er Julen ude? Om Julens endelige Afslutning er det lidt vanskeligt at slaa noget Bestemt fast, i Fald man lytter til vore gamle Juleord om Julens Varighed: Ogsaa Fynboerne bruger Ordet: En god Jul varer til Paaske; men et andet Ord trækker straks lidt fra og siger: det var ikke at laste, at Julen vilde vare til Faste; men atter møder man Indskrækning, naar man hører, at ved Kyndelmisseknude er Julen ude, og ydermere, naar man lader St. Knud (7. Januar) drive Julen ud, og endelig er Julens 12 Dage til Ende med Helligtrekongers Dag — med mindre nogen Besøgende forinden i et eller andet Hjem har givet sig af med stilfærdigt at bære Julen ud!

Men der er slet ingen Ende paa Julen, i Fald man medtager det Ord, der siger: Hvor der er Børn, der er altid Jul — og med et andet Aar kommer en anden Juleaften. Dette turde vel for øvrigt være det paalideligste af alle Julens gamle Ord; thi ellers skulde »alle Julemærker slaa fejl.«

Naar saa Tidspunktet kom, at det nye Aars første Nymaane viste sig, var det en baade spændende og underholdende Stund inden for Aarets Folketro. Den lille hulrunde Maanebue regnes for en troværdig Spaamand for det paabegyndte Aar, det har Nytaarsnyet fra gammel Tid et uopslideligt Patent paa. I III Del er fortalt, hvorledes man paa Aarets første Maaneskinsaften gik udenfor og *kastede Salmer op* for sig selv eller for Andre osv. (467).

Naar saa Julens sidste Dag var forbi, og man begyndte et nyt Aar, mærkede man ret, at det er Vrangside, Aaret viser os først. Men naar man var naaet dertil, saa havde alle Aarets Orakler talt, og man tog da ogsaa i saa Henseende fat paa en ny Aargang.

Den gamle Gaardnisse. Tiden har taget ublidt og haardhændet paa Folkets gamle Tro, og maaske netop paa de Ting, som Folketroen vidste mest om. Der er til Eks. de gamle Husnisser. Hvorledes det er gaaet den danske Gaardnisse — som Chr. Winther har ofret et langt Digt, der skildrer, hvorledes den vil opvartes paa Højtidsaftener, men saa til Gengæld passer paa Aaret rundt og gaar i Ledtog med Gud Amor, sørger for Kreaturerne Trivsel og for Alt, hvad der foregik under Bondens Tag, — kan bedst besvares med H. V. Kaalunds Digt: »Nisserne paa Vandring«: »De stakkels Smaanisser, de undes ej Ro, slet Ingen har nu den gamle Tro, at Lykke de bringe til Huset; selv passer Bonden sin Hest og Ko og skaffer sig Most til Kruset. — Forjagne, fordrevne fra By til By, forgæves de søge sig Hus og Ly; de kan ej Oplysningen taale, — — Nu flakke de husvilde trindt paa Jord, og hvor de søge, i Syd og Nord,
er alt det Gamle forandret! —«

Folkedigtning. Viser, Remser og Rim.

»**M**ALLEBROK er død i Krigen og lagt i sorten Jord« er vistnok en af de første Viser, jeg mindes fra min aller tidligste Barndomstid paa Landet; rimeligt nok, da den lever endnu, og et fransk Blad skal (her efter en dansk Bladartikel) i 1914 være kommet til det Resultat efter en Undersøgelse desangaaende, at den berømte Marlborough-Vise efter sin Udbredelse kan tilkomme at kaldes: »Verdens populæreste Vise«. Til mine første Minder paa dette Omraade hører ligeledes Sangen: »Peder Skøt i Barndomsalder« eller som Fynboerne sang den: »Peder Skjydt«; den var vist lige kendt og udbredt i alle Egne af Landet.

Af Folkepoesiens Elskovssange er der to, som i første Halvdel af forrige Aarhundrede var kendt af saa godt som Alle; men nu kendes de kun af Faa, kun af dem, som den Gang var unge. Den ene er: »Hr. Ankerstrøm red udi Skoven saa grøn«, den anden: »En stjerneklar Aften i Roligheds Lund«. Denne sidste Vise henregnes i »Festskrift til H. F. Feilberg« S. 152 til »de almindelig udbredte.« Talen er der om Hannæ i 1860'erne. I det nordvestlige Fyn var den vistnok ogsaa en af de mest kendte og mest yndede Viser, der blev sunget, hvor Viser i det Hele kom frem. Viser sang man paa Vej og Sti, ved Arbejdet, i Marken (359), under Malkningen inde og ude — hvor nynnede og sang den da saa fornøjede Malkepige under Malkningen ude paa Grønsværet ikke om Kap med den kvidrende Morgenlærke over hendes Hoved! — men dog særlig til Underholdning ved Kartesammenkomster,

Humleplukning, Hørskætning, og naar der i et Hjem var Skræddere eller Sygiger osv. (73 f.)

De, der kunde mange Viser og kunde sætte *Tune paa*, var altid velsete Folk. Det er til slige gamle Mænds og Kvinders Forraad man maa ty, naar man nu vil nedskrive Bondedigtningens Viser og Vers, som de lyder i Folkets Mund.¹⁾

Dernæst er der det viden om kendte gamle, fynske Kærestebrev, et Rimbrev, som nu i den nyere Tid er kommet paa Tryk forskellige Steder tilmed med Oplysning om dets Forfatter. Det fremkom under Navneskjul i Følge »Dania« VII Bind, 1900, først i Sylvester Hertz's Maanedsskrift i Vejle 1829. Det er nu velkendt, at det er skrevet af Karl Henrik With, der var en Skomagerson fra Odense, født 1805 og død 1865 som Overskoledirektør, Chef i Kultusministeriets 3. Departement og titulær Biskop.

With er ligeledes Forfatter af et lignende Digt: »Bjerregaarden«, som er skrevet i sydfynsk Folkemaal, og som for min Egns Vedkommende ikke nær er kendt i samme Udstrækning som Rimbrevet. Begge disse humoristiske Digte, der i

¹⁾ For den Samling, jeg her fører frem, skylder jeg bl. A. den i 1907 afdøde da 76 Aar gamle Enke Gertrud Marie Jensen i Eilschow'ske Boliger i Odense en oprigtig Tak. Det er vemodigt, at hun lukkede sine Øjne, før hun fik den Glæde at se sine Sange og Sanglege m. m. bogført. Mange andre Ting, som jeg forud har gengivet, har hun fortalt mig. Hun var i fuld Forstaaelse med mine Indsamlinger og sad inde med den gamle Landbokulturs allerbedste Egenskaber. Ja, hun havde ikke alene et fint Udseende, et stilfærdigt Væsen og en beskeden Fremtræden, men ejede tillige en saa rettænkende og fin Karakter, at der kun er Faa af hendes Lige. Som Plejedatter af velstillede Gaardfolk i Haarslev opvoksede hun i gode Kaar. blev meget tidlig Enke med tre Børn og maatte tilbringe hele sin øvrige Levetid svag af Helbred og i smaa Forhold; men hun var saare arbejdsom, meget nøjsom, gudhengiven, livlig og tilfreds. Den nævnte Friholig fik hun, fordi hendes Mand var af den Eilschow'ske Slægt. Det var hende en Fornøjelse i sine sidste 10—12 Aar at opfriske Minderne fra sin gode Ungdom i Haarslev, saa det er ikke let at sige, naar vi efter en Samtale sagde Farvel til hinanden, hvem af os der var gladest, hun, der havde givet med Redelighed af sine rige Minder, eller jeg, der var blevet beriget med dem. De fleste Viser har jeg optegnet i Aarene 1895—97.

flere Slægtled har levet paa Folkets Læber, og som endnu ikke er uddøde, er efter Originalerne optrykt in extenso i »Dania« — Brevet i IV. Bind 1897. Fra hvilken Tid og fra hvem de stammede, laa i Folket hen i dunkelt Mørke, Ingen stillede sig slige Spørgsmaal. De var ægte nok, man tog dem for »ægte Varer«, tog dem for en Bondepiges Produkt.¹⁾

I 1873 udgav Klaus Berntsen fra Højby Friskole I Samling »Folke-Æventyr for Skolen og Hjemmet« (Odense). Denne Bog begynder med en Gengivelse af »Bjerregaarden«s 28 Vers, som Digtet »almindelig synges paa Fyn« med en vedføjede Bemærkning om, at W. kan være Forfatter deraf. I 1883 (Odense) udgav Klaus Berntsen sin II Samling Eventyr fra Særslev Højskole, og denne Bog begynder med »Et gammelt Brev«, betegnet »mellemfynsk Mundart«, men uden nogen Omtale af Forfatteren. Denne Ordning, »Bjerregaarden« i I og Rimbrevet i II Samling, turde bekræfte det ovenanførte, at det første Digt er bedst kendt i Midt- og Sydfyn, det andet i Nordfyn. Rimbrevet — altsaa Kærestebrevet — er her paa 100 Linier og afviger flere Steder mere eller mindre baade fra Originalen og fra det, som jeg i Aarene 1889—99 stykkevis har faaet indsamlet. Stykket i Originalen efter Ordet »Kaddi«, »Dania« IV Bd., S. 243, L. 2 fra o., og de derefter følgende 18 Linier er dog udeladt i begge Gengivelser — baade i Kl. B.s Bog og i min Optegnelse —, det vil altsaa sige, at det er gaaet tabt i Folkemunde allerede 1883.

Opriindelig (se »Dania«) er Kærestebrevet 130 Linier. De første 2—4—6 Linier kan »Alle og Enhver« blandt fødte Fynboer, og Mange kan komme langt, men der er neppe Nogen, der korrekt kan føre det til Ende eller bare komme op over 100 Linier deraf, følgende den rette Tekst. Der er Gengivelser, hvor store Huller er fyldt med tilsat Stof.²⁾

¹⁾ Om Overskoledirektør With's interessante Livshistorie og hans humoristiske Digtning i fynsk Mundart kan man for øvrigt læse flere Steder, saaledes i Erslew's Forfatter-Lexicon og Dansk biografisk Lexikon XIX B., S. 107 og S. 484, hvor der igen henvises til andre Steder. With er ogsaa Forfatter til et Par meget kendte Skolebøger; i den ene af disse findes den for Børn saa fængslende Skildring af Musefamilien i den nordfynske Præstegaard Rynkeby i Bjerger Herred.

²⁾ Dette Emne har jeg for øvrigt omtalt i Odense Amts hist. Samf.s Aarsskrift I, S. 308 f.

Jeg maatte samle i mange Aar Stumper sammen — øst af Folkemunde — før jeg erhvervede, hvad jeg nu har. Og helt ægte er det da heller ikke. Først opnaaede jeg kun 37 Linier, fik senere 72; i denne Skikkelse indsendte jeg det til »Dania« 7. Marts 1897. I »Dania« Nr. 20, Oktober 1897, fremkom da Genpart af Originalen. Jeg har derefter haft Opskrift paa 85 Linier fremme som Bladstof 1899 og 1903. I denne min Gengivelse har jeg senere set det optaget, saaledes 13. Decbr. 1912 i »Fyns Tidende«, der havde optrykt det efter et andet Blad.

I det Efterfølgende gengiver jeg mine nævnte 85 Linier, saaledes som jeg mener at komme Nordvestfynboernes Udtale nærmest, og saaledes som Enkelte endnu kan Brevet, efter at det er gaaet fra Mund til Mund i snart fem Snese Aar. Ved at sammenligne det med Originalen i »Dania« IV Bind, Side 240 o. fg. kan man se, hvad der er tabt, hvad der er forbyttet, og hvad der er tilføjet.

Som det er sluttet, slutter de Fleste. Med Lakkendrup menes nok Landsbyen af dette Navn i Gudbjerg Sogn, Gudme Herred, mellem Nyborg og Svendborg. Med Volmesdag menes den 1: Maj — Voldermisse, Valborg Dag og ikke Volmers Dag 15. Juni, som ingen Rolle spiller blandt den gamle Almues talrige Mærkedage.

**Brøv fraa en fynsk Pige
til sin Kæreste Haans Neelsen ve Malisen i Køviahavn.**

	Moni han sitter i sorten Sky
	aa skin'er saa gruelig degli';
	ha' ven'er sit Aansejt mod vor By,
	lille Haans! je ka' se dig saa briele.
Tilsat	{ Je' lier møj Undt, for je' haar dig saa kjær,
	min elskede Ven udi Sjællands Rige,
	det volder det søede Melangkoli,
	som sitter i Hjartet aa en Pi'e.
	Alle Himmelens smaa bitte Fovle
Aa jane!	{ de se'er mig aller en enestens Smule,
tabt, og-	aa alle di smaa Stjæ'ner, der sidder rundt omkring,
saa i Kl.	se'er mig heller ingen Verdens Ting;
B.s 1883.	men de kigger saa ømt aa saa hjartelig,
Forbyttet	{ aa je bliver saa løjerli' indeni.
	Hudan ska' je hitte et Trøstens Ord
	udi min Kærligheds Længsel?

For vort Hus og vor Have aa hele vor Jord
er li'som et usseligt Fængsel;
Indsat for tidlig | men være je skal paa Smertens Ø,
aa leve je skal, indte' je ka' døe.
Men kun' je flø'e som sorti Raun,
saa vil' je flø'e li'e te Køvihavn
Hjarte tilsat | i min Hjarte-Haans's Favn. {Ogsaa elskede.
svømme | Aa ku' je svemme som Degnens Æn'er,
saa vild' je svemme med Fø'er aa Hæn'er
te Dig, huretter mit Hjarte bræn'er.
Aa, vaar der ette saa voodt i Græsset,
•bare• tilsat | saa laa'e je mig paa mine bare Knæ
aa ba' te den himmelske Engleskaare,
om di min elskede Ven vil spaare,
aa gi' ham i Kjærlighed Læ
aan'er (el. under) Elskovs deglige Myrtetræ.
Her gaav'er je lissom en enlig Fovl
aa vudder Gæs i vor Lykke. (o: Mark).
•vutter• brugt i | Ijaves kom Jens Paj'sens Povl
Stedet for | aa vil' mig te sit Hjarte trygge,
passer, ogsaa i | saa saa'e je: »Hør ve' du hva',
Kl. B.s 1883. | de Tryggeri vil je saa'gutte ha'.
Saa ga' je ham et Kys aa lod ham leve;
aa de vil jeg gøre heretter ved Enhver,
enten det saa er i Køvmaan' eller i' Greve,
Forbytning | saa længe Du, min egen Haans,
vil være mig nogenlunde huld og tro,
te' vi naaer aa faar Noget for os sjel, ka' tro!
villeste indsat for | For Du, min villeste Ven især,
godeste | som jeg af Hjartet har saa kjær,
som Du ka' se a mine Breve,
Dig blier jeg te' Graven tro og huld
som det røde Guuld.
Hu' er jeg dov kiv-i-et og længes saa saare,
aa kommer Du ette hem te Juul,
saa ligger je nok i Jorden ad Aare,
for Dav'i -- han er saa lang, saa lang,
aa Naa'den (el. Natni) — hun er møj længer.

— — — — (Her savnes i begge Gengivelser 12 Linier, saavel i Kl. B.s som i nærværende.)

Med min Appetit

er 'et saa møj skidt,
je spiser kuns saa overmaade lidt.
Den gode Bergkømfisk i Dav
ham aad je aller en Bitte av.
I Bovgrynsgrø' har jeg ingen Behav,
for mej haar ha' hverken Lovt eller Smav;

ijaves satte je hele Kladdi
li'e ner te Kat'i.

— — — — (Her er i begge Optegnelser sprunget over 18 Linier.)

Di præker saa møj om di tyrkiske Græker;
je er rædt for den slemme Kri',
vor Faa'er ha' se'er: »Vi bliver nok fri,
for det gaaer jo ette alti', som Præsti præker.«
Men det gyser dog i mig ileen,
hver Gang jeg hører vor Degn,
han fortæller, hu'dan di sejler,
di hersens russiske Kegler,
omkring paa det kullie sorte Hav
med store Kanoner baade for aa bav.
Det er da en vovelig Sav
aa la' sig stikke ihjel
lissom en usselig Pajde. (Frø.)

Rimet
Gajte
m. m.
savnes

— — — —
Je frøjter, Du ska' med i den tyrkiske Kri',
Du bli'ver savtens nok ette fri,
det nytter vel ette, vi snakker med Degni,
men spør' Du Kaptejni,
men det hjælper val ette endda,
selv om Du se'er, at vor Faaer betaaler,
i Fald det kniv'er, to Snese Daaler.

Tilsat i
nærvær.
Gen-
givelse.

Naa ette vid're denne Gang end en flittig Hilsen
fraa mej aa Faaer og Moer aa Kesten.

(Ikke Knøvsdaatter.) Maren Knuudsdaader
fra Lakkendrup av, Volmes Dav.

Elskovssange

I.

En stjerneklar Aften i Roligheds Lund
jeg spadsered blandt Blomster de skønne,
jeg tavs af Forundring stod stille en Stund
og hørte paa Nattergals Stemme.

Men som jeg spadsered og vandred omkring
og tænkte paa Herrens Velgerning,
der skaber saa mangen velgørende Ting
til Fryd for Enhver i sin Skabning,

jeg pludselig hørte en kvindelig Røst,
som sang med henrykkende Stemme,
den Stemme kom fra et saa yndefuldt Bryst,
nu vil jeg min Sang her fremsende.

Jeg gik saa frimodig til Jomfruen hen
og sagde til hende: »Min Pige,
tillader Du mig, jeg maa blive Din Ven,
jeg tror, Du kan være min Lige!«

Med Taarer i Øjet hun svarede: »Nej,
det kan jeg slet ikke min Herre,
vil De mig adlyde, saa gaa Deres Vej
og lad mig alene her være.«

Jeg stod da lidt stille, betænkede mig
og saa ned i Vandet det rene:
»Hvad mon der dog skader den Jomfru saa fin,
imens hun vil være saa ene?«

»Har Du nogen Fader eller Moder paa Stand,
har Du nogen Søsken' i Live,
har Du nogen Elsker i dette vort Land;
besvar mig paa dette min Pige?«

Hun blev ved min Tale saa bleg som et Lig
og saa op til Himlen og sukked:
»Ak, naadige Herre, jeg sige skal Dig,
hvorfør jeg med Hovedet bukked.

Min Fader er druknet her i dette Vand,
min Moder, hun sørged saa saare,
derfor maa jeg leve saa enligen hen
og fælde de modige Taarer.

En Broder, jeg havde, han ogsaa forsvandt,
han sejled paa Bølgen den grumme,
tre Aar er det, siden jeg talte med ham,
og intet Brev har jeg bekommet.

En Kærest jeg havde, han ogsaa forsvandt,
hans Fader det ej kunde lide;
thi sendte han hannem udi fremmed Land,
for vi ej tilsammen skulde blive.«

»Hvad hed da den Elsker, som utro blev,
besvar mig paa dette, min Pige,
sig mig af hvad Stand og hvorfra han sig skrev,
kan Du mig det fastelig sige — ?«

»Hertug Karl, saa hedte hans Fader paa Stand,
og Sønnen hed Ludvig med Ære,
syv Aar er det siden, jeg talte med ham,
Gud ved, om jeg ser hannem mere.«

Jeg stod da lidt stille, betændede mig,
 mens Blodet sig i mig mon varme:
 »O, elskede Lise, o, er det da Dig?
 Kom hid i Din Ludvigs Arme!«

Den Jomfru, hun blev da saa underlig glad
 dermed ogsaa Ludvig tillige,
 da opfyldt han saa, hvorom Herren han bad,
 fandt atter sin elskede Pige.

(Kartepiger har sunget denne Vise i 1840-Aarene.)

II.

En venlig Aften under Rosens Ly
 sad Edmund ved sin elskte Toras Side,
 Alt slumred trygt i Skov og Mark og By;
 thi det var henad Midnats tavse Tide.
 Da hæved sig skyldfri Edmunds Bryst,
 hans Hjerte slog saa højt af kærlig Varme,
 det mørke Øje blev saa klart og lyst,
 da han om Tora slynged sine Arme.

»O, Elskte«, sagde han og hæved fro
 sit Øje mod den stjernestrøede Bue,
 »der skal vi jo en Gang forenet bo,
 der oppe, hvor de klare Stjerner lue.
 Farvel, min Tora, da for sidste Gang,
 Farvel, du skønne Lund, du elskte Bolig,
 Farvel, I Myrter, som, naar Tora sang,
 om hende slynged Eder saa fortrolig.

O, Elskte«, blev han ved, »paa dette Sted,
 hvor mine Barndomsaar i Fryd henflyede,
 der, hvor jeg svor Dig Troskabs dyre Ed,
 der skal du snart min Grav med Roser pryde.
 Ja, Tora, snart jeg hen til Døden gaar,
 mit Blod skal snart Din grumme Fader fryde,
 forladt og sorrigfuld igen Du staar,
 Din Taare ene skal ved Liget flyde.«

»Nej, elskte Edmund«, svarte Tora blid,
 »ej ene vandre skal. Din kære Pige
 vil følge Dig, skønt paa en blodig Vej,
 op til Gud Faders lyse Himmerige.«
 »O, Engel skøn! alt da med Fryd jeg dør,
 velsignet, sidste Time, Du mig være,
 da skal jeg jo iblandt Valhallas Møer
 i Morgen favne Dig, Du evig Kære!«

Nu Timen slog. De Elskte skiltes ad,
 hun iled hjem, og han til Mørkets Fængsel,
 hvor Vogteren ved skumle Indgang sad
 og ventede paa ham med urolig Længsel.
 Paa Himlens Østerbue Natten veg,
 alt smilte fro den unge Morgenrøde,
 da Toras grumme Fader stolt besteg
 den Høj, hvor Edmund skal som Offer bløde.

I Jomfruburet smykket som en Brud
 sad Tora mere skøn end Morgenrøden,
 hun sendte fromme Bønner op til Gud
 om Styrke, Taalmod, Mod og Kraft i Døden.
 Da saa hun Edmund træde rolig frem,
 hun saa det tunge Sværd hans Hoved ramme.
 »Tilgiv mig, milde Gud, min Brøde glem!«
 hun raabte højt; og Borgen stod i Flamme!

Mod Himlen højt de røde Luer steg,
 alt Toras Fader stod som ramt af Torden,
 som Maanen stille stod han kold og bleg;
 thi Toras Aand var ikke mer paa Jorden.
 I Myrtelunden paa det elskte Sted,
 hvor Edmund hørte tidt sin Tora kvæde,
 der sendte man til Ro dem begge hen
 og planted over Graven Roser spæde.

Der hvor ej Sorgens Pile trænge frem,
 hvor Dyden aldrig skal for Ondskab segne,
 der vandrer Tora med sin elskte Ven
 i Evighedens lyse, blide Egne. En gammel Sang.

I en gammel, haandskrevet Bog, indeholdende en Samling af slige Viser og Sange, der er i mit Eje, findes vedtegnet ved de fire sidste Linier: »Tilsat af General Ahlefeldt«. De er dog ogsaa med i en Gen-givelse, som er mig dikteret af den gamle Dame i ovennævnte Enke-holig, og som er den samme paa faa Undtagelser nær, som for Eks.:

4. Vers: »Ak, kære Edmund«, svarte Tora, »nej,
 skal Du i Døden gaa, Din kære Pige
 vil følge Dig — skønt paa en farlig Vej —
 op til Gud Faders lyse Himmerige.«
 »O, Du Skønne, da med Fryd jeg dør,
 velsignet da min sidste Time være;
 thi da skal jeg blandt de udvalgte Møer
 i Morgen favne Dig, Du evig Kære!«

7. Vers L. 3: som Marmorstøtten stod han kold og bleg,
 5: I Myrtelunden paa et ensomt Sted,
 7: da lagde man som død dem begge ned
 8: og planted over dennem Roser spæde.

III.

Nu vil jeg fortælle min Skæbne saa tung:
 min Sorg begyndte den Tid jeg var ung,
 min Moder hun døde, knap et Aar jeg var,
 stor Kummer i Hjertet for hende jeg bar.

Min Fader han henfaldt til Svir og Drik,
 saa Alting i Huset til Brændevin gik,
 og jeg maatte lide stor Hunger og Nød,
 forgæves jeg ofte bad hannem om Brød.

Omsider den tunge Beslutning jeg tog,
 at jeg som en Betler fra Hjemmet uddrog,
 Syv Aar jeg mon være, da jeg drog min Vej,
 jeg gik paa de Steder, de kendte mig ej.

Og som jeg mon vandre, kom til mig en Mand,
 jeg syntes, han var af den fornemme Stand;
 han spurgte om Navnet, og hvor jeg var fra,
 jeg stakkels Dreng, jeg fortalte det da.

Han sagde: »Jeg ser, Du er ærlig og tro,
 jeg vil Dig hjemtage alt med til min Bo,
 jeg vil Dig oplære i Ære og Dyd,
 jeg haaber, jeg siden skal lønnes med Fryd.«

Jeg fulgte med Manden fornøjet og glad,
 og udi hans Bolig han spurgte mig ad,
 om jeg kunde læse. Jeg svarede: »Nej,
 i Skole at gange det kendte jeg ej.«

Han mig nu opklædte fra Top indtil Taa,
 i Skole i Byen jeg nu maatte gaa;
 en Datter han havde, i Skole hun gik,
 af hende jeg stor Undervisning da fik.

Jeg tiltog i Visdom og Yndest hos Hver,
 og Datteren havde mig inderlig kær,
 til sidst da Forældrene dette kunde se,
 de sværgede paa, at det aldrig skulde ske!

En Dag lod min Herre mig kalde til sig,
 han sagde: »Du hastig skal paaklæde Dig,
 jeg agter til Staden at sende Dig hen,
 et Brev med Du faar, som besvares igen.«

Jeg gjorde mig færdig til Staden at gaa,
 til hvem der jeg skulde, paa Brevet jeg saa',
 det var til en Købmand, til hannem jeg gik,
 jeg hilsede ham, og nu Brevet han fik.

»Din Herre, min Søn, han tilskriver mig her,
at Du deres Datter har lønligen kær,
nu er jeg beordret at sende Dig hen,
hvorfra Du ej mere skal komme igen.«

Enhver kan vel tænke, hvorledes jeg blev,
da jeg fik at høre, hvad Faderen skrev.
Indholdet var dette, at jeg maatte afsted;
til Jorden i Afmagt jeg segnede ned.

Dog Tid efter anden jeg kom mig igen,
jeg tænkte paa min allerkæreste Ven,
med hende jeg talte, da jeg rejste hen,
jeg troede at hjemkomme mod Aften igen.

Jeg Købmanden bad nu om Frihed at faa,
at hvorhen jeg vilde, at jeg maatte gaa,
forpligte mig aldrig at gange mer did
i Faderens eller i Moderens Tid.

Og Købmanden blev nu saa inderlig rørt
og sagde, da han nu min Bøn havde hørt:
»Hos mig skal Du blive i Dagene tre,
saa haaber jeg vist, Du Din Kærest skal se.«

Jeg var nu indsluttet i Dagene tre,
jeg ventede med Længsel min Kærest at se,
den fjerde Dag kom hun og faldt i min Favn,
vemodig hun smilte og nævnte mit Navn.

»Og skal Du nu rejse fra Landet og mig,
saa ønsker jeg helst at bortrejse med Dig,
der gives vel en Plads udi Verden, hvor to
forelskede Hjerter tilsammen kan bo!«

Lidt mere vi talte, som skrevet ej staar,
som Pennen at røre ej heller formaar;
hun sagde: »For Din Skyld taalmodig jeg vil
modtage, hvad Herren han sender mig til.«

Derpaa saa forlod mig min yndige Ven:
»Jeg gaar, men jeg kommer i Morgen igen;
og saa vil vi hemmelig rejse vor Vej,
saa mine Forældre det mærke skal ej.«

Og nu for mit Blik svandt den Elskede hen:
»Jeg gaar, men jeg kommer i Morgen igen!«
Men Skæbnen ej vilde, det saa skulde gaa,
om Natten den Arme en Sygdom hun faar.

Til sine Forældre hun sagde: »Jeg dør«. Hun sagde, hvad hendes Begæring var før, og at hun til Staden i Løndom maa gaa, hun ønsker mig gerne i Tale at faa.

Hun fik af Forældrene nu Lov til Alt, og Ordet hun havde nu neppe udtalt, før Faderen rejste med Hastværk til mig; han sagde: »Jeg øvet har Uret mod Dig,

Din Frihed Du havde, da jeg tog Dig an, Dig den at berøve har været min Plan; nu beder jeg, at Du hjemfølger med mig, min Datter er syg, hun vil tale med Dig«.

Jeg fulgte med Faderen tilbage igen at tale med min allerkæreste Ven, i Stuen kom ind, hvor jeg sorrigfuld saa', at den, som jeg elsker, hun hviler paa Straa.

Jeg kunde ej mæle, ej flytte en Fod, med Taarer i Øjet jeg tanketuld stod: »I Dag var Din Tanke at rejse med mig, men jeg skal nu gøre en Rejse med Dig!«

Og Moderen sagde omsider til mig: »Det sidste, hun talte, var Hilsen til Dig«. Til Graven jeg fulgte min elskede Ven og tænkte: »Du har dog et Minde igen!«

Med andre Indbudne jeg hjem maatte gaa med disse et sørgeligt Maaltid at faa, derefter jeg vilde bortrejse min Vej; men Pigens Forældre de svarede: »Nej,

Nu vil vi opfylde vor Datters Begær, vor eneste Arving Du blive skal her.« Jeg rolig henslider min Tid nu hos dem; det Bedste jeg savner, skønt her er mit Hjem.

Den Vise er digtet for dennem især, som haver erfaret, hvad Kærlighed er¹⁾

¹⁾ Visen er temmelig gammel. I 1840-Aarene var der efter Sigende kun enkelte gamle Koner, der kunde den, og som sang den ved Kartegilderne o. a. l. »Gilder«.

IV.

Danmarks-Visen.

Der var en yndig Pige,
men hun var født af fattig Stand,
og Fyn i Dannemarks Rige
var hendes Fødeland. (Fyns Land
S. 55.)

Hun hjemme blev opdraget,
til hun var fjorten Aar,
saa blev hun konfirmeret,
og Tjeneste hun faar.

Det første Sted, hun tjente,
var paa en dejlig Bondegaard,
og Sønnen, Gaardens Arving,
til Kæreste hun faar.

Da Faderen det mærked,
den Pige maatte bort;
det kan Enhver vel tænke,
det var for hende haardt.

Den Pige græd og sagde:
»Jeg er en ung, uskyldig Mø,
Du svor, Du vilde elske mig
trofast til min Død.

Mit unge Hjerte brændte
af Kærlighed til Dig,
af Sorg det nu maa briste,
om Du forlader mig.«

Af Medynk Karlen skriver
til Pigen, sin udvalgte Ven:
»Jeg tro Dig stedse bliver,
i hvor Du rejser hen«.

Han hende da besøgte
til Trøst for hendes Sjæl;
i Odense hun tjente
udi tre Aar saa vel.

Den Tid da gik til Ende
for Pigen uden Sorg og Nød;
men Kæresten sig vendte —
thi han sit Løfte brød.

En Kærest han sig tager,
og hun var meget rig;
det Faderen behager,
og snart de gifter sig.

Da Pigen dette hørte,
sin Fødestavn hun bød Farvel;
en Skipper hende førte
til København med Held.

En Kondition hun søgte
i Danmarks Hovedstad,
fik den hos en Gæstgiver
— blev lykkelig og glad.

Med Flid hun sig opførte,
Madammens Venskab snart hun
vandt,

hos Alle, som det hørte,
stor Agtelse hun fandt.

Og da Madammen døde,
hun Huset forestaar,
og i den Tid hun tjente
tre Hundrede hvert Aar. (Daler.)

Gæstgiveren til visse
hun tjente i halvsjette Aar,
og i tre Aar af disse
hun Huset forestaar.

Da Herren dette mærker,
at Alt saa vel stod til,
saa tænkte han: »Den Pige
jeg gerne ægte vil.«

Han sagde da: »Min Pige,
jeg elsker Dig og har Dig kær,
Du blive kan min Lige
i denne Verden her.

Min Ejendom Du kender
og ved, at jeg er rig,
en Tønde Guld jeg ejer
dertil, jeg siger Dig.«

Da Pigen dette hørte,
sit »Ja« hun straks gav nu,
og snart han hende førte
til Kirken som sin Bru' (d).

Vi Aaret atten Hundrede
og Tredivede da skrev,
det var ved *Pinsedavstider*,
hun hans Madamme blev.

Det næste Aar derefter
sin ældste Søn hun faar,
og da var hendes Alder
vel syv og tyve Aar.

Hun med sin Mand henlever
i Velstand og i Fryd,
tre Sønner de opfødte
til Guds frygt og til Dyd.

Da atten Aar med Glæde
svandt hen i Kærligheden sød,
Madammen maa begræde
sin Mand, som da var død.

Som Enke hun henlever
og er nu meget rig;
hun haver fast besluttet
ej mer' at gifte sig.

Paa Landet hun nu ejer
en Herregaard med Mejeri,
i København hun ejer
et stort Gæstgiveri.

Den ældste Søn bestyrer
nu deres Herregaard;

Landvæsenet han lærte
paa Sjælland i tre Aar.

Den anden Søn han lever
i København som en Student,
den tredie er Løjtnant,
det siger jeg for sandt.

Sin Konge han nu tjener
med Ære og med Mod,
og alle Tre de glæder
nu deres Moder god

Nu slutter jeg min Vise
om Pigen, som blev h'er forladt,
men hun maa Skæbnen prise,
at Fyn hun bød Godnat.

Da hun saa haardt blev prøvet,
hun tabte Modet ej,
men Retfærd stedse øved
og fulgte Dydens Vej.¹⁾

Andre Folkedigte

I.

Friervise.²⁾

Frier ønsker alle Piger,
gerne jeg vil meddele Dem;
thi jeg har nok, og Tallet stiger,
i Søndags friede der til mig Fem.
Kom Piger til mig og modtag
noget af dette Friervrag!

Gaar jeg paa Gaden,
glor de og gaber;
Mandfolk er helt forliebt i mig,
Mange de for mig
bukker og skraber,
jeg knejser stolt usigelig;
thi jeg er baade smuk og fin
og har et lidet Pengeskrin.

Paa Herrens Gaard der er en For-
pagter,
han sukker hver Gang, han mig ser,
ligesaa er det hos vor Slagter.
Ja, der er mange, mange Fler.
Alle fra Forstanden gaar,
hvis de mig ej til Kone faar.

Jeg kunde gerne faa en Kejser,
dersom jeg var dertil født,
det var lidt andet
end en Schweitzer,
som der forleden mig Haanden bød.
Kommer der nu en Oprigtig,
han være skal min Kæreste.
Men jeg maa være brav forsigtig,
at jeg ikke narrer Fler.

Naar de foregaaende Viser sikkert er
vandret fra Mund til Mund gennem
Sang og inuudtig Overlevering, stammer
denne muligvis fra et Skillingstryk.

II.

Den smukke Jette
og hendes Friere.

Min Smukke! Tænk dog paa,
at kort er Livets Sommer.
Du ej for kræsen være maa,
naar der en Frier kommer;
thi hvis Du ikke En vil ta',
saa vil til sidst Dig Ingen ha'.

Betænk, det er et hæsligt Liv
at være gammel Pige,
og naar Du er en elsket Viv,
Du er i Himmerige.
Nej, førend blive Pæbermø,
Du maa i Livets Foraar dø!

¹⁾ Naar denne Vise omtales, kaldes den en »sand Vise«. Den blev før og efter Aarhundredets Midte foredraget især af en af Egnens Skræddere, der var en flittig Visesanger rundt om i Hjemmene, hvor han arbejdede, og af hans Sang lærte Beboerne hans Viser, saa denne Vise er mig meddelt af et Par Ægtefolk fra et af hans *Systeder*.

²⁾ Se Stykket om Kartegilder S. 70 o. flg., særlig S. 74. Paa de Arbejdsdage, der var en Blanding af baade Flid og Selskabelighed, og hvor Mange var samlet, og som i Vintertiden næsten gik Døgnnet rundt, holdt man Spillet gaende med Fortællinger, dog især Visesang, hvad der ikke sinkede Arbejdet. Var man ked af en lang og en sørgelig Vise, tog man fat paa en kort og en glædelig, og saaledes vekslede Alvor og Gammen, stundom med nogen Plathed, alt eftersom der var Folk i Selskabet, der var kendt for at være *grov i Kæben*, Kæben.

Se. Jette havde fyldt en Snes
 var ferm i alt sit Væsen
 bestandig glad og veltilfreds,
 men satte i Vejret Næsen.
 Hver Gang en Bonde meldte sig,
 hun sagde stolt: »Nej Tak for mig.«

Selv Degnen fik til Pigen Lyst,
 han kom smukt udstafferet
 med Kalvekrydset i sit Bryst
 og Haaret pænt friseret;
 han rakte hende en Buket
 og holdt en Tale nok saa net.

Men Jette straks med Nakken slog
 og sagde: »Nej, jeg takker,
 hvor rig han er, jeg heller tog
 den aller værste Prakker;
 hans Ben jo ligner Storkens — hu!
 De gaar bestemt ret snart itu.«

Da Fogden hørte det, han skreg:
 »Naar Degnens Ben hun vrager,
 saa vil jeg vove paa den Leg,
 for mig bestemt hun tager,
 for jeg har korte, tykke Ben.«
 Han pynted sig og var ej sen.

Men da nu Staklen kommen var,
 straks Jette tog paa Veje:
 »Fy, han jo Elefanthen har,
 tror han, jeg ham vil eje!
 Nej, nej, jeg tager ingen Mand,
 som ikke valse med mig kan.«

Det hørte en *Skærsant*, som var
 hos Fogden indkvarteret;
 han tænkte: »Lette Ben« jeg har,
 min Danser »*ekstimeret*«, (84. L. 18 n.)
 desuden er jeg flink Soldat.
 Ha! — Jeg skal nok faa Skælmen fat.«

Men hans Mundering hjalp ham ej,
 hun Krøller slog paa Næsen
 og skreg: »Gaa bare han sin Vej
 med sit Soldatervæsen.«
 Han gik og sagde vred: »Ja saa,
 se til, hun kan en Anden faa.«

Men Frierne, ak hvilken Nød,
 tog med *Skærsanten* Ende;
 thi Ingen paa den varme Grød
 sig mere vilde brænde;
 hos Jette banker Ingen paa,
 hun er forladt og ene.

Der hengik hurtig Aar for Aar,
 og Ingen sig indfinder,
 og Jette andre Tanker faar,

og Kindens Roser svinder.
 Hun sukked tidt til Himmelen:
 »O, gid *Skærsanten* kom igen.«

Men ak, *Skærsanten* kom ej mer'
 og heller ikke Degnen,
 men Rynkerne! — Ak! Ingen ser
 paa Jette mer' i Egnen.
 Nu fandt hun mangesukke Mænd,
 ej En fandt hende smuk igen.

Som gammel Pige nu hun gaar
 alene og sagtferdig;
 ser hun et Bryllup, Lyst hun faar
 at vise sig elskværdig;
 men ak! Man ler ad hende da,
 og hun med Taarer gaar derfra.

Maaske en Markedsvise. Da jeg i 1896
 nedskrev den, betegnede, jeg den: »ca.
 60 Aar gammel.«

III.

Jeg var mig en lille bitte Mø,
 jeg gik mig paa Gulvet og danset,
 der kom til mig en Handskemager
 ind,
 gav mig et Par Gulskind's Hand-
 sker.

Nej, jeg vil ingen Handskemager
 ha',
 for saa skal jeg skrabe Læder,
 men jeg vil mig en Skrædder ha',
 saa faar jeg nye Klæder.

Nej, jeg vil ingen Skrædder ha',
 for saa skal jeg samle Klude,
 men jeg vil mig en Slagter ha',
 saa faar jeg Kød til Suppe.

Nej, jeg vil ingen Slagter ha',
 for saa skal jeg pille Tarme,
 men jeg vil mig en Bager ha',
 saa faar jeg Kagerne varme.

Nej, jeg vil ingen Bager ha',
 for saa skal jeg *stykke* (slukke)
 Brænde,
 men jeg vil mig en Ølbrygger ha',
 saa faar jeg Øl i min Kande.

Nej, jeg vil ingen Ølbrygger ha',
 for saa skal jeg skruppe Tønder,
 men jeg vil mig en Præstemand
 ha',
 han skrifter mig mine Synder.

(En meget gammel Vise.
 — Nedskrevet 1896.)

Rim.

Manden og Konen.

Manden og Konen satte sig ned,
de talte *ilidt* om det Gamle;
aldrig saa tror jeg, at Du var skøn
den Tid, vi To kom tilsammen.
∴ Hurra for mig og Dig, siger jeg,
den Dag forglemmes aldrig ∴

Ja, var jeg ikke skøn, saa var jeg, som jeg kan,
jeg er sagtens lige saa god Kone, som Du er Mand,
∴ Hurra for mig og Dig, siger jeg,
den Dag forglemmes aldrig ∴

Manden rakte ud sin højre Haand
slog Konen »En paa Øret«,
saa gør hver ærlig Dannemand,
naar Konen ej vil høre.
∴ Hvor jeg Dig byder, der skal Du løbe,
derfor jeg monne Husbond hedde ∴

Saa tog Konen sin Spinderok
slog Manden »En for Panden«,
saa gør hver ærlig Dannekvinde,
naar Manden er fra Forstanden.
∴ Hvor jeg Dig byder, der skal Du løbe,
derfor jeg monne Madmoder hedde ∴

Manden gik ad Skoven til
at skære de Kæppe saa hvide.
Konen, hun svor paa sin Ære og Tro,
dem skal hun selv opslide.
∴ Da han kom hjem, saa gik det i Gang,
Stumperne paa Borde og »Bænkerne« sprang ∴

Saadan gik det i Dagene tre,
Konen blev værre og værre,
Manden han faldt paa sine bare Knæ
og kaldte sin Kone Herre.
∴ Hvor Du mig byder, der skal jeg løbe,
derfor Du Madmoder monne hedde ∴

Da Manden gik ad Stuen sin,
da mødte han sin Nabokvinde,
i Dag har jeg leget med Konen min,
saa begge mine Øjne rinde.
∴ Er det dog ikke Pokkers til Spil,
at Manden skal gøre, hvad Konen hun vil ∴

Bogstavvise (til N., 1896).

Alt hvad Du begynder, min elskede Sjæl,
for Alting frygt Herren, saa gaar det Dig vel.
Du sætte ej nogen Tid Kød for Din Arm, [Jer. 17,5.]
det bliver Dig selver omsider til Harm.

Bebrejd ej Din Broder, om han sig forseer,
betænk, at Du selv og er skabt ud af Ler,
hvi vil Du derfor en Anden belee,
Du ved ej, hvad Dig eller Dine kan ske.

Companer og alle Slags ryggesløst Pak
om Du dennem elsker, da tjen Du Utak;
thi hvo sig beblander med Mask eller Snavs,
han ædes af Svin, før han selv ved deraf.

Drik Dig aldrig drukken paa *Mjø'* eller Vin;
thi saadan aarsager Dig snarest Ruin.
Hvor finder man Armod, hvor finder man Ve?
Hos Drankeren finder man saadan at ske.

Elsk Gud og Din Næste, men Herren dog mest,
blandt kristelig Dyder er Kærlighed bedst.
Et svigefuldt Hjerte det aldrig vel gaar;
thi Falskhed sin Herre paa Halsen dog slaar.

Fordeel ej Din Broder i Køb eller Salg,
ulovlig Haandtering, det lykkes ej skal,
hvo Rigdom vil samle af fremmed Mands Sved,
hans ærlig' Navn og Rygte forklejnes derved.

Giv gerne den Arme, som staar for Din Dør;
thi Gud elsker den, som Barmhjertighed gør,
en Skilling, der gives i Jesu Navn ud,
den sættes paa Rente tidobbelt hos Gud.

Hold Venskab med Alle, Gemenskab med Faa,
det er ej dem Alle, man stole kan paa;
thi Mangen i Tale belover sig trygt,
men naar det paagælder, da vendes Dig Ryg.

I hvad Du belover, Dit Løfte staa fast,
gak ej fra Dit Løfte, det er Dig en Last;
thi hvo, der ej holder sit Ord og Afsked,
hans ærlig' Navn og Rygte forklejnes derved.

Kast Ingen for Næse hans Legems Skavank,
Betænk, at os Alle har Synden gjort krank,

hver bære sit Kors med Taalmodighed saa,
som Gud og Naturen har lagt ham det paa.¹⁾

Lad Gerrighed aldrig besvære Din Aand,
se, hvortil skal Penge i Niddingens Haand?
Forbandet saa er og hvert Menneske slet,
der nænner ej selver at æde sig mæt.

Misund ej din Broder, naar som Du forstaar,
at Lykken den ham udi Hænderne gaar,
hvi vil Du se skævt, fordi Herren er god,
Du gør Dig selv daarlig af Avind imod.

Naar Nogen, som er af vanvittig Forstand,
tak Gud, som har skabt Dig langt visere end han,
Guds Domme de er uransagelig »flet«,
hvad Gud har gjort kroget, kan ej gøres ret.

(Denne Vise kan jeg desværre ikke føre længere frem.)

Sang for Grundloven.

I Danmarks Have der gror et Træ,
der plantet blev for seks Aar siden,
man tænkte, det skulde give Læ,
om ikke straks saa dog med Tiden.
Men før vi troede,
det hurtig groede
helt Mangen En af dem over Hovede,
som plantet det.

Det kom deraf, at hvor det stod,
flød Frihedskilden saa frisk og saftig,
det kom deraf, at det fæsted Rod
i Folkets Hjerte, den Jord er kraftig,
og derfor mægtig
og lys og prægtig
dens Krone blev, og dens Stamme vægtig
og dyb dens Rod.

Nu er der Nogle, som haver lært
Kunstgartneriet, kan nok jeg tænke,
de sige, Træet er altfor svært,
dets vilde Vækst maa man lidt beskære;
man maa det lære
beskeden være,
dets Grene dygtig man maa beskære
i nye Stil.

¹⁾ Se Side 102. Man maatte ikke latterliggøre Folks Svagheder, ikke gøre Nar af *en Kroget* eller *en Skev* (Skæv), *en Filbenet* (Hjulbenet) osv.

Kan være, jeg ej den Ting forstaar,
 dog er jeg bange, at naar vi skære,
 det stakkels Træ en Ulykke faar,
 om Vinden tidt skulde vestlig være;
 det var dog Skade,
 vi er saa glade
 ved det, og derfor vi ville lade
 det leve højt.

(Digtet af en Karl i Lumby-Taarup.
 Lumby Sogn, 1855.)¹⁾

Skræddervise.

A B C — se, hvilke Skræddere!

de syr deres Øjne i en Klud,
 de synes, det ser dejligt ud.

A B C — se, hvilke Skræddere!

DEF — vor Skrædder syr paa
 Træf,

han syr det Bedste, som han kan,
 han synes, det kan godt gaa an.

DEF — vor Skrædder syr paa
 Træf.

GHI — vor Skrædder han er ej rig,
 han har ingen Dynner at ligge paa,
 han ligger paa det bare Straa.

GHI — vor Skrædder han er ej rig.

KLM — nu skal vor Skrædder
 hjem.

Han sagde saa til Drengen sin:
 tag Børsten og tag Frakken min.

KLM — nu skal vor Skrædder
 hjem.

NOP — nu skal I faa at se,
 hvordan vorSkrædder han kangaa,

naar han faar sin Frakke paa.

NOP — nu skal I faa at se.

QRS — vor Skrædder skal paa
 Græs;

thi det er bleven Skikken saa,
 at Skræddere paa Græs skal gaa.

QRS — vor Skrædder skal paa
 Græs.

TUV — nu har vi faaet lidt Sne,
 nu kan han ej paa Græsset gaa,
 nu skal han ind i Stalden staa.

TUV — nu har vi faaet lidt Sne.

XYZ — der staar han pænt og net,
 i Stalden staar han hos vor Ko,
 i »Lejen« ligger han hos vor So.
XYZ — der staar han pænt og net.

ZÆØ — nu er vor Skrædder død;
 i Gaar drak han sin Afskeds-Pægl
 og hilsede og sa' Farvel.

ZÆØ — nu er vor Skrædder død.

Skrædderne maa altid holde for, de er
 vant til mange Skoser; se S. 84 f.

Brudstykke af et Byrim.²⁾

Der rendte en Mus
 fra *Las Skærsantes* Hus.
 Gi' hin' et Skub,
saa-e (sagde) Frederik Buch.
 Bliv ve',
saa-e Søren Sme(d).

Gi' hin' en *Flabop* (Lussing, Øre-
 figen),
saa-e Jacob.
 Hun ska' pines,
saa-e Dines.
 Slaa 'en med mine *Slæver* (Tøfler),

¹⁾ En Krigssang, digtet af en Pige paa Sletten i 1848, findes Side 76.

²⁾ Byrim fra min Fødeby. Midt i Byen kom Kroen, Skolen og Præstegaarden med, og Musen fulgtes til sidste Gaard, hvor den blev sendt til Nabobyen Moderup. Jeg har i Aarene 1873—76 kunnet Remsen in extenso, men kan nu i Mindet ikke genkalde mere af den. Jeg tror, den stammer fra den Tid. Jeg kan ikke faa fat paa mere; var Remsen derimod ældre, kunde sikkert mange Gamle den.

saa-e Frederik Væver.
Se hu'en haaler (hvordan den haaler),
 saa-e den lille *Maaler* (Maler).
 Gi 'en »En paa *Tørrer* (Lussing),
 saa-e *Jørren*.

— — —
 — — —

Gi 'en »En paa *Kassen* (Lussing),
 saa-e Per Madsen.

— — —
 — — —

Se, hvor den kan danse,
 saa-e Stanse (Forkortelse af Con-
 stanse, se S. 103.)

Dyreviser.

Harevise.

Da Bonden gik ud alt for sin Plov,
 der fandt han en Hare, som sad
 og sov,
 som sad og sov.

Og Bonden spændte Bøssen alt
 for sit Ben,
 saa skød han den Hare ud af den
 Ren,
 ud af den Ren.

Ja, Bonden kasted Haren alt paa
 sin Nak,
 og hjem til sin Kone saaløb han lak,
 saa løb han lak.

O, kære Konlille, vær god imod mig
 og se, hvilken Hare jeg haver
 til Dig,
 jeg haver til Dig.

Ja, kære Mandlille, Du være mig
 god,
 Du sælge Din Hare, giv mig et
 Par Sko,
 giv mig et Par Sko.

Og Bonden kasted Haren alt paa
 sin Nak,
 og ud til Staden saa løb han lak,
 saa løb han lak.

Og der at han kom paa Stadens
 Gade,
 da mødte han Tyskeren ret til Pas,
 ja, ret til Pas.

Og hører Du, Bonde, haade fager
 og fin,
 og hvad vil Du have for Haren Din,
 for Haren Din?

Ja, tre Rigsmarker til et Par Sko,
 ja, det vil jeg have; thi Haren er god,
 thi Haren er god.

Og Tyskeren bredte ud sin Kappe
 saa blaa,
 de tre Rigsmarker lagde han
 derpaa,
 lagde han derpaa.

Og Bonden satte Haren alt paa
 en Sten,
 og der begyndte han at faa Ben,
 ja, at faa Ben,

Ja, Tyskeren satte Haren alt paa
 en Trap,
 men da fik han Ben, og de var
 rap,
 og de var rap.

Ja, Haren han foer ud ad Skov
 og Mark,
 og Tyskeren bagefter, som han var
 ravgal,
 som han var ravgal.

Ja, Haren han foer over saa
 mange Ris,
 og Tyskeren bag efter og peb som
 en Gris,
 og peb som en Gris.

Ja, Haren han foer ad Helvede ind,
 og Tyskeren bag efter med Krop
 og Skind,
 med Krop og Skind.

Ja, Haren han foer ad Helvede ud,
 og Tyskeren bag efter saa brun
 som en Stud,
 saa brun som en Stud.

(Om Visen dermed er afsluttet,
 ved jeg ikke.)

I »Efterslæt til Skattegraverne« 1890, 's.
 171, Nr. 122 findes en Variant.

Rævevise.

Og Ræven han bor
 udi Skoven og haver sin Hule i
 Jord;

Rævinden hun haver sig noget
 forbrudt,
 derfor hun blev af en Jægers-
 mand skudt.

Syv Børn efter hende nu lever igen
 i Sorgen hen.

Og Ræven han maa
 nu søge efter Føden til Ungerne
 smaa;

at rappe og snappe baade hist
og her,
at stjæle -- det haver han kun-
stigen lær(t);
og Gaasen paa Marken maa lave
sig til,
hvor nødig hun vil.

Ja, en Morgenstund
da udgik Ræven, den tyvagtig
Hund;
et Parti at vove det vilde han vist,
da fik han at se en Skade paa
Kvist,
der havde sin Rede i Træet og saa
syv Unger saa smaa.

Og Ræven sagde saa:
»Hør, Du kære Klaus, vil Du mig
forstaa,
et godt Tilbud byder jeg herved
Dig:
Kom ned at være til Huse hos
mig,
saa skal Du faa Varme, ja Lys og
Blus
hos mig i mit Hus«.

»Ak nej«, sagde Klaus,
»Din Tale er idel kun Falskhed
og Snavs.
en Tyv og en Røver ere vel slemme,
Du er dog langt værre end dem.
Det tør jeg nok sige, imedens Du
bor
saa dybt udi i Jord«.

»Hvad er det for Ord,
Du siger om den, som under Træ-
erne bor,
en Tyv og en Røver kalder Du mig.
Det samme det siger og Andre om
Dig,
ja Ællinger, Kyllinger stjæler Du
væk
og Hønsenes Æg.«

Nu Ræven gik ind,
han var forbitret og vred i sit
Sind.
Hans Børn de sagde: »Hør Fa-
der god,
hvem er det, som haver gjort
Eder imod?«
Han svarede og sagde: »Klaus
Pedersen der
har talt mig for nær.

Men om det nu sker,
at Klaus og hans Børn de komme
herner,
saa vil vi dem dræbe med Grum-
hed og Magt,
saa skal han undgælde, hvad han
haver sagt«.
Derefter gik Ræven hen udi sin
Seng,
til Natten var end(t).

Ved Dag gik han ud
og saa, at det regned med Storm
og med Slud.
Han sagde til Klaus: »Du lider
nu Frost,
kom ned med Dine Børn, saa skal
Du faa Kost,
til to Uger, det tør jeg sige for
sandt,
har jeg Proviant.«

Klaus Pedersen tror
paa Rævens de snilde og sødeste
Ord.
Nu alle sine Børn behændig han
tog,
den Ene efter den Anden i Jor-
den neddrog,
til Ræven i Hulen han havde sit
Sind,
der vilde han ind.

Ja, Ræven gjorde Gavn,
han bar Klaus'es Unger smukt
udi Favn;
han smilte saa falskelig udi sit
Skind:
»Her skal ske et Spil, faar jeg
Jer herind,
Eders Fader han har mig grove-
lig skændt,
det har jeg ej glemt.«

Klaus undrede paa,
at her var saa store og gode
Forraa(d).
Men Ræven han sagde: »Mit Hjem
og saa mine Børn tagVare paa dem:
to Gæs at hente, det er i mit Sind
at bringe herind.«

Og Ræven gik ud,
og hen til en Gaaseflok kommer
han nu;
to af dem han tager paa Ryggen
med Magt,

og hen til sin Hule han fik dem
henbragt.
Han sagde til Klaus: »Du skaffe
og skal
til Huset *Fetal.*« (Sul, se S.169—526)

Ja, Klaus han gik ud;
saa snart som Døren efter han-
nem blev lukket;
saa dræbte de nu hans Unger med
Sværd.

Da kom deres Fader i selvsamme
Færd,
og Ræven han sagde: »Vær nu
ikke vred,
for det er alt sket.

Mens jeg ude var
mine Børn mit Sværd paa Væggen
nedta'er,
og slog Dine Børn, saa der rinder
Blod,
deres Død var mig saa saare imod.«
Klaus tænkte: »Det skal nok hæ-
nes paa Dig
om en stakket Tid.«

Klaus gik til Husør,
der boede hans Ven, som vel kunde
gø,
han var af en Støver og mandelig
Stand;
han vilde levere ham Ræven i
Haand.
»Er »Nobes« nu hjemme? Jeg en-
delig skal
med hannem i Tal'«

Da Nobes kom nær,
han sagde til Klaus: »Hvad er
Dit Begær?«

Klaus Pedersen sagde: »Jeg vil,
og jeg kan
levere Dig Ræven, den tyvagtige
Mand;
thi jeg besværer mig over de Mord,
som han haver gjort.«

Ja, dersom Du kan
mig hjælpe, at jeg kan faa fanget
den Mand,
en Klædning af Silke vil jeg give
Dig,
Du skal her paa Gaarden og blive
hos mig,
og større Bestilling Du skal faa,
ja, Pung i Dit Haar.

Naar Klokken er ni,
da læg Dig i Skoven, alt som Du
laa Lig,
som Du havde faaet et jammer-
ligt Stød,
jeg siger til Ræven, Du er bleven
død;
jeg skal ham da føre ud til Dig,
saa brat,
grib hannem saa fat!«

Ja, »Nobes« tog bravt
udi sin Lomme, gav Klaus en
Dukat;
dermed tog de hverandre ved
Haand.

Klaus Pedersen sagde: »Tro mig
som en Mand!«
Til Ræven i Hulen der gik han
geschwindt
og blev lukket ind.

»En Tidende ny,
for Dig, Mikkell, et glædeligt Ry.
Vor »Nobes« har faaet et jam-
merligt Stød,
han ligger i Skoven og er bleven
død;
han skal Dig ej mere nu jage paa
Flugt,
hans Øjne er lukt.

Ja, om Du vil se,
jeg maatte følge den rette Sandhe(d),
saa kan Du jo komme og følge
med mig,
saa skal Du selv se, hvor han
ligger Lig.«

Ja, Ræven han sagde: »Jeg følger
vel med,
men dog er jeg *rædt* (ræd).«

Og som de nu gik,
og Ræven han »Nobes« i Øje fik,
han sagde til Klaus: »Se til, at
Du kan
fornemme, om »Nobes« han træk-
ker sin Aand.«

Klaus sagde: »Han ligger helt
krum og stiv
og har ingen Liv.«

Og Ræven sagde nu:
»Hug Hul i hans Hoved, hug Øj-
nene ud;
jeg frygter, han ligger der stille
paa Lur,

og staar han op, da vil han med
mig køre i Ring,
ja, slide mit Skind.«

Men Klaus han var snild.
Han sagde til Ræven: »Jeg tror,
at Du vil
min Tale ej agte, ej heller mig tro.«
Saa viste han hannem en Ært
eller to.
»Se, der er Øjstenene, se dennem
nu,
de er hugget ud.«

Men hør nu et Spil,
hvor »Nobes« han laa og lurede til.
Ja, Ræven greb hannem i sin Krop,
men »Nobes« han sprang frimod-
delig op,
saa sloges de hardt udi denne Leg,
og Ræven han skreg.

»Nu er jeg forraadt!
Ak, kære Broder Klaus, Du hjælpe
mig herfra.«
»Ak nej«, sagde Klaus, »Du skal
holde Strid,
Du sagde i Gaar, det var Børne-
nes Leg,
i Dag maa gamle to Karle vel slaas,
ret nu skal Du flaa.«

Ja, det saa ilde ud,
og Ræven han sagde: »Ak, skaan
dog min Hu (Hud),
kan Guld og Gave kun løse mit Liv,
saa vil jeg dem gerne spendere
og giv',
saa vil jeg forsvare saa hardt, som
som jeg kan,
baade Rige og Land.«

Nu Striden blev haard,
og Blodet randt Ræven af Læn-
der og Laar;
nu Døden han saa for Øjnene
her,
han vilde først tale med Børnene
kær.

Men »Nobes« han svartø med vrede
den Mund:
»Det sker ingenlund'«

Nu Ræven gav tabt;
hans Lemmer i tusind Stykker
blev bragt.
Saa tog de hans arme, forknusede
Krop
og udi et Træ de klynged ham op;
der hænger han nu og hviler sine
Ben,
saa smukt i en Gren.

De gik saa fuld snar'
hen til Mikkels Hule, hvor Un-
gerne var.
En Strikke om Halsen paa den-
nem blev spændt,
og hos deres Fader saa blev de
ophængt,
saa toge de mangan Klenodie
god
bort fra Mikkels Bo.

Ja, saa gik det til,
ja, det kan I tro, i Fald I vil.
Da »Nobes« han døde, fik Klaus
hans Gaard,
saa leved' han der i 84 Aar,
ret tapper og mandelig holdt han
sin Færd,
saa døde han der.

Barnerim.

Remser om Dyr med og
uden Leg.
Tibel tene, smaa Grene,
min Mage, brændt Kage,
brun Stud, rendt ud
til Kongens Gaard.
Hent et Æg, smid paa Væg,
hulster, fulster,
Ravneunge, Sorteskæg.
Manden stod i Nørredøre
og kaldte paa sine Svende:
Peter Blad,
kom ind, faa Mad,
nu er Maden færdig.
Vi'en, gi'en, hop'en, stop'en,
gag ud i Græsgang

til vor' Høns, til vor' Gæs,
de gik paa Lade,
de gjorde Skade,
de bed det Straa, de bed Vippet af.
(Meddelt mig 1896 af en 87aarig Kone som
stammende fra hendes Ungdom.)

Høne prøne,
Himlen vilde falde,
Rende ralle, Kok, Brok.
Høne prøne,
hvem sae det for Dig?
Kyllig (Kylling) prylig,
hvem sae det for Dig?
Det fornem jeg selv
i mit Haar og Hovedskal.

Krum for Horn hedder vor Ko,
Kom for Dør hedder vor So,
Radt i Skrald hedder vor *Gasse*,
Kæk i Kæk hedder vor Gaas,
Sidsel Sand hedder vor And,
Femten Skruer og en Rød,
skal vor Høne hedde.

Maren og Karen de flaaede en Kat,
Poul og Per de holdte saa *hardt*,
Jeppe og Knud bar Skindet ud
paa 24 Kæppe.

»Snegl, Snegl, kom herud! Der
er en Mand, der vil købe dit
Hus for 24 Rigsdaler« — gentog
Børn i det Uendelige, naar de
saa en Snegl — lige til Sneglen
begyndte at krybe ud af Huset.

Til Mariehønen sagde man:
»Flyv, flyv, Vorherres Høne!
I Morgen faar vi godt Vejr« (508).
(Se S. 531 ligeledes Remsen til
Musen, der skal give en Bentand
for en Guldtand.)

Gætning.

A. gemmer en Nød i sin lukkede
Haand og siger:

»Min So gaar til Skovs.«

B. svarer: »Min gaar med.«

A. spørger: »Hvilket Træ ligger
den under?«

B. peger paa en af Fingrene.

Ligger Nødden under den paa-
gældende Finger, vindes den,
ellers ikke.

(Minde fra min egen Barndom.)

Sanglege og Remser.¹⁾

En Person er inde i Kredsen og
udvælger sig en Anden at danse
med, som saa efter Dansen kom-
mer ind i Kredsen. Under Dan-
sen synges i Kor:

Der sidder en Jomfru i Klostret fin,
rink, rank, falderi rank,
falderi, rytteri, Rose.

Og kunde vi faa Skønjomfru at se,
rink, rank osv.

Saa vilde vi brække en Sten eller to,

En Sten eller to kan ej forslaa,

Saa vilde vi brække den hele Mur.

Saa fik de da Skønjomfru at se.
Se hist, se her, der danse de To,
som om de haver stjaalet baade
Strømper og Sko,
Silkestrømper, lakerede Sko,
og der faar Skønjomfru sin Ære
og Tro.

En Tælleremse til Leg:

Alle, halle ni ti,
gak Du ren skær fri.

Tælling til Legen

Fjælleskæg (Skjul. S. 371).

Enkede menkede sukkede søde
abel has tabel dommi nøde
his has torne fas
fante ni fante ti
fante stukke stakke sti
gak Du lille røde Rakkerdreng
rent ud fri.

Efter gentagne Tællinger blev der
kun En tilbage, som saa blev
den, der *maatte staa*.

En Panteleg.

Der har Du de Penge, som Fruen
Dig sender,
Du maa købe for dem, hvad Du vil
undtagen »Nej« eller »Ja«,
for det vil Fruen ikke ha'.

Saaledes siger den, der spørger,
til den, der udspørges. Den
Spørgende maa udfritte skarpt
for gennem vanskelige Spørgs-
maal at faa den Adspurgte til

¹⁾ Til den saavel for Voksne som Børn yndede Danseleg »Væve
Vadmel« sang man:

Og saa væve vi Vadmel,
og saa slaa vi det sammen,
væve Vadmel — slaa det sammen,
lader Skytterne gaa!

at bruge Ordene »Nej« eller »Ja«. Enden paa Legen er da til sidst, at den Adspurgte maa *give sig fortabt* og give Pant. Senere indløses saa Panterne.

Gem-Bælte-Legen.

Denne gamle Leg legedes kun blandt Pigebørn. Deltagerne sad paa Rad. — Da Legen sædvanlig foregik i det Fri, var det ofte hen ad en *Groftevold* eller i et *Vejdige* (S. 279). — Den Ordførende, fulgt af en Følgesvend, gik fra Pige til Pige hele Linien igennem. — Hun havde en Sten i Haanden, og hun forestillede, at denne Sten gav hun Enhver i Skødet med de Ord:

Gem Bælte, gem Bælte, gem Bælte,
gem sorte bilte hva',
faar Du mer, saa ser Du a(d),
— hold fast!

Denne »Uddeling« gentoges Rækken ud tre Gange. Saa kom Turen til Følgesvenden at gætte, hvem der virkelig havde faaet Stenen. Men hun maatte kun gøre tre Forsøg.

Den sorte Gryde.

Deltagerne deles i to Partier med hver sin Ordfører. Den Første siger:

Jeg snurrer mine Kyllinger tre
Gange rundt
for en Høg for en Gøg, for en
Kykkeliky,
og (idet han skraber med Benene):
Jeg skraber, jeg skraber.

Den Anden spørger:
Hvad skraber Du efter?
Efter en gammel, rusten Synaal.
Hvad vil Du bruge den Synaal til?
Til at lappe min Kedel med.
Hvad vil Du bruge den Kedel til?
Til at koge *Hønsesuppe* i.
Hvor vil Du faa det Hønskød fra?
Det vil jeg stjæle fra Dig og Din
Nabo.

Det vil jeg slaas med Dig om.

Kampen begynder. Saa Mange, der tages til Fange, sættes til

Side »i Kedlen« for at koge. De, der koger, skal efterabe Lyden af en Gryde, der syder og skrupkoger, indtil Legen er færdig, og Alle er havnet »i den sorte Gryde«.

I nyere Tid legede man ogsaa denne Leg paa den mere almindelige Maade til Sangen:

Fare, fare Krigsmand
Døden skal Du lide.
Den, som kommer allersidst,
skal i den sorte Gryde.

En Kredsleg.

Til en Kredsleg sang man:
Kragen sidder paa Bjerget,
for duk ni dal, for duk ni dal,
og hvo, som ikke dukke vil,
han maa sætte Trøjen til.
Nu dukker vi os Alle.
Hele Kredsen dukker sig. Den,
som ikke dukker hurtig nok
eller paa rigtig Maade, sættes
ud af Kredsen og maa se til.

En Tavleleg med Sang.

Vil Du, vil Du, vil Du, vil Du,
vil Du,
med mig ud i Marken gaa,
ja men, ja men, ja men, ja men,
ja men,
her skal 30 Streger staa.
| | | | | | | osv.

Samtidig med Sangen maa for hver Stavelse skrives en Streg, og ved Slutningen tæller man efter, hvor nær man kom Maalet. Leges ogsaa med Kridt paa et Bord, eller Stregerne ridses med Pinde i Grus.

Remser uden Leg.

Sol og Maane gaar Verden omkring,
Kejserens Datter, den lange Kvind,
gaar paa Gaden og svanser.

Godda', sa' Per La, Tak, sa' Per
Lak,
hvor skal Du hen, sa' Per Len,
til Lunde, sa' Per Krune,

hvad skal Du der, sa' Per Læ(d)er,
 købe Lys, sa' Per Krys.
 hvor mange, sa' Per Lange,
 Fire, sa' Per Lire,
 Det er for lidt, sa' Per Kridt,
 det er nok, sa' Per Kok.

Det regner, sa' Per Degner,
 kryb i Skjul, sa' Per Jul,
 nej, jeg vil'ke, sa' Per Dillike,
 jo Du skal, sa' Per Val,
 ja nok, sa' Per Kok.

Dikke, dikke, due,
 min Moder er en Frue,⁴
 min Fader er en Herremand,
 han spiller paa Strengene,
 og Strengene koster Penge,
 Pengene ligger i Pungen,
 Pungen ligger i Skrinet,
 Skrinet staar i Kisten,
 Kisten staar i Kirken,
 og Kirken ligger i København.

»At stave
 foruden Bogstaver«.

Straa i Glas, det siger Ras,
 To Rotter og en Mus, det siger Mus.
 Rasmus.
 Kæp i Kølle, det siger Mølle.
 Rasmus Mølle.
 Hund i Lænke, det siger Enke.
 Rasmus Mølle Enke.
 Strippe og Spand, det siger Mand.
 Rasmus Mølle Enkemand.

At tælle til Politi.
 Polien, Polito, Politre, Polifire
 osv. til Politi.

Talremse.

1 Du er en Ten,
 2 Du er en So,
 3 Du er et Kree (Kreatur),
 4 spille paa Lire,
 5 Du er slem,
 6 Du er en Heks,
 7 Du er en Tyv,
 8 Du er en Daader (Datter),
 9 Du er en Bi,
 10 kom hi(d).
 11 Du er en Helme,
 12 Du er en Fiaal (Fiol),
 13 det er Hættten,
 14 det er Sjorten (Skjorten).
 15 Du gemt 'en,
 16 Du troldheksten,
 17 Du hyt 'en,
 18 Du hat 'en,
 19 Du hit 'en,
 20 Din Skive.

Dagremse.

Søndag Silketop,
 Mandag gule Krop,
 Tirsdag Time,
 Onsdag rime,
 Torsdag Knellebank,
 Fredag fullas,
 Lørdag lidt villere (finere). (549 f.).

For Smaabørn.

Ride-Ranke-Vers.

Ride, ride Ranke,
 fra Baa ring og til Blanke¹⁾,
 der var Ingen hjemme
 uden tre skidte Lener;
 den Ene »sadt« i Gaarden
 og strippede en Ged,
 den Anden laa paa Bænken
 og var halv død,
 den tredje »sadt« i Askekrogen
 og rørte sig en Potte Grød.
 Saa tog jeg en Stikke (Strikkepind)
 og vilde i Grøden prikke,
 saa tog hun en Brændebrand
 og slog mig over min højre Hand;
 det brændte, og jeg rendte

¹⁾ To Byer i Vends Herred.

op og ned ad Købstadgade,
 der fandt jeg mig en Peberkage,
 som jeg lod mig rigtig smage;
 da mødte mig en graa Gaas
 med en kroget Haas (Has).
 Laan mig Dine Vinger:
 mens jeg flyver hjem
 til min Faders Gaard.
 Der er Ly,
 der er Læ,
 der er Græs i til Knæ,
 der er nok til os begge.

Ride, ride Abildgraa,
 der sidder en lille Skalk derpaa,
 kvist ham af, og lad ham gaa
 paa den grønne Bakke.

Ride, ride rappe,
i Morgen kommer Babbe
med nye Sko og Knappe
til — — — [Barnets Navn]
[Et andet Navn] vil ogsaa ha' to,
men han (hun) kan vente
til Paaske, til Pinse,
til Byggen bli'er saaet,
og Havren bli'er groet,
og Skoven staar i Blomster.

Ride, ride Ranke
til Møllerens Hus,
der var Ingen hjemme
uden Rotter og Mus
og en lille bitte Vovvov.

Sko, sko den lille Hest,
hvem kan sko ham allerbedst?
Det kan Smeden i vor By.
Hvor mange Søm skal der i?
Enten otte eller ni.
Pink, pank, slaa Sømmene i.

Sko, sko Hest,
hvem kan bedst?
Det kan Smeden i Lunde,¹⁾
han kan sko den Brune.

¹⁾ By i Lunde Herred.

Sko, sko Hest,
hvem kan bedst?
Det kan vor Smed,
hvor bor han?
Bag det røde Led.

Sko, sko min lille Hest!
Hvem kan sko den bedst?
Det kan vor Smed,
som bor ved vort Led
og ta'r 4 Skilling for de'.

Remser, der skal udtales meget hurtigt.

God, red, ren, bred, bredbladet
Boveblad (Boghvede), Tobaks-
aske.

Gertruds gamle, graa Gaas gider
gerne gaa gnave godt, gammelt,
grønt Gadegræs.

Dersom Somme vidste, hvad Som-
me siger om Somme, saa sagde

Klappe, klappe Kage
i Morgen skal vi bage,
dejlig Søsterkage,
dyppe dem i Fløde,
saa smager de saa søde.

Klappe, klappe Kage
i Morgen skal vi bage,
dejlig Søsterkage,
en til Faer og en til Moer,
en til Søster og en til Broer
og en til lille, bitte [Navnet].

Bære, bære Saltebrød.
Hvad skal Brødet koste?
24 Skøroste (se S. 199).

Save, save, musse mave
4 Skilling for en Dag.
En god Potte Øl
og et godt Stykke Mad,
det skal lille Savemand ha'.

Save, save, musse mave,
4 Skilling for en Dag;
1 til Øl og 1 til Brød,
2 til lille Fæstemø.

Mogens, Mogens Missekat,
hvor var Du forgangen Nat?
Jeg laa nede i Møllerens Hus,
der var hverken Rotter eller Mus,
men kuns en lille bitte
Vov—vov—vov!

Mester Jacob,
sover Du?
Hør' Du ikke Klokken?
Bim—bam—bu!

(Minde fra min egen Barndom. Dette el-
lers kendte Rim er mærkelig nok ikke
kendt af mine fynske Meddelere.)

Somme ikke saa meget om Som-
me, som Somme siger om Somme.

Læg Fisken paa Disken til Bispen.

Ribsbu og Buskvækster.

1 Balle Vand, 2 Baller Vand, 3
Baller Vand osv., indtil 20 Bal-
ler Vand.

De gamle Vægtervers.¹⁾

Som omtalt S. 99, og se S. 622, havde min Fødeby sin Natvægter, der sang de gamle Vægtervers. Skønt jeg som Barn ikke kom meget ud i den Tid af Døgnet, han havde sin Virksomhed, mindes jeg dog den i en tyk Kavaj indpakkede Skikkelse, iført Kabuds med Øreklapper, ret tydelig, og Vægterversene, især de til Nattens første Timer, var den Gang vel kendt af Befolkningen. Jeg hørte og kendte dem da ogsaa som Barn.

En gammel Julevise.

I Børnenes Lege S. 380 anfører jeg — øst af Folkemunde — fire Verslinier: »Julen drives med Plaser osv.« Omtrent med samme Ord begynder de fire første Linier af Visen: »Landsbypigernes Tidsfordriv«, »Dania« III, Side 365 (hvoraf jeg S. 63 har citeret et Efteraarsvers). I Rs. Hansen's sydfynske »Gamle Minder« II, S. 169 findes Børnenes fynske Julevise saaledes gengivet:

»Julen fører ret Plaser,
vi faar nok at æde,
naar det lystig frys' og sner,
saa kører vi i Slæde
hen til Gæst hos vores Ven,
der vi glædes hver og en,
faar og der at smage
Gud den Prosekkage! (192 f.)

Øllet er som Honning sød,
sødere den brune Mjød;
det er gode Dage! —
Da vi tidt i Søvne ser,
lille Jesper ad os ler
med den Urt i Hatten,
han os gav om Natten!«

En gammel Foraarssang.

Den over hele Landet kendte, gamle Majvise: »Velkommen hid Foraarets Tid, Gud glæde os med Sommer blid«, kan ogsaa nævnes. Den er optaget i H. K. Rask's Morskabslæsning 1839, Carl Bagger har anført den i »Min Broders Levned«, og Partier af denne Bondesang er medtaget i Inge-

¹⁾ I Februar 1914 blev Vægtersangen indført paany i Ærøskøbing. Paa Borgmesterens Forslag vedtog Byraadet (med 7 Stemmer mod 2), at Byens Vægtere fremdeles skal synge de gamle Vers, der en Tid havde været ude af Brug der i Byen af den Grund, at Byens Vægtere ikke havde Sangstemme, men nu var denne Hindring ikke mere til Stede. Ærøskøbing indtager da nu den fortjenstfulde Særstilling her i Landet at holde den gamle, kønne Skik i Hævd, dog synges kun de tre Aftenvers til Kl. 10—11 og 12.

mann's Levnetsbog I, 9. Kapitel, hvilket viser Sangens fordums Udbredelse. Ogsaa »Skattegraveren« (1885) har et Par Varianter af den, fra Samsø og fra Jægerspris.

Bunkeflods Spindeviser.

Visedigteren og Præsten H. C. Bunkeflod¹⁾, der døde som Sognepræst i St. Hans Sogn i Odense 1805, var i Slutningen af det attende Aarhundrede Forfatter til en Samling Viser, der nød stor Folkeyndest og Udbredelse, og som levede i Folkemunde længe efter, at Forfatteren var død og borte. Hans »Spindeviser« var især kendt. H. C. Andersen omtaler dem i: »Mit Livs Eventyr«s første Kapitel. Bunkeflods Spindeviser (o: »Viser for Spindeskolerne«) er dog nu lige saa glemte og ukendte, som Bogen er sjelden. Her et Par enkelte Prøver:

Af: »Landlivets
Lyksalighed«.

O, Piger, jeg vædder,
at Ingen sig glæder
saa smukt og saa herligt som vi,
I Foraarets Dage
vi Bøtten skal tage
og malke deri.

Af en »Høstvise«.
Lyksalig gik vor Høst forbi,
vi endte den med Glæde;
og derfor muntre syngte vi,
Enhver, som er til Stede.
Vi Kornet ind i Laden fik;
og Alting efter Ønske gik.
O, synger og danser lystelig.

»Opmuntring til at spinde.«

Af denne Vise lyder første Vers
i Afskrift efter Originalen saaledes:

Løb snelle Hjul! løb hurtig om!
Din Hastighed skal lære,
at Tiden gik, og Tiden kom
og den vil nyttet være,
Som Traaden giennem Fingeren
saa glider Tiden hastig hen,
og skønt vi ville gribe den,
den kom dog ei tilbage.

Af en anden af Bunkeflods Digt-
samlinger (1785) skal jeg kun med-
tage et Vers af:

»En Vise for de fynske
Piger.«

Jeg velskabt er, og Sundheds Blod
Jeg har i mine Kinder,
Min Madmoer er mig meget god,
Jeg toer og syer og spinder;
I Høsten gad jeg seet den Mand,
Der meied', jeg ei følge kand,
Og jeg er rap at rive Høe,
Naar vi skal gjøre Stække.

¹⁾ Bunkeflod og hans Spindeviser har jeg for øvrigt omtalt i Odense Amts hist. Samf.s Aarsskrift I, S. 313 f. samt i Wisbechs Almanak 1919.

En senere Høstsang.

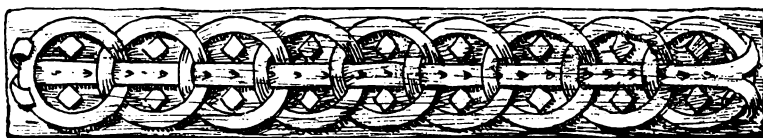
Senere Slægter sang Adolph Reckes kendte Høstviser af 1868: »Marken er meiet og Høet er høstet«, eller nynnede paa Brudstykker af den (som jeg har citeret S. 415). Men ogsaa denne Viser har lidt Forgængelighedens Skæbne og er glemt af den yngre Slægt. Dens Fremkomst faldt sammen med Rapsdyrkningens Periode.

Denne Sang har Fynboen Mads Hansen omdigtet, og i det sidste af de ændrede Vers synger han smukt til Høstgildets Pris:

»Loen vi pynter med Blomster og Blade,
vi har Georginer og Bonderoser nok,
Børnene danser allerede saa glade,
alle vore Piger staar ventende i Flok.
Bind saa Korn i Krans!
Hurra! Her til Lands
slutter vi Høsten med et Gilde og en Dans!«

Mangen Moder lærte sine Børn
følgende Aftenbøn:

Nu Døren luk
og Ljuset sluk,
vi hen til Sengen ile.
Og at vi saa
med Glæde maa
igen opstaa
i Morgen fra vor hvile!

Gække- og Bindebreve, Gaader og anden Gætning.

Gækkebreve.

DEN fynske Digter Carl Bagger spørger i sin prægtige Foraarssang, der gælder Dyr og Planter (387): »Naar kommer Gækken?« og svarer med det lille, kønne Vers: »Naar Gudfader det behager, vinker han den frem af Ager«. Men tager man den Art, der hedder Dorothealillien, Hvidblommen, har denne derimod sin bestemte Kommedag, den 6. Februar. Ogsaa den sydfynske Digter Mads Hansen synger smukt om den lille fine, skære Blomst, der er saa tidlig paa Færde, den Blomst, som findes vildtvoksende i de fleste europæiske Lande, og hvortil der i de forskellige Lande knytter sig mange Sagn og Legender,¹⁾ og som har saa mange forskellige Navne.

Vore Naboer baade i Syd og Nord kalder den Sneens Blomst under forskellige Variationer. (F. C. Schübeler nævner i »Norges Væxtrige« Side 350 en Række Navne for bl. a. Norge, Sverige, Danmark og Tyskland.) Hos os kaldes den Kyndelmisseblomst, Februar-, Blides- eller Martslillie, Dorothealillie eller Hvidblomme, ogsaa Snekløkke. (Se Anton Andersen: »Fra Planternes Verden«, 1885; en Bog, der er skrevet i Vigerslev Sogn, Skovby Herred.) Vintergæk er dog Plantens almindeligste Navn, dog ogsaa Sommergæk og Sommernar; thi hos os er den bedst kendt som Gækkeblomst.

Fynboen siger Sommergæk eller Gækkelillie. Min Fader (født i Nysted) sagde Sommergæk, medens paa min Fødeegn de, der talte Folkesproget, sagde Gækkelillie (udt. *Gække-*

¹⁾ Naar det gaar hurtigt med Ablomstringen, betyder det i Følge tyske Plantesagn, at man faar en kort Sommer.

nelje eller ligefrem *-nellike*). Som lille Barn kendte jeg kun disse to Navne. Som Fynbo holder ogsaa H. C. Andersen stærkt paa sin Hjemstavns almindelige Benævnelse, Sommergæk. Ja, han har skrevet et af sine Eventyr til Sommergækkens Pris; det fremkom i »Dansk Folkekalender« 1863:

Blomsten blev lagt i en Bog. Husets unge Datter havde en Ven. Han skulde være Sommergæk. »En Dag kom Bogen frem igen, det var et andet Menneske, som saa i den: »Der ligger en Vintergæk!« sagde han. Det var et nyt Navn for Blomsten, det havde den aldrig hørt før, den kendte kun sit gamle og holdt det i Ære. »Vintergæk!« sagde de Andre i Stuen, »det er en ny Benævnelse, som vi ikke har kendt før i gamle Danmark. Lad os blive ved de Rette, og det er Navnet Sommergæk, det er et kønt Navn, det har Mening og Betydning, og det staar desuden i Molbechs Ordbog!« »Men i »Plantelæren« staar Vintergæk!« sagde den Anden. »Kan Du nægte det?« Og saa blev der stridt om Navnet, og den Ene vilde være klogere end den Anden. »*Galanthus nivalis* er det botaniske Navn!« »Sommergæk er det danske! jeg holder mig til mine Forfædres fornuftige Tale og ikke til Latinen! den kan gaa hen at lægge sig!« Og Blomsten selv holdt med ham, som kaldte den Sommergæk, for det er der Mening i!«

Men det er dog langt fra kun i vor bedste Litteratur, at den første Frilandsblomst i den danske Jord, sart og fin og af samme Renhed som den hvide Sne, forherliges. Vel rører den kun vagt og svagt paa Foraarets skønne Streng, men der er dog neppe nogen anden Blomst — Midsommerblomsten, Blomsternes Dronning undtagen — der er besunget som den, og det af alle Poeter lige fra de navnkundigste Digtere til de ubetydeligste Versmagere. Med Blomsten kommer Gækkebrevene og Gækkepoesien frem. Nytaarsregningerne har ogsaa faaet et poetisk Ry, hvorom det hedder: »Et Nytaarsvers paa Vandet flyder og lavest Rang blandt Digte nyder.« Men tro ligvis kan Gækkeversene gøre nævnte »Vers« Rangen stridig som »Nummer sidst«. Thi de faar de Digteraarer til at flyde, hvori Blodet neppe er tykkere end Vand. Gækkeblomsten har fortrinsvis sat de alleryngste og allerspædste poetiske Aarer

Virksomhed. Gækkevers er uden Tal. De dækker sig klogeligt under Navneskjul. De er undertegnet med et »Prikke«-

navn. Derved bliver Morskaben baade til et Gækkeri og et Gætteri.

Det er gammel Skik at »gække for Paaskeæg«, derfor hedder det ogsaa i de gamle, folkelige Rimbreve:

Gækket er Du, og gækket skal Du være,
indtil Du løser Dig med Ære.

Det vil sige: at Modtageren gækker igen, eller som det ogsaa hedder:

indtil Du mig et Paaskeæg forærer.

En anden Slutning lyder saaledes:

Naar Du modtager denne Gæk,
da maa Du give Paaskeæg (437).

De gamle Bønderfolk var store Spilopmagere. (Se »Humør« S. 46.) Gækken sad dem i Ærmet og var ikke let at holde inde. Bindebreve og Gækkebreve og at narre hverandre, særlig narre April og Fastelavn, hørte i høj Grad med til de barnlige og livsglade Folks nøjsomme Glæder — og ikke alene blandt Børnene, — det var en Fornøjelse, som man ikke saa let voksede fra (391, 430).

Det gjaldt om i Haven at have udsprungne »Gækkelillier« saa tidlig som mulig. Der anvendtes da mange fiffige Kneb for at faa de Udkaarne til at modtage en Gækkelillie. Længst tilbage i Tiden gækkede man dog fortrinsvis hverandre paa en mere prosaisk Maade. Man puttede Blomsten ind i en Genstand, som man saa fik Vedkommende til at tage. Kvinderne laante kulørte Hvergarnsprøver hos hverandre for derefter at lave lignende Hvergarn i samme Farver og Mønstre. At skjule den lille Blomst i en saadan ønsket Tøjprøve hørte for Eks. til de almindeligste Maader, eller ogsaa at sige: »Har Du ikke tabt Noget?« og saa pege paa en Genstand, hvori den var skjult. »Vaagen Mand er ond at vække«, og »gammel Skalk er ond at gække«, men selv »den Klogeste kan blive Gæk.«

Se om Breve og Skrivning S. 44. Det hørte til Sjeldenhederne at faa et Brev i de Tider, her er Tale om. Folk kunde godt til helt op imod vore Dage gaa i deres Grav uden nogen Sinde at have faaet et Brev. Havde det været nu, mener en af slige Brevskabers Skribenter, havde det været en let Sag at klæbe et stemplet Frimærke paa et Gækkebrev, men

at faa Nogen til at modtage et Brev, der ikke kom med Posten, endnu saa sent som i Midten af Aarhundredet i Vintergækkens Blomstringstid, var en vanskelig Sag, hvortil der hørte megen List og Lempe.

Saavel Binde- som Gækkebreve hørte dog — paa Grund af Skriveriet — fortrinsvis hjemme blandt Ungdommen og saa de enkelte Begavede med fremragende Skolelærdom, Folk, der sad inde med gode, men til Dels uudviklede Evner. Enkelte lagde stor Opfindsomhed for Dagen ikke alene for at naa det Maal, at overvinde den Standhaftige, men tillige ogsaa med Hensyn til Brevenes Ydre. Skriften var ofte prentet med mange Kruseduller, og Papiret kunde være snildt udklippet eller udhugget eller gennemskaaret efter først at være sammenlagt i flere Lags Tykkelse. Dette sidste gælder dog i særlig Grad Bindebrevene.¹⁾

Her nogle Prøver paa gamle Gækkevers, saaledes som Folket selv digtede dem:

I.

Det var en Morgenstund i Sol,
 jeg gik i Haven for at plukke en *Fiol*;
 men for Sne og kolde Vinde
 var *Fiolen* ej at finde,
 men just som jeg vilde ile væk,
 fik jeg Øje paa en Gæk.
 Nu er Du gækket, og Sagen er klar:
 den Gang Du tog Brevet, var Du en Nar.
 Dagen og Dato har jeg forgæet,
 Almanakken har Musene opædt.

¹⁾ Der er en slaaende Lighed mellem disse af eet større eller mindre Stykke Papir kunstfærdigt udklippede Bindebreve, hvor Skriften er anbragt paa de Strimler Papir, der danner Figurerne, og H. C. Andersens Papirsudklipninger af sammenhængende Figurer. Især findes der i Digtermuseet H. C. Andersens Hus i Odense — blandt mange andre mindre — een stor, indrammet Klipping, hvis Papirssnirkler leder Tanken hen paa de gamle Bondebrevs Udseende, som om han har taget disse til Forbillede. Og man kommer derved til at tænke paa, at Andersen kan have lært sin Udklipningskunst af de gamle Hospitalskoner, han som Dreng færdedes iblandt (75). Eller denne Færdighed kan maaske ogsaa hos ham være Slægtarv fra Farfaderen, som udskar i Træ Legetøj i alle mulige Figurer.

II.

Som denne lille Rose skøn (281),
 saa blomstre og Din Fremtids Lykke.
 Dens Klædedragt er hvid og grøn,
 det er Naturens første Smykke.
 Trods Vintrens strenge Frost og Kuld,
 den skyder frem af Jordens Muld
 og buder Vintren snart forbi;
 det lakker nu ad Foraarstid.
 Jeg den med Hilsen sender Dig,
 en venlig Tanke skænk Du mig.
 Naar Du modtager denne Gæk,
 da maa Du give Paaskeæg.

III.

Skøn som Solens Straale stige
 og som Rosens smukke Spire
 blomstre Glæder frem for Dem.
 Troskab, Dyd og Kærlighed
 pryde stedse Deres Fjed
 Intet møde Dem til *Fortræ'*
 det af Hjertet ønsker *je'*.

IV.

Gode Ven, Du gaar saa stille
 og ej hører Lærkens Sang,
 derfor vil jeg den Fornøjelse spille,
 at Du skal være min Gæk en Gang.
 Tankefuld gik jeg ud at spanke
 rundt i Havens smalle Gange.

Se, der stod det bag en Ranke,
 det, hvorom jeg gik og sang.
 Følsom jeg Naturens første Plante
 brækkede fra Jordens Skød,
 nøjsom tog Du mod den spæde Gave,
 den vil klage al sin Nød for Dig.

Hør den sagte til Dig hvisker:
 »Jeg kom tidlig bort fra Moders Skød,
 men Du husker nok, at Vaaren brister
 for at give Dig et Gækkestød.«
 Gem derfor disse Smaa bag dine Laase,
 og løs Dig snart, forinden Paaske.

Thi nu er Du min Gæk.
 Du kan tro, at jeg er ikke væk.
 Hermed Din Løsning skal være
 Punch og Te, saa længe vi kan se,
 Kage og Kaffe, det maa Du skaffe.

Sikkert det Søde maa dertil møde,
 Vinen den klare, den maa Du ej spare,
 Dans og Musik, saa det kan ha' Skik,
 Du maa hyde til Gilde, saa Mange Du vil,
 men glem ej at hyde mig
 Din

Bindebreve.

Bindebreve har ogsaa spillet saa stor en Rolle, at de Rim, der brugtes til dem, ligeledes udgør en hel Folkepoesi for sig. Bindebreve forekommer hele Aaret, medens Gækkebreve maa nøjes med deres egen Aarstid. Den Dag, der i Almanakken bærer Ens Navn, kaldes Navnedagen. Paa den maatte der ogsaa lidt Poesi til. Man skulde binde og bindes paa Navnedagen, og den, der ikke havde Navn i Almanakken, paa Tamperdagene. Navnedagen lagde man saaledes mere Mærke til end *Geburtsdagen* — den blev fordum slet ikke paaagtet (387).

Navne- og Tamperdage var man lige saa forberedt paa ikke at lade sig overrumple med et Bindebrev som ved de andre Aarets Tider, hvor man blev narret, saa der maatte af Afsenderen anvendes samme Snedighed over for Modtageren som ved Besørgelsen af et Gækkebrev. Da de fleste katolske Kalendarer ikke har nordiske Navne, var det især paa de fire Tamperdage, man maatte værge sig mod at blive bundet.

At blive »bundet« krævede i Bondestanden ikke nogen Foræring, men kun et lille Gilde. Modtageren kunde kun »løse« sig ved at traktere med Et eller Andet; thi at denne virkelig kunde løse de paa den indlagte Silketraad anbragte Knuder, skulde Afsenderen nok sørge for, ikke lod sig gøre. Dog steg Overdaadigheden ved et saadant Gilde sjeldent højere end til Æbleskiver, varmt Øl med Sirup i eller i senere Tider, da Kaffen *kom paa Moden*, til denne yndede Drik — eller allerhøjst kunde det blive til et lille Punchegilde.

Et Par af disse gamle Rimbrev lyder saaledes:

I.

Det var en Morgenstund,
 Alting kom mig saa underligt for,
 saa fik jeg mig da i Sinde
 at ville i Almanakken se,
 da fik jeg straks at se, at det var Tamperdag.

saa fik jeg mig da i Sinde
 at ville [Navnet] binde.
 Jeg binder Dig hverken med Baand eller Bast,
 men med en Silketraad saa fast;
 bunden er Du, og bunden skal Du være,
 indtil Du løser dig med Ære
 og giver et Gilde for mig og Dig
 og Flere, hvem Du indbyde vil.
 Med godt Traktement, jeg haaber, Du os traktere vil.

II.

Hvi bliver Du saa tavs, hvi est Du saa bange,
 straks Du ser denne Skrift, at Du est er min Fange?
 Jeg fanger, fængsler ikke, og skulde jeg Dig føde,
 mens Du i Fængslet est, Du maatte mig slet øde,
 men Du der tvertimod med lystigt Traktement
 for mig traktere maa.

Det var meget almindeligt, at saadanne Breve — og det gælder i lige Grad saavel Gække- som Bindebreve — endte saaledes:

Digtet i Ribe og skrevet i Rom,
 gæt nu, hvorfra Brevet kom.

Rundt om i vor ældre Litteratur støder man paa Bindebreve og Navnedagen samt Forklaring over denne Dag. I »Den Vægelsindede« siger Apicius: »Jeg har bundet en af mine gode Venner, som skal løse sig i Morgen. Det bedste, som er ved Almanakkerne, er disse Navnedage.« Til dette Sted giver Werlauff Forklaring i sine historiske Antegnelser til Holbergs Lystspil. I Poul Møllers »Lægdsgaarden i Ølseby-Magle« skænker Degnens Kone Drengen Rasmus en tyk Pandekage og to Løgæbler efter Modtagelsen af et Bindebrev paa sin Navnedag. Og denne Dag faar ogsaa der sin Forklaring. Helt lignende omtales Bindebreve i H. K. Rask's Morskabslæsning Nr. 7, 1839. Heraf fremgaar det, at det ene af de Vers, jeg gengiver, har vandret fra Slægt til Slægt i ca. 200 Aar. Her forekommer nemlig følgende: »Der haves flere vakre Vers og Formularer til slige Breve, som stundom udskæres meget kunstigen; jeg vil meddele et ældgammelt Vers fra 1663:

Hvi bliver Du saa tavs? hvi est Du nu saa bange,
 Straks Du ser denne Skrift, at Du est vores Fange?
 Giv ikkun Dig tilfreds. Endog vi binde fast,
 Vort Baand er dog ej Jern, ej haarden Linn' og Bast.

Jeg fanger, fængsler ej; jeg kan dig dog ej føde,
 Mens Du i Fængsel est, Du maatte mig slet øde,
 Du, som saa vel er vant. Men Du der tvertimod
 Med lystigt Traktement for os skal holde Fod,
 Saa skal Du slippe løs. — Tidt bryder af de Lænker
 Den Fangne, naar han vel med Vinen Vagten skænker.
 Gør Du det mod os. — Saa let skal Du det Baand,
 Naar Hver er vel beskænkt, opløs' af Fod og Haand.◄

1822 er der af en Jesper Fjord i Odense udgivet en Samling »Materialier til Bindebreve for Bønder og Andre, hvormed man kan fornøje sig i Selskaber og i det daglige Liv.« Der findes to forskellige Indledninger og Slutninger, der kan vælges mellem. I Midten er det Meningens at indsætte en Gaade, som skal løses i Løbet af tre Dage, i modsat Fald fastsættes Løsningen til et Gilde med Mad og Drikke. I dette Øjemed indeholder Bogen hundrede Gaader til Udvalg, Spørgsmaal, der skal svares paa, dels med Navnet paa en Genstand, dels med Navnet paa berømte Mænd af Bibelen eller af Historien. Jeg har dog ikke truffet paa nogen af disse Tekster. Enten har Bogen ingen Udbredelse haft, eller Indholdet er for længe siden glemt.

Blandt Brevpakkerne og Mapper med løse Papirer i Karen Brahes Bibliotek findes ogsaa flere, lange Bindebreve, skrevne paa Karens Dag, den 25. November, Breve med indlagte, uløselige Silketraadsknuder. Et af disse ender med:

Naar dette nu er læst,
 da er det allerbest,
 Vulcano det at give;
 thi det er ikke got,
 som dragen er af tot,
 jeg monne Sandhed skrive.¹⁾

Dette kun for at vise, at Poesien i Bindebrevene blandt Adelsstanden i den lærde Tid og til en saa kundskabsrig Dame ikke hæver sig særlig op over Bondestandens Bindebrevevers i det sidste Aarhundrede.

¹⁾ Jeg har afskrevet Verset i 1899. Da jeg — af ovennævnte Grund, til Brug for nærværende Afsnit om Bindebreve — i 1917 vilde se det efter, kunde jeg blandt de nævnte Haandskrifter i Karen Brahes Samling ikke finde det igen.

Gaader og anden Gætning.

De gaadeagtige Spørgsmaal og dertil hørende Svar, som toges frem ved dertil egnede Lejligheder, var hovedsagelig udgaaet fra Folket selv. Men ubevidst, uden Kendskab til Kilden, var ogsaa en Del optaget fra Komedier og Bøger, hvorfra disse Brudstykker paa forskellig Maade var sivet ud til Landbefolkningen (619). Til Eks. kun: Hvilket Æsel skreg saa højt, at alle Mennesker kunde høre det? — Det Æsel, som var i Arken hos Noah. (Holberg: Erasmus Montanus.) Her for øvrigt nogle faa Prøver paa, hvad der af den Slags gik om i Folkesmunde:

Hvor mange Sten gik der til St. Knuds Kirke i Odense? — Ingen, thi de kunde ikke gaa. Hvor sidder den største Sten i samme Kirke? — I det største Hul. Hvor slog Noah det første Søm i Arken? — Paa Hovedet. Hvorfor spiser de sorte Faar mindst? — Der er flere hvide end sorte. Hvilken Maaned spiser man mindst? — Februar, for den har kun 28 Dage. Hvor mange Æg kunde Kæmpen Goliat spise, naar han var fastende? — Naar han havde spist eet Æg, var han ikke længere fastende. Hvilke Fisk har Øjnene nærmest sammen? — De mindste. Hvad er det, som er højere end et Hus, mindre end en Mus og ikke kan gaa ind ad en Kirkeport? — En Stjerne. Hvad er det, der kan gaa igennem et Gærde uden at gøre Hul? — Solen, en Solstraale. Hvad Lighed er der mellem et Tællelys og en ung Pige? — De vil begge pudses. Hvad er det, som trækker Aande som Dyrene, men er dog intet Dyr? — En Ildpuster. Hvad er det, Gud aldrig ser, Kongen sjældent, men Bonden hver Dag? — Sin Ligemand. Hvem trækker sit Arbejde langt ud og bliver dog færdig til rette Tid? — Rebslageren, kaldet *Revslaeri*. Hvad er det, som bærer sin Herre og Herren det igen? — Skoene. Hvilket Menneske gaar paa Hovedet? — Den, som har Søm i Støvlerne. Hvorfor har Møllerne hvide Hatte? — For at sætte dem paa Hovedet.

Man yndede at tale i Ordspil, særlig til Børn, og der findes en Række gaadeagtige Talemaader saasom: »Han (eller jeg) kan se paa Smedien, enten Smeden er der eller ej.«

Man sagde til Kvinderne, der skrabede Grødgryden (177): »Grydeskraberen (Skeen) kommer aldrig i Himmerig.« Man sagde til et Barn: »Der sidder Skind paa Din Næse, siden Du spiste Pølse sidst.« Et Spørgsmaal er: »Hvor sidder det bedste Stykke paa Grisen?« Og Svaret er: Bag Ørene -- og man sagde for Eks. til Tjenestdrengen: »Du kommer til Vinter til at leve af det Stykke af Grisen, der sidder bag Ørene«, og Drengen antog da gerne dette Parti for at være kun selve Nakkestykket. Man sagde ogsaa: »Har Du nogen Sinde set et halvt Grisehoved med to Øjne?« Barnet svarer da Nej i Stedet for Ja. Alt saadant var en Tankesport for Børn.

Mange af disse »Forstandsøvelser« er ret vrøvlede og kræver særskilt Forklaring. Der er til Eks. Ordet: »Han kan ikke kende en Ko fra en Vejrmølle« — eller som det ogsaa hedder: »Han kan ikke se en Ko fra en Kirke.« Naar man siger saadant til den, man vil drive Gæk med, tror Vedkommende, at der menes, at han ikke kan kende Forskel paa en Ko, Vejrmølle eller Kirke. Men Meningens er, at Koen ikke gaar fra Kirken, fordi man ser paa den.

Om et Æg sagde man: Lille Lulle (eller Bylle) laa paa Hylde, lille Lulle faldt ned og slog sig i Stykker. (Slutningen: »Ingen Doktor i det hele Land, lille Lulle (eller lille Trille) kurere kan,« sagde man ikke med (383).

Af fuldtud folkelig Oprindelse er sikkert saadanne Ting som til Eks.: Lille Lusselente sprang over en Stente, hun var *lissaa* lodden som et Faar, og dog var der *aller* et Faarehaar paa? — En Høne. Hvad er det, der kan gaa igennem en Mands Gaard og vogte sig for en Hund, men ikke for en Høne? — En Regnorm, kaldet *Mæke*, Madike (217).

Jeg ved en liden Ting, ja mindre end en Flue,
det kan slet ikke se, men lader sig beskue.
i Haven findes det, det er i al Slags Mad,
— man spiser det dog ikke. (— Bogstavet a).

Naar Hoved mit det tages fra, Naar jeg fuldkommen samlet er
kan jeg paa Vandet flyde, med Hoved og med Hale,
dertil lægges da et V, saa kan jeg Pigerne tage i Favn
saa kan jeg Fiske fryde. og dennem trygt husvale.

(— En Mand.)

Man kendte et Utal af Kunster, der blev udført til selskabelig Moro og Tidkort, hvor Flere var samlet. Snart brugte man Spillekort, snart Kridttegn paa Bordet; snart gik En uden for og skulde saa gætte Et eller Andet, naar han igen kom ind i Stuen. Man brugte ogsaa tidt raa Kaffebønner til at spille om og gøre Kunster med. Naar en Række Kunststykker saa var udført — og Ingen kunde flere — kunde Morskaben senere gaa over til at udføre Kortkunst, til at spille Kort (352 f.), til Lege uden Gætning (462) eller til den uopslidelige Dans (349 f.).

Min Fader og min Moder har moret — og undret — mangt et Selskab i de Hjem, de kom, med en Kortkunst, som der hørte To til at udføre. Man lagde 25 Spillekort paa Bordet som Kvadrat med 5 paa hver Led. Disse Kort betød fra Venstre til Højre: Mand, Kone, Dyr, Fisk, Husgeraad og ganske det samme fra Øverst til Nederst. Den Ene skulde nu vende sig om — eller mere eftertrykkelig gaa ud af Stuen — medens en af Selskabet pegede paa et af de udbredte Kort. Naar Vedkommende var kaldt tilbage, sagde den Anden saa en Sætning, hvori de til det paagældende Kort svarende to Betegnelser forekom — man nævnede først Ordet i Rækken fra Venstre til Højre — og det var da en let Sag at vise, hvilket Kort der var peget paa. Saa byttede man Roller, saa at den, der før saa det udpegede Kort og fortalte Historierne dertil, nu gik til Side og siden gættede, medens den Anden billedligt forklarede Kortet. Var Kortet Nummer to paa begge Leder — betød det altsaa to Kvinder — saa havde man tilfældig set, at to Koner fulgtes ad til Kirke, eller til Eks. var oppe at slaas. Saaledes fortæltes om Heste og Køer, Fisk, Vogne, Kurve osv., og saaledes omgav man Stikordene med en lille Fortælling, helst hvori kendte Menneskers Navne forekom; og Ingen forstod Sammenhængen.

Folkemaalet.

Fra Omgangslivet.

Folkets Vid og Folkets Tale.

TIL Skildring af Folkelivet hører ogsaa lidt Omtale af Folkets Tale, som den kom til Orde i Omgangslivet. Før Politikkens og Avisernes Dage fik man paa Bondelandet ikke Underholdningen tilført udefra; men Beboerne levede paa det Stof og de Emner, de gensidigt fik fra hverandre. Disse Folk drog deres aandelige Næring af deres egen lille, snevre Verden. Og ved de mange Arbejds- eller Gildessammenkomster, og naar de mødtes paa Vej og Sti, i Marken og inden Døre og *slurrede ilidt*, slog en Sludder af, var der god Tid og rig Lejlighed til at udveksle det Forraad, som hver især sad inde med. Da kom frem alle Slags Krøniker, Anekdoter, Spøgelsehistorier, Markedsviser, Mundheld og Talemaader, Sagn og Bynyt, kort sagt, Alt det, der dannede Grundlaget for saavel daglig og festlig Underholdning som for det aandelige Behov. Med andre Ord, alt saadant udgjorde det almindelige Samtalestof.

Naar En kunde fortælle en eller anden Tildragelse, gik den igen i det Uendelige, saa til sidst saa godt som Alle og Enhver havde hørt den adskillige Gange. Saa d r u Mennesker fortalte da saadan en Fortælling om Ting eller Personer fra Nabolaget eller fra et andet Sogn altid ens, hvad der kunde afføde, at et eller andet pudsigt Udtryk blev optaget af andre Fortællere under Formen: »Som han *se'er* (eller *saa'e*), gamle Niels« — og det kunde da gentages saa tit, at det blev staaende i Sproget.

Bind paa Bind kunde have været øst af gamle Folks Tale og

Taleform og deres forskellige Historier. Jeg skal give nogle enkelte Prøver paa, hvad jeg i saa Henseende har optegnet fra Folkemunde. Først et Eksempel paa, hvorledes Fortællingerne kunde være langtrukne.

En Fortælling om Paaskebrød. I gamle Dage var det Skik, at Sogneboerne gav deres Præst et Brød til Paaske. En Gaardmand — fortalte en gammel Mand — forsømte en Gang dette Erkendtlighedsbevis, og Præsten savnede straks Paaskegaven og siger til sin Havemand: »Hør, Niels, Du gaar lige forbi Povl Madsens Gaard om Aftenen, naar Du gaar hjem, gaa en Gang i disse Dage indenfor og lad Manden vide, at han ingen Brød har givet mig i Aar.«

Jo, den Tjeneste kunde Havemanden sagtens gøre Præsten, og da han gaar fra Arbejde, gaar han ind og aflægger Præstens Besked, hvortil Gaardmanden kun svarer ganske tørt: »*Ta' aa spørr Præsti etter, om det skal vær' et Rovbrø' eller et Hve'ebro', jeg skylder ham?*«

Næste Dag, da Niels tumler med Spaden i Præstegaardshaven, kommer Præsten ud op paa Formiddagen og hen til ham: »Naa, Niels, har Du saa spurgt Povl Madsen, om han huskede mit Paaskebrød?« — »Ja, jeg *haar*, men jeg fik *baare* den *Beske'ning*, at jeg skulde spørge, om det *vaar* et *Rovbrø'* eller et *Hve'ebro'*, han skyldte *Præsti*.« — »Hils og sig, at det skal være et Hvedebrød«, svarer Præsten.

I Mørkningen stiller Niels Havemand igen hos Povl Madsen, bringer Præstens Svar og faar tilbage den Anmodning: »*Ta' aa spørr Præsti, hvormanne Pund Brø'et skal veje?*« — hvortil Præsten, da han næste Formiddag faar dette sidste Svar, svarer: »Hvor mange Pund Brødet skal veje, det ved jeg ikke, det kan jeg ikke sige.«

Efter endt Dagværk gaar Niels atter til Gaardmanden med denne sidste Besked, og da Præsten endnu en Gang næste Formiddag kommer til Niels i Haven for at høre, hvad Povl Madsen nu havde sagt, siger Niels: »*Je sku' helse aa se'e, at naar Præsti ette ku' se'e, hvormanne Pund Brø'et skulde veje, ku' Povl Madsen ette levere Nøv'e.*« Historien endte da med, at Præsten ikke fik sit Paaskebrød fra Povl Madsens Gaard.

Man sad da spændt lyttende under hele Fortællingen, og

naar den var endt, morede man sig kosteligt. En Anden kunde saa tage fat med en anden Historie, for Eks. følgende (som for øvrigt er fortalt af den samme Mand, født i Vesterby i Grindløse Sogn).

Det var, før Bonden ret vidste af at sige, at Penge kunde sættes paa Rente — sagde Fortælleren — da havde Landsbyfolk som Regel ikke andet Gemmested til deres ofte surt erhvervede Spireskillinger end at lægge dem paa Kistebunden, eller [naar man syntes, at det var mere sikkert], at lade dem mugne og irre i Jorden.

En Gang gik en Karl rundt for at »sige til Hove«. I en Gaard, hvor han kom ind, mødte han Konen, der kom slæbende paa noget meget Tungt og *Sært* (særegent) i sit store Hvergarsforklæde. Karlen afleverede sit Bud, men kom saa til at spørge, hvor Konen vilde hen med det fyldte Forklæde, og hvad det var, hun slæbte paa. Hertil svarede Konen: »Du kan jo følge med, saa skal Du faa det at se.« Det kunde Karlen nok have Lyst til, og da de saa kom om i Haven, hvor der var gravet et Hul i Jorden, hjalp Karlen Konen med der at skjule sin Skat af sammensparede Specier og Dalere.

Om Karlens Ærlighed mod dette »Liggendefæ«, eller om de nedgravede Penge senere blev fundet af rette Vedkommende — derom vidste Fortælleren Intet. Men Historien — der er sand — er et Eksempel paa den ubetingede Tillid, man viste »kendte« Folk, der er et Modstykke til den Mistro, der udvistes mod Fremmede. (Se S. 53 og senere om »Kultur«.)

— Om dem, som samlede sig klingende Mønt, sagde man: »De har Kisterne saa fulde, at det er Karls Arbejde at laide, lette, dem«, eller »han har Guld til et Svinetrug« eller »Pæ'e som en Grusgrav.« I saadanne Talemaader ligger vel en aabenbar Overdrivelse, men der er dog en vis Berettigelse til Grund, idet saadanne Udtryk sigter til den Skik, at Folks Forraad af Penge saaledes blev ophobet som en død Skat. Dette har været lige meget Skik trindt om. Pastor Junge fortæller fra Nordsjælland for ca. et Hundrebaar tilbage: Jeg har selv saaledes kendt et Menneske af Bondestanden, som omsider ved en uundgaaelig Forandring maatte aabne sine Skatte, og som da til sin og Fleres Forundring fremslæbte over tusinde Rigsdaler mest i Toskillinger. De gamle Bønder nærrede en dob-

belt Frygt, dels Frygt for at anses for rige, dels Frygt for at miste deres Rigdom — ∴ Frugten af deres store Flid og Møje, Nøjsomhed og Afsavn.

De forstod at sætte Tæring efter Næring og vidste: at spinke og spare kan længe vare, at Sus og Dus gør tomt Hus, ogsaa, at den, der spytter af en Sysling og ikke vil spare en Hvid, bliver aldrig en Dalers Herre. Men havde de saa 'ad den Vej faaet samlet lidt rigeligt sammen af Dalere og Specier, kendte de ingen anden Omsætning end at finde et eller andet skjult Gemmested til Rigdommen.

En »Uglspilhistorie«, som den er fortalt af en gammel Bondemand: Uglspil sad en Aftenstund paa en Ledpæl og lappede sine Bukser. Men han var ikke tilfreds med Maaneskinnet, som det var, han kunde ikke se godt nok ved det, saa raabte han op til Maanen: »Skin højt, skin højt!« Da det ikke hjalp, blev han ved at raabe det samme højere og tilsidst ganske gnavent.

I det samme kom en Arbejdsmand gaaende forbi. Han var Tærsker og gik hjem fra sit Arbejde med sin Plejl paa Nakken; da han hørte Uglspils Raab, listede han sig i Stilhed hen og gav ham et haardt Stryg over Nakken med sin Plejl, saa Uglspil klagede sig i høj Grad ynkeligt derved. Uglspil troede, at denne Revselse var en Straf fra Maanen og gav sig straks til at forandre sin Klagelyd, idet han nu raabte endnu højere end før:

Skin højt, skin lavt,
skin ligesom Du vil!

En Billedtale, som opfordrer til Tilfredshed. Saaledes har Uglspilnavnet grenet sig helt ud til vore gamle Bønder. Historien er fortalt for 'ca. 50 Aar siden af en da gammel Mand.

Hvor Lidet man end i de ældre Dage læste, kan man dog stundom genfinde Træk, der er sivet ud fra en eller anden trykt Kilde (Gaader 613). De gamle Dages Bønder fortalte tidt ubevidst en eller anden Historie, der stammede fra en Hebel'sk Fortælling eller lign., men fortalte den (553) *etter der* (deres) *Famor* eller *Faffer* (Farfader). *De' kaan' je etter mi Moffer* (Morfader).

Naar man for Eks. hører en Fortælling som følgende, leder det let Tanken hen paa en eller anden Skolebog eller

Børnebog, snarere end at Historien virkelig er passeret eller er groet i den første Fortællers »egen Have«. En Gang var en »Mand«, der var rejst som *Fovlekysen* (Fugleskræmsel) i et *Kisbærtræ*, saa veludstyret, at han havde en Frakke paa, som en vandrende Haandværkssvend fandt bedre end sin egen. Svenden udbrød da: »Vi To, vi bytter«.

Mangen en af de Gamles Fortællinger var sikkert kun Genfortællinger.

Fra først af i Aarhundredet blev der ikke læst meget ud over Bibelen og de gamle Huspostiller, senere hen, da der kom *Læssnin'(g)* i Almanakkerne, føjede Aarets Almanak det Æstetiske til og bibragte det gamle Bondefolk de første litterære Interesser i fornøjelig, sund og god Form.

Man bruger tidt Billedsprog (613 f.). Blæstvejr kalder man »at bytte Jord«. Kommer en Mand fra Haarslev til en anden By og vil fortælle, at det i Haarslev blæser stærkt, siger han: »Vi har det godt, vi bytter jo Jord i Dag.«

Og man røgter slet ikke Ordvalget, man kan saaledes i god Tro gentage samme Ord i forskellig Betydning. En Kone, der vender hjem fra et Besøg paa et Sygehus, fortæller i Tøget om sin Søns livsfarlige Operation. En Rejsende bemærker, at en saadan Sygdom koster mange Penge. Konen svarer: »Ja, det gør det, men det kan ikke hjælpe Noget, naar det kan hjælpe Noget.« Al saadan Tale forstaas paa en Prik af Tilhørerne, der end ikke opfanger Bondesprogets Ubehjælp-somhed, da man saa godt som altid siger »hjælpe« for »nytte«.

Nogle ægte, hjemlige Anekdoter, hvoraf jeg rundt om i Værket har indflettet forskellige, viser stor Slagfærdighed og aabenbarer det gamle Bondevid.¹⁾ En Frue siger

¹⁾ Til Bevis paa, at det gamle Vid og Lune endnu er bravt i Live og ikke kan henføres til en enkelt Egn — det træffes rundt omkring — den Ene blev aldrig den Anden Svar skyldig, tilføjer jeg en lille Bladmeddelelse fra disse Krigens Aar. En sjællandsk Landsbysmed havde fra København faaet Bestilling paa et stort Parti Hestesko. Man sagde, at de skulde bruges til tyske Heste. En Dag, medens Arbejdet stod paa, kom en af Egnens Folk ind hos Smeden og siger: »Er det, fordi Krigen skal vare saa meget længere, at Du har begyndt at forsyne Tyskernes Heste med Hestesko?« »Nej«, siger Smeden, »det er ikke derfor, men det er, fordi det gør mig ondt, at de Heste, Du solgte til Tyskerne, skal gaa barbenede.«

til en Slagter: »Det var rigtignok et daarligt Stykke Kød, jeg fik sidst, det var næsten Ben Altsammen.« Slagteren leder ikke efter sine Ord; men har Svar paa rede Haand: »Kan jeg saa ikke sælge Fruen et godt Stykke Kød i Dag, for det Ben kan De da ikke leve ret længe af.«

En »Dagformørkelse« kan man maaske kalde følgende Særsyn. En Husholdningselev paa en stor Gaard var en Gang før Margarinens Tid i Færd med at smøre en Bunke store Rugbrøds-Rundtenommer til Folkenes Mellemmad. En Pige synes, at der kommer for lidt Smør paa og taler Karlens Sag saaledes: »Gode Frøken, De smører, og De smører, til det bliver kulsort for Deres Øjne.«

En stedmoderlig By. Som et lignende »astronomisk« særegent Tilfælde kan nævnes, at en ung Dame en Gang 1870 Aarene gik rundt i en lille Købstads Manufakturbutikker spørgende: »Har De et blondt Net?« Alle Vegne bukkede Ekspedienten og sagde: »Nej, desværre har vi slet ikke lyse Nætter.« Den blonde Dame maatte da ynkes over den stakels, saa forurettede og forfordelte By.

Ja, der er de mange ufrivillige Pudsigheder, der kan høres i Hverdagslivet — Folk kan jo ikke altid veje deres Ord paa Vægtskaalen —, disse Smaahistorier, som af og til sætter lidt Krydderi paa den dagligdags aandelige Kost. Der er al Slags *baanevo(r)n Snak*, de barnlige Indfald, som Smaabørn uvilkaarlig kommer frem med; men alt saadant bliver for vidtløftigt at gaa ind paa. Og der er saadanne Ting, hvorom man med Ordsproget maa sige: »En ganske lille Forskel i Udtrykket gør en ganske stor Forskel i Indtrykket.«

Hurtig i Vendingen var Forvalteren, som siger til en Karl, der ikke kan tumle et Par unge Heste: »Sænk Vognstangen, Jens!« Jens rører sig ikke. Forvalteren: »Sænk dog Vognstjerten, siger jeg!« Jens lige uvirksom. Forvalteren: »Naa, saa synk Vognstjerten da, forstaar De!« Jens: »Jo vel, Hr. Forvalter.« Vittigheder af den Art med Hjemsted forskellige Steder har jeg i sin Tid tilsendt Bladet »Punsch«. (Stedfødte Anekdoter findes forud S. 12, 38, 99, 102, 117, 118, 322, 334, 340, 341, 397.)

Nogle hjemlige Krøniker kunde gaa rundt i lang Tid som Bynyt, til Eksempel følgende, hvorom man kan sige, at

»Efterspillet blir det artigste«: To gamle Fiskemænd, der stavrede om med Torskeknipper trukket paa en Stang, som hvilede paa Skulderen (94), saa noget skævt til hinanden. Hvorsomhelst de mødtes, forefaldt der gerne en lille Ordstrid; thi den Ene gjorde altid Paastand paa, at den Anden havde overskredet den een Gang imellem dem vedtagne Grænse, idet de ved Overenskomst havde delt Egnen imellem sig i to »Torske-Distrikter«. Jesper siger ved et saadant Sammentræf, da han traf Morten paa fersk Gerning: »Hør, *Mordi*, er Du der nu igen. Til næste Gang jeg træffer Dig her med Fisk, slaar jeg Dig ihjel, Du!« Morten tog Trudselen med Ro og svarede paa Stand: »Det maa Du rigtig godt, Du, men jeg gaar med Fisk *ileen*, alligevel, Du.«

Saa er der Historier, som kom frem, naar man fortalte Noget, man ikke troede paa, Ting om Folk, der havde en rig Fantasi og Lyst til Pral. Den Side 99 og 602 omtalte Haarslev Natvægter, der kunde regne sig i Familie med Rasmus Rask og i sine yngre Dage havde været Skrædder, fortalte, at han i Kongens København syede Klæder til Prinsen og sagde til ham: »Vil Deres kongelige Højhed behage at gaa hen ad Gulvet — Tak, nu har jeg Maalet.« Denne Historie har jeg mange Gange hørt skosende til En og Anden flettet ind i Folks Tale, og jeg har som Barn flere Gange hørt Vægteren selv fortælle sin Stordaad. Han viste ogsaa sin Skræddersaks frem fra den Tid. Og Historien er saa sejglivet, at den lever endnu paa Egnen.

Der findes et Utal af Mundheld og Talemaader, der er fælles for det hele Land, Andre, der kun er i Brug paa en særlig Egn, og atter Andre, som stammer fra en enkelt Person. Nogen Tid efter et Bryllup sagde Konen om Manden: »*Je treer (driller) ham døjte (dygtigt, meget)*«. En Mand sagde, da han klagede sin Nød for Præsten: »*Svælte (sulte) kaa'n vi, men najne (nøgne) kaa'n vilte gaa*«. En anden Mand sagde: »Der er ingen Ting, der er saa god Tid paa som Dagene, for naar den ene er forbi, saa kommer den anden.«

For mange Aar siden sagde en Mand paa Landet til mig paa sin uforbeholdne Maade: »Hvor der er en skidt Kone,

dér er det Hele skidt.« Denne tilfældige Udtalelse kan godt gælde for et Fyndord, der i al sin Djærvhed rammer Sømmet paa Hovedet. Det er et Visdomsord i Hjemmets Tarv, der fortjener at være et »vinget Ord.«

En enkelt lille Tildragelse kan skabe et Mundheld, der kun anvendes af enkelte Indviede. »Her er Noget af alle Slags«, sagde jeg en Gang til en Mand, som svarede: »Noget af alle Slags, det er Bælghandsker«. — »Hvordan det?«. —

»Jo«, sagde Manden, »en Karl paa en Herregaard bad om at gaa til Marked. Hvad han vilde der, spurgte Herremanden. — »Jo, jeg skal have købt Noget af alle Slags«, svarede Karlen. Da han saa kom hjem, sagde Herremanden, hvad han saa fik købt? »Et Par Bælghandsker«. »Naa«, sagde Herremanden, »saa ved jeg da, hvad »alle Slags« er, det er et Par Bælghandsker.« — — »Hvad for Noget — det er Kalvekød« (224) er der et almindeligt Mundheld, der hedder.

Navne vedrørende. En Mand kunde ikke lide, at hans Sønsøn skulde hedde Peter. Han sagde desangaaende: »Peter — det er en ussel Peter — men Peder (udt. *Pajer*) — det er mer kraftigt.«

Saa er der mangfoldige, forældede Udtryk, som kun de Allerfærreste nu bruger; selv om Folk er gamle, saa har de aflagt slige Ord i deres Tale. Men det kan hænde, naar jeg spørger en gammel Mand eller Kone om Vej, at de kan forklare mig, at den Vej, jeg søger, gaar af, naar jeg kommer der hen paa *Hynet*, *Hjørnet*. Ogsaa kan de Gamle sige *Kryset* om *Kruset*, *Værmdi*, *Varmen*, *Finden*, *Fjenden*, sige: »han *fortaalle* mig det« eller spørge: »Er det *tiver* (tørret) *nov'e* paa 'et?« for Eks. *Vasketøjet*. Ogsaa: *hvi* gør Du ikke det? *hvi* gaar Du ikke nu? *hørtig* for hurtig, *slykke* for slukke. Kom *fram*, frem. Kom *hii*, hid. *Gild*, god, gavmild, udt. *gil* (449).

Atter andre Ord er nu helt ude af Fynboernes Mund. Rs. Rask skrev paa sin Rejse i Østen i et Brev fra Kosakkernes Land 1819: »Jeg drak en Skaal Kvas (hvilket svarer omtrent imod fynsk Tvind)«. I Følge F. Rønning: »Fire fynske Bønder-sønner« har Rask selv forklaret Ordet i sin Samling af fynske Ord, som han syslede med allerede som Skolediscipel i Odense (en Folkemaalsordbog, jeg ofte har ønsket at kende, og som det

sikkert vilde have Interesse — særlig for Fynboer — at faa udgivet): »Tvind kalder man det sidste, som, naar man brygger, løber af efter Urten og smager vandagtig.« (Se S. 204 under Ølbrygning Ordet »Tappedraaber«, som denne *barbeenede* (tynde, udpinte) Efterbryg kaldes paa min Hjemegn). Da Rask's Ord Tvind kort efter Udgivelsen af min II Del blev ført paa Bane i et fynsk Blad, spurgte jeg Rask's Søsterdatter i Haarslev Sogn, se V Del, om det maaske var et særligt Brændekildeord fra Rask's Tid, og hun skriver til Svar: »Nej, jeg har aldrig hørt min Moder bruge det Ord, og min Mormor kan jeg ikke huske, men Ordet stammer nok fra Odenseegnen, for min Broders Kone, som er født i Marslev, kender det fra sit Hjem, der kaldte de det Rostetvind.«¹⁾ »Roste« kaldes Masken, se S. 205, medens Affald fra Brændevin kaldes Spøl. Jeg har aldrig hørt Ordet udtale, men giv det i en gammel Fynbos Mund, og det vil være meget vanskeligt at bogstavere, man vil da sikkert komme Udtalen nærmest ved at skrive det Tvin', som jeg Side 264 o. f. skriver en Hørbru', da man ikke af Udtalen kan skønne, om dette Ord skal slutte med g eller d. Det samme gælder Ord som Armbind, Bogbind og Bing (en stor Kasse eller Kiste), som jeg Side 181 med Kursiv skriver *Bind*, se Side 412. Ja, et Ord som *V'erne* udtales ganske ens, hvad enten der menes Vinduerne eller Vingerne paa en Fugl, en Mølle, en Vinde osv.

Paa samme Maade er det muligvis gaaet Rask, saa Ordet i Virkeligheden har været Tving; thi der er da god Mening i Ordet som Betegnelse for den allersidste »Tragtning«, Udpining af Bryggerkarrets Indhold, som tvinger den sidste tiloversblevne Kraft ud af Humle og Malt, og som har skabt Ordet: »Bagefter kommer tyndt Øl«; medens det at tvinde jo er at sammensno Traade.

Men dermed er jeg inde paa Sproget, og jeg vil nu gaa over til det almindelige Folkemaal.

¹⁾ C. Mølbech har i »Dansk Dialect-Lexikon« 1841 optegnet Ordet fra Langeland og skriver: »Rostetvinde: det sidste og sletteste Øl, som faas ved Brygningen. — Naar den første Kraft er taget af Maltet til det bedre Øl, slaas atter kogende Vand paa Mæsken, og Produktet heraf er Rostetvinde. (Rostetvinge?)«

Fynske Maalord,¹⁾
med Tillæg til I—II—III Del.

Fynboerne har en særlig Udtryksform, som endnu holdes i Live af selv de yngre, moderne Landboere. De gør Verber til Substantiver. Naar Børn tumler og laver Spektakel, hvad de kalder *rubbe* eller *skruppe* — eller begge Dele — siger man: *La' naa vær' med de' Skruppie* eller *Rubbie*; man kan ogsaa sige: *med de' Legie* eller *Tumlie*, ogsaa *Dansie*. Gamle Folk, der ikke ret godt kan gaa eller høre eller kan se at sy eller læse, kan ikke mere have med *de' Læsie* at gøre: *Je' haar de' heel godt* (eller *godt nok*), *men de' er væst med de' Gaaie* eller *de' Hørie*. Andre Eksempler: *Det er novet grumme Novet med de' Pyntie nov om Stunder*. *Se naa aa bliv' fære med de' Spisie*. *Han vaar ette saa evet* (øvet) *i det Gørie Taale — det Kørie* osv. Der er vel ikke det Verbum, man ikke kan høre substantivisk brugt.

Bogstavet a udtales i mange Ord som et aabent aa. Man siger: *Faaer, kom ind aa faa Ma(d)*, som to Stavelser, men *mi(n) Faaer* som een Stavelse. I Stedet for paa siger man

¹⁾ Maalet paa min Fødeegn, Alt, Folkesproget i daglig Brug og den nordfynske Mundart vedrørende, har haft min første Interesse, og før jeg endnu begyndte Udgivelsen af mine Indsamlinger, har jeg tiltænkt dette Omraade et særligt Kapitel; jeg henviser her til Side 124, skrevet 1910.

Optegnelser af særlige Ord og Vendinger i Folkets Mund udgør den første Spire til nærværende Værk. Jeg begyndte dermed i Aaret 1890 samtidig med, at der udgik Subskriptionsindbydelse til Tidsskriftet »Dania«. Først senere tog jeg fat paa Viser, Festskikke, Husflid og Folkets Levevis. Min første Bladartikel fra sidstnævnte Omraader er fra 1892.

Jeg har nu imidlertid til »Udvalg for Folkemaal« til Brug for en Ordbog over Ømaalene, et Arbejde, der ledes af Professor Dines Andersen (Formand), Professor Verner Dahlerup og Dr. phil. Marius Kristensen, leveret 4500 nordvestfynske Ord og Ordsprog (desuden 400 Ordsprog til »Dansk Folkemindesamling«) og har endnu ikke sluttet af. Dette Emne er svulmet op til noget langt Større, end jeg oprindeligt har tænkt mig, saa jeg af Pladshensyn og Vanskeligheder ved Udgivelsen under de forhaandenværende Forhold ikke kan belaste og fordyre nærværende Værk med dette Emne i sin Helhed. Jeg maa derfor her nøjes med at anføre et lille Uddrag samt enkelte, væsentlig udfyldende Ting, som kunde have været fremsat tidligere

aa (langt). *Ta' Din Hætte aae.* Kort udtalt bruges aa for »og« samt »at«. *Naaet aa Dav. Ha' er ude aa le'e* (lege). Bogstavet o udtales som ov. Lærer man Barnet at stave, siger man: »ov—p, de' seer op« (lukket). Man siger ikke for Tiden, men: *Paa Tiden er jeg rask.*

Ordet man bruges ikke i Bondens Tale. Der siges di eller vi i alle Forbindelser: *Di seer*, man siger; *naa ka' vitte hytte vos uden Iil*, nu maa man lægge i Kakkelovnen. *Naa' vi skriver 1950.* Os siges ej heller — *vos begge To.* Man siger heller ikke nu, men enten *naa* eller *nov.* — *Naa ræjt, ɔ:* nu ret (om lidt, siden), — *Nov, je ve' de', ska' je' nok høvset* (huske det). Man siger ikke fordi, men *det volder.* Ordet lo bruges ligeledes ikke: — *Saa'en vi dog leede.*

Har Datid tre Stavelser, sløjfes den ene. *Jeg vaente Blomsterne. Hvor kylte Du det hen?* — — Man siger: *Je' haar skrivet. Du er bliven saa sum* (tavs).

Man bruger meget -pert og -ri som Endelser paa Substantiver: *En Mumlepert, en Luskepert, en Sækkepert, en Nølepert.* De sidste to Ord betyder Smøl. For Smøleri siges *Sækkeri, Nøleri.* At være *nølevorn*, sen. *En Krybsammenpert* eller *Froosenpert,* En, der fryser, ikke kan *hytte sig.* *En Vripert,* En, der har

rundt i Teksten, hvor jeg lader de stedlige Ord falde i den Forbindelse, de bruges, men som ikke er taget med, dels fordi jeg ikke har haft dem paa rede Haand, dels for det paagældende Sted at spare paa Pladsen, i enkelte Tilfælde, fordi man nu ikke kan faa Alt presset ind paa et bestemt Sted, men i Særdeleshed for at undgaa for megen Gentagelse, da det under Udarbejdelsen af de tre første Bind var min Agt at samle Alt, hvad der vedrørte Folkets Tale, under Et.

Det er med Sorg, jeg udskyder dette store Afsnit. Det er, som jeg her, hvor det skulde fremføres, sejler dette Stof agter ud — som om jeg lader Lejligheden slippe fra mig, til at faa det paa Tryk, det Stof, der igennem saa mange Aar har levet i min Tanke. Men det er mit Haab, at jeg snarest kan faa et særskilt Hefte udgivet, hvorved jeg faar friere Hænder; thi det skulde da ikke alene indeholde Bondemaalet i Nordfyn, Udtryk, Mundheld, gamle Ord i Folkemunde og hvad Øvrigt herhenhørende, der er bundet til den lille Plet, jeg i Bogen bevæger mig paa; men deri kan ogsaa optages andre Ordsprogsamlinger, som jeg — hvad jeg alt forud har omtalt — har en Del af, og hvortil der da tillige kan bruges trykte Kilder — altsaa et lille sprogligt Værk for sig.

drøjt ved straks at sige »Ja« til en Ting, som skal *vride aa'et fæst*.

Ældre Folk gjorde Nar af dem, der havde lært at tale fornemt eller tale fint. Selv udtalte de fremmede Ord efter Bogstaven og saare korrekt, men i Reglen med fejl Betoning. Endnu kan man høre gamle Folk være ret ubehjælpssomme over for slige Ord og høre dem sige for Eks. *Bikykle, Kognak* osv., udtalt bogstavtro.

Jeg havde i min Skoletid i Viborg en lille Fordel fremfor de jydsk Bybørn, jeg gik i Skole med, en Viden, som jeg bibeholdt for mig selv. Jeg sluttede mig til Artiklerne paa Tysk efter mit Kendskab til det fynske Bondemaals Brug af Hankøn og Hunkøn. Naar Nogen blandt mine Kammerater i Klassen ikke kunde klare sig, og Institutbestyreren sagde: »Hvem ved det?«, eller han nævnede mit Navn og sagde, at naar jeg fik Lov at tænke mig om, kunde jeg nok sige det, slog det i Reglen til, at jeg ramte det Rette. Senere har jeg fortrudt, at jeg ikke røbede mit Fif for den nævnte Tysklærer; thi det vilde sikkert have moret ham at høre, hvordan jeg bar mig ad, hvorfra jeg under min Betænkningstid hentede min Viden. Fynboerne siger han om en Kvindekjole og en Særk, hun om en Skjorte, *Sjorte*. Solen hun, *Moni* han, *Grisi* han, *Kakkelovni* han, *Savsén* (Saksen) hun, *Tobakspiven* hun osv. Den bestemte Artikel for Hankøn ender paa i: *Pelsi, Gaauri* Gaarden, *Huni, Katti*, men i Hunkøn paa en: *Konen, Soen* (som er hun), *Sengen* osv.

Man siger et *Kop*, et *Tallerken*, med den bestemte Artikel *Koppet*, men *Tallerkni*. Man siger: »*Eet af 'os* kommer til at tage derhen i *Dag*,« *Manden, Konen* eller et af *Familiens Medlemmer*.

Ved Angivelse af Tid og Sted maa man ogsaa være fortlølig med Udtryksformen. Fynboen siger: »Jeg kommer ind hos Dig *en Davsti*(d) og hører nærmere Besked. Visitten drejer sig maaske kun om fem Minutter. Jeg bor *meest* ved Odense — tæt ved, i Nærheden af. Det er *meest ude paa E'es* — *Eders Bopæl*.

Bønderne kender ikke selv, hvori Forskellen fra Rigsproget bestaar. *Vi trækker meer paa 'et*, er deres Udtryksform. Det er vel sandt, de siger *hæn, Blaamer* (Blommer),

Gæmeøl, Gæmeøvler; *je' katte glæme* det eller det, naar der er Noget, der har undret dem, *næmere, et Kræmehus, en Drøme, det Grøne*, det er et *Piilearbe'*, noget *Piileri, Kiike, Kiddike, Giile Gilde, Befoordring, forfroosen, Kørne biiser*, og mange andre Ord er langtrukne, men til Gengæld udelader man d efter en Vokal, særlig som Slutning: *Grø', Brø', Fre'*, men ogsaa midt i et Ord; man kan endog høre kultiverede Folk sige *moo'tager*. Og Fynboen forandrer baade Vokaler og Konsonanter: *Staket, Stakit, Stevler, Støvler, Vøvni, Vognen, Møll, Mel, Tiv, Tyv, Bliant, jeg tørde ette vente derovre, alle Stajens, Steder, kom hajr*, her; det vil falde *vunskelig, Uertøj, Overtøj, Barun*, men *Kalkon* og Soldat lyder nærmest som *Søldaat*. G og b bliver gerne til v, *maver, flavre, en Gliv*, Fiskeredskabet *Glib*. Nu faldt Klokken i *Slav*.

Man brugte — og bruger endnu — ogsaa adskillige tyske Ord. *En svej drej* og *Niksnej* siger man, ogsaa *immeran, immertav*, ligeledes *Gevækst, gebrekelig, gedulgt, geliggen, gelassen*, — som det nu kan *gefalle sig* — og det gælder om at have en god *Forsprækker* osv., foruden de forud i Bogen nævnte Ord. Alt Sprog, som man ikke forstod, kaldte man forhen Tysk, og saa længe Barnet talte sit eget uforstaaelige Sprog — ikke kunde tale *redt* — sagde man: *Lille Haans snakker Tysk inov*.

Tillæg til I—II og III Del.¹ og ²)

Samtidig med at jeg gør et Uddrag af mit Ordforraad, vil jeg følge Bogens Gang og ledsage nogle af disse Ord med Tilføjelser.

Han gier ette sine Gaver hæn (21). Ikke at tale højt er *at mumle i Skægget*. — *Han beholder det for sig sjel. Snak kun højt, Munden varer dig nok ud* (45). *Han kommer kryvie som en Lus paa en Tjærespaan* (52), *Kevsti, Købstaden, Kevste'folk*,

¹) Flere Gange har jeg bogstaveret Folkemaals Ord noget anderledes fra et Sted til et andet, da det uden Lydskrift ikke er nemt at ramme Udtalen, og adskillige Ord lyder ogsaa noget forskellig i de forskellige Munde. Alle udtaler ikke en bestemt Glose ens. Nogle siger saaledes *Kjøer*, Andre ikke, Nogle *Skuregilde*, Andre *Skuresgilde*, se S. 264, 421 og 442. Og ligeledes til Eks. Kirkegaarden: S. 116 staar *Kærgaari*, S. 461 og S. 498 *Kjærgaavri*, og atter andre Steder har jeg skrevet *Gaarden, Gaauri*. — Det samme gælder enkelte Udtryk, saaledes de Fødevarer, der blev skæn-

Keysterne (Købstæderne). Naar Tjenestefolk har tjent saa længe paa et Sted, at de er blevet for gamle i Gaarde, siges, at de nu er *for Gamle i Lejen*. En *Drønnert* er en Dagdriver. Til de urigtige Ting, som Drengen sendes afsted efter (80), kan tilføjes en *Tagsaks* (naar der var Tækkemand), et *Rystetræ* til til Uld, naar der var *Kaaregiile* (Kartegilde 70). Soldaterne *marserer*. *Det er en ordentlig Davlejermars, han sætter op* (83). En, der snakker Alle efter Munden: *Det er en rigtig Slettemelskælling* (Væveren 87); man *slajder av*, sletter af, naar man figurlig taget bøjer sig, giver efter. *Revslaaeri, Blikkenslaaeri, Temmer og Temmermanden* (88). Det er en *Stadsmand* at arbejde for eller gøre det og det for (en god Mand). *Evig Arbejde gør evig Stodder*, naar Arbejdet skal *saa forgøres*, naar det med dette *hverken kan faa Ende eller Gænge*.

Mi Lill-e! siger Moderen som Kælenavn til Vuggebarnet og Skødebarnet, S. 104 f. *Et Fødebarn*, et Plejebarn, for hvilket der betales. At have *et Fødebarn*. Naar et Barn græder højt og stærkt, *goler det*. En Skraalhals *vrajl(er), te' de' tuer etter*. Naar et Barn græder, siger man: *Vil Du ha' en Tørv at tørre Dine Øjne paa?* Og det er Barnesnak: Hvor gammel er Du? *Saa gammel som jeg aldrig har været før*. En stor opløbet Dreng er en *Kløbert*.

Fra Dynen og i Halmen. *Arregods er Narregods* (113). *Stærblind*, aldeles blind. *Han sætter paa Benet*, En, som har

ket af *Gildeslavets Folk* forud for en *Gildeslav*, Gildedag, og det Gilde, man holdt for dem, som bragte disse Sager. Side 69 kalder jeg Gaverne *Føring* og Gildet *Føringsgildet*, og Side 306 under Bryllup skriver jeg *Foræring* og *Foræringsdagen*. Saaledes er der adskillige Ord, der bruges i Flæng, i et Sogn næst det ene, i et andet Sogn *meest* det andet. — Ligeledes har jeg heller ikke altid, i *Særdeleshed* i første Bind, da jeg nærmest tænkte mig Værket som Folkebog, skrevet de fynske Maalord i Kursiv, hver Gang de forekom.

²⁾ Haandarbejdet »at virke Strømpebaand« (omtalt S. 135 og 457) har jeg ført fyldigere frem i »Aftenposten« 28/12 15. Se ligeledes om Kartning »Aftenposten« 14/12 13, om Høsten »Nationaltidende« 20/8 16 og »Aftenposten« fire Artikler Aug. 1918, om Mjød »Aftenposten« 2/5 18. Lysestøbning har jeg skildret i Evald Tang Kristensens Festskrift 1917 og gamle Husflidsarbejder i »Hjemmets Almanak« 1919 (ledet af Prof. Vilh. Østergaard) og endvidere gamle Retter i flere af samme Almanaks foregaende Aargange.

et daarligt Ben og gaar daarligt. Et sygt Lem, som skal røres og bruges, skal *ilkes*. Benet trænger til at blive *ilket lidt*. — Det samme gælder en stivbenet Hest. — Naar en Syg kommer sig, *keer* han sig. — Er Du nu *keer Dig*?

Begravelse S. 120 f. Om de Fattige, der ikke fik Klokke-ringning til deres Jordefærd, sagde man, at de blev *stiltiende* begravet uden Sang og Klang. Men ved de fleste Fattiges Jordefærd sagde man: »Der skal dog ringes over dem.« Det kostede tre Mark.¹⁾

Husflid, Klæder og Renlighed S. 129 f. Kvinderne havde, i den Tid Skødeliv var Mode, løse *Skøer* til at hefte paa Kjolen. Tøjet *klemmer*, naar det er syet for kort eller snevert. Dynevaar kaldes *Bolster*. Naar Hvergarn — ogsaa Linnedstof — vævedes i Broer, o: med Striber paa skraa, kaldtes det *kipret* Tøj. Man sagde *Hørken*, *Blaarken* og *Hverken*²⁾. Man skal *føres af* sit Tøj, naar man gaar i Seng eller klæder sig af, *føres om*, naar man skal skifte Undertøj — en Syg skal *føres om* —, og *føres i*, naar man skal pyntes, *føres i Stadstøj*. Der siges: Jeg har ikke en *Klædetraad*, intet Stykke Tøj, som jeg ikke selv har skaffet mig. Han var saa fattig, at han ikke ejede en *Klædetraad*. Har man mange Dragter, siges, at man har *en sjel ny* paa hver Gang, man skal *a' By*.

At være snavset, at være *ludbemøjet*; man kan have et Par *beskidte Grabber* (Hænder). Man siger *Skægstabbe*; at være *ballet*, skaldet — et *ballet Ho'e* —, *Ørelæp*, *Øreflip*.

I Skæmt kaldte man Træsko *Bøgesko*. Det var ingen Sjældenhed helt op i 60—70 Aarene, at Gaardmænd i Egnen omkring mit Hjemsted rejste til Bogense med Træsko paa, vel at mærke lækre, fine *Stadstræsko*. Man sagde saa til en saadan Mand: »Du har nok Dine *Bøgesko* paa i Dag«.

¹⁾ I den fattige Tid i det 19. Aarhundredes første 20—30 Aar træffer man opnoteret, at Folk er jordet i en Kiste af Straa. I Særslev Sogns Kirkebog 1811 staar om en fattig 93aarig Kone: Dette Lig var det første, som her af Menigheden blev jordet i en Straakiste. I »Fyens Stifts patriotiske Selskab's Jubilæumsskrift Side 52 omtales fra Lumby, at Amtsprovst Lützens Karl 1811 af Selskabet fik Præmie for at have lavet ikke saa faa Ligkister af Straa. Det kneb i de Tider at fremskaffe endog Noget saa nødvendigt som en Ligkiste.

²⁾ C. Dalgas skriver 1837 i Landhusholdnings-selskabets Amtsbeskrivelse af Svendborg Amt S. 372 Hvergarn og tilføjer: Hverken, Virkgarn, Tosæt. De sidste to Ord kender jeg ikke fra Nordfyn.

En Mellemting mellem personligt Udstyr og Husgeraad er Kvindernes Kappekurv, \circ : en mørkfarvet Vidiekurv. Den var i sin Tid formet som en Kugle, der kunde lukkes op til hver sin Side, saa den blev til to Halvkugler, og forsynet med to *Griver*, Hanke, saa den kunde bæres paa Armen.

Husgeraad (148). *En Gøngestol, en Pindestol*, en skrøbelig Stol. Et skrøbeligt Bord eller en Stol er *lalleborn*. *Bagsmækkel* af en Stol, Ryggen. *En Ri* eller *et Ræk* er en Tallerkenrække. *Skratkarrene skal nok holde*, \circ : de revnede Kopper, Tallerkener osv. En altfor skarp Kniv er en *kaad* Kniv. Om en altfor sløv Kniv siges med Billedtale og som Tankeøvelse for Børn: *Den Kniv bider Alt, hvad han kan se*. Fejepladen var en kortskaftet Skovl af Piletræ, som kaldtes *Askeskuffen*, da den tillige brugtes til at tage Asken ud af Kakkellovnen med. Et *Vejegarn* kaldes en Fletværks Pose med aabne Masker, hvori man dels vejede, dels opbevarede ukartet Uld (70).

Mad og Drikke (166 f.). Naar Barnet spørger: Hvornaar maa jeg faa det?, svarer man: *Du skal spise en Skæppe Salt først*. Hvad skal vi ha' til Middag? *Frikassé med røde Klude i*, eller: *Mistemad i Grødfad*. *Lidt Skidt kan ikke skade, og altfor rent kan ikke smage*. *Grød og Most er god Kost*. Ordspil er yndet Tale: *Den Mad er hed, men den har ogsaa været paa Ilden siden i Søndags*. — *Tag til Bunds, I Fremmede, vore Egne ved nok, hvad der er i — eller hvad det er!* Naar man gæstfri byder af Bordets Mad, siger man: *Det skulde ikke være et Stykke til?* — eller f. Eks. af Drikkevarer: *et neet Par Synk*, eller: *lige et Synk inov?* Man siger *leve ved* for *leve af*. Bordet var saa *forfuldt* med Mad.

Madmodergerning, lave Mad og bringe den frem, kaldes at *fli Ma'*. *Ma'i*, Maden, *Faet*, Fadet, et *Mafa*, Madfad. En *Maske*, en Spiseske. Gryden *skrotter*, naar den koger. Naar Dejg er usammenhængende, er den — ogsaa Smør o. l. — *spryglet* eller *sprygleborn*. Daarlige Pandekager kaldes *Skødeskind*, daarlig Aast (Ost) kaldes en *Skindlæp*. Ruskomsusk (172) kaldes ogsaa *Rusknismusk*. Purløg udtales *Pu'ly*. Man sagde en *Kringlie*, *Sagryn* og *Sagrynsuppe*. Man kom Korender og Safran i Peberrodsauce — ligesom man kom Safran i Ost (315).

Man spiste Øllebrød til Davre, og »Davre« og »Øllebrød« er næsten enstydende Ord. Med den best. Art sagde man

Øllebrø'et. Bry' Øllebrø' kaldtes det, at man skar Brød og Brødringe (Skorper) i Stykker og satte i Blød i Øl. Dette Arbejde udførte Husmoderen gerne i Mørkningen forud for den næste Davre. Hun sad om Vinteren inde ved Kakkellovnen med et Fad i Skødet. *Je ska' hen og bry' Øllebrø'.* *Je haar ette braadt Øllebrø' til i Maaren.* (Man siger ved Davretid ligesom man siger ved Middagstid.)

Plukkesteg er en *Gilesrajt*. Af den Grund blev denne Ret med Villie udeladt under »Mad og Drikke« (166 f.), men dog ikke indført under »Gilder« — Trediedagsgildernes Mad (323).¹⁻²⁾ Efter de store Gilder, hvor der var levnet meget Kød af forskellig Slags, hakkede man baade det stegte og det kogte Kød, der var levnet. — Ogsaa i almindelige Husholdninger

-
- 1) Mellem II og III Del var mine Papirer paa Grund af Sygdom i 10—11 Maaneder gemt til Side, ikke af mig, men af Andre. At denne Optegnelse savnedes, opdagede jeg først for sent, medens en anden Seddel, bestaaende af et Par Linier fra II Del, blev gentaget i III Del. Saa vidt jeg ved, er det de eneste Uheld, der har ramt mine mangfoldige Seddeloptegnelser.
- 2) Med velberaad Hu har jeg udeladt to Retter, som ikke fynske i deres Rod. Men nu, da saa mange gamle Ting oplever deres Genfødselse, kan de medtages. Det er Pærevælling og Sulevælling. Disse to Retter indførte lmin Fader, som stammede fra Lolland, i sit Hjem, og fra os har disse to Retter, særlig den første, gaaet over i mange andre Hjem.

Pærevælling. Man koger en Vælling af Mælk og fine Byggryn. Man skræller dernæst Pærer — helst gode — skærer dem i passende Stykker og koger dem i lidt Vand, saa de er kogte, men ikke udkogte. Vandet maa kun lige staa over Pærerne, og man kommer lidt Sukker i. Lige forinden Vællingen skal anrettes, kommer man Pærerne med den Væde, der er ved dem, i Vællingen. Der maa være rigelig med Pærestykker i hver Portion. Ved Bordet drysser man Vællingen over med stødt Melis — og efter de Flestes Smag — Sukker i rigelig Mængde. Denne Ret er meget yndet og er foruden at være velsmagende, sund, billig og nærende.

Sulevælling laves paa Saltmadssuppe eller Skinnesuppe. Man jævner Suppen med fine Byggryn, kommer Suppevidsk, Sellerier, Gulerødder og Kartofler paa samt Svedsker. Ved Bordet laver hver især sin Suppe sur og sød med Eddike og Sukker. Spises med varmt, kogt Flæsk eller kold Skinke med Sennep eller som Formad alene.

har man gjort det samme, naar man havde Kødrester til overs. Det hakkede Kød kom i en Gryde sammen med lidt Suppe, et Par Laurbærblade og lidt helt, sort Peber. Derefter blev Retten tillavet med Eddike og Sukker — tidligere i Tiden brugte man Sirup. Var Massen for tynd, blev der sat lidt Jævning paa. Til *Plokkesteej* spistes hjemmebagt Sigtebrød og Hvedebrød.

At slikke Ben kaldte man at blive budt til Gilde til allersidst, bagefter de egentlige Festdage. Naar Nogen var fornærmet over at blive indbudt til Dagen efter en eller anden festlig Lejlighed, saa sagde de Paagældende, der ikke var tilfreds med at komme bagefter: »Vi skal saa hen at *slikke Ben*«, eller de, der gjorde Nar af, at den eller den var indbudt til anden Dag Fest eller tredie Dags Gilde: »De maatte nøjes med at *slikke Ben*«, eller: »Det var *møj*, at de vilde byde ham (eller hende) at *slikke Ben*.«

Affaldet fra Most (187) kaldtes *Vosi* — *Ævlevoos*, *Pærevoos* (Vaas). Naar Nogen var meget graadig, sagde man: Alt det, han dog kan *vose i sig*. — Slaaen udt. *Slooen*.

Et Pindsvin kaldtes en *Pindso*. (Pindsvin levede tidt under Gulvet i Beboelseshuse, saa man kunde høre dem grynte.) Naar en *Pindso* kom frem, hændte det, at Husmanden fik den med hjem som en skattet Lækkerbid at koge Suppe paa. Mangen en Husmand sagde, at en god *Pindso* — Betoning paa -so — var lige saa god at koge Suppe paa som en Høne.

Dyrene (221 f.). Magre Heste kaldes *Ralliker*. En Hoppe, som har faaet et Føl, kaldes *et Fyllye*, Føløg. Heste af ca. elleve Kvarters Højde kaldes *Stadsheste*. Synes man, at en Hest er for *højbenet*, siger man, at der er *for meget Luft under ham*. Han har et Par *sprønke* Heste for 3: kaade, livlige. — Kørerne *mælkes*, naar Mælkemængden tager til, for Eks. naar de om Sommeren kommer paa Græs (222). — Alt det, der ved en Slagtning ikke er reelt Kød og Flæsk, de spiselige Indvoldsdele, Hovedet osv., kaldes *Smaamad* (227, 231). — Gæs og Ænder (240 f.) *skrinker*, naar de bruger deres Røst. At *nevre* Gæs og andet Fjerkræ er — efter at Fjere-
rene er plukket af — at pille *Stabbene* ud. *En Gang* kalder man et Sæt, for Eks. *en Gang Kraaser*, hvad der hører til Kraasesuppe af een Gaas eller een And. -- Gæs skulde staa fire

Uger paa Sti og i den Tid have to Skæpper Havre. — Duer (247) kaldes i Enkelttal en *Duu*.

Talemaader.¹⁾ Klæder skaber Folk, som Kød skaber Heste. Om En, der har Snakketøj: *Det fly'er fraa ham lissom Skidt fraa Spajekalle* (Spædekcalve 224). Han (hun) er et godt *Klokkefaar*. Naar Svinene hyler og er utaalmodige, naar de for Eks. ikke faar Æde i rette Tid, saa *ryler* de. Om En, der klynker og klager: *Hvorfor ryler hun da altid saeen?* En Talemaade er det at sige: *Di Andre — det er Svinene*. Han kører ud og gaar hjem ligesom Svinene. — Hun er saa *kyllingeklog*, hun bliver ikke *hønegammel*. Om En, der er opfarende: *Han er en rejti Kokkekylli*, Hanekylling. — Man siger, at man er sulten som en Ravn og mager som en Hejre, og man siger, saa rød i *Ho'et* som en Tyr — ogsaa: som en kalkunsk Hane.

Han er tilovers som en Hund i et Spil Kegler. Det ligner hverken *Rævi* eller *den Kønne* (Lækatten, Væselen). Ræven forandrer vel sit Skind, men ikke sit Sind. Nærved er ingen Fare, langtfra skyder ingen Hare. Der skal Tid til Alting, undtagen til at fange Lopper, *det skal gaa raskt*.

Planter S. 255 f. En Sølvasp kaldes en *Abeliin*. De første smaa Stokke, man stænger Humlen med, kaldes *Rokke* (270). Hvidblommer — udt. *Viblaamer* — gule Blommer. Man siger om sammengroede Planter *en Blok*, *en Blok* Lavendler, Buksbom osv.

Talemaader. Har man faaet Burrer paa sig: *Du har nok faaet Borreskav?* — Borgerskab. Om fast Venskab siges, at Vedkommende *hænger sammen som Ærtefoer*, Ærtehalm — ogsaa at de holder sammen *som to røde Køer*. Naar man plukker *Kisbær* med de Store, faar man Stenene i Øjnene.

Mark og Høst. Høsten er en *slidsom Tid*. Raps (412) kaldtes *Bankeroturten*, fordi den udpinte Jorden. Om en Plet Græs eller Korn, der er vissent af Tørke, siger man, at det er *Solen faldet i*. Man siger *solvende* Kornet eller *kærvende*

¹⁾ En gammel Talemaade — naar noget Overordentlig hænder, ukendt og mærkeligt — er følgende:

I gamle *Dave*

lavede *di* Pølser i en Torskemave,
men nu er Verden rendt omkring.
saa nu laver *di* Pølser i et Svineskind.

Meddelt 1897 af en 75aarig Mand.

En Variant:

Na'ten er vendt omkring.
Nu lempet *di* Pølse
i et Svineskind.

Hørt paa Lørdagstorvet i Odense
15/7 1911.

det (en Kærv — en Kær — er to Neg S. 547), naar man i uroligt Høstvejr maa vende de Neg, der staar i Skyggen, mod Solen for at faa Kornet tørt. Det Rum, hvori man huser indavlet Korn, kaldes et *Gulv*. Man har et stor *Gulv Rov* — Rug. Udmærket Korn er *Stadskorn*.

Rækken af nu nærmest aflagte Ord (287) blandt Folk uden for Bondestanden kan øges med: Fioler, fiolet, græsselig, Kindhest, Fabrikør, Du Godeste, Blækhorn, Gebis, Gehør, Gehalt.

Skældsord: *Kre* — Kvæg, *Tosk*, *Toskeho'e*, *gi' ham En paa Toski*, *Kølleho'e*, *Rævepels*, *Snøffel*, *Svinehund*, *Tølper*, *Skurk* osv. En *Fuldsnude* siges om En, der er drukken — Et Par *Fuldsnuder*. Eder — og *hold Kæft* — hører vel nærmest til under »Kultur«; se »Banden«.

Af Ord i almindelig Brug i den daglige Tale anføres: Kærestenød og Albuestød gaar til *Hjarlet*, 301 f. Hun vil ikke ha' ham, om han saa var forgyldt i begge Ender. At være *gift om* — o: efter Ægteskab gift paany. — Vi morede *vos*, *saa vi vaar føre at dø a'et*. Man kan være færdig at dø af *Latter*, *a' de' Grinie*. Man kan være *ellevild* af Glæde (Udtryk for elleskudt), rent overgivet. *Munden lyder ham godt*, siger man, ledsaget af et svedent Smil eller et Skuldertræk, der betyder, at den megen Veltalenhed ikke altid er af paa-lideligste Slags. *Det er en god Jydeløgn den*. Han kan snakke Fanden et Øre af. *Han er klog paa gammelt rustent Jerntøj*. Der kommer han trillende med sin Forstand paa en *Hjulbar*, *Trillebør*. Han render, saa han er *færdig at trine paa sin Tunge*. *En Lille og en Smal kan komme, hvor hun skal*.

Enten skal man drikke eller gaa af Kroen,
enten skal man tærse eller gaa af Loen.

Man sagde Sørslev *Præstes Heste*, Veflinge *Præstes Kusk*, Haarslev *Degns Mark* osv. Naar to Gaaende mødtes og skulde samme Vej sagde man: »*Saa ka' vi lægge te' Vøvn's*« (Vogn), følges ad. Man kan *lissaagodt se i Mørke som foruden Lys* (239). Naar man hviler sig paa en Sten, bliver man to Gange glad — baade naar man sætter sig, og naar man rejser sig. *Sidt Din Ven nær*, men *sidt ikke Laaret af ham*. Man skal somme Tider kysse den Arm, som man ønsker var *av'e til Albøvi*. *Alle Fordele gælder, naar bare de er lovlige*. Om en Tyv siger man, at

han har gjort sine Fingre for brede. Naa, naa, og ja, ja, det er Fattigmands Trøst.

En Bøns er en stor og svær Person, en *brøsig* og *pros Fyr* er bydende og kort for Hovedet. En, der bliver svær, *lægger sig ud, ta'er Førelsen med. Mallesøesk*, grov. En Mand, der ikke er god at handle med, er saa *desperaat med Prisen*. At *være udgaaet for*, have udsolgt, opspist det og det, savne den og den Vare. *Hele Værket*, Alting, det Hele. Hvad der ikke duer, er det *argeste Skidt og Møj*. Man *staar i Forbundet*, naar man staar i Afhængighedsforhold til en Anden. Han gav sig til at *give Daller paa ham*, \circ : pryglede ham. Den *furrer, furrer paa* eller er *furrevorn*, som er nervøs forjaget. Hvad der sker i Hast og Il, sker i *en Furrevit*. At *være hamper* er at være haard og streng. Det er *en Hamper* at komme i *Lav* med.

Naar Børn leger og pjasker med Vand, *plutter* de; ogsaa Andre, der spilder Vand, *plutter*. Hvad man sorterer fra, *løsser man fra*. At *summe sig paa Noget* er at betænke sig, *at sondre sig*, have Ro, komme i Skik. For Eks. efter en Opvaagnen blive klar: »*Lad mig sondre mig lidt først.*« At *stunde sig*, give Tid, vente. »Du kan vel nok *stunde Dig ildt*« — ogsaa »*gi' Stunde*« — vente lidt. *Sidde Stok*, sidde og vente. At *stimes om Noget* er at trættes om det; Trætte: *at komme i Studering*.

En Slippe er en lille smal Gennemgang. En *red Vej* er en lige Vej, ikke til at tage fejl af, en god Kørevej. Man siger: *Det er ingen Springvej*, \circ : ingen kort Vej. Og man siger: *en Bænke, Bænk, Bænkerne, Bilder og Bildebov, Sjocialist, Socialdemokrat. Fint* bruges om, hvad der er smukt og godt; det er *fint* Vej i Dag. Naar Uvejr driver over, saa *bedages* Vejret. *Lummervarme*, rigtig Sol og Sommervarme. *Hilse af*, give Haanden og sige Farvel — og saa videre, og saa videre.

Thi de her fremførte Maalprøver er kun en ringe Part af Bondemaalets Ord paa alle Omraader.

Der er megen Barnesnak som for Eks.: *Hvem? Slik fem! Hvad? Slik Fad! Hvad skal jeg bestille? Hakke Persille!* Og der er hele Rækken af forskellige Udbrud som: *Rigtig Mathies, Din Kone hedder Jesper! Hille den gloende Ende af en Istap! Nu er den skæv i Hannover! Nu er den lige herop over! Du er en Go'(d)* — til at huske det eller det. I Raadvildhed: *Hvad skal jeg dog grive og gøre i?*

Saa er der Spørgsmaal som: *Hvad er en rigtig Klokke?* — med Svar: *Tre Kuteer*, Kvarter, — for Skræddere og Skomagere — eller et Kvarter *sidere end Særken*. Og man siger: *Hvad er Din Klokke?* — selv om Talen er om et Lommeur. — Og der er mange andre Spørgsmaal med staaende Svar. Og meget Andet kunde nævnes.

Saa er der alle de gamle Folkeord om Maal og Vægt, som nu er sat ud af Kurs. Lad mig blot i Tilslutning til Kornet og Høsten nævne Skæppen. Den er nu en Museums-genstand. Et Skæppemaal havde 3 Jernjorde. Man kan ikke nu sætte sit Lys under en Skæppe, og kun Fader Holberg kan endnu maale Nogen »Skæppen fuld«. Man kan heller ikke mere se ud, som om man har *ædt en Skæppe Ukræ* (Skadedyr, Mus og Utøj): Købeskæppen er udrøj. At saa Skæppe og faa Skæppe gør Bonden arm. Men ak og ve! Kornet kan ikke længere skæppe godt. Og hvorledes vil man nu bære sig ad med at klare et saa indviklet Slægtskab, hvortil man før har behøvet en Skæppe Ærter for at regne det ud? Kun: En Snaps i Kusken vil vel nok en Stund endnu vedblive at være lige saa god som en Skæppe Havre i Hesten! — Og uanfægtet af ændrede Systemer vil det fremdeles stande ved Magt, at med hvad Maal I maaler, skal Eder tilmaales igen!

Bondens gamle Talesæt.

Det er Folkets Talesæt, der først har fanget min Interesse, det er det, der giver Bonden sit Særpræg, men det er ogsaa det, der har de dybeste Rødder og derfor det, som Kulturen sidst kan gøre det af med. Det gør den sejgeste Modstand, før det lader sig sporeløst fjerne.

Det, som har været mit Første, er nu paa det Nærmeste ved at blive mit Sidste, idet jeg noget nær slutter Folkets Saga med dets Maal. Saaledes er Sproget ogsaa Bondens A og Ø, det følger ham fra Svøb til Baare, han suger det ind med sin Modermælk — det er Moders-Maalet — og der hører boglig Dannelse til at faa det fortrængt; thi alene sproglige Kundskaber kan faa Bugt med de sidste Rester — om de overhovedet kan rykkes op med Rode?

Den gamle Gaardnisse er forsvundet (574). Men lad Bonde-

folket flytte ind i helt moderne og fint udstyrede, herskabelige Boliger, Sprogets Nisse vil spille den bondefødte Mand og Kvinde det Puds, at den vil stikke sit tophuede Hoved frem og sige: »Vi flytter nok i Dag, vi To?» Sætternissen vilde faa travlt, om Folkets Tale skulde paa Tryk. Det bibelske Ord: »Dit Maal røber Dig!« staar ved Magt fra Landsbyfolkets Fødsel til dets Grav (18).

Men jeg kan ikke *bære over mit Hjerte* (her bruger jeg selv et fynsk Udtryk) at skrive, at Sproget sætter sin Hestefod frem. Thi Landbomaalets Ejendommeligheder er Noget, der skal fredes om. Den Dag, den sidste Rest er borte, er der sket en Aareladning, hvorved Sproget har mistet mere Blod, end det kan taale, og det er blevet tomt og fattigt, naar Ingen mere bruger de gamle Kærneudtryk.

Det var fra først af min Mening at holde alle Gengivelser af de mundtlige Meddelelser i strengeste Oprindelighed for at vise Taleformen hos den ældre Slægt, jeg skildrer, og for tillige derved at vise, at Stoffet ikke var tillæst, men direkte øst af Folkemunde. Folkets Talesæt er undergaaet store Omskiftelser, saa det er Synd ikke at bevare det ægte i alle de Tilfælde, hvor det kan nedskrives, som det lyder, ja endog lød i forrige Slægters Mund. Gengiver man Raastoffet fra første Haand saa urørt som det er gør ligt, da beholder det sin egen Duft, da ses det først i det rette folkelige Lys. Og naar jeg i Haanden holder Blommen i sin Stilk, som jeg selv har plukket den af Træet med blaalig, frisk Dug over sig, er det mig en Overvindelse at tørre Duggen af og byde den frem paa Glasskaal (493).

Men paa Papiret tager den gamle Bondes egen Sprogform — gengivet urørt i Ordstillingen uden nogen Omskrivning — sig kun »stilringe« ud (som det for Eks. altid er Tilfældet i Viser)¹⁾ og giver let Anledning til, at Fortællemaaden af Læserne ikke opfattes som brugt mod bedre Vidende.²⁾

¹⁾ Det er vel overflødigt at tilføje, at jeg ikke har lagt Haand paa de i de foregaaende Afsnit gengivne Folkedigte. Jeg har selvfølgelig bragt Almuens egen Digtning frem lige saa ægte, som jeg har faaet de gamle Viser og Vers tilsagt.

²⁾ Det samme gælder til Dels de første Par Ark af nærværende Bog, hvor jeg taler paa Bønders Vegne og efter deres Opfat-

Paa Titelbladet paa det første Hold Eksemplarer af I Del af »Nordfynsk Bondeliv«, der drog ud i Verden, skrev jeg med fede Typer: Folkeminder, øste af Folkemunde i det 19. Aarhundrede, og jeg mente mig dermed sikret. Men til sidst i Korrekturen rettede jeg flere Steder, da jeg saa, at det »gik ikke«. Og det viste sig ogsaa, at mere end een Anmelder aldeles oversaa dette og gav sig til at kritisere og anføre ukorrekte Sætninger blandt dem, der findes af den Slags. Endvidere er hele den yngre Slægt og da særlig blandt oplyste, dannede Folkelag ikke i Stand til at dømme om Ægtheden af en saadan »fonografisk« Gengivelse af Sætningsbygningen; det kan kun Videnskabsmanden og den kultiverede, bondefødte Fynbo eller den gennemdannede Mand og Kvinde, der har levet fra deres Barnealder paa Landet, med andre Ord kun de Færreste af mine Læsere.

Første Del af nærværende Værk blev — da den blev udgivet for egen Regning paa Grund af, at der ingen Forlægger var at faa — skrevet saaledes, at den kunde baade være Indledning for et større Værk, hvor de fremsatte Emner saa senere kunde uddybes, og dog tillige ogsaa — i Fald Fortsættelsen ikke var blevet sikret ved offentligt Tilbud — udgøre et lille, eget Hele, der da ikke blev staaende som en rent uforstaaelig Begyndelse. (Udgivelsen har været vanskeliggjort paa mange Maader.)

Jeg har da ikke gennemført at genfortælle med Bondens Ordstilling, men tværtimod af de nævnte Grunde — for at »hytte mit eget Skind« — har jeg mere og mere, efterhaanden som Værket skred frem, men som sagt ofte kun meget modstræbende, forladt den ægte Gengivelse af Bondesprogets Vendinger, der — som et sandt Spejlbillede. — fandtes paa mine Seddeloptegnelser, og efterhaanden kun bibeholdt den ordrette Form under Anførselsegn eller holdt mig til rent Kursivtryk.

telse og fører Emnerne saa godt som uændrede frem — tilmed efter et Haandskrift fra 1890-Aarene. Jeg skrev dette Stykke allerede den Gang til at danne Indledning til en Skildring af Almuens gamle Overtrodyrkelse, og jeg foretrak da nu det oprindelige Haandskrift med saa faa Ændringer som mulig, fremfor en ny Fremstilling. Se »Efterskriften« i V Del.

Og som Følge deraf, da Værket nu ikke i strengeste Forstand er »øst af Folkemunde«, lod jeg til hele Restoplaget trykke nyt Titelblad, hvor de anførte Ord er fjernet. Herved opnaar jeg nogen Bevægelse til af og til at henvise til eller gøre Brug af trykt Materiale, hvad jeg dog ogsaa mange Gange maa afholde mig fra af Hensyn til Pladsen for ikke at udvide Stoffet ud over den en Gang fastsatte Ramme.

Hvor fattige Sprog minder maa et Bybarn ikke have fremfor et Landsbybarn, der, førend det endog selv kan tale, hører Folkemalets mange, gamle, kønne, belærende og indholdsrige Ord og Ordsprog? Lad Avnerne vifte bort, de mange raa og grove Talemaader fra den Tid, Almuen sad i Vankundighedens Mørke, de pirrende Urter, hvormed de uoplyste Folk krydrede deres tarvelige Aandskost, men hold fast paa, fred og værn som en dyrebar Skat de mange sunde Kærnerord. Tabes de til Hobe, faar vi aldrig dette friske Salt tilbage i vort Talesprog, og dette Tab vil være meget føleligt for vort fælles Modersmaal. — Lad os derfor røgte og pleje dem vel.

Og lad mig da her føje til noget lignende, som jeg en Gang i en anden Forbindelse har skrevet om vor nationale Ordsprogsskat og Folkets gamle Regler fra Peder Laales og Peder Syvs Dage, at de henfarne Slægter levede af og med denne Aandskost, som var Folkets Visdom, og som en fransk Forfatter har kaldt »Menneskenes levende Røst«. De gamle Folkeord laa dem paa Tungen og gik dem i »Blodet«, saa de forædlede deres Tankegang. — Og de gamle »Fyndordmagere« kendte Menneskenes Børn paa en Prik!

Vi hygger vort Hus med gammelt Kobber og Tin, og vor Samlermani strækker sig til mange Ting. Antikviteter er i høj og stigende Kurs, men vore urgamle Mundheld og Mærker, Remser og Rim, der Sekel efter Sekel har udgjort store Bestanddele af den danske Tunge samt Folkets aandelige Næring, er, om ikke sat ud af Kurs, saa dog dalet. Ja, paa Børssprog vil det nok hedde: Forældet Papir til lavest Notering, eller at Efterspørgslen er mere mat end levende. Og undertiden stemples saadanne gamle Ord med Etiketten: Barnemad.

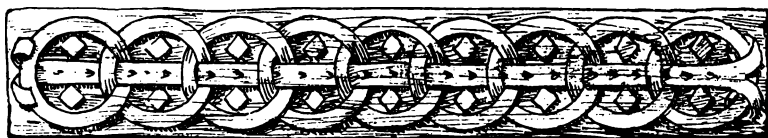
De gamle Fyndord fra Kundskabens Kilde i Folke dybet er nok værd at være lydhør for, tage med nænsom og

pietetsfuld Haand paa, frede om og redde fra Glemsel, ved paany at tage dem i levende Brug og lade dem gennemsyre vor Tanke og Tale, danne vor Person og hygge vort Hus. — Ja, paa dem kan man bygge sit Hus uden at komme til kort. Lad os bare tænke paa de gamle Hustavler! Og uden at krænke Guds Ord tør man sikkert sige, at ogsaa Folkets gamle Ord kan være os en god Lygte for vor Fod og et Lys paa vor Sti!

Og i en Perle af dansk Poesi, Mads Hansens fynske Sang til Kvinden, lægges der hende paa Sinde:

•Du skal værne om Sproget i Børnenes Mund,
det er Moderens Maal, det er Dit;
som Guldharpernes Klang, som de Fugle i Lund
skal det svinge sig mægtigt og frit.

Du skal vogte de Sagn og den dejlige Sang.
vi i Arv efter Fædrene fik;
Du skal lukke Dit Hjerte for Trældom og Tvang
og Din Dør for de Fremmedes Skik.◊

Fra Folkelivet.

Spredte Træk fra sprogligt og kulturelt Omraade.¹⁾

Den gamle Bondekultur.

DA det for de mange Aar siden gik op for mig, at der i den gamle Bondekultur laa vægtige Kærner af en ædel Urkraft, saadanne Kærner, som det ikke gaar an at lade de moderne Strømninger skylle bort, vakte min Lyst til at tegne et Billede af den gamle Bondestand. Hvor ofte har jeg ikke forud fremhævet det friske Liv og Humør, den store Flid og Nøjsomhed og den Alvor over for Ansvar og Pligter, Folket var besjælet af! Ja, hvor følgeværdig Samvittighedsfuldhed blev der ikke ofte lagt for Dagen, naar der handlede med Andres Sager! Endvidere hvor megen fin Næstekærlighed, Hjælpsomhed, Retsindighed mod Andre og Beskedenhed i Fordringer til Livet fandtes ikke bag det grove, simple Ydre! Og hvor meget stærkere er Modsætningen mellem den gamle Bondekultur og den moderne Politur ikke traadt frem i de henrundne tredive Aar! Tilmed nu, da netop Brist paa Ærbødighed for Andre og for hvad Andres er, synes at skulle raadne store Dele af det danske Samfund op.

Det gaar ikke an at lade »de sidste gode Gnister gaa af Skole«. Tværtimod, det gælder om at puste til de hendøende

¹⁾ Naar det foregaaende Afsnit omhandlede det gamle Bondevid og Folkets gamle Talesæt, maa det Stof, jeg endnu har at fremføre: »Spredte Træk fra Folkelivet og lidt om den gamle Bondekultur« nærmest, i hvert Fald til at begynde med, blive en Fortsættelse af Folkemaalskapitlet, idet jeg har henlagt Eder og enkelte af de gamle Ord i Folkemunde som Emner til dermed at belyse Folkets gamle Kulturstade — haade Lys og Skygge.

Emmer og her at hente ny, kraftig Ild — ligesom hos den gamle »Nødildstolpe« (509 f.) — og lade den gennemvarme den overhaandtagende ligegyldige, kolde, haarde, egenkærlige, hjerteløse, moderne Samfundsand, Tidsand, Folkeand, eller hvad man vil kalde Aarsagen til Udviklingen i de skæve — overfladiske, hensynsløse — Spor. (Se Side 53 o. f.).

Ja, selve de saakaldte dannede Klasser kan i Mangt og Meget trænge til at gaa i Skole hos det gamle, uoplyste, men gæstfri, godhjertede, ofte saa rettænkende og gudfrygtige Bondefolk.

Skaf Dig en Dreng, saa har Du ham, hedder et endnu i fuld Brug værende Mundheld. Det er en lønnet Tjener, hermed menes. Den store Tjenstvillighed mod hverandre er et Karaktermærke hos de gamle Bønder, til Modsætning kommer ogsaa den Aand frem — Egenkærlighed, Vrangvillighed — som det overfladisk set synes at ligge i dette Ord. Men saaledes er det ikke. Ordet rummer en Børneopdragelse og en Samfundsmoral af høj Rang. Saa snart Nogen gjorde Tegn til egenkærlig Adfærd, til Magelighed og Dovenskab, til den Fordringsfuldhed, der ligger i at ønske sig opvartet af Andre eller skubbe Arbejde over paa Andre, fik Vedkommende straks disse i Virkeligheden *visnæsede* og rapmuede Ord at høre. Men det var i Reglen sundt vejret og røbede fin, korrekt Tankegang hos den Part, der gav denne Snert. Naar En sagde: »Det kan blive staaende til i Morgen, saa kan Du nok tage det med«, og den Tiltalte saa fandt, at det var mere nobelt, om Vedkommende selv *slævte av*, slæbte afsted, med det, der skulde henstaa, svarede han ham Nej ved at bruge ovenanførte Mundheld, saa Vedkommende blev flov og blev mindet om sin Taktløshed, eller som man sagde Ubehøvlet-hed. Fortalte man til Folk en eller anden Historie i den Retning om Nogen, kunde de sige: »Jeg havde nu ikke gjort det, jeg havde sagt: Skaf Dig en Dreng, saa har Du ham.« Til Børn brugte man ofte disse Ord for at vænne dem til i alle Forhold at hjælpe sig selv og ikke læsse Byrder paa Andre eller forlange Tjenester af Andre for at lette sig selv.

Saaledes kunde man nævne mange andre Ord og Talemaader, hvori der ligger gyldne Korn til Forædling af Personligheden.

Der er et andet Ord, som rummer rettænkende Forstaaelse af Andres trange Tilværelse. Naar En i en Samtale gør Rede for, hvorledes det i Livet er gaaet en Børneflokk, fortæller han for Eks., at Mette er godt gift, hun kom hen og fik Jens i den store *Gaav'er*, Peter er *saaen kommen an*, *saa møj urimelig*, er kommen noget højt paa Straa, Knud har det nok *itte saa faale*, er i smaa Kaar. »Men Gitte da?« »Ja, hun gaaer heme og tjener sig *Himmerige til paa sin Fader* (eller Moder).«

Ordet afslører Fortællerens Forstaaelse af det voksne Barns klosterlige Tilværelse hos den Gamle i Kakkelvnskrogen. I Reglen tilsidesatte den, i hvis Lod det faldt at hygge om den længstlevende af Forældrene, sit Eget for at være Alt for den Gamle, medens Undtagelserne var, at Barnet og den Gamle levede under stadige Brydninger. (Se Stykket om Aftægtsfolk, Svigerforældre, S. 23 f.) Dette Barn, der saaledes lægger sit Liv paa Opofrelsens Alter, ser, hvorledes Andre danner eget Hjem og faar langt mere ud af Livet, medens det helt op imod sin egen Alderdom er og bliver det uselvstændige Barn, der er *afbundet*, hemmet, kuert, paa alle Kanter. Ofte kunde den Gamle endda være en *haard Toon*, Torn, uden Forstaaelse af, hvad dette Barn ofrede. Men naar det ugifte Barn — atter som Udslag af Skæbnetroen — bar sin paa saa mange Maader afstumpede Tilværelse under godt Humør, i Taalmod og Gudsfrygt, tildeler Ordet den Opofrende Løn hinsides for Tabet af megen selvstændig Livsglæde i Jordlivet.

Men Begreberne var for øvrigt ganske modsat Nutidens. Børnene skulde i hele deres Ungdom være de Ydende og Forældrene de Nydende og først, naar de selv blev ældre og fik Yngre under sig til at lyde, kunde de opnaa Retten til at byde. Og dette Princip kunde ofte udarte til megen Strenghed og Tvang for de Unge (49—284—286). Men det var en selvfølgelig Ting, at alle Unge maatte søge at tækkes de Ældre og være dem til Behag, vise dem Respekt og Lydighed, savne og forsage og vente i Beskedenhed, til Tiden oprandt, at de fik Tøjlerne i Haand.

Den Ene tog ikke Noget af den Anden uden at gøre Gengæld. Man var bange for ikke at kunne faa det gengældt. Mente man ikke, at man kunde faa dette paa pas-

sende Maade, havde Raad til at tage imod det, sagde man Nej. Det gjaldt Indbydelser, Smaasager og alt sligt. Og den, der viste en Anden Opmærksomhed, ventede ogsaa, at Vedkommende gjorde Gengæld paa en eller anden Maade. Skete det ikke, sagde den skuffede Part: *Vi har nu* (og saa nævnes de Tjenester, der har været gjort), *men han var dog aller den, der sku' sige, at vi kunde det eller det* — (faa Noget, laane Noget osv.).

Man kan ikke blive træt af at lovprise de gamle Bønders økonomiske Sans. Der tales saa meget i disse trange Tider om at spare. Men at spare er Noget, som man neppe kan lære ved Læsning eller Foredrag, det er en Sans, der maa være medfødt eller selverhvervet. Og maa man ikke sige som Oehlschlägers Sortebroder Knud: »En Strøm af Ord, ærværdige Fader!« Thi der er langt igen, før Nutidens Folk kan hamle op med de gamle Bønders indbringende Økonomi. Langt igen, før de som disse kan gøre Skriftens Ord til deres: »Sanker det Tiloversblevne, at Intet forspildes.« Ja, der er langt til Vej-Ende, om Nutidens Folk vil nemme om end kun lidt af hine Gamles Kunst at spare, endsige tilegne sig den. Thi dertil hører, at der maa lægges de gamle Folks interesserede Kræfter i Arbejdet; og at man lige som det kan savne og forsage, og begge Dele vil Nutidsfolket nok krympe sig lidt ved. Det gamle Folk skyede ingen Ulejlighed, naar det var besparende. Hele deres selvhjulpne Færd lærte dem dette.

»Midtvejs gaar Du sikrest.« Men altid at ramme Ligevægtstregen, den gyldne Middelvej, er vanskeligt. Og Stregen mellem sund og frugtbringende Paapassenhed og fedtet Nærighed blev da ogsaa til Tider hos mangan En overskredet. Begærligheden drev mangan En for vidt, saa de kom et større eller mindre Stykke over paa den anden Side af Midtvejslinien. En Enkemand, der holdt Husholderske, skar *et Kende* i Brødet, hver Gang de To havde holdt Maaltid. Og mangt et Sidestykke hertil kunde optegnes.

Særmeneringer. Den hele Aand gik ud paa Orden, Punktighed og Alt, hvad der kunde fremme det almindelige Velfærd. Hvis en Mand ikke *var i ordentlig Tid med sine Arbejder* og derved fremmede Alt, hvad der hørte til

hans eget Vel, kunde han slet ikke blive regnet for Noget, men man »snakkede om ham« og saa ned paa ham med Foragt. En, der passede sine Ting, saa Intet blev forsømt, var *ekstimeret* af Alle.

Meget sundt og godt af den Slags blev indpodet Børnene, fra de var *bitte Smaa*.

Men mange Meninger, der beroede paa gammel Fordom og Sneversyn, trivedes paa samme Tid. Der var Ting, som man ikke kunde handle med. En Præst kunde for Eks. ikke sælge sine Ænder, eller hvad andet lignende han havde mere af end til eget Husbehov, og som kunde gøres i Penge, uden at det vilde blive opfattet som forargeligt og give Anledning til Folkesnak — der vilde blive gjort Nar af, at han havde det nødig! (Se Side 16).

Tiden har her bibragt Sognefolket et mere uhildet Blik. Dog har jeg med Undren endnu for et Par Aar siden i et Hovedstadsblad læst en Artikel om Indtægterne i Præstegaarde, som rimeligvis var skrevet af en Landsbypræst, hvori der staar: »Og hvad kan det nytte, at Præsten har en stor Frugthave, naar han bliver ugleset som en havesyg og pengekær Mand, hvis han sælger Frugten!« Tidligere var der ikke megen Lejlighed til at sælge den Art Ting; men man skulde tro nu, da Landet er oversvømmet af Opkøbere, at Folkestemningen kunde ændres.

Den gamle Mistro er heller ikke uddød endnu. Jeg har oftere skildret, sidst S. 618, hvorledes man gensidig var vant til at forlade sig paa hverandre, alle bosiddende og hæderlige Folk inden for den stedkendte Egn, medens man selvfølgelig var forsigtig over for alle Fremmede. Men denne umiddelbare Forsigtighed kunde hos Enkelte udarte til en for den, det gik ud over, generende Mistro, og det, selv hvor Talen var om de ubetydeligste Smaating. Medens man laante hverandre og betroede til Besørgelse mange Penge paa det glatte Ansigt og ligeledes betroede for Eks. sin Købmand store Summer under forskellige Forhold uden Kvittering, saa man i hver en Fremmed en *Spikkelant*, en fattig Pjalt, der maaske ikke ejede *fi'e Skilling* (en Firskilling) osv., hvem man skulde vare sig for. Dette sidste Sneversyn er dog gaaet af de Fleste.

Men jeg oplevede alligevel et ret stærkt Udslag af dette for et Par Aar siden. En dansk Mand i Amerika havde bedt mig om at afkøbe Arvingen — en Husholderske — i et Dødsbo en i Handelen udsolgt Bog, som han vidste, den afdøde Mand havde ejet. Dette skaffede mig meget Bryderi og Tidsspilde paa Grund af, at Sælgersken saa i mig en Frennemed, der bare vilde aflokke hende Bogen. Hun forlangte, jeg skulde *købe Katten i Posen*; skønt alle skriftlige Til-sagn om kontant Betaling omgaaende efter Modtagelsen, blev hun ved sit, at Bogen — der jo kunde være forfalden og ufuldstændig — kun blev afleveret mod Efterkrav. Jeg maatte gøre en Rejse til Stedet og lægge Pengene paa Bordet først. Men Fynbo-Amerikaneren skrev, da han havde Pakken i god Behold med min Brevveksling med Sælgersken som Bilag: »Vi har altsaa besejret A. Hun var sejt at brydes med og B [hendes Pennesfører], en Staldbroder, der fuldt ud var hende værdig. Men der er alligevel det at huske paa, at de ved ikke bedre. Det er den gamle Saga om Bønder, der er mistænksomme over for Købstadfolk.«

Den gamle Tids Folk lagde ligeledes ofte en underlig Hemmelighedsfuldhed for Dagen. De er saa *inderlige*, sagde man om dem, der yndede at hemmeligholde, hvad der vedrørte deres Hjem og deres egne Sager. Børnene plejede at blive indviet i Alt, men de blev *kusket* til ikke at omtale ret meget fra Hjemmets Privatliv. Det var almindeligt, at Forældre sagde til deres Børn: »*Hvis di spør' Dig ad, ka Du se'e, Du ved de' ette*«, eller de sagde: »*Vore, di se'er ette Nøv'e.*« Jeg har kendt en lille Pige, som paa Spørgsmaal som til Eks: »Har Du faaet Din nye Kjole? Er Din Moder nu rask? Skal Du ud at køre i Morgen? eller hvad Andet man kan tale med en meget lille »Stump« om, standhaftig paa sit Barnesprog kun svarede: »Det ved jeg ingen Bodee (Besked) paa.«

Til daglig Brug, naar man *gav et lille Svip* eller *svippede ind* til hinanden, havde Ærinde til hinanden — især gælder dette Kvinderne — undgik man Bygaden, og gik hellere en Omvej for at komme bagind til Naboens — saa var der Ingen, der skulde *ha' undt a'et*, snakke om det, spekulere paa, hvad nu Ane Sofie kunde have at snakke med Mette Marie om.

Man maa i Følge de ovenanførte Træk være stedkendt, hvor man vil samle ind. Man kan naturligvis optegne Viser, Fortællinger og sligt hvørsomhelst og gengive dem, mærket med Navn og Sted. Men vil man skildre Kulturlivet, Karaktermærker o. l. og skabe et Kildeskrift, bør hver Folkemindsamler blive paa den Egn af Landet, han er fortrolig med. Den, der gaar paa »nyt Græs«, kan kun tegne et overfladisk Billede af Land og Folk. Man maa fremfor Alt være kendt med sine Folk, saa at man faar baade Retten og Vragen med paa sit Billede, og saa at man kan gaa uden om dem, der giver en Viden til Bedste, der ikke er værdig at bevare. Der er mange Folk, der morer sig af at fortælle Løgn og gøre sig vigtige, saa snart de mærker, at de er Genstand for Opmærksomhed. De gør sig da ingen Samvittighed af, hvad de fortæller. Hvor skal den, der er fremmed paa Stedet, kunne sigte Malmet fra Slaggerne, vælge og vrage blandt sine Meddelere? (10—322.) — De Gamle forstod bedst, hvad man mente, naar man talte til dem om ikke just i deres egne Maalord, saa dog i de Vendinger og den Ordstilling, de selv brugte. Jeg har erfaret det utallige Gange. Først naar man faar givet Sætningen den Form, som de er vant til, er de med!

Ved en Indsamling, som for Eks. nærværende Værk, kommer det an paa, hvorfra man henter Stoffet. Den Omstændighed giver hele Bogen sit Præg. Thi der er jo mange Slags Folk, har altid været og vil altid blive. Det har i første Række været mit Maal at faa Stoffet saa sa'ndt og ægte som gørligt. Jeg har derfor udkaaret mig solide og almenagtede Folk til at drøfte de mange forskellige Emner med. Havde jeg bevæget mig i en lavere Plan og der søgt mine Hjemmelmænd, vilde min Bondelivsskildring helt igennem være blevet en anden.

Men Udskuddet blandt Folket — Pletterne og Skyggerne — skal jo ogsaa med, og særlig her kan man ikke undgaa at sysle med de forskellige Kulturtrin.

Megen raa Snak og megen Banden er forsvundet. Men hvor har det gamle Folk dog spækket deres Snak med Eder og Ukvemsord. Iblandt den bosiddende og bedre Klasse

er nu alle disse »Tillægsord« til Talen for Størsteparten ude af Brug, ja selv et S'gu er paa det allernærmeste ogsaa *lagt af*, eller i hvert Fald træder da et Udtryk som *spilme* el. l. i Stedet. Men blandt raa og fulde Folk lever Ederne endnu højt.

De Folk, der i gammel Tid bandede — og det var ret almindeligt — havde gerne hver sin Ed, *Fanden ta' mig*, *Fanden danseme* osv. Naar Nogen gengav En eller Andens Ud-sagn, føjede man Vedkommendes Yndlingsed til: »*De skal Fa'en ineme la' mig gaa, saa'e han Mads*« — eller hvad det nu kunde være.

For øvrigt var Ed-Forraadet ret begrænset, det bevægede sig over nogle faa Verber lagt til »den Onde«, »Satan« eller »Fanden«. Disse tre Navne brugte man skiftevis til de samme Verber. *Den Onde skal tordne, lyne, gale i Dig. Den Onde hente mig. Satan partere mig, Fanden raspeme, Fanden fløjte mig, Fanden piske mig.* — *Kraft æde mig* (Kræft) hører ogsaa til de mest kendte Stadfæstelsesord. Mere uskyldige lød Sammensætningerne: *Hille-Dør-og-Pine* eller *Minsæl*.¹⁾

Johan Skjoldborg har i sin Fortælling »Slid« følgende

¹⁾ I »Overtro og Kristentro« (523), et trykt Foredrag, siger daværende Sognepræst i Odense Grove-Rasmussen 1893: »Jeg glemmer aldrig, hvad jeg af den Art en Gang oplevede paa Banegaarden i Fredericia. To Venner mødtes der uventet, de ilede hinanden glade i Møde, trykkede hinanden hjerteligt i Haanden, og saa raabte den ene, saa det rungede: »Hvad S... i Helvede, er Du der?« Og G. R. siger videre, at man kan til Nød forstaa, at man tager Djævelen med i sin Vrede, men at man søger Styrke til sin Gerning, Trøst i sin Sorg hos ham og deler sin Glæde med ham, en Kærlighedens Glæde, som det jo er, naar Ven mødes med Ven, ja det er virkelig et Kors for Tanken, det er Noget som kun kan forklares af den store Magt, Djævelen har over Sindene. G.-R. skriver dernæst:

»Der fortælles om en Japaneser, som opholdt sig en Tid i Sverige, men som i den Tid kun fik fat paa tre svenske Talemaader, hvilke han hørte saa hyppig, at de hagede sig fast i hans Erindring; disse tre Talemaader var: »En smuk Pige«, »Skaal Bror« og »Fanden ta' mig«. Denne Mand maatte jo aabenbart vende hjem med den Forestilling, at man i Sverige tilbød et højere Væsen, som hed »Fanden«. Hvis denne Japaneser havde gjort sine Sprogstudier i Danmark, var han let kommet til det samme Resultat, og det hvad enten han havde haft sin Gang i de høje Sale eller i de lave Hytter.«

jydske Ordskifte: »»Bitte Maren! A holder den Onde tæske mig saa møj o dø!« Saaledes friede Ole«. Denne Taleform forekom mig saa naturo, at jeg forespurgte hos Forfatteren, om det var en Virkelighedstildragelse, der var gengivet. Herpaa svarer Hr. Skjoldborg: »Nej, Sætningen er ikke hørt i Virkeligheden«, men føjer til: »Den kunde jo godt have været det«. — Ja, Ole Jyde kunde ogsaa særdeles vel have været Fynbo.

Man bruger Udtrykket *ie' Helvedshov*, en Helvedes Hob, som Mængdebestemmelse for særdeles Meget: Der er avlet *ie' Helvedshov Katøfler eller Ævler i Aar*, han har *ie' Helvedshov Pæ'e*, Penge, osv. En Gang, da Fyns Stifts Landemode var sluttet i St. Knuds Kirke, udbrod en Mand uden for paa Torvet: *Det vaar dov ie' Helvedshov Præster, der vælter ud af Kirken*.

I Henseende til det ydre Væsen gik det kun trægt med at tilegne sig en Smule bedre Optræden. De ældre Folk blev ved at spytte paa Gulvet, selv efter at Spyttebakker var indført rundt om i de bedre Hjem. De regnede det for overdreven Finhed at bruge dem. »*Jeg er naa ette saa fin paa'et, at je ette nok kan spytte paa Gulvet*«, sagde ligefrem de Ældre. Og at Jyderne bar sig ad paa lignende Vis, blev jeg en Gang Vidne til paa Kæmnerkontoret i Viborg. En Bondemand kom ind paa dette Kontor og spyttede paa Gulvet. Man anviste ham en blank, nypoleret Spyttedbakke af Messing, hvoraf hvidt udtunget Papir ragede frem rundt om Kanten, men Bonden svarede: »*A so en hwal, men a löt den warr saa pæen, saa spöt a po æ Goel, men to hwa, a ka godt spöt i en*«, og saa spyttede han en Gang til for at vise denne Høflighed.

Hilsen. Alle var derimod saa hyggeligt »paa Hat« med hverandre. Det vil sige Hovedbedækningen blev som oftest paa sin Plads. Man brugte nogle Fagter ved Udveksling af Hilsener. Den kørende Mand sænkede Pисken ned mod Jorden eller hævede den op mod Ansigtet, og den Gaaende brugte sin *Støttekæp*; det samme kunde for Begge ske med Tobakspiben. Mænd nøjedes ogsaa ofte med et Nik. Men littede Nogen Hatten for dem, maatte de jo *til 'et* og gøre Gengæld.

Hvor Folk mødtes paa Vej og Sti, blev der udvekslet nogle

Ord, sommetider idet man fjernede sig fra hinanden, saa de sidste Ord blev udraabt (220). Saa kold og kølig var slet Ingen, at man gik forbi hinanden uden et *Goddav*, et *Nik* og et *Par* underholdende Ord. Tidt kom her Glimt af utvungen Humor til Skue.

Og hvilken Samhørighed, naar To, der ikke før har set hinanden, kommer hinanden venligt i Møde i en Passiar, i hvilken de siger Du til hinanden: »Hvad hedder Du, hvor kommer Du fra?« Hvilket Modstykke til Byfolks iskolde Ligeegyldighed og Overlegenhed for hverandre!

Der er noget varmende ved, naar man færdes ude paa en Landevej, da af den Forbipasserende at høre et lydeligt *God-dav*; selv om Snakken saa ikke bliver længere, saa er man ligesom blevet budt velkommen, blevet optaget og vel modtaget i den stedlige Egn.

Skilsmisser. Man slog op med sin *Kæreste*; men at Ægtefolk blev skilt ad, var noget næsten Uhørt blandt de svundne Tidens Bønderfolk — alene af den simple Grund, at de havde jo ingen Steder at være hver for sig.

Men var Ægteskabet i den bedrestillede Del af Bondefolket ikke, som det skulde være, bar den Part, det gik ud over, i Reglen Byrden med Taalsomhed, stille og smukt. Det var den stærke Skæbnetro, at det var saa *forelavn*, tilskikket. »Maren er saa *inderlig*, hun tænker mer, end vi tror«, sagde Folk, og saa dækkede Maren paa skønneste Maade over en fordrukken, en utro eller en haard og grov Mand.

I de nedre Lag spændte det mindre stille af, naar Ægteskabet var en Skuffelse. Om mangt et Par blandt raa og lidet ros-værdige Folk hed det: *De rivs og slaa-es til enhver Tid*. Men i de fleste Tilfælde blev de sammen.

Familien. Med Hensyn til Familiebaandet har de moderne Mennesker i de velstillede Klasser Meget at til-egne sig, før de staar i Rang med de gamle Bønder.

Man skelnede mellem Gaardmænd og Husmænd. En Husmand stod i den daglige Omgang lige med Gaardmanden, men officielt var der et skarpt Skel mellem disse to Klasser. Ved store Gilder spiste Husmanden ikke ved det fineste Gildes-

bord, men ved det, der da var dækket i en anden Stue eller ude i Loen. Men var der Slægtskab til Stede, blev det opretholdt til Punkt og Prikke.

Ved festlige Lejligheder samlede man al den Slægt, der kunde komme til Stede. Det var en køn og ufravigelig Regel. Levede nu disse Slægtsmedlemmer i ulige Kaar, det blev der slet ikke regnet med. Der kunde saaledes — i Særdeleshed i den nyere Tid — være stor Forskel paa deres forskellige Livsvilkaar. Nogle var velhavende, veloplærte og velklædte og vant til at bevæge sig ved Gildesfærd, medens Andre — især de ældre af Slægten — var gammeldags og undseelige Smaafolk.

Enhver blev bænket ved Gildesbordet paa den Plads, der i Følge Familieforholdet tilkom ham eller hende, alt eftersom Vedkommende var Søster til Manden, Bedstemoder til Konen osv. Var der en fattig eller drikkfældig Broder, eller en gammel, ikke videre beleven Farbroder eller Moster, sad de i deres Vadmæl og Hvergarn langt foran fjernere af Slægten, der var kostbart klædt i Silkekjoler eller Frakker af moderne Snit og iført hvidt Kravetøj.

Slægtskabsfølelsen og det stærke Familiebaand er et Hæderssmykke for de gamle Dages Bønderfolk. Blandt Byfolk kan i vor Tid en Flok Brødre komme i meget forskellige Stillinger, saa de tilhører forskellige Samfundslag. Disse Brødre vil da lidt efter lidt glide fra hverandre, særlig vil Svigerinderne ikke omgaas som saadanne, og de Brødre i de fineste Stillinger vil holde deres Familiefester med fremmede Mennesker. Men selv om den foranævnte Forskel var til Stede i en Bondeslægt, saa faldt Interesserne, naar de Alle var bosiddende paa Landet, om de end var lidt større eller mindre Jordbrugere, eller En af dem arbejdede paa en Herregaard og ikke kendte stort Andet end sit Grødfad, sin Spade og sin Plejl, dog stærkt sammen og afgav det samme Stof til Samtalen.

Men det hændte jo ogsaa før i Tiden — særlig fra Husmandshytterne — at en enkelt Søn gik den studerende Vej; og man har mange smukke Eksempler paa, hvor varmt saadanne Folk hang ved Barndomshjemmet og mange Beviser paa Kærlighed til deres Hjemstavn. Men der er ogsaa Eksempler nok paa, at Lærdommen eller Held og Lykke ad

Handelsvejen er gaaet dem til Hovedet, saa Mennesket er blevet meget lille i saadanne »Storheder«.

Langt bedre end jeg kan udvikle dette sidste Forhold, er det skildret i Zakarias Niensens Fortælling »Professorens Amme«, udsendt 1884. Den tænder paa det Bedste en Lampe inden i en »overkultiveret Blæres« Bryst, der lyser hele Personen op fra Top til Taa, en Lampe, man af Hjertet ønsker tændt i en Mængde ligesindede Mennesker — i manges *storavtet Praavs* —; thi Forfatterens »Professor« har mange Brødre og Søstre.

Man kan ogsaa bruge Ordet »vore Egne« baade for at fremstille Folkets Talesæt og Tankegang. Thi i dette Ord møder man ligeledes et Udtryk — dobbelt taget — for Følelsen af den faste Familiering. Og Ordet er i fuld Brug. Naar Nogen var syg eller paa anden Maade midlertidig trængte til Bistand og huslig Hjælp, især blandt enlige Folk, var der gerne en Søsterdatter eller Sønnedatter, eller en yngre Kvinde i Familien, som da tog hen til dem, der savnede Hjælp, plejede den Syge eller udførte Husets Gerning, eller var til Støtte paa mange andre Maader. Vilde man saa beklage, at der var Sygdom, Dødsfald eller andre triste Forhold til Stede — det kunde jo ogsaa være Konens Barselfærd eller Mandens Fravær en Tid fra Hjemmet, saa Konen i den Tid var ene — svarede der: *Ja, men det er jo aller vær (ikke værd at tale om, betyder ikke Noget), vi har jo Eet (en) af vore Egne.* Eller naar lignende Forhold var til Stede, og Vedkommende ikke havde en Kvinde i Slægten, der kunde komme til Stede og lave Mad og passe Huset, sagde man: *Det er aa kivsomt (kedeligt), at I skal have de Fremmede, at I ikke har Eet (en) af Jer Egne, der kan komme.*

Slægtskabet. I 1912 modtog jeg fra en Historiker et Brev i Anledning af Udgivelsen af nærværende Værk, hvori der spørges: »Har der aldrig inden for Bondefamilierne hersket Interesse for deres Familie — for deres Stamtræ osv. Var Genealogi ganske ukendt?« Hertil maa jeg svare baade Ja og Nej. Bedst kan jeg vistnok sige, at de gamle Bønder havde skarp Sans for Andres Ætled og Slægtlinier, men saa godt som ingen for deres egen Familie. Hvor kunde de ikke

sidde med den hele eller halve Kirkebog i Hovedet, naar det gjaldt om at udrede et af de Slægtregistre, hvor der hører en Skæppe Ærter med til Udregningen. Hvor kunde de tumle med alle disse Personer: Mette og Maren, Jesper og Kristoffer, Per og Povl! Ligesom de kendte Folks Heste vidt og bredt omkring og næsten kunde sidde inden Døre og høre paa Hovslaget, at det nok var Per Madsen med den Brune for, der kørte derude paa Landevejen, saaledes kunde de forbausende hitte Rede i et indviklet Familieforhold.

»Jo, hør naa Du kun naa, Mads haaer Du jo før hørt snakke om, han var jo Faaer til Ole, der kom hen og fik Per Hansens Daavder (Datter) Sofie. Di haa'e en Søn, der hed lille Mads — og je katte vi-e om den Pajer, I snakker om, om ette de' sku' være en Søn af Mads.« Saaledes kunde de i enhver Samtale spinde en Ende med ensartede Navne meget langt — langt længere end denne Prøve.

Men i deres egen Slægt kunde de kun gaa grumme kort tilbage, de kendte mangan Gang knap nok deres Forældres Fødsels- og Døds-Data, endsige Bedste- og Oldeforældrenes.

Men de fredede om, hvad der havde tilhørt de Forudgangne af Familien og lod det gaa i Arv fra Led til Led. Dynner og Linned, som Oldemødrene havde lavet, blev varede, opbevaret og værnet. Sølv, Tin og Kobber ligesaa. Mindevers over de Afdøde lod de indramme som Skilderier og senere i Tiden sikrede de sig Portrætter af deres Kære og varede saadanne af Afdøde med megen Pietet. Og de havde forunderlig Rede paa alle deres Næssyskenbørn, Næstsøskende-børn, og Søskende-børn — som de saa kønt sagde. — »Je' aa han, vi er fydt ud a hver sit Syski.« — De brugte ogsaa de andre danske Navne: Moster, Faster, Farfader, Morbroder osv.

Men Familiens Stamtræ stod man ligegyldig og uforstaaende over for. Dog ingen Regel uden Undtagelse. Netop en fynsk Gaardejerenke har været i Stand til at føre sit Slægtregister over sine Stamfædre tilbage til ingen mindre end Gorm den Gamle og Thyra Danebod!

Det er der selvfølgelig Tusinder Andre, der kan, men det gælder kun om at vise Hjemmel derfor. Det kan gennem 29 Led den fynske Gaardejerske, Enkefru Pauline Jessen, født Waidtlow, født paa Talleruplund ved Tommerup 1838.

Denne interessante Stamtavle blev første Gang offentlig gengivet i »Bogense Avis« 17. September 1915 og gik derfra over i adskillige andre Blade. Ja, endog til de dansk-amerikanske Blade fandt den Vej og blev optaget i sin Helhed, og rundt om vakte den Opmærksomhed samt Interesse for de personalhistoriske Minder.

Men medens den yngre Bondestand fremdeles i Lighed med den gamle kun kender lidt til sine Forfædre og Formødre og ikke kan føre Slægtens Linie ud over de allerførste Par Led, har Landboerne nu om Stunder derimod stor Interesse for Dyrestamtavler. Ja, saadanne trykte Bøger, som de fylder Lommerne med ved Dyrskuer o. l. Lejligheder, er for Mange noget nær den eneste »Litteratur«, de sysler med. Stamtavler over Hunde, Heste, Køer og Svin er Mange iblandt det nyere Bondefolk særdeles hjemme i.¹⁾

Hjemstavnskærligheden har derimod været stor. Den synes nu at være mindre. Man har især under Krigen handlet med Fædrenehjemmet i stor Stil, lokket af — **Penge!** Og man har til omstørfende Opkøbere skilt sig af med gamle Værdisager, Arvesølv o. l., ligeledes fristet af Penge! De Gamle følte sig bundet til den Plet, de kunde kalde deres. De blev paa deres Fødeegn og nærrede Kærlighed til deres Fødested. Hjemstedsfølelsen var udpræget. Den har ogsaa haft stærkt Tag i de dannede Klasser, og jeg føler den hos mig selv.

Man behøver bare at tænke paa H. C. Andersens Digtning. Da han laa dødssyg, syslede hans Tanker om hans Fødeegn og han dikterede Digtet — hans næstsidste — til Lovprisning af Fyn:

»Odins Ø med Palnatokes Grav
med susende Skove ved det rullende Hav«,

en Pris, som han mange Gange forud havde sunget, saasom:

»Ved Tanken om den Føde-Ø
forsvinder hver en Smerte!
den favnes af den stolte Sø
og kaldes Danmarks Hjerte.«

Og i lige Maade har han prist sin Fødeby.

¹⁾ Denne Sag m. m. samt et »Stamtræ«, tilhørende Løveapoteket i Odense — en Fremstilling af Apotekets Indehavere — har jeg omtalt i »Aftenposten« 24. Januar 1916.

Hvor smukt har ikke Vedel Simonsen sunget om og til sin »stille Fædrebo« — og om den Jord, hvori han skulde hvile. Derom i V Bind.

Fra mit Privatliv vil jeg meddele et lille Træk. Da min Moder og jeg den 2. Novbr. 1892 forlod Haarslev for at flytte til Odense, modtog vi om Morgenen et Brev fra min Broder i Viborg (som forud havde skrevet flere Gange i den Anledning, sidst et Par Dage før), saalydende: »Uden at have anden Grund end den at jeg endnu en Gange vil have den Glæde at skrive det kære Haarslev Navn uden paa et Brev til Eder, skriver jeg disse Linier. — Jeg er helt bevæget ved Tanken om saaledes at blive skilt ved mit kære Fødested.« Det bør for den rette Forstaaelses Skyld tilføjes, at min Broder sad i en god Stilling og var lykkelig i sit Hjem, saa det var ren og skær Fødestavnsfølelse, der gjorde, at han hang med saa megen Troskab ved sin Fødeby. — Selvfølgelig kan det Modsatte ogsaa være Tilfældet, endog hos Mange. — Men Hjemstedsglæden er dog vist typisk for mangan en Fynbo.

Folkets Minder. Det er derfor ret mærkeligt, at med alt dette har den egentlige Bonde ikke Sans for Minder. Selvfølgelig har ogsaa denne Paastand mange Undtagelser og da især blandt det virkelig oplyste Landsbyfolk. Det er saaledes i overvejende Grad Landboere, der er Medlemmer af det nordfynske, historiske Samfund. Men i det Hele og Store var det godt, om vore gamle Folkeminder ret kunde kaldes til Live og atter leve paa Folkets Læber. Dyrke Jorden kan de fleste Landmænd, men elske den Jord, der har fostret dem, staar det mere smaat til med. Netop de Folk, der dyrker vort gamle Fædrelands Jord, bør ogsaa være med til at værne og frede om de Minder, den samme Jord bærer i sit Skød. De omtalte Heste- og Kreaturstamtavler kan være gode for deres Brug, men Menneskenes Historie bør ikke overses eller overskygges af Dyrestamtavler. Tiden er inde til at redde fra Fortabelse, hvad den raske Udvikling har saa let ved at tilintetgøre. Høst ind! Bind i Neg og saml i Traver Alt, hvad bjerges kan! Fred om Minderne hver paa sin Kant og efter hver Enkelts Interesse! Lad Intet gaa tabt paa noget Omraade! Men forvar Minderne, enten i

Trykken — thi da baade spreder og samler man — eller i de historiske Arkiver, Museer o. l. Steder, eller — alt eftersom det passer dertil — gaa til »Dansk Folkemindesamling« dermed. Her er Formaalet at ordne alle indsendte Meddelelser, saa de gøres tilgængelige for dem, som vil søge Kildestof.

Et Jordfund af Værdisager, herreløst Gods, som Ejerne er døde fra, kaldes Danefæ og afleveres til Statens Samlinger. Men Resterne af den Kultur, som har forplantet sig fra Slægt til Slægt, er ikke mindre værd at redde og bevare. Folkets Aandsliv, Sæder og Skikke er ligeledes Nationens Eje, vore fælles Minder om vort fælles Folk og Fædreland. Alle Arter af historisk Granskning og Syssel fremmer Kærligheden til Land og Folk. Og Mangt og Meget af den lokale Historie kan have stor Betydning for den nationale Historie. Og her kan Kvinden i mange Forhold trænge dybere til Bunds end Manden. Kvinden kan gøre lagttagelser og stille Sammenligninger paa Omraader, som Manden savner Forudsætninger til og i det Hele Blik for. Og det her sagte gælder baade synlige Minder af enhver Art og litterære (trykte og utrykte) Minder, det gælder om at drage de glemte, skjulte og oversete Emner frem til Belysning af Fortidsfolkets Levevis, Tanke- og Talesæt.

Men det er ligesom Tidsaanden har faaet et bagvendt Tag i mange af de moderne Bondefolk. De køber deres Klæder paa selve Strøget i Fyns Hovedstad, de er hotel- og theatervante, og de kører paa Jernbanens II Klasse osv. Det er det Ydre, det kommer an paa. Men Kulturen er for overfladisk, Grundpillerne for svage, saa en Del af den nye Tids Mennesker ingen Modstandskraft har til at vedblive at være sig selv overfor de mange fremmede Strømninger, der er tilført dem udefra.¹⁾

Det er stort at være Børn af deres egen Tid, det gælder om at frigøre sig for det gamle Bondepræg og — Bonde-

¹⁾ Mangen En er ikke kommet ud over det Kulturstade, der ligger i Ordet, »at synes for at være«, har slet ikke forstaaet, at det gælder om ikke at komme »forved sig selv«, som denne Slags »Kultur« saa rammende er kaldt i en Samling trykte Breve fra 1870-Aarene af en ung Mand — for øvrigt en af vore allerførste Folkemindesamlere P. Kr. Madssen (død 1876) — se »Danmarks Folkeminder Nr. 15.»

navn. Bonden — den boende Mand — der dyrker sine Fædres Jord! For blot at nævne et enkelt Eksempel, skal der sikkert gaa et Par Slægtled endnu, før en stort Part af den nye Tids Mennesker er modne til at læse om de gamle Bondeslægters Historie. De staar overlegent over for Sansen for Folkets egne Minder!

Den nyere Bondekultur.

Vil man gaa yderligere frem i Emnet den nyere Kultur og kaste et skarpere Blik ud blandt Nutidsbønder, da vil man i Mangt og Meget forbavses over, at Forskellen paa før og nu ikke er større. Man vil se, at Kultur ikke er en Godtkøbsvare, der erhverves af den Første den Bedste uden Opdragelsens Grundlag.

Og som det hedder i et Digt: »Den gammeldags Godhed og gammeldags Tak er nærved at blive til gammeldags Snak.« For et Aarstid siden handlede jeg paa Torvet med en ung Svend eller Lærling fra Landet, købte for 3 Kr. 90 Øre, betalte med en 5-Kroneseddél, og Svenden talte op 4—5—6 osv. til 10, *væsgo!* — »Nej, det var kun en Femkroneseddél, jeg gav Dem, her er 5 Kroner tilbage.« — »Ø-e«, sagde Manden som et Grynt og intet Andet! Maa man ikke spørge: »Hvor er **Kvinden?**« — »Hvor er **Hjemmet?**«

En Fynbo glemmer ikke sig selv, men siger: *Je' au Jeens.*

Staar det almindelige Landsbyfolk og taler paa de stærkt befærdede, snevre Odensegaders smalle Fortov, maa Byens Folk ud paa Kørebanen for at komme forbi dem. Det falder dem ikke ind, at Gaden er for Andre end dem selv, de er vant til den mennesketomme Landevej. Landboerne ser paa Malerier (54), og de gaar saa meget i Theatret, at der gives særlige Landboforestillinger, ansat tidligere end den almindelige Aftenforestilling, og der løber særlige Theatertog paa de fynske Privatbaner, men flere af de Godtfolk kommer for sent og taler under Forestillinger og Foredrag.

Ja, Landboerne udgør et meget stort Tal af Besøget paa Maleriudstillinger i Odense, de elsker altsaa Malerier, en Gen-givelse af Naturen, men selve Naturen har Adskillige ikke fuldt Øje for. For et Par Aar siden talte jeg paa et meget naturskønt Sted med et Par paa Stedet hjemmehørende unge

Karle om den smukke Natur. »Det kan vi ikke se«, svarede de, »vi er her jo altid«. »Synes De da ikke, at her er vidunderlig dejligt?« Nej, de fastholdt deres, at det lagde de aldrig Mærke til. Et virkeligt landskabeligt smukt Parti har man ikke Sans for. Kun Maj Maaned har ret enstemmigt Landbofolkets udelte Beundring. Naar Græsset grønnes om Foraaret, og Kornet er i Vækst, siger man: »Nu er her kønt herude paa Landet, nu er det værd at komme paa Landet.« — Mange kan undvære frisk Luft. Frisk Luft er tidt for dem lig Træk. Mange sidder hellere, naar der er Flere til Stede, i en indelukket Stue i Juni Maaned end ude i det Fri i Solen.

Man har meget vanskelig ved at forstaa, at en lille Forskel i Udtryksmaaden kan forandre Meningen. Bondefolket kender, som alt sagt, ikke Forskel paa klar og uklar Sætningsbygning (620 f.). Selv indbyrdes behøver de kun meget ringe Forklaring; om Noget er nok saa ufuldkommet fremsat, misforstaas det ikke. To Kvinder træffer hinanden paa Torvet i Odense og bliver meget glade for Gensynet. »Hvor er Du nu?« siger den Ældre til den Yngre, som svarer: »Jeg er ingen Steder, jeg er gift.« (Hun er nu ikke længere i Tjeneste hos forskellige fremmede Mennesker.) Jeg læste en Tirsdag paa et Opslag: »Forretningen lukkes de 4 første Dage Kl. 7.« Jeg sagde: »Skal der ikke staa »i Ugen«? Det kunde Vedkommende ikke forstaa. De forstaaer en halvkvædet Vise. »Vi skal ikke have saa lang en Udtydning«, siger de. — Disse Omstændigheder vanskeliggør meget et Indsamlingsarbejde som nærværende (648).

Det har været mig i høj Grad en Glæde at sysle med det levende Stof; det er morsomt at sætte hidtil utrykte Emner ind i Litteraturen, og om mangfoldige Meddelelser ved jeg fuldt ud, at de i mit Værk fremtræder første Gang paa Tryk. — Men, det er betydelig lettere og mindre tidtagende at arbejde med trykt Materiale, der til enhver Tid, naar man vender tilbage til det, vedbliver at være det samme.

Anderledes med de mundtlige Meddelelser. Kultiverede Mennesker kan give kort og klar Besked paa et Emne, fastholde det, og kan tillige uddybe det ud over Spørgsmaalets

Grænse. Men det gælder jo om at plukke netop den Blomst, der har Rod i sin egen Muld. Og saa kommer det Brydsomme.

Man tror, at nu har man faaet opspurgt saa meget om et Emne, at man dermed maa give sig tilfreds. — Nej, idet man en anden Gang vender tilbage til dette Samtalestof — eller i en hel anden Sammenhæng — kommer den samme Meddeler først frem med »Perlen« af det Hele. Som Følge deraf har Stoffet været »lagt i Kapitler« i en halv Snese Aar, da man maa arbejde samtidig med mangfoldige Emner, før man kan udarbejde et enkelt og renskrive det.

Meddelerne tænker ikke paa at skrabe Bunden paa deres Viden ved hvert enkelt Emne, de kan heller ikke huske Alt paa en Gang, det er en Umulighed, selv for den Bedste, og en Samtale om »noget Andet« kan tidt netop, som sagt, sætte Prikken over I'et i en tidligere drøftet Sag, give saadan Kærne, at man synes, at det, man forud havde, var kun Skaller. Derfor ved man aldrig ret, hvornaar et Emne kan kaldes udtømt, o: er saa fyldigt, som det kan faas.¹⁾

Jeg har tidt undret mig over mærkelige Øjemaal. At man for Eks. kan forestille sig, at den eller den Ting kan indpakkes i en Æske af en dertil lidet svarende Størrelse o. l.

Og jeg har ogsaa tidt paa fremmede Egne, naar man spørger de Folk, man træffer, sporet en afstumpet Stedsans. Ligesom nogle Mennesker ikke har den rette Farvesans, saaledes

¹⁾ Som Prøve paa det Fremførte og tillige for her med det samme at tilføje følgende: Jeg drøftede med en af mine bedste Hjemmelsmænd Tiden for Afholdelsen af det gamle, kendte Middelfart »Skidtmarked« (S. 360): »Det var saadan godt efter Nytaar, et Stykke hen i Vinteren i den Tid, vi gerne har skidt Vejre«, og han og jeg blev da enige om, at midt i Februar kunde vel saa passe. Det er et af de meget faa Emner, jeg har undladt at efterforske. Jeg havde her intet Minde fra min Barndom at støtte mig til. Det var en meget varm Tid og et ikke helt ringe Biblioteksarbejde for at komme det ene Ord videre frem i mit Arbejde. Senere hørte jeg, at det var en gammel Regel at holde dette Marked den 31. Januar. »Passer det?« sagde jeg til min Hjemmelsmand. »Ja og ja, det var alle Tider den sidste Dag i Januar Maaned.« — Naa, alle Parter kan have Ret. Jeg har nu eftersat 33 Aargange af Universitetsalmanakken. I 50- og 60-Aarene passer det paa faa Gange nær, da det væsentlig paa Grund af Søndage er en Dagstid før eller

træffer man ude paa Landet Folk, der ikke ret har Evne til at dømme om et Steds Beliggenhed er fjern eller nær, og de ligesom mangler Duelighed til at sige Besked om den nærmeste Vej til et opgivet Punkt. En kan sige: Det er ikke ret langt herfra, en Anden: Der er omtrent en halv Mil dertil, en Tredie giver kun daarlig Forklaring paa den Vej, han anviser. At stedlige Folk har saa vage Øjemaal for Afstande og svag Sans for at sige utvetydig og klar Besked viser, hvor overfladisk Nutidskulturen er. De selv kender det Hele ud og ind, de er ikke i Stand til at bytte Rolle med den Spørgende og ret forklare den Fremmede, hvad han ikke forud kan være vidende om.

Og det er Tegn paa, at de gamle Dyder gaar tilbage under den nymodens Opdragelse og Kultur. Disse Folk brænder ikke af Nidkærhed for ikke at vise en Fremmed for lang eller en fejl Vej. Og der er langt tilbage, før mange af det yngre Folk naar op til det gennemkultiverede Menneskes Tanker om Sandhedskærlighed, Pligtfølelse og Paalidelighed — at hvad man lover, skal man holde, hvad man siger, skal passe, og at det gælder ikke saa meget om at være fint klædt som om at være fint tænkende.

I ovennævnte Skildring S. 43 skriver Dyrslæge Jensen, efter at have skrevet om Ungdommen, at den ved Midten af Aarhundredet ikke stillede store Fordringer til Livet og

senere Men i 70 Aarene er der Datoer som 9., 21., 13., 5. og 25. Februar. Saavidt jeg nu ved, var det den daværende Prinsguvernør i Fyn, der havde udvirket en Omlægning af de fynske Markeder, og ved en Forordning af 1819 om Markeders Afholdelse blev da det her omtalte Marked fastsat til 31. Januar.

Lad mig med det samme tilføje en Vedtegnning om Markedet ved Egeskov, omtalt i Fodnoten S. 358, skrevet i 1911, at det 1909 flyttedes til Kværndrup. Den kendte, gode Folkemindesamler, Dyrslæge P. Jensen i Kværndrup, der var barnefødt paa Stedet, gav kort før sin Død til Aarsskriftet for Svendborg Amts hist. Samf. 1913 en Skildring af dette Marked og skriver Side 49: »I 1910 blev det første Gang afholdt paa den ny faste Markedsplads.« Mon det ikke skulde bero paa en Trykfejl? Thi i Almanakken for 1908 kaldes Markedet Egeskov og i 1909 Kværndrup i Overensstemmelse med min Fodnote. Men fra 1912 har det i Almanakken igen faaet sit gamle Navn Egeskov, og Markedspladsens Beliggenhed før og nu drejer sig ogsaa kun om kort Afstand.

Nydelserne, de meget betegnende Ord: »Den Ulykke ramte den senere.«

Fra den nyere Tid skal jeg endnu kun medtage det, at der i 1917 skulde Følgerne af en Verdenskrig til for at faa Tjenestepigerne i Odense til at hente Mælk ved Mælkevognen paa Gaden og til at gaa med en Kurv — det forbød deres »Kultur« dem. Mælkedrengene blev til Dels afskaffet, og Baggerne forlangte Penge for Indpakkingspapir. »Det er ikke gjort for Familiens Damer, der selv køber Brød«, sagde en Bagermester til mig, »men her kom om Morgenen Kundernes Tjenestepiger med et Par bare Næver for at hente Brød.« Maa disse Piger ikke takke, saa længe de spiser Andres Brød og kan faa Noget i Kurven at gaa med! Den Dag kan komme, at de kan staa med et Par »bare Næver« uden at have Noget at putte i den saa foragtede Kurv. For Manges Vedkommende er deres Forældre flyttet ind fra Landet til Byen, saa mange af de Odense Tjenestepiger er Efterkommere af de gamle, fynske, ihærdige Arbejds mennesker.

Fra Krigens Tid — og Fremtidens Kvinder.

Som en Følge af Verdenskrigen er ikke blot Krigens Guldflod strømmet ind til vort Land; men ogsaa Krigens Ebbe er naaet de danske Hjem. I Stedet for at skønne paa den Velsignelse, at vore danske Hjem hidtil miskundelig er frelst — hvor lige-gyldigt og hjerteløst er det da ikke at hengive sig til Overdaadighed og Forlystelse, medens man ude i den store Verden trindt om vaander sig under Jern, Blod og Taarer.

Det har været mig en Sorg at se, at Torvebonden saa stærkt har ladet sig ødelægge af Krigens Guld. Fra at være en driftig, livlig og brav Type blev han i en Haandevending af de af Krigen frembragte tilfældige Omstændigheder aldeles umættelig over for sine Landsmænd paa Brostenene. Han synes helt at glemme, at hvad nytter det at vinde til Overflod, naar det indre Menneske tager Skade derved.

Da en Kone tager Munden meget fuld med Hensyn til Prisen for sin Vare, og der saa bliver sagt: »Naar det kun var den Ting alene, men husk paa, hvor mange andre Ting, man skal have, og hvor dyrt Alt er her i Byen«, svarer Konen: »Det ka' je' datte vi'e, for Flæsket de' forærer vi Jer naa.«

(Jer: altsaa Byfolket). Mange andre Eksempler aabenbarer den samme Aand i Agerdyrkningens Folk i Agerdyrkningens Land, Danmark, der har Aks i sit Møntmærke!

Hvor megen Daarlighed har Krigen ikke kaldt frem? Dans om Guldkalven. Guld for Gud! Med et fremmed Ord Avance for Arbejde! Eller som det nu hedder »Gulasch«. Her bør alle alvorlige Mennesker være med til at højne Folk-aanden i det danske Folk og skabe en sund Samfunds-aand i en sund Nation. Ingen maa stille sig i Ole-Ligeglads Tropper; men Enhver bør tage Kampen op mod Samfundsfejl i enhver Skikkelse, hvori de fremtræder. Der blev sagt en Gang fra en Talerstol: »Gid det danske Folk aldrig maa tabe Evnen til at forarges over det Onde!«

Det er mig en Sorg at slutte **Folkets** Historie under saa stærkt forandrede Forhold, fra da jeg begyndte at udsende mit Folkemindeværk. Det er mig en betydelig Skuffelse at se den dybe Foragt for Sandhed og Ærlighed hos kun altfor stort et Tal af dem, som hører til den Stand, der har mange ærerige og betydelige Navne, den Stand, hvori Fynboen Tietgen var Høvding. Se Ordet hyldet og sat i Højsædet: »Godt lugter Vinding, hvorfra den saa kommer!« Se Rottenaturen i store Dele af Folket: En Lov er Lov. At omgaa en Lov er at stille sig selv i Klasse med de lyssky Skadedyr, som man søger at stoppe for. Men bliver en Udvej stoppet den ene Dag, er der som Regel allerede den næste Dag En eller Anden — lig en gammel snu Rotte —, der har fundet Vej frem igen ad en Omvej, som om det var en Sejr og et Snille, der var Glorie værd og til at kro sig af! Se den Vederstyggelighed blomstre, der har faaet det betegnende Navn »Hamstring«, der lægger en Egenkærlighed blot (at »hamstre« sig fri af Byrderne i Stedet for at dele dem med sine Medmennesker), som er et Vrægebillede af det gode Menneske, det gode Hjem og Samhørigheden og dette: Gensidig at staa Last og Brast med hverandre. Man maa grue og gyse ved Tanken om den Næstekærlighed, man kunde vente sig i Fa-rens Stund!

Fremtidens Kvinder. Men medens denne min Bog er blevet til, har jeg ikke alene oplevet de vældige Begiven-

heder ude i den store Verden, men ogsaa den betydelige Begivenhed herhjemme, at se den danske Kvinde træde frem paa Tinge, og har selv afgivet min Stemme til Indflydelse paa Statens Styrelse.

Danmark venter i sin Vaande paa den Riddersmand, den Høvdingskikkelse, den førende Aand, der kan bringe Land og Folk paa ret Køl — hvad om det blev en Kvinde! En Kvinde med Hoved, Hjerte og Haand! En Kvinde, der staar med fast Fod paa kristelig og national Grund, med Kundskaber og Forstand og med en senestærk Arm — ja, vel med Fasthed i Villien, men dog først og sidst med Kvindelighed og Hjertets Dannelse, en sjælsfin, sand og ægte Personlighed. En Kvinde, der evnede at lære Folket, at det gælder ikke om at faa Sagerne til snedigt at »gaa med Lodder«, men at det gælder om at faa dem til aabent at gaa med Renhed og Ret! En Kvinde, der evnede at lære Folket at elske det Gode og hade det Slette! Hvad om det blev en Kvinde ude fra det grønne, friske Land!

Den lille Plet af Riget, jeg skildrer, staar ikke tilbage med Hensyn til at have fostret ædle og navnkundige Mænd som nævnt S. 294 og se videre V Bind. Men den nordvestlige Del af Fyn er ogsaa begyndt at være Foregangsland for Spinde-siden. Den første kvindelige Lægemissionær, der udsendtes til Santhalistan, blev ved en stemningsfuld Højtidelighed indviet til denne Gerning i St. Knuds Kirke 12. September 1915. Den første kvindelige Overkirurg og Hospitalsoverlæge ansattes paa denne fremskudte Post i København 1. April 1918. Begge disse Kvinder, der er gaaet forrest paa de nævnte Omraader, er udgaaet fra Landbostanden i henholdsvis Odense- og Assens-Eggen.

Hvilken kæmpemæssig Kløft former sig ikke her, naar man tænker paa den Sygdomsbehandling, jeg forud har skildret? Er det da for meget af en Udsynstanke, det Haab, at ude fra Landet med Muldets Kraft og den friske Luft kan udgaa just saadanne »fromme, stærke Kvinder«, der »er Danmarks Maal«, »som ej Hjemmet vrager, som i Lidt har nok«, der i Højsindets ædle Skikkelse kan tilføre vort offentlige og politiske Liv en frisk og rensende Kraft? Kvinder, der kan genrejse i Folket de gamle, danske Dyder!

Nøgleknippet, der er det gamle huslige Symbol, ligesom følger Kvinden paa Vej. Ikke alene har Rigets Port drejet sig paa sine Hængsler, men Kvinden holder ved sit Stemmelertal Nøglen til den i sin Haand, maatte hun da i Fremtiden værdigt kende sin Besøgelsestid og ogsaa ligesom føre sin »Rengøring« med sig fra Hjemmets lille Verden ud i det store Statsstyre, saa hendes nye Virken en Gang i Tiden kan faa Historiens afklarede Dom, at Kvindens Indflydelse bragte en Tilførsel af en forædlende Strøm, en Strøm, der havde Styrke nok til at skylle bort den Afart af Kultur, der giver det Usunde Tøjlen.

Maatte Fremtiden vise, at Kvindens Gerning for Fædreland og Folk ikke bestaar i en Tragten efter at blive Topfigur paa Kransekagen trindt om, hvor der er en saadan »Kage« at sætte Top paa — og Spirhøjden kan kun den Enkelte naa, Førerskikkelsen, som man venter paa — men at alle gode Kvinder har Beskedenhed nok til og Forstaaelse nok af, at det gælder om hver især at bære Sten til den sikre, gode Grundvold, der skal danne Underlaget for Samfundspyramiden, saa denne i de kommende Tider kan skyde til Vejrs, hvilende paa solid og sund Bund.

Fynbodigtereren Mads Hansen, der i September 1866 skrev sin (forud citerede) skønne Sang til Kvinden, lægger hende paa Hjerte: Hvortil hun skal bruge sin Magt, og han skildrer, hvor meget hun som Hjemmets Kvinde kan yde. Nu kan man udvide Kredsen og tillige henvende sig til Samfundskvinden og rette en Bøn til de Kvinder, der herefter kommer med i Lovgivningsarbejdet eller indtager Embedsstillinger, at bruge deres nye Magt til at røgte vor Kirke og vor Kultur vel — til frygtløst brydende sig hverken om Per eller Povl eller andre Sidehensyn at kæmpe for Sandhed og Ret og kæmpe imod det Sammenhold, der ligger i Ordet: »Den ene Ravn ikke stikker Øjet ud paa den Anden«. Den gamle, solide Folkekultur maa i Højsædet. Kulturens Urkraft maa skyde nye, friske Skud, saa hver Enkelt ved Siden af Dygtighed og Nidkærhed i Gerningen tillige har **Ydmyghed** nok til at gaa den nye Tid, der forestaar, i Møde. Og man kan gaa endnu videre, idet man alt nu kan rette sin bedste Tak til de gode Kvinder, der alt i forskellige offentlige For-

hold har stillet sig ved de gode Mænds Side og stillet deres Kræfter og Evner i det Godes Tjeneste.

Der er ogsaa Grund til at mindes Digteren Carl Ploug's varme Ord til de danske Kvinder:

»En anden Slægt maa fødes, som staaar paa egen Grund,
og af Naturens Bryst sin Næring drager,
som holder rent sit Hjerte og holder ren sin Mund,
og løjet Glans og broget Flitter vrager,
som lærer kun at ville, hvad der er Ret og Skel,
men saa ej heller viger sin Vej for Fanden selv,
en Slægt, som ej kan lide blot, men handle.

En anden Slægt maa vokse, som elsker fuldt og sandt
mer end sig selv og sine Korthus-Lege,
det Land, hvori den fødtes, det Folk, hvoraf den randt,
med Alt, hvad begges Odel er i Eje;
en Slægt, som elsker Mindet, de svundne Tidens Spejl,
og glemmer deres Hæder saalidt som deres Fejl;
en Slægt, som ej kan elske blot, men hade.

Men om den Slægt skal vorde, som frier Danmark ud
en Gang af Nuets Jammer, Skam og Møde,
om vor lynslagte Stamme skal skyde nye Skud
med hvide Blomster og med Æbler røde, —
I gode danske Kvinder, paa Eder det beror,
og saadan som jeg synger, jeg fuldt og fast det tror:
vor Fremtid sover under Eders Hjerte.«

Maatte Kvinderne gøre sig fortjente til Deltagelse i Arbejdet for Land og Folk ved i deres kommunale og politiske Færd uden Brask og Bram, stille og roligt ved deres Stemme og deres besindige Virke kun at hemme og fremme i nøje Samklang med den indre Personligheds Stemme, der er hævet over al menneskelig Dom.

Maatte de danske Kvinder først og sidst arbejde med paa at højne vor Folkekultur! Maatte det i Tidernes Løb blive Kvinderne forundt at virke til megen Velsignelse for vort elskede, gamle Danmark!

I gamle Dage skrev Lægerne altid — og mangan Læge gør det endnu — øverst paa en Recept et dobbelt Kors, der betød: »I Guds Navn«. Maatte det samme Tegn komme til at lyse over den nye Tids Kvindegerning! Maatte Kvindernes Samfundsvirke udføres til Guds Ære!

I Indledningen til det store Afsnit om Overtroen begyndte jeg med at sige, at jeg ikke kunde bruge Citatet fra »Valdemar den Store og hans Mænd« om »Fædrenes Aand«. Men naar Talen er om en Genrejsning af Folket til Guds frygt, Næstekærlighed og Sandhed, da kan jeg i høj Grad bruge Ingemanns saa danske Digt og slutte som dette:

»I ryste Sjælen og vække Aanden!
I styrke Hjertet og ruste Haanden
til dansk og stor og til herlig Id,
til Danmarks Frelse i Nødens Tid.«

Thi maa vi ikke i Krigens Uaar sige (med Hauch):

»Vi bevarer dunkle Minder,
men vi ser kun, hvad der svinder,
ikke, hvad der forestaar.«

Der blæser, medens denne Bog er blevet til, en Vind hen over Europa, hvis kolde Gys vi ogsaa har faaet at føle. Men skulde det aarelange Uvejr, som lader Jorden skælve i sine Fuger og Menneskene ræddes, ikke være velskikket til at kalde Minderne frem — hver sine — og velskikket til at lære os at skønne paa det Hus, hvorom Carl Ploug har sunget:

»Vi har et Hus paa Alførvej,
kun tarveligt og lille.
Til vore Vilkaar dog vist ej
et større passe vilde.
Det vore Fædres Daad har set,
der har vor Barndom grædt og let,
der er vor Manddoms Gerning sket,
der vil vi Øjet lukke!«

April 1918.

**Denne Bog er udarbejdet i Aarene 1915—16,
afsluttet April 1918, færdigtrykt Februar 1919.**

C. R.

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde.

Af
Christine Reimer.

V.
1919.

Danmark, mit Sædrefand!
Gud giv Dig Fremtid, som Han gav Dig Minder.
H. C. Andersen.

I Kommission hos:
Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag
København.
Trykt i Andelsbogtrykkeriet i Odense.

*Udgivet med Understøttelse af
Den grevelige Hjelmsjerne-Rosencroneske Stiftelse
og Carlsbergfondet.*

*Eftertryk af I—V Del er kun tilladt
mod tydelige og fyldestgørende Kildemeddelelser.*

Enhver Ret til Oversættelse forbeholdes.

Forf.

*Ved Udgivelsen af IV—V Del
overtages Forhandlingen af hele Værket
^{af}
Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag,
København.*

Indholdsfortegnelse.

Stedlige Minder fra Nordvestfyn : Spredte Smaatræk :

Af Egnens Saga :	Side
Eggen	675
Fra Kirker og Kirkegaarde	682
Vidnesbyrd fra Oldtidens Dage	687
Bogense, Vends Herred, Skelsten, Vissenbjerg	692
Padesø Kirke	695
Ventetornen. Det hule Træ	696
Nogle Gaarde. Munkebobakke	698
Odense	699
Gammel Silkehusflid	707
Lægeurter, Tulipanmarker, Tobak	708
Den gamle Landsbybebyggelse	711
Møller	713

Stednavne, Stedsagn og stedlige Talemaader :

Stednavne	717
Stedlige Talemaader	722
Stedsagn	724

Hellige Kilder, Bystævner, Milepæle :

Hellige Kilder	728
Bystævner, Milepæle	734

Landevejskroer og Samfærdselsmidler :

Kroer	736
Deligencer. Jernbaner	740
Haarslev Dagvogn	743
Nordvestfynske Bane	746
Fragtmanden og den aabne Postvogn	747
Lidt om Istransport over Bælterne	748

Stedlige Typer:

I Særlinge:	Side
Sognepræst Aabye	751
Fru Ide til Langesø	753
Den hvide Doktor	755
Hollard Nielsen	765
Rasmus Venevad	765
Student Skov	769
En af Arbejdets Helte	770

Stedlige Typer:

II Fortjente og historiske Navne:	
Kendte Mænd	772
Fynske Mindesmærker	774

Sproggranskeren Rasmus Kr. Rask og hans nærmeste Slægt	781
--	-----

Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgaard	793
(Tillæg: Historisk Samfund og Mindestenen for V. S. I—VIII.)	

Haarslev Præstegaard og Præstefamilien Balslev ..	814
--	-----

Gamle Minder fra Haarslev Skole	824
--	-----

Efterskrift	843
--------------------------	-----

Sagregister	849
--------------------------	-----

V.

Fra Nordvestfyn.
Om Egnens Minder og Egnens Mænd.
(Lokal- og Personalhistorie.)

EFTER min første Plan skulde Værket slutte med IV Bind, men under Udarbejdelsen er saavel dette Bind som det personalskildrende og stedsbeskrivende Tillæg, jeg oprindelig havde tænkt at føje til IV Bind, blevet saa fyldigt, at jeg maa lade »Tillæget« udgaa særskilt i et V Bind.

Hidtil har jeg holdt mig til Folkets Historie, Folket i sin Helhed, dets Liv og Færden i den nordvestlige Del af Fyn. I V Bind vil jeg søge at samle lidt af den samme Egn's mundtlige Historie samt medtage noget Personalhistorie ved at omtale navngivne Personer, hvad enten de i Mindet lever som Særlinge eller som historiske Navne, nogle af de mest kendte Mennesker, der har været med til at præge Folkets og Egnens Historie i det 19. Aarhundrede.

Stedlige Minder fra Nordvestfyn. Spredte Smaatræk.

Hilsen til Fyn.

»Vær hilset min Barnevugges
velsignede, dyre Ø,
Du rige svulmende Tue
mildt dugget af solblaa Sø!
Hil være din flommende Ager,
din lyse lokkende Kyst,
de dystre drømmende Skove,
min Længsel, mit Hjertes Lyst!

Vær hilset I jævne Gaarde,
som tætnes i Bondeby,
I lave ludende Hytter
i Poplernes Skyggely!
Hil være i driftige Stæder,
som blomstrer ved Fjord og Sund,
selv Flækkernes Klat af Huse
Pris være af Hjertens Grund!«

Anton Andersen
(Havrehed Skole, Vigerslev Sogn).

Af Egnens Saga.

EGNEN. Som jeg tidligere, medens jeg var ved Bondestandens Hjem og Folkets daglige Liv (ved Afslutningen af II Bind), har kastet et Blik ind i de finere Familiers Hjem, saaledes mener jeg nu, at jeg til Slut bør foretage et hastigt Strejftog hen over den Egn, hvorfra Stoffet til »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde« er hentet, og hvor de Mennesker, jeg har skildret, har levet og virket, samt skildre nogle af de Personer, der hører med til Nordfyns Historie, og som igennem den Tid, Bogen omhandler, har sat sit Præg paa de forskellige nordvestfynske Sogne.

Optegnelser Egnen vedrørende gør dog ikke Krav paa at kaldes Topografi. Krønikeskrivning vil svare bedre til de Smaating, jeg her til sidst har at tilføje. Men de smaa spredte, stedlige Skildringer vil, som de foregaaende Emner, slutte sig til den samme Tanke: Af min Viden om min Hjemegn at samle saa meget som muligt til Bunke for Videnskabsmanden, der vil hente et eller andet Stof fra de her omtalte Egne. Mulig kan i saa Henseende nærværende Afsnit, der ligeledes øses af Folkemunde eller stammer fra mine egne Oplevelser, ogsaa yde sit Bidrag?

Det vil føre meget for vidt her at søge til Bunds i trykte Kilder. Det vil sige, jeg vil i første Række bygge paa mundtligt og utrykt Stof, men, saa vidt jeg af Pladshensyn tør gaa videre, dog stundum supplere med Litteratur og Arkivalier eller Henvisning til Kilder, der kan udvide de enkelte Emner. Det forekommer mig Synd at lade dette Materiale, de Stedet egne Minder uomtalt, skønt Pladsen maa begrænses.¹⁾

Thi her er kun hovedsagelig Tale om at fremføre Noget af den mundtlige Historie, der er knyttet til disse Egne. En Stedbeskrivelse, der vel er Historie, men som dog nærmest tager Sigte paa Historier af alle Slags, en i alt væsentligt hidtil utrykt Hjemstavnssaga. Det er saaledes ingen »Trap« og dog en »Trap«, saa stærkt udvidet, at den grener sig ud til *Bagetellerier*, som en Bondemand sagde, der en Gang vilde bruge det fremmede Ord.

Landøvejen, der fører mod Nord fra Odense, spalter sig kort uden for Odense Havn i to Veje, som begge fører til Bogense, den nordligste ad en Omvej, i det den gaar et Stykke inden for Kystlinien og danner en hvælvet Bue, den sydligste i omtrent lige Linie. Ved dette Sted findes en Vejviser, der med sin ene Arm peger mod Nord, og paa den staar der kort og godt: Sletten, og med den anden i nordvestlig Retning, paa den staar der: Bogense. Den førstnævnte Vej hedder i daglig Tale »Slettens Landevej«, den anden »Søndersøvejen« (herom senere); men Beboerne paa

¹⁾ Ligesom jeg alt har behandlet en Række forskellige fynske Emner rundt om i Tidsskrifter, kan jeg maaske senere faa Lejlighed til at uddybe et eller andet Emne i særskilte Artikler i andre Skrifter.

begge Sider af sidstnævnte Vej regner den for Slettens Grænse, saaledes at de Egne, der ligger Syd for den (fra Odense til Venstre for den) ikke vil regnes med til Sletten eller rettere Slettens Folk. Dog er der den Undtagelse, at Lumby Sogn, der ligger tæt op ad Odense, ikke vil høre med til Sletten, skønt det ligger Nord for Søndersøvejen. I Sognene Syd for denne Vej sagde man: »Ude paa Sletten«; se herom S. 720.¹⁾ Man sagde *Slajden* og *Slajboerne*.

Nu er »Slæboerne« et Folkefærd som alt Andre, men for kun nogle Aartier siden regnedes de af Beboerne i de sydligere liggende Sogne for en Art Molbofolk, der kulturelt stod tilbage for dem. Dette skyldtes især Slettens gamle, fremragende Husflid, der lod Beboerne passe Rokken og Væven, saa Manden forsømte Markarbejdet og Konen Husets Renlighed og Børnenes Pleje (261).²⁾ En Pige, der ikke kunde væve, kunde ingen Tjeneste faa.

Literis Mando: »Bogense By og Skovby Herred«, 1859, tegner et Billede af denne Egn ved at skildre Husfliden paa følgende Maade:

»Husflid er en velsignet Ting, naar den, som i den større Del af »Skovbygden«, drives med Maade og som en Bibeskæftigelse ved Siden af det vigtigere Agerbrug; men paa Sletten, hvor den drives som Hovedfag, bliver den en fordærvelig Uting. Et uhyggeligt Øde ruger over de skovløse, flade, kun med gamle Granhøje hist og her bestrøede Marker; men desmere Bulder er der i Byerne, i hvilke man ikke sporer syndeligt til den bekendte fynske Nethed og Skønhedssans. De gamle lerede Husvægge ere fra øverst til nederst bedækkede af kolossale Guirlander af Garn, saa man skulde tro, at Byen var befolket af lutter Edderkopper, en evig Snurren, som den man hører om Aftenen, naar Natravnene flyve, og en vedholdende Klappen fra alle Kanter, som stod man midt i Storkeens Rigsdag, er alt det Liv, der aabenbarer sig her for Øje og Øre. Det er Rokken og Væven, Slettens Alfa og Omega, der forlængst har gjort »den fynske Pampas« navnkundig og betalt Beboernes Skatter. Men de have tillige bortdraget Sansen

¹⁾ Indklamrede Tal viser hen til foranstaaende tilsvarende Steder.

²⁾ Se tillige min Skildring af Husfliden paa Sletten og en af dens Forkæmpere i »Odense Amts hist. Samf.s Aarbog« Nr. II. 1914. S. 185.

for det, der ellers gør Livet skønt og betydningsfuldt; de have trukket Opmærksomheden bort fra Bondens egentlige Gerning, saa at indtil den nyeste Tid Slettens frugtbare Marker blev slet og skødesløst behandlede og benyttede, medens Husene og Hegnene, hvori Fynboerne ellers sætter saa megen Ære, forfalde. Her er intet Spor af den fynske Livlighed og aandelig Opvækthed, og den megen Stillesiddende over Væven giver Befolkningen et blegt og sygeligt Udseende. »Om Hverdagen sidder Kvinden og hænger over sin Rok og Væv, og om Søndagen har hun ikke Tid til at besøge Guds Hus.« Som smaa savne Børnene Pleje og moderlig Omhu, blive de større, sættes de straks til Spolen. Kommer Manden hjem fra Marken, modtager han intet hyggeligt Hjem. Væv ved Væv opfylder Stuen, alt er Støj og Klapren, ingen venlig Lyd naar hans Øre. Flasken bliver da let hans Trøster og Adspreder. Naar Markedet nærmer sig, bliver Fliden grænseløs, Kvinden viger da næsten aldrig fra Væven Dag og Nat, selv Manden maa forsømme sit Arbejde for at hjælpe sin Kone med hendes. Imidlertid har man dog i den senere Tid begyndt at lægge mere Vind paa Jordens Dyrkning.«¹⁾

Der skal i sin Tid paa den nordfynske Slette, Hjemstedet for den store Hørhusflid, ogsaa have været fremstillet Nælde lærred. Men denne Husflid ligger saa langt tilbage i Tiden, at de, der kender Noget til dette Slags Lærred, dog kun har hørt ældre Folk tale derom. Men Anton Andersen omtaler det i sin Bog: »Fra Planternes Verden« og skriver, at det skal, »efter hvad jeg har hørt fortælle, have været grovt og ubehageligt at bære; og det var »slem til at fremkalde »Kløe« i Kroppen«, tilføjer min Hjemmelsmand.«

Jeg har imidlertid i Sommeren 1917 hos en Familie i Odense set et Par Lagner af Nældelærred, lavet for 100 Aar siden af Ejerindens Oldemoder i Store Viby paa Hindsholm. De ligner nærmest Lærred af Blaar. Ejerindens Bedstemoder havde faaet Lærredet af sin Moder og har mærket Lagnerne med Aarstallet 1827.

Og i en Bladartikel fra 1917 skriver en Indsender fra Sydfyn, at »for godt 100 Aar siden indberettede Amtmand Schumacher fra Svendborg Amt til »Selskabet for indenlandsk Kunstflid«, at den grevelige Kirurg paa Brahetrolleborg Figadts Hustru [død i Spanget ved Brahetrolleborg 1837] udnyttede Nælder til Garn og deraf forarbejdede Tøjer til Fuldkommenhed, »bedre end af Hørgarn«. »I 1811 lavede hun 21 Alen Lærred og lige saa mange Alen Olmerdug, og Aaret efter, da hun havde avlet 2 Lis pund Nældetaver:

Sletten er rig paa gamle Herregaarde — Grevskaber, Stamhuse — saa Beboerne var forhen vistnok saa godt som alle Fæstere.

Herregaarden Gyldensteen et Stykke Øst for Bogensehed i ældre Tid Enggaard. For netop et Par Hundrede Aar siden kom en fransk Bankmand og Rigmand, Baron Huguetan, til Danmark og købte Gaarden. Da man sagde ham, at denne Gaard blev dyr at købe, svarede han, at han kunde forgylde hver Sten i Gaarden. Han købte Godset, Enggaard med flere Hovedgaarde og tilhørende Bøndergods, og Folk kaldte ham Gyldensteen. Under dette Navn blev han 1720 gjort til dansk Adelsmand som Greve af Gyldensteen, og Slottet og Grevskabet har siden da haft samme Navn. Men længe derefter sagde Egnens Beboere dog Enggaard. Dette Navn er kendt bl. a. fra H. F. Ewald's Roman »Knud Gyldenstjerne«. For øvrigt nævnes i denne Bog en Del af de Stednavne, som her i det Følgende vil blive omtalt.

I Søndersø Sogn ligger Stamhuset Dallund. Bygherren har forstaaet at vælge en naturskøn Beliggenhed for sit Slot, omgivet som det er af Sø og Skov. Gaardens historiske Saga er lang som den er gammel; thi Historie og Historier er der nok af paa saadant et Sted. Dallund skal en Gang sammen med to andre Herregaarde være spillet bort i Kortspil, hvilket affødte det Mundheld, som endnu lever paa Egnen, at »Kløver Es vandt Dallund«. Naar der endnu i Kortspil bliver

12 Lommetørklæder, 18 Alen tærnet Lærred og 12 Alen Dynevaar. « Og som et Vidnesbyrd om den gamle Husflid i de trange Tider fortsætter Meddeleren: »Desuden lod hun Heste- og Kohaar sammenspinde med Uld og forfærdigede deraf 30 Alen godt, varmt Tøj, lignende Kalmuk.«

Herom kan endvidere tilføjes, at Præsidenten for Fyens Stifts patriotiske Selskab (i Følge Selskabets Skrift »Gennem 100 Aar«, 1910) 1813 tilstillede Licentiat Figad's Kone i Brahetrolleborg et Brev, som tolkede Selskabets »uskrømtede Anerkendelse«. Selskabet havde modtaget Prøver af Nældelærred og Traad samt af Kohaars Kalmuk og Hvergarn, »som De, Madame, med saa roesværdig Flid havde virket« og som »fandt enstemmig Berømmelse.« Brevet slutter med: »Vi ønske Dem til Lykke med den heldige Fremgang i disse vindskibelige Bestræbelser og nære det skønne Haab, at Deres saa lysende Exempel vil vække ædel Efterlignelseslyst hos mange Danneqvinder.«

sagt: »Kløver Es er godt«, eller: »Det er et godt Kort«, saa ved man, hvad der sigtes til — skønt dette Sagn gaar mindst 200 Aar tilbage i Tiden (jævnfør Vedel Simonsen, Rugaard, III, 22 f. og Elvedgaard II, 111).

Meget er omtaleværdigt fra dette Sted, hvor Prinsesse Augusta har været Husfrue. Thi blandt Herskaberne her var en af Besidderinderne i den nyere Tid den Baronesse Blixen-Finecke, der var født Prinsesse af Hessen-Cassel og Søster til Christian IX's Dronning Louise. Prinsesse Augusta er 1889 stedt til Hvile i Blixen-Fineckernes Gravsted paa den nærliggende Skamby Kirkegaard, hvor tillige hendes Mand, Udenrigsminister B.-F., død 1873, samt 2 Børn af dette Ægteskab hviler.

1722 overgik Gaarden til Oberst Günther Didrich v. Finecke. Hans Søn, Theodosius v. F. faar man efter de historiske Oplysninger ikke Medfølelse for. Han var kendt som en stor Bondetyran og var forhadet og levede derfor selv i Uro og Frygt. Det hedder om ham, at han »paa Gaarden havde om Natten femten Døre laasede, hvilke man maatte igennem, inden man kom til hans Sovekammer. I dette laa han med en ladt Pistol paa en Stol ved Siden og en Sabel paa Dynen.« Efter Sagnet havde han tolv Bønder, som nød hans særlige Velvillie, fordi de var villige til at aflægge Ed paa, hvad han forlangte, og ellers udførte allehaande Bedrifter for ham. I Folkemunde kaldtes de hans tolv Riddere.

Der er meget Andet optegnet om denne Kammerjunker; og der lever i Folkemunde mange Forlællinger, saavel om ham som om Oberst Günther Didrik v. F., den første Finecke paa Dallund. Maaske har Sagnet ogsaa fat i en Broder til Obersten, General v. F., der i mange Aar opholdt sig paa Dallund, som døde der 1759, og som er bisat i Skamby Kirke. Rimeligvis kan nogle af Folkesagnene ogsaa henføres til Generalløjtnant, Baron C. Ph. v. Blixen. Thi Folk har ikke Rede paa de Herrer til Dallund, man ombytter Navne og fortæller de samme Historier om dem, eller rettere man knytter Historierne fortrinsvis til »den gamle General paa Dallund«. Men hvem der menes med »Generalen paa Dallund« har jeg, skønt megen Søgen fra Herregaarde til Hytter, maattet opgive at finde ud af og faa Hold paa. Sidstnævnte, Baronen, der

døde 1829, kan det dog neppe være, der i sin Dødsstund føres ud af Vinduerne paa Dallund, afhentet af selve den Onde, eftersom han døde i Pommern. I »Skattegraveren« 1888 findes fortalt af Folk fra Allesø, Dallund, Stensby og Skamby og der omkring flere af de Sagn, der har levet i Folkets daglige Tale, Sagn, der ved Besked med, at Borgporten ikke kunde staa lukket efter Oberstens Død, Sagn om en trebenet Hare, der løb om paa Dallund, og særlig Sagn om »Generalens« Død og Gengangerfærd — hvem af de Herremænd fra den nyere Tid, det saa end er. »Generalens« »Gaaen igen« er imidlertid samme Historie, som Vedel Simonsen fortæller i Haandskriftet til Elvedg. V, her efter »Saml. til Fyens Hist. og Topog.« X, S. 101 f., om Eiler Bryske til Dallund, der døde 1529.

Kammerjunkeren døde ugift 1801. 1792 testamenterede han Dallund til ovennævnte Baron Carl Philip von Blixen, død 1829, hvis Moder var en Finecke. Siden har disse to Navne været forenet.

Dennes Søn døde ligeledes 1829, derefter gik Dallund over til hans Søn, den syvaarige C. F. A. B. Blixen-Finecke — den ovenfor nævnte Udenrigsminister, der i sit andet Ægteskab af 1854 var gift med Prinsesse Augusta. For ham rejste 1867 Fæstere fra sytten Landsbyer et Mindesmærke i Nærheden af Dallund, hvorpaa der staar: »Han fremmede Selvejendom og Menigmands Vel.« Thi under ham blev Dallunds Fæstere Selvejere paa saa billige Vilkaar, at de nu gennemgaaende er velstaaende, ja rige Folk; efter at Dallund i 1915 blev solgt til Udstykning, er det saaledes nogle af deres Efterkommere, der nu er Ejere af Godset, ja selve Slottet!

Dallunds sidste Besidder, Baron F. Blixen-Finecke (død 1919), opholdt sig som Regel paa sit Gods Næsbyholm i Skaane. Et Sagn vil vide, at Taarnuret gik i Staa, naar Baronen kørte over Broen for at gæste Dallund Slot og Gods, og det meddeles mig fra paalidelig Kilde, at dette Tilfælde virkelig er indtruffet.

Da han, der var født 1847 som Søn af Faderens første Ægteskab (der blev indgaaet 1842 og opløst 1850), blev døbt i Skamby Kirke, skænkede hans Fader til Kirken et saa stort Maleri, at det optager en stor Del af Væggen i venstre Side

af Kirkeskibet, et virkningsfuldt Festbillede af Paul Veronese. Man mener, at det er en Genpart af Billedet »Levis Gæstebud« (Lucas 5,29) fra Akademiet i Venezia, som sammen med »Brylluppet i Kana« regnes blandt Mesterens navnkundige Værker. — H. Hertz har i Bogen »Fra en Udenlandsrejse«, S. 130 o. f., omtalt Veronese's Maleri i Akademiet i Venezia »Herrens Maaltid i Levis Hus« som hidrørende fra Spisesalen i et nedlagt Kloster i Venezia.

Ved denne Barnedaab, 22. August 1847, blev der i Kirkebogen indført en saare fornem Fadderliste; nemlig: Grevinde Bernstorff Gyldensteen, som bar Barnet, assisteret af Baronesse Ulla v. Blixen-Finecke; Faddere: Kronprins Frederik Carl Christian [senere Kong Frederik VII], Kammerherre Theodor Wilhelm Ankarcrona til Rånsa, Hofjægermester Grev Hans v. Bernstorff Gyldensteen, Kammerherre Christian v. Sehestedt Juul, Ravnholt, Kammerherre Wolfgang v. Hafner til Egholm, Kammerherre Fritz v. Blücher samt Moderen, Baronesse v. Blixen-Finecke.

Fra Kirker og Kirkegaarde. De smaa nøjsomt udstyrede Guds-Huse paa Landet ligner i Reglen hverandre med Hensyn til Savnet af indre Udsmykning og Prydelser. De fleste af dem har indtil de senere Aar tilhørt en Herregaard, og ret almindeligt er »Herskabet« stedt til Hvile i Sognekirken. Men i Løbet af de senere Aar er saa mange Kirker gaet over til Selveje, og Sognefolket sætter da en Ære i at skabe Hygge ved Hjælp af Orgel, ved at istandsætte gammelt Kirkeinventar, og for øvrigt ved, hvad frisk Maling, Tæpper, kunstigt Lys og Varme kan udrette i de gamle, kolde, tarvelige Kirkerum.

Hver Egn og hver Kirke har vel sin stedlige Historie, men ikke hvert Sogn sidder inde med saadanne historiske Minder, der er Fælleseje for hele Nationen. Adskillige huser vel gamle Minder, men som Regel er det kun Minder af stærkt begrænset stedlig Interesse.

I Skamby Kirke findes adskilligt mere, der tildrager sig Opmærksomheden, end hvad der slet og ret hører til Sognehistorien, saa Meget, at det vil føre for vidt her at gennemgaa hele Kirkens Indre. Denne Kirke er, som alt sagt, i sin indre Udstyrelse stærkt præget af, at den igennem Tiderne

har tilhørt Dallund Gods og senest som Kirkeejere har haft Slægten Blixen-Finecke. Her findes de fleste af dennes Begravelser, og denne Landsbykirke har, som foran nævnt, paa Grund af Blixen-Fineckernes nære Slægtskab med vort Kongehus været Vidne til Fadderstads og Jordefærd af ikke almindelig Art, ligesom der uden for Kirken findes et saa fornemt Gravsted som paa neppe nogen anden Landsbykirkegaard.

Et Alterklæde af Fløjel gav i sin Tid særlig til Kende, hvem Kirken tilhørte. Det bærer to store Adelsvaabener i svært Guldbroderi, nemlig for Ægteparret Baron C. Ph. Blixen-Finecke, død 1829, og Hustru, født von Essen, død 1837. Nu er dette Tæppe gemt bag et Klæde af rødt Fløjel, prydet med et guldstukket Kors paa Midten. Man ser saaledes nu kun Korsets Tegn, Mærket for Kirkens himmelske Herre, medens en af dens jordiske Herrers Vaabenmærke kun kommer til Syne, naar man drager det øverste Alterklæde til Side.

Endvidere bør medtages, at i 1910 fandt Sognepræsten, Pastor Pedersen, i Skamby Kirke et gammelt, hengemt Krusifiks. Korset er $4\frac{1}{2}$ Alen højt og Kristusskikkelsen $2\frac{1}{2}$ Alen høj. Man mener, at det har haft den Plads, Altertavlen nu har, da det antagelig ikke kan have faaet tilstrækkelig Plads andre Steder, og mulig er det lagt til Side 1648 ved en Istandsættelse, Kirken da er undergaaet.

Man hældede straks til den Slutning, at dette gamle Kristkors var skaaret af den fremragende Billedskærer Claus Berg, som Kong Hans's Dronning, Christine, indkaldte fra Lybæk til Odense og som der — saa hedder det — i otte Aar med tolv Svende arbejdede paa den Altertavle, der blev skaaret til den daværende Graabrødrekirke, men senest er havnet i St. Knuds Kirke. En Udsending fra Nationalmuseet fandt straks, at det var værd at udbedre.

Det blev da underkastet den fornødne Istandsættelse, men Arbejdet har været afhængigt af nogle Pengemidlers Tilvejebringelse, saa det er først i 1918 vendt tilbage til Kirken, bestemt som et værdifuldt Arbejde fra Reformationstiden, og det er fastslaaet, at det virkelig maa regnes for et af Mesteren Claus Bergs Billedskærerarbejder. Men, som før sagt, der er ingen rigtig Plads til det i selve Kirken, det er derfor foreløbig ophængt i et Sidekapel.

I Skamby Kirke findes ogsaa et Mindesmærke med 16 Anevaabener over de to Søstre Svave, som efter deres Forældre beboede Harritslevgaard og desuden ejede Sandagergaard. Da deres Heste paa en Køretur 1615 løb løbsk, men standsedes i Skamby, ønskede de af Taknemmelighed for Guds Varetægt at komme til at hvile i Skamby Kirke. Til Gengæld skænker de i Gavebrev af 1618 den Kalk og Disk, som, prydet med deres Vaaben, endnu bruges, samt Messehagel og Alterklæde, endvidere en Gaard og 6 Huse til Prædikestolen i Skamby.¹⁾

Udvendig paa Kirkemuren ses en Kampesten, mærket af en Fod. Det er efter Thiele's Folkesagn Spor af en Trolds Fod. Da Kirken, der blev helliget St. Nicolaus, blev bygget, og Klokkerne begyndte at ringe, sagde Troldene, der havde revet ned, hvad de kunde, efterhaanden som der byggedes: »Kirke her og Kirke der, Fanden skulde have alle disse Kirker!« Men Kirkemuren lod sig ikke omstøde, og Troldene maatte trække sig tilbage og drage bort.²⁾

¹⁾ Se forøvrigt om Dallund og Skamby en illustreret Artikel i Wisbechs Almanak 1912: »Nogle historiske Minder fra det nordlige Fyn«, med Pastor Karl Hansens »Danske Ridderborge«, 1876, og sammes Skildring af Skamby Sogn i »Samlinger til Fyens Hist. og Topog.«, som væsentlige Kilder. I denne Almanak, ledet af Professor Zakarias Nielsen, har jeg for øvrigt igennem mange Aar omtalt en Række fynske Emner.

²⁾ I »Danmarks Folkeminder Nr. I« findes en Fortegnelse over enlige Sten, hvortil der knyttes Navn, Sagn eller Folketro. Der er nævnt fjorten saadanne Sten i Odense Amt; deriblandt Stenen i Skamby Kirkemurs Grund med Fodspor, traadt af Kæmpe eller Trold; Stenen ved Vejen mellem Gribsvad og Vissenbjerg Kirke, hvorpaa Knud den Hellige hvilte sig, og som Forbigaaende kaster Sten til og Grydestenen ved Hasmark, udkastet af en Trold fra Munkebo Bakke. Ogsaa nævnes Jomfrustenen i Odense med Fodspor traadt af en forfulgt Jomfru.

Paa Torvet Klingenberg i Odense findes en flad Sten, der bærer Mærke af et Fodspor. — Under Svenskekrigen — fortæller Sagnet — forfulgte nogle Soldater en ærbar Jomfru, denne søgte forgæves Tilflugt i St. Knuds Kirketaarn; herfra sprang hun ned paa Stenen. Med god Villie kan Fordybningen i Stenen — *et Dall* kalder Folkesproget enhver lille Uddybning, for Eks. ogsaa et Tryk paa et Æble — tydes som en Jomfru-Fod. Men aner man Intet om den gamle Sagnsten, vil man neppe lægge Mærke til den store flade Sten i Brolægningen med en lille oval Dybning, der samler Regnvand.

Paa Kirkegaarden i Skamby findes en Hvidtjørn af Størrelse som et anseligt, af Vinden noget »forvredet« Træ. Denne Tjørn er mærkelig, ikke alene fordi den maaske er den største her i Landet, men ogsaa fordi den maaske er den ældste, idet Stedsagnet vil have den ført tilbage til den sorte Døds Dage, til Aaret 1350. Samme Sagn siger, at ved den Tid døde alle Beboerne i Skamby Sogn paa To nær. Tjørnen

Hvidtjørnen paa Skamby Kirkegaard.

blev da plantet over Pestgraven, for at dette Sted ikke maatte røres, da man frygtede, at Smitten let kunde bryde ud igen. Tjørnen omtales af Thiele 1823, og den blomstrer endnu saa kraftigt hvert Aar, at den tager sig ud, som om et Lagen var bredt over den. Den omtales ogsaa i »Skattegraveren«.

At den dækker en meget stor Fællesgrav, fyldt med menneskelige Rester, har man i forrige Hundredaar faaet fuld Vished for, da den Grav, hvori Skolelærer Brøns blev sænket, blev gravet tæt op ad Tjørnen. Men i Biskop Jacob Madsens Visitatsbog findes intet om Tjørnen. Der staar i denne Bog kun: »Kirkegords Mur Camp. Kirkegorden rum;

6 Træ paa oc mange Hylder.« Denne Bisp visiterede i Skamby 1590, og han optegner sædvanlig i nævnte Bog med stor Omhu Kirkegaardens Træer, og hvad der i øvrigt kan være at lægge Mærke til, vedrørende Kirkerne og Kirkegaardene.¹⁾ Se til Eks. senere under »Stedsagn«.

I Efteraaret 1915 ved Indlæggelse af Varmeapparat i Bogense Kirke tog man frem fra Gulvet i begge Sideskibe en Række 3—400 Aar gamle Gravsten, som derefter blev opstillet langs Væggene, hvorved Byen paany hædrede nogle af sine fordums velbyrdige Borgmestre. Dette førte til, at man paa to forskellige Steder i Byen fandt to Stykker Sten, der hørte sammen og igen hørte til et tredie Stykke i Kirken. Ved at sammenføje disse forskellige Parter viste det sig, at de i sin Tid har udgjort et Hele, nemlig et stort og anseligt, vaabenprydet Gravmæle. Det ene af de nævnte Stykker laa paa Vranken og var Trappesten ved et af Byens Huse. — En anden af Kirkens gamle Ligsten havde været brugt til Gravsten over en anden Person og var forsynet med ny Indskrift. Ved at vende op og ned paa den var der blevet Plads til en ny Gravskrift. Jeg medtager denne Redning af et Par af de gamle Bogensefolks Ligstene som et Træk blandt mange andre for at vise, at der nu er en glædelig Fremgang i Interessen for at frede om Fortidsminder og for at udbedre, hvad man i vandalske Tider har ødelagt.

Paa Haarslev Kirkegaard stod en stor og statelig Ask Syd for Kirken, indtil den ved et Kirkesyn 1914 blev dømt til at falde for Øksen og vige sin vistnok gennem mange Sekler indtagne Plads. Fra først af har den maaske været plantet

¹⁾ Man undres undertiden over at se, hvorledes Fluer paa en særlig udkaaret Plads kan samle sig i Hobetal. At dette er Vaner af gammel Dato, og at Slægten i Tidens Løb ikke har udartet heri, viser et lille Stykke i samme Visitatsbog. Da Bispen i August 1589 visiterede i Skydebjerg Kirke, har han skrevet følgende:

Skydebjerg 1589. »Berette Her Peder, at Dag ote Dage tilforne var Huellingen sat alle fire met Fluer saa tet, at mand inthet huit kunde se der paa, oc røget Suamp hialp inthet, end til at hand motte smøge dem med Langhalm; fald saa mangfoldig neder, at de motte here dem vd vdj Troue. Sad end nu nogre tilsammen i Claser, ieg var der.«

paa en Grav. Men dens Rødder grenede sig nu saa dybt ned og saa vidt omkring, at den af disse og andre praktiske Hensyn — der var i en forrygende Storm blæst store Grene af Træet, og der var gaaet Hulhed i Stammen — maatte finde sig i sin Dødsdom, og vi, der har kendt dens Kæmpestamme lige saa længe, vi kan huske tilbage, maa finde os i at se dens Plads

Haarslev Kirke, til Højre ses den gamle Ask.

tom og derved blive mindet om alt Levendes Forgængelighed. Man kan nu kun riste en Minderune over Træets Tomt — det er for sent at komme med H. C. Andersens Bøn:

»Det gamle Træ, o lad det staa
indtil det dør af Ælde,
saa mange Ting det husker paa,
hvad kan det ikke melde.«

Vidnesbyrd fra Oldtidens Dage. Det nordlige Fyn er ensformigt, skovløst og vandløst, en Egn, der i Henseende til Naturskønhed maa regnes for et af Landets Stedbørn. Og i de nærmeste Sogne Syd for Bogense er Egnene i det Hele og Store end mere interesseløse. Savnet af historiske Borgruiner og ligeledes Klosterruiner tyder paa, at denne Stræk-

ning i Ridder- og Klostertiden ikke har været særlig paaskønnet, eftersom Adelen og Munkene i Valget af deres Byggepladser Landet over, har vist at de har haft god Sans for Naturen.

Men trænger man dybere til Bunds, ligger Nordfyns historiske Interesse væsentlig i Oldtiden, ligesom Fyns Hovedby er Odins By. Men Landet har nu i høj Grad skiftet Udseende. I Oldtiden trængte Havet i dybe, sejlbare Vige langt ind, og der var da lige saa træ- og vandrigt, som der nu er træ- og vandfattigt, Naturforhold, der kan paavises gennem adskillige af de stedlige Navne. Af disse kan man ogsaa spore de forskellige Skoves Træarter (der igen lader ane Tiden for Stedets Oprindelse) samt den daværende Kystlinie. Denne sidste bærer desuden Fund af Skibstilbehør og *Strandskaller*, ɔ: Skaller at Sødyr, langt inde i Landet Vidne om, saa Grænserne kan paapeges (720).

Endvidere vil man tyde Navnet »Sletten« af Ordet »slæda« (slaa ned for Føde), hvilket Vedel Simonsen udlægger som en Masse-Omhugning af Fortidens Skovvækst, ogsaa Vindfælding i stor Stil, og efter denne Forklaring skal Navnet Sletten i Nordfyn ikke særtægne det flade Land, hvilket ogsaa er ukorrekt, da denne Strækning ikke er aldeles blottet for Bakker og højere Punkter. Desuden er Skovbygden — som man alt har hørt — et gammelt Navn for de nordvestfynske Sogne eller Skovby Herred, ɔ: fra Nordvest en Strækning ind ad Odense til.

Hvad den nordligste Del af Fyn vedrører kan man henflytte Tanken til Heden old og Landets Urindvaanere. Her kan man tage de 900 Aar af Tidsregningens andet Tusinde bort. Da jeg nu dyppede min Pen til en Skildring heraf, randt mig i Hu, at den lille Danmarkshistorie, jeg brugte i min første Skoletid, begyndte, saa vidt jeg mindes, saaledes: Ikke altid saa det ud i vort elskede Fædreland som i vore Dage. Der hvor nu den vindskibelige Bonde gaar flittig bag sin Plov, der stod i Fortiden uigennemtrængelige Skove, og hvor den fredelige Vandringsmand nu færdes hen ad gode Veje, der vandrede Røvere og Stimænd med Øksen paa Nakken. — — Disse Ord kan bruges her.

Denne Egn har været særlig rig paa Oldtidsmindesmærker. Her har været mangfoldige Vidnesbyrd i Sten. Mange Kæmpehøje viser endnu, at Nordfyns Sletteegne har

været Bosted for Fortidens vidunderlig nævestærke Folk, der tilfulde har forstaaet den Kunst at »løfte i Flok« de vældige Stenkolosser — som tilsammen endnu taler den utvetydige og uforfalskede Saga om det Folk, der i Tidernes Daging færdedes paa disse Sletter.

Ogsaa har Stranden og den stenede Strandbred strakt sig langt ind i det nuværende Land. Sten paa Sten har ligget spredt ud over Slettens Marker. En af Landsbyerne minder om den fordum stenrige Egn, idet den hedder Stensby. Man har af disse Kampesten — ja, i forrige Tider, da Minderne ofte blev vanrøgtede, endogsaa af Dysesten og Skibssætninger — lavet Stengærder og Stenruge i det Uendelige, uden at Rigdommen svandt. I Lumby Sogn har boet flere kendte Stenhuggere, hvis smukke Vandtruge af Sten var meget søgt af velhavende Bønder — eller, som man gerne sagde: *de rige Bønder*.

Ogsaa et Besøg paa Hindsholm flytter En tilbage til henfarne Tider, og de mange nu fredlyste Gravhøje, her findes, bærer Bud om, at ogsaa her har Stenalderfolket haft et særligt Tilholdssted, ogsaa her bliver man mindet om hine Folks Bopladser. De kendte Linier: »Du danske friske Strand, hvor Oldtids Kæmpegrave staar mellem Æblegaard og Humlehave« har H. C. Andersen haft let ved at skabe; thi det er det Billede, som Landet i store Partier omkring hans Fødeby frembyder:

Det største Mindesmærke af dem alle er dog den navnkundige Glavendrupsten med samt den meget store Skibssætning. Ja, den er jo et af de betydeligste Mindesmærker i Norden. Denne Runesten fra Aar 900 eller deromkring bærer den længste danske Runeindskrift — nemlig over 200 Runer. Den har været Genstand for saavel ældre som nyere Videnskabsmænds Tydning og udlægges saa omtrent ens af dem Alle. Jeg gengiver Skriften, som den er tolket af Professor L. F. A. Wimmer i hans store Værk »De danske Runemindesmærker«:

»Ragnhild satte denne Sten efter Alle Saalve-Gode (Gode i Saalve eller Saalvernes Gode) Helligdommens højærværdige Vogter.

Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke (den med Højen forbundne Stenkreds) efter deres Fader og hans Kone efter sin Ægtefælle; men Sote ristede disse Runer efter sin Herre.

Tor vie disse Runer!

Han skal visselig komme til at sone sin Brøde, som øver Vold mod denne Sten eller drager den (bort for at rejse den) efter en anden.«

Det bliver for vidtløftigt at komme ind paa Stenens nyere Historie igennem det 19. Aarhundrede, fra den blev draget

Glavendrupstenen.

frem af Grusgraven i Aaret 1806. I Slutningen af det 18. Aarhundrede vidste Folk paa Egnen vel af den at sige, men paa den Egn, hvor der fandtes Mængder af store Sten, brød Ingen sig videre om denne Granitblok paa Glavendrup Mark. Men da Vedel Simonsen i Aaret 1806 syslede med Oldtidsstudier og arkæologiske Undersøgelser der paa Egnen, særlig paa Dallund Gods, gjorde man ham opmærksom paa Stenen ved Rævebakken. Han Jod den da straks udgrave, og siden har den været kendt som et sjældent Oldtidsmindesmærke — dog nærmest i den lærde Verden.

Men i Hundredaaret efter, i 1906, traadte et stedligt Selskab sammen for at hædre dette Oldtidssted. Dette Selskab har erhvervet et lille Stykke Jord uden om Stensætningen og

omdannet Stedet til et Anlæg, en Lund, hvor især Hylden blomstrer, samt udstyret det til en Festplads til Afholdelse af folkelige Sammenkomster, hvor »Foreningen Glavendrupstenen« hvert Aar afholder en Fest den 5. Juni. 1915 rejstes her et Mindesmærke for den nye Grundlov. Glavendruppladsen har for øvrigt nu hele Aaret om Besøg af Tilreisende fra nær og fjern. (I »Skattegraveren« fortælles om en Mand fra Stensby, der vilde flytte Stenen).

Efter al Sandsynlighed stammer Navnet paa Kirkebyen Allesø fra ovennævnte Alle. De største Mosefund i Norden, Viemosefundene i 50- og 60-Aarene — især 1865 — og senere, stammer i hvert Fald fra Allesø Sogn. Viemosen er da vel det Sted, der føjes til Alles Navn? Allesø har sikkert oprindelig hedt Allese, o: Alles Ve, Alles Offersted (Helligdom) med Ve- eller Viemosen. Hertil svarer i Fyn Odins Ve — Odense. De ved Viemosen fundne Vaaben tyder paa, at der her har staaet en Kamp. Endnu i de senere Aar er der draget Skeletter og andre Fund frem fra dette historiske Sted.

Men hvorom Alting er, saa har hele dette Strøg megen arkæologisk Interesse. — I 1908 fandt en lille Pige i Allesø et efter Nationalmuseets Udsagn næsten enestaaende Guld-smykke af sjelden arkæologisk Værd og Betydning, en Medaillon, der var præget i Antiochia under Kejser Konstantius II i det fjerde Aarhundrede. Jeg har personlig Kendskab til Sagen. Midt i Allesø By, nær Kirken, ligger den Gaard, hvor man fandt Smykket, og den lille heldige Finderske træffer jeg kort efter i Maj Maaned udenfor. Paa Spørgsmaal om, hvorledes det gik til, at det værdifulde Guldstykke kom for Dagens Lys, fører den da niaarige lille Pige mig hen under de blomstrende Frugttræer i Haven og standser ved et Pæretræ og viser, at her gravede Tjenestedrengen den gamle Grønsvær, for at Plænen kunde blive tilsaaet paany. Hun fik da Øje paa en snavset og jordet Plade, som hun ikke nænnede at kaste bort; thi da hun vaskede den, begyndte den at skinne gult. Hun løb da ind til sin Moder med den.

Det var dog først, da en Slægtning, en Gaardejer, kom der i Besøg, at Fundets rette Værd som Danefæ kom frem. Han henvendte sig nemlig med Smykket til Oldsagsamlere, Apoteker Chr. Mikkelsen i Odense. (Se S. 703 f.) Vejen var nu

brudt, saa det mærkelige Fund havnede paa Nationalmuseet, og den lille Pige fik udbetalt 108 Kr.

Ved samme Lejlighed talte jeg ogsaa med Gaardejeren selv, der meddelte, at paa samme Sted har man tidligere fundet en ukendt Sølv mønt, som man ikke ændsede og som Følge deraf — sagde Manden — er den blevet helt borte; Ingen ved, hvor den er blevet af. Det omtalte Guldsmykke laa i Overfladen, ikke ret dybt nede. Plænen blev gravet en Gang til og nøje undersøgt, men uden at den aabenbares flere »Guldgruber«.

Naar jeg har fortalt denne Tildragelse saa udførlig, skønt Sagens Enkeltheder den Gang kom frem i Dagspressen, er det, fordi dette Fund i en Gaardmands gamle Frugthave maner til den største Agtpaagivenhed hos enhver Jordarbejder over for, hvad der af minderige, sjeldne og værdifulde Ting kan drages frem for Dagens Lys. — Ikke mindst gælder dette ved Tørveskæring i vore Moser og særlig nu, da man saa stærkt er begyndt at udnytte Tørvemoserne.

Ved Harritslevgaard nær Bogense vil et Sagn paavise Palnatokes Gravhøj. Et andet Sagn lader ham ligeledes i Nordfyn skyde Æblet af sin Søns Hoved; idet Sagnet Skydebjerg i Baag Herred heraf skal have sit Navn. (At Fynboerne kalder Palnatoke Palle eller Pallejæger er omtalt S. 462 og S. 490 f., sidstnævnte Sted er tillige omtalt Palle's Høj, Øst for Odense.)

Kommer man Syd fra ind til Bogense By, har Byen en Stump Gade, der ligger først for, og som kaldes Forstaden. Her yderst ude laa indtil 1915 paa højre Haand et lille ejendommeligt Hus fra en ældre Tidsalder; det kaldtes »Toldboden«. Det var Byens da ca. 150 Aar gamle Accisebod, vistnok et af de sidste Afgiftssteder af den Art, der svandt bort, efter at hele denne Beskatning paa Bøndernes Byhandel ophørte 1851.

I Bogense raader en bemærkelsesværdig Bypatriotisme. Byen arbejder paa mange smukke Maader paa sine Minders Bevarelse. En Søn af Stiftsfysikus Trautner, der nu er Kreds-læge der (og siden August 1918 folkevalgt Borgmester i Byen), omfatter sin Fødeby med stor Pietet. Ham skyldes det, at Byraadssalen er prydet med en Billedrække af alle hidtidige By-

raadshold, en Samling, der gaar tilbage til 1830, og som i 1913 omfattede 81 Portrætter. Andre Byer burde efterligne denne Idé og give deres Byraadslokaler en lignende Udsmykning.

Men Bogense er ikke blevet staaende ved Byens vise Fædre. Byraadet fortsætter med at samle ogsaa fra Byen og Omegnen Billeder, som har Mindeværdi, ligeledes bestemt til Raadhusets indre Udsmykning, og Kredslæge P. Trautner staar ogsaa i Spidsen for dette Foretagende, — det er ogsaa her Formaalet at komme saa langt tilbage i Tiden som gørligt. — Saadanne mindebevarende Billeder rummer megen historisk Interesse langt ud over den stedlige Egn.

Sten- og Jerntrapper har i Bogense ført — og fører — fra Husene ud til Gaden. Den højeste, største og ejendommeligste af dem alle, der gav selve sin Bygning Navnet »Trappen«, holdt støt og standhaftigt ud, værende Vidne til at saa meget andet Gammelt sygnede hen eller blev kasseret. Først helt ud i den nyeste Tid — for ikke saa mange Aar siden — har denne blandt udvendige Trapper sjeldne Fremtoning maattet falde for Tidens Krav.

Man har ogsaa i Bogense haft Planer fremme, der gaar ud paa at faa et Museum oprettet, en Tanke, som bør møde den største Tilslutning rundt om i det Opland, der slaar Kreds om Byen. (Ogsaa jeg har arbejdet med paa at skabe Stemning derfor, se Bog. Avis 27/7 16.) Vil man ikke skænke Slægtsgenstande til et saadant offentligt Forvaringssted, saa sælg i hvert Fald ikke for Penge Fædrenes Arv til Opkøbere. Jeg ved, at denne Henstilling er en Gentagelse, da jeg skrev noget lignende i IV Del S. 655, men er ikke just det gamle Ord, at der er Ting, der ikke kan siges for tidt, særlig paa sin Plads, naar Talen er om at splitte de gamle Hjem og strø de Genstande, som de Forudgangne har levet med, rundt for alle Vinde? I Fald Sansen for de gamle Minder senere vaagner hos Efterkommerne — hvad jeg sikkert tror paa —, da er det ugørligt atter at samle de gamle Familiestykker. Hvor meget mere tiltalende at oprette Amts- eller Sognemuseer, hvor de gamle Mindegenstande kan tale til kommende Slægter! Og hvor megen Nytte den mindste eller simpleste Museumsgenstand en Gang i Tidens Løb kan komme til at stifte er ganske uberegnelig!

Æbelø er rig paa Vildt og botaniske Sjeldenheder. Den er rigtig noget for Insektsamlere, Eghjorten findes her. Og Kristtorn findes her i stor Mængde, ja Danmarks største Kristtorn maa søges her, en tusindaarig Kæmpe paa 25 Fod.

Fra Vendsherred. Jo mere man gaar i sydvestlig Retning ned ad Baaringvig til, des mere skovrigt og bakket er Landet, Baaring Banke er kendt viden om. Baaring er med i et fynsk Ride-Ranke-Vers (600). I Vendsherred kommer den gamle, rige Humleegn frem. Fynboerne siger *Hummel og Hummelhave*. Til Humleavlen i Nordfyn knytter sig rige Folkeminder. Humleplukningsaftenerne om Efteraaret var i det 19. Aarhundrede det samme for Fynboerne som E. Bindstouw var for Jyderne. (Se »Humlen« i II Bind samt mit Stykke om »Humleavl« i »Danske Studier« 1915.)

Der har fra gammel Tid været drevet Marsvinsjagt ved vore Kyster. Marsvinsjægerlavet i Middelfart var et Selskab med Skraa af 1593 og med kongl. konfirmerede Vedtægter. Det bestod af 30 Søfolk og var ligesom saa mange af Nutidens Selskaber et Andelsforetagende. Det ophævedes ved kongl. Bestemmelse af 4. Maj 1899. Men i Efteraaret 1916 blev denne særegne Fangst genoptaget, dog under helt andre Former, nemlig som et privat Foretagende med lønnede Kræfter. I den nærmest foregaaende Tid brugte man ikke Marsvinets Kød, men i en svunden Tid regnedes det for en Lækkerbid; maaske kan dette Kød i disse dyre Tider atter komme til Ære?

Jagten dreves ved Middelfart, rettere i Gamborg Fjord, fra Mortensdag til Kyndelmisse. Gennemsnitlig gav efter en ældre Skildring Spækket af et Marsvin 8 Kander Tran. En Tønde klar Tran kostede 27 Rdl. Trannen afsattes mest i Fyn og især i Odense, som til sin Gadebelysning alene aarlig brugte ca. 12 Tønder. Senere dalede Trannen i Pris, de Middelfart Strømtorsk kom i Ry, og andet mere lagde Beslag paa Fiskernes Tid og Kræfter, saa den en Gang saa blomstrende Haandtering sygnede hen.

Middelfart er kendt for sin skønne Beliggenhed, sit gamle Marsvinsjægerlav, sine Strømtorsk og sine Strømbade. Middelfart er et af vore ældste Badesteder.

Skelsten. Vidt omkring kan man se et enligt højt Træ, en

Pil paa en Bakke i Harrendrup Sogn. Det er et Generalstabs-punkt og kaldes Tabjerg (med Bet. paa sidste Stavelse). Her ved dette Sted staar en Skelsten, der afmærker Grænsen mellem Odense og Assens Amter, mellem Skovby og Vends Herred samt mellem Haarslev og Harrendrup Sogne. Et lignende Punkt findes ved den sydlige Udkant af Haarslev Sogn, hvorom der siges, at »naar En kan raabe godt, kan de høre ham i fem Sogne«. Syd for Padesø Kirke ligger, naar man kommer fra Haarslev, til Højre for Landevejen et gammelt Hus, der hedder Padesølund. Det ligger i Rørup Sogn, og her støder Fjelsted Sogn op til Rørup Sogn, paa den anden Side, et lille Stykke fra Vejen, støder Marker sammen fra Vissenbjerg, Veflinge og Haarslev Sogne. De nævnte fem Sogne ligger i følgende Retskredse: Haarslev og Veflinge i Skovby Herred, Vissenbjerg i Odense Herred, Rørup hører under Wedellsborg Birk og Fjelsted ligger i Vends Herred. Ved Padesølund staar endvidere en Sten, der er Skelsten mellem Odense og Assens Amter.

De Vissenbjerg Røvere er omtalt Side 101, og nederst Side 100 hentydes til den berygtede Boye og hans Røverbande, der huserede i 50-Aarene, men hovedsagelig i Vends Herred syd for Middelfart og derfor noget paa Afstand fra »Bogens« særlige Landomraade. »Fyns Tidende« har i Novbr. 1916 taget dette Emne op. Lærhusfliden — Pottemageriet — i Vissenbjerg Sogn er omtalt Side 194 f.

Nærved Skellet mellem de tre udstrakte Nabosogne Haarslev, Veflinge og Vissenbjerg er i den sydligste Del af Haarslev Sogn opført en Hjelpekirke for disse Sogne, Padesø Kirke. Denne Kirke blev indviet 26. Juni 1881. De kirkelige Handlinger samt Søndagsgudstjenesten udføres endnu skiftevis af de nævnte tre Sognes Præster. Fra Haarslev Kirke og Præstegaard er der en Mil dertil lige ud ad Bogense-Assens Landevej. Kirken er endvidere omgivet af en Kirkegaard, der er Gravplads for Beboerne af de den underlagte Distrikter. Og hvilken Høst er der ikke blevet Dødens Bytte. De Dødes Have her har forlængst tabt Præget af noget begyndende Nyt. Man kan her og andre lignende Steder ret mærke sig, hvad Døden kan

fælde blandt Støvets Børn i et Tidsrum af godt en Menneskealder.

I Sommeren 1882 var Kirken Genstand for et stort kongeligt Besøg. De kongelige Herskaber var Gæster paa Langesø. Der foretoges derfra en Køretur til Ruggaard og den da nye Padesø Kirke, hvor der havde samlet sig en Mængde Mennesker fra Omegnen. Ved Kirken tabte Kronprinsessen, den nuværende Enkedronning, et Armbaand, som en lille Dreng fandt og fik en god Findeløn for.

Ventetornen. Paa det Sted, hvor fra Ruggaards Landevej en Kørevej fører hen til den nærved liggende gamle Herregaard Ruggaard, findes paa venstre Hjørne en Ejendomme-melighed, som neppe kan unddrage sig nogen Fremmeds Opmærksomhed. Det er et ualmindelig stort Eksemplar af en Hvidtjørn, klippet i Ægform med den spidse Ende opad. Den er indhegnet af en lav, klippet Hæk, og langs med dennes indvendige Kredslinie er anbragt en Bænkerække. Det hele Indelukke, som en Laage fører ind til, danner et Indhug i Marken paa Hjørnet af Landevejen og, som sagt, Indkørselen til selve Ruggaard, som ejer Jorden. — Jeg har kun set Tornen hæget og Pladsen altid smukt revet og velholdt; men jeg har i 1917 i et Blad set Anke over, at dette ikke mere var Tilfældet.

Denne ældgamle Kæmpebusk — af Højde som et Træ — kaldes Ventetornen og har historisk Interesse. Paa dette Sted skiftede Kongerne i gamle Dage Heste, naar de rejste fra Odense til Middelfart. Her samledes de Bønder, som skulde køre Kongeægt, og i en dertil bestemt *Lykke* ordnede de deres Vogne, som skulde ledsage Kongetoget videre, og afventede her Tidspunktet, da de skulde træde til. Dette er Oprindelsen til, at den tæt ved liggende Gaard hedder Ventelykke.

Saaledes rejste Kongerne før i Tiden. Ved nye Hestespand og ny Ægtkørsel befordredes saa vel de kongelige Personer og deres Følge samt hvad Tros eller Rejsegods, de førte med sig fra Skel til Skel — saa langt som en Ægttur gjaldt. Det var simple Bøndervogne med daarligt Forspand, der tog Del i slige Kongerejser, og Kørselen var en byrdefuld Pligt for Bønderne.

Sidste Gang, der har været et Kongestævne ved Ventetornen, var ved den ovenfor omtalte Lejlighed, da Kong Christian IX og det daværende Kongehus 4. Juli 1882 gæstede Padesø Kirke. Der var her gjort Forberedelser til, at et lille Ophold skulde finde Sted. Herredets og Retskredsens Myndigheder med Flere vilde her bringe de Kongelige en Hilsen. Men Tiden trak ud, saa Ventetornen paany kom til at svare til sit Navn. Den ordførende Embedsmand kom nok i sin Velkomsttale i sin Udlægning af Navnet lidt vel tæt ind herpaa og sagde om Ventetiden: »Ligesom vi nu i Dag«. Men i et Bladreferat af denne Tale findes om nævnte Tildragelse kun følgende: »I ældre Tider, naar Kongerne drog gennem Landet, var her Skiftested, hvor Bønderne maatte møde med deres Heste til Forspand, og da det undertiden kunde gaa langt over Tid, inden det kongelige Herskab kom, blev Tornen kaldt Ventetornen, ligesom den nærliggende Gaard, Vente-lykkegaard, derefter har Navn.«

Efter en ældre Kilde hedder det: »Her opslog endog en Slags Marketender ved Markedstid sin Bod, for at tilfredsstille Rejsendes Tørst og sin egen Fordel.«

En anden Seværdighed fra Planteriget er det saakaldte hule Træ i Morudskov i Vigerslev Sogn i Nærheden af Langesø og tilhørende dette Gods. Det er en Eg, der har redet adskillige Storme af, og som maaler 32 à 34 Fod, hvor den er tykkest. Man regner den for den trediestørste Eg her i Landet, ∴ man siger saadan: »Den ene af de to trediestørste Ege«. I den store Hulhed, der findes ved Roden, kan mange Mennesker rummes, ja Baron H. Berner Schilden Holsten paa Langesø har fortalt mig, at der en Gang har været et Selskab fra Langesø Slot paa 21 Mennesker, Voksne og Børn, samlet inde i Træet. Det har staaet uden Top, saa længe Nogen kan mindes, saa det har kun sin halve Højde. Man mener, at det er Lynet, der har knækket det. Det har ikke været grønt siden 1885. I 1909 blev det plomberet i den ene Side. Den hule Eg staaer i en Udkant af Skoven; naar man kender Stedet, kan man faa Øje paa den fra Toget paa Nordvestfynske Bane.

Rundt om i Landet findes slige gamle Egegubber, der har

overlevet deres Samtidige. Flere af disse er historisk kendte, men saa smaat lister de af i et eller andet Uvejr, Storme, som de ikke længere kan modstaa. — Naar man har et saadant Fortidsminde for sig, gribes man af Lyst til at høre, hvilken Viden, det sidder inde med. — Hvem der saaledes kunde høre den hule Eg fortælle sin tusindaarige Saga! Men den staar der saa tyst i sin uudgrundelige Tavshed. De ud-skaarne Bogstaver i dens Stamme har vel mangan en Gang været en Saga om En — eller om To —, som »Runeristerne« har givet denne Skovens Kæmpe at bære paa; de vidste, at den »løb« ikke med Nyheden — som heller ikke med, hvad Øvrigt, den i de henfarne Tider blev det tavse Vidne til.

Nogle Gaarde. I Haarslev Sogn ligger Hovedgaarden Lykkesborg, som 1914 blev solgt til Udstykning. Man hører om den i Svenskekrigens Dage. Den har bl. a. tilhørt en Datter af Axel Brahe til Elved, Fru Anna Qvitzow, der som Enke døde i Bogense 1663. Jens Bircherød's Dagbøger giver hende følgende Lov: »Var vel af skøn Byrd, men ellers i alt sit Levnets Væsen et uteerligt og Skarns Qvindfolk.« Det samme findes i Danmarks Adels Aarbog 1888. Gaarden har senere hørt til Grevskabet Gyldensteen; men derefter gik den i sidste Hundredaar over til borgelige Ejere. Det var vistnok allerede fra Tyverne og videre i Tredive- og Fyrreaarene, at den tilhørte P. Schwensen (død 1/8 50) og Hustru, der kom fra Trolleborg-egnen, og var indvandrede Holstenere, samt Gorgius, der var gift med deres Datter. Efter at han havde overtaget Gaarden, boede de to Familier sammen der. Allerede ved den store Ildebrand i Haarslev 1833 staar Gorgius opført som den, der fra Lykkesborg yder to Tdr. Korn til de Brandlidte. Efter ham kom Dam, der forud havde været Forpagter paa Gyldensteen. Gaarden er under de borgelige Ejere ofte blevet solgt og er for Eks. slet ikke gaaet i Arv fra Fader til Søn. Ejeren 1914 var den niende i Rækken af disse.

Farsbøllegaard er oprettet 1861 af daværende Kroejer i Haarslev, Frederik Buch, som var en for sin Tid fremskreden Mand. Han solgte Kroen, købte en Gaard i Farsbølle, lagde Jord fra en nedlagt Gaard i Haarslev ind under den og byggede Syd for Haarslev ved Landevejen Farsbøllegaard. Han opførte

et Stuehus med Kældere og 28 Værelser. Udbygningerne brændte 1914, men var da endnu tidssvarende. Ogsaa Haveanlægget var den Gang noget Nyt. Buch anlagde et Teglværk og drev det med Arbejdere fra Lippe Detmold. Men der kom Tyfus paa Egnen, som han bukkede under for, endnu medens han stod i sin fulde Kraft, og Gaarden blev solgt 1880.

I Aarene 1914—15 og 16 brændte Ladebygningerne til Farsbøllegaard, Elvedgaard og Lykkesborg.

Paa den anden Side Odensefjord ligger Munkebo Bakke, et yndet Udflugtssted for hele det nordlige Fyn. Odenseanerne tog i gamle Dage med Vogn dertil, forsynede med en god Madkurv. Og mangen en »L'hombregris« har ført sit Selskab til dette Sted. Det stedlige Besøg har derimod særlig samlet sig om St. Hans Aften.

Dansen denne Aften paa Munkebo Bakke maa henregnes til de nordfynske Folkeminder. Endnu fejrer Folket i Omegnen St. Hans Aften her med Blus og Dans. Paa dette Højdepunkt ses Blusset viden om, og her nyder man tillige Skuet af Blussene, som skinner og lyser i de omliggende Egne. St. Hans Ilden hører til gammel Folkesæd, og Minderne om det »St. Hans-Liv«, som her tilforn har været ført, bliver her levendegjort i Skæret af de mange brændende Blus, som ses herfra. Men de lysende, luende Baal kan ikke fordunkle Dansen. Blussene slukkes, men Dansen gaar til den lyse Morgen. Her har i umindelige Tider Egnens Folk samlet sig. Den gamle Kone i 80erne derude, som har fortalt mig derom, dansede her som Pige, og de Unge danser her endnu.

Odense, den gamle Stiftsstad, ligger i Fyn som Blommen i et Æg. Den er ogsaa blevet kaldt »Solen i de fynske Stæders Planetsystem«. Dertil kommer, at Byen sidder nu lig en Edderkop midt i sit Spind af — Jernbanetraade. Chr. Richardt skriver i sit skønne Digt »Vort Land«, at den sidder midt i Banenettet »og i sine Traades Spind drager Liv og Handel ind«, og bruger tillige Billedet af et Wienerbrød, hvor: »rundt om Kanten som Rosiner By ved By — den største midt«.

Denne By sidder inde med Sæd og Sagn af mange Slags,

der strækker sig ned til Arilds Tider, og den er i Nutiden Fremskridtsbyen, der er blevet kaldt »første Sprøjte«. Dette Tilnavn stammer fra en Artikel i »Dagbladet« i Anledning af, at Odense i 1853 fik Gas- og Vandværk forud for København. Selve Udtrykket skriver sig fra de gamle Brandforordninger, i Følge hvilke den til et Brandsted først mødte Sprøjte fik en Præmie. H. C. Andersen bruger Ordet og siger om sin Fødeby:

»Det er Ros og ingen Spot
paa Vittighedens Fløjte,
at Du i Dygtighed og Godt
er altid »første Sprøjte«.

Odense er Byen, hvor Fortid og Nutid i særlig Grød mødes, hvor Gammelt og Nyt er fast sammenkædet, og Udbyttet af at være det tætte Jernbanenets Knudepunkt — fra Odense kan man nu føres rundt i Fyn ad tretten Jernvejslinier — har sat en sand Jernbanefart i Byens Udvikling, Byen, hvor ved store Begivenheder det halve Stift mødes. Foruden ved særlige Fester, Kongebesøg o. l., har Odense flere Gange om Aaret faste, folkerige Landbodage, se S. 391, Dyrskuedage, og de to største aarlige Dage, som jeg har omtalt S. 365 og 433, St. Knuds Marked og Fastelavnsmandag. Den sidste er de store Møders Dag. Saasnart saadanne Dage oprinder, begynder Folkebølgen at rulle ind, og man mærker da, at »Dagen« er Landboernes, og først sent kan Gaderne igen affolke Dagens Overskud, ja meget sent kan det være, før de sidste Vogne og det sidste Gadeliv er forstummet.

Lørdagstorvet regnes for Landets største Torv — omtalt S. 199, 279 og 420. Ret mærkeligt forsyner nu de Odense Husmødre deres Kødgryder fra Boder just paa det Sted, hvor Albani Kirkes Menighed hentede Næring og Opbyggelse for Sjælens Tarv, og her udfoldes nu et stort Handelsliv, hvor hine Støvets Børn overgaves til Jordens Skød for at »hvile i Fred«.¹⁾ Torvet afgiver et broget Billede af Livsfornødenheder, der stadig frembyder »Nyt af Aaret«, og hvad der falbydes rækker endda langt ud over, hvad der hører Køkkenet til — rækker lige fra Juletræer til grønne Kranse. Hele Aaret om i alt »Guds Vejre« møder Sælgerne og Kunderne lige talrige

¹⁾ Naar man graver i Dybden i og ved Albani Torv, faar man ofte stadfæstet, at det her er gammel Kirkegaardsgrund.

og trofaste paa Pletten og skaber Gang paa Gang Billedet af den samme Trængsel og samme travle Forretningsliv. Paa Slaget tre standser efter Politivedtægten al Handel — og saa ligger de tre, store, aabne Fladerum i Hjertet af Odense atter hen i fornem Ro.

Hver Torvedag er et Marked i stor Stil, som jeg har skildret i »Illustreret Tidende« Nr. 16, 1906, hvor det særlig er Mortensgaasens Dag, der omtales, og i »Wisbechs Almanak« 1903. Efter der at have fortalt, hvad der en Torvedag kan falbydes, skriver jeg: Og man ombølges af en Duft af alt dette, isprængt med meget mere, lige fra gammel Ost til friske, henrivende Blomster. Endvidere skriver jeg:

Snart handler man med er dreven Pranger, snart med en stillfærdig Husmandskone, der længes efter at sælge ud og sidder og døger Kulde eller Hede for at samle nogle Skillinger til Udgifterne; snart med en modeklædt ung Pige, der ogsaa hellere fryser eller lader sig solbage end giver Køb, snart igen med et Par driftige unge eller gamle Gaardmandsfolk, der har deres faste Kunder til deres gode, solide Sager. Og midt i Mylderet forputter sig en lille Skolepige med Skovbær eller Blomster og med Øjne, der lyser som en ny Skilling, hver Gang Nogen »slaar i Krammet« hos hende for en 5 Øre.

Og ligesom man paa Torvedagene blandt dem, der udgør den falbydende og stillestaaende Part, støder paa alle Slags Folketyper fra Landet, saaledes ser man ogsaa alle Slags Byfolk paa Benene blandt dem, der udgør den købende og omvandrende Part. Her er Fruen og Frøkenen og Arbejdsmandens Kone med Børn og Barnevogn. Paa sin Morgentur kommer den velhavende Lækkermund, der med Spejderøje og Kendermine gaar Rækkerne igennem og giver Ordre til at bringe hjem, hvad særlig lækre Sager der frister den forvante Gane. Langt senere kommer Familiefaderen med den lille Pengepung og den store Husflok derhjemme og tinger sig en billig Rest til.

Dette Billede er dog allerede forældet. Nu er det de store Opkøberes Færd, der præger Torvedagene til liden Baade for Husmødrene i Odense. Torvet fyldes fremdeles til Overflod af Landbrugets Frembringelser, men vældige Mængder af disse kommer københavnske og andre Opkøbere og pakker og sen-

der bort. Naar Byens Folk vil gøre Indkøb ved Boder, hvor der er store og gode Forsyninger, faar man saa godt som altid til Svar: »Det er solgt«. Der er snart ikke den Torveartikel af bedste Slags, som man ikke har set paa den Maade glide bort fra Byen, hvad der bidrager til at fordyre de tiloversblevne langt ringere Varer. Torvekunderne ser ikke med milde Øjne paa, at fremmede Opkøbere lægger Beslag paa store Partier, der indkøbes billigt, men — som der er al Grund til at tro — paa det fremmede Sted sælges dyrt.

Det samme er Tilfældet paa mindre Afstand, bare en Milsvej fra Odense købes Frugten paa Voksestedet for smaa Priser, tidt faa Øre for et Halvkilo, medens samme Vare saa Dagen efter paa Odense Torv holdes i en Krone, maaske to eller op derimod! Paa den Maade afskæres mangfoldige Mennesker, der bor paa Brostenene, fra at faa Del i Landboernes Havehøst. Bondelandets store, rige Frugtmængde kan ikke naa ind i de mindre bemidlede Byhjem — takket være den megen Mellemandhandel, der fordyrer den gode, sunde Vare for den sidste Køber. Tilmed kan man se nedfalden Frugt faldt af saa ringe og umoden Art, at den alene er passende for Svinetønden; nu skal ogsaa slige Varer »gøres i Penge!« Dette er et bagvendt Forhold mellem Land og By!

Odense er Byen med det store Kvægtorv i lukket Hal, det store Eksporthageri, sit Sukkerkogereri af 1873, sin Sparekasse (140) af 1816 — Landets første, København fik først sin Sparekasse 1820 — samt Fyens Discontokasse af 1846, Landets første Privathank. Den er Byen med den gravede Kanal. Den sidste Uddybning blev fuldført i 1904, og Kanalens Dybde er nu nitten Fod. Denne Kanal har nu gjort Odense til en Søby inde i Landet med en Søfart i stor Stil — det ser pudsigt ud paa Afstand at se Skibsmaster, mange endog, rage op over Skov og grønne Agre. Odense er endvidere Byen med gamle Bagerier, Gæstgiverier og Købmandsgaarde med Landhandel, hvor de gamle Landsbyfolk har haft Tilhold.

Tillige er den Stedet, hvor den 18. danske Landmandsforsamling blev afholdt i Sommeren forud for Aarhundredskiftet. Ogsaa maa nævnes det af Landboerne saa stærkt besøgte Theater, det gamle af 1795, det nye af 1914. Saa

mange af de offentlige Indretninger bærer Navnet »Fyns Stifts —«. Dog den store Forsamlingsbygning af 1900, brændt 25. Maj 1909, opført paany, indviet 23. Novbr. 1910, hvis Festsal til Møder kan rumme over 3000 Mennesker og som regnes for Landets største i sit Slags, hedder slet og ret Fyns Forsamlingshus.

Der er Fyens Stifts Læseforening af 1838 med sin landskendte Have. Naar denne Byhave har iført sig sin Sommerdragt, og Guldregn, Kastanier, Blodbøg og Syrener kappes om at tildrage sig Opmærksomhed, og Plænerne Græs med de blomstrende Bede har samme Højtidsmærke over sig, da er den festklædt helt igennem. Saa til sidst kommer det gamle Akasietræ, der vogter Indgangen, og som fornemt holder sig tilbage, til det finder det belejligt at vaagne op for derved at give Haven sit færdige Præg. Paa dette kan man overføre en gammel Forfatterindes Ord til Skovens Pris:

»Thi om end Stammen er hundred Aar,
dog nyt er Løvet fra sidste Vaar.«

Der er Stiftsbiblioteket, og der er Landsarkivet, som huser Fyns og Fynboernes dulgte Historie, Fyens Stiftsmuseum og Byens rige offentlige Samlinger, — Folkemuseet »Eiler Rønnovs Hus« og Digtermuseet »H. C. Andersens Hus«.¹⁾

En Museumsforening blev stiftet 1860. Dens Samlinger havde Plads paa Slottet. Forud herfor husedes en mindre Samling nordiske Oldsager paa Stiftsbiblioteket. Den var oprettet af Geheimeraad Bülow til Sanderumgaard, der var den Første, som viste Interesse for et oldnordisk Museum i Odense, og som 1824 testamenterede en Pengesum til dette Øjemed. Museumsbygningen, der nu rummer saa mange værdifulde fynske Minder, og hvis Samlinger er delt i tre store Afdelinger, er opført 1885 og udvidet 1897—98.

I Fyens Stiftsmuseum i den historisk-antikvariske Afdeling er i et Værelse paa Væggen malet: »Apotheker Chr.

¹⁾ Eiler Rønnovs Hus har jeg bl. a. omtalt i Odense Amts hist. Samf.s Aarvog I 1913 og H. C. Andersens Hus bl. a. i Wisbechs Almanak 1916 — se ogsaa nævnte Aarvog 1915 med Billeder af Stiftsprovsten, der konfirmerede H. C. A. og Kapellanen, der skrev hans Konfirmationsattest — Landsarkivet i »Dansk Kvindeblad« 1918, Nr. 2.

Mikkelsens Samling fra Sten-, Bronze- og Jernalderen, skænket 1909.« Det er saavel i Fyldighed som i Sjeldenhed en meget betydelig Samling af Oldsager, ja saa stor, at den fuldt optager et helt Rum for sig (691). Se senere om Axel F. Lassens og Konferensraad Vedel Simonsens fynske Samlinger. Apoteker Mikkelsen har samlet ca. 40 Aar; en Del af den rige Mængde er dog samlet i Jylland. Men disse store Enkeltmandssamlinger viser, at Nordfyn har været rig paa synlige Minder om Stenalderfolkets og det øvrige Urfolks Færden her.

Bispegaarden, der 1915 blev ombygget og flyttet paa ny Grund, var en Fortsættelse af den gamle Kongsgaard, Dronninggaarden kaldet, som Kong Hans's Dronning Christine lod indrette til det Nonnekloster, der blev Rigets sidst oprettede i den katolske Tid. Siden Reformationen har dette Sted været det fynske Bispesæde. I Aaret 1804 opførtes en ny Bygning, hvor dog de gamle Kældere fra Kong Hans's Tid blev bevaret, og som stod til 1915, da Gaardens Saga som Kongs-, Kloster- og Bispegaard var ude.¹⁾ (En Rest af de gamle Bygninger er dog ikke faldet, og er i Privateje indrettet til Forretningsbrug.)

¹⁾ Sammen med den gamle Bispegaard og dens Have med de høje Træer faldt tillige en af de smaa Ejendommeligheder, som det i nærværende Bog er Opgaven at tage med, nemlig det saakaldte »Bispens Lysthus« — ogsaa kaldet Bispens Badehus. Det lille teglhængte, firkantede Bindingsværkshus, forsynet med seks Vinduer, stod, med Indgang fra Haven, med Halvparten hvilende paa Pæle, der var rammet ned i en Arm af Aaen, Mølleaaen. Det idylliske Lysthus med det spidse Tag laa paa et befærdet Hjørne, og kunde godt i sine gamle Omgivelser passe paa Verslinierne: »Hist, hvor Vejen slaar en Bugt, ligger der et Hus saa smukt.« Men saa blev Mølleaaen fyldt, Haven ryddet og bygget paa, og nu stod det ensomt og forfaldent som en sidste Levning paa den gamle Bispegaards Tilliggende, ventende paa sin Skæbne. Blandt flere forskellige Forslag og Tilbud vedtoges det da sidst i Aaret 1917 at flytte det til Stiftsprovstboligens Have skraas over for ved Aaløbet igennem Munkemoseanlægget. Huset holdt da Flyttedag, forlod sin gamle Plads for at genrejses hinsides Vejen — hvor det nu er opstillet som før, halvt paa Land, halvt paa Vandet. Man siger almindeligt, at Bispens Lysthus stammer fra Kingos Tid. I hvert Fald skal det nok virkelig kunne føres tilbage til Biskop Jacob Lødberg, der var Biskop fra 1718—31, og da Kingo døde i Aaret 1703, er Rygtet maaske ikke helt rodløst.

Fyns Hovedstad er ogsaa Byen med Stiftets minderige og skønne St. Knuds Kirke. I denne Kirke skal den ene af Taarnets Klokker være den ældste daterede Klokke her i Landet, man mener fra Aaret 1300. Paa den staar i Oversættelse bl. a.: »O, Ærens Konge, Kristus, kom med Fred!« — Ingensinde har denne Danmarks ældgamle Klokke i det lange Tidsrum, Sekel efter Sekel, ringet med stærkere Klang over sine Indskriftsord end netop i det Tidsrum, jeg har udarbejdet nærværende Bog!

Om denne By og Landets Tilknytning til den kunde der drages endnu mangt et Træk frem ud over det her Givne, ligesom dette kunde uddybes betydeligt — men de praktiske Hensyn dikterer Grænselinierne.¹⁾

Dog maa jeg skaffe Plads til i Sandhedens Navn at ramme en Pæl igennem den Skildring, som Forfatteren Torkild Gravlund har givet af Odense i sin Bog »Dansk Folkekarakter. Fynboer«, Side 94 og 107 f. De Læsere, der kender denne Bog, og som har læst mit samlede Værk, vil finde forskellige Afvigelser. Her ønsker jeg dog kun at

¹⁾ Odense har i den sidste Snes Aar haft fem Hundredaarige, tre Kvinder og to Mænd. Den ældste af disse var Marie Knudsen, Enke efter en Hørhegler, hun blev 105 Aar og døde som den daværende Ældste i Danmark og som den sidste Ætling fra det 18. Aarhundrede. Hun var født i en Fæstegaard i Veflinge 7. April 1798 og havde kun haft Ophold paa Landet i det nordlige Fyn og i Odense. Omtrent den sidste Menneskealder tilbragte hun i Graabrødre Hospital, hvor hun var den gamle Stiftelses første Hundredaarige. (I 1910 fyldte første Gang en af Klosterafdelingens Damer 100 Aar.) M. K. fik af Kongen — hendes femte Konge — en Lænestol. Hun døde i Marts 1903 og oplevede saaledes det selv for Hundredaarige sjeldne Tilfælde at leve i tre Aarhundreder og opleve to Sekelskifter. I 1909 fyldte en Gæstgivers Enke, der var født i Vullerslev, 100 Aar. I 1904 døde Bager N. H. Madsen, 101 Aar gammel. Han boede paa Hjørnet af Vesterbro og Søndergade og kaldtes derfor i daglig Tale »Hjørnebageren«; — han stod i Odense i stort Ry for sine Tvebakker.

For Tiden lever i Odense Handelsgartner Rasmus Olsen, der er født i Ladby 25. November 1817. Gamle Olsen har fejret 50 Aars Borgerjubilæum og Diamantbryllup og oplevede endnu paa sin 101 Aars Fødselsdag at have sin 91-aarige Hustru ved sin Side. Men hans Hustru, der var født 26. Maj 1827 i Odense, døde faa Dage efter i November 1918. Aandsfrisk og interesseret følger

pege paa de nævnte Sider i Bogen, som omhandler Odense By, hvor jeg har haft Bopæl i de sidste 26 Aar.

Dette er nemlig ikke den fremmede, farende Bladmands hastige Rids i Døgnets Aviser under Navneskjul, som, selv om sligt er fri Fantasi, dog Ingen tænker paa at gendrive. Men dette er udgivet i Bogform som »Danmarks Folkeminder Nr. 14«, som fynske Folkeminder, som Kildestof for kommende Slægter, og da kan denne Skildring af Odense By fra 1914 ikke gaa upaataalt hen.

Der er neppe en eneste alvorlig og oplyst Odenseaner, der vil godkende Hr. Gravlunds Fremstilling: Odense ren for Støj, unge Piger, Borgerdøtre, favnede Gaden, Stilheden i Gaderne, saaledes som denne omtales, »et mærkeligt fuldtud mestret piano«, osv. har bragt alle sandhedskærlige Mennesker, som jeg har forelagt disse Bogsider, til at ryste paa Hovedet under Modsigelse i de allerskarpeste Ord. En af Byens Embedsmænd syntes, at disse Bogsider burde optrykkes som en Snurrighed for, hvad der kunde nedskrives paa det taalmodige Papir.

Sandheden er den, at Odense har en alt for stor Færdsel gennem sine gamle, nu mange Steder meget for snevre Færd-

Olsen med i Tidens Forhold, ikke alene i, hvad der vedrører Jordbruget og hans gamle Fag, men ogsaa de store Tildragelser ude i den store Verden. Olsen skabte ved utrættelig Arbejdskraft en stor og anset Forretning, og Ægteparret oplevede sammen en lys og blid Alderdom. Maatte mangt et ungt og arbejdsdygtigt Par tage Lære af dette Ægtepar, hvad Flid og Dygtighed kan udrette, naar der arbejdes i Trofasthed.

I Nyborg døde i 1917 Stifteren af Danmarks Biavlerforening, kaldet »Bikongen«, Handelsingartner A. C. Andersen, 95 Aar gammel. Den 3. Januar 1911 fyldte Enken Kirsten Jensen paa Hemmerslev Mark i Særslev Sogn 102 Aar.

Til denne lille Samling af Odense-*Personalia* kan endvidere medtages, at i den gamle Bispegaard virkede C. Th. Engelsestoft som Stiftets Biskop i 38 Aar 1851—89). Som en anden Sjældenhed fra denne Bispefamilies Liv kan nævnes, at 1854 fødte Biskoppens Hustru Trillinger, tre Døtre, som Frederik den VII stod Fadder til.

21. Maj 1906 oplevede Stiftsprovst Damgaard og Hustru i Odense deres Jernbryllup. A. K. Damgaard virkede fra 1839 som Præst i 56 Aar, som Stiftsprovst i Odense fra 1858, nedlagde først sit Virke i 1895, 87 Aar gammel. Han døde 1906, 98 Aar gammel. Hans Hustru døde 1908, 94 Aar gammel.

selsaarer (658), saa der let skabes Trængsel. Paa de værste Steder er der ansat fast Polititilsyn, og for at regulere Færd-selen, udgaar der Opraab fra Politiet om, hvorledes de, der cykler og kører, bør forholde sig ved Kørsel om Hjørner, og der laves Opløb her — som ethvert andet Sted — for et godt Ord. Jeg har netop i 1912 opfanget paa Vestergade og opteg-net til nærværende Bog følgende Ordskifte: En Arbejder sagde til en Kammerat et Sted, hvor der var Opløb: »Hvad er dette her for Noget?« og den Anden svarede: »*Ve' Dutte de' inov, at naar to Tøse staar stille, staar hele By'i stille.*«

Stilheden i Byens Gader en Sommersøndag har intet som helst med Folkekarakteren at skaffe, men er ganske simpelt hen en Følge af Byens Beliggenhed som Indlandsby — dens Plads midt i Fyn, som jeg begyndte min Omtale af Odense med at skildre. Byen ligger lavt, er lun om Vinte-ren, men den er fattig paa ren og frisk Luft om Sommeren, og den lette og nemme Adgang, der nu er (ad Kanalen, Aaen, Jernveje, Sporvejen samt ved Hjælp af Cykler) til det fynske, skønne og skovrige Opland og de mange søfriske, venlige Kyst-byer, i Forening med den voksende Velstand, gør, at Odense er næsten helt affolket paa alle smukke Søndage og Fri-dage om Sommeren, og da især alle saadanne Aftener — og dette da som en skarp Modsætning til den travle, folkerige By paa alle Hverdage Aaret om. Til daglig — *Davledavs* eller *te davle*, siger Fynboen — er Landboerne rundt om i Fyn i stort Tal med til at øge Folkelivet og saaledes ogsaa med til at præge Gadelivet i Fyns Hovedstad.

Gammel Silkehusflid. Til Odense knytter sig et smukt Minde fra den gamle Hjemmeflids Tider. Legatstifter-inden Frøken Alfriede Schmidt døde i sin Fødeby Odense 1905 og efterlod sig bl. m. a. noget Silkespind, som stammede fra hendes Bedstemoders Silkeavl, der gik tilbage til sidst i det 18. Aarhundrede. Den gamle Silkeavlenske, der boede i Gaarden Nr. 15 paa Vestergade, farvede og haspede selv Spindet, Noget, som til Dato endnu Ingen har udført som Husflid i de nordiske Lande, hvor Silkeavl er genoptaget i den nyere Tid. Frk. S. kaldte sine Fædres Gaard »Seyer-gaarden«, og her plantede hun som en af de Første, der fik

Morbærbuske¹⁾ fra det danske Silkeselskab af 1900 (144), nogle Buske til Minde om sin Bestemoders Morbærtræer og hendes Silkeavl og glædede sig over at se dem grønne; men efter hendes Død findes disse Buske ikke mere. De Rester af den gamle ha and a fhaspede og hjemmefarvede Silke, som Frk. S. med Nænsomhed værnede om, overgik til Slægten, men man kan jo nære det Haab, at de en Gang vil blive skænket til »Selskabet for Silkeavl og Morbærbuskdyrkning«. Paa dette Selskabs første Udstillinger i 1903 var disse Sager, der flere Gange har været paa Udstillinger, udstillet sidste Gang. Saa vidt jeg ved efter mit Kendskab til Sagen, er den Raasilke, der findes paa en Garnvinde, som sammen med andre af Frk. S.s Ejendele huses i »Fyns Folkemuseum«, ogsaa en Rest af dette enestaaende Hjemmearbejde, som vort Silkeselskab tilmed anser for Landets ældste Husflidsprodukt paa Grundlag af Silkeavl. Se videre om dette Emne i mine to Afhandlinger om »Eiler Rønnovs Gaard« og »Tre Odense-gaarde« i Odense Amts hist. Samf.s Aarbog 1913, S. 39 f. og 46 f., ligesom jeg i Aarene 1901—05 i Bladartikler har skildret denne mærkelige, endnu uovertrufne Silkehusflid.

Foruden de forud nævnte gamle Træer: Skamby Tjørnen, Ventetornen og den hule Eg, kan fra den nyere Tid for øvrigt medtages fra Planternes Verden nogle Ejendommeligheder.

Lægeurter. Der er saaledes fra 1870 Odense Løveapoteks medicinske Planteavl paa Apotekergaarden ved Nyborg Landevej, i daglig Tale kaldet »Lotzes Landsted«. Et saadant Jordbrug er i Danmark enestaaende i sit Slags. Her findes dyrket paa nu tredive Tdr. Land en Mængde forskellige Afgrøder af Lægeurter, deriblandt Vækster fra fremmede Jord-

¹⁾ »Selskabet for Silkeavl og Morbærbuskdyrkning i Danmark«, stiftet 1900, er først i Aaret 1918 ved Hjælp af en med store Vanskeligheder og Omkostninger tilvejebragt Haspemaskine sat i Stand til at forarbejde sit Raastof helt igennem fra Kokoner til farvet og vævet Silketøj. Fra først af blev Tøjet helt og holdent tilvirket i Udlandet; i de senere Aar er det afhaspede Spind blevet vævet og farvet herhjemme, men Kokonerne har hidtil været sendt til en Fabrik i Syden for at afhaspes der.

strøg. Urtemarkerne sysselsætter en Stab af Koner og Børn, først med Lugning, siden med Plukning. Høsten tilberedes i Løveapotekets Laboratorium, og mange Varer sendes herfra langvejs bort, ja endog til Sydens Lande.

Kamilleblomster optager alene flere Tønder Land, saa Markerne med disse blomstrende Urter kan i Højsommertiden paa Afstand ligne et Snelandskab, og Blomsternes Duft føres med Vinden, saa den spores et Stykke derfra, tiltagende i Styrke, jo nærmere man kommer den. Her drives for øvrigt et Jordbrug med saadanne Vækster, som man sætter i Forbindelse med Recepter og Apotekervarer til Lægedom for Mennesker og Dyr. Vilde Planter rendyrkes her. Foruden Kamilleblomster dyrkes her Pigæble, Belladonna og Bulmeurt, Kongelys, Valmuer, Salvie og mange flere. Men det fører for vidt at komme ind paa Navne, ogsaa, hvorledes hver enkelt Plante udnyttes; tilmed kan nærværende Skildring selvfølgelig ikke være faglig. Jeg maa nøjes med at sige, at nogle Arter dyrkes alene paa Grund af enten Plantens Blomst, Blad, Frugt, Frø eller Rod, andre Arter, fordi endog mere end een af Plantens Bestanddele kan udnyttes til Lægemidler. De udnyttes dels som giftige Stoffer, dels til Te, Olie, Pulver, Røgelse eller ogsaa som Parfume osv. En Urt vil vel i sin tilberedte Skikkelse fremkalde Appetit, en anden Søvn, en vil lindre hist, en anden her. Her er Raastof til mange Slags Kure — lige til virkelige Hestekure.

I Urternes Blomstringstid afgiver det et uvant Syn at se Mængden af alle disse Vækster — hvoraf mange tillige udstyret med stærk og sælsom Duft — der gror til Helsebod for Menneskene, gror til de Syges Tarv og Trøst; thi denne Oase er »de Syges Have«, men ogsaa »de Syges Haab«. Det er vel en Modsætning for Tanken, at alt dette rige, blomstrende Liv, bølgende med broget Farvespil under Midsommersol, er bestemt for Sygdom og Sot og den lidende Menneskehed, men til Gengæld synes man, at fra denne agrariske Plet maa Alverdens Smerter kunne stilles, og alle Vunder læges, og at her gror Bod og Balsam for alle legemlige Brist.

Men naar Jorden ved Menneskers Arbejde i det Uendelige kan aftvinges Føde og Klæder til Slægt efter Slægt, saa har Kræfterne i denne Urtegaard deres Begrænsning. Disse med

Farver, sære Former og stærk Lugt udstyrede Vækster er ikke en Planteavl, der som Madgrøden stadig tjener til Livsophold. Man kommer i Hu, at mod Døden er der ingen Lægedom eller gror ingen Urt, saa Menneskenes Helse og Karskhed — selv under Lægens Kunst — dog kun for en Stund kan avles paa Jord.

Tulipanmarker. Ved Stige, en Milsvej nord for Odense, begyndte 1908 under Navn af »Dansk Løgkompagni« to store, gamle Gartnerhuse i Odense en Avl af hollandske Blomsterløg, Hyacinter og Tulipaner, særlig de sidste. Efter at Handelsgartner Chr. Olsen havde overladt sine Sønner sin Forretning, fik han den Tanke, at Jordbunden paa et Strøg af en Snes Tønder Land, som da henlaa ved Odense Kanal, særlig maatte egne sig for Blomsterløgavl. Han begyndte saa her sammen med Dæhnfeldt en Dyrkning af hollandske Blomsterløg. Olsen havde Hovedledelsen og tilsaa daglig Arbejdet, der blev anlagt efter hollandsk Forbillede. Efter nogle Aars Samarbejde ophævedes Fællesskabet, de to Indhavere delte Løgavlen mellem sig; Dæhnfeldt overtog den hele Drift, og Olsen, der var til Aars, er senere død.

Men naar nu Løgmarkerne i Blomstringstiden kaldes »Det danske Haarlem«, vækker Beundring viden om, hidlokker mange Skuelystne og virkelig er en Seværdighed, er et i høj Grad Stykke »Dansk Arbejde«, da vil jeg gerne tage gamle Chr. Olsen med her i denne min Bog som Foregangsmanden paa dette Omraade.

Vel hører Blomster til Luksus, der kan undværes, og særlig bør undværes i Tider som nærværende (under den store Verdenskrig), hvor saa Mange sukker efter det Fornødne, men naar man i Danmark før Krigsaarene indførte for halvanden Million Kroner Blomsterløg fra Holland, maa man kalde denne Avl, som er den største Samling Tulipaner, der blomstrer paa eet Sted her i Landet, et smukt Indskud for Fædrelandets Interesser, som kommer ind under de Foretagender, der lige som de forud nævnte Lægeplanter, den danske Silkeavl o. a. l. med Rette kan tage til Motto: »Hvad udad tabtes, skal indad vindes.« Her »tages nyt Land ind«.

De mange Blomsterbede er af stor Skønhed og en Fryd for Øjet, særlig er det de hvide, røde og gule Farver, der gør sig gældende

— Moderlandets og Fosterlandets nationale Farver. Det er et lille Fredens Blomsterrige, der danner en skærende Modsætning til Krigens Lande, for kun at nævne det hjemsogte, gamle Blomsterland Belgien. Men de pragtfulde Blomster, som synes i Slægt med de bibelske Lillier, prægtigere klædt end Kong Salomon, dyrkes ikke her for Blomsternes Skyld, men for Løgets, som nu i adskillige Aar har været en dansk Handelsvare.

Tobak. Naar man færdes i den nordvestlige Del af Fyn, ser man mere og mere en stor, fremmed Planteart dukke frem mellem de almindelige dyrkede Vækster, den staar med brede blaagrønne Blade, og man spurgte for Aar tilbage: Hvad er det for en Plante? Og man fik til Svar: Tobak. Nu breder denne Avl sig over saa store Strækninger, at sikkert Alle er fortrolig med, at Tobak er en Afgrøde, som hører med til fynsk Indavl. Fra først af var det særlig i Vends Herred og da nærmest paa Brænderup- og Nørreaaby-Eggen, at man dyrkede Tobak, men nu optages denne Avl ogsaa ind i Skovby Herred.

Ligesom man i gamle Dage havde det Princip fremme at have forskellige Ting »til Halvt« med en Anden — som tidligere omtalt Husmænd eller Tjenestefolk kunde have et Stykke Hør, et Faar, en Gaas osv. *te' Halles* med Gaardmanden (78, 242, 262) — saaledes er man i de senere Aar begyndt at optage denne Ordning med Hensyn til Tobaksavl. Tidt afgiver Gaardmanden Jorden, og den jordløse Mand udfører Arbejdet ved Dyrkningen af Tobakken, og de er da fælles om Udbyttet. Og naar til Eks. Karlene paa Gaarden i deres Fritid er optaget af denne Syssel, kan begge Parter være tjent dermed. Husbonden har da Folkene hjemme, og Folkene gør deres Tid indbringende. Et Sted i Haarslev Sogn gav en saadan Forbindelse i 1917 i Udbytte til hver af Parterne 950 Kroner af en Tønde Land.

Den gamle Landsbybebyggelse.

De gamle Boliger. »Gamle Huse falder ikke i Blæst«, hedder det om de faldefærdige Rønner, og lignende Ord forekommer jævnlig saavel i Tale som i Skrift. Men Tidens Tand og Tidens Udvikling faar dog efterhaanden de gamle Byg-

ningstyper til at svinde bort, de, der klædte Landet og Landet igen dem, saa det danske Landskab omskabes ved et nyt Byggesæt. Man maa derfor hilse med Glæde, at Foreningen for bedre Byggeskik nu siden 1915 tager Haand i Hanke med dette Omskabelsesarbejde (481). Vel har de gamle — som man sagde — Vaaninger, som husede det Folk, jeg skriver om, adskillige Søkende rundt om i Landet; men de endnu tilbageværende Gaarde og Huse staar dog nu paa svage Fødder og staar stærkt for Fald. Se Side 297 f.

Gammelt Hus i Sønderø. stod indtil Januar 1916.

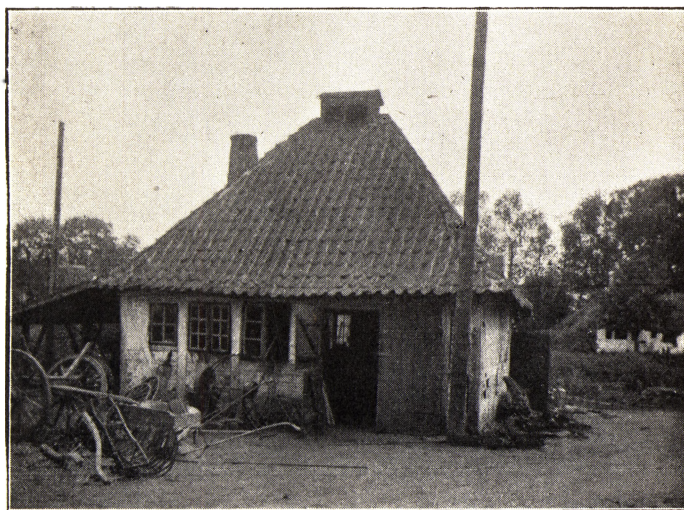
Hytten, her afbildes, et Hus fra Sønderø, er nedbrudt i Januar 1916. Den er valgt som typisk, fordi der uden for Huset staar en Mast med mange elektriske Traade, saa her var et Punkt, hvor den gamle og den nye Tid mødtes paa iøjnefaldende Maade. Sønderø By har ogsaa gamle Gaarde, saaledes flere med afstumpede Hjørner.

I Nordfyn findes flere gamle Sulehuse, saaledes ved Guldbjerg og Sandager Sognes Præstegaard, der ligger i Kaalshave, og som omtalt S. 24 er Laden ud imod Kirkegaarden i Haarslev Præstegaard ca. 300 Aar gammel og er en Sulebygning.

Ved Velvillie fra R. Chr. Sørensen-Allesø kan jeg her bringe nogle andre Billeder, som stammer fra hans Skrift: »En fynsk Sognekommune gennem Tiderne«, nemlig en Gaard i

Gaard i Næsbyhovedbroby, bygget ca. 1750.

Smedie i Allesø, bygget ca. 1670, er endnu 1919 »Byens Smedie«.

Næsbyhovedbroby og en Gaard i Allesø samt en Smedie i Allesø. Som Tekst til »Smedien« henviser jeg til Stykket om Smeden og Smedien Side 89 f. — Se endvidere S. 298.

Møller. Udviklingen har ført med sig, at ikke blot de

Gaard i Allesø I. Stuehuset, bygget ca. 1750.

Gaard i Allesø II. Ladebygningerne, bygget ca. 1797.

gamle Stubmøller er forsvundet, men tillige at de hollandske Møller nu gaar samme Vej. De gamle Vindmøller — for øvrigt ogsaa Vandmøllerne — bliver efterhaanden nedlagt — og det er vist yderst sjældent, at en ny Mølle bliver bygget — saa Erhvervet at være Møllebygger ogsaa svinder bort og maa ophøre som saa mange andre gamle Erhverv.

H. C. Andersen skriver om sit Barndomshjem, at det laa: »Nær Odense Munke Mølle, hvor Klostret sank i Grus.« I 1907 sank ogsaa Møllen i Grus! Den faldt dog ikke for Tidens Tand, men for Udviklingens Krav. Mølleriets fortsættes paa en anden Plads. Men Vandmøllen med dens af Eventyrdigteren forevigede Møllehjul forlod det Sted, som den uafbrudt havde indtaget lige siden St. Knuds Klosters Dage, idet den var anlagt af Munkene her ved Odense Aa. (Den gamle Mølle har jeg omtalt i »Søndagsbladet« Nr. 26, 1907. — St. Knuds Kloster er 1918 genrejst i ny Skikkelse.)

Ved Landevejen, der fra Syd fører til Bogense, laa til 1915, en god Fjerdingvej før man naar Byen, tæt op ad Harritslevgaard en Mølle. Den hed Over Mølle, og i denne er i sin Tid udfoldet en stor Virksomhed. Ogsaa den var en af Landets ældste Vandmøller. Brugen af Vandmøller gaar jo meget langt tilbage i Tiden, og et gammelt Møllværk har tidt været skildret i Kunsten, af Malere og Digtere i lige Grad; Over Mølle var meget ejendommeligt bygget paa en Skraaning, hvorved denne Vandmølle yderligere blev meget malerisk. Til Driften hørte ogsaa en Vejrmølle. Paa Over Mølle forarbejdedes en betydelig Del af Egnens Korn. Dette gælder ogsaa den nærmere ved Bogense liggende Neder Mølle. Tidt lagde Bønderne Vejen om ad en af disse Møller, naar de var kørende til Bogense. Man indleverede Hvede paa Udvejen og fik Mel i Posen paa Vejen tilbage. Især stod Neder Mølle i Ry for sit gode Flormel, en Vare, som de hjemlige Møller i min Tid og paa min Egn savnede Redskaber til at fremstille.

I ældre Dage laa der ved ovennævnte Landevej endnu nærmere ved Bogense en Mølle, kaldet Kappelsmøllen. Og paa den modsatte Side til venstre for Vejen lige uden for Bogense Forstad laa i sin Tid Bogense Mølle.

Over Mølle er nu omdannet til Elektricitetsværk for Harritslevgaard, og som det er gaaet her, er det gaaet mange andre af de gamle Møller — Vind- og Vandmøller — de er nedbrudt, de har maatte vige for Motorkraften. Paa mange Gaarde og Huse er opsat Vindmotorer — lige som Egnens Folk tidt selv maler deres Korn ved Elektricitet. Af nedlagte eller helt nedbrudte Møller kan endvidere eksempelvis nævnes Grøftebjerg Mølle, Skovmøllen, Ruggaards Mølle, Assenbølle Mølle,

Aagaarde Mølle og i den seneste Tid adskillige Møller ned ad Vestfyn til Haarslev Vejrmølle, eller som den kaldtes: Lykkesborg Mølle, er brændt 1908.

Der er Poesi over en Vejrmølle. Den var som Regel bygget paa et Højdepunkt, saa den saas vidt omkring. Af dens Vingers Stilling aflæser man Vindens Retning, og kommer man selv op paa et Højdepunkt, giver man sig til at tælle, hvor mange Kirker og Møller man derfra kan se. Tabet af Møllerne og Møllens korsdannede Vinger gør den landlige Egn en Idyl fattigere. Som H. C. Andersen skrev til en af vore Kongedøtre:

»Her Pen og Blæk en Tegning gav:
en Kornmark med en Kæmpegrav,
en Bøgeskov, det aabne Hav
og Danmark er fremstillet«

saaledes kan man vist ogsaa sige: En Kirke, en Herregaard, en Bondegaard, en Hytte (helst i »Dalens Skød«) og en Vejrmølle paa en Banke, *et Bagn* eller en lille *Knotte*, og Bebyggelsen paa det gamle danske Landskab er fremstillet.

Om Langeland siger man, at det har sine 15 Møller, 15 -bøller og 15 Kirkebyer. Bøllerne er vel at mærke ikke med det store B. Thi hvor mange Øen ejer af den Slags, faar man ikke at vide af den gode Grund, at Remsen er adskilligt ældre end dette Ord i vort Sprog; Remsen tager sig kun af Bynavne, som ender med -bølle.

Se om Møllen Mortensaften (443). I Tordenvejr *satte* man Møllen — da skulde Møllen *sættes* — man satte Vingerne i *Saks*. Men »tegned' de sig imod Himlen i Skikkelse af et Kors«, da kan man mindes Jacob Paulli's smukke Digt til Møllevingerne, der skildrer, at »først maa Kræfterne bruges den lange Arbejdsdag«, skildrer den »susende Flugt«, naar »Kværnen skulde forvandle Markernes gyldne Frugt«:

»Men imod Kvæld, da Solen
paa Vandet byggede Bro,
gik Vinden træt til Hvile,
og da fik Vingerne Ro.

Men naar det kvælder, og Solen
synker bag Skyernes Hegn,
lad det da ses, at min Gerning
blev gjort under Korsets Tegn.«

Stednavne og Stedsagn samt stedlige Talemaader.

STEDNAVNE. Da ved Udflytning af Gaarde Bebyggelsen paa Landet blev spredt, fremstod en Mængde nye Stednavne. Det er praktisk, at Udflyttergaarde har særegne Navne, men mange af disse Navne er ret pudsige. Hvert Sogn har nogle mærkelige Stednavne, hvad enten det gælder Gaarde, Huse, Byer, Skove eller Moser osv. I gamle Købstæder kan man ligeledes finde snurrige Gadenavne, men de svinder bort nu lidt efter lidt, idet Nutidens Folk simpelt hen vandalsk kaster Vrag paa de minderige og morsomme Navne og sætter nye i Stedet, helst »Boulevard« og den Slags udanske Ord.

I Nordfyn findes adskillige ejendommelige Stednavne, om de end ikke kan maale sig i Mærkelighed med dem, man finder i Sydfyn paa Brahetrolleborgegnen. Denne Egn overgaar vist alle andre i klassiske Navne paa Huse og Gaarde. Her kan man paa et lille Omraade leve adskillige Landes Historie om igen, her vandrer man om mellem Europas Hovedstæder og andre højstemte, fjerne og historiske Stednavne — dog især Navne fra det gamle Grækenlands Historie; her i et Landsogn kan man foretage en hastig Rejse over store Dele af Landene fra Nordkap til Sahara.

Da Bonde- og Skolevennen Johan Ludvig Reventlow udstykkede Jorden under Grevskabet Brahetrolleborg og gav Bønderne Arvefæsteskøde paa Ejendommene, fik hver af de da fremkomne selvstændige Grunde et særligt Kendingsnavn. Den unge Digter Jens Baggesen var i Besøg hos Grevens paa Brahetrolleborg, og Grevinde Reventlow og Baggesen morede

sig da med at udfinde saadanne Navne til de nyoprettede Ejendomme. — Men det er da ogsaa hændet, at Postforsendelser — ja vistnok en Gang en Festdragt til en Herregaardsfest — har lagt Vejen om ad Grækenland i Stedet for direkte at gaa til Kroen Korinth.¹⁾ — Senere er nu tillige her kommet en Jernbanestation, der ogsaa hedder Korinth. N. Rasmussen Søkilde har i et lille Skrift givet fyldig Oplysning om Trolleborgegnens mange sjeldne Navne paa de ved Udskiftning fremkomne Jordlodder, hvorpaa der opførtes Gaarde og Huse. Her ved disse og ved mange andre mærkelige Stednavne er Forklaringen kendt og bliver ved at leve med i Mindet, men mange Navne kan nu kun tydes gennem den lærde Granskning.

I Haarslev Sogn — man siger *Haeslé* — findes blandt Stednavne for enligt liggende Ejendomme flere med *avparte* Navne. Stederne — taget fra Syd til Nord — er, saavidt jeg ved, følgende: St.- og L.-Padesø, Nemmehus, Lerbækgaard og Lerbækhus, St.- og L.-Laage, Skovledhus, Kongsbjerg, Jægersborg, Helsingør, Kronborg, Ramsedam, Hannover, Haugaard, Dyrendal, Skovlund, Musbæk — kaldet *Musbjerg* — Lybæk, St.- og L.-Nellerod, Digetgaard, Bjørnsbo, Prisak, Rosenlund, Rønnemosegaard, Troidal, Hedenlund, Lænkholm, Kragelund, Stentbjerg, Øenholt, Lykkegaard, Mosegaard, Labøldam, St.- og L.-*Labølle* (Ladbølle), Farsbøllegaard, Koborg, Koborghus, eller Skarpentroe, Sandhus, Nymark, Nymarksgaard, Voldbjerg eller L.-Nymark, Mørkemose, Kalundborg, Egelund, Lindeskilde, Tidselholm, Vejrufhus, Aagaarde, Krogene eller Nylykkegaard, Møllegaard, Rakkellykke, Rakkellbro, Kullekrog — o: den kullede Krog —, Favrekroge, Springhusene, Gaasekær, Lukashusene eller Grevelshøj og Nyledhus. Rakkell-

¹⁾ Det er ret mærkeligt, at Kr. Nyrop i »Sprogets vilde Skud« 1882 Side 49, skriver om Navnet paa dette Krosted: »I Følge en sindrig Hypotese af Dr. V. Thomsen er Navnet paa den fynske Kro Korinth paa lignende Maade opstaaet af Kør ind. Dette er højest sandsynligt, og herved forklares paa en simpel Maade dette mærkelige udenlandske Navn paa et dansk Krosted. I Korinth foreligger der saaledes rimeligvis en officiel Forfinelse af samme Art som Ekkodalen paa Bornholm og Herthadalen ved Roskilde, den oprindelige Form for disse to Steders Navne er nemlig Kodalen og Ærtedalen.«

bro, der ligger mellem Haarslev og Ejlskov, vil Sagnet have gjort til en fordums Borg -- Rakkeltorg.

Moser ved Haarslev. Ved Rakkeltorg var der i sin Tid Tørveskær, som var delt i elleve Lodder. I Tørveland og Brandbjerg Moser skar man ligeledes Tørv. Mosenavne er endvidere Kirkegrave, Birkemosegrave samt Pølskemø, som Bønderne kaldte *Piskemø*. En Eng kaldtes en Mø, et Vandhul i en Eng et *Ma'ehul*. De nævnte Møser var alle meget søgte til Fangst af Ferskvandsfisk, som man fangede paa forskellig Vis.

Polakkrogen kaldes et Ellekrat ved Mosegaard ad Lykesborg til. Man har skaaret Tørv der i en Møse og har derved fundet baade Vaaben og smaa, brede Hestesko fra de polske Troppers Ophold under Svenskekrigen. Flere andre Steder har man fundet saadanne Hestesko, som man kalder »polske Hestesko«.

Marker i Haarslevs nærmeste Omegn: Torvehaven, Grevehaven, Forvalterlykken, Havresdam, Lindebjerg, Favrekroge, Møllelykken, Gulelykke osv.

Bakker. En Banke paa Skolens Mark i Haarslev kaldtes *Bagnet*. Paa Bogense-Assens Landevej, der gaar igennem Haarslev, kaldes en Bakke syd for Haarslev Havres Høj, en nord for Byen Skærstilsbanken. Paa samme Landevej kaldes ved Hindevad en stejl Bakke Nellerodbjerg.

En Gyde i Haarslev kaldes Silkegangsgyden eller Silkesgyden. Denne Gyde fører hen til en Grusgrav, der kaldes Sandhøj med Betoning paa -- høj.

I Harrendrup Sogn har man Navne som Berlin, Altona, Pedersborg. I Fjeldsted Krybily, i Skovby Sogn Kattbjerg; i Sørslev Springforbi; i Veflinge Pølsgaard, *Sjalengla'*, Sjeldenglad, Sprattensborg o. fl. I min Barndom sagde man altid *Vævlinge* -- paa Bondemaalet *Vevli* -- og man regnede det for kunstlet at sige Veflinge. Men efter at der er kommet Banestation der, er denne Udtale af Navnet kommet i Forgrunden.

Elved udtales *Ilve*, og man skrev Mark med samme Tegn som for Mønten Mark. *Ilve* ⌘ , Fyllested ⌘ . Dette Tegn skrev man for Nemheds Skyld, skrev det saaledes i Reglen

paa Officersedler. Man siger fremdeles for Vigerslev *Vüisle*, for Skovby *Skoobe*, Gamby *Gaembe*, Skamby *Skaembe*, Juurup Jullerup, de to sidste er nu Stationsnavne, Særslev *Sajsle*, Langesø *La'ese* (daarlig gengivet) og Udtalen af Søndersø kan kun skrives med Lydskrift, endsige Søndersøvejen! (676 f.)

Nogle Stednavne udtaler man med fejl Betoning, saaledes kan nævnes Fals-led, Lum-by, Gaarden Amager i Vigerslev Sogn: A-ma'-er. Man siger Gaarden Gel-bjerg i Balslev Sogn i Vends Herred, og det før omtalte Højdepunkt udtales som sagt Ta-bjerg. I Odense siges Hee'en for Heden om en Gadestrækning, der nu har faaet sit Navn taabeligt moderniseret (366), og ofte hører man sagt Ans-gars Kirke, Pan-tonsgade for Pantheonsgade samt Sado-lins-gade.

Fra min tidligste Barndom mindes jeg den paa min Hjemegn almindelige Forklaring paa et Par af Haarslev Bys Nabo-byer. Farsbølle stammede fra »Faers By« og skrev sig fra den Tid, da Haarslev Præstegaard, indtil den brændte 1645, laa et Stykke Syd for Kirken i Farsbølle, og uddød Egeskov havde afgivet Navnet Ejlskov. — Ore Sogn kaldte man i gamle Dage Tyrkiet. Navnet skal, saa hedder det, stamme fra tørlagt Strand. Men dette Navn har ført til, at man kalder Folkene i Ore og Skaadstrup og deromkring Tyrkerne.

Som forud omtalt Side 677 var forhen de nordligste Sletteboere i Aandsliv, Sæder og Skikke blevet sejlet noget agter ud af de sydligere Nabosogne, der halvt ansaa det yderste Sletten for en Art Molboland, og man sagde *Slajboerne*. Til Gengæld kaldte »Slæboerne« Folkene i de Syd for Sletten liggende skovrige Egne (688) *Skovknartene*. Man sagde i Sognene Syd for Sletten »ud paa Sletten«, og paa Sletten sagde man »op i Skoven« — Landet stiger indad — om de tilgrænsende sydøstlige Sogne. Jeg kender ikke fra min Egn disse Udtryk »Skovknartene« og »Skoven«. I de Side 687 omtalte skovfattede Egne med de sandede Jorder, der støder lige op til Bogense Bys og de sydlige Slettesognes Sydgrænse, — hvortil den nordlige Del af Haarslev Sogn hører — sagde man Skoveggen om den sydligste Del af Haarslev Sogn og Egnene omkring de gamle Herregaarde Elvedgaard, Ruggaard, Langesø osv., o: det gamle skovrige Strøg.

Langesø Slot og Gods har Navn efter Søen, der i langstrakt Form strækker sig langs Slotsparken, den viden om kendte »Langesø Have«. Søen er efter Stedets Skovkort 31 Tdr. 7 Skpr. Land stor. Navnet skrives undertiden Langesø. Digteren Aarestrup skriver saaledes i en Festsang den 23. Juli 1851: »Hvor Langesø den høje Bakke spejler i sine Bølgers køliggrønne Glans.«¹⁾ — — Sognet Ubberud ved Odense lyder i Fynboernes Udtale som *Ubberup*.

Der er Vissenbjerg — »Grøde-« eller »Gyldenbjerg« kunde man langt snarere tænke sig som Navn paa det vidtstrakte Landskab, der saa overraskende viser sig for Ens Blik fra Udsigtsskrænten ved Præstegaarden. Som Nyttejord er dog den nærmest liggende kun mager og ydefattig, det er ikke den fynske fede Muld, Bonden her tumler med, brydsom og lidet »givtig« er vel Dyrkningen af disse Bakker og Dale. Det store vidtstrakte Sogn har i ældre Tid haft megen Fattigdom. Og man drager da let en Sammenligning mellem de nævnte Omstændigheder og Stedets triste Navn. Men nej, Fortiden har ikke været saa prosaisk. Vedel Simonsen afleder Navnet af »Vid-siuns-bjerg«, det Bjerg, som ses vidt omkring, eller hvorfra man har en vid Udsigt. Ved sin høje midtvejs Beliggenhed mellem Odense og Middelfart har dette Sted tidlig haft Betydning, særlig i Krigshistorien. — Se Skydebjerg S. 692.

Navnet Bogense — udtales *Bøvense* — har man tilskrevet meget høj Ælde ved at knytte det til forskellige af Sagtindens Smaakonger, hvoraf to—tre af Navnet Bog. Biskop Jacob Madsen forklarer Navnet af »boge Sand«, d. e. ombøje, passere en Sandstrækning for at naa dertil, men man har ogsaa udlagt Navnet som stammende fra fordums Bøgerigdom — Bøgenæs. Et Navn, som Byen ikke nu svarer til.

Om Kerteminde — *Kertem'ie* — har man flere Navnesagn. Der er saaledes dette, at Odin dømte mellem sin egen og denne By ved at sige: »Vær du mindre!« Man har gjort Navnet til »Gertruds Minde« og mindes derved den hellige

¹⁾ Det er et Fødselsdagsdigt til den i Digtets sidste Linie nævnte Pauline Holsten, født Baronesse Rantzau-Lehn, gift med Baron Fritz Holsten-Lehn, hvem hun bragte Baroniet Lehn (Hvidkilde). Hun døde barnløs 1860, og Baroniet gik da over til Slægten Rosenørn-Lehn. (Meddelt mig fra Langesø.)

Gertrude. Men Forgylldningen er i Tidernes Løb gaaet af denne Afledning som af selve Sankte Gertrud. Det samme gælder ligeledes, naar det hedder, at et Fyr — en Kerte ved Mindet — er Oprindelsen til Navnet. Thi ligesom Fjorden er opkaldt efter Landsbyen Kjerting, har denne igen givet denne lille, venlige Købstad Navn. — »Byen med de røde Tage«, kaldes den ogsaa, og saaledes tager den sig især ud set fra Munkebo Bakke — venligt kredset halvt af Vand, halvt af Land.

Blandt stedlige Talemaader, Stedbetegnelser, »som hver By er berømt af«, er der ingen bedre faldet af til Kerteminde end: »Godt Øl og skidne Kvinder«. Med Øllet har det nok sin Rigtighed, da Øl har været en Udførselsvare for Byen. Senere blev Kerteminde kendt for sine røgede Sild og Makrel samt de fede, røgede Flyndere, der fik Navn af »Kerteminde Raadmænd« (94). Og saa sagde man, at »i Kerteminde spiste de deres Raadmænd«. Ogsaa hed det, at »i Kerteminde er de Allesammen Fiskere undtagen Borgmesteren, han stanger Aal.«

Fisken fra Middelfart har ligeledes gammelt Ry. Manges Fisk er blevet kaldt Middelfart Strømtorsk uden at være det. Det falske Flag er hjulpet paa Afsætningen inde i Landet. At der tillige til Middelfart er knyttet Marsvinsfangst, er allerede forud fortalt (694). Ligesaa at Fisken fra Vedels-have (94) var en kendt Vare. Man sagde ogsaa i Nordfyn Jydeaal fra Lillebelt (95).

Pontoppidan fremhæver i Danske Atlas: Middelfart Knag-Sild, Arreskovs Karper og Aborrer, Sørupps Brasen, Langesøs Aal og Schelenborgs Karudser. Han nævner tillige Ejby Gedder. Dette Navn lever fremdeles, og jeg har kendt det fra Folkets daglige Tale, længe før jeg kendte Pontoppidan; desuagtet og skønt megen Spørgen og Søgen om, hvad det er for en Fisk, maa jeg i Følge mine mundtlige Kilder stille mig paa samme Standpunkt som Pontoppidan.¹⁾

¹⁾ Pontoppidan skriver: »Om »Eybye Giedder« er jeg uvis, til hvilken Fiskefamilie, de egentlig skulle henføres, da de uden for Fyen er her til Lands næsten ubekjendte. Nogle kalder dem Ebbegiedder, men da Eybye-Mølle, ey langt fra Odense, er det Sted, hvor de fleeste fanges, saa er vel Eybye Giedder det rette Navn. Dog synes dette endnu urigtigt, saavidt det gaaer ud paa Giedder; thi mine

Om Navnet Middelfart har jeg talt S. 360. »Middelfart Jyder« kaldes Beboerne i Vejlbj og Stavrby og deromkring.

Naar Maagerne fra Odense Fjord driver ind over Seden Strand og videre frem, siger man i Sognene Øst for Odense: »Der har vi de Seden Høns«. Maagerne kaldes i Nordfyn »de Bogense Høns« (247). Og Gulerødder fra Bogenseegnen kaldes for deres søde Smag »Bogense Rossiner«. (Om disse Rødder siger Moth, at »de driver Lammekødet af Fadet«.) Man siger ogsaa, at »det er ikke bedre værd end Bogense Øl«, og man siger: »Saa stor som Bogense Døbefont«. Jeg har ogsaa hørt, at »i Bogense er de alle Fruer, undtagen to Fiskerkællinger, de er Madammer.«

Ret mærkeligt, at man har tillagt en saa stor og stærkt blandet By, som Odense nu er, en saadan Kultur, at det Ord kunde opstaa, at i Odense — *O'ense* — »taler man det bedste Dansk«. At »Fynboen inimrer med Munden, naar han gaar forbi en Boghvedeager,« er alt sagt S. 273. Paa Hindsholm er man saa gæstfri, at en Talemaade siger: »I Nordskov kan de ikke høre en Hund gø, uden at de straks sætter Mad paa Bordet.« Da man i Seden havde en Præst, der hed Wad, skabtes det Ordspil: »Hvad hedder Præsten i Seden«. Andre Mundheld er: »Det ligger midt i Vejen ligesom Lumby Kirke«. »Vi deler det med Munden, ligesom de Stige Mænd deres Hø.« Efter en Oversvømmelse i Stige kunde Bymændene ikke finde ud af Ejendomsretten til det reddede Hø, de solgte da det, der blev reddet, og drak Pengene op. (Se »Amager« S. 279.) »Paa Slajden ser di hajer og dajr og Allestajer.« »Det gaar op og ned ligesom Ru (Rue) Gade« (Vigerslev Sogn). »»Nu skal vi gaa i den sorte Skole«, siger de Vissenbjerg Folk, naar de skal skære Tørv«. — I Andebølle Mose i Vissenbjerg Sogn er rigt og meget udnyttet Tørveskær af gode Tørv, som er søgt i vid Omkreds. Et gammelt og kendt Ord om »de Brylle Vogne« er op-

andskillige Correspondenter ere alle eenige deri, at denne Fiskes Skabning, saa og dens Ragn, ligner langt meere Karpens end Gieddens, Smagen og Kiødets Blødhed ligeledes. Den er altsaa en delikat og god Fisk, men noget vanskelig at spise i den Henseende, at dens Krop, særdeles Halestykket, er opfyldt af en Mængde smaae og skarpe Been.« — — I nye re Skrifte derimod, til Eks. Salm. Leks. og Frem: »Den danske Stat: Vore ferske Vande«, S. 520, siges om Rimten, at den ved Odense Aa kaldes Ejby-Gedde.

tegnet forskellige Steder med forskellig Forklaring. Folk fra min Egn siger, at nogle Vogne fra Brylle havde overkørt en Mand paa Vejen, og derfor siger man, naar man gaar i Seng eller søger Hvile: »Nu lægger jeg mine Ben, hvor de Brylle Vogne ikke kan køre over dem.«

»Baaring og Blanke ligger paa en Banke« (Se Ride-Ranke-Verset S. 600). Som Tegn paa det rige, frugtbare Vestfyn, særlig Vendsherred, siger man: »Naar Gamborg ikke har Byg, da er Danmark syg« — eller »da Gud naade Landet!«

Stedsagn. Fra Svenskekrigens Tid. Tilstanden paa de her omhandlede Egne var meget ynkelig, efter at Svensken havde huseret der. Fyn — og som da her særlig tænkes paa det daværende Ruggaards Amt — fik sin »gode« Part af de svenske Soldaters Opræden, hvad Vedel Simonsen har optegnet Mangt og Meget om for de nordfynske Sognes Vedkommende. Landsbyerne rundt om var overalt lige ilde tilredt. De Svenske efterlod sig ved deres Opførsel saadanne Minder, at mange af disse endnu lever i Folkemunde, og Talemaaden: »Her ser ud, som Svensken har været her«, er stadig holdt i Live. Jeg mindes som Barn jævnlig at have hørt disse Ord ude blandt Landbefolkningen, længe før jeg vidste, hvortil de sigtede.

Da saa mange af hine Tidens Rædsler findes paa Tryk — og ofte er optrykt — skal jeg kun meddele et enkelt Træk, som er gaaet fra Slægt til Slægt, saa det endnu lever i Folke-mindet. — Jeg har kendt Historien fra min Barndom. Medens saa mange af disse Fortællinger vel kun er rene Sagn, kan følgende vistnok henregnes til historisk Sandhed. I den sydligste Spids af Haarslev Sogn findes, som ovenfor nævnt, to Gaarde, Store- og Lille-Padesø. Manden i sidstnævnte Gaard sprættede en Dyne op og lod Fjerene drysse ud over Gaards-pladsen, for at det skulde se ud, som Gaarden allerede var plyndret. Han skjulte sin Familie i Sneen, og selv omkom han ved at ride ud efter Fødemidler til den.

Sagnet om Svinet i Sengen og den sunkne Gaard er derimod en Fortælling, der gaar igen i flere Egne af Landet. Nær ved de oven for nævnte Gaarde, tæt syd for Store-Padesø, findes en stor fiskerig Mose, der kaldes Padesøhyl. Til

denne Mose knytter sig det Sagn, at Folkene i Gaarden hentede Præsten, for at han skulde berette en Syg. Men de klædte et Svin paa, gav det endog Nathue paa, og lagde det i Sengen i Stedet for den formentlige syge Mand. Til Straf for deres Ugudelighed sank Gaarden i Jorden — manet i et Dyb —, og en bundløs Sø betegnede Stedet, hvor den havde ligget. Man fortæller, at da man en Gang med et *Svøbereg* (410) vilde gøre Forsøg paa at naa Bunden og undersøge den, trak man et Vædderhoved op. — Søen ligger ikke langt fra Padesø Kirke og paa samme Side af Vejen som den.

Lidt nord for Haarslev By ligger nogle Høje, som kaldes Hjortebjerg — udt. *Joordebjær*. Der gaar Sagn om Bjergfolkene paa Hjortebjerg — eller som det ogsaa er blevet kaldt Hertabjerget. En Historie kan jeg gengive, som jeg har hørt for langt over 40 Aar siden af en da næsten 90aarig Mand — altsaa en enkelt Mands Fortælling:

En af de Haarslev Mænd pløjede med sin Hjulplov ude i en Mark ved Hjortebjerg. Paa de gamle Træpløve hang der altid en Økse, som man brugte til at hugge *Kra'erø'er* (Krage-tornsrodde) i Stykker med. Manden havde sin Tjenestepige med. Hør nu kun — sagde min Fortæller — allerbedst som de gaar og pløjer, kunde Hestene ikke komme af Stedet, de stod paa. Det maatte Manden og Pigen have nærmere undersøgt. Saa fandt de i Plovfuren en Ovnrage, som var brækket i Stykker, og det var altsaa den, der havde standset Ploven. Nu turde de ikke drage forbi dette Sted, men ved Hjælp af den paa Ploven hængende Økse satte de Ragen sammen igen. Saa pløjede de videre, men da de havde kørt en Omgang og atter kom til det samme Sted, stod Hestene igen stille og vilde ikke gaa fremad.

»Nu er det galt igen, *aa, ta' aa se etter*, hvad der er i Vejen«, sagde Manden. Pigen saa da, at der laa en fin Kage. Hun vilde nu saa gerne beholde den, men det turde Manden ikke give Lov til; saa spurgte hun, om hun da bare maatte smage den, nej, det kunde Manden heller ikke give Lov til, for han troede, at den Kage havde Bjergfolkene bagt til ham. Han tog den derfor med sig hjem og satte den op under Tagskægget og lod den sidde der, lige til den mugnede og smuldrede hen.

Fra min Barndom mindes jeg tidt at have hørt Fortællingen om den døde Mand i Haarslev. I Haarslev Bys sydligste Gaard, den sidste Gaard paa højre Haand, naar man kommer fra Bogense, ved Bogense-Assens Landevejen, døde Manden, og man lagde Liget op i den øverste Stue. Da Konen gik og bryggede Øl til Begravelsen, kom Manden gaende ud til hende. Han levede flere Aar efter den Tid. Saaledes har Historien i min Tid levet i Folkemunde. Vedel Simonsen har i Elvedgaard V Del en Optegnelse om denne skindøde Mand, Gaarden, han betegner, passer, men han har mærkelig nok ikke kunnet opspore, hvad Manden hed, eller hvornaar det skete. Sagen maa dog sandsynligvis have været indført i Kirkebogen; thi Alt tyder paa, at den virkelig har fundet Sted. V. Simonsen gør stærk Brug af Kirkebøger, men Haarslev Kirkebog gaar kun tilbage til 1688. Maaske er Tildragelsen da ældre, siden han ikke kan datere den.

Shakespeare's navnkundige Ord: »Der gives mer i Himlen og paa Jorden, end Eders Visdom drømmer om, Horatio«, kan ogsaa komme til at rinde En i Hu, naar man sysler med en stille Bondebys gamle Minder. Længst tilbage blandt de Haarslev Minder gaar en over 300 Aar gammel Aabenbaring, som er bevaret, fordi Jacob Madsen — Fyns tredie evangeliske Biskop — har optegnet den i sin Visitatsbog (685 f.—721), som 1853 blev udgivet af Pastor Crone. I denne Bog findes følgende:

Fra Haarslev er der Optegnelser fra 1589—1604. 1589 kom Bispem fra Asperup fra sin Søster og havde sin Hustru med. 1600 kom han fra Brænderup og skriver: »Fik Mad med Erik« [formodentlig Kusken]. Han var meget nidkær for at rense Kirkerne fra de katolske Prydelser. Om Kirken skriver han: 3 Tavler skal ud — 1 Skarns Tavle paa Alteret; Jomfru Mariæ Billed paa og den gamle Gud, og 2 Rader Apostle: er lang og smal (skal bort og en anden i Stedet) — —¹⁾ Taarnet ondt; en Hjørnestein sprukket; de vil sætte en Pille til

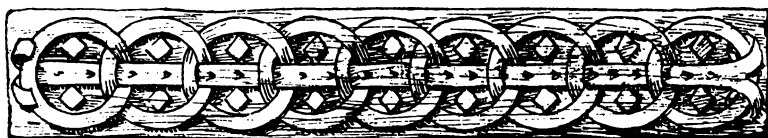
¹⁾ Herom skriver Vedel Simonsen (Rugaard, under 1589): »Ligesom han bl. a. ogsaa vilde have »den gamle Gud« jaget ud af Haarslev Kirke, hvilket ogsaa omsider 1599 efter megen Modstand lykkedes ham.«

[den staar der endnu] — — En skøn Kirkegaard osv. 1600 skriver han: En skøn ny Tavle indsat paa Alteret. —

1604 blev Præsten, Hr. Niels, Provst: Ao 1601 Martij haffuer Her. Niels i Hoszleff antuord mig met sin egen Hand thette effterne: (Bogens Side 307)

Immanuel.

Her effter følger nogen Obenbarelse, som er skeedtt enn erligh, gudfryctige alderne Pige, wed Naffn Mette Nielsdaather, barnfød y Haaesløff Sognn, y saa Maade, att imellom Torsdagh oc Fredag, denn 16 oc 17 Aprilis, imellom Midnatt oc Dagh, daa hørde hunn en Røst, som enn klingende Barnerøst, y Christen Andersøns Gaard y Haaesløff, som sagde træ Gange: O wæ och voch, o wæ och voch, o wæ och voch offuer all Wærdenn! Item Fiortendage der effter, denn 30 Aprilis, Faardagenn for Wollermis Dag, y Deffningen (effter hun om Aftingenn, før hun gick i sin Sengh, haffde fallett paa sinn Knæ och inderlig bædett Gud om Nade vnder sin Korsz), daa hørde hunn y sitt Kammers, som hunn laa y Gaardenn, en klingende Røst, som sagde till hinde: Wær stadigh y denn rette Tro! Gud will hielpe och trøste Digh och wæderquege Dig; Du tørtt icke lade Dig forferdis. Jegh er Guds Engell; Gud haffuer send migh thill Digh, och mig er befallett aff Gud, att ieg skall sige thill Dig nogett, som Du skallt ligge paa ditt Hiarte: Du skallt sige thill Gudtzordtzthienere, som skall prædicke oc lære Gudtz Ordtt for Gudtz Børn, att de sige dennem, att de rætter och bedrer denem ock flyer hartt thill Gud; thi Gud haffuer oprest itt hartt Riisz, som hand will straffe denem med, for deris store Synder oc Ondskab, for deris blodige Eder, deris store Hoffmodighedtt, paa dennem sielff oc deris Kræ, med stor Blodstørtningh, wden de fly hartt thill Gud. Men wille de dett giøre, daa will hand gierne hielpe dennem x.

Hellige Kilder, Bystævner og Milepæle.

HELLIGE KILDER. Blandt de navnkundige »St. Hans Kilder« er Helene Kilde ved Tisvilde Strand, gammel Vartov ved Strandvejen og paa sin Vis Kirsten Pils i Dyrehaven vore mest berømte, beskrevne og besungne Væld. Ogsaa Knud Lavards Kilde ved Haraldsted er almenhistorisk kendt. Men Kilderejsernes Tid er forbi. Nu drikker man »Brønd« i Stedet for at søge de undergørende Kildevæld for i St. Hans Natten at drikke sig Karskhed til. Vel har Sjælland siddet inde med de nævnte Hovedkilder, men Landet over har der rislet Kilder med Helsebod for Folkets Vunder, — naar man forstod at bruge Vandet.

De hellige Kilders Vand virkede bedst St. Hans Aften. Hver Gang denne Aften vender tilbage, vækker den Minder om de gamle Kilderejser; Rejser der for øvrigt, naar man skal tale rent ud af Posen, slet ikke gaar saa grumme langt tilbage endda. Naturligvis mindskedes Besøget efter Midten af det 19. Aarhundrede og fremdeles op imod de nyere Tider, men der var enkelte Trofaste, der holdt ud og i Stilhed brugte St. Hans Kildernes »Brøndkur«, lige saa længe de havde Kræfter til at foretage Rejserne. Det har gamle Kildemænd og Kildekoner ved de særlige søgte Kilder kunnet fortælle om. Der var ogsaa baade store og smaa Kilder, der var bedst at ty til paa andre Tider af Aaret, eftersom den Helgen, hvortil de var viet, havde Navnedag o. a. l.; men St. Hans Natten var dog den navnkundigste og vigtigste til Kildevalfart.

De, der i hine Tider bøjede Knæ for Kildemystikken,

skyede ikke møjsommelige Rejser, men døjede i Haab om Helbredelse en lang og byrdefuld Kørsel, og mange Syge laa i en opredt Seng paa en aaben Vogn i alt Slags Vejr for at naa frem til den Kilde, der skulde give den ventede Lindring.

Ja, ved Helenedyrkelsen i Tisvilde gjaldt det ikke alene om at drikke og bade sig Helsen til ved Kilden, men til Kuren hørte tillige, at den Syge skulde sove ved Graven — om end kun et Kvarter. Ventestunden kunde tidt være drøj for de Lidende at ligge paa den fugtige og kolde Jord, indtil de faldt i Søvn, men et saadant Taalmod maatte til. Fik de bare Blund i Øjet, var de styrkede i Troen. Vore ældre Malere og Digtere har foreviget disse Optrin, for kun at nævne det smukke Helenedigt i »Folkekalender for Danmark« 1855. Ogsaa ved andre Kilder skulde de, der søgte dem, ligge Natten over.

Mange af disse Kilder har maaske ogsaa indeholdt mineralisk Vand og da virkelig været helsegivende for En og Anden. Endvidere var der i hine Tider megen Øjendaarlighed blandt Befolkningen, og et Øjenbad eller en ydre sundhedsmæssig Afvaskning eller Badning af andre syge Steder — hjemme brugte man ikke koldt Vand til Lægemedel, hverken udvortes eller indvortes — samt tillige Rejsen i frisk Luft og Forventningens Glæde, kunde selvfølgelig ofte have haft en gavnlig Virkning, i sidste Fald da især for svage eller syge Nerver.

Men mangt et Sted er det gaaet saaledes, at de Kilder, der randt med Lægedom, selv har standset Besøget, idet de simpelt hen er tørret ud. Derved har de sat et eftertrykkeligt Punktum for deres Udnyttelse baade for Syge og Sunde. Thi for den trætte Vandringsmand var en Kildes rindende Vand — frisk, klart og køligt — en skattet Drik, naar han paa sin Vejfare kom forbi et Sted, hvor han kunde faa sin Tørst slukket. — — Hvor en Kilde risler, siger man, at Vandet *spyer op ad Jorden*, det samme siger man ved Tøbrud om de Steder, hvor Vand da brøder frem.

De hellige Kilder findes, som alt nævnt, rundt omkring i det hele Land, og Fyn har ikke været mindre aflagt med Valfartskilder end vore øvrige Landsdele. — Ved alle større Kilder afholdtes tillige Markeder og Fester, og onde Rygter vil vide, at der da tidt blev drukket mere Brændevin end Sundhedsvand.

Paa Bogenseegnen ved Reveldrup paa Gaarden Lunds-gaards Mark i Guldbjerg Sogn — nu er der en Jernbanestation, som hedder Guldbjerg — har været en Kilde med saa stort Ry, at Alle paa Egnen endnu kender dens Navn, men Faa eller Ingen kan dog nu give fyldestgørende Underretning om den. Men i Morskabslæsning af H. K. Rask, 9. August 1839, findes en Skildring af den, dateret Svendborg 2. Aug. 1839. Den gamle Indsender skriver omtrent saaledes:

Snogskilde: I den sydlige Ende af Guldbjerg Sogn ligger nogle meget høje Banker, det højeste Punkt er Harretshøj, hvorfra man ser en betydelig Del af Fyn og Jylland; i Kanten af disse Bakker ligger Snogskilde.

Et gammelt Sagn siger følgende om Kildens Navn. En Adelsmand, der en Gang gik ned ad disse Bakker, fik Øje paa en Kongesnog, som stak sit kronede Hoved frem af Jorden. Nu havde denne gode Mand læst i gamle Skrifter, at den, som kunde faa et Stykke af en Kongesnog at spise, vilde derved faa Indsigt i alle Kunster og Færdigheder, og derfor greb han med et rask Greb Kongesnogen om Halsen og drog afsted med den. Men de andre Snoge havde mistet deres Konge og for efter Manden for at udfri Kongesnogen. Manden kastede sine Træske og naaede et lille Hus, hvor han i Hast fik spist et Stykke af sit kostelige Bytte. Og nu oplodes nye Verdener for ham, han saa nu straks, hvorledes han skulde undgaa de forfølgende Snoge, han forstod Fuglenes Sprog og Dyrenes Tale, forstod hver en Bog og hvert et Sprog.

Men af det Sted, hvor Kongesnogen havde stukket sit Hoved frem, fremrislede en Sundhedskilde, som indtil for 30 Aar siden [altsaa 1809] blev besøgt St. Hans Aften af Folk fra næsten hele Fyn, og fra Slesvig og Jylland drog talrige Skarer hid i det dobbelte Øjemed, dels at finde Frelse og Befrielse fra legemlige Sygdomme, dels for at anstille Glædesfester. Thi Befrielse fra en svar Byrde og inderlig Glæde derover hænger meget nøje sammen. Og det er mærkeligt, at Glædesfesterne har holdt sig indtil vore Dage mange Steder, som nu [altsaa 1839] har mistet den fromme Tiltro, som i Fædrenes Dage ofte maa have virket vidunderligt gennem det rislende Væld — -- —.

Men om Snogskilde fortæller Omegnens Almue — meddeler videre den gamle Skribent —, at Herskabet paa Gyldensteen yndede at beskytte »dette hellige Væld« og lod af stærke Egeplanker opsætte en Beklædning om Kilden med Laag og Laas. Igennem en stor Hane sprang Vandet frem i en temmelig stor Beholder, hvori da Badegæsterne badede sig. Levninger af et rummeligt Lysthus findes endnu [1839] ved Kilden, og Grevinden henlagde 12 Skæpper Land trindt om Kilden til Tumleplads for de glade Folkehobe. Stedet blev ikke alene besøgt af Lidende, men hele Omegnens Ungdom, Høje og Lave, samledes til Lege og Danse, som især opførtes ved Nyledhuset tæt derved.

De, som havde fundet Lise og Ro for Værk og Brud i Lemmerne, thi det var især saadanne Sygdomme, som Kildenvældet tiltroedes Evne til at lindre, henkastede paa Stedet de Klædningsstykker, hvori de var rejste dertil, og iførte sig ny og rene Klæder. Jeg har — det er stadig Fortælleren, jeg citerer — talt med flere troværdige Personer, der har fundet Lindring der, og det er mærkeligt, at mange fornemme Personer endnu tyr til udenlandske, berømte Kilder i lignende Tilfælde. Denne Kilde stod længe i stor Anseelse og benævnedes af fremmede Tilrejsende, som spurgte efter dens Sted, »den hellige Kilde«.

Et nyt Herskab paa Gyldensteen viste ingen Opmærksomhed for Kilden, Fæstebonden paa Lundsgaard, paa hvis Mark den ligger, noget fra Bogense Landevej, lagde de Rejsende, som skulde over hans Mark, mange Hindringer i Vejen, ja, han forstyrrede endog Kilden og ituhug dens Beklædning. Dette i Forbindelse med den stigende Oplysning i Folket gjorde, at Kildens Anseelse efterhaanden tabte sig.

Den gamle Meddeler 1839 slutter: Nu er den ganske tilgroet, og kun faa Spor af de forrige Anlæg og Almuens Sagn og Fortællinger minder om Kildens forrige Glans og det muntre Folkeliv, som en Gang ytrede sig paa dette Sted.

Drager man videre ud i den nordvestlige Del i Odense Amt, maa Møkilden i Særslev og Taagerod Kilden i Vigerslev Sogn nævnes, men da i Særdeleshed i Vindinge Herred, Svendborg Amt, den meget kendte Regitse Kilde i Frø-

rup, som har haft talrigt Patientbesøg og stor Tilstømning langvejs fra. Læge paa Ærø, Dr. Hübertz, har saaledes i et Skrift af 1834 om Ærø og denne Øs Beboere Side 127 givet en Skildring af Ærøfolkets Kilderejser til Frørup: »Lider Nogen af langvarigt Onde, der tillader ham at være oven Senge, da maa han valfarte til den hellige Kilde ved Frørup i Fyn paa St. Hans Aften. Hvert Aar afgaar et Par Ladninger af saadanne skrøbelige Folk fra Ærø. Det er godt for Manden ved Kilden, at Vandet ingen Kraft har, undtagen det købes. Naar de Syge altsaa har købt Vand, gaar de ind i Skoven, hvor de om Natten klæder sig nøgne af og vasker sig over hele Legemet dermed. Skal det nytte, maa man rejse tre Aar efter hinanden. Foruden det Vand, man bruger til at vaske sig i paa Stedet, køber man ogsaa nogle Flasker til Brug hjemme. Dette hellige Vand taber al sin Kraft, naar det kommer under Tag, og det koster derfor ofte Møje og Hovedbrud nok at faa det bragt i Forvaring paa et sikkert Sted, uden at komme under Tag dermed.« — — Den Side 685 f., 721 og 726 f. omtalte Biskop Jacob Madsens Visitatsbog giver ogsaa en Skildring af denne Kilde og Besøget ved den.

I Omegnen af Odense er der flere kendte Kilder. Da den sydvestfynske Bane aabnedes, fik den Station ved Stenløse, og dette Stoppedsted fik Navnet St. Clemens Station. Stenløse Kirke var i sin Tid viet St. Clemens, og en Kilde paa Præstegaardens Jord, nu ganske nær ved Jernbanens Holdeplads, kaldes St. Clemens Kilde. Denne Kilde ligger romantisk i en Dal mellem høje Træer, og Banen skærer lige forbi den, men fremmede Rejsende tænker ikke paa, at Elme- og Poppeltræer vifter med deres Grene over et af de gamle, fremragende Kilsteder.

Af Kilden er der kun yderst svage Spor, og det Folkeliv, her har rørt sig, er uddøet, til sidst standset af Stedets Øvrighed. Men ved Kildens Væld, hvor der findes lidt stillestående Vand, ligger endnu Stensætningen, der værnede Kilden, men den ser ud, som om den er stærkt forfalden og kan trænge til nogen Istandsættelse for paa ny at fremtræde i sin forhenværende Skikkelse. Den tilsyneladende Forsømmelse er imidlertid noget bestemt Villet, idet man har ønsket at hindre Børnene, der leger der, fra at »komme Noget til«. Her var en

Opgave for Sognefolket eller det amtshistoriske Samfund at rydde Pladsen op og lade hugge paa en Sten: »St. Clemens Kilde«.

Der har her i gamle Dage udfoldet sig et livligt Folkebesøg, et Marked og en Kildefest i stor Stil lige til den hele Kildedyrkelse baade paa den ene og paa den anden Maade blev forbudt. Men ældre Folk kan endnu fortælle om det Folkeliv, her rørte sig i hele sin fulde Skikkelse. Den sidste Kildekone, Marie Nielsen, f. Rasmusdatter, levede til 1913. Hun blev i Følge Stenløse Sogns Kirkebog jordet paa Stenløse Kirkegaard den 2. Maj 1913, 92 Aar gammel. Hun døde 26. April i Dalum Sogn.

Nogle Kilder har øvet Tiltrækning uden at være i Brug som Lægedomskilder. Nær det gamle Dalum Kloster (der sidst hed Christiansdal, men som i de senere Aar i Katolikkers Eje paany har faaet Klostersnavn) og Dalum Kirke ved Odense risler saaledes en Kilde, der bærer Indskriften: Mariekilde. Den kender jeg i hvert Fald intet til som hellig Kilde. Det samme gælder Caroline Kilde paa den anden Side af Odense By, nær ved Næsbyhoved Skov og Sø. Men her har Odenseanerne haft en Festplads og et meget yndet Udflugtssted. Det var Prinsguvernøren, den senere Kong Christian VIII, der gav denne Kilde Navn, da han holdt Hof i Odense. Paa hans Gemalinde Caroline Amalies Fødselsdag den 28. Juni 1831 afsløredes med stor Festlighed Kildens Navn: »Carolinekilde«; og Bispelunden, Skoven, der omgiver den, blev samtidig kaldt »Carolinelund«. Uden at nævne den som helbredende Kilde, men kun som en rig Kilde, omtales den af Hofman (Bang) i »Odense Amt« saaledes: »Vandet af denne Kilde er af en saa fortrinlig Godhed, at en Bonde har gjort sig det til Indtægt daglig at køre Vand herfra i Dunke til Odense, hvor han finder rivende Afsætning af denne sunde Drik.«

Nu søger Odenseanerne paa deres Udflugtsture til andre Egne, og Lunden med den stemningsfulde Plads ved Kilden ligger hen som et Minde om dens Storhedsdage med kongeligt Besøg og de Kildefester, som her har været fejret ved Midsommertid. Pladsen tilhører en Privatejendom.

Bystævnet betyder saavel den aabne Samlingsplads, hvor Bymændene havde hver sit Stensæde, som det offentlige Møde, disse der afholdt. Her mødtes de vadmelsklædte Bymænd med deres røde Luer, Uldhuer, paa Hovedet og afgjorde alle Bylavets indre Gøremaal. Med dette lille »Format« af Sognestyre hjalp man sig i Fællesskabets Dage indtil Lovene 1803 om Fattigvæsenet, 1814 om Skolevæsenet og 1841 om Sogneforstanderskabet (senere kaldet Sogneraadet). Efter den Tid tabte Bystævnet sin Betydning. De gamle Stævner sygnede hen, og det er den nyere Tids Fortjeneste, at saa mange af dem er blevet genrejst af deres Vanrøgt og nu holdes i Ære som et Minde om svundne Tiders Skik og Brug, da Oldermændene lod Byhornet lyde for at »tude til Stævne«.

Men den Del af Fyn, jeg beskriver, er saa fattig aflagt med Bystævner, at jeg ikke i min Barndom har set et saadant. Dette vil sige, at jeg ikke kender et Bystævne paa den Egn, som jeg her i Bogen særlig kalder »min«. I Eggen omkring Odense findes derimod flere i nyeste Tid istandsatte Bystævner. Jeg har opsøgt adskillige.

Mest kendt fra Afbildninger er det smukke, velholdte Bystævne i Davinde. Det store under Saksen saa smukt holdte kuppelformede Træ, som skærmer om Stencirklen, stammer fra 1816, da Gehejmekonferensraad Johan Bülow til Sanderumgaard lod Træet plante. En Gang hvert Aar klipper Bymændene denne Lind. I Fraugde Kærby er ligeledes et fra Afbildninger kendt Stævne. Der er Bystævne i Nørre Lyndelse og i Stenløse. I Hjallese er et stort ovalt Bystævne, bestaaende af 21 Stene, der skal være sat 1868. Oprindeligt stod Stenene i Retvinkel, men 1878 fik Stævnet sin nuværende Form. Det ligger ud for Skolen (en af Frederik IV Skoler). — Her skal, slutter man, i svunden Tid Hjallese Kirke have ligget. — I Højby troner nu Stævnet paa en med Hæk indhegnet Høj, hvorfra Flaget vajer ved festlige Lejligheder. Da Sydneyske Jernbane blev bygget 1876, laa det hindrende i Vejen for et Vejanlæg hen til Stationsbygningen. I Stedet for at lade Jernbanen omstøde Stævnet, flyttede Beboerne det og gav det nævnte Hædersplads tæt ved dets oprindelige Plads. I Aasum (hvor i 1915 blev gjort Skeletfund fra det 3.—4. Aarh.) findes ud for Smedien et smukt Stævne om-

kring en Lind. Her prydes Kredsen ikke alene af de gamle Bymænds Navnesten, men tillige med en stor Natursten, hvorpaa der staar: »Bymændene i Aasum genrejste i Aaret 1903 den gamle Stævne og satte denne Sten til Fædrenes Minde.«

Hvor man saaledes har opfrisket et gammelt Stævne, er da i Reglen Stenene vendt og de nye Gaardejernavne indhugget. I Marslev er Stenene vendt 1893. Paa den anden Side af Stenene staar 1843. Det er altsaa i 50-Aaret derefter, at denne Ændring er udført. Sligt vidner om, at Bymændene har Sans for deres gamle Byminde, saa meget mærkeligere forekom det mig, da jeg der spurgte en Pige i Konfirmationsalderen, hvor Bystævnet laa, at hun svarede: »Det ved jeg ikke.« Det samme Spørgsmaal gentog jeg til en Skoledreng i samme Alder, og den store Dreng svarede ligeledes: »Det ved jeg ikke.«

Det har ligeledes undret mig, at efter at jeg i »Aftenposten« 26/12 11 har fortalt om mit Besøg ved dette Stævne og skildret, at Stævnet selvfølgelig ligger i den gamle Marslev By, skriver Torkild Gravlund i hans forud (705 f.) omtalte Bog »Fynboer« Side 67: »Ligesaa har Stationsbyen Marslev sin Stævne« og anfører denne min Bladartikel som sin Kilde dertil (hans Kilde Nr. 29).

Milepæle. Freder man nu mange Steder om Bymændenes gamle Siddesten paa Landsbygadens Stævne, saa har de gamle Milestene derimod helt maattet vige deres ældgamle Pladser og takke af — disse gamle Mærkepæle med de »kronede Hoveder«, de Vejfarendes Trøst. De hørte fra den kørende kongl. Post's og de gulmalede Deligencers Tid med til Landevejens Poesi. Og de gamle Ordsprog, at »godt Selskab« eller »laant Hest« eller ogsaa »egne Sporer« »gør korte Mile« maa nu blive til Kilometer. Og »milevidt« kan man ej heller længere se sig omkring.

Landevejskroer, Samfærdselsmidler samt lidt om Istransport over Bælterne.

OGSAA de kongelig privilegerede Kroer har bidraget til at give Landet sit Præg; og mange Minder fra Rejselivet knytter sig til dem. De satte Liv hver paa sin Egn, saa ogsaa de hører med til Landevejens Poesi. Men de gamle Kroer er sat ud af Kurs. Det ene gamle Krosted og Landevejsværtshus svinder bort efter det andet. Kroerne ligger ikke nu som før paa Rejseruterne. Stationsbyerne har omændret eller helt omlagt Ruterne og derved mindsket og for mange Kroers Vedkommende udsløttet Besøg af liggende Gæster. Afholdsbevægelsen har tilmed i de senere Aar faaet afskaffet Kroernes Bevillinger til Udsenkning af Spiritus.

Mange af disse Kroer havde særskilte Navne, især naar de ikke laa i Landsbyer og fik Navn efter dem. I Odenseegnen mod Vest ligger Kroen Blommenslyst, og første Kro fra Odense ad Ruggaards Landevej hedder Slukefter (udt. *Slyketter*). Ude ved Langesø hedder Kroen Komigen. Mellem Ventetornen og Stillebæk ligger en Kro ved Mørkebøge Skov. Kroens Navn er i Tidernes Løb blevet til Mørkenborg Kro, og Skoven kalder man saa efter den Mørkenborg Skov.

Ved Hovedlandevejen gennem Fyn ligger Gribsvad Kro. Saa langt, ca. halvanden Mil, skulde de Haarslev Folk i sin Tid øse Sne for at holde Postruten paa *den store Landevej* ryddelig (30). Jeg har for Øje et Katalog fra Gribsvad Kro over Ind- og Udbo der, som blev solgt ved Auktion 1831 samt Fortegnelse over Køberne. Man ser deraf, hvad hver Stue

har indeholdt. Nr. 70 i Fortegnelsen er et Møllespil med Messingviser. (Se S. 357). Gæstekamrene har været forsynet med Natskrin med Messingbækken, der nævnes en Madras stoppet med Krøllhaar; og i Linnedskabet forefindes bl. a. Lagner af »Kjembrids«. Der er 3 Ølkruspinde, 8 Frimurerglas, en Øllægél (Trædunk til at drikke af, kaldet *Lejle* eller *Læel*, se S. 120), og der er stort Forraad af alle Slags Husgeraad. Der nævnes Kedelførernes Kammer. (Se S. 92.) — (Den Mand, der ejer dette Katalog, har overladt mig det til at skænke til et vordende Museum i Nordfyn).

Tæt uden for Bogense laa tidligere Kalvekroen ved Huggetvejen, Studekroen ved Slettens Landevej og Tyrekroen, ligeledes kort udenfor Byen ved Landevejen ad Haarslev til. Denne sidste kaldtes i daglig Tale altid *Skraldekroen* eller *Skrallekroen*, og her fik Folk sig »en Slukefter«, før de for Alvor kørte hjem efter en Bytur i Bogense. Som halvvoksent Barn gik jeg om Sommeren næsten daglig til Bogense (en Mil ud ad Landevejen) for at bade, og jeg kørte da ud og hjem eller et Stykke af Vejen paa de Bøndervogne, hvor der var Plads. En Gang kom jeg (vi var da To) til at køre hjemefter med en fremmed Mand lige uden for Bogense. Hestene løb straks efter løbsk, og dette Optrin antog en meget faretruende Karakter, der vakte stor Opsigt. Pludselig drejede Hestene i deres stærke Fart hen for Døren til Skrallekroen og stod der bum stille. Der var de vant til at »bede«, og vi slap i en Fart af Vognen og traskede glade Resten af Vejen paa vore Ben.

Alle Kroer har været Bedesteder.¹⁾ Vissenbjerg Kro har

¹⁾ Et gammelt Ord siger: »Det sinker ikke at bede«. Dette Ord kan med samme Ret bruges — og bliver ogsaa brugt — i dobbelt Betydning. Men verdsligt taget skal nok den oprindelige Talemaade være et andet Ord, nemlig at »det sinker ikke at bie«, det vil altsaa sige »hvile ud«, »holde Hvil«. Foretog man i gamle Dage længere Køreture, bedede man i Landevejskroerne. Hestene fik et Foder og et Pusterum, og de Rejsende kom af Vognen for at »røre Benene« og nyde en Forfriskning — i Reglen medbragt Smørrebød, hvortil de i Kroen fik Øl, Snaps samt Kaffe o. a. l (52—192—360—745). Denne Sinkelse var tilsyneladende et Spild af Tid, i Virkeligheden fremmede den Farten. — Ogsaa flittige, med Arbejde overbebyrdede Mennesker maa sande det gamle Ord. Passende Fritid, Ro og Hvile styrker, saa det kendes, at »det sinker ikke at bie«.

været et gammelt, kendt Krosted, der opretholdtes og trivedes i den gamle Skikkelse indtil 1903, da Kroen brændte. Mærkeligt at saadant et Landevejsværtshus og andre af lignende Slags kunde vedligeholdes saa langt ud i Nutiden og ligge hen forestillende en Tid, der da næsten overalt var sluttet af, og som kun glimtvis var at finde i Krogene og sjældent endda saa lyslevende som her. Hvor mange Røverhistorier tog denne Kro ikke med sig, vel at mærke ogsaa en virkelig, nemlig om de berygtede Vissenbjerg Røvere. (101—695).

Ogsaa Sønder sø har haft en mindeværdig Kro. Landevejen mellem Odense og Bogense gaar gennem Sønder sø, og man regner, at der derfra er to Mil til hver af de nævnte Byer. Det har været en meget befærdet Vej. Man talte i min Hjemegn, naar man vilde køre til Odense, om at køre ad Ruggaards- eller ad Sønder sø-Landevej. Sønder sø Kro hørte under Herregaarden Margaard.

»Den 11. April 1685 fik Sekretær i det danske Cancelli Mathias Rosenvinge, paa Grund af at der ingen privilegeret Kro fandtes paa Vejen mellem Odense og Bogense, hvor Vejfarende til Nødtørftighed kunde accomoderes, efter Stiftamtmandens Erklæring Bevilling til at indrette Krohold i den ham tilhørende af Erik Hansen beboede Gaard i Sønder sø, som ungefær skal være Halvvejen mellem Odense og Bogense, saa at hvo samme Bondegaard med hans eller de, som den herefter ejendes vorder, deres Minde besidder, maa der for Rejsende og Syge saa og Andre, som det kunde behøve, Øl, Mad og Brændevin efter Fornødenhed for billig Betaling falholde, dog at Alting dermed efter Loven og de i saa Maader allernaadigst udgangne Forordninger sømmelige og skikkelige tilgaar, hvorimod det ikke skal være nogen Anden tilladt nogen Kro en halv Mil deromkring at holde«. — Meddelt mig 1911 af den daværende Ejer, som da var i Færd med at bygge en ny Kro; da denne toges i Brug, blev saa den gamle Kro nedrevet.

Men naar saadan en gammel Kro jævnedes med Jorden, hvilken Saga udslettedes da ikke fra dette Sted? Hvor meget Kroliv — ondt og godt — har den ikke lige fra dens første Ungdom, da den var et anseligt og betydende Værtshus for Vejfarende, været Vidne til? Ja, hvad kunde det gamle Bo-

have dog ikke have at diske op med, hvis det ikke havde beholdt det Altsammen i dets drilske Tavshed. Hvor Mangt og Meget sad saadant Løsøre dog ikke inde med, om disse Ting kunde have krammet ud Noget af, hvad der i de mange Menneskealdere — i to og et kvart Sekel — havde sneget sig ind i alle Sprækker? Og kunde Krostuen aflevere om end kun nogle af de vekslende Scener, den har været Skuepladsen for!

Den gamle Kro i Sønderlø.

For]Enden af Langbordet i Skænkestuen var en Alkove, der en Gang har været Kromandens Soveplads, og Bøsse og Pistol har han, saa siges der, ogsaa haft hos sig. Ja, her kunde sikkert fortælles baade om Fred og Ufred. Endvidere var her en Slagbænk bag Bordet. Gulvet var i sin Tid lagt med Kampesten, der var Kogekakkelov, Stuens Højde var kun $3\frac{1}{4}$ Alen, og Vinduerne var smaa og højsiddende. I Gæstestuen ved Siden af hang kolorerede Skilderier fra Frankfurt am Main forestillende »Hasenjagd« og »Hühnenjagd«, hvilket ogsaa udtryktes paa flere andre Sprog. Saadanne Billeder fandtes ogsaa i andre Kroer og gamle Huse, men neppe saa sent som her. Jeg mindes tydeligt lignende gamle Billeder fra den gamle Kro i Haarslev, der for mange Aar siden er blevet afløst af

en ny, saa det vakte 1911 hos mig gamle Minder at se slige Vægprydelse, som uafbrudt er blevet hængende paa deres Pladser.

Saadanne gamle Krosteder passede bedre til Tranlampen end det nu brugelige »hvide Lys«. Men disse gamle udtjente Landevejskroer kan ikke gaa til Grunde uden her at faa et lille Eftermæle. De var ægte Typer paa gamle Tider, Steder — og Sæder. Deres historiske Data, Ejerskifter o. a. l., som er optegnet i Pantebøger og slige Steder, ligger uden for mit Omraade og hører hjemme i særskilte Sognehistorier, som det var ønskeligt efterhaanden vilde fremstaa Landet over.

Samfærdselsmidler.

Samfærdselsmidlerne, der satte Soggenes Beboere i Forbindelse med hverandre og med den store Verden uden om, var her som overalt for 60—70 Aar siden yderst sparsomme. Den gaaende Postmand, der før min Tid udførte Haarslev-Egnens Postbesørgelse over Odense og senere i min Barndom over Bogense, har jeg skildret Side 97—98. Den Mand, der først besørgede Odense-Ruten, har jeg ofte hørt omtalt; han hed Thor og boede i Hindevad. (Se »Fra Fyens Fortid« II, Brev Nr. 264, S. 352.)

I svunden Tid betød det samme Fremskridt for en Egn, at der sattes en regelmæssig kørende kongl. Post i Gang, som naar nu en ny Jernbane aabnes. En saadan Karosse var i Stand til at besørg Trafikken paa den paagældende Egn med fem Pladser, fire indvendig og een udvendig. Oversteg de Rejsendes Tal disse Pladser, satte man en eller flere Bivogne til. Dog, de første gule Deligencer var aabne og med kun to Sæder og en lille sort Kasse til Posten bag i Vognen. En saadan sattes i Gang vistnok i 1842, siger en Postembedsmand — jeg har ikke selv undersøgt det — to Gange om Ugen fra Odense til Bogense. En Vogn af den sidst brugte Type, den lukkede gule Deligence, begyndte — siger den samme Hjemmelsmand — i 1853 — eller 54 — at køre hver Dag ad Sønderøvejen fra Odense Kl. 6 Morgen og tilbage fra Bogense Kl. 7 Aften. Da var det (som omtalt S. 97—98), at Beboerne paa en Strækning af halvanden Mil syd for Bo-

gense — fra Hindevad — havde et gaaende Bud, som fra først af et Par Gange om Ugen, senere hveranden Dag afhentede Aviser, Breve og Smaapakker og bragte Breve og Pakker til Bogense til videre Afsendelse.

Den første Jernbane i Fyn. Statsbanen gennem Fyn blev bygget i Aarene 1863—65. Den gik dog kun til Middelfart, og først senere blev den ført igennem til Strib. Denne Bane begyndte med faa Tog om Dagen — Nattog indførtes langt senere —, den havde kun faa Mellestationer, og der var end ikke Brevsamlingssted paa de smaa Holdepladser. Desuagtet var det en stor og minderig Begivenhed for alle de Egne, den gennemskærer, da denne Bane blev aabnet. Fynboerne var meget optaget af de store Fremskridt, den førte med sig. I Kongehusets Nærværelse blev denne jydsk-fynske Banestrækning indviet Dronningens Fødselsdag den 7. September 1865 under Navn af »Dronning Louises Bane«. Det kongelige Festtog, der aabnede denne Bane, standsede ved Stationerne, og der blev holdt Taler, snart af en Præst, snart af en Lægmand. Tilskuere stod opstillet langs hele Jernbanelinien, og mange af Fyns Beboere saa her første Gang et Jernbanetog. — Senere er fra Odense udgaet det ene Privatbane-Spor efter det andet, saa der nu i en Aarrække er gaaet Tog til alle Fyns Kystbyer, Linier, der igen har Sidebaner (699 f.).

Efter Indvielsen af den fynske Stambane blev der 1865 sat en Postvogn i Gang mellem Bogense og Aarup Station. Den begyndte som Kalesche med Plads til to Rejsende og Kasse bagved til Postsagerne. Den gik 4—5 Aar, saa kom den almindelige lukkede, gulmalede Deligence, der kørte fra Bogense Kl. 9 Morgen og kom tilbage til Bogense Kl. 4 Eftermiddag. Da kom de Egne, den gik igennem, til at høre til nogle af Landets den Gang allerheldigst stillede. Dens første Holdeplads var Haarslev, og her fik man Jyllands- og Sjællandspost og Odense Aftenaviser Kl. 10 næste Formiddag, og man kunde svare paa den modtagne Post indtil Kl. 3 Eftermiddag, da man atter fik Post fra København og Jylland. Og hvor rejsenemt! Hver Formiddag Togforbindelse fra

Aarup Station. Og den Post, man afsendte om Eftermiddagen, kom straks i Fart videre med Deligencen fra Bogense til Odense. Sidstnævnte Deligence opretholdes lige til Nordfynske-Bane sattes i Gang i 1882. Men samtidig blev Postruten Bogense-Aarup forandret til Nattur, hvad der for de Rejsende førte Ulemper med sig; men Posten fik Behoerne langs Ruten nu om Morgenen meget tidlig; Posten kom til Haarslev Kl. ca. 4.

Denne Ordning fortsattes til den Nordvestfynske-Bane aabnedes (5. Decbr. 1911). Nytaarsnat 1911—12 afgik Deligencen fra Bogense som sædvanlig, men vente tom tilbage. Der var hidtil udgaaet flere Landpostbude fra Brevsamlingsstedet i Haarslev, nu blev Landpostruterne omlagt, idet nye Ruter oprettedes med Udgang fra de nye Stationer.

Nævnte Nytaarsnat fandt den sidste Deligencekørsel Sted i Fyn, og Fyns sidste, gulmalede Deligence med den sorte Kasse bagved til Pakkeposten og den rødklædte Kusk paa Bukken var da den trediesidste Fremtoning af den Slags her i Landet; thi der var da endnu kun en saadan kongl. Postvogn i en fast Rute i Jylland og en lignende i Sjælland. »Den Postillon i Kappe rød, han blæste, han blæste«; Nytaarsaften 1911 blev Posthornet med dets kendte Toner for Fyns Vedkommende overgivet til den fuldkomne Tavshed — ja, »han blæste« — Retræten blev da blæst!

Hvor ofte har jeg ikke i den mørke Nat hørt den tunge Postvogn dundre forbi paa Vejen udenfor? Man vidste da, »hvad Klokken var slaet«. Fik man uventet Tilrejsende, blev man banket op i Mulm og Mørke.

Den Gang Danmarks Trafik vedrørende Post og Passagerer besørgetes fra Sted til Sted af den gule Deligence, var Rejseforholdene undergivet andre Forhold end nu. Rejsen var langsom og undertiden brydsom, men de Rejsende førte den rare, gammeldags Hjemlivshygge med sig. Der indfandt sig ikke en Bladsælger ved hvert Bedested og faldbød det nyeste Avisnyt. De tre—fire Rejsende sad ikke i hver sit Hjørne tavse, tyggende Bladnyt, nej, de sørgede for Underholdningen selv. De kaldte sig Rejsefæller, og traf man gode Rejsefæller, kunde en saadan sen Tur blive saa behageliggjort, at Timerne kunde ile, saa man næsten syntes, at det var altfor tidligt, Vognen naaede Vejende. Var det Herrer alene, der rejste sam-

men, havde ofte en af dem et Spil Kort i Lommen, et Rejse-tæppe blev bredt ud, og Spillet var i fuld Gang hele Vejen.

Man kunde jo ogsaa træffe mindre heldigt Selskab, saa en Rejse selvanden med en ubehagelig Fælle kunde sætte sit Præg over Turen, saa Endestationen hilstes med Udfrielsens Glæde. Jeg har ogsaa saadanne personlige Minder fra de Deligencekørsler, jeg saa mangfoldige Gange har foretaget.

Hvor Ruterne var saa lange, at der maatte skiftes Forspand, gav det ofte Ventetider i Kroer, en Bedetid maatte man altid finde sig i, og om Vinteren holdt man undertiden stille ud for en Smedie, for at Hestene kunde blive broddet. Var der for meget Rejsetøj i Nettet i det lave Loft, kunde det jo nok genere, og det hændte, at de Rejsende ikke kunde enes om Vinduesoplukning. Men hvem husker slige Smaating? Naar man nu taler om Deligencerejser, er det nærmest Idyllen, der rulles op, og det gode Rejseselskab, der mindes og fortælles om.

Samtidig gik i en lang Aarrække fra Haarslev en privat Dagvogn den $3\frac{1}{2}$ Mils Strækning ad Ruggaards Vejen til Odense. Ogsaa den fik en lang Løbebane. Gaardejer Jens Chr. Sørensen i Haarslev satte denne Vogn i Gang 4. Januar 1875 som den første regelmæssige, private Dagvognsforbindelse i Fyn, og han kørte denne Vogn selv til sin Død ved Juletid 1901.

Egentlig er denne Vogn ældre, da samme Mand — dog nærmest for en Høker — i nogle Aar forud kørte en Fragtvogn til Odense, som saa udvidedes til ogsaa at være Personvogn. Men som lukket Omnibus Mandag, Onsdag og Lørdag begyndte den først 1875. Manden var kendt som en ædruelig og paalidelig Kusk og velvillig Fragtmand. Da han holdt 25 Aars Jubilæum, blev han hædret med en Festgave, hvortil saavel hans Kundekreds langs hele Linien som Handlende i Odense var Ydere — her gaves saaledes i god Betydning Eksempel paa Ordet, at »Rygtet kommer til Bys før Manden«. Køretøjet selv gav Vidnesbyrd om Ordet: »En god Villie drager et stort Læs« — stundum var der 3 a 4 Heste til at drage dette Læs.

Men Vognen har paa anden Vis fundet Vej og har tildraget sig Opmærksomhed uden for sin Rute. Det er en historisk Dagvogn. Maleren R. Christiansen har i 1889 forevignet den i det Maleri, der hedder: »Et Møde paa Landevejen«, og som

er kendt fra en Foraarsudstilling paa Charlottenborg; senere er Billedet i Gengivelse gaaet i Handelen og er spredt rundt om i Landet. Det er optaget, ledsaget af Tekst, i Galschiøtt's »Danmark«, og det er gengivet med en Forklaring for Motivet i »Hjemmets Almanak« 1896 og i »Wisbechs Almanak« 1898¹⁾

1) I Wisbechs Almanak 1898 skrev jeg, dog uden at stedfæste denne Vogn, omtrent Følgende:

Med Dagvogn. Befinder man sig som Rejsende i den ikke uberømte Dagvogn, der flere Gange ugentlig tilbagelægger den lange Strækning mellem sit Hjemsted og Hovedstaden for Landet mellem Bælterne, da paatvinger sig uvilkaarlig den Tanke: Kan nogen Tilstand i højere Maal godtgøre Ordet: »Hvor der er Hjertenum er der Husrum.«

Den rummer det Utroligste og det mest Uensartede baade af levende Fragt og livløse Ting, og den modtager sin Last, ligervis en af Faraos magre Køer, uden at det »kendes« paa den. I det indvendige Rum af den lukkede Omnibus, godt og vel af Størrelse — lad os for en Gangs Skyld sige — som et rigtig stort Klædeskab, nyder en halv Snes Personer Vederlag for de ydede Kørepenge. Udvendig paa Langs, paa Kryds, paa Tværs og siddende paa »Hvad-som-helst«, finder, paa dens Velmagtsdage, i Særdeleshed Markedsdage med dobbelt Forspand, endnu adskillige Personer en endnu mindre standsmæssig Befordring, men til Gengæld til endnu billigere Priser, hulter til bulter mellem Kufferter, Kurve, Tønder, Kasser, Jern og Brædder.

Jo mere »malerisk« Vognen er udstyret paa en Hjemtur fra Byen, desto fornøjeligere er Kuskens Piskesmeld, naar han med et tilfreds lunt Beregningens Smil — Udbyttet omsat i gangbar Mønt — og med Øvelsens Overlegenhed sætter det hele kæmpemæssige Maskineri i Bevægelse og styrer Kursen ud af den lave Købmandsgaard. Smaat, varsomt gaar Farten over Brostene, og først, naar Jernvejsoverkørselen er klareret, tilkendegiver et bravt Piskeknald, at nu maa Hestene vise, hvad de duer til.

Naaet herud paa den brede, faste Landevej, begynder man saa smaat at føle sig lidt til Rette med Forleningen af den Part af det nedsiddede Sæde, der er blevet En til Del, maaske fordi hele Lasten nu er saa sammenrystet, at Tonen blandt mere end Hælften af den »snevre« Passagerkreds har begyndt at antage en kammeratlig, selskabelig Karakter, der kan have sin Interesse — men Nerver maa man helst slet ikke have, endsiges følsomme Nerver. Thi man ryster, ryger, synger og snakker sig saadan sammen, saa der til sidst hverken er Luft eller Ørenlyd skabt.

Landbostanden kan man her træffe ligesom sammentrængt i et Grundbillede, idet man finder jævnsides Storbønder, Arbejder, Tyende baade paa Mands- og Kvindeside — samt nu og da Rej-

med en Tekst af mig. I »Sorø Amtstidende« 29/12. 01 har jeg givet denne Dagvogn udførlig Omtale ved dens Ejers Død.

I Efteraaret 1900 købte Maribo Museum Originalen til dette Billede, der forestiller et Møde mellem den veltilpakkede, ret overfyldte Dagvogn og en Afdeling fynske Dragoner, og

sende fra andre Egne og Samfundslag. Og Hverdagslivets Slid glemmes, de nys modtagne Indtryk fra Bybesøget lever op, og yderligere Smæk for Skillingen faar man, om man bare gider lytte til. — Thi intet Emne ligger for lavt og intet for højt for Godtfolket her. »Problemer« sættes under »Debat«, Torve-, Kreatur-, Æg- og Mælkepriser drøftes, religiøse Meninger kommer til Orde, ligesaa politisk Agitation, Viser og allernyeste Blad- og Bynyt krammes ud. Bliver Stemningen rigtig oppe, og man er færdig med det, der i Øjeblikket brænder, foredrages gamle halvuddøde stedlige Krøniker, som derved atter for en Stund reddes fra Forglemmelse; ogsaa Krigs- og Garnisonsminder og gammel og ny Overtro kommer frem. — Men Tankerne er saare smidige, de kan ogsaa under Farten bugte sig viden om og komme paa Langfart — man er nu til Dags med. Hvad Verdenstelegrafen bringer i Dag, studeres og »diskuteres« i Morgen i alle Landets yderste Afkroge. (Se Side 10.)

Man dysses i Halvblund og falder i Tanker — —. Hvor er Menneskene dog altid sig selv lig — alle Vegne, til alle Tider, i alle Stænder, i alle Lag. Skønt ydre Modsætning, hvor forskellige og dog saa ens!

Nu og da faar Hestene et lille Pusterum, naar Kusken standser for at aflevere Indkøb. Men vi ændser det ej ret og opfanger kun halvt de idelig gentagne Bemærkninger, som disse Standsninger tilføjer den aldrig standsende Samtale; thi er der først kommet god Gang i den, gaar den ikke saadan for et godt Ord i Staa. — Men nu lyder Kuskens Horn, Vognen gør »rigtig« Holdt, og vi lever op.

Rejsen er en Farimagstur, Kørselen en Art Trav paa Stedet. Vi er nemlig først naaet den første Mil frem, det første Hvil, den første Kro. — Vognen tømmes, og nu gaar det løs med Hjertestyrkning for Folk og Fæ — og en eller anden Velhaver »gi'er en Omgang« til de nye Kendinger.

Ja, der er god Forslag i Tiden i den gamle Karosse. Men lige meget! Naar den en Gang i en nær Fremtid fredelig kan holde sit 25 Aars Jubilæum (kørt af en og samme Mand) eller en Gang bliver kastet om Kuld af et henover dens Rute frembrusende Jernvejstog, har den kun en hæderlig Historie at gaa til Hvile paa. Udviklingens Løb lader sig ikke forebygge. Udviklingen er blevet kaldt baade: en Lov og et tveægget Sværd, et Sværd, som er hanebrydende for Mange, men dræbende for Enkelte.

disse sidste maa skyndsomst bøje af for Vognen, da denne er dem ind paa Livet, i Stedet for omvendt, at den civile Færdsel maa vige for den i Tjeneste værende militære.

Haarslev Dagvogn kørte uafbrudt sine tre Ture ugentlig (en kort Tid kørtes hver Dag) lige til Dagen før Nordvestbanens Aabning — da kørte den sin sidste Tur — boret i Sænk af Dampmaskinen paa Skinnevejen. Nu er mit Fødesogn i Forbindelse med Odense ved en Times Banekørsel.

Den 4. Decbr. 1911 aabnedes den nordvestfynske Bane. Det er ikke for meget at sige, at der i 20—30 Aar forud blev talt om en Banelinie ad dette Strøg. Der blev skrevet Spaltevis i de fynske Blade for og imod, saa Banestrækningen, da den kom i Stand, vistnok kunde være blevet dækket med Avisindlæg — om alle til Hobe var blevet samlet — et godt Stykke ud langs Skinnerne. Et Sogn ønskede, at give Banelinien et Sving til Højre, et andet ønskede at give den et lille *Vrid* til Venstre, atter andre Sogne ønskede den *vrilet lidt*, vredet lidt, til en anden Kant. Og endelig, da Banen var afstukket, blussede paany de delte Meninger stærkt op; men nu gjaldt Tvistemaalet Stationernes Plads. Var der Glæde et Sted, var der Misfornøjelse et andet Sted. Man valgte Sogneraadsmlemmer paa Grundlag af, hvilken Plads »Kandidaten« vilde stemme for, at Stationen fik.

I Haarslev Sogn endte det store Kampgny med, at Sognet fik i Stedet for een midtvejs Station ved Landevejen to Stationer, Gamby og Nymark. Gamby blev af de Misfornøjede kaldt »Loppestationen« og Nymark »Luskestationen« — den havde man lusket sig til. I min Faders Embedstid hørte til Haarslev Skolekald Brandbjerg Mose med Tørveskær (719). Ved denne Mose laa et Hus, der kaldtes Loppehuset, og Manden, der boede der, kaldtes Lars Loppe (han drev Fiskeri i Mosen og solgte Fangsten — endog til min Fader!) Ved dette Sted er Gamby Station bygget, og dette til Forklaring paa den Historie, jeg her har bragt til Torvs.

Men saa snart Toget fløjtede, tav alle skumlende Røster stille. — Alle er nu glade for Toget, der i rigt Maal udnyttes. Det gaar gennem smukke Egne og er for de nærved Odense liggende Stoppesteder for Eks. Slukefter og Langesø ble-

vet til Noget langt ud over en almindelig Lokalbane — nemlig til en Søndags- og Lystbane i meget stor Stil med særskilte Sommertog fra Odense til disse to Stationer.

Med aaben Fragtvogn. Meget af Danmarks Jord er udlagt til Veje af forskellige Klasser, og stadig sluger Banerne Jord — maaske mere Jord, end vort lille agerdyrkende Land kan taale at afse. Men er det egentlig saa underligt, at man er næsten umættelig i Kravet om Baner og Automobilveje?

Det er vel sandt, at man tidligere oplevede mere paa en langsommelig og undertiden møjsommelig Rejse end Tilfældet er nu paa en kort og behagelig, naar man i Ilfart suser milevidt ud paa nogle Kvartstunder af en Time. Det tyske Ord: »Wenn Jemand eine Reise thut, dann kann er was erzählen« — er ikke fra i Gaar. Men der er endnu rig Lejlighed til at opleve alskens Rejsegenvordigheder, naar Turisten færdes i afsides Egne. Og Dagvogne, Fragtvogne, kørende Landposter og lukkede Omnibusser, der rummer dobbelt saa stort et Antal Rejsende, som der er Plads til, hører, som alt fortalt, langt fra Sagnverdenen til.¹⁾ Der trives endnu et Trafik-»væsen«, hvis Drivkraft er Heste, akkurat som før den første Jernbanskinne blev lagt, og mangt et Træk fra Folkelivet kan endnu indsamles paa saadanne Ture, i Fald man har Humør dertil.

Man begynder ude paa det fynske Bondeland med tom Vogn, og det er en Køretur som paa aaben Privatvogn gennem gule Høstmarker med Høstliv og med alt Landlivets milde Poesi. Men hvor længe var Adam i Paradis? Vejen er lang, og Stoppested er der hvorsomhelst. Naar man saa har taget en Ladning ind af Kufferter, Kurve, Pakker og den ene Passager efter den anden i alle Alderstrin — thi hver Voksen har et Par Mindreaarige med — synes man, at Idyllen lider en Smule Skade.

Naa, Solen, Skove, Vand og Veje, Marker og Møller, Kirker, Bakker, Køer, Hytter og Gaarde og hele Herligheden

¹⁾ I en Bladartikel »Fra Odense« har jeg i 1901 skrevet, at der da var 96 Fragtmænd og Dagvogne fra Landet i Fart mellem deres Hjemsted og Odense, endnu 1919 er der i Følge Odense Vejviser 72, hvoraf dog — saavidt vides — 23 Fragtmænd ikke nu har Vogn, men tager med Jernbanen med deres Pakker.

er der dog ligefuldt, og alt dette staar det dog En frit for at nyde skønt kneben Plads. Men man har ikke faaet denne resignerende Fornuftslutning slillet op, før Vognen saa sandelig atter gør Holdt. — Et lille Haab: Vi begynder at »læsse af«. — Nej, om der ikke møder endnu et rejselystent Publikum frem og vil age med.

Man kommer i Hu den Kræsenpind, der vendte sin Ske, naar han skulde spise Ærter og sagde: »Vil I med, saa hæng paa.« Men det gaar her værre i Virkeligheden end i Eventyret. Man er nu rystet saadan sammen, at der virkelig bliver Plads ogsaa til den sidste Forøgelse. Og efter dette tager man hvert efterfølgende Plus med Erfaringens og Fattethedens Overlegenhed.

Havde man forud sagt mig det Antal smaa og store Sjæle og den Portion Stykgods, Char-à-banc'en naar Vejende med, havde jeg stillet mig tvivlende og kaldt Forudsigelsen en Krønike. Ja, man maa lade Rejselivet paa gammel Vis, at man oplever mere paa en saadan Fart end under regelrette Forhold, hvor Billetten sikrer En et vist Stykke Plads.

Men hvad skulde de gøre, alle de vognløse Folk paa de banetomme Egne, dersom de ikke havde de gode Fragtkørere, der støt passer deres Rute — thi Postsækken er jo ogsaa om Bord og skal frem til Togtid — de er vant til at klare alle hændelige Skær, og de tager Øjeblikke, hvor gode Raad er dyre, med upaavirket Sindsro. Jo mere det kniber med Pladsen for de Rejsende og for Godset, des bedre; thi jo større Last, des mere Mønt, naar Turen er endt.

Dette er en personlig Oplevelse endnu saa sent som 1911, da jeg ude paa Bondelandet ikke kunde naa Toget, fordi jeg havde fjernet mig for langt fra den Banelinie, der skulde have ført mig tilbage til Odense.

Lidt om Istransport over Bælterne.

Fra den haarde Isvinter 1871 lever endnu i Nordfyn Mindet om en Rejsefærd med Isbaade fra Storebælt med Post, Mandskab og Rejsende, der dreves ud i Kattegat. Omsider landede man paa Æbelø, hvor de forkomne Rejsende, som i over to Døgn havde døjet Sult og Kulde, blev plejet med Levned- og Læge-

midler, udsendt til dem fra Bogense. Denne Tildragelse har Holger Drachmann sat ind i Litteraturen i Sømandsfortællingen »Dreven af« — det vil sige under frie Former fortalt. Af min egen Oplevelse kan jeg fortælle om en lille behagelig Tur over Isen mellem Fyn og Jylland.

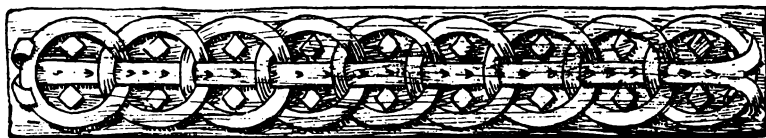
Medens det tidligere var ret almindeligt, at der var Istransport over Storebælt, var og er Isfærd over Lillebælt ret sjelden. I 1879 faldt Fastelavns Mandag den 24. Februar. Der var store Snemasser over hele Landet, og Meddelelser om Togstandsninger og Postforsinkelser hørte til Avisernes daglige Tekst. Jeg var i Færd med fra Haarslev at rejse til Viborg, og Rejsen var blevet udsat en Ugestid paa Grund af Vejrforholdene. — Ved at skildre denne Rejse træder der, hvad Færdsels- og Presseforhold vedrører, et Tidspillede frem.

Skønt Provinsaviserne paa den Tid havde en meget anseelig Størrelse, indeholdt de om de forhaandenværende Færdselsforhold dog kun den telegrafiske Meddelelse, der udgik fra Trafikvæsenet, intet selvstændigt Stof om indesneede Rejsende eller de af Sne standsede Tog. Lørdagsavisen var »sidste Nyt«, der meldte, at Jernbanelinien lige til Viborg var farbar. Mandag var Vejret smilende skønt, Solskin over et vinterligt Snelandskab. Jeg gav mig paa Vej med den forud omtalte kørende kongl. Post til Aarup Station. Her meldte man mig, at man kun kunde faa Billet til Strib, og at Overfarten over Lillebælt skete som Istransport for særskilt Betaling.

Ved Strib gik man om Bord i den sædvanlige Dampfærge, der sejlede et Stykke ud i Lillebælt. Med Et standser Skibet, og man har fast Is foran sig. De Rejsende gik fra Borde, alt Rejsegods blev ført frem med Isbaade, og hvem der havde Lyst, kunde ogsaa gaa i Isbaadene, men saavidt jeg husker, valgte Alle at gaa. Man vandrede i Forgængernes Fodspor, der var allerede lavet en »Landevej«, der viste Vej mod Land. Vejret var sjeldent smukt og straalende. Efter de gamle Avisberetninger frøs det nok ret godt, men Frosten har ikke efterladt noget barsk Minde. Naar jeg senere fra Færgen har set de bløde, vuggende og vigende Bølger, er jeg ofte kommet i Hu den klare Frostdag med det lyse Solskin og hin fornøjelige Vandring paa Vandet.

Humøret kom op, og de Rejsende sluttede sig sammen. Man kom i Land ved Møllebugten syd for Fredericia. Man gik derfra et lille Stykke Vej til en Gaard eller Kro. Her holdt 16 lukkede Vogne, i disse fordelte de Rejsende sig, og man naaede paa den Maade ind til Fredericia. Men det Tog, jeg skulde have været med, var gaaet, og jeg maatte overnatte i Fredericia. Næste Dag førte saa Toget mig lige til Viborg, det var det sidste Tog, der gik igennem uden Hindringer. Der kom atter Fygning og atter Standsning rundt om paa Bane-strækningerne.

Telefoner havde man ikke, man maatte nøjes med Telegraflinierne, som ogsaa led af Afbrydelser. Min Rejse var gaaet fornøjeligt og godt, og jeg var blevet et saadant Rejseminde rigere, at det endnu staar lyslevende for min Hukommelse. Men i Haarslev begyndte en Snestorm at rase Mandag Eftermiddag, og det var ikke saa hyggeligt i mit Hjem næste Dag den 25. Februar i Avisen for den 24. at læse: at »siden Lørdag Eftermiddag den 22. Februar er Lillebæltsoverfarten meget vanskelig« — og derefter den nærmere Forklaring: at Isbaadstransporten da alt var iværksat, »medens Overfartsforholdene paa Storebælt var gunstige«. Hvilket Opsving har Efterretningerne gennem Pressen og Pressens Omdeling ikke undergaaet siden da!

Stedlige Typer.

I.

Særlinge.

PASTOR AABYE. Haarslev Sogn og Nabosogne har som de fleste andre Egne haft »berømte« Særlinge. Om saadanne Folk lever der i Reglen Anekdoter længe efter deres Død. Men det hører dog vist til Sjeldenhederne, at slige Fortællinger holdes i Live, saa længe som Tilfældet er med de Historier, der endnu kendes om Sognepræsten i Særslev fra 1743—1804, Peder Jacob Aabye. At han sad i dette Præsteembede i 61 Aar, kan vel ogsaa bidrage sin Part til, at hans Særheder har haget sig saadan fast i Befolkningen, at de endnu vedvarende kan holdes i Live ad mundtlig Vej fra Slægt til Slægt.

Aabye (født i Nørre Aaby) var Præst et Aarstid i Guldbjerg, blev — saa hedder det — for at faa dette Kald tvunget til at gifte sig med Hønsepigen paa Gyldensteen. 1748 giftede han sig anden Gang. Han kundgør i »Fyens Stifts Adresse Avis« 30. Maj 1800 — skrevet den 28. Maj — følgende: »Den 23. hujus mistede jeg i mit Alders 84de og Præsteembedets 59de Aar den dydigste Præstekone i hele Stiftet, i hendes første og sidste Ægteskabs 53de Aar, som bekiendtgøres herved af hendes dybtsørgende Ægtefælle.«

I samme Blad meddeler Aabyes eneste efterlevende Datter sin Faders Død 16. April 1804, skrevet 13. April: »Mæt af Dage gik Oldingen P. J. Aabye, Sognep. for Særslev Menighed i Fyen, ved en stille og rolig Død efter faa Dages Sygeleje ind til en bedre Verden sidst afvigte Tirsdag Aften den 10. April. Han levede i 87½ Aar, var Embedsmand i

i Staten siden Aaret 1742, en Alder og især en Embedstid, som vistnok kun saare Faa opnaaer.«

Efter flere forskellige Kilder er Aabye død 10/4, derfor mærkeligt, at Wibergs Præstehistorie skriver 11/4. I denne Bog skrives for øvrigt 1871 om ham: »Højest original, vittig og djærv; vældig Jæger; en uendelig Mængde Fortællinger haves om ham.«

Kirkebøgerne for Særslev Sogn fra Aabyes Tid indeholder allehaande private Optegnelser som for Eks. om, hvad der er ofret: En med en hvid Bomulds Hue havde til Offer gavmild 4 β , eller han giver for Eks. de indførte Personer Øgenavne o. l. — Aabye skal en Gang i et Tidsrum af et Aar ikke have ført Kirkebogen. — Jeg har paa Landsarkivet i Odense set disse Bøger. Skriften ser lige saa uordentlig, djærv og kantet ud, som han selv var drastisk og egenartet. En uøvet Læser af gamle Skrifter kommer nærmest til at tænke paa, at det maa være Bogstaver af saadan Slags, der har skabt Navnet »Kragetæer«. 1801 staar en Randbemærkning med en anden Haand: »Dette sidste kunde kun en Aabye skrive.«

Literis Mando: »Bogense By og Skovby Herred«, 1859 (en Bog, der ikke udmærker sig ved Paalidelighed), har optegnet en saa stor Samling Aabye-Krøniker, at man, skønt adskillige af dem endnu er kendt, dog fristes til at mene, at Optegneren har lyttet for meget til Folkesak, taget for meget uægte og usigtet Bundefald med af, hvad der gaar om i Folkemunde. Alle slige Fortællinger baade slides og vokser ved at vandre fra Mund til Mund. Fortællere, som faar den Lov: »*At Munden lyder dem godt*«, er i Reglen ret værdiløse som historiske Kilder (635).

Jeg vil holde mig til et Par Historier af dem, jeg selv har kendt fra min Barndomstid, og som endnu fortælles.

En Gang ved en Jagtfrokost gjorde Aabye den Aftale med Greven paa Gyldensteen, at han maatte selv have det Første, han skød. Da han kom ud i Skoven, skød han paa en stor Bøg, og Greven maatte staa ved sit Ord. (Man siger nu til mig »Bøg«, men jeg tror sikkert, at Historien knytter sig til en »Eg«.)

Naar *Præstedrengene* (de Dreng, der gik til Konfirmations-

Forberedelse) sagde til Præsten: »Vi saa paa Vejen herop, at en Hare satte sig der eller der«, saa vidste de, at Undervisningen blev hurtig endt den Dag.

Da Aabye saa, at der en Søndag i hans Kirke var kommet en Del Tilhørere fra Bogense sagde han: »Her er kommen saa mange af de Bogense Høns ud for at høre gamle Per Aabye prædike, det skal min Himmerigs Part blive Løgn, Amen.«

Da en ung Pige paa 16 Aar skulde bære et Barn til Daaben i Kirken, sagde Præsten: »Her kommer min Salighed det ene Barn slæbende paa det andet.«

Per Aabye plejede at tage Barnet fra den, der skulde holde det over Daaben, idet han slog venstre Arm omkring det og puttede det ind under Armen, medens han øste Vand over det. Da en ung Pige fra Haarslev Sogn skulde bære et Barn i Særslev Kirke, sagde hendes Moder forud til hende: »Nu maa Du vide at fly Præsten Barnet.« Da Pigen saa vilde gøre det, sagde Præsten: »Behold Du Dit Barn, min Pige, Du skal min Salighed ikke rende til Haarslev Sogn og sige, at jeg bærer Børn i Særslev Kirke.«

Morten Murmester giftede sig med Degnen Knud Løves Enke, som en Tid havde styret Huset for Aabye efter hans Kones Død. Ved denne Vielse skal den Særslev Præst have sagt: »Hvo, som faar en god Kone, annammer en god Gave, men Du, Morten, faar en skidt, skralle Rabalder Mær — — Morten, Morten, hvad vilde Du der!« — — »Morten, Morten, hvad vilde Du der?« har været et Mundheld i Nordfyn, lige saa længe jeg kan mindes, og dette Ord synes at have Levedygtighed til at bæres paa Tungen ogsaa til kommende Slægtled.

Fru Ide til Langesø.

Fru Ide Rathlou paa Langesø var en i sin Tid meget omtalt Dame, der har afgivet meget Stof til Folkesagnet, men hendes Historie ligger et Hundredaar længere ude. Hendes Navn er dog ikke uddød. I den Skov, som omgiver Langesø Slot, gaar man paa den Vej, der fra Jernbanestationen fører til Slottet, forbi en saa mægtig, bred og statelig Bøg, at man lægger Mærke til den — det er lige foran i Skoven paa højre Haand —, dette Træ kaldes endnu Fru Ides Bøg.

Fru Ide var gift med den første Holsten her i Landet og blev Enke 1694. Paa en meget righoldig Udstilling, som »Fyens Stifts patriotiske Selskab« afholdt i Odense i 1904, var ogsaa fremstillet hundreदारigt Bohave fra et Borger- og et Adels hjem. Adelsstuen var udstyret med Empiremøbler fra Langesø, og paa Væggen saas bl. a. et Maleri af Egnens kendte Spøgelse- og Sagnfigur, Fru Ide til Langesø.

Sagnet tillægger Fru Ide, at hun var karrig mod sine Folk, men ødsel mod sine mange Hunde, som hun var omgivet af. — Paa Maleriet ses hun med sin højre Haand klappende et Myndehoved. — Da hun døde Juleaften 1700, for alle hendes Hunde gennem Vinduerne, saa der ikke blev en hel Rude paa hendes Gaard. Efter sin Død kørte hun om Natten »med Fire«. Hestene havde gloende Tunger. I Landsbyen Rue (Befolkningen siger *Ru*), strøede man Hørfør paa Vejen for at blive fri for dette Nattespektakel (261). Men Fru Ide for saa frem under Jorden, hvad der kun medførte end værre Bulder og Brag. Vedel Simonsen har optegnet en Del Træk om hende som Vidnesbyrd om og Prøver paa Landalmuens daværende Overtro.

Fortællinger om hendes Dødsmaade — den samme som (se Side 680 f.) »Generalens paa Dallund« —: at hun for ud gennem Vinduet afhentet af Djævelen, og at man maatte lægge Sten i hendes Kiste, samt Fortællinger om hendes Gengangerfærd lever endnu i Egnens Spøgelsehistorier. Det hedder sig, at hun er manet ned i Sømosen, som ligger faa Minutters Gang fra Langesø. — Der er et gammelt Ord, der siger, at det er den bedste Frugt, som Fuglene hakker i, maaske kan disse Ord netop overføres paa mange af de Mennesker, som Sagnet ved mest om, og som Almuens gamle Historier stiller i et skævt Lys? — Karl Hansen: »Danske Ridderborge«, 1876, S. 184 skriver noget lignende om Fru Ide: »— enten saa Almuen har Ret, der mener, at Fanden hentede hende ud af et Vindue, eller Degnen i Vigerslev, der skrev i Kirkebogen: 1701, den 14. Januar, blev begravet den højædle og velbaarne nu salig Fru Ide Ratlou til Langesø.«

Den hvide Doktor.

Blandt fynske Originaler i Mands Minde maa især den hvide Doktor nævnes. Han døde 1883, og endnu kan ældre Folk fortælle en Mængde Smaatræk og Anekdoter om ham.

Hans Navn var Axel Frederik Lassen, og han var født 1789 i Kværndrup, hvor Faderen var Præst. Hans Broder var Apoteker i Ebeltoft, og hans Halvbroder blev Provst og efterfulgte Faderen i Præsteembedet i Kværndrup. Lassen studerede i Kiel. Som medicinsk Student gik han frivillig med som Feltlæge i de franske Krige under Napoleon og blev endog Bataillonskirurg. Da han kom tilbage fra sit Ophold i Frankrig, fuldendte han ikke sine medicinske Studier, men gav sig desuagtet til at udøve Lægevirksomhed. Men fra videnskabelig Side, af Myndighederne og af sine »Fæller« i Lægestanden, er han dog nærmest blevet set hen til som kun en Kvaksalver. Indenfor sit Fag naaede han aldrig Godkendelse. I mangfoldige Aar praktiserede han i Landsbyerne i det nordvestlige Fyn og boede her til sin Død.¹⁾

»Doktor« Lassen laa i Kvarter i Ugevis hos Bønderne. Ja, han tog ligefrem Ophold i Hjem, hvor der var en syg eller svagelig Person for at være ved Haanden til at tilse Patienten. Han boede saaledes til sidst i 26 Aar i en Gaard i Fjellerup og døde i denne Gaard. Han kom der, fordi Ejeren, der var ugift, havde et daarligt Ben. Da denne døde, arvede en Anders Sørensen Gaarden. Han solgte den fire Maaneder før Lassens Død til en Proprietær Teisen, som er den, der 11. August 1883 i »Fyens Stiftstidende« kundgør Doktor Lassens Død den 9. August.

A. F. Lassen var lille af Vækst, havde fine Træk og var

¹⁾ Den hvide Doktor er omtalt 1916 i G. L. Wad: »Fra Fyens Fortid«, II, i Brevene Nr. 232 — med Fodnote — 237, 238 og 239. Idet jeg henviser til disse Meddelelser, vil jeg tilføje, at jeg her kun fremsætter, hvad jeg — længe forud — har øst af Folkemunde samt faaet at vide af en Dame, der er lidt i Slægt med ham.

Ligeledes findes i »Søndagsbladet« Nr. 45, 1898, en Skildring af Dr. Lassen, skrevet af Kapt. Rs. Hansen. De historiske Meddelelser deri er ikke fuldt rigtige, men Artiklen gengiver forskellige Samtaler, som Forf. 1864 har ført med Lassen, og som tjener til at særtægne hans Person og Væremaade og altsaa supplerer mine Optegnelser.

som ung smuk. Skønt hans svære, oprindelig sorte, Skæg med Aarene blev hvidt, skal Navnet »Den hvide Doktor« dog hverken paa spottende eller spøgende Maade henføres til hans Person. Men det skal særlig stamme fra hans Forkærlighed for hvide Heste. Han havde en Gang seks hvide Hingste paa Stald hjemme hos sin Fader i Kværndrup Præstegaard, og man saa ham i mange Aar ride paa en hvid Hest — ogsaa paa sine Ture i Nordfyn. Dr. Lassen foretrak den hvide Farve, han yndede saaledes at iføre sig en hvid Silkeslobrok. Til daglig bar han dog en blaastribet Bluse eller skotsktærnet Kofte med Bælte. Han gik tidt med hvide Strømper uden paa Benklæderne.

Det var dog ikke altid, at »det Hvide« passede ham. Han sværtede for Eks. med Lysetande sit hvide Skæg og sit skaldede Hoved, saa dette kunde være blankt som en Kakkellovn. Til lige sminkede han sig. — En Mand siger: »Han var paa Kinderne rød som en Tulipan.« — Derfor var han ikke i Familien velset som Nattegæst, da han fælt tilsmurte Lagner og Pudevaar. Det huede saaledes ikke altid hans Svigerinde i Kværndrup Præstegaard, naar han kom rejsende. Hun var tidt ked af hans Besøg; thi han blev der da ofte i længere Tid ad Gangen, undertiden i Maaneder.

Da en ung Dame af Slægten en Gang citerede:

»Iduns evig unge Vaar
paa Deres Kinder farvet staar,«

snerrede han: »Mamsellen skal ikke gøre Nar.« Herrer kaldte han Slubberter, og Damer kaldte han Mamseller. Han sagde: »Slubberterne dør først, Mamsellerne lever længst, for de spiser ikke mere, end de kan taale, men Slubberterne spiser for meget.« Der lever mange Fortællinger om, hvorledes han bebrejdede forskellige Folk, at de spiste for meget. »Det gør paa, det gør paa« er ogsaa et Mundheld efter ham; saadan sagde han, naar Nogen spiste, og han syntes, det var for meget. — Meningen var da, at saa bidrog det til Afkortning af Vedkommendes Liv. Et andet af hans Mundheld var, at det første Hundredaar var det værste at komme over, blev man 100 Aar, kunde man blive gammel.

Han sagde ogsaa, at han kunde slaa den stærkeste Mand ihjel med et Tællelys og viste ved en stadig Banker paa

samme Sted i Tindingen, hvad han mente dermed. Og mange andre mærkelige Gerninger yndede han at prale med, og det har sikkert været ham en Tilfredsstillelse, naar han kunde binde Bønderne nogle af sine Historier paa Ærmet.

I sine unge Dage fik Lassen en Bevilling, der hjemlede ham Ret til nogen Praksis, men denne Ret blev ham faa Aar efter frataget. Bevillingen er udstedt 6. Marts 1819 og ophævet 29. August 1824. Om denne Sag lyder de mundtlige Fortællinger saaledes:

Et Par Mursvende faldt ned fra et højt Stillads under et Arbejde paa en Kirke og slog sig meget slemt. Dem kurede han, og dette skaffede ham Bevillingen — »saadan gik Ordet«, føjer man nu forsigtigt til. Dernæst hedder det i Folkemunde: Der var en Degnedatter i Søllested; man antog, hun led af Kræft. Lassen skar Brystet bort og sagde: »Nu kommer jeg igen om tre Dage, og Ingen maa røre Forbindingen i den Tid.« Da han kom igen, havde Distriktslægen i Assens faaet Sagen at vide og havde taget Forbindingen af. Da Lassen kom, var Saaret ikke, som det skulde være, og Patienten døde. Lassen skyldte Lægen for, at han havde kommet Noget i Saaret, og Lægen skyldte ham for at have fremkaldt Døden.

Anderledes lyder Dr. Lassens egen Forklaring i et 135 Oktavsider stort Skrift, som han paa eget Forlag udgav i København 1827 som Anke over tre fynske Embedsmænd, nemlig Stiftsfysikus, Distriktskirurgen og Herredsfogden, der havde haft med nævnte Dødsfald at gøre.

Lassen skriver, at han var Prosektor i Kiel i fire Aar til 1813, og at han da ansattes ved de til Frankrig gaaende Auxiliaircorps [Hjælpetropper]. Dagen efter hans Hjemkomst til Kværndrup indtraf den Ulykke, at fire Murarbejdere faldt ned fra Kirketaarnet og fik farlige Kvæstelser. Da Læge ikke kunde oppebies, paatog han sig Behandlingen, og de blev alle raske. Dette gav ham Ry, saa han paa Sundhedskollegiets Forslag uden Ansøgning derom fik Tilladelse til at fortsætte sin Praksis, som derefter tiltog i stigende Grad. Bevillingen var i Ordlyd som den, der meddeltes Kandidater med tredje Karakter. Lørdag den 24. Januar 1824 opererede han en 16aarig Datter af Degnen Schade i Søllested, og

Torsdag Aften derefter døde hun. Operationen er meget omstændelig skildret. Naar man af egen Erfaring ved, hvorledes en alvorlig Operation foregaar i Nutiden, lyder hin Operation i Hjemmet og den Syges Pleje, saa det er en Gru at høre, og man fyldes med den største Medynk med den Patient, der døjede alt dette.

Samtidig foretog Dr. L. en Operation paa en anden Kvinde, som ligeledes omtales: »Jeg befriede hende for den saa yderst farlige Gevækst paa Halsen.« Hun var fattig, modtog Alt gratis og laa i syv Uger i Søllested Degnebolig, som hun »efter saa betydelig Operation forlod karsk og frisk, som hun endnu er det i Dag.«

Disse to Tilfælde førte til Rettergang og til, at hans Bevilling ophævedes. Lassen blev sat under Tiltale, dog ikke for Operationen paa Schades Datter, men for den anden Operation, »som foretaget uden Tilsyn«, og det blev ham med det samme forbudt for Fremtiden at praktisere. Lassen skriver, at disse Sager paaførte ham, at han maatte befordre sig over 500 Mil fra sin Bopæl i Kværdrup til de forskellige Tingsteder.

Bogen slutter med en lang Række Bilag i Form af Vidnesbyrd fra Præster og andre Embedsmænd samt fra en Række helbredte Syge, der Alle fremhæver Lægens personlige gode Egenskaber, hans kirurgiske Duelighed og hans Held med sine Kure, samt at Lassen i Kværndrup i Aarene efter 1825 og 26 var søgt fra alle Egne af Fyn. — Og han mener selv, at han den Gang »havde helbredet over 500 Patienter, som Alle har været plaget af ligesaa betydelige Sygdomme som de omtalte, tilligemed 30 Patienter, som har haft betydeligere Tilfælde end de omforklarede«.

Derefter rykker den i Fyn kendte Landsdommer Gustav Ludvig Baden 1828 i København paa eget Forlag ud med et Forsvarsskrift, der i stærke Ord siger, at de juridiske og medicinske Overordnede har faret for skarpt frem og har taget for haardt paa Hr. A. F. Lassen.

Efter alt dette fortsatte den hvide Doktor sin Kureren — men skrev dog ikke Recepter. Han medbragte selv sine Medikamenter, der som Regel bestod i Afførings- eller Brækmidler. Han trak ogsaa Tænder ud — med rustne Tænger,

føjer man til. For øvrigt siges om ham — trindt om — at han var meget haandsnild og fingernem som Kirurg.

Men det var tidt haarde, ret raa og mærkelige Kure, han foreskrev sine Patienter. En blev raadet at piske det syge Sted paa et Ben med friske Brændenelder; en Anden skulde over hele Kroppen indsvøbes i et vaadt, lige afflaaet Kalveskind (521 f.). Han praktiserede paa en Tid, da man endnu ikke paa Landet havde lært at følge Lægens Forskrifter og Paabud, for Eks. med at nægte en Syg at nyde Noget, som maatte anses for skadeligt for ham. Dr. Lassen skal da have fortalt, at det kunde ikke nytte, at han sagde til Folk, at de skulde holde Diæt og spise det og det; men naar han foreskrev Diæt og saa tillige sagde, at de til et bestemt Klokkeslet skulde spytte paa deres Hund, gjorde de begge Dele og troede, at der var noget Overnaturligt med i Spillet.

Fra Steder, hvor han *kurerede*, kom i Praksis, — og alt-saa nøjedes med kortere Besøg — tog han jævnlig nogle Fødevarer med sig — eller andre Sager — i det Hele taget Ting, han syntes om. Derom lever der mange Eksempler. Et Sted tillod han sig uden videre at gaa ind i Spisekammeret og medtage det Halve af en større hjemmebagt Kage. Tidt drak han Fløde. Et Sted tog han den Mellemmad, der var sat af til Pigerne, og gav sin Hund. Da Pigerne klagede over det, sagde han: »Vil De have den igen?« — og gav saa Hunden et Brækpulver. Savnede man Noget i et Hjem efter et Besøg der, sagde man: »Det har den hvide Doktor nok taget med sig.« Alt saadant var ofte Betalingen; men han kunde dog nok ogsaa være ret ublu i sine Fordringer. Da man i Store Padesø — hvor han dog vist opholdt sig et Aarstid eller længere — spurgte, hvad man var ham skyldig, sagde han: »Jeg tager den bedste Hest, der er i Stalden.«

Han yndede at tage med sig Perlehøns og Dværghøns, hvor saadanne fandtes. Folk afhentede da ofte slige Rapsier igen. I en Gaard i Farsbølle tilvendte han sig 30 Rigsdaler, som han dog senere, da Sagen blev omtalt, lagde fra sig igen i et *Klokkehus* der i Gaarden (en Urkasse til et bornholmsk Stueur.) Den daværende Kone i Mosegaard, ligeledes i Haarslev Sogn, havde et Par Løver af Metal, som stod til Stads, dem tog den hvide Doktor med sig en Gang;

og da man spurgte til dem, sagde han: »Dem har Fanden taget; naar han kommer med dem, skal De faa dem.« Han vilde have dem til Pryd for et Lystfartøj, Skibet skulde da hedde: »Den skjulte Løve«. En anden Meddeler fortæller, at han havde et saadant Fartøj, der kunde slaas sammen om Vinteren og lægges paa Loftet, og at der til Skibet hørte en Skibsklokke af Malm, som blev paa Gaarden i Fjellerup efter hans Død.

Undertiden gik det helt aabenlyst for sig, naar han til-egnede sig Noget, han havde Lyst til. Saaledes fortæller en Kvinde fra Haarslev Sogn, der en Gang var i Besøg i en Gaard, hvor den hvide Dr. samtidig var til Stede: Efter at man havde spist og havde levnet et godt Stykke af en god Æblekage, sagde den hvide Dr. til Datteren: »Ane, giv mig et Stykke Papir«; da han fik det, lod han Æblekagen glide ned derpaa og puttede saa Pakken i Lommen, alt medens man endnu sad ved Bordet.

Han kunde dog ogsaa afgive et følgeværdigt Eksempel. Den samme Meddelerske fortæller, at da de Tilstedeværende kom ud i Haven, udtalte en ung Pige om et Træ, »at det havde en smuk Façon«, hvortil Lassen sagde: »Er Du en dansk Pige? Kan Du ikke sige Form, eller at Træet er smukt formet.«

Den hvide Doktor var en mærkelig Fremtoning; han var alle Børns Skræk. Naar han kom ridende til Haarslev Præstegaard, hvor hans anden Stedmoder, hans Faders tredie Kone, havde Ophold som Enke, for Skolebørnene og Byens Børn ned i Vejgrøften. Det morede ham at *kyse* Børnene, gøre dem angst og rædde. Han red da Hesten helt hen til Kanten; løb Børnene saa over til den anden Side af Vejen, red han bagefter, og først, naar han red videre, trak Børnene Vejret frit. Gik en Flok Børn og legede, red han ind imellem dem og spredte dem. »Men han gjorde os aldrig Noget alligevel,« følger en gammel Meddelerske til, som tidt er bleven *kosen* af ham.

Naar han opholdt sig i Haarslev Præstegaard sørgede han for, at hans Hest blev fodret paa det Allerbedste, og for øvrigt, hvor han kom, sørgede han for, at Hesten fik rigelig Havre, — ja, naar han hist og her saa sit Snit, fodrede han den med Gryn, Sukker, Hvedebrød o. desl.

Hans Soveværelse skal have været lige saa ejendommeligt udstyret som han selv. Der maatte Ingen komme ind. Han laa i Sengen med Klæderne paa og i en Fodpose af Lamme-skind. Da jeg spørger En af dem, der har kendt ham paa nært Hold, hvorledes slig Urenlighed dog spændte af, svarer denne Mand: »Jeg tænker, han har haft Midler til at klare Lus og Lopper med.« Til sidst maatte han dog finde sig i nogen Rengøring. Men skønt sin mærkelige Levevis blev han 94 Aar gammel. — Og de Ting, som han ejede, var alle fine og gode Ting, for Eks. Lagner af hollandsk Lærred o. l.

Et af de mange Sagn om ham lyder, at han til Stedets Præst sagde, at der var ingen Gud til; men en Gang, Lassen ikke var rask, mødte han paa Vejen Præsten, der kom kørende, og han raabte da efter ham: »Jo, der er en Gud.«

Men Lassen var ikke blot en Særling, ogsaa en Samler, især samlede han Oldsager. Men ligesom man ikke vilde kendes ved ham i Lægestanden, opnaede han uagtet sin Samlerflid ej heller fuld Paaskønnelse blandt de Oldkyndige. Han formede og omdannede nemlig nogle af Flintredskaberne, saasom Kiler o. l., og udstyrede dem med Runer og forskellige Figurer, som han fandt paa at mejsle frem.

Disse Samlinger husede han i en Gaard i Sletterod — han lejede der en Sal og byggede senere en Tilbygning til. Han gik hver Dag en Tur paa to—tre Timer til Sletterod, iført stortærnet Bomulds kittel med Bælte om. Naar han kunde fylde et saadant lille Museum med sine Oldsager, kom det af, at han ligeledes ofte tilegnede sig saadanne Sager — hele Smaasamlinger — rundt om i Hjemmene, hvor han kom.

En Gang, da Frederik VII med Grevinde Danner rejste igennem Fyn, tog de paa Vejen til Odense ind hos Dr. Lassen for at se hans Oldsagssamling. Af den Grund fik man i Odense en saa lang Ventetid, at det blev Aften, inden Kongen og hans Følge kom til Byen. »Doktoren« var ved denne Lejlighed ikke mere galant, end at han blev staaende i Døren, da Kongen stod af Vognen nede ved Vejen.

Hele Lassens Samling findes nu paa »Fyens Stiftsmuseum« i Odense, hvor den har dannet den væsentligste Stamme for

den oldnordiske Afdeling. I »Fyens Stiftstidende« for 17. Juni 1871, Nr. 179, findes en Skildring af Flytningen og Overtagelsen. Heri meddeles, at paa det daværende oldnordiske Museums Vegne (703) ordnede Apoteker Lotze og Adjunkt Faber Sagen saaledes, at Prosektor, Dr. Lassen mod en aarlig Livrente af 300 Rdl. overdrog sine nordiske Oldsager til Odense Kommune. Dernæst skrives: »I Byraadets Møde igaar meddelte Hr. Lotze, som Medlem af Bestyrelsen for Museet her, at Samlingen, der har vist sig langt righoldigere, end man har antaget, bestaar af ca. 19,900 Numre, der indpakkede i 36 Kister i Tirsdags paa 34 Vogne af Beboerne i Fjelsted blev kørt til Aarup, hvorfra de pr. Jernbane sendtes hertil. Flytningen af Samlingen skete netop paa Hr. Lassens 82aarige Fødselsdag, i hvilken Anledning han paa Gæstgivergaarden i Aarup gjorde et Gilde for dem, som havde kørt Samlingen dertil. Som bekendt har Regeringen for nylig lønnet ham for hans Samlerflid ved at skænke ham Førtjenstmedaillen i Guld.«

Jeg har talt med en af de Bymænd, der var med til at køre Oldsagerne. Lassen havde selv pakket Kasserne, og der var kun een Kasse paa hver Vogn, for at dette Vogntog skulde tage sig saa kæmpemæssigt ud, som vel muligt.

Fra ovennævnte Byraadsmødes Forhandlinger den 16. Juni s. A. meddeler ligeledes Stiftstidenden udførlig Redegørelse om Kommunens Overtagelse af den Lassenske Oldsagssamling. Herom skrives: »Lotze fremhævede paa Museumskomiteens Vegne, at Hr. Lassen paa en særdeles kulant Maade havde skilt sig ved Overleveringen, idet Samlingen var leveret frit af ham paa Banegaarden.« — — »Formanden fandt, at man maatte takke de Herrer, som havde bragt dette Foretagende i Stand og skaffet Byen en Samling, som vil være til stor Glæde for Saamange, og som han vilde betragte som en god Begyndelse til at skaffe os Kunstsamlinger, hvorpaa vi hidtil havde været saa fattige.«

Lassen var dog ikke tilfreds med sin ovenfor omtalte Førtjenstmedaille. (Denne Medaille findes nu paa »Fyens Stiftsmuseum«.) Hans Ønskers Maal var at være Ridder af Dannebrog. Det var ham en Skuffelse, som han ikke lagde Skjul paa, at han ikke kom til at bære Ridderkorset.

Museet har selvfølgelig skilt de af Lassen udpyntede og »forbedrede« Stensager fra de Øvrige og huser disse Eksemplarer særskilt i sit Kontor — hvor jeg har set dem — som Vidnesbyrd om den hvide Doktors Ejendommelighed.

Lassens Død meddeles, som alt sagt, i »Fyens Stiftstidende« af hans sidste og ret nye Vært. Om hans Jordefærd paa Fjelsted Kirkegaard den 14. August 1883 indeholder ovennævnte Blad en kort Meddelelse — begge Steder kaldes han Doktor Lassen —, hvori det hedder: »I Følget bemærkedes et Par Medlemmer af Odense Byraad samt Oberst Lassen af Artilleriet, en Brodersøn til den Afdøde.« I Huset talte daværende Kapellan Balslev i Haarslev, i Kirken Stedets Præst.¹⁾

Ligesom der endnu lever mange Fortællinger om ham og Genfortællinger af hans egne Fortællinger, saaledes findes der ogsaa endnu Ting af hans Efterladenskaber. Derimod siger man: at en hel Del Breve og Papirer, som han efterlod, alle blev tilintetgjort. »De indeholdt Beretninger, som de, der kendte Lassen, havde hørt saa mange Gange« — altsaa Intet, som var Nyt for dem — og man »ansaa ikke det Hele for fire Skilling værd.«

Der kan ikke stærkt nok advares imod, at den Slags Ting bliver ødelagt uden kyndig Mellekomst. Alt sligt bør behandles med den største Pietet og afleveres paa Arkiver, Museer, »Dansk Folkemindesamling«, Biblioteker o. l. dertil indrettede Steder. Her bør først en Afgørelse finde Sted, et Valg mellem det, der duer, og det Værdiløse. Den mindste lille Genstand og den mindste lille Optegnelse kan en Gang i Tidernes Løb komme til at kaste Lys over et eller andet dunkelt Punkt, som det er den læge Ejer eller Finder af saadanne Sager aldeles umuligt at dømme om eller forudse (655—693).

Dr. Lassen havde ført mange forskellige Ting med sig fra Udlandet. Blandt disse var et meget elegant og kostbart Ride-tøj, rigt forsynet med Sølvprydelser. Det forærede han før sin Død til Dyrlæge J. Balslev der paa Egnen, som var i Slægt med ham — en Søn fra Haarslev Præstegaard.

¹⁾ I 1917 fik en Kreds af Fjelstedegnens Familier, som havde kendt Dr. Lassen, i Sinde at sætte en Mindesten paa hans Grav, der i 35 Aar har henligget uden at være navnemærket. I 1918 blev der saa paa Graven rejst en Natursten med indhugget Navn og Aarstal.

Lassen havde en Stok med Guldknapp, der var fyldt med Bly, saa han sagde, at han kunde dræbe, hvem det skulde være med den. Han fortalte, at han havde faaet den som Gave af en Doktor Goethe i Berlin, der selv havde skaaret Røret paa Java. I Guld-Hætten, -Kuglen, -Knappen — efter de forskellige Forklaringer kan jeg ikke slaa Formen fast — stod hans Navn og en latinsk Sætning, som Lassen — saa siges der — sagde betød: »Ikke den Anden, menden Første til at gøre Godt.« — Man taler ogsaa om en Signet, der vistnok blev afleveret til Museet. Om dette fortalte Lassen, at der i Frankrig blev udsat en Belønning for den, som kunde lave et Signet med det bedste Billede af Napoleon, og at han vandt Prisen. — Hvis denne Historie passer, kan der dog neppe være Tale om andet end en Genpart af Signetet.

Jeg har imidlertid søgt nærmere Oplysninger om dette Signet. I »Fyens Folkemuseum« i Eiler Rønnov's Hus (der er en Afdeling under Odense Bys offentlige Samlinger), findes en lille forgyldt Globus af Malm, udstyret med danske Navne. Den er til at skille ad, og under et Dække af Trikoloren ligger i et lille, noget dybere Rum et Laksegl i Sort med et tydeligt og smukt Billede af Kejser Napoleon. Den lukkede Globus bærer en forgyldt, kronet Ørn. Paa dens Vinger findes følgende Indskrift: »Axel Frederik Lassen, Prosecteur Théâtre anatomie en Kiel 1810.« Dernæst findes følgende franske Vers:

Vous servir est mon seule envie,
 J'en fais mon espoir le plus doux,
 Vous m'avez conservé la vie
 Je ne la chéris que pour vous.
 Ils sont passés des jours des fêtes,
 Ils sont passés, ils ne reviendront plus.¹⁾

Querndrup 1814.

1 1 1

¹⁾ Versene er ikke helt grammatikalsk rigtige. De er maaské skrevet af Lassen selv. Oversat lyder de:

At tjene Dem er min eneste Lyst,
 jeg gør deraf mit sødeste Haab,
 De har bevaret mig Livet,
 jeg sætter kun Pris paa det for Deres Skyld.

Festdagene er forbi,
 de er forbi, de kommer ikke mere igen!

A. F. L.

Hollard Nielsen.

Hollard Nielsen var en Lærersøn fra Odense, født 1804, død 1870. 1840 cand. jur. med 1. Karakter. I Erslew's Forfatter-Lexicon er han fra 1822 opført med en Række forskellige Skrifter, og Brickas Lexikon ofrer ham over en Side og nævner ligeledes en Række Skrifter. I gamle fynske Aviser findes adskillige Digte fra hans Haand. Han udgav og redigerede »Dansk Ugeskrift for alle Stænder« (517). Hollard Nielsen maa dog nærmest opfattes som et mislykket Digtergeni, og han førte en ussel Tilværelse, iført luvslidte Klæder. Jeg mindes tydeligt at have set ham saaledes flere Gange i mit Barndomshjem i Tresaarene.

Rasmus Venevad.

I et lille Hus med Have, Venevadhuset, paa Præstegaardens Mark i Haarslev henlevede Rasmus Jacobsen, kaldt Rasmus Venevad (ofte kaldt *Venevaari*) efter sine Forældres Død ugift sit Liv som Eneboer og tildels som Særling, eller rettere som en uudviklet Begavelse. Her havde han levet hele sin Barndom som »sin Mors Dreng«. Han var ranglet og lang af Vækst. Han vilde ikke være Soldat, han blev kasseret; men forud sagde han, at blev han taget, skulde enten *Lykkekæret* eller den hvide Ko frelse ham. — Moderen var nemlig villig til at sælge sin Ko for at fritage ham.

Han gik om og solgte Urtefrø; han havde ogsaa en lille Stilling som Agent for en Brandkasse for Tjenestefolk. Han gik paa sine Vandringer ind saa et saa et andet Sted, hvor han saa sad og snakkede og fik noget Mad. Han kunde ikke taale Spøg, og Børn kunde han ikke lide, ej heller Hunde, dem kom han gerne i Spektakel med.

I Krigsaarene 1848—50 gik Rasmus Venevad Ærinder til Odense for Præsten i Haarslev og — siges der — for Vedel Simonsen paa Elvedgaard. Paa en af disse Ture blev han antaget for Spion. I Odense stod to Officerer paa Gaden og talte sammen. Rasmus gik da derhen, stod og stak Hovedet hen til dem og lyttede til deres Samtale. Gik for øvrigt og gloede op og ned ad Husene, som han havde for *Skik*. Derefter satte han sig paa en Trappe og læste højt i en Avis om

Krigen. Derom fortalte han selv: »Saa kom der en lille, spæd Politibetjent og greb mig lige i Kraven og vilde ha' aa' vide, hvem jeg var. — Jeg er Rasmus Jacobsen fra Haarslev Sogn, og jeg gaar Post for Pastor Balslev (osv., osv.). Saa kom jeg i *Kasjotten*. Men Dagen efter kom Præsten fra Haarslev og sagde: »I skal lade Rasmus Jacobsen gaa, han gaar mine Ærinder« — saa kom jeg ud.«

Han syntes, at det var fint at bruge fremmede Ord, men kom i Reglen daarlig fra det. En Gang han kom fra Odense med Postnyhederne, spurgte man: »Naa, Rasmus, er der noget Nyt i Dag?« Hertil svarede han: »Det bliver værre og værre, nu er Totaliterne slagne.« Han havde læst et Sted: »De er totaliter slagne.« Naar Præstens studerende Sønner kom hjem i Ferien, skulde han have en dannet Samtale med dem ude paa Marken. »Hvem er nu Overbibliotekarius?« spurgte han. Da en af Husmændene sagde: »Hvad er det, Du siger,« svarede Rasmus overlegent: »Han kan ikke en Gang udtale det!« — De franske Mitraillouser kaldte han »Militærøser«.

En Gang mødte han lige uden for Odense en Mand fra Haarslev, der kom kørende, og som ogsaa var paa Hjemvejen og sagde: »Vil Du køre med, Rasmus?« — »Nej Tak, jeg vil gaa og beskue Naturen.«

Han var vant til at gaa, han gik mange Mil paa sin Fod for at høre Festtaler, Ligtaler, naar »nogle Store« skulde begravnes o. l. Hans Hukommelse til at gengive Prædikener og Taler var fremragende, ja vel næsten enestaaende — i hvert Fald ejede han en Naturgave paa dette Omraade. I Kirken sang han af sine Lungers fulde Kraft, hvad der tidt virkede meget forstyrrende. En Gang fortalte han — og min Meddeler mener, at det var ved Vedel Simonsens Begravelse — at der var: »Syv Prygle til Degne, men jeg kunde synge over dem Alle.« — Folk havde ham nu og da til Bedste og fik ham til med stor Højtidelighed at foredrage Brudstykke af Taler o. l.

Han optraadte selv som Taler, saaledes i 1863 og 1869 ved Grundlovsfester i Børgense. Jeg husker fra hans mundtlige Gengivelse af en af disse Taler, at han bl. a. sagde: »Kong Frederik skrev kun daarligt, men det, han skrev, var skrevet godt« (∴ Underskriften paa 1849-Grundloven). Fra Ras-

mus Jacobsens Optræden i 1869 foreligger hele Talen, idet han i Afskrift har foræret den til nuværende Provst Balslev i Lumby, af hvem den er stillet mig til Raadighed.

Paa Programmet stod: »Afvekslende Tale og Sang«. Og dette forstod han saaledes, at den, der talte, afvekslende skulde synge og tale, saa han med Et stemte i at synge, medens han stod paa Talerstolen. Der er tre Taler, og de er alle isprængt med Vers, som han selv har skrevet. Da jeg maa spare paa Pladsen, kan jeg ikke optage den tredelte Tale i sin Helhed, men maa nøjes med nogle Uddrag:

»Ærede Forsamling! Den første Gang jeg optraadte her for at holde Tale i denne vigtige Anledning, var i Aaret 1863, Grundlovens 14-aarige Fødselsdag eller rettere sagt dens Konfirmationsdag, da var Barnets Fader, Kong Frederik VII, saa glad, at det Barn, som han havde skænket til Danmarks Riges Nytte, var kommet saa vidt.« — Men samme Efteraar døde Kongen, og Rs. J. fremfører et Mindedigt til Kongens Pris. — Dernæst ønsker han, at Christian IX, inden han skal nedlægge sin jordiske Krone — — paa sine aldrende Dage — — »maa se et Grænseskel sat, som for hans Efterkommere maa blive varigt for Danmarks Rige.« — »Det var Fred. VII's gode Hensigt at skænke Danmarks Rige dette Barn, som i verdslig Henseende skulde være Danmarks Rige til lige saa stor Nytte, som Jesus-Barnet i Bethlehem i aandelig Henseende skulde være for den ganske Verden.« Men ligesom der i Herodes's Dage var Folk, der vilde omkomme Jesus-Barnet, saaledes fandtes endnu Folk, der vilde omkomme Grundlovs-Barnet, men Himlens Herre »magede det saaledes, at hverken Jesus-Barnet i Bethlehem eller Friheds-Barnet i Danmark blev omkommet.« Dette Barn fyldte nu sit tyvende Aar, og: »Naar man har haft noget i tyve Aar, saa har man Hævd for det.« Christian IX tog sig af Barnet som Plejefader i den Afdødes Sted — — Talen slutter med et Leve for Kongen og Grundloven.

Den anden Tale begynder med et selvlavet Hyldingsdigt til Frederik VII, og dernæst kommer et andet Digt til de Vaabenbrødre, som i Trearskrigen kæmpede med Heltemod for Danmarks Frihed:

Hav Tak — I Vaabenbrødre kær,
 som stred for Danmarks Ære,
 med Løvemod fra Hjemmet kær
 gik mod de fjendtlige Hære,
 saa Prøjsens Ørn og Tysklands Ræv
 med Skammen maatte vige,
 og Dannebrogspanen atter blev
 oprejst i Danmarks Rige.

Den tredje Tale er for Sønderjyderne — og da Kronprins Frederik skal formæles med Kronprinsessen af Sverige — for Danmarks lykkelige Fremtid.

Rasmus Jacobsen skriver til Slut: »Den første Tale blev holdt paa Tribunen ude i Skoven og de to sidste i Spisesalen, hvor jeg erholdt fri Beværtning.« — Til det Sidste kan jeg tilføje, at han ved Festbordet gjorde tomt Bord i en stor Bue rundt omkring sig — tømte Indholdet af alle Fade i sin Nærhed.

I Anledning af at Sognepræsten i Haarslev i 1839 fejrede 50 Aars Jubilæum (se S. 511 f. og se senere Familien Balslev) forfattede han et Digt, hvis Forbogstaver danner Præstens Navn — Rasmus Balslev — samt en Skildring af hele Festens Forløb med Kirketjeneste, og han nævner Talerne og Salmerne.

Efter at have meddelt, at Præsten ved denne Lejlighed fik Titel af Konsistorialraad, og at Sognets Beboere skænkede ham et Sølvbæger, som kostede 100 Rdl., skriver han videre: »Den gamle, ærværdige Sognepræst forestod sit Embede omtrent et Aar efter Jubelfestens Højtideligholdelse, og ved Alle Helgens Dag den 1. Novbr. Aaret efter begyndte hans Svaghed at tiltage, saa at han i syv Uger maatte uafbrudt holde Sengen, og han mærkede da, at hans Virken til Guds Fremme nu snart maatte ophøre, men Evangeliet trøstede ham i Sundhedens og nu i Sygdommens Dage, og han var ganske vel tilfreds med at forlade denne Verden og gaa ind i Evigheden, hvorpaa Herren hjemkaldte ham til sig paa første Juledag 1840. Hans vigtige Ønske blev opfyldt dermed, at hans ældste Søn J. C. Balslev blev Sognepræst efter ham.« Han indsattes 21. Marts 1841. »R. Balslevs Søn R. V. Balslev, som var personel Kapellan hos Faderen fra 1832—1840, blev efter Faderens Død beskikket til Sognepræst for Hammer og Horsens Menigheder i Aalborg Stift, og 7. Marts gjorde han sin Afskedsprædiken.«

Ligesom dette Mindeskrift er ødselt udstyret med prentede Bogstaver og sligt, saaledes skrev han ogsaa adskillige Gravvers med prentet Skrift. Lad da ogsaa hans Gravpoesi leve med her. Da min Fader var jordet, fandt vi samme Dag paa Graven et Papir, der i Stilhed var lagt inden i en Krans, hvorpaa der stod:

»O Haarslev Sogn! — glem ej hans Virken
i disse mange Leveaar
saavel i Skolen -- som i Kirken,
alt hvad han der udrettet har, [Fynboen siger haar]
hvor mange Taler — har han holdt
ved dem — som Herren kaldte bort.«

Rasmus Venevad skulde have været »til Bogen«, saa var den Mand neppe kommet til at dø saa ukendt og tillige saa ensomt, at hans Død først opdagedes nogle Dage efter, at den var indtraadt. Han passede selv sit Husvæsen, men efterlod sin Hytte — sit Fædrenehus — i saa forsømt Tilstand, at hans Lig, da det fandtes, var blevet en Del forulempet af Rotter. Han var født 1807 og blev begravet paa Haarslev Kirkegaard den 20. Februar 1879. Han gav sig, som sagt, af med at affatte Gravskrifter. En Billedhugger, der igennem ham havde afsat en Del Gravplader til Haarslev Kirkegaard, satte en lille Tavle paa hans Grav; og Lærer Matthiessen, min Faders Efterfølger i Haarslev Skole, skrev den 22. Februar i »Bogense Avis« et smukt Mindeord om ham med Overskrift: »En Enlig«.

Student Skov.

Fra min Barndom og Ungdom husker jeg nøje en høj, bleg Mand i tilknappet sort Frakke, en Student Skov (Navnet stavede han vel neppe saa enkelt), der henlevede mange Aar paa Bogense Fattiggaard. Han gik stille om, gik jævnlige ud paa Landet og kom af og til til Haarslev. Nogle siger, at hans Roman er den, at en Kærlighedshistorie havde gjort ham sindssyg. Efter en anden Meddelelse var han Student fra første Halvdel af forrige Aarhundrede og meget dygtig. Misundelige Kammerater drak ham fuld, Dagen før han skulde op til Embedseksamen. Han dumpede og fik sit Liv spildt. Men efter hvad Pastor J. C. Balslev i Haarslev har fortalt

(meddelt mig af en af hans Sønner), var han som Student Huslærer i et Hjem, hvor der kom Ildebrand, og da han derved nær var indebrændt, mistede han Forstanden. — Man ser her i dette Tilfælde, hvor meget mundtlige Forklaringer kan afvige fra hverandre. Naar jeg nu har ønsket at vide, hvem den Mand egentlig var, har jeg ikke kunnet opspore Andet end disse tre forskellige Aarsager til Mandens Skæbne.

Der har i Nordfyn som overalt været mange halvforstyrrede, raa og frygtede Personer, hvis Navne helst maa blive, hvor de er, under Mulde og i Glemselens Skød, og Egnen har haft sine Originaler (101 f.). Men det tynder ud blandt de originale Figurer i Fyn som alle Vegne. Hvor er saadanne nu? — Paa Plejehjem og lignende Tilflugtssteder, som ikke før fandtes.

Arbejdets Helte og Heltinder.

Mellem de kendte Særlinge og de fremragende, historiske Navne staar hele Skaren af det navnløse, men villiestærke, slidsomme Arbejdsfolk. Rundt om i dette mit Værk — særlig i I og II Del — er Arbejdets Folk omtalt, men uden at nævne Navne. Der kunde nævnes mange Helte og Heltinder. For i V Del ikke at glemme Folkets Helte, saa lad mig ikkun mindes en Enkelt af disse.

En enkelt af Arbejdets Helte. I 1907 jordedes paa Vissenbjerg Kirkegaard en 85aarig Kone, Enke efter Josef Hansen, der var Ringer og Graver ved Kirken. Denne gamle Fynbokone fortjener sin lille Minderune saa godt som Noget; thi det er ikke alene Jyden, der er »stærk og sejt«. Det Arbejde, hun udførte, er nemlig enestaaende i sin Art og meget betydeligt i Retning af Haardførhed og Villiekraft. Allerede medens Manden levede, hjalp hun ham med Arbejdet, og da han døde, overtog hun hans Stilling og udførte den siden i mange Aar, indtil hendes Datters Mand blev hendes Stedfortræder.

Stedet er som forud omtalt et yndet og kendt Udflugtssted i en af Nordfyns smukkeste og mest bakkede Egne (721).

I en lang Aarrække saa man paa Vissenbjerg Kirkegaard den gamle Kone, »Ma' Josefs«, der gik og skøttede om Gravene. Hun begyndte med at grave sin Mands Grav og gravede siden i mange Aar Gravene paa denne Kirkegaard, selv i Vinterens barske Vejrlig. Og det var hende, der ringede Dagen og Natten og Højtiden ind over denne Egn. At grave en Grav indbragte hende i sin Tid fire Mark og at besørge den daglige Klokkeringning i Taarnet een Skilling — et af de mangfoldige Vidnesbyrd om, at Livet bjerges med mere eller mindre, alt eftersom Kravene stilles.

Hvormangen Enke kan gøre hende denne Gerning efter? Nu hviler den gamle Maren Josefs selv mellem de af hende gravede Grave — hviler nu selv der, hvor Alverdens Færd ender.

Stedlige Typer.

II.

Fortjente og historiske Navne.

DET lille Land, der gaar fra Bælt til Bælt, har ogsaa fostret sin gode Part af Danmarks landskendte Bondesønner — store Sønner fra smaa Hjem — som har deres Navne indskrevet i Historiens Bog, og der er Flere end den Ene af disse, der har det, fordi ogsaa de har vist, at »sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette.« Fyn har været Fødestavn eller Virkeplads for et ikke ringe Tal af Historiens store Mænd — for først at nævne de fire fremragende Bondesønner: N. M. Petersen, Rs. Nyerup, Rs. Rask og Rs. Nielsen. Men Odense Amt tæller mange andre Navne, hvorom det kan siges:

»Danmarks Saga skriv ham ind
mellem dem, som bedst Dig tjente.«

Ja, færdes man i Nordfyns Egne træder Minderne ogsaa i høj Grad frem i Form af Personalhistorie (294—664).

Kendte Mænd.

I Præstegaarden i Vissenbjerg Sogn, Fuglevig kaldet, er Brødrene Trojel født. Kerteminde er Fødested for Brødrene Paludan-Müller samt for den kulturhistoriske Forfatter Mejborg (»Gamle danske Hjem og Bøndergaarde.«)

Etatsraad N. E. Hofman (Bang) til Hofmangave, født 1803, død 1886, maa nævnes som en af Landbrugets bedste Mænd. Det var ham, der indførte Svenskarven med de krumme Tænder. Dette Redskab gav Landbruget et stort Stød fremad. Han har indført Alsikkekløveren og søgt at fremme

Dyrkning af Rajgræs. Han har indlagt sig Fortjeneste af Faareavlen, af Frugttrædyrkning, af Foretagender til Fremme for Husmændenes Kaar og m. m. Som Taler og Skribent virkede han til Gavn for Landbrugsstanden, baade de store og de smaa Jordbrugere. Han oprettede 1845 paa sin egen Gaard Landets første Landbrugsskole, hvorfra der udgik mange dygtige Elever, en Skole, der var meget anset og bestod i ti Aar.

Ogsaa hans Broder, Landøkonomen Jacob Aall Hofman (Bang) — der var Forpagter paa Hofmansgave fra 1860 til 1880 — maa nævnes, bl. a. som Forfatter af Bogen Odense Amt, Landhusholdningsselskabets 16. Bog om Danmarks Amter. Se Fodnoten Side 252.

I Odense var, som alt sagt, Historikeren, særlig Odense Byhistoriker Engelstoft Biskop fra 1851 i 38 Aar (706).

Fra Odense maa ogsaa nævnes Kaptajn I. C. Madsen, den militære Husflids Fader og til sin Død 1914 Krigsministeriets Tilsynshavende og Ledende i denne Sag, der har sat Spor langt uden for Kasernernes Mure. Husfliden blandt de i Garnison liggende Soldater, der efter hans Forslag 1891 blev indført i Hæren 1892, hvor den siden er gaaet sin Sejrsgang rundt gennem Regimenterne, er en betydende Samfundssag i moralsk og økonomisk Henseende — samt tilige kulturelt, idet de gode Tegninger, der arbejdes efter, højner Smagen. Denne Syssel i Soldatens Fritid, dette Fredens »Vaabenbrug« blandt vore Jens'er, er et dansk Foretagende uden Forbillede fra fremmede Hære. Derfor viste det sig ogsaa snart, at den militære Husflid i Danmark evnede at vække Opmærksomhed i andre Lande.

I Havrehed Skole i Vigerslev Sogn udfoldede Lærer Anton Andersen sin botaniske og skønlitterære Virksomhed, og saaledes kan man blive ved — for Eks. er Cyclerytteren Thorvald Ellegaard født i Fangel, hvor hans Fader ejede Gaarden »Ellegaard«.

En stor Række kendte Personer er født eller har virket forud for eller i det 19. Aarhundrede paa de Egne og iblandt de Folk, som denne Bog omhandler, og mange af dem har Folket paa de paagældende Egne hædret med Mindesmærker.

Fynske Mindesmærker.

Odense Amt er rigt paa Mindesmærker, der bærer Bud om saavel ældre som nyere Tid. Jeg har i Løbet af en lang Aarrække været rundt over en stor Del af Fyn og optaget Indskrifterne paa mange forskellige Sten i den Tanke at samle dem i det mindste for Nordfyns Vedkommende og lade selve Stenene tale som Emner, der ikke findes samlet andet Sted. Men Pladsen tvinger mig til at opgive et saa omfangsrigt Kapitel og nøjes med langt kortere Optegnelser.

Som alt skildret er Nordfyns flade Slettegne saare rig paa Oldtidsmindesmærker, der peger længst tilbage, men som er med til at tegne Landets Ydre. Derfor bør ogsaa disse i og for sig saa talende, men dog saa tavse Vidnesbyrd fra en svunden Old, da Livet i vort Land levedes under Forhold, som man kun vanskeligt kan tænke sig, at Livet kunde leves under, indfattes i de Minder, der »siger slet ingen Ting, men er dog et lønligt Kildespring.«

»En Nation, der ærer Mindet om sine store Mænd, hæd-
rer sig selv.« Det er godt at dvæle ved vore Fortidsminder og at komme vore Stormænd i Hu. Mange Steder i Fyn staar saadanne synlige Minder i Landsbyer, der ikke ligger ved Jernveje, end mindre paa de alfare Rejsestrøg. Ved store Gaarde er der flere Steder rejst Mindestøtter af Godsernes Beboere for afdøde Ejere af det paagældende Herresæde. (Se for Eks. Dallund S. 681.) Naar saadanne Sten staar i Herregaardens Park eller nær Gaarden, maa de regnes af mere privat Natur. Ogsaa paa Kirkegaarde er der lignende Mindestene. Men der findes tillige i Fyn en Mængde fuldtud offentlige Sten, hvortil der har været ydet Tilskud i videre Kredse, ja, fra hele det danske Folk. Og Fynboerne er fremdeles saa flittige til at rejse Mindestene, at der vel endog kunde være Grud til at slaa til Lyd for at holde lidt igen med dette skønne Ærbødighedstegn for Stordaad, at ikke Linien for Værdighedsgraden dertil sænkes!

I Nordfyn kommer man Kirkens Mænd i Hu, i Midtfyn mindes vor Krigshistorie og vore Helte, og i Sydfyn findes et af Skyttesagens, Folkehøjskolens og den grundtvigske Be-

vægelses Arnesteder, hvad der har givet sig Udslag i folkelige Mindesmærker — selvfølgelig Alt bestemt i meget store Træk.

Et af de betydeligste og anseligste Mindesmærker i hele Riget er den store, smukke Mindestøtte for Hans Tausen, Danmarks Morten Luther, som med Ydelse fra hele Landet rejstes 1894 i hans Fødeby Birkende, Øst for Odense i Bjerger Herred, og som staar der paa et hegnet, skygget og fredet Sted. I Kirken har 1866 Ejeren af Vejrupgaard som Kirketiendejer, Præst og Sognebeboere — til Minde om dette Bysbarns Fødsel 1494 — ladet indmure en Marmortavle, hvorpaa man i Relief ser »den liden Plovdreng fra Birkende By«, den By, hvor hans Fader Tage var Smed — men der er nu delte Meninger om Smediens Beliggenhed. Folk i Birkende paa-viser dog i en Mark, Tageholm, et bestemt Sted, hvor Sagnet vil henlægge Tausens Fødested, og hvor altsaa Smedien laa, i hvilken hans Fader smedede Jern af Mosen. Dette falder sammen med, hvad Thiele fortæller i sine Folkesagn om Stedet, Resterne af Smedien og Hammerskæl der paa Stedet.

Lad mig fra Odense først nævne Mindesmærket for Kingo 1875. I Fyns Bispegaard indrettede Kingo sit Bogtrykkeri, paa hvilket han 1682 fik kongl. Privilegium for sine og Andres Skrifter. Her er saa mange kendte Kærnesalmer blevet til. Den Salmebog af 1699, der bærer hans Navn, er trykt her. Og endnu lever »Salmisten i det danske Kirkekor« i vore Kirkesange. Dernæst Gravstenen paa Frue Kirkegaard for den rige, ugifte Handskemager J. M. Lahn, død 1802, som skænkede sin Ejendom til en Stiftelse for hjælpeløse Børn. Det første Skib, der kom til Odense ad Kanalen 1803, og som var opkaldt efter selve Havets Gud, bragte Kalk fra Gudumlund i Jylland til denne Bygning, dette fynske Vajsenhus. Der er ligesaa den dobbelte Mindesten paa St. Knuds Kirkegaard for Stifterne af de rige, fynske Legater Kammerherre, Amtmand (i Randers) J. Benzon og Hustru, født Gersdorff. Endvidere er der Mindesmærker for Frederik VII 1868, H. C. Andersen 1888, Tietgen 1908, St. Knud 1911, Christian IX 1912 og Carl Bagger 1913.

Kirkerne huser Tavler, Gravmæler og Gravsten til Minde om ældre Tiders Velgørere og Stormænd. I Mængden af disse har neppe noget Minde Tilknytning til de fynske Landboere

udover den Gravsten, der findes i St. Knuds Kirke over Amtsforsvalter Rasmus Andersen og Hustru, Stamforældrene for Slægten Balslev; se herom under »Præstefamilien Balslev«, samt det Marmorgravmæle og den Tavle med Indskrift, som begge ligeledes findes i St. Knuds Kirke, til Minde om den rige Odensekøbmand Peter Eilschow og Hustru. Det er dette Ægtepar, som oprettede i Odense Legater og de endnu bestaaende seks Friboliger »de Eilschowske Boliger« for tre Enker og tre Jomfruer (576), og skænkede Penge til St. Knuds Kirkes Spir.¹⁾

1) Eilschow og Hustru ligger begravet i St. Knuds Kirkes søndre Sideskib. Paa Kirkens søndre Væg ved Siden af Døren til Sakristiet findes et Gravmæle i Marmor, der oplyser, at Peter Eilschow til Marienlund ved Odense og Købmand sammesteds er født i Odense 28/1 1713 og død 28/10 1783 og hans Hustru Mad. Anna Maria Becker er født i Rudkøbing 10/7 1719 og død 29/8 1799. — — I Kirkens nordre Sideskibs vestre Ende findes en stor Mindetavle, hvorpaa der staar Følgende: »Ære, Hæder og Fred skal være over hver som gør det Gode. Rom. 2., 10. Det opfyldes i Tiden og det opfyldes nu i en salig Evighed paa Velædle Hr. Peter Eilschow, Handelens Lys og Ære her i Odense, som ved redelig Klogskab vandt sjældne Midler, men agtede Rigdom for intet mod Guds Ære og et godt Navn, laante Herren villig af sin Rigdom, og da alt Hjælpes Haab var ude for dette Taarn skænkede det i dets Nød 6000 Rigsdaler til et nyt Spir, Aar 1783 den 29. Oktober. Det vil og stadfæstes i Tid og Evighed paa hans efterladte Enke, Velædle Madame Anna Maria Bekker [her staves Navnet med to k'er], Kønnets Zir og Prydelse, hvis Ædelmodighed skænkede endnu 2000 Rigsdaler, den 1. April 1784, til at dække Spiret med Kobber og desbedre befæste Taarnet mod Fremtiden.«

Endvidere findes i Forværelset til Stiftsbiblioteket en stor og bred Tavle, hvis Indskrift er en Redegørelse for, hvad dette rige gavmilde Ægtepar har været for Odense By og Omegn. De har skænket Penge til St. Knuds Kirke til deres Begravelses Vedligeholdelse, til Kirkens Spir og Taarn at nedbryde og igen at opbygge, til at lade Kirken og Orgelværket male, Prædikestolen forgylde og forsyne med et Fløjels Dækken, rigt broderet og med Guldfynser nedenom. De har desuden givet Penge til tolv fattige Lemmer af Marienlunds Gods udi det af begge Ægtefæller opbyggede grundmurede Hospital i Lumby, har skænket Boliger i Odense til tre Enker og tre Jomfruer i de af Peter Eilschow opførte seks nye Vaaninger, beliggende ved St. Knuds Kloster, en Legatportion til hver af disse seks Beboere samt andre Legater.

Kommer man ad Middelfart Landevej ind til Odense, den bakkede, men de sidste Par Mil næsten liniellige Hovedlandevej — det samme er Tilfældet paa den modsatte Side af Odense ad Nyborglandevejen, ligeledes den gamle Postrute — har man St. Knuds prægtige Kirketaarn som Vejens ufravigelige Midtpunkt og Toppunkt for hver kommende Bakke. Eilschows Fader, født 1664, var en Bondesøn, der blev Købmand i Odense. Han var fra Landbyen Ejlskov i Haarslev Sogn. — Han var født i den Gaard, der i Midten af det 19. Aarhundrede ejedes af Jesper Andersen.

Kirkegaarden i Odense, indviet 1811, gemmer Støvet af saa mange af det sidste Hundredaars fremragende og kendte Mænd og Kvinder. Her findes mange officielle Mindesmærker, deriblandt flere over Personer, som paa forskellig Vis har været knyttet til Fyn og de fynske Landboere. Her er fire af Stiftets Biskopper stedt til Hvile. Her hviler Digteren, Stiftsfysikus Aarestrup. — Medens hans Dødsdag i Haandbøger staar opgivet som den 20. Juli 1856, staar der paa Gravstenen den 21. — Stiftsfysikus Eichel er alt omtalt S. 482. Ogsaa skal nævnes Mindesmærket for Stiftsfysikus T. M. Trautner, død 1903, Sygeplejesagens og Sygekassernes trofaste Forkæmper. Han var i mange Aar (1866—83) Læge i Bogense, og Bønderne forstod ikke fra Begyndelsen af, at han vilde deres Vel, da han i Blade og Skrifter afslørede de uhygiejniske Tilstande hos dem for at faa tilvejebragt bedre Sygepleje og Forhold under Sygdom i Landbohjemmene. Men Mindesmærket vidner smukt om hans Livsværk. Smaakaarsfolk fra alle Egne af Riget har saa at sige været med til at rejse det gennem en Øreindsamling, idet Sygekassernes Fond har ydet Tilskud svarende til en Øre for hvert Medlem. Her er Mindestene for selve Landbrugets Mænd som Landinspektør A. N. Andersen og Andersen-Rosendal, og mange flere officielle Gravsten kunde nævnes.

Kancelliraad Elias Møller var en Husmandssøn fra Diernisse ved Faaborg, født 1761, død 1846, som blev Herremand paa den nordfynske Slette, idet han 1797 giftede sig Østrupgaard til og 1828 tillige blev Stamhusbesidder. 1818 tørslagde han Egense Fjord, ialt 1100 Tdr. Land. Som Paaskønnelse

for dette Arbejde blev Elias Møller 1820 hædret med Landhusholdningsselskabets store Guldmedaille. 1840 blev han Justitsraad. (Se for øvrigt hans egne Optegnelser i »Personalh. Tidsskrift«, 6 R. 3 B. 201 f.).

Denne store Østrupgaard's Inddæmning blev i 1913 — for at Jorden kunde udstykkes til Egnens Beboere — købt af Udstykningsforeningen for Sjællands Stift, hvilken netop ved denne Lejlighed ændrede sit Navn til: »Foreningen til Opkøb og Udstykning af Landejendomme i Sjællands og Fyns Stift«.

Til Minde om denne Indvinding af nyt Land rejste Udstykningsforeningen i Hundredaaret, i 1918, en Sten med Indskrift ved Vejen, der fører fra Egense til Hasmark, og ligeledes til Minde om dette Landvindingsværk udgav samme Forening et smukt Skrift, »Fjordmark«, udarbejdet af Forfatteren A. Nordahl-Petersen, der skildrer Elias Møllers Liv og Virke, og hvori det bl. a. om det nye Land Fjordmark som »Høstænge« hedder: »I Højbjergningstiden udfoldede der sig i Engene et lignende broget Folkeliv som det, der møder En i de store Marskenge ved Vesterhavet« — og i en Sang af samme Forfatter i Anledning af Mindesmærkets Afsløring lyder et Par Linier:

»Hvor Snekker pløjed den dybe Sø,
der avler Bonden nu Korn og Hø.«

I Kerteminde har man hædret Frederik Paludan-Müller med et Mindesmærke. I Bogense er rejst en Mindesten for Justitsraad Pagh. I Odense, Bogense, Middelfart og Assens er der Krigergrave med Mindesmærker over dem, som gav Livet hen for Fædrelandet i vore sønderjydske Krige. I Assens er en Statue af Peter Willemoes, og Maleren Jerichaus Fødested er mærket med en Mindetavle i Muren.

Blandt de fynske Stormænd og Lærde, der har gjort Danmark Ære, er der, som forud sagt, ikke Faa, hvis Vugge har staaet i Fæstegaarde og smaa Hytter paa Landet. I Roerslev har Beboerne rejst en Sten for den med Tankebegavelse og Veltalenskunst saa rigt udrustede Videnskabsmand Rasmus Nielsen, Bødkersønnen fra en Husmandshytte der. Det var 1909 i Hundredaaret for hans Fødsel. Ambrosius Stub, Lyrikens

Fader, en Dreng blandt en fattig Skrædders Børneflokk i Gummerup, har man i 200 Aaret for hans Fødsel 1905 rejst to Bøvæderne i hans Fødesogn, en Sten i Køng Højskoles Have og en Sten i selve Gummerup By, ud for det Sted, hvor det lille Skrædderhus, et Fæstehus, laa.

I Ryslinge, i Dalby, ved Dalum Landbrugsskole og paa Dalum Kirkegaard findes Mindesmærker for Christen Kold. Højskolen paa Hjallesø Mark ved Dalum aabnede han med et Hold Karleelever i November 1862, og i Maj 1863 begyndte Kold her med 18 Pigeelever den første Pige-højskole i Verden. Ved Dalum er tillige rejst en Sten (1911) for Forstander for den af Kolds Højskole 1886 omdannede Landbrugsskole, Jørgen Petersen; paa denne Sten staar hans smukke Valgsprog: »Aldrig færdig, men altid paa Vej«.

I »Fruens Bøge« findes et Mindesmærke for Stavnsbaandets Løsning og en Sten for »Naturvennen« Brygger Schiøtz i Odense.

I Sanderum er 1875 rejst en Natursten for Skrædder-sønnen, den fædrelandskærlige Mand, Historikeren Niels Mathias Petersen. Sanderum er en By, der bestaar af en usædvanlig Række store, velholdte Bøndergaarde. Midt i Byen fik jeg dog, da jeg for nogle Aar siden var der, Øje paa et lille, skrøbeligt Hus, som saa ud til, at det mæt af Dage kunde ønske at synke sammen. Huset brændte kort Tid efter, nemlig den 23. November 1911. Man kender ikke med Vished N. M. Petersens Fødested, men man sluttede, at det var dette Hus med de smaa Ruder og det ludende Tag.

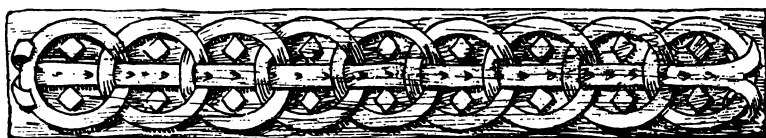
Men det var i hvert Fald i Sanderum-Skrædderens lille Hus, at Sønnen med det vide Udsyn og den klare Tanke saa Lyset en Oktobernat. Da der intet Ur fandtes i Huset, ved man ikke, om det var før eller efter Midnat. Hans Fødselsdag skrives derfor 24. eller 25. Oktober 1791, paa Stenen staar dog kun 24.

Ved et rent Tilfælde spørger jeg en Kone, der kommer gaaende, den Eneste, jeg møder, om Oplysninger om den Sten og det Hus, jeg var gaaet Vejen for at se, og det viser sig at være en ret nær Slægtning af N. M. P. — der ligeledes har haft en Broder i Sanderum. Hun kender dog kun lidt til

Professoren, men fortæller om Festen, da hun som Paarørende var med til Mindestenens Afsløring.

Herfra er ikke langt til Brændekilde, Rs. Kr. Rask's By, der nu er en Opkomstby med Fortov langs Vejene, Cyklesti ved Siden af, elektrisk Lys ud over Vejene, Telefonledninger o. l. Midt i denne By svinger Smeden endnu sin kraftige Hammer, saa Slagene paa Ambolten giver Genlyd. — Skraas over for Smedien laa i sin Tid Brændekilde-Skrædderens lille Hus, hvor den navnkundige Sproggransker fødtes, den Fædrelandets store Søn, som i Videnskabens Arbejde »— kom fra Renens Veje ned til Elefanter Leje.«

Men der er tre Navne, som jeg i denne Afdeling hver især maa give særskilt Omtale, da de tætter sig i Særdeleshed omkring nærværende Bogs stedbestede Udgangspunkt, min særlige Hjemegn. Disse Navne er: Professor **Rs. Kr. Rask**, Konferensraad **Vedel Simonsen** og Navnet Balslev, det vil sige den gejstlige **Balslevslægt**.

Sproggranskeren Rasmus Kr. Rask og hans nærmeste Slægt.

SKØNT Brændekilde ligger et godt Stykke fra Haarslev, og skønt Rasmus Kristian Rask's Levetid ligger saa langt forud for min egen, saa er Rask dog den af Nordfyns hidtil nævnte, historisk navnkundige Mænd, der er vævet stærkest med ind i mine Barndomsminder. Saa langt jeg kan huske tilbage, har jeg hørt Tale om hans Navn og den ham egne Begavelse. Slægtens Hjemsted blev nemlig ligesom flyttet til Bolstedet Egelund (516) i Haarslev Sogn, nær mit Hjem, saa her er Familieminderne blevet samlet, fredet og gemt, og der vaages fremdeles med usvækket Interesse over, hvad der endnu findes i Familiens Eje af synlige Minder og mundtlig Overlevering.

At der fra en nordvestfynsk Husmandshytte er udgaaet en lærd Søn, en Professor, som ved sit Virke har foreviget sit Navn, er flere Gange forud nævnet, ligeledes at en Landsby-skrædder er Fader til en saadan Søn; sliq Afstamning er den lærde Sproggransker ikke ene om. Men han er ene om sit banebrydende Livsværk, ene om (udtrykt med Digteren Ploug's Ord) »— det mægtige Forskersnille, som brød Vej gennem alle Sprog, de dyrkede som de vilde, Stamme spored han i Kvist, fandt den skjulte Rod til sidst, gætted Vækstens Love.«¹⁾ Og videre — — »Men eet blandt dem alle dog var

¹⁾ Odense Katedralskoles Indbydelsesskrift 1861 indeholder en Tale ved Translokationshøjtideligheden 1860, holdt af Skolens daværende Rektor, Prof. R. J. F. Henrichsen, om Rasmus Rask's Skoleliv; deri staar bl. a., at Rask til nævnte Rektor har sagt, »at han ikke behøvede andet end Fadervor i et Sprog for at danne

hans Lyst, og det var Fædrenes Tunge.« — — Men »Nordens gamle Kraft og Marv tog hans rige Aand i Arv, til hans Legem segned.«

Hans Ven Historikeren N, M. Petersen fra Sanderum har skildret, hvor knugende og trang en Tilværelse han maatte friste i sine Studieaar. Han kunde leve hele Dagen af tørt Surbrød og Vand, og kun sjældent kunde han gøre sig til Gode med en Ret varm Mad — skønt han spiste den i en Kælder for fem Skilling. Naar en Ven besøgte ham, købte han nogle varme Kartofler, som de spiste med Salt til. — Ihvorvel den legemlige Nød ikke kunde kue den fremadstræbende Aand i at naa frem, saa har hans haarde Kamp og Møje dog sikkert nok lagt ham i den alt for tidlige Grav.

samme Sprogs Formlære.« For øvrigt hedder det i denne Tale, at hans Rektor vidner om ham 1806: »Det er ikke usædvanligt, at han studerer til Kl. 1 eller 2 om Natten og er igen oppe imellem 5 og 6 om Morgen, og man kan være sikker paa, at hans Studering er alvorlig og ikke for at give sig Anseelse af at være flittig.« Hans Helbred var ikke stærkt, og han led en lang Tid af Øjensvaghed, men han var kun borte fra Skolen, naar han var virkelig syg, altsaa yderst sjelden, og aldrig for at nyde en Fornøjelse: »Til Livets sædvanlige Adspredelser«, siger den Ven, som har skrevet hans Liv, »levnedes der os hverken Lyst, Tid eller Anledning; vor Vederkvægelse var et Slags regelmæssige Søndags-sammenkomster, hvor Samtalen næsten altid drejede sig om alvorlige Genstande; især om det gamle Norden.« Han og hans Klassekammerater gjorde een Gang om Sommeren en længere Vandring ud i den frie Natur; ofte besøgte de i Samling Rask's Fader, og hertil maatte vælges den sildige Aften eller den tidlige Morgenstund, for at Skolen ikke skulde forsømmes. Rektor kunde da hen imod Udgangen af Skolen bl. a. give ham den Lov, »at han hverken savnede hans Person eller hans Agtpaaagivenhed nogen Tid paa Skolen.« Det var ønskeligt — fortsætter Prof. H. —, at der kunde siges om enhver Discipel, hvad der sagdes om Rask lige fra Begyndelsen af hans Skolegang, »at der hos ham findes Munterhed uden Vildskab, Frihed uden Næsvished, at han hører med Begærlighed, svarer med Forstand, spørger med Skarpsindighed.« — Prof. H. siger videre: »Og hvorfor kunde ikke blot Rask, men ogsaa de dygtigere af hans Kammerater overkomme saa Meget ogsaa udenfor Skolearbejdet? Det var, fordi deres Sind og Tidens Sind var saadant, at der efter det Vidnesbyrd, som jeg allerede har anført, »hverken levnedes dem Lyst eller Tid eller Anledning til Livets sædvanlige Adspredelser.«

Rasmus Rask fødtes 22. November 1787, kom til København i November 1807 og døde her 25 Aar derefter, 14. November 1832. I 1842 rejstes Mindesmærket paa hans Grav i København, hvorpaa der bl. a. som den danske Indskrift staar hans patriotiske Valgsprog, Pligtsprog, der stiller saa stærkt et Krav, at det lyder som et Bud: »Sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette«, og 1887 satte man en Mindesten paa Tomten af hans Fødehjem. Paa denne Sten staar hans Navn og hans Fødsels- og Dødsdata samt: »Fædrelandet skylder man Alt, hvad man kan udrette.« Under denne fynske Form har jeg optaget hans smukke mandende Ord som Motto Side 127.

Skrædderen i Brændekilde boede i det Hus, som her ses afbildet¹⁾, og som stod indtil 1868, da det nedreves og et nyt Hus byggedes ved Siden

af paa Husets Grund. Han var tre Gange gift og havde en stor Børneflokk. I andet Ægteskab er der forud for den lille, spinkle Rasmus en Datter Maren og en Søn Hans Christian, som begge døde som Børn, Datteren faa Dage efter Sønnen. Det var to Børn med særlig gode Aandsevner, og det var ved denne Lejlighed, at Faderen skal have sagt, at Vor-

Rasmus Kristian Rask.

¹⁾ Billedet af Huset har jeg faaet i Egelund, det har været fremme i Illustreret Tidende 30. August 1868 med Omtale af Rask's Fødested, senere forskellige andre Steder. Ill. Tid. 20. Novbr. 1887 fremtræder som et Festnummer i Anledning af R.s Hundredaarsdag med forskellige Artikler om dette Emne samt med et Billede af R., et Billede, der er tegnet flere Aar efter hans Død. Her ser man ham iført Kalvekryds. Den 27. Novbr. 1887 skriver Alfred Ipsen, som i Festnummeret ogsaa har skrevet en af de nævnte Artikler, om et Besøg i Rask's Fødeby, ledsaget af et Billede af Mindestenen i Brændekilde.

herre tog det, som duede, og lod dem beholde den lille, svage Rasmus. Medens Bylavets Koner, som Skik var, var samlet til *Kistelæg* (120, 333) nu for anden Gang, og begge Lig da var hensat i samme Værelse, hændte det — saa lyder den mundtlige Meddelelse — at de døde Børn lukkede hver et Øje op, de Øjne, der vendte mod hinanden, hvortil Faderen

Rasmus Rask's Fødested i Brændekilde.

sagde, »at nu havde de to Søskende hilst paa hinanden i Guds Rige.«

I tredje Ægteskab blev begge disse Børn opkaldt. Den i dette Ægteskab fødte Hans Christian blev Præst, og Datteren — Maren altsaa — kom til Egelund. Disse to var saaledes Helsøskende og begge Halvsøskende til Rs. Kr. Rask.

Brændekildeskrædderen flyttede 1808 til Fjelsted Sogn til et Hus i Rydskoven, ved Navn Frydenlund, og døde den 5. December 1810. Hans Christian slog sig som Faderen og Farfaderen paa Skrædderhaandværket, var 18 Aar gammel udlært Skræddersvend og sad hjemme hos Moderen i Fjelsted og syede for Tjenestefolk. Men naar Moderen ikke var til Stede, sad han med en Bog i Haanden. Han kom til Brahetrolleborg og fik Undervisning, men Moderen kunde ikke yde ham nogen nævneværdig Hjælp. Naar hun gik paa sin Fod

den lange Vej ned til ham for at give ham nogle Fødevarer, var hun tre Dage om Turen. Den lille Maren var da ene hjemme. Hver Gang hun havde sørget for Koen, Faaret og Hønsene, lukkede hun sig inde og krøb ind under Bordet — hvor hun ikke kunde ses — for at Folk, som kom til Døren, skulde tro, at der Ingen var hjemme. Men først, da Broderen 1823 kom hjem fra sin store Rejse i Østen, kom Hans Christian til København, og 1833 tog han theologisk Embeds-eksamen med første Karakter. Han døde 1875 som Sognepræst til Viskinge (eller, som det ogsaa skrives, Viskinde) og Avnsø Menigheder ved Kalundborg. (En Husmand i Viskinge, som er blevet konfirmeret af Pastor Rask, omtaler ham som en meget rar, mild og venlig gammel Mand.) I Søsterdatterens lille Stue i Egelund hænger hans Billede. Han giftede sig 1842 med en Datter af en Kaptajn Høier i Odense.

Ogsaa han havde sproglige Interesser og udgav flere herhenhørende Skrifter. (Se Erslews Forf. Lex.). Mest kendt er hans litterære Værk: »Morskabslæsning for den danske Almue« (511, 550, 602 og 611), et for den Tid (1839) udmærket Tidsskrift, i hvilket jeg genkender mange fynske Udtryk, Skikke og Fortællinger, som sikkert er Minder fra hans Ungdomstid. — Han skrev paa sin Konfirmationsdag 1819 et Takkevers til sin Moder. Det er omslynget af en tegnet grøn Ranke med smaa røde Blomster. I dette barnlige Digt udtrykker han i tyve Linier sin Glæde over alle Himlens gode Gaver og lover, at hans Tak »skal ses i Lyst til mere og mere at være lydig, flittig, klog og from«, som:

»Min elskte Moder mig hver Dag skal finde
og Gud skal høre, hvad jeg beder om:
Lad mig, o Gud! imens jeg er hos hende,
saa følge denne Moders Ja og Nej,
at naar det elskte Ledebaand har Ende,
jeg selv kan vandre tryk paa Livets Vej!«

Sognepræst Hans Kristian Rask.
som han selv skrev sit Navn.

Hans Moder kom 1825 til Egelund, hvor hun blev gift med Aftægtsmand Hans Hansen og var der i 21 Aar til sin Død 1846.¹⁾ Datteren Maren blev samtidig, 17 Aar gammel, gift med Hans Hansens Brodersøn, Hans Pedersen til Egelund, der var 29 Aar gammel; han døde 1866. Maren døde 1876. De havde otte Børn. Jeg har kendt baade Maren, Sønnen Niels Rask, der overtog Egelundstedet efter sine Forældres Død, og som døde ugift 1909, samt to ugifte Døtre. Niels Rask var en velanset Mand, som var betroet forskellige Tillidshverv. Af dem, jeg kendte, lever nu kun Rasmine Christiane, opkaldt efter sin store Morbroder. Hun bor i et lille Hus ved Siden af sit gamle Hjem, da dette nu ejes af en anden Broder. Dette hendes Hus blev bygget til Aftægtsbolig for Bedsteforældrene.

Fra hende stammer saa mange af de Oplysninger, jeg her bringer, og som jeg paa nogle Punkter udførligere har gengivet i »Wisbechs Almanak« 1914 i en Skildring af Rs. Kr. Rask og hans Familie. Til Gengæld er i nærværende Stykke medtaget Ting, som ikke findes der. Hun hæger og værner med Omhu om ethvert nok saa lille Minde, hun ejer, og gemmer i trofast Hukommelse, hvad de nu Forudgangne af Slægten har meddelt hende. Hun har adskillige Bøger, der har været i hendes Morfaders Eje. Og hun har en Bog, der igennem Aarene har været ført i Egelund over optegnelsesværdige Træk fra Hjemmet der, for Eks. naar Rugen blev saet og høstet, naar Grisen blev slagtet, og hvad den vejede o. s. v. Hun har ogsaa hvert Aars Almanak fra 1802.

¹⁾ Hun var Skrædderens tredie Kone, og ogsaa hun var tre Gange gift, idet hun 1811 ægtede Peder Christensen Møllebygger, fra hvem hun faa Aar efter blev skilt. Han forlod hende for at gifte sig paany og giftede sig med en Datter fra det Sted, hvor han fik Kosten, medens han byggede Hølse møllen. Han kom til at bo paa Haarslev Mark ad Bogense til og kaldtes »Per Klog«, fordi han havde været gift med den kloge Kone. Senere byggede han en Mosemølle for Ejeren af Stedet Mørkemose tæt ved Egelund. Egelundmanden kom da en Gang hen til Mørkemose, og han hørte ved den Lejlighed Per Møllebygger meget stærkt rose den Kone, han nu var skilt fra, og fik derved den Tanke, at hende vilde han have, naar den fraskilte Mand havde saa meget Godt at sige om hende. Og ovennævnte Forbindelser for baade Moder og Datter kom da i Stand.

I gamle Dage gav man Soldaterne Navn efter deres Hjemsted, Landsbyer eller Gaardenes Navne. Navnet Rask stammer fra en Soldat fra Nyborgegnen. Men han fik dette Kendingsnavn paa en egen Maade. Han udførte i Felten en rask og modig Handling — saa vidt jeg ved, red han over et større Vandløb — og Officeren sagde da, at herefter skulde han hedde Rask. De første Bærere skrev dog Navnet Rasch, men Rs. Kr. R. gjorde Navnet mere enkelt og dansk.

Maren i Egelund hed Rask; hendes ældste Barn fik ikke dette Navn i Daaben, men fik Ret dertil senere; thi (det er Rasmines Ord, jeg gengiver) »da udkom den kgl. Forordning,¹⁾ at naar enten Faderen eller Moderen havde et *Binavn*, maatte Børnene faa det.« De andre syv Børn har Navnet Rask som Døbenavn.

Skrædderen Niels Hansen Rasch var en troende Mand og efter Datidens Forhold meget belæst. Et Kirkehus kaldte man et Hus ved en Kirke, hvis Beboere fejede Kirken, og hvor Børn, der skulde døbes, tog ind, o. l. Da hans Barndomshjem var i Kirkehuset i Paarup, havde hans Forældre Nøglen til Kirken, og han plejede da som Dreng at gaa ind i Kirken og sidde der og læse og lære sine Lektier. Han ejede senere i Brændekilde en Del Bøger, af hvilke adskillige er havnet i Egelund. Der er en Bibel i Folio af 1589 og flere gudelige Skrifter, Prædikener o. l. i Kvart. De tomme Blade foran og bagved i disse Bøger har han udnyttet til Slægttavler og andre Oplysninger, Salmer og gudelige Betragtninger. Især er Pladsen paa Bind og Forblade paa den store Bibel fyldt med mange personalhistoriske Optegnelser. At prente og sirligt ned-

¹⁾ Om Forordningen om Daab af 30. Maj 1828, hvori det hedder: »— — — iøvrigt bør hvert Barn ved Daaben benævnes ej alene med Fornavn, men og med et Familie- eller Stammenavn, som det i Fremtiden bør bære«, skriver Poul Hennings i »Personalh. Tidsskrift« VI B. 2. H.: Denne Forordning — »der har til Hensigt at indføre faste Slægtnavne i Folket — er den første Bestemmelse her i Landet, der kom ind paa Navnespørgsmaalet, siden Frederik I paa Herredagen i Odense i December 1526 havde rettet en Anmodning til den danske Adel om at antage faste Slægtnavne. Før Forordningen af 1828 kan man i alt Fald uden for Adelen, den studerende Stands og det højere Borgerskabs snevre Kreds ikke tale om Slægtnavne, højst om arvelige Tilnavne.«

skrive saadanne Minder, er et Tidsfordriv, han har gjort sig paa sine Fridage og Helligdage. Her findes Mærkedage for hele Familien.

Om Rs. R. og hans Moder har han bl. a. skrevet: »Min anden Trolovelse med Berthe Rasmusdatter var den 3. December 1779. Og Brøløpet den 6. Jan. 1780.« Om deres tredie Barn er skrevet: »Rasmus Christian, født 22. November 1787, som var en Taarst-Dags Morgen Kl. 8 sl. og baaren til Daaben af And. and. Datter her i Byen Marie.« -- »Min Kone Birthe Rasmus Dater er født 1752 og Kristnet 4. Søndag i Advent. Hun var født lille-Jule aften. Baaren til Daaben af Stine Christen Madsens Kone i Brændekilde. — Hun døde 6. August Kl. 10 og 30 Minutter Torsdag formiddag 1801 og blev begravet 10. August 1801.«

Skrædderen tilegner Rasmus Rask denne store Bibel, da Drengen var 10 Aar. Den Søn, der blev Præst, arvede en Del af disse Bøger; han har 1827 med en Tilføjelse tilegnet Søsteren i Egelund dem.

Skrædderen var ved Siden af at være Skrædder tillige »klog Mand« og ejede flere Bøger med Raad i Sygdoms-tilfælde (516). Hans sidste Kone havde ikke boglige Interesser og kunde maaske heller ikke læse Mandens Bøger, men hun hjalp ham, naar der kom syge Folk, som søgte hans Hjælp, og hun saa, hvorledes han bar sig ad. Men meget af hans Kundskab i saa Henseende er gaaet tabt. Da han var død, sad Konen af disse Færdigheder kun inde med, hvad hun havde set og hørt sig til. Men Kunderne søgte nu hende, og hun fortsatte Mandens Virksomhed, saa godt hun kunde.

Da hun flyttede til Egelund, søgte Kunderne dertil. Lærdommen gik i Arv til Datteren Maren (516), og Egelund blev nu Midtpunktet for Udøvelsen af Brændekildemandens Lægeraad. Efter Maren Egelunds Død, tog hendes Døtre Arven op, og som den sidste i Rækken ejer nu Rasmine Rask Kendskabet til de gamle Maader og Midler. »Det bliver et Savn for os, naar hun en Gang dør«, mener Folk paa Egnen. »Thi hvem skal saa binde Ringorm og Vorter bort?« Denne Kunst ser for øvrigt saare uskyldig ud. Hun tager en hvid Bomuldstraad, holder den over Vorten, slaar Knude paa den og graver saa Traaden ned i Jorden, og naar Traaden er raadnet, skal Vorten være borte.

»Min Morfader var den første i Familien, der havde til-
egnet sig saadan »Klogskab« — fortæller hans Datterdatter —
»og han kunde læse Tysk,¹⁾ han lærte Rasmus Kristian Tysk,
før Drengen kom i Børneskolen i Brændekilde. Min Morfader
sendte ikke Drengen i Skole, da denne var syv Aar. Saa kom
Skolelæreren og opfordrede ham til at gøre det, saa sagde
han, at det vilde han nok, hvis Læreren mente, at han kunde
lære ham Noget, og sagde saa til Drengen, at han kunde
hente sin Bog og læse et Stykke. Drengen læste da Tysk, som
Læreren ikke forstod, og denne sagde, at saa behøvede han
ikke at komme i Skole« — [hvad der dog nok er sket alligevel,
da han først 3. Juni 1801 tretten et halvt Aar gammel kom til
Odense]. »Da min Bedstefader var død, sagde min Morbroder
til min Stedmoder: »Nu tager jeg min Faders Bøger med mig,
at de ikke skal komme i daarlige Hænder, og I kan jo ikke
selv læse dem.« Saa vidt jeg ved, er disse Bøger efter min
Morbroders Død skænket det kongelige Bibliotek.«

Af synlige Minder om Rask er der nu paa Egnen kun
tilbage, hvad hans Søsterdatter har. Morfaderens Lystestage
(155) og en Kyse, der har tilhørt Præstens Moder, har hun
skænket til Fyens Folkemuseum, og det kgl. Bibliotek fik 1910
— i Hundredaaret efter hendes Morfaders Død — et Brev
og nogle Bøger. Endnu har hun de før nævnte Bøger, en
Kaabe, der har tilhørt Bedstemoderen, et Haandklæde, der
har tilhørt Professoren, et Silketørklæde, som denne har købt
paa Odense Marked og foræret sin Stedmoder, og et Brev fra
Rs. Rask til sin Søster, der er skrevet med meget tydelig
Skrift. Der er nu kun det ene Brev tilbage, efter at den øvrige
Familie har faaet nogle faa Andre. Det er lagt i Kvart med
ombøjede Hjørner, saa det har Form af en Trekant, og har
været lukket, hvor Hjørnespidserne mødes, med en Oblat.
Foruden Adressen over Odense staar der: »Brevet bedes ved-
lagt Hårslev Præstes Breve« (740): »Kære Søster! Jeg har
egentlig ingen Ting at skrive om denne Gang, da alting går

¹⁾ Rasmine Rask ved ikke, hvorledes Morfaderen havde erhvervet
sig sine Lægeraad, eller hvorledes han havde lært at læse Tysk;
hun var kun halvandet Aar, da Mormoderen døde, og hendes
Moder har neppe heller vidst Noget derom, hun var kun halv-
tredie Aar, da hendes Fader, Skrædderen, døde.

så jævnt ved det gamle; men jeg må dog lade dig vide, at jeg er flyttet til et nyt Losi i disse Dage, hvor jeg har en ganske smuk Etasje på fire Værelser, foruden Køkken og et Værelse til min Husholderske, samt Brændekammer og Pulterkammer, og Tørveloft, alt sammen nok så ordentlig. Det er i Badstustræde Nr. 126 1ste Sal. Men det behøver ikke at skrives uden på Brevene, uden just om det skulde være den første Gang. — Ellers lever jeg nogenledes ved det gamle, Helbredet er ikke med det bedste; men jeg er dog oven Sænge, og går og pusler med mine Ting så småt. — Jeg beder nu at hilse alle de gamle såvelsom unge, og dem i Hårslev med Præstens og Degnens ikke at forglemme. Jeg har set Grev Rabens Fader for nogen Tid siden her i Byen, jeg syntes han lignede Sønnen i sit Væsen, skønt naturligvis mere sat og reputerlig. Lev nu vel, kære Søster! og erindre imellemstunder din oprigtig hengivne Broder, R. Rask.¹⁾ Det er skrevet den 18. August 1832, som han døde den 14. Novbr. s. A. Det er rimeligvis et af de sidste — om ikke det allersidste — Brev, han skrev til Søsteren.

Et endnu senere i Rask's Dødsaar skrevet Brev findes i »Fyens Folkemuseum« i Eiler Rønnov's Hus. Det er skrevet den 22. Septbr. 1832 til en Urtekræmmer A. Larsen i København og har til Overskrift: »God Morgen!« og lyder for

1) Professoren holdt ikke alene Forbindelsen vedlige med sin Søster gennem Breve, men han besøgte hende flere Gange, og ved hans Død arvede hun 800 Rdl.

Rask har bl. Andre tydet Runeskriften paa Glavendrupstenen (689 f.) — rimeligvis under hans første Besøg hos Søsteren. Hans Tydning, der falder sammen med de nyere Videnskabsmænds, er optaget i Wimmers Værk »De danske Runemindesmærker« II, Øerne, S. 373, og den har til Underskrift: »Egelund 12. Sept. 1826. R. Rask.«

— Med »Degnen«s i dette Brev menes min Faders Hjem. Det er ogsaa til Haarslev Skole, det Følgende henholder sig. Grev Raben var min Faders Svoger (se senere »Haarslev Skole«). Min Fader besøgte Rask i Egelund og har fortalt om et saadant Besøg, at han trakteredes med fine Smaakager, som Rask gemte i Søsterens Klædekiste og tog frem derfra.

— Til de i Teksten indførte Henvisningstal kan tilføjes S. 99 602, 622, 623 f. og 838, hvor Navnet Rask forekommer.

øvrigt: »Nu ved jeg, hvad de 2 Rbd. kan bruges til, som jeg syntes du bandte på, der især måtte være for Småtingen, som dog ere tilgæede i Mængde. Lille Hanne, min gamle Kæreste, kan gøre sig en liden Fornøjelse for dem, ved at købe sig et eller andet efter sit Hjertes Ønske, derfor. Skulde jeg gøre Foræring vilde jeg vist træffe et meget dårligt Valg efter hendes Smag. Jeg beder at hilse hele Familien og forbliver Din højst forbundne R. Rask.«

Rask's Søsterdatter siger, at nævnte Larsen var hans gode Ven; til sidst, da Rask ellers ingen Steder kom, kom han hos ham. I Museets Protokol findes for Novbr. 1896 (meddelt mig af Museet) følgende Oplysninger: Urtekræmmerens Datter, »Brevets »lille Hanne«, senere gift med Pastor Fog i Skydebjerg og Orte. De i Brevet omtalte »Småting« bestod i, at Larsens Familie i Rasks sidste Leveaar omtrent daglig forsynede ham med Mad, da han ikke turde spise fra andre Steder af Frygt for at blive forgivet.« Et andet Sted i Museet ligger »en stenbesat Fingerring, som Rasm. Rask havde købt paa Ceylon og ved sin Hjemkomst foræret til »Lille Hanne.« Anm.: »Gave fra Pastor Fogs Dødsbo. Opgivelsen af sammes Plejedatter«.

»Fyens Stiftsmuseum« ejer en Statue af Rask. 1882 havde Kunstneren A. Paulsen udarbejdet i Gibs til Støbning en Billedstøtte af Rask. [Men hans Arbejde blev ikke støbt. Sprogmandens spinkle Skikkelse er iført Snøresko, Knæbenklæder og enradet Frakke. Han sidder paa en Stol og holder en Bog af 12mo Format i Haanden. Det er et tænksomt Ansigt med villiestærke Træk om Munden, som dog bærer Bud baade om de Skuffelser og de Savn, denne Danmarks store Mand maatte døje.

Da Professor Paulsen er død, har jeg igennem flere Aar forgæves søgt nærmere Oplysning om denne Statue. Kustoden ved »Fyns Stiftsmuseum«, N. A. Pindstoft, er den Eneste af de Mange, jeg har henvendt mig til — deriblandt Kunstnerens Døtre —, der har vidst Besked med dette Arbejde. Fra ham stammer da følgende Meddelelser:}

Ved en Kongres i København, hvor adskillige udenlandske Videnskabsmænd var samlet [hvilke, kan han ikke oplyse],

spurgte flere af disse Udlændinge Professor Madvig, da de saa Frue Kirkeplads: »Hvor findes Rasmus Rask?« Dette gav vistnok Stødet til, at Paulsen gav sig i Lag med Arbejdet og vistnok efter Madvigs Tilskyndelse. Det er formet efter Stockholmerbilledet 1818 [c: Billedet fra Udgaven af »den ældre Edda«, det samme, som er gengivet i nærværende Skildring, anden Gengivelse af Rask fra hans Levetid findes ikke.] Ved Arbejdets Fremkomst var der kun faa i Live, der havde kendt Rask, Madvig havde det, og efter at han i Paulsens Artelier var kravlet op paa en Stige — støttet af Pindstofte, som den Gang opholdt sig i København og arbejdede ved Statuestøbning o. l. — for at studere Ansigtstrækkene, udtalte han sig til Ros for Ligheden, ligesom han udtalte sig varmt for at faa Paulsens Udkast støbt. Ved denne Lejlighed, som Pindstofte helt overværede, var ogsaa Udenrigsminister Rosenørn Lehn, der var Direktør for det kongelige Galleri paa Christiansborg, samt Kultusminister Jacob Scavenius til Stede. Madvig sagde bl. a., at Rask hørte til de store Professorer, som saa mange smaa Professorer efter ham havde høstet Frugter af. Men Mindesmærket kom desuagtet ikke frem.

Etatsraad G. Lotze i Odense købte da Gibsmodellen til Museet i Odense, hvor Statuen fremdeles har Plads.

Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgaard.

ELVEDGAARD ligger i Veflinge Sogn, men i Udkanten deraf, saa dens Tilliggende støder umiddelbart op til Haarslev Sogn — ja Stednavnet *Labølle* (718), *Ladbølle*, i Haarslev Sogn, hedder det sig, skal stamme fra, at her har en Gang Ladebygningerne til Elvedgaard ligget — den er ikke længere fra Haarslev By, end at Familien Wedel Heinen i min Tid ofte besøgte Søndagsgudstjenesten i Haarslev Kirke — og gør det vel endnu. Og lige til Nordvestfynske-Bane kom i 1911, fik Elvedgaard sin Post over Haarslev Brevsamlingssted. — Se for øvrigt om Elvedgaard S. 452, 487, 530, 656, 699, 720 og 765 f.

Igennem hele min Barndom har jeg ofte hørt den da afdøde Vedel Simonsen omtale som »den gamle Konferensraad paa Elvedgaard«. Befolkningen siger dog som Regel kun Elved og udtaler Ordet *Ilve*. Det gælder baade Gaarden og naar der siges for Eks.: »Han bor paa *Ilve Maark*.« (719.)

I den lærde Verden — i Historien og Arkæologien — er Vedel Simonsen vel kendt (se for Eks. historiske Haandbøger), ogsaa i Poesien lever hans Virke, men efterhaanden har paa den stedlige Egn Bølgerne lukket sig over hans Navn og hans fortjenstfulde Gerning, saa han er vistnok i den almindelige Bevidsthed den af Egnens store Mænd, der er mindst almenkendt, sikkert som Følge af den beskedne, stilfærdige Tilværelse, han førte.

Men endnu er der dog flere ældre Folk, der husker ham som en høj Mand i en lang Frakke, og han mindes af disse som en meget flittig Mand, retsindig og af ædel Tankegang,

en lærd Mand, der sammen med sine Skrifter og Oldsagssamlinger kun har efterladt sig gode og smukke Minder.¹⁾

Den lille Skildring (litteraturhistorisk-biografisk), som Forfatteren Anton Andersen i Havrehed Skole skrev 1887, og som til Dato er den eneste selvstændige Levnedstegning af Vedel Simonsen²⁾, er kun i ringe Grad kendt af Egnens Folk, hvad den dog fortjente at være. I Juli 1908 mindede jeg i et fynsk Blad om V. S.s Dødsdag den 12. Juli 1858. Saa vidt jeg ved, var jeg i Pressen ene om 50-Aaret efter hans Død at drage hans Navn frem — ledsaget af for øvrigt meget faa redegørende Linier. (Senere skrev jeg lidt i »Søndagsbladet«.) Jeg kunde ikke da tænke mig, at der skulde hengaa en saadan Aarrække, inden det herværende Arbejde kom frem.

V. Simonsens Bedstefader, Justitsraad Bondo Simonsen,³⁾ Borgmester i Odense og Landsdommer over Fyn og Langeland, var en fattig Dreng fra Ejlskov i Haarslev

¹⁾ Det gaar med Vedel Simonsen som med Karen Brahe fra det 18. Aarhundrede. Lige saa vel kendt og skattet hun og hendes Bibliotek altid har været blandt Videnskabens Dyrkere — saavel ældre som nyere — lige saa sparsomt har Stifterinden af Odense adelige Jomfrukloster (1716), den lærde, ugifte Adelsdame og Bogsamlerinde (født 1657, død 1736) indtil den nyeste Tid været kendt eller været omtalt i almindelig udbredte, folkelige Skrifter — denne evnerige og højsindede Godsejerinde til Østrupgaard i Sydfyn, der paa saa mange Omraader tillige maa mindes som en fremragende Foregangskvinde. Her skal i saa Henseende blot lige nævnes Forholdet til hendes Hovbønder. I Behandlingen af disse i Henseende til Omsorg for dem og Godhed imod dem var hun langt forud for sin Tid. (Jeg har siden 1899 skildret K. B. i en Række forskellige Bladartikler samt 1915 i Svendborg Amt hist. Samf.s Aarbog.

²⁾ I Steenstrup's: »Historien i Danmark i det 19. Aarh.«, 1889, findes en lærd Afhandling med videnskabelig-kritisk Vurdering af V. S.s Arbejde. Den omfatter kun elleve Sider af Bogen, og heri citeres A. Andersens Bog tre forskellige Steder.

³⁾ Den ældste af de fra Haarslev Sogn opbevarede Kirkebøger begynder med Aaret 1688. Det første Par »Ecteviede« i nævnte Aar er noteret saaledes: »i Egelschou 2 den Paaschedag Blef Simon Bundesz: og Berta Nielsdaatter Copulerede.« Og 1700 staar blandt »Føde«: »d. 20 Septembr. Blef Simon Bundesens barn døbt med Nafn: Bunde: Kirsten degns holdt det til daaben: Fadderne Aplonne Peders: Anne Kro Kone her i byen.«

Sogn, som en rig Velgører ved Navn Bless tog sig af. Med sit elegante Firspand kom han paa Haarslev Gade til at køre den lille, legende Skoledreng over. Da Drengen havde overvundet Følgerne af denne Medfart, førte han ham siden frem, og vist er det, at han til sidst efterfulgte Bless i hans Embeder som Postmester, Raadmand og Borgmester.

Bondo Simonsen giftede sig med Enken efter Provsten i Munkebo Claus Wedel, der som 76aarig Mand 1745 havde købt Elvedgaard og kun ejede den i tre Aar til sin Død. Bondo Simonsen giftede sig altsaa Gaarden til og overtog den 1749; han — Landsdommeren — og Provstinden, Anna Elisabeth Amalie, født Berg, blev viet paa Elvedgaard.

Deres Søn blev døbt Claus Vedel Simonsen og blev Fader til Historikeren Lauritz Schebye¹⁾ Vedel Simonsen, der var Ejer af sin Fødegaard fra 1832 til sin Død 1858. Kun disse tre Slægtled ejede Gaarden i lige Linie.

Derefter gik Elvedgaard over til den af V. S. selv indsatte Universalarving, Gehejmekonferensraad, Kammerherre, Hofchef J. C. F. Wedel Heinen og Hustru, født Komtesse Petersdorff (død henholdsvis 1887 og 1895), hvis fire Døtre, alle overordentlige Stiftsdamer i Vallø, nu ejer den: Hofdame, Frøken A. M. Wedel Heinen og Frøknerne A. H. — E. M. og C. F. Wedel Heinen, hvilke tre sidstnævnte Damer bebor den, medens Førstnævnte siden 1889 har været og fremdeles er Hofdame hos den nuværende Enkedronning.

Claus Wedel, der døde som Jubellærer og Konsistorial-Assessor, var Præst i Munkebo, saa vidt jeg ved i 53 Aar, og Provst i 35 Aar for Bjerger Herred samt — Fisker i stor Stil. Han drev et saa stort Aalefiskeri, at han — saa siges der — ikke alene forsynede Fynboer, men Folk over hele Landet med Aal og blev saa rig, at han købte Herregaarden Elvedgaard. Anders Sørensen Wedel (Navnet efter hans Fødested Vejle) var Oldefader til Claus Wedel, og Aaleprovsten, som han kaldtes, var Oldefader til Wedel Heinen.

Blandt Elvedgaards Ejere i svunden Tid maa nævnes Astronomen Tyge Brahes Fader, Otto Brahe og Sønnen Axel

¹⁾ Schebye var hans Moders Navn. Hun og Skolelæreren i Haarslev, min Faders Formand, var Søkendebørn. Hendes Fader ejede Østrupgaard m. m. paa Sletten i Nordfyn.

Ottesen Brahe. Prædikestolen i Veflinge Kirke bærer Brahernes og Billernes Vaaben, Otto Brahes og hans Hustrus, Beate, født Bille. Og paa en stor Gravsten i Kirken ses Axel Brahe med sine to Hustruer, Alle fremstillet som Benrade i Liglagner, omgivet af en Række af Slægtens Vaaben. Nederst paa Stenen staar: »Vi troer Legemens Opstandelse«. Axel Brahe var kongl. Lensmand paa Ruggaard. Men Gaardens Historie kan for øvrigt ses i forskellige Haandbøger. Dog er i nyere, almenkendte Værker som Galschiøt's »Danmark« og »Frem«s »Danmarks Land« hverken Vedel Simonsen eller hans Historieskrivning eller hans Gaard afbildet eller omtalt.¹⁾ Godt, at han selv har skildret den!

V. S.s mest kendte Bøger er netop de lokalhistoriske: »Borgruinerne«, Odense Bys, Elvedgaards og Lenet Rugaards Historie (V. S. skriver denne Gaard med eet g) — og af denne sidste er det da især hans Skildringer af Svenskernes Ophold i Fyn 1658 og 59, der er kendt. Beskrivelserne af de nordfynske Sognes Medfart under Svenskekrigen gaar tidt næsten ordret igen — selv uden Kilde — i forskellige ældre Skrifter og ikke at tale om i nyere nu og da opdukkende Artikler i Aviser eller andre Steder (724).

Den 17. Februar 1829 udbeder V. S. sig i den Hempelske Avis Oplysninger vedrørende de Svenskes Ophold i Fyn under Carl Gustavs Fejde paa Danmark i Aarene 1657—60. Det er en varm Opfordring, hvori det bl. a. hedder: »— saa ville mine ærede Landsmænd tilgive mig den Tillid, hvormed jeg henvender mig til Enhver især iblandt dem, og frem for alt til Landets Embedsmænd, med Bøn, at de godhedsfuld vilde forunde mig de Oplysninger, som enten Ministerialbøger, Dokumenter eller Folkesagn i deres Embeds- eller Omgangskreds i denne Henseende maatte kunne afgive, da det som jeg haaber, vil være en stor Del iblandt dem lige saa kært som mig, at denne vigtige Periode i vort Lands Historie bliver fuldkommen oplyst —.« Og V. S. mener, at der ikke findes »et

¹⁾ »Fyens Stifts Læseforening« ejer af V. S.s hele saa omfangsrige Produktion kun Eske Brock's Historie og Odense Bys Historie, saa der er af denne kundskabsspredende Forening ikke gjort ret meget for at give yngre Fynboer Lejlighed til at lære V. S. store, fynske Arbejder at kende.

eneste Sogn her i Landet, hvor ikke de Svenskes eller Allieredes Fremfærd i hin Periode skulde være omtalt i de gamle Kirkebøger eller have vedligeholdt sig i et eller andet Folkesagn —« og han beder derfor om at faa tilsendt saadanne Bidrag, »der ikke allerede forefindes i trykte Skrifter.« Han undertegner sig Dr., Prof. og Rid. af Dbr.

Den 17. April s. Aar takker V. S. i samme Blad meget be-skedent for de alt modtagne Meddelelser og beder om fortsat Arbejde i saa Henseende. Han skriver til sidst: »— og endelig, at min Adresse er Elvedgaard pr. Odense og at al Titulatur — med Hensyn til dem, der er i Uvished derom — er aldeles overflødig, og at Brevene, hvormed man vil beære mig, indsendes paa min Regning uden nogen som helst Ud-gift for Afsenderen.«

Men mange andre historiske Arbejder har V. S. efterladt sig, som han selv bekostede udgivne, og som han til Dels gratis uddelte.

En Meddelelse i »Rugaards Historie« har været medvir-kende ved en Højsteretskendelse. Da min Fader døde i 1872 og efterfulgtes i Skolelærerembedet af M. E. Matthiessen, nægtede — for øvrigt først et Par Aar efter — Gaardejer Mads Christiansen i Holse (senere sluttede en Morten Larsen sig til ham) at levere den nye Lærer Skolekorn. Manden forklarede, at Skolelærer Reimer var en flink Mand, og derfor gav han ham hvert Aar nogle Skæpper Byg til sine Høns — ikke som pligtig Ydelse, men som frivillig Gave, fordi han og hans Fa-milie drak Kaffe i Skolen, naar de gik til Alters eller var i Kirke (342 f.).

Det kom til Rettergang mellem de to Mænd fra Holse og Sogneraadet. Min Moder maatte vidne i Sagen. Holsemændene vandt ved Under- og Overretten, men Sogneraadet førte Sagen videre. Skolelærer Matthiessen fik da at se, at V. S. i Ru-gaards Historie II, 1844, S. 16 blandt Haarslev Degnekalds Indkomster 1571, da den gejstlige Jordebog blev optaget, op-fører som Degnerente 8 Skpr. Byg af 4 Gaarde i Holse, og meddelte denne Oplysning til Formanden for Sogneraadet, der indsendte Citatet til dets Sagfører for Højesteret.

Dette havde til Følge at Sogneraadet, der forud forgæves havde ansøgt om fri Proces, nu ved gentaget Andragende

derom ikke alene opnaaede dette, men da Dommen faldt 4. Februar 1881, tillige vandt Sagen ved sidste Domstol, og Morten Larsen sagde: »Det blev noget slemt dyrt Degnekorn«.

Det er ikke direkte fremført i Højesteretstidende 1880—81, men Side 733 staar: »I Følge de Højesteret forelagte, til Dels efter den indankede Doms Afsigelse tilvejebragte, Oplysninger er det i høj Grad sandsynligt, at der fra gammel Tid, endog fra det sextende Aarhundrede, er svaret af hver Gaard i Haarslev Sogn, deriblandt ogsaa den Del af Holse By, der, som Tilfældet er med Indstævntes Ejendom, henhørte under bemeldte Sogn, en aarlig Afgift til Haarslev Degnekald af to Skæpper Byg.«

V. S. havde neppe tænkt sig, da han skrev Navnet »Holsøø« og de to Tal, ialt en halv Linie, at disse Ord en Menneskealder senere skulde medvirke ved en Højesteretsdom, for ikke at sige gøre Udslaget.

Dette kan være en Spore for Alle, der sysler med historiske Optegnelser — og som før sagt, Alle, der blindt kasserer synlige Minder — at faa Alt med og Intet at lade gaa til Spilde — at forstaa Betydningen af den historiske Rækkevidde. Det kan overfor Lægfolk ikke betones stærkt nok eller siges tidt nok dette: ikke at kaste Vrag paa selv Ubetydeligheder blandt de historiske Minder; thi de smaa Sandkorn kan i Tidernes Løb omdannes til Guld-korn. (692, 763.)

Vedel Simonsen studerede først Jura, havde dernæst lægevidenskabelig Eksamen med I Karakter, var Dr. med. og havde i sit Fag erhvervet en Guldmedaille, men slog tidlig ind paa at dyrke Historien. 1811 fik han Titel af Professor. V. S. var tillige Dr. phil. og modtog efterhaanden baade Ordener og Titeler i stigende Grad, blev Etatsraad 1840 og Konferensraad 1851. Nu og da dyrkede V. S. tillige Poesien, og han har endvidere indlagt sig stor Fortjeneste som Oldforsker og Samler af Oldsager. V. S. tilkommer Æren for Glavendrupstenens Genrejsning. Det var, som alt fortalt (690) ham, der 1806 fik denne mægtige og prægtige Runesten i Glavendrup — da den henlaa i Byens Grusgrav — rejst paa Højen, hvorved han maaske reddede denne sjeldne Mindesten fra Ødelæggelse. Og han tydede dens lange Runeskrift. Allerede

1813 tænkte han paa at inddele vor Oltid i Sten-, Bronze- og Jernalder — dog især udfoldede han en omfattende Skribentvirksomhed, men virkede — som nævnt — i Særdeleshed som Indsamler af Egnens Historie. Hans fynske Op-tegnelser, alle i kronologisk Orden er trykt i Aarene 1842—46.

V. S. opskriver ogsaa i sine Bøger mange fynske Ord — eller bruger dem ligefrem — saasom *Stenebro*, *tude i Næve*, for fryse, brunede *Kartøfler*, for Landsbyen Farstrup *Fastrup*, ligesom Bønderne udtaler Ordet. Under 1595 i Rug. skriver han, at en Degn klager over, at hans Præst har *skudt hans Hustru om*, som var inde i Kirken. (Man siger *skyde til* for puffe) o. s. fr. Han foretrækker ogsaa det gode gamle Ord *Urte-gaa rds man d* fremfor det moderne Ord *Gartner*, som han ikke kan lide (403).

V. S. elskede — som han skriver: sin Hauge. (Se Fortalen til III Del af Rugaards Historie.) Elvedgaards Have var i hans Tid for Omegnen en Seværdighed, som stod aaben for Fremmede og som tildrog sig talrigt Besøg. *Bogenserne* (Bet. paa første Stavelse) havde her et yndet Udflugtssted. De kom kørende om Søndagen i Holstenskvogne dertil. Men det store Takstræ og flere andre sjeldne Træer, som omtales i ældre fynske Skrifter og af V. S. selv, er faldet for mange Aar siden. Ligeledes er to Træmindestøtter, som V. S. havde rejst i Haven for sin Moder og sin Søn, bukket under for Tidens Tand.

Men inden Døre derimod fredes alle synlige Minder fra de Simonsen'ske Tider med nænsom Haand. — Her findes mange af V. S.s Ejendele, Møbler, Familiemalerier og hans Dagbøger. I hans Arbejdsstue paa første Sal i Frontispicen ud mod Haven staar hans Bogsamling i de gamle Reoler. Alt sligt, hvad der har tilhørt de Simonsen'ske Slægter, værnes der med stor Pietet om. Et Pragtstykke er en prægtig udskaaet Egekiste med Axel Brahes Navn. Den var kommet bort fra Gaarden og var havnet i Bro, men V. S. købte den tilbage. Den gør nu Tjeneste som Buffet. — En Kaleshevogn, der har tilhørt V. S.s Bedstemoder og er omtalt i Elvedg. III, 154, er skænket Dansk Folkemuseum; den findes i Afdelingen i Lyngby.

L. S. Vedel Simonsen.

En Mand, født i den nærliggende større Bondegaard i Haarslev Sogn, Mosegaard, der som Dreng har kendt V. S., siger, at han kan ikke huske, at V. S. nogensinde har kørt [V. S. kunde nemlig fra 1840 ikke taale at køre], han gik derimod lange Ture for at søge efter Oldsager og gøre historiske Optegnelser. Han *tastede an* (standsede) alle Koner og Børn, som han kunde komme i Snak med, og skrev op paa et Papir

Elvedgaard.

alle Slags Meddelelser, som han kunde faa fat paa — og »det var ikke altid ægte Fortællinger«, tilføjer min Hjemmelsmand.

Dette svarer til, hvad jeg Side 10 i en anden Forbindelse har fremført. Det har moret disse uoplyste Mennesker at sætte Et eller Andet til eller at give urigtig Besked for at se, om det blev taget for gode Varer; de havde jo ikke Begreb om, hvor vidtrækkende Betydning deres Forklaringer kunde faa. V. S. var imidlertid som barnefødt paa Stedet vistnok saa hjemme i, saa kendt med og saa vant til dette Forhold, at det sikkert kun rent undtagelsesvis hændte ham at være for godtroende over for mundtlige Meddelelser. Dette kan derimod saa langt fra siges baade før i Tiden og senere om adskillige andre lignende Optegnere blandt *lærte*

Folk, Præster o. A., af hvis Bondelivsberetninger og Folke-mindestof man mærker, at de netop paa dette Punkt ikke til Bunds har forstaaet Bøndernes Lunhed eller deres Lyst til at indbilde Andre Noget, eller det, at de i ældre Dage som oftest slet ikke var sig selv (322, 648) over for de *Fornemme*.

V. S. yndede paa sine Spadsereture at kalde Drengene til sig, og de flokkedes gerne om ham. Han gav dem da en *Pris* [Snustobak], og saa nyste de, og det morede ham. Han lod Drengene tage ned i Daasen med Fingrene ligesaa snavsede, som de var. *Til de fleste Tider*, 3: i Reglen kom han paa sine daglige Ture forbi Tappenøjesmedien, og han fortalte da gerne Smeden der Et og Andet af, hvad han den Dag havde hørt fortælle.

Hvor han kom, forespurgte han altid om Oldsager og sjeldne Sager, og han søgte altid Oplysning om saadanne Sager. Fra Mosegaard fik han et Par »meget gammeldags« (saaledes udtrykker man sig) Messinglysestager, der var kommet fra den daværende Ejers Fødeggaard i Kelstrup, ligeledes havde Datteren paa Mosegaard en Æske, som han var meget indtaget i.¹⁾ Moder og Datter gik saa en Dag ned og gav Konferensraaden Æsken, og de fik da hans Oldsager at se o. a. m.; Folk forærede ham saadanne Ting, fordi han var afholdt og gjorde meget Godt.

En Gang da en lille Pige, et fattigt Barn, blev bange for en Flok løse Køer i den store, aabne Gaardsplads, løb hun i sin Angest hen og tog Konferensraaden i Haanden. Dette Træk, at Barnet søgte Værn hos ham, tiltalte ham saa meget, at siden efter, naar han saa den lille Pige løbe om i Gaarden, tænkte han altid venligt paa hende, sendte hende for Eks. ned i Køkkenet for at faa en varm Æbleskive og deslige.

Om hans ædle Sindelag faar man i al Korthed fyldig Besked i Hofman (Bang's) Odense Amts Beskrivelse 1843, Side

¹⁾ V. S. var ogsaa indtaget i et Sølvrus med Sølvlaag, som han saa paa Mosegaard. Det var ligeledes kommet fra Mandens Hjem i Kelstrup. Men det vilde Familien ikke af med. Det kunde tage en Kande Øl. — En af Odense Bys Bedsteborgere, der kom derud paa Fisketure, vilde ligeledes gerne have det. Men da det ikke lod sig gøre, bad han en Gang om at laane det til en Fest i Odense for Frederik VII. Kongen drak da Vin af det og ønskede at købe det. — Det er i 1918 gaaet over til den sjette Ejer af Gaarden.

396 o. flg., hvor Forf. skriver: »Ingen af de i Amtet nulevende Mænd har med større Patriotisme virket skønnere end Hæders- og Videnskabsmanden, Etatsraad Vedel Simonsen, Ejer af Elvedgaard. Siden han i Aaret 1832 modtog denne Ejendom, har han især for sin Omegn stiftet meget Godt, og har i Særdeleshed sørget for den opvoksende Ungdoms Uddannelse.« [Se Side 111.] Og Forf. angiver dernæst 12 forskellige Poster, som tilsammen udgør 12,320 Rbd. og som V. S. har skænket til det Offentlige og fortsætter derefter: »Desuden en Del mindre betydelige Gaver til forskellige Øjemed. Den hele Sum, det Offentlige saaledes skylder V. S.s Gavmildhed, var indtil 1840 omtrent 15,000 Rbd.«¹⁾

»Denne Sum«, siger Giveren, »udgør vel at mærke ikke

¹⁾ Han skænkede Laanebogsamlinger til Veflinge og Haarslev Sogne med samt Penge til en aarlig Boggave til Skolebørnene, hvilken indkøbtes af Sognepræsterne og uddeltes efter Samraad med Lærerne hvert Foraar som Flidsbelønninger til de flinkeste Skolebørn. Børnene kaldte disse Bøger *Primmiebø'er*, Præmiebøger. Fra først af var det i Haarslev Sogn kun Haarslev Skoles Børn, der modtog dem, senere fik efterhaanden alle Sognets Skoler Lod i Uddelingen. Medens Sognebogsamlingen i Haarslev brændte 1908 (hvorum senere), findes den endnu i Behold i Veflinge Skole; jeg har set den der i 1917. (Se S. 816, 833 og 834.)

Da Vigerslev og Veflinge Sogne 1840 blev delt i to Pastorater, virkede V. S. hen til, at en Søn af Provst Boesen, Vigerslev, der til Embedseksamen havde Karakteren non, blev Præst der, og til ham indkøbte han en Bondegaard i Veflinge og lod ombygge til Præstegaard der (362—512).

Vedel Simonsens Moder, Kancelliraadinden, var derimod ikke afholdt paa Egnen. Der lever forskellige Historier i saa Henseende. Da den daværende Ejer af Mosegaard — Morfader til min Hjemmelsmand — købte denne den Gang gamle Gaard af V. S.s Fader, sagde Manden til Kancelliraaden, om der ikke kunde blive noget Egetræ i Skoven til de nye Bygninger. Dertil svarede Kancelliraaden: »Faar se, faar se« [det var — saa siges der — hans Mundheld], »der staar en Eg i Flesberis Skoven« [det er en Skov, der støder op til Vjerne Mose], »den maa Du tage, men Du skal hente den om Natten, Fruen maa ikke vide det.« Det varede et Par Nætter at fælde og køre den hjem, og man dækkede Stubben omhyggeligt med Løv; men Mosegaardsejeren var glad, da den natlige Gerning var endt og ønskede ikke mere at hente Træ om Natten.

mere, end hvad jeg omtrent i Gage og Gratificationer Tid efter anden kan have oppebaaret af Regeringen, idet jeg stedse, siden jeg kom til Formue, har sat en Slags Glæde i, i det mindste paa en vis Maade, at kunne erstatte Landet, hvad jeg Tid efter anden af Kongens Naade har oppebaaret; thi jeg har stedse anset hine Lønninger og Gratificationer som en Æresgæld til Fædrelandet, som først skulde tilbagebetales, forinden jeg turde disponere over min Formue.«

Forf. føjer til: »Hvor meget var det ej at ønske, at enhver formuende Mand vilde efterligne dette priselige Eksempel og vilde sætte en Ære i, ej alene at ofre Fædrelandet sin Tjeneste, men ligesom Etatsraad V. S. ogsaa Lønnen for samme.«

I de af Landsarkivar Wad i »Fra Fyens Fortid« 1916—17 offentliggjorte V-Simonsen'ske Breve, skriver V. S. i Brev Nr. 153, at det er meget imod hans Villie, at Hofman (Bang) har indført et Brev, som han paa H. B.s Opfordring havde tilstillet ham til Efterretning, men ingenlunde for at blive trykt. Denne Udtalelse i et aldeles privat Brev — men som nu ogsaa er draget frem i Lyset — er ikke det mindst talende Vidnesbyrd om V. S.s Højsind.

I sine »Forerindringer« til de forskellige Bøger lærer man ligeledes V. S. personlig at kende og hans Arbejdsglæde. Dette gælder især Fortalerne til III Del af Rugaards Historie og III og IV Del af Elvedgaards Historie. I denne sidste udkaster han Tanken om Landsarkiver i Form af Oprettelse af Stiftsarkiver. Naar man tænker paa det Arbejde, han har gjort ved at opsøge Kirkebøger og Dokumenter paa hvert enkelt Sted, tænker paa, at han har gaaet saa meget af det foreliggende Avismateriale igennem og gjort en god og sanddru Høst i Kundgørelserne, ligeledes i Dagbøger o. l., ligger det nær, at netop han kan forudse, at slige Arkiver kunde i Fremtiden lette hans Efterfølgere lignende Indsamlinger. Han fremsætter Tanken paa sin ædle Maade, ængstelig for at den skal faa Skin af Egenkærlighed. Beskedent kalder han sine værdifulde Skrifter »Bidrag« og »Samlinger«. Og den nævnte Række af Breve fra V. S. egen Haand, der er fortrolige Tankemeddelelser — Drøftelse af Spørgsmaal og Svar — med Vennen, afspejler ogsaa stærkt hans indre og ydre Liv og vidner ligeledes smukt om hans Personlighed.

Vedel Simonsen var en saare prøvet Mand. 1807 blev han gift, men efter syv Aars Ægteskab blev han skilt fra sin Kone, der var ham utro; — men hun havde det heller ikke altid godt hos Svigermoderen. Begge hans Forældre levede den Gang endnu paa Elvedgaard. 1824 tog hans eneste levende Barn, den da 17aarige Søn Frederik Bondo Simonsen sig af Dage.

Denne tunge Tildragelse er mig fortalt saaledes af Folk, hvis Forældre den Gang levede og som boede i Nærheden af Elvedgaard¹⁾: Den unge Simonsen fik Undervisning i Haarslev Præstegaard. En Aften i Høst — saa siges der — »kom han rendende raskt« — han havde Bøsse med — havde Vesten knappet op og var i ophidset Tilstand. Sveden haglede ned af ham. Saaledes mødte Gaardejer Lars Jørgensen i Vierne ham og sagde til ham: »De skynder Dem saa meget, hvor vil De hen?« »Ud paa en lille Lysttur at skyde Vildænder«, svarede han og *hilste af* (gav ham Haanden og sagde Farvel) og sagde: »Lev vel og ha' det godt.«

Kort efter hørtes et Skud. Da Simonsen senere blev savnet — der blev gjort Alarm, og man gav sig til at lede efter ham — fortalte Lars Jørgensen det Passerede, og man gik saa i den Retning, hvor han opgav, at Skuddet var faldet, og her fandtes han i en af Vierne Moser, men hvilken vides nu ikke.

Man fandt ud, at han havde staaet paa en *Balk*, og var faldet baglæns i Vandet for at give det Udseende af et Vaadeskud. Skuddet var gaaet gennem Munden ud i Nakken.

Aftenen før havde Simonsen sagt til en Kusk, der tjente paa Elvedgaard: »Havde jeg bare været i Deres Sted, saa havde jeg været lykkelig, for De kan tage, hvem De vil.« — Denne Ytring satte man i Forbindelse med en ung Stuepige, som tjente paa Elvedgaard.

Jordfæstelsen foregik i Stilhed, til Stede var Præstens fra Haarslev samt Gaardens Folk. Tapenøjesmeden skruede Kisten til.

Sønnens Klæder laa siden efter paa en Stol i V. S.s Sove-

¹⁾ Se for øvrigt herom G. L. Wad's Fodnote til V. S. Breve »Fyens Fort.« I S. 203 f. med Afskrift af Frøken Marie Salome Balslevs Dagbog fra 1824 (se senere »Familien Balslev«).

værelse, hans Hue endog til efter V. S.s Død, og Bøssen — saaledes udtrykker man sig —: »en lille kort En«, hang over hans Seng. Den skulde holdes blank som Sølv. Mathies Smed i Tapenøje pudsede den. V. S. bar den selv hen til ham, hver Gang den trængte til at pudses — den maatte ikke »løbe an« eller ruste.

Disse Tildragelser gjorde V. S. til den saare flittige Gransker han blev, idet han i sin dybe Ensomhed — skønt svag af Helbred — naaede at udrette saa Meget.¹⁾ Hvilken

¹⁾ Efter at jeg havde sluttet min Skildring af V. S., faldt mit Øje i Indholdsfortegnelsen til »Personalhistorisk Tidsskrift«, 4 R., 5 B., tilfældigt paa Ordene: »Etatsraad Vedel Simonsen, Side 100 og 219.« — I Breve fra Christian Molbech til hans Søn Chr. K. F. Molbech fortæller her Førstnævnte, København 28/10 46, om et Besøg paa Elvedgaard. Denne Skildring kaster et stærkt Lys over dette, at V. S. gik saaledes op i sit Arbejde, at hans Flid gjorde ham ensom. Brevskriveren meddeler om V. S. følgende: »En henved 40aarig Bekendt og Ven, som jeg nu i 12—14 Aar ikke havde set og som længe har levet som en besynderlig Eremit paa sin Gaard, hvor han har anlagt en af de skønneste, virkelig romantiske Haver paa ikke mindre end 28 Td. Land, som ere at finde i Danmark (den betydeligste Del af Haven er nemlig Skovpartier, en stor Dam, Gaardens brede Grave fra gammel Tid m. m., hvilket Alt er taget ind i Parkens Anlæg). Her tilbragte jeg et Par Dage i den dybeste Stilhed, og i en utrolig gammeldags Simplicitet; det var for mig, som jeg med et Trylleslag var sat nogle og 30 Aar tilbage i mit eget Liv, og en 60—80 Aar tilbage i Tiden. Jeg laa i en Seng, som netop for 101 Aar siden havde været V. Sims Farfaders Brudeseng, og stod urørt paa sit Sted. Paa Natbordet stod et Spejl med tung Sølvramme, store, tunge Sølvdaaser og Æsker, et Skrivetøj af Sølv, af 2—3 Punds Vægt m. m. Alt Foræringer og Brudegaver fra samme Mands Bryllup. Selv hang han og hans Frue — begge sure, alvorlige, gammelagtige Personer — paa Væggen osv. Det er ganske alvorligt, at jeg følte en længe ukendt Lyksalighed paa dette Sted — en Stilhed og Fred i min hele Tilværelse — en Fjernhed af al Verdens urolige Trængsel, utilfredsstillet Higen, Længsel og Stræben — som jeg i mange Aar ikke har nydt.«

Den 3. Sept. 1847 skriver han: »Paa Tilbagereisen gennem Fyn besøgte jeg (ligesom i Fjor) min gamle Ven Etatsraad Vedel Simonsen paa Elvedgaard; (om hans forunderlige Eremitliv, hans ualmindelig skønne Have-Anlæg, og hans for mig forunderlig interessante, gammeldags-indtagende, utroligt ensomt-stille, og dog smukke, tildels elegante Hus — maa jeg mundtlig fortælle Dig.)«

Uendelighed af Emner — ogsaa mange gode Folkeminder —
har han ikke reddet fra Glemsel og Fortabelse?

V. S.s mangeaarige Husbestyrerinde, der overlevede ham,
hed Jomfru Hvalsøe.¹⁾

Da V. S. dør, er det hans mangeaarige Forvalter Wam-
berg, der kundgør hans Død i »Fyens Stiftsidende« 12. Juli
1858 — mærkelig nok allerede samme Dag. Han skriver: »At
Konferensraad, Dr. Laurits Schebye Vedel Simonsen,
Kommandør af Dannebrog og Dannebrogsmænd samt Ejer af
Elvedgaard, i Dag efter flere Aars Svagelighed og faa Dages
Sygeleje i sit 78 Aar er afgaaet ved Døden bekendtgøres her-
ved sørgeligst for hans fraværende Slægt og Venner. Begrav-
elsen er bestemt til Mandagen 19. Juli, Middag Kl. 12.«

Den 19. Juli findes i »Fyens Stiftsidende« følgende unavn-
givne Digt:

»Et Livslys er slukket,
et Øje er lukket,
et Hoved for Dødens Magt har sig bukket,
som Kundskabens Egne har grundigt ransaget
og rige Videnskabsskatte fremdraget.

Ej mer slaar et Hjerte,
som Mildhed lærte
at føle ømt for Broderens Smerte.
Han tørrede mange Taarer af,
som rinde igen af Tak ved hans Grav.

En Slægt ham ærer,
som stedse bærer
i dyb Erindring hans Minde, og nærer
Højagtelse for hans Hæder og Værd
som Menneske, Samfundsborger og Lærd.

Hans Støv nu blunder,
mens Aanden stunder
til hine Højder, hvor evige Under
udfolde sig for hans Blik blandt dem,
som med ham paa Forskningens Vej gik frem.«

¹⁾ Den nuværende Herskabskusk paa Elvedgaard er Søn af Rasmus Olsen, der tjente Konferensraaden til hans Død som Kusk og Gartner. Kammerherre Wedel Heinen lod bygge et Hus til ham i Elvedgaards Skov, og her giftede han sig og tjente det nye Herskab som Gartner og Skovfoged indtil sin Død 1897. Hans Søn Kristian Rasmussen, der har været Kusk paa Elvedgaard siden 1888, flyttede 1898 som gift ind i sit Barndomshjem. (Meddelt mig fra Elvedgaard sammen med flere andre Oplysninger.)

V. S. ligger jordet paa Veflinge Kirkegaard i et Gravsted, der rummer hans Forældre, ham og hans Søn, alle fire Grave er tilplantet med Vedbend og over dem breder en Sørgeask sine Grene ud. Vedbenden var V. S.s Yndlingsplante, som han har sunget om i »Borgruinerne«, hvor han kalder den »Borgranken«. Med den har han udstyret Sønnens og sine Forældres Grave og ønsket, at denne Vækst ogsaa skulde dække hans egen. (»Skjul da veldædig min ukjendte Grav«.) Efter V. S.s Ønske findes der intet Navn paa dette Gravsted. Men Geheimekonferensraad Wedel Heinen lod det straks efter sin Overtagelse af hans Gods indhegne med et solidt Jerngitter for dog at yde et Bidrag til at hædre hans Familiegravsted.

Vedel Simonsen har derimod rejst sin Fader, der døde 1832, et Mindesmærke ved at bygge Veflinge Skole 1833 og udstyre den med Faderens Navnebogstaver. Over disse ses en opgaaende Sol som Tegn paa Oplysningen. Sin Moder rejste V. S. et Mindesmærke ved 1839 at bygge Fattighuset i Veflinge By og kalde det efter hende: Anne Marie Stiftelsen. Det brændte i 1869 og blev da flyttet ud ved Lundebjerg Mølle i Nærheden af Veflinge Station og er nu Sognets Fattiggård. Midt i Veflinge By ligger endnu et lille gammelt Hus som i daglig Tale kaldes Veflinge Hospital. Dets Navn er Trefoldigheds Hospitalet, og det er oprettet 1777 af Vedel Simonsens Bedstemoder, den forud omtalte Anna Elisabeth Amalie, født Berg, først Provstinde, siden Borgmesterinde.

Vedel Simonsens Farfader og Farmoder er stedt til Hvile paa Haarslev Kirkegaard, men deres Grave findes ikke mere. Man ser af alt dette, hvor stærkt han har yndet at omgærde sig og Sine med Gravens dybe Ro (813).

Men hans Virke og hans Minde lever!

Hvor ofte har jeg ikke gennem de mange Aar, hvor jeg har samlet Stof til nærværende Værk, og i Særdeleshed, naar jeg har været rundt i det samme Herred — som V. S. selv regner for fem Kvadratmil — og som han har skildret, som intet andet Herred er skildret, og jeg da har taget Indskrifter af de der rejste Mindestene, hvor ofte har jeg da ikke ret af Hjertet undt denne Videnskabsmand en Bævt i hans Føde-

egn, hvis Minder han som ingen Anden har forevigt, ønsket at se hans Navn hugget i Sten sammen med et af hans egne kønne Vers. Han som saa ydmygt om sit store Arbejde har bedt sine Landsmænd modtage det som Blomster smaa:

»Jeg plukked dem paa Eders Fædres Grave,
hvor de i Oldtids Skygge laa!«

Skulde han ikke have Efterslægtens Tak for denne rige Gave? Han, som i sine Hustavler har sunget saa smukt til Elvedgaards Pris, sit Hjem, som han kalder: »Min stille Fædrebo!« (656.)

Hvor ofte har jeg ikke, naar jeg har læst hans smukke Mottovers paa Hefterne til Elvedgaards eller Rugaards Historie eller i de øvrige Bøger, ønsket dem — der er saa lidt almenkendte — draget offentlig frem til Ære for hans Minde. Et af disse Vers har jeg i 1913 stillet i Spidsen for III Bind af nærværende Værk. Der er nok af disse Vers fra hans Bøgers Titelblade, som egner sig til at være med til at tegne hans Virke, hædre hans Navn og lade hans Flid lyse for en yngre Old og for kommende Ætter. Der er Versene fra Rugaards Historie, for Eks. det første:

»Vi leve ei blot med nuværende Æt,
Men i Tider, der længst ere omme.
Under Livstræets Rødder vort Øie har seet
De forborgneste Spirer til det, som er skeet;
Og i Livstræets Top saae vi Knopper af det,
Der i Tidernes Fylde skal komme.«

Eller det sidste:

»Med Veemod mod Vesten jeg skuer;
Alt Dagen stunder ad Qvæld;
Snart Aftenrødens Guldluer
Skal bringe os Solens Farvel.
Naar Livets Solstraaler svinde
Bag Glemsels taagede Hav,
Ak! maatte da Dagværkets Minde
Forgylde den Bortgangnes Grav!«

Ogsaa et Vers af Eske Brocks Historie 1842, da V. S. drager Mindet om denne Adelsmand frem, efter at han har ligget 217 Aar i sin Grav, denne Mand, hvis Slægtstamme da var uddød, hvis Slotte var i fremmede Hænder eller nedbrudte

og hvis Familiegravkapel var »gjort lige med Jorden«. — Verset har Anton Andersen sat forrest i sin Bog:

„Naar Øiet er bristet og Graven lukket,
og Taaren henveiret og Liigfaklen slukket,
staaer Gravcapellet saa øde.
Men selv om Aarlundreder end svandt hen,
dog vækkes heel ofte paany igien
af Gravens Glemsel den Døde.«

Det var min Agt, hvis Slutningen af nærværende Værk var kommet ud efter Bestemmelsen lige efter III Bind, da her at rette en kraftig Opfordring til Fynboerne om paa en eller anden synlig Maade at hædre de nordfynske Sognes utrættelige Historieskriver, sige til Fynboerne, at de skyldte ham dette, at det ikke tilkom ham at være glemt eller komme til sidst, Førstehaandsgranskeren, som var en af de Allerførste, der havde Krav paa et Æresminde.

Jeg havde tænkt dertil at bruge de Ord af Carl Ploug, der er ridset i Stenen af 1875 i Landsbyen Sanderum for Historikeren N. M. Petersen, der begynder med det alt forud brugte Citat: »Danmarks Saga, skriv ham ind mellem dem, som bedst Dig tjente.« Hvor ofte har det ikke nynnnet i mig at faa sagt til Fynboen Fortsættelsen af dette Vers, sagt, saa det blev hørt:

»Han har syslet Dig til Gavn,
han har virket Dig til Ære;
derfor skal Du og hans Navn
gennem fjerne Tider bære.«

Jeg fandt ligeledes, at det var en Forbigaaelse af Foregangsmanden Vedel Simonsen, da »Historisk Samfund for Odense og Assens Amter« af 1912 udgav sit første Aarskrift 1913, at Vedel Simonsens Billede og en Skildring eller om end kun nogle Mindeord om ham ikke var stillet i Spidsen. Det var jo nemlig hans afbrudte Gerning, som dette Samfund nu tog op — uden andet Mellemlid end mine siden 1889 i Bøger, Tidsskrifter og Blade spredte, hovedsagelig Folke-mindeoptegnelser fra den selvsamme Egn. Thi Hofman (Bang's) Amtsbeskrivelse 1843 er vel et udmærket selvstændigt Værk, men det er jo aldeles samtidig med V. S.'s Stedbeskrivelser.

Men da den store Verdenskrig kom, og de af Krigsaarene skabte Forhold saa sørgelig forhalede Udgivelsen af Værkets sidste Halvbind, besluttede jeg efter nøje Overvejelse — for at ingen Andre skulde komme mig i Forkøbet med en lignende Tanke — at gaa til »Historisk Samfund« med mit Forslag at lade denne Forening bære Opgaven frem i Forhold til, hvad den evnede. Jeg mødte da 12. Februar 1916 paa Samfundets Generalforsamling i Odense og udtalte der følgende Ord:

»Nu er vi Mange til at samle til Bunke i »Historisk Samfund«, Mange til at opsamle den stedlige Historie, men een Gang var der kun een Mand til at gøre det — det var Vedel Simonsen til Elvedgaard. Mit Forslag gaar derfor ud paa, at »Historisk Samfund« burde hædre Vedel Simonsens Minde — vor store Førgænger — for Eks. ved at lade indmure en Mindetavle paa Elvedgaard, hvori »Historisk Samfund« siger ham Tak for den Lokalhistorie, han har samlet, for den Sæd, han har saaet rundt om i sine Skrifter, som vi nu høster Frugten af. Naar man taler om Forholdene i gamle Dage, er det ofte Noget, man kender, fordi han har op-tegnet det.«

Jeg fremsatte to andre Punkter og Formanden svarede omtrent saaledes: »Jeg takker Frøkenen for de gode Udtalelser, som skal blive taget under Overvejelse.« Det var Alt, hvad der skete i denne Sag. Det var mig en Skuffelse, at Ideen ikke fængede, end ikke saa meget, at Nogen ønskede Ordet for en Udtalelse (hvad Forhandlingsprotokollen maa kunne udvise). Men naar man er saa hærdet som jeg i ikke at møde Forstaaelse paa Aastedet, 3: blandt Nordfyns Landboere (og det var væsentlig Landboere, der var til Stede) i Sansen for at faa bogført det stedlige Folke-mindestof, var saadan Lunkenhed¹⁾ og fuldkommen Tav-

1) Nordfynboernes Lunkenhed over for deres egen Historie er af gammel Dato. Af de 500 Eksemplarer, V. S. lod trykke af Odense Bys Historie, forærede han 200 Eksemplarer alene til Folk i Odense By og skriver om disse Bøger, at han maa dermed formode, at han har tilfredsstillet Enhver, der ønskede det, »og det endog i langt større Grad, end hvis de var kommet i Boghandelen, hvor vist ikke ret Mange vilde have povet et Par Mark paa at købe dem.«

hed blandt de Tilstedeværende over for saavel mit Forslag som for, hvad V. S. har udrettet, egentlig bare, hvad jeg kunde vente.

Først ved Mødets Slutning udtalte Kredslæge P. Trautner, Bogense, sig for en Tilslutning til min Idé, at hædre V. S., men slog til Lyd for, at »Hist. Samf.« satte ham et litterært Minde, og derom udspandt sig en Smule, dog aldeles resultatløs Drøftelse (til sidst helt tvangfri), hvorefter Mødet hævedes.

Men jeg var dog glad over, at jeg havde faaet mit Forslag offentlig sat frem og at jeg dermed havde min Idé lige saa vel forvaret, som om jeg havde fremsat den paa Tryk i min Bog, saa meget mere, som jeg Dagen efter saa, hvad der vedrørte denne Sag korrekt gengivet i Odense Bys tre største Dagblade.

Jeg var nu kommet det første Skridt frem i Arbejdet for at virke hen til at yde Herremanden og Videnskabsmanden Vedel Simonsen til Elvedgaard en fynsk Værdsættelse og synlig Hyldest, hvortil hans Minde i saa rigt Mon har Adkomst, en Tanke som i mange Aar havde fyldt mig med Forventningens Glæde.

Efterskrift 1918.

Saaledes stod Sagen igennem Aaret 1916, og dermed var selvfølgelig nærværende Kapitel afsluttet. Hvorledes »Hist. Samf.« førte min Tanke frem, tilkom det jo dette at gøre Rede for over for Offentligheden og Historien.

Men Sagen fik et Efterspil, saa jeg ikke uden videre Omtale kan overgive til Trykken som Kildestof den foranstaaende Forklaring, naar det viser sig, at »Hist. Samf.«s egne Tryksager i de siden da følgende Aar til Dato ikke er overensstemmende med og nøje Sidestykker til den Skildring, jeg paa disse de foregaaende Blade — skrevet i 1916 — har overgivet til Efterverdenen.

Men dette Emne er mig et højst uvelkomment Plus til mine Mindeskildringer, og det er mig yderst pinligt at ofre Papir og Bogtryk paa denne personlige Sag. Dette saa meget mere som en Berigtigelse i »Hist. Samf.«s Aarsskrift for 1917, der udkom 12/2 18, kunde have fritaget mig herfor — særlig da denne min V Del ikke kom ud forinden — saa

jeg i Stedet for at øge min Stofmængde med et stort Tillæg kunde i en Fodnote som Holdepunkt for min forud givne Redegørelse have skrevet ikkun de fem Ord: »Se »Hist. Samf.«s Aarboeg 1917«!

Ja, det er kun modstræbende og med stor Ulyst at jeg maa indføje et nyt, stort Led i mit Bogstof. Thi hvad mig personlig vedrører, bestaar min Væren med i Sagen blot deri: 1. at Forslaget er mit ene og alene, 2. at Sagen ikke samtidig med mit Forslag er blevet drøftet, 3. end-sige vedtaget — og for disse Punkter har jeg i ti Blad-artikler, skrevet af Andre, ikke af mig, i Tiden fra 12. Februar 1916 til 22. Maj 1917 samt Bogense Avis 15/7 18 den fuld-stændigste Hjemmel, saa min forud givne Forklaring kan saaledes i Øjeblikket meget let undvære at blive bejaet af det historiske Samfund. Men saavel den historiske Sag, det drejer sig om, som mit Bogarbejde skulde jo helst række ud over de nuværende Læseres og min egen Levetid og bringe Bud til kommende Slægter, der paa er Bogen bygget! Og derfor maa jeg — medens jeg kan — tale min Bogs Sag ud i det Fjerne.

Og da Egnens historiske Samfund jo ogsaa hører ind under min Pen — saa lad mig da overgive til Historien, hvorledes det røgtede Opgaven. Naar Bestyrelsen ikke forinden Sagen var fuldbyrdet ønskede at give Danmarks Historie enten i Pressen eller i dens egne Skrifter en samvittighedsfuld Beretning om Fremgangsmaaden og Opgavens Løsning, saa skal denne min Bog være Litteraturens Kildested derfor. Saa føler jeg mig kaldet til — som Forslagsstilleren og som bogudgivende Samler af Nordfyns Minder at fremstille Sagen for Fremtidens Historikere.

Og da man har saa mange Eksempler paa, hvorledes historiske Fejl kan blive citeret fra det ene Skrift til det andet og kan blive ved at gaa igen saa ofte, at man staar magtesløs over for Udryddelsen, vil jeg, da jeg har personligt Kendskab til Sagen fra dens første Spire, tillige modvirke, at disse Fejl lever videre i Litteratur og Presse. En saa fyldig Redegørelse, at jeg haaber, at jeg med den i Tide skal kunne aflive Fejlene, vil jeg da indhefte i nærværende Bog.

I selve mit Afsnit om en af min Hjemegns største Mænd og den Mand, der tilmed er mit Hjemsted nærmest, har jeg endnu kun at sige, at jeg ved at sysle med og gaa dybere ind i dette mig af »Hist. Samf.« paaførte »Tillægsemne« i 1917 kom til den Overbevisning, at man hædrede »den gamle Konferensraad til Elvedgaard« bedst ved ikke at rejse ham noget synligt Mindesmærke (jævnfør S. 807). Men jeg fremsætter først denne Tanke her paa Emnets sidste Blad. Dels ønskede jeg ikke at blande mig i denne Sag yderligere, dels var Sagen jo heller ikke til at standse. Jeg troede de mange Aar, da jeg omgikkes med Tanken, at kunde jeg faa Sagen rejst og udført, saa vilde Efterslægten derved vise denne Mand sin Ærbødighed for hans Kæmpeflid og store Arbejde, men det staar mig nu klart, at man havde ydet ham den største Ærbødighed ved at rette sig efter det Ønske, han har udtalt i Digtet til Vedbenden og ligeledes i de forud omtalte Hustavler. I Indskriften over »Udgangsdøren fra Stuehuset til Haugen« skrev han i Samklang dermed bl. a. følgende Vers — og at gengive dette skal paa den herværende Bogs egentlige, med fortløbende Sidetal mærkede Blade være mit sidste Ord i dette Emne:

»Jord! Du saae mit første Smil,
 drak min første Taare;
 værn mod Ondskabs frække Piil
 nu min stille Baare!
 Kun en Grav Du skjænke mig
 under Bøgens Skygge!
 og min Aand skal skjænke Dig
 Tak — og Fred — og Lykke.«

Juli 1918.

Tillæg.

Historisk Samfund for Odense og Assens Amter og Mindesmærket for Vedel Simonsen.

I Februar 1917 viste det sig, at jeg, ved det Skridt, jeg 12. Februar 1916 havde foretaget mig for at interessere Offentligheden for et Æresminde for Skovby Herreds nidkære Historieskriver, den høj-sindede Herremand i det samme Herred, netop var kommet ind paa den uheldigste Vej af alle.

Som et Lyn fra klar Himmel overraskedes jeg ved det udate-rede Opraab, som »Hist. Samf.« udsendte, dels som løst Blad sammen med sin Aarvog 1916, dels optrykt i fynske Blade fra 18. Februar 1917, undertegnet af samtlige tretten Bestyrelsesmedlemmer. Det begynder saaledes:

»En Mindestøtte for Historikeren Wedel Simonsen. Paa Odense og Assens Amters »Historisk Samfund« sidste Generalforsamling blev der fra Forsamlingen foreslaaet og enstemmigt vedtaget at sætte en Mindestøtte for den bekendte fynske Historiker Conferents-raad Wedel Simonsen til Elvedgaard. Man ønskede dette Minde om muligt rejst et Sted paa selve Elvedgaard.«

Det er mig en Gaade, at tretten Mennesker kan sætte deres Navne paa dette Humbug, saa meget mere som adskillige af de Tretten var til Stede paa den Generalforsamling, der er tidsbestemt med den »sidste«.

Jeg skrev da straks til Formanden et Brev, som der ikke blev svaret paa, sendte derpaa en Rundskrivelse til Skriftudvalget uden at faa Svar. Jeg udbad mig kun: 1. for min Bogs Skyld en offentlig Berigtigelse og 2. for Historiens Skyld den falske Fremstilling sat ud af Kraft.

Da Formanden paa Generalforsamlingen paa »Grand Hotel« i Odense 6. Marts 1917 aflagde Aarsberetning, nævnedes han mit Navn, men kun som en Beretning — og endda udtalt som en Bibemærkning — og ikke som den af mig ønskede Berigtigelse af den fejlagtige Fremstilling, en Fremstilling, der er et stats-understøttet Selskab aldeles uværdig. En saadan Historieskrivning er ikke Kærlighed til de historiske Minder, er ikke Iver for at tilføre Historien kun lødigt Stof, er ikke Noblesse, ikke Højsind — ikke Kultur hos en Bestyrelse, som staar i Spidsen for et kulturhistorisk Foretagende.

Jeg havde sikkert ventet, at Formanden havde sagt for Eks.: »Frk. R. har udkastet Tanken, men vi har nu ført Tanken videre og ført den ind i et andet Spor, disse to Punkter er paa Opraabet ikke blevet fremsat, som det skulde have været sagt, men denne Fejl skal blive rettet i næste Aarsskrift, og jeg beder de tilstedeværende Referenter tilføre deres Blade denne min Udtalelse.« Dermed havde Alt været i Orden. Men dette skete ikke, og efter at denne Stædighed var udvist, kom jeg da paa Generalforsamlingen frem med min Indsigelse. Jeg trykker mig paa ny ved at

gaa videre. Men en Embedsmand i Odense, hvis Dom er betydende for mig, har raadet mig til at optrykke mit Indlæg, idet han sagde: »Saa er De sikret«. Min mundtlige Paatale er i sin Helhed dog for lang.» Men jeg har besluttet mig til at trække Linierne op og tale til Fremtidens Historikere.

Endvidere paa Grund af, at i »Hist. Samf.«s Aarsskrift 1917, som udkom 14/2 18 overgives til Historien Meddelelse om Generalforsamlingen 1917 og hele det af mig foranledigede Optrin, der prægede den, i en Indledning, som ikke er forsynet med Sidetal, i halvtredie Linie, der ikke har et Ord om min Indsigelse. — Det Optrin, der ikke fandt Sted, skildres, de Optrin, der fandt Sted, omtales ikke med en Stavelse!!

Uddrag af Indlægget, fremsagt paa Generalforsamlingen paa »Grand Hotel« i Odense 6/3 17. — Først oplæste jeg Opraabets fire første Linier og stemplede dem som Uvederhæftighed, der ikke er et historisk Selskab værdig. Ej heller dette er Selskabet værdigt, at et saadant historisk Aktstykke, der i mange forskellige Øjemed kan blive citeret gennem Tiderne, ikke er affattet med saa megen historisk Nøjagtighed, at Dagen, da Sagen er rejst, er nævnet. — Fra de Ord, jeg udtalte paa Fyns Forsamlingshus 12/2 16 og til det Opraab, der nu er udstedt, findes intet officielt Mellemed, hverken skriftligt eller mundtligt af nogen som helst Art. — Hvorledes kan Tavlen, jeg foreslog, da allerede paa Forsamlingen i Februar 1916 være blevet til en Støtte, der er sat saavel under Forhandling som Afstemning og er blevet enstemmigt vedtaget? Byens Aviser har ikke et Ord om dette Optrin i deres Referater. — Jeg oplæste, hvad Fyns Tidende skriver 12. Februar 1916 Aften, Fyens Stiftstidende 13. Februar Morgen, Fyns Venstreblad 13. Februar Morgen, Kildedsteder, der alle lige klart og tydeligt omtaler Mødet, som det fandt Sted, og mig som eneste Ordfører for Emnet at hædre V. S. med et synligt Minde. Som det mest slaaende Vidnesbyrd mod Opraabet fremførte jeg, at Middagsbladet »Odense Avis« Mandag den 14. Februar slet ikke omtaler Forhandlingerne, men at en Hovedbegivenhed som den, at »Støtten enstemmig var vedtaget« neppe var blevet uomtalt, da Bladets Redaktør er (o: da var) Medlem af »Samfundet«s Bestyrelse. — Dette Bestyrelsesmedlem maa altsaa allermindst have forstaaet Vedel Simonsens Betydning. — I Fald Sagen var blevet underkastet Drøftelse, vilde jeg og da uden Tvivl Flere med mig, have udtalt, at man ikke uden videre kunde hamre en Plade ind i Muren paa Privatejendommen Elvedgaard uden først at indhente Tilladelse dertil af Ejerinderne af denne Gaard. — Ikke desto mindre staar der i Aarbogen 1916 fra Linie 5 paa Side 619 de samme misvisende Ord, hvormed Opraabet indledes. Og Side 621, Linie 24, staar der: »Be-

1) Min Anke imod Opraabet vil in extenso findes paa det kongl. Bibliotek ved Siden af denne min Bog, ligeledes paa Statsbiblioteket i Aarhus og Landsarkivet i Odense — det først- og sidstnævnte Sted ledsaget af adskillige Bilag, Aviser m. m. Jeg kan saaledes bl. a. nævne 16 forskellige Bladartikler, som jeg har skrevet i Aarene 1913-16 for at virke for »H. Samfund« og hverve Medlemmer (o: der vil forefindes saa mange af Artiklerne, som jeg kan skaffe, det fuldstændige Eksemplar af denne Samling dog først efter min Død). Jeg har i disse Aar nedlagt et meget stort Arbejde i »Hist. S.«s Tjeneste for dets Tarv og Fremme. Jeg har omfattet den unge begyndende Forening med varm og levende Interesse og ønsker Foreningen fremdeles kun Fremgang og Trivsel, saafremt den ledes paa virkelig historisk Grund, men naar denne fraviges, **nodes** jeg til at tage Afstand fra Ledelsen af Foreningen.

styrelsen haaber, at Medlemmerne, som har bragt denne Sag frem, nu ogsaa vil lægge sig i Selen for, at der kan komme saa mange Penge ind. —

Fremsættelsen af denne Sag — udelukkende af Pietet for Vedel Simonsens Minde — opfatter jeg som et Led i mit Arbejde for Nordfyns Minder. Jeg tilføjer, at det skete i Februar, og at jeg da var uvidende om det boglige Minde, som Landsarkivar Wad sætter V. S. ved Udgivelsen af hans Breve, som udkom nogen Tid efter. Endnu den Gang hvilede Vedel Simonsen i sin dybe Ro. — Nu er det ikke mig ligegyldigt, at jeg i min nordfynske Bog, som endnu ikke er udkommet, fremstiller Sagen, saaledes at den helt og holdent afviger fra »Hist. Samf.«s Fremstilling i dets egne Skrifter. Thi dette rummer den store Fare, at den, der efter min Død vil gøre Brug af Opraabet og Aarbogen, kan sætte min Bog — der udgives for offentlige Midler — ud af Anseelse og derved endog rokke Paalideligheden gennem hele Værket. Bestyrelsen kan — naar vi Alle er Støv — ikke afværge, at Opraabet kan komme til at kaste en Skygge over min Bog. Det er Brist paa Sans for den historiske Rækkevidde. Og for at værne min Bogs Ære, er det, at jeg nødes til dette Skridt, jeg her foretager mig. — Det er Fremtidens Sag jeg taler, naar jeg ikke længere selv kan tilbagevise mulige Angreb mod denne min Bogs Forklaring af Oprindelsen til Mindesmærket.

— Endvidere staar paa Opraabet V. Simonsens Navn med dobbelt W. Hvis Navnet skal staa saaledes paa Støtten, kan denne jo blive køn. Saa staar der: »Man kan med en vis Ret sige, at W. S. er vor første Historiker.« — Han er den største Lokalhistoriker i Odense Amt, og det er som saadan, at vi her i denne Forening skal hædre ham. Han har tillige gjort et meget stort Indskud i den øvrige historiske Dyrkning, men med Hensyn til den ham tilkommende Plads i den nationale Historieskrivning maa vi lade Videnskabsmændene sætte ham paa Plads. Han var ogsaa Digter, Oldsagssamler og Arkæolog.

— Saa vil jeg gerne ribbe Opraabet for endnu en Fjer. Der staar: »Iøvrigt er W. S.s Liv og Gerning saa almindelig bekendt.« V. Simonsens Liv var vist netop overordentlig lidt almenkendt. Han var en ensom og stille Mand, der levede i sine ensomme Stuer sit stille Stueliv, tyngt af sine store, huslige Sorger. I Landsarkivar Wads Bog »Fra Fyens Fortid« fremgaar dette af hvert et Blad. For kun at nævne II Del, Side 86, hvor V. S. skriver til Vennen: »— som et Brev fra Dig stedse gør Epoke i min stille Eremitbolig.« Jeg tror nok, hvis V. S. kendte dette Opraab til Ære for ham, at han vilde vende sig i sin Grav.

— Med Hensyn til Mindesmærket, da var mit Forslag en Mindetavle eller andet synligt Tegn, der skulde gaa ind under »Samfundet«s aarlige Virke. Da Selskabet lige havde haft en Ekstraudgift paa 1200 Kr., havde jeg ikke tænkt mig, at det samtidig skulde »forbløde sig« paa en ny, kostbar Opgave. Men som det nu er, rejses Støtten ikke af »Hist. S.«, men ved en særskilt Indsamling blandt Selskabets Medlemmer. Der foreslaas, at ogsaa andre Mennesker skal være med — ja, det var i høj Grad kønt, om der paa Støtten kunde staa: »Rejst af Fynboer«; thi hele Fyn staar i

dyb Gæld til Vedel Simonsen for, hvad han har efterladt — men saa er det jo ikke længere »Historisk Samfund«, der kan tillægge sig Æren af at have rejst Stenen! Og jeg spørger da, hvad der i saa Fald skal staa paa Stenen som Meddelelse om, hvem der har sat den? Jeg synes, at forinden Bestyrelsen traadte frem med denne Sag færdiggjort, burde den virkelig været forelagt Forsamlingen, saa meget mere som Bestyrelsen venter, at det er Medlemmerne, der privat skal rejse Stenen.

(Jeg fremkom 12/2 16 samtidig med tre Forslag, og jeg paaankede 6/3 17 samtidig ligeledes alvorligt mit andet Forslag, men da de to sidste Forslag ikke vedkommer Stenen, skal de her lades uomtalt.)

I mit Indlæg falder mange haarde Ord, men over for en saa liden Nidkærlighed mod Historien af dem, der vil give sig af med at skrive Historie, har jeg fremdeles ikke haarde Ord nok.

Jeg henvender mig nu til Fremtidens Historiker, som, naar jeg forlængst ligger i min Grav, vil syle med denne Sag og maaske give Vedel Simonsen det monumentale Bogværk, der venter paa sin Forfatter. Glæder De Dem da over, at et Eksemplar af det originale Opraab med W. er faldet Dem i Hænde, og regner De det for et Fund af Værdi og meddeler Deres Samtid, at min Fremstilling savner Hjemmel?

Nej, Opraabet vil paa virkelig historisk Haand aldrig kunne skade min foranstaaende Fremstilling — selv om en Historiker ikke finder de ti spredte Bladartikler.

Bladene vil i det Følgende blive nævnet med spærret Skrift. Jeg henleder Opmærksomheden paa: De alt nævnte tre Blade i Odense 12. og 13. Februar samt Odense Avis 14. Februar 1916, en Artikel af mig i Bogense Avis 14/2 16, dernæst Fyns Tidende 4/3 samt Fyens Stiftstidende 6/3, Fyns Tidende 7/3, Fyns Venstreblad 7/3 og Bogense Avis 7/3, alt 1917, og Bogense Avis 15/7 18. Efter Fremsigelsen af mit Indlæg skrev jeg 7/3 17 en Redegørelse i Fyens Stiftstidende 8/3. (Ved Trykfejl findes i Spalte 2, L. 27, et uvedkommende I Tal.) Jeg beder Historikeren lægge Mærke til, at saavel min mundtlige Indsigelse som dette Bladindlæg staa aldeles uimodsagt. Jeg beder Historikeren lægge Mærke til, at efter at jeg saa grundigt havde slaaet det ukorrekte Opraab ned, fortsatte Bestyrelsen ihærdigt med Gentagelse af Opraabet i Odense Bys Blade til Manges Forundring og Misbilligelse, men hvad jo kun kan styrke Paastanden om, hvor overfladisk Opgaven røgtes.¹⁾

Jeg beder Historikeren se Fyns Tidende 22. Maj 1917 og se, hvor let det Falske hager sig fast. Der staa: »Det er rigtigt, hvad Bladet antyder, at der oprindeligt blev vedtaget — paa Forslag af Frk. Reimer —, at sætte en Mindesten i Muren paa Elvedgaard.« Det er netop denne historiske Fejl — **Vedtægelsen** [og **Støtten**] — som jeg har rejst hele min Modsigelse paa. Paa Generalforsamlingen 6/3 1917 blev første Gang

¹⁾ Intet anende gennem Aaret 1916 skrev jeg 30. Maj 1916 til »Hist. Samf.« en Opfordring om ved en anset Historiker at udgive Vedel Simonsens utrykte V Del af Elvedgaards Historie, og da Kredslæge Trautner havde været Forslagsstiller til det boglige Minde, spurgte jeg, om han vilde tiltræde dette, hvilket Kredslægen besvarede med en skriftlig Tilslutning. Dette Forslag indsendte jeg nogle Dage efter og bad om at faa det forelagt Generalforsamlingen 1917. Dette skete ikke, og jeg har til Dato (trykt April 1919) ikke faaet Bestyrelsens Svar i denne Sag, skønt jeg direkte har henvendt mig til tre forskellige af dens Medlemmer.

Noget vedtaget, denne Sag vedrørende; da vedtoges det at sætte Stenen ved Glavendrupstenen. Men denne Vedtagelse er end ikke nævnet i »Hist. Samf.«s Aarvog V, 1917.

Det var derimod en stor Modsigelse, da Samfundets Medlemmer ved en trykt Skrivelse blev indkaldt til en ekstra Generalforsamling i Odense 8. Novbr. 1917 for at faa »vedtaget«, hvor Stenen skulde staa; thi hvis dette »enstemmigt var vedtaget« allerede Forslagets Dag, 12. Februar 1916, hvorledes kunde man da 6. Marts 1917 vedtage Glavendrup som Sted og nu kuldkaſte denne Vedtagelse? Dette trykte Flyveblad ligner sin Forgænger ved ligeledes at savne Dato og Aarstal. Jeg skal da oplyse, at Postvæsenet havde stemplet Konvolutten 2/11 17. Imidlertid bestemtes Stedet til et Sted ved alfar Vej ved Indkørselen til Elvedgaard — for øvrigt en meget passende og særdeles udmærket Plads.

Paa dette Sted afslørede man saa en Sten den 14. Juli 1918. Det Medlem af Bestyrelsen, der har skaffet den store Sten til Veje, talte samme Dag ved en Sangfest i Bogense. Jeg var — skønt opfordret — heller ikke til Stede og har ikke set Stenen. Saa længe Bestyrelsen ikke offentlig har vasket den sorte Plet af sig, at den i et meget betydende historisk Aktstykke, der drejer sig om Selskabets første store Handling udadtil og drejer sig om en saa ædel Personlighed og om det allerførste Minde, som i Danmark rejstes denne Mand, lige netop 60 Aar efter hans Død — hvad enten det nu er at gøre ham imod i sin Grav eller ej, det ligger uden for, naar det nu er sket — udsteder et Opraab, der skildrer et Oprin, som aldeles afgjort ikke fandt Sted, mener jeg, at den kun i liden Grad egner sig til at være Nordfyns førende historiske Kraft. (Det er en Selvfølge, at hvad jeg har sagt om Selskabets Ledelse, ikke kan ramme de to nye Medlemmer, som indvalgtes i Bestyrelsen paa Generalforsamlingen den 23. Februar 1918.)

Kun Aviserne i Odense By og Bogense Avis 15/7 18 omtaler Festen. Den øvrige Provinspresse og den illustrerede Presse har Intet om Stenen eller om Festen, og kun et enkelt københavnsk Dagblad har 14. Juli en kort Meddelelse om Stenen.

Dette forekommer mig at være Brist paa Evne til at nytte Lejligheden til igennem Rigets gode Presse over for Land og Folk at faa Vedel Simonsens Navn og hans trofaste Arbejde draget frem i Forgrunden.

Saa har jeg da knyttet denne Sag til min Bog og gjort det frit og aabent, frygtløs for, at nogen Sjæl af det nulevende Folk, ej heller blandt de ufødte Slægter, skal bebrejde mig, at jeg har sat Personen over Sagen, idet den Person, jeg tager i Forsvar, er mig selv. Thi naar jeg for min Lod og Del i Sagen paa Tryk i ti Aviser har fuldkommen Hjemmel for, at Tanken om, at Rygte Amt burde ære denne Mands Minde, er min, tør jeg dog vel trygt gaa ud fra, at selv den ukyndigste og tankeløseste Læser vil forstaa, at det er min Fødeegns Historie og min Bogs Skæbne, jeg gør mig til Talsmand for, og at jeg fornuftigvis ikke har skrevet Ovenstaaende af Sorg over, at mine Paastande ikke paa Tryk har Hjemmel Nummer elleve!

Og naar jeg — skønt nølende — er gaaet med til at tilføre min Bog dette mig ude fra paanødte, saavel Bogens Plan som Konferens-

raad V. Simonsens Liv og Gerning uvedkommende Stof, haaber jeg dog, naar ikke det fynske Selskab i halvtredie Aar (12/2 16—14/7 18) selv har fundet det betimeligt at gøre det, at jeg da kan forsvare over for min Bog at **kaste Lys over Fejlene og skabe det savnede Kildested for Stenens Forhistorie.**

Dertil kommer som en ikke mindst medvirkende Grund — foruden de forud givne — at jeg tillige har villet handle i Overensstemmelse med, hvad jeg i IV Del har skrevet om Kvinden som Statsborger. Jeg haaber, at jeg derigennem kan forsvare min Kritik — thi jeg bør da ikke selv vige tilbage!

Jeg har i IV Del sat min Lid til, at den nye Tids Kvinde vil dyrke de gamle Idealier — og det uagtet al Modgang uden at blive trætte! Jeg vil da ogsaa her nytte Lejligheden til at tale om den Folkesag, der ligger mig saa uendeligt varmt paa Sinde:

Hvortil skal Kvinden bruge sin nye Magt? Svaret maa blive: Hver Dag i det daglige Livs Handel og Vandel, til Hjemmenes, Folkekarakterens og Personlighedens Forædling. Den gode Kvinde bør føle det som sit Kald at hjælpe det danske Folk til kun at færdes ad Renhedens, Retfærdigs og Redelighedens Veje, hjælpe de Enkelte til i Forholdet til andre Mennesker at se ud over deres egen Næsetip, egen Fordel — Egen-skaber, man saa sørgeligt savner hos mange Mænd, — og ikke mindst nu i Øjeblikkets alvorlige Stunder.

Dette Haab til Kvindens Samfundsarbejde stiller selvfølgelig et andet Krav til den Kvinde, der faar Noget ud over sit Eget at virke med, nemlig at hun først og sidst efter den menneskelige Skrøbelighed af bedste Evne tilstræber at holde sin egen Stiren.

Opfatter man Folkekulturen som den Folkesag, man sætter øverst af Alt, hvad der vedrører det danske Folk, da bør enhver god Kvinde være med til at luge Ugræsset op, hvad enten Tidslerne gror i den fineste Park eller i den tarveligste Urtehave. Men ak, der skal en større Udrensning til end den, der kan udføres med en Pen paa et Stykke Papir. Der skal Handling til.

Det bør rygtes ud over Rigets Grænser, at den danske Kvinde ikke undlader at lægge frem i Lyset alt Vrangt og Daarlige i vort Samfund alle Vegne, hvor hun har sit lovlige Ord at sige, at Humbug banlyses, hvor hun har sin Stemme med.

Thi hvis ikke dette skulde være **Kvindearbejdets Mission**, er der ingen Mening i, at Kvinder er kaldt frem, kaldt frem fra Hjemmet og den huslige Arne! — Men i dette Slags Samfundsvirke ligger den største — og sikkert ogsaa den velsignelsesrigeste — af alle Gerninger for Kvinden at tage op uden for sit Hjem! Og aldeles modsat, hvis ikke Kvindernes offentlige Virke sætter sig til Maal at værne de gamle værdifulde og aldeles uundværlige Idealier og sætte dem i Højsædet — saa der atter kan blive godt at leve i vort dyrebare Fædreland — vil al deres Gerning uden for Hjemmet kun blive et Slag i Luften! — Ja endog gøre mere Skade end Gavn!

Den Kvinde, der ikke vil være med til at skabe en sund Folkesjæl i det danske Folk, arbejde med paa at højne Folkekarakteren, bør helst blive hjemme. Det hører der ikke megen Kløgt til, ej heller meget Mod til for at spaa. Thi idet Kvinden har udvidet sin Gerning og sætter Foden paa offentlig Grund, drages ogsaa denne nye Gren som ethvert andet

begyndende nyt Virke ind under det Varsel, som Digteren har udtrykt i følgende Ord:

»Alt, hvad begyndes og endes med Dig,
det skal lykkes,
men hvad Du ej haver plantet,
med Rod skal oprykkes;
plant da Din Sæd,
Sandhed og Retfærd og Fred!
Saligt det Land, hvor det lykkes!«

Maatte som en selvfølgelig Ting de danske Kvinders offentlige Virke moderligt forme sig som Sjælesorg! Det vilde i højeste og ædleste Mon være danske Kvinders Forsvarskæde for Riget og for de Mennesker, der skal leve og dø paa dets Grund. Maatte den nye Tids Kvinde for Alvor slutte sig til Digterens Ord:

»At leve — er ej at ære
Tidens Humbug og Tant,
at leve, — det er at være
med alt det Falske paa Kant.«

Maatte den nye Tids Kvinde optage som sit Valgsprog en af de oldenborgske Dronningers Ord:

»Gid jeg maatte gavne!«

Gavn kan gøres paa mange Maader. Havde blot en Enkelt af »Hist. Samf.«s Bestyrelse sagt: »Dette Opraab sætter jeg ikke Navn paa, da det, der staar derpaa, ikke har fundet Sted«, havde hele denne Sag og hele min mundtlige og skriftlige Indsigelse været ufødt! Jeg ønsker dog at udtale som min fuldkomne Overbevisning, at de Medlemmer, der var fraværende 12/2 16, har underskrevet i Uvidenhed om Sagens sande Sammenhæng. For de Medlemmer, der var til Stede, har jeg ingen Undskyldning.

Skulde V Del af mit Værk faa nye Oplag, vil de otte med Romertal mærkede Bogsider selvfølgelig ikke blive optrykt paany. Hovedemnet er en direkte Henvendelse til den, der heretter paa Tryk vil fremsætte Noget om Stenens Tilblivelse for at afværge, at Bestyrelsens Tryksager i denne Sag i Aarene 1916—18 bliver brugt som Kilder. Men naar første Udgave er indlemmet i en Række offentlige Bogsamlinger, kan i mulige nye Udgaver en Henviisning til det romertalmærkede Tillæg fritage mig for al øvrig Tilbagevenden til dette Punkt. Hele denne Sag er hermed afsluttet. En hvilken som helst mulig Indvending vil jeg tillige hermed paa Forhaand give Svaret: »Hvad jeg skrev, det skrev jeg.«

Juli 1918.

Efterskrift.

I Oktober-Heftet 1918 af »Vor Fortid« findes en af Talerne, der blev holdt ved Mindestenens Afsløring, en Tale, der handler om Vedel Simonsens historiske Gerning.

Endnu før Ovenstaaende forlader Trykken, den 27/2 19, udkom »Hist. Samf.«s Aarsskrift for 1918. Det er det tredie Skrift, siden Sagen blev rejst, men Sagen er deri omtalt ligesaa dadelværdigt overfladisk som i de foregaaende. — Skriftudvalget omtaler kun — i knap en Snes Linier, — Stenens Afsløring i et Stykke, der gaar ud i Et med Meddelelser om andre afholdte Møder, og Stenen for den stedlige Egn Historiker, Foregangsmanden for samtlige amtshistoriske Samfund, kaldes endog Elvedgaard-Stenen. Dette Navn skulde nødig blive gængs, hvoraf Følgen vil blive, at Lokalhistorikerens Liv og Gerning kun atter igen vil synke hen i Glemsel.

Odense, Ny Vestergade 8, Marts 1919.

Christine Reimer.

Haarslev Præstegaard og Præstefamilien Balslev.

I 125 Aar fra 1778 til 1903 gik i fire Slægtled Haarslev Præsteembede i Arv fra Fader til Søn. I et og et Kvant Hundredaar var det en Balslev, der døbte, konfirmerede, viede og jordede det Haarslev Sognefolk.

Den talrige gejstlige Balslevslægt er ganske vist udgaaet fra Tommerup, hvor der fra 1715—1800 var en Balslevrække af Fader, Søn og to Sønesønner, idet de to sidste af disse fire Præster var Brødre. Men dermed gaar den egentlige, oprindelige Stamme over i andre Stillinger. Men da en Søn af den første Tommerup-Balslev blev Præst i Haarslev, blev Præsteslægtens Stamtræ flyttet dertil og udviklede sig der. Thi derfra stammer hele den nuværende Præsteslægt af Navnet Balslev. Dette Træ har mange og nu over 200aarige Grene, og det breder fremdeles lige friskt sine Grene videre ud, rundt om i de danske Præstegaarde. Det har to Biskopper af dette Navn.

Det var en Bondesøn, Rasmus Andersen,¹⁾ fra Kirkebyen Balslev, der blev Amtsforvalter for Odense og Ruggaards Amter (776), og hans Børn fik Navnet Balsløv efter Faderens Fødeby. En Datter af ham blev Oldemoder til St. St. Blicher. Hans Søn Jens Balsløv blev født 1690, blev 19 $\frac{1}{2}$ Aar gammel theologisk Kandidat og 9. Oktober 1715 Sognepræst for

¹⁾ I vestre Væg i Vaabehuset i St. Knuds Kirke findes en stor Ligesten over Rasmus Andersen og Hustru med en lang Indskrift og øvert prydet med to Vaabener, et for hver af Ægtefællerne. Stamfaderen for Balslevslægten har i sit Vaabenmærke en hvid Nellikeblomst paa rød Grund.

Tommerup og Brylle Menigheder. Hans anden Hustru var født Luja. Da deres Søn Laurits Luja Balslev, der først var Præst i Guldbjerg, 1778, den 9. September, blev kaldet til Præsteembedet i Haarslev, blev han saaledes Stamfaderen for hele den senere Haarslevæt.

Af hans Børn blev dog kun den ene, Rasmus Balslev, Præst, og da Faderen tog sin Afsked, efterfulgte han ham i Embedet 1789 og havde det i 51 Aar; han døde Juledag 1840. Fra 1783 til 1789 var han Degn i Haarslev. I min tidligste Barndom kaldte Folk ham »den gamle Præst«, men da den daværende Præst senere ogsaa blev kaldt »den gamle Præst«, sagde man om R. B.: »den *rajte* (rette, rigtige) gamle Præst«. De Gamle omtalte ham altid som en god Mand. Han stod Brødremenigheden nær, og Rationalismen var ham imod. R. B. udgav »Opbyggelige Betragtninger for Syge«, der udkom i

Sognepræst Rasmus Balslev.

flere Oplag, og han omtales i forskellige Haandbøger. I Wi-bergs Præstehistorie staar følgende Ord: »En lille, men vel-skabt Mand af et saare venligt og behageligt Udortes og med et Udtryk fuldt af Fred, Glæde og Kærlighed; hvorfor han indgød Alle, der nærmede sig ham, er vis Tillid forenet med Højagtelse og Ærefrygt. — Fredelskende, føjelig, godmodig og sagtmodig.« R. B. omtales med en Række Skrifter i Erslews Forfatterlexicon, og Brickas Lexikon — ligesom ogsaa Familien Balslevs Stamtavle — bringer en fyldig Omtale af ham.

Den 13. November 1839 blev R. Balslev Jubellærer og ud-nævnt til Konsistorialraad. Denne Fest har jeg forud ladet Rasmus Venevad (768) fortælle om. Hempels Avis bringer 15.

November udførlig Redegørelse af Jubilæet, hvori det bl. a. hedder: »Onsdag den 13. November fejredes en smuk Fest i Haarslev Præstegaard. Det var paa denne Dag 50 Aar, siden den værdige og almenagtede Sognepræst, Hr. R. Balslev kaldtes til denne Menighed. — — Tre Sognemænd overrakte ham en Gave fra Menigheden, nemlig en skøn Sølvpokal, paa hvis Laag saas et Kors, til hvilken den opslagne Bibel hældede sig. Den store Kirke kunde neppe rumme den i særdeles talrig Mængde forsamlede Menighed. Jubellæreren ledsagedes til Kirken af Biskoppen og Provsten, mange Gejstlige og andre Venner, som havde indfundet sig til Festen. Hr. Provst Knudsen intimerede ved en hjertelig Bøn og Jubeloldingen udviklede i sin Prædiken, hvorledes denne Dag for ham var en rig Anledning dels til Tak, dels til Bøn. Efter Prædikenen fremtraadte Hr. Biskop Faber og efter i sin Tale at have udviklet, at kristeligt Alvor i Livet giver salig Glæde i Døden, lykønskede han Jubeloldingen for 50 i kristelig Alvor fuldførte Embedsaar, overrakte ham Udnævnelser af Konsistorialraad og endte med det smukke og hjertelige Sted af Jubeloldingens bekendte Andagtsbog: »Opbyggelige Betragtninger«, 3. Oplag, § 50. Hele Handlingen fuldførtes med en Andagt og Højtidelighed, der i alle Tilstedeværendes Hjerter stedse vil bevare et kært og opbyggende Minde.«

Bladet slutter sine Meddelelser med at tilføje: »Til velfortjent Hæder for den ædle Giver bør endnu omtales, at Hr. Professor og Ridder Vedel Simonsen til Elvedgaard, der ved saa mange Lejligheder anvender sin Formue til velgørende Øjemed, i Anledning af ovenmeldte Embeds-Jubilæum og for at bidrage til dets Højtidelighed, sendte Jubeloldingen 200 Rbd. til Forøgelse af et Legat paa 300 Rbd., som han for nogle Aar siden stiftede, hvis Renter aarlig skulle anvendes, dels til Præmiers Uddeling til de flittigste og værdigste Børn i Haarslev Skole og dels til Forøgelse af et Sognebibliotek, som han allerede for nogle Aar siden grundlagde for Haarslev Sogn.« [Her i nærværende Bog gentagne Gange forud omtalt.]

Det er denne Sognepræst Rasmus Balslev, som jeg i IV Del, S. 511 f. har omtalt som »klog Præst« — og se ligeledes under »Haarslev Skole«. S. 830.

Rasmus Balslev havde fem Sønner, der alle blev Præ-

ster. Den ene af disse Lauritz N. B. døde tidlig som Præst i Ejlby og Melby, hans Søn Rasmus B. blev Præst i Fyn og Jylland, sidst Sognepræst i Vigerslev i Fyn. — Det er en Søn af ham, Benjamin Balslev, Sognepræst paa Falster, der i Aaret 1901 udarbejdede ovennævnte Stamtavle (udvidet 1917) over Familien Balslev.¹⁾ — Af de andre fire Brødres Sønner er flere ligeledes Præster, og de har igen Sønner, der er gaaet den theologiske Vej.

En af de fem Haarslevsønner var Biskop Carl Frederik Balslev i Ribe, en anden, R. Vilhelm Balslev, var ved Faderens Død Kapellan i Haarslev (768 og se »Haarslev Skole«.) Han blev senere Sognepræst i Skydebjerg og senest — til sin Død — i Nørre Broby, hvilket Embede Broderen C. F. B. forlod, da han 1867 overtog Ribe Bispestol. R. V. B. blev da sin Broders Efterfølger. En af hans Sønner er Sognepræst i Fyn, og en anden er den nuværende Biskop i Odense, saa Biskop L. N. Balslev er Biskop i sine Fædres Landsdel. Han er den 22de Biskop i Odense siden Reformationen, og han overtog Embedet i 1903, i Hundredeaaret efter at det fynske Bispedømme udskilte Lolland og Falster, saa Embedet fra 1803 kun kom til at omfatte Fyns Stift. Under Biskop Balslev er den gamle Bispegaard nedrevet 1915 og en ny Bispebolig opført (704).

Den yngste af de fem Brødre var Julius Balslev, der sidst i en lang Aarrække virkede som Sognepræst i Strø i Sjælland. — Alt dette kunde uddybes langt fyldigere, men Balslevfamilien er saa stor, saa dette vilde føre meget for vidt og for langt bort fra Haarslev Præstegaard — se desuden de ovennævnte Balslevske Stamtavler.

Den ældste af Rasmus Balslevs fem Sønner Johan Christian Balslev, født 1798, var fra 1826—31 Kapellan hos sin Fader, og senere efterfulgte han ham i Embedet som Præst for Haarslev Sogn fra 1841—84; han døde i Præstegaarden 1885. Han blev 1876 Jubellærer og Ridder af Dannebrog. J. C. B. var to Gange gift. Med sin første Hustru, født Boesen, var han gift fra 1832 til hendes Død 1840. Han giftede sig 1843 med sin anden Hustru, Doris B. Hun var født

¹⁾ Fra »Stamtavle over Haarslevgrenen af Familien Balslev« 1917 (udarbejdet af L. C. Balslev og B. Balslev) stammer hosstaaende Billeder, der velvilligst er mig overladt.

Krüger, født 1811 paa Svaneapoteket i Odense, hvor Faderen var Apoteker. Hun døde først 1907, næsten 96 Aar gammel.

I deres Tid fejredes i Haarslev den 9. September 1878 den store Jubilæumsfest, Hundredaarsdagen for den første Balslevs Kaldelse. Ved denne Lejlighed gik i Optog til Kirken, hvor der holdtes Gudstjeneste, en stor Række Balslever i Ornat, lige fra Biskop til personel Kapellan — og dog var ikke alle daværende gejstlige Balslever til Stede — desuden Herredets Præster og andre Præster, som Alle senere samledes i Præ-

Indkørsel til Haarslev Præstegaard.

stegaarden. Det var en saare sjelden Fest saavel for Balslevfamilien som for Sognets Beboere.

De den Gang endnu levende fire Haarslevbrødre stiftede paa den Balslevske Hundredaarsdag »det Balslevske Legat« for fattige Enker i Haarslev Sogn. — Jeg husker en Kone, der sagde, da hun første Gang modtog, hvad der var tildelt hende af dette Legat: »Jeg takker Vorherre og Hr. Pastor saa mange Gange.«

Til Stede ved Jubilæet var ogsaa en Svigersøn K. J. Clausen, som et Aar (1862—63) havde været Hjælpelærer hos min Fader. Han blev gift med Præstens Datter, Frøken Martine Balslev, og ved ukuelig Energi og ved kæmpemæssig Flid blev han Theolog og var nu Præst i Jylland. Indtil han blev Student, havde han Lærergerning i København, og fra han var

Student, til han blev Kandidat, havde han Skolelærerembede i Sjælland.¹⁾

Joh. Chr. Balslev havde ligeledes fem Sønner, af hvilke de fire blev Præster — en blev Dyrlæge; af fire Døtre døde de to som unge Piger. Rasmus Balslev var Kapellan og siden Sognepræst i Fyn, sidst i Paarup. Frederik Balslev var Kapellan i Fyn, blev Sognepræst i Jylland og bor i Jylland som Pastor emeritus.

Theodor Balslev var Kapellan hos sin Fader i Haarslev fra 1872—80, har siden været Sognepræst i Jylland. Han og hans Hustru, født Meldal, var af Beboerne i Haarslev Sogn meget afholdt. Efter ham blev hans Broder Lauritz N. V. Balslev Kapellan i Haarslev, til han 1884 efterfulgte sin Fader som Præst i Embedet i fjerde Led i lige Linie og var Sognepræst der, til han 1903 opgav sine Fædres Bo og de da 125aarige Ætlinier og blev Præst i Lumby ved Odense. Dynastiet Balslev var dermed ude. Efterfølgeren, Pastor G. M. P. Rosenberg, begyndte paa ny Grund; tilmed byggede han et nyt Stuehus, en fritliggende Villa. Pastor R. forestod Embedet til Oktober 1917, da han søgte sin Afsked og efterfulgtes af Pastor M. T. Magnusson. I Haarslev Kirke findes en Tavle med en Optegnelse af Sognets Præster siden Reformationen. Den sidstnævnte Præst er den Tyvende.

L. Balslev blev 1894 Provst. Provstiet omfatter Lunde-Skam- og Skovby Herreder. Tidligere gennem mange Aar boede Provsten (Provst Hald) netop i Lumby, saa Provstekontoret kom, da Provst Balslev overtog Embedet i Lumby, atter til at have paa dette Sted. Forud for Provst Balslev var Provst Fog i Bogense Egnens Provst.

¹⁾ Det er godt, naar de Unge har Lejlighed til at paavirkes af følgerærdig Ihærdighed. At være Vidne til et saadant Højdemaal af Villiestyrke virker tilskyndende og opmuntrende. Jeg mindes tydeligt, da Pastor Clausen i Haarslev Præstegaard forud for sin Ordination fik sit Ornat og første Gang prøvede sin Præstekjole, hvor rørt han udtalte de Ord: »Nu har jeg naaet mit Maal«. Hans Fader var Skibskaptajn, og Sønnen havde Sømandens Udholdenhed; thi skulde Sømanden vende om, hver Gang han mødte Modvind, kom han ikke ret vidt. — Jeg husker, hvor tidt, naar jeg i det daglige Livs Forhold har syntes, at det var nemmere at opgive Ævred end at gaa videre eller at tage fat paany, ovennævnte Ord og Øjeblik er rundet mig i Hu og har været mit Forbillede.

Provst L. N. V. Balslev — siden 1900 R. af Dbr. — har udgivet flere gudelige Skrifter, sidst (1915) et Modskrift mod Ligbrænding og dens omsiggribende Fremgang, som det kan anbefales særlig de over for dette Emne ubefæstede Sjæle at sætte sig ind i. Provst Balslev har baade som Prædikant og som Embedsmand i den større Gerning udadtil vundet et anset Navn over hele Nordfyn. Hans Hustru, født Dorph — gift 1880, fra 1884 til 1903 med Hjem i Haarslev Præste-

Sognepræst Joh. Chr. Balslev.

Fru Doris Balslev, født Krüger.

gaard — er Præstefrue i Ordets bedste Forstand, saa det var med pietetsfuld Vemod, at Sognefolket tog Afsked med den sidste Balslevfamilie i Haarslev Præstegaard.

Det er dog særlig den lange Tid, Ægteparret J. C. Balslev og ovennævnte Hustru havde deres Hjem i Haarslev Præstegaard — henholdsvis 43 og 41 Aar —, der falder sammen med denne min Bogs Tidsperiode og særlig disse Præstefolk, der er knyttet til min egen Haarslevtid.

Min Fader døde en tidlig Morgenstund. Kort efter kom Pastor Balslev over hos os. Han tog mig ved Haanden og tog mig med over i Præstegaarden for at blive Resten af Dagen, saa længe jeg vilde. »Du har nu ingen Fader her paa Jorden mere, men Du har en Fader i Himlen, hold Dig til ham.« Disse Ord og Andet mere, som Præsten sagde til mig

de faa Minutters Gang over til Præstegaarden, husker jeg endnu tydeligt. Senere konfirmerede Pastor Balslev mig.

Jeg gik den Gang husvant ud og ind ad den gode, gamle Præstegaard, der staar for mig som et af de Hjem blandt dem, der er udslettet af Hjemmenes Tal, som kom Idealet nærmest. Mindet om dette Hjem vil altid blande sig med saa mange af mine bedste Barndoms- og Ungdomsminder.

Fru D. Balslev, »gamle Fru Balslev«, som hun blev kaldt allerede fra 1872, da den første Kapellanfrue, hendes Svigerdatter, kom til Haarslev, har jeg skildret (ledsaget af hendes Billede) i »Hjemmet« 17. Aug. 1902 og »Søndagsbladet« 7. Sept. 1902, da Fru B. 22. Aug. fyldte 91 Aar, og i nogle Smaastykker ved hendes Død (»Hjemmet« 5. Maj 1907). Hun boede sine Enkeaar hos sin Datter, Fru Martine Clausen, gift med ovennævnte Pastor Clausen og inden Moderens Død selv Enke. Fru Balslev stedtes til Hvile 30. April 1907 i Familiegravstedet paa Haarslev Kirkegaard.

I en sjelden Grad ejede den gamle Frue til sin sidste Stund sin Aands- og Hjertefriskhed, sin Flid (ved sit Haandarbejde), sin Mildhed og sin kærlige Omtanke for Andre. Hendes Breve vidner i saa Henseende for hende. De var til det Allersidste skrevet lige saa sirligt, som Indholdet var lødigt og klart. — Brevkort og Telefoner har ligesom frataget den nye Slægt den rette Brevskrivning: den Kærlighed hos Afsenderen, der ofrer Tiden paa at skrive, og Taknemmeligheden hos Modtageren mod den, der skrev (291). — Fru B. undertegnede sig i sine udmærkede Breve til mig lige til sit Dødsaar: »Din hengivne Veninde«. Som Fru B. var hjertelig og trofast, er det mig en Glæde her til Gengæld at yde en lille Medvirken til ud i Fremtiden at styrke i Haarslev Sogn det Minde, hun har efterladt sig blandt de nulevende Ældre der.

Den smukke gamle Frue var en stilfærdig gennemnobel Personlighed, fredelskende, godgørende og gæstfri. Det Hjem, hun gjorde hyggeligt, var en Præstegaard af den almindelige Type fra en vis Tidsperiode — den gamle Landsbytype, der staar Bondegaarden meget nær — med Bjælkeloft og Havestue gennem Husets Bredde og brede perlefarvede Døre med Bøjlehaandtag og med Dørtrin, der paa langs var beslaaet med to tommebrede Jernbaand for at styrke og tage Sliddet.

Her samledes i Ferietiderne paa ægte gammeldags Vis mange Mennesker.

Saa mange af de Mennesker, som kom her, har jeg kendt. Foruden selve Familien havde indtil sin Død 1872 Præstens ugifte Søster, Marie Salome Balslev, Ophold der. Hun havde stor historisk Interesse og har efterladt sig mange Dagbogsoptegnelser (804). Jeg mindes nøje den venlige og rare gamle Dame siddende i sin Lænestol — i Familien kaldet »Tante Marie«.

Jeg husker fra min allertidligste Barndom Biskoppen i Ribe som en venlig Mand, da han en Gang i mit Hjem, da jeg sad paa en Vinduesforhøjning, kom hen til mig og talte med mig om min Dukke, som jeg sad og legede med.

Mange af Balsleverne er blevet gamle; ikke blot Slægtens Ældste, den Ribe Bisp, der blev 90 Aar. Han var en Tid den ældste præsteviede Mand i Embedsvirksomhed. Det samme var forud Tilfældet med Pastor Joh. Chr. Balslev i Haarslev. Han blev 87 Aar gammel. Sognepræst J. Balslev i Strø blev 82 Aar gammel og oplevede at holde 50 Aars Præstejubilæum. Ogsaa Sognepræst Vilh. Balslev i Nørre Broby naaede sin 50 Aars Jubilæumsdag, men døde faa Dage efter. — Da Biskoppen i Ribe 1883 blev Jubellærer, fik han fra Ribe Stifts Præster overrakt et Maleri af Haarslev Præstegaard, malet i Haarslev 1882 af Landskabsmaler H. Foss.

Biskoppen fødtes 1805, samme Aar som H. C. Andersen. Fik Eventyrdigterens Børnebøger en noget større Flyveevne udadtil, saa er Skolebogsforfatterens Børnebøger naaet kæmpe-mæssige Oplag. B. skrev sine Skolebøger, da han var Præst paa Mors til Brug for sine egne Børn, og de satte ham allerede den Gang i Stand til at lade to Sønner studere. *Bibelsken*, som fynske Skolebørn siger, er i 1918 naaet til 127. Oplag og Lærebogen til 263. Oplag.

Disse Bøger kan man altsaa kalde de mest kendte i Danmark, det er derimod kun lidet kendt, at den gamle Biskop i Ribe har skrevet efterfølgende Vers.

Den 31. December 1913 findes i »Ribe Stiftstidende« Følgende, fremdraget af Biskop Koch:

»Ved Aarsskiftet.

Han, som med Magt og Visdom stor
 Skabte al Verden ved sit Ord,
 Arbejder altid og trættes ej,
 Intet ham standser paa hans Vej;
 Styrke han giver den trætte Svend,
 Friske Kræfter sin mødige Ven.
 Tidt den Unge blev træt og mat,
 Manden snubled' og segned' brat; —
 Men naar vor Herre vi stole paa,
 Nye Kræfter af ham vi faa;
 Vingerne vokse os frem paany,
 Løfte som Ørnen os højt i Sky,
 Frejdig vi ile mod Maalet frem,
 Komme tilsidst med Glæde hjem.

Biskop C. F. Balslev.

* * *

Den gamle Biskop (født 1805, død 1895) havde paa sin Arbejdspult skrevet — i Grundsprogene — to Skriftord:

»Lader os ikke blive trætte!«

»Han giver den Trætte Kraft!«

— det første fra Galaterbrevet, Cap. 6, Vers 9, det sidste fra Esajas, Cap. 40, Vers 29.

Over det sidstnævnte Sted og de to følgende Vers hos Esajas er ogsaa det ovenstaaende, saa vidt vides hidtil utrykte, lille Digt skrevet.

Biskop Balslev havde fundet en Recept mod Træthed.
 Lad os bruge den! G. Koch.«

Gamle Minder fra Haarslev Skole.

DEGNEN GRAM i Haarslev Skole er et Navn, man af og til støder paa i ældre fynske Skrifter. Hvor længe han var i Embedet, ved jeg ikke, men som i forrige Kapitel nævnt, var Rasmus Balslev, Konsistorialraaden, der var Præst i Haarslev fra 1789 til 1840, Degn i Haarslev fra han blev theologisk Kandidat 1783, til han blev sin Faders Efterfølger i Præsteembedet. Niels Martin Gram er sikkert død i Embedet; thi han staar ved sin Død, i September 1810, opført i Haarslev Kirkebog som »hidtilværende Sogndegn i i Haarslev, 78 Aar gammel«. Alt dette ligger langt tilbage i Tiden, og dog har Embedet siden da kun faa Gange skiftet Lærere. Hans Eftermand var Schebye, min Faders Formand.

Min Fader, Hans Berthel Reimer, var født 6. September 1800 i Nysted, hvor hans Fader, Jacob Flindt Reimer, var Købmand. Der var flere Søkende. Han mistede begge sine Forældre i Aaret 1814, endnu før han blev konfirmeret. Hans Morbroder, en Købmand Brodersen i Nysted, var tillige Skipper, og han tog ham med til Søs. Men fra 1. Maj 1820 til 1. Maj 1823 var han Lærling paa »Det fynske Skolelærerseminarium«, Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg. Herfra tog han Afgangseksamen den 28.—29. April 1823. Hans Eksamensbevis er udstedt af C. J. Heise, Forstander og Førstelærer ved dette Seminarium. Hans Opførsel var »udmærket god«, og han tilkendtes Hovedkarakteren »Duelig«.

Min Fader blev straks efter Huslærer hos den daværende Ejerinde af Lensgrevskaftet Gyldensteen. Nu har jeg kun min Hukommelse at støtte mig til, men at dette skete umiddelbart

efter Eksamen, fremgaar bl. a. af, at i en af de Bøger med Lejlighedsdigte, som min Fader har efterladt sig, er det første Digt dateret: Gyldensteen 20. Maj 1823.

Men da samme Aar Skolelærerembedet i Haarslev, som Grevinden havde Kaldsret til, blev ledigt — og min Fader var forlovet — tilbød hun ham Embedet.

Kaldsbrevet er udstedt paa Gyldensteen den 31. Oktober 1823 og begynder saaledes: »Constance Frederikke Henriette Grevinde Gyldensteen, født Grevinde af Knuth til Lehnsgrevskabet Gyldensteen, gjør vitterligt: i Kraft af den mig efter Anordningerne ene tilkommende Kaldsrettighed til Haarslev Kirke, under mit Grevskab Gyldensteen, at have kaldet og beskikket H. B. R til at være Kirkesanger og Skolelærer for Haarslev Sogns og Skoledistrikts Menighed udi forrige Kirkesanger og Skolelærer Lauritz Schebys Sted, som formedelst Svagelighed efter Ansøgning er entlediget.«

Ungdomsbillede af
H. B. Reimer (en Tegning).

Senere staar der i den lange Skrivelse om Embedspligter, Indkomster o. s. v.: »og efterkommer Bestemmelserne i det høi kongelige danske Cancelliis Skrivelse af 10. Maii 1823, der tillader Schebyes Fratrædelse og fastsætter hans Pension.«¹⁾ Biskop Plums Kollats er udstedt 8. November 1823. Han kalder sig: »Biskop og Superintendent over Fyens og Langelands Stift«.

Min Fader virkede nu i Haarslev i 49½ Aar til sin Død, tredie Paaskedag den 2. April 1872, og blev begravet 10. April i Haarslev i vort Gravsted paa Kirkegaarden, det første inden for Kirkemuren lige over for Degneboligen. Hans Søn Anton Reimer talte ved hans Baare.

¹⁾ Min Fader svarede Pension til Schebye. Hans Død er ikke kundgjort i den daværende Hempels Avis i Odense. Men Kirkebogen melder: »1829, død 6. Februar, begravet 13. Februar, Hr. Lauritz Schebye, forhen Degn og Skolelærer i Haarslev, afgaaet for 5 Aar siden paa Pension, 57 Aar gammel.« Han boede i Haarslev. — Ved Karelius Reimers Hjemmedaab, 20. Juli 1825, var Madam Schebye til Stede. — Som før nævnt, var Schebye Fætter til Historikeren Vedel Simonsens Moder.

I de senere Aar havde min Fader Hjælpe­lærer. Blandt de unge Lærere, der en Tid prøvede deres Kræfter ved Haarslev Skole, før de selv kom i Vej, kan nævnes, at den Første var den forud omtalte K. J. Clausen, der blev gift med Frøken Martine Balslev og blev Præst (818 f.). Han afløstes af den senere sydfynske Historiker Søren Jørgensen. Jørgensen banede sig selv Vej. Under sit Ophold paa Skaarup Seminarium boede han ca. en Fjerdingvej fra Seminariet. Her sad han om Vinteren og læste i et koldt Værelse og holdt sig selv med Kost — eller som Fynboen siger: holdt sig selv *paa Kosten* — der for en Del bestod af Fedtebrød. Men Professor Schurmann lod ham spise til Middag hos sig en Gang om Ugen eller maaske to, det husker jeg ej ret, det er Jørgensens egne mundtlige Udsagn fra den Tid, han opholdt sig i mit Hjem, jeg gengiver. Det kan man kalde Energi og kan lignedes ved samme Fasthed i Villien til at naa Maalet, som hans Forgænger hos os, K. J. Clausen, lagde for Dagen for at blive Cand. theol. Begge disse Mænds Villiestyrke og Ildhu meddeles her som lysende Eksempel paa Arbejdets Helte i bedste Forstand.

Jørgensen søgte fra os selvstændigt Embede og blev paa samme Dag kaldet til de to første Lærerkald, han søgte. Han valgte da Embedet i Kistrup ved Faaborg, hvor han virkede til kort før sin Død 1903. Han blev 65 Aar gammel. Lærer Jørgensen var en anset og yderst flittig Mand. Foruden med Nidkærlighed at passe sin Skolegerning paatog han sig adskillige Hverv udadtil, og foruden selvstændige boglige Arbejder har han spredt mange lokalhistoriske Artikler i Blade og Tidsskrifter, særlig drager han Stof frem fra Herregaardsarkiver og Tingbøger vedrørende sydfynske Forhold. (Se for øvrigt en Artikel om ham af mig i »Folkeskolen« Nr. 28, 1916.)

Min Fader var to Gange gift,¹⁾ første Gang med Margrethe Christine Lund fra 23. April 1824 til hendes Død, 6. April 1851. Paa min Faders Konfirmationsdag græd hun i Kirken

¹⁾ Naar der i det Efterfølgende fremkommer nogle private Data, sker det som en Berigtigelse af, hvad der om Haarslev Skole og dens Beboere i min Families Tid findes i »Literis Mando: Bogense Bys og Skovby Herreds Historie, 1859«; thi blandt ti forskellige, i Bogen spredte Meddelelser, er de otte ikke rigtige.

over den forældreløse Dreng. Hun var en Datter af en Forpagter Lund paa Gaarden Egholm under Grevskabet Christiansholm — eller som det nu kaldes Aalholm — paa Lolland.

Hendes Søster blev 1821 gift med Lensgreve Christian Raben til Aalholm. Det skete imod hans Faders Ønske, og hendes Forældre var ængstelige for, at dette Forhold skulde virke skadeligt for deres Forpagningsforhold og sendte derfor deres Datter over til en Familie ved Brahetrolleborg, P. Schwensen og Hustru, der senere ejede Lykkesborg i Haarslev Sogn (698). Men Grev Christian udlovede det største Træ i Grevskabets Skove til den, der kunde give Oplysning om, hvor hans Udkaarne befandt sig. Han fik hende opspurgt og — saaledes er det altid blevet fortalt af dem, der kendte Sagen — lod sig vie i en sydfynsk Landsbykirke, hvorefter han kom kørende op for Hoveddøren paa Aalholm med sin smukke, nydelige, syttenaarige Brud, nu Grevinde Anna Raben. Hun døde 1851.

Grevens Broder, Grev Julius Raben og Hustru, født Wulff, der blev Besiddere af Grevskabet fra 1875—79, boede forud i København. I Koleraaarene opholdt de sig i Haarslev Skole, første Gang 1853 i tre Uger, senere 1855 i syv Uger.

Ferskvandsfisk, Fjerkræ, Æg og Fløde, Frugt og Havesager og alle slige Sager var der nok af, men Greven gik undertiden til Bogense (en Mil) for at hente et friskt Franskbrød til fire Skilling og samtidig lod han sig barbere — ellers maatte han barbere sig selv, og dette voldte ham megen Møje. Fordringerne var den Gang mindre end nu. De befandt sig vel under de snevre Forhold og ved den gode landlige Kost.¹⁾

I første Ægteskab havde min Fader tre Sønner. Den Æld-

¹⁾ Ja, saa længe de levede, sendte min Moder af og til en Rygeost til dem, som altid blev modtaget med stor Fryd, dels som en Lækkerbid, som særlig Grevinde Signe satte Pris paa, dels som et fynsk Minde om de landlige Sommerophold i Haarslev. En Gang mine Forældre var i København, medbragte de selv en saadan Ost. Efter forud Aftale mødte de hos Grevens en Formiddag og skulde med dem ud at se Noget i Byen, men da de kom, udtalte Grevinden, at hun maatte først have et Stykke Smørrebrød med Rygeost, før de tog ud. Hun føjede til, at det kunde ikke nytte, at hun vilde gøre sin Hæsende Husstand delagtig i denne Nydelse, hendes Piger ønskede end ikke at smage denne Ost (196 f.).

ste, forud nævnte Karelius Reimer, døde 1833 den 13. Maj, ikke fyldt 8 Aar. Anton Reimer født 1828, Cand. theol., død 1897 som Sognepræst for Vemmeløv og Hemmershøj Menigheder ved Slagelse, og Alexander Reimer født 1831, eksam. jur., død 1898 som Kancelliraad, Kæmner og Branddirektør m. m. i Viborg.

1857 blev min Fader gift med min Moder, der havde styret hans Hus i seks Aar. Min Fader havde sagt »Amen« ved hendes Daab i Kirken. Der var i Haarslev Kroen og to Gaarde — netop den nordligste, som nu hedder Haarslevgaard, og den sydligste i den ret lange Landsbygade — der var gamle Selvejergaarde (de hørte ikke under Grevskabet Gyldensteen, se S. 14—252). I sidstnævnte Gaard er min Moder født 1827.

Før sin Død havde min Fader købt en Have i Haarslev med et gammelt Hus. Dette lod min Moder nedrive og byggede et nyt teglhængt Hus. Beboerne besørgede i den Anledning al Kørsel gratis. Her boede min Moder fra 1872—92, da hun solgte dette Hus og flyttede til Odense og 7. April 1893 flyttede ind i Ny Vestergade Nr. 8 i den Lejlighed, hun og jeg endnu bebor.

Den 19. Juni 1872 blev M. E. Matthiessen — født i Hindevad Skole, se nedenfor — kaldet til at være min Faders Efterfølger i Embedet og havde dette til 1. Maj 1917, da han som 71aarig Mand søgte sin Afsked og med Familie tog Bolig i en egen Villa i Odense. Han var en anset Skolemand og har udført en stor Gerning udadtil, idet han har staaet i Spidsen for eller taget Del i en Mængde offentlige Hverv. Ham og hans Embedstid har jeg skildret i »Fyens Stiftstidende« 27. April 1917. Noget af denne Artikels Indhold er derefter optaget i »Folkeskolen« og »Folkelæsning«.

Efter at Matthiessen har virket i Embedet i 45 Aar, er hans Formands Enke endnu i Live, og ligesom Præstegaarden i Haarslev, som forud skildret, har tilhørt Familien Balslev igennem de mange Aar, saaledes har der fra 1823 til 1917 kun været et Lærerskifte, saa Beboerne i Haarslev har ikke kendt meget til Skiften med Præst og Lærer, hvad der selvfølgelig har været gavnligt paa mange Maader for Kirke og Skole og disses Sammenknytning med Hjemmene.

I Haarslev Sogn var fra først af to Skoler, Haarslev i den nordre Del af Sognet, og i den sydlige Del Hindevad, en af Frederik IV' »Rytterskoler«, opført 1721.¹⁾ Endnu i min Faders Tid fik Sognet to »Biskoler«. I 1849 blev Skovgaard Skole oprettet i den sydvestlige Del af Sognet og 1870 Ejlskov Skole i den nordvestlige Del af Sognet. I 1900 blev der oprettet en Forskole i Haarslev med Frøken E. Matthiessen, Datter af Lærer M., som Lærerinde, hvorved Læreren ved Haarslev Skole derefter kaldes Førstelærer. Den 1. Maj 1917 kaldedes Lærer J. S. Jensen, Brørup, til at være Førstelærer i Haarslev.

Foruden rummelig Bolig og stor Have hørte i min Faders Tid til Embedet 10 Tdr. Land Mark samt en Lod af Brandbjerg Mose med Tørveskær (719, 746). Denne Moselod fratog Sogneraadet Embedet 1875.

Haarslev Skole er brændt to Gange, 1833 og 1908. Branden den 30. Maj 1908 var mærkelig nok noget nær en Gentagelse af den første.

Det var i 1833 en Morgen Kl. 7 i Rughøstens Tid, den 3. August paa en meget varm Dag, at der opstod Ild — ligesom i 1908 — i et Hus Øst for Degneboligen, og Vinden bar ligeledes i samme Retning, saa Ilden bredte sig begge Gange paa samme Vis. I Huset boede en enlig Kvinde, en Høkerske, der gik under Navn af Stine Styr, og man mente, at Ilden var paaſat af en Haandværkssvend, som havde Tilhold der. Man opdagede Ilden, da Røgen slog ud under *Hellefaget*, Tag-skægget. Den Gang laa der en hel Række Smaahuse — ialt seks — syd for Vejen, der gaar fra Kirkeporten hen til Landevejen. Et af dem var beboet af Jesper Jørgensen, der var Tærsker i Præstegaarden, et andet af Anders Skomager.

¹⁾ Af de 241 Skoler, som Fred. IV byggede paa de 12 Rytterdistrikter, fik hvert Distrikt 20. Da der kun var et Distrikt i Fyn, fik denne Landsdel altsaa 20 saadanne Skoler. Flere af disse ligger i Nordfyn. Da Hindevad Skole i 1906 blev erstattet af en ny, blev den gamle Stentavle over Indgangsdøren med det for alle disse Skoler kendte, enslydende Vers indmuret i den nye Skole, med en tilføjet Redegørelse for den nye Skoles Opførelse. Da man 3. September 1906 indviede denne Skole, indviede man samme Dag tilige en nyopført Skolebygning i Skovsgaarde.

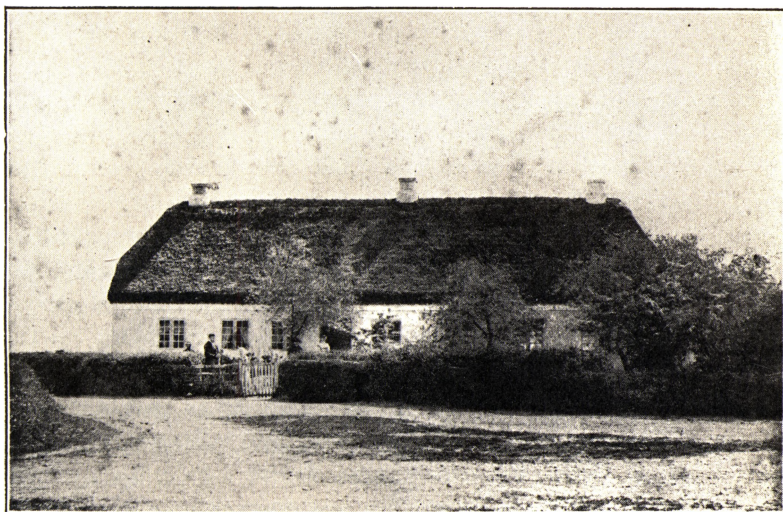
Alle disse Huse antændtes. Branden begyndte i det østligste, og de andre vest for det fulgte efter. Fra denne Husrække greb Ilden om sig og naaede den bagved, sydvestlig for dem liggende Degnebolig, der nedbrændte som det Øvrige til Grunden. Den vendte den Gang ud mod Landevejen — øst for denne — og bestod af Lærerboligen med en Port for og en særskilt Skolebygning, som var opført 1829 i Stedet for den, der tidligere var der. Ilden havde flere Gange fat i Kroen, der laa omtrent ligeoverfor paa den anden Side af Landevejen, hvor den endnu ligger, og kun ved en ihærdig Dækning med vaade Lagner lykkedes det at redde Kroen 1833 — nøjagtig som det atter var Tilfældet 1908. (Haarslev Kro har desuden to andre Gange været i stærk Brandfare ved Nabohuses Brand, saaledes at den fire Gange er undgaaet at blive Rov for truende Ild.) Men derimod brændte Mikkell Rønemoses Gaard, den daværende Nabogaard til Kroen. Den blev opbygget et Stykke sydøstligere paa Gaardens Mark ved den store Mose, man kaldte »Kirkegrave«. Ejerne hed i min Tid Rasmus Mikkelsen og Mikkell Rasmussen. Den næste af de i Række liggende Gaarde vest for Landevejen blev skaanet den Gang, fordi den skærmedes af et Par store Pæretæer. Den skaanedes ogsaa 1908 skønt stærkt truet. (Det er den Gaard, der nu ligger nærmest Kroen.)

Men Ilden var i 1833 saa omsiggribende, at et Hus — »Banggaardshuset« kaldet — der laa sydligere endnu øst for Landevejen — lige overfor den senere rejste Milpæl, der angav den første Mil fra Bogense — var saa udsat, at der flere Gange var Ild i Ledstolperne til Indgangslaagen, og selv i det efterfølgende Hus, hvori Dorte Marie Pils boede, gav tjenstvillige Folk sig til at flytte Indboet ud. Man blev dog Herre over Ilden, før den naaede saa vidt. Men i Løbet af en Times Tid nedbrændte den nye Skolebygning, Degneboligen og syv andre Boliger.

Det hedder sig, at det var Pastor Rasmus Balslev (511 f. 815 f.), der standsede denne Brand; thi den stilnede først af, da han gik hjem og iførte sig Ornat og kom gaaende i Kjole og Krave og gik rundt om det sidst antændte Hus. Den ligeledes før omtalte (768, 817, 822) Kapellan Vilhelm Balslev, der døde som Præst i Nørre Broby (Fader til den nuværende

Biskop Balslev) var til Stede og var en saa ivrig Redningsmand, at han fik sine Klæder ødelagt.

Skolen blev opbygget 1834 og fik en ny Beliggenhed, omtrent hvor de gamle Huse havde ligget og noget nær den samme, som der endnu er bibeholdt. De nedbrændte Huse blev opbygget ude paa et Stykke af Skolens Mark, af hvilken der tillige blev taget Havelod fra til dem, ialt fire Skpr. Land, medens de gamle Huses Haver blev lagt til Degneboligens Have, hvorved denne fik en meget anselig Størrelse.

Haarslev Skole (af 1834).

Mellem Branden 1833 og 1908 var der atter Brand seks Gange i Haarslev By, hvorved fire Huse, en Smedie og en Gaard er brændt — siden 1908 er en Gaard brændt. Ret mærkeligt er det, at skønt der var 75 Aar mellem Skolens Brande, fandt den forrige Brand dog Sted i den forrige Lærers Tid.

Der var 1908 kun tre Øjenvidner fra 1833 i Live, nemlig Anders Henrik Hansen — Ejeren af den før omtalte øverste Gaard i Haarslev, nuværende Haarslevgaard — som imidlertid døde kort efter Branden, og som var den eneste af Haarslev Bys Befolkning, der var tilbage; dernæst en Kvinde, Mette Katrine Rasmusdatter, født 1826, som tjente paa Lykke-

gaard i Haarslev Sogn i 61 Aar, fra 1851 til sin Død i 1912, og blev begravet i Gaardens Gravsted paa Haarslev Kirkegaard, samt endelig min Moder. Disse tre Mennesker var den Gang 9- og 7-Aars Børn. — I samme Alder var dog ogsaa en Mand fra Vejruphus i Haarslev Sogn, som i mange Aar tjente for (som) Avlskarl i Haarslev Præstegaard, og som først døde i 1917; men han overværede ikke Branden.

Mine Halvbrødre huskede, at de som smaa Drengene paa 5 og 2 $\frac{1}{2}$ Aar af en gammel Pige, deres Moder havde haft med fra Lolland, kaldet Ka' Lolliks, blev ledsaget ud i den forud omtalte Grusgrav »Sand høj« lidt vest for Byen, og at de der gik og legede og saa paa Branden.

Folkene fra en af Gaardene var paa Høstarbejde i Nabo-byen Gamby; flere Byfolk var i »Greveægt« i Assens, og der var paa Grund af Høsten, da Folk var paa Markerne, kun sparsomt med Brandhjælp i Begyndelsen. Fra Degneboligen reddedes dog det væsentligste af Indboet. Desuagtet omtalte min Fader altid Branden som et stort Tab. Min Faders første Hustru havde til sit Bryllup i 1824 faaet et udmærket Udstyr fra sit Barndomshjem paa Lolland, saaledes en Del gode Møbler af smukt poleret Eg. Disse blev reddet. Som en Mærkelighed kan meddeles, at et tre og en halv Alen højt Egetræs Hjørneskab (paa Fynsk *Krogskab*), indeholdende Husets Glas og finere Porcellæn, blev flyttet ud og henlagt paa en Mødding, og senere viste det sig, at der af dets Indhold kun var knækket Foden af et Vinglas.¹⁾ Derimod brændte der blandt meget Andet to Tønder hjemmelavet Mjød, som henlaa i Kælderen, en Egetræsrolle, Egetræs-Kar og -Tønder o. m. a. gode og nye Redskaber, der Altsammen — ligesom de nævnte Egetræsmøbler — var lavet paa selve Forpagtergaardens paa Lolland og var af allerbedste Slags.

Ildsvaaden 1908 var saa at sige den gamle Brand om igen, idet den ramte det samme Parti i Hjertet af Byen, men

¹⁾ Nævnte Hjørneskab og øvrige Møbler er til endnu og er i min Moders og mit Hjem i daglig Brug; der er to Kommoder, et bornholmsk Stueur, som nu meget korrekt har vist Tiden i snart hundrede Aar. Endvidere er der et Chatol, der tjente min Fader til Skrivebord og efter hans Død bruges af mig. Ved denne Skriveplads er hele nærværende Værk blevet til.

da begrænsedes den dog til et Bolsted udfor Kirkeporten, hvori den opstod, og Skolen. Den sprang et mellemliggende, skifertækket Hus forbi. Kirkebøgerne er begge Gange blevet reddet. Men ved Branden i 1908 brændte det af den fynske Historiker Vedel Simonsen 1835 stiftede Sognebibliotek, som indeholdt mange gode Bøger til gratis Udlaan. (Er omtalt flere Steder forud, jeg henviser her kun til S. 802.)

En saadan Landsbybrand som den store Brand 1833 findes slet ikke omtalt i den af Søren Hempel i Odense udgivne »Fyens Stifts Adresseavis«. Kun har den forud oftere omtalte Pastor Rasmus Balslev i Haarslev 6. August indrykket et Opraab om Understøttelse til de Brandlidte, hvori det hedder: »En hæftig Ildebrand, som opkom den 3. August om Formiddagen i Haarslev Bye, ødelagde i en Times Tid 6 Huse, Skolen og Skolelærer-Boligen, samt en Gaard. Formedelst Ildens Voldsomhed og de fleste Folks Fraværelse paa Marken fik endeel af Beboerne kun Lidet reddet, og af det Reddede blev endeel fordærvet. For de 8 Familier, som saaledes ere blevne husvilde, og hvoraf Nogle have mistet endeel, Andre næsten al deres Indboe, indlægger jeg herved min Forbøn til medlidende Medmennesker om Understøttelse til at lindre den opstaaede Nød — — —.« Opraabet i sin Helhed er gentaget 22. August, Nr. 137.

For 13. August Nr. 132, findes følgende i Bladets Tekst: »Ofte er det faldet Ud giveren ind, at den nu saa almindelige Brænding af Rapsfoder — selv den befalede foregaaende Bekjendtgørelse uagtet — let kan vildlede og enten vække Frygt for Fare, hvor ingen er, eller være hinderlig for den fornødne Hjælp, hvor samme virkelig maatte behøves. At hans [Udgiverens] Formening ikke er uden Grund, har han faaet Visshed om ved et Brev, dateret »Bogense 6. August«, hvori blandt mere meldes, at ved Branden i Haarslev Løverdagen forud, blev øieblikkelig afsendt en Sprøite fra Bogense. Men uheldigvis møde de Bortdragende en Gaardmand fra Vierne, der kommer direkte fra Haarslev, som anraaber dem i Forbikjøring: »dersom De kjører efter Ildebrand, da er den Røg, De seer lige for Dem, ikke andet end de brænder Raps ved Lykkegaard, hvormed de i Gaar ikke blev færdig, og da løb jeg

med flere (som han udtrykte sig) til Nar, og troede ligesom De, at det var Ildløs.« Lykkegaard ligger netop i samme Retning; dette bevægede dem [til] at vende tilbage. Paa selv samme Maade og af selv samme Mand blev endeel af Kjærbye Indvaanere en god $\frac{1}{2}$ Miil fra Haarslev tilbageholdte med deres Brandrequisiter, Ruggaards Sprøite skal paa lignende Maade være vendt tilbage, men igjen kjørt, hvorfor den kom for silde. Dette er saa meget harmeligere, som der er den største Sandsynlighed for, at Skolen og Michel Rønnemoses Gaard kunde været reddet, og endeel Gods og Møbler været i Behold, foruden at der maa tiltroes Brandvæsenet en utilgivelig Ligegyldighed eller Lunkenhed, ikke at yde Hjælp saa nær, kun 1 Miils Frastand, og derfor ønskeligt, om den fatale Rapshalms-Brænding ikke oftere skulde kunne vildlede!

I Maribo Avis læses et Eksempel paa den modsatte Feiltagelse, da Saxkjøbings Brandkorps blev af en betydelig Ild forledet til at tage ud; men da det kom nærmere til Brandstedet, var det en betydelig Deel Rapsfoder, der brændte paa en af Hardenbergs Hovedgaards Marker, og hvori der, Vedkommende uafvidende, var forsætlig lagt Ild.«

I Nr. 135, 19. August findes i samme Blad følgende: »Angaaende Bekjendtgjørelsen i Avisen N. 132, at vores Sprøite skulde have kommen for sildig til Ildebranden i Haarslev Bye, af den Aarsag, at vi først skal have været paa Veien, men vendt om igjen og kjørt hjem, finder jeg mig herved beføiet at offentliggjøre ei var Tilfældet, men maa være en Feiltagelse, thi jeg var der saa hastig Veiens Længde tillod samme. — Ruggaard, den 14. August 1833. B. Simonsen.«

Den 2. September samme Aar, dateret 27. August, gør Sognepræsten i Haarslev Rede for de Penge og Naturalier — Korn, Mel, Gryn og Malt —, der er indløbet og takker for de kærlige Gaver, hvormed de Brandlidtes Nød saa betydelig er lindret. De Ydende er alle navngivne, kun det største Enkeltmandsbidrag, 20 Rbd., ydes under et Mærke, som jeg neppe tager fejl ved at tyde som Vedel Simonsens Navn. Det er større Landmænd, der har ydet Bidrag, og Egnens Skolelærere har sat sig i Spidsen for stedlige Indsamlinger.

Dette var den Gang den almindelige Form for Godtgørelse for Tab ved større Ildsvaader. Man ser i de gamle Aviser

idelig Gentagelse af, at — som Regel — Præsten sætter sig i Spidsen for en Indsamling. (Se for øvrigt Side 55 om Tabs-tilfælde). Der var noget hjertevarmt, næstekærligt og kønt ved, at en Egns Beboere saaledes med Deltagelse stod Last og Brast med hverandre. Der er saa meget Haand og Hjerte vedrørende, som de moderne Forhold dræber. Dog er den almindelige Nabogodhed endnu ikke paa Landet afløst af den fuldkomne Kulde og Uvedkommenhed, som hersker mellem Byboere.

Den 13. September og 21. Oktober — Talen er stadig om det oven for omtalte Odenseblad — aflægger Pastor Balslev fortsat Regnskab for de indkomne Gaver. Den 4. November — dateret 27. Okt. — bringer min Fader sit »Hjertes sande Tak« til de gode Givere for, hvad der er ydet med en særlig Tak til hans Embedsbrødre.

Den første Tid efter Branden var en streng Tid. En Loftslern tjente min Fader og Familie til Bord. Der blev holdt Skole i Jens Bødkers Hus, der laa i Præstens Gyde ved Siden af, øst for, Musikanterhuset. Begge disse Grunde er for længe siden lagt ind til Kirkegaard, sidstnævnte dog først i min Tid.

Blandt min Faders efterladte Papirer findes følgende af ham efterladte Sange:

Skolebørnenes Sang i Anledning af den nye Skoles Indvielse i Haarslev 1834 — [vistnok i December].

A. Før Talen.

Mel.: Vor Gud han er saa fast en Borg.

Modtag vor Tak med Velbehag,

O Fader i det Høie!

At Du lod denne glade Dag

Oprinde for vort Øie!

Vel blev vort Skolehuus

Af Luer lagt i Gruus,

Men ved Din Bistand tryg,

Et andet blev opbyggt;

Thi lyd vor Takkestemme!

Nu samlede i Jesu Navn

Her første Gang vi ere,

O lad det blive til vort Gavn,

Hvad vi i Skolen lære.

Vort Mønster Jesus Christ!

Din Aand besjæl vort Bryst!

Kun i at tro paa Dig
 Og vandre viselig,
 Bestaaer vor sande Lykke!
 Paa Kundskabs Vei vi vandre frem,
 Ei glemme, hvad vi lære,
 Vor Gjerning her, Gud sign Du den,
 Saa den os Frugter bære!
 Og gid som Børn vi maae
 Igjennem Livet gaae,
 Da skal vi uden Nag
 See Livets sidste Dag,
 Skal Himmerige arve!
 Guds Naade vær vor Konges Løn,
 Han sand Oplysning hylder.
 Hans Omhu naaer til Bondens Søn,
 Som Hjertetak ham skylder.
 Han freder om vort Vel
 Til Legem og til Sjæl.
 Han længe leve maae!
 Iblandt os, Store, Smaa!
 Derom vi Alle bede!

B. Efter Talen.

Mel.: Af Høiheden oprunden er.
 Lyd høit vor Sang, lyd op til Gud!
 Vor glade Tak af barnlig Hu
 Vil vi ham nu opsende;
 Thi Mindet om hiin Sorgens Dag,
 Da Skolen faldt for Luens Slag,
 Skal nu for os forsvinde.
 Herre, Fader!
 Nu vi Alle
 Dig paakalde:
 Fra Ildsvaade
 Dette Huus befrie i Naade!
 Sign her, o Gud! vort Dagværk saa,
 At vi Dit Velbehag kan naae,
 Vort Livets Maal herveden!
 Kun Tro og Dyd gjør lykkelig,
 Den Lærdom staae uslettelig
 I vore Hjerter skreven.
 O giv, at i
 Vor Skoletid,
 Vi vise Flid;
 Den snart er endt,
 Gud, lad den blive velanvendt!

Sign Kongen, Gud, til Liv og Sjæl,
 Han for at fremme Almeenvel,
 Sit Septer viist benytter!
 Ja, kron med Held hans hvide Haar,
 Og lad ham leve mange Aar,
 Oplysningens Beskytter!
 O Gud, vor Gud!
 Naadig opfyld
 For Jesu Skyld
 Vor fælleds Bøn
 For Kundskabs, Friheds, Retfærds Ven!

Da den nye Skole i Haarslev blev indviet den 5. Januar 1909, havde jeg forud tilsendt Førstelærer M. E. Matthiessen ovenstaaende Sange og nogle andre gamle Minder fra Haarslev Skole, der stod i Forbindelse med Ildebranden 1833, i alt væsentligt hvad jeg om dette Emne nu har fortalt. Af disse mine Optegnelser — der var stillet til Raadighed — medtog Matthiessen adskillige Træk i en Skildring af ham i »Fyens Stiftstidende« 6. Januar 1909, der omhandler Skolens Historie og den nye Skoles Indvielse — medens selve min Skrivelse af Lærer Matthiessen blev oplæst under Indvielsesfesten, hvorefter den opbevares i Haarslev Skole.

I det jeg bygger paa min Faders og min nu 92aarige Moders Fortællinger, er jeg det eneste Menneske, der nu er i Stand til at overgive til Læseverdenen adskillige af disse Minder fra min Faders Embedstid i Haarslev igennem et halvt Hundredaar.¹⁾

For øvrigt skylder nærværende Værk min Moder Tak for

¹⁾ Den gamle, aabne Brønd med Hejseværk, som efter Branden 1833, da Boligen blev opbygget paa ny Grund kom til at ligge højt oppe i Haven, brugtes til 1858, da der gravesedes en Brønd med Pumpe, ikke langt fra Køkkendøren. Den gamle Brønd, der var meget bred foroven, blev fyldt indtil et Par Alens Dybde og blev omdannet til en Grotte, aaben foroven, men med Træer uden om, hvor jeg havde en af mine kæreste Legepladser.

Skolehaven ejede før min Faders Tid to Pæretræer, det ene bon cretien, det andet gule Sommerpærer, dette sidste Træ brændte 1833 paa nær en Gren. Denne høje, ensomme Gren paa den afsvedne Stamme bar Frugt til nogle Aar efter vor Tid, da Træet faldt for en Vinterstorm, men *Bunkedin*-Træet (som det kaldtes) er til endnu. Der gik en stor Gren af ved Branden 1908. Men paa dette Tab nær, udtalte min Moder, da hun sidste Gang saa

mange andre Meddelelser. Min gamle Moder har i sin høje Alder fulgt levende med i Værkets Tilblivelse, og hendes Hukommelse har — sammen med andre gamle Folks — sat mig i Stand til, at jeg for mange af de Træk, der hviler paa mundtlige Meddelelser, har kunnet gaa længere tilbage, end min egen Hukommelse rakte. Naar jeg har forelagt hende et Emne, har hun tidt kunnet yde et supplerende Bidrag, hvorved »Mands Minde«, som er Bogens Ramme, har kunnet øges og udvides ned efter i det 19. Aarhundrede.

For øvrigt ønsker jeg — og maa nok have Lov til — paa disse Mindeblade om min endnu levende Moder at sætte de faa Ord, at hendes Arbejdsiver, hendes Samvittighedsfuldhed, Pligtfølelse og Sanddruhed fortjener at optegnes og leve med hendes Minde.

Min Moder besørgede Indkøb til Huset paa egen Haand, f. Eks. paa Odense Torv, endnu i sit 87. Aar og sysler endnu i sit 93. Aar hver Dag med Madlavning og andet nyttigt Arbejde, Strikning o. l. Min Moder følger endnu frisk og levende med i Politik og i Alt, hvad der sker, læser Bøger og læser Aviser — hendes bedste Syssel — med vaagen Interesse.

Mangfoldige Mennesker har faaet deres Undervisning i Haarslev i min Faders Tid, og ikke sjeldent er jeg rundt om stødt paa Folk, der har gaaet i Skole hos *Ræmer*, som Haarslevfolket kaldte ham, ja efter hans Død siges ofte *gamle*

Træet i Sommeren 1916, at hun ikke kunde huske, at det havde set anderledes ud.

Man hører i gamle Skrifter om en fra den svenske Krig 1658 stammende Oberst, der skal være begravet i Haarslev. Jeg husker tydelig fra min Barndom, at der blandt andet gammelt Skrammel i Huggehuset henlaa et Par Sporer, men dog især en rusten, men statelig Sabel. Disse Ting, der havde haft Plads i Kirken, var ved Provstesyn blevet kasseret. Man vidste dog ikke ret, om de havde tilhørt den svenske Oberst eller en fordums adelig Ejer af Aagaarde i Haarslev Sogn.

Nævnte Sværd og Sporer omtales af H. K. Rask 1839 — der i sit Tidsskrift har samlet mange Historier om, hvorledes de Svenske 1658 huserede ogsaa i Haarslev Sogn — ligeledes af V. Simonsen, Rug. II, 2, 64. Førstnævnte skriver: Var Obersten sine daværende Medkrigere lig i Sind og Gerning, da er vist Herrens Hus ikke det retteste Gemmede for hans Vaaben; thi de vare da neppe brugte til Herrens Ære.

Ræmer. Det har altid været mig en Glæde at høre Træk fra disse Folks Skoletid og Ytringer som: »Vi lærte godt hos Ræmer«, »han var en god Lærer« osv. Jeg har endog saa sent som her i Odense blandt fremmede Torvefolk stødt paa Mænd og Koner, der har kunnet kende mig paa Ligheden med min Fader, og de har i Glæde over de gamle Minder fra deres Skoletid i Haarslev gjort mig Foræringer af deres Torvesager. Hvor kær har ikke en Buket landlige Levkøjer eller en tidlig Salatgurk været mig at modtage sammen med Fortællinger om, hvad min Fader ved denne eller hin Lejlighed havde sagt eller gjort. Disse Folk havde jo kendt min Fader i langt yngre Aar end jeg, der først blev født, da han var ret gammel. -- Se for øvrigt S. 336 f.

Som S. 330 f. og 337 f. meddelt efterlod min Fader sig en stor Mængde Lejlighedsdigte. Blandt disse skal jeg kun fremdrage et Par enkelte. Fra Reformationsfesten 1836 findes efterfølgende Vers, som min Broder, Pastor A. Reimer, citerede paa sin daværende Prædikestol i Munkebjergby ved Sorø ved en Kirkehøjtidelighed i Anledning af Luthers 400 Aarsdag, 10. Novbr. 1883.

Ved Reformationsfesten 1836.

Ingen Skjærsild, ingen Qvaler
Mellem Jord og Himmelen,
Høit og herligt Luther taler,
Pavens Fjende, Jesu Ven.

Bange Synder, skjælv nu ei
Ved i Graven at nedstige;
Christi Blod betegner Vei,
For Din Aand til Himmerige!

Tredie Christian Pavens Magt
Underkued her i Norden;
Christum er Alt underlagt,
Hist i Himlen, her paa Jorden!

Christi Kirkes Seier vi mindes,
Nu alt for trehundred Aar;

Derfor Takkesange sendes
Op til Gud, som Alt formaaer!

Derfor over Danmarks Sletter
Nu man hører Jubelyd;
Derfor Mindekrandse fletter
Man af lutter Hjertensfryd.

Gud, lad Mørket ikke saa
Sandhedslyset meer fordunkle;
Give klart det altid maae,
Over Danmarks Himmel funkle!

Brødre, ja paa Christum byg
Troen, Haabet, Kjærligheden;
Da paa Tidens Bølge tryk
Fare vi til Evigheden!

Tanker ved en Vandring paa vor Kirkegaard en skjøn Sommeraften.

Kom, Støvets Barn, og følg mig i de Dødes Have,
Søg her i eensom Time Hvile for din Sjæl;
Thi dvæler Tanken andagtsfuld ved Næstens Grave,
Da hæves Aanden over Livets Farvespil!

Saa Manges Løbebane her hverandre møde,
 Her er vort fælleds Maal — her ender al vor Færd.
 Maaske vort Støv skal snart blandt disse Døde,
 Nedsænkes her, hvor mange Slægters er.
 Ja, Tidens Strøm mod dette Sted saa iilsom haster,
 Og stævner hid mod Evighedens skjulte Bred;
 Her er det Sted, hvor Støvets Barn sin Byrde kaster,
 Naar Dødens Engel vinker ham til evig Fred.
 Her sove de nu Alle blidelig tilsammen,
 Som Livets Goder nød i høist ulige Maal:
 En gik i Glædens Ledebaand, i Fryd og Gammen,
 En Anden tømte Skæbnens bittre Skaal!
 O, kom Du, som gaar i Livets fagre Alder,
 Her seer Du, Livet er et synkefærdigt Løv;
 Kom Du, som stor og lykkelig man kalder,
 Her seer Du, hvad Du er — en Smule Støv!
 Kom ogsaa Du, som drives af de vilde Strømme,
 Betragt herfra, hvorhen de fører Dig saa let;
 Læg Haand paa Brystet — vaagn som op af Drømme,
 Viid! over Stjernebuen staaer Dit Regnebræt!
 Ja, her maa Alvorstanker vækkes i Dit Indre,
 Naar andagtsfuld Du mellem Grave gaaer,
 Og Du vil Dig den Lærdom her erindre:
 Man gaar til Død og Dom, hvorhen man gaaer.
 O, derfor tidt, naar Solen farver Vestens Himmel,
 Og Mindeblomsten dufter venlig skjøn og huld,
 Undrag Dig da en Stund fra Verdens Vrimmel,
 Kom, føel, at Tiden her er dog betydningsfuld!

**Trøstetanker for det elskende Hjerter
ved sin Vens Grav.**

Naar stundom Du, saa tavs, men tankefuld,
 Henvandrer stille, eensom, veemodsfuld,
 Til Vennens Hvilested, for gerne der
 At mindes Støvet, som hensmuldrer her,
 Vækkes sikkert i Dit Indre Smerte
 — Føler dybt sit Tab det ømme Hjerter!
 Dog, qvæg Din Tanke ved: Han sover trygt
 I Fred for Avind, Nød og Ondskabs Kløgt,
 Og tør af Din Taare! Viid: Den Gode,
 Paa en Faders Vink forlod en Klode,
 Hvorom det lyder er paa Sorg saa riig,
 Hvor Taaren tidt bag Smilet skjuler sig!
 Uden Ophold Tiden rinder — maaskee,
 Du snart ham i sin Herlighed skal see!
 Da held Dig, hvilket Gjensyns Salighed,
 O, hvilket Haab i Livets Bitterhed!

Men tak og Ham, som saadant Haab os gav,
 Idet Du vandrer fra Din Kjæres Grav!
 Han fra det Høie steg til Støvet ned,
 Ja, uden Ham, i al sin Kjærlighed
 Var Jordens Liv ei værd at glædes ved!

De tre Laster: Vellyst, Hovmod, Gjerrighed.

Du, som kun hylder Livets vilde Glæder,
 Og ringeagter Dydens stille Fred!
 O viid! at Vellyst, Guld og broget Hæder,
 Er ei Dit Væsens skønne Øiemed!
 Og naær sig slukker Livets Trylleflammer,
 Da Angrens hvasse Piil Dit Hjerte rammer!

Betænk det, Yngling, Du som har berøvet,
 Den unge, muntre, skyldfrie Møe sin Pryd!
 Thi staaer Dit Navn i Kirkens Bog beskrevet
 som Uskylds Røver — brændemærket liig!
 O, siig! kan Du vel være glad herveden,
 Naar Tanken hæver sig mod Evigheden?

Du Stolte, som med Pragt og Glimmer svæver,
 Forbi den ringe Mand med tavs Foragt,
 Hvad er det dog, som Dig saa høit ophæver,
 Mod Ham, som holder over Hjorden Vagt?
 Hvi glemmer Du: I fælleds Fader haver
 Og Magt og Høihed kun er Lykkens Gaver?

End seer man tidt med Veemod, ja med Harme,
 At Du Dig ofte haanligt mod ham teer!
 O, husk, han er Din Broder — han den Arme,
 i samme Grad som den, der Kronen bær.
 Ja, Dødelige! husk, at Lykkens glade Smiil
 Udslettes lettelig af Skjæbnens hvasse Piil!

Og Du, som ofrer Guldet Dine Kræfter,
 Og holder Mammon for den bedste Gud;
 At samle Laden fuld, Du higer efter
 Indtil Din Livets Lampe slukkes ud!
 Men kun forgjæves Armøds Søn Dig beder;
 Thi ene Guldet Dig herveden glæder!

Drag dog den englerene Røst iminde,
 Som engang lød ved Jordans fjærne Bred:
 Om Du end hele Verden kunde vinde,
 Hvad gavner det foruden Hjertefred?
 Nei, uden den er ingen jordisk Lykke,
 Om end man bærer Diademets Smykke!

I Aanden hør' jeg Dig paa Leiet sige:
 »Et rædsomt Billed svæver for mig om«.
 O vee! Det er en Hob Ulykkelige,
 Som nu vil stævne Dig for Herrens Dom!
 Alkjærlige! bevaer hver Sjæl hernelen,
 For sligt et Følgeskab til Evigheden!

Ja, Du, som over Stjernebuen throner,
 Vort Alt kun være Du i Livet her!
 Thi Du, Du elsker Støvet's Millioner,
 O vær os Alle med Din Bistand nær!
 I Kampens Stund vi ere jo som Sivet,
 Og miste let det Skjønneste i Livet!

Blandt min Faders efterladte Digte findes mangfoldige glade Sange til glade Fester i vor Familie og ligeledes til Fester i Hjem i Haarslev Sogn — som fremført S. 331 o. f. Med ovenstaaende Mindedigte fra Haarslev Kirkegaard havde jeg derfor tænkt at standse. Men da det sidst gengivne Digt ligefrem omhandler Dagens brændende Emner, tog jeg ogsaa dette med. Det er udateret, men staar mellem Digte fra 1837 og 1838.

Naar man sysler med gamle Bøger og gulnede Haandskrifter, bliver man Gang paa Gang mindet om, at »der er intet Nyt under Solen«. Saa Mangt og Meget af, hvad der til en given Tid er blevet kaldt Døgnets Strid eller Øjeblikkets Tildragelser, er i Virkeligheden kun »en gammel Historie, der bliver ved at være ny«. Dette gælder især Alt, hvad der vedrører Menneskets Sind, og dette i Modsætning til Ordet, at »Tiderne forandres, og vi med dem.«

Lad derfor disse sidst fremsatte Vers af min Faders lyde paany og følge min Bog til Dørs, naar den flyver fra den lille, stille Rede — hvor fra den selvsamme Plads hele det samlede Arbejde er blevet til — ud i »Verdens vilde Larm« for der at skaffe sig Ørelyd!

September 1918.

Efterskrift.

EN Kapellan kan gammel blive og holde sig ved Haab i Live. Hvor tidt har jeg ikke maattet slaaet mig til Taals med disse Ord? Der ligger nu ca. 30 Aar imellem Vinteren 1889—90, da jeg gjorde mine første Optegnelser, til jeg nu ser mig i Stand til at slutte mit Værk.

Mine første Skildringer af Bondelivet paa min Hjemegn fremkom i 1890-Aarene i »Berlingske Tidende« under Mærket C. R. Senere har jeg haft en Række Emner fra fynsk Landboliv i »De Ferslewske Blade« og mange andre Blade.

Det var Tidsskriftet »Dania«, som ved dets Fremkomst (625) først virkede tilskyndende paa mig — ogsaa, hvad jeg havde set af »Skattegraveren«, havde interesseret mig — og jeg fulgte med levende Interesse, hvorledes Folkemindesagen skred frem — at »Dansk Folkemindesamling« blev stiftet, at man begyndte Udgivelsen af »Danmarks Folkeminder« og ligeledes, at Sansen for den stedlige Historie gav sig Udslag i Oprettelsen af historiske Amtssamfund og Udgivelse af disses Aarsskrifter.

Men hvor glædeligt det end er at se, hvorledes Interessen for de folkelige Minder nu jævnt breder sig og paa forskellig Vis har Fremgang i de forskellige Samfundslag, saa er der dog langt igen, inden Sansen for Folkeminder som en Surdejg gennemsyrrer alt Folket, langt igen, inden Folkeminder er blevet gjort til en Folkesag — ja et Skolefag!

Da for mange Aar siden en Historiker en Gang skrev omtrent saaledes: Ikke de Lærde i København skal skrive os Bondestandens Historie, men Folk, der er født og opvokset paa Landet, voksede mit Mod til at vove mig frem med et selvstændigt Værk.

Min Plan om et Bogværk ligger dog endnu længere ude, saa langt tilbage i Tiden, at jeg fra først af havde tænkt at faa min Bog ud i Aaret 1900 samtidig med den store Landmandsforsamling i Odense, der afholdtes netop paa Overgangen fra det Hundrebaar, jeg skildrer, til det, man da gik ind i.

Først ti Aar senere kom det første, lille Hefte frem. Men jeg havde ikke tænkt mig, at Skæbnen vilde, at der skulde hengaa en halv Snes Aar, før jeg kunde afslutte. Jeg har derfor ikke, som oprindelig tænkt, sat Grænsen ved Hundrebaarsskriftet, men efter-

haanden taget Adskilligt med fra det tyvende Aarhundrede. Saaledes bærer IV og V Del Præg af, at de er udarbejdet, medens den store Krig har raset i Europa og sendt sine Dønninger — Krigens Aand — op ogsaa til det danske Folk. Og i mere end een Henseende er Arbejdet præget deraf. Thi det er Krigens Skyld — 3: Dyrtiden — at Udgivelsen af Værket har været standset siden 1913, og at IV og V Del har henligget saa godt som færdige uden at kunne blive trykt paa Grund af de kæmpemæssige Omkostninger ved Udgivelsen.

Mange Træk og særlig Slutningen af IV Del handler om saadanne af den nærværende Tids Spørgsmaal, at de endog i Øjeblikket kommer frem som forældede Emner — forbigangent Stof. Men denne Kommen-bagefter vil kun dreje sig om en kort Stund og vil ret snart tabe sig — og da er Krigens Tid et Minde saa godt som Minderne fra andre Perioder. Og min Bog bør ogsaa bringe Bud om Krigens Stunder. Thi der vil hengaa en rum Tid før Folkekarakteren kan frigøre sig for Krigens onde Aand, der som en Mare har redet store Skarer af det danske Folk. Hvornaar vil disse Samfundslag kunne udslette Skampletterne af Dansen om Guldkalven og af den dyriske Natur — Hamster-, Ravne-, Rotte- og Rævenaturen — de i saa uhyggelig Grad har lagt for Dagen? Se Side 663. Ogsaa disse fæle Pletter byder mit Forord Side 4 mig ikke at lade uomtalt. De hører uløseligt Tiden til. Men Gud give, at disse Dele af det danske Folk snart maa komme paa bedre Tanker og lægge dette for Dagen i Handel og Vandel, saa her atter kan blive godt at være i vort kære, gamle Land!

Første Bind udkom (se Side 639) som en Prøve, der var skrevet med Henblik paa, at Bogen kunde være I Del af et større Værk, men tillige — om det skulde være — at det kunde udgøre et selvstændigt Hele. Da jeg saaledes gjorde Forsøget, om jeg kunde gennemføre et større Værk, eller jeg maatte nøjes med det lille, første Hefte, jeg paa egen Risiko vovede mig frem med, tilstræbte jeg at gøre første Bog til en Bog, som mest kunde interessere Mændene, for, i Fald den skulde efterfølges af min indsamlede Stofmængde, at den da ikke skulde staa Fare for at stemples som en »Kvindebog« i den Forstand, at Bogens Emner ikke vedkommer mandlige Læsere. I anden Bog — saaledes var min Tanke — vilde jeg saa til Gengæld overvejende tage mig af Kvindernes Sysler og Interesser, og den tredje Bog med de fælles Fester og Fornøjelser skulde da nærmest være Familiens Bog. I Følge denne af praktiske Hensyn til Bogens Udbredelse dikterede Deling skulde saa først fjerde Bog indeholde de egentlige Folkeminder, og jeg kaldte da den i mit stille Sind Bibliotekernes eller Folkemindedyrkernes Bog. Saaledes gaar det til, at jeg vendte op og ned paa min Stofbunke og gentog mine første Samlinger til sidst — uden at ane, at de ved Tidernes Ugunst, og senest ved Krigstidens Indgreb skulde blive saa langt skilt fra det forud Udkomne, saa jeg først nu er blevet i

Stand til at lade dem se Lyset. Som. alt sagt i fjerde Bog (638 f) bærer denne Bogs Begyndelse Præg af at have henligget skrevet i en Snes Aar!

Hadve jeg fra først af haft fuld Vished for, at hele Værkets Udgivelse var sikret, var Planen blevet lagt noget anderledes, og Fremførelsen af mit Materiale var blevet ført ind i andre Spor — nemlig en større Række mindre Hefter, hvert indeholdende sit bestemte Emne saa udtømmende, som jeg i det givne Tilfælde kunde tilvejebringe det.

Herpaa har jeg dog søgt at raade Bod ved det Talsystem, der gaar igennem Bogen, og nu, da Værket er færdigt, bøder Sagregistret jo ligeledes paa det samme. Den almindelige Læser vil maaske standse nogle Gange i Særdeleshed i fjerde Bogs midterste Parti, og bebrejde mig forekommende Gentagelser af Indholdet. Jeg maa da oplyse, at Gentagelser af Meddelelser forekommer med velberaad Hu, og at jeg selv har Rede paa dem Alle, samt at jeg i disse Tilfælde har set bort fra den almindelige Læser og alene taget Hensyn til de interesserede, arbejdende Læsere, der vil gøre historisk Brug af Arbejdet. Ved Talsystemet har jeg tilstræbt at lette dem, der søger Oplysninger, at finde de tilsvarende Steder. Paa denne Maade kan de enkelte Emner alligevel føres helt ud. Alle samhørende Træk, som jeg har været nødt til at sprede trindt omkring for at belyse de forskellige Emner, kan i hvert enkelt Tilfælde ved Hjælp af Tallene sammendrages til at udgøre et Hele.

Af samme Grund har jeg fremført alle Fodnoter paa de Steder, hvor de hører hjemme, ogsaa tillige for at fritage alle Læsere for den upraktiske Ordning, den Plage og Møje, at skulle søge en Part af en Bogsides Meddelelser et eller andet afsides Sted i Bogen, som det jo er Tilfældet i mange faglige Skrifter.

Saa er jeg da naaet til den Stund, da jeg dypper den sidste Pen for at fylde de sidste Blade. Ingen er mere forbauset end jeg ved at se min Stofmængde ændre Omfang ved Trykningen. Det er med Undren jeg ser, at Mængden af de mange smaa, undertiden draabevist tilflydte Kildemeddelelser, Nogle tredive Aar gamle, Andre »fra igaar«, men nu Side om Side, — at hele denne Bunke af stor Vægt og stort Fyld, Bilag og Optegnelser, samt de mange Tusinde Timers Virken — lig Spinat i Gryden — er svundet ind til at blive nogle faa trykte Hefter.

Mellem anden Bog, Januar 1912, og tredie Bog, November 1913, ligger en meget lang og streng Sygdom. I 1911 havde jeg opgivet Haabet om at naa mere end den anden Bog. Da jeg meget syg sluttede den, var jeg forberedt paa, at videre kom jeg ikke. Men det forundtes mig at gaa videre. Men saa kom Krigen med sin Dyr-tid og standsede mig Udgivelsen, saa der kom til at ligge henimod seks Aar mellem første og sidste Halvbind.

Nu beder jeg mine Læsere regne mig til Gode, at har Vejen

været lang, har den været ikke mindre trang! Var Værket skredet frem ad forud banede Stier, kunde sikkert en Del af de Brist, der klæber ved det, have været undgaaet. Det er ikke alene den stykkevisse og langsomme Udgivelse, men Arbejdet er tilmed udført paa forskellige Trykkerier. Jeg beder om Undskyldning for de ikke faa Trykfejl og Korrekturfejl i første Halvbind, der af forskellige Grunde er blevet staaende. Skulde Værket faa nyt Optryk, vil det ogsaa af den Grund være mig en Glæde, at jeg kan faa Lejlighed til paa alle disse Punkter at føre Teksten tilbage til det oprindelige Manuskript.

Og ligesom jeg tidt har haft Brug for at gentage de ovenanførte Mottoord, saa har ogsaa en Indskrift paa en gammel Stridsøkse: »Finder jeg ikke Vej, baner jeg mig Vej« mangen Gang opildnet mig paany, naar jeg i lige Maade ogsaa syntes Vejen for lang og trang, før Bøgerne og Læserne fandt hinanden.

Første Halvbind (I—III) har været samlet i Odense, med sidste Halvbind (IV—V) overtages hele Værket i Kommission af »Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag«, København, hvorved jeg nærer det Haab, at Værket vil finde Vej ud i Folket, hvis hjemlige Historie det omhandler, hvilket vil være mig en Glæde.

En anden Glæde maa jeg have Lov til at udtale og knytte til Bogens Blade. Naar nu snart ved Solhverv Midsommersolen udstrækker sine Straaler over sin længste Dagsbane, da kan den — saa haaber man — gaa ned i det danske Rige over udvidede, det vil sige gamle, danske Grænser, og byde Folket der velkommen hjem efter dets Udlændighedstid. Maatte da ogsaa Bogen finde Vej over den faldne Skranke og bringe Bud og Minder med sig til Kongerigets gamle, sydlige Landskab!

Naar jeg da hermed udsender den samlede Skildring af Nordfyns gamle Bondeliv og lidt af nogle nordvestfynske Sognes stedlige Historie, maa jeg atter udtale min Taknemmelighed over for »Den grevelige Hjelmstjerne Rosencroneske Stiftelse«, der paany har støttet mit Arbejde, samt ligeledes en varm Tak til »Carlsbergfondet«, der, da de nuværende Papirpriser og øvrige herskende Tilstande under Krigsaarene til min store Bekymring trak Fremkomsten af IV og V Bind i Langdrag, traadte hjælpende til; ligeledes maa jeg udtale min Tak og min Glæde, fordi Rigsdagen har godkendt mit Arbejde.

Dernæst maa jeg yde min Tak til den samlede Presse for den Velvillie, hvormed de foreliggende tre Bind af Værket er blevet omtalt, og endelig føler jeg Trang til at takke de mange, mig helt ukendte Læsere, der har tilskrevet mig og udtalt deres Glæde over det alt Udkomne. Disse sidste fuldt ud frivillige Domme har det været mig særdeles kært at modtage.

Endvidere staar jeg i Taknemmelighedsgæld til de mangfoldige Mennesker, der til enhver Tid redebont har givet mig Svar

paa Spørgsmaal og svaret paa skriftlige Henvendelser. For enhver Oplysning, der er ydet mig af mine Meddelere, vil jeg gerne til Bogens Blade knytte min bedste Tak!

Men mit sidste Ord paa disse Blade, før de og jeg skilles fra det store Samarbejde, maa dog være dette: Naar man om de gamle Bønders Overtro kan sige, at »det Sete afhænger af Øjnene, der ser«, saa kan dette Ord ogsaa overføres paa mine Læsere og Bogen. Jeg har vel arbejdet af yderste Evne i Trofasthed mod min Opgave for i hvert enkelt Tilfælde at skabe Billedet — af **Ondt** og **Godt** — efter min Opfattelse saa sanddru som gør ligt, og paa alle historiske Punkter har Øverstemaålet for min Stræben været at opnaa Korrekthed. Men desuagtet er jeg, som alt sagt, ikke blind for Bogens Brist; thi et saadant Arbejde spænder over mange andre Omraader. Men naar jeg over for Bøndernes svageste Punkt, deres Overtro, til Undskyldning stillede det Ord i Spidsen, »at fejle er menneskeligt«, beder jeg i Ærbødighed mine Læsere overføre det samme Overbærenhedens Ord paa mit samlede Arbejde, som det nu i sin Helhed fremtræder.

Odense, Ny Vestergade 8, April 1919. Christine Reimer.

**Denne Bog er udarbejdet i Aarene 1916—17,
afsluttet September 1918, færdigtrykt April 1919.**

C. R.

Sagregister.

(Med enkelte Rettelser og Tilføjelser.¹⁾)

- Aag 223. Se Dyreaag.
Aal 95, 172 f., 359 (407).
Aareladning 137, 527.
Aarstider 66, 79, 165, 257, 272, 381, 385 f. (Aarskiftet 458 f.)
Aastedet 148, L. 4 læs Aastederne.
Adel 115, 159.
Aflagte el. til Dels afl. Ord i Sproget 287, 623 f., 635.
Aftenbøn 604.
Aftensæde 13, 65, 139, 434, 442 f.
Aftægtsfolk 23, 644.
Akssamling 415.
Alkover 33, læs L. 4 n.: gik sædvanlig paa den korteste Led af Stuen. 34, 37, 449. Alkoveseng 180, 450, 459.
Almanakker 397, 454, 620, 786.
Altergang 27, 116, 141 f., 340, 342 f., 797.
Alterlys 123.
»Amager« 279, 723, -gaard 720.
Amerika 42, L. 4 n. læs: udvandret til Amerika.
Andelsmejerier 5, 20. Fællesm. 483, 499.
Anekdoter 12, 38, 99, 102, 117, 118, 322, 334, 341, 397, 511 f., 552, 620 f., 650, 659, 746, 752 f.
Anretning 177.
Ansvarsfølelse 219 f., 642.
Apotekervarer 481 f., 528 f.
Aprilsnar, Fastelavnsnar (46) 391, 430, (607).
Arbejdsaanden 33, 56, 66, 163, 179, 183, 289.
Arbejdsduelighed 209, 258 f., 291, 369, 408. Arbejdets Helte og Heltinder 770 f.
Arpe 106. Trykfejl Aspe.
Arvesølv, se de 5 sidste Linier S. 201, 524.
Aske 61, 62 f., 160, 164, 265, 268, 273, 631. Se Vask.
Aviser 15, 43, 45, 69, 77, 90, 97 f., 162, 244, 273, 328, 335, 346, 357, 391, 405, 416.
Avlsvæsen 251 f., 288 f.
Avner 275. (640).

¹⁾ Fremhævede Tal henviser til Kapitler og større Stykker. Indklammede Tal paaviser Meddelelser, der ikke direkte hører ind under det paagældende Emne. Ved Tilføjelse af Bogstavet f. er selvfølgelig meddelt, at Emnet dels fortsættes, dels ogsaa findes paa den følgende Side, men naar Emnet strækker sig videre, har jeg tænkt, at dette i de allerfleste Tilfælde let vil fremgaa af sig selv, saa Paavisning i saa Henseende kunde udelades. — For øvrigt henviser jeg til Kapitlerne i IV og V Bind, der netop samler de under Titelen hørende Emner i sig. I V Bind er Kapitlerne indtil S. 781 saa smaa, at de let kan overses, og i de derefter følgende personskildrende Kapitler har jeg samlet de Sidetal, der viser hen til Meddelelser, som ligger forud i Værket. Og endelig henviser jeg til selve Talsystemet, der paa samme Maade gaar gennem hele Værket.

- Bager og Bagerbrød** 95, 111, 306, 346, 360, 368, 423, 433, 439.
- Bagning og Bagerovn** 60, 65, 119, 179 f., 185 f., 193 f., 244, 306, 324, 417, 442, 447 f., 466, 524.
- Bal** 345.
- Banden** 648 f.
- Barber og Barberkniv** 34 f., 90. (Skæg 630.)
- Bare Fødder, bare Ben**, 81, 134.
- Barnedaab** 107 f., 325 f., 342 f., 456. Se Gilder.
- Barselfærd** 104 f., 532 f., 653.
- Bede i Kroer** 92, 192, 737.
- Bede med Køer** 57.
- Bededag, Store**, 439.
- Bedre Byggeskik** 24, 481, 712.
- Begravelse (u den Kisten i Kirken** 122), 123, L. 15 læs: peges paa et Par Skikke, der iagttoges efter Begravelsen. 333 f., 630.
- Belysning** 18, 38, 72, 152 (353), 477f.
- Betaling** 77 f., 81, 87, 90 f., 262, 264, 317, 322, 329, 335, 344, 405, 429, 541. Se Priser.
- Bibelen og Andagtsbøger** 6, (115), 162, 354, 452. Se Salmehog.
- Bier** 57, læs: bjergsomme som Bier. 64, 190 (231), 248 f., 508, 556.
- Billedsprog i Talen** 613 f., 620, 631.
- Bindingsværksbygningers Vedligeholdelse** 62, 72, 396.
- Bing** 181, 412, 624.
- Bispegaarden i Odense** 704, 706, 775, 817.
- »Bispelagner« 285, L. 3. n. læs: saa store, at der af hvert saamænd godt osv.
- Bjerger Herred** 313, 775, 795.
- Blaar** 375, se Hør.
- Blegeplet, Blegning af Garn og Lærred** 61 f., 158, 268f., 388, 677 f.
- Blodets Baand, Familien** 651 f.
- Blomster** 31, 121, 130, 256, 281 f., 371, 380, 393, 411, 419, 434, 454, 605f.
- Blyringe, se Gigt,**
- Bogense** 49, 247 (331 Engelbrecht, Købmand i Bogense) 361, 476, 560, 630, 676, 679, 686, 692 f., 715, 721, 723, 730 f., 737, 741 f., 749, 753, 766, 768 f., 778, 799, 827.
- Boghvede** 273 f., 412, 463, 506. Grød 104, 170, 194.
- Bold** 110, 373, 374 f.
- Boligen** 22 f., 47, L. 11 læs: Borgestuen.
- Boller, Fastelavn** 433.
- Bondekonen holdt sig til Hjemmet, kom kun sjældent ud** 262, 457, 647.
- Bondekosten og de nyere Madteorier** 166, 526.
- Bondekultur** 11, 19, 365, 426, 642 f.
- Brandassurance** 45, 765. Brandstøtte 55, 833 f.
- Brandbjerg Mose** 719, 746, 829.
- Breve, Brevskrivning** 12, 42, 44, 287 L. 5 n. læs salvo titulo. 291, 357, 399. Gækkebreve 607 f., 821.
- Broncemedailen** 345 f.
- Brændevin, Snaps**, 11, 64, 90, 105, 164, 182 f., 192, 312, 321, 323, 348, 408, 427, 429, 432, 454, 456, 459, 737. Se Punch og Svir.
- Brygning, se Øl.**
- Bryllup med Forberedelser og Efterslet** 301 f., 348, 467. Brud 291. Brudedragt (Kappen) 284. Slør 540. Brudelys 239. Bryllup i Efteraarstiden 304. Se »Giftermaal 538 f.
- Brød (Rundtenom)** 117, 179 f., 193, 206, 211. En Art dagligt Brød 257. 314, 316, 323 f (Nyt af Aaret 416 f.) 438, 447. (Hvedebrød 454,) 467, 527, 617, 645.
- Byggryn, -mel** 56, 169, 274, 461, 463. *Byster* 304 f., 327, 532.
- Bystævner, Byhorn, Bylagets Gilder og kommunale Pligter, Ooldermanden** 51, 55, 68 f., 151, 349, 734 f. S. 68 læs: Voldermisse (o: den første Maj).
- Bøgeaske, se »Aske« og »Vask«.**
- Bøger** 43, 110 f., 115.
- Børn** 19, 113, 116, 326, 330, 446.

- Børnedragt, se Klædedragt. Børn i Tjeneste 81, se Hyrdedrenge. Børneopdragelse 36, 49, 98, 286, 372 f., 443, 644. Børnene lærte af de Gamle 525, 552. Ordenssans 372, 436, 534, 537, 540. Se Tugt.
- Cigar 15, 52, 318, 351, 364, 445.
 Cycle 25, 89, 209, 287, 352, 398, 447, 627, 707. -sti 780. Cyclerytteren Ellegaard 773.
- Daglejer 81 f. Daglejermarch 83, 629.
 »Danmark«, Pragtværket, 744, 796 (744, læs: Galschiøt's).
 Dannebrog 13. Flag 307.
 Dannelse 9 (litterær 10), 19, 365, 466, 475 f., 642 f., 657 f.
 Dans 71 f., 133, 136, 179, 241, 319 f., 323 f., 344 f., 345 f., 349 f., 359, 368, 381, 403, 409, 421, 425 f., 466. Danselærere 7, 344 f. Dansenavne 428 f. Soldans 438.
 Datomærker 241, for øvrigt i Forbindelse med Aarstider og Mærkedage, se V Del.
 Davre 30, 58, 168, 236, 631 f.,
 Degnen 307, 312 f., 317, 319, 456.
 Degnens 322 f. Degnekonen 318.
 Degneoste 69, 562.
 Deligencen 30, 98, 740 f.
 Det danske Landskab 298.
 Doktor 409, 451, se Læger.
 Duer 247, 507, 523, 634.
 Dug 177 f., 321, se hvid Dug.
 Dynen 7, 65, 123, 235, 236 (Fjer 244), 245, 304, 362, 450, 533, 629.
 Dyr og Husdyr 166, 216 f., 306, 349, 360 f., 393, 453, 479, 489 f., 494 f., 505 f., 556 f., 560, 572, 633 f., 655 f. Uvenlighed mod Dyr 91 f., 219, 223, 232, 234 f., 243, 245, 246 f., 286, 361, 388.
 Dyreaag 152, 225.
 Dyr læger 482, 516.
- Dæggelam 32, 232.
 Død og Jordefærd 119 f., 333 f., 467.
- Eder 11, 41, 354, 648 f.
 Egelundstedet i Haarslev Sogn 516, 718, 781 f., 786 f.
 Ejlskov i Haarslev Sogn 720, 777, 794.
 Elektrisk Drivkraft 188, 209. Motorkraft 89, 715.
 Elektrisk Lys 740, 780.
 Elletræsspaaner 61, 231.
 Elmeblade 202, 256.
 Elvedgaard 452, 487, 530, 656, 699, (719), 720, 765 (766), 793 f.
 Engblomster 393. — Enghø 197.
 Erhverv, der svinder bort, 89, 209, 214, 225, 267, 714.
 Erhverv, nye, 89 f., 209, 226, 254, 265.
- Faar 62, 82, 133, 170, 220, 223, 231 f., 274 f., 379, 387, 391, 415, 506 f., 563.
 Familiebesøg 396 f., 456.
 Familier, de finere, 283 f., 327, 386, 443, 447, 452.
 Fantasigenstande 80, 629.
 Farvning 65 f., 133, 138, 143 f., 235, 556.
 Fastelavn 153, 245, 344, 365, 391, 423 f., 456, 700. Nar 430, se April.
 Fasten 341, 361, 424, 429 f.
 Fastende 116, 342, 455, 573.
 Faste Principper 8, 39, 148, 476.
 Fattigdom 113.
 Fedtebrød 109, 197.
 Ferie 300, 373, 399, 420.
 Festretter og festlige Retter (*Stadsmad*) 192, 363, 423 f., 435—439, 442 f., 447 f., 452 f., 456, 555.
 Fidibus 60.
 Fingerringe 137, 375, 528.
 Firkløver 371, 508, 543.
 Fisk 8, 94 f., 169, 184, 217 f., 263, 370, 391, 397, 523, 562, 622, 694, 722 f., 746.

- Fjer, Fjerpen, Fjervinge 44, 110, 244 f., 533. Se Dynær.
- Fjerkræ 14, 83, 168, 219, 256, 285, 307, 361, 364, 370, 397, 408, 431, 450, 452, 497 f., 499 f., 507, 533, 544 f., 556 (557), 562, 566 f., 572, 633 f., 646, 827. Se Gaasen, Høns og Ænder.
- Fluer 206, 407 f., 494, 538, 686.
- Fodpose 275, 309.
- Flyttetag 393, 492.
- Fløde, Flødeblæsning 169, 211 f., 364, 501.
- Fløjter 375.
- Fodring 223, 453, 501, 506.
- Fodtøj af Læder 17 f., 47, 88, 133, 141 (275) 309, 530. Se Skomager.
- Folkekost og Folkestuer 7 f., 167, 277, 442. Se for øvrigt »Mad og Drikke«.
- Folkemaalet 9 f., 18, 319, 373 f. For øvrigt findes rundt om i Værket smaa Samlinger af Folkemaalsord. 616 f. Folkemalets Ord er stavet noget forskelligt de forskellige Steder for at faa Maalet frem i de forskellige Afskygninger 628. Folkemalet i Folkemunde 493, 638 f.
- Folkeminder bevaret i Folkemunde 73, 86, 319. Se Visekapitlet.
- Folketro og Folkemeninge 232 f., 234, (236, læs: Udslet), 264, 267, 274 f., 434, 450 f.
- Fordringsløshed 96, 371 f., 423, 771.
- Fornøjelser 344 f., 365, 423 f.
- Fotografere 163, 392.
- Friere 112, 302, 538 f., 650. Se Viserne. Frier 508, 539.
- Frokost 120 f., 304, 333, 454.
- Frost 30 f., 206, 339, 556.
- Frostknuder 129, 527, 542.
- Frugt 132, 184 f., 187 f., 195, 229, 277 f., 279 f., 291, 364, 374, 380, 393, 402, 420 f., 461, 537 539, 561, 570, 646, 702.
- Frøavl 61, 435.
- Fugle 123, 213, 222, 240 f., 246 f., 387 f., 393 f., 453, 464, 483, 497 f., 499 f., 501, 506 f., 523, 533, 536, 537, 539, 544 f., 555 til 563, 565 til 568, 570, 572, 614, 633 f., 646.
- Fugleskræmsel 256, 620.
- Fyndord 30, 207, 222, 354, 358, 372 f., 398 f., 401 f., 407. Se Kapitellet: »Folkemaalet«.
- Fyraften 25, 82 f., 269, 279, 280, 394 f. Billedet paa Omslaget til nærværende Værk har jeg ladet tegne efter Teksten til Fyraften S. 25.
- Fyrtøj og Fyrtønder 60, 152. Ordet Savspaaner — eller *Savsmuld*, som der siges — stammer fra en skriftlig Meddelelse fra en troværdig Mand. Mere korrekt er dog raadent Træ, for Eks. af Pil, dog helst af *Esk*, Ask — der siges mig Trøske af en raadden Træstub. En Træstub kaldes en *Trunte*, altsaa en *Eske*trunte. Trøsken blev revet paa Rivejern og lignede da *Savsmuld*. Denne Fyrsvamp fyldte man Fyrtønden med og slog Ild med en Flintesten. Jo mere det stormede ude i fri Luft, naar man slog Ild, des bedre brændte Svampen. S. 152 staar Fyrtøj for Fyrtønde.
- Fælde Træer 61.
- Fødselsdag 387, 610.
- Fødsel og Død 34, 36.
- Gaa igen 89, 486 f., 533, 547, 681, 754.
- Gaardmand, den ældre, 10 f., 253.
- Gaardmandskonen 7, 11, 231, 262.
- Gaasen 186, 220, 240 f., 370, 386, 443 (446 Rugeæg), 450, 497, 537, 545, 556, 563, 633 f. Gaasebænk 242. Gaasepenne 43 f., 110, 244 f., 246. »Gaasevin« 240 f. Gase 431. Se Fjerkræ og Ænder.
- Gadekær 158, 223, 326, 443, 450, 455.

- Gadelam 441.
 Gammeldags Husførelse i velstillede Huse 288 f.
 Gardiner 34, 163, 165, 167, 449, 462 f.
 Garn paa Bleg paa Stænger 61, 158, 268, 677 — ∴: Et Stillads af to store Stænger, der støttede sig til Taget; paa tværs af disse var lagt en Række Lægter eller bredre, knastfri Humlestænger, paa hvilke Garnet var trukket; hvert Garnfed blev derved strammet ud i sin fulde Længde. Af og til vendte man Garnet, saa det, der var i Skyggen indad Muren til, kom udad, frem i Solen.
 Gartner 403, 799.
 Gigt og Vejrforudsigelse 32, 386, 528, 565. Blyringe 137, 528.
 Gilder 23, 133, 326, 386, 396, 456, 532, 540. Gildesfærd 16, 168. Gildeskikke 17, 121 f., 175, 301 f., 333 f. Gildesmand 120, 194, 304, 306, 309, 312, 314 f., 329, 333 f., 632 f. Fødselsgilde 104 f., 326. Legestuer 457. *Kistelæg* 120, 333 f., 784. Pølsegilde 231, 397. Ungdomsgilder 17, 132, 344 f., 428. Pigegildet 429 f. Spillegilde og Skyttelav 346 f. Uegentlige Gilder 18, 66 f., 272, 324, 414, 456. Se Gække- og Bindebreve samt 694. Skovgilde 55, 67. Pløje-gilde 67. Trændegilde 68, 86. Igang og Afgang 348. Rejsegilde 68, 348. Oldermannsgilde 349. Bytte-Avis-Gilde 43, 69.
 Glavendrupstenen 689 f., 790, 798 f. Goderaad 153, 292, 456. Gode Venner 112, 269, 302. Godgørenhed 20, 214, 231, 234, 324, 360, 437, 448 f., 463, 465, 529.
 Graa Haar: Ærbødighed 47. ∴ Gravblomster 118. Hvide Haar: Respekt 284.
 Gravblomster 121. Kranse 122, 281.
 Gravning af Grave paa Kirkegaarden 120, 487, 770 f.
 Gravstøtter 87 f., 337.
Grevegaarde 14, 252.
 Gris 226 f., 232, 256, 275, 288, 349, 415, 447, 482, 506.
 Grunker 545. Fynboerne bruger Ordet ikke alene om en Mængde Penge paa Kistebunden, men tillige om Forraad og Oplag af alle Slags Varer.
 Gryn 275 f., 362, 463.
 Grynmøllere 276.
 Græsmælk 197, 215.
 Grøntsager 166, 184, 278 f., 476.
 Gudsfrygt 114 f., 118, 339 f., 404, 417, 419, 452, 466 f., 487, 534.
 Gække- og Bindebreve 391. Vintergæk 281. Gækkerim 437. Se IV.
 Gæld 451.
 Gær 153, 203 f.
 Gærde 60, 151 f., 256, 418, 689.
 Gæstekammer 322, 399.
 Gæstfrihed 49 f., 399, 456.
 Haandarbejder, fine, 285, 373, 457. I Selskab 16.
 Haandelag 276.
 Haandkraft, Hjælp af Haandkraft var et gensidigt Laan 18, 67 f., 148, 272, 481, 694.
 Haandkværn 56, 275 f.
 Haandværksfolk 67 f., 84 f., 227, 409, 456.
 HaardeVintre 30 f., 129, 206, 386, 748.
 Haaret 35, 145, 147.
 Hakkelse 168, 223.
Halles, ∴: til Halvt (78) 82, 242, (262), 711.
 Halm 83, 151, 203, 230, 413, 453, 456. Halmbaand 406 f. Halmbinding 59. Havrehalm 197.
 Halstørklæde 35, 138, 139, 309.
 Hamp 58, 64, 188, 224, 264.
 Handel 53, 289, 359 f., 561, 700 f.
 Handel med gamle Hjem og Ejen- dele 655, 693 (763).

- Handelsfolk 52, 91—97, 100, 289, 360 f., 362 f.
 Handsker 131, 560, 623. Se Vanter.
 Harmonikaspil 395, 409.
 Hartkorn (et Antal Dage i Forhold til Gaardens Hartkornsmaal 101), 287, 455.
 Hassel 256, 285, 558. Nødder 418 f., 421, 453 f., 562.
 Haven 13, 61, 185, 189, 258, 285, 393, 395 f., 402 f., 420 f., 461. Køkkenhaven 166, 278 f. Blomsterhaven 281 f. Se Blomster.
 Havre 330, 401 f., 453, 560.
 Hegn og Hæk 256, 396, 418.
 Helligtrekongers Aften -Dag og -Lys 239, 463 f., 573.
 Hemmelighedsfuldhed 647. Se indesluttet.
 Heste 25, 90, 221, 226, 246, 256, 309, 426 f., 431, 455, 490, 500, 506, 563, 633 f., 654. -hoved 508. -sko 508.
 Hikke 535, 543.
 Hilsen 46, 650.
 Himmelbreve 42.
 Hindsholm 213, 689.
 Hjemstedsfølelse 291 f. (Fødehjem 330) 655 f.
 Hjerterum og Husrum 23, 399.
 Holde Helligdag 15 f., 271, 449, 457.
 Honning og Mjød 64, 168, 190 f., 248 f., 363, 443, 591.
 Hosesokker 48, 409. Se Strømper.
 Hovedtøj, Kvindernes, 17, 135. Hovedkappen 284.
 Hovedvandsæg 147, 318.
 Hoveriarbejde (40), 56, 251 f.
 Hukommelse, fremragende, 40 f., 108, 654, 766.
 Humle 18, 58, 60 f., 64, 66 f., 68, 92, 120. (Humleranketøj 135), 151, 189, 201 f., 256, 270 f., 418, 420, 431, 435, 477, 560, 634, 694.
 Humør 46, 66, 163, 167, 344, 352, 363, 407 f., 430, 607.
 Hund, Gaardhund, Trækdyr, 25, (26 Hundeuld) 94, 100, (149 f. Hundekærnen) 210, 215, 453, 507, 544.
 Hundedagene 225.
 Hurra 409.
 Husdyrene før og nu 216, 480.
 Husflid 26 f., 56 f., 60, 143, 151, 160, 161 f., 185, 194 f., 228, 252, 258 f., 260 f., 362 f., 371 f., 630, 677 f. Mændene ophørte med Stuefliden 162, 477.
 Husfolk og Husmandsliv 81 f., 220, 229, 262, 409 633. Foreningsrejser 476.
 Husgeraad og Redskaber 148 f., 212, 214, 229, 631. Se Kapitlet »Mad og Drikke«.
 Husmødre 289, 399 f.
 Husraad 63, 105, 137, 181 f., 184, 202, 204, 223 f., 257, 261, 276, 277, 500 f., 506, 521 f. Se Medicin.
 Hustagenes Plantevækst 398.
 Hvedebrød. Se Brød.
 Hvergarn 65, 132, 141 f., 143 f., (283, L. 5 n. læs: Hvergarnskjoler) 367 607, 630, (170).
 Hvid 371, 424 f.
 Hvid Dug 177 f., 269, 451. Servietter 285. Se Dug. (Voksdug)
 Hvid Hane 488. Hvid Kalv 500. Hvidt Kaalblad 535.
 Hvidt Sukker, Melis, 171, 195, 305, 312, 317, 320, 427, 460, se Sukker.
 Hvile 165, 457.
 Hygge 162 f., 290, 400, 640.
 Hygiejne 164, 166 f., 180, 221 f., 286 f., 328, 436, 450, 459. Se tillige 777. Overtro 530.
 Hyl 63, 186, 262, 277 f., 375, 441, 479, 559.
 Hyrdedrenge og -piger og Tjenestedrenge og -piger 78 f., 112, 217, 379, 419.
 Hægter 59.
 Hængetræ 228, 236, 374.
 »Hævsklæder« 46, 133. (Søndagsmykket 140.)
 Høflighed 46.
 Højroestet Tale 45, 140, 319, 322, 367.

- Højskoleuddannelse 9, 20.
 Høker 348, 743.
 Høns 246 f., 277, 288, 361, 387, 391, 393, 411 f., 415, 430, 435, 562, 614, 634. Hanefjed 464. Maagerne kaldes Høns. Se Maager.
 Hønsavl og Overtro 40, 208, 483, 488, 499, 501, 533, 536, 545, 562, 567.
 Hør 18, 64 f., 66 f., 69 f., 78, 220, 259 f., (263 læs: den langrødede (o: landrødede) var osv. L. 4 n. læs: Havde man ikke Brug for Hørren s. A.) 441, 442, 479, 559, 711. Hørfrø 261 f., 274, 500, 754. Hørinstitut 265.
 Høst 257, 274 (342), 393, 396, 401 f., 453, 461, 561 f., 634. -arbejde 84, 408 f., 442. Byghøst 461, 555. Høhøst (Slæt) 68, 256, 274, 396, 404, 723. Høstfest 421. Høstgilde 68, 264, 421, 442, 604.
 Høstkost 168, 189, 195, 202, (264), 408 f., 407, 421, 442. Høstprædiken 419. Skikke 64, 409, 415.
 Høstvise 415, 608 f. Lovisen 414.
 Høstvogn, Havervogn, 358, 406, 410.
- Igler 32, 137, 527, 566.
 Ikke latterliggøre Folks Svagheder 102, 592.
 Ikke tilintetgøre historiske Minder 655, 692 f., 763, 798.
 Ild 60, 461, 492 f., 509, 201, 494, 498, -bækken 33, rage Ild 29.
 Ildebrand 51, 107, 829 f. Se Brandassurance.
 Indesluttet, *inderlig*, 54, 647, 651, S. 54, L. 4 n., læs: Den gamle Bonde viste ingen af sine Følelser.
 Indgang og Afgang 78, 324, 348.
 Isterhinde 230 f., 527. Se Lygte.
- Jagt 218, 397, 537, 752 f.
 Jernbanekørsel 12, 398, 400, 420, 657, 699, 741 f., 746 f.
- Jernveje og Rejsestrøg 774. Rejselivet 736 til 750.
 Jordemoder 69, 98 f. L. 6 n., læs: Indbydelse til Gildesfærd og sligt. 99 L. 4 læs: den udasede Jordemoders sene Ankomst. 104, 326, (330 L. 12: Se Rettelse S. 296), 409, 451. Se »Ost«.
 Jul 65, 68, 115, 117, 153, 159 f., (Svensk Juleskik 170). 192, 194 f., 207, 230, 235, 239, 243, 246, 267, 279, 292, 342, 380 f., 404, 414, 416, 418, 421, 423 f., 441. Juletiden er skildret fra Side 444 til 467. Derunder: Julefred (451). -gaver -kort, -lege, -mærker, -neg, -træ, se tillige 438. Jul i Storbyen 444 f. Juleskikke 465. Juletro 58, 241, 434, se endvidere Siderne 446 til 467, 571 f. Julevise 380, 602. Julevisit 13. Julen og omdrejende Redskaber 58, 241, 446, 457.
 Jydepotter 28, 92, 194 f., 238, 243, 368 f. (*Jydepotte* 383) 431 f., 458 f., 695.
- Kaal 61 (88), 108, 110, 230, 243, 257, 279, 309, 435 f., 550, 557, 561. Væsse for Kaal 64, 409 f.
 Kaffe 50 f., 159, 168, 183 f., 285, 318 f., 323, 342, 347, 348, 432, 456, 460, 545, 610.
 Kager 105, 192, 194, 316, 320, 326, 346, 364, 368, 427, 443, 447, 452, 460, 466. Kavringer 95, 348.
 Kakkellovn 13 f., 28, 29 f., 32, 34 f., 129 f., 165, 174, 185, 206, 211, 281, 289, 446, 449 f., 462, 464. Krog 139, 460 (506), 644.
 Kalkuner 247, 628.
 Kalv 222, 223 f., 232, 623, 634.
 Kane 381, 386.
 Kapitelstakst 41, 481.
 Kappelyst og -strid 52, 78, 110, 363, 372, 426, 455.
 Karaktermærker og Karaktertræk

- 11, 53 f., 400 f., 428 (559), 642 f. Vrede 55.
- Karle- og Pige kamre 28 f., 77.
- Kartning 70 til 76, 86, 230, 234 f., 477, 486, 531, 586, 588.
- Kartofler 81, 160, 170, 174, 175 f., 229, 252, 256 f., 316, 374, 420, 435.
- Katte 215, 426, 489, 507, 558, 568.
- Keddelfører 92 f., 737.
- Keglespil 356 f.
- Kerteminde 94, 256, 313, 721 f., 772, 778.
- Kerteminde Raadmænd• 94, 722.
- Kirke 339, 466. Kirkeby 99, 111, 311, 455.
- Kirkeblokken 312, 456.
- Kirkegaard 116, 120, 123 f., 318, 339 f., 461, 487, 489, 513, 628, 839 f.
- Kirkegaardsjord 498, 517 f., 522.
- Kirkegang 108, 339 f., 444 f.
- Kirkegangskone 106, 325 f., 533.
- Kirkeklokken 51, 116, 120, 311, 333, 339, 439, 444, 450 f., 465, 535, 630, (705).
- Kirkelommelørklæde 131 f., 318, 339.
- Kirkeskik 119, 123, 133, 139, 340 f. 342 f., 437, 455.
- Kirkestævne 273, 342 f.
- Kirkevej 334, 455.
- Kirsebær 256, 402 f., 561, 634.
- Klejner 447 f., 460, 466.
- Klodser, Trætofler 59, 133.
- Klokke 91. S. 140, L. 6: Ordet »ikke« udgaar. 152, 237, 380, 637.
- Klædedragt 9, 17, 35, 129 f., 138 f., 285 f., 289 f., 308 f., 312, 322, 323, 344, 367, 382, 405, 538, 630. Hat og Hue 139, 309, 426, 428, 443.
- Hovedkappen 284 (631). Hovedtøj 17, 135. Kvindedragten 130 f., 283 f., 308 f., 310, 320, 322 f., 358, 405 f., 536, 538, 630 f. Narredragt 424. Overtøj 322, 456.
- Klædekiste 26 f., 115, se Laken.
- Klædesnore 158.
- Kløver 63, 262, 274, 772 f.
- Knappenaal 97, 131, 135, 159, 376 (407), 495, 549.
- Kniplinger 93 f., 135, 142 (94 L. 4 læs: den sidste kongelig priv. K).
- Knive 15, 50, 175, 316, 328 f., 379. Gaffel 15, 175, 316.
- Kobande 528, 543.
- Kobber og Messing 92, 163 f., 239, 449.
- Kogekone 90, 805 f., 314, 318, 324, 327, 329.
- Koldfeber 212, 523, 542.
- Komedie 20, 433.
- Kommen 279. Se Oste fra S. 196.
- Kommenskringler 443.
- Konfirmation (44), 111, 141 f., 205, 309, 329, 332, 341 f.
- Korn 254, 405, 453, 634 f.
- Kors, korse 116 f., 193, 204, 452.
- Kortspil og Spillekort 10, 43 f., 48, 52, 73, 99, 162, 320, 352 f., 418, 421, 442, 446, 453 f., 462 f., 615, 743.
- Kost (Bondekosten) 47 f., 78, 178 f., 189, 258, 264, 272, 525 f. Se Høstkost og »Mad og Drikke«.
- Kragetræer 24.
- Kramme, Træsko, Bøtte 59, 152, 210, 383. Se Træsko.
- Krampekuder 37, 522 f.
- Kreaturnavne og -tiltale 79, 221, 341.
- Krebs 218, 392.
- Kridt 44, 164, 353 f., 457 f., 462.
- Krigsaaret 1864 161, 254.
- Krigssange 76, 434.
- Kritiske Blikke 104, 107, 311 f., 343.
- Kroer 92, 191 f., 345, 346, 354, 357, 360 f., 398, 421, 635, 736 f.
- Kroglysestagen 152, 238 f., se Lys.
- Krus 205 f., 432, 801.
- Krydderier (5), 20, 228 f., 230, 289.
- Kræger (»Krejer«) 65, 190, 278.
- Kræmmere og Prangere 91 f., 135, 270 f., 273.
- Kundgørelser 273, 335, 342 f., 346, 803 (825), 833.

- Kurv til Børnetøj 59, 104.
- Kvindegerning i gamle Dage 56 f., 63, 223, 233, 235, 280, 289, 400 f.
- Kvældsnavdver 75, 322.
- Kyndelmisse 386, 414, 554 f.
- Kærestegaver 59, 134 f., 136, 148, 153, 159.
- Kærner 149 f., 212, 502 f.
- Købmanden og Forholdet mellem ham og Bønderne 52, 226, 254, 305 f., 307, 312 f., 317, 328 f., 343, 358 f., 368 f., 451, 481.
- Kødhakning paa Hakkebrædt 229.
- Køer 57, 79, 131, 188, 197, 221 f., 261, 379 f., 387, 393, 403, 419, 435, 500, 501 f., 633, *afrejs* 222, 479, 495 f., *senes*: 222, 500, 549.
- Kølle (*en Køllegris*) til Brug ved Tørring af Malt og Humle 273.
- Kørsel og Køretøjer 25, 52, 82, 116, 220, 254, 359 f., 363, 385 f., 396, 451, 455 f. (Kapperidt 455), 498, 537, 650, 737. Dagvogns- og Fragtkørsel 275, 743 f.
- Laa i Jorden*, Gaarden 77, 221, 254.
- Labølle i Haarslev Sogn 718, 793.
- Lagner 78, 119, 130, 265, 285, 304.
- Laken* 27, 168.
- Lamper 88, 93, 451, 464, 477.
- Landbruget i de fattige Tider 251 f. *i den gode Bondetid* 288.
- Landbobesøg i Odense 367 f., 391, 433, 658, 700 f.
- Landidyl 7, 404, 659.
- Land og By og Befolkning 10, 54 f., 365 f., 444 f., 465 f., 657 f., 702.
- Landmandsforsamling 21, 143, (231 læs: i 1900) 366, 411, 702, 843.
- Landposten 10, 466 (740 f.), 742 (749 f.).
- Landsbybebyggelse 24 f., 254 f., 297 f., 478 f., 481, 711 f.
- »Lange Hæle« 105, 532.
- Lange Lysestage 38, 72, 152, 155, 239, 272, se Belysning.
- Lange Straa 77, 393, 405.
- Lave Døre 49.
- Lavendler 137, 281 f., 634.
- Lediggang 59.
- Leg og Legetøj 109 f. (110, L. 17 læs: Forældrenes Bedrift gik igen en miniature), 230, 244, 277, 369, 370 f., 462. Vinterlege 380 f.
- Leveregel 49, 372 f.
- Lidser 135, 457.
- Lig og Ligklæder 119 f., 130.
- Ligvarslere 488, 500, 507, 535
- Linnedet 130, læs: var paa Grund af den aldrig —. 160.
- Livdrikke 64.
- Livsglæde og Munterhed 70 f., 149, 153, 163, 272, 322, 336, 351 f., 426, 428, 462, 477.
- Lo og Lade til Gildesbrug 120 f., 307 (328), 333, 651 f.
- Loftet 28, 231, 234, 237, 244, læs: paa Loftet bag Lægterne.
- Lus og Lopper 145 f., 531, 567, 634 (746), 761.
- Lygte 60, 155, 230 f., 477 f.
- Lykke (Overtro) 500, 508, 536 f., 540 f. (542), 543.
- Lyse Nætter 393, (621).
- Lys og Lysestøbning 65 f., 288 f., 314, 352, 353, 420, 443, 451, 468 f., 477 f., 540. Lysesaks og -stage 155 f., 238 f. Se lange Lysestage.
- Lægel 120, 363, 408, 737.
- Læger 482, 529 (755 f.). Se Doktor.
- Lærred 62, 78, 86 f., 269 f., 362 f.
- Lønninger 77 f., 81, 317 (329), 392, 409, 413. Se Betaling.
- Lørdag Aften Frihed 78, 446, 457, 550. Se Ugens Dage.
- Maaned, lille, 446, smalle 532. Herregaards 412.
- Maanen, se Ny og Næ.
- Maager 247, 388, 568, 723. Se »Høns«.
- Maaltider og Spisning 145, 166 f., 175 f., 538 f., 614.

- Maatter 96, 272.
- Mad og Madlavning 12, 13. L. 20, læs: kolossalt, 35, 109. Kapitlet »Mad og Drikke« 166 f. 226, 228 f., 230, 237, 681 f.
- Madretter 30. Se »Mad og Drikke« 166 f. og de øvrige Madkapitler i II Del. 236 f., 243 f., 273 f., 276, 280, 288, 292, 306, 309, 314 f., 333, 363, 408, 423, 435 f., 447 f., 452, 454, 456, 459 f., 461, 464, 466.
- Madsted 80, 178, 180, 187, 213, 456.
- Maleren 87 f., Malerier, Sans for, 54, 658.
- Malkebøtte 133, 209 f.
- Malkekrans 137, 209.
- Malkning 169, 215, 221 f., 429, 500 f., 543, 575.
- Malning 35 (162), 449.
- Manden i Gaarden 34, 47, 50, 177, 310, 312, 324, 327, 348, 404, 407, 410, 413, 461.
- Marked (31), 53, 62, 88, 91, 102, 133, 222, 249, 257, 269, 354, 357 f., 361, 366, 374, 392 f., 396, 552, 789. Noten 660. Se Visekapitlet.
- Markbuketter 393.
- Marts 60 f., 158, 201 f., 391, 556 f., Maske 72.
- Medicin 38. Se Husraad 521 f., særlig 528 f.
- Mejeriet, Mejersken 89, læs: et nyt mandligt Landsbyerhverv, en ny Person frem, det er —. 208 f., 288, 435, 483, 499 f., 505, 633.
- Meteorologi, landlig 32, 241, 410, 416, 553 f.
- Middagsøvn 64, 169, 277.
- Middelfart 270, 360, 660, 694, 722 f., 741, 778.
- Mikkelsdag 235, 264, 442 f., 562. Se Aftensæde.
- Mindesmærker 681, 774 f.
- Mistro 53, 618 646 f.
- Mjød 69, 190 f., 392, 429, 443, 452, 459, 527, 591, 832.
- Mortensdag 241 f., 443, 563.
- Morter 195, 289.
- Most 64, L. 23 læs Livdrikke. 187 f., 278, 409, 421, 427, 452, 631, 633.
- Muldvarpeskud 61, 507.
- Mus 28, 32, 93, 181, 247 f., 277, 410, 531, 598, 600.
- Musik og Musikanter 90, 309 f., 311 f., 317, 319, 321, 323, 327, 329 f., 344, 352, 395, 405. (»Musik« 406), 409.
- Mælk 69, 222 f., 408, 423. Fade 92, 194 f., 448. Hylder 211, 504 f. Spand 88. Mælkebakterier 212 f.
- Mærkedage 386, 394 f. (se 558), 405, 414, 433, 554 f.
- Mærker om Sæd og Høst 401 f. Mærker Aaret rundt 553 f.
- Mødding, Møg 25, 63, 80, 264, 291, 419, 442.
- Møller og Mølleren (48), 82, 89, 276, 313, 443, 533, 718 f.
- Mørke 385, 478.
- Navneklud 42, 373.
- Navneskik 47 f., 102 f.
- Nattergalen 375, 394, 558.
- Neu-Ruppin-Billeder 27, 96, 368. L. 19 læs: Deviser.
- Nikongen, Kongen i Keglespillet, 15, 72, 357.
- Nissen 139, 370 (443), 571, 574, 637 f., Nyhedsstof 302.
- Nytaarsløjer 458 til 467.
- Nyt af Aaret 416 f., 467, 523, 542, 573, 700.
- Ny og Næ 61, 95, 113, 201, 234, 385, 467, 506, 507, 523, 540, 542, 557 f., 562, 565, 569, 570 f., 572 f.
- Nytaarsny 467, 523, 573.
- Nælder 71, 256, 759. Nældeaske 62 f. Nældelærred 678 f.
- Nødild 509 f., 643.
- Nøjsomhed 19. 56 f., 149, 372.
- Odense 62, 257, 269, 358, 361 f., 366 f., 465, 516, 657 f., 676, 684, 699—711, (706 læs: favnende Gade i), 723, 736, 740 f., 743 f., 748, 761 f.,

- 765 f., 773, 775 f., 777, 789, 791 f.,
for øvrigt spredt i Værket i for-
skellige Forbindelser.
- Odense Torv 198 f., 279, 420, 424
(465), 547, 634, 700 f.
- Ofring (i Kirken), Offersedler 107,
312, 343, 455 f., 719 f.
- Oksebremsen 225.
- Oldermand, se Bystævner.
- Oldtidsminder 256, 687 f., 703 f.
761 f.
- Onde Æg 498, 500.
- Onde Øjne 148, 201, 502, 510.
- Orakel 122, 314, 441, 461, 574.
(Omen 311 f.)
- Ordenssans 219 (225), 436. Se Bør-
neopdragelse.
- Ordspil 356, 613 f., 631.
- Ordsprog findes spredt rundt om
i Skriftet.
- Optegnelser (Rug, Gris osv.) 786.
- Opvask 212.
- Originaler 102 f., 751 og følg. Afsnit.
- Ormemediel 204, 276.
- Ost og Osteløbe 6, 20, 62, 178, 213 f.,
315, 371. Degneost, se Degnen.
- Jordemoderost 69. Rygeost
196 f., 827. Andre Oste 199 f.
- Overleveret 423, læs overlevet.
- Overtro 17, 37 f., 41, 160, 248, 440 f.
Det Overnaturlige 73 (90 L. 2).
- Overtroiske Forestillinger, Hus-
raad, Omen, spredt i Kapitlet
fra 104 til 124. — 203, 220, 326,
380, 394, 435, 437, 480. Varsel,
Værn og Profeti 159, 201, 206,
232 f., 239, 241, 261, 267, 308,
310 f., 312, 314, 327, 348, 405,
417, 421, 435, 443, 453, 467.
- Overtroisk, det Første, 467, 523,
536, 542, 570, det Sidste 411, 421,
536, 541 f., 557 f., 570.
- Se Kapitlet Overtro fra 475 til
574. Overtroen, brat Dødsstød
208, 483. Løbepas 485.
- Ovnlys 180, 193.
- Ovntørret Rug 65, 179, 186, 417.
- Paaklædning, Toilette 35, 145 f., 630.
- Paalæg 109, 170, 197, 315.
- Paaske 13, 65, 139, 271, 424, 430,
434 f., 551, 572 f., 617.
- Paaskeæg 435 f., 437, 542, 607.
- Paataget Beskedenhed 305, 309,
312 f., 328.
- Palnatoke 462, 490 f., 655, 692.
- Pandekager 109, 145, 158, 169, 176 f.,
194, 264, 276, 363, 414, 461, 631.
- Papir 15, 34, 43, 110, 186, 328 f., 455.
- Peberrod 279, 315, 317, 361 f., 391,
506, 631. Se Urter.
- Penge 12, 34, 100, 107, 253 f., 256,
317 f., 322, 329, 353 f., 358, 360,
(371), 392, 400, 405, 424, 426, 467,
541, 655 (693).
- Perler 375. Paa Suppe 174. Sved
186.
- Personalhistorie 101 f., 294, 664,
679 f., 698 f., 705 f., 707 f. Se V Del
fra Side 751 og følg. Kap. t l.
- Pibe, se Tobak.
- Pibejern og -saks 160.
- Pigehøjskole, den første, 779.
- Pige- og Karlekamre 28 f., 77, 147.
- Piger, Fællesnavn for arbejdende
Koner, 71, 158. Banke-Koner og
-Piger.
- Pil 60, 255, læs: *æveædt*. 375 (Fløj-
ter, Rødpil var det sejgeste)
634. Pilevidier 220, 505 (634).
- Pinse 434 f. (587).
- Pindsvin 633.
- Pladserne ved Spisebordet 50, 177,
181, 313, 329 f.
- Planter og Plantenavne 255 f., 380.
393, 398, 634 f. Se Haven.
- Plejl 173, 412 f., 446.
- Politik, før, 7 (10), 15, 17, 391, 616.
- Postbesørgelse, Postvogn, 10, 58,
97 f., 718, 740 f., 789.
- Potpourri 63, 282.
- Praktisk Greb 54, 371 f.
- Priser 92, 95, 96, 131, 133, 136,
157, 191 f., 198, 213, 224, 226,
233, 258, 263, 269, 273 (276), 306,

- 320, 326, 346, 348, 638, 481. (Pruten 364.) Se Betaling.
- Prose 192 f., 408, 447 f., 453, 602.
- Præsten, Præster, 48, 174, 243, 252, 256, 261, 302, 307, 312 f., 317, 322, 345, 438, 443, 455, 466, 511 f., 617, 830. Se »Gilder« og »Kirkefærd«. Præstekonen 318.
- »Præstebørnene« 111, 752.
- Pumpe (83) 88, 158, 385, 455, 464.
- Punch 320 f., 323, 347 f., 357, 429.
- Se Brændevin og Svir.
- Purløg 279, 631.
- Pyramidehylde 34.
- Pærer 24 f., 169, 279, 632, 830, 837 f.
- Pølsepinde 60, 227.
- Rank Ryg 209 f.
- Raps 273, 412, 604, 634, 833 f.
- Regnskab 44.
- Rejsende Svende 100 f., 171.
- Rejser 291, 398 f., 400, 557 736 til 750.
- Renlighed, huslig og personlig, 12.
- L. 2 læs: og mangen En —. 35, 37, 83, 161 f., 226, (446), 449 f., 630.
- Ribs 186, 402, 561.
- Riskost 96, 220, 386, 414. Se Pil. (Ris 36.) Kviste 459.
- Rok 36, 58, 65, 109, 134, L. 4 læs: Rokketenen. 266 f. (Skotrok 267), 427, 446 f., 457, 536 f., 550 f.
- Rose og Rosehaven 25, 281.
- Roste 203, 205, 624.
- Rug 64, 139, 179 f., 186, 405, 416 f., 447, 453, 786. Se for øvrigt Kapitler Agerdyrkning vedrørende samt Ovn. (786).
- Rumlepotte 72, 231, 459, 464 f.
- Røgning af Flæsk 61, 231.
- Saaning 404.
- Safran 315, 631.
- Sagn 457, 724 f. Sagnsten 684.
- Sand og Sandstrøning 44, 110, 162 f., 173, 245, 371, 539, 545.
- Sang om Morgenen 507, 536.
- Salmebog og Salmesang 6, 119, 132, 311, 341, 452, 455, 460, 466, 467, 573. Se Bibelen.
- Salt 168, 197, 206, 211, 223, 230, 481. Salt Suppe 169 (Madsaa(d) 170, 314 f.), 257.
- Saltet i Overtroen 39, 492 f., 501.
- Sankt Hans Aften, Dag og Urter 262, 277, 394, 439 f., 441, 479, 559.
- Selskabelighed 14 f., 285 f., 328 f., 396 f., 398 f.
- Sengebaand 147. -halm 83. -klæder 26 f., 80. *En Sengs Klæder* 26, 78, 304.
- Sengekammer 211, 322, 502 (504).
- Service 175, 305 f., 307 f., 316, 320, 328 f.
- September 232, 412, 419, 562
- Silke 139, 142, 144, 248, 309, 320, 610, 612, 652, 707 f.
- Simer og Simestole 6, 58 f., 151, 155.
- Sirup 51, 169 f., 170 f., 172, 186, 195 f., 205, 230, 314, 447 f., 481.
- Sivvæge 57, 477.
- Skilderier (34), 346, 373, 654, 739.
- Skilsmisser 651.
- Skoleeksamen 111, 437. Skolebøger, -børn, -gang 109 f., 373, 379 f., 396, 456. Møder 433.
- Skolekorn 456, 797 f.
- Skomager 88, 133. Jerusalems- 450, 572. Se Fodtøj.
- Skorsten 24 f., 464. Skorstenssyning 51, læs: Tre af Mændenes kommunale Pligtarbejder.
- Skriveri 43, 44, 53, 244 f., 605 f.
- Skræddere 84 f., 89, 132, 153, 409, 576, 588.
- Skrædderlys 85 f., 155 f., 173, 239.
- Skrædderrusset 85.
- Skydning 218, 310, 340, 347, 397, 458 f., 465.
- Skæbnetro 116, 118, 525, 644.
- Skældsord 101. 221 *Møgye* (Møgøg) 635.
- Skæppemaal 414, 637.
- Skærtorsdag 434 f., 550, 557, 560.

- Sletten og Sletteboerne 143, 261, 362 f., 515, 676 f., 688 f., 720.
 Slukke som Adjektiv 206 f.
 Smed og Smedie 65, 68, 84, 89 f., 90, L. 10 læs: Jern og Kul medbragte Ejeren hver Gang —. 121, 138, 180, 197, 713, 780.
 Smykker 308 f.
 Smør 50, 153, 183, 186, 205 f., 288, 314, 410.
 Smørrebrød, *tør Mad*, 52, 168, 358, 456, 737.
 Slaaen 60, 190, 227, 255 f., 278, 452, 563, 566.
 Slagfærdighed 91, 96, 620.
 Slagtning 224. Fra 227 Kapitlerne: Svinet, Faaret, Gaasen. 243, 397, 420 f., 446 f., 466, 507, 539, 563. Slagtemad 90, 227 f., 231, 633.
 Slagtervognen 91 f.
 Snakkelyst 220, 650 f.
 Sne, Is, hvid Vinter 99, 380 f., 385 f., 398, 563. Se Leg.
 Snekastning 30, 51, 58, 736.
 Snustobak 147, 801.
 Sol, Solskin 394, 398, 410, 420, 438 f., 450 f., 463, 536, 551, 555, 565 f., 569, 571, 636. Solring 110, 380. Solens Vej 455.
 Soldat 84, 153, 273, 628. Session 508, 543.
 Sommeraften 280, 381, L. 11 læs: Om Sommeren var der ingen Mørkning. 390, 394 f., 559.
 Sort Farve, kaldt blaa, 66, 142.
 Spare 8, 134, 178, 181 f., 184, 645.
 Sparekasse 140, 291, 702.
 Spejl 34 f., 36, 147.
 Spil 73, 99, 162, 346 f., 352 f., 376 f., 378 (357, 737).
 Spind 27, 66, 265 f., 267, 457, 550 f., Spindelvæv 35, 527. ›Flyvende Sommer‹ 232 f., 562.
 Spindeviser 266, 603.
 ›Spordeje‹ 502, 505.
 Spytning 163, 650.
 Spøgeri 18, 486, læs: Spøgelseshistorier.
 Stald og Sti 221 f.
 Standsforskel 47, 312 f., 328, 333, 651 f.
 Stednavne, gamle, 366, 717 f. (720).
 Sten 105, 502, 504 f. Uden for Dør og Port 25, 451. Se Sagnsten.
 Stilhed, ude, 169, 451.
 Stivelse 160, 258 f.
 Stjernesked 535, 561.
 Stodderkonge 99.
 Stork 298, 326, 388 f., 557, 562.
 Strikning 14, 57, 62, 109 f., 131, 133, 209 f., 457.
 Strygning 160.
 Strømpebaand 135, 457, 629.
 Strømper 26, 81, 193 f., 159, 233, 527. Se Hosesokker.
 Stueluften 29, 146 f., 321, 352, 659.
 Støttekæp 96, 650.
 Sukker 168, 531. Se hvidt Sukker.
 Sulehus 24, 712.
 Suppe 14, (172), 174, 237. Gildes- 314 f. Sur- 186, 230, 243, 456. Se for øvrigt Salt, Mad og Retter.
 Svenskharve 253, læs: Tænder. 772.
 Svenskekrigens Tid 719, 724, 796 f.
 Svine Blære 230. -Børster 228. -Sti 226, 450, 482.
 Svir 11, 57, 322, 334, 354, 357, 359 f., 421, 427 f., 432. Se Brændevin og Punch.
 Svøbelsebørn 97, 104 f.
 Sybille 18, 241, 493 f. (515).
 Sydbyn 136, 142 f., 265, 358, 389, 503, 518 f., 564, 602 (604, 641), 630, 679, 717 f., 731 f., 755 f., 794.
 Sygdomstilfælde 37 f., 118 f., 147, 167, 184, 223, 255, 277, 335 f., 342, 374. Hos Dyr 274. Se for øvrigt Kapitlerne i IV Del om Overtro, særlig fra S. 521. Sygeleje 147, 336. -mad 105, 118.
 Syltetøj 75, 286 f., 306, 317.
 Syltning 186, 402, 561.
 Syning 136 f., 457.
 Sypiger 85 f., 132, 576.
 Sytraad 66, 265. Kineser- 52, 86.
 Syvende Søn 108, 516 f., 546.

- Sæbe 52, 144 f., 291, 445.
 Søndag 13, 82, 115, 140, 175, 243, 267, 274, 323, 339 f., 346 f., 358, 378 f., 396, 419, 421, 500, 540 799.
 Søndagstøj 26, 35, 140, 344.
 Se IV Del ›Ugens Dage‹.
- Taalmodighedsprøver, se Ventetid.
 Tag 24, 58, 62, 222, 225, 398.
 Takke for Mad 15, 318, 452.
 Talemaader 224, 273, 325, 330, 335, 348, 353, 374, 394, 397, 399, 404, 407, 410, 482, 534 f., 545 f. — Se ›Tal‹ og ›Mærker‹ fra 553 til 574. 613 f. Se ›Folkemaal‹ og ›Kultur‹. — 720, 722 f., 724.
 Talesproget 10. Ubehjælpsomhed 620 f., 648, 659. Se ›Folkemaal‹.
 Talhaspen 78, 267 f.
 Tavs, se indesluttet.
 Te 51, 167, 277, 285, 357, 529, 545, 709.
 Tidsregning 209, 358, 387, 391, 552.
 Tiggere (20), 231, 234, 424 f., 437, 448 f., 463.
 Titelen Hr. Frue 48 f. Frue 329.
 Tjenestefolk 17, 77 f., 140, 146 f., 195 f., 213, 220, 223, 259, 262, 264, 311, 346, 348, 360, 392, 400, 407, 418, 425, 448 (452), 662.
 Tjenstvillighed 363.
 Tjære 68, 151, 481, 501.
 Tobak og Tobakspibe 15, 25, 52, 60, 83, 140, 182, 318, 321, 351, 354, 359, 368, 374, 455, 650. -aske 319. -avl 420, 711. Se Cigar.
 Torden 542, 558, 562, 565, 569.
 Toplue 6, 139 (560), 734
 Treaarskrigen 75, 85, 132, 273, 345 f.
 Trefliget Blad 501, 543.
 Tremarksmand 42.
 Trille 378.
 Trippelse 164.
 Troldkost 505.
 Trunte, Træstøb 92. Se ›Fyrtoøj‹.
 Træsko 18, 48, 133, 138, 311, 339, 395, 409, 414, 630. Se Kramme.
 Tugt 384. Tugtens Ris 36 (Børneopdragelse).
 Tykmælk 145, 169, 214 f., 263, 287. Se Oste 196 f.
 Tænder og Tandudtrækning 38, 89 f., 137 f., 181, 287, 418, 531, 598 (501).
 Tændstikker 152. Se Fyrtoøj.
 Tærskning 412 f.
 Tøjr til Kreaturer 58, 224 f., 272, 379. Se Humle.
 Tørv 63 f., 82, 288, 349, 409, 498, 536, 629, 719, 723, 746 (790), 829.
- Udlaan 39 f., 62, 181, 205, 305, 307 f., 451, 495 f., 525, 549, 572.
 Udflyttergaard 255, 717.
 Udnyttelse af værdiløse Ting 264, 275.
 Udslet 236.
 Udtryk, ejendommelige, 41, 224, 373 f., 406 f., 410, 412, 446.
 Ugens Dage 108, 308, 540, 549 f.
 Uglspil 619.
 Ugræs 18, 478, 483, 561.
 Uld 26, 62, 64, 70 f., 141, 233 f., 414, 506, 531, 547, 570.
 Uldtøj 130, L. 10 læs: indenfor Linnedet kendte den ældre Slægt ikke.
 Ulykke 507 f., 537, 542 f., 549 f.
 Ungkarl, ældre, 24.
 Upaalidelige Fortællinger for Mor-skabs Skyld 10 (96), 635, 648, 752, 801.
 Ure og Urmager 34, 91 (110), 152, 237, 380, 637. Se Klokke.
 Urter 61 f., 172, 228, 279 f., 314, 374, 435 f. Se Peberrod.
 Medicinske 529 f., 708 f.
 Urtekost 63, 282, 393.
- Vadmel 62, 65, 105, 130, 134, 138, 142, 144, 233, 234 f., 285, 362, 367, 556.
 Vafler 69, 292, 432.

- Valkning 134, 159.
 Valle 145, 223. -gilde 69.
 Vand 203, 206 f., 223, 227, 232, 236, 728 f. Vandet i Marts 158, 201 f.
 Vande Lærred, Urter 269, 280, 626.
 Vanter 60, 131, 141 (152). Se Handsker.
 Varmesten 30, 33. -kurv 33.
 Varsel at tage 441, 443, 461, 464.
 Vask 62 f., 108, 146, 157 f., 177 f., 223, 268, 273, 388, 446. Vask af Uldtøj 134, 159, 233.
 Vedel Simonsen 798 f., særskilt Kapitel, hvori Henvisningstal. Citater af V. S.s Bøger 101, 182 f., 194, 301, 688, 721 (724).
 Veje-Afvisere 385.
 Vejrglas og Vejrhane (32), 410.
 Vejrtegn 32, 386, 416. Vejrvarsler 241, 394, 443. Se IV Del Kapitlerne: Mærkedage, Vejrtegn, Ny og Næ.
 Vends Herred 94 f., 270 f., 695, 711, 724. Se Humle og Tobak.
 Ventetid som Øvelse i Taalmodighed 98 f., 386 L. 9 læs: indesnede, ventede Gæster. Resignation 398 f., 443.
 Vers af Folkets Digtning 49, 73 f., 76 (115), 144, 383.
 Veteraner 84, 111, 346, 381.
 Vigerslev og Veflinge 213, 362, 512, 695, 719, 731, 773, 802.
 Vin 256, 306, 313, 317, 326, 328, 364, (452).
 Vindsel 244.
 Vindskibelighed 56 f., 62, 185 f., 276, 191, 372, 400.
 Vindue, Overtro, 110, 462.
 Vinduer 130, 164 f. Beslag 29, 478. Glas 37. Tilfrosne 30 f., 85, 339.
 Vinterdvalen 398, 421 f.
 Vissenbjerg 101, 194 f., 695, 721, 723, 737 f., 770 f., 772.
 Viser og Visesang 70 f., 86, 234, 266, 272, 359, 380, 414, 424.
 Vogne 150 f., 308 f., 310, 451, 456. Barnevogn 326. Slæder 381.
 Voks 64, 86, 164, 192, 249 f.
 Vorter 524 f.
 Vrede 55, 417.
 Vugge 36, 107 f., 123 (159), 326, 122, L. 2 n. læs: Gænger.
 Vægt (Mark) 234, 547.
 Vægter 75, 99, 602, 622, (790).
 Vættelys 105, 505.
 Væv og Væver 28, 62, 67 f., 84, 86 f., 89, 268 f., 362 f., 677 f.
 Æbleflæsk 170 f., 279, 421.
 Æbler 24, 132, 169, 229, 279, 364, 421, 435, 453, 456, 461, 539.
 Æbleskiver 14, 64, 72, 176, 264, 272, 348, 364, 408, 410, 414, 427, 432, 442, 446, 450 f., 453, 456, 459 f. 463, 801.
 Æg 171, læs: Flæskeæggekage, altid kaldt Æggekage, der spistes saavel til Middag som til Mellemmad. 174, 242, 247, 288, 306, 314, 387, 388 f., 431, 464, 562, 614, 827. Se Paaskeæg og onde Æg.
 Ænder 186, 242, 263, 275, 393, 443, 633, 646. Se Fjerkræ og Gaasen.
 Ærter 376, 458.
 Ævred 288, 419.
 Ævædt 255.
 Øgenavn 102 f., 752.
 Øjne 131, 385.
 Øl 6, 28, 145, 178, 183, 188 f., 190, 191, 358, 429, 624. Ølbrygning 56, 61, 192, 201 f., 447. Malturt 204. Øldrikning 69, 101, 270, 317, 319, 321, 323, 324, 348, 384, 408 f., 432. Varmt Øl og gl. Øl med en Pind i 51, 64, 158, 170, 205, 264, 312, 348, 414, 427, 432. Sødt Øl med Sirup 104. Bayersk Øl 287, 357, 433. Se Krus.
 Ørenringe 137, 528.
 Østrupgaard i Nordfyn 777 f., 795. I Sydbyn 794.

Christine Reimer:

1908: **Hjemmets Bog, 3: Hjemmets Styrelse,**
praktisk Haandbog for Hjemmet. (For 'Tiden udsolgt.)

1909: **Hemmets Bok. Stockholm.** (Svensk Udgave
af ovenstaaende Bog.)

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde:

1910, I Del: **By og Bolig, Folkets Arbejdsliv og Husliv.**

1912, II Del: **Føde og Klæder, Husdyr og Husgerning.**

1913, III Del: **Aarstider, Fornøjelser og Fester.**

1919, IV Del: **Folkets Tro og Digtning, Folkets Maal og Minder.**

1919, V Del: **Om Egnens Minder og Egnens Mænd.**
(Fra Nordvestfyn — Lokal- og Personalhistorie.)

